

KLAAS VAN BERKEL

UNIVERSITEIT VAN HET NOORDEN

VIER EEUWEN ACADEMISCH LEVEN IN GRONINGEN

DEEL 3 DE ZAKELIJKE UNIVERSITEIT 1945-2021

Universiteit van het Noorden

UNIVERSITEIT VAN HET NOORDEN:
VIER EEUWEN ACADEMISCH LEVEN
IN GRONINGEN

DEEL III DE ZAKELIJKE UNIVERSITEIT, 1945-2021

KLAAS VAN BERKEL

Hilversum
Verloren
2022

Deze publicatie kwam mede tot stand dankzij financiële steun van
de Stichting Nicolaas Mulerius Fonds en het college van bestuur
van de Rijksuniversiteit Groningen

Ter nagedachtenis aan Ernst Heinrich Kossmann (1922–2003)

Afbeeldingen op het omslag: voorkant Linnaeusborg (Collectie Universiteitsmuseum Groningen);
deel van de wandschildering in de aula van het Academiegebouw (Collectie Universiteits-
museum Groningen); rug het negentiende-eeuwse Academiegebouw (Collectie Universiteits-
museum Groningen) achterkant cortège van hoogleraren op weg naar de Martinikerk voor
de uitreiking van de eredocoraten tijdens het lustrum van 2014 (Beeldbank RUG).
Losse portretten: voorkant Epke Zonderland, C.E. Visser, P.J. Bouman, F. Zernike, Eric Bleumink;
rug E.H. Kossmann, Paramanga Ernest Yonli (promovendus uit Burkina Faso, 1997), S. Poppema;
achterkant C. Wijmenga, J.Th. Snijders, G. van der Leeuw, Ian Buruma
(alle foto's Collectie Universiteitsmuseum Groningen).

© 2022 Klaas van Berkel
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789087049478

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

INHOUDSOPGAVE

Inleiding tot deel III	9
------------------------	---

NIEUWE ZAKELIJKHEID (1945-1965)

Inleiding	15
-----------	----

1 Gefnuikte vernieuwing (1945-1950)	17
-------------------------------------	----

'Wilt heden nu treden' 18 | De schaduw van de zuivering 23 | Geschonden stad 27 | Pogingen tot vernieuwing 30 | ZWO – een paard van Troje? 39 | Nieuwe gezichten 42 | De campagne' tegen Plessner 44 | Een succes, maar niet zoals gewenst: de economische faculteit 49 | Boerenvrijheid 51 | Een wasende stroom studenten 59 | Internationale heroriëntatie 62 | Coca-cola, Bikini-geiten en anticonceptie: Amerikaanse wonderen 64 | Het einde van de vernieuwing? 68

2 In de ban van de groei (1950-1965)	71
--------------------------------------	----

Groningen bouwt aan de toekomst 71 | Studenten in cijfers 74 | Wetenschap en sentiment: het eerste doctoraal Fries 75 | De groei van het personeelsbestand 79 | Gouden jaren 81 | Licht en schaduw 84 | De huldiging van Zernike 89 | Groeistuipe 93 | Nieuwe faculteiten: sociale wetenschappen en filosofie 98 | Kouwer tegenover Heymans 102 | Internationaal contact 107 | Koude Oorlog 112 | Conclusie: stabiel Nederland in een gespannen wereld 114

3 Op zoek naar de juiste bestuursvorm	117
---------------------------------------	-----

De reorganisatieplannen van Reinink c.s. 117 | Op weg naar een nieuwe wet 121 | Curatoren staan op hun strepen: de kwestie-Vondeling 127 | De wet van 1960 130 | De roep om meer bestuurskracht 133 | F.H.L. van Os, de eerste meerjarige rector magnificus 134

4 Ruimte voor de universiteit	139
-------------------------------	-----

Mondjesmaat bouwen (1945-1955) 139 | Het Drie Kernen Plan 146 | Paddepoel 147 | De Harmonie 152 | Het Academiegebouw 156 | De natuurwetenschappen 156 | Het Rekencentrum i.o. 161 | Het medisch complex 164 | De alfa-faculteiten 168 | Tot slot: Vosbergen als oord van verlangen 171

5	Sleutelen aan het onderwijs Voorlichting, een ‘question brûlante’ 173 Lagere drempels 179 Studieduur en rendement 182 Studievrijheid of reglemente- ring? 185 Sleutelen aan het programma 189 Selectie 192 Kortere, praktijkgerichte opleidingen 193 Het onderwijs in de praktijk 195	173
6	Wetenschap naar Amerikaans voorbeeld Het voorbeeld van Amerika 202 Eerland en de thoraxchirurgie 203 De kunstmatige nier van Willem Kolff 207 Amerikanisering van de bètaweten- schappen 211 Adriaan Blaauw en de sterrenkunde 211 Wijnberg, Kommandeur en de Groningse scheikunde 215 De solisten 222 Uit de ivoren toren? 228 De samenleving veranderen, regionaal en mondiaal 231 Bouman en de Noord-Groningse streekverbete- ring 231 Röling en de polemologie 234 Pleidooien voor autonome wetenschap 239 Aarzelend wetenschapsbeleid 241	201
7	Kantelend studentenleven Herstel van het verzuild bestel 244 De opbouw van een academische verzorgingsstaat 258 De <i>senatoets</i> van <i>Vindicat</i> 270 Een ‘vieze bende’ in <i>Corpus den Hoorn</i> 273 Herfsttij der studentencorpora 275 De inbraak van de Studentenvakbeweging 284	243
8	De slinkende soevereiniteit van de hoogleraren Een bont gezelschap 294 Een besloten <i>genootschap</i> 295 Kibbelende hoogleraren 300 Promotie vereist? 304 Nog meer benoemings- perikelen 306 Vrouwen in de universiteit 308 Een dichteres als hoogleraarsvrouw 312 Buitenlanders ongewenst? 313 Een hoger oordeel 315 De moderne wetenschapper: David de Wied en de <i>endocrinolo- gie</i> 316 Een wereld van papier en telefoon 319 De emancipatie van de wetenschappelijke staf 324	293
9	Het ritselen van een nieuwe tijd (1964-1965) De voorbereidingen van het lustrum 334 Het programma 335 Een dienende universiteit 339 Slot 344	333

DEMOCRATISCH INTERMEZZO (1965-1980)

Inleiding		347
10	De democratisering (1965-1973) De bom van Maris 350 De ontvangst van het rapport-Maris 354 De moeizame weg naar de Tussentijdse Bestuursvorm 361 De invoering van de Tussentijdse Bestuursvorm 367 Democratisering aan de ba- sis 375 De komst van de WUB 387 Planning volgens McKinsey 391 De komst van de <i>Universiteitskrant</i> 393 De invoering van de WUB 397	349

- 11 Naar de nullijn (1973-1980) 401
 Nog meer studenten 402 | De Friese vestiging in Leeuwarden 405 | Financiële begrenzing 407 | De eindeloze herstructurering I: de nota-Posthumus 412 | De eindeloze herstructurering II: de wet-Posthumus 415 | Twee affaires: Hermans en Vermaning 418 | 'Met Hermans!' 420 | De eindeloze herstructurering III: de Wet Tweefasestructuur 428 | De WUB: gewikt en gewogen en te licht bevonden? 429 | Verlopend getij 440
- 12 De universiteit in de stedelijke ruimte 443
 Bouwen voor de bèta's in Haren en Paddepoel 444 | Grootse plannen voor het Hortusgebied 448 | Heresingel 13: een academische gemeenschap in het klein 452 | Strijd om De Harmonie 456 | Revolutie op het stadhuis 459 | Een multifunctioneel gebouw in Paddepoel 462 | De nieuwe Universiteitsbibliotheek 463 | Het Rekencentrum en de computerinfrastructuur 467 | Het Academisch Ziekenhuis: van gesloten naar open 470 | Het Harmoniecomplex 478 | Conclusie 479
- 13 Docent-onafhankelijk onderwijs? 497
 Een nieuw vak: onderwijskunde 498 | Formalisering en vernieuwing van het onderwijs 502 | Het COWO schiet te hulp 507 | Contouren van een nieuw hoger onderwijs 510 | Vorming versus instructie 514 | Studium generale 518 | Conclusie 520
- 14 Wetenschap en democratie 523
 Wetenskapskritiek 524 | Waardevrijheid in de economische wetenschap? 527 | Weinig tijd voor wetenschap 529 | Paradepaardjes 531 | De gedragsbiologie van G.P. Baerends 532 | Voorbeeldige scheikunde 534 | Maatschappelijk verzet tegen recombinant-DNA-onderzoek 538 | Geen wereldniveau, wel grensverleggend 540 | Serieus wetenschapsbeleid 544 | Conclusie 550
- 15 Studentenbeweging en studentenwereld 553
 Een revolutie van manieren en moraal 554 | De Gronstra verdwijnt, de GSB verschijnt 556 | Studentenvoorzieningen 561 | Succes en falen van de GSB 566 | Afscheid van VERA en Unitas 575 | Albertus hobbelt door 579 | Magna Pete opgeslokt 582 | Crisis bij Vindicat 585 | Beschut, verzorgd en vrij 588
- 16 De hoogleraar onttroond? 589
 Afscheid van de senaat 590 | Bernard Delfgaauw, hoogleraar-activist 593 | Restanten van de professorale waardigheid 596 | De professor is nog steeds een man 599 | Besluit 604
- 17 Het vervlogen visioen van Snijders 605

DE MARKT OP, DE WERELD IN (1980-2021)

Inleiding	611
18 Magere jaren (1980-1990)	613
Bezuinigingen, eerste ronde 614 De ontdekking van de markt 620 In de etalage 625 De ondernemende universiteit 628 Bezuinigingen, tweede ronde 633 Om de kwaliteit van de RUG 635 Bestuurlijke rust 641 Een opvallend onopvallende man 644 De kernuniversiteit van Simon Kuipers 648 Bouwen in jaren van schaarste 652 Van propedeuse naar bul naar baan 656 Grenzen aan de vrijheid van onderzoek 660 Modern personeels- en emancipatiebeleid 666 De Mussengang 670 'Bureau Buitenland' 672 Vitaler dan ooit 676	
19 Op weg naar Yantai en terug (1990-2021)	679
De mannen – en één vrouw – aan het roer 679 Over Eric Bleumink 681 Macht zonder tegenmacht 687 Een diverser onderwijsaanbod 692 Verschooling van het onderwijs 694 Een ongemakkelijk eredoctoraat 697 Internationalisering van het onderwijs I: de bachelor-masterstructuur 700 Door hoepeltjes springen 702 Internationalisering van het onderwijs II: De wereld als podium 704 Internationalisering van het onderwijs III: met de RUG op reis 706 Internationalisering van het onderwijs IV: resultaten en problemen 709 Internet en digitalisering 712 Stenen, glas en staal 714 De tucht van het telraam: een nieuwe onderzoekscultuur 717 Ben Feringa: verbeelding en belofte 722 Kennis, kunde, kassa: maatschappelijke dienstverlening 727 De bekroning die niet doorging: Yantai 729 Een inclusieve academische gemeenschap? 735 Ritzen Koeriers 717 De UK: barometer van de academische gemeenschap 740 Een onuitroeibare aandrift tot weten 744	
20 Lessen van corona	747
Noten	751
Lijst van afkortingen, bronnen en bibliografie	829
Namenregister	838
Woord van dank	853

INLEIDING TOT DEEL III

In 1945, onmiddellijk na het verdrijven van de Duitse toepen, sloot de Groningse universiteit haar deuren, nadat al in 1943 het onderwijs feitelijk was komen stil te liggen. In 2020 sloot de universiteit opnieuw haar deuren, nu in verband met de corona-epidemie en de afgekondigde lockdown. Het onderwijs ging, voor zover dat kon, online wel door, maar de gebouwen gingen dicht. In dit derde deel van *Universiteit van het Noorden* wordt de tijd tussen beide sluitingen beschreven.

De periode in de Nederlandse geschiedenis die begint met het verdrijven van de Duitse bezetter in 1945 heet de eigentijdse geschiedenis. Eigentijds is een rekbaar begrip, omdat voor de leden van de jongere generatie de eerste decennia na de oorlog alerminst samenvallen met hun eigen geschiedenis. Ook voor de docenten die dit vak geven geldt dat; geen van hen is geboren vóór 1950. Maar onder de oudere generatie zijn er nog flink wat die die hele periode wel hebben meegemaakt en de mogelijkheid ooggetuigen te spreken van de oorlog in Indonesië, de jaren van de wederopbouw en de democratisering van de samenleving in de jaren zestig van de vorige eeuw geeft het vak eigentijdse geschiedenis een apart karakter.

Het beschrijven van de periode van de eigentijdse geschiedenis stelt de onderzoeker, ook de universiteitshistoricus, voor een bijzondere opgave. Naarmate de kloof tussen het heden en het verleden smaller wordt, nemen de bronnen in omvang en variëteit toe. Behalve de documenten nagelaten door officiële instanties, de archieven van organisaties en bewegingen, de boeken en tijdschriften en de leggers van landelijke en regionale kranten zijn er nu ook de online bronnen en gegevensbestanden; behalve naar papieren of digitale bronnen kan de historicus nu ook op zoek gaan naar ooggetuigen met hun herinneringen aan zaken die nooit op papier of anderszins zijn vastgelegd. Tegelijk ligt juist ook door die overvloed aan materiaal het gevaar van vertekening van het verleden op de loer. De bronnen zijn nog amper geschikt, voor veel onderwerpen geldt dat de eerste ordening nog moet plaatsvinden en de historicus heeft bovendien nog last van zijn eigen zeer feilbare geheugen. Wie eigentijdse geschiedenis bedrijft, begeeft zich op glad ijs, dat gladder wordt naarmate het heden naderbij komt.

De eigentijdse historicus schrijft verder nog over mensen die er nog zijn, die een mening kunnen hebben over wat de historicus schrijft en die dat kunnen laten weten. Dat vergt dat de eigentijdse historicus zowel onverschrokken als voorzichtig moet zijn. ‘Wanneer iemand zich de rol van geschiedschrijver aanmeet, moet hij afstand nemen van elke vorm van sympathie en afkeer’, schreef in de elfde eeuw de eerste vrouwelijke geschiedschrijver, Anna Komnene (geciteerd en vertaald door Marinus Wes). ‘Men moet niet aarzelen zijn vrienden te bekritisieren en zijn vijanden te prijzen’, voegde zij daar aan

toe. Lof toezwaaien en kritiek uitdelen is niet mijn opzet geweest; voorop staat dat ik wil laten zien waarom bepaalde zaken liepen zoals ze zijn gelopen en wat de beweegredenen waren van de hoofdrolspelers in de geschiedenis van de Groningse universiteit. Maar een oordeel vellen is vaak onontkoombaar en dat vereist zorgvuldigheid en voorzichtigheid. Desalniettemin weet ik dat ik sommige van mijn collega's zal teleurstellen simpel door het feit dat ik hun wetenschappelijke of bestuurlijke prestaties niet of slechts in het voorbijgaan vermeld of hen alleen noem om dingen die zij zelf niet belangrijk vinden.

De eigentijdse universiteitshistoricus past tot slot ook bescheidenheid. Wat hij of zij presenteert kan in veel opzichten slechts een eerste voorstel zijn om het recente verleden in een bepaald licht te zien. Het past zo'n historicus bovendien om de lezer te vertellen waar zijn of haar eigen leven verstrengeld is geweest met het beschreven verleden. In het onderhavige geval moet de lezer dus weten dat ik van 1971 tot 1978 in Groningen geschiedenis en filosofie heb gestudeerd, daarna uit Groningen vertrokken ben om elders te promoveren en een loopbaan te beginnen, maar in 1988 weer ben teruggekeerd om in Groningen hoogleraar geschiedenis na de middeleeuwen te worden. In mijn eerste Groningse periode heb ik actief deelgenomen aan de studentenpolitiek, in de tweede periode heb ik als wetenschappelijk directeur van een onderzoeksschool op het terrein van de cultuurwetenschappen een bescheiden rol gespeeld in de universitaire bureaucratie. Ik heb geprobeerd vooroordelen die zouden kunnen voortkomen uit mijn connectie met de letterenfaculteit, die altijd in de Groningse binnenstad is gebleven, proberen te corrigeren door ook een tijdlang domicilie te kiezen bij de astronomen op het Zerniketerrein, maar of dat voldoende is geweest zou ik niet durven te zeggen.

Toch denk ik te kunnen zeggen dat de Groningse universiteitsgeschiedenis tussen 1945 en 2020 een bepaalde samenhang vertoont. Mijn vormende jaren liggen in de periode van de democratisering van de universiteit en het ligt dan voor de hand die jaren als de kern te beschouwen van de naoorlogse geschiedenis van de universiteit. Maar naarmate ik mij meer in de materie verdiepte, raakte ik er steeds meer van overtuigd dat de democratisering eerder een intermezzo was in een beweging van toenemende verzakelijking van het universitaire leven sinds het midden van de twintigste eeuw. Ik vat daarbij verzakelijking op als de voortgaande vervanging van persoonlijke, vaak informele en op vertrouwen gebaseerde relaties door zakelijke, in formele afspraken vastgelegde verhoudingen. Ook in de roerige jaren zestig ging die verzakelijking door, en in sommige opzichten was de studentenbeweging zelfs een uiting van de verzakelijking van de academische verhoudingen. Die toenemende verzakelijking werd alleen tijdelijk aan het zicht onttrokken door het spektakel van demonstraties, bezettingen en massavergaderingen. In de loop van de jaren zeventig en zeker na 1980 hernam het proces zijn gang en werd de universiteit, mede onder invloed van veranderend overheidsbeleid, een ondernemende, marktgerichte en internationale organisatie voor onderwijs en onderzoek. De poging om in het Chinese Yantai een nevenvestiging van de Groningse universiteit te vestigen was daar misschien wel het ultieme uitdrukking van.

Grote sociologen als Ferdinand Tönnies, Max Weber en Karl Mannheim hebben over dit proces van verzakelijking imposante theorieën ontwikkeld en ik kan niet ontkennen dat sommige van hun ideeën, bijvoorbeeld over *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*, op de

achtergrond een rol hebben gespeeld in mijn interpretatie van de recente geschiedenis van de Groningse universiteit. In het voetspoor van genoemde sociologen beschouw ik het proces van verzakelijking als onontkoombaar en niet per se verkeerd. Wij kunnen wel terugverlangen naar een tijd waarin nog niet alles een zakelijke transactie was, maar we zouden er niet in willen leven. Maar afgezien daarvan is het niet mijn bedoeling geweest de Groningse universiteitsgeschiedenis te presenteren als een exempel van een proces dat in algemenere termen door grote en kleine sociologen is beschreven. Ik heb vooral de rijkdom van de Groningse universiteitsgeschiedenis willen tonen en het materiaal willen aandragen voor de beantwoording van de vraag: in hoeverre heeft een zakelijke, meer en meer op de markt georiënteerde universiteit als de Groningse haar academische karakter weten te behouden?

NIEUWE
ZAKELIJKHEID
(1945-1965)

INLEIDING

‘Nederland herrijst!’ Nog voor de laatste Duitse soldaten in Nederland zich hadden overgegeven, klonk deze kreet al door de straten. Nederland was door de Duitsers vernederd en het land had zwaar te lijden gehad onder het nazibewind, maar nu zou het weer opstaan, aan de wederopbouw beginnen en het leed van de oorlog snel achter zich laten.

Wederopbouw is inderdaad wat Nederland tijdens de eerste twee decennia na de oorlog kenmerkt. Het puin werd geruimd, de infrastructuur gerepareerd en de oude maatschappelijke verbanden in ere hersteld. Er waren tegenslagen, zoals het verlies van Indië en de Watersnoodramp van 1953, maar de economie overtrof al snel het vooroorlogse niveau en het Deltaplan beloofde een definitief einde te maken aan de dreiging die de zee altijd geweest was. Toch staan de jaren vijftig, die in Nederland eigenlijk doorliepen tot halverwege de jaren zestig, in de collectieve herinnering eerder te boek als verzuild, conservatief, preuts en volgzzaam dan als dynamisch, toekomstgericht en modern. Begrijpelijk voor wie kijkt naar het politieke leven, waarin de vooroorlogse partijen weer domineerden, of naar het kerkelijk domein waar dominee en pastoor het nog voor het zeggen leken te hebben. Maar wie daar doorheen kijkt en let op maatschappelijke en culturele patronen, merkt dat de suffe reputatie van Nederland in de jaren vijftig niet terecht is. Onder de oppervlakte van een verzuilde natie gingen in die jaren verschuivingen van seismische proporties schuil die het land langzaam maar onafwendbaar de moderne wereld in duwden. De welvaart nam sprongsgewijs toe, de verzorgingsstaat kwam tot volle wasdom, Nederland industrialiseerde in hoog tempo en op cultureel gebied volgde het ene experiment op het andere. Het gonsde in Nederland van nieuw leven.

Aan de Groningse universiteit was het niet anders. De façade leek onveranderd; curatoren en senaat bestuurden nog steeds de universiteit, het Broerplein bleef het vertrouwde hart van de universiteit en in het studentenleven leek de heerschappij van de traditionele corpora onaangetast. Maar achter de façade, buiten het zicht van de meeste voorbijgangers, veranderde er heel veel. Tussen 1945 en 1965 verviervoudigde het aantal studenten en steeds meer studenten kwamen uit niet-academische milieus, die zich niet meer zo makkelijk voegden naar de zeden en gewoonten van de klassieke universiteit van voor de oorlog. Voor al die nieuwe studenten werd een complete academische verzorgingsstaat opgetuigd, die voorzieningen in het leven riep waarvan vorige generaties studenten alleen maar hadden kunnen dromen. Weggestopt in een kelder in een grachtenpand en later een oud fabrieksgebouw aan de rand van de binnenstad kwamen de eerste computers van de universiteit te staan, die in vakgebieden als de as-

tronomie en de organische scheikunde voor een omwenteling zorgden. Wetenschappen als de geneeskunde en de experimentele en technische natuurkunde raakten steeds meer in de greep van de techniek. Om de groei van de universiteit in goede banen te leiden moest er flink gebouwd worden en daarbij schuwden de bestuurders grote ingrepen in het stedelijk en academisch weefsel niet. Nieuwe gebouwen met rechte hoeken en strakke lijnen gaven uitdrukking aan een nieuwe geest van zakelijkheid die over de universiteit vaardig was geworden. Ten slotte werd voorzichtig getornd aan de almacht van de hoogleraren, de mannen en een paar vrouwen die zich de kern van de universiteit waanden, maar steeds meer moesten ervaren dat ook anderen iets te zeggen kregen over wat zich op de universiteit afspeelde.

1 GEFNUIKTE VERNIEUWING (1945-1950)

De vrede leek zo mooi toen het nog oorlog was. Maar toen alles voorbij was en de schade – in menselijk, materieel en moreel opzicht – opgemaakt kon worden, viel het bitter tegen. Er waren veel doden te betreuren, onder wie meer dan 100.000 Joodse Nederlanders, er was gebrek aan van alles en nog wat, en talloze landgenoten zaten met een fout verleden, dat stug verzwegen werd. Nederland was na de oorlog een verarmd land. Steden als Rotterdam, Den Haag, Middelburg, Arnhem, Nijmegen, Venlo en Groningen lagen gedeeltelijk in puin, bruggen en wegen waren vernield, fabrieken bleken door de bezetter leeggeroofd te zijn. Brandstof, voedsel en kleding moesten op de bon. Gevoelens van teleurstelling en onverschilligheid waren wijdverspreid en in leidende kringen heerste grote bezorgdheid over de zedelijke verwildering, vooral van de jeugd. Zeker, er was sprake van vernieuwing en doorbraak. Het eerste naoorlogse kabinet, geleid door de Delftse ingenieur Willem Schermerhorn, kwam met een programma van herstel en wederopbouw dat moest breken met de vastgeroeste vooroorlogse verhoudingen. Maar de grondstemming in het land was er eerder een van pessimisme dan van optimisme. Het zou wel eens heel lang kunnen duren voordat Nederland weer het welvaartspeil van voor de oorlog zou bereiken, en dan nog zou het zonder buitenlandse hulp niet gaan.

Des te opvallender is het dan dat het hoger onderwijs in de vijf vreugdeloze jaren na de oorlog de achterstand die door de oorlog was opgelopen al snel weer goedmaakte. Ook de Groningse universiteit richtte zich in heel korte tijd weer op. Er waren meer studenten dan ooit, de gaten in de personeelsbezetting werden in rap tempo opgevuld, er kwam een nieuwe faculteit bij en er was ruimte voor nieuwe specialismen. Er was kortom sprake van groei en vooruitgang, zij het wel alleen in zakelijk en wetenschappelijk opzicht. Want van de hooggestemde plannen voor vernieuwing die tijdens de laatste jaren van de oorlog waren uitgebroed kwam niet veel terecht. Het idealisme waar die plannen uit waren voortgekomen, verbleekte even snel als het opgekomen was. En de zuivering van docenten en studenten leverde vooral teleurstellingen op en werd daarom maar zo snel mogelijk vergeten. In 1950 leek de oorlog al weer heel lang geleden en voelden weinig mensen nog de behoefte om te blijven napraten over wat er toen gebeurd was. Men had bovendien genoeg andere sores aan het hoofd: de atoomdreiging, het verlies van Indië, de communistische coup in Tsjecho-Slowakije, en in 1950 ook nog de oorlog in Korea.

‘WILT HEDEN NU TREDEN’

Meteen nadat de Duitsers op 16 april 1945 uit de binnenstad van Groningen waren verdreven, begon de wederopbouw. Het Militair Gezag, dat namens de Nederlandse regering in Londen tijdelijk het bewind in de bevrijde gebieden op zich had genomen, sloot op 19 april officieel de universiteit, maar stelde ook personen aan om de heropening van een zo veel mogelijk gezuiverde universiteit voor te bereiden. De in 1942 ontslagen burgemeester van Groningen, P.W.J.H. Cort van der Linden, nu weer in functie, werd aangewezen als waarnemend curator. De in Ijsbrechtum verblijvende president-curator J.E. van Welderen baron Rengers verdween van het toneel, maar zijn voormalige rechterhand, de snel weer uit Leeuwarden teruggekeerde J.L.H. Cluysenaer, die tot januari 1944 secretaris van het college van curatoren was geweest, werd meteen in zijn oude functie hersteld. Cluysenaer moest ervoor zorgen dat alle gebouwen weer over elektriciteit beschikten, dat de telefoonverbinding werd hersteld, dat de uitbetaling van de salarissen weer op gang kwam en dat de studentenverenigingen, die in de laatste oorlogsdagen hun tehuis waren kwijtgeraakt, ergens anders onderdak vonden.

Cluysenaer maakte ook een begin met de zuivering van de universiteit. Terwijl hij zelf nooit aan een zuivering is onderworpen, legde hij al op 25 april de militair commissaris en hoofd van het Militair Gezag voor de provincie Groningen, luitenant-kolonel H. Holtkamp, een lijst van achttien namen voor van mannen (en één vrouw) ‘van wie op grond van hun houding tijdens de vijandelijke bezetting niet de getrouwe medewerking aan het herstel van het vaderland kan worden verwacht’.¹ Op die lijst figureerden de voormalige rectoren J.M.N. Kapteyn en H.M. de Burllet (beiden naar Duitsland gevlucht), de nooit aangetreden hoogleraar M.D. Dijt, erkende nazi’s als de hoogleraar antropogenetica W.F.H. Stroër en de eerste pedel Douwe van der Veen, en de assistente bij anatomie, mej. Ea Baggerman, een protegé van De Burllet. Verder leverde Cluysenaer op 2 mei een eerste verslag in van de lotgevallen van de universiteit onder de Duitse bezetting.

Mede op grond van deze informatie wees Holtkamp op 14 mei een voorlopig bestuur van de universiteit aan. In plaats van het college van curatoren kwam er voor de overgangperiode een college van herstel, bestaande uit de heren Cort van der Linden (voorzitter), de waarnemend commissaris der Koningin in Groningen en voormalig voedselcommissaris E.H. Ebels, en de Groningse notaris W.A. Offerhaus. Dit college van herstel zou in functie blijven tot 10 juni 1946, waarna het, aangevuld met twee nieuwe leden, verder ging als het college van curatoren. De hoogleraar staatsrecht C.W. van der Pot trad op als rector magnificus, niet alleen voor het restant van het academisch jaar 1944-1945, maar ook alvast voor het jaar 1945-1946 (Van der Pot had al in 1940 op de rol gestaan als rector magnificus, maar de Duitsers hadden hem toen vervangen door Kapteyn). Tevens wees Holtkamp de voorzitters van de faculteiten aan, waarbij hij afging op het advies van de contactgroep van hoogleraren die in de laatste oorlogsjaren iets van een ondergronds overleg tussen de ‘goede’ hoogleraren op gang had gebracht. Ten slotte stelde het Militair Gezag op 15 mei twee commissies in die moesten adviseren over de zuivering van respectievelijk het personeel en de studenten (dat wil zeggen de studenten die zich opnieuw of voor het eerst wilden inschrijven). Deze commissies moesten snel doch rechtvaardig een oordeel vellen over tientallen personeelsleden en

honderden studenten, maar zij dienden dat wel te doen vóór 16 juni, omdat de universiteit op die dag weer open moest; studenten stonden namelijk te popelen om aan de slag te gaan. Dat was te hoog gegrepen, de klus bleek toch ingewikkelder dan gedacht. Maar een week later, op zaterdag 23 juni, kon in een plechtige zitting van de *senatus amplissimus* de universiteit alsnog officieel heropend worden. Op maandag 25 juni begonnen de colleges.

Aan de officiële plechtigheid, in de aula van het Academieggebouw, ging een wijdingsdienst in de Martinikerk vooraf.² Er was, voor het begin van de normale werkzaamheden, behoefte aan een moment van bezinning en men kon zich daarvoor geen andere vorm voorstellen, ook al ging het om een openbare universiteit, dan traditiegetrouw die van een kerkdienst. Maar dan wel een interconfessionele dienst, waarin behalve een hervormde predikant, de hoogleraar theologie Gerardus van der Leeuw, ook de rooms-katholieke deken Ludovicus I.D.B. Buve en de gereformeerde predikant P. van Strien voorgingen. Zij zouden de toon moeten zetten voor de nieuwe Groningse universiteit.

De dienst begon met een orgelpreludium, waarna deken Buve het votum uitsprak. Daarna zongen de aanwezigen enkele liederen uit Valerius' *Nederlandsche Gedenck-clanck*, zoals het bekende ‘Wilt heden nu treden’:

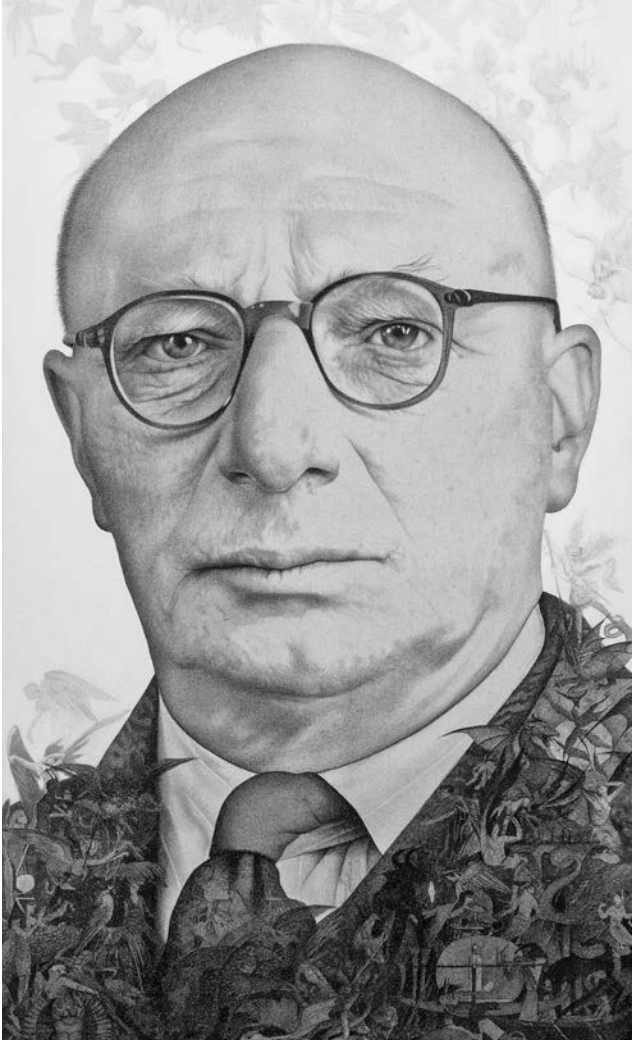
Wilt heden nu treden, voor God onze Heere,
Hem boven al loven van harte zeer;
En maken groot zijns lieven namens eere
Die daar nu onze vijand slaat terneer.

Vervolgens deed ds. Van Strien de eerste Schriftlezing, namelijk de overbekende tekst uit 1 Korinthiërs 13 vers 2 over de liefde: ‘En al ware het dat ik de gave der Profetie had, en wist alle de verborgenheden en al de wetenschap, en al ware het dat ik al het geloof had, zoodat ik bergen verzetste, en de liefde niet had, zoo ware ik niets.’³ En toen was het woord aan Van der Leeuw, die de overweging uitsprak.

Natuurlijk uitte Van der Leeuw allereerst zijn blijdschap over de verlossing van het vaderland en de herrijzenis van de Groningse universiteit. ‘Van een werkloos, clandestien of illegaal bedrijf wordt zij thans weer een levend lid van de Nederlandsche volksgemeenschap,’ zei hij.⁴ Maar de overgang van duister naar licht was niet eenvoudig. Er was verdriet, over de gevallen en ontheemden. Er waren ook zorgen, over de verwarring en de onzekere toekomst. ‘Wij zijn,’ verklaarde Van der Leeuw, ‘zeer arm geworden, ook geestelijk arm. Een algemeene verwildering dreigt nu ons volk aan te grijpen.’ Vooral het jongere geslacht baarde hem zorgen: ‘De jeugd heeft het jaren lang zonder jeugdbeweging, zonder leiding moeten doen.’ En er was teleurstelling, ook op specifiek universitair terrein, want de universiteit had velen, oud en jong, in de kou laten staan:

Van haar is geen krachtige leiding uitgegaan, die van haar als beschavingscentrum van ons volk mocht worden verwacht. Over strekking en aard van die leiding heerst aan de universiteit geen eenstemmigheid, er is bitterheid van studenten tegenover studenten, van studenten tegenover docenten, van docenten tegenover docenten.⁵

Juist daarom was het nodig eerst een moment van bezinning in te lassen en aan de hand van het woord van Paulus het besef weer tot leven te brengen dat kennis en wetenschap niets zijn zonder de liefde.

1 Gerardus van der Leeuw, hoogleraar godsdienstgeschiedenis en minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1945-1946. Olieverfschilderij door Annemarie Buschers (2014). Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Maar wat is liefde, wat bedoelde Paulus daarmee? Liefde was volgens Van der Leeuw niet de vergaande toegeeflijkheid jegens degenen die zich misdragen hadden, of de vriendelijke praatjes waar dominees en pastoors zo goed in zijn. Liefde is het besef dat er een wereld van een hogere orde is, die normen stelt aan ons bestaan. Zij is daarmee ook de voorwaarde voor alle menselijke arbeid die er aanspraak op maakt waarde te hebben.⁶ Het is de liefde voor het vaderland, de liefde tot land en volk, die voor de oorlog vaak uit zicht was geraakt, maar in de verdrukking was herleefd. Liefde is verder de liefde tot de naaste, die uitgaat van vertrouwen en respect voor de ander. ‘Vertrouwen en nederigheid, die twee zijn het, die ons volk noodig heeft, die ook de universiteit kunnen maken tot wat zij wezen moet: een academische gemeenschap, *civitas academica*.’⁷ En ten slotte gaat het om de liefde tot God, want daarop is ons normbesef gebaseerd, ons verantwoordelijkheidsgevoel. Zolang die liefde tot het land, de naaste en God ontbreekt, zal Nederland een arm land blijven, arm van geest in ieder geval. Het

is niet voldoende om in blijdschap te constateren dat de universiteit als instelling de oorlog ongeschonden is doorgekomen, dat zij niet in puin ligt. Want geestelijk ligt de universiteit wél in puin. ‘Wij beginnen vandaag te herbouwen op ons academisch erf,’ zo sloot Van der Leeuw af, maar het zal vergeefs zijn als de liefde zou ontbreken. Is die liefde er wel, dan komt de blijdschap vanzelf. ‘En zoo trekken wij met blijdschap uit dit Godshuis op naar ons werk, langs de ruïnes. En wij schuwen hun aanblik niet. Wij willen gaan bouwen.’⁸ Na het zingen van nog een paar liederen, het uitspreken van een gebed en het opstellen van de stoet van hoogleraren en studentenverenigingen trok men inderdaad langs de ruïnes aan de noordzijde van de Grote Markt, waar tot voor kort Magna Pete en Vindicat hun onderkomen hadden gehad, op weg naar het Academiegebouw voor de officiële opening.

Het is 75 jaar na dato niet moeilijk wat schamper te doen over de zalvende woorden van Van der Leeuw. Ligt het niet voor de hand, als Van der Leeuw zo goed wist waar het om draaide, te vragen waar hij was toen in 1940, bij de ariërverklaring, of in 1943, bij de loyaliteitsverklaring, fundamentele morele keuzes aan de orde waren? Welke leiding was er toen van hém uitgegaan? Maar aan de andere kant kunnen we ons afvragen of wij in zijn betoog, als we het ontdoen van het religieuze en tijdgebonden vocabulaire, toch niet iets kunnen herkennen van wat nog steeds actueel is. Wij, die hebben gezien hoe wetenschap in de loop der jaren werd verengd tot kennis en kennis tot informatie, mogen ons wel eens afvragen of er in dat proces toch niet iets essentieels verloren is gegaan. Die vraag klemt des te meer als het gaat om wetenschap bedreven in universitair verband, aangezien een universiteit behalve een kennisinstituut ook een opleidings- en vormingsinstituut is. Misschien dat wij dat ‘iets’ niet meer ‘liefde’ noemen, maar wellicht kunnen we het ook een andere naam geven.

2. Cortège van hoogleraren op weg van de Martinikerk naar het Academiegebouw, 23 juni 1945. RHC Groninger Archieven.

Nadat de stoet was aangekomen in het Academiegebouw en de hoogleraren, studenten en genodigden in de aula plaats hadden genomen, was het de beurt aan rector magnificus Van der Pot. In sobere bewoordingen deed hij verslag van de lotgevallen van de universiteit in de jaren van de Duitse bezetting. Hij herdacht de gevallen, ook degenen die weliswaar geen student meer waren, maar nog wel bij de academische gemeenschap in ruimere zin behoorden, zoals de studentenarts W.A. (Wim) Hoek, die in een concentratiekamp was omgekomen.⁹ Van der Pot erkende dat er veel mis was gegaan. Zo was het tekenen van de ariërverklaring in 1940 ‘een grove fout’ geweest, ‘waarvoor wij hebben te boeten, telkens als wij op eenigerlei wijze geplaatst worden voor het naamloze leed, dat dezen landgenooten [de Joodse Nederlanders] is aangedaan’.¹⁰ Ook vroeg hij zich naar aanleiding van de uitsluiting van Joden van universitaire studie in 1942 af ‘of niet toen reeds een principiële houding van verzet geboden was geweest’.¹¹ Van der Pot gaf er blijk van te beseffen dat de universiteit tekort geschoten was. Hij preeste de studenten die in het voorjaar van 1943 hadden geweigerd de loyaliteitsverklaring te tekenen, maar toonde net zo goed begrip voor collega-hoogleraren die na de crisis over die loyaliteitsverklaring aan het werk waren gebleven omdat ze veel patiënten en studenten hadden. Des te belangrijker was het dat er ook verzetsstrijders waren geweest, die zich niet hadden neergelegd bij de Duitse bezetting. Ook al hadden zij de Duitsers niet verslagen, ‘zonder hen zouden wij, na al wat er bovengronds in deze jaren gebeurd en nagelaten was, niet terstond weer zijn herleefd als natie’.¹² Dat enkele feit kon niet ongedaan worden gemaakt door alle fouten die het verzet begaan had, in hoofdzaak overigens door toedoen van de in de allerlaatste fase schielijk toegetreden ‘hulpkrachten’. Die geest van verzet zou hard nodig zijn bij de wederopbouw van de universiteit, om te strijden tegen de geest van sleur en lijntrekkerij, tegen luiheid en oppervlakkigheid. Aan het slot van de bijeenkomst zongen de aanwezigen het eerste en het zesde couplet van het Wilhelmus, om zo duidelijk te maken dat zij uiteindelijk hun ‘schilt ende betrouwen’ moesten zoeken, niet bij de mens, maar bij God.

De heropening van de universiteit trok veel publiek en lang niet alle belangstellenden konden een plekje krijgen in de aula.¹³ Daarom was het gesprokene ook te beluisteren via luidsprekers in de vestibule van het Academiegebouw. Na afloop recipieerde de rector magnificus in het gebouw en ’s avonds was er een ‘feestelijk samenzijn’ in de aula, met muziek van de Groninger Orkest Vereniging. Aan het begin van de avond hielden de studenten van Vindicat een fakkeloptocht door de binnenstad, die begon op de Ossenmarkt en eindigde op het Broerplein voor de Academie. Onderweg deed de stoet onder andere het verwoeste Mutua Fides aan, de sociëteit van Vindicat, waar men de vaandels liet zakken, alsook het uitgebrande botenhuis van de studentenroeivereniging Aegir, in de zwaaihoek van het Verbindingskanaal tegenover het station, waar de mutsen af gingen. Op het Academieplein zongen de studenten het ‘Io vivat’, sprak de oorlogsrector van Vindicat Leo van Nouhuys enige woorden en ging ten slotte ieder zijns weegs. Sommigen gingen naar binnen en mengden zich onder de hoogleraren en genodigden, anderen spoedden zich liever naar de provisorische kroeg van Vindicat in de Corps de Garde aan het eind van de Oude Boteringestraat om daar hun eigen feestje te vieren.

DE SCHADUW VAN DE ZUIVERING

Dat Van der Pot zo behoedzaam te werk ging bij het uitdelen van lof en blaam, had alles te maken met het feit dat over de heropening van de universiteit de schaduw van de zuivering lag. Niet alle hoogleraren hadden deelgenomen aan de wijdingsdienst in de Martinikerk en niet alle hoogleraren waren naar de officiële opening van de universiteit in het Academiegebouw gekomen. Sommigen vonden dat de zuiveringscommissie een aantal collega's te hard had aangepakt, anderen vonden juist dat de zuiveringscommissie harder had moeten optreden. Ook was er veel gemor over de manier waarop de studentenzuivering verliep, de criteria die de zuiveringscommissie hanteerde, en de rechtlijnigheid waarmee de commissie te werk ging.¹⁴

Tijdens de oorlog was in kringen van het verzet en van de regering in ballingschap de overtuiging gegroeid dat na de bevrijding op radicale wijze schoon schip zou moeten worden gemaakt. Het Nederlandse volk zou gelouderd uit de strijd te voorschijn moeten komen. Het moest alle elementen uitstoten die zich tijdens de oorlog in woord en daad hadden misdragen. In de praktijk bleek dat niet te werken. De groep collaborateurs, meelopers en zwakkelingen was eenvoudigweg te groot om permanent buiten de samenleving te plaatsen. Bovendien was het moeilijk precies vast te stellen waar de grens tussen goed en fout lag. Wie de wapens voor de Duitsers had opgenomen was evident fout, en ook leden van de Nationaal-Socialistische Beweging van Anton Mussert hoefden niet op clementie te rekenen. Maar hoe zat het met de vele landgenoten die zich zo goed en zo kwaad als het ging door de oorlog heen hadden geslagen, nu eens door kleine concessies te doen, dan weer door bewust de andere kant op te kijken?

Een van de eerste dingen die Cluysenaer deed toen hij in april 1945 weer als secretaris van het universitaire bestuur optrad, was, zoals gezegd, het voorbereiden van de zuivering van personeel en studenten. Hij kwam met de lijst van namen van personen die sowieso niet acceptabel meer waren en stelde voor om twee aparte zuiveringscommissies in het leven te roepen, een voor het personeel en een voor de studenten. Het Militair Gezag volgde dit advies op en installeerde beide commissies, de eerste onder voorzitterschap van een lid van het college van herstel, Ebels, de tweede onder voorzitterschap van de Groningse rechter C.J.J.W. van Groeningen. Aan die laatste commissie was ook een student toegevoegd, de Vindicater – en zoon van de hoogleraar theologie – J.R. (Rein) van der Leeuw. Als er een student van VERA, Albertus Magnus of Magna Petter ter beoordeling stond, werd Van der Leeuws plaats ingenomen door een student uit die vereniging, aangezien men vond dat Van der Leeuw jr. niet kon oordelen over de situatie bij andere verenigingen.

De zuivering van het personeel leidde al meteen tot problemen. Dat kwam vooral door de harde opstelling van een van de leden van de zuiveringscommissie voor het personeel, J.J. Brutel de la Rivière. Deze schoolarts te Deventer was medeoprichter van het Medisch Contact geweest (de verzetsorganisatie van de Nederlandse artsen tijdens de oorlog) en was na de oorlog voorzitter van de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst geworden.¹⁵ Brutel wilde een strenge zuivering. Hoogleraren dienden een voorbeeld voor hun studenten te zijn en als er ook maar de geringste twijfel bestond over de vraag of een hoogleraar door zijn optreden tijdens de oorlog zijn morele krediet had verspeeld, moest hij ontslagen worden. Medische hoogleraren die Duit-

sers hadden verpleegd, hadden in zijn ogen een doodzonde begaan. De andere leden van de commissie dachten iets pragmatischer en hielden ook oog op de noodzaak om de universiteit weer van start te laten gaan. Grote gaten in het personeelsbestand kon men slecht gebruiken. En dus wilden zij alleen die hoogleraren hun congé geven die zich evident misdragen hadden. Het conflict liep hoog op en dreigde de zuivering – en daarmee de heropening van de universiteit – te laten mislukken nog voordat zij begonnen was. Er werd ten slotte een compromis bereikt: personeelsleden over wie twijfel bestond, zouden voorlopig geen toegang tot de universiteit krijgen (zij werden zoals dat heette ‘gestaakt’), totdat uit nader onderzoek zou blijken of hun gedrag tijdens de oorlog wel of niet door de beugel kon. Op grond van dat compromis werden bibliothecaris H. de Buck en vier medische hoogleraren ‘gestaakt’, te weten de farmacoloog S. de Boer, de chirurg L.J. Eerland, de KNO-arts Eelco Huizinga en de oogheekkundige G.F. Rochat. De Buck werd verweten dat hij op last van de bezetter bepaalde boeken uit de collectie van de bibliotheek aan de uitleen had onttrokken, de medici kregen vooral het verwijt dat ze na de affaire met de loyaliteitsverklaring nog college hadden gegeven en in hun klinieken Duitse soldaten hadden verpleegd. De commissie dacht er zo voorlopig uit te zijn.

Dat bleek een vergissing. De hoogleraren in kwestie ervoeren hun staking als een veroordeling en enkele andere hoogleraren vonden dat hun zo onrecht werd aangedaan; meer principiële hoogleraren daarentegen vonden het besluit van de commissie te slap en hadden liever gezien dat de vier, die zich in hun ogen te veel als ambtenaren en te weinig als opvoeders hadden gedragen, meteen voor ontslag hadden moeten worden voorgedragen.

De zaak werd er niet gemakkelijker op toen op 21 juni de landelijk commandant van het Militair Gezag, generaal-majoor H.J. Kruls, op basis van het eerste verslag van Cluysenaer een verklaring had laten uitgaan waarin hij het ‘slappe optreden’ van de Groningse hoogleraren aan de kaak stelde. De hoogleraren hadden een principiële standpunt moeten innemen en de theologische, medische, natuurwetenschappelijke en letterkundige faculteiten hadden na de crisis rond de loyaliteitsverklaring een voorbeeld moeten nemen aan de houding van de juridische faculteit en al hun werkzaamheden moeten beëindigen. Door dat niet te doen en studenten te blijven begeleiden hadden ze ‘morele en daadwerkelijke steun’ verleend aan het ‘mutilerend ingrijpen der Duitsers in de werkzaamheden der universiteit’. Die verklaring wekte onmiddellijk verontwaardiging in hooglerarenkring, niet alleen omdat de indruk gewekt werd dat alleen in Groningen zaken waren gebeurd die niet door de beugel konden, maar ook omdat er in de verklaring van Kruls evidente fouten stonden.¹⁶

Hoe groot het ongenoegen was, bleek op vrijdagavond 22 juni, aan de vooravond van de heropening van de universiteit, toen fungerend rector Van der Pot in een speciale bijeenkomst van de senaat uitleg verschafte over de in aanloop naar de heropening gemaakte keuzes. De hoogleraren uitten allerlei grieven: de farmaceut D. van Os, die tijdens de oorlog secretaris van de senaat was geweest en in die hoedanigheid met de foute rector De Burlet had moeten samenwerken, protesteerde ertegen dat niet hij, maar zijn collega voor natuurkunde Frits Zernike door het Militair Gezag was aangevoerd als voorzitter van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde. Anderen vonden het vreemd dat de openingsplechtigheid zou beginnen met een wijdingsdienst – dat paste in hun ogen niet bij een rijksuniversiteit. Zij vermoedden dat dit was doorgedrukt

door Van der Leeuw, die inderdaad een stevige vinger in de pap had gehad en ook tijdens de dienst het woord zou voeren. Maar het meest heikele punt was de staking van de medische hoogleraren (die natuurlijk niet aanwezig waren). Pragmatici als de bioloog W.H. Arisz en de historicus P.J. van Winter verklaarden niet mee te zullen doen aan de plechtigheid nu hun medische collega's gestaakt waren, maar 'felle' hoogleraren uit de medische hoek, de histoloog J. de Haan, de psychiater W.M. van der Scheer en de patholoog J.J.Th. Vos, zeiden juist weg te zullen blijven omdat de gestaakten niet meteen waren ontslagen. Van der Pot had het moeilijk. Hij probeerde voor elk standpunt begrip op te brengen. Hij erkende dat de universiteit in de oorlogsjaren niet was geweest wat ze had moeten zijn, een 'voorbeeld voor ons vaderland' en 'de voorgangster van onze jeugd', ook al hadden enkele hoogleraren veel offers gebracht en veel geleden. Hij erkende ook dat er bij de benoeming van het college van herstel en het aanwijzen van de faculteitsvoorzitters enige 'hardheden' waren begaan. Maar hij wees op de noodzaak om de universiteit zo snel mogelijk weer van start te laten gaan en haar om te vormen tot een echte academische gemeenschap. Hij kreeg daarbij de steun van Van der Leeuw, die zich in deze dagen graag opwierp als de wegwijzer voor een vernieuwd Nederland. De theoloog gaf ruiterlijk toe ook wel eens zwakke momenten te hebben gehad, maar wilde nu vooral vooruitkijken, in het belang van de jeugd. Door een wijdingsdienst vooraf te laten gaan aan de heropening van de universiteit werd zijns inziens een nieuwe daad gesteld, die uitdrukte 'dat Nederland niet slechts moet worden hersteld, maar ook vernieuwd'.

Het hielp niet, en de schare hoogleraren die op 23 juni ter kerke ging en daarna naar de aula toog, was behoorlijk uitgedund. Maar het werd nog erger. Eind juni werd Van der Leeuw minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OK&W) in het nieuwe kabinet-Schermerhorn en op 19 september maakte hij bekend dat hij besloten had, op grond van nader onderzoek, om de staking van Eerland, Huizinga en Rochat op te heffen. Ze kwamen ervan af met een openlijke berisping. Alleen ten aanzien van De Boer had hij besloten de staking om te zetten in een schorsing. Dat laatste hield in dat hij nu zijn salaris verloor en zou worden voorgedragen voor ontslag (de staking van De Buck daarentegen was eerder stilletjes ongedaan gemaakt). Onder de studenten verwekte het besluit om drie gestaakte hoogleraren te sparen grote beroering en op 20 september weigerden zij naar college te gaan. Onder de vlag van de Centrale Commissie, het overkoepelend orgaan van de studentenverenigingen, werd een algemene vergadering in de Broerkerk belegd (voor een bijeenkomst in het Academieggebouw kregen de studenten geen toestemming), waar geëist werd dat de minister een delegatie van studenten in staat moest stellen het rapport over de drie klinische hoogleraren in te zien om te beoordelen of de 'ontstaking' terecht was. Anders zouden ze hun collegeboycot voortzetten. De studenten kregen bij deze actie de steun van de felle hoogleraren uit de medische faculteit, die aanvankelijk hadden verklaard te kunnen leven met de ontstaking van hun collega's. Ook de Medische Faculteitsvereniging verklaarde zich mordicus tegen het alsnog toelaten van de drie clinici. De eis tot inzage van het dossier die de studenten op tafel hadden gelegd was ongehoord, maar de minister gaf toe en liet vier studenten de dossiers bekijken. Die studenten concludeerden dat de ontstaking niet terecht was geweest en op een uitermate roerige tweede studentenvergadering, op 24 september, ditmaal in De Beurs, vond een buitengewoon heftig debat plaats over de

vraag of de studenten opnieuw moesten gaan staken. De student rechten Wim Koops herinnerde zich later hoe het daarbij toeging:

Steeds is mij de bekwame wijze bijgebleven, waarop een student, tijdens de oorlog geschoold als agitator, probeerde voor zijn – uiterst linkse – partij politieke munt uit deze aangelegenheid te slaan door, nu eens hier dan weer op een geheel andere plaats opduikend temidden van de onbeschrijfelijk opgewonden menigte, aan te manen tot voortzetting van de staking.¹⁷

Een krappe meerderheid besloot echter dat het welletjes was geweest en de zaak verliep. Nadat de drie hoogleraren openlijk hadden erkend dat zij fouten hadden gemaakt en dat het staken van het onderwijs na de loyaliteitsverklaring de principieel juiste beslissing zou zijn geweest, hief de Medische Faculteitsvereniging haar collegeboycot op. Toen alles tot rust gekomen was, liet de minister – inmiddels regent in hart en nieren – de felle medische hoogleraren wel weten dat hij zeer ontstemd was over hun openlijke steun aan de protesten van de studenten; dat was ‘gezagsondermijning’ geweest, vond hij – een typisch ambtenarenargument, dat van weinig begrip voor academische vrijheid getuigde en dat ook te denken geeft over de opvoedende taak die Van der Leeuw de universiteit toeschreef.¹⁸

De studentenzuivering verliep rustiger, maar verdiende ook geen schoonheidsprijs. Vanaf 28 mei konden de studenten zich weer inschrijven. Daarbij moesten ze behalve de gebruikelijke paperassen ook een formulier inleveren waarop ze moesten vermelden of ze tijdens de oorlog lid geweest waren van Duitsgezinde of nationaalsocialistische organisaties, de vijand actieve of passieve steun hadden verleend of zich anderszins schuldig hadden gemaakt aan handelingen die ingingen tegen het belang van het vaderland. De namen van de kandidaat-studenten werden gedurende enige tijd openbaar uitgehangen, zodat iedereen die belastende informatie over hen had, deze bij de zuiveringscommissie kon inleveren. Verder beschikte de commissie over lijsten van tekenaars, ledenlijsten van bijvoorbeeld het Nationaal Socialistisch Studentenfront en van andere organisaties, zodat het vrijwel onmogelijk was ertussendoor te glippen. In een paar weken tijd werkte de commissie zo honderden gevallen af, wat een bewonderenswaardige prestatie mag heten, maar waarbij ook wel eens fouten werden gemaakt.

De grote vraag was welke criteria aangelegd moesten worden bij de beoordeling van de gedragingen van de kandidaat-studenten tijdens de oorlog. Aanvankelijk heerste een milde stemming: actieve steun aan de bezetter was een grond voor uitsluiting van de universitaire studie (althans voor een zekere periode), maar wie zich daar niet schuldig aan had gemaakt, mocht gaan studeren. Al snel sloeg de stemming echter om en werd onder druk van vooral een groep scherpshijpers in Vindicat besloten de grens te trekken bij het tekenen van de loyaliteitsverklaring in 1943. Als norm gold nu: alleen studenten die hadden geweigerd de loyaliteitsverklaring te tekenen, ook al hadden zij op 4 mei wel gehoor gegeven aan de oproep om zich te melden voor werk in Duitsland, konden meteen toegelaten worden (zo zij zich niet op ander wijze hadden misdragen). Wie echter in paniek op 4 of 5 mei 1943 de loyaliteitsverklaring alsnog had getekend, om zo tewerkstelling in Duitsland te ontlopen, moest rekening houden met een korte periode van uitsluiting, al was daar aanvankelijk nog wel discussie over geweest. Alle anderen mochten rekenen op uitsluiting van drie maanden tot tweeënhalf jaar, of, als het om ernstige feiten ging, voor het leven.

Dit leek duidelijk, maar in de praktijk leverde het vaak onbegrip op wanneer deze normen onverkort werden toegepast. Er werd nauwelijks rekening gehouden met bijzondere omstandigheden (gerichte dreigingen tegen ouders en verzorgers) of latere rehabilitatie door verzetswerk. De billijkheid kwam zo soms behoorlijk in het gedrang. Wie getekend had, zo vond men, had de erecode van de studenten geschonden, die in 1943 was gedefinieerd als ‘niet-tekenen’, punt uit. Dus ongeacht of de studenten in kwestie daarna geprofiteerd hadden door verder te studeren en ongeacht of ze later verzetswerk hadden verricht. Maar veel tekenaars vroegen zich af wie toch in 1943 die erecode bedacht hadden. Waren dat niet de leden van Vindicat geweest, die zich toen weer eens hadden opgeworpen als ‘de’ vertegenwoordigers van de Groningse studenten, terwijl hun vereniging nog niet de helft van de mannelijke studenten in Groningen omvatte? Wie had hun dat mandaat gegeven? Hadden zij wel het recht gehad een verklaring die zei dat men zich zou onthouden van acties tegen de bezetter een loyaliteitsverklaring te noemen en alles te ‘framen’ als een erekwesitie? Tijdens de oorlog en ook daarna hadden veel tekenaars een pragmatisch standpunt ingenomen. Liever een onthoudingsverklaring tekenen waaraan geen consequenties vast zaten dan het onderduikstelsel zwaarder belasten of de kans lopen naar de Duitse ziekenhuizen en fabrieken gestuurd te worden, wat op effectieve ondersteuning aan de oorlogsinspanning van de vijand neerkwam. Was dat niet net zo goed te verdedigen? In 1945 maakte dit soort argumenten weinig indruk, mede omdat lieden die evident fout waren geweest ermee aan de haal waren gegaan. Dat maakte het makkelijk om alle tekenaars over één kam te scheren. Maar in 1946 en latere jaren, toen de tekenaars zich ook landelijk gingen organiseren en op herziening van de beoordeling aandrongen, werden de normen al vrij snel versoepeld. De scherpslijpers hadden inmiddels de universiteit verlaten en in politieke kringen deed het argument steeds meer opgeld dat het land toch moest worden opgebouwd en dat men dan niets had aan morele rechtlijnigheid. Tegen 1950 was de zuivering een zaak van het verleden geworden, al bleven de tekenaars die te goeder trouw hadden gehandeld soms hun leven lang met een onverdiend stigma zitten. In Groningen kregen in totaal iets meer dan honderd studenten tijdens de zuivering te maken met uitsluiting van de studie, twee voor het leven, veertig voor tweeënhalf jaar, twee voor twee jaar en drie maanden, één voor twee jaar en de rest voor anderhalf jaar of minder.¹⁹

GESCHONDEN STAD

De discussies over de zuivering vonden plaats tegen de achtergrond van een zwaargehavende stad. Tijdens de gevechten in april 1945 waren op veel plaatsen in de stad gebouwen en zelfs hele straten verwoest. Vooral rond de Grote Markt was de schade enorm. De panden aan de oostelijke wand, met middenin het gehate Scholtenhuis, waar de SD had gezeteld, waren compleet uitgebrand; alleen de kale muren stonden nog overeind. Ook de noordwand van de markt, inclusief de studentensociëteit Mutua Fides, was compleet verwoest. Het stadhuis was wonder boven wonder gespaard gebleven, maar de daarachter gele-

3 Winterse Grote Markt 1949. Foto Piet Boonstra. RHC Groninger Archieven. Op de achtergrond de nog lege, nog niet opgebouwde Grote Markt.

gen Waagstraat was zo goed als helemaal verdwenen (alleen het zogenaamde Goudkantoor, op de kop van de straat, stond er nog). Elders in de binnenstad was de Stoeldraaierstraat door een explosie van munitie van de kaart geveegd en waren bij het Hereplein, aan de Ubbo Emmiusingel, aan het uiteinde van de Oosterstraat en aan de Ossenmarkt ettelijke gebouwen kapotgeschoten of uitgebrand.²⁰

Onmiddellijk werd begonnen met het maken van plannen voor de wederopbouw van de gehavende stad. De gemeente nam een stedenbouwkundige uit Delft in de arm, prof.ir. J.M. Granpré Molière, en vroeg hem voor de Grote Markt een samenhangend plan van wederopbouw te maken. Granpré Molière (1883-1972) was niet de minste onder de stedenbouwkundigen in Nederland. Hij was de belangrijkste vertegenwoordiger van de Delftse school, een stroming binnen het traditionalisme in de architectuur en stedenbouw die zich van het moderne, zuiver functionalistische nieuwe bouwen onderscheidde door het veelvuldig gebruik van baksteen, een voorkeur voor hoge daklijnen, het accentueren van de zwaarte van het gebouw en het toepassen van bescheiden ornamenten. Het was de bouwstijl van de beginnende wederopbouw.²¹

Granpré Molière, die een bureau met wat medewerkers betrok in een villa aan het Hereplein, kreeg te maken met een programma van eisen waarvan

twee punten eruit sprongen: het stadhuis moest uitgebreid worden en aan de Grote Markt moest een nieuw cultuurcentrum komen, dat de plaats in zou nemen van de Stadsschouwburg en het Harmoniecomplex. In de zomer van 1947 kwam de architect met zijn zogenaamde basisplan.²² Achter het stadhuis zou een gemeentelijk administratiekantoor komen, dat een stevig accent kreeg door een ranke stadstoren die in een Toscaanse stad niet zou hebben misstaan. Dat kantoor werd door een luchtbrug verbonden met het oude stadhuis. Aan de oostzijde, waar de rooilijn naar achteren was verplaatst om vrij zicht te krijgen op de voet van de Martinitoren, zou een cultuurtempel verrijzen, met een enigszins naar achteren liggende ingang. De noordwand zou weer ongeveer in de oude toestand worden teruggebracht. Aan de voet van de Martinitoren zou een doorbraak naar het noorden komen, die via een pleintje in verbinding zou staan met de Oude Ebbingestraat (het latere Kwinkeplein). Al met al was het een plan voor een representatief stadsplein dat paste bij de pretenties van Groningen als commercieel, cultureel en wetenschappelijk centrum van het Noorden. Het plan was niet zonder slag of stoot tot stand gekomen; de detailhandel voelde zich misdeeld en in Den Haag trapte de Rijksdienst voor de Monumentenzorg nog wel eens op de rem als men dacht dat Granpré Molière al te rigoureuze ingrepen wilde doen in wat er nog aan erfgoed restte. Maar het gemeentebestuur onder leiding van burgemeester Cort van der Linden dacht met het basisplan een goed uitgangspunt te hebben voor de feitelijke wederopbouw van de Grote Markt – die na de sloop van de laatste bouwresten aan de noord- en oostzijde in de eerste jaren na de oorlog nog altijd een desolate aanblik bood. De studenten die in deze jaren in Groningen studeerden en geconfronteerd werden met een ongezellig, winderige vlakte in het hart van de stad, hadden nu uitzicht op iets nieuws.

Maar een desolate boel zou het nog wel even blijven, want in de gemeenteraad brak een felle politieke strijd uit tussen de verschillende partijen, met als gevolg dat het plan, dat onmiskenbaar een zekere 'grandezza' had, geheel vermalen werd, tot er feitelijk niets van overbleef. De Partij van de Arbeid was tegen de verbinding tussen het oude en het nieuwe stadhuis, en de communisten, die de tweede partij in de raad waren geworden, maakten grote bezwaren zowel tegen de manier waarop het plan tot stand was gekomen (buiten de raad om), als tegen de gekozen bouwstijl, die ze behoudzuchtig noemden. Liever hadden de communisten dat gekozen was voor een stijl die beter zou aansluiten bij de nieuwe tijd, die in hun ogen gediend was met strakke, functionalistische, collectieve kracht uitstralende gebouwen. De confessionele partijen en de liberalen maakten zich tot spreekbuis van de particuliere belangen en de winkeliers, die ontevreden waren over de ruimte die (door stadhuisuitbreiding en cultuurcentrum) aan de detailhandel was ontnomen. Daar doorheen speelde ook nog de beginnende Koude Oorlog, die het voor PvdA en CPN onmogelijk maakte op één lijn te komen.

Gaande de discussie verloren het gemeentebestuur en Granpré Molière steeds meer de greep op het proces. Aanpassingen van het plan vermochten de bezwaren niet weg te nemen en in de pers werd uitvoerig gesproken over alternatieven. Granpré Molière kreeg er genoeg van en gaf in 1950 zijn opdracht terug. Zijn taak werd overgenomen door het bureau van Willem van Tijnen, een van de wegbereiders van het nieuwe bouwen. Deze wist uiteindelijk in 1952 een plan te presenteren waar de raad wél mee akkoord kon gaan en dat ook de instemming had van Den Haag. Daarna kon eindelijk, zeven jaar na het eind van de oorlog, de wederopbouw van de Grote Markt van start gaan, te beginnen met de studentensociëteit aan de oostzijde van de Grote Markt en enkele losse winkelpanden aan de noordzijde.²³ Maar met de stadhuisuitbreiding zou het nog een hele lijdensweg worden en uiteindelijk zou er pas in 1957 groen licht komen voor de bouw ervan. Het ontwerp was van de hand van een voormalige medewerker van Granpré Molière, J.J.M. (Jo) Vegter. In de tussenliggende jaren was Vegter echter bekeerd tot het nieuwe bouwen en had hij de vormtaal van de Delftse school (waarvan de laatste sporen nog zijn terug te vinden in zijn ontwerp voor Mutua Fides) ingeruild voor het strikte functionalisme dat in deze tijd voor modern doorging. Het uiteindelijke ontwerp van de stadhuisuitbreiding leek daarom in weinig op de ideeën die zijn leermeester direct na de oorlog had geschetst. Op de plek van de oude Waagstraat verrees een vijf bouwlagen tellende, strakke betonnen schoenendoos, die via een beglaasde luchtbrug met het oude stadhuis was verbonden. Het nieuwe stadskantoor en het stadhuis waren nu vanuit de Herestraat bereikbaar via een staatsietrap. De klokkentoren was een magere herinnering aan de elegante stadstoren die Granpré Molière ooit bedacht had. In 1962 werd het 'nieuwe stadhuis' officieel geopend. Voor het cultuurcentrum werd het jaar daarop een nieuwe locatie aan de Trompsingel (de voormalige Veemarkt) gevonden. Begin jaren zestig kon de wederopbouw van de Grote Markt als voltooid worden beschouwd.

POGINGEN TOT VERNIEUWING

De zuivering moest niet alleen onvaderlandslievende elementen uit de maatschappij verwijderen, althans tijdelijk, zij moest ook de overige leden van de maatschappij louteren. Want dat de Nederlandse maatschappij tijdens de Duitse bezetting op allerlei terrein gefaald had, lag ten dele aan verkeerde verhoudingen in het vooroorlogse Nederland. Door lering te trekken uit wat er voor en tijdens de oorlog fout was gegaan, kon er nu niet alleen een zuiver, maar ook een beter Nederland ontstaan, niet het Nederland van voor de oorlog, maar een nieuw Nederland. Een vernieuwing vooral van de geestelijke basis waarop de Nederlandse samenleving berustte – precies overigens wat ook de vooroorlogse vernieuwingsbeweging had nagestreefd.

Wat voor de maatschappij als geheel gold, gold ook voor de universiteit. Al tijdens de oorlog was de roep hoorbaar geweest om na de nederlaag van de nazi's de Nederlandse universiteit grondig te vernieuwen. In Groningen bereidden tijdens het laatste oorlogsjaar zes Groningse docenten een programma van universitaire vernieuwing voor, dat zij in augustus 1945 publiceerden in de brochure *De Vernieuwing der Universiteit*. Die gespreksgroep was in het geheim bijeengekomen in de pastorie van deken Buve bij de Martinuskerk aan het Broerplein. Zij had onder leiding gestaan van de voormalige secretaris-generaal van het ministerie van OK&W (en medeoprichter van de Nederlandse Unie) H.J. Reinink. Maar omdat Reinink na de oorlog weer de hoogste ambtenaar op het ministerie was geworden, wilde hij niet publiekelijk een standpunt innemen.²⁴ De brochure kwam daarom niet op zijn naam te staan, maar op die van de frisisit J.H. Brouwer, de wiskundige J.G. van der Corput, de fysioloog M.N.J. Dirken, de theoloog Van der Leeuw, de jurist Van der Pot en de geneticus M.J. Sirks.²⁵

Deze Groninger Kring stelde vast dat het met de universiteiten, ook de Groningse, niet goed ging. Oorzaken van de malaise waren het feit dat te weinig studenten lid waren van een studentencorps en dus niet de brede vorming kregen die essentieel was voor elke academicus, dat de specialisatie meer en meer om zich heen greep en de universiteit transformeerde in een conglomeraat van vakscholen, dat de hoogleraren de mentaliteit van een ambtenaar vertoonden en zich niet realiseerden dat zij ook opvoeders waren, en dat de universiteit door het falen tijdens de oorlog aanzien in de maatschappij verloren had. De remedie voor deze malaise zochten de auteurs in het opgeven van de levensbeschouwelijke neutraliteit van de universiteit en het formuleren van een duidelijke geestelijke grondslag. De universiteit moest erkennen dat zij niet alleen een opleidingsinstituut was, maar ook de opvoeding van de student tot doel had. En omdat opvoeding altijd opvoeding tot iets betekent, impliceerde dat een keuze voor een bepaalde levensbeschouwing. De kleurloze neutraliteit die de vooroorlogse universiteit had gekenmerkt had geleid tot een 'slecht ontwikkeld gemeenschapsgevoel', en dat had de universiteit tijdens de oorlog behoorlijk parten gespeeld. Voortaan moest meer dan ooit de nadruk komen te liggen op de onafhankelijkheid van de wetenschap, op de waarden die de Nederlandse samenleving kenmerkten (inclusief haar roeping overzee) en op het erfgoed van christendom en humanisme, waar de universiteit bij haar vormende en opvoedende taak van uit moest gaan. De universiteit diende studenten niet alleen tot vakbekwame specialisten op te leiden, maar ook te werken aan de 'vorming der studenten tot rijpe mensen, die in staat zullen zijn leiding te geven in de maatschappij'.²⁶ Geestelijke waarden als gerechtigheid, waarheid, vrijheid van overtuiging en bereidheid tot het dienen van de medemens en de kring waarin men gesteld is, moesten de leidende beginselen zijn. In plaats van de neutrale (rijks)universiteit zou dan een universiteit op algemeen christelijk-humanistische grondslag verrijzen. Niet aan een bepaalde confessie gebonden, zoals de Vrije Universiteit, maar wel uitgaande van algemeen christelijk-humanistische waarden.

Dit vergde een heel andere organisatie van het universitaire leven. Wilde de universiteit haar taak naar behoren kunnen uitvoeren, dan moest zij autonoom zijn en niet meer aan de leiband van de rijksoverheid lopen. Dat was het ideaal van de *civitas academica*, een corporatie die wel gefinancierd, maar niet geregeerd werd door de overheid. Alle universiteiten zouden samengaan in een *Universitas Neerlandica*, bestuurd

door een Hoge Academische Raad. Deze zou bestaan uit vertegenwoordigers van de afzonderlijke universiteiten, van onderzoeksinstellingen als de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en van afgestudeerden. Zij zouden benoemd worden door de kroon, maar verder onafhankelijk van de overheid zijn. Deze raad zou, binnen een door de overheid beschikbaar gesteld budget, gaan over benoemingen en taakverdeling tussen de afzonderlijke universiteiten. Op deze manier moest een einde komen aan de onderlinge concurrentie, die had geleid tot een 'grootte warwinkel' van opleidingen en onderzoeksinstituten.²⁷ Ook zou de raad de examens regelen en het Academisch Statuut vaststellen. Lokaal kwam het bestuur in handen van een voor vijf jaar benoemde en van onderwijsverplichtingen vrijgestelde rector magnificus, ondersteund door een 'kleine senaat', bestaande uit vertegenwoordigers van de faculteiten. De faculteiten op hun beurt zouden weer bestuurd worden door een kleine faculteitsraad, samengesteld uit twee hoogleraren, twee studenten en twee afgestudeerden. Deze raad diende onder andere te zorgen voor de afstemming van het onderwijs van de individuele hoogleraren, die daarmee dus een deel van hun autonomie kwijtraakten.

Over het onderwijs hadden 'de zes' uitgesproken opvattingen. Het onderwijs omvatte drie zaken: beroepsopleiding, algemene wetenschappelijke vorming en last but not least sociale vorming. De eerste twee kwamen voor rekening van de hoogleraren en hun medewerkers. Dat deel van het hoger onderwijs moest vrij blijven. De zogenaamd efficiënte 'drill' van het Amerikaanse hoger onderwijs, met verplichte lessen, proefwerken, jaarlijkse of halfjaarlijkse overgangsexamens, had alleen maar teleurstellende resultaten opgeleverd. Omdat de studenten tot vrije, zelfstandige beroepsuitoefening moesten worden opgeleid, moesten zij zelfstandig kunnen studeren. 'De handhaving van de vrijheid, welke de student aan vele van de Europeesche Universiteiten geniet, is dan ook een gebiedende eisch.'²⁸ Maar naast de vakopleiding en het aankweken van wetenschappelijk inzicht moest er ruimte komen (bijvoorbeeld door bekorting van de al te lange vakanties) voor algemene vorming, dat wil zeggen onderwijs in andere vakken dan de eigen opleiding. Daartoe zou er een stelsel van algemeen vormend hoger onderwijs moeten komen, oftewel studium generale, waarvoor de zes auteurs ook al een lijst met mogelijke vakken samenstelden, met daarop onder andere wetenschaps-geschiedenis en de geschiedenis van de (eigen) universiteit.

Behalve aan deze intellectuele vorming zouden de universiteiten ook veel meer zorg moeten besteden aan de sociale vorming van de studenten. De universiteit hoorde een oefenschool in gemeenschapsgevoel te zijn. Om die sociale vorming op te zetten zou er een nieuwe functionaris moeten komen, de deken, die dezelfde status moest hebben als de hoogleraren en ook deel zou moeten uitmaken van de kleine senaat. De deken zou zomerconferenties moeten organiseren, in de lijn van de zomerconferentie die in 1940 in Ter Apel was gehouden, hij moest academiedagen beleggen, vervolgcursussen voor afgestudeerden opzetten, een academieblad uitgeven, een programma van algemene culturele vorming bedenken en initiatieven nemen tot reorganisatie van de studentenwereld. De organisatie van de sportbeoefening en de lichamelijke opvoeding zou ook tot zijn taak gaan behoren, evenals de behartiging van de materiële belangen van de studenten, zoals de inrichting van een studentenhuys, de gezondheidszorg en de bemiddeling bij het vinden van kamers. Zijn streven zou erop gericht moeten

zijn het verschijnsel van de spoorstudent te doen verdwijnen, want spoorstudenten, die heen en weer reisden tussen hun woonplaats en de studiestad en meestal bij geen enkele studentenvereniging aangesloten waren, konden nooit volwaardig deelnemer aan het academisch leven zijn. De deken zou moeten worden betaald uit een academicalasting, naar draagkracht opgebracht door alle afgestudeerden. Bij een eventuele reorganisatie van het Nederlandse politieke bestel in corporatieve zin zouden de afgestudeerden in ruil daarvoor enkele eigen vertegenwoordigers in de nieuwe volksvertegenwoordiging mogen kiezen.²⁹

De brochure van de zes Groningse docenten kreeg een kritische ontvangst. Lang niet iedereen was ervan overtuigd dat de universiteit een opvoedingsinstituut moest zijn waar studenten in christelijk-humanistische zin gevormd moesten worden. Critici vreesden dat de onafhankelijkheid van de wetenschap in het gedrang zou komen als de hoogleraren werden geselecteerd op hun affiniteit met de door de universiteiten gekozen levensovertuiging, hoe ruim ook geformuleerd. Voor menigeen was het voldoende als de universiteit de student de gelegenheid bood kennis te nemen van allerlei inzichten, normen en waarden, om hem of haar daaruit dan uiteindelijk zelf een keuze te laten maken. Anderen gingen nog verder in hun kritiek. In een gespreksgroep van het academische verzetsblad *De Vrije Katheder*, die bijeenkwam ten huize van de fysicus H.J. (Hip) Groenewold aan de Westersingel, werd nagedacht over een democratisch alternatief voor Van der Leeuws patriarchaal-christelijke model voor de nieuwe universiteit. De brochure, getiteld *Vernieuwing van de universiteit – maar hoe?*, verscheen eind 1945 in Amsterdam ‘onder auspiciën der redactie van “De Vrije Katheder”’, maar de auteurs – Groenewold, zijn vakgenoot B.R.A. Nijboer, de filosoof Helmuth Plessner, de latinist Joseph Engels en de historicus J.F. Niermeijer – waren allen op een of andere wijze verbonden aan de Groningse universiteit.³⁰ Zij wilden de universiteit toegankelijker maken voor ook minder gefortuneerde groeperingen in de samenleving en meer het accent leggen op het bevorderen van het maatschappelijk besef onder de studenten. Zij pleitten bijvoorbeeld voor een studieloon voor de studenten en een progressief collegegeld. Maar hun geluid werd weinig gehoord. De brochure van Van der Leeuw en de zijnen trok veel meer de aandacht.

Dat kwam mede doordat degene die er het meest zijn stempel op had gedrukt, Van der Leeuw, kort na het verschijnen van de brochure minister van OK&W was geworden en dus alle gelegenheid kreeg om zijn woorden in daden om te zetten. Begin juni was Van der Leeuw benaderd door de Delftse hoogleraar Willem Schermerhorn, die samen met de sociaaldemocratische politicus Willem Drees van koningin Wilhelmina de opdracht had gekregen een nationaal kabinet te formeren. Omdat vervoer in die dagen nog moeilijk was, stuurde Schermerhorn zijn dochter Lieneke met een begrafenisauto naar Groningen – een ander voertuig was niet beschikbaar – om Van der Leeuw op te halen voor een bespreking met de formateurs in Den Haag.³¹ Van der Leeuw, Schermerhorn en Drees kwamen tot overeenstemming en op zondag 24 juni – daags na de heropening van de Groningse universiteit – trad Van der Leeuw aan als minister van OK&W in het eerste naoorlogse kabinet van Nederland. Dat kabinet, dat door het nog ontbreken van een normaal functionerende volksvertegenwoordiging buiten de oude politieke partijen om tot stand kwam, presenteerde een programma van herstel en vernieuwing. Het was sterk geïnspireerd door de ideeën van de Nederlandse Volksbeweging,

een in het verlengde van de vernieuwers uit de jaren dertig opererende beweging die de vooroorlogse verstarring in de politieke en culturele verhoudingen wilde doorbreken. Voorzitter ervan was Schermerhorn en Van der Leeuw had zich kort na de oprichting als lid opgegeven. In de regeringsverklaring, die Schermerhorn op 27 juni voor de radio voordroeg, maakte de nieuwe minister-president duidelijk dat het departement van OK&W bij de noodzakelijke vernieuwing een belangrijke rol zou spelen. Er werd veel van Van der Leeuw verwacht.³²

Van der Leeuw, klein, kogelrond, met een kaal hoofd en priemende ogen, was een man van gezag. Allereerst op zijn eigen terrein, de vergelijkende godsdienstwetenschap, maar in steeds grotere mate ook op algemeen cultureel terrein. Hoe hij over de sociale en culturele situatie in Nederland dacht, kon iedereen lezen in het boek dat hij kort na zijn beëdiging publiceerde, maar al in 1944 geschreven had, *Balans van Nederland*. Dat boek is doortrokken van een strijdbaar cultuurpessimisme. De Nederlandse beschaving stond er niet best voor, meende Van der Leeuw, maar het was de taak van de kleine schare die het geloof had behouden om de massa opnieuw op te voeden.³³ Het boek bevatte ook een paragraaf over de universiteit, ‘de haard van onze beschaving’, die net als de scholen, de omroepen, de jeugdbeweging en de kunstwereld dringend aan hervorming toe was. Voor de universiteit opperde Van der Leeuw dezelfde maatregelen die al in de brochure *De Vernieuwing der Universiteit* genoemd waren: opgeven van de neutraliteit, meer nadruk op inzicht dan op kennis (‘Beschaving veronderstelt kennis, maar zij bestaat in inzicht’), opvoeding als kerntaak van de universiteit, verbreding van de studie, aandacht voor de hele mens, zowel in intellectueel, geestelijk, zedelijk, esthetisch, als in lichamelijk opzicht, vorming van een ware academische gemeenschap met inbegrip van de afgestudeerden.³⁴

Was het voor de voorstanders van de vernieuwing van de universiteit een voordeel dat iemand uit hun midden nu de hoogste chef op het terrein van onderwijs en wetenschap was geworden? Het zag er niet naar uit. Na zijn aantreden als minister stak Van der Leeuw zijn energie allereerst in de reorganisatie van het departement, omdat hij met de oude structuur en de oude mensen zijn ‘actieve cultuurpolitiek’ niet kon uitvoeren. Zo maakte de oude secretaris-generaal G.A. van Poelje, die na de bevrijding in zijn positie was hersteld, plaats voor zijn vroegere vervanger Reinink, die wél de zaak van de vernieuwing was toegedaan. Vervolgens bleek dat de universiteit voor minister Van der Leeuw bepaald geen prioriteit had. Het optuigen van buitenschools algemeen vormend onderwijs en de vorming van een nationale omroep hadden voorrang, want daar was voor de opvoedende overheid meer te doen dan op de universiteit. Pas na een jaar kwam de universiteit aan de beurt. Op 1 mei 1946 installeerde Van der Leeuw een commissie die advies moest uitbrengen over de reorganisatie van het hoger onderwijs. Die commissie, geleid door Reinink, telde maar liefst 92 leden en zeventien secties; zij leek wel een ‘parlement’, aldus Van der Leeuw.³⁵ In de commissie zaten – een novum – niet alleen hoogleraren en andere deskundigen, maar ook vijf studenten, onder wie de Groningse studente geneeskunde G.J. Eisses, voormalig preses van Magna Pete. Deze studenten zaten daar niet op eigen titel, maar werden nadrukkelijk geacht voortdurend contact te onderhouden met hun achterban. In Groningen gebeurde dat op discussieavonden die het Vindicatgenootschap *Dicendo Discimus* en de faculteitsverenigingen belegden.

In zijn installatierede beklemtoonde Van der Leeuw dat de wereld voortdurend verandert en dat de universiteit mee moet veranderen. Van wetenschap en onderwijs mag men verwachten 'dat zij actueel zijn, dat zij staan midden in het gewoel der meningen, midden in de strijd der levensbeschouwingen, dat er geen afstand zij tussen hetgeen de wereld beweegt en wat hen bezig houdt en dat zij vóórgaan en niet achteraan komen'. Er is dus geen tijd voor rust en al is het een gevaarlijke tijd waarin het moeilijk is de juiste koers vast te houden, de universiteit moet zich aanpassen. Van der Leeuw haalde er zo ongeveer de hele wereldgeschiedenis bij – de impasse in de westerse cultuur en de onzekerheid over welke kant het met de wereld op zou gaan – om de urgentie van de beraadslagingen van de commissie te onderstrepen. Een verkeerde diagnose van de situatie in de wereld zou 'catastrofale' gevolgen kunnen hebben. 'Een verkeerd inzicht in de structuur, een verkeerde berekening van de conjunctuur kan leiden tot hongersnood, revolutie, werkloosheid, atoombommen, volkomen vernietiging.'³⁶ In een tijd van vernieuwing moest de universiteit een centrum van kracht zijn. Weliswaar hebben de wetenschappen – alfa en bèta – zelf de hulpeloze wereld geschapen waarin wij leven, maar zij moeten nu ook weer vooropgaan in een programma van 'herstel én vernieuwing'.³⁷

Wat de leden van de commissie daarmee moesten is niet geheel duidelijk, maar gelukkig ging de minister snel over tot het noemen van een aantal punten waarop de commissie in het bijzonder moest ingaan: de invoering van nieuwe vakgebieden zoals de tandheelkunde, de economie en de sociale en politieke wetenschappen, verder de plaats van de filosofie, op dat moment nog een 'zwerfblok' in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, maar een vak dat eigenlijk samen met psychologie en pedagogie een eigen tehuis zou moeten hebben. Ook dacht hij aan de introductie van een studium generale, dat moest voorkomen dat de universiteit nog meer het karakter van een vakschool zou krijgen, en de uitbreiding van het beurzenstelsel om de poort van de universiteit nog wijder open te gooien voor het aanwezige talent en ieder gelijke kansen te bieden op universitaire vorming. Last but not least hoopte Van der Leeuw op de vorming van een autonome civitas academica, bijvoorbeeld door het creëren van een orgaan tussen de overheid en universiteit dat de universiteit een eigen levensvorm zou garanderen (mits die autonomie niet zou ontaarden in coöptatie en particularisme). De universiteit diende te veranderen van een levensbeschouwelijk neutraal opleidingsinstituut in een op positieve normen gestoelde vormingsinstelling.

Bij dat alles, zo benadrukte de minister tot slot, moest spoed betracht worden. De laatste keer dat er een commissie met een zo alomvattende taak aan het werk was gezet, in 1903, toen minister Abraham Kuyper de Ineenschelingscommissie in het leven had geroepen, had het zeven jaar geduurd voor er een rapport lag – waar vervolgens vrijwel niets mee gebeurde. Kennelijk wilde Van der Leeuw zo iets voorkomen. Dat hij korte tijd daarna moest aftreden en plaats maakte voor de katholieke minister J.J. (Jos) Gielen, die veel meer in het spoor van de vooroorlogse verzuilde verhoudingen dacht, was natuurlijk niet hoopgevend. Maar Van der Leeuw werd na zijn aftreden zelf lid van de commissie-Reinink en kon dus van binnenuit toch nog enige invloed uitoefenen.³⁸

In Groningen deed het vertrek van Van der Leeuw naar Den Haag de zaak van de vernieuwing geen goed.³⁹ De leiding van de vernieuwingsbeweging kwam nu in handen van hoogleraren als Van der Corput, F.J.J. Buytendijk en rector magnificus Van der Pot.

Maar Van der Corput was bezig weg te gaan naar Amsterdam, Buytendijk had het ook wel in Groningen gezien en zou naar Utrecht vertrekken en Van der Pot was veel te afstandelijk om een inspirerend leider te kunnen zijn. Hij boezemde ontzag in door zijn kennis en zijn onkreukbaarheid, maar was in alle opzichten een hoogleraar van de oude stempel, 'een hoge, ietwat steile gestalte, onberispelijk in kleding en in gedrag, met een welwillendheid die in stede van toenadering afstand schiep', aldus zijn collega H.J. Scheltema.⁴⁰ Niettemin werden er in Groningen wel enige punten uit het vernieuwingsprogramma van 'de zes' gerealiseerd.

Nieuw is maar betrekkelijk. Veel waarde hechtten de vernieuwers aan de sportbeoefening door de studenten, ten eerste omdat sport goed is voor de karaktervorming en een tegenwicht kan bieden aan eenzijdig intellectualisme, ten tweede omdat sport bepaalde waarden bevordert, zoals fair play en wederzijds respect, die ook buiten het sportveld belangrijk zijn, en ten derde omdat sport, mits goed georganiseerd, studenten van de meest uiteenlopende richtingen bij elkaar brengt en dus de universitaire gemeenschap bevordert. Sport verboedert, dat dachten tenminste Buytendijk en zijn rechterhand Dirken, degenen die zich het meest ervoor inzetten. In de jaren dertig was er dankzij de bemoeienis van Buytendijk al een Academische Commissie voor Lichamelijke Opvoeding (ACLO) gekomen, maar deze was tijdens de bezetting een stille dood gestorven. In mei 1945 blies het college van herstel de commissie nieuw leven in, op 4 juni werd zij officieel geïnstalleerd (met Buytendijk als voorzitter) en drie dagen later leverde zij al een plan in om, met voorbijgaan aan de bestaande sportverenigingen van de studentenverenigingen, sportactiviteiten voor alle studenten te organiseren. Nodig daarvoor waren sportvelden, sportinstructeurs, een sportkeuring en een collegerooster waarop twee middagen in de week vrij waren geroosterd om de studenten de gelegenheid te geven aan de sport van hun keuze deel te nemen. Het liefst zagen Buytendijk en Dirken dat sportbeoefening verplicht zou worden voor alle eerste- en tweedejaarsstudenten. Dat ging niet door, maar dankzij subsidie van het Groninger Universiteitsfonds en het Roode Weeshuisfonds kon de ACLO twee instructeurs aantrekken, de heer W.P. Struik voor de mannelijke en mejuffrouw A.M. Tuyl Schuitemaker voor de vrouwelijke studenten. Het materiaal werd geregeld en dankzij de burgemeester kreeg de ACLO de beschikking over een paar sportvelden, zodat op 10 juli de universitaire sportbeoefening kon beginnen.

Al snel kwam vanuit de studentenverenigingen verzet: anders dan de bedoeling was, wilden zij hun eigen verenigingen (zoals de gymnastiekvereniging Donar en de roeivereniging Aegir) niet opheffen en op laten gaan in de ACLO. Wel bood Vindicat aan hun sportverenigingen open te stellen voor niet-leden. Dit leidde ertoe dat Dirken in het najaar een nieuw reglement voor de sportbeoefening ontwierp, waarbij de overkoepelende ACLO de organisatie van de sportbeoefening waar mogelijk overliet aan de studentenverenigingen en alleen wat op zou zetten op die terreinen waarop geen enkele vereniging actief was. In deze vorm werd de ACLO een groot succes. In het jaar 1945-1946 namen maar liefst negenhonderd studenten deel aan de activiteiten van de ACLO. Speciaal het voetballen was populair, mede door de inzet van de coach, Struik. Ook de academische sportdagen, die één keer per jaar in het Stadspark werden gehouden, gaven reden tot tevredenheid. Sport hoorde nu definitief tot het academisch leven.

Een stelsel van universitaire gezondheidszorg lag dicht tegen de sportbeoefening

aan; iedere student die via de ACLO een sport wilde beoefenen, diende een sportkeuring te ondergaan. Daarnaast was het een punt van zorg dat de gezondheidstoestand van de Nederlandse bevolking gedurende de oorlog ernstig achteruit was gegaan, door de slechte voedselvoorziening in de laatste oorlogsjaren en de haperende medische verzorging. Daardoor was bijvoorbeeld tuberculose weer een wijdverbreide ziekte geworden. Voor het college van herstel was de universitaire gezondheidszorg daarom een speerpunt van het beleid. Op 22 juli 1945 installeerde het college een speciale commissie daarvoor, weer met Buytendijk als voorzitter. In oktober kon een speciaal aange trokken studentenarts, de huisarts J.A.R. van Bruggen, die al de sportkeuring deed, met de facultatieve tbc-controle beginnen. Die keuring liep aanvankelijk niet zo goed, maar na een oproep in het studentenblad *Der Clercke Cronike* meldden zich alsnog duizend van de ongeveer 1500 studenten in Groningen – met als resultaat dat acht besmettingsge vallen werden opgespoord en één geval van open tbc.⁴¹

Op andere vlakken was de vernieuwing van de universiteit niet zo succesvol. Van het aanstellen van een ‘deken’ voor de bevordering van de *civitas academica* kwam niets terecht (de studenten, die nu overal over werden geraadpleegd, voelden niets voor zo’n bevoogdende figuur). Voor een studentenhuis was geen geld en een *mensa academica* kwam niet van de grond; in plaats daarvan kwam er een arrangement met hotel WEEVA, waar maar weinig studenten gebruik van maakten. Een academieblad kwam er (voorlopig) niet, het studentenparlement dat na de oorlog was opgericht en waarvoor alle studenten hun stem konden uitbrengen verliep, een sociale commissie van de senaat, onder leiding van de hoogleraar sociologie P.J. Bouman, bereikte niets en een contactcommissie, ook uit de senaat en bedoeld om te komen tot de oprichting van een allen omvattende *civitas academica*, kwam niet verder dan het opzetten van een kaartsysteem en het organiseren van een universiteitsdag in 1950.⁴² Zelfs de introductie van het door zo velen gewenste studium generale was geen overweldigend succes. Cluyse naer was er ronduit sceptisch over en vreesde oppervlakkige veelweterij, het college van herstel liep ook niet over van enthousiasme en alleen de senaat was er voor. Pas in eind 1946 kwam een serie van algemeen toegankelijke lezingen over uiteenlopende wetenschappelijke onderwerpen van de grond, plus een klein aantal langer lopende cursussen op een bepaald gebied (dit alles naast de Academische Leergangen, die al voor de oorlog waren begonnen en waarin hoogleraren uit verschillende faculteiten een gemeenschappelijk thema behandelden). Het bezoekersaantal van de studium-generale lezingen fluctueerde tussen de 35 en de 80, wat enigszins teleurstellend was. Men kon moeilijk zeggen, vond rector magnificus Arisz in 1948, ‘dat de drang der studenten zich tegen een eenzijdige vakopleiding te wapenen, groot is’.⁴³

Aanvankelijk leek het veel beter te gaan met het plan om de geest van saamhorigheid die in juli 1940 in het klooster in Ter Apel was gedemonstreerd, na de oorlog weer tot leven te wekken. In maart 1946 ging de senaat ermee aan de slag en benoemde er een aparte commissie voor onder leiding van de anatoom J. (Hans) Ariëns Kappers. Van 24 tot en met 29 juli 1946 vond zo opnieuw een voor alle studenten en docenten open gestelde vormings- en discussieweek plaats in het klooster in Ter Apel, met een soortgelijk programma als in 1940: lezingen, excursies, culturele activiteiten, samenzang en dergelijke. Er namen 140 studenten aan deel, minder dan in 1940, maar toen waren het ook wel heel uitzonderlijke omstandigheden geweest. Er heerste grote tevredenheid

4 De hoogleraar organische scheikunde Hilmar Johannes Backer in Ter Apel, 1946. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Rechts naast hem de hoogleraar genetica Sirks.

over de kwaliteit van de lezingen, zelfs over het cultuurpessimistische verhaal van de theoloog J. Lindeboom, die uitweidde over het contrast tussen het jachtige en gemechaniseerde moderne bestaan en de harmonie en waardigheid van het kloosterbestaan uit vroegere eeuwen. De meeste discussie vond plaats uitgerekend na een voordracht van de theoloog Th.C. Vriezen, die ter discussie stelde of er wel, zoals de vernieuwers hadden betoogd, een synthese van christendom en humanisme mogelijk was die kon dienen als geestelijke grondslag van de universiteit. Maar belangrijker was, aldus het verslag in *Der Clercke Cronike*, de ‘ongrijpbare sfeer van verbondenheid, eenheid en gemeenschap’ die weer in Ter Apel was ontstaan. Volgens rector magnificus Van der Pot was Ter Apel een ‘vaste instelling’ van de Groningse universiteit geworden, ‘onverbrekkelijk verbonden met onze academische gemeenschap’.⁴⁴ Na terugkeer in Groningen probeerden de organisatoren die sfeer vast te houden door het beleggen van speciale avonden en het houden van een ‘uittocht’ naar Leek (een eendaagse versie van een Ter Apelweek, met honderd deelnemers). Maar toen in juni 1947 een derde Ter Apelweek werd gehouden, bleek de belangstelling toch tanende. De voorbereidingen waren al moeizaam geweest en van de ruim 1600 studenten in Groningen hadden zich nu maar 75 studenten opgegeven (plus twaalf docenten). Velen zagen dit als een duidelijk teken dat de vernieuwingsbeweging ‘failliet’ was. Weliswaar werd in het voorjaar van 1948 geprobeerd nog een vierde Ter Apelweek te organiseren, maar nu bleef het aantal aanmeldingen zo laag dat de leiding besloot de hele onderneming af te blazen.

Al met al kwam er van de hele vernieuwing van de universiteit, althans op lokaal niveau, niet veel terecht. Studenten die opgehouden waren door de oorlog wilden zo snel

mogelijk afstuderen en hadden geen tijd voor idealisme en gezamenlijkheid. De vernieuwing liep stuk op de wens om zo snel en zo efficiënt mogelijk af te studeren. Cluytens had gelijk toen hij in 1948 concludeerde dat de eenheidsgedachte, bij uitstek een vooroorlogs ideaal, na de oorlog ‘niet levensvatbaar’ was gebleken.⁴⁵ Dat de sportbeoefening in ACLO-verband wel aansloeg, had meer te maken met de toename van het aantal minder draagkrachtige studenten, die nu ook buiten de traditionele studentenverenigingen om aan sport konden doen, dan met idealen van universitaire eenheid en verbroedering-door-sport. De aanzet tot de ACLO en de universitaire gezondheidszorg is misschien te danken geweest aan de inspanning van de vernieuwers, maar het succes ervan zegt vooral iets over het sluipende functieverlies van de traditionele, het hele leven van de student omvattende studentenverenigingen.

Het grotendeels mislukken van de vernieuwing had evenwel niet alleen universitaire oorzaken. De hele maatschappij keerde al vrij snel na de oorlog terug naar ‘normale’, dat wil zeggen stabiele vooroorlogse en dus verzuilde verhoudingen. Dat ging goed samen met het verder uitbouwen van de verzorgingsstaat (binnen de muren van de academie betrof dat de sportvoorziening en de gezondheidszorg), maar de traditionele liberale, katholieke, gereformeerde en socialistische organisaties (binnen de academie waren dat de studentenverenigingen) bleven fier overeind. Formeel is de vernieuwing natuurlijk nooit failliet verklaard, maar toen bij de eerste gewone Kamerverkiezingen in mei 1946 de oude politieke partijen weer op vooroorlogse sterkte terugkeerden, viel het doek. De Partij van de Arbeid liet Van der Leeuw vallen, zodat deze op 3 juli 1946 zijn portefeuille moest overdragen aan zijn opvolger Gielen, die van de Katholieke Volkspartij de opdracht had gekregen het bijzonder onderwijs en het verzuilde omroepbestel te redden uit de greep van de vernieuwers. Het was toen gedaan met de actieve cultuurpolitiek, de ‘doorbraak’ en de wens tot vernieuwing van Nederland. Van der Leeuw keerde terug als hoogleraar in Groningen, publiceerde in 1947 nog wel een soort ministerieel testament, het boekje *Nationale cultuurtaak*, maar bemoeide zich niet meer met de vernieuwing van de universiteit.⁴⁶

ZWO – EEN PAARD VAN TROJE?

De idealistische vernieuwing van Van der Leeuw en de zijnen mocht dan goeddeels zijn mislukt, op zakelijk en wetenschappelijk vlak brak na 1945 wel degelijk een nieuwe tijd aan. Een van de belangrijkste ontwikkelingen daarbij was de oprichting, de facto al in 1947, de jure pas in 1950, van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO). Deze organisatie begon weliswaar klein, maar zou allengs een steeds sterkere greep krijgen op de Nederlandse universiteiten. Bovendien zorgde ZWO niet alleen voor een toename van het budget voor onderzoek, zij vormde ook het begin van een gericht wetenschapsbeleid van de Nederlandse regering.⁴⁷

Het kabinet-Schermerhorn, dat op 24 juni 1945 aantrad, had de wetenschap niet hoog op de agenda staan. Het waren vooral de onderzoekers zelf die initiatieven namen om nieuwe impulsen te geven aan het fundamentele onderzoek in Nederland. De Groningse hoogleraar en vernieuwer Van der Corput was betrokken bij een initiatief om het wiskundig onderzoek, inclusief het toegepaste onderzoek, op een hoger niveau te

tillen door de oprichting van het Mathematisch Centrum, dat op 11 februari 1946 in Amsterdam gevestigd zou worden. Zijn collega Zernike, een fysicus die door zijn werk aan de fasecontrastmicroscopie verzeild was geraakt in levenswetenschappelijke onderzoek, werkte samen met anderen aan een Centraal Instituut voor Fundamenteel Biologisch en Medisch Onderzoek (formeel reeds opgericht op 19 december 1945), en enkele kernfysici in Nederland onder leiding van de Leidse hoogleraar H.A. Kramer zetten hun schouders onder een initiatief dat in mei 1946 zou uitmonden in oprichting van de Stichting voor Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM), waarvoor in Amsterdam met hulp van Philips een proefreactor werd gebouwd.⁴⁸

Maar in september 1945 begon Schermerhorn toch enige besprekingen met leidende figuren in de Nederlandse wetenschap over de wijze waarop de rijksoverheid bij zou kunnen dragen aan het herstel van de wetenschappelijke positie van Nederland. Men opperde de oprichting van een apart steunfonds en om te bekijken welke vorm daarvoor het meest geschikt zou zijn, reisde de hoofddirecteur van het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut en Utrechts en Delfts hoogleraar geodesie F.A. Vening Meinesz eind 1945 naar de Verenigde Staten. Deze leverde in december 1945 een rapport in waarin hij suggereerde het model van de Rockefeller Foundation te volgen: een fonds dat niet eigen instituten in het leven riep (zoals de Carnegie Foundation), maar subsidies verleende aan bestaande instellingen. Aanvankelijk leidde dat tot niets, maar op 25 april 1946 stelde Schermerhorn toch de Commissie tot Bestudering van de Organisatie van het Wetenschappelijk Onderzoek in, die onder leiding van Reinink de plannen nader moest uitwerken.⁴⁹ Begin augustus kwam de commissie met de aanbeveling om een aparte stichting te vormen, volgens het Rockefellermodel, maar de regeringswisseling in september zorgde ervoor dat er niets mee werd gedaan. Pas in januari 1947 haalde de souschef van de afdeling Hoger Onderwijs en Wetenschappen van het ministerie van OK&W en secretaris van de commissie-Reinink, J.H. Bannier, het rapport weer uit de la en bracht het onder de aandacht van de nieuwe minister van OK&W, Gielen, die vervolgens de adviescommissie-Reinink reactiveerde. De minister vroeg de commissie een wetsontwerp voor te bereiden en op te treden als voorlopig bestuur van de op te richten Nederlandse Centrale Organisatie ter bevordering van Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO). Voor het jaar 1947 stelde hij alvast een bedrag van 500.000 gulden ter beschikking, waarvoor onderzoekers in den lande aanvragen konden indienen.⁵⁰ Het voorlopig bestuur van ZWO kwam op 6 februari 1947 voor het eerst bij elkaar en leverde nog dezelfde maand een wetsontwerp in bij de minister. In juli ging dat wetsontwerp ter advisering naar de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de universiteiten, de hogescholen, de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) en het ministerie van Financiën.

Zowel bij de KNAW als bij de universiteiten stuitte het wetsontwerp op veel kritiek, vooral van letterkundigen en juristen.⁵¹ Men was akkoord met de stimulering van de wetenschap en vond dat ook hard nodig, maar men was ontstemd over het feit dat alleen aan de stimulering van de bètawetenschappen was gedacht. Een bezwaar was ook dat het meeste geld zou gaan naar instellingen van nationale aard, die buiten de universiteit stonden, zoals het Mathematisch Centrum en FOM, en men vreesde dat zo de beste onderzoekers weggekocht zouden worden door die landelijke centra en

stichtingen, met als gevolg dat de universiteiten het met de mindere krachten zouden moeten doen en hun onderzoekstaak zouden verliezen.⁵² Ook waren de critici bevreesd dat alle nieuwe instellingen in Amsterdam zouden worden geconcentreerd, ten nadele van de universiteiten in den lande, en dat het accent te veel zou gaan vallen op het toegepaste onderzoek. In 1948 verklaarde aftredend rector magnificus Arisz daarom nog eens nadrukkelijk:

De eerste voorwaarde voor het brengen van het niveau der wetenschap in ons land op een peil, dat gelijkwaardig is aan dat in de angelsaksische landen, zal moeten zijn, dat de regering ook in tijden van bezuiniging, zoals die waarin wij ons nu bevinden, overtuigd is, dat het een levenskwestie is voor de ontwikkeling der toegepaste wetenschappen, dat de zuivere wetenschap deze blijft voeden en dat zij voldoende gelden en hulpmiddelen voor de opleiding van onderzoekers aan de universiteiten ter beschikking stelt.⁵³

De curatoren deelden de zorgen van de senaten en vonden bovendien dat zij, en niet de onderzoekers of ZWO, het beheer over de toegekende subsidies moesten krijgen. Uiteindelijk ging minister Gielen in grote lijnen akkoord met de verlangens van de universiteiten en op 26 april 1949 diende zijn opvolger, F.J.Th. Rutten, bij de Kamer een wetsontwerp in tot oprichting van wat inmiddels was gaan heten de Nederlandse Centrale Organisatie ter bevordering van Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek. Maar nog was niet iedereen tevreden. In de Tweede Kamer greep vooral pater Stokman OFM, lid van de fractie van de KVP, maar sinds juni 1946 ook curator van nu de Groningse universiteit, elke gelegenheid aan om ervoor te pleiten dat ZWO vooral het universitaire onderzoek ten goede zou komen en geen buiten de universiteiten staande concurrent van het universitaire onderzoek zou worden. De minister bezwoer hem dat dat laatste echt niet de bedoeling was, maar helemaal wegnemen kon hij het wantrouwen van Stokman en anderen toch niet. Uiteindelijk ging de Tweede Kamer op 7 oktober 1949 akkoord, terwijl de Eerste Kamer op 4 januari 1950 met het wetsontwerp instemde. Daarop kon op 31 mei 1950 de ZWO-Raad, het bestuursorgaan van de organisatie, voor het eerst bijeenkomen. Eerste voorzitter werd de gewezen minister van OK&W, Van der Leeuw.

In Groningen was Cluysenaer gematigd optimistisch. Ook hij was er niet helemaal zeker van of de universiteiten met ZWO toch niet een ‘paard van Troje’ binnenhaalden, zoals hij het uitdrukte in een brief aan Stokman van 27 mei 1949.⁵⁴ Maar hij was er wel van overtuigd dat de directeur van ZWO, de voormalige departementsambtenaar Bannier, die sinds 1948 deze functie bekleedde, de zaak in goede banen zou leiden. Cluysenaer had Bannier, die na een korte carrière als leraar natuurkunde terecht was gekomen in het bestuursapparaat van het Militair Gezag, leren kennen bij de instelling van het college van herstel en de zuivering van docenten en studenten, en hij waardeerde hem als een man van overredingskracht en tact, die openstond voor gefundeerde kritiek, zonder met iedere wind mee te waaien.⁵⁵ In hem zag Cluysenaer een waarborg dat ZWO de universiteiten niet zou overvleugelen. De toekomst zou moeten uitwijzen of hij gelijk had.

NIEUWE GEZICHTEN

Ondertussen was de regering niet karig geweest bij het opvullen van de gaten die door de oorlog in de personeelsbezetting van de Groningse universiteit waren gevallen. Ook stelde de regering zich tamelijk ruimhartig op tegenover de wensen van de universiteit voor nieuwe leerstoelen. Er doken dus veel nieuwe gezichten in de Groningse senaat op. Ook in de lagere rangen was uitbreiding mogelijk. De rector had het drukker dan ooit met het voorbereiden en bijwonen van al die oraties en openbare lessen, soms meer dan één per maand.

Ook al hadden de Duitsers er tijdens de oorlog naar gestreefd elke vrijgekomen hoogleraarpost te laten herbezetten, aan het eind van de bezetting was het hooglerarenbestand van de Groningse universiteit toch flink uitgedund. Door de bezetter ontslagen histoloog De Haan, de staathuishoudkundige P.B. Kreukniet, de filosoof en socioloog Helmuth Plessner, de psychiater Van der Scheer en de patholoog Vos werden wel snel in hun functie hersteld, terwijl enkele tijdens de oorlog benoemde hoogleraren hun functie behielden: de oudtestamenticus Th.C. Vriezen en de godsdienstfilosoof H. van Oyen, de germanist T.A. Rompelman, de kristallograaf P. Terpstra en de klassiek archeoloog G. van Hoorn. Dit gold ook voor de in de oorlog benoemde lec-

5 Een van de nieuwe gezichten: de hoogleraar algemene scheikunde, kristalchemie en scheikundige thermodynamica Eelko Herman Wiebenga. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

toren, te weten de natuurkundige Hessel de Vries, de farmaceut F.H.L. van Os en de historicus Niermeijer. Maar bij de heropening van de universiteit op 23 juni 1945 waren er nog heel wat vacatures: voor anatomie (De Burlet was gevlucht), filosofie (Leo Polak was al in 1941 gedeporteerd en in Sachsenhausen omgekomen, maar niet opgevolgd), gezondheidsleer en bacteriologie (G. Kapsenberg was in 1943 gestorven en ook niet opgevolgd), plantensystematiek (B.H. Danser was in 1943 plotseling overleden), interne geneeskunde (na de dood van L. Polak Daniëls in 1940 was de nationaalsocialistische arts G.A. Kreuzwendedich von dem Borne aangesteld, maar deze was eind 1943 al weer overleden), Nederlands (G.S. Overdiep was in 1944 overleden), Romeins recht (J.H. van Meurs was begin februari 1945 aan ondervoeding bezweken), anorganische en fysische scheikunde (F.M. Jaeger was in 1943 met vervroegd emeritaat gegaan), meetkunde (ook G. Schaake was op het laatst van de oorlog ook aan ondervoeding bezweken) en antropogenetica (W.F.H. Ströer was gevangengezet). Bovendien waren de hoogleraren De Boer (farmacologie), Eerland (chirurgie), RoCHAT (oogheelkunde) en Huizinga (keel-, neus- en oorheelkunde) gestaakt en het was maar de vraag of ze zouden terugkeren. Ten slotte was er de vacature dermatologie: de Duitser Emil Zurhelle, die sinds 1931 deze functie bekleedde, was kort voor het eind van de oorlog met de Duitse troepen naar Duitsland teruggekeerd en kwam niet meer terug.⁵⁶

De meeste gewone vacatures werden zo snel mogelijk opgevuld, al ging dat niet in alle gevallen even soepel. Dermatologie bleef vooralsnog vacant en aan een hoogleraar antropogenetica had niemand nog behoefte, maar de anatomie ging naar Ariëns Kappers, die vroeger hoofdassistent van De Burlet was geweest. Op de leerstoel filosofie kwam, zeer tegen de zin van de faculteit, de Duitser Helmuth Plessner terecht, hygiëne kwam in handen van A.B.F.A. Pondeman (maar alleen voor bacteriologie), voor Nederlandse taal- en letterkunde werd G.A. van Es benoemd, hoogleraar Romeins recht werd de excentrieke byzantinoloog H.J. Scheltema, voor anorganische scheikunde kwam E.H. Wiebenga naar Groningen, voor de buitengewone leerstoel plantensystematiek werd de Amsterdammer J. Heimans aangetrokken en voor de interne geneeskunde viel de keuze uiteindelijk op F.S.P. van Buchem, een Tilburgse geneesheer-directeur die ooit hoofdassistent van Polak Daniëls was geweest. Aanvankelijk was de vroegere chef de clinique J. Mulder de gedoodverfde kandidaat, maar de diepe verdeeldheid in de faculteit zorgde voor zo veel getreuzel en uitstel dat Mulder de voorkeur gaf aan een vergelijkbare leerstoel in Leiden. Ook de vacature-Schaake werd niet zonder strubbelingen vervuld. Van der Corput, die lid was van een landelijk beraad van wiskundigen dat de vrijgekomen vacatures over de beschikbare kandidaten verdeelde, schoof de hbs-leraar en vakdidacticus J.C.H. Gerretsen naar voren, maar omdat de senaat berichten bereikten over diens 'onvoldoende plichtsbesef' en 'onaangename karakter', aarzelde minister Van der Leeuw lang om hem te benoemen. Pas zijn opvolger Gielen hakte de knoop door en benoemde Gerretsen, voornamelijk omdat deze inmiddels overgegaan was naar de rooms-katholieke kerk en daarmee een geloofsgenoot was geworden van Gielen (en Van der Corput).⁵⁷ Bij de herbezetting van leerstoelen was dus weinig van vernieuwing te merken; dezelfde kongsi's als vroeger beslisten ook nu weer over de toekomst van het academisch onderwijs.

DE 'CAMPAGNE' TEGEN PLESSNER

Een beschamende episode in de directe naoorlogse geschiedenis van de Groningse universiteit was de benoeming van Helmuth Plessner als hoogleraar in de filosofie, en vooral het taai verzet van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte daartegen.⁵⁸ Tijdens de oorlog was de faculteit erin geslaagd de leerstoel van Polak, die in november 1940 ontheven was van de waarneming van zijn functie, in februari 1941 was gevangengenomen en aan het eind van het jaar in Sachsenhausen was omgekomen, vacant te houden. De psycholoog H.J.F.W. Brugmans en de germanist Th.C. van Stockum hadden de colleges zolang verzorgd. Maar op 28 juli 1945 vergaderde de faculteit er weer over en zij besloot toen Brugmans bij het college van herstel aan te bevelen als nieuwe hoogleraar wijsbegeerte. Behalve psycholoog was hij ook filosoof, en een trouw verkondiger van de kritische filosofie van de nog steeds als een heilige vereerde Gerard Heymans. Plessner, die in 1934 naar Nederland was gekomen, zeer goed ontvangen colleges moderne filosofie had gegeven en sinds 1938 optrad als bijzonder hoogleraar sociologie, was wel genoemd, maar de faculteit wilde hem beslist niet hebben. Hij zou geen filosoof zijn, eerder een filosofisch antropoloog, hij zou slecht lesgeven, en hij was een Duitser – en aan Duitsers kon men de opleiding en vorming van Nederlandse studenten natuurlijk niet overlaten. Dat hij het prototype was van de 'goede' Duitser telde niet; alles wat Duits was, was bij voorbaat veroordeeld. Dus besloot de faculteit het college van herstel te adviseren Brugmans bij de minister voor te dragen.

Deze voordracht wekte grote beroering onder de studenten, die juist sterk geporteerd waren voor Plessner en hem wél een uitstekend docent vonden – en bovendien iemand die anders dan Brugmans openstond voor moderne richtingen in de wijsbegeerte. Ook de jurist M.P. Vrij, die zich altijd erg ingezet had voor de loopbaan van Plessner, was diep teleurgesteld over deze voordracht. Als voorzitter van de rechtenfaculteit suggereerde hij het college van herstel alle faculteiten om advies te vragen; tenslotte was filosofie een vak dat voor studenten van alle richtingen relevant was, niet alleen voor studenten in de letteren. De Literaire Faculteitsvereniging ging daarop over tot de ongebruikelijke stap om de *theologische* faculteit, waarvan men wist dat die wel voor Plessner geporteerd was, dringend te vragen voor Plessner te pleiten. De faculteiten reageerden nogal verschillend: de theologen stelden inderdaad Plessner voor, evenals de juristen, maar de bèta's voelden veel meer voor de Amsterdamse wiskundige en logicus E.W. Beth, terwijl de medici verdeeld waren (het maakte hun niet uit, als het maar geen Duitser was). Mede op advies van Cluysenaer stuurde het college van herstel daarop in oktober 1945 een voordracht naar de minister met op de eerste plaats Plessner.

Voor de letterenfaculteit was dat geen teken om het verzet te staken, integendeel. Toen de voordracht al de deur uit was, maakte de faculteit een draai

en stelde nu voor Beth te benoemen; weliswaar een wiskundige, maar altijd beter zo iemand dan Plessner. De faculteit liet weten ‘onder geen omstandigheden’ zich te kunnen verenigen met een voordracht van Plessner. Men probeerde zelfs de vereiste naturalisatie van Plessner te blokkeren, om zo ook zijn benoeming onmogelijk te maken. Daarop schreef de Centrale Commissie juist weer een uitvoerige steunbetuiging voor Plessner aan de senaat. Maar de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, onder aanvoering van de latinist P.J. Enk, bleef zich met hand en tand verzetten tegen de kandidatuur van Plessner. De faculteit kon een eventuele benoeming van hem ‘onder geen beding’ aanvaarden, schreef Enk. Desondanks kwam op 25 maart 1946 het Koninklijk Besluit af waarbij Plessner werd benoemd tot hoogleraar wijsbegeerte in Groningen. Op 8 april verrichtte hij zijn eerste ambtshandeling en was de benoeming een feit.

En nog staakten de literatoren het verzet niet. Men begon een lastercampagne tegen Plessner, die zich in de oorlog toch niet zo voorbeeldig zou hebben gedragen als gezegd werd (de minister onderzocht het en liet geen spaan heel van de beschuldigingen). Ook richtte men hatelijke brieven aan Plessner zelf, misschien om hem te bewegen alsnog af te zien van de benoeming. Het dieptepunt was wel de brief die de historicus P.J. van Winter, de meest onfilosofische geest die er in Groningen rondliep, op 30 april aan Plessner schreef:

Geachte collega,

De geruchten van de laatste weken zijn bewaarheid: Gij zijt benoemd tot hoogleraar in de wijsbegeerte. De eerlijkheid gebiedt dat ik verklaar dit te betreuren.

Gij zijt Duits van geest, scholing en houding, de taal van uw gedachten is Duits en voor het vertolken van die gedachten staat het Nederlands u slechts gebrekkig ter beschikking. Hoe kan men dan u roepen tot een centrale positie aan een Nederlandse universiteit en u opdragen leiding te geven aan de wijsgerige bezinning van onze studenten?

De wijsbegeerte heeft bij ons veel geleden aan het gebrekkige Nederlands van zijn formuleringen en aan de ondoorzichtigheid van zijn betoogtrant. Er was verbetering te bespeuren: ik heb op het Filologencongres te Amsterdam [H.J.] Pos gehoord en bewonderd. Het doet mij des te sterker beseffen wat wij hier zullen moeten missen.

Met beleefde groet, hoogachtend, Van Winter

Plessner liet zich echter door deze vijandige houding van zijn aanstaande collega's niet afschrikken en hield op 15 juli 1946 zijn oratie over de vraag 'Is er vooruitgang in de wijsbegeerte?' Dat was een betoog met een lichtelijk provocatieve strekking, omdat Plessners scepsis over de vooruitgang van de filosofie diametraal inging tegen de opvattingen van Heymans en Polak, die de filosofie juist wel beschouwden als een 'normale' wetenschap die vooruitgang boekte. Alle hoogleraren van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte lieten bij de oratie verstek gaan; alleen de romanist K. Sneyders de Vogel was aanwezig.⁵⁹

Er werden ook nieuwe leerstoelen ingesteld. F.H.L. van Os, lector farmacognosie sinds 1942, werd met ingang van 1 januari 1946 bevorderd tot gewoon hoogleraar in dat vak (dat wil zeggen receptuur en galenica), voor sociologie werd de historicus P.J. Bouman aangetrokken en P.W.A. Immink werd buitengewoon hoogleraar oudvaderlands recht. De conservator voor geologie Ph.H. Kuenen promoveerde, met terugwerkende kracht per 1 januari 1943, tot buitengewoon hoogleraar, een nieuwe stap op weg naar volledig herstel van de in de crisistijd gesneuvelde studierichting geologie. In 1943, toen zijn directe collega voor kristallografie Pieter Terpstra buitengewoon hoogleraar was geworden, hadden de Duitsers de eveneens aangevraagde bevordering van Kuenen geblokkeerd en dat werd nu rechtgezet. Kuenen en Terpstra zouden beiden in 1947 gewoon hoogleraar worden. De fysische chemie werd van de anorganische scheikunde losgemaakt, zonder dat er meteen een kandidaat benoemd kon worden.

Ondertussen ontstonden er in het academisch jaar 1945-1946 ook weer nieuwe vacatures, te weten voor zoölogie (E.H. Hazelhoff stierf onverwacht in september 1945), burgerlijk recht (de door de oorlog zwaar getroffen en al ernstig zieke H. van Goudoever overleed in december 1945), algebra (Van der Corput vertrok per 1 januari 1946 naar de Universiteit van Amsterdam) en fysiologie (Buytendijk vertrok in april 1946 als hoogleraar psychologie naar Utrecht).⁶⁰ De meeste van deze vacatures werden snel opgevuld: G.P. Baerends werd hoogleraar zoölogie, C.S. Meyer nam algebra van Van der Corput over, J. Wiarda werd hoogleraar burgerlijk recht. Het nettoresultaat was dat na de zomer van 1946 nog vacatures bestonden voor fysische chemie, dermatologie, gezondheidsleer, fysiologie, verloskunde (J.L.B. Engelhard ging met emeritaat), oogheelkunde (Rochat deed na zijn ontsteking hetzelfde) en farmacologie (De Boer idem dito). Zeven vacatures was veel, maar er viel mee te werken.

Niemand zal ontkennen dat de hoogleraren die in het jaar 1945-1946 aantraden verdiensten hadden voor de wetenschap, maar niemand heeft in de decennia na de oorlog zo'n brede bekendheid gekregen als de historicus en socioloog Bouman, die de nieuwe leerstoel voor sociologie (in de rechtenfaculteit) ging bekleden. Voor de oorlog had Plessner dit vak gedoceerd, maar deze wilde liever hoogleraar filosofie worden, en de sociograaf E.W. Hofstee, die ook in aanmerking kwam, was al naar Wageningen vertrokken. Op aandrang van de criminoloog Vrij werd daarom een beroep gedaan op Bouman.

Pieter Jan Bouman (1902-1977) was van huis uit econoom; hij had in Rotterdam gestudeerd en was in 1931 gepromoveerd op een economisch-historisch onderwerp (*Rotterdam en het Duitse achterland, 1831-1851*). Hij was toen al vijf jaar leraar handelswetenschappen en geschiedenis aan de rijks-hbs in Middelburg. Hij had zich echter in de jaren twintig en dertig ook doen kennen als een kenner van de Duitse sociologie. Het meest boeide hem de historische ontwikkeling van sociaal-culturele structuren en patronen, waarbij denkers als Ferdinand Tönnies, Max Weber en Karl Mannheim grote inspiratiebronnen waren. Verder was hij actief in de vernieuwingsbeweging van de jaren dertig en was daarbij vervaarlijk dicht in de buurt van het nationaalsocialisme gekomen. Bij een breed publiek had hij naam gemaakt als schrijver van het overzichtswerk *Van Renaissance tot Wereldoorlog* (1938), terwijl in 1940 van zijn hand ook het eerste Nederlandstalige leerboek in de sociologie was verschenen. Tijdens de oorlog was hij een tijd in dienst van de Nederlandse Unie, aan het eind van de oorlog was hij gaan

6 De hoogleraar sociologie Pieter Jan Bouman, bouwheer en eerste voorzitter van de Faculteit der Economische Wetenschappen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

werken voor het Militair Gezag en na de bevrijding kwam hij als algemeen secretaris in dienst van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Kortom, een man met een brede kennis op historisch-sociologisch terrein en een ruime maatschappelijke ervaring, die zijn rechts-nationale verleden achter zich had gelaten en zich aangesloten had bij de progressieve Nederlandse Volksbeweging, waaruit later de Partij van de Arbeid voortkwam. Men zou denken dat deze vernieuwer in Groningen erg welkom was, maar Cluysenaer, die zich met Vrij erg voor de instelling van een leerstoel sociologie had ingespannen ('het vak van de toekomst' noemde hij het, onmisbaar voor de broodnodige sociale oriëntering van rechtenstudenten), was niet bijzonder van Bouman gecharmeerd. De studenten zaten zijns inziens niet te wachten op algemene beschouwingen óver de samenleving, maar hadden belang bij concrete kennis ván de samenleving. Hij droeg bij het college van herstel verschillende andere kandidaten aan, en pas toen die niet beschikbaar waren, gaf Cluysenaer het op. Het college van herstel droeg daarop Bouman bij de minister voor. Daarna ging het snel. Bouman werd in februari 1946 benoemd tot hoogleraar sociologie 'met inbegrip van de grondslagen van het maatschappelijk werk' en hield op 15 mei zijn oratie over 'Sociale spanningen'. In verband met de woningnood in Groningen kreeg Bouman het huis van de inmiddels vertrokken Vrij toegewezen.⁶¹

Ook het jaar 1946-1947 gaf nog vele wisselingen te zien. Er deden zich vier nieuwe vacatures voor, namelijk voor oude geschiedenis (A.G. Roos was zeventig geworden), Frans (ook Sneyders de Vogel ging met emeritaat), voor plantensystematiek (buitengewoon hoogleraar plantensystematiek Heimans verzocht intrekking van zijn benoeming omdat hij in Amsterdam gewoon hoogleraar kon worden), en strafrecht (Vrij vertrok naar de Hoge Raad). Drie van de vier vacatures werden snel gevuld: C.E. (Elizabeth) Visser werd hoogleraar oude geschiedenis (de enige vrouw in de senaat), de plaats van Heimans werd ingenomen door Roelof van der Wijk, en B.H. Kazemier kwam voor strafrecht (maar hij vertrok al weer snel, waarna de Nederlandse rechter uit het Japanse oorlogstribunaal B.V.A. Röling hem opvolgde). De vacature Frans zou pas na een intermezzo van een jaar bezet worden door de Zwitser Paul Zumthor; Sneyders de Vogel, nog even kwiek en elegant als altijd, was zo vriendelijk tot de komst van zijn opvolger college te blijven geven. Maar er waren nog meer benoeringen: in de vacature voor verloskunde werd uiteindelijk voorzien door de benoeming van Remmelt Remmelts (zij het voor kort, hij werd ziek – Indische kampervaringen eisten hun tol – en nam in september 1948 ontslag), J.J. Hermans kwam op de afgesplitste leerstoel voor fysische chemie, H.M. Dekking trad aan voor oogheelkunde, M. Ruiter voor dermatologie en J.H. Tuntler voor sociale geneeskunde (een vak dat was afgesplitst van bacteriologie), terwijl op de door Buytendijks vertrek naar Utrecht vrijgekomen leerstoel fysiologie Harry D. Bouman werd benoemd. Deze tot Amerikaan genaturaliseerde Nederlander bleef echter na lang aarzelen liever in de Verenigde Staten en zijn plaats werd eind 1947 overgenomen door Dirken, die inmiddels al buitengewoon hoogleraar was geworden en nu eindelijk op de stoel van zijn leermeester Buytendijk terechtkwam.⁶² Geheel nieuw was de buitengewone leerstoel voor tandheelkunde die de conservator in dat vak, Marten Hut, met ingang van 1 februari 1947 ging bekleden toen tandheelkunde in Groningen een volwaardige opleiding werd. Hij kreeg spoedig gezelschap van nog twee hoogleraren en twee lectoren op het gebied van de tandheelkunde. Tot slot werden enkele buitengewoon hoogleraren in 1946-1947 bevorderd tot gewoon hoogleraar: de fysiologisch chemicus R. Brinkman, de jurist Immink (oudvaderlands recht), de geoloog Kuenen, de kristallograaf Terpstra en de geneticus M.J. Sirks.⁶³

De uitbreidingen bleven niet beperkt tot de gewone en buitengewone hoogleraren. Ook in de gelederen van de lectoren kwamen jonge geleerden de staf versterken. Vooral de letterenfaculteit werd goed bedeed, namelijk met de jonge Ier A.N. Jeffares (Engels), de mediëvist A.G. Jongkees (de opvolger van de in 1944 benoemde, maar in 1945 naar Amsterdam vertrokken Niermeijer), de jonge Deen Tue Gad (Scandinavisch), de Fransman P.P.A. Charlot (opvolger van de populaire, in juli 1947 overleden lector Nieuwfrans E.A.A. Boulan), de hispanoloog G.J. Geers, de Italiaan E. Morpurgo (die al in 1931-1932 in Groningen Italiaans had gedoceerd) en de semitist J.H. Hospers.⁶⁴ En nog weer op lager niveau kwamen er nieuwe assistenten, conservatoren en docenten met een leeropdracht. Al tijdens de ambtsperiode van Van der Leeuw (1945-1946) werd als regel ingevoerd dat iedere hoogleraar recht had op minstens één assistent, om zo voor 'progenituur' te kunnen zorgen, zoals Van der Leeuw dat uitdrukte.⁶⁵ De staf groeide dus aanzienlijk en aan het eind van het academisch jaar 1946-1947 verklaarde de rector dat het academisch 'raderwerk' weer op volle toeren draaide. Men ging een periode van stabiliteit tegemoet, dacht hij. Maar de groei ging gewoon door (zie tabel 1), vooral aan de top en aan de onderkant van de piramide.

TABEL 1 AANTAL DOCENTEN AAN DE GRONINGSE UNIVERSITEIT, 1939 EN 1950

	Gh	Bgw	Bijz	Kerk	Lect	Lopdr	Doc	Pridoc	Totaal
1939	45	5	5	2	13	1	7	12	90
1950	67	5	3	2	17	12	5	10	121

Gh = gewoon hoogleraar, Bgw. = buitengewoon hoogleraar, Bijz = bijzonder hoogleraar, Kerk = kerkelijk hoogleraar, Lect = lector, Lopdr = docent met leeropdracht, Doc = docent (i.e. vakdidacticus), Pridoc = privaat-docent. Bron: Universiteitsgids 1940 en 1950; GSA voor 1940 en 1951.

EEN SUCCES, MAAR NIET ZOALS GEWENST: DE ECONOMISCHE FACULTEIT

Groningen was na de oorlog herrezen, maar het college van curatoren en zijn secretaris Cluysenaer maakten zich zorgen over de richting waarin de universiteit zich bewoog. Al voor de oorlog was de medische faculteit verreweg de grootste van de vijf faculteiten en het eenzijdig medische karakter van de universiteit leek na de oorlog nog sterker te worden vooral door de getalsmatige zwakte van de letterenfaculteit. Dat was een top-zware faculteit met veel kleine opleidingen, dat wil zeggen veel hoogleraren en lectoren voor heel weinig studenten. In het jaar 1946-1947 schreven zich voor Nederlands, Duits, Engels, geschiedenis en archeologie zelfs helemaal geen eerstejaarsstudenten in, voor klassieke talen en Frans slechts één! Maar die ene student klassieke talen werd wel bediend door een hoogleraar Grieks (W.J.W. Koster), een hoogleraar Latijn (Enk) en een hoogleraar oude geschiedenis (Roos). Dit maakte de faculteit kwetsbaar; als er weer eens bezuinigd zou moeten worden, zou de faculteit zo maar kunnen sneuvelen.

De wanverhouding tussen de faculteiten werd nog erger toen in 1947 in Groningen een tandheelkundige opleiding van start ging.⁶⁶ Voor de oorlog was er slechts één volwaardige academische opleiding tot tandarts, namelijk in Utrecht. In Groningen bestond alleen binnen chirurgie een polikliniek voor tandheelkunde, waar onder leiding van de conservator en tandarts Marten Hut studenten geneeskunde eenvoudige tandheelkundige operaties leerden uitvoeren (voornamelijk extracties). In 1931 was weliswaar met steun van de minister het plan op tafel gekomen om een tweede opleiding in Groningen te beginnen, maar dat plan was al in 1932 gesneuveld in het kader van de bezuinigingen. Na de oorlog was het echter iedereen duidelijk dat er wat gedaan moest worden aan het grote tekort aan tandartsen in Nederland (in 1939 waren er in Nederland nog steeds 25 gemeenten met meer dan 10.000 inwoners waar geen enkele tandarts gevestigd was!) Daarom stelde minister Van der Leeuw op 14 november 1945 een commissie in onder voorzitterschap van de chef van de afdeling Hoger Onderwijs van het ministerie van OK&W C.J.A. de Ranitz, die een wetsontwerp voor moest bereiden om de tandartsopleiding definitief bij het hoger onderwijs onder te brengen en een voorstel moest doen voor een tweede opleidingsplaats. Dat die tweede opleiding in Groningen moest komen, was geen punt van discussie en al kort na de instelling van de commissie begonnen curatoren in Groningen met de voorbereidingen. Zo kochten al in maart 1946 de villa Volonté aan de Verlengde Hereweg in Helpman aan om daar de laboratoria en de werkruimten voor de hoogleraren te huisvesten. Vooruitlopend op de zaken werd Hut per 1 februari 1947 alvast benoemd als buitengewoon hoog-

leraar tandheelkunde binnen de medische faculteit (tandheelkunde zou geen aparte faculteit worden, maar een subfaculteit binnen de medische faculteit). Het wetsontwerp werd begin augustus 1947 door de Tweede Kamer aanvaard en een maand later konden de eerste studenten zich inschrijven. Op dat moment werd de aanstelling van Hut geruisloos omgezet in een gewoon hoogleraarschap mondziekten en kaakchirurgie. In het jaar 1947-1948 meldden zich in Groningen in totaal 71 studenten tandheelkunde aan, onder wie 49 studenten die in februari 1948 van het overvolle Utrecht naar Groningen waren overgeheveld. Voor hen stonden drie hoogleraren klaar, namelijk Hut voor mondziekten en kaakchirurgie, J.G. de Boer voor sosiodontie oftewel conserverende tandheelkunde, en J.N. Tekenbroek voor materia technica. Verder waren er twee lectoren: J.G. van der Ven voor prothodontie en K.G. Bijlstra voor dento-maxillaire orthopedie oftewel orthodontie.⁶⁷ De laatste twee zouden met ingang van 1 oktober 1949 ook hoogleraar worden. Alleen de voorzieningen waren nog niet optimaal. Voor de klinische fase van de opleiding en de polikliniek moesten hoogleraren en studenten zich behelpen met wat verbouwde barakken op het terrein van het Academisch Ziekenhuis, die op 30 november 1948 met een bescheiden ceremonie in gebruik werden genomen.

Om de verdere verschuiving van het zwaartepunt van de Groningse universiteit in de richting van de medische faculteit tegen te gaan, was versterking aan de kant van de sociale en geesteswetenschappen broodnodig. Het college van curatoren dacht in eerste instantie aan een opleiding sociografie binnen de Faculteit der Rechtsgeleerdheid maar een rapport daarover dat door de twee medewerkers van het Sociologisch Instituut, Plessner en Hofstee, was opgesteld, kreeg weinig steun binnen de rechtenfaculteit. Daarop zette het universiteitsbestuur in op een nieuwe faculteit voor de economische wetenschappen. Minister Van der Leeuw had in zijn rede bij de installatie van de commissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs (op 1 mei 1946) al gewezen op de noodzaak de studie van de economie een volwaardige plaats te geven in het hoger onderwijs en dus leek inzetten op economie een goede keus. Die faculteit zou er ook komen, maar niet in de vorm die het universiteitsbestuur voor ogen had.⁶⁸

Het begon allemaal met een ingezonden brief van een leraar boekhouden, E.J. Slager, in het *Groninger Dagblad* van 27 september 1946. De auteur wees erop dat het voor de industriële ontwikkeling van Noord-Nederland belangrijk was om in Groningen een opleiding voor leidinggevende posities in de industrie tot stand te brengen. Door de ineenstorting van de Duitse industrie lagen hier gouden kansen voor het Nederlandse en zeker ook het noordelijke bedrijfsleven, maar het ontbreken van een economische opleiding in het Noorden vormde een remmende factor. Had men wel een economische faculteit, dan zouden jongeren met belangstelling in die richting niet gedwongen zijn hun opleiding in Rotterdam, Amsterdam of Tilburg te volgen, waarna ze meestal niet naar het Noorden terugkeerden, en als het leerplan naar Amerikaans voorbeeld 'nog meer op de eischen van de praktijk zou worden ingesteld dan gewoonlijk het geval is', zou de opleiding in Groningen zelfs studenten uit de rest van het land kunnen trekken. De opleidingen in Rotterdam en Amsterdam, ooit begonnen als echte handelsopleidingen, waren in de loop der jaren steeds academischer en theoretischer geworden – een mooi voorbeeld van 'academic drift' – en Groningen kon in het gat springen dat die oudere opleidingen hadden laten ontstaan.

Aanvankelijk kwam er vanuit de universiteit geen reactie, maar toen de chef van de afdeling Hoger Onderwijs De Ranitz een knipsel van het artikel van Slager naar Cluysenaer stuurde met de mededeling dat het hem vast zou interesseren, reageerde de Groningse secretaris onmiddellijk. ‘Het courantenartikeltje,’ schreef hij curatoren, ‘is niet zoo bijzonder, doch dat de Ranitz het mij toezendt wel. Een stille wenk?’⁶⁹ In ieder geval was een economische faculteit voor Groningen geen gek idee, dacht hij, zeker als die faculteit een landbouweconomisch profiel zou krijgen. Hij stelde een nota op – met als datum 8 november 1946 – die in de eerstvolgende vergadering van curatoren op de agenda stond.

Cluysenaer begon met wat kennelijk voor hem inmiddels een vast gegeven was, namelijk ‘dat iedere universiteit voortdurend moet groeien’. Dat kon op twee manieren: door bestaande studierichtingen te versterken en door nieuwe in te stellen. Over uitbreiding van bestaande studierichtingen had Groningen niet te klagen, want sinds de oorlog waren er verschillende nieuwe leerstoelen bij gekomen, terwijl bestaande gesplitst waren. Vooral de letterenfaculteit had daarvan geprofiteerd, maar uitgerekend die faculteit was het zorgenkind van de universiteit door het zeer geringe aantal studenten dat zich bij die faculteit inschreef.⁷⁰ Cluysenaer zag hierin een groot gevaar:

Ik vroeg mij dan ook af, of Uw College niet eenerzijds moet beginnen uitbreidingen tegen te houden voor zoover deze niet ook ‘zakelijk’ (d.w.z. in verband met het aantal studenten) verantwoord zijn, en anderzijds met nog meer kracht dan voorheen moet trachten nieuwe studiemogelijkheden, en wel zoodanige, waarvan verwacht mag worden, dat zij studenten zullen trekken, aan deze Universiteit te introduceren.⁷¹

Cluysenaer stelde dus een wat hij noemde zakelijk beleid voor waarin het aantal potentiële studenten van een opleiding het belangrijkste criterium was bij de beslissing om al dan niet met een studierichting te beginnen of ermee op te houden. In 1946 was dit in wezen vrij opportunistische marktdenken nog heel verfrissend, tegenwoordig weten we maar al te goed wat de schaduwkanten ervan zijn. Gezien die latere ontwikkelingen is Cluysenaers notitie van 8 november 1946 een cruciale tekst in de geschiedenis van de Groningse universiteit geworden.

Cluysenaer realiseerde zich dat de zittende hoogleraren niet makkelijk te winnen zouden zijn voor zo’n zakelijke aanpak. De faculteiten stonden meestal negatief tegenover uitbreidingen als de curatoren ermee kwamen. Bij geneeskunde waren ze niet blij geweest met de komst van de opleiding tandheelkunde en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid had zoals gezegd een voorstel om een opleiding sociografie te beginnen meteen van de hand gewezen. Vrij, de voorzitter van de faculteit, had niet eens de moeite genomen om daar redenen voor te geven. Cluysenaer vermoedde dat Vrij veel liever een nieuwe leerstoel voor criminologie had, zijn eigen lievelingsvak, en dat anderen in de faculteit prioriteit gaven aan een leerstoel arbeidsrecht. Voor de secretaris van curatoren was dat het zoveelste bewijs dat hoogleraren alleen aan hun persoonlijke verlangens en problemen dachten en zelden of nooit zaken uit een meer algemeen-universitair oogpunt bekeken. Hij betreurde dat, want juist bij nieuwe opleidingen in de hoek van de A-wetenschappen was winst te verwachten, aangezien die studies veel goedkoper waren dan de B-opleidingen. Hij vond dat men moest inzetten op de sociale wetenschappen, ‘die steeds meer belangstelling trekken en voor welke een toekomst

weggelegd schijnt te zijn'. Maar ondanks het gebrek aan enthousiasme dat bij de rechtenfaculteit te verwachten was, meende Cluysenaer dat curatoren toch moesten proberen een economische faculteit van de grond te tillen. Vooral omdat die zo goedkoop was. Door het omboeken van bestaande, maar niet-vervulde leerstoelen (zoals de leerstoel Hebreuws bij letteren en de leerstoel antropogenetica bij de medische faculteit) hoefde de minister maar twee of drie nieuwe leerstoelen te financieren. Inderdaad waren de hoogleraren bij rechten niet bijster enthousiast, maar P.B. Kreukniet, de nieuwe voorzitter, wilde niet dwars gaan liggen. Cluysenaer kon verder.

In de maanden daarna trad Cluysenaer in overleg met het ministerie en maakte hij een raamplan voor de opleiding, waarbij hij nauwkeurig de bepalingen van het Academisch Statuut volgde. Kernvakken zouden net als elders staathuishoudkunde en bedrijfseconomie worden, maar de Groningse opleiding zou een eigen signatuur krijgen door het instellen van doctoraalexamens voor landbouweconomie en sociale economie. Op die manier zou een oude Groningse wens, namelijk een academische opleiding in de landbouwwetenschappen, alsnog verwezenlijkt kunnen worden. Nog in 1920 was het plan voor een doctoraat in de landbouwwetenschappen en een hoogleraar landbouweconomie bij de rechtenfaculteit, waarvoor minister J.Th. de Visser al het groene licht had gegeven, op het laatste moment door bezuinigingen in een diepe la weggestopt. Voor de oorlog was er op dit dossier niet veel meer bereikt dan de benoeming van een bijzonder hoogleraar agronomie namens de Vereeniging voor Hooger Landbouwonderwijs te Groningen. Nu waren de vooruitzichten veel beter en ging het bovendien om een hele faculteit, economie met een agrarisch tintje. De rechtenfaculteit bleef sceptisch. Kreukniet dacht dat de studenteninstroom tegen zou vallen (voor een deel zouden die studenten van zijn faculteit komen, wat de nettowinst voor de universiteit als geheel zou drukken), en hij wilde niet dat de inschakeling van hoogleraren rechten zou leiden tot een zwaardere onderwijslast. Gezien deze terughoudende opstelling van Kreukniet besloot het college van curatoren niet hem, maar de recent bij de rechtenfaculteit benoemde historisch econoom en socioloog P.J. Bouman aan te wijzen als de bouwpastoor van de nieuwe faculteit.

Minister Gielen ging akkoord en liet in maart 1947 weten dat hij de gelden voor de economische faculteit in Groningen op de rijksbegroting voor 1948 zou brengen. Hij was ervan overtuigd dat er, naast de op de stedelijke en industriële economie gerichte opleidingen in Rotterdam, Amsterdam en Tilburg, ruimte was voor en behoefte was aan een opleiding die zich speciaal richtte op de plattelandseconomie. Voor die opleiding dacht hij genoeg te hebben aan twee nieuwe hoogleraren en twee nieuwe docenten met een leeropdracht, aangezien men gebruik kon maken van de inzet van docenten van andere faculteiten. De eerste instroom werd geschat op tachtig eerstejaarsstudenten en na verloop van enkele jaren zou de faculteit in de vorm van collegegelden zo veel opbrengen dat zij zichzelf kon bedruipen. Er moest nog heel wat lobbywerk in de Tweede Kamer verricht worden eer de aarzelingen die daar leefden overwonnen waren; Cluysenaer speelde daarom pater Stokman, curator in Groningen en lid van de Tweede Kamer, regelmatig argumenten toe om de Kamer wat enthousiaster te maken. Het college van curatoren had er echter het volste vertrouwen in dat het goed zou komen en liet het oog al vallen op de voormalige ambtswoning van de commissaris der Koningin in de Oude Boteringstraat (nr. 44) als toekomstige huisvesting van de nieuwe faculteit.

Vooralsnog was dat gebouw in gebruik voor de bijzondere rechtspleging, maar daar zou spoedig een eind aan komen. Eind 1947 ging de Tweede Kamer akkoord en toen de Eerste Kamer zich in april 1948 ook over de streep liet trekken, stond niets de opening van de faculteit meer in de weg. Dit was een belangrijk moment: terwijl de Groningse universiteit in 1948 de geest van Ter Apel ten grave droeg, haalde zij een faculteit binnen die in plaats van morele voormannen zakelijke leiders moest voortbrengen en waar een idioom gangbaar zou worden dat haaks stond op het idioom dat Van der Leeuw en zijn tijdgenoten spraken.

Het was nu aan Bouman om nadere regelingen te treffen voor de nieuwe faculteit. Hoe Bouman erover dacht, maakte hij op 27 april 1947 duidelijk in een voordracht voor de studentenvereniging *Dicendo Discimus* in de Heymanszaal in het Academieggebouw. Hij sprak over 'Het hoger onderwijs in de economie in deze tijd'. De kern van zijn redenering was dat er in de recente geschiedenis in de maatschappelijke verhoudingen zulke belangrijke en structurele wijzigingen waren opgetreden dat de economische wetenschap daar niet omheen kon. Een nieuwe economische faculteit, zoals die in Groningen, moest daarom ook aandacht besteden aan de sociale problematiek, zoals de veranderende arbeidsverhoudingen. Men andere woorden, de Groningse faculteit moest een economische opleiding bieden met een sociaal aspect (over de landbouweconomie had Bouman het niet zozeer). Kreukniet, die overigens niet bij de lezing aanwezig was, liet Cluysenaer weten het niet met de visie van Bouman eens te zijn. Met zo weinig studenten als Groningen in het begin zou hebben, was het beter zich te concentreren op de harde kern van de economie en niet ook nog eens ruimte te maken voor de sociale economie. Bovendien leek hem een econoom met een sterk sociaal getinte opleiding een onding, 'vleesch noch visch'. Groningse studenten zouden het later moeilijk krijgen als ze moesten concurreren met studenten die wel een volledig pakket economische wetenschappen hadden gehad. Bouman, die later op de hoogte raakte van de kritiek van Kreukniet, was het niet met hem eens, maar Kreukniet stond niet alleen in zijn mening.

In de loop van 1948 werden in eerste instantie vijf hoogleraren voor de nieuwe Faculteit der Economische Wetenschappen aangetrokken.⁷² Bouman kreeg per 1 januari 1948 een tweede benoeming in de economische faculteit (dubbelbenoemingen waren er voorheen niet geweest), maar de andere hoogleraren waren nieuw. Eenvoudig was het niet om geschikte docenten te vinden, vooral niet voor algemene economie. Heel veel collega's aan andere universiteiten, gevraagd om de namen van mogelijke kandidaten, gaven te kennen dat ze niemand konden noemen (Cluysenaer vermoedde dat ze samenspannen om de Groningse plannen tegen te werken). De beste kandidaat leek de nog jonge, recent in Rotterdam gepromoveerde monetair econoom H.J. (Johan) Witteveen, de latere minister van Financiën. 'Naar het schijnt zeer begaafd,' schreef Cluysenaer, maar helaas niet beschikbaar. Uiteindelijk kwam bovendien de wat oudere, bij het departement van Economische Zaken werkzame ambtenaar Simon Korteweg. Deze was volgens Cluysenaer 'bekwaam, doch vrij indolent'. Hij was niet gepromoveerd (en zou ook nooit promoveren), maar had wel veel onderwijservaring. Ook zijn collega voor bedrijfseconomie speelde niet de sterren van de hemel. J.L. Meij, accountant, schrijver van een leerboek bedrijfseconomie en docent bedrijfshuishoudkunde en handelswetenschappen, was volgens Kreukniet een 'niet briljant, doch bekwaam vak-

mensch'. Hij was in 1946 in Tilburg gepromoveerd, maar was net als Korteweg een product van de Rotterdamse opleiding. Samen vormden zij de harde kern van de nieuwe Groningse opleiding economie. Ondanks aandrang van Cluysenaer lukte het niet de inmiddels naar Wageningen vertrokken Hofstee, voorheen privaatdocent sociografie in Groningen, weer terug te halen om in Groningen hoogleraar economische en sociale geografie te worden, en daarom viel de keus op H.J. Keuning, die was gepromoveerd op een sociografisch proefschrift over de Groningse Veenkoloniën en nu bij het Centraal Bureau voor de Statistiek werkte.⁷³ Voor sociale en economische geschiedenis liet men het oog vallen op Bernard Slicher van Bath, de rijksarchivaris in Overijssel. Deze had geen achtergrond in de economie – hij was net gepromoveerd op een studie over het platteland in oostelijk Nederland tijdens de middeleeuwen – maar men vertrouwde erop dat hij zich als historicus wel zou willen bekwamen in de economische geschiedenis. Op 9 juli 1948 kwamen de nieuwe hoogleraren voor het eerst, nog informeel, bij elkaar. Bouman werd gekozen tot voorzitter van de faculteit, Meij tot secretaris. Nadien werd nog A. van Oven benoemd tot hoogleraar rechten bij de economische faculteit (KB van 30 augustus 1948). Op 4 oktober 1948 ging de nieuwe opleiding officieel van start toen Bouman in de aula van het Academiegebouw een rede uitsprak over 'Economisch hoger onderwijs in een veranderende maatschappij'.⁷⁴

BOERENVRIJHEID

De eerste hoogleraar in de economische faculteit die zijn oratie hield, was de sociaal-economisch historicus B.H. Slicher van Bath. Op 13 november 1948, een dikke maand na de opening van de faculteit, sprak hij in de aula in het Academiegebouw over 'Boerenvrijheid'.⁷⁵ Alleen al de titel van deze rede was een indicatie hoe de nieuwe faculteit in Groningen zich zou moeten ontwikkelen, namelijk met een sterk accent op de landbouweconomie.

Bernard Hendrik Slicher van Bath (1910-2004) had geschiedenis gestudeerd in Groningen, vooral bij I.H. Gosses, en in Utrecht, bij Otto Oppermann, en was door zijn beide leermeesters mediëvist geworden.⁷⁶ Hij behaalde zijn doctoraal in 1936 en werd daarna assistent van Oppermann, voornamelijk om diens manuscripten uit te tikken, maar ook om de bibliotheek bij te houden, wat hem een grote vertrouwdheid met de actuele historische literatuur opleverde. Toen al werd zijn aandacht getrokken door het tijdschrift *Annales d'histoire économique et sociale* van de Franse historici Marc Bloch en Lucien Febvre, de grondleggers van de Annales-school. In 1939 ging Slicher in het archief in Arnhem werken (leraar wilde hij beslist niet worden), tot Oppermann hem in 1941 weer naar Utrecht haalde als wetenschappelijk assistent. Vanwege een ernstig meningsverschil met de Duitse geleerde (die de jonge Slicher onderzoek wilde laten doen naar het politiek beladen onderwerp van de Nederlandse kolonisatie van het 'Oostland' in de middeleeuwen) nam Slicher ontslag en

bereidde hij in zijn eigen tijd een proefschrift voor over de nederzettingsgeschiedenis van Oost-Nederland in de middeleeuwen. Op dit voornamelijk institutioneel- en rechtshistorisch proefschrift, *Mensch en land in de Middeleeuwen. Bijdrage tot een geschiedenis der nederzettingen in oostelijk Nederland*, behaalde hij in november 1945 de doctorsgraad aan de Universiteit van Amsterdam, waar Jan Romein zijn promotor was.⁷⁷ Dit proefschrift is vooral bekend geworden omdat de auteur daarin een aantal hardnekkige mythes doorprikte, zoals de Saksische herkomst van de Oost-Nederlanders. Na de oorlog kwam Slicher van Bath wederom in het archief te werken, eerst als chartermeester in Arnhem, kort daarop, in juli 1946, als rijksarchivaris in Overijssel te Zwolle. Hij combineerde het gewone archiefwerk nadrukkelijk met historisch onderzoek en op basis van het Statenarchief begon hij materiaal te verzamelen voor een boek over de plattelandssamenleving in Overijssel tijdens het ancien régime. Hij was daar eigenlijk nog maar net mee begonnen toen hij in 1948 benaderd werd om hoogleraar economische en sociale geschiedenis in Groningen te worden.

In zijn rede besprak Slicher van Bath het probleem van de vrijheid in de maatschappij van de middeleeuwen, speciaal de boerenvrijheid. De noordelijke gewesten (Friesland, Groningen en Oost-Friesland) vormden zijn uitgangspunt, indachtig ook Ubbo Emmius en diens *De Rerum Frisicarum Historia*, waarin de auteur had geschreven over de ‘aurea libertas’, de gulden vrijheid van de Friezen. Maar de nieuwe hoogleraar had zijn onderzoek niet beperkt tot de noordelijke gewesten, hij sprak over heel West- en Midden-Europa. Onder boerenvrijheid verstond hij de toestand waarin de boeren deelhebben aan een effectieve invloed hebben op het bestuur en de rechtspraak in het gebied waar zij wonen. In het grootste deel van Europa werd de boerenbevolking gerepresenteerd door de heer, die bestuur en rechtspraak in handen had en die de onvrije boeren of horigen heffingen in natura en allerlei herendiensten kon opleggen. De boerenvrijheid kwam vooral voor in landen rond de Noordzee, zoals Friesland, de Vlaamse kustgebieden, Oost-Engeland en Scandinavië, als ook in het Midden-Europese hooggebergte, te weten Zwitserland en Zuid-Duitsland. De spreker bracht dit in verband met de grondgesteldheid, die gunstig was voor de veeteelt, die op haar beurt de boeren weer een grote mate van onafhankelijkheid verschafte. Vee was immers makkelijker verhandelbaar dan graanakkers en was verder verhoudingsgewijs weinig arbeidsintensief, zodat er tijd vrijkwam voor andere economisch profijtelijke activiteiten, zoals handel, scheepvaart en soldaterij (de bekende Zwitserse huurlingen). Slicher van Bath onderschreef de these van de Zwitserse historicus Adolf Gasser, die een positief verband had gelegd tussen deze middeleeuwse boerenvrijheid en de moderne democratie: de moderne democratie wortelde het beste in die landen waar al in de middeleeuwen sprake was geweest van boerenvrijheid. Slicher onderkende wel dat er in de middeleeuwen ook stedenvrijheid was geweest, maar betoogde dat die vrijheid veel kwetsbaarder was dan de boeren-

vrijheid. Ten slotte maakte de nieuwe hoogleraar een directe koppeling met zijn eigen tijd:

In een tijd, waarin de democratie wederom ernstig gevaar loopt [een verwijzing naar de communistische coup in Praag], ligt het naar mijn overtuiging op de weg van de historicus het verleden van de democratie te onderzoeken en na te gaan, waarom staten op zo verschillende wijze op deze regeringsvorm reageren. Voor zover economische en sociale factoren bij dit probleem een rol spelen, heb ik een poging tot een oplossing gewaagd.⁷⁸

Met deze rede had de nieuwe hoogleraar een duidelijk visitekaartje afgegeven.

In Groningen ging Slicher van Bath een productieve tijd tegemoet. Zo voltooide hij in 1954 zijn boek over Overijssel, *Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in Overijssel*. In dit boek, dat pas in 1957 werd gepubliceerd, ging het vooral om de relatie – en de spanning – tussen de economische en de demografische ontwikkeling van het gewest. Centraal staat het begrip ‘bestaanscrisis’, het achterblijven van de productiegroei bij de bevolkingsgroei, met stijgende prijzen als gevolg, en in het verlengde daarvan hongersnood, epidemieën en excessieve sterfte.⁷⁹ Eerder al, in 1951, had Slicher het eervolle verzoek van de redactie van de *Cambridge Economic History of Europe* gekregen om voor deze serie een overzicht te schrijven van de economische geschiedenis van West-Europa in de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Dit zou leiden tot zijn magnum opus, *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, dat in 1960 verscheen en in vele talen is vertaald, ook in het Japans, Portugees en Spaans. Een belangrijk nieuw initiatief was ten slotte in 1951 dat Slicher van Bath ook college begon te geven over de economische geschiedenis van Zuid-Amerika, op verzoek van de studenten economie. Het was rond 1950 wel duidelijk dat er voor Nederland in economisch opzicht in het Indonesië van Soekarno niet veel meer te halen viel en dat de banden met andere delen van de wereld aangehaald moesten worden, en Zuid-Amerika kwam in die tijd nadrukkelijk in beeld. Dit zou het begin zijn van een steeds grotere activiteit van Slicher van Bath op het terrein van de geschiedenis van Zuid- en Midden-Amerika.

Groningen heeft deze aankomende grootmeester in de geschiedwetenschap echter niet vast kunnen houden. Al spoedig na zijn benoeming merkte Slicher van Bath dat er van de landbouweconomische en sociaalwetenschappelijke oriëntatie van de economische faculteit niet veel terecht zou komen. Ook samenwerking met de historici in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte zat er niet in. Hoewel hij in zijn oratie nog enkele vriendelijke woorden had gericht tot de historicus Van Winter, die hem op de Groningse hbs de liefde voor de geschiedenis had bijgebracht, wenste deze zijn oud-leerling geen rol te geven in de opleiding van de geschiedenisstudenten in Groningen (een afstudeerrichting sociaal-economische geschiedenis zat er niet in). Wat de studenten van de economische en sociale geschiedenis moesten weten, konden ze wel van hem

leren, vond Van Winter. Curatoren waren weliswaar Slicher van Bath gunstig gezind, maar konden hem maar weinig geld en onderzoeksfaciliteiten in het vooruitzicht stellen. Daarom diende de teleurgestelde Slicher van Bath in juli 1955 zijn ontslag in en in zijn ontslagbrief liet hij duidelijk uitkomen wat hem bewoog: ‘Het is vooral de verandering in het karakter van de economische studie, welke in de loop der jaren is ingetreden – en de sterke accentuering van de opleiding tot accountant en belastingdeskundige tegenover een verzwakking van de oorspronkelijke landbouweconomische opzet van de studie – welke mij tot dit besluit heeft geleid.’⁸⁰ Hij zette nu al zijn kaarten op de Landbouwhogeschool te Wageningen, waar hij veel meer armslag kreeg. Al kort na zijn benoeming in Groningen had Wageningen hem als hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis willen benoemen, maar omdat Slicher zich al verbonden had aan Groningen was dat in 1949 niet verder gekomen dan een buitengewoon hoogleraarschap. In 1954 echter besloot Slicher van Bath zich volledig aan Wageningen te verbinden. Boeken als *Samenleving onder spanning* en *De agrarische geschiedenis van West-Europa*, geconcipieerd en grotendeels geschreven in Groningen, kwamen zodoende op het conto te staan van Wageningen. Slicher wist daar binnen enkele jaren een bloeiende onderzoeksgroep van de grond te krijgen, die zich onderscheidde door een reeks van kwantitatief opgezette historische studies van bepaalde regio’s in Nederland, in de lijn van zijn eigen boek over Overijssel. Zo ontstond aan de Afdeling Agrarische Geschiedenis van de Landbouwhogeschool de ‘Wageningse School’, de Nederlandse tegenhanger van de wereldberoemde Franse Annales-school.⁸¹

Ook al was hij voorzitter van de faculteit en had hij de volle steun van Cluysenaer en het college van curatoren, Bouman slaagde er niet in de economische faculteit in te richten volgens de wens van het college om haar een sociaal aspect te geven en de landbouweconomie een voorname plaats in het leerplan te bezorgen. Bij de besprekingen over de inrichting van het doctoraalexamen (waarvoor de eerste studenten zich pas een paar jaar later zouden melden) stonden Bouman en vooral Korteweg lijnrecht tegenover elkaar.

Korteweg was voorstander van een zuiver economische opleiding, op z’n Rotterdams, waarin voor sociale wetenschappen en landbouweconomie hooguit de rol van keuzevak was weggelegd.⁸² Bouman vreesde daarentegen dat al te veel nadruk op conjunctuuronderzoek en marktanalyse economen zou afleveren die vreemd zouden staan tegenover de grote sociale problemen in de moderne economie. In zijn rede bij de opening van de faculteit betoogde hij nog eens dat de toekomstige econoom geen behoefte had aan nog meer formules en abstracte theorieën, maar aan concrete kennis van maatschappelijke structuurveranderingen.⁸³ Korteweg was echter niet onder de indruk van dat pleidooi voor een op de actuele maatschappelijke problematiek afgestemde opleiding. Een wetenschappelijke opleiding is niet het bijbrengen van feitenkennis, vond hij, ‘doch het inleiden in de problematiek van een bepaald kennisobject en in een bepaalde, daaraan

verbonden methodiek'. Men dient, vond hij, de praktijk het beste door het onderwijs niet zo praktisch en juist wat theoretischer te maken. Dat levert algemeen inzetbare vakeconomen op die de benodigde kennis en inzichten op het gebied van de landbouw, de industrie of het verzekeringswezen wel in de praktijk zouden kunnen opdoen. Korteweg was daarom sterk gekant tegen een opleiding die de breedte meer dan de diepte zocht. Het moderne onderzoek verlangde volgens hem geen generalisten die van alles een beetje, maar niets goed wisten, zij had specialisten nodig die goed konden samenwerken. Het sociale aspect van de werkelijkheid was geen zaak van de economen. 'Als econoom kan ik alleen maar antwoorden: dat ligt buiten het kenobject van mijn wetenschap'. De kort na de oorlog zo vaak vernomen roep om meer sociale vorming van de studenten was aan Korteweg niet besteed. Deze ontwikkeling is een vrij zuiver voorbeeld van 'academic drift': de neiging van in aanleg praktische vakken om al kort na hun ontstaan een meer abstracte, theoretische, 'academische' richting in te slaan.

Uiteindelijk heeft niet de soepele Bouman, maar de onbuigzame Korteweg zijn zin gekregen. Terwijl Bouman, Keuning en Slicher van Bath bijvakken doceerden, was Korteweg samen met Meij verantwoordelijk voor de hoofdvakken en dus legde zijn mening uiteindelijk meer gewicht in de schaal dan die van de anderen, ook al vormden dezen de meerderheid. Korteweg zag er niet tegen op om dwars tegen de meerderheid van de faculteit en de wens van curatoren in te gaan en omdat curatoren doorgaans niet doorzetten, trok Korteweg meestal aan het langste eind. De landbouweconomie, ooit bedoeld als onderscheidend kenmerk van de Groningse faculteit, werd uiteindelijk slechts een keuzevak, verzorgd door niet meer dan een lector (ir. R. van Hees, tot het moment van zijn benoeming consulent voor land- en pachtzaken in Zeeland).⁸⁴ Voor de sociale aspecten van de economie werd in 1950 een oplossing gevonden door die vakken onder te brengen in twee zogenaamde verenigde faculteiten, feitelijk een combi van hoogleraren uit verschillende faculteiten die zelf ook weer als faculteit optrad: de sociale geografie kwam terecht bij de al bestaande Verenigde Faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Letteren en Wijsbegeerte (de 'faculteit' waar psychologie in was ondergebracht) en voor de sociologie werden nu de Verenigde Faculteiten der Rechtsgeleerdheid, der Letteren en Wijsbegeerte en der Economische Wetenschappen in het leven geroepen. Voortaan zouden de hoogleraren Keuning en Bouman vooral in die faculteiten hun heil zoeken, het eigen erf van de economie overlatend aan Korteweg en Meij.⁸⁵ Cluysenaer trok al in 1950 een duidelijke conclusie: 'Curatoren hebben bij de oprichting van de Economische Faculteit de bedoeling gehad, dat deze meer sociaal en minder theoretisch zou zijn dan b.v. in Rotterdam. Dit is mislukt'.⁸⁶

De conclusie van Cluysenaer was juist. De economische wetenschap zoals beoefend in Groningen werd net als in Rotterdam vanaf het begin in een financieel-bedrijfskundige richting gestuurd. Dit was op zichzelf een vernieuwing, maar niet het soort vernieuwing dat direct na de oorlog en vogue was. De opleiding trok een flink aantal studenten, en in die zin was het project geslaagd, maar door die financieel-bedrijfskundige richting werd het terrein van 'de economie' erg versmald. De economie was, net als de religie of het recht, een aspect van de maatschappelijke werkelijkheid dat wetenschappelijke studie verdiende en waarvoor aan de universiteit aandacht moest zijn. Maar het economisch leven was breder dan het wel en wee van bedrijven en banken; ook sociale verhoudingen hoorden erbij, net als historische en politieke dimensies.

7 Simon Korteweg, hoogle-
raar economie en tegenstrever van
P.J. Bouman. Collectie Universiteits-
museum Groningen.

EEN WASSENDE STROOM STUDENTEN

Cluysenaer dacht met een studierichting economie een behoorlijk aantal studenten te kunnen trekken en hij kwam daarin niet bedrogen uit. Binnen twee jaar was de Faculteit der Economische Wetenschappen al groter dan de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, en dat met heel wat minder hoogleraren. Maar het probleem waar de Groningse universiteit direct na de oorlog mee te kampen had was niet het gebrek aan studenten, maar eerder de plotselinge overvloed aan studenten, en in tweede aanleg de ongelijke verdeling over de faculteiten.

Onmiddellijk na de heropening van de universiteit zat men in Groningen al met een aantal studenten dat men voor de oorlog niet had gekend. Op 15 juni hadden zich al 1262 studenten ingeschreven. Dit aantal was uit heel verschillende componenten opgebouwd. Om te beginnen waren er de studenten die al voor 1943, toen de universiteit feitelijk plat ging, met de studie waren begonnen en niet konden wachten tot ze weer verder mochten. Er was in april 1945 al een student die op een opgelapte fiets vanuit

Grijpskerk naar Groningen ging om te kijken of en wanneer de colleges weer begonnen. Halverwege was hij evenwel door zijn fiets gezakt en weer naar huis gegaan, om dan maar schriftelijk te informeren wanneer hij weer kon beginnen. Om die studenten tegemoet te komen werd na de heropening op 23 juni doorgewerkt tot eind augustus, waarna een zomervakantie van twee weken volgde en op 8 september het volgende collegejaar alweer begon. Minister Van der Leeuw zou er niet tegen zijn als deze studenten door verlichting van de studielast de gelegenheid kregen om snel af te studeren. Ook de geestelijke verwarring waar deze studenten aan ten prooi zouden zijn gevallen en de nare herinneringen die ze aan de bezettingstijd zouden hebben overgehouden vroegen zijns inziens om een coulante behandeling van de zijde van de docenten. Maar daar wilde men in Groningen niet aan toegeven. Wie snel wilde afstuderen, moest maar harder studeren. En dat deden die ouderejaars studenten in groten getale.

Dan was er de groep studenten die in 1943 en 1944 nog wel hun eindexamen hadden gehaald, maar daarna niet met de studie hadden kunnen beginnen. Voor die studenten werd een versneld programma in elkaar gesleuteld. Van juni tot en met december 1945 werd de stof van het eerste jaar behandeld, van januari tot juli 1946 kregen de studenten de stof van het tweede jaar. Dat was een zwaar programma, maar ook bij deze studenten was de motivatie om het te halen groot. Een nog lastiger groep vormden de scholieren die in 1945 hun diploma gehaald zouden hebben, ware het niet dat zij al sinds september 1944 geen onderwijs meer hadden genoten en geen eindexamen hadden kunnen afleggen. Zij kregen hun diploma nu zonder verdere verplichtingen uitgereikt (ze hoefden de vijfde of zesde klas van de hbs of het gymnasium dus niet over te doen), maar kampten wel met grote gaten in hun voorkennis. Om dat te verhelpen organiseerden de docenten een zogenaamde voor cursus, die van juni tot december liep en waarin ze voor de relevante vakken werden bijgespijkerd. Daarna konden deze studenten in een versneld programma van een halfjaar tot de zomer van 1946 hun eerstejaaronderwijs volgen en hun propedeuse doen, zodat zij, feitelijk zonder tijdverlies, in september 1946 met hun tweede jaar konden beginnen. Ten slotte waren er nog de Delftse studenten die niet wilden wachten tot hun hogeschool weer openging en zich daarom in juni 1945 in Groningen lieten inschrijven. Voor deze groep moest een apart programma in elkaar worden gezet, aangezien de Technische Hogeschool, waar de studenten weer naar toe zouden willen zodra deze weer geopend was, specifieke eisen stelde, vooral op het terrein van de wiskunde.

Er liepen dus verschillende programma's door elkaar, wat er toe leidde dat de hoogleeraren in vooral de medische en de natuurwetenschappelijk faculteiten overuren moesten maken. De collegezalen zaten propvol en wie niet in het gangpad of in een vensterbank wilde zitten moest er vroeg bij zijn. Sommige colleges moesten twee keer gegeven worden, de eerste keer overdag, de tweede keer 's avonds. Voor bepaalde colleges (bijvoorbeeld wiskunde voor Delftse studenten) konden leraren uit Groningen ingeschakeld worden, maar het meeste werk kwam toch neer op de zittende docenten en hun assistenten. Zo rustig als de docenten het in het laatste oorlogsjaar hadden gehad, zo druk kregen zij het in het eerste jaar na de oorlog (behalve bij Letteren en Wijsbegeerte, want daar liep het niet storm). In het eerste jaar na de oorlog was de Groningse universiteit een overvolle en overbelaste onderwijsfabriek en het is niet te verwonderen dat voor geestelijke vernieuwing en brede ontwikkeling bij de studenten, die vooral verloren tijd wilden inhalen, niet veel animo bestond.⁸⁷

Toen in 1945 en 1946 het stuwmeer aan studenten dat zich in de laatste oorlogsjaren had gevormd door het systeem verwerkt was, bleek dit niet tot een daling van het aantal nieuwe studenten te leiden. Nederland mocht dan een verarmd land zijn, kennelijk waren steeds meer mensen in staat de kosten voor de studie van zoon of dochter op te brengen. Elk jaar opnieuw kon de rector magnificus weer meer studenten inschrijven. Dat kwam ten dele door de nieuwe studierichtingen die in Groningen van de grond kwamen, zoals tandheelkunde, economie en de vakken die in de verenigde faculteiten waren ondergebracht, maar ook door de groei van het aantal studenten in de bestaande studies. Bij theologie en rechten was sprake van een lichte daling van het aantal inschrijvingen en bij letteren bleef het aantal inschrijvingen verontrustend stabiel (en laag), maar bij wiskunde en natuurwetenschappen en vooral bij geneeskunde was van een flinke groei sprake (zie tabel 2). In 1949-1950, toen de grens van tweeduizend studenten werd overschreden, maakte de medische faculteit inclusief tandheelkunde 53 procent uit van het aantal studenten (zonder tandheelkunde was dat altijd nog 47 procent). Op zoveel studenten was het Academisch Ziekenhuis eigenlijk niet berekend en het was ook bepaald niet makkelijk voor de coschappen in Groningen of daarbuiten voldoende plaatsen te vinden.

TABEL 2 AANTALLEN STUDENTEN AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN, PER FACULTEIT, 1945-1951

Jaar	G.	R.	Gen.	Thk.	WN	LW	Econ.	VF	Tot.	Enk.	Totaal
1945-1946	101	219	759	-	273	122	-	-	1474	80	1554*
1946-1947	103	231	796	-	278	119	-	-	1527	95	1622
1947-1948	93	223	855	71	301	120	-	17	1680	87	1767
1948-1949	85	201	902	101	324	120	69	19	1821	99	1920
1949-1950	93	192	972	122	321	129	131	21	1981	85	2066
1950-1951	85	187	1007	162	344	141	155	39	2123	95	2218

*In dit aantal zijn niet begrepen de 162 studenten uit vooral Delft en Utrecht die zich in Groningen inschreven omdat hun eigen universiteit of hogeschool nog niet heropend was. Zodra dat het geval was, verlieten zij Groningen weer.

G. = Godgeleerdheid, R. = Rechten, Gen. = Geneeskunde, Thk. = Tandheelkunde, WN = Wiskunde en Natuurwetenschappen, LW = Letteren en Wijsbegeerte, Econ. = Economie, VF = Verenigde Faculteiten (tot het studiejaar 1950-1951 alleen de Verenigde Faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Letteren en Wijsbegeerte, voor de studierichting psychologie, nadien ook de Verenigde Faculteiten der Rechtsgeleerdheid, der Letteren en Wijsbegeerte en der Economische Wetenschappen, voor de studierichtingen sociologie en sociale geografie. Enk. = (inschrijving voor) enkele lessen. Bron: *Jaarboeken RUG 1945-1951*.

Aanvankelijk was iedereen blij met deze toename van het aantal studenten. Herrijzend Nederland had al die leraren, chemici, dokters, juristen en misschien ook theologen hard nodig. Volgens Van der Leeuw moesten er zelfs nog veel meer studenten bij komen. In zijn rede bij de installatie van de commissie-Reinink verklaarde hij in mei 1946 dat de poorten van de universiteit nog niet wijd genoeg openstonden. 'Wanneer ik mag uitgaan van de noodzakelijkheid, dat alle leden van ons volk gelijke kansen moeten hebben om tot universitaire vorming te geraken, zullen óf de collegegel-

den omlaag moeten, óf het aantal beurzen (dat reeds sterk vergroot werd) herzien.’⁸⁸ Maar niet iedereen kon wennen aan die grote aantallen studenten. Rector magnificus Van Stockum, hoogleraar Duitse taal- en letterkunde, wees in 1950 op de overbelaste en overvolle medische faculteit en vroeg zich openlijk af of al die studenten later wel een passende baan konden vinden. Export van de academici, emigratie, was dat misschien een oplossing? Niet echt, want met de talenkennis van de gemiddelde student was het slecht gesteld. Engels praten ging nog wel, maar schrijven niet. Voor Duits en Frans was het nog erger. Verder ontbrak het de gemiddelde student aan de voor internationale contacten noodzakelijke goede omgangsvormen. De universiteit was volgens Van Stockum verworpen tot een conglomeraat van vakscholen, een onderwijsfabriek die misschien wel kundige specialisten afleverde, maar zeker geen harmonisch ontwikkelde cultuurmensen.⁸⁹ De erudiete letterkundige zag het met lede ogen aan.

Maar misschien was Van Stockum, als typische vertegenwoordiger van de letterenfaculteit, toch niet de geëigende persoon om hier een oordeel uit te spreken. Wat wist hij nu van het moderne onderwijs? De hoogleraren in zijn faculteit stonden niet te doceren in overvolle collegezalen, zij hadden geen studenten tegenover zich die met een kleine beurs zo snel mogelijk een studie probeerden af te ronden en een nuttige betrekking in de samenleving zochten, zij namen veel minder kandidaats- of doctoralexamens af dan hun collega’s in de medische en de bètafaculteit. Maar juist daarom was het niet ondenkbaar dat bij letteren vroeg of laat een hoogleraarspost geschrapt zou worden. Toen de romanist Zumthor in 1951 naar de Universiteit van Amsterdam vertrok (waar hij meer studenten had), hield minister Rutten de Groningse universiteit weken in spanning of hij de post wel opnieuw zou vrijgeven. Groningen had ‘onvervreembare rechten’ op deze post, vond men in Groningen, het was de oudste leerstoel Frans in Nederland. Maar de minister kon ook redeneren dat het aantal studenten Frans in Groningen gewoon te klein was. Uiteindelijk schrapte de minister de post niet, maar niemand kon garanderen dat hij het bij een andere vacature niet alsnog zou doen.⁹⁰

INTERNATIONALE HERORIËNTATIE

De oorlog had niet alleen voor veel studenten een oponthoud in hun studie betekend, maar ook de internationale uitwisseling op het gebied van de wetenschap grondig verstoord. Nederland was zeker in de laatste oorlogsjaren vrijwel geheel afgesloten geweest van wat er buiten het door Duitsland bezette Europa op dat terrein gebeurde, terwijl de wetenschap in Engeland en de Verenigde Staten dankzij de oorlogsinspanningen juist grote vorderingen had gemaakt in de biomedische en natuurwetenschappen. De atoombommen die de Amerikanen in augustus 1945 boven Hiroshima en Nagasaki afwierpen, maakten in één klap duidelijk hoe snel het was gegaan. Er was dus na de bevrijding grote behoefte om op de hoogte te raken van de vooruitgang die in de voorbije jaren elders was geboekt.

Voor een deel werd daarin voorzien door de buitenlandse hulpprogramma’s die onmiddellijk na de oorlog op gang kwamen. De universiteit van Neuchâtel in het neutrale Zwitserland adopteerde na de oorlog twee universiteiten in door de Duitsers bezet-

te gebieden, namelijk Groningen en Oslo. Neuchâtel stuurde hulpgoederen (boeken voor de bibliotheek, maar ook pullovers!) en nodigde Groningse studenten uit om gedurende de zomermaanden in Zwitserland op verhaal te komen. Een groep van 23 studenten, geselecteerd door de Centrale Commissie, ging inderdaad in de zomer van 1945 een aantal weken naar Neuchâtel en het Juragebergte. Een vertegenwoordiger van de Zwitserse universiteit was aanwezig bij de Groningse rectoraatsoverdracht in september 1946 en nodigde bij die gelegenheid de rector en de prorector uit om, met hun echtgenotes, hun vakantie door te komen brengen in Zwitserland. In latere jaren kwam er wel eens een Zwitserse geleerde uit Neuchâtel in Groningen op bezoek om gastcolleges te geven en omgekeerd ging er soms een Groninger naar Neuchâtel. Het contact met de Zwitserse universiteit was volgens rector magnificus Arisz in 1948 'van blijvende betekenis' voor de Groningse universiteit. Maar toen de Zwitserse universiteit in 1948 een studiebeurs van tweeduizend Zwitserse frank ter beschikking stelde, meldde zich maar één kandidaat, en die gaf uiteindelijk de voorkeur aan een studiebeurs voor Parijs.⁹¹

In 1945 nam ook de Noord-Engelse universiteit van Newcastle contact op met Groningen om intellectuele uitwisseling tot stand te brengen en het lijkt erop dat daarvoor meer animo bestond dan voor de uitwisseling met Neuchâtel. Een Groningse delegatie bezocht Newcastle en het nabijgelegen Durham eind 1946, en in februari 1948 bezochten twee geleerden uit Newcastle Groningen, J.E. Butt en I.F.S. Mackay. Ze gaven lezingen, de eerste over Charles Dickens, de tweede over de alvleesklier, zij werden ontvangen door de senaat en zij zaten aan bij een diner met het college van curatoren. Omgekeerd verbleven eind november de Groningse hoogleraren Kuenen en Enk een week in Newcastle en Durham. Ook in latere jaren vonden dergelijke uitwisselingen plaats.⁹²

Maar hulp kwam van meer kanten. Het Fonds Européen de Secours aux Étudiants organiseerde via zijn Nederlandse afdeling de mogelijkheid voor Groningse studenten om een tijdje in Engeland, Zwitserland of Denemarken te verblijven. De Groningse vertakking van het Nederlandse Bureau voor Buitenlandse Studentenbetrekkingen (NBBS) regelde voor wie dat wilde een verblijf in het buitenland. De universiteitsbibliotheek kreeg in 1947-1948 schenkingen van het Britse Help Holland Council, de Rockefeller Foundation, het al genoemde Fonds Européen de Secours aux Étudiants, de Schweizer Bücherhilfe en de universiteit van Neuchâtel, terwijl de Royal Academy of Medicine microfiches stuurde van tijdschriften die de bibliotheek niet had of waarin grote lacunes waren ontstaan. De Rockefeller Foundation schonk een apparaat om de microfilms te lezen. De grens tussen buitenlandse hulp en de bevordering van de internationale contacten als doel op zichzelf valt niet altijd goed te trekken.⁹³ Het bezoek dat dertig Noorse studenten in april en mei 1947 brachten aan Groningen, waar ze drie weken studeerden en door de net opgerichte Scandinavische Studiekring in de aula werden ontvangen, valt zonder meer in de tweede categorie.⁹⁴

Groningen liet zich niet alleen helpen, Groningers gingen ook zelf op pad om in het buitenland hun kennis te vergroten en zich te laten voorlichten over de laatste voorde-ningen in de wetenschap. Reizen was aanvankelijk door de valutabeperkingen niet zo eenvoudig en een buitenlands verblijf was alleen maar mogelijk op uitnodiging en met geldelijke ondersteuning van de ontvangende partij. Zo maakte Eerland – als een van de eersten – in het najaar van 1946 met een 'travel grant' van de Rockefeller Foundation een rondreis langs chirurgische centra in de Verenigde Staten. Hij rapporteerde daar-

over in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* en kon het niet laten ook te vertellen hoe hij gereisd had:

Onze onvolprezen K.L.M. bracht mij 2 September 1946 in 19 vlieguren met een Skymaster naar New York, terwijl wij 30 October 1946 weer veilig op Schiphol landden, met een Lockheed Constellation, die het traject in 13¼ uur langs dezelfde noordelijke route over Gander [op Newfoundland] vloog. De sprong over den oceaan van Gander naar Prestwick in Schotland duurde 7¼ uur. Heengaande een prachtige zonsondergang, terugkomende een prachtige zonsopgang.⁹⁵

De reis voerde achtereenvolgens naar New York, Boston, Rochester (Minnesota), Minneapolis-St. Paul, Chicago, St. Louis, Baltimore en Washington, waarna hij nog een paar dagen doorbracht in New York. 'Ik haalde het onderste uit de kan en kwam doodmoe thuis, maar met een schat van ervaringen.'⁹⁶

In het voetspoor van Eerland reisden ook andere Groningse hoogleraren naar de Verenigde Staten. Zernike kreeg in 1947 een uitnodiging voor een gasthoogleraarschap aan Johns Hopkins University in Baltimore en de chemisch fysioloog Brinkman en de keel-, neus- en oorheelkundige Huizinga gingen dat jaar, beiden met steun van de Rockefeller Foundation, voor een studiereis naar de Verenigde Staten, 'ten einde zich op de hoogte te stellen van de ontwikkeling der verschillende wetenschappen aldaar tijdens de oorlog'.⁹⁷ Maar ook Engeland, België, Frankrijk, Zwitserland, Italië en Zuid-Afrika vormden de reisbestemming van Groningse geleerden, hetzij voor lezingen en congresbezoek, hetzij voor een kort studieverblijf, hetzij voor, in het geval van Zuid-Afrika, het aanhalen van banden met wat voor de oorlog 'stamverwanten' heetten.⁹⁸ Een geval apart is het ruilprofessoraat dat de fysisch chemicus Hermans kreeg aangeboden in 1950. Hij verbleef een halfjaar op het Institute for Polymer Research van de Polytechnic Institution of Brooklyn (New York) en een jonge collega van daar, Robert B. Mesrobian, nam in dat halfjaar de taken van Hermans in Groningen waar. Dat was wel even wennen voor de Groningse studenten: een hoogleraar die zich 'Bob' liet noemen, in hemdsmouwen college gaf en op voet van gelijkheid met de studenten omging, en in het Engels college gaf.⁹⁹

COCA-COLA, BIKINI-GEITEN EN ANTICONCEPTIE: AMERIKAANSE WONDEREN

Wie kort na de oorlog van Nederland naar de Verenigde Staten reisde, viel van de ene verbazing in de andere. Eelco Huizinga raakte tijdens zijn reis door de vs diep onder de indruk van de grote rijkdom van de Amerikaanse onderzoekscentra, de grote aantallen hulpkrachten in de klinieken en het bijna overdadig grote instrumentarium in de laboratoria. Maar het meest imponeerde hem toch de 'meeting' ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de American Medical Association in Atlantic City. Daar waren maar liefst 13.000

medici bijeen, velen vergezeld van vrouw en kinderen, plus talloze hoofdverpleegsters, operatiezusters en secretaresses. Huizinga begreep niet waar al die deelnemers ondergebracht waren. Er waren vele goede secties, er werd goed gesproken (vooral door de aanwezige Europeanen, zei hij er meteen bij), alles verliep precies op tijd en er was een stenografisch verslag, waarin men later alles wat gezegd was keurig kon terugvinden.

Minstens even indrukwekkend was de geweldige tentoonstelling die in de Convention Hall werd gehouden, waar medici in stands hun operaties en behandelingsresultaten uitstalden. Huizinga zag er de 'kunstmatige nier' van zijn landgenoot Willem Kolff en pathologisch-anatomische preparaten die elke dag vers uit het nabije Philadelphia werden aangevoerd. Het publiek bestond echter vooral uit vrouwen. De reden daarvoor bleek uit het vervolg van zijn verslag:

Veel bekijks hadden de 'survivals of the Bikini-test', twee geiten die aan de werking van de atoombom waren blootgesteld. Zij waren onder andere behandeld met bloedtransfusies en penicilline. Veel gedrang was er bij de stands, waar men gratis allerlei heerlijkheden kon krijgen als pineapple juice, coca-cola, camels, en zo voort. En ten slotte was er (men stelle zich dit voor bij ons) een stand van moderne anti-conceptionele middelen.¹⁰⁰

Wat dat betreft had Nederland nog een lange weg te gaan. Amerika ook trouwens.

Groningse geleerden gingen niet alleen naar het buitenland om op de hoogte te raken van de nieuwste ontwikkelingen op wetenschappelijk terrein. Ook het Angelsaksische onderwijsstelsel trok de aandacht. P.J. Bouman reisde in 1947 met financiële ondersteuning van de Help Holland Council naar Londen, Cambridge en Oxford om te zien hoe in Engeland de sociale wetenschappen in het systeem van hoger onderwijs waren opgenomen, wat nuttig kon zijn voor de plannen die in die tijd gemaakt werden voor een economische faculteit in Groningen. Cluysenaer vertrok op 20 september 1949 voor een paar weken naar de Verenigde Staten om studie te maken van het 'Universiteitswezen' in dat land en speciaal de selectiemethoden die men in de Verenigde Staten toepaste. Hij schreef er een rapport over, *Het Hoger Onderwijs in de Verenigde Staten*, en sprak erover op het congres van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (vwo) over 'Hoger Onderwijs op de helling' (1951).¹⁰¹ In 1950 maakte P.J. Bouman opnieuw een studiereis naar het buitenland, dit keer naar de Verenigde Staten, niet alleen om de sociale wetenschappen ter plaatse te bestuderen en wat gastlezingen te geven, maar vooral om land en volk beter te leren kennen. Hij schreef daarover in *De Gids* en publiceerde na thuiskomst *Volk in beweging. Onbegrepen Amerika*.

Bouman maakte deze reis met een beurs van het nieuwe Fulbrightprogramma dat de Amerikaanse overheid in 1946 had ingevoerd, op voorstel van senator J. William Fulbright van Arkansas. De senator stelde al kort na beëindiging van de oorlog voor om de verkoop van overtollig Amerikaanse militair materiaal ten goede te laten komen aan culturele doeleinden en president Harry Truman tekende de desbetreffende wet op 1 augustus 1946. Het programma was officieel bedoeld om door middel van educa-

tie de vrede tussen de naties te bevorderen, maar het werd ook een instrument van de Amerikaanse buitenlandse politiek. De Amerikanen hoopten zo de banden van Europa met Amerika te versterken en de Oude Wereld uit de invloedssfeer van de Sovjet-Unie te houden, zeker nadat de communisten in 1948 door een coup in Tsjecho-Slowakije dat land onder hun controle hadden gebracht. Daarmee liep het Fulbrightprogramma parallel aan de zuiver economische Marshallhulp, die vanaf 1947 aan Europese landen ter beschikking werd gesteld en waarvan vooral landen in West-Europa profiteerden. Ettelijke Groningers hebben van het programma gebruikgemaakt.¹⁰²

Voor rector magnificus Van Stockum hoefde het in 1950 allemaal niet zo. De animo om naar het buitenland te gaan, vooral naar de Verenigde Staten, ontlokte hem de vraag 'in hoeverre het nut van deze ongetwijfeld aangename en leerzame buitenlandse contacten, met name wanneer zij slechts kortstondig en vluchtig zijn, eigenlijk evenredig is aan de niet geringe kosten, die zij voor enkeling en gemeenschap met zich mee brengen'.¹⁰³ Hij hoopte in ieder geval dat zijn opvolger, de geneticus Sirks, die een van de reislustigste hoogleraren in Groningen was en die zelfs in het jaar dat hij secretaris van de senaat was veel op pad ging, zijn 'erratische bestaan' zou opgeven om zich geheel aan zijn taak als rector magnificus te wijden.¹⁰⁴

Een probleem bij het aanhalen van de contacten met het buitenland was Duitsland. Nederland had vijf jaar lang geleden onder de Duitse bezetting en het was ondenkbaar dat er meteen weer vriendschappelijke betrekkingen met de geleerden in dat land aangeknoopt zouden worden. De Nederlandse wetenschap was voor de oorlog sterk op de Duitse wetenschap georiënteerd geweest en dat was nu in één keer voorbij. Nederlandse wetenschappers moesten zich daarom wel op de Angelsaksische landen richten – Duitsland bestond even niet. Maar hoelang kon men dat volhouden? De Duitse universiteiten en academies waren weliswaar zwaar getroffen, maar niet verdwenen, en na een min of meer halfslachtige zuivering ontplooiden zij weer volop activiteiten. Zij zochten daarbij ook contact met buitenlandse instellingen of individuele geleerden. Rector magnificus Arisz verklaarde in 1948 dat het contact met Duitsland voorlopig alleen van persoonlijke aard zou kunnen zijn; voor officiële contacten was de tijd nog niet aangebroken. Tegelijk erkende hij dat men in Nederland steeds meer tot de conclusie kwam dat West-Europa een eenheid moest vormen. Nederland kon zich daarom niet blijvend afzijdig houden van de wederopbouw van de wetenschap in Duitsland, hoe moeilijk dat ook was. In dat kader was het misschien nuttig als individuele geleerden verkennende bezoeken aan Duitse instellingen zouden afleggen. Daarom was er geen bezwaar tegen dat Bouman op uitnodiging van de Britse bezettingsmacht in Duitsland van april tot juli 1948 optrad als gasthoogleraar aan de Westfälische Landesuniversität in Münster (alles in het kader van de Duitse 'heropvoeding').

Het waren interessante tijden: juist dat voorjaar gingen ten gevolge van de geldsanering, waaraan de Russische bezettingszone niet meedeed, Oost- en West-Duitsland definitief uit elkaar en in de zomer van 1948 kreeg West-Duitsland zijn eerste grondwet (in concept althans). Maar Bouman ging er vooral heen als socioloog. Hij gaf zijn ogen goed de kost in een land dat nog zwaar gebukt ging onder de catastrofale afloop van de Tweede Wereldoorlog. Het resultaat daarvan was in 1949 het boekje *Samenleving in puin. Sociologische waarnemingen in West-Duitsland*.¹⁰⁵ Daarin betoogde Bouman nadrukkelijk dat de materiële en geestelijke ontreding van Duitsland niet verholpen kon worden

door eenzijdige politieke of economische maatregelen (de Marshallhulp was inmiddels op gang gekomen), maar dat het vooral aankwam op het versterken van de sociale structuren. Tot de aanbevelingen die Bouman deed behoorde behalve de steun aan het christelijk-sociale werk en het uitbreiden van de contacten met het buitenland de versterking van het sociale verantwoordelijkheidsgevoel in het universitaire milieu, onder andere door de oprichting van faculteiten voor sociale wetenschappen en het invoeren van sociologisch onderwijs bij andere studierichtingen.¹⁰⁶ Het was alsof Bouman hierbij niet zozeer tot de Nederlanders in het algemeen sprak, als wel heel specifiek tot zijn collega's in de nieuwe economische faculteit in Groningen.

Het bleef schipperen. In 1949 kwam er een uitnodiging om aanwezig te zijn bij de honderdjarige herdenking van het eerste democratische Duitse parlement in de Paulskirche in Frankfurt a.M. Dit was een uitnodiging die de rector niet wilde afslaan – zij kwam van het 'goede' Duitsland – maar helaas bleek niemand in de gelegenheid om naar Frankfurt af te reizen.¹⁰⁷ Aan de uitnodiging, een jaar later, om namens Groningen een afgevaardigde te sturen naar het feest ter gelegenheid van het tweehonderdvijftigjarig bestaan van de Pruisische Academie van Wetenschappen in Berlijn (juli 1950) werd echter geen gehoor gegeven; toen volstond de rector met een schriftelijke gelukwens.¹⁰⁸ Toch kwam geleidelijk de uitwisseling weer tot stand. Op woensdagavond 14 december 1949 gaf de oude Wilhelm Blaschke, hoogleraar wiskunde te Hamburg, een lezing voor de Natuurphilosophische Faculteitsvereniging in Groningen. Blaschke, een grootheid op het gebied van de differentiaalmeetkunde, was van oorsprong een Oostenrijker, stond in de jaren dertig bekend als nationaalsocialist en was lid geweest van de NSDAP. Hij was daarom in 1945 door de geallieerden uit zijn functie gezet. Maar al in 1946 was hij weer als hoogleraar geïnstalleerd en had hij zijn carrière voortgezet. Zouden de organisatoren van de lezing in Groningen geen enkele notie hebben gehad van Blaschke's bruine verleden?¹⁰⁹ En stond men werkelijk anders tegenover het bezoek van 'goede' Duitsers als de schrijver Ernst Wiechert (die vanwege zijn kritiek op het nazibewind in het concentratiekamp Buchenwald had gezeten) en de directeur van het Goethe Museum en Goethekenner professor Ernst Beutler uit Frankfurt? De lezingen die zij gaven, op respectievelijk 10 oktober 1949 en 28 maart 1950, bleken een 'min of meer onverwacht succes'.¹¹⁰

De communistische coup in Tsjecho-Slowakije, in februari 1948, maakte ook dat er toch op een andere manier naar Duitsland werd gekeken. Vooral het gemak waarmee de democratische regering in Praag door de communisten opzij was geschoven, zond een schokgolf door de publieke opinie in West-Europa. De Groningse senaat voelde zich meteen geroepen iets van zich te laten horen. Zij gaf een verklaring uit die in de dagbladen werd afgedrukt en waarin stond 'dat ook in ons land gewaakt moet worden voor handhaving van de geestelijke vrijheid'. De senaat deed op iedereen die met de geestelijke leiding van het volk belast was een beroep om 'de Nederlandse gedachte te verlevendigen en te versterken ter verdediging van ons onafhankelijk volksbestaan'.¹¹¹ Onder deze omstandigheden zag rector Arisz geen enkele reden om in te gaan op de uitnodiging voor de viering van het zeshonderdjarig bestaan van de Karels universiteit in Praag. Hoewel de sympathie voor de universiteit nog steeds groot was, was het volgens Arisz wel duidelijk 'dat de geestelijke vrijheid aan deze Universiteit niet langer gehandhaafd werd en daarmee de noodzakelijke voorwaarde voor alle wetenschapsbe-

oefening'.¹¹² Wel steunde de Groningse universiteit, in samenwerking met het World Student Relief, uit Praag naar Nederland gevluchte studenten. Er werd een Universitair Asylfonds opgericht, dat zijn zetel kreeg in Utrecht. In Groningen konden twee studenten uit Tsjecho-Slowakije hun studie voortzetten. Dit mogelijk te maken was 'een erezaak voor alle Nederlandse intellectuelen,' aldus Arisz.¹¹³ De Koude Oorlog was definitief begonnen. Plotseling realiseerde men zich dat de communistische dreiging zeer reëel was en dat tussen de Tsjechische grens en ons eigen land alleen West-Duitsland nog als buffer lag. West-Duitsland stond dus aan 'onze' kant.

HET EINDE VAN DE VERNIEUWING?

Wie verre reizen maakt, komt in den vreemde toch vooral zichzelf tegen. Dat gold zeker voor P.J. Bouman, die van maart tot de zomer van 1950 door de Verenigde Staten reisde.¹¹⁴ *Volk in beweging*, het boek dat Bouman op basis van zijn Amerikaanse ervaringen schreef, is één lang pleidooi om de Verenigde Staten goedgunstiger tegemoet te treden en niet te blijven hangen in de Europese vooroordelen jegens de Nieuwe Wereld. Vooral over het onderwijssysteem is Bouman zeer te spreken. Bij de bespreking van de colleges prijst hij het dat in de Verenigde Staten het pedagogische ideaal zwaarder weegt dan het strikt wetenschappelijke. Sport en spel zijn geheel opgenomen in het onderwijs en de actieve kunstbeoefening brengt een element van cultuur in het onderwijssysteem dat de Europese universiteit bijna niet meer kent.¹¹⁵ Die cultuurvormende kracht van de colleges wordt in Europa onvoldoende gezien:

Europa, niet Amerika, heeft de universiteit van de gedachte der universitas beroofd. De culturele gevaren van deze ontluistering van een oud cultuurideaal zijn vermoedelijk groter dan de nadelen die voortvloeien uit de Amerikaanse democratisering van het hoger onderwijs.¹¹⁶

Wat de *graduate schools* betreft, was Bouman vooral getroffen door het gemak waarmee nieuwe disciplines opgenomen werden in het universitaire bestel. In Nederland, in Groningen, zette de traditionele indeling in faculteiten een rem op de opbloei van nieuwe vakgebieden als sociologie, psychologie en culturele antropologie. Voor de wetenschappen die op individuele basis beoefend worden, zoals geschiedenis of klassieke talen, is die facultaire organisatie doorgaans geen bezwaar. 'Verklaarbaar is dan ook dat in Europa de vertegenwoordigers dezer wetenschappen vol historisch besef, in het conservatisme doorgaans een deugd zien en geen goed woord over hebben voor de Amerikaanse universiteit.'¹¹⁷ Maar de beoefenaars van de nieuwe geesteswetenschappen hebben er last van. In de bestaande faculteiten worden ze meer geduld dan gekoesterd. Interdisciplinaire en interfacultaire samenwerking wordt in Europa niet aangemoedigd, teamwork al evenmin:

In de meeste Europese universiteiten [...] overheerst nog steeds het individualisme van de autonome hoogleraar, die het voor hem bestemde budget voor het eigen instituut reserveert en zijn territorium even cordaat verdedigt als het stekelbaarsje dit in het aquarium doet.¹¹⁸

Hier is iemand aan het woord die tot zijn grote ergernis ervaren had hoe conservatieve krachten in Groningen de idealen van de vernieuwers hadden gefnuikt en hoe bij

het opzetten van een nieuwe faculteit de territoriumdrift van de bestaande disciplines sociale en wetenschappelijke vernieuwing had gesmoord. Rondreizend door Amerika werd Bouman steeds maar weer geconfronteerd met de frustraties die hij in eigen land had opgebouwd.

Kort nadat Bouman uit Amerika was teruggekeerd, overleed de man die het boegbeeld was van de naoorlogse vernieuwing, zijn oudere collega Gerardus van der Leeuw, hoogleraar godsdienstwetenschappen en gewezen minister van OK&W in het eerste naoorlogse kabinet. Na zijn aftreden als minister had hij zijn tijd gevuld met het maken van reizen (onder andere naar Zuid-Afrika en de Verenigde Staten), het in ontvangst nemen van eerbewijzen en het uitwerken van zijn sacramentstheologie, maar geleidelijk waren zijn krachten afgenomen en ten slotte was hij in verband met een nierkwaal opgenomen in een ziekenhuis in Utrecht. De artsen konden niet veel meer voor hem doen en op zaterdag 18 november 1950 sloot hij voorgoed de ogen. Vier dagen later vond de begrafenis plaats in zijn geboorteplaats Den Haag. Na een afscheidsdienst in de Kloosterkerk werd zijn stoffelijk overschot ter aarde besteld op begraafplaats Oud Eik en Duinen. In de aula van de begraafplaats voerde onder anderen minister-president Willem Drees het woord. Hij noemde Van der Leeuw een 'man met een voor deze tijd van specialisatie ongekende veelzijdigheid, een veelzijdigheid met diepgang'. Nederland, zo verklaarde Drees, 'heeft in professor Van der Leeuw een van zijn grote zonen verloren'.¹¹⁹ Namens de Groningse universiteit sprak Van der Leeuws naaste collega Johannes Lindeboom, die hem een 'sieraad' van de universiteit noemde en memoreerde dat zelfs een aanbod uit Chicago de overledene niet had kunnen bewegen Groningen vaarwel te zeggen. Onder de honderden belangstellenden die Van der Leeuw op zijn laatste gang begeleidden, zag men de oud-minister-presidenten Schermerhorn en L. Beel, oud-minister van Onderwijs G. Bolkestein, de Groningse burgemeester Cort van der Linden en de president van de Hoge Raad, J. Donner. Ook veel hoogleraren waren naar Den Haag gereisd om 'hun' Van der Leeuw de laatste eer te bewijzen. In Groningen werd op die dag geen onderwijs gegeven en werden geen examens afgenomen, terwijl de erkende studentenverenigingen de rouw aannamen.¹²⁰

Met de dood van Van der Leeuw verloor de Groningse universiteit niet alleen een van haar grootste geleerden, er kwam met zijn heengaan ook definitief een einde aan de periode van de naoorlogse vernieuwing, waarvan Van der Leeuw een van de grootste pleitbezorgers was geweest. In de commentaren op zijn dood klonk steeds de teleurstelling en soms zelfs de verbittering door over de manier waarop die naoorlogse vernieuwing tegengewerkt was. Het Nieuwsblad van het Noorden bracht in herinnering wat Van der Leeuw daar zelf over had gezegd in een interview ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag op 18 maart 1950: 'In hoeverre ze [de vernieuwing] niet geslaagd is, hoef ik hier niet te zeggen. Maar wel weet ik, dat de meeste mensen die ik voor intelligent houd en die niet hebben willen meewerken, met een kwaad geweten rondlopen.'¹²¹ Anderen waren explicieter. Vooral oud-minister-president Schermerhorn, die zijn eigen teleurstellingen had te verwerken, was er in een artikel in *Het Parool* van 20 november 1950 zeer duidelijk over. Hij prees Van der Leeuw als iemand die altijd weer mogelijkheden zocht om 'door een nieuwe vormgeving van het culturele leven in ons land de mogelijkheid te scheppen tot het wezenlijk herstel van de menselijke persoonlijkheid'. Het uitblijven van brede steun daarvoor had hem, Van der Leeuw, verdriet gedaan. 'Hij

heeft ook geleden onder de halfheden waartoe hij reeds in het eerste jaar [na de oorlog] telkens weer werd gedwongen,' schreef Schermerhorn, en 'hij moet innerlijk bitter geleden hebben onder het beeld, dat na de zomer van 1946 de cultuurpolitiek in Nederland aanvankelijk te zien gaf'. Eén partij in het bijzonder mocht zich dat aanrekenen, aldus Schermerhorn, namelijk de Partij van de Arbeid. 'Het mag hier wel eens gezegd worden, dat talloze socialisten, die zich zijn volgelingen weten, zich nooit aan de indruk hebben kunnen onttrekken, dat de bereidheid van de partij in 1946, zijn plaats in het kabinet te offeren, rijkelijk groot is geweest, zulks tot schade van het volk.'¹²²

2 IN DE BAN VAN DE GROEI (1950-1965)

In 1960 onderging het Groningse Academiegebouw een transformatie van betekenis. Aan de achterzijde verrezen grote nieuwe collegezalen en lange gangen met kantoren voor het bureau van de universiteit. Wie in de Broerstraat omhoog keek naar de neorenaissancegevel van het Academiegebouw, zag geen verschil met tien, twintig of dertig jaar daarvoor, maar wie naar binnen ging, links afsloeg en dan doorliep naar achteren, kwam terecht in een geheel nieuwe wereld van strakke en lichte architectuur. Nieuwbouw was er ook bij het Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel en op het terrein van het Academisch Ziekenhuis aan de Oostersingel. Achter de oude gevels verrezen nieuwe, moderne laboratoria, kantoren en klinieken, en even ten noorden van de stad, ver buiten het gezichtsveld van de gemiddelde bezoeker, zou in de drassige weilanden bij het uitbreidingsplan Paddepoel spoedig een begin worden gemaakt met de aanleg van een geheel nieuwe 'cité universitaire'. Al liepen niet al die bouwactiviteiten in het oog, ze waren er wel degelijk en ze waren indrukwekkend. En het bleef niet alleen bij bouwkundige vernieuwingen. Ook het opleidingsaanbod van de universiteit werd diverser, met meer oog voor de behoeften van de maatschappij. Wie dat wilde, kon rond 1960 in Groningen nu ook economie, sociale wetenschappen of technische scheikunde studeren. Dat alles had maar één oorzaak: de gestage, later snelle groei van het aantal studenten, die op zichzelf weer te verklaren is uit het snelle herstel en de gelijktijdige modernisering van Nederland.

GRONINGEN BOUWT AAN DE TOEKOMST

'De stad Groningen ligt in de provincie van die naam als een punaise met de punt omhoog.' Zo begon de fysisch geograaf en literator Willem Frederik Hermans op zondag 7 april 1954 een artikel met impressies van de stad waar hij op dat moment ruim een jaar woonde.¹ Hij was eind 1952 benoemd tot wetenschappelijk assistent bij het Geografisch Instituut van de Groningse universiteit en begin 1953 naar het Noorden verhuisd. De geboren en getogen Amsterdammer werd toen zomaar overgepland naar een omgeving die zijns inziens alles miste wat Amsterdam zo'n aantrekkelijke stad maakte. Toch is het niet hatelijk wat hij over Groningen te berde brengt, het is meer zo dat hij zich verbaast over wat hij in Groningen aantreft. Hij deelt zelfs complimenten uit. Zo wijst hij op het feit dat veel Nederlandse dichters in Groningen zijn geboren, dat in deze provincie het beste aardappelmeel van Nederland wordt geproduceerd en dat ook de Groninger koek het vermelden waard is. Maar als hij naar andere exoti-

sche producten informeert, krijgt hij te vaak te horen: 'Dat wordt hier in het Noorden niet gevraagd, mijnheer.' Het culturele leven houdt niet over. Er is slechts één schouwburg, die zelden is volgeboekt, vier bioscopen, een concerthuis waar veilingen gehouden worden en De Harmonie, 'waar meestal fietsen of radio's en een enkele maal Snip en Snap worden verkocht'.² Ook het stedenschoon krijgt aandacht, zoals de Martinitoren, de punt van de punaise, verder de Der Aa-kerk en het bijzondere stadhuis, dat echter wel 'op het punt staat mishandeld te worden door het aanbouwen van een Le Corbusier-achtige luchtbrug'. Het *Nieuwsblad van het Noorden* publiceert elke zaterdagavond twee foto's van hetzelfde stadsgezicht naast elkaar: een oude en een moderne. 'De oude is altijd de mooiste. De Groninger is graag modern.' Hermans betreurt dat. 'Het is werkelijk ongelofelijk hoe 19e- en 20e-eeuwse hebzucht erin geslaagd zijn deze stad te bederven.' Hermans erkent dat dit ten dele komt door de verwoestingen die bij de bevrijding van Groningen in april 1945 zijn aangericht, en de bij het artikel geplaatste luchtfoto van de binnenstad laat inderdaad allerlei kale plekken zien die nog niet zijn volgebouwd: de noord- en oostzijde van de Grote Markt, de Stoeldraaierstraat en de Oude Ebbingestraat. De treurnis wordt compleet als Hermans ook nog even over het weer in Groningen begint. 'De meeste Zondagen regent het hier, een speciaal soort regen, die, in kleine druppels verdeeld, blijft hangen als de adem van een vochtig sprekende dronkeman.' Maar uiteindelijk is de schrijver niet ontevreden met zijn nieuwe woonplaats. De goede universiteitsbibliotheek helpt hem door de druilerige zondagmiddag heen en de mensen houden afstand. 'Het is wat stilletjes, hier bij ons in het Noorden, maar als ik uit het Westen kom, waar iedereen op iedereen tenen staat en

8 Willem Frederik Hermans in de jaren 1950, met links de cultureel antropoloog A.H.J. (Adriaan) Prins en rechts Remmelt van Hees, lector landbouweconomie sinds 1950. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

dat op het gebied van overbevolkingsarchitectuur de andere provincies het voorbeeld geeft, veradem ik.' Het is een ervaring die velen met hem deelden en nog delen.³

Over het omringende platteland had Hermans het niet, behalve dat het echt platteland was. 'Bij ons in het Noorden is nog niet alle platteland tot buitenwijk van de steden geworden, zoals in het Westen.' Maar ook daar drong de modernisering door. De provincie Groningen was voor de oorlog een nog sterk agrarisch gewest geweest, waar landbouw, veeteelt en de bijbehorende industrie de economie domineerden. Na de oorlog was snel duidelijk dat de provincie iets moest doen aan die eenzijdige afhankelijkheid van de landbouw. De voortgaande mechanisatie van het boerenbedrijf maakte veel landarbeiders overbodig, waardoor de werkloosheid steeg en steeds meer mensen uit het Noorden wegtrokken om in de Randstad of in de Limburgse mijnen nieuw em-plooi te zoeken. Groningen dreigde een probleemgebied te worden.

Het antwoord op deze bedreigingen was industrialisatie, zowel het versterken van de bestaande industrie als het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid. In 1951 werd daartoe de Groninger Welvaartscommissie opgericht, waaraan ook de Groningse universiteit deelnam (de voorzitter van de commissie, commissaris van de Koningin E.H. Ebels, was trouwens ook president-curator van de universiteit). Deze commissie zette niet alleen in op structuurverbetering van de landbouw, maar ook op verbetering van de infrastructuur, zodat bedrijven van elders makkelijker hun weg naar het Noorden konden vinden. Ook de in 1957 door de drie noordelijke provincies opgerichte Bestuurscommissie Noorden des Lands vroeg in politiek Den Haag aandacht voor de problemen én de mogelijkheden van het Noorden. Het was een gelegenheidscoalitie – iedere provincie ging het liefst voor eigen gewin – maar de commissie had een overtuigende boodschap. Terwijl het in de Randstad steeds drukker en voller werd, was er in het Noorden nog volop ruimte om mensen en bedrijven te herbergen. De steun die het Noorden nodig had om de terugloop van de bevolking, de werkloosheid en het achterblijven van de voorzieningen te bestrijden, kon tegelijk de oplossing betekenen voor de problemen waarmee het drukke Westen kampte. Dit alles sloeg in Den Haag wel aan en in verschillende industrialisatienota's en zeker ook in de *Tweede nota ruimtelijke ordening in Nederland (1966)* werden grote ambities uitgesproken om de stad Groningen en het hele Noorden bij te staan, op te stoten in de vaart der volkeren. In het jaar 2000 moest de stad 500.000 inwoners tellen.

De resultaten van dit op expansie gerichte beleid waren overal te zien. Al in 1955 bouwde Philips in Stadskanaal, in het hart van de Veenkoloniën, een fabriek die na enige jaren drieduizend werknemers telde. Dankzij Philips kreeg Stadskanaal een middelebare technische school en een ziekenhuis, en kon de gemeente zich een cultureel centrum permitteren, Theater Geert Teis, dat beschikte over een theatertoren voor de grote producties die buiten de grote steden niet mogelijk waren. Ook in Delfzijl groeide de bedrijvigheid en konden metaalbedrijven spoedig profiteren van de regiokorting op het Groningse aardgas, dat na 1960 opgepompt werd. Het hoofdkantoor van de Gasunie, die dat gas verhandelde, bleef niet in Den Haag, maar kwam naar Groningen. Het overplaatsen van rijksdiensten naar Groningen werd serieus overwogen. Tegelijk werden in Groningen grote infrastructurele werken aangevat. In het kader van de Deltawet werd de Lauwerszee, het zwakke punt in de Groningse dijkbewaking, tussen 1962 en 1969 afgesloten en gedeeltelijk ingepolderd, terwijl het kabinet in 1965 de plannen goedkeurde voor de aanleg van een nieuwe zeehaven bij Uithuizermeeden, de Eems-

haven. In het oosten van de provincie werden in dezelfde tijd voorbereidingen getroffen voor de Dollardwerken, een combinatie van een nieuwe dijk op deltahoogte, een nieuw afwateringskanaal voor de Veenkoloniën en nieuwe inpolderingen van de slikgronden. Ten zuiden van de stad werd gewerkt aan de autosnelweg die Groningen met het westen moest verbinden, de A28. In 1968 zou het stuk tussen het Julianaplein in de stad en De Punt op de grens met Drenthe gereed komen. Kortom, Groningen bouwde aan een nieuwe toekomst. De universiteit groeide mee.

STUDENTEN IN CIJFERS

Het aantal studenten in Groningen groeide tussen 1946 en 1965 van 1622 naar 6211. Er is discussie mogelijk over de exacte aantallen – telden bijvoorbeeld degenen mee die zich maar ‘voor enkele lessen’ inschreven – maar de algemene trend is duidelijk: bijna een verviervoudiging in nog geen twintig jaar (zie tabel 3). De Groningse universiteit had nog nooit zo’n grote stijging in zo’n korte tijd meegemaakt. Die stijging kwam ruwweg overeen met het landelijke beeld, maar Groningen groeide toch iets sneller dan de andere universiteiten.

TABEL 3 GROEI VAN HET AANTAL STUDENTEN IN GRONINGEN VAN 1946 TOT 1965

1946-1947	1622	1953-1954	2293	1960-1961	3863
1947-1948	1767	1954-1955	2406	1961-1962	4325
1948-1949	1920	1955-1956	2420	1962-1963	4960
1949-1950	2066	1956-1957	2543	1963-1964	5486
1950-1951	2218	1957-1958	2769	1964-1965	6211
1951-1952	2272	1958-1959	3093		
1952-1953	2262	1959-1960	3457		

Bron: Universitas Groningana, 222-223.

Wie meer in detail naar de cijfers kijkt, ziet dat de stijging zich in twee fasen voordeed. Tot ongeveer het midden van de jaren vijftig verliep de groei heel geleidelijk. In 1955-1956 stonden er ‘nog maar’ 2420 studenten ingeschreven, slechts veertien meer dan het jaar daarvoor. In het daaropvolgende decennium steeg het aantal studenten echter steeds sneller, met honderden per jaar en met een jaarlijkse stijging van soms boven de 14 procent. Ook dat was geheel in lijn met de landelijke ontwikkelingen, want ook elders trad er pas na 1956 een onverwachte en steeds snellere stijging op van het aantal ingeschreven studenten.

Een rapport van het Centraal Planbureau schetste in 1954 nog het beeld van stabilisatie, eerder dan van verdere stijging.⁴ De onderzoekers constateerden dat het aantal studenten in 1951 tot bijna 30.000 gestegen was, een verdubbeling ten opzichte van de vooroorlogse situatie, maar dat daarna weer een lichte daling was ingetreden. Deze globale stijging van het aantal studenten kon twee oorzaken hebben: de verlenging van de studieduur (waardoor studenten langer in het systeem bleven zitten) en de toe-

name van het aantal jonge mensen dat ging studeren. Beide factoren speelden een rol, constateerde het rapport. Onderzoek had uitgewezen dat de studenten na de oorlog inderdaad langer over de studie deden dan vóór de oorlog. Van de lichting 1930 had bijvoorbeeld 84 procent vijf jaar later het doctoraalexamen met succes afgelegd, voor de lichting 1948 lag dat percentage op 75. Maar ook de bevolkingsgroei speelde een rol. Er waren in 1952 8 procent meer jongelieden tussen de 18 en 22 jaar dan in 1939 en alleen al de toename van het aantal jongeren verklaarde de toename van het aantal studenten. Bovendien gingen vooral in katholieke kring leerlingen van het voortgezet onderwijs vaker naar de universiteit dan voor de oorlog. Daar stond tegenover dat in het algemeen het percentage abiturienten dat van het voortgezet onderwijs naar universiteit of hogeschool ging na de oorlog weer lager lag dan voor de oorlog. Al met al een gemengd beeld en er was niet direct een reden om aan te nemen dat de stijging van het aantal studenten direct na de oorlog door zou zetten.

In Groningen herkende men dit beeld wel. Voor rector magnificus J.H. Beekhuis was in 1953 een kleine terugval in de studententoevoer reden om de toekomst van de Groningse universiteit 'niet zonder zorg' tegemoet te zien. Hij schreef deze inzinking toe aan de verminderde welvaart van de sociale klassen waaruit de universiteit traditioneel haar studenten rekruteerde.⁵ Maar curatoren wilden zich daar niet bij neerleggen. Naar hun idee was er in de vier noordoostelijke provincies, het natuurlijke achterland van de Groningse universiteit, nog een grote reserve aan studenten die na het behalen van een diploma hbs of gymnasium niet gingen studeren. Bovendien vermoedden zij dat er behoorlijk wat schoolverlaters waren die alleen uit onkunde niet in Groningen, maar aan een van de andere universiteiten gingen studeren.⁶ Daarom gaf het college opdracht aan het Sociologisch Instituut van de eigen universiteit om uit te zoeken wat de redenen waren om niet in Groningen te gaan studeren. Dit onderzoek werd uitgevoerd door dr. K. (Klaas) van Dijk en resulteerde in juni 1954 in het rapport *Groningen als universitair studiecentrum*.⁷ Conclusie van dat rapport: er was inderdaad sprake van een grote 'studiereserve' in het voedingsgebied van de Groningse universiteit en financiële beperkingen waren vaak de reden om niet te gaan studeren en voor een middelbare vakopleiding te kiezen. Curatoren besloten daarop de studievoorziening beter aan te pakken. Zij benoemden een studievoorzichter (dat werd de auteur van het rapport, Van Dijk) en zij organiseerden samen met de senaat in het vervolg elk jaar een conferentie met rectoren en directeuren van scholen in de noordelijke provincies in het recent verworven conferentieoord Vosbergen in Eelde om voorlichting te geven over studiemogelijkheden in Groningen.

WETENSCHAP EN SENTIMENT: HET EERSTE DOCTORAAL FRIES

Friesland behoort sinds de achttiende eeuw tot het natuurlijk voedingsgebied van de Groningse universiteit, zeker sinds de sluiting van de universiteit van Franeker. Maar Friezen gaan niet vanzelf in Groningen studeren. Een van de manieren om meer studenten uit Friesland te trekken was het bieden van de mogelijkheid om in Groningen Fries te studeren. Tijdens de oorlog was een

belangrijke stap gezet door een hoogleraar Fries te benoemen, J.H. Brouwer, en na de oorlog slaagde de universiteit erin de mogelijkheid te openen tot het afleggen van een doctoraalexamen Friese taal- en letterkunde, als kopstudie na bijvoorbeeld een kandidaats Nederlands, Duits of Engels.⁸ Op maandag 3 december 1951 was het zover: de eerste student die dat doctoraalexamen had afgelegd, Tacke Hoekema uit Grouw, kreeg op die dag zijn diploma uitgereikt. De hoogleraar Brouwer nam 's ochtends om negen uur het examen af in de Faculteitskamer Letteren en Wijsbegeerte (hij deed dat in het Fries) en toen dat goed gegaan was, kreeg Hoekema zijn diploma. Voor het eerst in de geschiedenis van de Groningse universiteit wapperden die dag de Friese pompeblêden van het Academiegebouw in Groningen.

Bij deze gelegenheid hield ook de voorzitter van de examencommissie en voorzitter van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, de hoogleraar geschiedenis Van Winter, een korte toespraak. Kort belichtte hij de ruimere betekenis van deze gebeurtenis. Van Winter wenste de Friezen én de Nederlanders geluk, maar gaf ook een waarschuwing af. Hij zei onder andere:

De studie van het Fries wordt gedragen door het verlangen der Friezen dat aan hun eigen aard en aan het cultuurbezit dat hun is toevertrouwd recht en erkenning zal worden gegeven. De Friese Beweging, die in haar breed program ook de wetenschappelijke studie van taal, letteren en geschiedenis van Friesland begrijpt, geeft aan deze studie daarmee tegelijk de inspiratie die zij behoeft, gelijk omgekeerd de wetenschap haar de zelftucht kan leren die onmisbaar is voor wie nationale krachten wil leiden.

Moge die wederzijdse beïnvloeding van wetenschap en sentiment heilzaam zijn voor beiden en in bezonnenheid tot uiting komen. Dat is zeker een wens, die allen in Nederland ter harte moet gaan, ook de Friezen. Hij sluit tevens in de hoop dat de ernst en de toewijding waarmee in Friesland voor Friese waarden geijverd wordt ook buiten Friesland de juiste indruk zal maken en het goede antwoord moge vinden.

Wie denkt aan de Vlaamse beweging en haar lotgevallen en wie, zoals ik, de gang van zaken in Zuid-Afrika nauwlettend volgt, weet hoeveel onheil wordt opgeroepen door onberaden verzet en ondoordacht afwijzen van wat in een nationale aspiratie aan redelijks en gerechtvaardigds steekt.

Bitterheid, verwijt en onvermijdelijke verwijdering tussen de geesten kan worden voorkomen, wanneer een open oog wordt getoond voor hetgeen de Friezen aan billijk verlangen voelen. Nederland kan er slechts bij winnen, wanneer het aan de Friezen het welbehagen gunt van tegelijk goede Nederlanders en overtuigde Friezen te kunnen zijn. En dat is toch, naar ik het begrijp, wat de Friezen beweegt.

De *Leeuwarder Courant* was zo ingenomen met deze toespraak dat de krant op de voorpagina de tekst bijna integraal afdruckte.⁹ Alleen liet de krant de vermelding van de Vlaamse Beweging, die in de oorlog deels gecollaboreerd had met de Duitsers, en van Zuid-Afrika, waar een begin was gemaakt met het invoeren van een apartheidsregime, wijselijk weg. Het zou de Friezen maar kunnen herinneren aan de onfrisse kanten van hun eigen oorlogsverleden.¹⁰

Een analyse van de landelijke ontwikkeling van het aantal eerstejaars door het Centraal Planbureau (CPB) leek halverwege de jaren vijftig te bevestigen dat verdere groei van het aantal studenten niet vanzelf zou gaan. In 1938-1939 waren er in heel Nederland 2644 nieuwe studenten, in 1945, pal na de oorlog, steeg dit aantal tot 11.741 (het stuwmeer van de oorlogsjaren). In 1946 zakte dit aantal weer tot 5890 en sindsdien was het geleidelijk teruggelopen tot 3515 in 1952-1953 (om daarna wel weer licht te stijgen). Factoren die een snellere stijging teweeg hadden kunnen brengen, zoals de verdere emancipatie van de lagere milieus en de voortgaande emancipatie van vrouwen, speelden volgens het CPB nauwelijks een rol. De groei die er was kwam voornamelijk uit de middelbare milieus, en het aandeel van vrouwen schommelde al sinds 1930 tussen de 16 en 18 procent. Het Centraal Planbureau had geen reden aan te nemen dat het aantal studenten binnen afzienbare tijd wél weer sterk zou gaan stijgen.

En dat was maar goed ook, dacht men in brede kring, want veel meer studenten kon Nederland niet aan. Het land was aan het begin van de jaren vijftig nog bezig de laatste oorlogsschade op te ruimen (in de binnenstad van Groningen was de wederopbouw van de Grote Markt nog lang niet voltooid) en het was alleen aan de Marshallhulp te danken dat het land economisch gesproken in 1952 weer op eigen benen kon staan. De rooms-rode coalitie die onder leiding van Willem Drees Nederland tot 1958 zou regeren, ging omzichtig te werk.¹¹ Het kabinet voerde een sober, maar sociaal beleid. Door een politiek van loonmatiging, waar de vakbonden con amore aan meewerkten, wist Nederland in deze jaren een overschot op de betalingsbalans te creëren, de werkloosheid tot een aanvaardbaar niveau terug te brengen en een begin te maken met het wegwerken van de grote achterstanden in de woningbouw. Tegelijk kon in 1956 door de definitieve regeling van het algemene ouderdomspensioen de sociale zekerheid worden versterkt. De regering voerde een actieve industrialisatiepolitiek om de bevolking op langere termijn van werk te kunnen voorzien (ook noordelijke steden als Delfzijl, Drachten en Emmen profiteerden daarvan), maar stimuleerde tegelijk emigratie naar Canada, Australië of Nieuw-Zeeland omdat ook dat de druk van de ketel zou kunnen halen. Dat de minister van Onderwijs, sinds 1952 de kVP'er J.J.M.Th. (Jo) Cals, meer jongelieden uit minder draagkrachtige groepen de kans gaf om met een beurs of een renteloos voorschot (of een combinatie daarvan) te gaan studeren, paste geheel in het sociale beleid van de regering. Maar alles met mate.¹² Zodra het even wat minder ging, zoals in 1956, toen de economie oververhit dreigde te raken en de lonen te veel dreigden te stijgen, trapte de regering op de rem. Zij kondigde een bestedingsbeperking en een beperkte personeelsstop af, maatregelen die daarna langer van kracht bleven dan eigenlijk nodig was. De prognose van het CPB – geen spectaculaire stijging meer van het aantal studenten – lag geheel in de lijn van wat de regering voor ogen had.

Het Centraal Planbureau is altijd beter geweest in het achteraf verklaren dan in het vooraf voorspellen van maatschappelijke en economische ontwikkelingen, en dit gold ook voor de prognoses van de aantallen studenten in het hoger onderwijs. Binnen een paar jaar begonnen de aantal studenten wel degelijk fors te stijgen en moesten de prognoses keer op keer bijgesteld worden. In 1956 rekende men al op een verdubbeling van het aantal studenten in 1970 en ook die prognose bleek al snel achterhaald.¹³ Na de breuk in de rooms-rode coalitie – in 1958 ruilde de kVP de PvdA in voor de VVD – werden de lonen veel meer vrijgelaten en was er sprake van jaarlijkse loonronden van 6 à 9 pro-

cent, in het voorafgaande decennium ongehoord. De Nederlandse bevolking kreeg te maken met onverwachte voorspoed en serieuze uitbreiding van de bestedingsmogelijkheden, wat zich niet alleen vertaalde in de aanschaf van meer televisies en auto's, maar ook in een grotere deelname aan het hoger onderwijs. Tegelijk werd het beurzenstelsel flink uitgebreid, wat ertoe leidde dat in Groningen in 1965 bijna 40 procent van de studenten hun studie geheel of gedeeltelijk financierde met een studietoelage van de regering (of een particulier fonds).¹⁴ In 1962-1963 stonden toen in Groningen voor het eerst meer dan duizend eerstejaarsstudenten ingeschreven.¹⁵

De grootste faculteiten in die jaren waren die van geneeskunde en wis- en natuurkunde. Die twee voerden al voor de oorlog de ranglijst aan, maar onder de top waren er substantiële verschuivingen gaande. De theologische faculteit bleef onverminderd klein en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid bleef ook ongeveer op hetzelfde peil, maar de nieuwe Faculteit der Economische Wetenschappen maakte een flinke groei door. De moderne maatschappij had kennelijk meer behoefte aan economen dan aan predikanten. De economische faculteit passeerde al gauw ook de noodlijdende letterenfaculteit op de ranglijst. Maar toen deze in 1958 na lang tegenstribbelen universitaire dagopleidingen voor de mo-examens voor de schooltalen en geschiedenis ging aanbieden, maakte zij een niet geheel verrassende comeback. Nog sneller groeiden de studierichtingen op het terrein van de gedrags- en maatschappijwetenschappen, psychologie, sociologie en pedagogiek, die in 1964 de nieuwe Faculteit der Sociale Wetenschappen zouden vormen. In 1965 behoorde deze nieuwe faculteit meteen tot de grootste van de universiteit (zie tabel 4).

TABEL 4 AANTAL VOLLEDIG INGESCHREVEN ACADEMISCHE STUDENTEN AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN IN 1964-1965, VERDEELD OVER DE FACULTEITEN

Godgeleerdheid	83 (11)
Rechtsgeleerdheid	457 (108)
Geneeskunde	1171 (214)
Subfaculteit Tandheelkunde	420 (18)
Wiskunde en Natuurwetenschappen	1237 (124)
Letteren	480 (232)
Economische Wetenschappen	567 (10)
Sociale Wetenschappen	676 (282)
Sociale Aardrijkskunde	195 (47)
Wijsbegeerte	6 (1)
Totaal	5292 (1047)

Bron: *Jaarboek RUG 1964-1965*. Tussen haakjes het aantal vrouwelijke studenten. Anders dan in tabel 3 zijn hier de mo-studenten niet meegeteld. Als deze wel meegeteld zouden worden, zou de letterenfaculteit, met haar 754 mo-studenten (van wie 484 vrouw), bijna even groot worden als de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, waar 79 studenten een mo-opleiding volgden en in totaal 1316 studenten studeerden.

Zo steeg het studentenaantal in Groningen in 1965 tot boven de 6000 en de verwachting van president-curator N.J. Polak was een jaar later (toen het aantal verder was gestegen tot 7010) dat die groei onverminderd door zou gaan. 'Ik heb nooit de opvatting van diegenen gedeeld, die meenden, dat, wanneer wij de "geboortegolf" van de jaren 1946 en 1947 hadden gepasseerd [die generatie was aangekomen in 1964-1965] de stijging van het aantal studenten beëindigd zou zijn.'¹⁶ Die stijging was geen tijdelijk verschijnsel, maar een gevolg van de toenemende behoefte van de maatschappij aan wetenschappelijk opgeleide arbeidskrachten en de wens van steeds meer jongeren, ondanks financiële drempels en sociale aarzelingen, om een hogere opleiding te krijgen. De overgang van een relatief kleine universiteit naar een grote instelling van wetenschappelijk onderwijs was niet te stuiten. En dit moest wel consequenties hebben voor de samenhang van de universiteit, de wijze waarop zij bestuurd werd en de aard van de opleidingen die zij aanbood.

Geen wonder dat vroeg of laat de gedachte opkwam om de toestroom van studenten, zeker naar de populaire of dure opleidingen, aan banden te leggen. In 1965 werd bekend dat er in dat jaar in totaal zo'n 1500 studenten geneeskunde wilden gaan studeren, terwijl de capaciteit van de medische faculteiten niet hoger lag dan 1200 (200 voor Groningen). De regering wenste echter geen beperkingen op te leggen en werd daarin gesteund door het rapport van de werkgroep onder leiding van prof. G. Goudswaard uit 1963 (over de behoefte aan medici in Nederland), dat liet zien dat er nog altijd ruimte was voor meer medici. Om de bestaande faculteiten te ontlasten had de regering wel het besluit genomen in 1966 een nieuwe medische faculteit in Rotterdam te stichten, maar voorlopig had de medische faculteit in Groningen daar niets aan en moest zij maar zien hoe zij de 245 eerstejaarsstudenten geneeskunde die zich hadden aangemeld zou opvangen. Dat zou onvermijdelijk leiden tot grotere drukte tijdens de practica van het eerste jaar en een hoger percentage afgewezenen voor het tweedejaarspracticum. Rector magnificus H.F.L. van Os, die voorstander was van meer selectie en er alleen nog niet uit was of die selectie moest plaatsvinden voorafgaande aan de studie of na het eerste jaar, was duidelijk gecharmeerd van de meer planmatige aanpak van de universitaire opleidingen in Engeland. In Nederland hield men niet van strenge selectie en sprongen losjes om met de planning, en dat zadelde de universiteiten voortdurend op met problemen die ze amper konden oplossen.¹⁷

DE GROEI VAN HET PERSONEELSBESTAND

Meer studenten betekende bijna automatisch ook: meer docenten. Niet in gelijke mate, want een paar studenten erbij hoefde niet meteen te leiden tot het aanstellen van een nieuwe docent. Rector magnificus Van Os rekende dat in 1963 netjes uit. Stelt men het aantal studenten in 1957 op 100, dan was het aantal studenten sindsdien met 100 procent gestegen en het aantal personeelsleden met slechts 63 procent.¹⁸ Dat was eigenlijk te weinig, want steeds vaker hoorde hij van hoogleraren en andere docenten dat zij hun handen vol hadden aan het onderwijs en nauwelijks nog toekwamen aan hun onderzoek. Ook bleef er te weinig tijd over voor de begeleiding van de individuele studenten, wat weer nadelige invloed had op de voortgang van hun studie. Toch was de groei

van het personeelsbestand van de Groningse universiteit aanzienlijk. Telde de universiteit in 1950 67 gewone hoogleraren, 5 buitengewone en 3 bijzondere hoogleraren en 17 lectoren, vijftien jaar later waren er 128 gewone hoogleraren, 14 buitengewone hoogleraren, 5 bijzondere hoogleraren en 44 lectoren, meer dan een verdubbeling. Door het creëren van leerstoelen voor nieuwe vakken of het afsplitsen van leerstoelen van bestaande ordinariaten kregen allerlei specialisaties de kans zich in de universiteit te nestelen. Zo kwamen er leerstoelen voor de experimentele endocrinologie (D. de Wied), de leer van de longziekten (N.G.M. Orie), de kinderpsychiatrie (Th. Hart de Ruyter), de toegepaste wiskunde (A.I. van de Vooren), de technische mechanica (D.J. Gerritsen), de middeleeuwse geschiedenis (A.G. Jongkees), de algemene literatuurwetenschap (P.A. Verburg) en de sociale psychologie (H.A. Hutte). De culturele antropologie bracht het voorlopig niet verder dan een lectoraat (A.H.J. Prins) en datzelfde gold voor het notarieel recht (J. Klein). Ook kwam het voor dat leerstoelen simpelweg verdubbeld werden. Naast Bouman werd in 1958 de in Tsjecho-Slowakije geboren en in Leiden opgeleide Ivan Gadourek aangesteld als tweede hoogleraar sociologie en in 1963 kreeg de hoogleraar experimentele natuurkunde Hendrik de Waard een tweede hoogleraar met dezelfde leeropdracht naast zich, de Amerikaan Philip Barlett Smith. Nog groter dan de groei bij de hoogleraren en lectoren was die in de lagere rangen. In 1965 telde de universiteit 703 leden van de wetenschappelijke staf (inclusief 386 kandidaatsassistenten), 436 leden van de technische en ondersteunende staf, 329 leden van de administratieve staf en nog eens 206 leerlingen, bedienden en tuinlieden, alles bij elkaar 1935 personeelsleden. Was het docerend personeel zonder titel vroeger een tamelijk overzichtelijke groep geweest, sinds 1950 kende de universiteit een ingewikkeld rangstelsel van assistenten, hoofdassistenten, wetenschappelijk ambtenaren, wetenschappelijk hoofdambtenaren A, al dan niet met een onderwijsopdracht, waar door heen dan nog functieaanduidingen als conservator, prosector en chef de clinique liepen. Geen wonder dat het bureau van de secretaris van het college van curatoren, het administratieve centrum van de universiteit, almaar groter werd en steeds meer ruimte opeiste. De universiteit was bezig de grootste werkgever van de stad en de provincie te worden, als zij dat al niet was.

Net als bij de stijging van het aantal studenten verliep de uitbreiding van de staf aanvankelijk voorzichtig en geleidelijk. Tot diep in de jaren vijftig drongen de rectoren in hun jaarlijkse verslagen van de lotgevallen van de universiteit niet echt aan op het vergroten van het aantal hoogleraren. In brede kring heerste de gedachte dat er niet voldoende geschikte kandidaten rondliepen om eventuele vacatures te vullen. Deze mensen zouden afkomstig moeten zijn uit jaren waarin de universiteiten nog relatief weinig studenten telden (de 'kleine jaren') en de verhoudingsgewijs karige beloning van de hoogleraren maakte dat degenen die wel de capaciteiten hadden om zo'n functie te vervullen toch liever gingen werken bij bijvoorbeeld een industrieel researchlaboratorium (waar ze beter betaald werden).¹⁹ H.J. Scheltema, die in 1958-1959 rector magnificus was, stoorde zich er daarom aan dat overal in Nederland stadsbesturen die de aanzwellende stroom studenten zagen plotseling meenden dat zij misschien wel een instelling voor hoger onderwijs voor hun stad konden binnenhalen:

Ieder gewest, iedere stad, die zich respecteert, heeft een commissie ingesteld, die na een geheel onbevooroordeeld onderzoek steeds tot de slotsom komt, dat door een onbegrijpelijke speling van het lot weleer in haar stad geen universiteit is gesticht (c.q. de bestaand hebbende universiteit is weggekijnd), maar zij gebleken is beter dan eenige andere plaats in Nederland geschikt te zijn een universiteit te herbergen. Deze beweesing wordt door een bonte rij van argumenten gestaafd: er is veel bouwterrein beschikbaar, waarvoor men geen bestemming weet, er staan veel kamers leeg, in de omgeving is veel natuurschoon, de stad telt vele cafés enz. Er volgt dan een berekening van het aantal studenten in het jaar 1980, waarbij men na eenig oncontroleerbaar gecijfer tot vrij nauwkeurige getallen komt. Over één probleem wordt nimmer gesproken, nl. hoe aan docenten te komen. Zij worden zeker voor de gedroomde universiteit van minder belang geacht of worden voorondersteld per generationem spontaneam te ontstaan.²⁰

Om de studentenstroom op te vangen zou men er volgens Scheltema dan ook goed aan doen geen nieuwe instellingen op te richten, maar de bestaande te vergroten. Aan de grote universiteiten is er ruimte voor specialisten, aan de kleine kunnen alleen generalisten aangesteld worden, waardoor het niveau of de diepgang van onderwijs en onderzoek daalt. Specialisatie is een eis van de tijd en daarom moeten universiteiten groot zijn. Alleen daar hebben docenten de gelegenheid zich in overeenstemming met de ontwikkelingen in hun vak te specialiseren.²¹

GOUDEN JAREN

De opmerkingen van Scheltema moeten worden gezien in het licht van de discussie over de spreiding van het hoger onderwijs in Nederland en in het bijzonder de vestiging van een derde technische hogeschool.²² In 1957 was de Technische Hogeschool in Eindhoven opgericht, als overloop van het al te volle Delft. Maar dat bleek al snel niet genoeg, er was ruimte voor een derde technische hogeschool. Omdat het westen en het zuiden van het land inmiddels bediend waren, ging het nu om Noord- en Oost-Nederland. Twente en meer in het bijzonder Enschede waren als vestigingsplaats in beeld, maar ook Groningen bood zich aan.²³ Nog voordat het besluit over de vestiging van de derde technische hogeschool was gevallen, lanceerde de Groningse universiteit het plan – en de minister ging ermee akkoord – om in Groningen aan de natuurwetenschappelijke faculteit ook enkele technologische opleidingen te verbinden: technische natuurkunde, technische scheikunde en toegepaste wiskunde. Dit zouden kopstudies worden boven op een kandidaatsexamen in de natuur-, schei- of wiskunde en de geslaagden zouden een diploma krijgen dat gelijkwaardig was aan het ingenieursdiploma van Delft of Eindhoven.²⁴ Dat hoefde maar een paar extra hoogleraren te kosten, terwijl een compleet nieuwe technische hogeschool een veelvoud van nieuwe docenten zou vereisen (namelijk voor zowel de kandidaats- als de doctoraalopleiding), plus nieuwe gebouwen en voorzieningen, ook voor de studenten. In 1958 gingen de technologische studies in Groningen van start en in 1959 werd de eerste hoogleraar voor een van deze nieuwe opleidingen benoemd, de wiskundige A.I. (Adri) van de Vooren, die zich gaandeweg zou ontpoppen als informaticaspecialist.²⁵

Scheltema was niet de laatste die zou waarschuwen voor de nadelen van spreiding van het hoger onderwijs over steeds meer universiteiten in het land. Ook de opvolger

van zijn opvolger, de geoloog Kuenen, deed in 1961 nog een duit in het zakje. Maar het was een achterhoedegevecht. Rond 1960 ging de stijging van het aantal studenten al zo snel dat deze niet meer opgevangen kon worden in alleen de bestaande instellingen. De regering investeerde daarom flink zowel in bestaande instellingen als in nieuwe instellingen. Zo besloot zij in 1962 de derde technische hogeschool in Enschede te vestigen (de TH Twente opende haar poorten in 1964) en ging zij er in 1966 toe over in Rotterdam een medische faculteit op te richten, die in 1973 samen met de al bestaande Nederlandse Economische Hogeschool de Erasmus Universiteit zou gaan vormen.

Dat er vanaf 1960 forse investeringen in het hoger onderwijs werden gedaan, had behalve met de groei van het aantal studenten ook te maken met een actie van de voorzitters van de natuurwetenschappelijke faculteiten die eind 1956 bij de regering protesteerden tegen de bestedingsbeperking van de regering-Drees IV. De Nederlandsche Bank had dat jaar laten weten dat het land afstevende op een flink tekort op de betalingsbalans en de regering had daarop gereageerd door op Prinsjesdag bevrozing van de uitgaven af te kondigen. Voor de universiteiten betekende dit onder andere een personeelsstop: vacatures mochten nog wel vervuld worden, uitbreiding van de staf moest maar even wachten. En dat net op het moment dat duidelijk geworden was dat de Nederlandse universiteiten in de komende jaren rekening moesten houden met een verdubbeling van het aantal studenten. De astronoom J.H. Oort, dat jaar voorzitter van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde in Leiden, maakte zich daar erg boos over. Samen met zijn collega's in Utrecht en Groningen stelde hij een brief op aan minister-president Drees waarin hij zijn zorgen neerlegde. Deze brief (namens Groningen ondertekend door E.H. Wiebenga) werd op 7 december 1956 naar de minister-president gestuurd. Met voorbijgaan van zowel de minister van OK&W als de curatoren en senaten van de rijksuniversiteiten legden Oort en zijn collega's Drees uit dat het voor de Nederlandse industrie van levensbelang was dat er meer wetenschappelijke onderzoekers werden opgeleid en dat extra investeringen in gebouwen en instrumenten nodig waren om niet verder achterop te raken bij de grote industriële naties als Engeland, de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en (inmiddels weer) Duitsland.²⁶

De brief vond weerklank. Er kwam een Kamerdebat over de gevolgen van de personeelsstop voor de universiteiten, waarbij minister Cals – die zich niet gepasseerd voelde – duidelijk liet merken dat de bestedingsbeperking niet zijn idee was, maar hem was afgedwongen door zijn collega van Financiën. Hij had juist in de begroting voor het jaar 1957 zeer forse investeringen in het hoger onderwijs voorgesteld, maar was op dat punt dus teruggesloopt. Ook in een persoonlijk gesprek met de minister van enkele maanden later bleek dat deze het gevoel van urgentie deelde dat de briefschrijvers hadden geprobeerd over te brengen. Het resultaat was dat Cals toezegde dat hij het niet bij lapwerk en incidentele verhogingen zou laten, maar zou laten onderzoeken wat er nodig was om de universiteiten in staat te stellen (bij de natuurwetenschappen althans) te voldoen aan de eisen die de wetenschap in die tijd stelde. Het gevoel van urgentie werd in deze tijd nog versterkt door de onverwachte lancering van de Russische ruimtesatelliet Spoetnik op 4 oktober 1957, wat duidelijk maakte dat de Sovjet-Unie een technologische voorsprong op de Verenigde Staten en West-Europa had verkregen. Op 9 december 1957 installeerde minister Cals de Commissie Ontwikkeling Natuurwetenschappelijk Onderzoek, die bestond uit Oort, diens Leidse collega voor natuurkunde

C.J. Gorter, de Utrechtse scheikundige J.Th.G. Overbeek, de Groningse plantenfysioloog W.H. Arisz, de directeur van het laboratorium van Shell in Amsterdam H.W. Slotboom, en de directeur van Philips Natuurkundig Laboratorium H.B.G. Casimir. In zijn installatierede herhaalde Cals nog eens dat de commissie maatregelen moest voorstellen om ervoor te zorgen dat er in Nederland voldoende wetenschappelijke onderzoekers werden opgeleid en dat Nederland de positie zou kunnen behouden die het behoorde in te nemen, namelijk 'in de voorste gelederen'.²⁷

De commissie – naar haar voorzitter de commissie-Casimir genoemd – toog aan het werk, hield een enquête onder directeurs van laboratoria en instituten, en vroeg advies aan buitenlandse geleerden (meestal Nederlandse natuuronderzoekers die in het buitenland werkten). De verlangens waren duidelijk: meer laboratoriumruimte, meer staf, hoger salaris, minder administratieve rompslomp. Veel daarvan is terug te vinden in het uitermate korte, slechts zeventien pagina's tellende rapport dat de commissie in oktober 1958 presenteerde en dat als titel had *Voorzieningen ten behoeve van de research binnen de faculteiten der wis- en natuurkunde der Nederlandse universiteiten* (de behoefte om zulke rapporten van poëtische titels te voorzien is van recenter datum). De commissie bleek duidelijke keuzes te hebben gemaakt. Allereerst wenste men zich te concentreren op een paar gebieden, te weten natuur- en scheikunde. 'Liever baanbrekend onderzoek op enige gebieden dan mediocre werk op elk terrein.' Met het oog op de industrialisatie van Nederland was de keuze voor natuur- en scheikunde begrijpelijk, maar dat betekende niet dat het onderzoek afgestemd moest zijn op de industrie. Het algemene peil van het onderzoek moest zó hoog zijn dat onderzoekers snel konden inspringen op ontwikkelingen die nu nog niet te voorspellen waren. Zelfs de twee vertegenwoordigers van de industrie in de commissie, Casimir en Slotboom, verwachtten geen direct nut van het universitaire onderzoek; toegepast onderzoek kon de industrie zelf wel doen. Zij hadden daarvoor wel flexibele, hooggeschoolde wetenschappers nodig die zelfstandig nieuwe problemen konden oplossen. Zulke wendbare wetenschappers kreeg men door het passieve deel van de opleiding tot een minimum te beperken en de studenten actief te laten deelnemen aan oorspronkelijk werk onder leiding van bekwame leermeesters.

Daarvoor hadden de universiteiten wel veel meer hoogleraren nodig. Naar de mening van de commissie waarborgde namelijk alleen het professoraat de geestelijke en materiële onafhankelijkheid die het mogelijk maakt om gedurfd en oorspronkelijk werk aan te pakken. De staf in lagere rangen zou geneigd zijn te veel risicomijdend onderzoek te doen en eerder grondig dan creatief te werk te gaan. Met het oog op de verwachte verdubbeling van het aantal studenten en de inmiddels opgelopen achterstand op het buitenland stelde de commissie een verdriedubbeling van het aantal hoogleraren in de natuurwetenschappen voor. Die hoogleraren en hun studenten hadden adequate werkruimte nodig en daarom vroeg de commissie ook om een verdriedubbeling van de laboratoriumruimte tegen 1970. Verder adviseerde de commissie verkorting van de studieduur, nauwere samenwerking tussen hoogleraren en hogere salarissen voor assistenten en andere stafleden. Ten slotte, om de beste studenten niet nodeloos in hun carrière op te houden zouden dezen vrijstelling van militaire dienstplicht moeten krijgen. 'Een land dat een eervolle plaats in de rij der volkeren wil blijven innemen moet het tempo bijhouden,' vond de commissie, en daar paste een pas op de plaats van de onderzoekers in hun creatiefste periode niet bij.²⁸

Het rapport van de commissie-Casimir kreeg in universitaire kring behalve bijval ook kritiek. De eenzijdige bevoordeling van de natuurwetenschappen lag bij de alfa's erg gevoelig (Oort had dat verwacht en juist daarom de brief aan Drees buiten curatoren en senaat om verstuurd) en de meeste hoogleraren waren niet zo gecharmeerd van de voorgestelde verdriedubbeling van het aantal hoogleraren. Dat zou maar leiden tot titelinflatie, tot moeilijkheden bij het leiden van een instituut en tot het opschroeven van de exameneisen – want iedere nieuwe hoogleraar zou zijn specialisme natuurlijk opgenomen willen zien in het examenprogramma. Liever zag men dat er meer stafleden in de lagere rangen zouden komen en dat die onder supervisie van de hoogleraar-directeur van het instituut hun werk zouden blijven doen (in deze tijd was er een actie onder stafleden gaande om hun zelfstandigheid juist te vergroten). De verdriedubbeling van het aantal hoogleraren was overigens vooral een idee van de buitenlandse, vaak in de Verenigde Staten werkzame adviseurs, die daar een meer egalitaire academische cultuur hadden leren kennen en daarvan de voordelen zagen. In Nederland golden andere zeden en gewoonten.

Minister Cals stond positiever tegenover het rapport en nam de aanbevelingen van de commissie op in zijn plannen voor het hoger onderwijs. Hij liet in 1959 de universiteiten weten dat zij bij het formuleren van hun begrotingsverlangens rekening mochten houden met de aanbevelingen van de commissie-Casimir. Het rapport had werkelijk een 'sense of urgency' op de regering overgebracht die in de stroperige Nederlandse politiek een weldadige invloed uitoefende. Toch moet het effect van het rapport niet overdreven worden. Zo bracht het niet echt een breuk teweeg in het regeringsbeleid. Cals was al voor de afkondiging van de bestedingsbeperking van plan geweest flinke extra investeringen in het universitaire onderzoek te doen; het rapport heeft dat voornemen alleen een extra zet gegeven. Van een verdriedubbeling van het aantal hoogleraarposities is het niet gekomen (wel een verdubbeling) en de vrijstelling van de beste studenten van militaire dienst werd door de minister van Defensie getorpedeerd. Ten slotte kwam er van een doordacht wetenschapsbeleid, waarop Oort en de zijnen hadden gehoopt, voorlopig niets terecht. De middelen vloeiden na 1960 rijkelijk naar de staatskas (onder andere door de baten van het gas uit Groningen) en de regering kon zich veroorloven bijna elke serieuze aanvraag van de universiteiten te honoreren. Er braken 'vette jaren' aan voor de natuurwetenschappen in Nederland, jaren waarin ook in de samenleving wetenschap en techniek hoog in aanzien stonden, een tijd van staal en glas, plastic en kernenergie, van grote infrastructurele werken (Deltawerken, verdere inpoldering van het IJsselmeer, afsluiting van de Lauwerszee) en de aanleg van een netwerk van autosnelwegen.

LICHT EN SCHADUW

Groei is niet per se vooruitgang. Natuurlijk was men blij dat Groningen nu eindelijk uit de gevarenzone was en wat omvang betreft de andere universiteiten begon te naderen, maar opvallend is dat er vaak op nogal zorgelijke toon over onderwijs en wetenschap – en over de wereld in het algemeen – werd geschreven. De wetenschap kreeg in de jaren vijftig allerlei kansen en greep die kansen ook, maar velen hadden het onbe-

haaglijke gevoel dat er ook schaduwkanten waren en dat de wereld niet dezelfde redelijkheid kon opbrengen die binnen de wetenschap de norm was.

Niemand belichaamde binnen de Groningse universiteit de ambivalentie van groei en onbehagen zo duidelijk als de al vaker genoemde socioloog Bouman.²⁹ Terwijl hij in 1948 de economische faculteit van de grond tilde en later de opbouw van een faculteit voor sociale wetenschappen op zich nam, was hij tegelijk bezig met een boek dat er juist van uitging dat de westerse wereld in een diepe cultuurcrisis zat. In maart 1953 rolde *Revolutie der eenzamen* van de persen, een au fond somber boek, dat toch direct een bestseller werd.³⁰ Het was nadrukkelijk geen wetenschappelijk werk. Bouman gebruikte op de titelpagina niet zijn hoogleraarstitel en liet het boek niet opnemen in de lijst van 'voornaamste' publicaties die elk jaar in het *Jaarboek* van de universiteit verscheen en waarin anderen zelfs de onbenulligste recensies nog opvoerden. Bouman beschouwde *Revolutie der eenzamen* als een zogenaamde 'vrije productie', eerder vergelijkbaar met een roman dan met een academische studie.³¹ Maar het boek was tegelijk een uitdaging aan de academische wetenschap, omdat het probeerde iets te doen waar de officiële, objectiverende geschiedschrijving voor terugdeinsde, namelijk het van binnenuit beschrijven van de geschiedenis, de geschiedenis zoals de tijdgenoten die beleefd en ervaren hadden. Als motto had Bouman een citaat van de Zwitserse psychiater en psychoanalyticus C.G. (Carl) Jung opgenomen:

Wanneer wij de geschiedenis van de mensheid beschouwen, nemen wij slechts de uiterste buitenkant der gebeurtenissen waar [...]. Wat echter eigenlijk is gebeurd, onttrekt zich aan de vorsersblik van de historicus, want het eigenlijke historische gebeuren ligt diep verborgen, door allen geleefd en door niemand bespied.³²

Bouman hield met *Revolutie der eenzamen* zijn tijdgenoten een spiegel voor waarin velen de angst, de onzekerheid, de wanhoop en de berusting herkenden die ze ondanks politieke rust en beginnende welvaart bij zichzelf ervoeren, maar waarvoor ze zelf geen woorden konden vinden. Het boek maakte Bouman in één klap tot de bekendste wetenschapper van de Groningse universiteit. Bekend, beroemd zelfs, maar niet onomstreden.

Revolutie der eenzamen bestaat uit vijf hoofdstukken, die elk een periode uit de geschiedenis van de eerste helft van de twintigste eeuw bestrijken: 'De erfgenamen' (1901-1905), 'Weerlicht der revolutie' (1905-1914), 'Wijngaard der aarde' (1914-1919), 'De brug der zuchten' (1919-1933) en 'Stroomlijn en kruisweg' (1933-1950). Elk hoofdstuk bestaat uit een aantal korte stukjes (zo'n driehonderd in totaal) waarin een scène uit de betreffende periode wordt beschreven. Zo begint het boek met een beschrijving van de begrafenis van de Engelse koningin Victoria en volgen verderop de opbouw van de Duitse oorlogsvloot, de drukte van het moderne Parijs ('de stedelijke samenpersing van individuen') en de stilte van het buitenleven, 'waar god natuur en geest zichtbaar maakte'.³³ Daarmee sneed Bouman het grondthema van het boek en eigenlijk zijn hele oeuvre aan, de tegenstelling tussen *Gesellschaft* en *Gemeinschaft*. In de stad verloren de mensen hun geloof en werd de grote eenzaamheid geboren, die weer leidde tot nihilisme, massabewegingen en conformisme, maar op het platteland is juist nog veel van het oude gemeenschapsgevoel bewaard. Dat alles wordt op een filmische wijze beschreven, levendig, beeldend en snel wisselend. Bouman analyseert niet een geschiedenis

van structuren en patronen, maar geeft impressies en duidt stemmingen aan. Hij suggereert met symbolen waar anderen een betoog hadden gehouden over oorzaken en gevolgen. Het is Bouman meer te doen om de historische ervaring van de tijdgenoten dan om het latere oordeel van de historicus. Daar past de filmische methode inderdaad beter bij dan het analytische betoog.

Dat dit boek zo'n succes werd in de jaren vijftig, lijkt paradoxaal. Die jaren gelden – in Nederland althans – als saai, burgerlijk en degelijk; jaren waarin na de catastrofe van de Tweede Wereldoorlog weer discipline en plichtsbesef terugkeerden, waarin men de schouders eronder zette om Nederland weer op te bouwen en waar iedereen weer zijn plek zocht in de veilige zuilen van voor de oorlog. Maar Bouman meende te kunnen voelen hoe onder de oppervlakte van het conformisme van de massa het individuele onbehagen sluimerde, enerzijds gevoed door angst voor de Russische dreiging en de atoombom, anderzijds opgeroepen door het gevoel dat er meer moest zijn dan het ge-regelde bestaan van school, kerk, kantoor en fabriek. Er waren meer schrijvers en intellectuelen die uitdrukking gaven aan dit dubbele karakter van de tijd. In 1952 verscheen de Nederlandse vertaling van het bekende boek van de psychiater Erich Fromm, *Escape from Freedom* (1941), dat in die Nederlandse vertaling *De angst voor de vrijheid. De vlucht in autoritarisme, destructivisme, conformisme* heette; en in 1959 kwam bij Van Gorcum in Assen de vertaling uit van het bekende boek van de Amerikaanse socioloog David Riesman, *The Lonely Crowd* (1950), onder de titel *De eenzame massa. Over cultuur en karakter van de moderne samenleving*. In de moderne, vooral stedelijke wereld, zo was de gedeelde diagnose, waren de oude banden van geloof en gemeenschap verdwenen en zocht de vereenzaamde, ontheemde massa zijn heil in bewegingen die uiteindelijk niets anders dan ontwrichting en ontreddering brachten – of in hersenloos conformisme. Bouman veroordeelde dat niet, hij toonde eerder compassie en was erop uit de doffe ellende en stille wanhoop te tonen waar de officiële wetenschap geen raad mee wist. Maar uiteindelijk was ook zijn boodschap dat alleen een terugkeer tot een eenvoudig geloof hier uitkomst kon bieden. Als altijd was de toon van Boumans boek somber en zelfs ronduit pessimistisch, maar bleef er aan het eind toch uitzicht op loutering en herstel. Zo stond hij ook zelf in het leven – Bouman was onderhevig aan nogal forse stemmingswisselingen, waarbij depressieve periodes af en toe werden doorbroken door euforische momenten – maar omdat dat resoneerde met het levensgevoel van veel tijdgenoten sloeg zijn boek onmiddellijk aan.

De kritiek van vakgenoten was niet mals. Een prominent historicus als Pieter Geyl liet geen spaan heel van het boek en hield Bouman voor dat de hele geschiedenis van verwoestende en ontwrichtende catastrofes juist de veerkracht van de westerse beschaving aantoonde.³⁴ Anderen legden het accent meer op de foutjes in het boek (in latere drukken gecorrigeerd), de sentimentele of pathetische stijl van de auteur of de suggestieve en subjectieve filmische methode. Maar het grote publiek verslond het boek: het jaar 1953 was nog niet voorbij of er was al een tiende druk nodig en het jaar daarop verschenen nog eens acht herdrukken. In totaal zijn van het boek naar schatting 450.000 exemplaren verkocht. Het boek werd ook vertaald in het Engels, Duits, Spaans, Italiaans, Zweeds, Noors en Fins. Dat deed niemand aan de Groningse universiteit Bouman na. Bouman verdiende er zo veel aan dat hij van de royalty's een moderne villa aan de Esserweg in Helpman kon laten bouwen. De studenten spraken in dat verband, onder

9 Nobelprijswinnaar Frits Zernike met fasecontrastmicroscop. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

verwijzing naar de bron van inkomsten van de professor, over ‘revolutiebouw’. Wat was er toch aan de hand met Nederland dat er zo goed verdiend kon worden aan een boek met een per saldo zo zorgelijke boodschap?

Een flinke opsteker in deze kennelijk toch wat sombere tijden was het feit dat in november 1953 de Nobelprijs voor de Natuurkunde voor dat jaar werd toegekend aan de Groningse hoogleraar natuurkunde Frits Zernike. Het was voor het eerst sinds 1936 dat een Nederlander een Nobelprijs kreeg (in 1936 had Peter Debye, die toen in nazi-Duitsland werkte, de Nobelprijs voor de Scheikunde ontvangen) en het was dus groot nieuws. Zernike werd van het ene moment op het andere een bekende Nederlander, over wie journalisten alles wilden weten. En natuurlijk straalde de roem ook af op de universiteit waar hij al sinds 1913 werkte, de Groningse universiteit.

Het nieuws dat hem de Nobelprijs was toegekend trof Zernike niet geheel onvoorbereid.³⁵ Hij had de laatste jaren al met de vinding waarvoor de Zweedse Academie van Wetenschappen hem eerde, de fasecontrastmicroscop, bepaald furore gemaakt. Sinds hij er in 1949 op een congres in Baltimore over verteld had, was het apparaat, waarmee hij cellen kon bestuderen zonder deze te hoeven doden, aan een zegetocht door de wetenschappelijke wereld begonnen. Hij was in 1950 erelid van de Royal Microscopical Society geworden en had in 1952 de Rumfordmedaille van de Royal Society in Londen gekregen – vaak een aanwijzing dat de ontvanger ook wel eens de Nobelprijs zou kunnen krijgen. Toch zal Zernike zijn kansen niet al te hoog hebben aangeslagen. De vinding zelf was al oud – hij had het basisidee al rond 1930 ontwikkeld – en het betrof een onderwerp uit de klassieke fysica, terwijl de Nobelprijzen voor de Natuurkunde na

de oorlog vrijwel uitsluitend gingen naar onderzoekers op het terrein van de kernfysica, bij uitstek moderne natuurkunde. Maar eind oktober 1953 begon een geruchtenstroom op gang te komen. Kennelijk hadden Zweedse journalisten er lucht van gekregen dat in het Noors Nobelcomité, dat de voordracht opstelde waarover de voltallige Zweedse Academie van Wetenschappen op 4 november zou stemmen, Zernike hoge ogen gooide. Die journalisten benaderden Zernike, maar deze kon daar natuurlijk niets over zeggen. Hij wist bovendien dat de academie de voordracht van het comité wel eens had verworpen en een andere kandidaat had gekozen. Maar begin november werden de geruchten steeds sterker en op 3 november berichtten de kranten dat het zo goed als zeker was dat de Nobelprijs voor de Natuurkunde dit keer naar Zernike zou gaan.

Op woensdagavond 4 november zat Zernike daarom 's avonds aan het radiotoestel gekluisterd. Zou de Nobelprijs werkelijk aan hem worden toegekend? Nadat het Nieuwsblad van het Noorden al om halfacht het bericht buiten voor het gebouw van de krant aan het Zuiderdiep had aangeplakt, leek de nieuwsuitzending van acht uur aan alle onzekerheid een einde te maken. De nieuwslezer berichtte dat de Nobelprijs voor de Natuurkunde aan Zernike was toegekend. Op ongeveer hetzelfde moment stapten in de Stadsschouwburg, waar net een voorstelling van de Kameroopera Camerata zou beginnen, een onderdeel van het lustrum van Magna Pete, onverwacht rector magnificus Van Winter en waarnemend secretaris van de senaat Sirks het toneel op. Van Winter, wiens dochter Clasine (Ine) bij Zernike studeerde, deelde het publiek, met daarin veel studenten en medewerkers van de universiteit, mee dat 'hun' Zernike de Nobelprijs voor de Natuurkunde had gekregen.³⁶ Er volgde natuurlijk een donderend applaus. In de pauze gingen Van Winter en Sirks naar de woning van Zernike in Helpman (Van Ketwich Verschuurlaan 5) om de hoogleraar persoonlijk te feliciteren. Zernike zelf was nog enigszins terughoudend; hij wilde toch nog de officiële bevestiging van het bericht zien. Maar om halftien werd het telegram bezorgd dat alle twijfel wegnam: 'The Royal Swedish Academy of Sciences has awarded you the Nobelprize for physics 1953. Letter follows. Westgren, Secretary.' Nu ontspande Zernike. Hij deed een rode anjer in zijn knoopsgat en liet zich uitgebreid feliciteren. De eerste felicitatietelegrammen stoomden binnen.

Zernike was een zeldzaam veelzijdig fysicus, die geniaal theoretisch inzicht paarde aan virtuoos experimenteel vernuft. Als student had hij al naam gemaakt met het beantwoorden van een wiskundige prijsvraag van de Groningse Faculteit der Wis- en Natuurkunde over het klok-en-hamerspel en in 1928 had hij aan het bekende *Handbuch der Physik* van de Duitse uitgeverij Springer een groot hoofdstuk bijgedragen over waarschijnlijkheidsrekening en wiskundige statistiek. Maar zijn specialiteit was toch het verbeteren van reeds bestaande en volmaakt geachte fysische instrumenten. Voor een eigentijdse fysicus was dat misschien niet zo'n verstandige keuze; zo iemand zoekt meer een onderwerp dat aan de frontlijn van het moderne onderzoek ligt. Maar Zernike heeft op de ogenschijnlijk verschroeiende aarde van de klassieke natuurkunde, waar het front al lang overheen was gegaan, nog een rijkdom aan problemen gevonden.³⁷ Zo had hij in de jaren twintig een sterk verbeterde versie ontworpen van de galvanometer (de draaispoelgalvanometer, waarin zeer kleine elektrische stroompjes konden worden gemeten) en had hij zich rond 1930 aan onderzoek gezet dat uiteindelijk zou leiden tot de fasecontrastmicroscop.

Het begon met een poging om zeer kleine oneffenheden in gebogen spiegels op te sporen door gebruik te maken van de kleine faseverschillen die deze imperfecties in de teruggekaatste lichtgolven veroorzaakten.³⁸ Deze faseverschillen waren met het blote oog niet zichtbaar, maar Zernike wist ze zo te versterken dat ze wel zichtbaar werden. Zo konden de spiegels verbeterd worden. Hij realiseerde zich toen dat zoiets ook mogelijk was bij lichtmicroscopen, waar structuren in een volkomen transparant preparaat voor kleine verschillen in de brekingsindex en daarmee in faseverschillen in het doorvallende licht zorgden. Na vele pogingen lukte het hem in 1932 om door het invoegen van een zogenaamd faseplaatje in de microscoop de faseverschillen in het doorvallende licht maximaal te maken en meer contrast in het beeld aan te brengen. Zo werd de structuur in de transparante preparaten veel beter zichtbaar, bijvoorbeeld in het protoplasma van levende cellen. Voorheen kon de celstructuur alleen zichtbaar gemaakt worden door de cellen te fixeren en te kleuren, maar dat had als nadeel dat de cellen gedood werden, waardoor alleen maar statische beelden mogelijk waren. Een proces als de celdeling was daarom niet rechtstreeks waar te nemen. Ook was bekend dat het fixeren en kleuren van cellen de structuur van de cel veranderde, zodat wat men waarnam niet in alles overeenkwam met de situatie in de levende cel. Nu echter konden de cellen in vivo worden bestudeerd, wat voor de medische wetenschap en de biologie ongekende mogelijkheden bood. Zernike publiceerde er voor het eerst over in 1932 (in het Nederlands), maar kreeg aanvankelijk nogal lauwe reacties, zeker onder collega-fysici. Ook de bekende firma Zeiss in Jena toonde weinig interesse toen Zernike haar in 1932 met zijn vinding benaderde. Als het werkelijk wat was, werd hem gezegd, zouden zij het zelf al wel gevonden hebben. Pas na de oorlog, toen bleek dat men in Jena wel degelijk met de vinding aan de slag was gegaan, begon de ster van Zernike te rijzen en de toekenning van de Nobelprijs voor de Natuurkunde in 1953 was daarvan de bekroning.³⁹

DE HULDIGING VAN ZERNIKE

De dag na de bekendmaking wilde Zernike gewoon zoals op elke donderdag college geven, maar dat liep toch iets anders. Toen hij op het Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel aankwam, bleek het podium met bloemen versierd, zat de zaal vol docenten, studenten en personeel van het laboratorium en waren op een tafel twee microscopen opgesteld. Een vaardige hand had op het bord een tekening gemaakt van Zernike die naar een dikke en een slanke vaas zat te kijken – een geestige of in ieder geval geestig bedoelde uitbeelding van het fasecontrastprincipe waarvoor Zernike bekroond was. De lichtelijk verbaasde hoogleraar moest plaats nemen tussen de bloemen en aanhoren hoe enkele sprekers daarna zowel zijn werk als zijn persoonlijkheid belichtten. Zernikes collega proximus, de hoogleraar experimentele natuurkunde Hendrik Brinkman, begon met een uiteenzetting over het werk van de bekroonde hoogleraar, die hij voorstelde als een even geniaal theoreticus als briljant experimentator. Voor Brinkman was dit het begin van een leven lang uitleggen wat

10 Huldiging van Zernike in de collegezaal van het Natuurkundig Laboratorium te Groningen, 5 november 1953. Fotograaf onbekend, met dank aan Aart Groenewold. Zernike wordt toegesproken door zijn medewerker Hip Groenewold, die een grappig gedicht voorleest over de 'phrasebril' die de mensheid van alle 'phraseologie' zou kunnen genezen.

de betekenis van het werk van Zernike was. Daarna kwamen nog de hoogleraar biofysica Hessel de Vries en de lector kwantummechanica H.J. (Hip) Groenewold aan het woord en ten slotte, namens het personeel, de heer Van Vlissingen. Natuurlijk kwamen bij deze gelegenheid vele van de anekdotes langs die al vele jaren over Zernike rondgingen. Zoals het verhaal over de lift. Zernike kwam in 1946 eens in Parijs met enkele andere congresgangers vast te zitten in de lift van een hotel. Goede raad was duur. Maar Zernike keek eens naar het bedieningspaneel, zag welke firma de lift had geleverd, herinnerde zich de technische details van het mechanisme en bracht toen met enkele handgrepen de lift weer in beweging, de anderen in verbijstering achterlatend.

De huldiging in het Natuurkundig Laboratorium was slechts de eerste in een reeks. De vrijdag daarop wachtte Zernike in Utrecht, waar hij een lezing voor het plaatselijke Natuurkundig Gezelschap zou geven, opnieuw een onverwacht eerbetoon en op zaterdag aan het eind van de middag was er in Groningen een vergadering van de *senatus amplissimus* (senaat met curatoren) waar de collega's hem konden feliciteren. De studenten van Vindicat hielden voor de gelegenheid een fakkeloptocht door de stad die eindigde in een serenade op het Academieplein. Op 21 november vond in Amsterdam nog een huldiging plaats van de Nederlandse Natuurkundige Vereniging, waarvan toevallig

Brinkman voorzitter was. Maar het hoogtepunt was vanzelfsprekend de officiële uitreiking van de Nobelprijs (een medaille, een diploma en een geldbedrag van 173.000 Zweedse kronen oftewel 125.000 gulden) in Stockholm op 10 december, de sterfdag van Alfred Nobel. Zernike was daar per trein heen gegaan, samen met zijn dochter, zoon en wat andere familieleden, en een jeugdvriendin (zijn vrouw was al in 1945 overleden). In Stockholm ontmoette Zernike ook enkele andere Nobelprijswinnaars, zoals de bejaarde Duitse chemicus Hermann Staubinger (de vader van het plastic), de Duits-Engelse biochemicus Hans Adolf Krebs en de Duits-Amerikaanse biochemicus Fritz Albert Lipmann. De winnaar van de Nobelprijs voor de Literatuur, de Britse premier Winston Churchill, kon niet bij de plechtigheid aanwezig zijn omdat hij juist in die tijd een ontmoeting had met de Amerikaanse president Truman en de Franse premier Laniel. Churchill liet zich vertegenwoordigen door zijn vrouw. Een aantal dagen na de ceremonie in het Concertgebouw in Stockholm gaf Zernike zijn Nobel Lecture, 'How I Discovered Phasecontrast.'. Al die dagen werd hij voortdurend gevolgd door de internationale pers, die vooral wilde weten wat hij met het geldbedrag ging doen. Of hij er misschien een nieuwe fiets van ging kopen? 'Nee, mijn oude beestje doet het nog prima'. Behalve voor een flinke vakantie wilde Zernike het geld gebruiken om voor zichzelf enkele instrumenten te kopen die het budget van de universiteit te boven gingen. Zernike liet zich door al die aandacht voor zijn persoon (en in mindere mate zijn werk) niet van zijn stuk brengen. Hij was niet iemand die graag in de schijnwerpers stond, maar wist wat er van hem verwacht werd en speelde zijn rol zoals het moest. Het was nu eenmaal, zei hij, de prijs die hij moest betalen voor de eer die hem ten deel was gevallen. Het liefst ging hij weer gewoon aan het werk – en dat deed hij na de plechtigheid in Stockholm ook zo veel mogelijk.⁴⁰

De Groningse universiteit was natuurlijk uitermate trots op de toekenning van een Nobelprijs aan een van haar hoogleraren. Volgens president-curator Ebels zou de prijs van Zernike de 'naam en faam' van Groningen ook zeer ten goede komen.⁴¹ Maar wat had de Groningse universiteit er eigenlijk aan bijgedragen? En welk blijvend effect had de toekenning van de prijs aan Zernike voor de universiteit? In beide gevallen is het eerlijke antwoord: zo goed als niets.

Zernike was al sinds 1913 werkzaam in Groningen, eerst als assistent van J.C. Kapteyn, later als lector theoretische natuurkunde en sinds 1920 als hoogleraar natuurkunde, maar een groot eigen laboratorium had hij niet. Hij was immers primair als theoreticus aangesteld, niet als experimenteel natuurkundige. In 1928 was bij de verbouwing van het Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel wel een bescheiden optische werkplaats voor hem ingericht, maar de meeste ruimte werd ingenomen door de hoogleraar experimentele natuurkunde Dirk Coster, die ook directeur van het laboratorium was. Zernike vond dat wel goed zo. In de luwte kon hij aan zijn elektrische en

optische instrumenten werken en toen Coster in 1950 overleed, was Zernike maar al te blij dat hij niet als oudste hoogleraar het organisatorische werk hoefde over te nemen en dat kon overlaten aan Costers opvolger, Hendrik Brinkman – die inderdaad een veel betere organisator was. Anders dan Coster of Brinkman was Zernike meer het type van de loner, de geniale eenling, de soms wat zonderlinge wetenschapper die het liefst op zichzelf werkt, met misschien een enkele assistent of medewerker, maar niet met een heel team dat zijn opdrachten uitvoert. Zernike stelde zich tevreden met uiterst geringe middelen en gebruikte soms zeer eenvoudige materialen om zijn proeven uit te voeren. Kurken, lucifershoutjes en stukje elastiek behoorden tot de standaarduitrusting van deze theoreticus-die-ook-graag-experimenteerde. Aan hem was de universiteit dus weinig geld kwijt, het belangrijkste was dat men hem zijn gang liet gaan – maar dat was in wezen het ‘beleid’ dat ten opzichte van iedereen werd gevoerd. Het was kortom niet te danken aan wijs beleid van curatoren of anderen dat Zernike de gelegenheid kreeg om het onderzoek te doen waarvoor hij de Nobelprijs kreeg.

Het universitaire ‘rendement’ van de Nobelprijs was niet groot. Zernike was al 65 toen hij de Nobelprijs kreeg, en zou in 1958 met emeritaat gaan. Maar hij is in de jaren na de toekenning van de Nobelprijs niet opeens anders gaan werken, ging niet fungeren als het internationale uithangbord van de universiteit en heeft in die jaren geen nieuwe onderzoeksprogramma’s opgezet. Hoewel hij voor die tijd wel een handvol promovendi had begeleid, trad hij na het winnen van zijn Nobelprijs nog maar twee keer als promotor op, waarbij het in één geval (in 1957, bij de promotie van Clasina van Winter) ging om een onderwerp dat buiten zijn eigenlijke interessegebied lag, namelijk de kernfysica. Tegen de tijd dat Zernike met emeritaat ging, waren (achteraf gezien) ook de eerste tekenen zichtbaar van de geestelijke aftakeling die zijn laatste levensjaren zou overschaduwen (hij overleed in 1966). Al met al is de toekenning van de Nobelprijs aan Zernike meer een soort vuurpijl geweest, die de hemel boven de Groningse universiteit even in een prachtige gloed zette, maar al na korte tijd uitdoofde. Pas later, toen de universiteit veel systematischer aan haar imago ging werken, werd Zernike opgewaarderd tot boegbeeld van de Groningse universiteit.

Bij alle aandacht die Zernikes Nobelprijs tegenwoordig krijgt, mogen we niet vergeten dat de Groningse universiteit in de jaren vijftig ook andere geleerden telde die toen nationaal en internationaal tot de top behoorden, maar vandaag alleen nog maar in een kleine kring van vakgenoten (en bij een enkele historicus) bekend zijn. Te denken valt aan de chirurg Eerland met zijn wijdvermaarde thoraxcentrum en de daar gehouden thoraxcursussen, de archeoloog A.E. van Giffen met zijn Biologisch-Archaeologisch Instituut, de rechtshistoricus Scheltema met zijn uitgave van de wetsteksten van keizer Justinianus, en de nog jonge A.S. van der Woude met zijn onderzoek van de Dode Zee-rollen (de zogenaamde Qumran rollen). En wat te denken van Hessel de Vries en het C₁₄-onderzoek? Deze methode voor het bepalen van de ouderdom van organisch materiaal was aan het eind van de jaren veertig van de twintigste eeuw ontwikkeld door de Amerikaan Willard Frank Libby, maar werd veel nauwkeuriger gemaakt door De Vries, die als hoogleraar biofysica in hetzelfde laboratorium als Zernike werkte en door toedoen van Van Giffen in ouderdomsbepalingen geïnteresseerd was geraakt. Libby kreeg in 1960 de Nobelprijs voor de Scheikunde, maar De Vries had volgens velen zeker in die eer gedeeld als hij zijn leven op orde had weten te houden (hij is alleen nooit genom-

11 De Groningse fysicus Hessel de Vries (rechts) met de Amerikaanse scheikundige Willard Frank Libby (links), die in 1960 de Nobelprijs voor de Scheikunde zou krijgen voor de ontwikkeling van de C^{14} dateringsmethode, waaraan De Vries een belangrijke bijdrage leverde. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. In het midden de fysicus Lydam J. Briggs.

neerd). In 1959 was hij emotioneel zo hopeloos verstrikt geraakt dat hij eerst zijn geliefde (een secretaresse) van het leven beroofde en daarna de hand aan zichzelf sloeg. De liefde zit de wetenschap soms behoorlijk in de weg.

GROEISTUIPEN

De groei van de Groningse universiteit bracht niet alleen vreugde, maar zorgde ook voor fikse problemen. Nog niet in de jaren vijftig, maar wel na 1960, toen de Groningse universiteit met een ongeremde groei van de studentenpopulatie te maken kreeg en al snel uit haar voegen dreigde te barsten.

Voor de groei van de universiteit – ‘groei naar alle kanten’ zoals het heette – waren meerdere oorzaken aan te wijzen. Er kwamen in de eerste plaats gewoon meer studenten naar Groningen ten gevolge van de groei van de Nederlandse bevolking, de verlaging van de toelatingseisen voor verschillende studies (verschillende letterenstudies werden ook opengesteld voor gymnasiasten met een bètaopleiding), de verruiming van het beurzenstelsel en de introductie van nieuwe studierichtingen (zoals de universitaire opleidingen voor mo-diploma’s in de natuurwetenschappen en de letteren). Ondanks de spreiding van het hoger onderwijs en het oprichten van nieuwe instellingen voor hoger onderwijs, zoals de Technische Hogeschool in Eindhoven in 1956 en de Technische Hogeschool Twente in 1964, bleef de Groningse universiteit steeds meer

studenten trekken. Maar in de tweede plaats deden de studenten gemiddeld ook langer over hun studie dan enkele generaties daarvoor, zodat ze langer meetelden voor het studentenaantal in een bepaald jaar.

Meer studenten leidden ook tot de behoefte aan meer personeel – meer docenten, meer assistenten, meer technisch en ondersteunend personeel en meer administratief personeel – en vooral het bureau van de universiteit (of om het preciezer te zeggen het bureau van het college van curatoren), dat geweldig uitdijde met aparte afdelingen voor de bouwvoorzieningen, de personeelsadministratie, de financiën en de ontwikkelingsplannen van de universiteit. Die ontwikkelingsplannen waren nodig omdat de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (wwo), die in 1960 was aangenomen, om zulke plannen van de universiteiten vroeg. De wet gaf de universiteit ook rechtspersoonlijkheid en ook dat droeg bij aan een flinke toename van de universitaire bureaucratie (meer over die wet in hoofdstuk 3).

En ten slotte was er ook nog de eigen dynamiek van het wetenschappelijke onderzoek die tot het treffen van nieuwe voorzieningen noopte. In 1958 schafte de universiteit haar eerste grote rekenmachine aan, die na verloop van tijd door nieuwere en nog krachtiger machines werd vervangen. Dat vereiste gespecialiseerd personeel en een adequate huisvesting, want in bepaalde takken van wetenschap, zoals de organische scheikunde en de astronomie, kon een onderzoeker al snel niet meer buiten dergelijke rekenfaciliteiten. Ook de komst van het Kernfysisch Versneller Instituut – waarvoor de experimenteel natuurkundige Brinkman sinds 1957 ijverde en waarvoor de minister in 1963 zijn toestemming gaf – noodzaakte de universiteit aparte voorzieningen te treffen. Philips leverde daarvoor een cyclotron, maar dat apparaat kon niet zo maar tussen de bestaande bebouwing in Groningen worden geplaatst en dus moest men uitwijken naar een gebied buiten de stad.

Door de gecombineerde groei van de studentenbevolking, het onderwijsaanbod, het personeelsbestand en de onderzoeksfaciliteiten werd de ruimtenood steeds nijpender.⁴² Om daaraan tegemoet te komen werd achter het Academiegebouw in 1958-1960 een moderne vleugel bijgebouwd, met kantoren en collegezalen voor meer dan honderd studenten. Voor natuur- en scheikunde, die mede door de instelling van technische studierichtingen veel nieuwe studenten trokken, voor wie practicumruimten nodig waren, werden na 1960 snel zogeheten transitoria gebouwd, aan de rand van de stad. Daar konden de eerstejaars terecht voordat ze teruggingen naar de (inmiddels ook verbouwde en uitgebreide) laboratoria aan de Westersingel en de Bloemsingel, waar de meer geavanceerde apparaten stonden. De technische scheikunde en de toegepaste wiskunde werden in 1963, samen met de rekenmachines, ondergebracht in het leegstaande gebouw van de voormalige confectiefabriek Menco & Co aan de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104.

Toch waren dit maar tijdelijke maatregelen, lapmiddelen die de ergste nood moesten lenigen. Een meer permanente oplossing voor de ruimteproblemen werd gevonden in de verplaatsing van speciaal de grote natuurwetenschappelijke studierichtingen naar een nog maagdelijk gebied ten noorden van de noordelijke buitenwijken van Groningen, Paddepoel. In de weilanden daar was eindeloos veel ruimte beschikbaar voor wiskunde, natuurkunde en scheikunde. Ook de sterrenkundigen, op dat moment nog ondergebracht in het oude Fysiologisch Laboratorium schuin achter het Academiege-

bouw, zouden daar een modern onderkomen krijgen. De biologen gingen niet naar Paddepoel, hun laboratoria werden juist geconcentreerd op het terrein van 't Huis de Wolf in Haren. Voor de Faculteit der Letteren werd in 1964 het gebouw van Sociëteit De Harmonie aan de Oude Kijk in 't Jatstraat aangekocht (met zijn mooie concertzaal), maar daar zou de universiteit pas wat mee kunnen als eerst het kunstencentrum aan de Trompsingel (de latere Oosterpoort) gereed zou zijn, en dat zou nog vele jaren duren. Zo lang hoefde het in Paddepoel niet te duren. In 1964 ging daar de eerste spade de grond in voor de aanleg van de hoofdweg van het nieuwe gebied en het jaar daarna werd in de uiterste noordpunt van het terrein begonnen met de bouw van het Kernfysisch Versneller Instituut, zo ver mogelijk van de bebouwde omgeving af, gedeeltelijk zelfs over de grens van de gemeente Groningen. Voor andere faculteiten en afdelingen (kunstgeschiedenis, psychologie, sociologie) werden in de binnenstad gebouwen gekocht of gehuurd. Elke opleiding kreeg zo langzamerhand een eigen instituut, waar hoogleraren een eigen kamer hadden, waar docenten en studenten een eigen handbibliotheek tot hun beschikking hadden en waar enkele zaaltjes voor werkcolleges ingericht werden. Voor de farmaceuten ten slotte was het een hele vooruitgang dat ze na een zeer lange bouwgeschiedenis in 1964 eindelijk het nieuwe gebouw aan de Antonius Deusinglaan in gebruik konden nemen.

De toenemende complexiteit van de universiteit én de toenemende regelgeving vanuit de centrale overheid brachten ook een geheel ander probleem met zich mee: de steeds duidelijker wordende ongeschiktheid van het bestaande bestuursmodel van de universiteit. Het stelsel waarbij curatoren voor het beheer en de senaat voor onderwijs en onderzoek verantwoordelijk waren, werkte niet meer. De problemen werden steeds ingewikkelder en konden niet meer opgelost worden door bestuurders, die maar een klein deel van hun tijd aan het bestuur konden wijden. Het college van curatoren, samengesteld uit beroepsbestuurders die hun hoofdfunctie elders hadden – zoals rechter, burgemeester van de stad of commissaris van de Koningin – moest steeds meer delegeren aan zijn secretaris, wat een ondergeschikte ambtenaar eigenlijk te veel macht gaf. Sinds 1 september 1959 was dat mr. H. (Harry) Addens, die in dat jaar Cluysenaer had opgevolgd nadat deze hoogleraar sociaal recht was geworden. Addens, in 1929 in Bellingwolde geboren, had rechten gestudeerd in Groningen, was daarna in dienst getreden bij de provinciale griffie en was in 1958 overgestapt naar het bureau van de universiteit. Een jaar later werd hij dus al de opvolger van Cluysenaer. De senaat werd ondertussen te omvangrijk om nog als vergadering van professoren te kunnen opereren, waardoor de voorzitter, de rector magnificus, steeds meer zaken zelf moest afdoen, terwijl hij toch daarnaast zijn gewone onderwijs- en onderzoekstaken had. Alleen al de representatieve taken van de rector – naar binnen en naar buiten was hij de vertegenwoordiger van de universiteit – maakten dat hij zeker zijn onderzoek voor de duur van zijn ambtsperiode moest opgeven, waardoor het al in het begin van de jaren vijftig zeer moeilijk was iemand bereid te vinden die taak op zich te nemen. Ook het steeds intensiever wordende overleg met het college van curatoren zorgde ervoor dat de rector overbelast dreigde te worden.

De nieuwe wet op de het hoger onderwijs van 1960 veranderde weinig aan deze situatie. De minister hield vast aan het dualistische bestel (het college van curatoren naast de senaat), maar hij gaf de universiteiten wel de mogelijkheid te experimenteren met

nieuwe bestuursvormen, zoals een meerjarig rectoraat of een extra secretaris. Groningen maakte daarvan gebruik door in 1961 de farmaceut H.F.L. van Os voor vier jaar tot rector magnificus te benoemen (met een wisselende secretaris). Maar eigenlijk was iedereen het erover eens dat vroeg of laat het omslachtige dualistische model opgegeven moest worden en dat ter versterking van de bestuurskracht van de universiteit het college van curatoren en het dagelijks bestuur in elkaar geschoven dienden te worden, zoals Johan Huizinga in 1922 al had bepleit.⁴³ Of dat nu een eenhoofdige gezag moest worden, ongeveer in de trant van de president van een Amerikaanse universiteit, of toch een soort college van bestuur, daarover liepen de meningen nogal uiteen. Maar voorlopig gebeurde er niets en behielp men zich met de oude structuren.

Afwachten was geen optie bij een ander probleem, de huisvesting van studenten. Vanouds had de universiteit zich niet bekommerd om de vraag waar de studenten tijdens hun studie woonden. Studenten uit de stad Groningen bleven meestal gewoon thuis wonen, studenten van buiten kregen soms onderdak bij familie in de stad, en de anderen konden zonder veel problemen een kamer huren bij een weduwe of een gezin dat een kamer overhad en de extra inkomsten van de kamerhuur goed kon gebruiken. Toen de studentenbevolking in de jaren vijftig flink begon te groeien, was dat niet meer voldoende. Niet alleen werd de vraag naar kamers snel groter, maar door de stijgende welvaart van de Nederlandse bevolking verminderde de noodzaak om een misschien wel luidruchtige student in huis te nemen. Weliswaar groeide de stad, maar in de nieuwe woonwijken waren de huizen beter afgestemd op de gezinnen die er kwamen wonen en bleven er niet langer zomaar kamers over die een student zou kunnen huren.

De universiteiten in den lande – het probleem speelde natuurlijk niet alleen in Groningen – wilden niet werkeloos blijven toezien en besloten tot maatregelen. Rond 1957 riepen zij, met particulier geld, de Centrale Stichting Studentenhuisvesting (CSS) in het leven, waarvan in 1958 een Groningse afdeling van de grond kwam, de Stichting Studentenhuisvesting (SSH). Deze stichting trof maatregelen om het aantal kamers in de stad fors uit te breiden. In overleg met de gemeente werd naar ruimte gezocht voor het bouwen van flats speciaal voor studenten. De eerste flat verrees in 1960 in de nieuwe wijk Corpus den Hoorn, in 1965 gevolgd door flats in de nieuwbouwwijk van Helpman (Coendersborg) en aan de Eendrachtsskade. Verder werden er plannen gemaakt voor drie flats in de noordelijke nieuwbouwwijk Selwerd en zelfs op het nieuwe universiteitscomplex Paddepoel zouden drie flats moeten verrijzen, samen goed voor vele honderden studentenkamers. Wederom in overleg met de gemeente werden vanaf 1962 woningen die in het kader van de stadssanering voor sloop bestemd waren tijdelijk opgeknapt en verhuurd aan studenten. Een jaar later bracht de universiteit enkele tientallen studenten onder in eerst tien, later dertig woonboten in het oostelijk havengebied van Groningen. Ideaal was het niet, maar de nood was hoog.

De toevloed van zoveel nieuwe studenten betekende dat er ook steeds meer studenten kwamen die de studie eigenlijk niet aankonden of die veel langer dan normaal over hun studie deden. Dat hoefde niet per se te maken te hebben met hun mindere intelligentie of mindere geschiktheid voor de studie, het kon ook te maken hebben met aanpassingsproblemen die voortkwamen uit het verschil tussen het niet-academische milieu waaruit steeds meer studenten voortkwamen en de wereld waarin zij nu te

rechtkwamen. Maar een feit was dat het 'studierendement' (een term die in deze jaren voor het eerst opduikt) daalde. Steeds meer studenten moesten soms al na een jaar hun studie staken en studenten die hun studie wel afmaakten deden er gemiddeld steeds langer over. Dit was een ernstig probleem, zowel voor de individuele student, die geld kwijt was aan een niet-afgemaakte studie of relatief oud was als hij na een lange studie en meer dan een jaar dienstplicht de arbeidsmarkt betrad, als voor de overheid, die geld uitgaf voor mislukte of vertraagde studenten. Vanaf 1956 was dit een steeds terugkerend punt in de verslagen die de rector gaf over het voorbije jaar. En ook landelijk werd het een terugkerend discussiepunt.

Over de oorzaken van het dalend rendement waren verschillende theorieën in omloop. Sommigen wezen op de verlaging van de eisen voor het eindexamen van HBS en gymnasium, waardoor ook jongens en meisjes naar de universiteit kwamen die er de capaciteiten niet voor hadden. Anderen wezen op het fenomeen van de 'werkstudent', een student die naast zijn studie werkt en dus niet al zijn tijd aan zijn studie en het studentenleven kan besteden. Men vond dat ongewenst, maar het kwam steeds vaker voor. Weer anderen zagen een verband met de toenemende problemen om een kamer te vinden. En nog weer anderen zochten de oorzaak in de massaliteit van de studie, het daardoor verminderde contact met de docenten en de toenemende omvang van de exameneisen. Beoefenaars van nieuwe specialismen wilden hun vak immers ook terugzien in het examenpakket, terwijl hun zittende collega's niets wilden inleveren.

De voorgestelde remedies waren even divers. De een geloofde heilig in betere voorlichting, de ander drong aan op betere materiële voorzieningen voor studenten, weer een ander hamerde op de noodzaak van strakkere begeleiding, en nog weer een ander pleitte voor herinrichting van de studie, zodat deze wél binnen de nominale tijd (of zelfs in minder tijd) te doorlopen was. De ene maatregel was makkelijker in te voeren dan de andere. In de jaren vijftig kwam een uitgebreid stelsel van studievoorlichting van de grond. In 1953 kwam het Groninger Studenten Adviesbureau tot stand, een paar jaar later werd een studievoorlichter aangesteld (de eerder genoemde Van Dijk), er kwam regelmatig overleg met schoolleiders in de noordelijke provincies over de aansluiting tussen school en universiteit, er kwamen voorlichtingsdagen in het voorjaar om aankomende studenten en hun ouders een goed beeld te geven van de studie in een bepaald vak en aan het begin van het academisch jaar organiseerde de universiteit oriënteringsdagen, die de student wegwijs maakten in de studie van zijn of haar keuze. Aan de kamernood werd wat gedaan door het houden van kameracties, de bouw van studentenflats en het woonbaar maken van slooppanden. En de oprichting van een voor iedereen toegankelijke mensa in het nieuwe gebouw van Vindicat was een manier om bij studenten de zorg over de dagelijkse maaltijd weg te nemen. Maar herprogrammering van de studie was een lastiger zaak. Bij de Faculteit der Wis- en Natuurkunde en de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte werd wel gespeeld met de gedachte om een verkorte academische studie op te zetten voor degenen die met zuiver praktische oogmerken wilden gaan studeren en dus geen wetenschappelijke ambities hadden, maar zo'n baccalaureaatsstudie kwam niet van de grond. Het bleef voorlopig bij lapwerk en omdat de regering weigerde voor populaire studies een numerus fixus of selectie aan de poort in te voeren bleef men op de universiteiten voortdurend achter de feiten aan lopen. Planning was onder deze omstandigheden onmogelijk.

NIEUWE FACULTEITEN: SOCIALE WETENSCHAPPEN EN FILOSOFIE

De toename van het studentenaantal was niet gelijkmatig over de universiteit verdeeld. Alle faculteiten kregen meer studenten, maar de ene meer dan de andere. Hoe het verschil tussen de situatie in de jaren vijftig en die in de jaren zestig lag, is niet altijd precies vast te stellen, aangezien de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs, die in 1960 eindelijk tot stand kwam, sommige faculteiten herschikte en nieuwe faculteiten creëerde (voor de bestuurlijke veranderingen die de wet bracht, zie hoofdstuk 3). Verenigde Faculteiten met hun ingewikkelde bestuurlijke verhoudingen werden interfaculteiten en de gedrags- en maatschappijwetenschappen, die voorheen verspreid waren over verschillende faculteiten, werden in de nieuwe Faculteit der Sociale Wetenschappen ondergebracht. Die faculteit werd in één keer heel groot, met 676 studenten in 1964-1965.⁴⁴ Opvallend is ook dat de wet de filosofische opleiding (zonder psychologie) losmaakte uit de letterenfaculteit en onderbracht in de Centrale Interfaculteit. De verzelfstandiging van de wijsbegeerte was het gevolg van het feit dat de wet van 1960 een nieuwe doelstelling toevoegde aan de twee bestaande. Behalve vorming tot zelfstandige beoefening van de wetenschap en de voorbereiding op een betrekking waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is, moest het hoger onderwijs nu ook de bevordering van 'het inzicht in de samenhang van de wetenschappen' nastreven. Hier lag een taak voor de Centrale Interfaculteit, die voor een deel gevuld moest worden met hoogleraren uit andere faculteiten die iets van filosofie of theorie in hun leeropdracht hadden.

Sociale wetenschappen werden al vele jaren in Groningen beoefend en gedoceerd voordat er een faculteit was die deze vakken een eigen tehuis bood, gelijkwaardig aan de andere wetenschappen in Groningen.⁴⁵ Helmuth Plessner was in 1938 eerst als priaatdocent en daarna als bijzonder hoogleraar sociologie (binnen de rechtenfaculteit) werkzaam geweest en studenten konden bij hem een bijvak volgen. Na de oorlog werd zijn taak overgenomen door P.J. Bouman, die behalve over de sociologie ook college gaf over de grondslagen van het maatschappelijk werk. Hij was aangesteld bij rechten, maar kreeg in 1948 een dubbelbenoeming in de nieuwe Faculteit der Economische Wetenschappen, met de bedoeling deze een sociaalwetenschappelijk profiel te geven. Toen dat mislukte (zie hoofdstuk 1), verlegde Bouman zijn aandacht. In 1950 kwam het tot de oprichting van de Verenigde Faculteiten der Letteren en Wijsbegeerte, der Rechtsgeleerdheid en der Economische Wetenschappen, waaraan voortaan het onderwijs in de sociologie toevertrouwd werd.⁴⁶ Tegelijkertijd werd de sociale aardrijkskunde, die werd gedoceerd door H.J. Keuning (ook lid van de Faculteit der Economische Wetenschappen), ondergebracht in de Verenigde Faculteiten der Wis- en Natuurkunde en der Letteren en Wijsbegeerte.⁴⁷ Daar kreeg in 1951 ook de culturele antropologie een plek, waarvoor de nog niet gepromoveerde afrikanist A.H.J. (Adriaan) Prins een leeropdracht zonder titel kreeg (na zijn promotie werd hij in 1955 lector, in 1973 hoogleraar). Bij dezelfde combifaculteit werd in 1952 de al uitvoerig geciteerde Amsterdamse fysisch geograaf en romancier W.F. Hermans aangesteld. Tot halverwege de jaren zestig bleef dit het institutionele kader voor de beoefening van de maatschappijwetenschappen in Groningen.⁴⁸

Binnen dit kader groeide de sociologie snel uit tot een volwaardige studierichting. Al in 1951 kreeg Bouman assistentie van een lector, de sociograaf C.D. Saal, die vooral

12 Ivan Gadourek, hoogleraar sociologie. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

veel onderzoek in opdracht van derden deed en daardoor zijn promotie, op het boerengezin, pas in 1958 kon afronden. Verder werden er twee wetenschappelijke medewerkers aangesteld, wat amper genoeg was om de toename van het aantal studenten bij te houden. In 1958 kwam daarom de weg vrij voor de benoeming van een tweede hoogleraar sociologie, officieel binnen de Faculteit der Economische Wetenschappen, maar de facto vooral ten behoeve van de Verenigde Faculteiten. Dit werd de in 1948 uit Tsjecho-Slowakije gevluchte en in Leiden als socioloog opgeleide Ivan Gadourek (zijn naam viel al eerder). Anders dan Bouman, die benoemd was in drie faculteiten, veel vrije producties op zijn naam bracht en bovendien op de rol stond om rector magnificus te worden, kon Gadourek zijn onverdeelde aandacht geven aan de verdere opbouw van de sociologie in Groningen. De sociologen beschouwen hem daarom wel eens als de 'echte' grondlegger van de sociologie in Groningen. Gadourek introduceerde een ander soort sociologiebeoefening, met meer nadruk op onderzoekstechnieken en dito vaardigheden.

Terwijl de sociologie na de oorlog een frisse nieuwe start maakte, zat de psychologie in Groningen even op dood spoor. Het aantal studenten groeide wel, maar het was nog zoeken naar de juiste richting. Na het aftreden van Heymans in 1927 was het vak, ooit niet meer dan een deel van de wijsbegeerte, verzelfstandigd door de benoeming van H.J.F.W. Brugmans tot hoogleraar ‘zielkunde en haar toepassingen, pedagogiek en psychotechniek’, terwijl Leo Polak de filosofie voor zijn rekening nam. Men kon toen psychologie studeren als variant van de studie wijsbegeerte, maar sinds 1941 kon dat ook in de Verenigde Faculteiten der Letteren en Wijsbegeerte en der Wis- en Natuurkunde. Maar Brugmans was meer filosoof dan psycholoog.⁴⁹ Terwijl de psycholoog steeds meer empuoi kreeg in de maatschappij (het werd een echt beroep) en de behoefte aan praktisch onderwijs groeide, besteedde Brugmans vooral veel aandacht aan de grondslagen van de psychologie, waarbij hij hardnekkig het erfgoed van Heymans tegen nieuwere benaderingen verdedigde. Hij zou in 1954 met emeritaat gaan, maar daar wilden curatoren niet op wachten en begin 1948 gaf de minister toestemming om ter ondersteuning van Brugmans wat hulpkrachten aan te stellen. Er was ruimte voor een lector kindpsychologie en een lector toegepaste psychologie. Voor de eerste functie wist men de Amsterdamse kindpsychologe Wilhelmina Bladergroen te interesseren, die weliswaar niet gepromoveerd was (en nooit zou promoveren), maar wel veel praktijkervaring had.⁵⁰ Op de andere post kwam de Tilburgse lector psychologie J.Th. (Jan) Sniijders terecht, een gewezen priester die zich vooral als kenner van de psychologische test had doen kennen. Sniijders nam echter geen genoegen met de titel van lector en werd daarom buitengewoon hoogleraar. In deeltijd, want hij werd in Groningen ook nog directeur van het formeel buiten de universiteit staande Groninger Instituut voor Toegepaste Psychologie en Psychotechniek, dat zich toeleide op het ontwikkelen en afnemen van psychologische tests. Men was de handige Sniijders daarin mede ter wille omdat men wist dat men twee psychologen voor de prijs van één zou krijgen. Sniijders' echtgenote, Nan Sniijders-Oomen, was namelijk ook psycholoog en stond bekend om de door haar ontwikkelde non-verbale tests. Om de psychologie wat meer wind in de zeilen te geven werd het dubbele opleidingstraject (bij filosofie en bij de Verenigde Faculteiten der Letteren en Wijsbegeerte en der Wis- en Natuurkunde) in 1952 vervangen door een enkel traject, namelijk in de nieuwe Verenigde Faculteiten der Letteren en Wijsbegeerte, der Wis- en Natuurkunde en der Geneeskunde, in de hoop zo in de opleiding wat minder filosofie en wat meer fysiologie onder te brengen.

Nog voordat het emeritaat van Brugmans inging, kwam het tot een splitsing van zijn hoogleraarschap. Al in 1951 stelden curatoren aan de minister voor om de pedagogiek af te splitsen en daartoe twee leerstoelen pedagogiek in het leven te roepen, een voor opvoedkunde in het algemeen en een voor sociale pedagogiek. De behoefte aan aparte leerstoelen voor opvoedkunde was recentelijk toegenomen door de zorgen over de mentale gesteldheid van de Nederlandse jeugd. Onder de moderne jeugd, vooral in de grote steden, waren traditionele gezagsverhoudingen onder druk komen te staan. De jeugd trok zich niets meer aan van ouders, leerkrachten en andere volwassenen, en er ontwikkelde zich een eigen jeugdcultuur, waarin jongeren zich onttrokken aan het toezicht van de ouderen. Men vreesde voor zedelijke verwildering en verloedering. Om er meer zicht op te krijgen entameerde minister Rutten een landelijk onderzoek naar de leefwereld van jongeren in de moderne steden (de ‘massajeugd’). De Utrechtse

hoogleraar M.J. Langeveld presenteerde uiteindelijk in 1952 het rapport *Maatschappelijke verwildering der jeugd*, waarvan de titel niet veel te raden overliet over de inhoud. De Groningse curatoren speelden kortom handig in op de vermeende grotere behoefte aan pedagogische expertise.

Maar de minister wilde voorlopig niet verder gaan dan de benoeming van één hoogleraar. Al snel kwam toen de gewezen schoolmeester en kweekschoolleerling Hendrik Nieuwenhuis in beeld, die nog recent als directeur van een pedagogisch centrum in Den Haag in het kader van het landelijk onderzoek over de massajeugd het deelonderzoek over Den Haag had verricht. In een lezing daarover had Nieuwenhuis het hele probleem van de massajeugd een schijnprobleem genoemd, omdat het eerder een probleem van de volwassenen was. De naoorlogse cultuur was in zijn ogen ernstig verzwakt, schonk onvoldoende aandacht aan de ontwikkeling van de persoonlijkheid en bracht in plaats van de innerlijk gerijpte mens, die vanuit geestelijke waarden leeft, vooral de ‘massamens’ voort, die daar geen affiniteit mee had en daardoor ook niet wist wat hij met zijn talenten aan moest. De toegenomen secularisatie en arbeidsdeling hadden geleid tot het verdwijnen van onderlinge verbondenheid, wat weer geestelijke gemakzucht in de hand had gewerkt, alsook vatbaarheid voor het oppervlakkige vermaak dat radio en bioscoop boden. Het onderwijs zou daar een tegenwicht tegen kunnen bieden als daarin juist wel aandacht werd gegeven aan de vorming van de persoonlijkheid en het verantwoordelijkheidsgevoel, bijvoorbeeld door de leraar meer als rolmodel te laten optreden en in plaats van kennisoverdracht meer ruimte te scheppen voor zelfwerkzaamheid.

Het was duidelijk dat Nieuwenhuis zich daarmee kwalificeerde voor een functie als hoogleraar in de opvoedkunde in Groningen. Hij was al in 1939 bij Ph.A. Kohnstamm in Amsterdam gepromoveerd op een proefschrift over de betekenis van denkpsychologische opvattingen voor de didactiek van de lagere school en beschikte dus behalve over praktische ervaring ook over de benodigde wetenschappelijke *credentials*. Maar voor velen was hij toch te veel een man van het lager onderwijs. Desgevraagd gaf de oud-directeur-generaal van OK&W in Den Haag G.A. van Poelje een negatief advies over Nieuwenhuis (deze zou inderdaad te veel een man van het lager onderwijs zijn) en de faculteit had liever iemand die vooral kennis had van statistische methoden. Maar op grond van een zeer positief oordeel van de Utrechtse hoogleraar pedagogiek Langeveld koos het college van curatoren toch voor Nieuwenhuis en deze werd daarop bij KB van 2 november 1953 op de nieuwe leerstoel benoemd, tegen een salaris van duizend gulden per maand. Op zijn verzoek stond men hem toe daarnaast voor twee jaar nog een bijzondere leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam te bekleden, waar hij zijn leermeester Kohnstamm opvolgde.⁵¹

Na de benoeming van Nieuwenhuis kwam de pedagogiek in Groningen eindelijk tot ontplooiing. Niet zozeer door de groei van het aantal academische studenten (dat lag in de eerste jaren na de benoeming van Nieuwenhuis tussen de vijf en tien per jaar), als wel door de inrichting van een studieprogramma voor mo-studenten in de pedagogiek. Sinds 1952 was de mo-akte pedagogiek verplicht voor kweekschoolleerlingen en vakdocenten en velen moesten die kwalificatie nog halen. In goed overleg met de Vereniging tot Bevordering van de Studie der Paedagogiek, die tot die tijd verantwoordelijk was voor de mo-opleidingen, schakelde Nieuwenhuis andere academische docenten in

(onder anderen Bladergroen en Bouman) en kon hij in oktober 1954 van start gaan. In het eerste jaar meldden zich 21 cursisten aan voor de akte mo-A en zes voor mo-B, en een jaar later waren die aantallen al opgelopen naar respectievelijk 47 en 13. Voor die laatste opleiding kwamen er zelfs cursisten uit Hengelo, Deventer en Winterswijk. De opleiding was rendabel en voorzag in een maatschappelijke behoefte.⁵² Het was daarom alleszins gerechtvaardigd dat in 1964 de al langer gewenste tweede hoogleraar, speciaal voor onderwijskunde, er alsnog kwam: de directeur van het Algemeen Pedagogisch Centrum in Amsterdam, Leon van Gelder.

Toen de oude Brugmans in juni 1954 eindelijk met emeritaat ging – hij zou zijn afscheidsrede pas in oktober houden, omdat hij eerst moest herstellen van een ongeval – was het geen uitgemaakte zaak dat Sniijders hem zou opvolgen. Aanvankelijk had de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, die een voordracht opstelde, Sniijders daar helemaal niet voor op het oog. In plaats daarvan droeg de faculteit op aanbeveling van Brugmans de Amsterdamse sociaal psycholoog T.T. (Tonko) ten Have voor, een andere (late) leerling van Heymans. Dit was onacceptabel voor het college van curatoren, dat diens voordracht als ‘geestelijke inteelt’ beschouwde, die voor de psychologie ‘de dood in de pot’ zou betekenen. Het college dwong de faculteit alsnog ook Sniijders op de voordracht te plaatsen en droeg deze vervolgens voor bij de minister, die hem vervolgens vlot benoemde. De plaats van Sniijders als buitengewoon hoogleraar toegepaste psychologie werd in 1955 ingenomen door B.J. (Ben) Kouwer, ook niet bepaald iemand uit de school van Heymans. In dat jaar werd ten slotte nog een buitengewoon hoogleraar sociale psychologie aangesteld, H.A. (Herman) Hutte. Deze werd in 1957 gewoon hoogleraar, een bevordering waar Kouwer tot 1960 op moest wachten.⁵³

KOUWER TEGENOVER HEYMANS

Gerardus Heymans was voor de psychologen in Groningen na de oorlog bijkans een heilige. Hij was de grondlegger van de experimentele psychologie in Nederland en had in zijn rectorale rede uit 1909, *De toekomstige eeuw van de psychologie*, het toen nog jonge vakgebied een gouden toekomst beloofd. De psychologie, mits wetenschappelijk beoefend, zou ooit in staat zijn antwoord te geven op alle levensvragen waar de mensheid nog mee worstelde, op het terrein van de opvoeding, het huwelijk, de beroepskeuze en wat al niet. De praktische psychologie zou door gerichte tests te ontwikkelen de onrust en het onbehagen die eigen zijn aan de moderne, gesecculariseerde wereld wegnemen. Brugmans, Heymans' trouwe leerling en opvolger, geloofde daar stellig in. Maar na de oorlog liep het tijdperk van Heymans en Brugmans ten einde en traden er, ook in Groningen, psychologen naar voren die daar radicaal anders over dachten. Van hen was het meest uitgesproken Benjamin Jan (kortweg Ben) Kouwer.⁵⁴

Kouwer (1921-1968) was de zoon van een uit Groningen afkomstige bankier die uiteindelijk in Apeldoorn belandde. Na het gymnasium ging hij in Utrecht

scheikunde studeren, maar tijdens de oorlog stapte hij over op de psychologie. In het laatste oorlogsjaar werd hij assistent bij de in Utrecht gevestigde Stichting voor Psychotechniek, het testbureau van de latere Utrechtse hoogleraar D.J. van Lennep. Kort na de oorlog kon Kouwer met een beurs van het Centre National de Recherches Scientifiques naar het Institut de Biométrie te Parijs om er psychologisch-statistisch werk te doen. In Parijs deed hij niet alleen veel kennis en ervaring op psychologisch terrein op (hij leerde er de factoranalyse kennen), hij raakte er ook vertrouwd met de filosofie van het existencialisme, vooral met het werk van Jean-Paul Sartre. In 1949 promoveerde Kouwer bij de psycholoog F.J.J. Buytendijk op een studie over de perceptie van kleuren – waarbij hij zijn materiaal niet alleen ontleende aan psychologische tests, maar ook aan poëzie, literatuur en historische studies over kleuren.

Al voor zijn promotie was Kouwer in dienst gekomen van de Utrechtse universiteit, als hoofdassistent van het Psychologisch Laboratorium. Vanaf 1949 tot zijn benoeming in Groningen was hij verder als wetenschappelijk ambtenaar verbonden aan het Instituut voor Clinische en Industriële Psychologie in Utrecht. Hij schreef veel in die tijd, stelde samen met zijn collega J. Linschoten een inleiding in de psychologie samen en publiceerde in 1952 het overzichtswerk *Tests in de psychologische praktijk*. Tegenover de in Utrecht dominante fenomenologische aanpak van de psychologie, waarin het meten en wegen van de natuurwetenschappen vervangen werden door het ‘schouwen’ van de ander, stond hij afwijzend. In een artikel uit 1953 noemde hij de fenomenologische psychologie ‘moderne magie’. De mens blijft, ondanks alles wat er over hem te ontdekken valt, uiteindelijk een mysterie en de pogingen van de fenomenologie om het raadselachtige en onkenbare subject te begrijpen zijn gedoemd te mislukken. ‘De fenomenologie als methode om ons in de verschijnselen de essentie te openbaren is onvergelijkbaar met de wetenschap, die de verschijnselen onderwerpt en tot feiten maakt.’⁵⁵ De ander is als object van buitenaf misschien te begrijpen – en in de testpraktijk, waar Kouwer zijn dagen mee vulde, gebeurde dat volop – maar zal ons als subject steeds weer ontsnappen. Daarmee had hij al de kern van zijn persoonlijkheidsleer onder woorden gebracht.

In 1954 ging in Groningen Brugmans met emeritaat – eindelijk. Zijn opvolger was Jan Th. Snijders, tot dan buitengewoon hoogleraar toegepaste psychologie en directeur van het zelfstandige Groninger Instituut voor Toegepaste Psychologie en Psychotechniek. In beide functies werd Snijders opgevolgd door Kouwer (nadat overigens meer gevestigde psychologen als J.H. van den Berg en C.F. van Parreren voor de eer hadden bedankt). Het was bekend dat Kouwer zo zijn bedenkingen had bij de pretenties van de toegepaste psychologie, maar in zijn oratie, *Gewetensproblemen van de toegepaste psychologie*, uitgesproken op 1 oktober 1955, was hij zo kritisch over het vak dat hij zou gaan doceren, dat het publiek na afloop verbijsterd de aula moet hebben verlaten.

Kouwer begon met te constateren dat de psychologie kennelijk in een grote maatschappelijke behoefte voorzag. De maatschappij verandert snel. Eeuwenoude overtuigingen worden afgebroken, traditionele zekerheden gerelativeerd. Daardoor zijn de mensen onzeker geworden en zijn zij hun vaste waarden kwijtgeraakt, waardoor het moeilijk is bij levensvraagstukken beslissingen te nemen. Religie biedt onvoldoende houvast. In deze situatie grijpt men dan naar alles wat uitkomst kan bieden en de psychologie is een van die middelen. 'De psychologie immers, die alles van de mens zou weten, die door zou kunnen dringen in de diepten van de ziel, welke ons persoonlijk altijd mysterieus en duister blijven.'⁵⁶ De praktiserende psycholoog krijgt daarom voortdurend te maken met de verwachting dat hij het antwoord zal geven op de levensvragen waarmee mensen worstelen. Ook al zijn de vragen soms zeer concreet, zoals bij beroepskeuze of personeelsselectie, zij maskeren toch een essentiële onzekerheid over de zin van het bestaan en onze verantwoordelijkheden in het leven. Men stelt de psycholoog heel concrete vragen: hoe komt mijn zoontje van het bedplassen af, welk beroep past het beste bij mij, welke persoon is het meest geschikt voor deze functie? Maar wat men eigenlijk vraagt is *morele* steun. Mensen vragen de psycholoog richtlijnen hoe zij hun leven moeten of behoren in te richten, zij verwachten van hem geestelijke leiding. 'Men wil een antwoord hebben op wat juist en onjuist is, wat verantwoord en wat onverantwoord, wat waardevol en wat funest is. Men wil richtlijnen en gedragsnormen, die een houvast bieden in de relativeringen, waarin de huidige cultuur ons drijft.'⁵⁷

Maar die *morele* steun, betoogt Kouwer, *kán* de psycholoog niet geven. Heymans had dan wel beweerd dat de psychologie (in de toekomst) richting aan ons bestaan zou kunnen geven, maar Kouwer geloofde daar niet in. De wetenschap van de psychologie is namelijk gebonden aan bepaalde grenzen, die de beoefenaar niet kan overschrijden zonder onwetenschappelijk te worden. Kenmerkend voor de wetenschap is dat zij zich beperkt tot feitelijke constatering, die in zichzelf waardevrij, niet-normatief zijn. Zij neemt de wereld zoals zij zich voordoet en kan niets zeggen over de wereld zoals zij zou moeten zijn. Zo kan de psychologie allerlei feiten over het verschijnsel van masturbatie blootleggen en de geestelijke achtergrond daarvan analyseren, maar als wetenschapper kan de psycholoog daar geen waardeoordeel over uitspreken. Bij psychologische tests kan de onderzoeker bepalen in welke mate een bepaalde begaafdheid aanwezig is, maar de vraag of die begaafdheid verder moet worden ontwikkeld kan hij niet beantwoorden.

Dit brengt de psycholoog tot het gewetensprobleem waarvan in de titel van de oratie sprake is: mensen doen een dringend beroep op hem om hun de richting te wijzen die zij moeten inslaan, juist omdat de psycholoog een wetenschapper is. De verleiding is groot het individu daarbij te helpen, maar als de psycholoog de wetenschap trouw wil blijven kan hij dat niet doen. Er zijn al-

lerlei uitwegen bedacht om dit dilemma te ontlopen, maar niets helpt. Nu was het niet de bedoeling van Kouwer om de hele psychologie dan maar op te doen, in afwachting misschien van een oplossing van het dilemma.

Wij kunnen het betreuren dat de psychologie zich te vroeg geëngageerd heeft en dat zij zich door de geestdriftige ontvangst van de maatschappij heeft laten verleiden tot een soort van geestelijke prostitutie. Maar dit berouw is te laat. De samenleving rekent nu op de psychologen, zij roept hun hulp in met zeer bepaalde verwachtingen en de psychologen kunnen niet anders dan trachten een zo goed mogelijke aanpassing te vinden.⁵⁸

‘Geestelijke prostitutie’, het was alsof Kouwer daarmee de poten onder zijn eigen stoel – en die van alle collega’s in de wereld van de test- en adviespraktijk – wegzaagde. Maar daar moesten de psychologen het voorlopig wel mee doen, want wat Kouwer in de rest van zijn betoog nog zei over mogelijkheden om de toegepaste psychologie beter te funderen, klonk nog niet erg hoopgevend.

Die neiging tot zelfdestructie werd kenmerkend voor Kouwer als hoogleeraar. Ook zijn hoofdwerk, *Het spel van de persoonlijkheid* uit 1963, komt uiteindelijk neer op een ontkenning: na een bij vlagen briljante analyse van wat in het verleden zoal over de persoonlijkheid is gezegd, concludeert Kouwer dat het zelf, waarnaar iedereen op zoek is, niet bestaat. Het is als een ui, die je afpelt tot er uiteindelijk niets overblijft; de kern waarnaar je op zoek was, blijkt niet te bestaan.⁵⁹ Toch werd het boek in de jaren zestig bijna een cultboek, zoals ook Kouwer zelf als een goeroe werd vereerd. Excentriek (welke hoogleraar reed er nu rond op een solex?), virtuoos en vlijmscherp. Studenten volgden zijn colleges ook als dat voor hun opleiding helemaal niet nodig was. Zijn vertaling en bewerking van Sartres boek over de Franse schrijver en filosoof Jean Genet (1962) en *Het spel van de persoonlijkheid* werden gespeeld. Maar de gekwelde persoon die hij was, overleefde het zelf niet. Kouwer, die bij tijd en wijle aan zware depressies leed en twijfelde aan zijn eigen vermogens, overleed in 1968 op zeven- enveertigjarige leeftijd, vermoedelijk aan een hartaanval. Niet weinigen dachten bij het horen van het bericht aan zelfmoord. Dat was het niet, maar het is aannemelijk dat het overvloedig gebruik van antidepressiva en andere psychofarmaca een grote rol heeft gespeeld bij zijn fysieke zelfondermijning.⁶⁰

Na 1960 werd voor de sociale wetenschappen in Groningen alles anders. De nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs stipuleerde in artikel 17 dat een universiteit ook een faculteit der sociale wetenschappen kon omvatten, met de mogelijkheid die faculteit onder te verdelen in subfaculteiten (ook andere, grote faculteiten kregen die mogelijkheid). De nadere uitwerking daarvan zou geschieden in het nieuwe Academisch Statuut, dat de studierichtingen en de examens zou moeten regelen. Dat statuut liet nog even op zich wachten, evenals het bestuursreglement van de universiteit, maar in 1963 was het zover. In Groningen is er toen voor gekozen om in de nieuwe Faculteit der So-

cialen Wetenschappen zowel de sociologie als de psychologie en de pedagogiek onder te brengen, ook al waren die laatste twee eerder gedrags- dan maatschappijwetenschappen. En nog was het niet meteen duidelijk hoe het precies geregeld was, want toen bij Koninklijk Besluit van 2 maart 1964 Van Gelder werd benoemd als de tweede hoogleraar pedagogiek, vooral met betrekking tot de toepassing in het onderwijs, werd hij in eerste instantie ondergebracht in de Faculteit der Letteren en liepen bij zijn oratie op 6 oktober 1964 de hoogleraren van die faculteit voorop in het cortège en niet de hoogleraren die in de Faculteit der Sociale Wetenschappen een nieuw onderkomen hadden gevonden.⁶¹ Het college van curatoren had gemeend dat zolang het bestuursreglement nog niet klaar was, er van een faculteit der Sociale Wetenschappen officieel geen sprake kon zijn, hoewel de directeur-generaal van OK&W, A.J. Piekaar, al op 18 juni desgevraagd had laten weten dat de faculteit formeel al sinds 1 september 1963 bestond, de datum waarop het Academisch Statuut in werking was getreden. Zijn redenering was dat de onderscheiden studierichtingen toen al bestonden, zij het voorlopig nog elders ondergebracht. Waarom bij de oratie van Van Gelder de hoogleraren van letteren toch nog vooropliepen, is een raadsel. Het illustreert het wat 'rafelig begin' van een snelgroeiende faculteit.⁶²

De sociale geografie bleef buiten de Faculteit der Sociale Wetenschappen, hoewel dat vak daar zeker had gepast. Keuning gaf er de voorkeur aan een interfaculteit te vormen, samen met prehistorie. Voor hem veranderde er niet veel. In zijn sector was de personeel aanwas ook niet zo sterk als bij sociologie, psychologie en pedagogiek. In 1964 werd een hoogleraar sociale en economische geografie aangesteld, Johan Winsemius, die net als Keuning een thuisbasis kreeg in de Faculteit der Economische Wetenschappen.⁶³ Maar Winsemius overleed al op 3 november 1964 aan een kwaadaardige ziekte. Hij werd in 1966 opgevolgd door Robert Tamsma.

Ook de wijsbegeerte werd ondergebracht in een interfaculteit, maar dan wel in de 'centrale' interfaculteit.⁶⁴ Lange tijd was filosofie in Groningen een eenmansbedrijf geweest: eerst Heymans, toen Polak, na de oorlog Plessner. Toen deze in 1950 naar Göttingen vertrok, viel het niet mee om een geschikte opvolger te vinden. Vanuit de hoek van de natuurwetenschappen werd aangedrongen op iemand die vertrouwd was met de exacte wetenschappen (de wetenschapshistoricus E.J. Dijksterhuis is toen even in beeld geweest), maar bij de geesteswetenschappen wilde men eerder het accent leggen op de algemene en continentale filosofie. Brugmans en de germanist Van Stockum namen zolang de colleges waar, net zoals zij tijdens de oorlog hadden gedaan. Pas in 1953 werd een oplossing gevonden. C.A. (Kees) van Peursen, kenner van het existentialisme, werd hoogleraar wijsbegeerte en geschiedenis van de wijsbegeerte, terwijl de neo-thomistische natuurfilosoof A.G.M. van Melsen, die al hoogleraar wijsbegeerte in Nijmegen was, bereid werd gevonden eerst een onderwijsopdracht en in 1954 een buitengewoon hoogleraarschap te aanvaarden voor filosofie der exacte wetenschappen en logica. Dat werkte goed en toen Van Peursen in 1960 naar Leiden vertrok, werd hij een jaar later opgevolgd door Bernardus Maria Ignatius (Bernard) Delfgaauw, ook een algemeen filosoof met speciale kennis van het existentialisme. Hij oreeerde op 17 oktober 1961 over 'het vraagstuk van het materialisme'.

Delfgaauw kreeg al gauw de opdracht de inrichting van de Centrale Interfaculteit voor te bereiden. Iedere hoogleraar in een andere faculteit die iets aan filosofie deed,

werd automatisch ook lid van de Centrale Interfaculteit, maar het was daarnaast de bedoeling hoogleraren speciaal ten behoeve van deze faculteit aan te stellen. De eerste stap daartoe was in 1964 de benoeming van de fenomenoloog en filosofisch antropoloog Reinout Bakker. Deze hield op 26 januari 1965 zijn oratie over de Franse fenomenoloog Maurice Merleau-Ponty en diens bijdrage 'tot het gesprek tussen filosofie en wetenschap', een onderwerp dat precies paste bij de taak die de Centrale Interfaculteit in het geheel der wetenschappen diende te vervullen. Zowel Delfgaauw als Bakker waren nog wel formeel lid van de Faculteit der Letteren en ze deden af toe ook wat voor die faculteit. Bakker bijvoorbeeld gaf graag colleges antieke wijsbegeerte voor studenten klassieke talen. Maar verder beschouwden ze hun verbintenis met Letteren als een formaliteit. Ook Van Melsen, die tot 1966 in Groningen college bleef geven, was formeel nog ondergebracht bij de letterenfaculteit, zonder dat dat iets voorstelde.⁶⁵ Een soortgelijke constructie werd bedacht voor de godsdienstfilosoof H.G. Hubbeling. Deze gewezen predikant was in 1956 gepromoveerd (in de theologie) op een proefschrift over Zwitserse theoloog Emil Brunner, maar omdat men hem graag als filosoof wilde aantrekken, promoveerde Hubbeling in 1964 voor de tweede keer, dit keer bij filosofie, met een baanbrekend proefschrift over de methodologie van Spinoza. Hij werd daarna medewerker voor analytische wijsbegeerte en in 1967 hoogleraar godsdienstwijsbegeerte en wijsgerige ethiek, officieel in de theologische faculteit, maar nadrukkelijk ten behoeve van de Centrale Interfaculteit (waar hij overigens niet of nauwelijks college gaf).

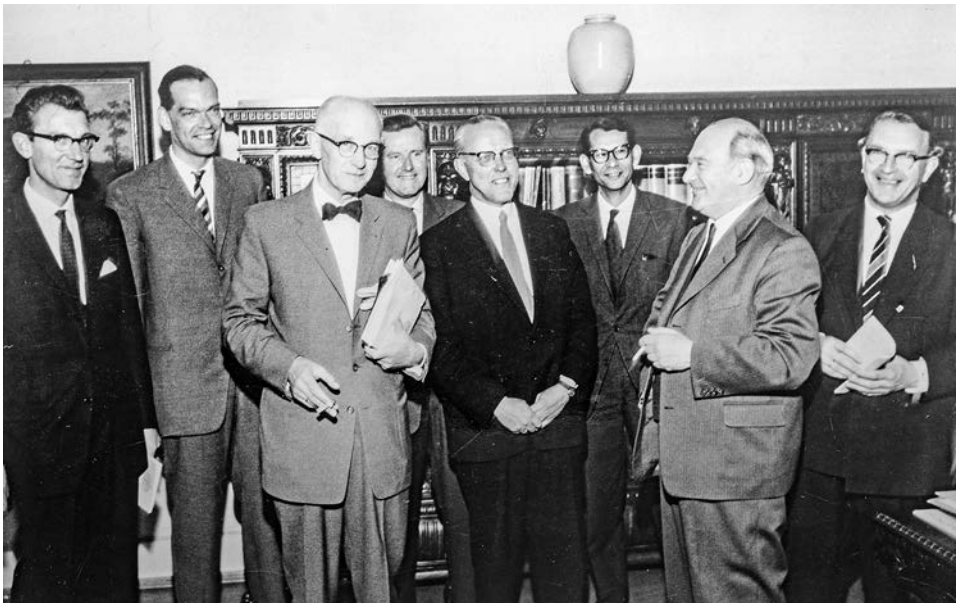
INTERNATIONAAL CONTACT

Het aantal studenten in Groningen groeide snel, maar onder hen waren amper buitenlandse studenten. Groningen was in de negentiende eeuw een Nederlandse universiteit geworden waar Nederlandse hoogleraren in het Nederlands aan Nederlandse studenten college gaven en in de jaren vijftig en zestig was dit nog steeds het geval. Exacte cijfers zijn moeilijk te geven omdat de definitie van wie als buitenlander telde onduidelijk is. In deze tijd kende Groningen studenten die als geboorteplaats een stad of dorp in 'Indonesië' opgaven, maar waren zij daarom Indonesiërs? Deze studenten waren in Indië geboren toen dat nog een Nederlands rijksdeel was en hun ouders waren toen Nederlanders geweest (zoals ook af te leiden valt uit hun achternaam). Men kan deze studenten dus moeilijk als buitenlandse studenten beschouwen. Datzelfde gold vaak voor studenten die een geboorteplaats in Zwitserland opgaven. In hun geval gaat het waarschijnlijk om kinderen van Nederlanders die tijdens de oorlog naar Zwitserland waren uitgeweken of daar werkten voor een internationale organisatie. Veel doet het er niet toe, want zelfs als we die 'schijnbuitenlanders' meetellen, komt het percentage buitenlandse studenten in de onderhavige periode niet boven de één uit. Een buitenlandse student was in de jaren vijftig en zestig in Groningen echt een *rara avis*. Af en toe kwam er een clubje studenten uit het buitenland naar Groningen. In de jaren 1956-1964 schreef zich hier in het kader van het in 1955 gesloten Cultureel Verdrag met Noorwegen elk jaar een klein contingent Noorse studenten in om geneeskunde te studeren. In 1963 ging het om twintig studenten. Maar in 1964 hield dat weer op. De rector magnificus kreeg toen van de laatste Noorse studenten een geschenk als dank voor

de ondervonden gastvrijheid. Deze Noorse studenten zullen zich weinig gemengd hebben onder de Nederlandse studenten.

Dit alles betekent niet dat men in Groningen geen nota nam van het buitenland. Volgens rector magnificus Sirks, die veel in het buitenland kwam – te veel eigenlijk, ook volgens hemzelf – bestond er in de naoorlogse jaren een duidelijk behoefte aan internationaal contact, ‘veel meer dan in vroeger jaren ooit het geval is geweest’. Vijf jaar later herhaalde de toenmalige rector, de germanist Rompelman, die mening. ‘Onze tijd staat in het teken van het internationale contact,’ hield hij zijn publiek in 1956 voor.⁶⁶ Op alle mogelijke manieren werden de banden met het buitenland aangehaald en trokken hoogleraren en (gevoorderde) studenten erop uit om te zien wat er elders in de wereld te koop was.⁶⁷ Ook de weerslag van de internationale politiek op het academisch leven werd steeds meer voelbaar.

Dat het buitenland meetelde, was op allerlei manieren te merken. Met een paar universiteiten onderhield de Groningse universiteit een soort stedenband. Na de oorlog was dat tijdelijk met Neuchâtel het geval geweest, maar in het begin van de jaren vijftig werd het contact met het Noord-Engelse Newcastle upon Tyne belangrijker.⁶⁸ Elk jaar kwamen er of twee Engelse hoogleraren naar Groningen of gingen er twee Groningers naar Engeland. In 1960 kwam een soortgelijke band (‘jumelage’) tot stand met Göttingen, niet toevallig in het jaar dat Plessner rector was in Göttingen en P.J. Bouman in Groningen. Vanaf 1963 werden contacten gelegd met de universiteit in het Franse Straatsburg, maar deze contacten bleven bescheiden in vergelijking met het intensieve contact met Newcastle. Daarnaast profiteerde de Groningse universiteit van de culturele akkoorden die Nederland op initiatief van minister Van der Leeuw na de oorlog met de na de andere bevriende natie sloot: België, Frankrijk, Italië, Engeland, Noor-

13 P.J. Bouman met rechts van hem Helmuth Plessner (met sigaret) 1962. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Links van Bouman de godsdienstfilosoof H. de Vos (met vlinderdas).

wegen en zelfs Zuid-Afrika (in 1951). In het kader van die akkoorden doceerden hoogleraren uit het ene land een aantal weken in het andere land. In 1955 maakte de historicus Van Winter in dat kader een lange reis langs Zuid-Afrikaanse universiteiten, het jaar daarop gevolgd door de socioloog Bouman. Met de Verenigde Staten verliep de uitwisseling vaak via de Fulbrightbeurzen.

Soms verliep het contact via de vele internationale organisaties die na de oorlog ontstonden, zoals de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Unesco) en de World Health Organization (WHO), beide onderdeel van de Verenigde Naties. De Groningse hoogleraar psychiatrie G. Kraus was elk jaar wel voor de WHO op reis door het Nabije of het Midden-Oosten om te rapporteren over de geestelijke volksgezondheid ter plaatse. Toen hij in 1956 onverwacht overleed, was hij net terug van een verblijf in Israël en Pakistan. Verder was er de Wereldraad van Kerken, waar de hoogleraar kerkgeschiedenis W.F. Dankbaar steeds naar afgevaardigd werd, en de organisatie achter de oprichting van de European Southern Observatory (ESO) in Chili, waarvoor de astronoom Blaauw vanaf 1961 regelmatig de oceaan overstak. Groningen was ook betrokken bij een uitsluitend Nederlands initiatief, de Netherlands Universities Fellowships for International Cooperation (Nuffic). Dit was een in januari 1952 door alle president-curatoren van de Nederlandse universiteiten opgerichte organisatie die in eerste instantie Engelstalig onderwijs voor studenten uit net onafhankelijk geworden landen aanbood en zich vanaf 1958 ook met diplomawaardering en onderwijsvergelijking ging bezighouden. Van januari tot juni 1963 organiseerde de Groningse universiteit een conferentie voor Nuffic over 'De problematiek der ontwikkelingslanden', met ongeveer 150 deelnemers. Twaalf van de negentien sprekers kwamen uit Groningen.⁶⁹

Ten slotte mag niet het verschijnsel van de landenweek onvermeld blijven: op initiatief van een aantal hoogleraren konden in bijvoorbeeld de 'Franse' of 'Engelse week' in Groningen culturele activiteiten georganiseerd worden, altijd met medewerking van artiesten en geleerden uit het land in kwestie. Die konden Groningse studenten en docenten nauwer in contact brengen met de cultuur van het desbetreffende land. Dankzij de inzet van de francofile hoogleraar economische geschiedenis H. Baudet vond er in deze periode zelfs twee keer een Franse week plaats (die hij mede opzette als tegenwicht tegen een volgens hem al te eenzijdige oriëntatie op de Angelsaksische wereld). Tijdens het lustrum van 1964 vond een zeer succesvolle Italiaanse week plaats.⁷⁰

Het meest frequent was evenwel het congresbezoek in andere landen, soms gecombineerd met een studieverblijf ter plaatse. Zo bezocht de reislustige Sirks in 1951 Australië en ging de anglist R.W. Zandvoort in 1953 voor drie maanden naar de Verenigde Staten. Er vonden ook internationale congressen in Groningen zelf plaats. Eerland organiseerde van 1951 tot 1958 elk jaar en daarna elke twee jaar in het Academisch Ziekenhuis een drukbezochte thoraxcursus, die chirurgen uit alle delen van de wereld naar Groningen bracht. Aan de eerste cursus, van 28 maart tot 12 mei 1951, namen 30 cursisten deel, met 14 buitenlanders, in 1952 waren er 52 deelnemers uit 18 landen en in 1953 74 deelnemers uit 26 landen.⁷¹ Die cursus droeg, aldus de rector in 1953, er in niet geringe mate aan bij 'de roem van de Groningse universiteit in het buitenland te verhogen'.⁷² In het jaar daarop organiseerden de astronomen op het landgoed Vosbergen in Eelde, toen een universitair congrescentrum, een internationale conferentie over de structuur van de Melkweg. Maar ook toen al leek het erop dat Nederlanders elkaar liever bij

congressen in het buitenland opzoeken dan in eigen land. Er werd aan het eind van de jaren vijftig al zo veel gereisd dat rector magnificus Scheltema er in 1959 van afzag al die reizen apart te vermelden. 'Vroeger waren deze reizen zeldzaam en veel besproken ondernemingen; thans behooren zij tot de routine van den academicus en verdienen geen afzonderlijke vermelding,' vond hij.⁷³ Zijn opvolger, P.J. Bouman, zelf een veelbereisd man, hervatte de gewoonte echter weer, tot vreugde van de geschiedschrijver.

Het maken van buitenlandse reizen was dan misschien routine geworden, dat betekent niet dat er geen kritiek was. Al in 1953 vroeg de jurist Beekhuis zich al af of het normale onderwijs niet in de verdrukking kwam door al dat gereis – al gaf hij toe zelf het slechte voorbeeld te hebben gegeven door al in de eerste week van zijn rectoraat (september 1952) naar Rome te vertrekken als lid van de Nederlandse delegatie op een diplomatieke conferentie over het luchtvaartrecht. Een paar jaar later, in 1957, liet de fungerend rector, de hersenanatoom Ariëns Kappers, zich weer kritisch uit over al dat gereis. Het al maar intensiever wordende internationale verkeer had, vond hij, ook een keerzijde, het werd 'té exuberant'. Als hij alle congressen zou bezoeken die hij zou willen bezoeken, zou hij geen tijd overhouden voor het werk in zijn laboratorium:

Mij bekruipt wel eens het gevoel, dat wij moeten oppassen geen commis voyageurs [handelsreizigers] in de wetenschap te worden en ook niet het gevaar te lopen als zodanig te worden beschouwd. Het staat te bezien of monstercongressen van 1000 of meer deelnemers veel zin hebben en niet meer met wetenschappelijke jaarmarkten te vergelijken zijn.⁷⁴

Symposia met een beperkt aantal deelnemers leken hem veel vruchtbaarder. Het kwam immers op het persoonlijk contact aan en dat was bij kleine bijeenkomsten beter te garanderen. En afgezien daarvan was al dat reizen ook niet goedkoop. Wie in opdracht van een internationale organisatie reisde of op uitnodiging van een andere universiteit kon de reiskosten elders verhalen. Ook de reizen die de geoloog Kuenen in 1952 en 1956 naar Zuid-Amerika maakte om de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM) te adviseren over de oliewinning, zullen wel niet door hemzelf betaald zijn. Maar wie op eigen initiatief naar een congres in het buitenland ging, moest bij curatoren of het Groninger Universiteitsfonds om geldelijke steun vragen en dat kon niet altijd, zo veel werd er gereisd.

De meeste Groningse geleerden reisden naar landen in West-Europa en naar de Verenigde Staten. In dat laatste land lag na de oorlog het zwaartepunt van de wetenschappelijke wereld. Bovendien stopte de Amerikaanse overheid hetzij rechtstreeks, via de Fulbrightbeurzen, hetzij indirect, via bijvoorbeeld de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO, of, in het Engels, NATO) veel geld in de wetenschappelijke uitwisseling met Europa, mede om op die manier goodwill te kweken en de Europese landen in het westerse kamp te houden. Niemand zag er iets kwaads in dat de sterrenkundige Adriaan Blaauw en enkelen van zijn medewerkers in september 1964 de NATO Summer Course in Observational Aspects of Galactic Structures bezocht in de Griekse badplaats Lagonissi en dat zijn collega fysische chemie Jan Kommandeur in hetzelfde jaar de NATO School of Quantum Chemistry in Istanboel bezocht. Een demonstratie van de gedeelde waarden van Nederland en de Verenigde Staten was het congres 'Vrijheid en gebondenheid in de wetenschap', dat de Nederlandse universiteiten in 1954 in Den Haag hielden ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van Columbia University in New York. Bouman was namens Groningen een van de sprekers.

Moeizamer was aanvankelijk het contact met West-Duitsland. Hoewel de betrekkingen officieel genormaliseerd waren, bestonden er nog wel aarzelingen. Op een Universitätswoche die van 20 tot 25 april 1953 in Leer en Emden werd gehouden, hielden de Groningse archeoloog Van Giffen, de kerkhistoricus Lindeboom en de sociaal geograaf Keuning voordrachten en verzorgde plaatsvervangend rector Van Winter een inleidende lezing. 'Hoewel velen van ons tegenover het nieuwe contact met Noordwest Duitsland nog wat onwennig staan,' aldus rector Beekhuis, 'is het toch een verheugend verschijnsel, dat de wonden, die in de oorlog zijn ontstaan, langzamerhand beginnen te helen.'⁷⁵ Er kwam een commissie uit de senaat, met Keuning als voorzitter, die plannen zou moeten maken speciaal voor het aanhalen van de banden met Noordwest-Duitsland, maar veel kwam er aanvankelijk niet uit. President-curator Ebels, zelf uit Oost-Groningen afkomstig, probeerde eveneens de contacten met de directe oosterburen weer op gang te krijgen. Zo arrangeerde hij in november 1953 tijdens een lunch een ontmoeting van de nieuwe rector (Van Winter) met de Regierungspräsident van Oost-Friesland, dr. Ludwig Hamann. In de jaren daarna ging het langzaam beter. In oktober 1954 bezocht Hamann opnieuw Groningen, in februari 1955 kwamen docenten van de Nordwestdeutsche Universitätsgesellschaft te Wilhelmshaven in Groningen op bezoek. Dit leidde in oktober 1955 tot een tegenbezoek. Nog weer een paar maanden later, in februari 1956, nam een grote Groningse delegatie onder aanvoering van Keuning deel aan de Deutsch-Holländische Hochschulwoche in Bremen, georganiseerd door de Volkshochschule ter plaatse. Op die conferentie was ook oud-collega Plessner aanwezig, wat de sfeer zeker ten goede zal zijn gekomen. De conclusie was zowel in Bremen als in Groningen dat het experiment volledig geslaagd was en dat het contact voortzetting verdiende.⁷⁶ Inmiddels waren er ook contacten tot stand gekomen met de Deutsch-Niederländische Gesellschaft te Münster en de Wirtschaftswissenschaftliche Gesellschaft in Hannover. Duitsland werd weer een 'normaal' land.

Tegen die tijd begonnen Groningse geleerden ook door te dringen achter het IJzeren Gordijn. De net aangetreden hoogleraar Nedersaksisch K.H. (Klaas) Heeroma hield in januari 1956 een voordracht voor de Evangelische Forschungsakademie in Oost-Berlijn en gaf aansluitend gastcolleges in Leipzig. Dat was een kleine drie jaar na het neerslaan van de volksopstand in het voorjaar van 1953, toen door ingrijpen van de Sovjettroepen het Oost-Duitse regime overeind moest worden gehouden. Op 11 januari 1957 ontving op zijn beurt de rector magnificus in Groningen 22 Oost-Duitse studenten die voor hun afkeer van het communistische bewind in de DDR voor kortere of langere tijd hadden moeten boeten met gevangenisstraf of opsluiting in een concentratiekamp. Zij waren in Nederland op uitnodiging van de Bond van Ex-Politieke Gevangenen om in Nederland 'kennis te maken met de opbouw van een democratische staat'.

In vergelijking met de hoogleraren en hun medewerkers reisden de studenten minder vaak en minder ver. Er kwamen af en toe buitenlandse studenten naar Groningen, zoals in oktober 1950 een groep Duitse studenten die waren uitgenodigd door Nederlandse vrienden 'om te trachten misverstanden uit de weg te ruimen en de verstandhouding wat te verbeteren'. Of in juli 1951, toen zo'n zestig studenten uit veertien landen in Groningen deelnamen aan het Internationale Congres voor Clinische Studenten. In de loop van de jaren vijftig kwamen ook de buitenlandse excursies weer op gang. Rechtenstudenten gingen in 1957 onder leiding van de hoogleraar strafrecht

B.V.A. (Bert) Röling naar Straatsburg om daar kennis te maken met het werk van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), de historicus van de middeleeuwen Jongkees begon in 1954 met zijn befaamde excursies naar Bourgondië, en de hoogleraar kunstgeschiedenis H. Schulte Nordholt nam zijn studenten mee naar Florence. Verder dan dat kwamen de studenten meestal niet.

KOUDE OORLOG

De internationale contacten confronteerden de Groningse hoogleraren en studenten ook met het gegeven dat de suprematie van de westerse wereld niet langer vanzelfsprekend was. De jaren vijftig en de vroege jaren zestig waren ook de jaren van de Koude Oorlog en de dekolonisatie. Het waren jaren waarin de dreiging van een atoomoorlog zeer reëel was en waarin Nederland de overgang moest maken van een zelfgenoegzame grote koloniale mogendheid naar een betrekkelijk klein, maar welvarend land dat zijn plek moest zien te vinden in allerlei supranationale verbanden, zowel Europees als Atlantisch, om in een roerige wereld overeind te blijven.

De geneticus Sirks, rector in 1950-1951 en actief binnen de Unesco, was tamelijk somber over wat er in de wereld gebeurde. Hij vond dat het Westen op grond van een verkeerd begrepen medemenselijkheid het voortbestaan van de mensheid op het spel zette door in het internationale verkeer te weinig rekening te houden met de resultaten van zijn wetenschap, de genetica. De erfelijkheid van geestelijke eigenschappen werd stelselmatig ontkend of gebagatelliseerd. 'Het ligt helaas in de geest van de tegenwoordige tijd, vertroebeld door sentimentoverwegingen en economisch eigenbelang, om het bestaan van verschil in geestelijke aanleg tussen de bevolkingen der wereld te ontkennen of althans als onbelangrijk te beschouwen.'⁷⁷ Hij verwees naar de in zijn ogen (en in onze woorden) politiek correcte 'Statement on Race' van de Unesco, die met voorbijgaan aan wat de wetenschap volgens Sirks leerde, alle rassen gelijke ontwikkelingsmogelijkheden toeschreef. Rassendiscriminatie was natuurlijk uit den boze, maar het ontkennen van verschillen vond Sirks een 'zedelijke misdaad'. In de bevolking van 'underdeveloped countries' bestond misschien nog wel veel ongebruikt talent, maar dat betekende niet dat alle verschillen opgeheven zouden worden. De moderne technologie zal in die 'sentimenteel aangelegde volken' catastrofale gevolgen hebben, wat moest leiden tot chaos en zelfvernietiging. Beter zou het zijn als degenen die internationale verantwoordelijkheid droegen zich zouden richten naar de wetenschappelijk inzichten inzake de 'erfelijk verankerde, onwrikbare psychische kwaliteiten van de bevolkingen'. Sirks werd heel ongerust bij de gedachte 'dat in deze wereld, waarin een strijd op leven en dood gevoerd wordt tussen kwaliteit en massa, waarin de gevaarlijkste wapens in handen worden gegeven aan mensen, die het besef van hun waanzinnige verantwoordelijkheid ten enen male missen, dat in deze waanzinnige wereld de mens de Mens vermoordt.'⁷⁸ Op welke bevolkingen hij precies doelde was niet geheel duidelijk; het zouden de Chinezen kunnen zijn, die in de net begonnen Koreaoorlog de zijde van Noord-Korea hadden gekozen en inmiddels over een atoombom beschikten.⁷⁹

Sirks was sowieso heel ongerust over de manier waarop in bepaalde delen van de wereld de politiek en de wetenschap met elkaar vergroeid raakten en de politiek het ei-

genlijk voor het zeggen kreeg. Hij verwees naar de manier waarop in de Verenigde Staten fundamentalisten via de rechtspraak een verbod afdwongen op het doceren van de evolutietheorie of het betrachten van essentiële hygiëne. Maar hij dacht vooral aan Oost-Europa, waar ideologie boven wetenschap ging. Hij verwees naar het communistische dagblad *De Waarheid* van 22 januari 1949, dat naar aanleiding van een bericht in de *Pravda* kopte: 'Partijprincipe, voornaamste beginsel bij de wetenschap'. Volgens Sirks moesten de universiteiten de politici in Nederland duidelijk maken dat elke bemoeienis van de politiek met de wetenschap ongewenst was en dat politici hun redeneringen en handelingen altijd wetenschappelijk moesten onderbouwen. 'Dat wordt een strijd van leven op dood tussen wetenschap en politiek: tegenover de meestal onredelijke, want zelfs redeloze leuzen der politiek, kan de wetenschap slechts met moeite en inspanning verkregen objectieve, op feiten gebouwde zekerheid stellen.'⁸⁰ Is dit Koude Oorlogsretoriek, of leed Sirks aan paranoia?

Diepe indruk maakte in oktober 1956 de Hongaarse opstand. Vooral de brute wijze waarop de Sovjettroepen op 4 november die opstand neersloegen, met een grote stroom vluchtelingen als gevolg, schokte de gemoederen. Volgens rector magnificus Ariëns Kappers, die een klein jaar later op de gebeurtenissen terugkeek, reageerde het Nederlandse volk heel anders dan het voor de oorlog gedaan zou hebben, omdat het toen nog niet wist wat geestelijke onderdrukking en brute repressie was:

Vol woede en verontwaardiging, wanhopig, dat het gedoemd was tot machteloos toezien, te meer daar ons sedert de laatste wereldoorlog zoveel beter bekend was waartegen dit verzet gericht was en wat het inhield, heeft het Nederlandse volk in spanning deze stoutmoedige poging tot verkrijging van politieke en geestesvrijheid gevolgd en het zijne gedaan om de nood van de stroom van vluchtelingen te lenigen, die weldra over onze grenzen vloiede.⁸¹

De senaten en curatoria van alle universiteiten en hogescholen spraken in een gemeenschappelijke verklaring hun felle verontwaardiging uit over de overweldiging van Hongarije door de Russische troepen en gaven uiting aan hun gevoelens van verbondenheid met het lijdende en strijdende Hongaarse volk. Zij sloten zich aan bij de oproep van de universiteit van Zürich om geen officiële contacten met vertegenwoordigers van de Russische wetenschap op te nemen of te onderhouden als de politieke omstandigheden niet zouden veranderen. De repressie in Oost-Europa weerhield Heeroma overigens niet om in 1958 al weer gastcolleges in Greifswald te geven, terwijl een paar jaar later de jurist B.V.A. Röling naar Moskou ging om over ontwapening te praten en de archeoloog H.Tj. Waterbolk opgravingen deed in Tsjechië.

De universiteiten lieten het in 1956 niet bij het uiten van hun verontwaardiging. Senaat, staf en studenten boden asiel aan voor gevluchte Hongaarse studenten, medici stelden zich beschikbaar voor uitzending en de Nederlandse Studentenraad begon al op 1 november een 'vijfdaagse veldtocht' ter financiële ondersteuning van het Hongaarse volk. Het landelijke Universitair Asylfonds belegde op 7 november 1956 een bijeenkomst in het christelijk clubhuis Het Tehuis in de Lutkenieuwstraat, waar zo'n 1200 studenten en enkele hoogleraren voordrachten aanhoorden van de socioloog Bouman en een Hongaarse student. De aanwezigen brachten een bedrag van 4450 gulden op en deden toezeggingen voor nog eens 1475 gulden. Het zeer actieve plaatselijke comité van het Asylfonds, onder leiding van de archeoloog Waterbolk

wist ervoor te zorgen dat er ook in Groningen enkele Hongaarse studenten konden gaan studeren.⁸²

Al die aandacht voor en bezorgdheid over wat er op het wereldtoneel gebeurde, leidde in Groningen zelfs tot de opkomst van een geheel nieuwe wetenschap, de polemologie. Dat was het werk van de hoogleraar strafrecht (en sinds 1951 ook volkenrecht) Röling, een van de rechters in het tribunaal dat Japanse oorlogsmisdadigers had berecht.⁸³ Hij was in de jaren tot 1956 vijftig weliswaar elk jaar vele maanden afwezig omdat hij toegevoegd was aan Nederlandse delegatie bij de Verenigde Naties, maar hij werkte in Groningen tegelijk gestaag aan de opbouw van de wetenschap van oorlog en vrede. Hij gaf overal (in Madrid, in Frankfort en waar al niet) lezingen over oorlog en oorlogsrecht, richtte in Groningen de Nederlandse Studentenvereniging voor Wereldrechtsorde op, en schreef in alle mogelijke bladen over de ontwikkelingen in de wereldpolitiek. In 1960 organiseerde Röling in het kader van het studium generale in Groningen een drukbezochte reeks colleges over het probleem van oorlog en vrede en twee jaar later kwam er een soort herhaling met een reeks over 'oorlog in het licht der wetenschap'. In 1962 leidde dit tot de oprichting van het Polemologisch Instituut in Groningen, een voor Nederland uniek instituut voor studie van en voorlichting over het vraagstuk van oorlog en vrede.

CONCLUSIE: STABIEL NEDERLAND IN EEN GESPANNEN WERELD

De wereld veranderde en Nederland veranderde mee – maar toch niet zo snel dat de traditionele verhoudingen fundamenteel werden aangetast. In een woelige, gevaarlijke wereld was Nederland een stabiele democratie, waar volgens vertrouwde lijnen en patronen werd geregeerd en gebouwd. Dat gold ook voor de Groningse universiteit. Zij maakte weliswaar een voorheen onvoorstelbaar geachte groei van het aantal studenten, hoogleraren en medewerkers mee, met alle bijkomende problemen, maar het paste allemaal nog wel (of nog net) in de bestaande kaders. De nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 bracht ook weinig nieuws. Er werden kleine veranderingen aangebracht, maar op hoofdlijnen veranderde er niet veel: het bestuur bleef in handen van curatoren en de senaat, het aantal faculteiten werd uitgebreid en ze werden onderverdeeld in subfaculteiten, maar ze functioneerden verder als vanouds, de studie bleef onderverdeeld in een kandidaats- en een doctoraalfase. Ook de verhoudingen tussen hoogleraren en studenten leken op het oog in 1965 nauwelijks veranderd, paternalistisch, soms heel autoritair, soms heel welwillend, maar niet anders dan voor de oorlog. Datzelfde gold voor de verhoudingen in de studentenwereld. Hoeveel verenigingen er ook bij waren gekomen, Vindicat bleef 'het corps'. Onder het oppervlak giste het mischien, maar wie niet al te scherp toekeek, zag vooral continuïteit en geleidelijkheid.

Tekenend is daarom dat het lustrum van 1964, toen de universiteit haar driehonderdvijftigjarig bestaan vierde, op traditionele wijze werd gevierd: een plechtige zitting van de senaat, het verlenen van eredoctoraten, onder andere aan de koningin, het uitgeven van een gedenkboek, het houden van galavoorstellingen en het organiseren van sportwedstrijden. Kenmerkend is de Latijnse titel van het gedenkboek onder redactie van de hoogleraar oude geschiedenis Visser. Heette het gedenkboek boek in 1914

14 De ontvangst van de buitenlandse gasten en erelectoren tijdens het universitaire lustrum van 1964. Collectie Universiteitsmuseum. Links prorector Elizabeth Visser en rector magnificus F.H.L. van Os.

Academia Groningana, in 1964 bedacht men de titel *Universitas Groningana*. Slechts de heel welwillende lezer zou hier een verandering in de opvatting over wat een universiteit is kunnen bespeuren. ‘Academia’ verwijst naar een geleerdengEZelschap, ‘universitas’ verwijst, misschien, naar de academische gemeenschap die meer dan de hoogleraren omvat. Aan de meeste feestvierders in 1964 was dit soort subtiliteiten niet besteed. De reinisten keken naar het AcademiegEBouw aan de Broerstraat en zagen dat er eigenlijk niet veel veranderd was.

3 OP ZOEK NAAR DE JUISTE BESTUURSVORM

De manier waarop de Nederlandse universiteiten werden bestuurd, was sinds de zestiende eeuw niet wezenlijk veranderd. Er was een college van curatoren, dat namens het bevoegd gezag (eerst de Staten van het gewest, later de landelijke overheid) zorgde voor de gebouwen, de financiën en het personeel, en dat erop toezag dat de wetten naar behoren werden nageleefd. Daarnaast was er de senaat, de vergadering van de gewone hoogleraren onder leiding van een jaarlijks wisselende rector magnificus, die de belangen van onderwijs en later ook het onderzoek behartigde. Zo waren aan de ene kant de belangen van de overheid, die de universiteiten bekostigde, gewaarborgd en werd aan de andere kant ruimte gelaten aan de autonomie van de hoogleraren. Omdat de curatoren niet gekozen werden uit de eigen universiteit, stonden ze relatief onafhankelijk tegenover de vaak tegenstrijdige belangen en verlangens van de hoogleraren in de senaat. Deze dubbele structuur, ook wel *duplex ordo* genoemd, was in 1815 overgenomen door koning Willem I en in 1876 nog eens bevestigd in de Wet op het Hoger Onderwijs. Ook de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 hield vast aan het dualisme van curatoren en senaat.

In de vroege twintigste eeuw werd gaandeweg duidelijk dat dit parallelle bestuur van curatoren en senaat niet meer werkte. Universiteiten wilden na de oorlog meer institutionele autonomie om het ideaal van een academische gemeenschap te kunnen realiseren, en in de jaren daarna vroegen de sterke groei van de universiteiten en de toenemende complexiteit van de universitaire organisatie om grotere bestuurskracht van de universiteiten. De scheiding tussen curatoren en senaat stond dat in de weg. Er was steeds meer overleg en coördinatie nodig, maar curatoren deden het werk naast hun hoofdbetrekking of ambt en hoogleraren wilden zo weinig mogelijk uit het onderzoek en het onderwijs gehaald worden. Kon de universiteit de uitdagingen waarvoor zij stond op die manier nog wel aan? Alle universiteiten hadden hiermee te maken, maar welke oplossing stelde men in Groningen voor?

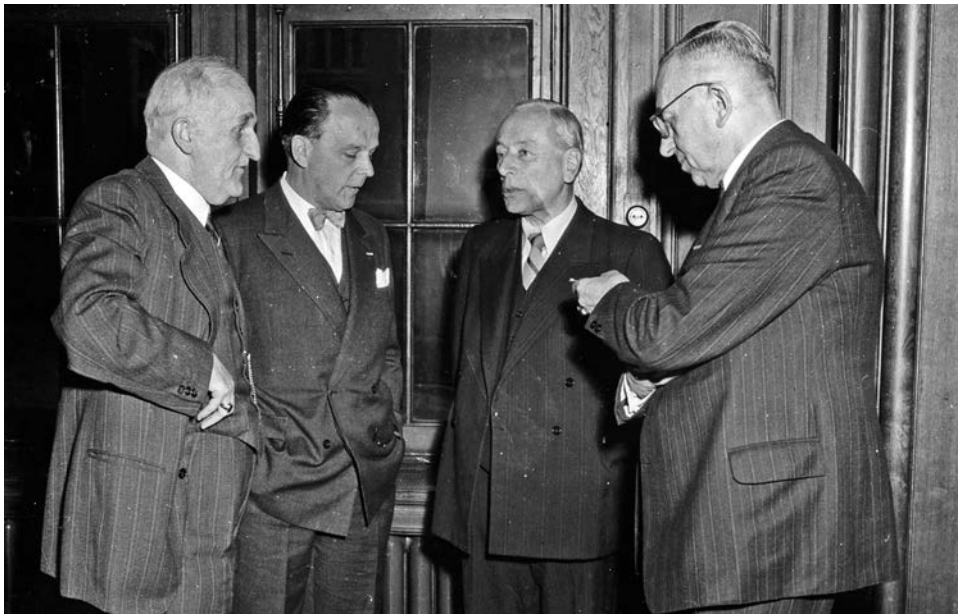
DE REORGANISATIEPLANNEN VAN REININK C.S.

Al voor de oorlog had kritiek geklonken op de manier waarop de Nederlandse universiteiten werden bestuurd. Johan Huizinga had in 1925, op basis van zijn ervaringen in Groningen en Leiden, in *De Gids* een artikel over 'Overheid en wetenschap' geschreven dat er niet om loog: de overheid bemoeide zich voortdurend met de interne gang van zaken in de universiteit, bijvoorbeeld bij de benoeming van nieuwe hoogleraren, maar

was in het geheel niet competent om daarover te oordelen. Universiteiten zouden veel meer vrijheid moeten krijgen om over hun eigen zaken te beslissen.

Door de ervaringen opgedaan tijdens de Duitse bezetting kreeg dit streven naar meer universitaire autonomie de wind in de zeilen. De analyse van minister van OK&W Van der Leeuw en anderen was dat de universiteiten moreel gefaald hadden omdat zij nog te veel aan de leiband van de landelijke overheid hadden gelopen en geen eigen zedelijke eenheid hadden kunnen vormen, waardoor ze beter in staat zouden zijn geweest om weerstand te bieden aan de druk van de bezetter. Het was dus tijd voor een ingrijpende hervorming van het stelsel van hoger onderwijs, waarin de universiteiten meer autonomie zouden krijgen terwijl tegelijk de nadelen daarvan (de gevaren van coöptatie, intellectuele inteelt en universitair particularisme) ondervangen zouden worden. Daartoe installeerde Van der Leeuw op 1 mei 1946 een commissie onder leiding van zijn rechterhand, de secretaris-generaal van OK&W H.J. Reinink, die voorstellen moest doen voor een nieuw stelsel van hoger onderwijs (zie hiervoor p. 34-35). Daarbij ging het in de eerste plaats om de drie openbare of rijksuniversiteiten, maar de regelingen voor die instellingen zouden richtinggevend zijn voor de bijzondere universiteiten en de hogescholen. De commissie moest voor eind 1947 met concrete plannen komen.

Zó snel ging het niet. Pas in juni 1949 leverde de commissie het 496 pagina's dikke *Rapport van de Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs* in bij de opvolger van de opvolger van Van der Leeuw, minister F.J.Th. Rutten. In dat rapport waren de voorstellen van 22 secties (vaak aangevuld met een minderheidsverklaring van een of meer

15 De voormalige secretaris van het college van curatoren en directeur-generaal op het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap H.J. Reinink (tweede van links) met Zernike (derde van links) en curator E.H.Ebels. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. De foto is gemaakt tijdens de huldiging van Zernike door de Nederlandse Natuurkundige Vereniging, 1953. Uiterst links de astronoom, curator van de Leidse universiteit en commissaris van de Koningin in Noord-Holland J.E. baron de Vos van Steenwijk.

leden van een sectie), plus een samenvattend overzicht van een centrale sectie opgenomen (die centrale sectie bestond uit de voorzitters van de afzonderlijke secties). Sectie A, onder voorzitterschap van Reinink zelf, was in dit opzicht het belangrijkste. Zij had zich gebogen over de bestuursinrichting en de interne organisatie van de universiteiten. Sectie A adviseerde om de universiteiten veel meer autonomie te geven en de centrale sectie nam dat advies integraal over.

Voor het verlenen van meer autonomie aan de universiteiten voerde het rapport drie argumenten aan: de universiteiten kunnen veel beter dan de centrale regering zelf oordelen over onderwijs en onderzoek, de aanpassing aan de snelle ontwikkeling van de wetenschap gaat beter als de universiteiten geen last meer hebben van het keurslijf van algemene regelingen, en een hechtere academische gemeenschap kan alleen maar tot stand komen als een universiteit ook een zelfstandige bestuurlijke eenheid is. Om die bestuurlijke zelfstandigheid te realiseren zag de commissie twee mogelijkheden. Men kon de bestaande structuur doorbreken en de rijksuniversiteiten (desgewenst) de status van 'autonome' of 'zelfstandigverklarde' instelling geven, of men kon de bestaande structuur handhaven, maar de bevoegdheden van de rijksuniversiteiten uitbreiden. De commissie koos voor de eerste optie, de autonome universiteit, maar wilde de instellingen de mogelijkheid bieden voor de status van rijksuniversiteit te kiezen. So wieso zouden nieuwe instellingen de eerste twintig jaar van hun bestaan een rijksinstelling moeten blijven alvorens zij de gelegenheid kregen de status van autonome universiteit of hogeschool aan te vragen. Voor beide opties schetste de commissie de bestuurlijke organisatie.

Voor de autonome universiteit kwam de commissie weer met twee varianten. Volgens de eerste zouden alle instellingen van (openbaar) hoger onderwijs opgaan in een landelijke organisatie, de *universitas neerlandica*, die bestuurd zou worden door een Hoge Academische Raad in Den Haag en een eigen bestuur in elke vestigingsplaats. Volgens de tweede variant was elke universiteit geheel zelfstandig, met een sterk eigen bestuur. De Hoge Academische Raad zou in dat geval een uitsluitend coördinerend orgaan worden, dat het algemeen belang in de gaten moest houden en ongezonde concurrentie tussen de universiteiten moest voorkomen. Ook moest hij fungeren als een soort onderzoeksbureau inzake hoger onderwijs, ten dienste van zowel het ministerie als de afzonderlijke universiteiten. Voor de *universitas neerlandica* voelde de commissie niet veel en de bestuurlijke inrichting daarvan werd ook niet verder uitgewerkt. De commissie koos er duidelijk voor elke universiteit afzonderlijk de gelegenheid te geven een autonome status te verwerven. Deze autonome universiteit zou rechtspersoonlijkheid krijgen (dus kunnen beschikken over eigen vermogen en inkomsten), de eigen begroting mogen opstellen (onder uiteindelijke goedkeuring van de minister, gehoord de Hoge Academische Raad) en een bestuur krijgen waarin de invloed van het rijk tot een minimum was teruggedrongen.

Hoe zag het bestuur van zo'n autonome universiteit eruit en hoe was voorkomen – op papier althans – dat autonomie tot inteelt en particularisme zou leiden? Volgens de commissie zou het universiteitsbestuur in het vervolg bestaan uit vijf personen: twee leden uit en gekozen door de senaat (van wie één de rector magnificus was), één kroonlid, dus iemand van buiten, benoemd door de minister, en twee personen die zouden worden voorgedragen door de nieuw in te stellen Raad van Afgestudeerden. Die raad,

met vijf vertegenwoordigers van elke faculteit, moest de verbinding leggen tussen universiteit en maatschappij. Om dit te bereiken moesten de voorgedragen personen niet werkzaam zijn aan de universiteit. Terwijl het kroonlid in het universiteitsbestuur er namens de minister in zat (en in sommige zaken een vetorecht had), moesten degenen die door de Raad van Afgestudeerden waren voorgedragen voorkomen dat de autonome universiteit te veel naar binnen gekeerd zou raken, ten prooi zou vallen aan inteelt of de opdracht om ook de maatschappij te bedienen zou verwaarlozen. De kroon zou uit de leden van het bestuur een voorzitter benoemen, met overigens de restrictie dat de vertegenwoordiger van het rijk in het bestuur voor die functie niet in aanmerking kwam (niet werd uitgesloten dat de rector magnificus voorzitter van het bestuur werd).

Over de nieuwe Raad van Afgestudeerden en zijn bevoegdheden is nog heel wat discussie geweest, zowel in sectie A als in de centrale sectie. De meerderheid van sectie A meende dat de bevoegdheden van die raad beter toegekend zouden kunnen worden aan een anders samengesteld orgaan, waarin, met uitzondering van het technisch en administratief personeel, alle groeperingen in de universiteit, zowel hoogleraren en wetenschappelijke medewerkers als studenten en afgestudeerden, vertegenwoordigd zouden zijn. De betreffende sectieleden vonden 'dat de idee van de academische gemeenschap slechts zou kunnen worden verwezenlijkt door aan alle *cives academici* medeverantwoordelijkheid te geven voor het bestuur van de universiteit'.¹ In de centrale sectie voelde men niet zo veel voor die verregaande interne democratisering van de universiteit, waarin dus ook studenten een stem in het bestuur van de universiteit zouden krijgen. Zij vonden dat de idee van de academische gemeenschap al was belichaamd in de nieuwe organisatie van de universiteit als geheel en dat het niet nodig was daarvoor een speciaal orgaan in het leven te roepen. Ook vonden zij dat de idee van de academische gemeenschap 'niet in de eerste plaats door medeverantwoordelijkheid voor de samenstelling van het bestuur van de universiteit zou worden bevorderd, maar eerder door het bijbrengen van het besef bij al de bovengenoemde groeperingen, dat zij hebben bij te dragen tot vervulling van de wetenschappelijke, culturele en maatschappelijke taak van haar universiteit'.² Sommige leden van de commissie definieerden de academische gemeenschap dus in organisatorische zin, anderen eerder als een zedelijke plicht. De laatsten vonden dat voor de genoemde groepen per universiteit beter een contactorgaan zou kunnen worden opgericht, waarvoor geen wettelijke regeling nodig was. Wel zou men wettelijk willen laten vastleggen dat de vertegenwoordigers van de staf, de studenten en de afgestudeerden in bepaalde aangelegenheden gehoord moesten worden, zoals bij de vaststelling van het onderwijsprogramma of, speciaal wat de studenten betreft, de sociale voorzieningen te hunnen behoeve, te weten gezondheidszorg en lichamelijke opvoeding. Hun stem zou echter slechts adviserend zijn, medebeslissingsrecht zou te ver gaan. Afhankelijk van hoe ongeduldig men is, zou men dit als 'al heel wat' of als 'veel te weinig' kunnen kwalificeren.

Bij de universiteiten die er voor kozen rijksuniversiteit te blijven, zou de invloed van de rijksoverheid uiteraard veel groter blijven. Daar zou in een nieuwe wet het college van curatoren plaatsmaken voor een universiteitsbestuur bestaande uit twee kroonleden, twee personen die door de Raad van Afgestudeerden zouden worden voorgedragen, en één lid van de senaat, namelijk de rector magnificus. Een van de kroonleden zou voorzitter worden en – desgewenst – daar een volledige en gesalarieerde betrek-

king aan hebben. De bevoegdheden van dit bestuur zouden minder ver gaan dan die van het bestuur van een autonome universiteit: wel het benoemingsrecht voor het lagere universitaire personeel (lager dan de rang van lector), maar niet het recht om de eigen begroting op te stellen. De rijksuniversiteiten zouden, net als de bijzondere universiteiten en hogescholen, vertegenwoordigd zijn in de Hoge Academische Raad. Elke universiteit mocht voordrachten indienen voor twee leden van die raad, één hoogleraar en één persoon van buiten de universiteit, die in de maatschappij een belangrijke positie innam.

Dat laatste werd een steeds terugkerend element in de beraadslagingen over de nieuwe wet: het stond voor iedereen vast dat de maatschappij een stem moest hebben in wat er binnen de universiteit gebeurde. De universiteit moest geen ivoren toren zijn, maar eerder een glazen huis, en de maatschappij zou mee moeten kunnen kijken met wat er in de universiteit gebeurde. Over wat die ‘maatschappij’ nu precies was – maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, vakbonden, kerken – werd overigens niet veel nagedacht. Dat ‘de maatschappij’ als zodanig niet bestaat maar is opgebouwd uit organisaties met soms tegenstrijdige belangen, zou pas later duidelijk worden.

OP WEG NAAR EEN NIEUWE WET

De commissie-Reinink was ingesteld om een reorganisatie van het hoger onderwijs voor te bereiden, maar het rapport van de commissie bevatte nog geen wetsontwerp dat de minister bij de Staten-Generaal kon indienen. Daartoe zette minister Rutten op 18 mei 1949 een kleine commissie aan het werk onder leiding van de voormalige Groningse hoogleraar rechten (en lid van de commissie-Reinink) C.W. van der Pot.³ Deze leverde in januari 1951 een wetsontwerp inclusief concept-memorie van toelichting in, waarop vervolgens de colleges van curatoren en senaten der universiteiten en de Eerste Afdeling van de Onderwijsraad commentaar konden geven. Daarop diende de minister op 17 juni 1952 officieel het wetsontwerp bij de Tweede Kamer in en daar volgde nog een langdurige parlementaire behandeling.

TABEL 5 MINISTERS VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN (OK&W), 1945-1965

G. van der Leeuw (partijloos, PvdA)	25 juni 1945-3 juli 1946
J.J. Gielen (KVP)	3 juli 1946-7 augustus 1948
F.J.Th. Rutten (KVP)	7 augustus 1948-2 september 1952
J.M.L.Th. Cals (KVP)	2 september 1952-23 juli 1963
Th.H. Bot (KVP)	23 juli 1963-14 april 1965
I.A. Diepenhorst (ARP)*	14 april 1965-5 april 1967

* Diepenhorst was minister van (alleen) Onderwijs en Wetenschappen; de kunsten werden in 1965 ondergebracht bij het nieuwe ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.

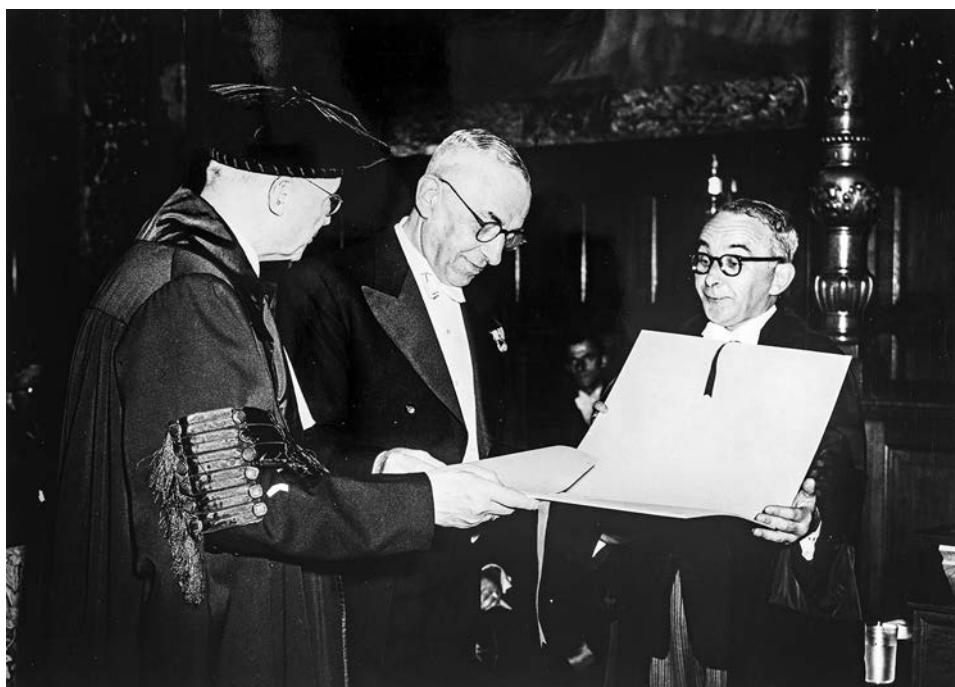
Het zou te ver voeren alle varianten te bespreken van het wetsontwerp die door de commissie-Van der Pot, de ambtenaren van het ministerie van OK&W en de Kamerleden zijn opgesteld, verworpen, aangepast, geamendeerd en weer aangepast, totdat in 1960 eindelijk de beide kamers van de Staten-Generaal de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs aanvaardden.⁴ Maar er was één duidelijke lijn in die uitwerking van het rapport van de commissie-Reinink te ontwaren: steeds minder autonomie voor de universiteiten en steeds meer zeggenschap voor de minister. In 1956 constateerde de hoogleraar strafrecht aan de Vrije Universiteit en lid van de Eerste Kamer namens de ARP, I.A. Diepenhorst, dat na het elan waarmee onder Van der Leeuw met de onderwijsvernieuwing was begonnen, onder minister Rutten ‘de weg terug’ was ingeslagen.⁵ Het idee van de autonome universiteit sneuvelde al in een vroeg stadium en ook aan de inbreng van de afgestudeerden (en al helemaal aan die van de studenten) maakten de latere wetsontwerpen geen woorden meer vuil. Zelfs een onderdeel dat in het rapport van de commissie-Reinink niet eens meer als afzonderlijk punt naar voren was gebracht omdat het zo vanzelfsprekend was, namelijk de vervanging van de *duplex ordo* door een geïntegreerd universitair bestuur, waarbij de senaat niet naast het college van curatoren stond, maar daarin via in ieder geval de rector magnificus opgenomen was, bleek uiteindelijk voor minister en Kamer een brug te ver.⁶ Al in 1952 wilde de minister niet verder gaan dan de voor vijf jaar benoemde rector en een gewoon lid van de senaat een adviserende stem in het college van curatoren geven. De universiteiten moesten zich maar zien te redden met een bestuurlijke structuur waarvan iedereen vond dat ze steeds meer knelde.

Een klacht die al kort na de oorlog opdook, was dat het steeds moeilijker werd een hoogleraar bereid te vinden gedurende een jaar het rectoraat op zich te nemen. Rector magnificus Enk gaf in 1949 toe dat het rectoraat veel tijd kostte (gedurende twee jaar, want een rector werd eerst een jaar secretaris van de senaat), zodat er naast het voorbereiden van de colleges niet veel tijd overbleef voor publicaties. Toch achtte hij het een ‘morele plicht’ dat iedere hoogleraar wiens gezondheid het toeliet een jaar het rectoraat waarnam. Werde het aantal hoogleraren dat zich niet voor twee jaar zo goed als geheel uit het onderzoek wilde terugtrekken te groot, dan zat er niets anders op dan het werk in handen te leggen van een permanente rector, zoals in Frankrijk en Engeland het geval was. De tussenoplossing van een meerjarige rector (zoals in het rapport van de commissie-Reinink genoemd) wees Enk van de hand, want welke hoogleraar zou ervoor voelen maar liefst vijf jaar zijn wetenschappelijk werk te laten rusten? ‘Tijd te hebben voor “zuiver wetenschappelijk onderzoek” is toch de voornaamste aantrekkelijkheid van het professoraat?’ meende Enk enigszins naïef.⁷ Maar het was een teken aan de wand dat Enk, de latinist, werd opgevolgd door Th.C. van Stockum, de germanist, ook dus iemand uit de letterenfakulteit. Kennelijk waren er in die faculteit, waarin onderzoek een eenmansonderneming was en men makkelijker na een paar jaar de draad weer kon oppakken dan in de medische en de natuurwetenschappelijke faculteiten, meer mensen te vinden voor het rectoraat dan in die andere faculteiten.⁸

Tegenover een steeds wisselende rector stond een college van curatoren dat een toonbeeld van continuïteit was. Sommige curatoren maakten er heel lang deel van uit, soms vijftien jaar. Verder valt uit het overzicht van curatoren (zie tabel 6) op te maken dat de samenstelling van het college niet veel afweek van vroeger: meestal bestuurders

16 De curatorenkamer in het Academieggebouw te Groningen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Opname uit 2008.

17 Erepromotie van president-curator E.H. Ebels op 20 mei 1953. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Links rector magnificus J.H. Beekhuis, rechts erepromotor E.H. s'Jacob.

en notabelen met een juridische en soms politieke achtergrond. Captains of industry ontbraken niet (D.U. Stikker, Paul Rijkens), maar speelden geen rol van betekenis. De langstzittende curatoren in Groningen waren de commissarissen van de Koningin in Groningen (Ebels en Offerhaus) en Drenthe (J. Cramer) en de geneesheer-directeur van de psychiatrische inrichting Groot Lankum bij Franeker, J.C. van Andel. Vooral de Groningse notabele mr. W.A. Offerhaus belichaamde het regentendom in optima forma: zelfstandig notaris in Groningen van 1938 tot 1954, tijdens de oorlog geïnterneerd in onder andere Sint-Michiëlsgestel, kamerheer in buitengewone dienst van koningin Juliana, voorzitter van de ANWB, voorzitter van het Museum van Oudheden in Groningen, voorzitter van de Raad van Commissarissen van de Friesch-Groningsche Hypotheekbank én van 1954 tot zijn dood commissaris van de Koningin in de provincie Groningen.

Over de inzet en de kundigheid van de individuele curatoren waren er geen klachten. Natuurlijk was het voor hoogleraren niet erg verstandig om openlijk kritiek op een curator te hebben, en binnenskamers zal er wel eens een kritische opmerking zijn gemaakt. De jurist N.J. Polak, die in 1962 president-curator werd, werd om zijn autoritaire houding wel eens 'de kleine Napoleon' genoemd (hij was inderdaad klein van stuk). Maar over het algemeen werd de inzet van de bestuurders door de hoogleraren zeer op prijs gesteld en zij drukten dat onder andere uit door in 1953 een eredoctoraat in de rechten aan de zittende president Ebels toe te kennen. Deze herenboer uit Nieuw-Beerta, Groninger in hart en nieren, had een lange staat van dienst in het openbaar bestuur (burgemeester, gedeputeerde, commissaris van de Koningin, voorzitter van de Zuiderzeeraad) en hij genoot een zekere populariteit. Hij had natuurlijk gezag, genoot ieders vertrouwen, maar begon ook met het geven van vertrouwen. Er werd verteld dat er in de curatorenkamer nooit meer is gelachen dan in de tijd dat hij president-curator was.⁹ De erepromotie, waarbij E.H. s'Jacob als erepromotor optrad, werd op 20 mei 1953 in Groningen groots gevierd. Koningin Juliana liet zich vertegenwoordigen door haar kamerheer in buitengewone dienst, Offerhaus, die toevallig ook medecurator was, maar nu in ambtskostuum verscheen. 's Avonds eerden de leden van Vindicat hun erelid door een serenade in de vorm van een fakkeltocht per fiets. Ebels nam de hulde in ontvangst voor het provinciehuis, waar de studenten een speciaal voor hem geschreven versie van het 'Grönnens laid' van Jan Boer zongen.¹⁰ Niettemin, over de vraag of een bestuur van een college van curatoren als zodanig nog bij de moderne universiteit paste werd heel verschillend gedacht.

In de loop van de jaren vijftig werd de last van het besturen alleen maar zwaarder. Hoe de curatoren het zelf ervaren hebben, deelden zij niet met het publiek, maar het was niet helemaal voor niets dat curatoren steeds meer een eigen portefeuille kregen. Zo was Van Andel, de geneesheer-directeur van Groot Lankum, binnen het college vooral belast met de belangen van de medische faculteit en het academisch ziekenhuis. Verder delegeerde het college steeds meer aan de secretaris van het college.

De secretaris, de al vaker genoemde Cluysenaer, speelde door zijn langjarige ervaring en geprononceerde meningen toch al een centrale rol in het universitaire leven. Cluysenaer had niet zo'n hoge dunk van de bestuurlijke kwaliteiten van de meeste hoogleraren en liet dat bij tijd en wijle merken; ook was hij het regelmatig oneens met aanbevelingen die faculteiten deden voor de bezetting van nieuwe of vacante leerstoelen. Dat alles maakte hem niet bepaald geliefd bij de senaat en het zal voor menigeen een

TABEL 6 HET BESTUUR VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN 1945-1965

College van herstel 1945-1946					
Mr. W.P.J.H. Cort van der Linden (president)					
Dr. E.H. Ebels					
Mr. W.A. Offerhaus					
College van curatoren 1946-1965 (In 1947 werd het college van curatoren uitgebreid van 5 naar 7 leden)					
1946-1951	Mr. W.P.J.H. Cort van der Linden (president)				
1946-1960	Dr. E.H. Ebels (president 1951-1955)				
1946-1961	Mr. W.A. Offerhaus (president 1955-1961)				
1946-1961?	J.C. van Andel				
1946-1964	Mr. J. Cramer (waarnemend president 1961-1962)				
1947-1948	Mr. D.U. Stikker ¹¹				
1947-1960	Mag. dr. G.J. Stokman				
1954-1965	J. Tuin ¹²				
1955-1960	Dr. P. Rijkens ¹³				
1961?-1965	Mr. J. Algera ¹⁴				
1961-1963	Prof.dr. A.L. de Block				
1961-	H.J. Dijkhuis				
1962-	Mr. N.J. Polak (president 1962-)				
1962-	Mr. C.L.W. Fock				
1963-1965	Mr. J.M.L.Th. Cals				
1964-	Mr. K.H. Gaarlandt ¹⁵				
Adviseur van het college van curatoren					
1963-	Ir. H. Furstner				
Secretaris van het college van curatoren (sinds 1961 secretaris van de universiteit)					
1945 (1939)-1959	Mr. J.L.H. Cluysenaer				
1959-	Mr. H. Addens				
Rectores magnifici					
1945-1946	C.W. van der Pot	1951-1952	R.W. Zandvoort	1957-1958	F.H.L. van Os
1946-1947	D. van Os	1952-1953	J.H. Beekhuis	1958-1959	H.J. Scheltema
1947-1948	W.H. Arisz	1953-1954	P.J. van Winter	1959-1960	P.J. Bouman
1948-1949	P.J. Enk	1954-1955	W.J.W. Koster	1960-1961	Ph.H. Kuenen
1949-1950	Th.C. van Stockum	1955-1956	T.A. Rompelman	1961-1965	F.H.L. van Os
1950-1951	M.J. Sirks	1956-1957	J. Ariëns Kappers	1965-	E.H. s'Jacob
Prorectores					
1961-1962	H. de Vos				
1962-1963	J. Wiarda				
1963-1964	C.E. Visser				
1964-	S. Korteweg				

18 Oud-secretaris van het college van curatoren J.L.H. Cluysenaer op weg naar de aula om daar zijn oratie als hoogleraar sociaal recht te houden, 6 oktober 1959. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Voorop lopen twee pedellen, met links T. Hoogewerf.

opluchting zijn geweest dat hij in 1959 – hij was toen 48 jaar oud – aftrad als secretaris van curatoren en hoogleraar sociaal recht en recht der economische ordening in Groningen werd. Zijn opvolger, de jurist H. (Harry) Addens, zoon van een grote boer uit Oost-Groningen, was echter niet minder daadkrachtig – en bovendien zuinig.

Rectoren klaagden des te meer – en ze hadden daar ook reden toe. De studentenaantallen stegen jaar in, jaar uit, het aantal representatieve verplichtingen, ook buiten Groningen, nam zienderogen toe en het aantal vergaderingen dat de rector geacht werd bij te wonen breidde zich ook voortdurend uit, zowel op plaatselijk als op landelijk niveau. Van Winter vond al in 1954 dat de rector in vergelijking met het college van curatoren administratief zwak toegerust was. Bovendien had hij, als het erop aankwam, weinig in de melk te brokkelen, want in de meeste zaken had hij slechts een adviseerende stem. De bestuursvorm van de universiteit schiep altijd weer nieuwe problemen. Het was een geluk volgens Van Winter dat door de goede geest waarin overlegd werd en door het wederzijdse begrip tussen curatoren en senaat de meeste zaken soepel werden afgehandeld. Een rector hoefde in Groningen niet bang te zijn helemaal een ‘*imago sine re*’ te zijn, en voor de man van wetenschap die zich voor een jaar aan de beslommeringen van het rectoraat geeft ‘is dit een troostrijke ervaring’.¹⁶

Deze stijlfiguur – een falende bestuursvorm die dankzij de goede persoonlijke verhoudingen toch niet tot ongelukken leidt – werd later wel vaker gehoord. P.J. Bouman, die rector was in 1959-1960, kort voor de aanvaarding en het in werking treden van de nieuwe wet, vroeg zich in gemoede af of het universitaire apparaat wel voldoende toegerust was om de vele extra taken die de nieuwe wet bij de universiteit neerlegde, naar behoren te kunnen uitvoeren. Als de universiteit rekening moest houden met een verdubbeling van het aantal studenten in dertig jaar, als het onderwijs op peil gehouden moest worden en als het onderzoek verbreed en verdiept moest worden, viel niet zo veel te verwachten van een bestuursstelsel dat nog steeds ‘de trekken vertoont van negentiende-eeuwse beslotenheid en stabiliteit’.¹⁷ Wat kan men verwachten van de bestuurskracht van een instelling met een te grote, onoverzichtelijke senaat onder lei-

ding van een elk jaar weer andere rector, een college van curatoren met stuk voor stuk bekwame mensen die het werk voor de universiteit er echter altijd bij moeten doen, en een bureau van de universiteit dat permanent onderbemenst is? Zeker, in het verleden is met grote toewijding en handigheid heel veel bereikt en zijn veel ongelukken voorkomen. ‘Met goede zeelui heeft menig niet geheel zeewaardig schip zijn haven van bestemming bereikt,’ aldus Bouman.¹⁸ Maar zo kon het niet langer, er was dringend behoefte aan een ‘drastische bestuurshervorming’ die ervoor moest zorgen dat de universiteit in de toekomst altijd up-to-date zou zijn.

Ondertussen werd met kunst- en vliegwerk geprobeerd de bestuurskracht van de Groningse universiteit te versterken. Vanwege de complexiteit van veel dossiers was bijvoorbeeld vanaf in ieder geval 1956 sprake van geregeld overleg tussen het college van curatoren en de rector, de secretaris van de senaat en de vier assessoren. Drie keer per jaar vond een gemeenschappelijke vergadering plaats en elke veertien dagen kwamen de president-curator, de rector magnificus en hun beider secretarissen informeel bij elkaar om – zonder agenda – lopende zaken te bespreken. In datzelfde jaar vond het college van curatoren het ook goed dat er in het Academiegebouw plaats werd gemaakt voor een senaatsbureau met een vaste ambtelijke secretaris, die de rector en zijn secretaris veel werk uit handen zou kunnen nemen (dit bureau stond los van het Bureau Inlichtingen & Inschrijving, dat bestierd werd door de eerste pedel, D. van Egmond). In 1958 kwam er opnieuw uitbreiding van de ondersteuning van de rector en de senaat, omdat in dat jaar besloten werd tot benoeming van een vaste prosecretaris van de senaat, een hoogleraar die anders dan de rector en de gewone secretaris geen representatieve verplichtingen had en uitsluitend administratieve zaken zou afhandelen (bijvoorbeeld het opstellen van beleidsstukken). De hoogleraar rechten bij de Faculteit der Economische Wetenschappen, Klaas Wiersma, werd bereid gevonden die functie te vervullen, waarvoor hij als voormalige secretaris van het college van curatoren van de Leidse universiteit geknipt was. In 1958 besloten de gezamenlijke hoogleraren tevens het dagelijks bestuur van de senaat in handen te leggen van de zogenaamde *senatus contractus*, bestaande uit rector magnificus, secretaris en twee vertegenwoordigers van elke faculteit (onder wie altijd de voorzitter van de betreffende faculteit). Die extra vertegenwoordiging vanuit de faculteiten schiep de mogelijkheid om hoogleraren die hun *locus standi* in een van de verenigde faculteiten hadden een stem in het bestuur van de universiteit te geven.¹⁹ Zo knutselde men wat in elkaar om de rector, die elke veertien dagen of elke maand naar de vergadering van het college van curatoren ging, sterker te doen staan in zijn besprekingen met de curatoren.

CURATOREN STAAN OP HUN STREPEN: DE KWESTIE-VONDELING

Ondanks de goede verstandhouding tussen college van curatoren en senaat ging het ook wel eens goed fout, vaak bij nieuwe benoemingen. De curatoren waren terzake niet deskundig, vroegen weliswaar advies aan anderen, maar lieten ook wel eens politieke motieven meewegen en botsten dan met de faculteiten, die zich wél deskundig achtten. Dat kwam op nogal spectaculaire wijze aan

het licht bij de kwestie-Vondeling.²⁰ Dr. Anne Vondeling, een Fries landbouwkundig ingenieur en directeur van een accountantskantoor voor de landbouw in Leeuwarden, en daarbij ook nog prominent Kamerlid namens de Partij van de Arbeid, was in januari 1958 minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening in het laatste kabinet-Drees geworden, als opvolger van dr. S.L. (Sicco) Mansholt, die naar een hoge post in Brussel was vertrokken. Toen dat kabinet eind 1958 viel, moest er – in afwachting van een terugkeer op het politieke toneel – een parkeerbaan voor Vondeling worden gevonden en president-curator Offerhaus zag er wel wat in om hem aan de Groningse universiteit te verbinden. Zo'n benoeming zou de contacten met Den Haag verbeteren en zou ook handig kunnen zijn bij de versterking van de band met de Fryske Akademy, waarin Vondeling een belangrijk man was. Eerst bood Offerhaus de leerstoel (die nog door de minister en de Kamer moest worden goedgekeurd) aan de juridische faculteit aan, en toen deze daarvoor bedankte, vroeg hij de economische faculteit of die er oren naar had; hij dacht aan een buitengewoon hoogleraarschap in de landbouweconomie. Maar ook de economen zagen er niets in. Versterking van de landbouweconomie was welkom, maar niet op deze manier. Er was al een keuzevak dat landbouwintegratie heette, dat gegeven werd door een lector (Remmelt van Hees) en dat sterk leek op het vak dat Vondeling zou moeten geven. Offerhaus wilde echter per se Vondeling, die overigens inmiddels al weer lid van de Tweede Kamer was geworden, aan de Groningse universiteit verbinden. De nieuwe hoogleraar zou een heilzame invloed kunnen uitoefenen op de verbetering van de sociale verhoudingen op het Groningse platteland, voerde Offerhaus aan. Hij zette dus zijn zin door, tegen de wil van de faculteit in.

Inmiddels lag de zaak op straat. Toen in de memorie van toelichting bij de onderwijsbegroting in september 1959 gewag werd gemaakt van een buitengewone leerstoel in Groningen voor de kennis van de internationale organisaties speciaal op het terrein van landbouw en voedselpolitiek, ging in de pers meteen de naam van Vondeling rond.²¹ Vooral in *De Telegraaf*, nooit te beroerd om de sociaaldemocraten in een kwaad daglicht te plaatsen, werd fel tegen de instelling van de leerstoel voor Vondeling geageerd. De speciaal voor de oudminister bedachte leerstoel werd een 'knutselleerstoel' genoemd en de journalist Jacques Gans sprak schande van de hele gang van zaken. 'Brengt men niet op een afschuwelijke wijze de klad in het professoraat, wanneer men uit het ministersambt verstoten partijgenoten zo lukraak tot professor bombardeert,' vroeg hij zich af.²² Maar het college van curatoren liet zich niet van de wijs brengen en hield vast aan de instelling van de leerstoel. Op 6 oktober 1959 deelde de rector, de geoloog Kuenen, in de senaat mee dat er tussen curatoren en faculteit een 'hoogst bedenkelijk' verschil van opvatting was gerezen, waarop de senaat natuurlijk zeer verbolgen reageerde. Maar dat veranderde niets aan de situatie.

Ook naar aanleiding van de behandeling van de begroting in de Eerste Kamer in maart 1960 werd de zaak weer uitvoerig in de pers besproken. Een senator van de ARP, I.A. Diepenhorst, wist volgens *Trouw* te melden dat de instelling van de leerstoel zelfs binnen het college van curatoren onenigheid had veroorzaakt (later werd er een verband gelegd met het feit dat per 1 oktober 1960 drie van de leden van het curatorium ontslag namen, formeel om gezondheidsredenen) en *De Telegraaf* schreef weer smalend over een leerstoel 'met een heel beperkt onderwerp dat men in drie lezingen uitputtend kan behandelen'.²³ Ook de liberale senator H. van Riel refereerde aan de 'ruzie in Groningen' en vroeg om opheldering. Cals moest toegeven dat de leerstoel niet om wetenschappelijke redenen was ingesteld, maar om 'bijkomende overwegingen in de beleidssfeer', waarmee hij feitelijk ook toegaf dat het om een politieke benoeming ging.²⁴

Zelfs toen er, na de definitieve goedkeuring van de begroting en het ministeriële verzoek om een voordracht, van de faculteit officieel een negatief advies kwam over de persoon Vondeling – een advies dat met de voordracht naar de minister moest worden gestuurd – wist Offerhaus van geen wijken. Ook de minister zwichtte niet voor de kritiek en effectueerde uiteindelijk in oktober 1960 de benoeming van Vondeling tot buitengewoon hoogleraar in de kennis van de internationale organisaties, in het bijzonder van de landbouw- en voedselpolitiek. Onder grote belangstelling, vooral uit Friesland, sprak hij op dinsdag 28 februari 1961 zijn oratie uit over *De anti-hongeractie en de voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties*. Aan het slot ging hij kort in op de kritiek op zijn benoeming: 'Uw aarzeling, waarmee u mij tegemoet trad, is voor mij begrijpelijk. Ik hoop evenwel dat die aarzeling niet van lange duur is.'²⁵

Maar daarmee was het verhaal nog niet ten einde. In december 1960 (dus nadat koningin Juliana het Koninklijk Besluit inzake Vondelings benoeming al had getekend) stuurde de senaat nog een brief naar het college van curatoren met het verzoek deze door te geleiden naar de minister (de senaat mocht zich niet rechtstreeks tot de minister wenden). In die brief stelde de senaat dat curatoren in strijd met de wet hadden gehandeld door Vondeling buiten de faculteit om te polsen en dat nog wel voordat de betreffende post op de begroting van het ministerie van OK&W was gebracht. Curatoren waren 'not amused' en secretaris Addens ging erop uit om te achterhalen wie deze brief had opgesteld. Dit bleek de prosecretaris Wiersma te zijn. Daarop weigerde Offerhaus – het ging nu hard tegen hard – om nog langer met het senaatsbestuur te praten. En opnieuw moest de senaat inbinden: Wiersma, die kennelijk niet alleen de schrijver van de brief maar ook de aanstichter van de actie was geweest, trad af als prosecretaris, waarna curatoren zich wel weer met het senaatsbestuur wilden verzoenen. Officieel trad Wiersma af 'sine ira et studio', maar wie geloofde dat?²⁶

En Vondeling? Die trad in 1963 al weer af als hoogleraar, werd lijsttrekker voor de PvdA en later minister van Financiën.²⁷

DE WET VAN 1960

Was de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van december 1960 nu de ‘drastische hervorming’ waarop Bouman gehoopt had? Niet echt. De wet bevatte tal van nieuwe elementen, maar op het belangrijkste onderdeel, de bestuursvorm van de universiteit, bleef het grotendeels bij het oude. Het werd er alleen maar ingewikkelder op.²⁸

Gedeeltelijk nieuw was de doelstelling van het wetenschappelijk onderwijs zoals omschreven in artikel 1 van de wet:

Wetenschappelijk onderwijs omvat de vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap en de voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke vorming vereist is of dienstig kan zijn, en bevordert het inzicht in de samenhang van de wetenschappen.

Over ‘geestelijk-zedelijke vorming’ van de studenten, waarvan in eerdere ontwerpen nog sprake was, werd niet meer gesproken. Ook de geestelijke grondslag die elke universiteit zou moeten krijgen en de leden van de academische gemeenschap eraan moest herinneren dat de academie meer was dan alleen maar een opleidingsinstituut, bleef ongenoemd. Minister Cals vond zulke opmerkingen in de wet overbodig, maar hij verzette zich er niet tegen toen op voorstel van het Kamerlid J.G.H. (Sjeng) Tans van de Partij van de Arbeid in artikel 2, lid 3 werd opgenomen dat in het hoger onderwijs ‘mede aandacht [wordt] geschonken aan bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef’.²⁹ Op die manier kwam er nog iets in de wet terecht wat uitdrukte dat de universiteit dient bij te dragen aan de vorming van de persoonlijkheid van de student.³⁰

Hoewel dat er niet met zo veel woorden in staat, was het wel duidelijk dat omwille van die ‘bevordering van het inzicht in de samenhang der wetenschappen’ de wijsbegeerte een centrale plaats in het academisch onderwijs moest krijgen. De wet maakte de wijsbegeerte los van de Faculteit der Letteren en bracht haar onder in een aparte Centrale Interfaculteit, met – anders dan bij andere interfaculteiten – een apart doctoraat. Ook de sociale wetenschappen kregen onderdak in een aparte en volwaardige, eigen faculteit. Over andere interfaculteiten werden alleen in algemene termen opmerkingen gemaakt en welke interfaculteiten (de nieuwe benaming voor de verenigde faculteiten) er zouden komen, zou worden vastgesteld in het nieuwe Academisch Statuut. Daarin zou te zijner tijd ook duidelijk worden omschreven welke subfaculteiten (een nieuwe organisatorische eenheid), afdelingen en studierichtingen er precies konden worden ingesteld.

In artikel 34 stond kort en krachtig: ‘De universiteiten en hogescholen bezitten rechtspersoonlijkheid.’ Dat betekende dat universiteiten over inkomsten en vermogen konden beschikken en niet meer als een buitendienst van de rijksoverheid konden worden beschouwd. In de praktijk stelde dat nog niet zo veel voor (de universiteiten kwamen niet in het bezit van de gebouwen) en door de veelheid van regels over de financiële verantwoording aan de kroon, waren de universiteiten nog net zo strak aan de rekenmeesters in Den Haag gebonden als onder de vorige wet. Het college van curatoren moest om de vier jaar ook een zogenaamd ontwikkelingsplan opstellen, met een jaarlijkse raming van de kosten, en elk jaar een gedetailleerde begroting voor het vol-

gend jaar bij het ministerie indienen. Wel mochten curatoren voortaan zelf personeelsleden in rangen lager dan die van lector benoemen en hoefde de universiteit niet meer gebruik te maken van de diensten van de rijksoverheid. Zo kreeg de universiteit de mogelijkheid een eigen bouw bureau op te richten in plaats van alles over te laten aan de rijksbouwmeester en zijn bureau. Het verkrijgen van rechtspersoonlijkheid verschaftte dus de universiteiten in beginsel enige ruimte voor eigen beleid, maar het was aan de minister en de Kamer om uiteindelijk te bepalen hoeveel financiële ruimte een universiteit daarvoor kreeg. Tegenover een bescheiden uitbreiding van de beleidsmogelijkheden stond een flinke uitbreiding van de 'red tape'. Dit was niet de autonomie waar men kort na de oorlog op gehoopt had.

Autonomie is zelfbestuur, maar op het punt van het bestuur van de universiteit veranderde er eigenlijk niet veel. De door de commissie-Reinink al voorgestelde integratie van college van curatoren en senaatsbestuur in één universiteitsbestuur redde het zoals gezegd niet. In de wet werd een apart college van curatoren gehandhaafd, naast de senaat. Weliswaar stond in artikel 38: 'Curatoren en senaat oefenen onder medewerking van de faculteiten en interfaculteiten of [in het geval van hogescholen] afdelingen en tussenafdelingen, op de voet van het daaromtrent in deze wet bepaalde, het bestuur uit', maar uit de andere artikelen over het bestuur van de universiteit bleek dat van een gezamenlijk bestuur geen sprake zou zijn. Curatoren en senaat hadden hun eigen bevoegdheden en in de meeste gevallen gaf de mening van curatoren de doorslag. Hun college, vijf of zeven man sterk, was volgens de wet belast met de zorg voor de huisvesting en uitrusting van de universiteit, het beheer der financiën en het toezicht op de handhaving van de wet, daarbij ondersteund door een secretaris en diens ondergeschikten. Curatoren dienden verder, de senaat en de faculteiten gehoord (dat wel), voordrachten voor nieuw te benoemen hoogleraren en lectoren bij de minister in en zij benoemden zelf de lagere beambten. De senaat daarentegen behartigde, onder leiding van de rector magnificus, als vanouds de algemene belangen van onderwijs en wetenschap. Net als onder de oude wet oefende de rector samen met de telkens voor één jaar benoemde secretaris en een college van vier assessoren het dagelijks bestuur uit.

Wel erkende de wetgever dat het universitaire bedrijf inmiddels zo ingewikkeld was geworden dat in het beheer van de gebouwen (een taak van curatoren) rekening moest worden gehouden met de belangen van onderwijs en onderzoek (het domein van de senaat). Er was meer en nauwer overleg tussen curatoren en senaat nodig. Daarom bevatte de wet allerlei bepalingen om de positie van de senaat of althans de rector magnificus ten opzichte van curatoren te versterken. De rector, die voorheen voor één jaar werd benoemd, kon in het vervolg voor een periode van vier jaar benoemd worden. Hij kon nu ook voor een deel van zijn hoogleraarstaken (dat wil zeggen zijn onderwijs) vervangen worden, wat hem ook meer mogelijkheden gaf om iets van zijn ambt te maken. Verder was bepaald dat de rector en een of meer andere leden van de senaat standaard de vergaderingen van het college van curatoren zouden bijwonen, terwijl omgekeerd ook de mogelijkheid werd geschapen om een of meer curatoren toe te laten bij de vergaderingen van de senaat. Daarmee legde de wet bestaande praktijken vast, maar ook niet meer dan dat.

En het belangrijkste was: de nadere invulling van de nauwere samenwerking tussen curatoren en senaat moest worden geregeld in een nog door elke universiteit op te stel-

len bestuursreglement – ook een nieuw element in de wet. De wijze waarop dat reglement in de wet werd opgenomen, leek een garantie voor onenigheid. In artikel 39, lid 1, stond: ‘Curatoren stellen in overeenstemming met de senaat, de faculteiten en interfaculteiten of afdelingen en tussenafdelingen gehoord, het bestuursreglement vast met inachtneming van het daaromtrent in deze wet bepaalde.’ Curatoren stellen het reglement dus vast, maar hebben instemming van de senaat nodig. De minister vermoedde al dat dit niet zo eenvoudig zou gaan en daarom stipuleerde hij dat als het reglement niet ‘binnen bekwame tijd’ tot stand zou komen, de minister het zelf zou vaststellen. En dat de senaat wel eens lastig zou kunnen worden, werd in de hand gewerkt door lid 2 van hetzelfde artikel:

Bij het bestuursreglement kan de behartiging van de belangen der universiteit of hogeschool worden opgedragen aan de gemeenschappelijke vergadering van curatoren en het college van rector en assessoren, bedoeld in artikel 52. De beslissingen van deze gemeenschappelijke vergadering zijn bestuursbeslissingen.

Het was te verwachten dat de senaat deze mogelijkheid in het bestuursreglement zou proberen op te nemen, wat ten koste zou gaan van de macht van curatoren, die elders in de wet juist duidelijke bevoegdheden hadden gekregen en deze niet zomaar konden afstaan aan een ander gremium. Het opstellen van een bestuursreglement zou dus best lastig kunnen worden en ingrijpen van de minister was niet denkbeeldig. De wet loste al met al amper problemen op, maar creëerde er des te meer.³¹

Om de situatie nog ingewikkelder te maken riep de nieuwe wet ook nog de Academische Raad in het leven, in eerdere ontwerpen steeds de *Hoge Academische Raad* genoemd. In artikel 5, lid 1, stond dat deze raad ‘een schakel vormt zowel tussen de Nederlandse universiteiten en hogescholen onderling als tussen deze instellingen en de maatschappij’. In het tweede lid werd dit nog nader gespecificeerd: ‘De Raad bevordert een doelmatige samenwerking tussen de Nederlandse universiteiten en hogescholen alsmede de aanpassing van het wetenschappelijk onderwijs aan de ontwikkeling van de wetenschap en aan de behoeften van de maatschappij.’ De universiteiten waren niet erg gelukkig met dit gremium, het liefst zagen zij de Academische Raad geheel verdwijnen. Er bestond sinds 1956 al een Interuniversitair Kontaktorgaan der Nederlandse Universiteiten en dat zou voldoende moeten zijn.³² Maar de minister zette door: tegenover de bescheiden verruiming van de autonomie van de individuele universiteiten moest iets staan wat speelruimte van de universiteiten weer inperkte.³³ De nieuwe raad moest de ontwikkelingsplannen van de afzonderlijke universiteiten beoordelen en vergelijken om zo ongezonde concurrentie te voorkomen, hij moest de regering adviseren over het wetenschappelijk onderwijs en hij moest studie maken van dat onderwijs en erover rapporteren. Maar tegelijkertijd moest de raad het gremium zijn waarin mensen van buiten de universiteit mee konden kijken met wat er in de universiteit gebeurde (een functie die in eerdere ontwerpen was weggelegd voor de Raad van Afgestudeerden). Dat kwam onder andere tot uitdrukking in de samenstelling van de raad: de kroon benoemde de voorzitter, de universiteiten wezen elk twee leden aan en de kroon benoemde vervolgens nog eens maximaal tien kroonleden. Maar in de praktijk was de Academische Raad, met zijn vele secties (voor elk ‘daarvoor in aanmerking komende gebied van wetenschappelijke onderwijs en onderzoek’), een onderonsje van de hoogleraren

van de verschillende universiteiten en hogescholen. De in de wet genoemde 'behoefte van de maatschappij' waren in de beraadslagingen voornamelijk niet leidend.³⁴

DE ROEP OM MEER BESTUURSKRACHT

De nieuwe wet was, althans wat de bestuursvorm betreft, al verouderd voordat ze goed en wel was ingevoerd. Naast het vele werk dat de universiteit toch al moest verrichten om de wassende stroom studenten te kunnen verwerken, kwamen er ook nieuwe taken op de universiteit af. De wet schreef voor dat er ontwikkelingsplannen moesten worden gemaakt, waarin de universiteiten voor periodes van vier jaar hun wensen op het vlak van personele bezetting en materiële infrastructuur moesten opnemen, en omdat de minister de eind december 1960 aangenomen wet meteen liet ingaan, was er direct veel werk aan de winkel. Daarnaast schreef de wet voor dat er een bestuursreglement moest komen, waarin elke universiteit de algemene regels uit de wet nader zou uitwerken en preciezer zou afbakenen wat de bevoegdheden van de faculteiten, de senaat en het college van curatoren waren. Het effect van deze nieuwe maatregelen was dat de positie van het college van curatoren en van de faculteiten versterkt werd. De faculteiten kregen nu ook een eigen bureau en op den duur ook een eigen beheerder, terwijl de positie van de senaat verzwakt werd.³⁵ Voor de bouwactiviteiten kwam er bij het bureau van de universiteit, dat onder het college van curatoren viel, een apart bouw bureau en om de besluiten op dit vlak goed te kunnen onderbouwen voorzag het college zich van een technisch adviseur, ir. Henri (Han) Furstner, oud-directeur van Philips in Eindhoven en woonachtig in Hilversum.³⁶ Bij het opstellen van de ontwikkelingsplannen lag het accent daarentegen bij de faculteiten, die de cijfers en de verlangens moesten leveren, die vervolgens via de senaat naar het college van curatoren werden gestuurd. Omdat aanpassingen van de plannen natuurlijk onvermijdelijk waren, gebeurde het regelmatig dat er rechtstreeks overleg plaatsvond tussen curatoren en de faculteiten en dat de senaat werd gepasseerd. In theorie vormde de senaat samen met het college van curatoren het bestuur van de universiteit, maar in de praktijk deed het college vooral zaken met de faculteiten.³⁷

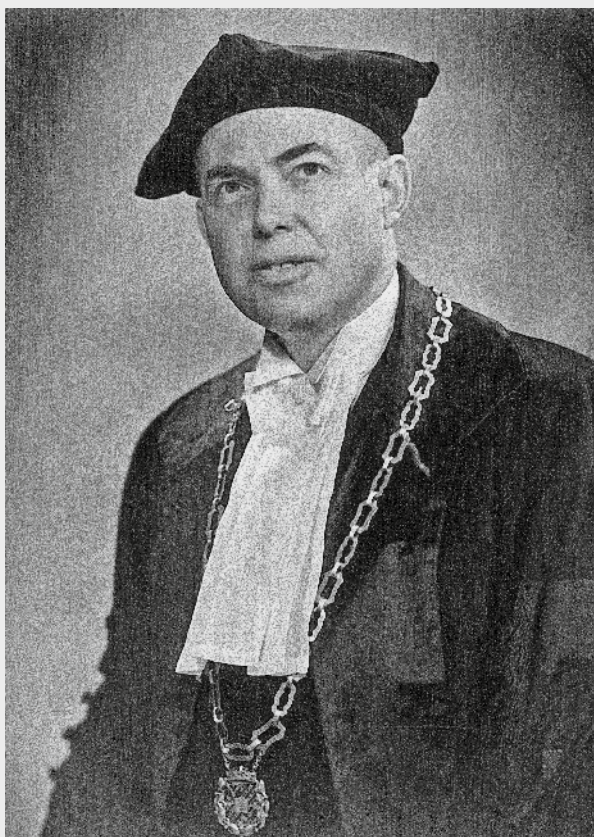
De senaat liet dit niet gelaten over zich heen komen. Al voor de invoering van de nieuwe wet hadden de hoogleraren zoals al vermeld naar Utrechts voorbeeld de *senatus contractus* ingevoerd (rector en secretaris en twee leden van elke faculteit, onder wie de voorzitter, die voor vier jaar werden benoemd) om zo meer continuïteit in het bestuur van de senaat te krijgen, dat dan ook slagvaardiger kon optreden. In 1960 installeerde rector magnificus Bouman bovendien nog een Commissie Versterking Bestuurskracht, die verdergaande voorstellen voor de aanpassing van de bestuursstructuur in Groningen moest doen. Die commissie kwam bij elkaar in Ter Apel (nog altijd een geliefd bezinningsoord, kennelijk) en presenteerde de eerste voorstellen, die de senaat op 15 december 1960 accordeerde. Het belangrijkste voorstel was de invoering van een vierjarig rectoraat en de aanstelling, naast de secretaris, van een prorector. De *senatus contractus* zou dan weer moeten plaatsmaken voor het vroegere en kleinere college van rector en assessoren, aangezien de meerjarige termijn van rector en secretaris nu voldoende continuïteit bood. Tussen rector en prorector zou een afspraak worden gemaakt

over de tijdrovende representatie: de prorector zou de contacten met de studenten voor zijn rekening nemen, de rector de overige representatieve verplichtingen. Na intriges die naar verluidt te vergelijken waren met wat de Engelse fysicus en romanschrijver C.P. Snow in *The Masters* (1951) had beschreven, rolde na Pasen 1961 het besluit uit de bus om de hoogleraar farmacognosie Van Os voor vier jaar tot rector magnificus te benoemen.

F.H.L. VAN OS, DE EERSTE MEERJARIGE RECTOR MAGNIFICUS

Op het eerste gezicht lag in 1961 de keuze voor F.H.L. (Henk) van Os als eerste meerjarige rector nogal voor de hand. Hij kende de universiteit door en door. Tijdens de oorlog was de apotheker uit Harderwijk, Ede en Amsterdam naar Groningen gekomen als lector farmacognosie, galenische farmacie en receptuur, en een jaar na de oorlog was hij gewoon hoogleraar geworden. Hij stond bekend als iemand die over een groot organisatietalent beschikte, heel goed onderwijs, onderzoek en bestuur kon combineren en in staat was voor zijn projecten, zoals een experimentele kruidentuin in Buitenpost, steeds de nodige fondsen binnen te halen. Hij was hoofdbestuurder en ondervoorzitter van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie geweest. Van Os wist altijd makkelijk contacten te leggen, onderhield die ook en beschikte over een ijzersterk geheugen. Hij had een grote belangstelling voor filosofische en religieuze vraagstukken, was actief in het kerkelijk en maatschappelijk leven en kon ook gewoon, alle bestuur en wetenschap opzeggend, een ontspannen gesprek met gasten en bezoekers voeren, allemaal eigenschappen die hem geknipt maakten om mede leiding te geven aan de universiteit. In de natuurwetenschappelijke faculteit keek men een beetje neer op deze 'dropverkoper', maar daar stond tegenover dat Van Os al eens rector magnificus was geweest (in het jaar 1957-1958). Hij had die functie toen naar ieders tevredenheid uitgeoefend.³⁸

Maar de dramatische afloop van dat eerdere rectoraat had juist een hele goede reden kunnen zijn voor Van Os om niet voor het meerjarig rectoraat te opteren. Op zondag 8 mei 1958 bracht hij met zijn eigen auto vier kinderen van het Praedinius Gymnasium na een excursie bij het Lauwersmeer naar huis, onder wie zijn eigen dochter Gerdientje, vijftien jaar oud. In een scherpe bocht in de buurt van Lauwerszijk verloor hij de macht over het stuur (reed hij te hard?) en in volle vaart botste de auto tegen een lantaarnpaal, die afknapte. De rector brak alles wat hij kon breken, een van de meegerisde jongens brak een been en een andere jongen had een hersenschudding. Maar het slechtst van allen was Gerdientje eraan toe. Zij overleed die avond in het Academisch Ziekenhuis in Groningen aan haar verwondingen. Onder grote belangstelling werd de dochter van de rector een paar dagen later op Selwerderhof in Groningen begraven.

19 F.H.L. van Os, rector magnificus van 1957 tot 1958 en van 1961 tot 1965. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Behalve leraren en leerlingen van het Praedinius Gymnasium waren ook veel hoogleraren en vertegenwoordigers van studentenorganisaties aanwezig. Hier manifesteerde de universiteit zich nog weer even als een 'extended family'.³⁹

Het verkeersongeluk maakte een abrupt einde aan het rectoraat van Van Os. Hij moest lang revalideren en was de rest van zijn leven enigszins mank; hij liep sindsdien met een stok. Bij de overdracht van het rectoraat in september 1958 moest hij verstek laten gaan; een wetenschappelijke lezing bleef toen achterwege en het verslag van de lotgevallen van de universiteit werd opgesteld en voorgelezen door een van zijn collega's. Maar veel groter was de impact van het ongeval op het gezinsleven van de rector. Zijn echtgenote kon het verlies niet verwerken en 'ging op slot', hijzelf ging gebukt onder schuldgevoelens, en over alles wat er in het gezin gebeurde (er waren nog meer kinderen) hing een grauwe sluier.⁴⁰ Zelf slaagde hij er wel in om zijn werk als hoogleraar voort te zetten, maar zijn vrouw lukte het niet de draad weer op te pakken. Het meerjarige rectoraat was daarom een uitkomst, want het gaf meer afleiding dan het hoogleraarschap en zo'n taak was niet goed uit voeren als er niet een echtgenote aan de zijde van de rector stond, die bij allerlei representatieve aangelegen-

heden een deel van het werk op zich nam. Het nieuwe rectoraat was dus, zoals hij zijn zoon Henk vertelde, ‘een vlucht en ook een wanhopig pogen om iets te bedenken wat voor mijn moeder iets van bezigheid zou kunnen geven’.⁴¹ Alleen trok het vierjarige rectoraat, zeker omdat in deze jaren het academisch leven flink door elkaar werd geschud door de implementatie van de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs, zo’n zware wissel op Van Os als hoogleeraar en directeur van een groot laboratorium dat het in Groningen voorlopig bij dit ene vierjarige rectoraat bleef. Zijn opvolger, de ongehuwde hoogleraar staatsrecht E.H. s’Jacob, die geen leiding hoefde te geven aan een laboratorium, hoefde het ‘maar’ twee jaar te doen (1965-1967).

Voorheen sprak de rector na afloop van zijn termijn altijd een rectorale rede uit over een algemeen thema uit zijn vakgebied, maar bij een vierjarig rectoraat kon dat niet meer. Daarom werd afgesproken dat voortaan bij de opening van het academisch jaar in september de prorector die rectorale rede zou uitspreken, terwijl de rector het verslag zou voorlezen van de lotgevallen van de universiteit in het voorafgaande jaar. Zo zou er elk jaar een heel ander wetenschapsgebied aan de orde kunnen komen. De eerste die een rectorale rede hield zonder zelf rector te zijn, was de godsdienstfilosoof Harmen de Vos, die in september 1962 sprak over het spelelement in het academisch leven, ‘Universitas ludens’.⁴² Na hem kwam de jurist J. Wiarda, en daarna de classicus Lies Visser, die daarmee de eerste vrouw in het bestuur van de universiteit werd.

De nieuwe rector Van Os kwam er al snel achter dat de door de wet voorgeschreven samenwerking tussen curatoren en senaat in de praktijk niet werkte of althans heel moeizaam tot stand kwam, en hij vroeg zich openlijk af of de invoering van een eenhoofdige leiding van de universiteit, analoog aan de van buiten komende en zakelijk opererende ‘president’ van Amerikaanse colleges en universiteiten, niet beter zou zijn.⁴³ Hij zag wel de nadelen van zo’n constructie, omdat met zo’n zakelijke figuur aan de leiding het accent in het onderzoek al heel gauw zou kunnen verschuiven naar het toegepaste en winstgevende onderzoek, ten koste van het fundamentele onderzoek, dat in eerste instantie alleen maar geld kost en alleen op den duur misschien wat oplevert. In de geschiedenis van de Amerikaanse universiteiten waren daar tal van voorbeelden te zien. Maar de Amerikaanse universiteitsgeschiedenis leerde ook dat op wat langere termijn die aanvankelijke nadruk op het toegepaste onderzoek weer verdween en dat juist het fundamentele onderzoek opbloede. Toch besepte Van Os wel dat de invoering van zo’n ‘presidentieel’ systeem in Nederland een te grote breuk met de traditie zou zijn en daarom zette hij liever in op de vorming van een bestuurscollege waarin zowel curatoren als senaat vertegenwoordigd waren, bijvoorbeeld een tweehoofdige ‘college van bestuur’, met een curator van buiten en de rector magnificus. Als het dualisme, dat nog altijd aan de Nederlandse universiteiten het uitgangspunt was, maar opgegeven werd.

Tijdens het rectoraat van Van Os deed de senaat nogmaals een serieuze poging om tot een geïntegreerd bestuur van curatoren en senaat te komen. Eind november 1963 kwam de eerdergenoemde Commissie Versterking Bestuurskracht, na een retraite in

wederom Ter Apel, met concrete voorstellen voor zo'n geïntegreerd bestuur, die echter begin januari 1964 door curatoren van de hand werden gewezen. Regelmatig overleg was prima, maar het overdragen van bevoegdheden kon volgens curatoren niet. De senaat was eigenlijk weer terug bij af. Wel kwam een coördinerend College van Dagelijks Overleg (DO) tot stand, waaraan de president-curator, de secretaris van de universiteit, de rector en de secretaris van de senaat aan deelnamen (dit naar Wagenings voorbeeld). Omdat een vierjarig rectoraat misschien wat de te veel van het goede was, besloten de hoogleraren in 1965, na afloop van de zittingstermijn van Van Os, de termijn weer tot twee jaar terug te brengen. De prorector verdween weer van het toneel en in plaats daarvan kwam nu een conrector.

Het door de wet voorgeschreven bestuursreglement was ondertussen nog in geen velden of wegen te bekennen. Het college van curatoren moest het opstellen, maar had daarna wel instemming van de senaat nodig en beide gremia konden het maar niet eens worden. Toen in 1964 het rapport openbaar werd van een door de minister geïnstalleerde commissie-Polak, die ook nog eens pleitte voor een geïntegreerd bestuur, kwam het werk aan een bestuursreglement helemaal stil te liggen. Rector magnificus Van Os concludeerde bij zijn aftreden in 1965 ietwat mistroostig dat het geïntegreerd bestuur van de universiteit voorlopig wel een 'droombeeld' zou blijven.⁴⁴

En dat terwijl een krachtig bestuur van de universiteit meer dan ooit nodig was. Niet alleen om de bestaande uitdagingen het hoofd te bieden, maar ook om op een verstandige manier om te gaan met de toenemende aandrang van studentenzijde om op bestuurlijk vlak gehoord te worden. De nieuwe, voor twee jaar benoemde rector magnificus E.H. s'Jacob merkte in 1966 op dat de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs nog altijd uitging van een tamelijk paternalistische opvatting over de verhouding tussen universitair bestuur en studenten. De studenten hoefden alleen gehoord te worden als het om studentenvoorzieningen ging, voor alle andere zaken zouden de hoogleraren wel weten wat goed voor hen was. Maar de realiteit was inmiddels een andere geworden. In de studentenwereld waren organisaties ontstaan 'welke, om het ronduit te zeggen, van dit paternalisme niet gediend zijn'. Ze kwamen zelf met initiatieven, niet alleen op het vlak van de voorzieningen, maar ook op het terrein van het onderwijs, en zij speelden, aldus s'Jacob, 'het politieke spel der pressiegroepen met vreugde en niet zonder succes'.⁴⁵ Hij doelde daarbij vooral op de Groninger Studentenraad, kortweg de Gronstra, voorheen een federatief verband van studentenverenigingen, sinds 1964 een door alle studenten gekozen vertegenwoordigend orgaan, dat regelmatig overleg pleegde met het dagelijks bestuur van de senaat en met curatoren – een soort herleving van het studentenparlement uit de periode na 1945. Als de bestuurders voortaan nadrukkelijker rekening zouden moeten houden met de mening en de belangen van de georganiseerde studenten, zou het bestuur van de universiteit nog gecompliceerder worden. Chaos lag op de loer.

4 RUIMTE VOOR DE UNIVERSITEIT

Een universiteit die groeit, heeft ruimte nodig. Voor de oorlog kon de ruimte voor de Groningse universiteit meestal nog in de binnenstad gevonden worden, of aan de randen daarvan. De aankoop van 't Huis de Wolf in de buurgemeente Haren, ten behoeve van een nieuwe hortus botanicus, was in dat opzicht wel iets nieuws, maar voorlopig deed de universiteit nog weinig met die aanwinst. Na de oorlog bleef dat zo. Pas toen halverwege de jaren vijftig het aantal studenten snel begon toe te nemen, drong het tot de bestuurders door dat een andere aanpak nodig was. Zij moesten gaan denken in grotere eenheden, dus niet in gebouwen, maar in gebouwencomplexen, en de studentengroei vereiste een andere verhouding met de grootste grondverstrekker, de gemeente Groningen. Een van de resultaten was dat rond 1960 eerst op de tekentafels en later in de weilanden ten noorden van de stad de contouren zichtbaar werden van een nieuw en omvangrijk universitair complex: Paddepoel. Ook het bouwen voor het Academische Ziekenhuis en de geesteswetenschappen in de binnenstad moest nu planmatiger worden aangepakt dan in de decennia daarvoor. Bouwen voor de universiteit werd een zaak van ruimtelijke ordening en stedenbouw.

MONDJESMAAT BOUWEN (1945-1955)

In de eerste jaren na de bevrijding werd er maar mondjesmaat gebouwd voor de universiteit. Er was weinig geld voor nieuwbouw en op enkele uitzonderingen na leek er ook geen dringende noodzaak om nieuwe plannen te ontwikkelen. In hoofdzaak kwam het neer op het alsnog uitvoeren van oude plannen (van voor de oorlog) en het lenigen van acute nood voor de huisvesting van nieuwe studierichtingen. En af en toe viel de universiteit een cadeautje in de schoot.

De oorlog en de daaraan voorafgaande periode van crisis en depressie hadden voor flinke vertraging gezorgd in het uitvoeren van het ambitieuze bouwprogramma van de Groningse universiteit uit de late jaren twintig. Gezien de vele verwoestingen en de algemene verarming van Nederland was het nog maar de vraag of daar in de nabije toekomst veel aan te doen zou zijn. Het was daarom wel zo gelukkig dat de universiteit tijdens de krijgshandelingen van april 1945 geen serieuze schade had opgelopen, anders dan de studentenverenigingen. Vindicat had haar pand aan de Grote Markt in april 1945 in vlammen zien opgaan en om het corps te helpen stelde de universiteit het pand op de hoek van de Oude Boteringestraat en de Spilsluizen ter beschikking, de zeventiende-eeuwse Corps de Garde. Voor de oorlog had daar het Universiteitsmuseum

20 't Huis de Wolf te Haren. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

gezet, maar de inventaris was kort voor de bevrijding naar veiliger plaatsen overgebracht en kon daar nog wel even blijven. Vindicat verhuisde al in 1946 door naar een stadsvilla aan de Emmasingel (tegenover de Emmabrug), waarna Magna Pete de Corps de Garde betrok. Die vereniging had zich daarvoor moeten behelpen met een paar kamers aan de Westersingel. Uiteindelijk zou het Universiteitsmuseum niet meer terugkeren naar de Corps de Garde, maar in 1949 de deuren weer openen op de zolderverdieping van het Academiegebouw. Dat was geen handige plaats, want het was er stoffig en moeilijk bereikbaar en bovendien pal boven de senaatskamer, zodat het verboden was heen en weer te lopen als er beneden vergaderd werd.¹

Voor zover er na de oorlog bouwverlangens waren, betroffen deze vooral de kliniek voor interne geneeskunde en het laboratorium voor bacteriologie en serologie. Al voor de oorlog was een nieuwe kliniek voor interne geneeskunde onderdeel van het bouwprogramma van het Academisch Ziekenhuis geweest, maar de oorlog had de plannen doorkruist. Tijdens de bezetting waren er op het ziekenhuisterrein aan de Oostersingel alleen wat kleine panden gebouwd of verbouwd, zoals een nieuw ketelhuis. Maar gezien de grotere toeloop van studenten en de toenemende specialisatie binnen de interne geneeskunde was nieuwbouw na de oorlog dringender dan ooit. In 1946 lagen de plannen al klaar en rond 1950 leek het zover dat de aannemers met de nieuwbouw (aan de oostzijde van de 'groene long' op het ziekenhuisterrein) konden beginnen, maar feitelijk ging pas op 7 mei 1952 de eerste paal de grond in. Naar verwachting zou de oplevering in 1956 kunnen plaatsvinden, maar niemand kon toen voorzien dat door allerlei gedoe over de financiering de bouw ernstige vertraging zou oplopen. Pas in 1959 kon de nieuwe kliniek in gebruik worden genomen. Dat was voor de hoogleraar interne geneeskunde Van Buchem, die in 1946 aangetreden was en al die tijd met de bouw van de nieuwe kliniek bezig was geweest, een geschikt moment om eervol ontslag aan te vragen en plaats te maken voor een jongere kracht.²

Ook voor bacteriologie en serologie was al voor de oorlog geconstateerd dat de situatie nijpend was. Het laboratorium was ondergebracht in een pand direct naast het Academiegebouw. Het stamde uit 1884 (toen het vakgebied nog hygiëne heette) en was inmiddels sterk verouderd. Bovendien lag het ver van het medisch complex aan de Oostersingel. Nieuwbouw op het terrein van het Academisch Ziekenhuis stond dus hoog op het verlanglijstje, maar de bouw, pal naast de kliniek voor interne geneeskunde in aanbouw, kon pas beginnen in 1953. Ook dit project liep flinke vertraging op; in 1954-1955 lag de bouw zelfs een heel jaar stil. De oplevering zou pas in 1960 plaatsvinden.

Inmiddels was in Haren, op het terrein van het landgoed 't Huis de Wolf, de bouw begonnen van een modern zoölogisch laboratorium. Zoölogie was voor de oorlog ongeveer de enige afdeling binnen de Faculteit der Wis- en Natuurkunde geweest waarvoor geen moderne voorzieningen waren geschapen – de zoölogen moesten zich nog steeds behelpen met kruip-door-sluip-door kamertjes aan de Reitemakersrijke – en de nieuwe hoogleraar dierkunde Baerends had dus alle recht om nieuwbouw te eisen. Maar het was vooral de druk van de PTT, die in 1948 het hoofdpostkantoor naar achteren wilde uitbreiden, waardoor er schot in de zaak kwam. In 1950 kon met de bouw in Haren worden begonnen en op 23 september 1954 vond de opening plaats. In het langwerpige, in wederopbouwstijl ontworpen en in baksteen uitgevoerd Zoölogisch Laboratorium, met twee verdiepingen en midden in de lange voorgevel een halfronde trap,

kon Baerends eindelijk zijn vleugels uitslaan. De aquaria en volièrres waren ruim opgezet om de dieren te kunnen huisvesten onder omstandigheden die de natuurlijke leefomgeving benaderden, wat essentieel was voor zijn gedragsbiologisch onderzoek. Het hele gebouw was zelfs groot genoeg om er ook wat kamers vrij te houden voor de afdeling Botanie, die op termijn in haar geheel naar Haren zou komen.³ Zodra de dierkundigen hun pand aan de Reitemakersrijge hadden verlaten, begon de sloop van dat pand, om plaats te maken voor non-descripte nieuwbouw van de PTT.

Van echt bouwbeleid was in deze jaren geen sprake, laat staan van zoiets als ruimtelijke ordening. In 1947 wees de rijksbouwkundige ir. J. de Bruin de secretaris van curatoren, Cluysenaer, al op het willekeurige van de bouwactiviteiten van de universiteit, vooral waar het om de alfa-faculteiten ging. Cluysenaer gaf dat in een brief van een jaar later ook toe: 'Wij zijn zo benauwd voor de zorgen van het ogenblik [...], dat wij moeite hebben de blik vooruit te werpen.'⁴ Ook hij zou graag op langere termijn plannen maken, maar op korte termijn moesten er nu eenmaal voorzieningen getroffen worden voor de huisvesting van vakken waar voor en tijdens de oorlog niet eens aan gedacht was. Zo was er na de oorlog ruimte nodig voor de nieuwe studierichting tandheelkunde en voor de nieuwe Faculteit der Economische Wetenschappen. De eerste ging van start in 1947, de tweede een jaar later, en beide moesten per onmiddellijk ergens ondergebracht worden. De letterkundigen en de juristen moesten maar even wachten.

Nederland kampte met een acuut tekort aan tandartsen en om daarin te voorzien was direct na de oorlog besloten een tweede tandheelkundige opleiding in Groningen te vestigen, naast die in Utrecht.⁵ In september 1947 kwamen de eerste studenten. Aanvankelijk werden zij opgevangen bij chirurgie en farmacologie (in het Fysiologisch Laboratorium aan de Bloemsingel), maar in februari 1948 konden de docenten en studenten (inmiddels waren er ook bijna vijftig studenten uit het overvolle Utrecht naar Groningen overgestapt) voor de preklinische vakken terecht in Villa Volonté aan de Verlengde Hereweg in Groningen. Deze imposante villa, gebouwd in 1895 voor de strokartonfabrikant A. Hooites Meursing, was al in 1946 ten behoeve van de universiteit aangekocht en daarna voor universitair gebruik gereed gemaakt. Het pand lag weliswaar ver weg van de medische faculteit, maar er was in het door de oorlog gehavende Groningen weinig te kiezen. Tegelijkertijd werden op het terrein van het Academisch Ziekenhuis noodvoorzieningen getroffen voor de klinische onderdelen van de studie. Mondheelkunde kon tot januari bij de chirurgische kliniek blijven, toen de afdeling verhuisde naar de verlaten oude tyfusbarak, die ook al snel ontoereikend was. Materia technica bleef vooralsnog bij de farmacologen, en voor de andere afdelingen (socio-dontie, prothetodontie en orthodontie) werden afgedankte gebouwen samengevoegd en opgeknapt, en daarna voor de behandeling van patiënten gereedgemaakt. De voormalige timmerwerkplaats werd een behandelkamer met vijftig stoelen (waarvan al na een jaar vanwege de zware apparatuur van de tandheelkundigen de vloeren moest worden vervangen en verstevigd) en ook de oude smederij en zelfs de kolenbergplaats konden tijdelijk diensten bewijzen. Pas in 1952 kwam op ongeveer dezelfde plek een geheel nieuwe Mondheelkundige Kliniek tot stand en in 1955 kon de aan de Antonius Deusinglaan gelokaliseerde polikliniek van de afdelingen prothetodontie en orthodontie, met een beeldbepalend ronde trappenhuis, in gebruik genomen worden. Minister Cals richtte op 21 november 1956 de officiële opening. De ergste nood was toen gelenigd.⁶

Minder moeite kostte het om in 1948 de economen van onderdak te voorzien. Het oude woonhuis van de commissaris van de Koningin in de provincie Groningen, het statige, laat achttiende-eeuwse pand Oude Boteringestraat 44, kwam namelijk beschikbaar. Na de oorlog was dat gebouw in gebruik geweest bij de Bijzondere Rechtspleging (handig, zo ongeveer naast de rechtbank), maar dat was een aflopende zaak en in 1948 konden daar de eerste docenten van de nieuwe faculteit werk- en collegekamers krijgen (een paar colleges moesten eerst nog wel in het Academiegebouw gegeven worden). In de fraaie zaal aan de voorkant van het gebouw konden de faculteitsvergaderingen plaatsvinden en de examens worden afgenomen, de balzaal aan de achterkant deed dienst als collegezaal. Op de eerste verdieping zaten de hoogleraren met hun instituten, terwijl de medewerkers op de zolderverdieping een plek vonden. Het koetshuis werd de woning van de conciërge, de heer De Koe, die in de kelderverdieping voor eigen rekening een kantine runde, waar hij, bijgestaan door zijn echtgenote, aan studenten koffie en thee verkocht. Die studenten betraden het gebouw niet via de stoep en de monumentale voordeur, maar via de kelderingang, een trapje naar beneden links naast de stoep. Binnen de kortste keren groeide zo in het oude pand een nieuwe, voorlopig nog kleine academische gemeenschap van docenten, studenten en personeel, zoals daarvoor en daarna ook bij andere instituten het geval was.⁷

Een academische gemeenschap was niet alleen iets wat soms min of meer spontaan opbloeide, maar was ook een idee dat in brede kring leefde, zelfs bij mensen die zelf buiten de universiteit stonden. De Groningse universiteit ervoer dat toen op 20 mei 1949 mevr. Wilhelmina B. Kraus-Groeneveld te Eelde en bij testament het landgoed Vosbergen, waar zij sinds 1890 gewoond had, bleek te hebben nagelaten aan een stichting die het zou moeten exploiteren ten behoeve vooral van de Groningse universiteit.⁸ Het landgoed moest dienen als 'rusthuis' voor degenen die tijdelijk behoefte hadden aan enige afzondering, 'waarbij', aldus de bepalingen, 'speciaal gedacht is aan hen, die aan de Groningse universiteit zijn verbonden of daaraan hebben gestudeerd'.⁹ In het bestuur van de Kraus-Groeneveld-Stichting zaten de commissarissen van de Koningin in Groningen en Drenthe (Ebels en Cramer, beiden curator van de Groningse universiteit), de burgemeesters van Eelde en Groningen (de laatste, Cort van der Linden, ook curator) en de Groningse hoogleraar fysiologische botanie W.H. Arisz. Dankzij subsidie van de provincies, de gemeente Groningen, het Groninger Universiteitsfonds en het H.S. Kammingafonds werd het landhuis verbouwd en ingericht als conferentieoord voor de Groningse universiteit (als oord van retraite heeft het eigenlijk nooit gefungeerd). Het beheer van het landgoed en de verzorging van de gasten kwam in handen van mevrouw C. von Arnim-van Leeuwen, de weduwe van een in de oorlog vervolgd en omgekomen Weense slavist. De exploitatie werd betaald uit gemeentelijke en provinciale subsidies, de opbrengst van pachtboerderijen en de verkoop van toegangskarten voor de bossen rondom het landhuis.

De Groningse universiteit sloot Vosbergen onmiddellijk in haar hart. Nog voordat president-curator Ebels op 3 november 1951 het conferentieoord opende, ontving mevr. Von Arnim-van Leeuwen haar eerste gasten. Op 19 oktober bezocht de Krans van Professorendames het landgoed en van 29 tot 31 oktober 1951 vond er onder leiding van de archeoloog Van Giffen een internationale conferentie plaats over het Saksenprobleem.¹⁰ Ook later was Vosbergen bepaald in trek als conferentieoord, zowel bij stu-

21 Het landgoed en conferentieoord Vosbergen bij Eelde in de winter. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

denten als bij docenten. Ornithologen, natuurfilosofen, bedrijfseconomen en Amerikanisten vonden hun weg naar Eelde en van 22 tot 23 juni 1953 belegde de astronoom P.J. van Rhijn een internationale conferentie ter voorbereiding van internationale samenwerking inzake het onderzoek van de structuur van de Melkweg (als opvolger van het inmiddels afgeronde Plan of Selected Areas dat ooit door J.C. Kapteyn begonnen en door Van Rhijn was voortgezet). Opmerkelijk was dat aan die conferentie, zo kort na de dood van Stalin, voor het eerst ook Russen meededen. Overigens was Vosbergen in februari 1953, na de Watersnoodramp, ook even in gebruik om burgemeesters en predikanten uit de getroffen gebieden op verhaal te laten komen.¹¹

Vosbergen was een aardige aanwinst, maar belangrijker voor de universiteit waren toch de vele kleine en grote verbouwingen, die ook voordat de grote toeloop van studenten na 1955 begon een antwoord moesten geven op de toenemende vraag naar werkruimte bij de universitaire afdelingen. In alle faculteiten leidde de verdergaande specialisatie van de wetenschap tot het oprichten van steeds meer afzonderlijke instituten, van het piepkleine Fries Instituut tot de heel wat grotere afdeling voor longziekten bij het Academisch Ziekenhuis of het Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut bij Economie. Zo werd er aan de KNO-kliniek een vleugel voor audiologie aangebouwd, kreeg de oude barak voor besmettelijke ziekten een nieuwe bestemming als afdeling longziekten, onderging het Radiologisch Instituut uitbreiding, kreeg de Chirurgische Kliniek een apart laboratorium voor experimentele chirurgie, vond de bloedtransfusiedienst onderdak op het terrein van het Academisch Ziekenhuis, kwam er een aparte afdeling voor kinderspsychiatrie, werd Huize Hemmen aan de Rijksweg te Haren in gebruik genomen als herstellingsoord voor kinderen uit het kinderziekenhuis

en kreeg psychiatrie een nieuwe polikliniek. Het was dus vooral op het terrein van het Academische Ziekenhuis dat in de eerste tien jaar na de oorlog flink gebouwd en verbouwd werd. Daarbuiten was het veel rustiger.

Toch stond ook in het Academiegebouw de tijd niet stil. Voor de oorlog had de Ploegschilder Johan Dijkstra de opdracht gekregen een aantal gebrandschilderde ramen voor de vensters van de aula te leveren (het eerste raam was in 1938 een geschenk geweest van koningin Wilhelmina). Op 15 september 1951 vond de onthulling van het laatste raam plaats, maar inmiddels was wel duidelijk dat de kleurrijke ramen nogal scherp afstaken tegen de door vocht en schimmel aangetaste en onherkenbaar geworden wandschilderingen die in 1914 door de gebroeders Linnemann waren aangebracht op de voor- en achterwand van de aula. Destijds was er al heel wat commotie geweest over die wandschilderingen en in de jaren daarna had niemand werkelijk liefde voor die voorstellingen opgevat. Niemand protesteerde daarom toen besloten werd radicaal een einde te maken aan die trieste toestand en er met de witkwest over heen te gaan. Bij de opening van het academisch jaar in 1953 keken de hoogleraren en andere aanwezigen tegen twee maagdelijk witte wanden aan.¹²

Het Academiegebouw was niet alleen het representatief centrum, maar ook het administratieve hart van de universiteit en die administratie dijde al maar uit. Het apparaat van de Groningse universiteit werd steeds gecompliceerder en hoewel niet alle afdelingen en bureaus per se een plaats hoefden te krijgen in het Academiegebouw, werd het toch steeds duidelijker dat instituten die nog in het gebouw aan de Broerstraat zaten, moesten wijken voor het bureau van de universiteit. Aan het begin van de jaren vijftig werden er dus plannen gemaakt om bijvoorbeeld voor het Instituut voor Kunstgeschiedenis, dat zetelde in het souterrain, en voor het Psychologisch Laboratorium, dat zich een verdieping hoger bevond, buiten het Academiegebouw ruimte te vinden. Maar ook voor andere laboratoria en afdelingen werden plannen gemaakt. Speciaal het Natuurkundig Laboratorium, het Scheikundig Laboratorium en het Farmaceutisch Laboratorium stonden op de nominatie vernieuwd te worden. Of er geld voor was, was nog maar helemaal de vraag, maar dat er in de nabije toekomst iets gebeuren moest was wel duidelijk. Vandaar dat Cluysenaer in een overzicht van de bouwactiviteiten dat hij in 1954 in het *Groninger Universiteitsblad* schreef (ten behoeve van de reünisten die dat jaar voor het lustrum naar Groningen zouden komen) heel duidelijk was.¹³ Hoewel er sinds 1945 wel het een en ander gebouwd was, gold nog steeds dat het ruimtegebrek en de huisvestingsproblemen de gezonde ontplooiing van de Groningse universiteit belemmerden. De achterstand die de universiteit in 1945 had opgelopen, was namelijk niet ingelopen, aangezien de studentenaantallen in de tussenliggende jaren ook waren toegenomen en de wetenschap evenmin stil was blijven staan.

Niet iedereen deelde de zorg van Cluysenaer. Toen op 25 januari 1955 de minister een commissie ter bestudering van de mogelijkheden voor de ruimtelijke ontwikkeling van de Rijksuniversiteit te Groningen instelde, deed deze commissie aanvankelijk heel weinig. Ze was zwaar genoeg. Leden waren vertegenwoordigers van de ministeries van Onderwijs en van Financiën, de Groningse wethouder van Volkshuisvesting, iemand van Gedeputeerde Staten van Groningen alsmede de president-curator en de secretaris van het college van curatoren in Groningen. Maar deze commissie, in de wandelgangen de Commissie Ruimtelijke Ordening genoemd, kwam in het eerste jaar maar één keer

bij elkaar en wist niet veel meer te doen dan Cluysenaer te vragen een inventarisatie te maken van de behoeften aan ruimtelijke voorzieningen tot aan het jaar 2000. Cluysenaer hield daartoe een enquête onder de hoogleraar-beheerders, maar dat leverde niet veel op. De meesten konden zich geen voorstelling maken van de eisen die het wetenschappelijk onderwijs van de toekomst zou stellen en vrijwel niemand hield rekening met een forse toename van het aantal studenten. De verlangens waren daarom bescheiden: een extra kamer hier, een projectie-installatie daar, iets dergelijks. De Commissie Ruimtelijke Ordening kon niets anders concluderen dan dat het zoeken naar beschikbare terreinen voor nieuwbouw niet erg urgent was.¹⁴

HET DRIE KERNEN PLAN

Lang hield die conclusie niet stand. In de loop van 1956 publiceerde het Centraal Bureau voor de Statistiek prognoses voor de toename van het aantal studenten tot 1970 en daaruit bleek dat de universiteiten en hogescholen rekening moesten houden met misschien wel een verdubbeling van het aantal studenten in vijftien jaar.¹⁵ Voor Groningen ging het CBS uit van een stijging van 2316 in 1956 naar 4375 in 1970. Die uitkomst leidde tot lichte paniek. De getallen maakten duidelijk dat men niet kon volharden in de vrij passieve houding – alleen bouwen als er echt dringende noodzaak toe was – en dat er nu echt vooruitgedacht moest worden. Het Groningse college van curatoren schreef in januari 1957 aan de Commissie Ruimtelijke Ordening dat zij nu toch echt aan de slag moest gaan. De commissie installeerde daarop een subcommissie, de zogenaamde Programmacommissie, die een ontwikkelingsplan voor de komende 25 jaar moest maken. Dit resulteerde tussen mei 1957 en september 1958 in rapporten die per faculteit de ruimtelijke behoeften inventariseerden.

De ontwikkelingen gingen nu heel snel. De directeur-generaal voor Onderwijs op het ministerie, de eerder genoemde A.J. Piekaar, meldde op 18 april 1957 aan Cluysenaer dat de minister al bij zijn collega voor Financiën had aangedrongen op flinke investeringen voor de rijksuniversiteiten in Leiden en Utrecht, ondanks de aangekondigde bestedingsbeperking. Hij stuurde ook het net gereedgekomen *Rapport ruimtelijke uitbreiding Utrecht*, dat de contouren schetste van een geheel nieuw universiteitscomplex buiten de stad, in de nog ongerepte Johannapolder (de latere Uithof). Cluysenaer was enigszins sceptisch of er met zulke gedetailleerde plannen wel te werken viel, maar het ministerie drong er bij de Groningse universiteit sterk op aan om aan de hand van de Utrechtse plannen een vergelijkbaar plan op te stellen voor Groningen. Daarin moesten de Groningers uitgaan van de voor Utrecht gemaakte aannames over de gewenste of noodzakelijk interdisciplinaire verbanden tussen en dus nabijheid van bepaalde vakgebieden, en rekenen met de vrij precieze cijfers van Utrecht over het benodigde aantal vierkante meters per student.

Op grond hiervan stelde Cluysenaer in juli 1958 een huisvestingsnota op, waarin hij het zogenaamde Drie Kernen (of Complexen) Plan ontvouwde: de Groningse universiteit van de toekomst zou geconcentreerd worden in drie clusters van gebouwen verspreid over de stad: een medisch complex (op en rond het terrein van het Academisch Ziekenhuis), een concentratie van de alfafaculteiten en de centrale voorzieningen (in-

clusief de Universiteitsbibliotheek) in het centrum, en een nieuw natuurwetenschappelijk complex ergens aan de rand van de stad. Uit het rapport over de ruimtelijke behoeften voor de komende 25 jaar was al gebleken dat de instituten en laboratoria van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde veel te verspreid lagen, dat concentratie op de Bloemsingel (bij Scheikunde) of de Westersingel (bij Natuurkunde) niet mogelijk was en dat er dus naar een nieuw terrein moest worden uitgekeken. Cluysenaer nam de normen van het Utrechtse plan als uitgangspunt en begrootte dat voor het bèta-complex een oppervlakte van 25 hectare wel groot genoeg zou zijn. Een dergelijk terrein was in de stad niet te vinden en dus moest men op zoek naar een terrein buiten de stad. Het in deze tijd opgang makende ideaal van één ‘campus’¹⁶ voor de hele universiteit (inclusief studentenhuysvesting) was in Groningen niet haalbaar, en die mate van concentratie was ook niet nodig; daarvoor vond Cluysenaer de faculteiten te verschillend:

Zijn derhalve de relaties tussen de verschillende faculteiten niet zo nauw, dat op die grond tot een gezamenlijke onderbrenging besloten zou moeten worden, de relaties binnen elke faculteit afzonderlijk zijn echter wel zo veelvuldig, dat het dringend gewenst is dat elke faculteit afzonderlijk in één complex wordt samengevat.¹⁷

Vandaar dat hij kwam tot de genoemde drie complexen, een compromis tussen de archipel die de universiteit sinds het midden van de negentiende eeuw feitelijk was geworden, en de campus die toch niet realiseerbaar was.

Het leek wel of, nu eenmaal de weerstand tegen het groot denken overwonnen was, iedereen ineens om was (in oktober 1958 verscheen ook het rapport van de commissie-Casimir, dat pleitte voor forse investeringen in de natuurwetenschappen). Op 14 oktober 1958 sprak de Faculteit der Wis- en Natuurkunde in Groningen zich er ook unaniem voor uit om de hele faculteit op ‘een gezamenlijke “campus” te concentreren’. Een halfjaar later bedacht men zich: Biologie kon beter in Haren blijven omdat de grond daar beter was. Niettemin vroeg de faculteit nog steeds om een terrein van dertig hectare en een reserve tot honderd hectare, voor eventuele latere uitbreidingen.¹⁸ De faculteit had daarbij rekening gehouden met een claim van de ACLO op vier hectare voor sportvelden en een sporthal. Het ministerie deed nog een duit in het zakje door te waarschuwen dat in de toekomst misschien het Academisch Ziekenhuis zo zou groeien dat het een nieuwe locatie nodig had, op dat nieuwe terrein buiten de stad. Zo groeide het nog altijd imaginaire nieuwe terrein uit tot een oppervlakte van honderd hectare. Waar vond men zo’n terrein?

PADDEPOEL

Voor zo’n groot terrein moest men bij stad en provincie zijn. De Provinciale Planologische Dienst werd ingeschakeld en er kwam overleg met de Dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting van de gemeente Groningen. De gemeente, rond deze tijd geheel gedomineerd door de sociaaldemocraten, werkte op dat moment aan een nieuw structuurplan voor de eerstkomende 10 tot 25 jaar, ter vervanging van het oude plan uit 1950. In dat nieuwe plan moesten de deelplannen voor huisvesting, verkeersstromen en industriegebieden samengevoegd worden tot een coherent geheel, met als uit-

gangspunt dat de stad in het jaar 2000 zo'n 265.000 inwoners zou tellen (later werd dat nog meer). Het oude plan uit 1950 had voorzien in de aanleg van de wijken Corpus den Hoorn en De Wijert in het zuiden van de stad, maar daar liep men nu tegen de gemeentegrens aan, terwijl ook het landschap ten zuiden van de stad zo veel mogelijk gespaard moest worden. Dus werden de nieuwe woonwijken in het noorden van de stad gepland. Aan gene zijde van de spoorlijn naar Roodeschool werden de wijken Selwerd (60 ha) en Paddelpoel (95 ha) geprojecteerd, en ten noorden van de wijk Paddepoel, tussen Reitdiep en Paddepoelsterweg, waren volgens de gemeente mogelijkheden voor een nieuw universitair terrein. Op een kaart die de Dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting in mei 1959 tekende (nog strikt vertrouwelijk), stonden op die plek honderd hectare voor de universiteit ingetekend (zie afb. 22).¹⁹ Een terrein dus ter grootte van een compleet nieuwe woonwijk! Een kleine complicatie was dat het terrein in drie verschillende gemeenten lag, Groningen, Noorddijk en Adorp, maar door wijziging van de gemeentegrenzen zou dat wel te verhelpen zijn (uiteindelijk gebeurde dat pas in 1969!)²⁰

Het is niet helemaal duidelijk of de universiteit blij was met deze 'toewijzing'. Het terrein werd doorsneden door een hoogspanningsleiding en het lag ver van de infrastructuur die Groningen met de rest van het land verbond – en ver van de toekomstige gebruikers. Een locatie ten zuiden van de stad was misschien aantrekkelijker geweest. Het gaat te ver om Paddepoel een planologische vergissing te noemen – in deze tijd was men ook enthousiast over grootschalige nieuwbouwprojecten als de Bijlmermeer in Amsterdam en Alexanderpolder en Ommoord in Rotterdam – maar zonder problemen was deze locatie toch niet. Een geprojecteerde sterrenwacht zou ten noorden van de stad ernstig gehandicapt zijn doordat de meeste waarnemingen op het zuiden waren gericht. Het blikveld zou door bebouwing, licht- en luchtverontreiniging veel meer gestoord worden dan bij een vestiging ten zuiden van de stad (om die reden werd de sterrenwacht verplaatst naar Roden). Maar de universiteit had weinig te kiezen. Het planologisch beleid van de gemeente dicteerde de ruimtelijke ontwikkeling van de universiteit.²¹ Toen de gemeenteraad in 1961 het Structuurplan aanvaardde, stond vast dat de universiteit een nieuw terrein zou krijgen in de kale weilanden ten noorden van de stad. Het was voor de universiteit de belangrijkste beslissing op ruimtelijk gebied sinds de verhuizing van het Academisch Ziekenhuis naar de Oostersingel en het besluit zou de ontwikkeling van de universiteit tot op de dag van vandaag bepalen.

Om de bebouwing van het Paddepoelcomplex (en andere terreinen) voor te bereiden en te begeleiden moest de universiteit een eigen dienst in het leven roepen. Voorheen waren curatoren alleen verantwoordelijk geweest voor het beheer van de gebouwen en werd de bouw ervan (het ontwerp, de aanbesteding, de controle op de bouw en dergelijke) door de rijksdienst gedaan. Gezien de enorme bouwactiviteiten van de overheid in deze tijd kon dat niet zo blijven. Na de invoering van de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs in 1960, waarbij de universiteit rechtspersoonlijkheid kreeg, waren de gebouwen van de universiteit in één keer aan de universiteit zelf overgedragen en moest de kleine afdeling Bouwzaken plotseling de verantwoordelijkheid voor het bouwbeleid overnemen van de Rijksgebouwendienst. De afdeling (onderdeel van het bureau van de universiteit) groeide daarna als kool. In 1960 trok de universiteit een civiel ingenieur aan en in 1961 was er een volwaardige Dienst Huisvesting en Bouw-

22 Eerste schets van de ligging van het universiteitsterrein in Paddepoel. Uit: A. van der Woud, red., *De innige betrekking tussen stad en hogeschool* (Groningen 1984), 48. Duidelijk te zien is dat de grens tussen de gemeente Groningen en de gemeente Noordduik dwars door het toekomstige universiteitsterrein loopt.

zaken binnen het bureau van curatoren tot stand gekomen (met ir. A.J. Both als eerste hoofd en ir. G.H. Otten als zijn rechterhand). Voortaan zou deze dienst, ook wel het Bouwbureau genoemd, het programma van eisen opstellen voor alle nieuwe laboratoria die in Paddepoel zouden verrijzen. Omdat de curatoren, zelf doorgaans jurist, nu een zwaardere verantwoordelijkheid op een tamelijk technisch gebied kregen, trokken zij in 1963 zoals gezegd een aparte adviseur aan voor de bouwplannen voor de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, ir. Furstner.²²

De afdeling Bouwvoorzieningen presenteerde in augustus 1962 een belangrijke nota over de nieuwbouw van de bètafaculteit op Paddepoel.²³ Rekening houdend met de nieuwste prognoses, die aangaven dat het aantal studenten in alleen al de bètavakken van 600 in 1960 naar 3180 in 1980 zou stijgen, berekende de afdeling hoeveel er gebouwd moest worden en hoe de onderlinge relaties zouden moeten zijn van de afdelingen die een plek zouden krijgen op Paddepoel (alle bètavakken minus biologie). Voor het stedenbouwkundige ontwerp had de universiteit inmiddels op 4 november 1961 een contract gesloten met het Nijmeegse ingenieurbureau v.h. Van Hasselt en De Koning (Haskoning), dat ook al zoiets deed voor de Utrechtse universiteit. Haskoning moest een indeling maken van het terrein en supervisie houden op de bouw, van het ontwerp en de keuze van de architecten tot de afwerking. In oktober 1962 leverde Haskoning een globaal stedenbouwkundig plan in.

Rekening houdend met de eisen van de gemeente – die wilde dat de centrale ontsluitingsweg van de wijk Paddepoel doorgetrokken werd op het universiteitsterrein, dat er veel groenzones kwamen en dat er ook flinke waterpartijen zouden komen voor de waterberging – verdeelde Haskoning het hele gebied in twee segmenten: de noordelijke helft voor latere uitbreiding, de zuidelijke helft voor de bètafaculteit (met ook enige ruimte voor een sportcomplex). De zuidelijke helft van het terrein was weer in vier kwartieren opgedeeld, twee aan elke zijde van de hoofdweg (de huidige Zernikelaan). Ten westen van deze weg zouden wiskunde en geologie (zuidwestelijk) en natuurkunde (noordwestelijk) komen, ten oosten daarvan scheikunde (noordoostelijk) en het prekandidatengebouw voor de natuur- en scheikunde (zuidoostelijk). Bij deze indeling was geen rekening meer gehouden met een sterrenwacht, want inmiddels was besloten daarvoor een plaats ten zuiden van de stad te zoeken. In juni 1963 werd een enigszins aangepaste versie van dit plan goedgekeurd en vervolgens opgenomen in de uitbreidingsplannen van de gemeente Groningen. De maquette die Haskoning van dit plan maakte, laat vooral een veelheid van haaks op elkaar, meest platte dozen zien.²⁴

Men zou beginnen met het prekandidatengebouw, zo had de afdeling Bouwvoorzieningen besloten: dat gebouw zou de eerste opvang zijn voor de snel aanzwellende stroom nieuwe bètastudenten in de nabije toekomst. De hoogleraren van de faculteit hadden zich bij die keuze moeten neerleggen. Het ontwerp werd gemaakt door de Architectenwerkgroep C. Bekink, J. Bijleveld, A. Grit en J. Gunnink uit Groningen. Het zou bestaan uit vier lossen platte gebouwen rondom een plein, onderling verbonden door loopbruggen, dat wil zeggen geheel beglaasde gangen op het niveau van de eerste verdieping, op betonnen kolommen vrij boven het maaiveld aangebracht. Dat was toen moderne architectuur (vgl. de Bijlmermeer). Andere architecten waren inmiddels aangetrokken voor de overige gebouwen. Zo werd het ontwerp van het complex voor wiskunde, sterrenkunde en natuurkunde (zonder de practica) gegund aan het Harense bureau Van Linge. Haskoning had voor het hoofdgebouw van dit complex, dat pal tegenover het prekandidatencomplex lag, met een grote vijver ertussen, een blokachtige, langgerekte constructie van hooguit twaalf meter hoog in gedachten, met daarachter de collegezalen en het toekomstige Rekencentrum, weer met loopbruggen over de binnenstraten heen met elkaar verbonden. Maar in de zomer van 1963 koos architect A.E. van Linge voor het hoofdgebouw voor een aanmerkelijk hogere bebouwing, waarmee 'zijn' WSN-gebouw (het huidige Duisenberg Building) de skyline van Paddepoel

zou domineren. Haskoning beklaagde zich daar in november 1963 wel over bij curatoren, maar dat leidde niet tot verandering van het plan. Zo strak en rechtlijnig als de gebouwen waren, zo rommelig was soms de wijze waarop ze tot stand kwamen.

De Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen (zoals de faculteit sinds 1960 heette) bemoeide zich niet met de uiterlijke vormgeving van de gebouwen, maar wilde wel graag gehoord worden als het om de inrichting van de gebouwen ging. Al in 1962 had de faculteit daarom een commissie inzake het plan Paddepoel geïnstalleerd. En in het najaar van 1964 maakten de hoogleraar scheikunde Hans Wijnberg en twee mensen van het Bouwbureau een oriënterende reis van twee weken door de Verenigde Staten, van 19 september tot 1 oktober 1964. Tijdens deze reis langs laboratoria en universiteiten openbaarden zich echter allerlei conflicten tussen de hoogleraar en de bouwkundigen, met als resultaat dat er een nietszeggend rapport van de bevindingen uit kwam, dat geen enkele invloed had op de uiteindelijke vormgeving van het nieuwe universiteitsterrein.²⁵

Paddepoel was primair bedoeld voor het onderwijs van de natuur- en scheikundigen, maar het eerste gebouw waarvoor een paal de grond in ging was vooral bedoeld voor

23 Het Kernfysisch Versneller Instituut in Paddepoel in aanbouw, ca. 1965. RHC Groninger Archieven.

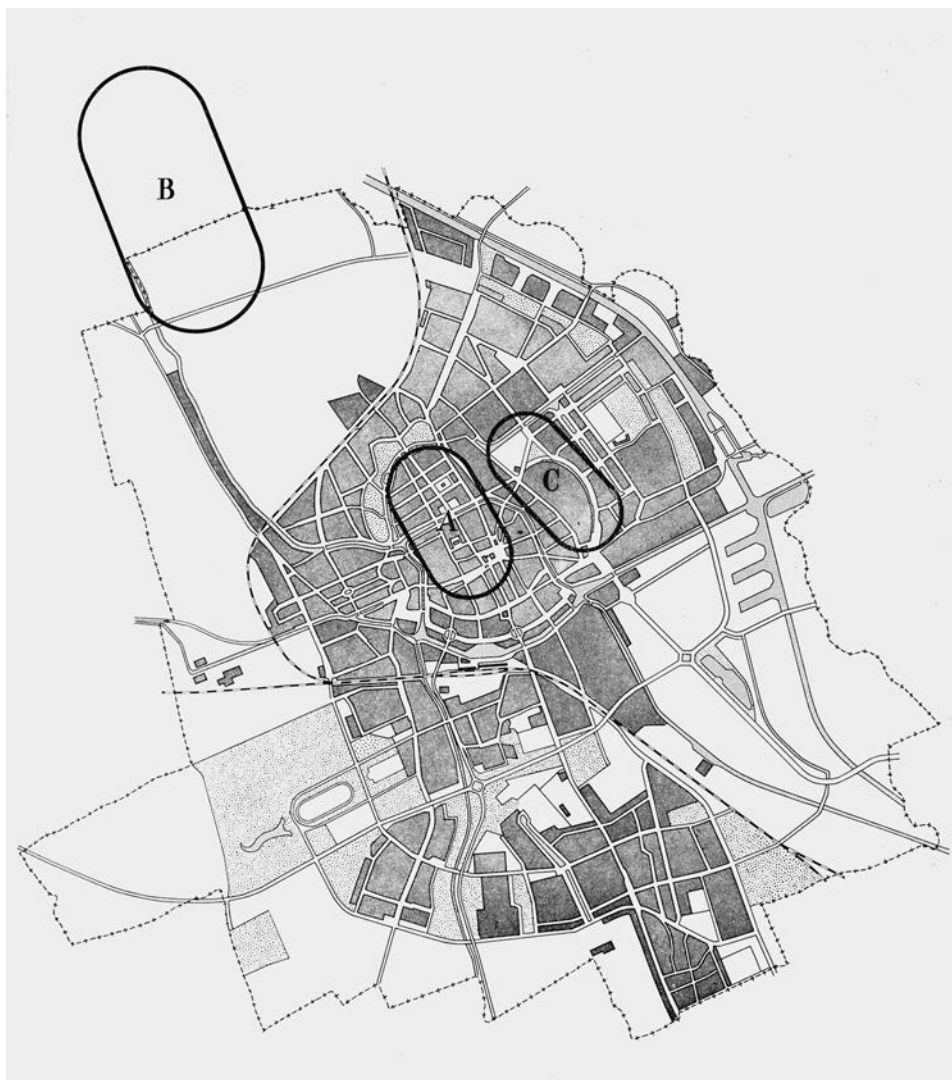

het onderzoek. In de uiterste noordpunt van het terrein kwam het Kernfysisch Versneller Instituut (KVI) te staan, een ultramodern onderzoekscentrum voor kernfysisch onderzoek dat vooral dankzij het lobbyen en doordouwen van de hoogleraar natuurkunde Brinkman naar Groningen was gehaald.²⁶ De verwachting dat kernenergie in de toekomst een hoofdrol zou spelen in de energievoorziening van Nederland, had de regering ontvankelijk gemaakt voor de verzoeken die van verschillende kanten kwamen om voor het onderzoek naar het gedrag van atoomkernen versnellers aan te schaffen. Brinkman maakte met het oog daarop in 1962 rondreizen door de Verenigde Staten om zich op de hoogte te stellen van de laatste ontwikkelingen op dit gebied.²⁷ Uiteindelijk gaf de waarnemend minister van OK&W, mej. A.M.A. Klompé (Cals was ziek), de Groningse universiteit in mei 1963 toestemming een Azyimuthally Varying Fieldcyclotron van 60MeV bij Philips te bestellen (in hoeverre dat contact met Philips werd vergemakkelijkt door de benoeming van de van Philips afkomstige ir. Furstner tot bouwadviseur van het college van curatoren is niet bekend). De kosten die daarmee gemoeid waren beliepen bijna 20 miljoen gulden, een voor die tijd verbijsterend bedrag (de cyclotron zelf kostte al meer dan 10 miljoen gulden en voor het speciale gebouw werd 7 à 8 miljoen gulden begroot). De koop werd nog voor het eind van het jaar gesloten en daarna kon de bouw van een speciaal laboratorium beginnen. Even nog dreigde de faculteit dwars te gaan liggen. In februari 1965 brachten de scheikundigen onder leiding van Hans Wijnberg in de faculteitsraad een motie in stemming waarin werd gesteld 'dat voordat een aanvang kan worden gemaakt met de bouw van met name het Kernfysisch Versneller Instituut zekerheid dient te bestaan omtrent de algehele uitvoering binnen het door de faculteit goedgekeurde tijdschema van de andere in de plannen voorzienne bouwwerken'.²⁸ Gezien de net door de regering afgekondigde bestedingsbeperking vreesden de scheikundigen dat de bouw van het KVI tot vertraging bij de bouw van de onderzoekslaboratoria voor scheikunde zou leiden. De motie kreeg negen stemmen voor, negen tegen en zes onthoudingen, zodat ze verworpen werd.²⁹

Het waren vooral de veiligheidseisen die maakten dat de bouw van het KVI, ontworpen door de architect W.F. Snieder, zo duur werd.³⁰ Om de straling te neutraliseren zou de machine zelf in een ruimte komen te staan met betonnen muren van twee à tweehalve meter dikte en onder een betonnen plafond van anderhalve meter. Vanwege de dikke muren en het enorme gewicht van het magnetisch juk van de cyclotron moest er bovendien extra geheid worden (de slappe ondergrond kon het gewicht niet dragen). Hoe dan ook, op 13 juli 1965 ging de eerste paal de grond in.³¹

DE HARMONIE

Zo voorspoedig als het leek te gaan met de plannen voor Paddepoel, zo moeizaam ging het bij het realiseren van het alfacomplex in de binnenstad. De universiteit was eigenaar van een aantal gebouwen rond de Broerstraat (Academiegebouw, Universiteitsbibliotheek, twee laboratoria links van en schuin achter het Academiegebouw) en bezat verder een aantal laboratoria in de noordelijke uitleg, bij de hortus, maar om de alfafaculteiten goed onder te kunnen brengen was ook een nieuw terrein nodig. Daarvoor diende zich bijna als vanzelf het terrein van de Sociëteit De Harmonie aan de Oude Kijk

24 Het Drie Kernen Plan zoals dat eruit zag nadat de beslissing gevallen was om in Paddepoel te gaan bouwen, ingetekend in een kaart van de gemeente Groningen, met drie cirkels voor de drie kernen. Uit: Universitas Groningana (Groningen 1964) 285. A = centrum, B = Paddepoel en C = Academisch Ziekenhuis.

in 't Jatstraat aan. Maar het verwerven daarvan ging niet zonder moeite en vervolgens was ook niet altijd even duidelijk welke afdelingen daar ondergebracht zouden worden.

Kort na de oorlog was er sprake van geweest dat de gemeente het Harmonieterrein zou overnemen van de burgersociëteit De Harmonie en meteen zou doorverkopen aan het rijk, ten behoeve van de universiteit. Al ver voor de oorlog had de sociëteit problemen gekregen met de exploitatie van het gebouw. Daarom was in 1926 het orkest van de vereniging verzelfstandigd en ging het huur betalen voor de om zijn akoestiek befaamde concertzaal. In 1943 was het gebouw door brand ernstig beschadigd en na de oorlog werd het alleen nog maar lastiger om de exploitatie rond te krijgen. De gemeen-

te wilde echter De Harmonie geen subsidie geven, omdat zij liever een eigen cultuurcentrum aan de Grote Markt wilde bouwen – niet zoals De Harmonie voor de gegoede burgerij, maar voor de hele stadsbevolking, inclusief de arbeidende klasse (Groningen had in deze tijd een sociaaldemocratisch stadsbestuur). In juni 1948 stelde burgemeester (en curator) Cort van der Linden Cluysenaer en even later het college van curatoren al op de hoogte van de onderhandelingen die tussen gemeente en sociëteitsbestuur liepen en Cluysenaer zag meteen mogelijkheden om het terrein voor de huisvesting van de alfaculteiten te bestemmen. Maar de onderhandelingen ketsten af op de prijs die de sociëteit vroeg en voorlopig gebeurde er niets.

Tegen het eind van de jaren vijftig leek er opnieuw schot in de zaak te komen. De universiteit, geconfronteerd met prognoses voor sterke groei van het aantal studenten, ook in de hoek van de alfa-faculteiten, had dringend behoefte aan een terrein als dat van De Harmonie en de gemeente was de rijksoverheid graag ter wille om uit Den Haag weer subsidie te krijgen voor haar eigen cultuurcentrum, dat nog altijd op zich liet wachten. Daarom kon Cluysenaer De Harmonie opnemen in het alfacomplex, dat een van de drie complexen moest vormen van de universiteit van de toekomst. Maar toen in 1961 de zaak rond leek te komen, kwam de gemeente plotseling met aanvullende eisen. Zo zou de universiteit, als ze eenmaal eigenaar van de grond was geworden, een grote strook aan de zuidkant van het terrein om niet moeten overdragen aan de gemeente, die de daar gelegen Uurwerkersgang wilde verbreden om de binnenstad beter toegankelijk te maken voor het autoverkeer. Tegelijkertijd verbood de gemeente het om het gebouw dat de universiteit er neer wilde zetten met een of twee bouwlagen op te hogen om zo het verloren bouwvolume te kunnen compenseren. Ook stelde de gemeente de eis dat de Groninger Orkest Vereniging (vanaf 1961 Noordelijk Filharmonisch Orkest geheten) de zaal kon blijven gebruiken totdat het elders – in het nog te bouwen cultuurcentrum van de gemeente – een nieuw onderkomen had gevonden. Het zou dus, na de zeer onvoordelige koop van het terrein, hoogst onzeker zijn wanneer de universiteit daar zou kunnen gaan bouwen.

Op het bureau van de universiteit zal stevig gevloekt zijn, maar de universiteit had geen keuze. In december 1962 ging het college van curatoren akkoord met de eisen van de gemeente, waarna het nog een half jaar duurde voordat de gemeenteraad akkoord ging, toen snel gevolgd door het bestuur van De Harmonie. De vereniging verkocht het complex aan de gemeente en die verkocht het weer door aan de universiteit. De prijs die de universiteit moest betalen was inmiddels bepaald op ruim 1,5 miljoen gulden, een bedrag dat de minister wel even moest verwerken alvorens hij zijn goedkeuring gaf. Uiteindelijk vond de overdracht van het terrein aan de universiteit plaats op 12 juni 1964. Bij het verlijden van de overdrachtsakte in het Academiegebouw sprak de president-curator warme woorden aan het adres van de gemeente:

Ik wil hier openlijk uitspreken dat curatoren de gemeente Groningen erkentelijk zijn voor haar tussenkomst, die er toe heeft geleid dat zojuist deze beide acten zijn verleden [...]. Weer eens te meer heeft de stad getoond hoe zij haar Academie op prijs stelt. Wij onzerzijds zijn steeds verheugd dat wij in deze op de steun van de Gemeente mogen rekenen. Wij begrijpen natuurlijk zeer goed, dat wij ook medewerken aan de nog grotere bloei van de Gemeente, maar daar stellen wij ook onze eer in. Wij zullen ons best doen dit terrein, dat ons wordt toevertrouwd, te gebruiken op een wijze, die niet alleen strekt tot bloei, maar ook tot meerdere

roem van stad en provincie [...]. Dames en Heren, ik hef het glas op de bloei van de Academie, Gemeente en Harmonie!³²

Niettemin valt achteraf te constateren dat de gemeente de universiteit flink in de tang had genomen en dat de universitaire belangen geheel ondergeschikt waren gemaakt aan de financiële, culturele en planologische belangen van de gemeente Groningen. Ook de minister in het verre Den Haag had knarsetandend moeten accepteren wat de gemeente met de universiteit deed.

Maar wie moest er in het toekomstige gebouw op het Harmonieterrein komen? De gedachte was altijd dat in de toekomstige Harmonie theologie, rechten, economie en letteren zouden worden ondergebracht en dat op het Hortusterrein gebouwd zou moeten worden voor psychologie, pedagogiek en sociale wetenschappen. Maar dat stond allerm minst vast. Aftredend rector magnificus Van Os meldde in september 1965 dat er een stroming was die voorstelde om ook de alfa-faculteiten naar Paddepoel te verhuizen. Hij vroeg zich af of dat wel een goed idee was. Concentratie van alle afdelingen van de universiteit op één plek was toch onmogelijk, want het Academisch Ziekenhuis bleef waar het was en Biologie ging juist naar Haren. Bovendien was er in de binnenstad nog voldoende ruimte om voor de alfa-faculteiten te bouwen. En last but not least: er school toch ook veel aantrekkelijks in de integratie van stad en universiteit (tegenover een massale uittocht naar Paddepoel):

Het zo gewenste contact van ‘vogels van diverse pluimage’ ligt niet in de nabijheid van gebouwen, waarin verschillend georiënteerde groepen werken, doch in de integratie die de centra voor algemene manifestaties, studentensociëteiten, mensa, studentenwoonhuizen en sportbeoefening mogelijk maken.³³

Met andere woorden: voor de kruisbestuiving die het academisch leven zo aantrekkelijk maakt, is concentratie in één campus helemaal niet nodig, omdat dat contact over de grenzen van de disciplines heen toch niet plaatsvindt in de onderwijs- en onderzoeksgebouwen, maar in de algemene voorzieningen en sociale ontmoetingsplaatsen daarbuiten. Een academische gemeenschap kan net zo goed bloeien in een archipel van instituten als op een campus.

Curatoren waren dus niet van plan toe te geven aan de druk om de alfa-faculteiten naar Paddepoel te verhuizen. Maar zij kozen ook niet voor De Harmonie, want dat zou te lang duren. Daarom gaven zij in december 1965 het groene licht voor een onderwijsgebouw voor de alfa's op het terrein van de oude Hortus, vooral voor de talenopleidingen. Door de toename van het aantal mo-studenten en het ruimtebeslag door de nieuwe talenlaboratoria zaten de talenopleidingen het meest in de problemen en moesten psychologie, pedagogiek en de sociale wetenschappen maar even wachten. En ondertussen was het helemaal niet zeker dat het Harmonieterrein ook werkelijk beschikbaar zou komen voor nieuwbouw, want inmiddels was er flink wat protest gekomen tegen de voorgenomen sloop van het monumentale gebouw dat er stond.

HET ACADEMIEGEBOUW

Terwijl er volop plannen werden gemaakt voor nieuwe complexen, moest er ook gekocht, gesloopt, verbouwd en soms nieuw gebouwd worden om op korte termijn allerlei opleidingen en instituten uit de brand te helpen.

Dat er ruimtenood was, zagen de curatoren van zeer nabij als zij in het Academieggebouw vergaderden. Hier klopte het hart van de universiteit. Hier vergaderden curatoren en senaat, hier waren de faculteitskamers voor de examens en de faculteitsvergaderingen, en natuurlijk de aula voor de promoties en oraties. Dit waren de opkamers van de universiteit, die meestal ongebruikt bleven. Maar verder raakte het gebouw steeds voller, vooral door de snelle groei van het bureau van de universiteit.³⁴ Het was dus zaak afdelingen die niet per se thuishoorden in het Academieggebouw elders in de stad onder te brengen en het gebouw zelf uit te breiden. Eind 1955 verhuisden het Kunsthistorisch Instituut (dat in de kelder zat) en het Psychologisch laboratorium 'Heymans' (dat in de kelder en op de eerste verdieping zat) naar het net aangekochte pand van de voormalige meubelzaak Rodenberg in de Oude Boteringestraat 34. In de 'spelonken' die zo vrijkwamen, kon het senaatsbureau gevestigd worden. Dat gaf lucht.

De echte oplossing voor het ruimteprobleem was de bouw van een lange nieuwbouwvleugel aan de achterzijde van het Academieggebouw. In de zomer van 1958 werd begonnen met de afbraak van de conciërgewoning en de paar lokaaltjes achter de westelijke vleugel van het gebouw en drie jaar later, begin 1961, was de nieuwbouw, naar een ontwerp van het Groningse architectenbureau Oom en Kuipers, klaar. Een zestig meter lange vleugel, licht en ruim, strak van opzet, vier verdiepingen hoog, met collegezalen, kantoren voor het bureau van curatoren en een nieuwe conciërgewoning. De secretaris van curatoren daalde af uit het torentje waar hij, op de bovenste verdieping, tot dan zijn bureau had staan en vestigde zich in een van de gangen van de aanbouw, wat het Universiteitsmuseum, tot dan weggestopt op de vrijwel ontoegankelijke zolder van het Academieggebouw, de gelegenheid bood zich in de toren te vestigen, waar men meer mogelijkheden had. Al spoedig bleek echter dat het bureau van curatoren nog meer ruimte nodig had dan voorzien – de bureaucratie groeide sneller dan verwacht – en daarom werden al binnen een paar jaar vijf van de negen collegezaaltjes omgebouwd tot kantoorruimte.³⁵ De vier collegezalen die overbleven – de grootste, op de tweede en derde verdieping – kregen in het voorjaar van 1964 de namen die ze nog steeds dragen: Geertsemazaal, Offerhauszaal, Van der Leeuwzaal en Zernikezaal.³⁶ In de ruimte tussen nieuw- en oudbouw kwam op de bovenverdieping een faculteitskamer voor Economie en daaronder een kantine en ontmoetingsruimte. In 1965 werd een begin gemaakt met nog weer een uitbreiding, nu aan de noordzijde van de tuin tussen het Academieggebouw en de huizen aan de Oude Boteringestraat. Ook voor kantoren.³⁷

DE NATUURWETENSCHAPPEN

De faculteit met misschien wel de grootste ruimtenood was de Faculteit der Wis- en Natuurkunde. De biologen wilden naar Haren, de natuurkundigen en scheikundigen

werden geconfronteerd met een snel wassende stroom nieuwe studenten, ook voor de nieuwe technologische studierichtingen, farmacie zat verspreid over drie locaties, de sterrenkundigen hadden behoefte aan een betere kijkeropstelling en de wiskundigen, die voorheen toekonden met pen en papier, zagen zich opeens geconfronteerd met de noodzaak om ergens de monsterlijk grote rekenmachines onder te brengen die voor de hele universiteit rekenopdrachten moesten gaan uitvoeren.

Voor de biologen was al redelijk goed gezorgd doordat in 1954 het Zoölogisch Laboratorium op het terrein achter 't Huis de Wolf was opgeleverd. De botanie bleef nog even in de Grote Rozenstraat, maar na 1960 kwam er weer schot in de verhuizing naar de Hortus in Haren. Daartoe werd in 1963 het Zoölogisch Laboratorium uitgebreid, zodat daar ook ruimte kwam voor genetica en onderdelen van de botanie. Tegelijk begon de bouw van een grote plantenkas, waarvan temperatuur, licht en vochtigheidsgraad zo geregeld konden worden dat er een plantencologisch laboratorium ontstond. Er waren twee onderwijsruimten in opgenomen, en een ondergrondse luchtbehandelingsinstallatie, die geconditioneerde lucht de kas in blies en weer zuiverde.³⁸ Verder werd in 1965 een begin gemaakt met de bouw van een groot Biologisch Centrum, een vier vleugels tellend gebouw voor de hele subfaculteit Biologie. De kas in de oude hortus werd afgebroken en de grond werd daar bouwrijp gemaakt voor een groot gebouw voor de alfa-faculteiten (met ingang aan de Grote Kruisstraat).

Heel wat moeilijker was de situatie voor de natuur- en scheikundigen. Nederland industrialiseerde in hoog tempo. In het Noorden werden Delfzijl, Emmen, Stadskanaal en Drachten nieuwe industriekernen. Er was dus steeds meer behoefte aan natuurwetenschappelijk en technisch onderlegde academici. Gelukkig kwamen er ook steeds meer studenten die voor de natuurwetenschappelijke en technische richtingen kozen en het aantal richtingen waarin zij zich konden specialiseren nam toe, maar de onderwijsvoorzieningen waren daar niet meer op berekend – terwijl ook voor onderzoek, met steeds grotere apparaten, veel meer ruimte nodig was dan ooit voorzien. Zeker voor natuurkunde gold bovendien dat Nederland achterliep op het buitenland, waar in en door de oorlog grote vorderingen waren gemaakt onder andere op kernfysisch gebied. Door de oprichting van FOM, de ZWO-stichting die fundamenteel onderzoek der materie subsidieerde, werd al veel aan de kernfysica gedaan, maar de universitaire laboratoria moesten ook flink onder handen worden genomen. Onder leiding van de directeur van het Natuurkundig Laboratorium, Brinkman, werd een grootscheepse uitbreiding van het gebouw aan de Westersingel voorbereid, die voorzag in onder andere een nieuwe, veel grotere practicumruimte, een nieuwe vleugel voor kernfysisch onderzoek, nieuwe laboratoria voor optisch onderzoek en uitbreiding van de afdeling voor theoretische fysica (het domein van Nobelprijswinnaar Frits Zernike). In 1955 werd begonnen met de afbraak van de oude practicumruimte, in 1956 volgde de aanbesteding van de nieuw te bouwen afdelingen en uiteindelijk werd het geheel vernieuwde Natuurkundig Laboratorium op 13 december 1962 feestelijk geopend. Opvallend element in het geheel was de hoge toren waarin een vandegraaffgenerator (een deeltjesversneller voor kernfysisch onderzoek) was opgesteld, die op dat moment de trots was van de Groningse natuurkundigen.³⁹ Maar hoe fraai en doelmatig het gebouw ook was, al bij oplevering was het veel te klein. Het aantal eerstejaars bleef maar toenemen en om de druk enigszins te verlichten – het zou nog heel wat jaren duren voordat de natuurkundigen

naar de eindeloze vlakten van Paddepoel konden verhuizen – verrees aan de rand van stad, aan de Antillenstraat, naast het Van Starckenborghkanaal, een zogenaamd transitorium. Dat was een eenvoudige barak met vijf practicumlokalen van elk tien bij tien vierkante meter, wat bijruimten, alles geschikt voor zo'n 175 studenten natuurkunde. De bouw begon in april 1963 en in februari 1964 was het gebouw af.⁴⁰

Voor de scheikunde valt een soortgelijk verhaal te vertellen: een ingrijpende verbouwing van het Scheikundig Laboratorium en de bouw van een als tijdelijk bedoeld transitorium voor de opvang van de eerstejaars. Bij het Scheikundig Laboratorium moest onder andere ruimte gevonden worden voor de biochemie. Met de benoeming van Max Gruber in 1955 was er nu wel een aparte hoogleraar voor dat vak, maar deze moest vooralsnog zijn werk op de zolder van het grote gebouw aan de Bloemsingel verrichten. In 1957 werd begonnen met de bouw van een nieuwe vleugel, voor zowel de propedeutische chemie als de biochemie.⁴¹ Toen die nieuwe vleugel op 30 mei 1961 officieel werd geopend door directeur-generaal Piekaar, bleek de uitbreiding echter niet groot genoeg te zijn. Daarom moest er ook een transitorium voor de studenten scheikunde komen, en in dit geval pal naast het hoofdgebouw. Daar lagen de moerbedden van de universitaire plantsoendienst, De Kamp, maar die moesten wijken (de kwekerij verhuisde naar Eelderwolde).⁴² De bouw van het transitorium begon in juni 1963. Dit transitorium was een stuk groter dan dat voor natuurkunde (1220 m² tegenover 880 m²), maar de opzet was ongeveer gelijk: een barak zonder dragende binnenwanden, zodat de ruimte vrijelijk kon worden ingedeeld, opgetrokken met geprefabriceerd materiaal (gevelementen, dakplaten etcetera). Er kon dus snel worden gebouwd. Als vijf jaar na de oplevering (in april 1964) de geboortegolf, die Groningen rond die tijd bereikte, verwerkt zou zijn en het prekandidatencomplex op Paddepoel gereed zou zijn, zou het transitorium bestemd kunnen worden voor bijvoorbeeld medische studenten uit het nabijgelegen ziekenhuis en anders ingedeeld worden.⁴³ Technische scheikunde, een studierichting die in 1958 in Groningen van start was gegaan, had ondertussen al in 1961 onderdak gekregen in het uit 1931 stammende gebouw van de voormalige confectiefabriek Menco & Co, Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104.⁴⁴

Het probleem van de afdeling Farmacie was vooral de dislocatie van de verschillende laboratoria.⁴⁵ Er was het oude Farmaceutische Laboratorium aan de Grote Rozenstraat, waar de analytische chemie zich bevond, maar de farmacognosie en galenische farmacie waren ondergebracht bij de scheikundigen aan de Bloemsingel 10, en de farmacotherapie en receptuur bij het Academisch Ziekenhuis. Daar was ook de lesapotheek gevestigd. Het oude laboratorium aan de Grote Rozenstraat was te klein en volstrekt verouderd; in de doolhof van trappen, trapjes, gangetjes, opstapjes en afstapjes waren geen ruimten voor bijzondere onderzoeken. De situatie werd nog problematischer toen vanaf 1957 het practicum analytische chemie voor prekandidaten wegens ruimtegebrek van de Grote Rozenstraat naar de Bloemsingel werd verplaatst. Ondertussen waren er ettelijke pogingen gedaan om alle farmaceuten in één gebouw te verenigen.⁴⁶ Eind 1951 werd het serieus, toen curatoren de hoogleraren D. van Os en F.H.L. van Os uitnodigden om een programma van eisen op te stellen (mede op basis van ervaringen van hun medewerker J.S. Faber, die in de Verenigde Staten enkele farmaceutische laboratoria had bezocht). De bedoeling was dat het nieuwe laboratorium zou komen te staan op de voormalige Israëlitische begraafplaats achter het Scheikundig Laborato-

25 Het nieuwe Farmaceutisch Laboratorium aan de Antonius Deusinglaan, 1964. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

rium aan de Bloemsingel, maar dat veegde de secretaris van curatoren Cluysenaer van tafel als te duur. Een voorzichtig door de oude Van Os voorgestelde personenlift werd als ‘veel te luxueus’ bestempeld. Bovendien bleek de gemeente een deel van het terrein nodig te hebben voor een weg en werd de resterende grond bestemd voor de uitbreiding van het Scheikundig Laboratorium. In 1957 keerde echter het tij en kwam er alsnog toestemming voor de bouw van een nieuw farmaceutisch laboratorium, nu op het sportterrein van de ACLO achter het oude Fysiologisch Laboratorium, aan de Antonius Deusinglaan (de ACLO verhuisde naar een nieuw sportcomplex aan de Paterswoldseweg). Architect ir. F. Sevenhuysen, hoofdarchitect bij de Rijksgebouwendienst, ontwierp het nieuwe laboratorium. In 1960 ging de eerste paal de grond in, in mei 1962 werd het hoogste punt bereikt en op 12 november 1964 werd het laboratorium officieel geopend door de directeur-generaal Piekaar, die bij die gelegenheid pleitte voor bekorting van de studieduur bij farmaceuten en daarmee niet veel applaus oogstte.⁴⁷

Het nieuwe laboratorium was een mooi voorbeeld van moderne laboratoriumbouw. Het mat 20 bij 75 meter, telde vier verdiepingen van elk vier meter hoog en had nog een souterrain. Haaks op het hoofdgebouw stond nog een lager bijgebouw, dat bestemd was voor sociale geneeskunde en antropogenetica en dat al in 1963 in gebruik was genomen. Alles was zeer functioneel en strak van opzet. De kunst beperkte zich tot een door Lex Horn vervaardigd kleurrijk raam en glasappliqué langs de hoofdtrap, drie raamstroken breed over de hele hoogte van het gebouw, en een beeldengroep (‘De Wachters’) van de hand van de Haagse architect L. Wolthers. Die beeldengroep stond op een door banken begrensd bordes dat leidde naar de hoofdingang van het gebouw en was een geschenk van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie. Verder had de architect zich nog een frivoliteit veroorloofd door op de kop van het gebouw een zigzagdakje te plaatsen, dat echter door sommigen als een minpunt werd beschouwd omdat het juist afbreuk deed aan de strakke opzet van het

laboratorium. Niet zonder trots vertelde ir. Van Sevenhuysen, de architect, dat in het gebouw 1396 gaskraantjes, 1076 waterkraantjes, 432 pers- en vacuümtappunten, 700 stopcontacten en kilometers aan water-, gas- en elektriciteitsleidingen waren aangebracht.⁴⁸ De hoogleraar-directeur, Faber, die in 1958 D. van Os was opgevolgd, wijdde in zijn beschrijving juist opvallend veel woorden aan de koffiekamer. Daar konden docenten, technisch personeel én studenten koffie, thee, koeken, chocolade en in de lunchpauze ook broodjes en soep verkrijgen. Die koffiekamer werd geëxploiteerd door de algemene kantinedienst van de universiteit, die daarvoor alleen de kantine in het verbouwde Academiegebouw runde. 'De aanwezigheid van een dergelijk etablissement wordt een normale verschijning in de nieuwe universitaire gebouwen,' aldus Faber. Er werd druk gebruikgemaakt van deze voorziening en op de spitsuren stond men in de rij voor het modern ingerichte buffet met een koffiezetapparaat en een kook- en braadgelegenheden. De kantine was maar drie meter hoog (omdat de grote collegezaal op de verdieping eronder wat hoger was geworden) en dat kwam de sfeer wel ten goede. 'Het vertrek heeft een zekere intimiteit,' vond Faber, 'doordat het meer een grote kamer is dan een zaal.'⁴⁹ Mede dankzij die kantine ging het Farmaceutisch Laboratorium een eigen kleine academische gemeenschap vormen binnen het grotere geheel van de universiteit.

De sterrenkundigen konden bij hun pleidooi voor modernere huisvesting niet verwijzen naar steeds toenemende aantallen studenten, maar ook zij vlasten op vernieuwing en uitbreiding van hun werkplaatsen. De eind 1957 aangetreden nieuwe hoogleraar Adriaan Blaauw wilde het wat ingedutte Kapteyn Instituut grondig moderniseren en maakte bijvoorbeeld serieus werk van een radiosterrenkundige afdeling, die haar gegevens betrof van de in 1956 in gebruik genomen radiotelescoop in Dwingeloo. Voor een optische kijker was het gebouw achter het Academiegebouw inmiddels geheel on-

26 Het Kapteyn Observatorium te Roden kort na de oplevering, 1965. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

geschikt geraakt en dus werd vanaf 1959 gezocht naar een plek buiten de stad. Op Paddepoel zou de kijker ook te veel hinder ondervinden van stadslicht en luchtvervuiling, maar geholpen door curator Cramer, die commissaris van de Koningin in Drenthe was, kon alsnog een goede plek gevonden worden aan de Mensingeweg ten zuiden van Roden. Het ontwerp voorzag in een koepel met een 60cm-spiegeltelescoop, een laboratorium, wat werkkamers voor onderzoekers en technisch personeel en een bijgebouwtje met een minikoepel. De bouw begon op 1 februari 1964 en ondanks een strenge winter kon de directeur, de sterrenkundige Jan Borgman, op 16 juni 1965 al minister I.A. Diepenhorst ontvangen, die het gebouw kwam openen. Diepenhorst hield een geestige speech, maar deed dat met zo veel elan dat hij vergat op het juiste moment op de knop te drukken waarmee op een scherm een tekst had moeten verschijnen die het gebouw voor geopend verklaarde.⁵⁰

HET REKENCENTRUM I.O.

Ook bij de wiskundigen speelde de apparatuur en niet het aantal studenten een doorslaggevende rol bij hun huisvesting. De aanschaf van de eerste elektronische rekenmachines maakte dat de wiskundigen opeens een veel ruimere behuizing nodig hadden.⁵¹

Rekenen gebeurde rond 1950 nog met de rekenliniaal en gewone tafelrekenmachines, maar de elektronische rekenmachine was in het buitenland en vooral in de Verenigde Staten toen al aan een opmars begonnen. Nederland liep zo'n tien jaar achter op deze ontwikkeling, maar halverwege de jaren vijftig haakte ook de Groningse universiteit aan. Dat had alles te maken met de wens van het college van curatoren om in Groningen een aantal technologische studierichtingen te vestigen, die onder andere het noordelijke bedrijfsleven moesten helpen de achterstand in de introductie van nieuwe technologieën weg te werken. Voor die nieuwe opleidingen – toegepaste wiskunde, technische natuurkunde en technische scheikunde – was het absoluut noodzakelijk dat de Groningse universiteit de beschikking had over geavanceerde rekenautomaten en dat er medewerkers waren die deze apparaten konden bedienen, zowel ten behoeve van het onderwijs als ten behoeve van het onderzoek en de dienstverlening aan derden.

Op 10 januari 1955 vroeg het college van curatoren hierover advies aan de hoogleraar meetkunde J.C.H. Gerretsen.⁵² Deze overlegde weer nauw met de voorzitter van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde, de kristalchemicus Wiebenga. Op zijn beurt schakelde Wiebenga weer zijn medewerker Donald W. Smits in, die in het vroege voorjaar van 1957 een rondreis door Engeland zou maken en zich in dat land ook op de hoogte zou kunnen stellen van welke apparatuur men in Groningen het beste kon kopen. Die reis vond plaats van 13 tot 22 februari 1957 en op 12 maart stelde Smits daarover een rapport op, dat Wiebenga en Gerretsen verwerkten in hun advies aan het college van curatoren. Gerretsen kreeg op 22 juni 1957 van het college toestemming om een wiskundige aan te stellen als coördinator van een op te richten rekenafdeling bij de afdeling Wiskunde. Twee weken later diende Wiebenga, als voorzitter van zijn faculteit, officieel bij het college van curatoren het verzoek in tot oprichting van zo'n centrale rekenafdeling voor de hele universiteit. Toen later dat jaar minister van Onderwijs Cals toestemming gaf voor de oprichting van de technologische studierichtingen, waaronder

toegepaste wiskunde, was de zaak in kannen en kruiken. In de loop van 1958 volgde de benoeming van de eerste hoogleraar toegepaste wiskunde Van de Vooren, die tevens de leiding kreeg over de rekenafdeling van het Mathematisch Instituut. Dat instituut verhuisde in dat jaar van de Oude Boteringestraat naar een fraai herenhuis aan de Reitdiepskade 4, waar later het naastgelegen pand (nr. 3a) bij gevoegd werd.

Ten behoeve van de rekenafdeling had het college, volgens advies van Smits, zowel een analoge als een digitale rekenmachine aangeschaft, bekend onder de acroniemen EASE (Electronic Analog Simulating Equipment) en ZEBRA (Zeer Eenvoudige Binaire Reken Automaat).⁵³ De eerste maakte voor het rekenwerk gebruik van fysische of mechanische signalen (zoals frequentiefasen, gelijk- of wisselstroom, of golfmagnitudes) en was zeer geschikt voor het rekenen aan continue processen, maar zo'n apparaat was wel minder accuraat. Toch wilde Gerretsen er wel een hebben omdat het toen nog onmisbaar was voor het onderwijs in de regeltechniek. De ZEBRA, geproduceerd door de firma Stantec in Newport, Wales, rekende daarentegen met nullen en enen en was veel nauwkeuriger en sneller. Ook andere rekenafdelingen in Nederland hadden deze machine in gebruik of in bestelling, wat wel een indicatie was van de voordelen van deze machine. Smits, die geleidelijk de kristalchemie verruilde voor het rekenen met rekenautomaten, kon daarom het programmeren van het apparaat in Utrecht leren. Het zogenaamde main frame van de ZEBRA was wel een bakbeest van een apparaat: een kast van twee meter hoog, twee meter breed en zestig centimeter diep. Het apparaat werd daarom geplaatst in het souterrain van het Mathematisch Instituut aan de Reitdiepkade. Duur was het apparaat ook: zo'n 170.000 gulden, acht keer het salaris van een hoog-

27 Eerste computer van de Groningse universiteit, de Zeer Eenvoudige Binaire Reken Automaat (ZEBRA), opgesteld in de kelder van het Mathematisch Instituut, Reitdiepkade 4. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

leraar. De opening van het Mathematisch Instituut en de rekenafdeling vond plaats op 12 maart 1959. Later dat jaar stapte Smits officieel over van de afdeling scheikunde naar het Mathematisch Instituut.

De rekenafdeling kreeg opdrachten uit de hele universiteit en al in 1960 was de ZEBRA dag en nacht, zeven dagen per week aan het werk. Niet de technologen, maar de sterrenkundigen en dan vooral de radioastronomen waren de grootste 'klanten'. In 1961-1962 draaide de ZEBRA zelfs voor 60 procent voor de sterrenkundigen. Door toedoen van de nieuwe hoogleraar sterrenkunde Blaauw, die uit Leiden de jonge radio-astronoom Hugo van Woerden had aangetrokken, was de radio-astronomie een nieuw aandachtsgedebied van de Groningse sterrenkundigen geworden en zij maakten veelvuldig gebruik van de gegevens die continu door de net gebouwde radiotelescoop in Dwingeloo werden geleverd. Van Woerden liet werkstudenten voor 2,25 gulden per uur die gegevens invoeren in de ZEBRA en promoveerde in 1962 op het resultaat. Daarnaast behoorden scheikundigen, psychologen en natuurkundigen tot de vaste klanten (de psychologen lieten vooral statistische berekeningen uitvoeren). De nieuwe rekenfaciliteit die zich aan de Reitdiepkade ontwikkelde, zorgde zo onbedoeld voor nieuwe dwarsverbindingen in een universiteit die door specialisatie steeds meer uit elkaar leek te groeien. De EASE daarentegen bleef een spelerei van Gerretsen.

Het was al snel duidelijk dat de behoefte aan rekenkracht razendsnel groeide en dat de aanschaf van nog een krachtiger rekenautomaat onvermijdelijk was. In 1962 maakten Van de Vooren, zijn medewerker Smits en de natuurkundige Hendrik de Waard daarom reizen naar het buitenland om daar de nieuwste rekenmachines te bekijken. Al snel viel de keuze op de TR4 van de Duitse firma Telefunken, die niet meer op radiobuizen, maar op transistors draaide en die honderden keren sneller was dan de ZEBRA. Dit apparaat paste niet meer in het Mathematisch Instituut aan de Reitdiepkade en daarom werd al in 1962 besloten tot verhuizing van de rekenafdeling naar het voormalige pand van Menco & Co in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat, waar technische scheikunde al onderdak had gevonden (de ingang was om de hoek, in de Grote Appelstraat). Speciaal voor de nieuwe rekenmachine moest een volledig geklimatiseerde ruimte worden gebouwd, waar een constante luchttemperatuur kon worden aangehouden. Medio 1962 werd de TR4 besteld, in het voorjaar van 1964 vond de levering plaats en halverwege dat jaar draaide de nieuwe rekenmachine op volle toeren. De rekenafdeling heette voortaan het Rekencentrum en had sinds mei 1964 een eigen directeur, Smits.⁵⁴

Al tijdens de open dagen ter gelegenheid van het driehonderdvijftigjarig bestaan van de universiteit, in juni 1964, kon het publiek kennismaken met het nieuwe drie miljoen gulden kostende apparaat, maar de officiële opening van het Rekencentrum vond plaats op 12 november van dat jaar. Directeur-generaal Piekaar verrichtte 's ochtends in de aula van de universiteit de openingshandeling, waarna het gezelschap zich verplaatste naar de Grote Appelstraat om het Rekencentrum en de TR4 te bezichtigen ('s middags opende Piekaar het Farmaceutisch Laboratorium). De directeur-generaal had een niet voor iedereen even plezierige boodschap. De wetenschap zou steeds meer gebruik gaan maken van de rekenapparaten en omdat ze zo duur waren, was het onvermijdelijk dat niet iedere universiteit over haar eigen apparatuur zou kunnen beschikken. Concentratie en landelijke coördinatie van de aanschaf waren op den duur onvermijdelijk. Hij had echter ook enkele geruststellende woorden voor zijn publiek.

28 Een medewerkster van het Rekencentrum bedient de zogenaamde plotter, een apparaat om uit de gegevens van de computer grafieken samen te stellen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Hij beklemtoonde dat de nieuwe rekenmachine wel supersnel en accuraat was, maar ook oerdom, ‘waarmee hij maar zeggen wilde dat het levende denken van de mens nimmer vervangen zal worden’.⁵⁵ Ook de hoogleraar Van de Vooren probeerde in zijn toespraakje kennelijk levende angsten weg te nemen. ‘Het interpreteren van de verschaftte gegevens blijft de mens voorbehouden,’ zei hij. President-curator Polak daarentegen bleek te spelen met de gedachte de TR4 in te schakelen bij de rechtspraak. Voor de jurist doemde het perspectief op van ‘een rechtbank zonder rechters, waarbij de nieuwe machine – de TR4 – in een seconde keurig netjes het vonnis aanwijst’.⁵⁶

HET MEDISCH COMPLEX

Terwijl de natuurwetenschappers en de alfa’s worstelden met hun plannen om elk een eigen complex te krijgen, zaten de medici al sinds 1903 bij elkaar aan de Oostersingel. Dat betekende allerm minst dat de hoogleraren, artsen, verplegers en bestuurders van het Algemeen Provinciaal, Stads- en Academisch Ziekenhuis (APS AZ) tevreden waren over hun behuizing. Het ziekenhuis had in de oorlog schade opgelopen en het bouwprogramma was door de crisis en de oorlog ernstig vertraagd. Onder de teruggekeerde geneesheer-directeur L.J. Zielstra werd de schade ten gevolge van de oorlog wel weg-

gewerkt, maar toen zijn opvolger, J. Bolt, in 1952 aantrad, constateerde deze dat het ziekenhuis eigenlijk 'op' was. Het waren hier niet zo zeer de studentenaantallen die druk op de huisvesting zetten. Verbouwing was vooral nodig als gevolg van de toenemende stroom patiënten (op zichzelf weer het gevolg van de invoering van het ziekenfonds in 1941, dat vrijwel alle patiënten in de gelegenheid stelde hun ziektekosten af te wentelen op de verzekering) en de snelle vooruitgang van de medische technologie. De hoogleraar chirurgie Eerland gaf al in 1953, een jaar nadat hij de eerste openhartoperatie had uitgevoerd, uiting aan zijn ergernis over de veel te kleine operatiekamers:

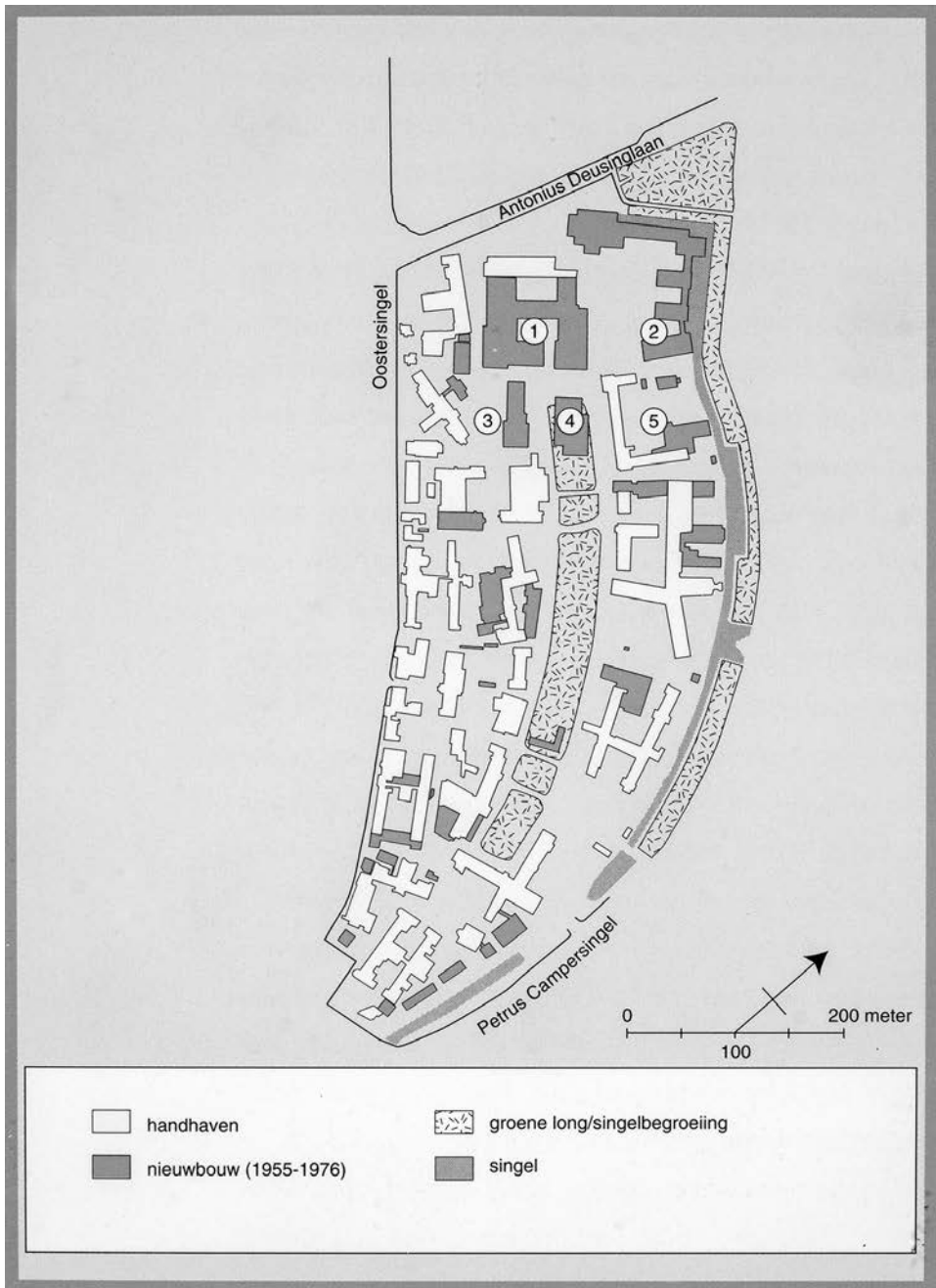
Het wordt in de ware zin des woords echter benauwend als men ziet welke ruimte in de operatiekamer bij een dergelijke hartoperatie door narcosemachine, contrôle-apparatuur (electrocardiograaf, oxymeter, carbovisor), transfusie-apparatuur, defibrillator, diathermie-apparaat etc. wordt ingenomen. De operateur kan er nauwelijks meer bij! De operatiekamers zijn te klein geworden als men ook de toeschouwende studenten en bezoekende artsen en specialisten gelegenheid wil geven de ingreep te volgen.⁵⁷

Maar er waren nieuwbouwplannen in de maak. Directeur Bolt wendde zich al kort na zijn benoeming tot de Haagse architecten H. Hoekstra en G. Westerhout, die verantwoordelijk waren geweest voor de uitbreiding van het ziekenhuis na de demping van het Verbindingskanaal in 1927. Bolt vroeg hun in 1954 een nieuw structuurplan te maken voor een nog groter ziekenhuis, dat 20 tot 25 jaar mee zou kunnen. In augustus 1955 presenteerden de architecten hun ideeën. Zij borduurden verder op het paviljoenstelsel dat vanaf de bouw van het ziekenhuis rond 1900 de basis had gevormd voor de inrichting van het terrein. In concentratie van verschillende klinieken in één gebouw, zoals vanuit het ministerie was gesuggereerd, zagen ze, zo schreven ze in de toelichting op het plan, niets:

Wanneer monstercomplexen ontstaan zoals bijvoorbeeld in Rijssel, het Zuiderziekenhuis in Stockholm of zelfs Dijkzigt in Rotterdam, dan moge het een open vraag worden geacht, of in dergelijke geneesfabrieken niet aan individuele factoren van het menselijk lijden wordt verzaakt en de relatie van de lijdende mens tot zijn onmiddellijke nabestaanden abrupt wordt ontkend door [de] onmenselijke maat van het organisme waaraan hij wordt overgeleverd.⁵⁸

De voordelen van concentratie (kortere verbindingen, minder transport, gedeelde outillage) werden volgens beide architecten schromelijk overdreven. Hooguit zou er rondom een nieuwe, verbrede toegang tot het terrein een clustering kunnen komen van bepaalde functies, waaronder een parkeergebouw, maar aan verplaatsing en concentratie van de klinieken dachten zij niet (die verbreding van de ingang ging trouwens niet door). De minister liet zich overtuigen en gaf het groene licht voor het plan van Hoekstra en Westerhout.

Ondertussen werd al gewerkt aan een paar grote projecten die eigenlijk al vóór de oorlog op de rol hadden gestaan, te weten het Bacteriologisch-Serologisch Laboratorium en de Kliniek voor Interne Geneeskunde, alsook de klinieken die de nieuwe studierichting tandheelkunde onderdak moesten verschaffen. De tandheelkundige kliniek kwam gereed in 1956 en werden op 21 november van dat jaar door minister Cals officieel geopend, de Kliniek voor Interne Geneeskunde kwam eind 1959 gereed en het Bacteriologisch Laboratorium kon pas op 20 januari 1960 geopend worden – en weer kwam Cals naar Groningen om de officiële handeling te verrichten (hij bezocht toen ook de

29 Schets van de voorgenomen uitbreidingen van het Algemeen Provinciaal, Stads- en Academisch Ziekenhuis te Groningen, 1955-1970. Uit: Jan van den Noort, *Blokken op de bres. Geschiedenis van planning en bouw van het nieuwe Academisch Ziekenhuis Groningen (1967-1997)* (Groningen 1999) 30. De grootste nieuwe gebouwen zijn de Vrouwenkliniek (nr. 1) en de Psychiatrische Kliniek (nr. 2). Nr. 3 is de nieuwe Kliniek voor Dermatologie.

Kliniek voor Interne Geneeskunde, die zonder veel feestgedruis in gebruik was genomen). Met de bouw van de nieuwe klinieken was de groene long midden op het ziekenhuisterrein geheel omringd door gebouwen en in de jaren daarna werden de open ruimten op het complex steeds meer ingevuld.

Terwijl de bouw van de genoemde klinieken en laboratoria nog gaande was, vroegen curatoren in februari 1955, vooruitlopend op het definitieve plan van Hoekstra en Westerhout, aan de minister, Gedeputeerde Staten en de gemeente om middelen vrij te maken voor een nieuwe ronde van bouwwerkzaamheden. Het ging daarbij in het bijzonder om een nieuwe Dermatologische Kliniek, nieuwbouw voor Psychiatrie en voor Audiologie, en ruimte voor antropogenetica en sociale geneeskunde. Dermatologie had de meeste haast en nog in 1955 kreeg het Groningse architectenbureau Oom en Kuipers de opdracht er plannen voor te maken (J. Kuipers was uiteindelijk degene die het ontwerp zou leveren). Maar 'spoed' is een betrekkelijk begrip. Het duurde tot 1957 voordat het schetsplan gereed was en pas in 1960 volgde de aanbesteding en kon de bouw van de vier verdiepingen tellende en zonder veel opsmuk uitgeruste kliniek beginnen. Op 17 maart 1965 verrichtte burgemeester J. Tuin, die voorzitter was van de commissie van beheer van het APSAZ, de officiële opening.⁵⁹

Tuin deed dat in de naast de nieuwe kliniek gelegen en ook net opgeleverde nieuwe grote collegezaal van de medische faculteit. Voorheen waren de collegezalen bij Pathologische Anatomie, Histologie en Fysiologie de grootste onderwijsruimten geweest waarover de faculteit beschikte, maar ook na verbouwingen en uitbreidingen rond 1960, waarbij de genoemde collegezalen geschikt werden gemaakt voor respectievelijk 240, 300 en 243 toehoorders, was duidelijk dat zij niet meer voldeden en ook niet meer verder uitgebouwd konden worden.⁶⁰ In 1963 vroeg de medische faculteit het college van curatoren daarom dringend actie te ondernemen teneinde een grotere collegezaal te bouwen op of vlak bij het ziekenhuisterrein. Op het terrein zelf lukte dat niet meer, maar in overleg met de Dienst Stadsuitbreiding van de gemeente Groningen werd achter het Laboratorium voor Pathologische Anatomie wel plek gevonden. In recordtempo verrees daar vervolgens een grote, verhoudingsgewijs goedkope collegezaal (15 bij 21 meter). In verband met de snelheid werd voor montagebouw gekozen: een stalen skelet met geprefabriceerde wandplaten van gasbeton, een strokenfundering met een betonnen vloer, gespeend van elke luxe en versiering, zakelijke bouw. Het werk begon in juni 1964 en was klaar in januari 1965, een overschrijding van de bouwtermijn van slechts tien dagen. In verband met de kosten was de zaal niet als een amfiteater opgezet (zoals tot dan bij medische collegezalen gebruikelijk); er was een slechts licht hellende vloer zonder treden, waar 367 klapstoelen op rijen bevestigd waren met een vast schrijfbled (de capaciteit kon eventueel uitgebreid worden tot 406 zitplaatsen). Vooraan in de zaal was een podium van vier meter breed en een projectiescherm van vijftien meter breed en vier meter hoog. Verder waren er natuurlijk toiletten en een garderobe. Iets speciaals was nog de installatie voor de luchtverversing, die in één uur het volume van de zaal negenmaal volledig kon verversen – wel nodig bij zoveel mensen in één ruimte. Toen op 18 januari 1965 de colleges weer begonnen, kon de nieuwe zaal officieel in gebruik worden genomen.

Behalve deze grotere projecten waren in de tijd rond 1960 ook elders op het ziekenhuisterrein voortdurend bouwwerkzaamheden gaande om nieuwe afdelingen ruimte

te verschaffen, de operatiekamers te vergroten of de medische diensten beter te huisvesten. Het gaat te ver om het terrein één grote bouwput te noemen, maar er ging geen jaar voorbij of ergens op het terrein werd wel een gebouw vernieuwd of uitgebreid: audiologie, experimentele chirurgie, kinderspsychiatrie, longziekten, histologie, pathologische anatomie, radiologie, neurochirurgie, fysiologie, audiologie en anatomie – en nog is de lijst niet compleet. Een geheel nieuw element was de Medische Documentatiedienst, die sinds het voorjaar van 1957 was ondergebracht in het Laboratorium voor Pathologische Anatomie. Een medisch geschoolde ambtenaar van de Universiteitsbibliotheek, drs. M. Schenk, gaf daar voorlichting en advies aan iedereen die op zoek was naar medische literatuur en documentatie. Schenk hield bij welke dissertaties er op medisch terrein verschenen en maakte op basis van de gegevens uit de documentatiecentra elders in het land titellijsten voor bepaalde onderwerpen.⁶¹ Het oorspronkelijke plan was nog ambitieuzer geweest. Het was de bedoeling om naar het voorbeeld van de Leidse universiteit ook in Groningen een Centrale Medische Bibliotheek op het ziekenhuisterrein te vestigen, als dependance van de Universiteitsbibliotheek. Maar gebrek aan ruimte had dat vooralsnog onmogelijk gemaakt. Ook het medisch complex liep namelijk al in de late jaren vijftig tegen zijn grenzen op. Er waren drie mogelijkheden: de hoogte in, uitbreiding van het terrein met het vervallen stadswijkje rond de Nieuwe St. Jansstraat, of verhuizen naar een heel nieuw plek aan de rand van de stad.

DE ALFA-FACULTEITEN

In vergelijking met wat er voor de bèta's en medici werd gedaan, lijkt het alsof de alfa-faculteiten (theologie, rechten, letteren inclusief sociale en gedragswetenschappen, wijsbegeerte en economie) er bekaaid afkwamen. Zij hadden ook geen grote apparaten en dure voorzieningen nodig, behalve een goed geoutilleerde bibliotheek. Heel anders dan de luidruchtiger en doortastender natuurwetenschappers en medici, die bovendien hun maatschappelijke relevantie beter over het voetlicht konden brengen. Dus moesten de alfa's bij de verdeling van de gelden vaak de exacte en levenswetenschappen voor laten gaan. Toch werd er ook wel degelijk het een en ander voor de alfa-faculteiten geregeld.

Als we de universiteit een archipel mogen noemen, was de letterenfaculteit een archipel in een archipel. Over de hele binnenstad waren instituten van deze faculteit verspreid. Bij een verzameling van zulke uiteenlopende studies als klassieke archeologie, filosofie, Frans en psychologie kon dat ook moeilijk anders. Of dat erg was, is maar de vraag. Concentratie is toch altijd vooral een droom van bestuurders, die aan de centen denken, maar hun plannen graag verkopen als een intellectuele stimulans. Op de werkvloer keken de docenten er vaak heel anders tegen aan. Het op-zichzelf-zijn heeft ook voordelen, als de huisvesting maar in orde is. Direct na de oorlog lag het zwaartepunt van de letterenfaculteit bij het oude Mineralogisch-Geologisch Instituut aan de Melkweg 1, vlak achter het Natuurkundig Laboratorium. Sinds 1933 zat daar het Historisch-Filologisch Instituut, waartoe de studierichtingen klassieke talen, Engels, Frans en geschiedenis behoorden. Nederlands, Duits en Fries hadden onderdak in een pand in de Oude Boteringestraat 32, terwijl prehistorie (het Biologisch-Archeologisch Instituut) in

de Poststraat zat, en kunstgeschiedenis en psychologie in de kelders van het Academiegebouw huisden.⁶² In 1947 verhuisden Engels en geschiedenis ook naar de Oude Boteringestraat 32, dat toen het nieuwe zwaartepunt van de faculteit werd (ook filosofie was daar inmiddels ondergebracht, evenals het al in 1946 opgerichte Theologisch Instituut).⁶³ In 1955 verhuisden nog twee andere letterenafdelingen uit het Academiegebouw naar de Boteringestraat, kunstgeschiedenis en psychologie. Zij gingen naar een pand naast het bestaande 'letterenhuis' in de Oude Boteringestraat, namelijk nummer 34.⁶⁴

Voor de hoogleraar kunstgeschiedenis Schulte Nordholt was dat een hele vooruitgang. Toen hij in januari 1956 de twee kamers in het souterrain van het Academiegebouw verliet en met zijn instituut zijn intrek nam op de bovenverdieping van Oude Boteringestraat 34, kon hij daar een geheel nieuwe start maken met zijn instituut. Daar waren aparte kamers voor de hoogleraar, de wetenschappelijk ambtenaar en de assistent, er was een bibliotheek en er was een ruimte die diende als kantine én als tentoonstellingsruimte. In de studiezaal, onder de balken, had elke student een eigen werktafel, waar hij of zij de dure kunstboeken onder handbereik had. 'De regel wordt', zo staat in het jaarverslag over 1956-1957, 'dat de studenten de gehele dag in hun Instituut zijn en daar gewoonlijk hun hoogleraar en altijd de wetenschappelijk ambtenaar, die de praktische leiding heeft, en de assistenten treft. [...] De oude academische "doceergemeenschap" verandert op die manier in een "werkgemeenschap", daar de studenten ook met elkaars werk grondig op de hoogte zijn'.⁶⁵ De ervaring leerde inmiddels, zo ging Schulte Nordholt verder, dat het nuttig was om de aandacht van deze kunsthistorische werkgemeenschap gedurende een halfjaar te richten op één cultuurhistorisch centrum en daarna een excursie naar dat centrum (Florence, Parijs, Rome, Venetië) te organiseren, zodat studenten de belangrijke verzamelingen ook uit eigen aanschouwing leerden kennen. Men kan zich overigens afvragen wat voor werkgemeenschap dit was; de meeste studenten kunstgeschiedenis waren geen jongeren die de school net hadden verlaten, maar al wat oudere dames en heren die hun initiële studie soms elders hadden gevolgd. In 1955-1956 hadden zich slechts drie eerstejaars studenten voor kunstgeschiedenis gemeld, allemaal al eerder ergens anders ingeschreven, en geboren in 1885, 1923 en 1934. Een jaar later kwamen er vier al wat oudere studenten van elders naar Groningen, van wie de zevenentwintigjarige Hessel Miedema de jongste was. Pas in 1957-1958 trad een generatie 'gewone' eerstejaars studenten aan, onder wie Henk van Os (zoon van de hoogleraar farmacie F.H.L. van Os) en zijn boezemvriend Anton Boschloo.

Het ideaal van de academische werkgemeenschap werd ook benaderd bij het Klassiek Instituut. Lange tijd hadden de docenten die verantwoordelijk waren voor de opleiding klassieke talen op verschillende locaties gezeten: de filologen in het Historisch-Filologisch Instituut aan de Melkweg (samen met andere talen en geschiedenis), de klassiekarcheologen bij het Biologisch-Archeologisch Instituut in de Poststraat.⁶⁶ In 1956 kwam een eind aan deze situatie en verhuisden beide afdelingen naar Oude Boteringestraat 43, schuin tegenover het Kunsthistorisch Instituut (aan de Melkweg bleef toen alleen Frans over, dat echter in 1959 een eigen pand kreeg in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 84). Er was daar veel meer ruimte dan op de oude locaties en het studeren in de bibliotheek was er veel aangenamer dan in het gebouw aan de Melkweg, waar het door de vele ramen in de zomer vaak te warm was en bij stevige westenwind enorm tochtte. Het nieuwe gebouw had alles om een 'tehuis voor alle classic' te worden. Er was altijd

een assistent aanwezig die inlichtingen en advies kon geven, er was een kleine, goed ingerichte keuken waar koffie en thee te verkrijgen waren, en zelfs het klassiek dispuut Aristarchus had er ruimte gekregen voor zijn activiteiten.⁶⁷

Terwijl een aantal studierichtingen samenklonterden in de Oude Boteringestraat, vertrok Fries in 1955 naar het nieuwe pand van de Nationale Levensverzekeringsbank aan de Grote Markt 26 (in de oostwand van de Grote Markt, naast Vindicat), waar tevens de pas twee jaar daarvoor opgerichte studierichting Nedersaksisch onderdak vond, naast de afdeling Criminologie van de Juridische Faculteit (die in 1958 weer doorverhuisde naar Grote Markt 28, aan de andere kant naast Vindicat). Ten slotte vertrokken de kleine afdelingen Sanskriet en Semitistiek, die al die tijd in het Academieggebouw waren gebleven, in oktober 1958 naar Oude Kijk in 't Jatstraat 9, vlak bij het Juridisch Instituut.

De psychologen hadden het veel minder goed getroffen dan de echte alfa's. In 1956 hadden ook zij hun werkruimte in het Academieggebouw moeten opgeven en waren zij, met de pedagogen en de kunsthistorici, verhuisd naar Oude Boteringestraat 34. Maar in dat gebouw was niet genoeg ruimte voor alle psychologen. De kinderpsychologie, de sociale psychologie en de klinische psychologie waren op andere adressen gevestigd. Kinderpsychologie, waarvoor in 1949 Wilhelmina Bladergroen als lector was aangekomen, kreeg eerst even onderdak bij de economen in het oude pand van de commissaris van de Koningin in de Oude Boteringestraat 44, maar verhuisde al snel naar de Corps de Garde toen Magna Pete dat pand verliet. In 1959 zou Bladergroen weer doorverhuizen naar de Westersingel nummer 28. De toegepaste psychologie huisde in bij het niet-universitaire Groninger Instituut voor Toegepaste Psychologie en Psychotechniek aan de Coehoornsingel, aan de zuidkant van de binnenstad, en kreeg naderhand een eigen adres aan het Mesdagplein. Sociale psychologie, ook een nieuwe loot aan de tak, werd in 1958 met enkele andere afdelingen van de letterenfakulteit gehuisvest in het eerder genoemde pand van de Nationale Levensverzekeringsbank aan de voet van de Martinitoren, waar ook al de afdelingen Fries, Nedersaksisch en Criminologie zaten. De sociologen verhuisden in 1958 naar een kantoorpand aan de Grote Markt 23.⁶⁸ De klinische psychologie ten slotte huisde in bij de afdeling Psychiatrie op het ziekenhuisterrein. In het Ontwikkelingsplan 1963-1966 stond wel dat alle psychologische afdelingen (en de pedagogen) in de nabije toekomst bij elkaar zouden worden gebracht in één gebouw in de Hortusbuurt, zodat dan een einde zou komen aan die toestand van 'gespletenheid' waarin de psychologen verkeerden, maar toen het erop aankwam, werd toch voorrang gegeven aan de huisvesting van de talenopleidingen.⁶⁹

Voor de juristen, die in een veel te klein pand in de Oude Kijk in 't Jatstraat zaten, was inmiddels een andere oplossing gevonden. Nadat eerst nog in de Universiteitsbibliotheek extra ruimte was gevonden door het in gebruik nemen van het doublurenmagazijn (dat magazijn zat nu in het voormalige pand van Menco & Co in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat) en de criminologen naar de Grote Markt waren vertrokken, kregen de juridische hoogleraren en hun staf in de zomer van 1962 de beschikking over een woonhuis en achterliggende gebouwen aan de Turftorenstraat. Sommige hoogleraren kregen hier voor het eerst een eigen kamer, en een van hen kreeg zelfs een mooie ruime kamer met rustgevend uitzicht op de binnentuin van het pand!

TOT SLOT: VOSBERGEN ALS OORD VAN VERLANGEN

De huisvesting was geen gemakkelijk dossier voor het college van curatoren: door de onstuimige groei van de universiteit en van de wetenschap was het moeilijk passende huisvesting te vinden voor alle instituten, klinieken en laboratoria, en ook als men kon bouwen zonder restricties was er altijd het besef dat men eigenlijk achter de feiten aan holde. Daarom was het des te pijnlijker dat een faciliteit waar men erg op gesteld was toch afgestoten moest worden, namelijk het conferentieoord Vosbergen in Eelde. De exploitatie was vanaf het begin problematisch geweest: de inkomsten liepen altijd achter bij de uitgaven. Toen de beheerder en gastvrouw van Vosbergen, mevrouw Von Arnim-van Leeuwen, in 1956 aankondigde ermee te willen stoppen, stond men voor de keuze: of een nieuwe beheerder zoeken en nieuwe financieringsbronnen aanboren, of stoppen. Toen mevrouw Von Arnim op 20 augustus 1956 haar afscheidsreceptie hield, was nog steeds niet duidelijk wat er zou gebeuren. Er werd een enquête gehouden onder het academisch personeel, er werd een nota over de financiën opgesteld, maar het eind van het liedje was dat Vosbergen voor conferenties gesloten werd. Een tweedaagse bijeenkomst van de juridische faculteitsverenigingen op 27 en 28 april 1957 was (waarschijnlijk) de laatste keer dat Vosbergen als conferentieoord werd gebruikt. Vanaf 1958 verhuurde de Kraus-Groeneveld-Stichting het huis aan de hoogleraar kunstgeschiedenis Schulte Nordholt, tot zijn vertrek naar Rome in 1965 als directeur van het Nederlands Historisch Instituut aldaar.

Maar het verlangen bleef. Het stille verlangen naar een werkomgeving die niet zoals de nieuwere universitaire gebouwen gekenmerkt werd door de koele zakelijkheid en het zwart-wit-grijze palet van de moderne architectuur, maar waarin zachtere tinten en groene boom- en bospartijen warmte en kleur gaven aan de omgeving. Daar zou het gevoel dat docenten en studenten een academische gemeenschap vormden het best tot zijn recht komen. Direct na de oorlog had dat verlangen zich gericht op het klooster in Ter Apel, nu was Vosbergen dat oord van verlangen. Keer op keer benadrukten de rectoren na 1957 hoe spijtig het was dat het conferentieoord in Eelde gesloten was en gesloten bleef, en altijd bleef men maar hopen dat het ooit weer open zou gaan. In 1962 schreef de redacteur van het *Groninger Universiteitsblad*, de kristallograaf W.G. Perdok, een verslag van een 'semaine de travail' in het 'châlet universitaire' dat de universiteiten van Nancy en Straatsburg hadden in de Vogezen, vlak bij de Col de la Schlucht, op 1200 meter hoogte.⁷⁰ Dit huis was bedoeld als huis van retraite voor docenten en studenten van de beide universiteiten, maar werd ook voor werkweken en conferenties gebruikt. De outillage was tamelijk primitief, met slaapzalen, schuimrubber matrassen en een eenvoudige keuken waarin de deelnemers zelf hun maaltijden moesten bereiden. Het was dus eerder een jeugdherberg dan een hotel. Maar de rust en de afzondering en het gezamenlijk optrekken van de deelnemers waren juist heel bevorderlijk voor de onderlinge contacten, en misschien, zo besloot Perdok, zou Vosbergen, als het in dezelfde sobere stijl zou worden heropend, voor de Groningse universiteit precies zo'n rol kunnen spelen.

5 SLEUTELN AAN HET ONDERWIJS

Toen Enno Mandema in februari 1948 voor zijn artsexamen was geslaagd en terugkeek op zijn studie in Groningen, en die vergeleek met de studietijd van zijn vader, die veertig jaar eerder ook geneeskunde in Groningen had gestudeerd, constateerde hij dat er weinig veranderd was. In de studie, toen en nu, draaide alles om de hoogleraren. Hun colleges vulden vrijwel het gehele studieprogramma en sommigen verwierven er grote faam mee. Zij werden bewonderd om hun optreden, hun persoonlijkheid en hun uitstraling. Wie na de oorlog in Groningen geneeskunde studeerde, studeerde niet bij de medische faculteit, maar bij de internist Van Buchem, die een overvolle collegezaal twee uur lang muisstil kon houden, of bij de chirurg Eerland, die als een generaal zijn voetvolk toesprak.¹ Soortgelijke indrukken deden studenten op bij de historicus Van Winter of de socioloog Bouman. Het was nog steeds de klassieke meester-leerling-verhouding.

Zo zou het niet blijven. Gezien het groeiende aantal studenten kon de hoogleraar op den duur niet langer de ‘meester’ blijven aan wiens voeten al die studenten zaten. De studenten kregen te maken met steeds meer docenten voor steeds meer vakken en de hoogleraar werd gaandeweg een man in de verte die de supervisie behield, maar de uitvoering van het onderwijs aan anderen moest overlaten. En niet alleen kon het niet, het mocht ook niet. De regering stimuleerde wel dat steeds meer jongeren naar de universiteit gingen, maar verlangde tegelijk dat de studie korter werd en het rendement hoger. Er werd druk op de instellingen uitgeoefend om hun programma’s in te krimpen en meer op de praktijk af te stemmen. Een eindeloze stroom nota’s, adviezen, brochures en pamfletten kwam op gang om het onderwijs te ‘moderniseren’. De discussie over studieduur, rendementsverbetering, selectie, doorstroming en maatschappelijke oriëntatie is bepaald niet van de laatste jaren; zij begon al in de jaren vijftig van de vorige eeuw.

VOORLICHTING, EEN ‘QUESTION BRÛLANTE’

In het begin van de jaren vijftig stokte de groei van het aantal studenten even – in Groningen en ook elders in het land. Er was zelfs sprake van een lichte daling, en dat ondanks het feit dat het aanbod aan studiemogelijkheden was uitgebreid door de komst van de tandheelkunde en de oprichting van een economische faculteit. Het was niet geheel duidelijk hoe dit kwam. Lag het aan de verarming van de sociale groepen die traditioneel de meeste studenten leverden? Veel gezinnen en families waren in Nederland door crisis, depressie en oorlog door hun reserves heen en konden het misschien

niet meer opbrengen als vanouds hun kinderen naar de universiteit te sturen. Hoe het ook zij, de Groningse curatoren wilden wel eens precies weten hoe het zat en lieten het Sociologisch Instituut van P.J. Bouman een onderzoek instellen naar de aantrekkelijkheid van Groningen als studiecentrum voor de vier noordelijke provincies. De indruk bestond dat in die provincies veel minder leerlingen van hbs en gymnasium naar de universiteit gingen dan zou kunnen, en men wilde weten of dat waar was, en zo ja, hoe dat kwam. En misschien wat eraan te doen zou zijn.

In de loop van 1953 togen de socioloog Van Dijk en de candidate in de rechten K. Mulder aan het werk (per 1 januari 1954 haakte de laatste af en zette Van Dijk het werk alleen voort). Ze stuurden enquêteformulieren rond naar leerlingen van 53 scholen van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (vhmo dus gymnasium, hbs en lyceum) in de vier noordelijke provincies die blijkens hun eindexamenresultaten wel hadden kunnen gaan studeren maar dat op een of andere manier niet hadden gedaan. Ook leerlingen die elders waren gaan studeren werd naar hun motieven gevraagd (voor zover ze niet naar de Technische Hogeschool in Delft, de Vrije Universiteit in Amsterdam of de veeartsenijkundige faculteit van de Utrechtse universiteit waren gegaan, want daar lag het motief voor de hand). Velen van hen, meer dan verwacht, lichtten in een persoonlijk schrijven hun motieven nader toe, wat de onderzoekers waardevol aanvullend materiaal opleverde. Ten slotte werden ook de directeuren en rectoren van de benaderde scholen geïnterviewd. Op basis van dit materiaal kon Van Dijk in juni 1954 een vertrouwelijk rapport aan curatoren presenteren, *Groningen als universitair studiecentrum van de 4 noordelijke provinciën*.

Grote verrassingen bevatte het rapport niet. Er bleek inderdaad een grote 'studie-reserve' te bestaan, leerlingen die wel hadden kunnen gaan studeren, maar het niet deden. Vooral de provincie Overijssel, die relatief ver weg lag van de universiteiten in Groningen of het westen van het land, sprong er in dat opzicht uit: er waren meer leerlingen die niet gingen studeren dan leerlingen die dat wel deden. De belemmeringen om te gaan studeren lagen nogal voor de hand. De belangrijkste daarvan was de financiële drempel. Het inkomen van de ouders (bijna altijd de vader, soms een weduwe) was te laag en studenten hadden te weinig mogelijkheden om ernaast nog iets te verdienen. Zo schreef een hbs B-leerling uit een arbeidersgezin in Hoogeveen:

Reeds jaren lang heb ik het verlangen om sociale geographie te gaan studeren. Doch na mijn eindexamen bleek dit om financiële redenen onmogelijk te zijn. Een aanvraag om een renteloos voorschot werd van de hand gewezen. Daar mijn vader gepensioenreed [sic] is, konden mijn ouders niet veel in de kosten bijdragen. Wel konden zij mij kost en inwoning verschaffen, wat in werkelijkheid al een heel grote opoffering voor hen was, daar het maandelijks inkomen van mijn vader slechts f. 140,— bedraagt.

Inmiddels had ik op een conservenfabriek zoveel verdiend, dat ik het collegegeld en de voornaamste studieboeken zou kunnen betalen. Het ging nu nog slechts om een bedrag van plm. f. 60,— per maand; hiermee zou ik mijn maandkaart voor het traject Hoogeveen-Groningen kunnen betalen. Tot de laatste inschrijvingsdag heb ik geprobeerd voor 3 dagen in de week werk te vinden, om zo mijn f. 60,— per maand te kunnen verdienen. Doch dit mislukte. Er was werk genoeg, maar niet voor een paar dagen in de week. Nu ga ik naar de Rijkskweekschool.²

Men kan zich uit dit sobere relaas een voorstelling maken van hoe groot de teleurstelling van de jongeman in kwestie moet zijn geweest dat zijn studieplannen niet door konden gaan. Anderzijds kan er misschien ook enig begrip uit voortvloeien voor de positie waarin de spoorstudenten en werkstudenten zich bevonden, die er met pijn en moeite in waren geslaagd over de financiële drempel van de universiteit heen te komen, maar in de universiteiten en in het studentenleven doorgaans als tweederangs studenten of als een regelrecht 'euvel' werden bejegend.

Andere belemmeringen dan zuiver financiële waren een groot gezin, waarin niet alle kinderen konden studeren, ziekte van een van de ouders, angst voor de schuld die door een renteloos voorschot zou worden aangegaan, het vooruitzicht (voor meisjes) na hun huwelijk niets met de studie te kunnen doen of het gevoel niet te passen in het academisch milieu. Een hbs-abituriënt uit Emmen schreef: 'Een andere reden [om niet te gaan studeren] is, dat ik vrees, dat ik als eenvoudige Drentse jongen mij niet op mijn gemak zal voelen in hogere kringen. Ik zie daar nog altijd wat tegen op.'³ Uit de brieven van vooral leerlingen uit de arbeidersklasse of de kleine middenstand bleek verder dat de wens om een kortere middelbare opleiding te volgen (voor onderwijzer, medisch analist of verpleegster), snel iets te kunnen verdienen en wat bij te dragen aan het gezinsinkomen sterker was dan de wil om op eigen benen te gaan staan en werkelijk hogerop te komen. Voor een korte middelbare studie kregen de mannelijke leerlingen overigens ook nog eens makkelijker uitstel van militaire dienst dan wanneer ze naar de universiteit zouden gaan.

Van Dijk was ook benieuwd geweest naar de motieven van de leerlingen die wél waren gaan studeren, maar niet voor Groningen hadden gekozen. De wil om in een ander milieu terecht te komen was een veel voorkomende reden om niet in het nabije Groningen te gaan studeren. Een leerling van het Winschoter Gymnasium die Spaans was gaan studeren schreef:

Groningen is geen punt van overweging geweest, omdat 1e ik geheel wilde breken met de jeugdsfeer, waarvan noodzakelijk veel zou blijven voortbestaan onder mijn schoolvrienden, die allen naar Groningen gingen studeren. 2e in Groningen zou ik een te grote band met thuis gehad hebben. 3e voor Spaans zijn de mogelijkheden in Amsterdam en Utrecht groter. 4e Groningen kan cultureel niet zoveel bieden als Amsterdam, en bovendien heeft Amsterdam het voordeel, dat men er veel internationale contacten kan leggen, wat ik van het grootste belang acht.⁴

Een leerling van het gymnasium in Leeuwarden voerde eveneens aan dat hij, als hij naar Groningen zou gaan, niet los zou komen van het Friese milieu van zijn ouders. 'Bovendien, als rechtgeaard Fries leert men in Holland, door de felle reacties aldaar ten aanzien van de Friese Beweging beter zijn standpunt innemen en komt men tot sterker eigen overtuiging.'⁵ Dat is ook een argument.

De faam van de universiteit speelde zeker een rol. Leerlingen die economie wilden studeren kozen vaak voor de grotere Nederlandse Economische Hogeschool in Rotterdam met haar grote naam en niet voor de jonge, kleine economische faculteit in Groningen. Omgekeerd waren er overigens studenten die juist Groningen verkozen omdat het een relatief kleine universiteit was, waar het contact tussen professoren en studenten nog hecht heette te zijn en 'de student nog niet zo ondergaat in de massa'. Bijkomende redenen om niet in Groningen te gaan studeren waren de familietraditie

(ouders die al in Leiden of Utrecht hadden gestudeerd), familieomstandigheden (familieleden in het westen van het land bij wie men op kamers kon wonen) of, heel eenvoudig, de spoorverbindingen. Van Zwolle naar Groningen was het 85 minuten, van Zwolle naar Utrecht 61. Vooral de IJsselsteden waren meer op het midden van het land georiënteerd dan op Groningen en in die steden vroegen de schoolhoofden zich dan ook af of Overijssel wel tot het voedingsgebied van Groningen behoorde.

Wat Van Dijk ten slotte wel steeds weer opviel, was hoe gebrekkig de voorlichting over de academische studie was, waar men ook ging studeren. Die voorlichting was vaak zeer incidenteel: een gesprek met een rector of een gecommitteerde bij het eind-examen, een voorlichtingsmiddag van de Vereniging voor Vrouwen met een Academische Opleiding, een weekend of cursus in een der volkshogescholen (zoals Allardsoog bij Bakkeveen) en voorlichting door studenten, vooral over het studentenleven in Groningen. Veel systematischer en daardoor ook veel succesvoller waren de wervingsacties van leger, marine en luchtmacht, waarbij een hoofdofficier de school bezocht, vergezeld van een adelborst, om te vertellen over de opleiding en het beroep, vaak met gebruikmaking van speciaal voor deze voorlichting vervaardigde films. Ook het in 1946 opgerichte Nederlands Opleidings Instituut voor het Buitenland in Breukelen (de voorloper van Nijenrode) kwam zo langs scholen, zij het niet altijd vergezeld van filmwagen en operateur. Van Dijk had de indruk dat goede voorlichting, over Groningen, over de mogelijkheid om studietoelagen te ontvangen en over de goede vooruitzichten die men met een academische opleiding had, heel wat potentiële studenten over de streep zou kunnen trekken om toch in Groningen te gaan studeren. Het verbeteren van de universitaire voorlichting was dan ook zijn belangrijkste aanbeveling.

Vóór het verschijnen van het rapport van Van Dijk deed de Groningse universiteit weinig moeite om leerlingen op middelbare scholen en gymasia voor te lichten over een universitaire studie in Groningen. Studenten deden er wat aan, op eigen initiatief, bijvoorbeeld op de volkshogescholen in Bakkeveen, Markelo en Havelte, maar dit verliep buiten elke organisatie om.⁶ De universiteit vertrouwde op de natuurlijke aantrekkingskracht van de academische studie en de informele kanalen – vaders, oudere schoolvrienden, bekenden, leraren – waarlangs potentiële studenten inlichtingen konden krijgen over wat een studie inhield. Dit paste bij een situatie waarin de universiteit haar studenten nog grotendeels rekruteerde uit de hogere en de gegoede middenklasse die al vertrouwd waren met het universitaire milieu. Maar in een tijd waarin ook kinderen uit de lagere middenklasse en de arbeidersklasse op grotere schaal middelbaar onderwijs gingen volgen, sprak dit allemaal niet meer vanzelf. Jongens en meisjes die als eersten uit hun familie gingen studeren, kenden weinig mensen die betrouwbare inlichtingen konden geven over de universiteit en de universiteit zelf deed weinig of niets om hen te helpen.

In 1951 begon dit te veranderen. In dat jaar vonden op initiatief van de Centrale Commissie, van 4 tot 6 september, dus voor de opening van het academisch jaar, voor het eerst zogenaamde oriënteringsdagen plaats.⁷ Hoogleraren gaven lezingen over studeren in het algemeen en de vakstudie in het bijzonder en studenten verzorgden inleidingen over het studentenleven, dat wil zeggen het georganiseerde studentenleven in de erkende studentenverenigingen. Dat was echter voorlichting aan degenen die al de beslissing hadden genomen om te gaan studeren. Op die categorie richtte zich ook

het Studenten Adviesbureau (SAB), dat in 1952 van start ging. Dit bureau, dat bemest werd door mej. mr. A. de Waard, en dat zetelde in de Corps de Garde, was bedoeld om studenten met problemen te helpen – bij het aanvragen van beurzen, het vragen van uitstel voor militaire dienst of het bespreken van problemen met de studie. Officieel hoorde ook de voorlichting aan aanstaande studenten tot de taken van het SAB, maar in de praktijk kwam daar weinig van terecht; die andere zaken slokten alle tijd op.

Pas de lichte daling van het aantal studenten rond 1953 dwong curatoren en senaat de voorlichting serieus ter hand te nemen. Op 4 januari 1954 belegde een commissie uit de senaat op conferentieoord Vosbergen de eerste van een reeks besprekingen tussen universiteit en vertegenwoordigers van het vmo en de inspectie in de vier noordelijke provincies over het vraagstuk van de voorlichting en de aansluiting tussen vmo en universiteit.⁸ Er waren 18 hoogleraren en 26 directeuren en rectoren aanwezig (ongeveer de helft van het aantal scholen had de uitnodiging aangenomen), alsmede de inspecteur van het vmo dr. P. Doornenbal. De sfeer was genoeglijk, waarbij de ambiance op Vosbergen zeker hielp, en er was veel gelegenheid tot informeel contact (soms al in de bus naar Eelde). Namens de universiteit spraken de rector magnificus, Van Winter, de voorzitter van de senaatscommissie, de theoloog De Vos, het hoofd van het SAB, mej. De Waard, de curator (en commissaris van de Koningin in Drenthe) J. Cramer en de socioloog Bouman, die iets vertelde over de eerste resultaten van het onderzoek dat Van Dijk onder zijn leiding had uitgevoerd naar de studiereserve in de noordelijke provincies.

Hier bleef het niet bij. Op 18 december 1954 nam de Groningse rector magnificus W.J.W. Koster voor het eerst deel aan een conferentie over voorlichting in de volkshogeschool Overcinge bij Havelte, waarvoor zo veel belangstelling was dat de dag herhaald moest worden. Drie maanden later, op 18 maart 1955, werd op Vosbergen een tweede conferentie gehouden met vertegenwoordigers van het vmo, waarbij nu 37 directeuren en rectoren uit de vier noordelijke provincies aanwezig waren. De psycholoog Snijders, die voorzitter was geworden van de voorlichtingscommissie, stelde bij deze gelegenheid voor om een aparte voorlichtingsambtenaar te benoemen, die de uitvoerende taken van de commissie moest overnemen. Dat voorstel werd door curatoren overgenomen en per 1 september 1955 zou Van Dijk, wiens rapport eerder dat jaar was aangeboden, als zodanig bij het bureau van de universiteit aangesteld worden. Al met al had rector magnificus Koster genoeg reden om in 1955 de voorlichting als een 'question brûlante' aan te duiden.⁹ Toch stond men in universitaire kring nog wat onwennig tegenover de nieuwe taak die de universiteit op zich had genomen. In zijn verslag van de conferenties op Vosbergen uitte De Vos een waarschuwing: 'Men versta de bedoeling van curatoren en de senaat goed. Het was en is geenszins de bedoeling reclame voor de universiteit te maken.'¹⁰ De Groningse voorlichtingsambtenaar moest over het hele hoger onderwijs inlichtingen verstrekken en hij moest als het zo uitkwam ook het advies geven om níet te gaan studeren. Universitaire voorlichters hebben heden ten dage beduidend minder last van dit soort scrupules.

Vanaf 1955 draaide de voorlichting steeds meer om de voorlichtingsambtenaar. Hij regelde de Vosbergenconferenties (ook in 1956 en 1957 werden zulke dagen georganiseerd, waarbij de laatste bijeenkomst speciaal aan het talenonderwijs was gewijd), hij bezocht scholen, belegde voorlichtingsdagen voor faculteiten en organiseerde in 1957

de eerste voorlichtingsdag voor toekomstige studenten. Op 13 april, in de paasvakantie, bezochten honderden scholieren uit de eindexamenklassen (met hun ouders) de voorlichtingsdag, die bestond uit algemene inleidingen in het Academiegebouw, een gemeenschappelijke maaltijd in de mensa van Vindicat, en speciale bijeenkomsten van de verschillende faculteiten. De belangstelling was overweldigend, groter dan Van Dijk had verwacht, en in de jaren daarna bezochten steeds meer scholieren en ouders de voorlichtingsdagen, die een vast onderdeel van de academische agenda werden. Ook andere universiteiten belegden zulke voorlichtingsbijeenkomsten en al in 1958 was het nodig daarover landelijk afspraken te maken, waarbij Groningen zijn voorlichtingsdag in april kon blijven houden. Spoedig waren er overigens twee dagen nodig. In 1963 – Van Dijk was inmiddels opgevolgd door mr. G. Kroeb – vonden die dagen plaats op 30 maart en 6 april en kwamen er in totaal negenhonderd deelnemers op af. De meeste tijd ging evenwel zitten in het schoolbezoek. Daarbij deelde Van Dijk in 1956-1957 in totaal 825 stencils met inlichtingen uit aan rectoren en directeuren (bedoeld om te verspreiden onder de ouders van de leerlingen), gaf hij voorlichting in de klassen, deelde hij gidsen uit van alle instellingen van hoger onderwijs, sprak hij met individuele leerlingen en hield hij in de late namiddag gesprekken met belangstellende ouders (twintig minuten per ouderpaar). Op het Gemeentelijk Lyceum in Emmen startte hij zelfs een experiment. Was hij op andere scholen pas aanwezig vanaf drie uur 's middags, in Em-

30 De universitaire voorlichtingsdagen, voorjaar 1966. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

men was hij er de hele dag. Hij gaf voor alle eindexamenkandidaten een inleiding en voerde vervolgens individuele gesprekken met alle leerlingen die belangstelling hadden (ze verlieten dan voor tien of vijftien minuten de les). 's Avonds kwamen daar nog de gesprekken met ouders bij.¹¹ Binnen een paar jaar was voorlichting een reguliere taak van de universiteit geworden, waaraan studenten nauwelijks meer deelnamen.¹²

LAGERE DREMPELS

Niet alleen de universiteiten en hogescholen deden er alles aan om – zonder reclame – meer studenten te trekken, ook de overheid deed wat zij kon om de deelname aan het hoger onderwijs te vergroten.¹³ Algemeen leefde het besef dat een klein land als Nederland, dat net zijn belangrijkste kolonie kwijt was geraakt en nauwelijks over natuurlijke hulpbronnen beschikte (het gas in Groningen zou pas in 1959 aangeboord worden), het vooral moest hebben van het menselijk kapitaal, dus vooral van een hoog opgeleide bevolking. De onderwijswoordvoerder van de PvdA in de Tweede Kamer, Harm van Sleen, drukte dat in 1953 zo uit:

Wij allen zijn er diep van doordrongen, dat industrialisatie, productieverhoging en kwaliteitsverbetering van onze producten dwingend geboden zijn, zal Nederland het hoofd economisch boven water kunnen houden. Daarnaast weten we allen, dat ons land karig bedeeld is met delfstoffen en andere natuurlijke hulpbronnen. Maar dat betekent dan ook, dat het ontginnen van alle geestelijke, intellectuele vermogens van het gehele volk een nationaal belang is van de eerste orde.¹⁴

Nederland kon zich niet veroorloven talent ongebruikt te laten en zolang er nog financiële drempels waren die scholieren weerhielden te gaan studeren, was het zaak de gang naar de universiteit voor scholieren en hun ouders te vergemakkelijken.

Het lag voor de hand om eerst eens te kijken naar het stelsel van rijksstudietoelagen zoals dat sinds 1919 functioneerde. Dergelijke rijksstudietoelagen waren slechts voor een klein aantal studenten beschikbaar. Bovendien werd het grootste deel van het geld dat daarmee gemoeid was, gegeven als voorschot (renteloze lening); een kleiner deel werd verstrekt als gift, zonder verplichting om het geld na de studie terug te betalen. In het jaar 1950-1951 kreeg van de 29.700 studenten in Nederland 0,4 procent een gift (*à fonds perdu*) en 5,8 een voorschot. Dat dat te weinig was, mocht duidelijk zijn, maar moest het stelsel simpelweg uitgebreid worden (meer beurzen) of moest er een nieuw stelsel van studiefinanciering komen?

Het radicaalst was het voorstel dat in sociaaldemocratische kring leefde en dat neerkwam op een 'studieloon' voor alle studenten, zodat zij zich zonder financiële zorgen geheel aan de studie konden wijden.¹⁵ Het zou in één klap de universiteit binnen bereik brengen van de arbeidersklasse, die nog maar heel weinig deelnam aan hoger onderwijs, en het zou de studenten volledige zelfstandigheid tegenover ouders en voogden verschaffen. De confessionele partijen en de liberalen waren er echter mordicus op tegen. Ten eerste vroegen zij zich af of het wel zo verstandig was de universiteit open te stellen voor groepen die er de culturele bagage (nog) niet voor hadden, en ten tweede achtten zij opvoeding en onderwijs vooral een taak van de ouders. Zeker omdat na

de oorlog morele ontwrichting onder de jeugd op de loer lag, was het zaak de opvoeding (de opleiding inbegrepen) aan het natuurlijke verband van het gezin over te laten en studenten niet door directe financiële ondersteuning onafhankelijker te maken van het ouderlijk gezag. Een sterke gezinsband voorkwam moreel verval, dacht men. Daarom opteerden confessionelen en liberalen voor een stelsel waarbij de ouders van studerende kinderen financieel werden gesteund. Die ouders konden de hun toegeschoven gelden dan aanwenden voor de studie van hun zonen en dochters op de wijze die hun goed en passend leek. Zo kon staatssteun gecombineerd worden met het in stand houden en zelfs versterken van de gezinsband en de primaire verantwoordelijkheid van de ouders. De PvdA was het daar principieel mee oneens en pleitte voor grotere zelfstandigheid van de (volwassen) studenten, maar de partij staakte het verzet in ruil voor gratis onderwijs voor alle leerplichtigen.

Toen deze deal beklonken was, introduceerde minister Cals van OK&W in de daaropvolgende jaren een drietal maatregelen. Om te beginnen kregen ouders van studerende kinderen in 1953 dubbele belastingaftrek over het bedrag dat zij aantoonbaar uitgaven aan de studie van hun kinderen (kinderaftrek). Verder kregen diezelfde ouders kinderbijslag voor studerende kinderen tot de leeftijd van 27 jaar (de gewone kinderbijslag hield op zodra de kinderen volwassen werden, dus als ze 21 werden). In aanvulling daarop werd het aantal rijksstudietoelagen (als gift of als voorschot) flink uitgebreid (later, in 1957, ontstond ook de mogelijkheid een toelage gedeeltelijk als gift en gedeeltelijk als voorschot te ontvangen). Ten slotte verlaagde minister Cals in 1956 het collegegeld van 325 naar 200 gulden en bepaalde hij dat ontvangers van rijksstudietoelagen vrijgesteld waren van het betalen van collegegeld. Hiermee veranderde het stelsel van studiefinanciering fundamenteel: rijkssteun was niet langer een marginaal verschijnsel, maar een alomvattend systeem, geen gunst voor weinigen, maar een recht voor iedereen.

Het effect was indrukwekkend. Het aantal studenten dat een rijksstudietoelage in enige vorm ontving, steeg naar 28,5 in 1960-1961. Vijf jaar later zou zelfs 36,7 procent van de studenten een renteloos voorschot of een rijksbeurs ontvangen.¹⁶ In Groningen ontvingen in 1965 2276 studenten (op de 6211) financiële steun van het rijk, terwijl nog eens 120 studenten een particuliere beurs kreeg.¹⁷ Het aantal studenten in Nederland steeg in die tijd ook spectaculair: van 29.700 in 1950 naar 40.700 in 1960 en maar liefst 103.400 in 1970.¹⁸ De verruiming van de studiefinanciering was zeker niet de enige verklaring voor die snelle stijging van het aantal studenten. De algemene toename van de bevolking (de geboortegolf van direct na de oorlog bereikte in 1963 de universiteiten en hogescholen) en de toegenomen welvaart waren misschien nog wel belangrijker. Maar dat het via de belasting en de kinderbijslag steunen van de ouders die hun kinderen wilden laten studeren, in combinatie met het verruimen van het beurzenstelsel, een belangrijke factor in het geheel is geweest, is buiten kijf. In ieder geval zorgde de ruimere studiefinanciering ervoor dat de begroting van het ministerie van OK&W in 1959 groter werd dan die voor Oorlog en Marine. En terecht, vond minister Cals. Natuurlijk was het goed dat er ook veel geld werd uitgegeven aan defensie, maar, zo vroeg hij zich af: 'Defensie waarvan? En dan is de conclusie, dat op de eerste plaats de geestelijke waarden, onze cultuur en beschaving verstevigd moeten worden. En juist op dit terrein is mijn Ministerie werkzaam.'¹⁹ Maar de inmiddels goed op gang gekomen industrialisatie en de wedloop met het Oostblok, ook op wetenschappelijk vlak, speelden uiteraard ook mee.

Het stelsel dat Cals introduceerde, ondervond aanvankelijk weinig kritiek. Ook de studenten, die onder deze regeling tot het eind van hun studie financieel afhankelijk bleven van hun ouders, roerden zich niet. Ze waren officieel vertegenwoordigd door de Nederlandse Studentenraad (NSR), gevormd uit de besturen van de corpora in Nederland, die vaak de in wezen conservatieve maatschappijopvattingen van Cals deelden. Diezelfde corpora, waarvan de leiding werd gerekruteerd uit de traditionele sociale en intellectuele elite van Nederland, hadden er ook geen moeite mee dat het stelsel zeer in het voordeel was van de gegoede klassen in Nederland. De belastingaftrek was progressief van karakter, in die zin dat naarmate de uitgaven van de ouders voor de studie van hun kinderen groter waren het bedrag dat zij via de belasting terugkregen ook hoger uitkwam. Bij de extra kinderbijslag was het net zo: naarmate het inkomen hoger lag, was de kinderbijslag ook hoger. Wie meer te besteden had, kreeg meer, wie niets te besteden had, kreeg niets. Deze scheve verdeling van de rijkssteun werd gerechtvaardigd door te zeggen dat het belangrijk was dat ouders in de gelegenheid waren hun kinderen een opvoeding en een opleiding te verschaffen 'overeenkomstig hun stand'.²⁰ In de organische maatschappijvisie van Cals en de zijnen was financiële en sociale ongelijkheid niet een kwaad dat moest worden uitgebannen, maar een heilzaam element in de samenleving. Er waren standen en die moesten er blijven – en de hogere standen moesten daarom ook geholpen worden overeenkomstig hun stand hun kinderen op te voeden en op te leiden. Dat resulteerde erin dat de hoger opgeleiden en meer gegoede kringen meer profiteerden van het stelsel dan de arbeidende klasse. Het aandeel van kinderen uit arbeidersmilieus steeg hierdoor in verhouding heel weinig. In 1950-1951 had 8 procent van de studenten laagopgeleide ouders, in 1964-1965 was dit nog maar gestegen tot 10 procent.²¹ De angst om de kinderen op te zadelen met een studieschuld die in geval van een mislukte studie de ouders onmogelijk konden afbetalen, was in die kringen bijvoorbeeld al een belangrijke hinderpaal om te gaan studeren. Het was niet te verwachten dat de Nederlandse Studentenraad hiertegen bezwaar zou aantekenen. Maar juist door de verruiming van de mogelijkheden om te gaan studeren kwamen er toch steeds meer studenten die niet meer afkomstig waren uit de milieus die vanouds de studenten leverden. En deze studenten keerden zich tegen de onrechtvaardigheden die in hun ogen inherent waren aan het stelsel dat hen in de gelegenheid had gesteld naar de universiteit te gaan. Toen Cals in 1963 aftrad als minister van OK&W waren de eerste protesten al te horen.

Behalve door het verlagen van de financiële drempels kon de deelname aan het hoger onderwijs ook gestimuleerd worden door het versoepelen van de toelatingseisen. De commissie-Reinink, die kort na de oorlog aan het werk was gezet om een herziening van het stelsel van hoger onderwijs voor te bereiden, had daartoe nog geen aanleiding gezien. Integendeel, de neiging was toen eerder om de toegang tot de universiteiten en hogescholen te beperken. Het lid der commissie E.M. Meyers, hoogleraar rechten in Leiden, liet de sectie die zich met de toelating tot het hoger onderwijs bezighield weten dat 'de grote toevloed van studenten naar alle universiteiten en de vermoedelijk slechte economische verhoudingen in een niet te verre toekomst mij de overtuiging [hebben] gegeven, dat thans het belangrijkste onderwerp voor de toekomst van onze universiteiten is: hoe beperkt men de toeloop en welk stelsel is mogelijk en uitvoerbaar om bij een eventuele "numerus clausus" de besten en meest geschiktten voor iedere opleiding te kiezen'.²²

Maar dat standpunt bleek al snel achterhaald en in de jaren vijftig was het eerder de vraag hoever men de toelatingseisen kon verlagen om zo veel mogelijk studenten te werven zonder het niveau van de opleiding zelf te verlagen. Vooruitlopend op de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs voerde minister Cals een hele reeks wijzigingen door. Zo bepaalde hij in 1956 dat zij die op de kweekschool (later omgedoopt in pedagogische academie) de hoofdakke voor onderwijzer hadden behaald, toegang kregen tot de opleidingen psychologie en pedagogiek. Een jaar later kwam hij met het voorstel om de studie geneeskunde open te stellen voor houders van een diploma gymnasium alfa. Dat voorstel haalde het niet (de universiteiten waren erop tegen), maar wel kreeg de minister gedaan dat een diploma gymnasium bèta voortaan recht gaf op toegang tot alle studies in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, met uitzondering van klassieke talen.²³ Voor de letterenfaculteit, die met lage instroom bij vooral de talenopleidingen kampte, was dat een belangrijke maatregel. Nog belangrijker misschien was een jaar later (1958) het besluit de dagopleidingen voor een mo-akte nu officieel een universitair karakter te geven. Cursisten hoefden nu niet meer centrale examens af te leggen bij docenten die zij niet kenden; bij de universitaire mo-studie legden zij die examens af bij dezelfde docenten van wie zij college hadden gekregen.

De nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs, die eind 1960 werd aangenomen, bracht alles weer netjes in één serie bepalingen bij elkaar. Rechten was voortaan toegankelijk voor gymnasium alfa en bèta, letteren idem, economie voor zowel gymnasium alfa en bèta als atheneum A en B ('atheneum' was de nieuwe aanduiding voor wat voorheen de hbs was) en sociale wetenschappen idem.²⁴ Deze bepalingen zorgden ervoor dat middelbare scholieren (zoals hbs A-leerlingen) voor wie voorheen de universiteit vrijwel gesloten was, nu verschillende mogelijkheden kregen om te gaan studeren, vooral in de hoek van de sociale wetenschappen (en bij de letterenfaculteit via de mo-opleidingen). Dat betekende niet alleen dat deze faculteiten opeens gingen groeien, maar ook dat daarvoor de sociale samenstelling van de studentenbevolking snel van karakter veranderde.

STUDIETIJD EN RENDEMENT

Nederland had na de oorlog meer hoger opgeleiden nodig en daarom werd het leerlingen van de middelbare school makkelijker gemaakt te gaan studeren. Daarmee waren, zoals hierboven aan de orde kwam, hoge uitgaven gemoeid. Om die uitgaven enigszins in de hand te houden was het zaak de studie zo efficiënt mogelijk in te richten en niet te lang te laten duren. Voorkomen moest worden dat studenten jaar in, jaar uit een beroep bleven doen op de kostbare voorzieningen aan de universiteiten. Als er meer studenten naar de universiteiten gaan en tegelijkertijd in de politiek de bereidheid ontbreekt om óf de uitgaven navenant te verhogen óf selectie aan de poort door te voeren, biedt het inzetten op efficiency en rendement politici de enige mogelijkheid om aan een pijnlijk dilemma te ontsnappen. Er ontstaat zo al gauw een 'politieke noodzaak' om de kosten per studenten omlaag te brengen – dat gold in de jaren vijftig niet minder dan heden ten dage. In de memorie van toelichting op de rijksbegroting voor 1955 stipte de minister dit al aan: 'Met de gestadige stijging van de uitgaven voor het hoger onderwijs [...] wordt de vraag naar sterkere garanties, waarmede deze uitgaven omgeven behoren te zijn,

dringender.²⁵ Betere waarborgen voor de juiste besteding moeten door de faculteiten en afdelingen worden gegeven, en die organen moeten daarvoor beter administratief worden uitgerust. Dat daardoor de 'winst' die werd geboekt weer gedeeltelijk werd opgegeten, vertelde de minister er niet bij – maar verantwoording en controle kosten nu eenmaal geld. In de jaren vijftig kwam daar nog een probleem bij: de gemiddelde duur van een academische studie nam alleen maar toe en de 'uitval' was behoorlijk hoog. Het 'rendement', hoe ook gemeten, was dus pijnlijk laag. Politiek was zo iets op den duur onhoudbaar. Het was daarom onvermijdelijk dat het zogenaamde rendementsdenken de kop opstak – een vorm van redeneren over hoger onderwijs die zoals we weten daarna niet meer uit te bannen was, als een geest die zich niet meer in de fles liet stoppen.

In het midden van de jaren vijftig werd al voortdurend en in zorgelijke termen over de lange duur van de studie gesproken en naarmate de tijd voortschreed, werden de zorgen steeds groter. De studie zelf werd steeds veeleisender, ook het feit dat de meeste (mannelijke) studenten na de studie nog twee jaar in militaire dienst moesten en dus nog weer later de maatschappij binnentraden, leidde tot klachten. In het tijdschrift *Universiteit en Hogeschool*, dat in 1954 met steun van de senaten en curatoria van de Nederlandse universiteiten werd opgericht, kwam het thema regelmatig terug.²⁶ Ook in de rectorale redes in de verschillende universiteiten dook het onderwerp steeds vaker op. Uit cijfers die het Centraal Planbureau in 1956 publiceerde bleek inderdaad dat bijna alle studenten langer over hun studie deden dan wat hoogleraren normaal vonden, dat studenten na de oorlog er gemiddeld ook langer over deden dan vóór de oorlog en dat de uitval na de oorlog groter was dan voor de oorlog (zie tabel 7). Er waren ook andere problemen met de studie, zoals de slechte aansluiting op de arbeidsmarkt. Dat kwam doordat studenten relatief oud waren als ze de arbeidsmarkt betraden en door het feit dat ze tijdens hun studie geen ervaring hadden opgedaan met hun latere arbeidsterrein. Maar de oplopende studieduur was toch wel het belangrijkste probleem.

In alle universiteiten ging men na hoe dat voor de eigen universiteit lag, ook in Groningen. In 1962 verstrekke rector magnificus Van Os duidelijke cijfers over de studieduur van de Groningse studenten. Hij had berekend, of laten berekenen, na hoeveel jaar de helft van het aantal oorspronkelijk ingeschreven studenten het doctoraal had behaald, van de studenten die in 1930 aangekomen waren en van de studenten uit 1948. Die cijfers logen er niet om (zie tabel 8). Bij alle faculteiten leek het aantal studenten dat de eindstreep helemaal niet haalde 5 tot 10 procent hoger dan voor de oorlog. Het rendement was dus substantieel gedaald.²⁷

Natuurlijk waren er wel enige kanttekeningen te plaatsen bij deze cijfers. Van Os stelde in 1963 aan de orde of het wel correct was bij de berekening van het rendement zomaar uit te gaan van het aantal studenten van een bepaalde lichter dat de eindstreep niet haalde. Dat percentage was inmiddels in sommige faculteiten opgelopen tot 50 à 60. Maar het eerste jaar was voor veel studenten een proefjaar, waarin ze konden uitproberen of de studie wel bij hen paste. Veel beter zou het zijn uit te gaan van de cijfers van het tweede jaar en bijvoorbeeld degenen die al in het eerste jaar na de eerste tentamens merkten dat het niet hun studie was en afhaakten (en die de staat dan ook betrekkelijk weinig kostten) niet mee te tellen. Verder wilde Van Os degenen die binnen of na een jaar naar een andere studie omzwaaiden niet allemaal tot de mislukte studenten rekenen. Hij had dat nagegaan voor degenen die in de periode 1951-1961

TABEL 7 LANDELIJK PERCENTAGE GESLAAGDE STUDENTEN NA 6 JAAR STUDIE VOOR KANDIDAATS- EN DOCTORAAL EXAMEN, VÓÓR EN NA DE OORLOG, PER FACULTEIT

Studie	Generatie	Kandidaats Geslaagd na 6 jaar	Doctoraal Geslaagd na 6 jaar
Theologie	1930-1933	70	
	1948-1950	74	
Rechten	1930-1933	85	76
	1948-1950	52	41
Geneeskunde	1930-1933	80	70
	1948-1950	48	29
Wis- en Natuurkunde	1930-1933	68	64
	1948-1950	8	4
Letteren en Wijsbegeerte	1930-1933	59	52
	1948-1950	14	9

Bij theologie zijn geen cijfers voor het doctoraal gegeven omdat verreweg de meeste studenten na hun kandidaatsexamen doorstudeerden voor het kerkelijk examen. Bij geneeskunde zijn geen gegevens uit Groningen verwerkt, maar er is geen reden om aan te nemen dat de situatie in Groningen wezenlijk anders was dan bij andere universiteiten. Bron: F.Th. van der Maden, 'Studieduur en leeftijd bij afstuderen', *Universiteit en Hogeschool* 3 (1956-1957) 105-120.

TABEL 8 STUDIEDUUR (TOT EN MET DOCTORAAL) VOOR EN NA DE OORLOG IN GRONINGEN

Studie	Eerste inschrijving	50 procent geslaagd na
Rechten	1930	5,5 jaar
	1948	7 jaar
Geneeskunde	1930	8,5 jaar
	1948	9,5 jaar
Wis- en Natuurkunde	1930	8,5 jaar
	1948	9,5 jaar
Letteren en Wijs- begeerte	1930	8,5 jaar
	1948	9 jaar

Bron: *Jaarboek RUG* 1962, 29.

met scheikunde begonnen waren maar al snel iets anders waren gaan doen, en hij had ontdekt dat deze omzwaaiers in de regel goed slaagden in hun nieuwe studie. En zelfs iemand die na een paar jaar (onvoltooid) studie iets heel anders ging doen, kon in zijn of haar maatschappelijke loopbaan nog veel profijt hebben van zijn studiejaren. De gebruikelijke rendementsberekeningen verdienden dus correctie.²⁸ Van Os was het een jaar later dan ook geheel eens met de rector magnificus van de nieuwe Technische Hogeschool in Eindhoven, de chemisch technoloog C. (Kees) Posthumus, die op 21 maart 1964 in de

rede voor de Academische Raad had betoogd dat het begrip ‘studieduur’ een heel complex begrip was dat men, als men wat tegen de sluipende verlenging daarvan wilde doen, eerst goed moest analyseren. Hoe vaak, zo vroeg ook Van Os zich af, wordt niet de studie tijdelijk onderbroken voor militaire dienst, een tijdelijke baan als leraar, assistentschappen of werk? Groningse economen stelden daarom al voor om onderscheid te maken tussen bruto- en nettostudietijd.²⁹ Niettemin stond als een paal boven water dat de studieduur langer was geworden en dat er meer en meer studenten niet in slaagden de eindstreep te halen.

Hoe kwam dat? Harde gegevens ontbraken, maar er waren allerlei theorieën in omloop: het feit dat studenten er steeds meer bij gingen werken, dat er grote kamernood was, dat de studie steeds massaler werd. De twee meest gehoorde verklaringen waren: het vergemakkelijken van de toegang tot het hoger onderwijs en de voortgaande specialisatie van de studie. Het idee leefde dat door verlaging van de eisen voor het eindexamen vhm de verruiming van de financiële steun voor studenten uit minder draagkrachtige en niet met de universiteit vertrouwde milieus, en het verlagen van de toegangseisen voor bepaalde studies een categorie studenten naar de universiteit kwam die het niveau eigenlijk niet aankon en niet geschikt was voor de studie. Niemand kon zeggen hoe het precies zat, maar in brede kring ging men ervan uit dat de aanwas van nieuwe studenten na de oorlog in de regel niet de beste studenten opleverde. Dat wat de eerste oorzaak van het langer worden van de studieduur betreft. De tweede was de toename van het aantal examenvakken in vrijwel alle studies. De wetenschap groeide, er kwamen nieuwe specialismen bij, die alle een plekje aan de universiteit verwierven en ten slotte ook opgenomen moesten worden in het studieprogramma. De Leidse rector A.E. van Arkel somde in 1956 al op welke vakken er bijvoorbeeld in de laatste veertig jaar in het studieprogramma voor natuurkunde bij waren gekomen: relativiteitstheorie, kwantumtheorie, atoomtheorie, röntgenstraling en haar toepassingen, en kernfysica. Het zou ondenkbaar zijn een van deze vakken buiten het programma te laten, maar even ondenkbaar was het om een van de oudere vakken te schrappen. ‘Men kan eenvoudig geen fysicus worden zonder althans van de grondbeginselen van al deze gebieden op de hoogte te zijn.’³⁰ Ook voor de andere vakken gold dat de verzelfstandiging van allerlei nieuwe specialismen en subspecialismen tot het opvoeren van de eisen voor het kandidaats- en doctoraalexamen leidde. Geen wonder dat meer studenten de eindstreep niet haalden of met flinke vertraging.

STUDIEVRIJHEID OF REGLEMENTERING?

Wat was er aan de verlenging van de studieduur te doen? Want dat men hier te maken had met een zorgelijk verschijnsel stond voor iedereen wel vast. Niet alleen was elke mislukte studie een persoonlijk en soms ook financieel drama voor de student in kwestie (of zijn ouders), ook de staat leed schade door de kosten die voor die student gemaakt waren en die ruim uitgingen boven het bedrag dat de student aan collegegeld had betaald. Daarnaast was het zorgelijk dat de student na steeds langere tijd op de arbeidsmarkt kwam. Hij werd later zelfstandig, begon later te verdienen en was voor veel bedrijven door zijn hogere leeftijd minder geschikt voor openstaande functies. Het be-

drijfsleven had liever studenten die vlot waren afgestudeerd en zich daarna in het bedrijf verder bekwaamden voor de functies die zij uitoefenden. Iedereen had er dus belang bij, zo was de redenering, om de studieduur omlaag en het rendement omhoog te brengen.³¹ Maar hoe kon dat bereikt worden zonder de studievrijheid in gevaar te brengen. In Nederland was de studievrijheid, dat wil zeggen de vrijheid er zo lang over te doen als men wenste, groter dan in het buitenland en dat werd als een groot goed beschouwd. Maar was dat nog wel vol te houden?

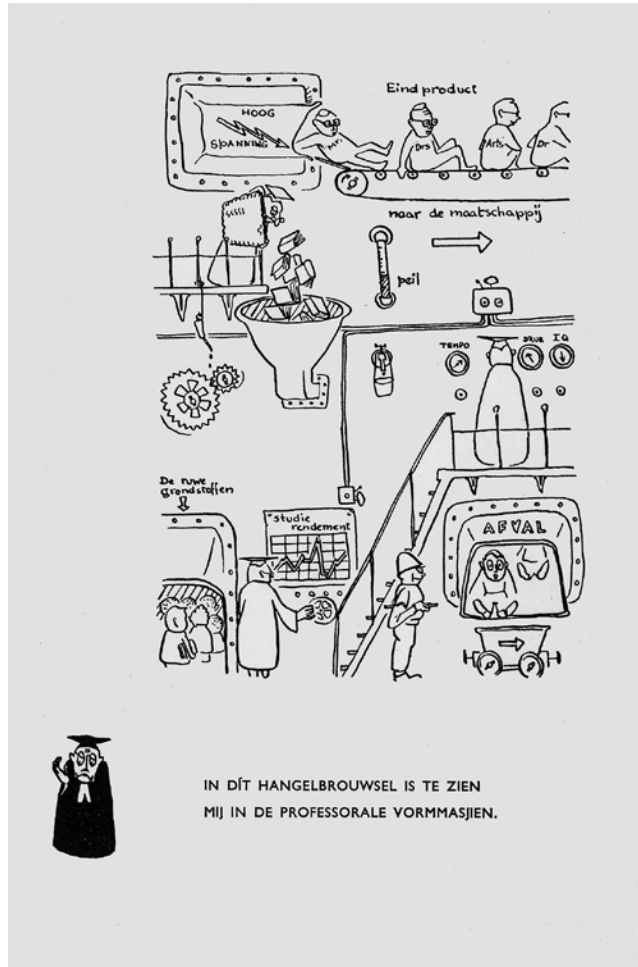
Aan mogelijke remedies geen gebrek. Aankomende studenten moesten betere voorlichting krijgen, het programma kon gestroomlijnd en ingeperkt worden, men kon overwegen meer selectie toe te passen, hetzij bij eerste inschrijving, hetzij na een jaar, en het was te overwegen om differentiatie aan te brengen in de opleidingen, bijvoorbeeld door naast een zuiver wetenschappelijke ook meer op de praktijk gerichte varianten aan te bieden. Dat kon een uitkomst zijn voor studenten voor wie de wetenschappelijke variant te moeilijk of niet interessant was. Al die remedies waren wel eens eerder overwogen, maar met elkaar vormden ze een pakket dat de discussie over het hoger onderwijs vanaf de jaren vijftig een wezenlijk ander karakter gaf dan in alle voorafgaande perioden, zeker ook omdat die discussie steeds meer in het teken kwam te staan van beheersing van de kosten van het hoger onderwijs.

De eerste bescheiden poging om studenten met wettelijke middelen te bewegen hun studie serieuzer aan te pakken en sneller te studeren dateert uit 1950. Minister Rutten stelde toen voor om door opname van een artikel 61bis in de Wet op het Hoger Onderwijs de Technische Hogeschool in Delft de mogelijkheid te bieden studenten die tweemaal voor een propedeutisch examen waren gezakt of het propedeutische examen niet binnen twee jaar hadden afgelegd, niet meer toe te laten tot examens.³² In moderne termen: een bindend negatief studieadvies. In de Tweede Kamer stuitte dit voorstel op groot verzet, omdat het de studievrijheid aantastte, en ook toen het bij de eerste bespreking van een nieuwe wet op het hoger onderwijs in 1952 opnieuw ter tafel kwam, was er geen parlementaire meerderheid voor te vinden.³³ Maar minister Cals probeerde het in 1956 opnieuw, toen er een tweede Technische Hogeschool bijkwam, in Eindhoven. Hij had kunnen wachten op de nieuwe wet, maar vooruitlopend op die wet wilde hij deze kleine beperking van de studievrijheid alvast voor de technische hogescholen doorvoeren.

Maar juist omdat dit voorstel vooruit liep op een wet waarin ook de examens aan de rijksuniversiteiten zouden worden geregeld, was het protest tegen de maatregel, die in april 1956 in de Kamer werd behandeld, ongekend groot. 'Beperking of handhaving van studievrijheid, het leek er enkele dagen op of geen Nederlander mocht gaan slapen alvorens te hebben gekozen in dit brandende vraagstuk,' aldus de net in Groningen aangetreden hoogleraar rechten Klaas Wiersma op 23 mei 1956 in een lezing voor het letterkundig gezelschap van het Groningse corps, *Dicendo Discimus*.³⁴

Aanvankelijk was dit protest verlopen zoals het al vaker was gegaan. De Nederlandse Studentenraad belegde een congres over vrijheid, gebondenheid en verantwoordelijkheid van de student en gaf een perscommuniqué uit waarin de conclusies van het congres kort werden samengevat. Daarna volgde nog, ruimschoots voor de Kamerbehandeling, een memorandum aan de leden van de Staten-Generaal waarin de studenten in keurige stadhuistaal de zwakke plekken in het wetsontwerp blootlegden. Kort voor de

31 De 'professorale vormmassijen', een getekend protest tegen de universiteit als leerfabriek. Uit: Groninger Studenten Almanak voor 1957 (Groningen 1956) 239. De eerstejaars worden voorgesteld als kaalgeschoren feuten, de afvallers verdwijnen naar de militaire dienst.

behandeling van de wetwijziging in de Tweede Kamer, op 19 april 1956, volgden echter studentenacties zoals Nederland die nog niet eerder had gezien. Het protest ging uit van de Delftse studenten, maar werd spoedig overgenomen door de andere corpora in den lande, ook in Groningen. Op 16 april werd op de gevel van de nieuwe studentensociëteit van Vindicat aan de Grote Markt een bord aangebracht met de tekst: 'Studievrijheid ook voor Delft'. Net als elders werd in Groningen een handtekeningenactie tegen de wetwijziging gehouden, die meer dan duizend steunbetuigingen van studenten en docenten opleverde.³⁵ De lijsten met handtekeningen gingen op 18 april met een delegatie van de Groningse studenten mee naar Delft, waar op de Paardenmarkt een landelijke manifestatie plaatsvond. Die manifestatie had vooral een ludiek karakter; de studenten hadden hoge hoeden opgezet waarop stond te lezen 'Studievrijheid', ze scandeerden dat ze niet 'ge-CALS-treerd' wilden worden, dat ze 're-CALS-itrant' waren enzovoort. Er waren zelfs heuse spreekkoren te beluisteren tegen de minister van Onderwijs:

Iene, miene, mutte,
 Vier jaar Rutte[n],
 Vier jaar Cals,
 Dát is vals.

Na afloop van de manifestatie gingen de in totaal 14.000 opgehaalde handtekeningen naar de Tweede Kamer in Den Haag, terwijl in de sociëteit van het Delftsch Studenten Corps tot laat in de avond een studentenjool werd gehouden.³⁶ Wie denkt dat ludieke en massale studentenacties een uitvinding van de roerige jaren zestig zijn, vergist zich dus.

Wiersma kon de actie niet waarderen. Hij had het over een ‘uit de hand lopende rel van optochten, slagzinnen, hoge hoeden en kolderrijmen’, de studenten onwaardig.³⁷ Maar onwaardig of niet, het hielp, want de publieke opinie en de pers raakten op de hand van de studenten en in de Kamer kon de minister de meerderheid niet overtuigen. Het kan niet ontkend worden dat de argumenten tegen het voorstel soms nogal gezocht waren. Zo zouden de studenten onder grote ‘psychische dwang’ komen te staan als zij binnen twee jaar hun eerste jaar moesten halen, alsof studeren niet altijd al stress met zich meebracht, en anders het arbeidzame leven later wel. Ook het argument dat studenten na de wetwijziging te weinig tijd zouden overhouden voor algemene vorming was er met de haren bij gesleept. Maar het werkte en de Kamer verwierp het voorstel.

Het voorstel van Cals was door studenten ‘geframed’ als een aanslag op de studievrijheid en zij maakten er zo een principekwestie van. Praktische argumenten tegen het voorstel – om hoeveel gevallen ging het nu eigenlijk? – speelden een ondergeschikte rol. Maar er waren genoeg Kamerleden, en ook hoogleraren en universitaire bestuurders, die eigenlijk helemaal niet zo tegen enige inperking van de studievrijheid van de studenten waren. Het voorstel om trage studenten te weren kwam dus in 1960 bij de behandeling van de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs weer op tafel. Artikel 60 gaf faculteiten of afdelingen de mogelijkheid om studenten die niet binnen tweemaal de als normaal geldende termijn hun eerste academische examen hadden gedaan, van verdere studie uit te sluiten. Weer kwamen de studenten in actie. In alle universiteitssteden, ook in Groningen, verschenen felrode biljetten op de ramen tegen de voorgestelde maatregel. Verder verspreidden de studenten voorgedrukte briefkaarten, gericht aan de leden van de Staten-Generaal, waarin iedereen zijn ongenoegen met de voorgestelde bepaling kenbaar kon maken. Studenten, hoogleraren, maar ook leidende figuren uit het bedrijfsleven gaven massaal gehoor aan de oproep om zo’n kaart naar Den Haag te sturen. Op de dag van de behandeling van dit deel van de wet in de Tweede Kamer, 19 oktober 1960, bood de Nederlandse Studentenraad de Kamerleden een lunch aan in Den Haag, waarop de studenten nog eens hun argumenten tegen de maatregel uiteenzetten en na de lunch probeerden zij de Kamerleden voor hun standpunt te winnen door ze te vergasten op een optreden van de kopstukken van het Nederlandse studentencabaret.³⁸

Het *Algemeen Handelsblad* ruimde op 18 oktober zelfs een hele pagina in voor een bespreking van het wetsartikel en de acties daartegen. Terwijl minister Cals werd geciteerd met zijn uitspraak dat volkomen ongebondenheid van de student ‘niet meer van deze tijd’ was – een doodoener die dus ook niet van recente datum is –, beriepen studenten zich op de ‘traditionele vrijheid van de student’, een al even sleets argument. Aan de ene kant werd een rapport van de OËES (Organisatie voor Europese Economi-

sche Samenwerking) aangehaald over wetenschappelijke en technische mankracht, waarin de volledige studievrijheid in Nederland als 'inefficiënt gebruik van de tijd van de student' werd gekwalificeerd, aan de andere kant betoogde de al eerder aangehaalde Eindhovense rector Posthumus dat de universitaire administratie en registratie nog zo onvolkomen waren, dat eigenlijk geen goed beeld bestond van de omvang van het probleem dat door de wetsbepaling bestreden zou worden. Maar in de bijdrage van de studenten aan de krantenpagina kwam nog een ander, meer verborgen argument tegen de bepaling aan het licht. De minister had in de discussie toegezegd dat de bepaling in de praktijk 'natuurlijk' soepel zou worden toegepast. Er was een mogelijkheid tot beroep en de hoogleraren konden adviseren de bepaling niet toe te passen als er bijzondere omstandigheden waren, zoals ziekte van de student of diens 'waardevolle bijdrage aan het studentenleven'. Dat klonk als een tegemoetkoming aan de studenten, maar die wezen erop dat dan opeens hoogleraren mochten beoordelen wat een 'waardevolle' bijdrage aan het studentenleven was, en niet de studenten zelf. Dat was een regelrechte aantasting van de autonomie van de studentenverenigingen en diende daarom principieel afgewezen te worden. De studenten stelden het nu zo voor dat hier, bij de behandeling van een ogenschijnlijk onschuldig wetsartikel, een principiële keuze zou worden gemaakt: vrijheid of reglementering als leidend beginsel in de hogeronderwijs politiek. Gesprekken met Poolse studenten hadden de studenten inmiddels geleerd waar reglementering op den duur op zou kunnen uitlopen.³⁹

Het resultaat van de acties was ook dit keer ongunstig voor de minister: artikel 60 haalde het niet. Maar de gedachte erachter verdween daarmee niet. Rector magnificus Van Os zag in 1964 toch wel reden om de invoering van een propedeutisch examen na één jaar te bepleiten en daar consequenties aan te verbinden, om zo de studenten te prikkelen om hun studie vanaf het begin serieus aan te pakken. Dat prominente wetenschappers in het begin van hun studie ook wel eens gezakt waren voor een examen, was volgens hem geen argument: als zij indertijd van begin af aan geweten hadden dat er consequenties aan het zakken verbonden waren, hadden zij vast ijveriger gestudeerd. Nu, zo betoogde Van Os, nemen studenten het zakken voor een examen vaak veel te licht op en dat moest veranderen.⁴⁰

SLEUTELN AAN HET PROGRAMMA

Een heel andere manier om studenten sneller te laten doorstromen (die term werd destijds ook gebruikt) was inperking of op zijn minst stroomlijning van het programma. Inperking van de stof zou het meest opleveren, maar omdat bij hoogleraren de vrees leefde dat zoiets tot verlaging van het niveau zou leiden, kwam het amper tot serieuze voorstellen in die richting. Iets anders was het verleggen van de verantwoordelijkheid voor het onderwijs van de individuele hoogleraar naar de 'vakgroep' of afdeling waar toe hij behoorde. Bij een wijziging van de Wet op het Hoger Onderwijs van 7 juni 1956 werd bepaald dat afdelingen of secties die het universitaire onderwijs verzorgden als groep verantwoordelijk waren voor het bepalen van een 'normale studieduur'. Het college van curatoren liep daarop vooruit door de hoogleraren al op 13 maart van dat jaar te laten weten dat de faculteit of sectie de plicht had om als eenheid leiding te geven aan

het onderwijs. Elke studie diende een didactische eenheid te zijn. Individuele hoogleraren waren niet langer volkomen vrij in de keuze van de studiestof en de manier van examinering en het idee werd verlaten dat hoogleraren zich niet met het onderwijs van hun collega's mogen bemoeien.⁴¹ In de wet van 1960 werd dit geformaliseerd. Artikel 59 legde vast dat de faculteit, afdeling of subfaculteit zorg moest dragen voor de inrichting en de goede gang van het onderwijs. 'Zij stellen ter zake een regeling vast met voor elk examen de aanduiding van de studieduur, zoals deze in de regel het meest gewenst is, en houden toezicht op de naleving daarvan.'⁴² Volgens rector magnificus Van Os was deze principiële inperking van de doceervrijheid van de hoogleraar onvermijdelijk. Verder richtte minister Cals zich in juli 1963 tot de Academische Raad met een pleidooi voor een reductie van de studieduur tot vijf jaar.⁴³ In zijn nota *Het Academisch Statuut en de opbouw van de academische studie* schetste Cals een nieuwe studieopbouw bestaande uit een doctoraalstudie van maximaal vijf jaar (met daarbinnen een selectieve propedeuse en halverwege een kandidaats- of baccalaureaatsexamen), gevolgd door een eventuele research-aantekening. Omdat het baccalaureaatsexamen ook een examen met civiel effect zou moeten zijn, ging dit voorstel al in de richting van een Angelsaksisch model met bachelors- en masterstudie, maar voor het zover zou komen, zou er nog heel veel overlegd, vergaderd en gedebatteerd moeten worden.

Van Os stelde in 1964 zijn collega's het systeem ten voorbeeld dat de natuur- en scheikundigen in Groningen hadden doorgevoerd, namelijk een indeling van de eerste jaren van de studie in semesters en trimesters. Ieder van die periodes vormde een afgerond geheel en werd voor elk vak met een tentamen afgesloten.⁴⁴ Bij scheikunde had vooral de hoogleraar Jan Kommandeur zich ingezet voor een nieuw studieprogramma, dat vooral bedoeld was om meer 'efficiency' te bereiken: minder hoor- en meer werkcolleges (circa vijftien studenten onder leiding van een wetenschappelijk medewerker), een minimum aan voorgekookte practica en een duidelijke dwang om de dingen op tijd te doen. Dat zou leiden tot een hoger rendement, een groter effect van de onderwijsinspanningen en een kortere studieduur.⁴⁵ Een aparte onderwijscommissie moest monitoren of het nieuwe stelsel tot de gewenste resultaten zou leiden. Het nieuwe studieprogramma van scheikunde, dat in 1964 van start ging, beantwoordde echter niet geheel aan de verwachtingen: bij een evaluatie in 1966 was het algemene oordeel dat het te vol was, te strak georganiseerd en te zwaar. Het was vooral te schools en liet de studenten te weinig proeven van de 'spirit of enquiry' die degenen die het programma hadden opgesteld zo belangrijk vonden.⁴⁶ Maar het was tegen 1965 wel duidelijk dat de studie aan een universiteit voortaan aan een bepaald aantal jaren zou worden gekoppeld.

Heel voorzichtig eisten ook de studenten een rol bij op bij de discussie over de studieduurverkorting. De tijd van 'over u, maar zonder u' was voorbij. Dat was niet alleen een zaak van de opkomende studentenvakbeweging (de svb, opgericht in 1963), maar ook van de traditionele studentenverenigingen. Klachten over de kwaliteit van de opleiding en het ontbreken van mogelijkheden om daar met de hoogleraren over te spreken bracht de redactie van de *Groninger Studenten Almanak* voor 1964 ertoe om een gesprekgroep te vormen die moest inventariseren welke rol er op dit vlak voor de faculteitsverenigingen weggelegd was.⁴⁷ Tien studenten en twaalf hoogleraren bogen zich over zaken als additionele vakinformatie via bijvoorbeeld excursies, studiebegeleiding, gezelligheidsleven en medezeggenschap in de studieopzet. Vooral die medezeggen-

schap was een punt waarover de meningen erg uiteenliepen. De ervaringen in de verschillende faculteiten liepen ook erg uiteen. Bij psychologie vond er al sinds het midden van de jaren vijftig goed overleg plaats tussen de hoogleraar en de studenten, en ook bij biologie, theologie en sociologie was daarvan sprake, maar bij andere opleidingen helemaal niet. Baerends (biologie) was wel voor een gedachtewisseling, maar niet voor medezeggenschap, terwijl Bouman (sociologie) in het midden bracht dat behartiging van belangen door overleg automatisch een beetje medezeggenschap inhield. Cluysenaer (inmiddels hoogleraar rechten) vond de studenten te jong en zag te weinig continuïteit bij de studentenvertegenwoordiging in de faculteitsverenigingen, en Dankbaar (theologie) wilde niet verder gaan dan overleg. Keuning (sociale geografie) was op dit punt heel beslist: 'Medezeggenschap, d.i. tevens deel hebben aan de verantwoordelijkheid, is onaanvaardbaar.'⁴⁸ Ook Wijnberg (scheikunde) was tegen medezeggenschap, omdat de student pas na zijn studie zicht heeft op wat nu wel en niet goed was. De enige conclusie die men kon trekken was: advies van de studenten is goed, medeverantwoordelijkheid wordt afgewezen. Kort daarna werden in de ene na de ander faculteit studieraden opgericht, waarin docenten en studenten, vrijblijvend voorlopig, spraken over alles wat met de studie te maken had.

De door de *Groninger Studenten Almanak* bijeengebrachte gespreksgroep besteedde ook veel aandacht aan betere begeleiding van de studenten, bijvoorbeeld door een mentorsysteem en de introductie van de figuur van de studieleider, die de studievoortgang moest bijhouden en eventueel moest ingrijpen.⁴⁹ Voor verbetering van de studiebegeleiding had de senaat al in 1957 een commissie in het leven geroepen. Van Os, de toenmalige rector, vond dat bij veel vakken, in het bijzonder bij de alfawetenschappen, de studiebegeleiding maar zwak ontwikkeld was. De studenten werden daar te veel aan hun lot overgelaten. Maar met meer begeleiding konden studenten meteen bij het begin van de studie op het goede spoor worden gezet, waardoor weinig tijd met zoeken en dwalen verloren ging.⁵⁰ Ook later in de studie konden door betere begeleiding problemen die de individuele student ondervond, sneller opgemerkt en wellicht aangepakt worden, zodat er wederom minder tijdverlies optrad.

Tegenover deze hulp aan de studenten stond wel dat zij harder moesten studeren dan zij gewend waren. Hier en daar stak sowieso al de gedachte op dat de grote investeringen die de overheid in het hoger onderwijs deed het volkomen rechtvaardigden dat de overheid zekere eisen stelde aan de studenten die daarvan profiteerden. Zoals een beursstudent alleen zijn beurs behield als hij vlijtig doorstudeerde, zou ook de beursloze student wel wat mogen stellen tegenover de 'onzichtbare beurs' in de vorm van investeringen in het hoger onderwijs die elke student krijgt. De nieuwe hoogleraar toegepaste scheikunde Dirk Jan Gerritsen, een 'in doelmatigheids- en rendementsbeschouwingen ervaren man',⁵¹ die op 15 mei 1962 zijn oratie uitsprak over 'De scheikundige in de maalstromen van de industrie', leek dit een 'gezond en moeilijk te bestrijden' standpunt. 'Bij de grote studententoeleef van heden is het onvermijdelijk dat de academie meer zeggenschap in de loop van deze studie gaat vorderen,' zo vatte een toehoorder het standpunt van Gerritsen samen.⁵² Van Os drukte zich niet in zulke termen uit, maar ook hij vond dat als de universiteit wilde ontsnappen aan krassere maatregelen om de studieduur te bekorten, de student echt tot grotere inspanning moest worden aangezet. Goede begeleiding was daarbij onmisbaar.⁵³

SELECTIE

Die krassere maatregelen betroffen vooral selectie van studenten en beperking van het aantal studieplaatsen (invoering van een numerus clausus), wat ook een vorm van selectie impliceerde.⁵⁴ Voorlopig waren die maatregelen echter niet aan de orde, enkele tijdelijke uitzonderingen daargelaten.⁵⁵ Selectie is in Nederland nooit populair geweest en in de politiek was daar nooit draagvlak voor. Toch betoogde Van Os in 1964 dat het onontkoombaar was. In het voorgaande jaar hadden zich in Groningen maar liefst 1099 eerstejaarsstudenten ingeschreven; het totale aantal studenten was toen in Groningen gestegen tot 5415 (onder wie 685 mo-studenten). In 1964 werd ook voor het eerst een plafond gesteld aan het aantal studenten geneeskunde dat Groningen kon onderbrengen. Een landelijke plaatsingscommissie had het plafond voor Groningen op 200 gesteld. Dat aantal was nog niet bereikt – in 1963-1964 waren in Groningen 171 eerstejaarsstudenten geneeskunde aangekomen – maar gezien de geboortegolf die rond deze tijd de universiteiten bereikte, was die ruimte ongetwijfeld snel gevuld en als dat overal zo was, moest er in het vervolg geselecteerd worden. Toen er in 1965 230 studenten geneeskunde wilden studeren en er maar capaciteit was voor 200, was wel duidelijk dat dit moment zeer nabij was.⁵⁶ Er werd wel gesproken over de oprichting van een medische faculteit in Rotterdam, maar op korte termijn bood dat geen soelaas.

Selectie, die op den duur dus onvermijdelijk was, kon op verschillende manieren plaatsvinden: bij het begin van de studie door te kijken naar de eindexamencijfers (van de relevante vakken), op hetzelfde moment maar dan door loting of het afleggen van een psychologische test, of na de propedeuse op basis van prestaties in dit eerste jaar. Loting was de eenvoudigste methode. In 1959 had de minister die methode al toegepast toen er tijdelijk een numerus fixus voor tandheelkunde in Utrecht moest worden ingesteld (de uitgelotenen konden naar Groningen gaan en deden dat ook). Maar loting had iets onrechtvaardigs. Hier nu zagen de testpsychologen een uitgelezen kans om het nut van hun vak te demonstreren. De Groningse psycholoog Snijders, die landelijk als een specialist op het gebied van de psychologische test gold, betoogde dat het afnemen van een psychologische test voorafgaande aan een studie heel goede voorspellende waarde had.⁵⁷ Maar dit was wel een omslachtige procedure en daarom gaf rector magnificus Van Os een paar jaar later toch de voorkeur aan selectie na een propedeutisch jaar. Selectie ‘aan de poort’ op basis van eindexamencijfers leek hem onbetrouwbaar; het behalen van een diploma aan het vmo bood onvoldoende garanties voor het met succes afronden van een academische studie.⁵⁸ Hij realiseerde zich dat geen enkele selectiemethode volmaakt was en dat selectie nog steeds als on-Nederlands werd beschouwd, maar hij vroeg zijn gehoor in 1965 de erkende onbillijkheden van en teleurstellingen door selectie jegens enkelen te plaatsen tegenover de grote nadelen van de ongeplande groei van de universiteiten, die iedereen benadeelde en feitelijk tot verspilling van middelen én talent leidde. Ook moest men zich eens afvragen of de universiteit nog wel de rol kon spelen van ‘ontmoetingsplaats voor de hoogst gekwalificeerden op verschillende gebieden van wetenschap’ als de leidende figuren op de universiteit zich als gevolg van de onbeperkte toelating tot de universiteit voortdurend moesten bezighouden met het oplossen van onvoorziene praktische problemen

en het verhelpen van acute onderwijskundige knelpunten.⁵⁹ Maar de hele discussie bleef wat academisch, omdat er geen numerus fixus voor geneeskunde kwam – voorlopig niet.

KORTERE, PRAKTIJKGERICHTE OPLEIDINGEN

Een heel andere manier om studieduurverlenging en vooral studie-uitval tegen te gaan was grotere differentiatie van het soort opleidingen dat de universiteit aanbood en dan vooral het aanbieden van kortere opleidingen met een sterk praktische oriëntatie. Volgens de wet (artikel 1) omvatte het hoger onderwijs 'de vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap en de voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is', maar die twee doelstellingen gingen steeds moeilijker samen. Door de lange duur van de opleiding was de student aan het eind van de rit overgekwalificeerd voor de maatschappelijke betrekkingen die op hem lagen te wachten. Een student moest daarom, vonden sommigen, kunnen kiezen tussen een op de wetenschapsbeoefening gerichte studie of een studie die hem kwalificeerde voor een maatschappelijke betrekking. In de samenleving, bij overheidsinstanties, bij het bedrijfsleven, bij maatschappelijke organisaties en in het onderwijs, kwamen steeds meer functies beschikbaar die weliswaar vertrouwde met wetenschappelijk onderzoek vereisten, maar geen vermogen tot zelfstandige beoefening van de wetenschap. In het bedrijfsleven dacht men aan functies in de commerciële bedrijfsleiding, de voorlichting, documentatie, octrooiaanvragen, interne scholing en marktonderzoek (inclusief Research and Development). Na de oorlog waren zulke kortere opleidingen, meestal aangeduid als baccalaureaats- of licentiaatsopleidingen, al ingesteld door instellingen van hoger onderwijs die niet direct gebonden waren aan de Wet op het Hoger Onderwijs, zoals de Nederlandse Economische Hogeschool in Rotterdam of de Universiteit van Amsterdam.⁶⁰ Die opleiding duurden meestal drie à vier jaar, in plaats van zeven à acht jaar. Maar ook aan de rijksuniversiteiten kwam steeds meer de wens naar voren om zulke verkorte wetenschappelijke opleidingen te mogen aanbieden. Daarmee waren verschillende doeleinden gediend: de maatschappij vroeg erom, het zou meer studenten naar de universiteit trekken en het zou het probleem van het dalend rendement gedeeltelijk kunnen oplossen doordat voor degenen voor wie een doctoraal te hoog gegrepen was nu de eervolle uitweg van een baccalaureaats- of bacheloropleiding openstond.

De commissie-Reinink, die haar rapport in 1949 had uitgebracht, had al voor zulke korte opleidingen gepleit. In het conceptwetsontwerp dat Van der Pot op basis van het commissierapport ontwierp, kwam die korte opleiding ook voor. Minister Rutten nam in zijn eerste ontwerp voor een nieuwe Wet voor het Hoger Onderwijs (1952) eveneens de mogelijkheid voor korte, op de praktijk afgestemde opleidingen op, zij het anders dan bij Van der Pot, niet in de vorm van een zelfstandige opleiding van drie jaar, maar in die van een opleiding voor een kandidaatsexamen plus één jaar verlengde studie.⁶¹ Gesterkt door die ontwikkelingen pleitte de Groningse letterenfaculteit in 1953 voor het instellen van een zelfstandige baccalaureaatsopleiding voor de moderne vreemde talen, toegankelijk ook voor bezitters van een diploma hbs A en hbs B en de akte voor

hoofdonderwijzer, en bedoeld voor aanstaande leraren bij de onderbouw bij de HBS en de kweekschool. De hoogleraren bij letteren hadden dat liever dan het onderbrengen van de volledige mo-studie bij de universiteit waarvan toen sprake was (en wat in 1958 ook zou gebeuren). In plaats van de zes jaar die de normale studie kostte zouden de bachelorstudenten na drie jaar hun onderwijsbevoegdheid krijgen.⁶² Op die manier zou de kwakkelende letterenfaculteit een substantieel groter aantal studenten kunnen trekken zonder iets af te doen aan de hoge wetenschappelijke kwaliteit van de volledige opleiding.⁶³ Minister Cals, die in september 1952 aantrad, wilde er echter niet aan beginnen zolang onduidelijk was welke nieuwe, wettelijke status die nieuwe korte opleidingen zouden krijgen.

In 1956 kwam de hoogleraar economie Meij met een vergelijkbaar plan voor een baccalaureaatsopleiding voor toekomstige managers in het bedrijfsleven, analoog aan wat men in Rotterdam en Amsterdam al had.⁶⁴ Hij betoogde dat voor de leidinggevende functionarissen in het bedrijfsleven de gewone economieopleiding te lang en te academisch was (zes tot acht jaar duurde de opleiding) en dat de studenten te 'oud' waren als ze op de arbeidsmarkt kwamen. Zij hadden genoeg aan een korte opleiding van drie à vier jaar, gevolgd door verdere training in het bedrijfsleven. Overigens merkte Meij op dat het bedrijfsleven zelf ook wat zou kunnen doen aan het 'te theoretische' karakter van de opleiding, namelijk door het aanbieden van stageplaatsen en het geven van gelegenheid aan studenten en hun begeleiders om aan echte problemen uit de praktijk te werken. Een landelijke Contact-Commissie Industrie-Hoger Onderwijs werkte daar al aan.

Maar ook het voorstel voor wat wij vandaag de dag een bacheloropleiding in de economie zouden noemen, stuitte op een afwijzing van de minister, zoals hij ook tegen het plan van de letterenfaculteit was.⁶⁵ De wet van 1960 bood in artikel 24 weliswaar de mogelijkheid een baccalaureaat in te voeren, maar of de minister eraan mee zou willen werken was nog maar de vraag. Toch bleef het idee boven de markt hangen. In een lezing op 3 maart 1964 voor de (Groningse) vereniging van de wetenschappelijke staf gaf de president-curator, N.J. Polak, te kennen dat hij zowel voorstander was van verkorting van de studieduur door inperking van de examenstof, als van de introductie van korte, op de praktijk gerichte opleidingen. In datzelfde jaar ondernam de letterenfaculteit opnieuw een poging om een kortere opleiding in te voeren (dit keer een licentiaatsopleiding van vijf jaar), ook dit keer zonder succes. Bij de opening van het academisch jaar in 1965 pleitte rector magnificus Van Os echter wederom voor enige voorzichtigheid. Hij voelde weinig voor twee afzonderlijke opleidingen met verschillende graden, omdat in de praktijk iedereen toch nog naar de 'hoogste' titel zou dingen, in dit geval 'drs.'. Wel zag hij heil in de overname door andere faculteiten van het voorbeeld van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, die in 1958 al was gestart met het aanbieden van praktische (technische) opleidingen naast de gewone studies. Op basis van hetzelfde kandidaatsexamen kon dan een meer theoretische en een meer praktijkgerichte afstudeermogelijkheid geschapen worden. Dit alles zou veel meer onderzoek vergen, en daarom richtte de universiteit in 1966 een onderwijskundige studiegroep op, waarvoor één fulltime kracht beschikbaar werd gesteld.⁶⁶

Het is opvallend dat bij al deze discussies nog maar zwakjes de angst werd gehoord dat de universiteit zou kunnen verworden tot een optelsom van vakscholen (alleen bij letteren speelde deze angst duidelijk mee in het verzet tegen een universitaire mo-op-

leiding). De hoogleraren waren eerder bang dat de universiteit door zich 'zuiver' te houden het krediet van de maatschappij zou kunnen verspelen. Iedereen was ervan overtuigd dat de universiteit nauwer voeling moest houden met wat er in de samenleving leefde en meer moest inspelen op de eisen die de samenleving stelde. Dat had ook geleid tot de verbreding van de doelstelling van het wetenschappelijk onderwijs in de wet van 1960: het onderwijs aan universiteiten en hogescholen diende voortaan ook het vergroten van het inzicht in de samenhang van de wetenschappen en de bevordering van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. In de praktijk van het onderwijs kwam daar weinig van terecht. 'Maatschappelijke verantwoordelijkheid' was vooral: het dienstbaar maken van het onderwijs aan de eisen die de samenleving (wie dat ook mocht zijn) stelde. Van de kritische bezinning daarover, net zo goed een invulling van die verbrede doelstelling, en bij uitstek passend bij een universiteit, werd weinig werk gemaakt. Ook maakten weinigen zich druk over de afgrenzing van het universitaire onderwijs tegenover het zich emanciperende beroepsonderwijs, waarvan sommige onderdelen zich geleidelijk ontwikkelden tot hogere beroepsonderwijs (een mts die hts werd, en een kweekschool die pedagogische academie werd). Slechts een enkeling waarschuwde dat de universiteit moest oppassen niet geheel in de maatschappij op te gaan en daarmee haar eigenheid (en haar bestaansrecht) op te geven. De Groningse rector Koster, niet bepaald een nieuwlichter, deed in 1955 een poging: 'Men hoede zich ervoor, om uit vrees voor het uiterste van isolatie in de vermeende ivoren toren te vervallen in het andere uiterste: dat van totale absorptie door het maatschappelijk gebeuren.'⁶⁷ Maar zulke geluiden werden weinig gehoord.

HET ONDERWIJS IN DE PRAKTIJK

Toen de studenten in 1956 protesteerden tegen de voorgenomen aantasting van de studievrijheid, voerde de Nederlandse Studentenraad aan dat in plaats van deze overbodige reglementering van het hoger onderwijs beter werk gemaakt zou kunnen worden van andere factoren die een normale doorstroming moeilijk maakten, zoals overvolle collegezalen en wachttijden voor practica. Verbetering van het onderwijs voor alle studenten had meer prioriteit, vonden de studenten, dan invoering van zinloze maatregelen als beperking van examenmogelijkheden voor een handjevol potentiële langstudeerders. Het is daarom eigenlijk vreemd dat maar een enkeling nadacht over nieuwe onderwijsmethoden om de steeds grotere groepen studenten adequaat te bedienen. Veel aandacht voor didactiek was er niet, er was zelfs een zekere aversie tegen de gedachte dat het geven van onderwijs ook een vak is dat geleerd kon worden.⁶⁸ Het eigenlijke onderwijs veranderde niet of nauwelijks. Hoofdzaak bleven de handboeken, de hoorcolleges, de practica, de werkgroepen hier en daar, de excursies en de scripties die voor sommige vakken verplicht waren geworden. Bij een enkele studierichting, zoals psychologie, was een stage mogelijk, maar er was de vrees dat studenten op hun stageplaats zouden blijven 'hangen' en hun studie zouden laten versloffen. Dus toch maar eerst alle examens doen.⁶⁹ Een van de weinige vernieuwingen (als dat een goede term is) was de introductie van de schriftelijke tentamens, waarmee de docent de kennis en het inzicht van grote groepen tegelijk kon toetsen.

Naast de gewone colleges waren er natuurlijk wel de tweejaarlijkse interfacultaire leergangen en het studium generale. De leergangen bestonden al voor de oorlog, maar het studium generale was een idee van de vernieuwers rond Van der Leeuw en was bedoeld om studenten een bredere algemene vorming te geven en een tegenwicht te bieden tegen enghartige specialisatie en verkokering. De eerste naoorlogse interfacultaire leergang (een reeks voordrachten door docenten van verschillende faculteiten, die elk vanuit hun eigen specialisme het thema benaderden) vond plaats in april en mei 1946. Zij ging over 'De reactie van de bevolking op de bevrijding' en trok een groot publiek. Ook latere leergangen, zoals over 'Vrijheid en gebondenheid in de wetenschap' (1948), 'Vorderingen der wetenschap sinds 1940' (1950) en 'Overbevolking' (1952), trokken steeds een bevredigend aantal studenten. Met het studium generale ging het juist niet zo goed. In de regel gaf één docent een hele reeks colleges over zijn vakgebied, bestemd voor studenten van andere studierichtingen dan de zijne. Zo begon de fysioloog Brinkman in het najaar van 1946 met zes colleges over 'Het organisch leven en de moderne physici' en sprak de latinist Enk zeven weken over 'De invloed der Latijnse letterkunde op moderne literaturen'. Het aantal toehoorders was gering en werd eerder minder dan meer. In 1948 sprak de germanist Van Stockum vijfmaal over 'Aspecten der Duitse letterkunde' voor welgeteld zeven aanwezigen.⁷⁰ Geen wonder dat de secretaris van curatoren, Cluysenaer, er niet enthousiast over was. Volgens hem was het volslagen onduidelijk wat precies met die colleges werd beoogd: algemene vorming, verdieping van de studie of inzicht in de eenheid der wetenschappen. Volgens Cluysenaer konden in de colleges alleen maar heel summier enkele onderwerpen aan de orde komen ('De Islam in eenige uren!' sprak hij snerend) en leidde dat alles precies tot datgene wat men wilde vermijden, oppervlakkigheid. Hij schreef daarom op 7 juli 1948 aan curatoren:

Het studium generale moet thans, dunkt mij, wel als volslagen mislukt worden beschouwd. Daarentegen was de Academische Leergang een succes. Ik zie dit als 'onze eigen' vorm van het studium generale en tot deze Academische Leergang moet Groningen zich m.i. ook beperken.⁷¹

In het jaar 1948-1949 werd dan ook niet opnieuw geprobeerd een studium generale op te zetten, terwijl de leergangen wel elke twee jaar plaatsvonden. Pas na een reeks reorganisaties en nieuwe initiatieven (en landelijk overleg) organiseerde de verantwoordelijke senaatscommissie in 1958-1959 weer twee collegereeksen in het kader van het studium generale, over 'Actuele vraagstukken van internationale politiek' en 'Moderne energievorming'. Deze meer op de actualiteit gerichte collegereeksen (die eigenlijk het format van de leergangen kregen, met steeds wisselende sprekers) sloegen wel aan en rond 1960 vonden reeksen over bijvoorbeeld 'Oorlog in het licht der wetenschap', de 'Koude Oorlog', 'Het Babel der wetenschap' grote aftrek. Maar de absolute topper was de reeks over 'Het huwelijk' in 1963-1964, met (nu) bekende sprekers als Kees Trimbos, Annie Romein-Verschoor, P.J. Roscam Abbing en de studentenpredikant M.A. Krop.⁷² Het aantal toehoorders lag rond de zeshonderd, met een uitschieter naar boven van achthonderd, wat tot gevolg had dat door middel van een televisieverbinding (*closed-circuit*) vele belangstellenden in een andere zaal de lezing moesten volgen (dat was de eerste keer dat dit hulpmiddel werd ingezet). Mede dankzij de colleges die Röling en de zijnen in het kader van het studium generale over oorlog en vrede gaven, kreeg het vak polemologie

32 Affiche van het studium generale over 'Het probleem van oorlog en vrede' (1960). Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

STUDIUM GENERALE
1959-1960

De voordrachten, welke zijn bestemd voor studenten van alle faculteiten en toegankelijk zijn voor alle ingeschrevenen aan de Universiteit, worden gehouden op achtereenvolgende dinsdagen om 4.15 uur precies in het Academiegebouw (Heymanszaal).

***HET PROBLEEM
VAN VREDE EN OORLOG***

1 maart 4.15 uur:
Prof. Dr. B. H. M. VLEKKE: *Atlantische Gemeenschap en Sovjet Blok.*

8 maart 4.15 uur:
G. J. JONGEJANS: *Europa en de Afro-Aziatische Wereld.*

15 maart 4.15 uur:
Z. E. Vice-adm. F. J. KIST: *De strategische situatie in de koude oorlog.*

22 maart 4.15 uur:
Prof. Dr. J. DE GRAAF: *Het principieel pacifisme.*

29 maart 4.15 uur:
Prof. Mr. B. V. A. RÖLING: *Vredeswetenschap en vredesrecht.*

N. B. Na afloop van iedere voordracht bestaat gelegenheid tot het stellen van vragen.

Namens de Senaat:
P. J. BOUMAN, *Rector Magnificus.*
PH. H. KUENEN, *Secretaris.*

1959-1960

in de vroege jaren zestig het tij mee. Dat de colleges van het studium generale grotere aantallen toehoorders trokken, had er overigens niet alleen mee te maken dat het om actuele onderwerpen ging. Er waren ook gewoon veel meer studenten in Groningen.

In het kader van de vermaatschappelijking van de universiteit werden er ook initiatieven genomen om nog meer dan vroeger met de kennis die de universiteit in huis had en voortdurend uitbreidde ook groepen buiten de universiteit te bedienen. Van voor de oorlog dateerden al de cursussen van de Vereniging voor Hoger Landbouwonderwijs te Groningen en de Vereniging voor Paedagogisch Onderwijs, terwijl ook de nascholing voor leraren aan het middelbaar onderwijs al lang bestond. Maar na de oorlog werden ook nieuwe doelgroepen ontdekt, de leidinggevenden in industrie en handel. Vanaf 1952 trokken eerst economen en later juristen naar Twente, een belangrijk industriegebied in een regio ver weg van de centra van academisch leven, om daar de managers van Stork en ander industrieën bij te praten over de nieuwste inzichten in de bedrijfseconomie en het arbeidsrecht. De economische faculteit richtte daartoe samen met het bedrijfsleven de Stichting voor Voortgezet Economisch Onderwijs op, die

zich vooral richtte op leidinggevend en in kleine en middelbare bedrijven, die vaak uit de praktijk zelf waren voortgekomen. Ook voor speciale groepen als de leidinggevend en bij de Philipsvestigingen in Stadskanaal en Emmen werden cursussen gegeven.⁷³

Maar al die colleges waren gewone colleges, in vorm niet verschillend van de colleges die aan de universiteit werden gegeven. Over nieuwe onderwijsvormen en nieuwe onderwijstechnologie – tegenwoordig een vast onderdeel van onderwijsvernieuwing – werd zoals gezegd niet of nauwelijks nagedacht. De belangrijkste vernieuwing was in 1962 de introductie van het talenlaboratorium bij de studierichting Frans voor de taalverwerving van de aanstaande leraren.⁷⁴ Verder werd hier en daar nagedacht over de inzet van televisie in het onderwijs, bij Duits bijvoorbeeld of bij de lerarenopleiding, om proeflessen op te nemen en terug te spelen. Maar het gebruik van dergelijke instrumenten stond eigenlijk nog niet eens in de kinderschoenen.

Dat er zo weinig over onderwijsvernieuwing werd gediscussieerd, viel in 1962 ook de net benoemde en al eerder genoemde hoogleraar toegepaste scheikunde Gerritsen op, die uit de industrie naar de universiteit was overgestapt en daar toestanden aantrof die hij niet meer voor mogelijk hield. De nieuwe hoogleraar had – dat is onvermijdelijk als er meer en meer mensen uit het bedrijfsleven de universiteit binnenkomen – een nogal ‘industriële’ kijk op hoger onderwijs:

33 De hoogleraar toegepaste scheikunde Dirk Jan Gerritsen, criticus van het traditionele universitaire onderwijs. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Het materiaal dat de universiteiten en hogescholen afleveren, is een mens met bepaalde kundigheden. Dit materiaal wordt tijdens het fabricage-proces aan een groot aantal tussentests, de tentamens, onderworpen en tenslotte na de eindtest, het examen, voorzien van een certificaat van deugdelijkheid, het diploma.⁷⁵

De fabrikant, dat wil zeggen de universiteit, was wel tevreden over de kwaliteit van het product, maar de afnemers dachten daar anders over en vonden dat de kwaliteit op veel punten niet was afgestemd op het gebruiksdoel. Bij de testen werd te veel gekeken naar de materiaaleigenschap 'feitenkennis' en die testen hielden er te weinig rekening mee dat genoemde materiaaleigenschap aan sterke en snelle veroudering onderhevig was. De bewerkingen van het materiaal zouden ook te veel gericht zijn op het voldoen aan de tests en te weinig op het werkelijke gebruiksdoel. Er zouden dus betere testmethoden moeten komen, afgestemd op waar het materiaal in de hedendaagse maatschappij voor bestemd was. 'Men vindt dat het stof der traditie er maar eens radicaal van afgespoeld moest worden.'⁷⁶ En dan was er nog het kostenaspect. De productiekosten werden steeds hoger en de enige aandeelhouder in de fabriek, de staat, drong voortdurend aan op bekorting van het fabricageproces.

Wat hieraan te doen? Er zou, vond Gerritsen, grootscheeps wetenschappelijk onderzoek moeten worden gedaan naar het verband tussen structuur – dat wil zeggen persoonlijkheidsstructuur en specifieke begaafdheden –, materiaaleigenschappen – dat wil zeggen de feitelijk verworven vakbekwaamheden – en gebruikskwaliteit – dat wil zeggen de eisen die de maatschappij aan de afgestudeerden stelt. Als dit soort problemen in de industrie zou opduiken, zou voor research onmiddellijk een bedrag van ettelijke miljoenen worden vrijgemaakt, maar in het hoger onderwijs gebeurde dat niet. 'Het is wel hoogst merkwaardig dat de wetenschappelijke methoden die het hoger onderwijs doceert, op alle terreinen van het maatschappelijk leven zijn doorgedrongen, behalve in de wetenschap en techniek van het onderwijs zelf.'⁷⁷ De kennis van de doeltreffendheid van de bestaande onderwijsmethoden is gebaseerd op ervaringen van zeer beperkte betekenis. 'Soms verschillen die methoden nauwelijks van die van Aristoteles.'⁷⁸ In plaats van het eindeloze gedelibereer waarbij toch vaak de wens de vader van de gedachte is, moest een experimentele, echt wetenschappelijke benadering komen.

Die miljoenen voor onderwijskundig onderzoek en die experimenten met nieuwe onderwijsmethoden zouden er komen. Maar het is de vraag of dat gebeurde op een manier die Gerritsen voor ogen had gestaan.

6 WETENSCHAP NAAR AMERIKAANS VOORBEELD

Er is een tijd geweest, en die ligt eigenlijk nog niet zo heel ver achter ons, waarin een universiteit een centrum was waar een kleine groep geleerden vrijwel ongestoord hun wetenschap beoefenden en hun kennis overdroegen aan een zeer beperkte kring van studenten. Het was een periode waarin de bevolking van een laboratorium bestond uit één professor (bij voorkeur in het zwart gekleed, en wat verstrooid), omringd door enkele slecht betaalde assistenten die vol bewondering naar hem opzagen, een instrumentmaker en een werkster. Het was ook een periode waarin de experimentele techniek van de natuurkunde zich grotendeels beperkte tot het gebruik van eenvoudige apparaten, draadjes, spiegeltjes, kleefwas en zegellak.

De universitaire gemeenschap leefde in die dagen in een teruggetrokken en wereldvreemde sfeer en op de leden van deze gemeenschap drukte dit een stempel van een zekere ongeïnteresseerdheid in de maatschappij en wat zich daarin afspeelde. De wisselwerking en het contact tussen Universiteit en samenleving waren gering en onder de toenmalige, betrekkelijk statische omstandigheden was dit aanvaardbaar.

In de loop der jaren, en vooral na de tweede wereldoorlog, is de maatschappij echter sterk veranderd en veel dynamischer geworden [...].¹

Met deze woorden begon de Groningse hoogleraar natuurkunde A.J. Dekker op 12 maart 1964 zijn toespraak bij de uitreiking van de diploma's van de leergang 'Fysische eigenschappen van anorganische materialen', speciaal opgezet voor medewerkers in de noordelijke industrieën met een hts-achtergrond. Hij schetste een beeld van de vooroorlogse universiteit waarin duidelijk de contouren van de 'ivoren toren' te herkennen zijn, een mythisch instituut dat zich geheel van de maatschappij had afgekeerd en waar een hoogleraar met zijn getrouwen zich in 'splendid isolation' geheel aan de wetenschap wijdde.²

Historisch gesproken klopt dit beeld niet helemaal. De universiteit heeft altijd nauwe banden onderhouden met de omringende maatschappij, alleen vaak op een heel andere wijze dan Dekker ideaal vond. Zelfs haar isolement, voor zover dat ooit bestaan heeft, diende een maatschappelijk doel. Maar Dekker had gelijk met zijn suggestie dat na de oorlog de behoefte om rechtstreeks voor de maatschappij te werken wel veel groter was geworden. Toepassingsgericht onderzoek, lang als tweederangs beschouwd, kreeg meer en meer waardering binnen en buiten de academie. Ook had Dekker goed gezien dat de wijze waarop het onderzoek werd uitgevoerd in korte tijd sterk veranderd was. Laboratoria waren complexe organisaties geworden met dure apparatuur en het beoefenen van wetenschap werd, naar Amerikaans voorbeeld, steeds meer teamwork. Een laboratorium werd een bedrijf, waarin weliswaar de hoogleraar de grote lijn uitzette, maar zijn gespecialiseerde medewerkers en promovendi het eigenlijke werk

deden. Dat sloot niet uit dat op sommige gebieden een eenzame onderzoeker wel degelijk nog tot prestaties van formaat in staat was, maar dat werd eerder een uitzondering op de regel. En ten slotte was de suggestie terecht dat de tijd waarin de onderzoeker met eenvoudige technische hulpmiddelen uit de voeten kon nu wel voorbij was. Dat wetenschap raakte meer en meer in de greep van de techniek. Elektronenmicroscopen, krachtige rekenmachines, deeltjesversnellers en radiotelescopen – het arsenaal aan grote instrumenten breidde zich gestaag uit. Het gevolg was dat de werelden van de alfa's en de bèta's steeds meer uit elkaar groeiden.

HET VOORBEELD VAN AMERIKA

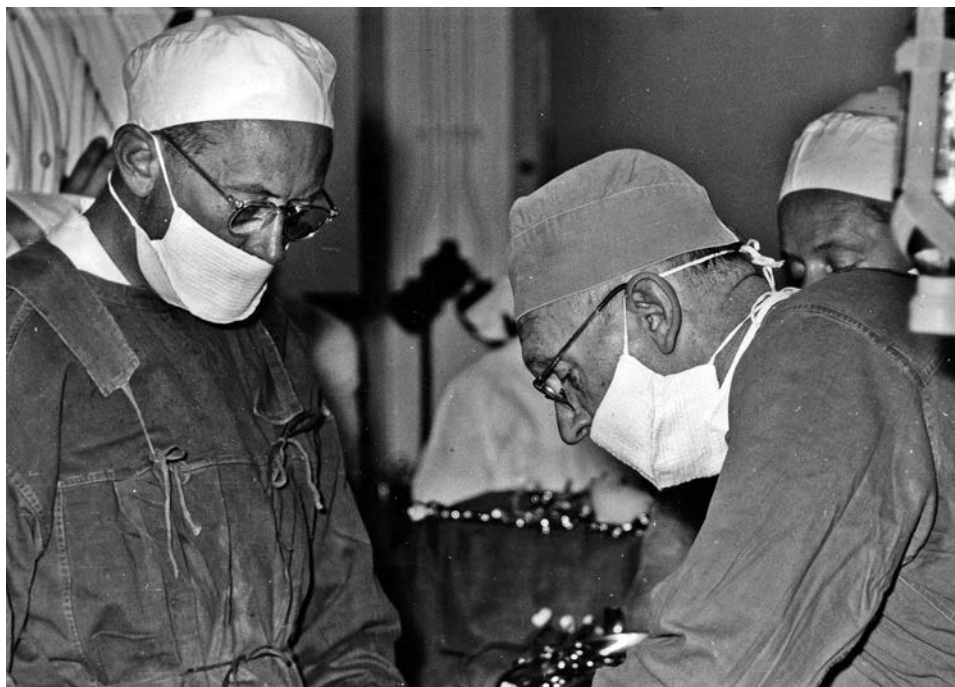
De oorlog had de verhoudingen in de wereld van de wetenschap grondig veranderd. Duitsland, tot de jaren dertig toonaangevend op het gebied van de wetenschap, lag in puin en de Verenigde Staten hadden de leidende rol van het oude continent overgenomen. Vele vooraanstaande wetenschappers uit nazi-Duitsland waren naar de Verenigde Staten gevlucht, waar grote sommen geld voor wetenschap beschikbaar waren en waar in het kader van de oorlogsvoering grote inspanningen waren verricht op tal van strategische terreinen (zoals de kernfysica en de prille informatica). Wie in Nederland snel op de hoogte wilde raken van de vorderingen die de wetenschap in de oorlogsjaren had gemaakt, had maar één keuze: hij moest naar Amerika. Gelukkig stelde een fonds als de Rockefeller Foundation reisbeurzen en stipendia ter beschikking om de overtocht te maken, want in Nederland was daar aanvankelijk nauwelijks geld voor (later stelde ook ZWO reisbeurzen beschikbaar).³ De ouderen keerden na twee of drie maanden verzadigd van nieuwe indrukken terug naar huis, jongeren bleven er en bouwden een carrière op in de Verenigde Staten. Die brain drain betekende een verlies voor de Nederlandse wetenschap, dat echter op wat langere tijd omgebogen kon worden in winst, omdat sommige geëmigreerde wetenschappers na verloop van tijd toch naar Nederland terugkeerden toen daar wat meer mogelijkheden kwamen.⁴

In de Verenigde Staten maakten de bezoekers niet alleen kennis met de nieuwste vorderingen in vrijwel elke tak van wetenschap, zij merkten ook dat daar op een andere manier onderzoek werd verricht. In Nederland was, onder invloed van het Duitse systeem, de hoogleraar de absolute heerser in zijn laboratorium, maar in de Verenigde Staten was de hoogleraar eerder een *primus inter pares*, en lag het accent veel meer op het 'teamwork', een begrip waarvoor niet zo een-twee-drie een Nederlandse vertaling kon worden gevonden. De meer egalitaire verhoudingen in de Amerikaanse onderzoeksgroepen, waar de mening van de jongste promovendus net zo goed gehoord werd als die van de hoogleraar – sprak ook menig Nederlands onderzoeker aan en geleidelijk trad er iets op van een amerikanisering van de Nederlandse universiteiten. Wat velen in Amerika verfrissend vonden, was dat de universiteiten daar veel meer dan in Europa op maatschappelijke dienstverlening ingesteld waren ('service'). De huiver die in de Oude Wereld bestond om de handen vuil te maken door toepassingsgericht onderzoek te verrichten voor overheid of industrie, bestond daar niet. Zo zou het ook in Europa, in Nederland, moeten zijn.

EERLAND EN DE THORAXCHIRURGIE

Een van de eerste Groningse hoogleraren die de gelegenheid kregen enige tijd in de Verenigde Staten om zich heen te kijken, was L.D. Eerland, hoogleraar chirurgie.⁵ Eerland was in 1937 de opvolger geweest van de hoogleraar P.R. Michael, die naar de Gemeenteziekenhuizen in Den Haag was vertrokken.⁶ De nieuwe hoogleraar had voor zijn benoeming als chirurg en vooral vrouwenarts gewerkt in Nederlands-Indië ('zijn mooiste tijd', vond hij zelf) en had na zijn komst naar Groningen de behoefte gevoeld om zich breder te oriënteren op het terrein van de chirurgie.⁷ Daartoe maakte hij toen enkele studiereizen naar Frankfurt, Parijs en Londen, waar hij over de schouders van bekende chirurgen meekeek tijdens hun operaties. In Londen bezocht Eerland het Brompton en St. Guy's Hospital om op de hoogte te raken van de voortgang van het nog niet uitgebreide specialisme van de 'thoraxchirurgie' (de chirurgie van de borstkas, dus long- en hartchirurgie). Vooral op basis van zijn Londense ervaring besloot Eerland zich in Groningen behalve op de algemene chirurgie vooral toe te leggen op de thoraxchirurgie.⁸

In de thoraxchirurgie liep Nederland achter op het buitenland. Vooral in de Angelsaksische wereld waren de chirurgen veel verder. Sinds de uitvinding van de narcose in 1846 kon de chirurg operatief diep doordringen in het menselijk lichaam, maar chirurgen richtten zich daarbij vooral op de buikstreek; die was toegankelijker dan de borstholte. Operaties aan de longen waren bovendien riskant vanwege het onvermijdelijke verlies van de cruciale longfunctie bij de patiënten tijdens de operatie. Maar sinds 1903 was het

34 Prof. L.D. Eerland (rechts) tijdens een thoraxoperatie. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

door een drukverschil aan te brengen tussen de operatieruimte en de longen toch mogelijk longoperaties uit te voeren. Aanvankelijk gebeurde dit door in de operatiekamer een onderdruk te genereren, waardoor voorkomen werd dat de longen bij opening van de borstkas dichtklapten. Later kwam de techniek in zwang om juist de longen kunstmatig op te pompen, wat hetzelfde effect had. Op die manier kon de chirurg bij patiënten met etterige longen of bij lijders aan tuberculose de zieke delen van de longen wegsnijden, wat meer kans op genezing opleverde dan de oudere methode, waarbij de chirurg de zieke delen van de longen liet samenklappen, de zogenaamde collapsmethode. Maar de resectie van longgedeelten door middel van overdruk in de longen kreeg op continentaal Europa nauwelijks voet aan de grond en zeker niet bij de weinige chirurgen die zich aan de thoraxchirurgie waagden. Eerland begreep dat er op dit terrein nog veel winst te boeken viel, vroeg en kreeg de benodigde apparatuur, vooral voor de anesthesie en de nabehandeling, en verrichtte op 15 december 1939 zijn eerste longoperatie – met succes. Tijdens de Duitse bezetting ging hij daar gewoon mee door en in de *Mededeelingen der Chirurgische Universiteitskliniek (1940-1946)* publiceerde hij regelmatig de resultaten van zijn arbeid. In februari 1944 werd het werk hem echter onmogelijk gemaakt door een toenemende tekort aan medicijnen en materialen en doordat de bezetter een steeds groter beslag legde op het Academisch Ziekenhuis en de inzet van de chirurgen.

Na de oorlog (en de zuivering) hervatte Eerland zijn werk. Op 24 september 1945 verrichtte hij weer een longoperatie, maar Eerland begreep al gauw dat door het isolement waarin de medische wereld tijdens de bezetting terechtgekomen was, de achterstand op de Angelsaksische wereld groot was geworden. Hij stond dan ook vooraan bij de toewijzing van beurzen voor studiereizen naar Engeland en de Verenigde Staten. Begin 1946 ging hij naar Engeland met een beurs van de British Council en later dat jaar vloog hij met een reisbeurs van de Rockefeller Foundation naar de Verenigde Staten om zich te laven aan de nieuwe inzichten en technieken die de chirurgen daar in de voorbije jaren hadden ontwikkeld. Hij wilde vooral weten hoe het stond met de operatietechniek bij long-, hart- en slokdarmproblemen, maar was net zo goed geïnteresseerd in nieuwe vindingen op het gebied van de verdoving (zoals de ontdekking van het spierverslappend middel curare, dat een lichtere narcose mogelijk maakte), de behandeling van trombose, hoge bloeddruk en verschillende vormen van kanker. De meeste indruk maakte op hem de manier waarop in het Johns Hopkins Hospital in Baltimore de zogenaamde ‘blue babies’ werden geopereerd, pasgeboren kinderen die door een aangeboren hartafwijking een constant tekort aan zuurstof hadden. Met een schat aan ervaringen keerde Eerland eind oktober 1946 weer naar Nederland terug en in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* maakte hij zijn collega’s daar deelgenoot van. Hij toonde zich enthousiast over de openhartigheid waarmee zijn collega’s hem over de nieuwste ontwikkelingen en de plannen voor de toekomst hadden verteld, hij jubelde over de ruime voorzieningen die hij overal was tegengekomen, en hij was duidelijk onder de indruk van het teamwork dat in de Verenigde Staten de norm was. ‘Alles wordt [in Amerika] in teamverband opgezet en ieder draagt zijn steentje bij. De kans, dat men den stand der wetenschap verder brengt wordt daardoor wel aanmerkelijk grooter,’ schreef hij en hij voegde eraan toe ‘dat het zelfs de vraag [is] of deze achterstand bij onze tegenwoordige armoede in de naaste toekomst kan worden ingehaald’.⁹ Met de kennis die Eerland op zijn reizen vergaarde (in 1947 bezocht hij de Verenigde Staten voor de tweede keer), wist

hij echter de thoraxchirurgie in Groningen al gauw op internationaal niveau te tillen.

Zo verzekerde Eerland zich in 1947 van de bijstand van een aparte anesthesioloog, C.R. Ritsema van Eck, de latere lector en hoogleraar op dit belangrijke deelgebied van de chirurgie. Deze ging in 1947-1948 eerst nog een jaar in de leer bij enkele anesthesiologen in Engeland alvorens in Groningen aan de slag te gaan. Verder ging Eerland een samenwerkingsverband aan met het Friese Volkssanatorium in Appelscha, waar men na het aantreden van een nieuwe geneesheer-directeur, J.K. Kraan, de terughoudende opstelling tegenover operatieve behandeling van tuberculose had laten varen. Om de patiënten in Appelscha nietodeloos te belasten en het Academisch Ziekenhuis ook enigszins te ontlasten, begon Eerland zelfs in Appelscha te opereren. Een of twee keer per week ging hij daarvoor met Ritsema van Eck, een operatiezuster en gesteriliseerde apparatuur in een taxi naar het Friese sanatorium (in maart 1963 werd het sanatorium verplaatst naar het nieuwgebouwde Beatrixoord in Haren). Eerland paste ook de organisatie van zijn werk in Groningen aan. Opereren in de borstkas was daar niet langer een 'one man's job', maar werd teamwork, waaraan veel verschillende specialisten samenwerkten: de chirurg natuurlijk, maar ook de anesthesioloog, de longarts, de radioloog, de fysioloog, de kno-arts (voor de diepere luchtwegen), de apotheker en iemand van de bloedtransfusiedienst, plus natuurlijk de nodige assistenten en verpleegsters.¹⁰ Eerland maakte er een gewoonte van om op vrijdagmiddag met al deze mensen een thoraxconferentie te beleggen, waarop de operaties van de voorbije week werden geëvalueerd en de operaties van de volgende week alvast werden doorgenomen. In dit team had iedereen wat in te brengen, al werd de eindbeslissing altijd door Eerland genomen, die al van tevoren wist wat die beslissing zou inhouden. Want al werkte Eerland in teamverband, hij was en bleef tegelijk een zeer autocratisch optredende hoogleraar oude stijl – zonder dat dat overigens ooit tot problemen leidde.

In 1950 was Eerland zozeer overtuigd van de vooruitgang die hij had geboekt dat hij het samen met de fysioloog en biochemicus Robert Brinkman aandurfde om een (Engelstalige) postdoctorale cursus in thoraxchirurgie op te zetten, waar chirurgen uit de hele wereld zich verder konden bekwamen in de thoraxchirurgie.¹¹ Voor sommige deelnemers verstrekke de World Health Organization (WHO) een reisbeurs. De cursus, die plaatsvond van 28 maart tot 12 mei 1951, was gevuld met lezingen, demonstraties, laboratoriumbezoek, operaties en een bezoek aan Appelscha en werd geheel verzorgd door Groningse docenten. In de daaropvolgende thoraxcursussen (1952, 1953, 1954, 1955 en 1957) waren er ook bekende buitenlandse chirurgen die als docent optraden, zoals de Engelsen Russell Brock en Thomas Holmes Sellors. Deze cursussen waren een groot succes; in de eerste vier jaar waren er 236 deelnemers uit 36 landen. Groningen had zich daarmee opgewerkt tot een van de meest vooraanstaande centra voor thoraxchirurgie in de wereld en dat straalde af op de hele universiteit. De erkenning voor Eerland kon dan ook niet uitblijven. De belangrijkste onderscheiding was wel zijn benoeming tot Honorary Fellow of the Royal College of Surgeons of England in 1962, waarvoor hij was voorgedragen door de grootmeester van de Britse thoraxchirurgen, Thomas Holmes Sellors. Op zijn beurt regelde Eerland voor Sellors een eredoctoraat in de geneeskunde in Groningen ter gelegenheid van het lustrum in 1964.

In de eerste edities van de thoraxcursussen lag het accent nog volledig op de longchirurgie. Dat was alleszins gerechtvaardigd, want de verspreiding van tuberculose was

door en na de oorlog flink toegenomen, onder andere bij mensen die uit kampen in Duitsland en Polen waren teruggekeerd. Maar geleidelijk kwam ook de hartchirurgie aan bod, mede dankzij de ontwikkeling van technieken om gedurende korte tijd de werking van het hart stil te leggen zonder dat de patiënt blijvende schade opliep. Eerland had al operaties uitgevoerd aan de bloedvaten en de kleppen rondom het hart, maar in het hart had hij nog niet geopereerd. Dat werd nu mogelijk door zogenaamde hypothermie toe te passen (afkoeling van het lichaam en speciaal het bloed tot ongeveer 30 graden), waardoor de bloedtoevoer naar het hart werd stilgelegd. De chirurg kreeg daardoor zo'n zes minuten de tijd om het hart te openen en te doen wat hij moest doen. In het begin koelde men de patiënt af door hem onder te dompelen in een bak met ijsblokjes (het 'ijsbad'). Daarmee werd op 24 april 1955 voor het eerst een openhartoperatie uitgevoerd. De eerste twee patiënten overleden nog kort na de operatie, maar al snel daalde de mortaliteit aanzienlijk en bleek deze werkwijze effectief te zijn. Van de eerste 16 patiënten overleden er 6, van de volgende 27 slechts 2. Andere mogelijkheden om de patiënt af te koelen waren de extracorporale koeling (door het bloed via een infuus uit het lichaam van de patiënt te laten vloeien, vervolgens in een koude omgeving af te laten koelen en daarna weer elders in het lichaam binnen te laten stromen) en het toedienen van bepaalde medicijnen. Nog veel verder gingen echter Eerlands assistenten Johan Christiaan Dorlas en Jan Homan van der Heide (beiden overigens leerling van de fysioloog en biochemicus Brinkman), die op de zolder van de Heelkundige Kliniek op basis van een buitenlands voorbeeld experimenteerden met een hart-longmachine, die voor enige tijd, maar veel langer dan zes minuten, de functie van hart en longen kon overnemen. Met steun van ZWO en TNO probeerden Dorlas en Homan van der Heide deze revolutionaire machine op honden uit en in 1957 was het apparaat zo ver ontwikkeld dat Eerland er patiënten uit zijn kliniek mee durfde te opereren. De eerste patiënt, die op 8 mei 1957 onder het mes kwam, overleefde de operatie met glans, wat het Groningse ziekenhuis een primeur in de niet-Angelsaksische wereld bezorgde. In 1964 had Eerland al 52 keer met de hart-longmachine geopereerd, met een lage mortaliteit. Inmiddels waren Dorlas en Homan van der Heide in 1960 gepromoveerd op de eerste ervaringen met de hart-longmachine, die door Eerland de 'cirrestor' werd genoemd (van *circulatie* en *respiratie*) – een naam die niet zou beklijven.¹²

Eerland heeft met een toewijding die aan bezetenheid grensde zijn leven in dienst gesteld van de chirurgie, die van de borstholte in het bijzonder. Alles werd eraan opgeofferd, waardoor, zoals hij zelf later ook zag, veel liefs hem voorbijgegaan is. 'Zijn toemeloze energie, met die van enkele andere werkers,' zo stelde zijn Amsterdamse collega Ite Boerema na Eerlands overlijden, 'voerde de chirurgie in ons land op tot een hoogte, die misschien nooit eerder bereikt werd.'¹³ Maar was dit nu wel wetenschap? Opereren is op zichzelf geen wetenschap, althans in de zin dat daarmee onze kennis van de wereld om ons heen vergroot en ons inzicht in de werking van de natuur verdiept wordt, maar misschien is dat een te beperkte opvatting van wetenschap. Bovendien vergt een nieuwe operatietechniek of de inzet van nieuwe technologie bij een operatie grondige en ook nieuwe kennis van fundamentele processen in het menselijk lichaam. Het feit dat de bevindingen van Eerland en zijn team in de *Proceedings* van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen werden gepubliceerd geeft al aan dat het werk van het Groningse team als een bijdrage tot de wetenschap werd gezien (Eerland

was sinds 1950 lid van de Akademie). Zelf heeft Eerland nooit enige twijfel gekend of hij naast zijn bijdrage aan patiëntenzorg en onderwijs aan studenten ook wel voldoende aan de wetenschap deed. Wel vroeg hij zich op latere leeftijd wel eens af of er toch ook niet nadelen kleefden aan het teamwerk. Het werken met een groot medisch team had het nadeel dat de persoonlijke verhouding tussen arts en patiënt in gevaar kwam. 'De verdeling van de verantwoordelijkheid over meerdere leden van deze bedrijfsge-meenschap en een nauwelijks vermijdbare mechanisering van het vooronderzoek, de operatie en de nabehandeling,' schreef hij in zijn memoires, 'dreigen de menselijke verhoudingen aan te tasten of zelfs te elimineren.' Ook de steeds verder gaande speci-alisatie in de chirurgie baarde hem zorgen. De orgaanspecialist, zoals de longarts of de cardioloog, loopt altijd gevaar 'de zieke, hulpbehoevende mens te eenzijdig van advies te dienen omdat hij in plaats van de zieke mens slechts het zieke orgaan ziet'.¹⁴ Eerland hoopte maar dat de algemeen chirurg al die specialismen bij elkaar zou houden. Hij pleitte in landelijk verband voor het opleiden van 'algemene chirurgen, die op grond van hun aanleg in een chirurgische kliniek de leiding van een team op zich kunnen nemen'. De algemene chirurg dus als specialist in het bijeenbrengen van andere specialisten, de algemene chirurgie als 'de band die allen verenigt'.

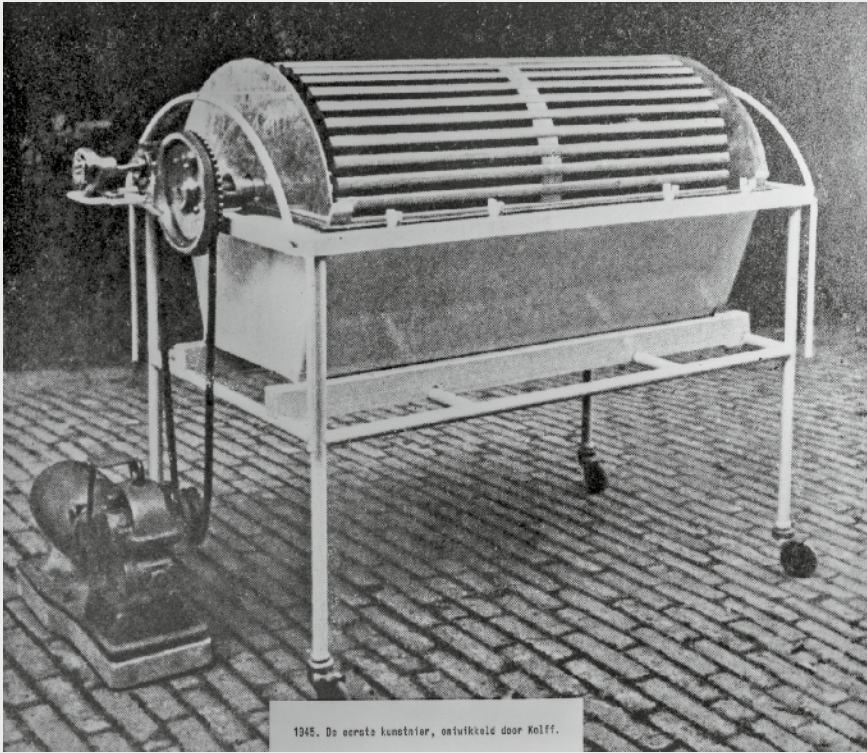
Toen Eerland in 1965 in verband met zijn gezondheid vervroegd met emeritaat ging – hij hield zijn afscheidsrede op 18 juni van dat jaar – kon hij terugkijken op een vrucht-bare periode als hoogleraar in Groningen. Hij en zijn medewerkers hadden een 'mee-slepende tijd' beleefd, waarin hard gewerkt was, de operatietechniek grote vorderin-gen had gemaakt en Groningen was uitgegroeid tot een internationaal centrum voor thoraxchirurgie. Zijn opvolgers, de uit Den Haag afkomstige P.J. Kuijjer voor algemene chirurgie en Homan van der Heide voor thoraxchirurgie, konden zich opmaken voor de volgende fase in de ontwikkeling van de chirurgie, de transplantatiegeneeskunde.¹⁵

DE KUNSTMATIGE NIER VAN WILLEM KOLFF

Groningen was niet alleen de kraamkamer van de hart-longmachine, maar ook van de kunstmatige nier, een ander voorbeeld van het nut van de technologie voor de medische wetenschap. Alleen heeft in dit geval de Groningse universiteit de uitvinder van dit vernuftige apparaat, de internist Willem Johan ('Pim') Kolff, niet kunnen vasthouden en speelde na het allereerste begin de geschieden-is van de kunstnier zich buiten Groningen af.¹⁶

Kolff promoveerde op 16 januari 1946 in Groningen op het proefschrift *De kunstmatige nier*. Dat was het voorlopige sluitstuk van een jarenlange zoektocht naar een functionerende kunstnier. De in 1911 in Leiden geboren Kolff had in zijn geboortestad geneeskunde gestudeerd en was in 1938 voor zijn specialisatie inwendige geneeskunde in Groningen aangenomen door Leonard Polak Daniëls, die anders dan zijn collega's in den lande geen bezwaar had tegen het aantrekken van assistenten die al getrouwd waren, zoals Kolff. Al kort na zijn komst in Groningen werd Kolff geconfronteerd met een ernstig zieke patiënt die aan nierversgiftiging of uremie leed, de Groningse boerenzoon Jan Bruning.

35 Een van de eerste kunstnieren van W.J. Kolff, 1945. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Kolff moest machteloos toekijken hoe deze jongeman van 22 jaar onder zijn handen een ellendige dood stierf, en hij vroeg zich af of er niet een manier was om zulke patiënten te redden. Hij dook in de literatuur en de technisch aangelegde Kolff – die bijvoorbeeld goed kon timmeren – was daarbij vooral geïnteresseerd in mechanische oplossingen.

Kolff kwam er al snel achter dat er in het verleden reeds pogingen waren gedaan om bij patiënten wier nieren niet meer of niet meer voldoende functioneerden het bloed buiten het lichaam te zuiveren. Dat zou moeten gebeuren door het bloed (met daarin kleine moleculen als ureum) via een semipermeabel membraan dat grotere moleculen niet doorliet, in contact te brengen met een spoelvloeistof waarin die kleine moleculen konden oplossen (dialyse). Kolff begreep dat initiële problemen, zoals het vinden van een goed membraan en het tegengaan van bloedstolling, al waren opgelost. Desondanks was nog niemand erin geslaagd een apparaat te construeren dat ook werkte, en eerdere onderzoekers hadden het daarom opgegeven. Maar Kolff zag nog kansen en samen met de hoogleraar fysiologische chemie, Robert Brinkman, die veel aan bloedonderzoek deed en zelf al dialyse-apparaten had ontwikkeld, ging hij aan de slag.¹⁷ Hij maakte ook gebruik van de inzichten van een andere Groningse

hoogleraar, de zoöloog E.H. Hazelhoff, die onderzoek deed naar ademhaling bij vissen. Hazelhoff had ontdekt dat voor de uitwisseling van stoffen via een membraan beweging essentieel was: het bloed en de spoelvloeistof moesten voortdurend langs het membraan stromen. Zoals vissen ademen via hun kieuwen, zou het ureum via het membraan in de spoelvloeistof diffunderen. Gewapend met deze kennis ontwikkelde Kolff een eerste model van een kunstmatige nier: een rechtopstaande trommel die diagonaal omwonden was met een meterslange, spiraalsgewijs gewonden slang van cellofaan waar het bloed langzaam doorheen stroomde. Die trommel draaide door een bak met spoelvloeistof die de giftige moleculen uit het bloed opnam en het zo reinigde voordat het weer in het lichaam terugvloede.

Toen brak in Nederland de oorlog uit en kwam er een eind aan Kolffs onderzoek, voorlopig. Polak Daniëls, die zijn jonge assistent alle ruimte had gegeven, had zich in de meidagen van 1940 van het leven beroofd en al spoedig werd duidelijk dat een nationaalsocialistische arts, G.A. Kreuzwendedich von dem Borne, zijn opvolger zou worden. Onder een NSB'er wilde Kolff niet werken en daarom maakte hij snel zijn opleiding af. Hij vertrok daarna naar Kampen, waar hij op 1 juli 1941 als internist aan het ziekenhuis Stichting Engelenberg begon. In Kampen pakte hij zijn project om een werkende kunstmatige nier te maken weer op en met medewerking van de Kamper Emaïlle Fabrieken construeerde hij in oktober 1942 de eerste functionerende kunstnier. Op aanwijzing van de directeur van de fabriek, ir. Th.J. Berk, had Kolff de verticaal draaiende trommel vervangen door een horizontaal draaiende. Onder invloed van de zwaartekracht ging het bloed zo vanzelf stromen. De eerste patiënt diende zich in de winter van 1942-1943 toevallig aan, een zieke Joodse man, bij de razia's ongemoeid gelaten omdat hij al in het ziekenhuis lag en daarna 'vergeten' was. Hij leed aan uremie ten gevolge van prostaatkanker en was al opgegeven toen Kolff hem aan zijn apparaat legde, maar tijdens de dialyse ging van alles mis. Het werd een janboel en de man overleed nog tijdens de spoeling.

Ieder ander zou het toen opgegeven hebben, maar niet Kolff. Hij probeerde te achterhalen wat er fout was gegaan en zocht bovendien versterking van zijn team. Die vond hij, na raadpleging van Brinkman in Groningen, in de student geneeskunde Jacobus (Bob) van Noordwijk. Van Noordwijk was in 1941, kort voor zijn kandidaatsexamen, in Groningen opgepakt wegens ondergronds werk, veroordeeld tot achttien maanden cel en vervolgens overgebracht naar een gevangenis in Bochum. Na vrijlating mocht hij niet verder studeren, maar bij Kolff was hij welkom. Een maand na de komst van Van Noordwijk deed Kolff een nieuwe poging om een patiënt te dialyseren (maart 1943). Hij had inmiddels ook het besluit genomen om iedere patiënt uitvoerig te documenteren, zodat hij er eventueel op zou kunnen promoveren. De patiënte, Janny Schrijver, had enige baat bij de dialyse – ze overleefde de dialyse ruim vier weken – maar overleed toen alsnog. Net als dertien andere patiënten die Kolff aan

het apparaat legde (één patiënt ging weer gezond en wel naar huis, maar deze zou ook zonder dialyse genezen zijn). Toch leerde Kolff van elke mislukking en kon hij steeds verbeteringen in zijn apparaat aanbrengen, zodat de hoop dat het ooit zou lukken om een patiënt in leven te houden niet vervloog. Niet gehinderd door scrupules over het experimenteren met eigenlijk (zo bleek steeds bij obductie) al ten dode opgeschreven patiënten ging Kolff zijn gang – het doel heiligde de middelen. Kolff publiceerde erover, in zowel het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* als in de Zweedse (en dus neutrale) *Acta Medica Scandinavica*.

Het is niet moeilijk Kolff een heldenrol toe te dichten en hem te bewonderen als de pionier die met bescheiden middelen toch iets groots tot stand bracht. Zijn kunstnier bestond uit een waterbak van de fabriek, een waterpomp van een T-Ford, een aluminium trommel uit een neergeschoten Duitse bommenwerper, rubberen slangen en cellofaan waar slagers worst in draaiden, en toch werkte het. Maar het is evengoed mogelijk om hem achteraf neer te zetten als een cowboy in de klinische geneeskunde, die tegen alle regels en conventies in zijn eigen gang ging en met primitief geknutsel ('gepruts met een motortje en een membraan') op onverantwoorde wijze een medische doorbraak probeerde te forceren. Inderdaad was Kolff een 'horrible simplificateur', die meer wilde dan waar zijn middelen toe in staat waren, maar hij wist medewerkers en personeel steeds weer zo te inspireren dat ze hem bleven steunen – tot het een keer wél zou lukken.¹⁸

Eind juli 1944 – de geallieerden zaten al in Normandië – moest Kolff zijn pogingen staken wegens toenemende materiaaltekorten. Ook moest hij Van Noordwijk missen, die in Groningen ondergedoken zat. Maar na de bevrijding pakte hij de draad weer op en maakte hij zich op voor zijn promotie. Het proefschrift was al voor een deel gedrukt, toen zich voor het eerst weer een patiënt aandienende, een vrouw op leeftijd die als NSB'er geïnterneerd was, Sophie Schafhardt. NSB'er of niet, Kolff legde haar aan zijn apparaat en dit keer herstelde de patiënte volledig! In het tweede deel van zijn proefschrift kon hij nog net een korte passage invoegen waarin hij melding maakte van deze eerste succesvolle dialyse.¹⁹ En de eerste stelling van zijn proefschrift luidde, bijna triomfantelijk: 'De acute uraemie kan men op het ogenblik doeltreffend bestrijden; zij behoeft niet meer de onmiddellijke doodsoorzaak van een patiënt te zijn.' De promotie (bij Brinkman) was cum laude en Kolff vergat niet bij het promotiediner na afloop het hele dialyseteam uit Kampen uit te nodigen, ook de zusters en de analisten.

Kolff deed er alles aan om daarna zijn bevindingen en zijn apparaten wereldwijd te promoten. Van Noordwijk, die inmiddels weer in Groningen studeerde, verzorgde een verkorte Engelstalige editie van het proefschrift en Kolff zelf stuurde vier tijdens de oorlog geconstrueerde kunstnieren naar ziekenhuizen in Londen, Krakau, Montreal en New York. In zijn begeleidend schrijven

aan Isidore Snapper, een Nederlandse medicus die al voor de oorlog zijn vaderland had verlaten en inmiddels gevierd internist in New York was geworden, bood Kolff aan de werking van het apparaat ter plekke te komen demonstreren en in 1947 leidde dit tot een lezingentour door de Verenigde Staten. Uiteindelijk bleek Kolff's toekomst in dat land te liggen. In eigen land ondervond hij tegenwerking, vooral van de Amsterdamse internist J. Borst, die niets zag in de kunstmatige nier en nierpatiënten liever een speciaal dieet voorschreef. Toen Kolff in 1949 een uitnodiging kreeg om in Cleveland, Ohio aan de slag te gaan, ging hij daar, ondanks alle onzekerheden, graag op in. Overigens speelden daarbij ook zorgen over de armoede waartoe Nederland door het verlies van Indië veroordeeld leek en over het Rode Gevaar een rol. Per 1 maart 1950 nam hij ontslag in Kampen en vertrok – voorgoed – naar de Verenigde Staten, waar hij een imponerende carrière zou doorlopen en nog tal van kunstmatige organen zou construeren (zoals een kunsthart, kunstlongen, en een kunsttoeg). In Nederland dreigde door zijn vertrek de ontwikkeling van de kunstmatige nier tot stilstand te komen. Maar nog in het jaar dat Kolff vertrok, promoveerde in Groningen de internist Erik Twiss op een proefschrift over dialyse, weer bij Brinkman.²⁰ De auteur had in 1949 Kolff geassisteerd in Kampen en zette nu diens werk voort. Toen Twiss in 1951 aan het St. Clara Ziekenhuis in Rotterdam werd verbonden, begon hij daar een eigen dialysecentrum, het eerste in Nederland.²¹

AMERIKANISERING VAN DE BÈTAWETENSCHAPPEN

De Verenigde Staten trokken niet alleen talent aan, maar gaven het na verloop van tijd ook terug – met rente. In Groningen hebben vooral de astronomen en de scheikundigen daarvan geprofiteerd. Hun toch enigszins sukkelende of onvaste afdelingen kregen daardoor een impuls waarvan het heilzame effect tot op de dag van vandaag doorwerkt.

Adriaan Blaauw en de sterrenkunde

De astronomie in Groningen had na de oorlog veel van zijn glans verloren.²² Toen de Duitsers verdreven waren, bestond het Kapteyn Instituut uit één hoogleraar, P.J. van Rhijn, die tijdens de oorlog tuberculose had gekregen en met langdurig ziekteverlof was, één matig betaalde assistent, Adriaan Blaauw, en een zestal rekenaars – op papier althans, want tijdens de bezetting waren de meesten verdwenen. Studenten waren er amper. Het onderzoeksprogramma was nog altijd gecentreerd rond de uitvoering van het 'Plan of Selected Areas', dat ooit door Kapteyn was begonnen en door Van Rhijn was voortgezet. Terwijl de astronomie elders nieuwe paden insloeg – de radiosterrenkunde kwam na de oorlog op – bleef men in Groningen stug doorrekenen aan de fotografische platen die in Harvard van geselecteerde segmenten van de sterrenhemel waren gemaakt. Terwijl de Groningse rekenaars de magnitude van de sterren bepaalden, werden in de Bergedorfer Sternwarte bij Hamburg van dezelfde sterren de spec-

tra bepaald (op basis van eigen opnamen). Deze samenwerking, die tijdens de oorlog zo goed als stil was komen te liggen, werd spoedig na de oorlog weer opgepakt en in 1953 afgesloten met de publicatie van het laatste deel van de *Bergedorfer Spektral Duchmusterung* – waarin tot irritatie van Van Rhijn de bijdrage van Groningen aan die onderneming naar het tweede plan was verdreven.²³ Wel deed de Internationale Astronomische Unie (IAU) hem de eer aan in 1953 haar eerste symposium, over ‘Co-ordination of Galactic Research’, in het conferentieoord Vosbergen bij Groningen te houden. De Leidse hoogleraar J.H. Oort was voorzitter, Blaauw secretaris en Van Rhijns medewerker Lukas Plaut plaatselijke secretaris. Het symposium vond plaats van 22 tot en met 27 juni en besprak de vraag hoe het nu verder moest met het onderzoek van de bouw en de dynamiek van het Melkwegstelsel.²⁴

Blaauw was toen al lang niet meer Van Rhijns assistent. Weliswaar had hij in verband met het ziekteverlof van Van Rhijn direct na de oorlog een onderwijsopdracht gekregen, maar hij was al vertrokken voor hij goed en wel college kon gaan geven. In Leiden was Oort directeur van de sterrenwacht geworden en hij vroeg toen aan Blaauw of hij in Leiden conservator wilde worden. Daar hoefde Blaauw, die van 1932 tot 1941 in Leiden had gestudeerd, niet lang over na te denken, want anders dan Groningen was Leiden een levendig centrum van sterrenkundig onderzoek. Hij verliet Groningen al in oktober 1945 en kwam alleen nog maar even terug om op 7 juli 1946 bij Van Rhijn te promoveren op een groep sterren met afwijkend gedrag: *A Study of the Scorpio-Centaurus Cluster* (een klassiek onderwerp waarover Kapteyn al in 1914 iets had gepubliceerd). Voor de resultaten van dit onderzoek, begonnen op suggestie van Van Rhijn, maar tijdens de oorlog opgezet en uitgevoerd in alle eenzaamheid in Groningen, verwierf Blaauw het predicaat cum laude, hoewel pas later duidelijk werd wat het ware belang was van deze studie van een wat afwijkende groep sterren – namelijk als aanloop naar de eerste inzichten over het ontstaan en de evolutie van sterren in de kosmos.

Lang bleef Blaauw niet in Leiden. Allereerst verbleef hij in 1947-1948 een aantal maanden aan het grote Yerkes Observatory (ten noorden van Chicago), wat hem ook in staat stelde veel door de Verenigde Staten te reizen. Na terugkeer in Leiden werd hij daar lector, maar in 1949 stuurde Oort hem al weer naar Kenia om een sterrenkundige expeditie op de evenaar uit het slop te trekken. Drie jaar later, in 1952, ging Blaauw opnieuw naar Yerkes en dit keer leek het een vertrek voor altijd te zijn. In Yerkes deed de directeur, Bengt Strömberg, hem namelijk een aanbod voor een vaste aanstelling als *associate professor* aan de University of Chicago en astronoom aan Yerkes (en aan het aan deze sterrenwacht gelieerde MacDonald Observatory van de University of Texas). Voor Blaauw was dit een aanbod dat hij niet kon afwijzen. In Leiden waren er onder Oort weinig carrièremogelijkheden, terwijl in de Verenigde Staten wel allerlei kansen lagen. Hoewel hij er minder verdiende dan in Nederland, besloot Blaauw toch het aanbod te aanvaarden en in september 1953 vestigde hij zich metterwoon in Williams Bay, vlak bij Yerkes. Hij kwam er om er te blijven: de Verenigde Staten zouden zijn tweede vaderland worden.

Maar het liep anders. In 1956 kwam de positie van Van Rhijn in Groningen vacant en de Groningse curatoren, gesteund door adviezen van verschillende astronomen, hadden hun zinnen gezet op Blaauw als diens opvolger. Blaauw, die inmiddels ook *associate director* van Yerkes was geworden, aarzelde. Het Groningse instituut was een stuk

kleiner dan het Leidse. In Groningen waren amper studenten (Jan Borgman was er in 1956 als eerste in tien jaar tijd gepromoveerd) en er waren maar twee medewerkers, Plaut voor veranderlijke sterren en Borgman voor de elektronica en de optische instrumenten. Ook de carrièremogelijkheden voor Blaauw waren in de Verenigde Staten nog steeds groter dan in Nederland. Maar het bleek dat men in Groningen bereid was diep in de buidel te tasten. Blaauw vroeg en kreeg substantiële personele uitbreiding op het Kapteyn Instituut en hem werd de toezegging gedaan om in Groningen of in de omgeving een sterrenwacht te bouwen (dat werd de sterrenwacht in Roden). Op Yerkes Observatory begon juist in die tijd de onderzoeksgroep uit elkaar te vallen en werd de toekomst van dit observatorium onzeker. Daarom waagde Blaauw het erop en ging hij – ‘met lood in de schoenen’ – terug naar Nederland, terug naar Groningen.

Blaauw heeft er geen spijt van gehad. De toegezegde personele uitbreiding kwam er inderdaad. Hij kon uit Leiden de radiosterrenkundige Hugo van Woerden aantrekken, die binnen enkele jaren een sterke eigen onderzoekslijn begon (hij moest nog wel promoveren, maar met een flinke duw van Blaauw lukte dat in 1961). Een aantal jaren later, in 1963, haalde Blaauw de Amerikaan Stuart Robert Pottasch over een al in 1960 vrijgegeven positie als hoogleraar astrofysica in Groningen te aanvaarden. Toen Blaauw naar Groningen kwam, stonden er niet meer dan acht mensen op de loonlijst, tien jaar later werkten er zo’n veertig mensen op het instituut, onder wie vijf kroondocenten!²⁵

Ook het onderzoeksprogramma werd uitgebreid, met radiosterrenkunde en astrofysica, maar ook op het vlak van de optische astronomie. De oude kijker van Van Rhijn (uit 1931) was onhandig en weinig efficiënt. Hij diende alleen om studenten enige ervaring te laten opdoen in het werken met een telescoop. Blaauw besloot in plaats daarvan in te zetten op de aanschaf van een 61 cm spiegeltelescoop, die buiten de stad zou moeten worden geplaatst (in Roden dus), waar niet alleen betere waarnemingen verricht konden worden, maar ook een werkplaats kon worden ingericht voor de ontwikkeling van nieuwe instrumenten. Borgman, leerling van Van Rhijn én van de experimenteel fysicus Hendrik Brinkman, kreeg de taak om de bouw en de instrumentatie van de geplande sterrenwacht in Roden voor te bereiden. Borgman had zich in zijn studie toegelegd op de elektronische instrumenten die een steeds belangrijker rol in de sterrenkunde speelden, en maakte van het bouwen van dergelijke instrumenten voor de eigen sterrenwacht en voor sterrenwachten elders een goedlopend bedrijf. Hij had daarbij het geluk dat de centrale instrumentenmakerij die curatoren voor de natuurwetenschappelijke faculteit in gedachten hadden niet doorging omdat de natuur- en scheikundigen hun eigen werkplaatsen niet wensten op te geven. De al aangeschafte apparatuur ging toen naar de sterrenkundigen, die er in Roden wel raad mee wisten.

Blaauw zorgde ook voor een internationale, zelfs kosmopolitische sfeer op zijn instituut. Voor zijn staf had hij een jaarlijks reisbudget van tienduizend gulden bedongen, zodat die stafleden regelmatig een tijd naar een sterrenwacht elders konden gaan om daar waarnemingen te doen. Borgman ging in 1957 voor een jaar naar Arizona en Texas, Plaut deed in 1959 waarnemingen op het Mount Palomar Observatory in Californië. Omgekeerd nodigde Blaauw regelmatig buitenlandse astronomen uit om enkele maanden of zelfs langer in Groningen te komen werken. De Vlaming Luc Braes kwam in 1958 als promotieassistent van Leuven naar Groningen (hij promoveerde in 1967) en de Japanner Keiya Takakubo verbleef als postdoc in Groningen van 1959 tot

1961.²⁶ Het duurde alleen nog wel een aantal jaren voordat er weer wat studenten kwamen. Tjeerd van Albada en Harm Habing waren in 1958 de eersten (beiden werden later hoogleraar, Van Albada in Groningen, Habing in Leiden). In 1958 begon Blaauw ook met wekelijkse stafcolloquia, die al gauw een traditie werden.

Kort na zijn komst in Nederland werd Blaauw ingeschakeld in het werk van de Stichting Radiostraling Zon en Melkweg (SRZM). Dit was een door ZWO gefinancierde stichting voor radiosterrenkundig onderzoek die door Leiden en Utrecht werd bestuurd en waar Van Rhijn nooit bij betrokken was geraakt, deels omdat Oort hem erbuiten hield, deels omdat Van Rhijn de grote bedragen die de stichting voor de nieuwe radiotelescopen vroeg ongepast vond in een land dat nog maar net begon te herstellen van de verwoestingen van de oorlog.²⁷ De SRZM viel echter niet te negeren: ze beschikte sinds 1957 over de ultramoderne radiotelescoop bij Dwingeloo en maakte al plannen voor een nog grotere installatie. Blaauw ging dus wel meedoen en werd al in 1958 secretaris van de stichting. Samen met Van Woerden zorgde hij ervoor dat de sterrenkundigen in Leiden en Groningen een voor beide partijen bevredigende taakverdeling op dit terrein overeenkwamen (in Utrecht richtten de radiosterrenkundigen zich hoofdzakelijk op het onderzoek naar de straling van de zon). Het Groningse radiosterrenkundige onderzoek was overigens mede mogelijk gemaakt door de aanschaf van de eerste grote elektronische rekenmachine in Groningen, de ZEBRA. De astronomen legden al gauw beslag op 70 procent van de rekencapaciteit van dat apparaat.

Maar ook op internationaal vlak liet Blaauw Groningen weer een duchtig woordje meespreken. In 1953 waren de sterrenkundigen in Europa op de Vosbergenconferentie warm gemaakt voor het plan om op het zuidelijk halfrond een grote gemeenschappelijke optische telescoop op te richten. De Amerikaanse astronoom (van Duitse origine) Walter Baade, die een goede vriend was van Oort en toevallig twee maanden in Leiden verbleef, had eerst Oort en daarna andere Europese astronomen ervan overtuigd dat alleen door samen te werken en voor gemeenschappelijke rekening zo'n telescoop op het zuidelijk halfrond te bouwen de Europeanen de concurrentie met de Verenigde Staten aan zouden kunnen. In 1954 stelden vertegenwoordigers van zes West-Europese landen een intentieverklaring op, maar de onderneming werd pas een succes toen Blaauw na zijn terugkeer naar Europa zijn schouders eronder zette. In 1959 werd hij secretaris van de voorlopige Council van wat de ESO (European Southern Observatory) ging heten en in 1962 sloten Nederland, België, Frankrijk, West-Duitsland en Zweden eindelijk het verdrag (Engeland had afgehaakt). Op een bergtop in het noorden van Chili verrees uiteindelijk in de loop der jaren een groot aantal telescopen (eerder was Zuid-Afrika in beeld geweest). Blaauw werd later de eerste wetenschappelijk directeur en weer later algemeen secretaris van de ESO.²⁸

Hugo van Woerden heeft bij het afscheid van Blaauw in 1984 een poging gedaan de factoren aan te wijzen die Blaauw tot zo'n succesvolle onderzoeksleider hebben gemaakt. Dat succes dankte Blaauw natuurlijk in de eerste plaats aan de hoge kwaliteit van zijn eigen onderzoek. Zo wist hij in 1961 in een baanbrekend artikel een bevredigende verklaring te geven van het verschijnsel van de zogenaamde 'run-away stars' (als in een dubbelster een van de sterren explodeert, wordt de andere ster met hoge snelheid weggeslingerd). In 1965 verscheen onder redactie van hemzelf en Maarten Schmidt (ooit student sterrenkunde in Groningen en inmiddels verbonden aan het Mount Wil-

son Observatory en het Mount Palomar Observatory in Californië) het vijfde deel van de gezaghebbende handboekserie *Stars and Stellar Systems*, en wel het deel *Galactic Structure*. Daarin schreef Blaauw zelf het hoofdstuk over 'The Concept of Stellar Populations'. Daarnaast speelde een aantal belangrijke persoonlijke eigenschappen mee. Blaauw was een rustige persoon, maar ook heel koppig. Zo hield hij vast aan het ooit aan Van Rhijn geschonken privilege om op een heldere nacht alle neonreclame in de binnenstad uit te mogen schakelen om waarnemingen te kunnen verrichten, ook al werd de kijker van Van Rhijn amper meer gebruikt en was het aantal neonlichten inmiddels tot vele honderden opgelopen. Verder was Blaauw ambitieus, veeleisend, maar ook behulpzaam en diplomatiek, en had hij, meer dan bijvoorbeeld Oort, oog voor de menselijke kanten van de wetenschap. Hij hield zijn prioriteiten goed in de gaten en nam er de tijd voor.

Maar het belangrijkste was misschien wel dat hij zijn medewerkers veel vrijheid en vertrouwen schonk. Toen bijvoorbeeld in 1960 voor het eerst de afdelingen een ontwikkelingsplan voor de volgende vijf jaar moesten maken, had Blaauw daar zelf geen tijd voor omdat hij op het punt stond naar Zuid-Afrika te vertrekken voor overleg over de locatie van de zuidelijke sterrenwacht. Hij liet een ruwe opzet achter en vroeg de staf (Borgman, Plaut en Van Woerden) op grond daarvan een plan in elkaar te zetten. In de aantekeningen van Blaauw konden zijn medewerkers toen al de bevorderingen lezen die hij voor zijn stafleden in de komende jaren in petto had! Dat was een extreem, maar wel sprekend voorbeeld van hoe hij gewoon was te opereren, namelijk altijd in goed overleg met zijn staf. Vanaf het begin maakte hij er een gewoonte van om wekelijks met zijn staf de afdelingszaken te bespreken. 'He consistently shared responsibility, concern and achievement,' aldus Van Woerden.²⁹ De straffe hiërarchische verhoudingen van voor de oorlog waren verdwenen, terwijl Blaauw als de primus inter pares toch onmiskenbaar gezag afdwong. Als Blaauw deze werkwijze niet uit Amerika had overgenomen, dan heeft zijn Amerikaanse ervaring hem zeker gestimuleerd deze 'democratische' houding verder te ontwikkelen. Het resultaat was er in ieder geval naar: dankzij de inbreng van deze Amerikaanse Nederlander stond Groningen binnen enkele jaren weer vooraan bij het sterrenkundig onderzoek.

Wijnberg, Kommandeur en de Groningse scheikunde

Het verhaal van de Groningse scheikunde lijkt enigszins op dat van de astronomie: direct na de oorlog een wat mindere periode, maar na enige tijd, mede onder invloed van het Amerikaanse voorbeeld, een sterke revival. Uiteindelijk zou het een Nobelprijs opleveren, maar dat zou nog wel even duren.

De afdeling scheikunde lag er in Groningen na de bevrijding wat verloren bij.³⁰ De hoogleraar anorganische en fysische scheikunde F.M. Jaeger was in 1943 overleden en zijn opvolging (het was de bedoeling de leerstoel te splitsen en twee opvolgers aan te stellen) was door de bezetter geblokkeerd. Zijn 'jongere' collega H.J. Backer was dicht bij zijn emeritaat en kon niet meer als een inspirerend docent of onderzoeker beschouwd worden. Ook in de lagere rangen waren gaten gevallen. Ten slotte verhuisde in 1947 de natuurwetenschappelijke propedeuse naar de medische faculteit, waar de medici eigen docenten voor dit onderwijs aanstelden, zodat er voor de schei- en natuurkundigen minder te doen was.³¹ Het vergde dus enige moed om in Groningen aan de slag te gaan en de afdeling weer uit het slop te halen.

De opvolgers van Jaeger, Eelco Wiebenga voor anorganische scheikunde en J.J. Hermans voor fysische scheikunde, kan die moed niet ontzegd worden. Beiden waren vreemd in Groningen. Wiebenga had in Amsterdam scheikunde gestudeerd en was daar vooral geïnteresseerd geraakt in de röntgenanalyse van kristallen (om zo de positie van atomen te achterhalen). In 1940 promoveerde hij bij J.M. Bijvoet in Utrecht op het proefschrift *Atoomafstand en chemische binding*. Later kreeg hij ook belangstelling voor de elektronenmicroscopie, een techniek om macromoleculen zichtbaar te maken die vooral in de Verenigde Staten was ontwikkeld. Tijdens de oorlog was Wiebenga assistent, hoofdassistent en conservator op het laboratorium van Bijvoet in Utrecht, tot hij op 21 januari 1946 benoemd werd tot hoogleraar anorganische scheikunde in Groningen. Hij begon zijn werk in mei 1946 en sprak zijn oratie *Van raden tot zien* uit op 19 oktober van dat jaar. De jonge Wiebenga (toen hij naar Groningen kwam was hij nog maar 32) voelde zich niet meteen thuis tussen de oudere, afstandelijke en in zijn ogen hautaine Groningse hoogleraren, maar hij deed er alles aan om dat te veranderen. Gebruikmakend van de internationale contacten die hij op het laboratorium van Bijvoet in Utrecht had opgedaan, regelde hij direct na zijn benoeming met financiële steun van de British Council dat een aantal vooraanstaande Engelse chemici naar Groningen kwam om een voordracht te houden, zoals Dorothy Hodgkin, Sir Lawrence Bragg, Kathleen Lonsdale en Max Perutz. Ook liet hij meteen merken veel meer dan zijn voorganger Jaeger open te staan voor de mening van de studenten. In 1950 kreeg hij de beschikking over een elektronenmicroscop, op dat moment het meest geavanceerde wetenschappelijke instrument in Groningen.

De vervulling van de vacature fysische chemie liet iets langer op zich wachten, maar in april 1947 sprak ook J.J. (Jan Joop) Hermans zijn oratie uit, *Vormeigenschappen van grote molekulen*. Hermans had in Leiden bij A.E. van Arkel gestudeerd, was daar ook in 1937 gepromoveerd en had kort voor de oorlog nog een jaar op University College in Londen doorgebracht. Na een kort uitstapje naar Wageningen was hij weer naar Leiden teruggekeerd om in 1942 in dienst te treden van het Instituut voor Cellulose Onderzoek in Utrecht, een onderdeel van de Algemene Kunstzijde Unie (AKU). Hermans was vooral een theoreticus, met een sterke belangstelling voor polymeerchemie (belangrijk in verband met de nieuwe kunststoffen die op de markt kwamen, de plastics) en voor elektronenmicroscopie, een interesse die hij dus met zijn collega proximus Wiebenga deelde. Ook behoorde Hermans net als Wiebenga nog duidelijk tot de jongeren: hij was bij zijn aantreden 37 jaar. De benoeming van de twee dertigers bij scheikunde moet in Groningen zijn gevoeld als een frisse wind in de welhaast negentiende-eeuwse ambiance van het oude chemische laboratorium aan de Bloemsingel.³²

Wiebenga was een blijvertje, maar Hermans (J.J. voor vrienden) was niet zo honkvast. In 1950 ging hij met een Rockefellerbeurs voor drie maanden naar het Polytechnic Institute of Brooklyn, tegenwoordig onderdeel van New York University. Zeer tegen de zin van het college van curatoren rekte hij zijn verblijf daar op tot een periode van twaalf maanden (ook Wiebenga bevond zich in dat jaar enige maanden in de Verenigde Staten). Hermans werd in Groningen in die periode vervangen door een jonge hoogleraar van het Polytechnic Institute, de polymeerchemicus Robert Benjamin Mesrobian, maar curatoren vonden dat maar zozo.³³ Nog erger werd het toen Hermans in 1953 aankondigde dat hij in Leiden was benoemd en Groningen zou verlaten. De secretaris

van curatoren, Cluysenaer, schreef op 11 februari 1954 enigszins geërgerd aan zijn collega in Leiden: '[...] in de kwestie van de Fysische Chemie hebben jullie ons wel enorm dwars gezeten door Hermans van ons weg te halen.'³⁴ Omdat ook Backer kort daarvoor met emeritaat was gegaan, viel er namelijk een behoorlijk gat in het onderwijs in de scheikunde. Om de pijn wat te verwachten bleef Hermans na zijn afscheid nog college geven tot zijn opvolger was aangetreden.³⁵

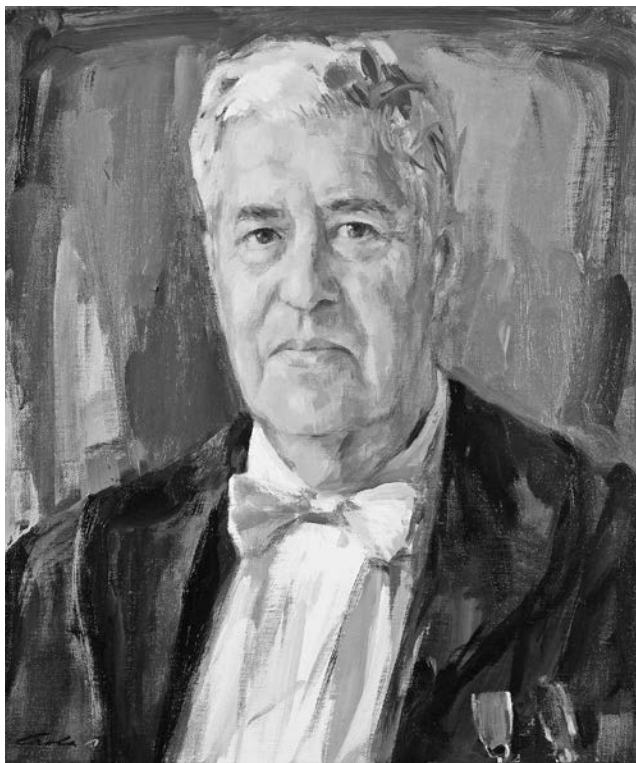
Maar ook aan de opvolger van Hermans beleefde Groningen weinig plezier. Nestor Trappeniers, een Vlaming, gold als een belofte. Hij was in 1952 summa cum laude gepromoveerd aan de Université Libre de Bruxelles en ontving daarvoor de Prix Jean Stas (plus een reisbeurs). In 1952-1953 verrichtte hij in Brussel postdoctoraal onderzoek bij de latere Nobelprijswinnaar I. Prigogine en het jaar daarop bracht hij als gastmedewerker door op het Van der Waalslaboratorium in Amsterdam van A.M.J.F. Michels, die zich, in de traditie van J.D. van der Waals, had gespecialiseerd in thermodynamische en transporteigenschappen van gecomprimeerde gassen. In die traditie werkte Trappeniers ook verder toen hij in 1954 de overstap maakte naar Groningen. Als docent was hij niet echt geslaagd – zijn colleges, hoe goed ook voorbereid, waren 'vrijwel niet te volgen' – maar als onderzoeker wekte hij grote verwachtingen. Hij bouwde zijn laboratorium om tot een werkplaats voor hoge drukken, met enkele reusachtige magneten voor onderzoek naar magnetische resonantie. Daarmee legde hij de basis voor inderdaad later als baanbrekend gekarakteriseerd onderzoek aan relaxatieverschijnselen in fluïda en moleculaire kristallen met behulp van toen nieuwe technieken van elektronen kernspinmagnetische resonantie. Maar helaas, voordat deze investeringen hadden kunnen renderen kondigde Trappeniers in december 1960 aan dat hij naar Amsterdam zou vertrekken om Michels op te volgen. De nieuwe, allemaal in eigen huis en onder zijn supervisie gebouwde apparatuur nam hij uit Groningen mee, en ook de meeste medewerkers gingen mee naar Amsterdam, afhankelijk als ze voor hun promotiewerk waren van de instrumenten van Trappeniers. Diens opvolger trof een zo goed als leeg laboratorium aan.³⁶

Ook met de opvolger van Backer, Joseph Ferdinand (Coco) Arens, had Groningen niet veel geluk. Net als Trappeniers was Arens iemand van wie men wat verwachtte. Na zijn studie scheikunde in Amsterdam, in 1941 afgesloten met een promotie, was hij tijdens de bezetting in dienst gekomen van Organon BV te Oss, waar hij erin slaagde een sterk verbeterde methode te ontwikkelen om vitamine-C te synthetiseren. Kort na de oorlog verwierf hij faam met de eerste synthese van vitamine-A. Arens, die geboren was in Nederlands-Indië, aanvaardde in 1948 graag het ambt van hoogleraar organische scheikunde aan de Technische Hogeschool (later Universiteit van Indonesië) in Bandung, totdat oplopende politieke spanningen tussen Nederland en Indonesië hem dwongen naar een baan in Nederland uit te kijken. De vacature-Backer kwam dan ook als groepen en na zijn oratie, op 1 juni 1954, leek de organische scheikunde in Groningen weer de weg omhoog te hebben gevonden. Zijn colleges werden, althans volgens de schrijver van zijn levensbericht, als inspirerend ervaren, zijn onderzoek als belangwekkend.³⁷ Maar tegen de tijd dat dat erkend werd – in 1960 werd Arens gekozen tot lid van de KNAW – vertrok hij naar Utrecht als hoogleraar organische scheikunde (in 1956 had hij nog een aanbod uit Amsterdam afgewezen). In Groningen kon men weer opnieuw beginnen.

Het is begrijpelijk dat de historicus van de Groningse chemie, Ton van Helvoort, Bloemsingel 10, het tehuis van de Groningse scheikundigen, een 'duiventil' noemt.³⁸ Dat is wat overdreven. Het propedeutisch organisch scheikundig onderwijs werd ononderbroken verzorgd door de lectoren J.M. van der Zanden (tot 1957) en Jan Strating (vanaf 1957), en terwijl bij fysische chemie en organische chemie de hoogleraren kwamen en gingen, bouwde Wiebenga bij anorganische scheikunde aan een stabiele onderzoeksgroep. In 1957 slaagde hij erin naast zijn eigen leerstoel algemene scheikunde, kristalchemie en scheikundige thermodynamica een lectoraat voor anorganische en elementaire analytische chemie te krijgen (later omgezet in een ordinariaat). Die plek werd bezet door de Oostenrijker Franz Jellinek, die in het genoemde jaar in Utrecht bij Bijvoet was gepromoveerd op de dissertatie *X-ray Diffraction in Chemistry: The Structure of the Chromium Sulphides and of Muscarine*. Dat was een type onderzoek dat dicht tegen dat van Wiebenga zelf aan lag. Ook met de kristallografen van het oude Mineralogisch-Geologisch Instituut aan de Melkweg, of wat daarvan over was, knoopte Wiebenga nauwe banden aan. Dit gold in het bijzonder voor de scheikundige W.G. (Wiepko) Perdok, een voormalig assistent van Backer en de oudere kristallograaf P. Terpstra. Perdok werd in 1955 benoemd tot lector nieuwere kristalmorfologie en daarenboven in 1957 namens het Groninger Universiteitsfonds tot bijzonder hoogleraar toegepaste kristalkunde (en beheerder van wat inmiddels het Kristallografisch Instituut heette). Een belangrijke mijlpaal was dat Wiebenga in 1961 voorzitter werd van de door ZWO gefinancierde Stichting voor Fundamenteel Onderzoek der Materie met Röntgen- en Electronenstraling (FOMRE) en dat Perdok daarvan secretaris werd. Voor de vastestoffysica (belangrijk in verband met de productie van transistoren) was Groningen een belangrijke en stabiele onderzoekseenheid geworden. Van de persoonlijkheid van Wiebenga, die niet alles in eigen hand wilde houden maar juist volop ruimte liet aan anderen, ging een positieve invloed uit. Beloftevolle onderzoekers als Aafje Vos en Jan Drenth profiteerden ervan.

Anders lag dat bij degene die in 1956 op de zolder van het Scheikundig Laboratorium begon als hoogleraar biochemie, de in 1939 naar Nederland gevluchte Duitse Jood Max Gruber. Net als Arens had de in Utrecht opgeleide Gruber in Indonesië gewerkt, namelijk als hoogleraar biochemie aan de Universiteit van Indonesië, en dankzij zijn goede verstandhouding met Arens, die net Bandung voor Groningen had verruild, werd Gruber in 1955 in Groningen benoemd op de nieuwe leerstoel biochemie. Om zich verder te specialiseren in dat vak – dat door de meer scheikundige oriëntatie verschilde van de fysiologische chemie, die in de medische faculteit werd gedoceerd – kreeg Gruber toestemming om eerst, vanuit Bandung, een halfjaar aan het Department of Biochemistry in Yale te werken, met steun van de Rockefeller Foundation, alvorens zich in maart 1956 in Groningen te melden. Hij was – niet verbazingwekkend gezien zijn nauwe band met Arens – vooral geïnteresseerd in de synthese van eiwitten en de rol daarbij van nucleïnezuren. Maar anders dan Arens bleef Gruber de rest van zijn carrière in Groningen, waar hij in 1961 een volwaardig laboratorium kreeg op de tweede verdieping van de nieuwe oostvleugel van het Chemisch Laboratorium. Hij vestigde zijn reputatie met het ontvangen van de Koninklijke/Shell Prijs in 1962. Gruber behoorde meer tot het traditionele ('Duitse') type van de hoogleraar, iemand die eigenlijk geen gelijken naast zich duldt. Hij opereerde in ieder geval altijd enigszins terzijde van de andere hoogleraren bij scheikunde.

36 De hoogleraar organische chemie Hans Wijnberg, door Carla Rodenberg. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Stabiliteit werd pas echt een kenmerk van de Groningse scheikunde met de benoeming, kort na elkaar, van Hans Wijnberg als hoogleraar organische scheikunde (opvolger van Arens) en Jan Kommandeur als hoogleraar fysische chemie (opvolger van Trappeniers). Met steun van Wiebenga en Jellinek vormden zij een zeer dynamisch duo, dat de beoefening van de scheikunde in Groningen tot grote hoogte wist op te voeren. Een belangrijke rol speelden daarbij de Amerikaanse achtergrond en ervaring van zowel Wijnberg als Kommandeur.

Wijnberg had niet alleen Amerikaanse invloeden ondergaan, hij wás ook Amerikaan. Hij was in 1922 in Amsterdam geboren in een Joods gezin, bezocht het lyceum in Overveen, maar werd in 1939 met zijn broer voor verdere educatie naar de Verenigde Staten gestuurd. Zijn vader maakte zich grote zorgen over de opkomst van het Duitse nationaalsocialisme en vreesde een Duitse inval; hij wilde in ieder geval zijn twee oudste zonen in veiligheid brengen. Wijnberg doorliep de Technical High School in Brooklyn (New York) en kreeg in 1943 de Amerikaanse nationaliteit. Zijn vader en zijn jongste broer werden ondertussen, zoals gevreesd, door de Duitsers opgepakt en om het leven gebracht. Na zijn naturalisatie nam Wijnberg dienst in het Amerikaanse leger en werd hij ingedeeld bij het Office of Strategic Services (de voorloper van de CIA). Hij werd luitenant bij het parachutistenkorps en verrichtte geheime missies in bezet Europa. Zo was hij betrokken bij de bevrijding van Innsbruck.³⁹ Na de oorlog kon hij dankzij de zogenaamde GI Bill of Rights (officieel de Service Men's Readjustment Act uit 1944), die het afgezwaaide militairen financieel mogelijk maakte een academische studie te

volgen, aan een academische carrière beginnen. Hij studeerde scheikunde aan Cornell University (Ithaca, New York), waar hij onder anderen college volgde bij de Nobelprijswinnaar van Nederlandse afkomst Peter Debye. Na zijn promotie in 1952 (in Wisconsin) was Wijnberg docent aan colleges in Iowa en New Orleans. In 1959 kreeg hij de kans om met een Fulbrightbeurs voor een jaar naar Leiden te gaan en vanuit Leiden werd hij weer aanbevolen om in Groningen Arens op te volgen. Op 14 februari 1961 hield Wijnberg zijn inaugurele rede, 'De structuur van de vooruitgang'.

Wijnberg kreeg meteen de kans om op de belendende leerstoel fysische chemie, die door het vertrek van Trappeniers vacant was gekomen, iemand aan te stellen van gelijke gezindheid. Eind juni 1961 ontmoette hij op een congres van de American Chemical Society in Bloomington, Indiana, de Nederlandse, maar in Cleveland werkende scheikundige Jan Kommandeur en het klikte meteen tussen beiden. Kommandeur – zeven jaar jonger dan Wijnberg – had fysische chemie in Amsterdam gestudeerd, maar was in 1955 met een fellowship van de National Research Council of Canada naar Ottawa gegaan om er aan zijn dissertatie te werken. Die dissertatie verdedigde hij nog in 1958 in Amsterdam, maar het was zijn stellige bedoeling weer naar Noord-Amerika terug te keren en daar te blijven. Hij werd onderzoeker aan het Parma Research Center in Cleveland, onderdeel van de Union Carbide Corporation. Maar na zijn ontmoeting met Wijnberg kreeg hij in 1961 de vraag of hij belangstelling had voor de leerstoel fysische chemie in Groningen en hij zei daar ja op. Het vooruitzicht om samen met Wijnberg iets van de studierichting scheikunde te maken trok hem aan. Kommandeur was ook een te beweeglijke persoon om blijvend in het keurslijf van de industriële research te passen. Groningen viel hem aanvankelijk niet mee, maar hij is er de rest van zijn leven gebleven.

Wat Wijnberg en Kommandeur met elkaar gemeen hadden, was een aanstekelijk enthousiasme voor de wetenschap, speciaal de natuurwetenschap, die volgens hen niet alleen nuttig was, maar ook een grote culturele waarde vertegenwoordigde. Natuurwetenschap, zo betoogde Wijnberg in zijn oratie, is bovenal een scheppende activiteit, die dingen maakt (moleculen, chemische stoffen) die daarvoor niet bestonden en die behalve bruikbaar ook mooi kunnen zijn. Wetenschap was in zijn ogen een vorm van intellectuele creativiteit die op één lijn stond met het componeren van een symfonie, het schrijven van een roman of het maken van een schilderij. Kommandeur dacht er net zo over.⁴⁰

Om die reden moest in de ogen van Wijnberg en Kommandeur het onderwijs volledig op de schop. Wetenschap is niet alleen een kwestie van weten, van kennis, maar ook en vooral een kwestie van doen, van experimenteren, iets uitproberen en iets nieuws proberen te verzinnen. Daar zou in het universitaire onderwijs zo vroeg mogelijk mee moeten worden begonnen. In het traditionele systeem maakte de student scheikunde pas tegen het eind van zijn (toch al veel te lange) studie kennis met die creatieve kant van de wetenschap, maar volgens Wijnberg en Kommandeur moest dat zo snel mogelijk gebeuren. Een zeker fundament van kennis en vaardigheden moest er zijn, maar daarna moest de student snel in het diepe gegooid worden door hem in plaats van voorgekookte practicumproeven voor te schotelen aan echte problemen te laten werken.

Dat betekende onvermijdelijk dat vroege specialisatie geaccepteerd moest worden. Te lang had in Europa de gedachte geheerst dat de student met alle facetten van de

scheikunde vertrouwd moest raken om zich daarna pas te specialiseren. Die specialisatie werd als een noodzakelijk kwaad gezien en de allround chemicus als ideaal. Voor Wijnberg en Kommandeur was specialisatie echter niets minderwaardigs. De nadelen van specialisatie konden beter opgevangen worden door in teams te gaan werken, waarbij de specialisatie van de een de tekorten van de ander kon opvangen. Dat leidde tot snellere en betere resultaten dan bij een individueel werkende allround scheikundige.

Het werken in teams betekende ook dat de hiërarchische verhoudingen in de universiteit overboord gegooid moesten worden. Wie in een team werkt, moet aan de stem van ieder lid van het team evenveel gewicht toekennen, ongeacht of het nu om de hoogleraar, de assistent of de student gaat. Wetenschap gedijt bij een zo plat mogelijke organisatie; voor de hoogleraar die decreteert hoe er gewerkt moet worden en zijn instructies via conservatoren en assistenten doorgeeft aan de gevorderde studenten en promovendi, was in de moderne wetenschap volgens Wijnberg en Kommandeur geen plaats meer. Zonder de overstap naar een egalitaire structuur helemaal te maken – voor zover dat nog een structuur is – wilden beide hoogleraren wel heel ver gaan in het slechten van de bestaande verschillen in rangen en standen. Zowel bij de stafbesprekingen over het onderwijsprogramma, als bij de discussies over de wetenschapsbeoefening kwam de verantwoordelijkheid steeds meer te liggen bij de groep, het collectief, en niet meer bij de almachtige hoogleraar.

Wijnberg en Kommandeur legden daarbij wel ieder hun eigen accenten. Wijnberg was in zijn hart nog wel degelijk verknocht aan zijn positie als hoogleraar. Achter de schermen bleef hij toch iets houden van de ‘Herr Professor’ uit het oude systeem. Kommandeur daarentegen was vroeger jeugdleider geweest en wilde de afstand tot de studenten en promovendi het liefst zo klein mogelijk houden. Over onderdelen van hun programma konden Wijnberg en Kommandeur ook behoorlijk clashen en toch leidde dat nooit tot onenigheid of onmin. Naar buiten toe opereerden ze, samen met de bemiddelende Wiebenga, als een hecht team, dat de scheikunde in Groningen een nieuw elan wilde geven. Hun kans kwam toen begin jaren zestig een nieuw studieprogramma moest worden ontworpen, dat niet alleen moest zorgen voor een kortere studieduur, maar ook voor een snellere overgang van het passief verwerven van kennis naar het actief beoefenen van wetenschap.

Een kenmerk van een goede onderzoeksgroep is dat die groep ook goede onderzoekers aantrekt. Daarin zijn Wijnberg en zijn collega’s uitstekend geslaagd. Zo trok Wiebenga de studente scheikunde Aafje Vos aan. Zij had in Groningen scheikunde gestudeerd, was in 1955 bij Wiebenga gepromoveerd, ging daarna met een ZWO-stipendium naar Engeland en Schotland, en kreeg in 1962 een aanstelling als lector algemene chemie in Groningen – en bouwde een eigen onderzoekslijn in de kristallografie en kristalchemie op. Vijf jaar later werd zij hoogleraar en nog weer ettelijke jaren later werd zij lid van de KNAW. Kommandeur was zo mogelijk een nog betere ‘recruiter’. Zo slaagde hij erin de natuurkundige Herman J.C. Berendsen aan zijn groep te verbinden. Berendsen had in Utrecht natuurkunde gestudeerd en was door zijn belangstelling voor biologische vraagstukken bij de biofysica terechtgekomen. Na een tweearig verblijf bij het Research Lab of Electronics van MIT in Cambridge, Massachusetts, was hij in 1961 wetenschappelijk ambtenaar geworden bij de werkgroep biofysica in Groningen. Maar in oktober 1962 promoveerde hij bij Kommandeur en in 1963 werd hij lector fysische

chemie in Groningen (ook hij zou later hoogleraar en lid van de KNAW worden).⁴¹ Allereerst werd het als een meesterzet van Kommandeur beschouwd om Berendsen over te halen de overstap van de biofysica naar de fysische chemie te maken. Al met al begon in het midden van de jaren zestig een uiterst levendige sfeer te heersen. 'Een sfeer van: er gaat in Groningen wat gebeuren; we zullen ze eens wat laten zien!⁴²

In hoeverre is hier nu van amerikanisering sprake geweest? De kristalmorfoloog W.G. Perdok, die in het gedenkboek van 1964 de naoorlogse ontwikkeling van de wiskunde en natuurwetenschappen behandelde, legt op het oog een duidelijk verband tussen de Amerikaanse voorsprong op wetenschappelijk gebied, de introductie van teamwork en de veranderingen in de Nederlandse universiteiten:

Een der oorzaken van de Amerikaanse successen – naast royale financiële en materiële middelen bij goed geoutilleerde laboratoria – was de nieuwe organisatie van het onderzoek, meestal aangeduid als 'teamwork'. Men durfde het aan, te breken met de structuur van de universiteit die door Humboldt als ideaal werd gesteld en in de afgelopen 100 jaar speciaal voor de Duitse wetenschap bijzonder goede resultaten afwierp: een pyramidale bouw met aan de 'top' de almachtige hoogleraar-directeur, die zijn medewerkers het programma voorschrijft. Het is duidelijk dat dit systeem bij een snelle ontplooiing van een vak het gevaar in zich bergt dat men niet bij zal kunnen blijven, vooral wanneer de invloed van jong talent aan de 'voet' bewust wordt beperkt. Aan het Amerikaanse stelsel ligt een horizontale structuur ten grondslag: jongere en oudere onderzoekers werken op basis van volkomen gelijkheid met elkaar samen en vullen elkaar aan, terwijl ieders oordeel hetzelfde gewicht in de schaal kan leggen: alleen op deze manier konden in zo korte tijd zulke grote resultaten bereikt worden.

Ook de Nederlandse universiteit gaat zich in deze richting aanpassen.⁴³

Tegelijk valt bij Perdok ook te lezen dat er in plaats van het opzettelijk kopiëren van het Amerikaanse voorbeeld ook iets anders aan de hand kan zijn geweest, namelijk dat in Amerika en Europa dezelfde ontwikkeling plaatsvond voortkomend uit dezelfde oorzaken (specialisatie van de wetenschap, groei van het aantal studenten en docenten, maatschappelijke druk om tot verkorting van de studieduur te komen) en dat die ontwikkelingen zich in Amerika alleen wat eerder manifesteerden dan in Europa. Toen die ontwikkelingen in Europa het hoofd geboden moesten worden, lag het voor de hand om de oplossingen te kiezen die in Amerika al effectief gebleken waren. Maar dat is iets anders dan het kiezen van die oplossing omdat ze Amerikaans waren. Het is hetzelfde dilemma dat de socioloog P.J. Bouman al had geschetst in zijn boekje *Volk in beweging* en het lijkt dus aannemelijk dat Amerikaanse export en de drang van soortgelijke ontwikkelingen in Amerika en Europa beide hun aandeel hebben gehad. Europa nam in de wetenschap Amerikaanse manieren over niet onder druk van Amerika, maar omdat daarmee Europese problemen konden worden opgelost.

DE SOLISTEN

Kommandeur zong de lof van het teamwork. Hij betoogde dat de leden van een wetenschappelijk team meer presteren dan de op zichzelf werkende allround onderzoeker. Toch was dat niet helemaal waar. Zoals de auto de trein niet heeft verdreven, zo heeft de opkomst van het teamwork het individuele onderzoek niet van het toneel

doen verdwijnen. Weliswaar begunstigde de steeds belangrijker plaats van de techniek het teamwork (grote en dure apparaten werden gemakkelijker aangeschaft voor grote teams dan voor een enkele onderzoeker), maar ook zonder dure apparatuur was nog baanbrekend werk te verrichten, niet alleen bij de alfa's, maar ook bij de bèta's. Het onderzoek van een pur sang individualist als Zernike, Nobelprijswinnaar, kwam al ter sprake, evenals dat van Hessel de Vries, maar de lijst van prominente einzelgänger die tot de besten in hun vak uitgroeiden is langer. Het is niet nodig hen allemaal te noemen – het gaat meer om het patroon dan om de afzonderlijke gevallen – maar enkelen mogen toch niet ongenoemd blijven.

De rechtshistoricus H.J. ('Nem') Scheltema is een grensgeval.⁴⁴ Toen hij kort na de oorlog hoogleraar Romeins recht en zijn geschiedenis in Groningen werd, vatte hij een project aan dat begon als een eenmansaangelegenheid, dat weliswaar al snel teamwork werd, maar dat toch tot het eind vooral het project van die ene, nogal excentrieke, maar ook gedisciplineerde onderzoeker bleef. Scheltema, zoon van de Groningse hoogleraar kindergeneeskunde Gabbe Scheltema, had in de jaren twintig rechten in Groningen gestudeerd, maar ook naam gemaakt als pianist, dichter en lid van de 'bohème'. Niet al te lang na zijn promotie in 1934, op een rechtshistorisch onderwerp, had hij interesse gekregen in het Byzantijns recht en met name in de zogenaamde *Basilica*, een Griekse vertaling van het *Corpus juris civilis* van keizer Justinianus met commentaren en latere aantekeningen (*scholia*), een compilatie die de Oost-Romeinse keizer Leo de Wijze rond het jaar 900 tot wetboek van zijn keizerrijk verhief. Van deze in allerlei handschriften overgeleverde wetsteksten was in het midden van de negentiende eeuw door de gebroeders Heimbach een 'moderne' editie gemaakt, maar deze was onvolledig en zat vol fouten, zodat er sinds jaar en dag om een nieuwe, verbeterde editie werd gevraagd. Een project van zo'n omvang (de *Basilica* telde maar liefst zestig boeken) leek alleen tot stand gebracht te kunnen worden door een internationaal samengestelde equipe van eminente geleerden, maar mede door de ongunst der tijden (een wereldoorlog, een crisis en een nationaalsocialistisch bewind in Duitsland, dat de belangrijkste kenner van de materie het land uit joeg omdat hij een Jood was), kwam het er maar steeds niet van. Ook Scheltema geloofde, toen hij begin 1940 zijn openbare les als privaatchoortuut Byzantijns recht in Amsterdam uitsprak, *Opmerkingen over Griekse bewerkingen van Latijnse juridische bronnen*, dat alleen internationale samenwerking een kans van slagen had, zo gebrekkig was de kennis nog over het recht in het Byzantijnse Rijk en zo hoog waren inmiddels de eisen van de filologie geworden. Op dat moment, erkende hij, lag zo'n editie alleen nog maar in 'een nevelig verschiet'.⁴⁵

Direct na het aanvaarden van het ambt van hoogleraar Romeins recht in Groningen, op 11 mei 1946, bleek Scheltema er heel anders over te denken.⁴⁶ Hij nam toen het gewaagde besluit te doen waar anderen voor teruggeschrokken waren en geheel alleen een nieuwe betrouwbare editie samen te stellen. Hij las inmiddels Griekse en Latijnse teksten uit de elfde en twaalfde eeuw als de krant en meende te kunnen voldoen aan de rechtshistorische, filologische en paleografische eisen die zo'n onderneming stelde. Hij deelde het project op in twee series, een serie A voor de commentaren en een serie B voor de *scholia*, en begon met de uitgave van het eerste deel van de *scholia*. Hij wist echter dat dit project uiteindelijk de krachten van één man te boven zou gaan en vroeg al in 1947 bij ZWO geld aan voor assistentie. 'De problemen, waarvoor de uitgever gesteld

wordt, zijn van zoo veelzijdigen aard – juridisch, historisch, philologisch en palaeografisch – dat zij door één onderzoeker nauwelijks zijn te overzien,’ schreef hij directeur P.A. Roelofsen van zwo.⁴⁷ Het bestuur van dit fonds was hem gunstig gezind en stelde geld beschikbaar voor het maken van fotokopieën van manuscripten en het aanstellen van een medewerker. Zo kwam per 1 september 1948 de classicus Douwe Holwerda als assistent bij Scheltema in dienst, een jaar later gevolgd door de rechtshistoricus Nico van der Wal. Beiden werden door Scheltema intensief geschoold in de paleografie en de geschiedenis van het Byzantijns recht en konden na verloop van tijd op eigen kracht hun onderzoek uitvoeren. Daarmee beantwoordt dit team aan de eisen die aan teamwork gesteld worden: een onderzoeksleider met medewerkers uit verschillende disciplines die ook in staat zijn zelfstandig wetenschappelijk werk te verrichten.⁴⁸ Nadat in 1953 het eerste, nog geheel door Scheltema bewerkte deel van de *Basilica* was uitgekomen, werden hij en zijn twee medewerkers de redacteurs van alle volgende delen, tot en met de laatste drie, waarvan het voor de druk gereedgemaakte manuscript op 18 november 1981 in een schoendoos aan de grote geleerde werd aangeboden. ‘Aan mijn zelf opgelegde levenslange slavernij is nu een einde gekomen,’ sprak hij bij die gelegenheid.⁴⁹ Twee weken later overleed hij.

Erkenning voor deze gewaagde onderneming is Scheltema ruimschoots ten deel gevallen – zij het soms met enige vertraging. In West-Europa was er van meet af aan waardering voor zijn editie van de *Basilica*, maar in Duitsland konden de collega’s maar moeilijk verkroppen dat een vrijwel alleen werkende geleerde uit Groningen, in ‘das

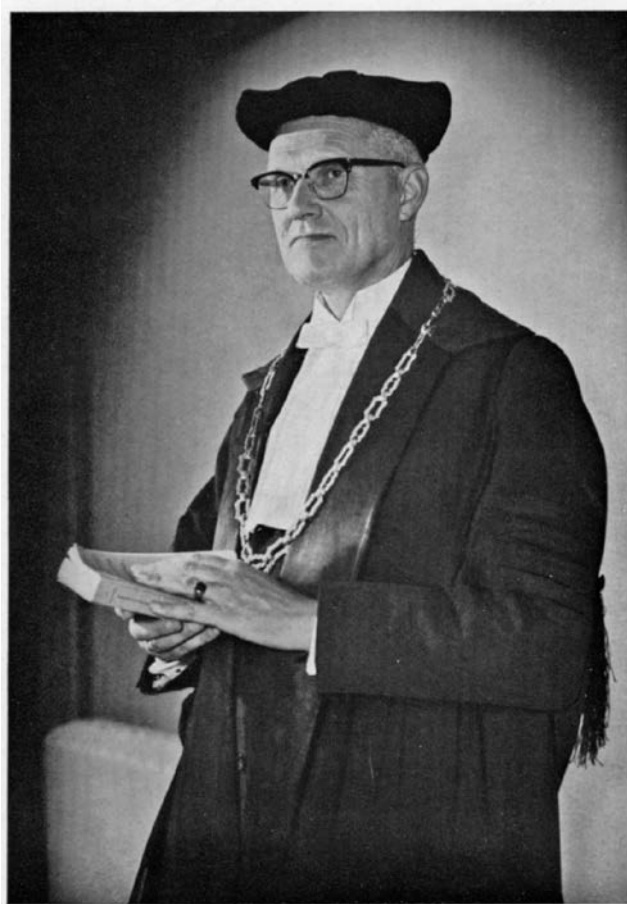
37 H.J. Scheltema, hoogleraar Romeins recht en zijn geschiedenis en rector magnificus in het academisch jaar 1958-1959, ontvangt koningin Juliana ter gelegenheid van het lustrum van de universiteit in juni 1959. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Rechts commissaris van de Koningin en president-curator W.A. Offerhaus.

niederländische Friesland', voor elkaar leek te krijgen wat grote academies in het buitenland niet gelukt was. Maar ook die Duitse collega's moesten later erkennen dat Scheltema iets groots had verricht. Hij kreeg een eredoctoraat van de universiteit in Erlangen en werd lid van de Griekse Academie van Wetenschappen; in 1970 liet uiteindelijk zelfs de KNAW hem toe in haar gelederen, na hem eerst jarenlang geweerd te hebben. Men bewonderde zijn acribie, zijn beheersing van de talen, zijn volharding, maar vooral misschien zijn moed, de moed om een eigen wetenschappelijke mening te vormen en daaraan vast te houden. Individuele moed, waarover Scheltema zelf in 1965 had geschreven:

De moed een eigen standpunt te hebben, de moed om door de grooten van het vak te worden doodgezwegen of te worden afgebroken, de moed om niet te vluchten in veel rustiger bezigheden, die met veel grotere waarschijnlijkheid de lof van vakgenooten zullen oogsten – het schrijven van compilaties of kleurloze overzichten, het overnemen van gevestigde oordelen – die moed is ook onder academici zeldzaam.⁵⁰

Men proeft hier een zekere verbittering over de academische omgangsvormen; de universiteit was volgens dezelfde Scheltema dan ook 'een baaierd van afgunst'.

Nog meer dan Scheltema was de geoloog Philip H. Kuenen iemand die het liefst op zichzelf werkte en die niet per se een groot instituut of een hele reeks van medewerkers nodig had om een wereldnaam op te bouwen.⁵¹ Toch is het feit dat een geoloog in Groningen een vooraanstaande positie in zijn vakgebied kon verwerven wel opvallend, want de geologen in Utrecht en Leiden waren met heel wat meer materiële middelen en personeel bedeeld dan hun collega's in Groningen. Tijdens de economische crisis van de jaren dertig was nogal drastisch bezuinigd op de geologie in Groningen. De leerstoel van de geoloog en mineraloog Jan Bonnema, die tegen zijn emeritaat aan zat, werd in 1932 opgeheven en het imposante Mineralogisch-Geologisch Instituut aan de Melkweg werd overgenomen door de filologen en de historici; alleen de keldervertrekken bleven voor de overgebleven aardwetenschappers beschikbaar. Het onderwijs werd voortaan verzorgd door Bonnema, die nog twee jaar een onderwijsopdracht voor geologie kreeg, en zijn medewerker Pieter Terpstra, die de kristallografie voor zijn rekening nam. Nadat Bonnema in 1933 zeventig jaar was geworden en definitief vertrok, werd zijn onderwijs in september 1934 overgenomen door de uit Leiden overgekomen geoloog Ph.H. Kuenen, eerst als conservator met leeropdracht, sinds 1939 als lector. In dat jaar werd ook Terpstra lector voor kristallografie. Feitelijk verzorgden zij alleen wat bijvakonderwijs voor biologiestudenten, maar daar kwam verandering in toen tijdens de oorlog Leidse studenten naar Groningen moesten uitwijken, voor wie toen ook doctoraalvakken moesten worden verzorgd. Met het oog daarop wilden de curatoren Terpstra en Kuenen met ingang van 1 januari 1943 tot buitengewoon hoogleraar laten benoemen. Terpstra kreeg die bevordering (hij was al trouwens al buitengewoon hoogleraar in Amsterdam), bij Kuenen staken de Duitse autoriteiten er een stokje voor, misschien omdat zijn moeder een Britse was, misschien omdat hij voor zijn antinazistische overtuiging nogal duidelijk uitkwam.⁵² Pas na de oorlog, in 1946, volgde een benoeming tot (nu) gewoon hoogleraar in de geologie, de paleontologie en de fysische geografie, met terugwerkende kracht tot 1 januari 1943 (Terpstra werd gewoon hoogle-

38 Ph.H. Kuenen, hoogleraar geologie en rector magnificus in het academisch jaar 1960-1961. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Ph. H. Kuenen

raar toen hij in 1948 zijn extraordinariaat in Amsterdam opgaf). Na de oorlog werd het weer mogelijk om kandidaatsexamen in de geologie te doen, maar meer dan drie studenten per jaar trok de geologie toch niet. Voor het doctoraal moest een student nog steeds naar een andere universiteit uitwijken.⁵³ Kuenen had dus alle tijd voor het doen van wetenschappelijk onderzoek.

Geologische processen interesseerden Kuenen meer dan geologische objecten en hij deed het liefst onderzoek in zijn laboratorium. Niet dat hij opzag tegen de ontberingen in het veld. Zijn latere opvolger, L.M.J.U. van Straaten, vermeldde in zijn in memoriam dat Kuenen lichamelijk ongemak niet uit de weg ging. 'Toen hij kort na de oorlog, met de schrijver van dit artikel, aan de kust van Cornwall door het opkomend getij

werd verrast, trad hij zonder aarzelen in volledig veldtenue het water in, en zette de excursie, tot de schouders omspoeld, rustig wandelend voort.⁵⁴ Maar hij had al vroeg gemerkt dat hij de eenzaamheid die hoort bij het vaak langdurige geologisch veldwerk niet goed kon verdragen. Als geoloog hield hij zich vooral bezig met de mariene geologie en de sedimentologie. De interesse voor deze takken van de geologie was al gevormd door zijn deelname aan de Snelliusexpeditie van 1929-1930 in de oostelijke wateren van de Indische archipel. Naderhand werd hij vooral bekend vanwege zijn studie van de troebelingsstromen (*turbidity currents*) en hun afzettingen, de turbidieten. Daarmee legde hij een nieuw fundament voor de moderne mariene geologie en sedimentologie. Ten behoeve van dit onderzoek bouwde Kuenen al voor de oorlog in de tuin van het Mineralogisch-Geologisch Instituut een primitief waterloopkundig laboratorium om zijn hypothesen over de vorming van de zeebodem te toetsen. Langs de buitenrand van het gazon legde hij een hellende goot, waardoor plotseling in het water losgelaten sediment naar een bak stroomde. Dat veroorzaakte een snel kolkende modderwolk in die goot, die in de bak een gelaagde afzetting achterliet, precies zoals eerdere experimenten in de kelder van het gebouw al hadden uitgewezen.⁵⁵ Een film die Kuenen van deze experimenten maakte werd in 1948 vertoond op een internationaal geologisch congres in Londen en maakte daar veel indruk. Hij schreef ook over het ontstaan van atollen in de Stille Zuidzee, waar de rifvorming zijns inziens het best verklaard kon worden door daling van de ondergrond (meestal een vulkaanromp). Al zijn kennis over deze onderwerpen vatte Kuenen samen in het standaardwerk *Marine Geology* (1950), een boek dat het onderzoek over de bodem van de zee zozeer stimuleerde dat het al snel verouderde. Maar Kuenen schreef ook populariserende werken, zoals *De kringloop van het water* uit 1948. Verder sprong hij meteen in op de eerste resultaten die de Amerikaan Libby had bereikt met de C^{14} -methode voor ouderdomsbepalingen. Samen met de kernfysicus De Vries bouwde hij in de toiletten op de eerste verdieping van het Mineralogisch-Geologisch Instituut proefinstallaties voor een door De Vries verbeterde meetopstelling volgens dat principe. Maar ook al deed hij onderzoek met weinig geld en onder primitieve omstandigheden, de internationale erkenning was er niet minder om. Hij was zonder meer de meest gelauwerde Nederlandse geoloog van zijn tijd. In 1946 werd hij lid van de KNAW en erelid van de Geological Society of London, hij kreeg vele onderscheidingen, verwierf meerdere medailles en ontving maar liefst drie eredoctoraten (Dublin, Exeter en Warschau). Voor het onderwijs kreeg hij ondersteuning van enkele medewerkers, zoals de petroloog Van Straaten (sinds 1947), de paleontologen F.P.H.W. Kopstein (1952-1954), E. ten Haaf (1954-1959) en G.J. Boekschoten (vanaf 1959) en de stratigraaf H.J. Veenstra (1960), maar het onderzoek was een eenmanszaak.

Kuenen wilde het graag zo houden. In 1957 kreeg hij van het college van curatoren de vraag enkele wensen voor de uitrusting van zijn instituut op papier te zetten. Waar een ander de gelegenheid had aangegrepen om te pleiten voor een zodanige uitbouw van het instituut dat het ook mogelijk zou worden om een volwaardige doctorale opleiding aan te bieden, hield Kuenen het bescheiden. Hij vond de beperking tot de prekanididatsstudie wel prima. Meer studenten waren toch niet te verwachten, meer onderwijs ging toch maar ten koste van het onderzoek en hij zag op tegen het leiden van een groot instituut. 'Ik meen dat ik mijn kracht moet zoeken meer als solist dan als dirigent. Leiding geven aan zo'n groot instituut zou mij niet liggen.'⁵⁶ Om hem tegemoet

te komen werd in 1958 de fysische geografie uit zijn leeropdracht gehaald en opgedragen aan een lector, de al sinds 1952 bij de geografen als wetenschappelijk ambtenaar werkzame schrijver W.F. Hermans (hij bleef bij de geografen gehuisvest, hoewel het lectoraat officieel onder de faculteit der Wis- en Natuurkunde ressorteerde). Kuenen kon zich nog meer dan voorheen op zijn eigen werk concentreren.⁵⁷

UIT DE IVOREN TOREN?

Gerard Baerends was in de jaren vijftig de belangrijkste etholoog in Nederland, die door combinatie van laboratoriumonderzoek in Haren en veldonderzoek op bijvoorbeeld Terschelling fundamentele inzichten in het gedrag van dieren verwierf. Maar hij participeerde in het midden van de jaren vijftig ook in een internationaal onderzoek naar de haringvisserij, waarbij het de bedoeling was door onderzoek van het trekgedrag van de vis het opsporen van haringscholen op zee te vergemakkelijken en zo de inzet van de visserijvloot te rationaliseren en tegelijk overbevissing te voorkomen.⁵⁸ Fundamenteel gedragsbiologisch onderzoek ten bate van een in Nederland belangrijke bedrijfstak – het was voor Baerends en de zijnen geen probleem. En dat werd het na de oorlog voor steeds minder Nederlandse wetenschappers.

Na de oorlog openbaarde zich onder Nederlandse wetenschappers een algemeen verlangen om zich nuttig te maken voor de samenleving. De onderzoekers wilden nadrukkelijk de banden tussen universiteit en maatschappij aanhalen. De hoogleraren en hun medewerkers moesten, volgens een uitdrukking die in deze tijd opeens in de mode kwam, hun ‘ivoren toren’ verlaten en het wijde veld van de maatschappij betreden. Sommigen vonden dat zij veel meer dan voorheen aan de maatschappij moesten laten zien wat de wetenschap te bieden had en hoe de wetenschap tegemoet kon komen aan de behoeften van de samenleving, anderen vonden dat zij veel meer verantwoordelijkheid moesten nemen voor het effect van de wetenschap op de maatschappij.

Al in mei 1946 kreeg de Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs van minister Van der Leeuw de instructie om ook aandacht te schenken aan de verhouding tussen wetenschap en samenleving. De wereld veranderde razendsnel, mede ten gevolge van de wetenschap, en de universiteit kon dat niet negeren. Van der Leeuw: ‘We mogen en moeten van wetenschap en onderzoek eisen dat zij actueel zijn, dat zij staan midden in het gewoel der meningen, midden in de strijd der levensbeschouwingen, dat er geen afstand zij tussen hetgeen de wereld beweegt en wat hen bezighoudt en dat zij vóórgaan en niet achteraan komen.’⁵⁹ Waarom dat zo was, waarom de universiteit juist niet enige afstand tot die woelige wereld moest bewaren om er met des te meer helderheid over te kunnen spreken, legde Van der Leeuw niet uit, maar misschien had dat met de oorlog te maken. De universiteit, zo was misschien de achterliggende gedachte, had gefaald tijdens de Duitse bezetting, en zoals de versterking van de academische gemeenschap de weerbaarheid van de universiteit ten goede moest komen, moest de nieuwe oriëntatie op de actuele behoeften van de samenleving haar weer legitimiteit geven. Wetenschappers mochten in ieder geval niet vergeten dat de wetenschap mede-verantwoordelijk was geweest voor de catastrofes die de wereld hadden getroffen. Daarbij dacht Van der Leeuw zeker niet alleen aan natuurwetenschap en techniek. Die

hadden de graad waarin de mens de wereld beheerst zo opgevoerd dat de mensheid tot volkomen zelfvernietiging in staat was, maar de geesteswetenschappen hadden net zo goed een bijdrage geleverd omdat zij 'alle gangbare steunselen hebben weggenomen en de mens aan eigen hulpeloosheid hebben overgelaten'.⁶⁰

De Staatscommissie had een aparte subcommissie (sectie B) die gewijd was aan de 'verhouding hoger onderwijs tegenover maatschappij en wetenschap'. Voorzitter van deze sectie was de chemicus H.R. Kruyt, die al in 1931 in zijn brochure *Hooge School en Maatschappij* de discussie over de noodzakelijke maatschappelijke oriëntatie van de universiteit had aangezwengeld. In 1946 was een nauwelijks gewijzigde herdruk van die brochure verschenen.⁶¹ Kruyt had zijn hoogleraarschap in de scheikunde na de oorlog opgegeven om fulltime bestuursvoorzitter van de onderzoeksorganisatie TNO te worden en greep nu zijn kans om in de Staatscommissie zijn ideeën over wetenschap en samenleving in concrete beleidsadviezen om te zetten. Het uiteindelijke advies van de sectie volgde inderdaad de gedachtegang van Kruyt. De universiteit moest 'dienstbaar' zijn aan de samenleving en bij het opstellen van studieprogramma's het oor te luisteren leggen bij de maatschappij. Want de maatschappij stelt zo haar eisen, zowel aan het studieprogramma als geheel als aan vorm en inhoud van de afzonderlijke colleges. Maar ook moesten de wetenschappers het bedrijfsleven en allerlei maatschappelijke organen trachten te interesseren voor wat de wetenschap vermocht en zich bij het doen van onderzoek meer laten leiden door de problemen van nijverheid, handel en landbouw. Wel – en dat was een niet onbelangrijk voorbehoud – moest dat de universiteit niet in een afhankelijke positie brengen. Om dat te voorkomen zou het goed zijn de opdrachten van de industrie niet rechtstreeks bij de universiteiten te plaatsen, maar via een centraal orgaan als TNO of ZWO.⁶²

De meeste hoogleraren en bestuurders lijken weinig aansporing nodig te hebben gehad om naar een nauwere aansluiting bij maatschappelijke wensen en behoeften te zoeken. Zij hadden een voorbeeld in de farmaceut Dirk van Os, die al voor de oorlog nauwe betrekkingen had opgebouwd met de noordelijke industrie.⁶³ De maatschappelijke oriëntatie was ook evident bij de oprichting, in 1947, van de afdeling Tandheelkunde binnen de medische faculteit. Dat initiatief paste naadloos in het pleidooi van Kruyt en anderen om opleidingen voor nieuwe en speciaal technische beroepen in universitair verband op te nemen. Ook de oprichting van de Faculteit der Economische Wetenschappen, een jaar later, kwam tegemoet aan een (gevoelde) maatschappelijke behoefte. De bouwpastoor van die faculteit, de socioloog Bouman, streefde er uitdrukkelijk naar om de faculteit een landbouwwetenschappelijke signatuur te geven om zo van betekenis te kunnen zijn voor de noordelijke economie, die nog sterk afhankelijk was van de landbouw en de agrarische industrie. Al in zijn oratie als hoogleraar sociologie, in 1946, had hij zijn eigen vak gepresenteerd als bij uitstek geschikt voor het analyseren en vervolgens verminderen van de sociale spanningen die er in de naoorlogse samenleving heersten en diezelfde op 'service' en dienstbaarheid gestoelde gedachte bezielde hem bij het opbouwen van de economische faculteit.⁶⁴ Door verzet van de hoogleraar algemene economie Korteweg, die op de noodzaak van een zuiver wetenschappelijke faculteit hamerde, was Bouman niet in zijn opzet geslaagd. Maar dat betekende niet dat Korteweg tegen een maatschappelijke dienstverlening van de universiteit was. En de meeste hoogleraren van de nieuwe faculteit brachten als vanzelf

een sterke maatschappelijke oriëntatie mee, afkomstig als zij waren uit de handel en de nijverheid. De onderzoeksinstituten die binnen de faculteit waren opgericht, deden in de jaren vijftig regelmatig onderzoek ten behoeve van het bedrijfsleven in het noorden van het land en daarbuiten. Zo voerde in 1957 H. Willems van het Bedrijfseconomisch Instituut in opdracht van de European Productivity Agency van de OEEB een onderzoek uit naar organisatieproblemen bij de metaal- en chemische industrie in Nederland.⁶⁵ De hoogleraar bedrijfshuishoudkunde Meij, die ook een getuigschrift accountancy had behaald, zette zich bovendien aanhoudend – zij het zonder succes – in voor de invoering van een baccalaureaat in zijn faculteit, om zo de managers en bedrijfsleiders op te leiden die het bedrijfsleven steeds meer nodig had.⁶⁶ Later aangetreden lectoren en hoogleraren in deze faculteit, die in sommige gevallen niet eens gepromoveerd waren (zoals de accountant Geert Diephuis), brachten nog nadrukkelijker de zakelijke, op nut en profijt gerichte denkhouding mee die zij in het bedrijfsleven waarin zij hadden gewerkt de normaalste zaak van de wereld vonden. Dat gold evenzeer voor de hoogleraren die leiding gingen geven aan de studierichtingen in de toegepaste natuur-, scheikunde en wiskunde. De introductie van die nieuwe studierichtingen in 1958 was een duidelijk signaal dat de Groningse universiteit openstond voor de eisen die de maatschappij aan het hoger onderwijs stelde.

Universiteit en samenleving ontmoetten elkaar ook in het zogenaamde opdracht-onderzoek. Voor de oorlog was het in Groningen een vrijwel onbekend verschijnsel, dat een hoogleraar of afdeling onderzoek deed in opdracht van een individueel bedrijf of organisatie.⁶⁷ Maar na de oorlog werd dat snel anders. De geoloog Kuenen voerde in 1952 voor de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM) gedurende maar liefst drie maanden onderzoek uit op het westelijk halfmond en in 1955 werkte hij zes weken in opdracht van de BPM in Venezuela. Het stond gewoon in het *Jaarboek* van de universiteit.⁶⁸ Dat was echter niet het geval met het onderzoek dat de farmacoloog Gaarenstroom (benoemd in 1948) uitvoerde voor een Philipsvestiging in Weesp.

Johan H. Gaarenstroom had geneeskunde gestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam en daar onder andere gewerkt op het Farmacologisch Laboratorium van Ernst Laqueur (die ooit nog in Groningen assistent van H.J. Hamburger was geweest). De ondernemende Laqueur had in 1923 al samen met onder anderen Saal van Zwanenburg, eigenaar van een vleesfabriek in Oss, het bedrijf Organon opgericht, dat zich met behulp van wetenschappelijke methoden en techniek toelegde op het winnen van farmacologische stoffen, hoofdzakelijk hormonen, uit slachtafval. Het begon in 1923 met insuline, dat uit de alveesklier van geslachte varkens werd geïsoleerd; het jaar daarop slaagde de firma erin uit de eierstokken van paarden het hormoon oestrogeen te bereiden, dat de vrouwelijke vruchtbaarheid verhoogt en helpt bij de overgang. Dergelijk contacten nam Gaarenstroom mee naar Groningen en dat leidde er al meteen in 1948 toe dat hij verzoeken kreeg van industrieën om samen te werken. Een dergelijk verzoek van de farmaceutische firma Philips-Roxane in Weesp, dat vooral vitamines produceerde, resulteerde in 1949 in werkelijke samenwerking, die voor beide partijen profijtelijk was.⁶⁹ Tegen een vergoeding van zesduizend gulden onderzocht het Groningse laboratorium de farmacologische werking van vitamines (invloed op hart en bloedvaten, ademhaling en darmfunctie). De industrie profiteerde van het wetenschappelijk onderzoek (hoewel het vaak om routineonderzoek ging), voor de studenten en assisten-

ten leverde het werken voor de industrie praktische ervaring op, en met de vergoeding kon de hoogleraar-directeur de salarissen van de onderbetaalde assistenten en analisten aanvullen en hen zo vasthouden voor ander, zuiver-wetenschappelijk onderzoek. Met Philips-Roxane werden afspraken gemaakt over geheimhouding, het achterwege laten van publicaties als er commerciële belangen in het geding waren, en het aanvragen van octrooien die eventueel uit het onderzoek zouden voortvloeien.

Dit alles gebeurde met medeweten en instemming van curatoren, hoewel hun secretaris, Cluysenaer, allerlei bezwaren zag. Het contact met de industrie beantwoordde weliswaar aan de wens om de universiteit een meer maatschappelijke oriëntatie te geven, maar onderzoek voor de industrie kon ook gemakkelijk botsen met het streven om de academie in stand te houden als plaats 'voor het vrije (niet primair op toepassing gerichte) wetenschappelijk onderzoek'. Cluysenaer vond bovendien dat Philips-Roxane nu voor een dubbeltje op de eerste rij zat. Het bedrijf gaf weliswaar een vergoeding van zesduizend gulden, wat voor een universitair laboratorium heel veel was, maar het bedrijf kreeg er misschien wel het tienvoudige voor terug. Verder had Cluysenaer moeite met de manier waarop Gaarenstroom de ontvangen vergoeding wilde gebruiken. Het was zijns inziens 'principeel onjuist, dat de hoogleraar-directeur Sinterklaas kon gaan spelen door toelagen naar willekeur te verstrekken'.⁷⁰ Niettemin gingen curatoren akkoord. In de jaren daarna legden echter steeds meer laboratoria contacten met bedrijven. Het Biochemisch Laboratorium deed werk voor Organon, TNO en Philips, de organisch chemici werkten voor wederom Organon, Philips-Roxane, BPM en Amerikaanse laboratoria van Shell. Daarom besloten curatoren, in overleg met de senaat, de regels voor contractresearch vast te leggen in een reglement. De brochure *Regelen [voor] hoogleraren, lectoren en beheerders, 1959-1960* bepaalde dat hoogleraren voor incidentele adviezen een vergoeding mochten ontvangen, dat voor structurele adviseurschappen en praktisch werk, betaald of onbetaald, altijd toestemming van curatoren nodig was en dat curatoren altijd een vergoeding voor de verrichte diensten mochten eisen.⁷¹ Het was een eerste poging om de al maar ingewikkelder wordende verhouding tussen universiteit en bedrijfsleven te reguleren.

DE SAMENLEVING VERANDEREN, REGIONAAL EN MONDIAAL

Het klinkt goed, de wetenschap dienstbaar maken aan de samenleving. Wie kan er tegen zijn om de wetenschap in te zetten om de samenleving beter te maken dan zij voorheen was? Het probleem is alleen: 'de' samenleving bestaat niet. In de samenleving leven tegenstrijdige verlangens en hebben sociale groepen uiteenlopende belangen. Het zijn altijd woordvoerders die zich opwerpen als vertegenwoordigers van die maatschappelijke belangen, zowel van groepsbelangen als van het veronderstelde algemeen belang. En die woordvoerders hebben zo hun eigen agenda, die niet hoeft te sporen met wat andere vertegenwoordigers van de samenleving belangrijk vinden.

Bouman en de Noord-Groningse streekverbetering

De samenleving die zich in 1956 aan P.J. Bouman en de sociologen in Groningen presenteerde, deed dat in de gedaante van de Stichting Noord-Groningen (SNG), die een

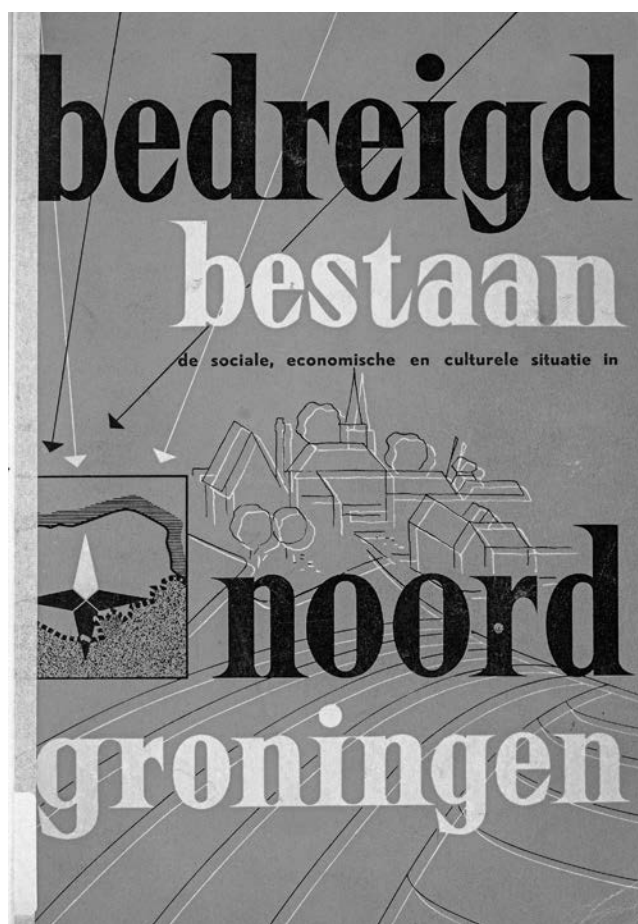
groot onderzoek wilde instellen naar de leefbaarheid in het noordelijk deel van de provincie Groningen. Dit onderzoek was er nadrukkelijk niet alleen op uit de werkelijkheid te beschrijven en te analyseren, maar ook om haar te veranderen.⁷²

Na de oorlog probeerde de Nederlandse overheid door een actief industrialisatiebeleid het land er economisch snel weer bovenop te krijgen, daarbij geholpen door de Marshallhulp, die vanaf 1948 op gang kwam. Tussen 1945 en 1965 verschenen er maar liefst acht industrialisatienota's. Maar er waren bepaalde gebieden die kampten met structureel hoge werkloosheid en demografische krimp, en deze regio's kregen vanaf 1951 meer specifieke steun. Zulke gebieden waren oostelijk Friesland en het aangrenzende zuidelijk Westerkwartier, Oost-Groningen en Zuidoost-Drenthe. Bepaalde plaatsen in dat gebied werden aangewezen als industrialisatiekernen, zoals Drachten, Stadskanaal en Emmen. Het noorden van de provincie Groningen, het gebied van de grote boerderijen en dubbele graanschuren, behoorde niet tot die ontwikkelingsgebieden, maar ook daar was ten gevolge van de mechanisatie van de landbouw sprake van toenemende werkloosheid (vooral van landarbeiders), demografische krimp en teruglopende voorzieningen in de dorpen. Om die verslechtering van het leefklimaat tegen te gaan, richtten in 1955 enkele liberale notabelen en grote akkerbouwers uit deze streek de Stichting Noord-Groningen op, die plannen op tafel legde om het tij te keren. Zo pleitte men voor inpoldering van de Lauwerszee en een deel van de Waddenzee, het aanleggen van een dam naar Schiermonnikoog, het verbeteren van de bereikbaarheid van Noord-Groningen en het vergroten van de recreatiemogelijkheden in dit gebied. Het geheel omvatte zo'n 25 gemeenten in een waaier ten noorden van de stad Groningen, van Ulrum (Zoutkamp) en Grijpskerk in het westen tot 't Zandt en Bierum in het oosten (Appingedam en Delfzijl vielen er net buiten). Niet eerder hadden deze gemeenten het gevoel gehad tot één regio te behoren, maar op grond van de economische structuur van dit gebied had de Noordelijke Economisch-Technologische Organisatie (NETO) vastgesteld dat dit een homogene regio was. Door zich als één probleemgebied te presenteren hoopten de initiatiefnemers en de aangesloten gemeenten overheidssteun te verwerven.

Al snel kwam de SNG erachter dat men geen duidelijk beeld had van de problemen die in deze regio speelden en dat het nodig was meer onderzoek te doen. Daartoe werd contact opgenomen met verschillende instellingen in Groningen en daarbuiten: het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen, de NETO, de Landbouwhogeschool in Wageningen en het Landbouw Economisch Instituut in Wageningen. Op 23 juni 1956 kwamen vertegenwoordigers van deze instanties bij elkaar op het Sociologisch Instituut aan de Grote Markt in Groningen en onder leiding van Bouman werd een onderzoeksplan in elkaar gezet. Dat Bouman de leiding van het onderzoek zou krijgen lag enigszins voor de hand: hij had al meegedaan aan een rapport dat de Provinciale Welvaartscommissie over de economische situatie in Groningen had opgesteld en zijn instituut beschikte over ervaren mensen die een flink deel van het onderzoek konden uitvoeren. De sociologen in Groningen hadden al in het begin van de jaren vijftig deelgenomen aan een breed opgezet sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de toestand van de 'massajeugd' in Nederland. Maar het blijft vreemd dat Boumans collega H.J. Keuning, die hoogleraar sociale geografie bij de economische faculteit was en ervaring had met streekbeschrijvingen, niet van de partij was.⁷³ Hoe dan ook, er werd een curatorium gevormd onder voorzitterschap van Bouman, dat toezicht hield op het

onderzoek, terwijl zijn medewerkers en hun studenten het feitelijke onderzoek deden. Van die medewerkers was de belangrijkste Kees Saal, die sinds 1952 lector sociografie was en op 29 februari van dat jaar zijn openbare les had gehouden over 'Sociale dynamiek. Structuurveranderingen in de plattelandssamenleving'. Het onderzoek, dat een begroting had van 100.000 gulden, werd financieel mogelijk gemaakt door de bijdragen van de gemeenten die deelnamen aan de SNG, het ministerie voor Maatschappelijk Werk, het Prins Bernhard Fonds en enkele kleinere fondsen. De provincie deed mee door de diensten van de Provinciale Planologische Dienst gratis aan te bieden. Acht van de twaalf deelonderzoeken werden uitgevoerd door Saal, zijn medewerkers en hun studenten, de NETO nam er drie voor haar rekening en het Landbouw Economisch Instituut voerde één deelonderzoek uit. De methode was interdisciplinair en maakte gebruik van zowel statistisch materiaal als enquêtes, casestudy's en interviews. Al met al leverde het een caleidoscopisch beeld op van de sociaal-culturele en economische situatie in Noord-Groningen.

Het eindrapport van het onderzoek, dat de ongetwijfeld door Bouman bedachte en nogal sombere titel *Bedreigd bestaan. De sociale, economische en culturele situatie in Noord-Groningen* droeg, werd op 30 november 1959 in het Mercurius Hotel in Leens feestelijk gepre-

39 Omslag van het rapport *Bedreigd bestaan* (1959), dat tot stand kwam onder leiding van de hoogleraar sociologie P.J. Bouman. Foto Dirk Fennema.

senteerd. Bouman hield een toelichting op de inhoud van het rapport, de streekdichter Jan Boer droeg wat gedichten voor (onder andere het bekende ‘Novemberland’ van Koos Schuur, dat eigenlijk de Veenkoloniën bezingt!) en de voorzitter van de SNG, de burgermeester van Leens J.C. Lindeboom, overhandigde het eerste exemplaar aan de commissaris van de Koningin in de provincie Groningen Offerhaus (die ook president-curator was van de Groningse universiteit). In acht beschrijvende en analyserende hoofdstukken schetst het rapport de situatie in Noord-Groningen vanuit verschillende invalshoeken en twee verdere hoofdstukken somden aanbevelingen op voor het oplossen van de geconstateerde problemen. In het eerste van die twee hoofdstukken pleitte Bouman voor het scheppen van een modern agrarisch klimaat, waarvoor hij de term ‘agrarisatie’ gebruikte (naar analogie van industrialisatie). In het tweede hoofdstuk beschreef Saal hoe met behulp van de – wederom – uit de Verenigde Staten overgewaaide methode van de *community organization* de sociale en culturele structuur in Noord-Groningen versterkt kon worden (bij *community organization* wordt het sociale opbouwwerk voor een deel door de streekbewoners zelf uitgevoerd).

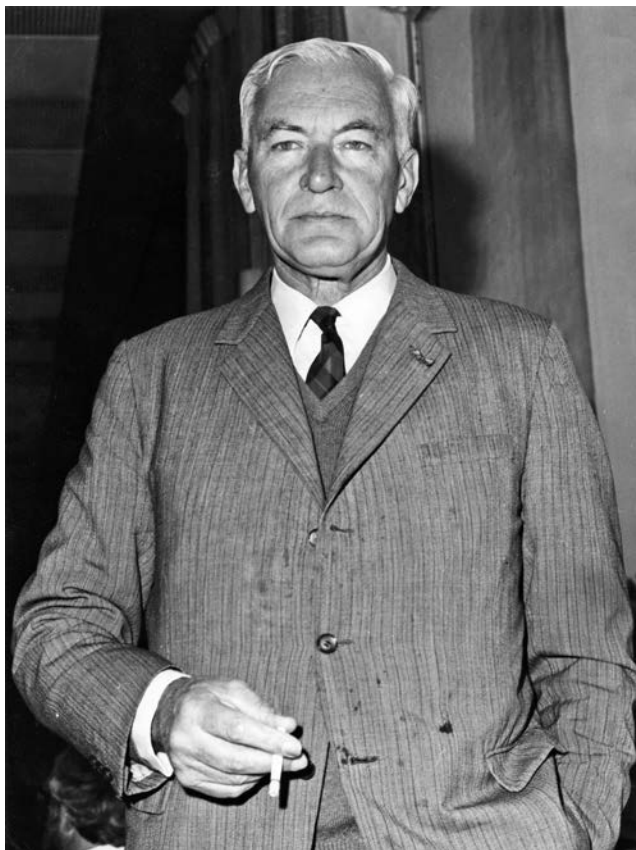
Bedreigd bestaan gold en geldt als een geslaagd voorbeeld van wat rond het midden van de jaren vijftig moderne sociale wetenschap was. Hoewel Bouman als socioloog inmiddels tot de oude garde behoorde, die spoedig afgelost zou worden door de zichzelf als ‘modern’ afficherende, dat wil zeggen meer positivistisch denkende sociologen, was hij er met zijn team – want het was teamwork – in geslaagd door een combinatie van oude en nieuwe methodieken een duidelijk beeld te scheppen van de problemen waarmee Noord-Groningen te maken had. In sommige hoofdstukken valt nog de oude sociografische aanpak – alomvattende steekbeschrijvingen – te herkennen, in andere is meer sprake van een analytische, kwantitatieve benadering. Een vertegenwoordiger van de nieuwe generatie sociologen, Ivan Gadourek, die net in 1958 in Groningen benoemd was als hoogleraar sociologie naast Bouman en speciaal was aangetrokken voor het onderwijs in methoden en technieken, kon oprechte waardering opbrengen voor dit specimen van ‘echte research’. Door de nadruk op sociale en culturele patronen – niet vreemd bij iemand als Bouman – week het rapport nogal af van de sterk economisch-planologisch georiënteerde aanpak van de oprichters van de SNG, maar dat was voor de stichting geen reden om zich van het rapport te distantiëren. De praktijk bleek echter weerbarstiger dan gedacht; het opbouwwerk verliep moeizaam en uiteindelijk ontkwam ook Noord-Groningen niet aan de industrialisatie (in 1968 werd besloten tot de aanleg van de Eemshaven). De Lauwerszee werd afgesloten en gedeeltelijk ingepolderd, maar het vrijkomende land kreeg geen agrarische, maar een militaire en verder hoofdzakelijk recreatieve bestemming. De SNG en Bouman waren er uitstekend in geslaagd van de door hen zelf geconstrueerde regio Noord-Groningen een beeld neer te zetten van bedreiging en achterstelling, maar aan de oplossing van de gedeeltelijk imaginaire problemen hadden ze weinig bij te dragen.⁷⁴ Het is voor de wetenschap makkelijker de werkelijkheid te beschrijven dan haar te veranderen, althans op de manier die men wenst.

Röling en de polemologie

Die boodschap zou zeker niet besteed zijn geweest aan een naaste collega van Bouman, de strafrecht- en volkenrecht deskundige B.V.A. (Bert) Röling. Sterker nog dan Bouman was Röling erop uit door het vergaren van kennis en inzicht omtrent de sociale werke-

lijkheid de wereld een ander gezicht te geven. Hij moest wel, vond hij. De dreiging van een atoomoorlog, die de hele planeet en met haar de mensheid zou kunnen vernietigen, noodzaakte de wetenschap om een poging te doen om het onhaalbare te realiseren, het uitbannen van oorlog en geweld. Röling had de titel die Bouman voor zijn regionale studie had gekozen, *Bedreigd bestaan*, met evenveel of nog meer recht kunnen gebruiken voor een pleidooi ten gunste van zijn nieuwe wetenschap van de polemologie.

Röling was al een bekende Nederlander toen hij in 1948 als opvolger van Maarten Vrij hoogleraar strafrecht, strafvordering en criminologie in Groningen werd.⁷⁵ Na een carrière als criminoloog en rechter in Utrecht (tijdens de oorlog overgeplaatst naar Middelburg) kreeg hij in 1946 namens Nederland zitting in het International Military Tribunal for the Far East, dat in Tokio de hooggeplaatste Japanse oorlogsmisdadigers moest berechten. Regelmatig kwam hij toen in conflict met de meeste mederechters en de Nederlandse regering. Hij voegde aan het meerderheidsoordeel van het tribunaal een 'dissenting opinion' toe omdat hij de oorlogsdoelen van de Japanners, te weten het verwerven van een machtspositie in Oost-Azië en het uitschakelen van de westerse koloniale mogendheden, niet strafbaar vond. Een agressieve oorlog was namelijk in het bestaande volkenrecht niet verboden en het feit dat die daad nu als de basis voor de veroordeling van Japanse regeringsfunctionarissen en hoge militairen werd gebruikt, was een zuiver staaltje van 'overwinnaarsrechtspraak'. Röling verbleef nog in Tokio toen hij

40 De hoogleraar strafrecht en volkenrecht en grondlegger van de polemologie B.V.A. Röling. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

in het najaar van 1948 bericht kreeg van zijn benoeming als hoogleraar in Groningen. Op 25 maart 1950 hield hij (na al in 1949 zijn ambt feitelijk te hebben aanvaard) zijn oratie, uitgegeven als *Strafbaarheid van de agressieve oorlog*, waarin hij een rechtvaardiging gaf voor zijn afwijkende opstelling in Tokio. In de jaren na de oorlog was zijn aandacht echter zozeer verschoven naar het volkenrecht dat hij al in 1951, na het emeritaat van Van der Pot, ook het volkenrecht in zijn leeropdracht kreeg (in 1953 ging criminologie eraf, een jaar later verdween strafvordering en in 1963 strafrecht). Gezien zijn belangstelling voor internationale politiek is het niet vreemd dat Röling al in 1949 als adviseur toegevoegd was aan de Nederlandse delegatie naar de jaarlijkse vergadering van de Verenigde Naties, eerst in Genève en Parijs, later in New York. Zijn openlijk geuite kritiek op het Nederlandse Nieuw-Guineabeleid maakte in 1957 een einde aan deze tijdrovende nevenbezigheid. Nederland wilde het gebied niet aan Indonesië afstaan, maar Röling vond dat zo Indonesië in de armen van het communisme werd gedreven. In zijn hoedanigheid van Nederlandse gedelegeerde had hij zich vooral verdienstelijk proberen te maken in de commissie voor de definitie van agressie. Dat die commissie niet tot een gedeelde definitie van agressie kon komen, die als basis voor een nieuw oorlogsrecht zou kunnen dienen, stelde hem zeer teleur.

Met zijn uitgesproken antikoloniale opstelling oogstte Röling veel kritiek en ook zijn steeds dringender waarschuwingen tegen een atoomoorlog maakte hem in regeeringskringen niet populair. Hij nam uiterlijk onbewogen kennis van die kritiek, die sterkte hem alleen maar in zijn overtuigingen. Het *Jaarboek* van de Groningse universiteit vermeldde in 1958:

Röling gaan vrede en recht steeds sterker ter harte en hij gevoelt zich tot het verkondigen van zijn belijdenissen in deze steeds meer geroepen naar mate zijn ervaringen als lid van de Nederlandse delegatie naar de Vergadering van de Verenigde Naties hem meer teleurstellingen bezorgden.⁷⁶

Zijn stellingname kostte hem in 1959 een benoeming als hoogleraar volkenrecht in Leiden. De juridische faculteit in Leiden, die hem overigens graag had gehad, was nog altijd de belangrijkste opleiding voor ambtenaren bij Buitenlandse Zaken en Den Haag wilde daar geen communist hebben (want zo werd Röling in regeeringskringen gezien). Het maakte hem woest – hij hoorde het toen hij op vakantie was in Italië – maar het veranderde niets aan zijn opstelling. Röling was volkomen overtuigd van de juistheid van zijn standpunt dat oorlog in het atoomtijdperk het oorlogs- en volkenrecht volkomen op zijn kop zette omdat elke oorlog tot zelfvernietiging van de mensheid zou kunnen leiden – een risico dat tot elke prijs voorkomen moest worden. Oorlog, zelfs als middel om de vrede te bewaren, werkte in deze volstrekt nieuwe situatie niet meer. Maar om oorlog uit te bannen moest wel veel meer kennis vergaard worden over hoe oorlogen ontstaan. Door de bestudering van de omstandigheden die tot oorlog leiden en van de maatregelen die nodig zijn om dat te voorkomen moest een rationale, niet langer door intuïtie en emotie bepaalde politiek mogelijk worden gemaakt. Het ging Röling daarbij dus niet alleen om de negatieve vrede (de afwezigheid van oorlog), maar ook om het bewerkstelligen van een positieve vrede, waarin ook ongelijke machtsverhoudingen en allerlei vormen van structureel geweld en uitbuiting, bijvoorbeeld door voormalige koloniale mogendheden, uitgebannen zijn. Op die manier wordt niet al-

leen het symptoom (oorlog) bestreden, maar worden ook de oorzaken weggenomen. In de jaren vijftig, toen Nederland nog kritiekloos het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten volgde en de dreiging van de Sovjet-Unie zeer reëel leek, was Röling daarmee inderdaad nog een roepende in de woestijn.

Rond 1960 kreeg Röling echter het tij mee. In het voorjaar van 1960 wijdde het studium generale in Groningen een reeks aan 'Het probleem van oorlog en vrede', waarin Röling een van de sprekers was, en deze reeks trok veel toehoorders. Dat bracht de nieuwe rector magnificus, Kuenen, ertoe hem uit te nodigen op de universiteitsdag op 19 november 1960 voor oud-studenten te spreken over 'De wetenschap van oorlog en vrede'. In deze lezing, die later gedrukt en zelfs herdrukt werd, ontvouwde Röling zijn visie op de nieuwe wetenschap van oorlog en vrede, die hij polemologie noemde. Deze wetenschap moest de oorlog bestuderen om bij te dragen aan de vredeshandhaving en hij vroeg zich af waarom deze wetenschap nog niet academische erkenning had gekregen, zoals de criminologie wel erkenning had gekregen. In het atoomtijdperk is, meende hij, oorlog onverdraaglijk en polemologie dus bittere noodzaak. Het schetste de contouren van een instituut voor polemologie waaraan op zijn minst een historicus, een demograaf, een econoom, een socioloog, een bioloog, een psycholoog, een fysicus, een theoloog en een jurist verbonden zouden moeten worden. En de maatschappij diende studenten in de polemologie naderhand posities bieden waarin zij hun inzichten zouden kunnen aanwenden.⁷⁷

Nog geen twee jaar later bestond dat instituut. Op 7 februari 1962 verzocht het bestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid aan het college van curatoren toestemming om een zogenaamd Polemologisch Instituut onder leiding van Röling te mogen oprichten. Die naam was bewust gekozen in plaats van bijvoorbeeld Instituut voor Vredeswetenschap, want in deze tijd werd actie voor wereldvrede altijd geassocieerd met Sovjet-Russische propaganda en met communistische mantelorganisaties voor de vrede. De CPN bijvoorbeeld had het voortdurend over 'vredespolitiek'. Op het bureau van curatoren en ongetwijfeld ook in Den Haag was men daarom niet zomaar bereid met het voorstel akkoord te gaan. Tijdens een overleg met Röling over het nieuwe instituut stelde de president-curator, N.J. Polak, hem de vraag - 'privé', zo stond in het verslag - 'of hij hem ook kon zeggen of hij, Prof. Röling, communist is'. Röling was verbaasd: 'Ik zei: "Nico, je kent me toch. Je weet toch ook wat ik geschreven heb!"' Waarop Polak antwoordde: 'Ja, dat weet ik wel, maar ik moest het je toch uitdrukkelijk vragen van het curatorium.' Röling verklaarde toen 'dat hij evenmin communist is als de beide andere heren in deze kamer [ook Cluysenaer was erbij]. Bovendien is hij hoofdbestuurslid van de PvdA. Hij meent dat dat wel het beste bewijs is, dat hij geen communist is.'⁷⁸ Dat maakte de weg vrij voor het instituut, dat in het najaar van 1962 van start ging.⁷⁹

Met zijn nieuwe instituut achter zich kon Röling zich nu serieus wijden aan de opbouw van de nieuwe wetenschap van de polemologie. In de aanloop naar de oprichting van het instituut was eerder dat jaar al een bijzonder hoogleraar sociologie van de internationale betrekkingen met gerichtheid op de vredesproblematiek in Groningen benoemd. Namens de Stichting Vredesopbouw aanvaardde op 20 maart 1962 de voormalige, vooral in de Verenigde Staten actieve journalist Bartholomeus Landheer, die inmiddels bibliothecaris van het Vredespaleis in Den Haag was geworden, dit ambt met het uitspreken van een rede over 'de sociologische benadering van internationale betrekkingen'.⁸⁰ In 1962

werd ook meteen de eerste assistent aangetrokken, Jaap W. Nobel. Tevens werd begonnen met het uitgeven van bibliografische overzichten van recent verschenen literatuur over polemologisch interessante onderwerpen en in 1963 verscheen het eerste nummer van het tijdschrift (of serie) *Polemologische Studiën*. Het derde nummer, ook nog in 1963 verschenen, bevatte de teksten van de lezingen die in 1962 waren gehouden in het kader van een studiumgeneralereeks 'De oorlog in het licht der wetenschappen'. Het vierde nummer, verschenen in 1964, bevatte de teksten van een volgende en al even populaire serie voordrachten in het kader van het studium generale en heette *Aspecten van de Koude Oorlog*. Röling en later zijn medewerkers waren overal in den lande veelgevraagde sprekers om een heel divers publiek over de problematiek van oorlog en vrede voor te lichten.

Ook internationaal begon Röling zijn vleugels uit te slaan. Hij nam sinds 1960 deel aan de internationale Pugwashconferenties over nucleaire ontwapening (de eerste van deze conferenties had in 1957 plaatsgevonden in het dorpje Pugwash in Nova Scotia, Canada; de zesde, de eerste die Röling bezocht, vond plaats in Moskou).⁸¹ Röling werd adviseur van het Peace Research Institute in Canada en bezocht talloze internationale conferenties over vredesvraagstukken. Op een congres over polemologie dat in 1964 in Londen werd gehouden, kwam het mede op zijn initiatief tot de oprichting van de International Peace Research Association, met Röling als eerste secretaris-generaal. Dat leidde ertoe dat het volgende congres, met medewerking van Unesco, in juni 1965 in Groningen plaatsvond.

Het bevorderen van de vrede is een nobel doel, maar is het ook wetenschap? De zich als realist profilerende journalist J.L. Heldring heeft later wel eens in *NRC Handelsblad* gesneerd dat 'Röling zijn gezag als polemoloog in ons land ongetwijfeld grotendeels te danken heeft aan zijn ethische verontrusting' en het valt niet te ontkennen dat van de boomlange, charismatische Röling een bezieling uitging die bij sommigen misschien de kritische zin verdoofde.⁸² Maar het recht is nu eenmaal een inherent normatieve wetenschap, waarin analyse altijd samengaat met ethisch geladen aannames over redelijkheid, billijkheid en verantwoordelijkheid. Toch heeft de polemologie vanaf het begin geworsteld met haar wetenschappelijkheid – het ontbrak de nieuwe wetenschap aan een methode, er werd weinig gedegen onderzoek gedaan en de meeste tijd ging zitten in het samenstellen van referaten en het voorlichten van het grote publiek, althans een publiek van weldenkenden dat eigenlijk al overtuigd was. De meeste polemologen pretendeerden ook niet meer dan dat zij bezig waren de mogelijkheden voor een theorie 'af te tasten', en zij hadden er begrip voor als anderen dat zagen als 'maar wat aan rotzooien'. De econoom (bij de rechtenfaculteit) Jan Pen probeerde nog zoiets als een theorie voor de polemologie te construeren door er de speltheorie bij te halen. Hij publiceerde in 1962 een artikel waarin hij deze theorie toepaste op de Koude Oorlog, 'Angst, minimax en Koude Oorlog'. Maar Pen publiceerde dit artikel in *Tirade*, dat toch eerder een literair dan een wetenschappelijk tijdschrift was. Een van de weinige echt wetenschappelijke studies was een artikel dat Röling in het voorjaar van 1965 samen met de Groningse econoom drs. W.F. (Wim) Duisenberg in het *Journal of Peace Research* publiceerde over 'The Economic Consequences of Disarmament in the Netherlands', maar de cijfers in dat artikel kwamen vooral van Duisenberg en deze was niet bepaald een typische polemoloog. De jonge socioloog Bart Tromp, de jongere broer van een van de eerste medewerkers van Röling, Hylke Tromp, zou in 1972 de staf breken over de wetenschappelijke pretenties van de polemologie.⁸³

PLEIDOOIEN VOOR AUTONOME WETENSCHAP

Niettegenstaande het algemene verlangen om de wetenschap nuttig te maken voor de samenleving gingen er ook regelmatig stemmen op voor de beoefening van de wetenschap omwille van zichzelf. Iemand als de erudiete germanist Van Stockum, die in 1950 als rector aftrad en de lotgevallen van het afgelopen jaar besprak, was er allerminst van overtuigd dat het hoog tijd was om het klassieke model van de enigszins van de maatschappij afgezonderde universiteit te verlaten en voortaan vooral in te spelen op de behoeften van de samenleving. Er wordt, meende hij, inmiddels zo veel nadruk gelegd op de nauwe samenhang tussen wetenschap en maatschappij dat de zin voor zuivere wetenschap bij de studenten ernstig in het gedrang komt en dat de universiteit dreigt te verworden tot een conglomeraat van vakscholen, die misschien uitstekende vakspecialisten leveren, maar weinig 'harmonisch ontwikkelde cultuurmensen', een verwijzing naar het humboldtiaanse bildungsideaal.⁸⁴ Een jaar later was zijn opvolger, de geneticus Sirks, heel wat feller. 'De verhouding wetenschap-samenleving wordt met de dag klemmender,' betoogde hij. De wetenschap 'heeft de ivoren toren, waarbinnen zij vijftig jaar geleden leefde, verlaten en ze is in de greep van maatschappij gekomen, de maatschappij, aan wie het wetenschappelijk en objectief denken volkomen vreemd is.' Zo hekelde Sirks het gebrek aan erkenning voor de wetenschap bij zowel de overheid als het grote publiek. Dat grote publiek waardeerde, zo wees een Amerikaanse enquête uit, de wetenschap immers vooral om haar praktische resultaten, zoals betere autoverf, steviger ijSCO's en dunnere nylonkousen. Als dat het is waar het Amerikaanse streven naar uitbreiding van de universiteit over alle gebieden van de samenleving toe leidt, dan is het te hopen, zei Sirks, 'dat zij die onze universiteiten in het kakelbonte harlekijnspek van sommige Amerikaanse universiteiten willen kleden, hiervoor toch zullen terugschrikken'.⁸⁵ Ook verwees hij naar berichten over het verbod op het doceren van de evolutietheorie dat Amerikaanse fundamentalisten hadden afgedwongen en het feit dat in de staat New York kinderen op grond van religieuze bezwaren vrijgesteld waren van het normale onderwijs in hygiëne. Ten slotte refereerde Sirks aan de toestand in Oost-Europa, waar wetenschap ondergeschikt werd gemaakt aan politieke dogma's.⁸⁶ Vier jaar later, om nog een laatste rector aan te halen, herhaalde de graecus Koster de waarschuwing van zijn voorgangers nog maar eens: 'Men hoede zich ervoor, om uit vrees voor het uiterste van isolatie in de vermaarde ivoren toren te vervallen in het andere uiterste: dat van totale absorptie door het maatschappelijk gebeuren.'⁸⁷

Verrassend genoeg kregen Van Stockum, Sirks en Koster steun van de chemicus Kommandeur, die op 14 mei 1963 zijn oratie *Volwassen wetenschap* uitsprak. Hoewel de spreker in een industrieel laboratorium had gewerkt, betoogde hij in zijn oratie dat wat schei- en natuurkundigen eigenlijk drijft niet het maatschappelijk nut is van hun werk, maar de intellectuele bevrediging die het onderzoek schenkt. Desgevraagd kunnen ze natuurlijk wel wijzen op al het moois dat hun vak heeft opgeleverd. Natuurkundigen wijzen op hun rol bij de energievoorziening, want in de toekomst, als de voorraden kolen en olie uitgeput raken, zullen 'hun' kernreactoren in een grote behoefte aan energie moeten voorzien; ook de transistoren, die onmisbaar zijn voor radio's en heel veel andere apparaten, zijn producten van de natuurkunde. De scheikundigen van hun kant kunnen zichzelf rechtvaardigen door te wijzen naar de kunststoffen (plastic, nylon) die

het leven veraangenamen en de farmaceutische preparaten die de gezondheid op peil houden. Maar, zo betoogde Kommandeur, als ze eerlijk zijn geven die natuur- en scheikundigen toe dat wat hen echt drijft iets is wat sterk lijkt op datgene wat een kunstenaar drijft, het creatieve element in hun werk. Een echte wetenschapper kan het niet laten om te doen wat hij doet. 'Hij is bezeten van een heilige onrust', net als de kunstenaar. Dat is natuurlijk een onmaatschappelijke houding, wil Kommandeur wel toegeven, maar een die toch in de Noord-Amerika, waar Kommandeur gewerkt had, alom aanwezig is.

Van de gelijkwaardigheid van wetenschap en kunst maakte Kommandeur vervolgens een belangrijk punt, want naar zijn mening werd die gelijkwaardigheid, zeker als het om natuurwetenschappen ging, nog allerminst erkend. In het onderwijs en in de media leek het wel alsof men zich ternauwernood bewust was van de geweldige vlucht die de wetenschap in de voorbije eeuwen had genomen. De intellectuele vorming van de mens was nog geheel doortrokken van de mentaliteit van voor de wetenschappelijke revolutie. Kunst en literatuur werden van groot belang geacht, wetenschap en techniek bleven stelselmatig ondergewaardeerd en onderbelicht. Kommandeur verwees instemmend naar de in Engeland geruchtmakende lezing van de fysicus en romanschrijver C.P. Snow, 'The Two Cultures', waarin de spreker vooral het dedain aan de kaak had gesteld dat de literatoren en in het algemeen de vertegenwoordigers van de humaniora tegenover de natuurwetenschappen ten toon spreidden.⁸⁸ Snow had zich afgevraagd hoe het toch kwam dat men niet als algemeen ontwikkeld mens kan gelden als men niet Titiaan ongeveer in de tijd kan plaatsen, terwijl men gerust onwetend kan zijn van de tweede hoofdwet van de thermodynamica, die toch voor de mensheid een veel groter belang heeft dat de schilderijen van Titiaan. In Nederland is het niet anders: kinderen 'worden op de lagere school reeds lastig gevallen met Jacoba van Beieren, terwijl een elementair begrip als de atoomtheorie moet wachten tot de derde of vierde klas van de middelbare school'.⁸⁹ Elke serieuze krant heeft een kunstbriek, maar aan wetenschap wordt slechts mondjesmaat of helemaal geen aandacht besteed. Op middelbare scholen moeten B-leerlingen zich tot en met het eindexamen kennis van een hele serie talen plus geschiedenis en aardrijkskunde eigen maken, terwijl omgekeerd de A-leerlingen amper kennis hoeven te nemen van de wiskunde, fysica en chemie. De alfa's beschouwen degenen die een bètastudie doen als 'obscure vaklui', die er slechts op uit zijn zo gauw mogelijk met hun kennis een goedbelegde boterham te verdienen. 'Dat deze studie minstens zoveel intellectuele bevrediging kan schenken als [...] de bestudering van de frequentie van het woordje "ut" in het Oud-Achterhoeks ontgaat hen ten enen male.'⁹⁰ De academie is nog doortrokken van de sfeer van de vroegnegentiende-eeuwse universiteit, die in eerste aanleg bedoeld was om algemeen gevormde mensen af te leveren. In de praktijk kan dat allang niet meer, aangezien de ontwikkeling van de wetenschap overal specialisatie heeft gebracht en het ideaal, ondanks manmoedige pogingen om een studium generale op te zetten of de filosofie een centrale plaats in de universiteit te geven, onbereikbaar is geworden. Het wordt tijd te erkennen dat ook de specialist een volwaardig man van wetenschap is geworden en er is geen enkele reden om mensen die zich geheel wijden aan een tak van de natuurwetenschap lager te schatten. 'Is het heiligschennis als men de quantumtheorie schoner acht dan de kathedraal van Chartres?' vroeg Kommandeur zich af. De eenzijdigheid die de kunstenaar wordt toegestaan, wordt de natuurkundige nagedragen, maar 'men vraagt de beroemde schil-

der toch ook niet of hij kan differentiëren of integreren?’⁹¹ Kortom, ‘het verlaagt de mens niet, als hij zich uitsluitend aan zijn wetenschap wijdt’.⁹² Het wordt hoog tijd dat niet alleen de praktisch-maatschappelijke, maar ook de culturele waarde van de natuurwetenschap, als creatieve activiteit van de mens, volmondig wordt erkend, als gelijkwaardig aan die van de geesteswetenschap en de kunst.

Kommandeur – zoveel is wel duidelijk uit zijn oratie – ontkende het maatschappelijk nut van wetenschap niet. Ook was hij er niet op tegen dat onderzoekers zich maatschappelijk nuttig probeerden te maken. In die zin protesteerde hij dus ook niet tegen de toenemende beklemtoning van het maatschappelijk nut van de wetenschap. Hij verzette zich er alleen tegen dat het wel leek of naarmate de steeds specialistischer wetenschap meer maatschappelijk nut stichtte, haar culturele waarde daalde en zeker natuurwetenschappers afgeschilderd werden als alleen nog maar nuttige barbaren. Er was echter ook nog een andere kant van de wetenschap, een aandrift om dieper in de realiteit door te dringen, die de natuurwetenschappen in culturele zin op gelijke hoogte met de humaniora en de kunsten plaatste. Daar wilde Kommandeur op wijzen.

AARZELEND WETENSCHAPSBELEID

Ook al werd het steeds normaler om de wetenschap in te zetten voor maatschappelijke doeleinden, wetenschapsbeoefenaren hoefden niet bang te zijn dat zij de regie zouden verliezen en voortaan aan de leiband van de externe opdrachtgevers zouden moeten lopen. Hoezeer iedereen ook de maatschappelijke betekenis en het maatschappelijk nut van de wetenschap beklemtoonde, iedereen ging ervan uit dat dat zou gebeuren op basis van de autonomie van de wetenschap. Van een politiek die zich wilde bemoeien met de vraag wat de universiteiten moesten onderzoeken en onderwijzen was geen sprake. De universitaire onderzoekers zouden ook niet geaccepteerd hebben dat Haagse ambtenaren mee zouden praten over de richting van het onderzoek of zouden meebeslissen over de besteding van de onderzoeksgelden. Wetenschapsbeleid in die zin van het woord bestond in de jaren vijftig niet. Maar het was toch onontkoombaar dat naarmate het budget voor de universiteiten toenam, gedachten opkwamen die de autonomie van de wetenschappers zouden inperken.

Voor de oorlog was er in Nederland geen sprake geweest van overheidsbeleid op het terrein van de wetenschap en ook na de oorlog kwam de gedachtevorming daarover maar aarzelend op gang. Tijdens de oorlog was zeker duidelijk geworden dat wetenschap van cruciaal belang was voor oorlogsvoering en dat van economisch herstel weinig terecht zou komen zonder impulsen vanuit de wetenschap. In Europa kon geen enkele regering het zich veroorloven de mogelijkheden van de wetenschap en de techniek ongebruikt te laten. Maar de spirit die in de Verenigde Staten heerste, waar mede dankzij het invloedrijke rapport van Vannevar Bush, *Science: The Endless Frontier*, gigantische investeringen in wetenschappelijk onderzoek werden gedaan, ontbrak vaak in Europa, en zeker in Nederland. Natuurlijk was in 1946 de eerste aanzet gegeven tot de oprichting van ZWO, maar in de eerste jaren was de bijdrage van deze organisatie nog maar bescheiden. Zelfs in 1960, dus twee jaar na het verschijnen van het rapport van de commissie-Casimir, klaagde de scheidende Groningse rector, P.J. Bouman, er nog over dat Neder-

land relatief veel minder uitgaf aan wetenschappelijk onderzoek dan andere landen. Bijna alle partners in de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) besteedden 4 tot 5 procent van het defensiebudget aan wetenschappelijk onderzoek, waaronder ook fundamenteel onderzoek viel. Nederland had daar niet voor gekozen en men had verzuimd dat uit andere bronnen goed te maken. Bouman begreep dat keuzes moeilijk zijn.

En toch vraag ik mij af of men in leidinggevende kringen wel voldoende doordrongen is van de betekenis van het wetenschappelijk onderzoek in een klein, dichtbevolkt land, dat temidden van wetenschappelijk voortreffelijk toegeruste buurlanden in hoofdzaak op expansie van industrie van kwaliteitsproducten is aangewezen. Te veel ziet men het wetenschappelijk onderzoek nog in de sfeer van onkosten, te weinig als productieve uitgave.⁹³

Niettemin was de gedachtevorming over een vorm van wetenschapsbeleid die verder ging dat het fourneren van geld voor onderzoek dat wetenschappers zelf van belang achten, aarzelend op gang gekomen. Op 17 mei 1956 hield de secretaris van het college van curatoren van de Rijksuniversiteit te Utrecht, mr. J.H. des Tombe, in de jaarvergadering van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarvan hij voorzitter was, een betoog over 'Wetenschapsbeleid', dat algemeen wordt beschouwd als het begin van een serieuze gedachtevorming over dit onderwerp.⁹⁴ In zijn voordracht schetste Des Tombe de contouren van een zogenaamd wetenschapsplan. Dat plan moest (a) een diagnose bevatten van hoe de wetenschap er in Nederland voor stond, (b) op grond daarvan aanwijzen welke tekorten er waren, en (c) een 'urgentieprogramma' opstellen om in die tekorten te voorzien. De opstelling van dit plan zou moeten worden uitgevoerd door de KNAW, nadat deze door een reorganisatie daartoe geschikt was gemaakt. De uitvoering van dit plan zou moeten geschieden onder leiding van TNO en ZWO, die de vereiste instituten en werkgroepen in het leven zouden moeten roepen en zouden moeten toezien op uitvoering van de plannen. Met het oog daarop overwoog Des Tombe de mogelijkheid om TNO en ZWO te laten fuseren, aangezien er toch geen scherpe grens bestaat tussen zuivere en toegepaste wetenschap. De algehele coördinatie van het plan, waarbij verschillende departementen betrokken zouden zijn, moest in handen worden gelegd van een regeringscommissaris voor wetenschap, benoemd door de betrokken ministers. De universiteiten en hogescholen zouden geheel buiten dit plan blijven, aangezien Des Tombe ze beschouwde als een 'reservaat' van vrije wetenschapsbeoefening. Ze dienden natuurlijk wel de mensen op te leiden die in de eerdergenoemde instituten en werkgroepen het eigenlijke onderzoek zouden moeten verrichten.

Het betoog van Des Tombe trok veel aandacht. Er was ook heel wat kritiek, zoals op de bijrol die Des Tombe de universiteiten toedacht. Maar het was wel duidelijk dat het traditionele beleid van onthouding zijn vanzelfsprekendheid begon te verliezen. Voorlopig veranderde er echter nog niet veel. De commissie-Casimir, die in november 1957 werd ingesteld, was nog hoofdzakelijk een commissie van de wetenschap zelf en ook in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960, die de Academische Raad bij de beoordeling van de ontwikkelingsplannen van de afzonderlijke universiteiten wat coördinerende taken toeschoof, bleven de wetenschappers aan de knoppen zitten. Zeker minister Cals, die aanbleef tot 1965, liet wetenschappers de vrije hand, zoals hij ook zijn ambtenaren veel vrijheid gunde. Directeur-generaal Piekaar zei daarover later: 'Je kon doen wat je nuttig oordeelde. En... financieel kon alles, het kon dus niet misgaan.'⁹⁵ Maar hoelang nog?⁹⁶

7 KANTELEND STUDENTENLEVEN

Op zondagavond 6 mei 1956 was het groot feest in Groningen. Aegir, de roeivereniging van het studentencorps Vindicat, had op het Amsterdam-Rijnkanaal bij Jutphaas de Varsity gewonnen, de jaarlijkse roeiwedstrijd tussen de ploegen van de verschillende corpora in Nederland. Op het hoofdnummer, de oude vier, had de ploeg van Aegir met een halve bootlengte voorsprong het Amsterdamse Nereus verslagen. Zo'n overwinning had Aegir sinds 1918 niet meer geboekt. In Jutphaas sprongen daarom de ongeveer dertig meegereisde supporters meteen in het water om hun winnende ploeg te feliciteren (dat hoorde zo). Maar ook in Groningen waren de Vindicaters door het dolle heen. Zij hadden op de nieuwe sociëteit aan de Grote Markt aan de radio gekluisterd gezeten en barstten in luid gejuich uit toen Aegir als eerste over de finish ging. Over de volle breedte van de sociëteit werd een spandoek gehangen met de tekst 'Aegir wint de Varsity al weer, 1918 was de eerste keer!' Kort na middernacht keerden de roeiers en meegereisde Vindicaters in Groningen terug en op het station werden ze binnengehaald door een menigte uitzinnige clubgenoten. In open landauers werden zij naar de sociëteit gereden, vergezeld door de president-curator, de rector magnificus en de burgemeester van Groningen, met het muziekkorps Ons Ideaal voorop (het was officieel al maandag, dus niemand hoefde zich druk te maken over de naleving van de zondagsrust). Tot na het ochtendkrieken werd er in Mutua Fides uitbundig gefeest. Naar later bleek waren er 1800 liter bier geconsumeerd, 1300 broodjes, 1000 croquetten, 1286 eieren en 1400 worstjes. 's Morgens vroeg moesten de stadjes die op weg naar hun werk de Grote Markt wilden oversteken hun fiets over het plein heendragen omdat dat bezaaid was met de glasscherven van de in de feestvreugde over het balkon gesmeten bierglazen. Nog nooit had Groningen zo'n studentenfeest gezien; zelfs de kroegjool na afloop van de inwijding van de nieuwe sociëteit, twee jaar daarvoor, verbleekte erbij.¹

En toch, Vindicat mocht zich nog zo breed maken die nacht in mei 1956, het corps had alle reden zich zorgen te maken over de toekomst. Er groeide een steeds grotere kloof tussen de pretenties van Vindicat als 'de' vertegenwoordiger van de (mannelijke) studenten in Groningen en de realiteit van het studentenleven. Door de steeds snellere groei van het aantal studenten daalde het aandeel van Vindicat in de totale studentenpopulatie. Ook Vindicat groeide weliswaar, maar het relatieve belang van de vereniging nam af. Er waren fundamentele verschuivingen in de studentenwereld in Groningen gaande en er manifesteerde zich een nieuw type student, dat Vindicat eenvoudig links liet liggen. Het corps werd meer en meer gereduceerd tot één, maar dan ook niet meer dan één van de gezelligheidsverenigingen in de stad. Daar kon zelfs het winnen van de Varsity niets aan veranderen.

41 De Varsity op het Amsterdam-Rijnkanaal, 1951. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

HERSTEL VAN HET VERZUILD BESTEL

Zodra de Duitsers in april 1945 uit de stad waren verdreven, kwamen de Groningse studentenverenigingen weer tot leven. Leden en bestuurders die ondergedoken hadden gezeten keerden terug naar de stad, waar ze moesten constateren dat de gevechten rond de Grote Markt het studentenleven ernstig hadden geraakt. Van de sociëteit *Mutua Fides*, waar *Vindicat* had gezeteld, aan de noordzijde van de Grote Markt, stonden alleen nog wat muren overeind, en de bonthandel *Vopel* aan de voet van de *Martinitoren*, waarvan *Magna Pete* de bovenverdiepingen had gehuurd, was eveneens volkomen verwoest. Ook *VERA*, dat voor de oorlog een verdieping in een pand op de hoek van de *Stoeldraaijerstraat* en de *Vismarkt* had gehuurd, was haar tehuis kwijt (*Albertus Magnus* en *De Groene Uil* hadden voor de oorlog geen vast onderkomen). Het vinden van een nieuw verenigingsgebouw was dus een van de eerste dingen die de verenigingen moesten regelen. Daarnaast eiste de zuivering van de leden alle aandacht op en moest er een antwoord komen op de vraag of het oude studentenleven, met zijn verzuilde organisaties, hersteld moest worden of dat het tijd was geworden om tot één, alle studenten omvattende studentenvereniging te komen.

Vindicat kreeg, met steun van de autoriteiten, als eerste een tijdelijk onderkomen.² Aan het eind van de *Oude Boteringestraat*, bij de brug, stond de *Corps de Garde*, waar voor de oorlog het *Universiteitsmuseum* had gezeten. De collectie was tijdens de oorlog elders in veiligheid gebracht en het gebouw stond dus leeg. *Vindicat* kon er al op 3 mei over beschikken, eerst over alleen de benedenverdieping, vanaf augustus over het

hele gebouw. Maar voor een grote vereniging was het pand veel te klein. Voor het biljarten moesten de studenten uitwijken naar Sociëteit De Harmonie of het Boschhuis. Voor de openbare senaatsvergadering van 21 juli, waarin de vereniging afscheid nam van de oude pedel Stevens en de overdracht van het rectoraat plaatsvond – oorlogsrector Leo van Nouhuys werd opgevolgd werd door M.J. (Maarten) Hartgerink, een van de voormannen van het studentenverzet in de oorlog –, moest Vindicat uitwijken naar de aula van de universiteit. De kroegjool na afloop vond plaats in de stationsrestaurant, ook niet ideaal. Het corps ging dus op zoek naar een groter pand en vond dat in de zomer van 1946 aan de Emmasingel, waar op nummer 5 (recht tegenover de Emmabrug, waar nu de oprit naar het Emmaviaduct ligt) een grote villa leegstond waarin direct na de oorlog Canadezen hadden gezeten. Vindicat kocht het gebouw en na een snelle verbouwing kon het op 12 september 1946 opengaan voor de leden, één dag voor het begin van de groentijd.³ Het pand was voor Vindicat eigenlijk nog steeds aan de kleine kant, maar hier kon tenminste weer een enigszins normaal verenigingsleven op gang komen. Er was nu bijvoorbeeld weer ruimte voor een leeszaal en een mensa. Ook de subverenigingen konden er terecht.⁴ Maar het streven was nog steeds om terug te keren naar de Grote Markt, waar de wederopbouw maar traag op gang kwam. In 1947 installeerde het corps een commissie die zich moest buigen over de vraag hoe de vereniging de financiën bij elkaar moest krijgen om op het oude perceel, dat nog steeds braak lag, een nieuwe sociëteit te bouwen. De brandverzekering op het oude pand keerde namelijk niet uit bij oorlogsschade.

42 De tijdelijke sociëteit van Vindicat, Mutua Fides, aan de Emmasingel, tegenover de Emmabrug. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Vindicat was hier gevestigd van 1946 tot 1954. Het gebouw moest later wijken voor de aansluiting op het Emmaviaduct.

VERA meende op grond van haar houding tijdens de oorlog – ook VERA had zich eind 1941 opgeheven – eveneens recht te hebben op steun van de autoriteiten bij het vinden van een eigen tehuis. Dat tehuis kreeg de vereniging al snel, een leegstaand pand aan de H.W. Mesdagstraat 28.⁵ Het werd de vereniging toegewezen op voorwaarde dat er ook een gezin in zou kunnen wonen, maar dat was geen probleem omdat op de bovenste verdieping de beheerder van de sociëteit zijn intrek zou nemen. VERA betrok op 13 juli 1945 het pand. Omdat de eigenaresse zich bleef verzetten tegen de toewijzing aan VERA, kocht een vermogende reünist, ene Andriessen, het pand op om het weer te verhuren aan de club. Voor het eerst beschikte de vereniging, die snel in ledenaantal groeide, nu over een volwaardig gebouw, waar ook ruimte was voor een eigen mensa. Overigens kon VERA maar tien jaar van deze sociëteit genieten. In het midden van de jaren vijftig moest Andriessen om onbekende redenen het pand van de hand doen en werd de huur opgezegd. Maar inmiddels was de vereniging zo gegroeid dat ze zich de aanschaf van een groot herenhuis in de Oosterstraat 44 kon veroorloven, waar in 1956 een nieuwe sociëteit opengesteld werd.

Magna Pete had meer moeite om huisvesting te vinden.⁶ Met behulp van de autoriteiten kon de vereniging al op 21 juni 1945 een bovenverdieping op Westersingel 19a betrekken, maar daar moesten de dames al weer in december vertrekken. Het was de bedoeling dat ze door zouden schuiven naar de Corps de Garde, dat verlaten zou worden door Vindicat, maar de verhuizing van het corps vlotte niet zo. VERA was toen zo vriendelijk de dames tijdelijk onderdak te bieden op de H.W. Mesdagstraat en daarna konden de studentes tijdelijk terecht op de bovenverdieping van het pand Oude Boteringestraat 32, waar ook het Filologisch-Historisch en het op 1 februari 1946 geopende Theologisch Instituut gevestigd waren. Maar in september 1946 konden ze dan eindelijk terecht in de Corps de Garde. Dat bleef het tehuis van Magna Pete tot 1951, toen de universiteit weer over het gebouw wilde beschikken en de vereniging een groot dubbel herenhuis met tuin in de Hofstraat 16 kon kopen (de vorige eigenaar was de hoogleraar kindergeneeskunde J. van Lookeren Campagne, die Groningen verliet). Het had even geduurd, maar nu leek ook voor Magna Pete weer een normale situatie ingetreden te zijn.

Albertus Magnus ten slotte moest zich voorlopig behelpen, net als voor de oorlog, met bijeenkomsten in openbare gelegenheden en op kamers van de leden.⁷ Dat was aanvankelijk geen probleem, maar toen het ledenaantal onverwacht snel groeide (eind 1945 was het al van vijftig naar meer dan honderd gestegen), er een eigen vrouwendispuut ontstond en de vereniging ook andere disputen kreeg, groeide de behoefte aan een 'Eigen Huis'. Eerst dacht de vereniging nog aan de Oude Boteringestraat 32, waar Magna Pete even had gezeten, maar dat stuitte op protest van de hoogleraren van het Filologisch-Historisch Instituut. Uiteindelijk kwam Albertus na enkele inzamelingsacties (opgezet door de Commissie Voor een Eigen Gebouw, oftewel de VEEG-commissie) uit bij de kelderderdieping van het pand Oude Boteringestraat 2a, op de hoek met de Zwanestraat. Vanuit die kelderderdieping, die medio 1950 betrokken werd, hadden de leden uitzicht op de nog altijd tamelijk ruïneuze Grote Markt, waar ooit Vindicat hoopte terug te keren, maar waar nog weinig van wederopbouw te merken was. Ruimte voor een mensa was er niet, maar bij een van de trouwe hospita's in de stad, tante Bertha, konden katholieke studenten elke avond aanschuiven voor een gemeenschap-

pelijke eettafel. De verhuurder van het pand, de heer Nijborg, kwam in dienst als beheerder en werd de man achter het buffet. Het was maar een kelderverdieping, maar Albertus voelde zich de koning te rijk.⁸

Behalve de huisvesting was ook de zuivering een urgent probleem. Het verenigingsleven kon niet goed hervat worden als niet eerst degenen verwijderd waren die zich in de oorlog om welke reden dan ook misdragen hadden. Het ging daarbij vooral om de studenten die in 1943 de loyaliteitsverklaring hadden getekend, want doorgewinterde collaborateurs en leden van nationaalsocialistische organisaties zagen zelf wel in dat voor hen geen plaats was binnen welke organisatie dan ook. Vooral bij Vindicat zorgde de zuivering voor heftige discussies. Dat studenten die de loyaliteitsverklaring in april 1943 getekend hadden, tegen het advies van alle Nederlandse instanties in, voor zekere tijd uitgesloten of zelfs geroyeerd zouden moeten worden, zeker als ze nadien nog gestudeerd hadden, stond buiten kijf, maar wat te doen met degenen die in mei 1943 hadden getekend, toen er paniek was geweest en ernstige represailles dreigden tegen familieleden? Aanvankelijk vond het bestuur dat hun 'fout' vergeeflijk was en dat ze weer lid konden worden, maar nadat aldus besloten was, kwamen meer principiële corpsleden in opstand; ze dreigden zelfs hun lidmaatschap op te zeggen als dat zou doorgaan. Het bestuur ging door de knieën, maar keerde later op zijn schreden terug, waarop wéér een storm van protest losbrak. De discussie golfde heen en weer tot er een commissie werd benoemd die heel precies ging bekijken wat een gepaste 'straf' was voor welke misstap (aansluiting bij een landsverraderlijke organisatie, tekenen, doorstuderen, gehoor geven aan de oproep om in Duitsland te gaan werken etcetera). Dat kalmeerde de gemoeieren enigszins en voordat de universiteit op 23 juni officieel weer openging, was alles achter de rug. Achteraf is het makkelijk om te zeggen dat alle energie die aan deze kwestie is besteed een nobeler zaak waard was geweest, maar het lag allemaal heel gevoelig en in een boek over de naoorlogse geschiedenis van Vindicat merkte een van de auteurs terecht op: 'Het mag dan soms zo zijn dat gehanteerde redeneringen en argumenten futiel en overdreven principieel waren, een zelfde houding en geestesgesteldheid waren het, die in de zojuist beëindigde oorlog tot grote steun waren geweest.'⁹

Bij Magna Pete was het niet anders.¹⁰ Daar werd met veel vindingrijkheid gedebatteerd over de mei-tekenaars en de vrouwelijke studenten die zich bij de arbeidsbureaus voor tewerkstelling in Nederland hadden gemeld. De mei-tekenaars moesten, daar was preses G.J. Eisses (die ook in de universitaire zuiveringscommissie voor studenten zat) heel duidelijk over, enige tijd buitengesloten worden, maar bij de meldsters hoefde dat niet. Niet iedereen vond dat rechtvaardig. Eén lid zegde haar lidmaatschap op omdat iemand gestraft werd die op 5 mei had getekend omdat haar vader gevangenzat in het beruchte Scholtenhuis, waar de SD zetelde, terwijl een ander, die door zich bij het arbeidsbureau te melden precies had gedaan wat de Duitsers vroegen, ongestraft bleef. Ook was er verdeeldheid over de vraag of meldsters lid konden worden van het bestuur. Dat was geen academische kwestie, want voor het nieuwe bestuur 1945-1946 was al een studente als preses gekozen die zich in 1943 bij het arbeidsbureau had gemeld. Kennelijk was ze populair en genoot ze het vertrouwen van de meerderheid van de leden. Toch werd op een vergadering op 3 augustus besloten dat meldsters geen bestuursfuncties konden vervullen. De al gekozen preses moest zich terugtrekken.

Bij VERA werd even streng gezuiverd (er waren drie roeyementen), maar zonder zulke hoogoplopende discussies als bij Vindicat en Magna Pete. En ook bij Albertus Magnus wikkelde een zuiveringscommissie de zaak zonder veel ophef af. Even kwam de kwestie van de zuivering nog terug toen in september minister Van der Leeuw de staking van drie hoogleraren in de geneeskunde ophief en de staking van een vierde omzette in een schorsing, tot groot ongenoegen van de studenten. Het kwam zelfs tot een geagiteerde vergadering in de Korenbeurs en een staking van één dag. Maar toen de minister niet wilde wijken en de drie berouw toonden, was de zaak snel voorbij. Men ging over tot de orde van de dag.

Maar moesten de gezuiverde verenigingen op zichzelf blijven staan, of was het moment aangebroken om de vooroorlogse verdeeldheid te doorbreken en te komen tot één grote studentenvereniging, of eventueel tot twee (een voor de vrouwelijke en een voor de mannelijke studenten)? De Groninger Kring, het groepje hoogleraren dat aan het eind van de bezetting plannen had gemaakt voor de vernieuwing van de Groningse universiteit, drong er bij Vindicat op aan zich open te stellen voor alle studenten, en burgemeester Cort van der Linden deed Vindicat het concrete voorstel om een gemeenschappelijk studentenhuus te bouwen. In de hoop dat dat iets zou opleveren stelde de universiteit begin mei 1945 Vindicat het oude gebouw van het Universiteitsmuseum ter beschikking, als een ontmoetingsplaats voor alle studenten. Het corps werkte in zoverre mee dat het een uitnodiging aan VERA en Albertus Magnus deed uitgaan om zich als subvereniging bij Vindicat aan te sluiten. Maar de andere verenigingen voelden daar niets voor. Albertus hield de boot beleefd af en de reactie van VERA was zonder meer afwijzend. Beide organisaties zochten hun kracht in het isolement.

Dat Vindicat absoluut niet van plan was zijn koers te veranderen merkten ook de leden van de in juni 1945 herrezen Groene Uil, de kleine alternatieve algemene studentenvereniging die begin 1940 door een actiegroep van ongeorganiseerden was opgericht. Aanvankelijk mocht de vereniging nog berichten plaatsen in *Der Clercke Cronike*, maar in augustus 1945 verordonneerde de Centrale Commissie, lees Vindicat, dat dat niet meer toegestaan was. De Groene Uil, die in 1942, toen het zichzelf had opgeheven, nog zo'n honderd leden had geteld, maar inmiddels teruggezakt was tot ongeveer vijftien leden, verdween daarmee voor de meeste studenten geheel uit het zicht. Om niet geheel op zichzelf te komen staan, sloot de vereniging zich aan bij de landelijke Federatie van Unitates en Bonden. Met het oog daarop werd de naam veranderd in *Unitas Studiosorum Groningana*, kortweg *Unitas*. Maar de Federatie begon zich al spoedig af te vragen of men niet wat overijld te werk was gegaan door deze kleine Groningse vereniging, die nog maar moest bewijzen dat zij zich kon handhaven, zomaar als lid te aanvaarden. Na onderzoek in Groningen verricht te hebben besloot de Federatie de status van *Unitas* te verlagen tot die van een proeflidmaatschap. Voor *Unitas* pakte dit in Groningen zeer negatief uit; niemand wilde de vereniging nu nog erkennen. Daarop besloot *Unitas* in 1949 om maar helemaal uit de Federatie te stappen.¹¹

Meer kans leek de doorbraak te maken bij de vrouwelijke studenten. De dames van Magna Pete hadden voor de oorlog al een normalere omgang met hun seksegenoten in VERA en Albertus Magnus dan de heren van Vindicat met de heren van die verenigingen, en er was reden om te veronderstellen dat er wel animo zou zijn voor een samengaan van alle vrouwelijke studenten in één club. Magna Pete deed al direct na de bevrij-

ding zo'n voorstel en de vrouwelijke leden van VERA, verenigd in het dispuut ZAGENA, zagen er wel wat in, maar de heren van VERA wezen het onmiddellijk van de hand. In zijn openingsrede op 22 juni 1945 vroeg de oorlogspreses Geb Wierda zich al af of een christen 'het kon verantwoord lid te zijn van een vormende vereniging die de mens als maat aller dingen aanvaardt'. De leden van ZAGENA brachten daartegen in dat ze in een ruimer verband ook beter konden evangeliseren, maar dat was niet meer dan een gelegenheidsargument. Als compromis kwam eruit dat de vrouwelijke leden van VERA een individueel gastlidmaatschap van Magna Pete voor één jaar konden krijgen. Zo'n dertig leden maakten daar gebruik van en een zevental nam zelfs deel aan het eerste naoorlogse novitiaat van Magna Pete. In sommige besturen en commissies zaten ook leden van VERA. Maar een jaar later verviel deze regeling: voor nieuwe (vrouwelijke) leden van VERA gold het gastlidmaatschap niet meer en ZAGENA liet Magna Petenters niet meer toe tot zijn vergaderingen. Ook ZAGENA richtte zich voortaan primair op de eigen kring, bijvoorbeeld door vanaf 1951 wijdingsdiensten voor VERA te organiseren. De scheiding tussen Magna Pete en Albertus Magnus werd een feit toen de vrouwelijke leden van de katholieke vereniging in oktober 1946 een eigen dispuut binnen Albertus oprichtten, FAAM (Filiae Amicitiae Alberti Magni).¹²

Ook op andere terreinen bleef er van alle vernieuwingsdrang niet veel over. In 1946 en 1947 werden nog in de maand juli in Ter Apel bezinningsweken gehouden, om de geest van Ter Apel 1940 levend te houden, maar het deelnemersaantal liep terug en voor de editie van 1948 was zo weinig animo dat de Ter Apelweek werd afgelast. Ook het studentenparlement, dat bedoeld was als een adviesorgaan van de Centrale Commissie (het contactorgaan van de erkende studentenverenigingen), was maar een kortstondig leven beschoren. Het initiatief daartoe werd in november 1945 genomen en het parlement zou worden gekozen door de faculteitsverenigingen, die één zetel per vijftig leden zouden krijgen. Omdat het lidmaatschap van een faculteitsvereniging niet aan een studentenvereniging gekoppeld was, leek dit een doorbreking van het monopolie van de erkende studentenverenigingen, maar in de praktijk viel dat anders uit. Leden van Vindicat domineerden in alle faculteitsverenigingen en toen de 31 leden van het parlement in februari 1946 voor het eerst bij elkaar kwamen, bleek al snel dat het niet veel meer dan een discussiegroep was, waar de erkende verenigingen zich weinig aan hoefden te storen. Begin 1947 ging het parlement weer ter ziele.

Het nettoresultaat van alles was dat de scheidsmuren die voor de oorlog de studentenwereld in Groningen verdeeld hadden gehouden, na de oorlog weer recht overeind stonden. De kern van het bestel bestond uit de erkende studentenverenigingen Vindicat atque Polit, Magna Pete, VERA en Albertus Magnus, verenigingen die alle na de oorlog flink in omvang groeiden. Unitas werd door iedereen genegeerd. Samen hadden de vier erkende verenigingen al voor de oorlog de hierboven al even genoemde Centrale Commissie ter behartiging van Groninger Studentenbelangen in het leven geroepen, dat als overkoepelend contactorgaan fungeerde. Andere constituerende leden van deze Centrale Commissie (CC) waren de vijf, na 1948 zes faculteitsverenigingen, die zoals gezegd de facto gerund werden door de leden van Vindicat en bij stemmingen altijd de zijde van Vindicat kozen. Voorzitter en secretaris van de CC waren qualitate qua de rector en de abactis van Vindicat. De twee confessionele verenigingen protesteer-

den daar regelmatig tegen, maar met steun van de faculteitsverenigingen wist Vindicat steeds opnieuw deze aanslagen op zijn leidende positie af te slaan. Ook toen VERA zich in 1950 uit protest een jaar terugtrok uit de CC, leidde dat niet tot wezenlijke veranderingen. In de loop van de jaren vijftig kwamen er ook leden van de CC met een adviserende stem, zoals de Nederlandse Christen Studenten Vereniging (NCSV) en de Vrijzinnig Christelijke Studentenbond (VCSB). Maar hoe breed de Centrale Commissie ook werd, het was toch Vindicat dat alles domineerde, ook al door de nauwe banden die het corps onderhield met de top van de Groningse universiteit. Zo was de rector van 1952-1953, de letterenstudent J. Offerhaus, de zoon van curator (en later president-curator) W.A. Offerhaus, die trouwens ook fungeerde als de vaste notaris van het corps. En in de reüniecommissie van Vindicat zaten in 1956 behalve president-curator Offerhaus en de secretaris van curatoren Cluysenaer ook de latere president-curator N.J. Polak, de huisadvocaat van Vindicat.

Onder de Centrale Commissie vielen sinds jaar en dag enkele voor de belangenbehartiging van de Groningse studenten belangrijke organen. Het Groninger Centraal Studenten Bureau (GCSB), dat bemiddelde bij huisvesting, bijbaantjes regelde, goedkope schouwburgkaarten voor studenten verkocht en een boekenbeurs organiseerde, was wel het belangrijkste. Daarnaast nam de CC de uitgave van het studentenweekblad *Der Clercke Cronike* voor haar rekening. Als adviesorgaan van de CC fungeerde een jaar lang het studentenparlement, maar dat was zoals gezegd geen succes. Op landelijk niveau was de CC aangesloten bij de Nederlandse Studentenraad (NSR), opgericht in oktober 1945 en bedoeld als landelijk contactorgaan voor de Nederlandse studenten. De individuele verenigingen hadden hun eigen landelijk verband, zoals de Algemene Senaten Vergadering voor Vindicat en de Societas Studiosorum Reformatorum (SSR) voor VERA.

Binnen het verzuild bestel ging iedereen zijn eigen weg. Voor Vindicat betekende dit vooral dat er gewerkt moest worden aan het herstel van de vereniging, zowel fysiek, door de herbouw van de oude sociëteit, als geestelijk, door het herstel van de oude mores. Met de herbouw van Mutua Fides ging het eigenlijk best goed. Al in 1947 werden de eerste initiatieven genomen om daarvoor geld bij elkaar te brengen en in datzelfde jaar werd al aan ir. J.M.M. Vegter, die later ook zou tekenen voor de uitbreiding van het gemeentekantoor achter het oude stadhuis, gevraagd om als architect van het nieuwe gebouw op te treden. Op 16 februari 1951 gaf Vindicat een persconferentie over de herbouw en de dag daarop presenteerde Vegter een maquette van het gebouw zoals hij dat op de oude plek aan de noordwand van de Grote Markt voor zich zag. Protesten van winkeliers, die de noordwand liever geheel bestemd zagen voor winkelpanden, dwongen het stadsbestuur Vindicat naar een breed perceel aan de oostwand van de Grote Markt te dirigeren. Die plek had zeker voordelen – een locatie recht tegenover het stadhuis was prominenter dan de oude plek, en er was de mogelijkheid om een breed balkon te ontwerpen – maar om emotionele redenen kostte het de leden van Vindicat nog heel wat moeite om met die ‘verhuizing’ akkoord te gaan. Maar men had weinig keus en een jaar later werden de bouwplannen bij de gemeente ingediend. In het *Nieuwsblad van het Noorden* verscheen toen een eerste schetstekening van het gebouw. Niet iedereen kon de gekozen vormgeving meteen waarderen. Een brieveschrijver viel het op ‘dat gebruik zal worden gemaakt van de internationale, moderne bouwstijl, zodat men een

gebouw als dit evengoed in Melbourne zou kunnen plaatsen'.¹³ Ook het platte dak (dat overigens niet echt plat was) kon op veel kritiek rekenen. De nieuwbouw zou detoneren naast de restanten van de oude bebouwing en het aanzicht van de Grote Markt ruïneren. Een stadjer vatte zijn kritiek op rijm samen:

Ze willen aales nij, slicht waark
 Daorum kriegien wie op 't Grode Maark
 'n Studentensoos as 'n schoundedeuze
 Mit 'n plat dak, veur 'n vrizze neuze
 As ik dat zai, vroag ik 't mit verdrait
 Verknooien ze 't Grode Maark nou nait?¹⁴

Niettemin ging Vindicat akkoord met het ontwerp en na een openbare aanbesteding werd op 14 juli 1952 het werk gegund aan de N.V. Bouwbeton v/h Kool en Wildeboer te Hoogkerk, die tien dagen later al met het werk begon. Op 25 oktober legde het erelid I.B. Cohen, die nog de bouw van de vorige sociëteit aan de noordwand had meege maakt, de eerste steen. Deze eerstesteenlegging viel samen – opzettelijk natuurlijk – met de universiteitsdag en trok dus naar verhouding veel belangstelling. In juni 1953 werd het hoogste punt bereikt, maar door de strenge winter van 1953-1954 (op 3 februari 1954 werd de tiende Elfstedentocht verreden, gewonnen door Jeen van den Berg) kon de officiële opening pas plaatsvinden op 27 februari 1954. In de Martinikerk werd een plechtige bijeenkomst belegd, waarna het gezelschap zich naar de nieuwe sociëteit begaf, het eerste nieuwe gebouw aan de verwoeste Grote Markt. Tot vroeg in de ochtend werd er feestgevierd. Nadrukkelijk verklaarde overigens iedereen dat het nieuwe gebouw niet alleen voor de leden van Vindicat bestemd was, maar ook ten dienste stond van de hele studentengemeenschap in Groningen. Daarom kwam er een officiële *mensa academica* in het gebouw (op 22 maart verrichtte rector magnificus Van Winter de opening door er als eerste een hapje te gaan eten) en kreeg het GCSB kantoorroimte in de sociëteit.¹⁵

De geestelijke herbouw van het oude Vindicat bleek heel wat lastiger. In vrijwel alle afleveringen van de *Groninger Studenten Almanak* na de oorlog is er sprake van vervlakkings, matheid, pessimisme, levensmoeheid en gebrek aan enthousiasme.¹⁶ Nu werden in de regel de leden van de almanakcommissie gerekruteerd uit de corpsleden die er een duidelijke 'corpsideologie' op na hielden, een idealistische voorstelling van een corps dat zowel vormend als beschermend was, zodat de toon in de bespreking van het wel en wee van het corps altijd wel kritisch uitviel. Maar de sombere toon waarop over het inwendig leven van het corps werd gesproken was nu toch wel opvallend. De ene na de andere redacteur constateerde dat de mores van het corps onvoldoende bekend waren, bij jong en oud, of niet naar behoren werden nageleefd,¹⁷ dat maar een klein aantal actieve leden het werk in het corps verrichtten, dat het moeilijk was kandidaten te vinden voor de vele bestuursfuncties en dat de meeste leden van het corps, als ze zich al ergens voor inzetten, dat deden in het kader van een subvereniging. De sociëteit *Mutua Fides*, die het kloppend hart van het studentenleven in Groningen moest zijn, werd matig bezocht, de leden beschouwden *Mutua Fides* gewoon als een kroeg naast de andere uitgaansgelegenheden in Groningen. Sommige klachten waren uit de lucht gegrepen. Terwijl de ene redacteur nog klaagde dat de leden van *Aegir* veel meer om de roeiver-

43 Het nieuwe Mutua Fides aan Grote Markt, in gebruikgenomen in 1954. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

eniging dan om het corps gaven, dat Aegir van Vindicat ‘afdreef’,¹⁸ liet zijn opvolger in 1956 juist het tegenovergestelde horen toen Aegir de Varsity won. Aegir was altijd het paradepaardje van Vindicat en ‘de’ vertegenwoordiger van het corps in het westen van het land geweest. Met de overwinning van Aegir legde dus ook het corps als geheel veel eer in. Maar de klacht over de vervlakking komt te vaak voor om haar helemaal ongegrond te verklaren.¹⁹

Binnen Vindicat circuleerden verschillende verklaringen voor deze trend. Veel van de oude mores waren door en tijdens de oorlog verloren gegaan en er was weinig wat nog aan de situatie van voor de oorlog herinnerde. De sociëteit was verwoest, de pedel van Vindicat, Stevens, de bewaker van de mores, was in 1945 met pensioen gegaan (D. van den Berg werd na de oorlog zijn opvolger, maar had toch minder uitstraling), de corpsfotograaf Joël de Lange was naar een concentratiekamp afgevoerd en vermoord, en de studentenoppasser Speyer was er mee gestopt.²⁰ Algemeen werd ook de verarming van Nederland opgevoerd om te verklaren waarom het enthousiasme voor het corpsleven was afgenomen. Meer dan één almanakredacteur wees op de noodzaak om bij bepaalde gebruiken te bezuinigen en een soberder levensstijl na te streven. De kostbare overdrachtsdiners die de aftredende en aantredende corpsfunctionarissen uit eigen zak moesten betalen vormden voor menig corpslid reden om af te zien van een dergelijke functie. Studenten hadden in de regel minder te besteden dan voor de oorlog, omdat hun ouders minder konden bijdragen en omdat ze vaak uit een milieu kwamen dat geen affiniteit met het corpsleven had. Ten slotte hadden ook de militaire dienstplicht en de dreigende uitzending naar Indië een deprimerende invloed op de studenten.

Maar de meest genoemde oorzaak van de vervlakking was toch wel de verwatering van de ontgroening. Om te beginnen had de onderbreking door de oorlog tot chaotische taferelen in 1945-1946 geleid, waarin de mores niet op de juiste wijze waren ingeprent. In de drie ontgroeningen die in 1945 plaatsvonden moest de grote stroom nieuwe leden door slechts een handjevol ouderejaars 'ingewijd' worden in het corpsleven, wat onvermijdelijk tot een 'slappe' ontgroening leidde. Maar dat deed zich ook later keer op keer voor: de grote aantallen nieuwe leden moesten door een te kleine schare ouderejaars ontgroend worden. In deze jaren lag het accent zozeer op het snel doorstuderen dat ook oudere corpsleden minder tijd overhielden of overhadden voor het inscherpen van de mores bij de nieuwste lichten. Dat leidde af en toe tot excessen. In 1952 ging het compleet mis bij de viering van de dies op 4 februari. Traditiegetrouw bestormden de eerstejaars op die dag de middelbare scholen om de vrouwelijke leerlingen zogenaamd 'te bevrijden', maar dit keer liep het uit de hand. Zo'n zeventig studenten verschaften zich toegang tot het Praedinius Gymnasium (zoals het Stedelijk Gymnasium sinds 1947 heette) en toen de politie arriveerde weigerden zij het gebouw te verlaten. De politie moest van de wapenstok gebruikmaken om hen naar buiten te werken, waarbij politieagenten en studenten letsel opliepen en in het Academisch Ziekenhuis behandeld moesten worden. Een achttienjarige student die de politie stond uit te jouwen werd gearresteerd. Nadat de politie het gebouw ontzet had, troffen ze op de schoolborden allerlei 'minder welgevoeglijke tekeningen' in krijt aan en bleken beelden in de vestibule beschadigd te zijn. Er was voor ongeveer duizend gulden schade aangericht. Soortgelijke taferelen bij de Huishoudschool werden voorkomen doordat de politie uit voorzorg bewaking naar de school had gestuurd.²¹ De berichten in de pers waren volgens de redacteur van de *Groninger Studenten Almanak* gechargeerd, maar hij zelf sprak wel over een 'guerrilla' tussen de politie en de studenten. Het wangedrag van de eerstejaars was voldoende ernstig geweest om de senaat van Vindicat te doen besluiten het hele eerste jaar voor zeven tot tien dagen te schorsen en de toegang tot *Mutua Fides* te ontzeggen. Algemeen werd dit incident, dat de naam van Vindicat geen goed deed, toegeschreven aan de slappe ontgroening van dit eerste jaar in september 1951.²² Kennelijk was de discipline die elk corpslid diende te kennen onvoldoende ingehamerd bij deze bandeloze eerstejaars.

Wat dat betreft stond Vindicat in deze jaren voor een moeilijk dilemma. Aan de ene kant had de vereniging veel nieuwe leden nodig, want als het aantal klein bleef en het 'marktaandeel' van Vindicat binnen de totale studentenpopulatie bleef dalen, zou dat ten koste gaan van haar invloed in de universiteit. Vindicat claimde nog steeds 'de' vertegenwoordiger van de Groningse studenten te zijn en maakte op grond daarvan aanspraak op de privileges die de vereniging in het academisch leven genoot (zoals het qualitate qua leveren van de voorzitter en de secretaris van de Centrale Commissie en het bezetten van de mooiste plaatsen in de aula bij de rectoraatsoverdracht in september). Aan de andere kant leidde de groei van het ledenbestand onvermijdelijk tot vervlakking van het inwendige leven van de vereniging, wat ook weer – zie de onbeheerste 'bevrijdingsactie' uit 1952 – het aanzien van het corps schaadde.

Vindicat koos niet. Het corps probeerde zo veel mogelijk nieuwe leden te werven, maar hield ook vast aan de oude mores. Men merkte dat de nieuwe studenten niet meer vanzelf voor het corps kozen en dus moest er iets gebeuren, zeker toen in 1949

het aantal aanmeldingen gezakt was tot 74 en het jaar daarop niet verder kwam dan 79. Het aantal 'nihilisten' in Groningen (studenten die bij geen van de erkende verenigingen waren aangesloten) groeide zo sterk dat Vindicat vreesde voor marginalisering.²³ Op initiatief van Vindicat nam de Centrale Commissie toen het besluit om in samenwerking met de academische autoriteiten begin september 1951 de eerste oriënteringsdagen te houden, die dus niet primair bedoeld waren om informatie over de studieprogramma's aan de nieuwe studenten te verstrekken, maar om hen te wijzen op het voordeel van het lidmaatschap van een studentenvereniging. De Vindicater Wim Koops leidde de organisatie van deze '4-5-6-dagen' en maakte er een doorslaand succes van. Medio september 1951 meldde zich het 'exorbitant' grote aantal van 99 feuten aan (later volgden er nog twee).

Maar anderen zagen ook gevaren opdoemen. Het was mooi als men erin slaagde nihilisten over te halen lid te worden van Vindicat, maar werd zo het nihilisme niet naar binnen gehaald? 'Het nihilisme,' betoogde de redacteur van de *Groninger Studenten Almanak* voor 1952, 'is eerder een houding ten aanzien van de maatschappij, in casu de Studentenwereld, als wel [sic] blindweg een niet-georganiseerd zijn.'²⁴ Wat heeft Vindicat, zo lijkt de redenering, aan die nieuwe leden als ze zich na de ontgroening amper meer vertonen op de kroeg, niet meedoen aan allerlei culturele activiteiten en zich niets gelegen laten liggen aan de eer van het corps? Als nihilisme in wezen onverschilligheid is, heeft Vindicat dan niet meer nadeel dan voordeel van deze extra leden? In zekere zin werd deze sceptische redacteur in het gelijk gesteld door het feit dat uitgerekend het in 1951 binnengehaalde eerste jaar voor de ongeregeldheden bij de dies in 1952 zorgde! Als alle nadruk lag op het vergroten van het 'marktaandeel' van Vindicat, waren de slordige omgang met de mores en de algemene vervlakking van het verenigingsleven gewoon niet te voorkomen. Ofwel moest men de pretentie loslaten de studentenvertegenwoordiger bij uitstek te zijn, of de vervlakking van het corpsleven accepteren. Het was een oud dilemma, dat al voor de oorlog aan de orde was gesteld. Toen stelden de ongeorganiseerden de eis dat om hen binnen de vereniging te krijgen en Vindicat weer werkelijk de vereniging van alle mannelijke studenten in Groningen te maken, het corps de ontgroening moest afschaffen. Vindicat was daar toen niet toe bereid geweest en was daar na de oorlog nog steeds niet toe bereid. Voor buitenstaanders was die gehechtheid aan de ontgroening bijna niet te begrijpen, maar omgekeerd konden de corpsstudenten zich niet voorstellen dat ze erin zouden slagen een hechte onderlinge band te creëren – een familieband, zoals sommigen het noemden – zónder zo'n stevige ontgroening.

VERA had heel andere zorgen. In deze vereniging, die formeel een afdeling was van de landelijke *Societas Studiosorum Reformatorum* (SSR), woedde tot in de jaren vijftig een grondslagendiscussie die op sommige momenten tot scheuring in de vereniging dreigde te leiden. Van oorsprong was VERA een gereformeerde vereniging geweest, die haar leden rekruteerde uit de gelederen van de Gereformeerde Kerk in Nederland. Maar in 1944 – het was nog volop oorlog – was er een scheuring in die kerk ontstaan door een hoogoplopend meningsverschil tussen de gereformeerde synode en een hoogleraar aan de Theologische Hogeschool in Kampen, Klaas Schilder, zowel over de doop als over bepaalde kerkordelijke punten. Schilder en zijn geestverwanten scheidden zich af als

de Gereformeerde Kerken onderhoudende art. 31, die later de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt gingen heten. Dat was een pijnlijke kerkscheuring geweest, die na de bevrijding ook VERA dreigde te splijten. Een kleine groep onder leiding van Lucy van der Hoogt probeerde door te drukken dat de vereniging aan nieuwe leden de eis zou stellen dat zij de kant van de vrijgemaakte kerk zouden kiezen. Deze groep kreeg steun van de Utrechtse student George Puchinger, die door zijn polemieken in het blad *Polemios* grote invloed uitoefende op SSR-afdelingen in den lande. Een duidelijke meerderheid voelde niets voor het streven van Van der Hoogt en Puchinger, en toen dat op een vergadering op 27 januari 1947 duidelijk werd, verlieten enkele leden, onder wie Van der Hoogt, de vereniging. Zij stichtte een nieuwe gereformeerde, vrijgemaakte studentenvereniging, Hendrik de Cock (om die in 1966 weer te verlaten en de Gereformeerde Studenten Vereniging op te richten).

Daarmee was het conflict nog niet voorbij. Puchinger, die aan de zijde van Van der Hoogt had gestaan, bleef vanuit Utrecht hameren op een kerkelijke zuivering binnen VERA, dit tot toenemende ergernis van (orthodox-)hervormden, die inmiddels zo'n kwart van de vereniging uitmaakten. De Nederlandse Hervormde Kerk had na de oorlog een nieuw elan gekregen en hoopte weer de brede volkskerk te worden die van Nederland opnieuw een christelijke natie zou maken. Al te strenge binding aan de belijdenisgeschriften uit de zestiende en zeventiende eeuw stond dat in de weg en daarom vonden de hervormden dat men zich ook in VERA niet meer gebonden moest voelen aan de letter van die geschriften. VERA moest een open vereniging worden, die met een gereformeerde of hervormde grondhouding de wereld tegemoet moest treden teneinde haar te veranderen. Het ging deze leden niet alleen om het bewaren van het geloof der vaderen, maar ook om het vermeerderen en verbreiden ervan. Deze hervormden ijverden daarom voor juist een lossere binding aan de drie formulieren van enigheid, die op dat moment de grondslag vormden voor VERA. Met steun van en geïnspireerd door de bijzonder hoogleraar calvinistische wijsbegeerte K.J. Popma lieten zij regelmatig van zich horen. Op 30 januari 1953 probeerden zij de grondslag van de vereniging open te breken, wat aanvankelijk mislukte. Pas toen zij dreigden de vereniging te verlaten en aan te sturen op een opdeling van haar bezittingen, zoals de sociëteit in de H.W. Mesdagstraat, ging de meerderheid van de leden overstag. Op 8 mei 1953 viel de beslissing: VERA was voortaan niet meer 'gebonden aan', maar 'verbonden met' de drie formulieren van enigheid. Dit tot grote ergernis van de preses van de vereniging, de student geschiedenis Arie van Deursen, die zelf vrijgemaakt was. Hij begreep heel goed dat VERA in één klap van een gereformeerde in een hervormde en synodaal gereformeerde vereniging was veranderd, waarin van tucht en selectie op basis van geloof geen sprake meer kon zijn.

Wat bij deze felle strijd tussen links en rechts of tussen rekkelijken en preciezen de doorslag had gegeven, was de gehechtheid van een grote middengroep aan 'hun' vereniging. VERA was na de oorlog flink gegroeid en telde rond 1950 al zo'n 250 leden. Dat leidde tot een vergroot zelfbewustzijn en het besef dat de gelijkwaardigheid ten opzichte van bijvoorbeeld Vindicat binnen handbereik lag. De vereniging beschikte over een mooie sociëteit en deed in weinig nog onder voor het corps (de Veranen begonnen zich ook een 'corps' te noemen). In 1951 nam VERA het kaalknippen van kandidaat-leden bij een ontgroening, eerder alleen door Vindicat toegepast, van het corps over,

44 Pnyx, het sociëteitsgebouw van VERA in de Oosterstraat. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. VERA betrok dit gebouw in 1956.

alsook het gebruik om op de sociëteit de beste plaatsen voor de ouderejaars te reserveren. Alcoholconsumptie werd steeds gewoner en toneel raakte geaccepteerd. Op vergaderingen werd het van Vindicat bekende gezever over punten van zeer ondergeschikt belang, dat uitsluitend was bedoeld om de bestuursleden op de proef te stellen, de zogenaamde 'tweede rondvraag', schering en inslag. De middengroep wilde deze corporale 'verworvenheden' niet opgeven en koos daarom op het beslissende moment de zijde van de hervormden met hun rekkelijke opvatting over de belijdenisgeschriften. De aankoop van een nieuw gebouw aan de Oosterstraat, waar op 18 oktober 1956 sociëteit PNYX werd geopend, was de kroon op het streven van de middengroep.²⁵ Van enig idealisme, geloof in de kracht van ideeën of een duidelijke politieke stellingname was bij deze groep weinig te bespeuren.

Bij Albertus Magnus en Magna Pete ging het er minder heftig aan toe. Ook Albertus groeide sterk (het katholieke volksdeel ging nu massaler studeren dan voor de oorlog) en binnen de vereniging werd daarom het ene na het andere dispuut opgericht. Net als bij VERA vond bij Albertus een zekere 'corporalisering' plaats en was van katholiek engagement weinig meer te bespeuren. Gezelligheid stond voorop, wat al in mei 1951 de

katholieke leraar en filosoof (en later Gronings hoogleraar) Bernard Delfgaauw de uitspraak ontlokte dat de katholieke studentenverenigingen, ook Albertus Magnus, niet veel meer waren dan ‘gedoopte copieën van de neutrale corpora, met de weinig benijdenswaardige bestaanswijze van de copie’.²⁶ De corporalisering kwam in de jaren vijftig onder andere tot uiting in het uitvoeren van stunts door het eerste jaar. In 1952 werd het beeld van de beer ontvreemd dat de gevel van de door Albertianen veel gefrequenteerde cafetaria Succes in de Brugstraat sierde, en het jaar daarop werd het beeldje van de naakte Mercurius dat boven op het fronton van de Korenbeurs stond voorzien van een luier. Later liep deze traditie uit de hand (er werden hele ontvoeringen op touw gezet, tot in Nijmegen en Maastricht toe) en moest het bestuur er een eind aan maken. De speelse studentikoziteit die kennelijk bij Vindicat in het gedrang kwam, bloeide nog bij Albertus.

Bij Magna Pete gebeurde nog het minst. De ongeveer driehonderd leden bleven doen wat ze altijd gedaan hadden, al maakte in de loop van de jaren vijftig wel de voorgeschreven japon voor de installatie van de nieuwe leden plaats voor een cocktailjurkje, raakten lange broeken geaccepteerd en werden de rokjes steeds iets korter. Net als bij Vindicat klaagden leden over geringe betrokkenheid bij de snelgroeiende vereniging en werd versobering onontkoombaar geacht. Maar toen het jaar 1951 in 1954 een eigen feest organiseerde in een etablissement in de Folkingestraat en zich daar naar het heette nogal losbandig had gedragen, meende het bestuur dat te moeten veroordelen. Magna Pete was nog altijd veruit de braafste studentenvereniging van Groningen.

Wat er buiten de erkende verenigingen in de studentenwereld in Groningen gebeurde, valt bij gebrek aan bronnen moeilijk te achterhalen. Circa één op de drie studenten was niet aangesloten bij een algemene erkende gezelligheidsvereniging, maar de verschillen tussen deze zogenaamde ‘nihilisten’ en de leden van Vindicat, VERA, Albertus en Magna Pete hoeven niet groot te zijn geweest. Enerzijds waren ‘ongeorganiseerden’ vaak wel lid van de faculteitsverenigingen en waren zij soms ook actief in kleinere, bijvoorbeeld confessionele of politieke clubs (van de orthodox-hervormde NCSV tot het socialistische Politeia), anderzijds kampte bijvoorbeeld Vindicat met talrijke ‘obscure’ leden die aan niets meededen en amper op de sociëteit kwamen. Misschien zat de redacteur van de *Groninger Studenten Almanak* voor 1956 er niet ver naast toen hij constateerde dat de nieuwe generaties studenten steeds meer gingen lijken op de burgerij waar ze uit voortkwamen. Vanouds had het corps altijd benadrukt dat de studentenwereld geheel buiten de maatschappij stond en een eigen leefwereld vormde, met eigen gewoonten en gebruiken. Student en burger waren tegengestelde types. De ontgroening was de rituele overgang tussen beide werelden, waarin de oude persoonlijkheid werd afgelegd of afgebroken en een begin werd gemaakt met de opbouw van een nieuwe persoonlijkheid. De studentikoziteit die het studentenleven eigen was, spotte met de fatsoensnormen en waardeoordelen van de burgerij, maar de corpora bereidden de student tegelijkertijd voor op het vervullen van een verantwoordelijke positie binnen de burgermaatschappij. Al spelende leerde de student zijn eigen positie te bepalen om ten slotte als onafhankelijk persoon de maatschappij binnen te stappen. Maar de nieuwe studenten, zo constateerde de redacteur, ontbreekt het aan het vermogen om op te gaan in het spel dat het studentenleven vanouds kenmerkte. Ze zijn daarvoor te nuch-

ter, te veel op de studie georiënteerd, te zakelijk ingesteld. Ook ontberen ze het vermogen tot zelfspot. 'De moderne tijd, waarin het slechts gaat om voor alles betere prestaties te leveren – ik heb hier in het bijzonder het huidige sportbeeld voor ogen – weigert met zichzelf te spotten.' Dat leidt tot fanatisme en verlies van relativiseringsvermogen, de student neemt zichzelf te serieus en maakt zich dus bij voorbaat ongeschikt om het spel te spelen dat het studentenleven is (of was). Alles beweegt zich in de studentenwereld 'in de richting van de nivellering aan de burgermaatschappij', concludeerde hij. 'Zal men dit kunnen tegenhouden?'²⁷

DE OPBOUW VAN EEN ACADEMISCHE VERZORGINGSSTAAT

Op 23 oktober 1953 installeerde minister van OK&W Cals een commissie die zich moest buigen over financiële, medische en sociale voorzieningen ten behoeve van studenten. Naar de voorzitter, oud-minister van OK&W F.J.Th. Rutten, werd dit al gauw de commissie-Rutten genoemd. De instelling van deze commissie betekende een principiële koerswijziging in het overheidsbeleid ten aanzien van het hoger onderwijs. Terwijl het inmiddels vrij gebruikelijk was de werkende bevolking van Nederland door allerlei sociale voorzieningen te beschermen tegen allerlei risico's (door arbeidswetgeving, ziektekostenverzekering, werkloosheidsuitkeringen en dergelijke), ontbrak zulke sociale zorg voor studenten aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen geheel. Studeren was altijd beschouwd als iets waaraan men begon 'voor eigen baat en risico', en als men het niet kon bolwerken hoefde de overheid niet als vangnet te dienen. Kennelijk was er echter, acht jaar na de oorlog, reden om nu wel serieus over sociale voorzieningen voor studenten te gaan nadenken en ook studenten, zij het misschien op bescheiden wijze, onder de bescherming van de verzorgingsstaat te brengen. Aan de installatie van de commissie-Rutten was dan ook het een en ander voorafgegaan.

Nederland was verarmd uit de oorlog gekomen en die verarming raakte ook de studenten. De koopkracht van de werkende bevolking in Nederland was sterk achteruitgegaan, en niet alleen bij de arbeiders. In 1949 rekende het Gemeentelijk Bureau voor Statistiek van Amsterdam uit dat terwijl de koopkracht van de arbeiders in december 1948 nog maar 70 tot 85 procent bedroeg van wat zij in 1938-1939 was geweest, de koopkracht van hogere intellectuelen, zoals artsen, hoofdcommiezen en hoogleraren, was gedaald tot 50 à 60 procent. Omdat de meeste studenten uit de hogere inkomensgroepen afkomstig waren, betekende dit dat jongens en meisjes uit die kringen te maken kregen met een gereduceerd maandgeld (sommigen kregen zelfs helemaal niets meer). Dit leidde ertoe, zoals de Amsterdams hoogleraar histologie G.C. Heringa niet naliet te betogen, dat de studenten in Nederland slecht gevoed, slecht gekleed en bedroevend gehuisvest waren. Geen wonder dat een substantieel deel van de studenten als werkstudent het hoofd boven water moest zien te houden, wat niet bevorderlijk was voor de studievoortgang, en dat maar liefst 40 procent van de studenten de studie niet afmaakte, wat voor zowel de studenten in kwestie als voor de samenleving een drama was. In 1952 schreef Heringa een brochure, *De sociale status van de student en de efficiëntie van het hoger onderwijs*, waarin hij de noodklok luidde over de armoede onder de studenten en de effecten die dat op langere termijn zou hebben.²⁸

Er was weinig cijfermateriaal over de financiële positie van de Nederlandse studenten, maar wat er was, leek de bevindingen van Heringa te bevestigen. In 1946 had het al genoemde Gemeentelijk Bureau voor Statistiek in Amsterdam een onderzoek uitgevoerd waaruit bleek dat bijna de helft van de studenten op of onder het bestaansminimum leefde. Terwijl precies was uitgerekend dat een student voor zijn studie minimaal een maandgeld van 131 gulden nodig had, beschikte 9 procent over minder dan 100 gulden en circa 40 procent over 100 à 150 gulden per maand. Bij de armste studenten namen de uitgaven voor voeding en huisvesting de helft van het inkomen in beslag, waardoor het voor de hand lag dat zij vooral op eten trachten te bezuinigen.²⁹ In 1949 voerde het Centraal Bureau voor de Statistiek een veel groter onderzoek uit onder alle studenten in Nederland die in 1947-1948 aan een universiteit of hogeschool waren ingeschreven.³⁰ Uit dat onderzoek bleek dat 11 procent van de studenten hooguit viermaal per week een warme maaltijd gebruikte. Opvallend was daarbij dat die 11 procent gelijkelijk verdeeld was over studenten uit welgestelde en minder welgestelde milieus. Dat had misschien te maken met de algemene nonchalance van jongeren tegenover hun voeding, maar het zei ook iets over de reële armoede die ook onder studenten uit de hogere milieus bestond. Verder bleek dat maar liefst 22 procent van de studenten aanvullende 'onderstand' van familie of een beurs nodig had (dus naast de, op zichzelf onvoldoende, ouderlijke bijdrage), terwijl één op de vijf studenten werkstudent was, dus met betaalde arbeid naast de studie rond moest komen.

Tussen de afzonderlijke universiteiten en hogescholen bestonden grote verschillen. Groningen had een lager percentage studenten uit de hogere milieus dan de andere klassieke universiteiten (en Delft). Terwijl het landelijk gemiddelde lag op 44 procent (tegenover 47 procent voor de middelbare en 7 procent voor de lagere milieus), lag dat in Groningen voor de mannelijke studenten op 37,8 procent en voor mannelijke en vrouwelijke studenten samen op 41 procent. Het aandeel mannelijke studenten uit de lagere milieus lag in Groningen juist weer hoger dan landelijk, namelijk 9,3 procent. Groningen had ook een lager percentage spoorstudenten dan de meeste andere universiteiten. Terwijl in Leiden meer dan een kwart van de studenten per trein naar de stad kwam (voornamelijk vanuit Den Haag), Utrecht op 16 procent zat en de Universiteit van Amsterdam op 19 procent, kwam in Groningen maar 7 procent elke dag per trein vanuit de provincie naar college of practicum. Het aantal thuiswonende studenten was in Groningen juist heel hoog: 34 procent woonde bij zijn of haar ouders, terwijl dat voor Leiden maar 8 procent was. Omgekeerd was het aandeel studenten dat op kamers woonde in Groningen weer lager dan elders: 54 procent. Het overgrote deel van de kamerbewoners woonde alleen. Zo'n 86 procent van de mannelijke studenten woonde op zichzelf (al dan niet bij een hospita, al dan niet in een gemeubileerde of gestoffeerde kamer), terwijl 14 procent samen met medestudenten in een huis woonde. Er waren dus in Groningen relatief weinig voor gemeenschappelijke rekening gehuurde studentenhuizen. Groningen was overigens niet per se een goedkope stad voor een student van buiten: terwijl in Groningen slechts 11,6 procent van de studenten een kamerhuur neerlegde van 30 gulden per maand of lager, was dat in Utrecht 25,4 procent en in Leiden 29,9 procent. Veel gewoner waren in Groningen kamers van tussen de 30 en 40 gulden (24,1 procent), tussen de 40 en 60 gulden (15,8 procent), tussen 60 en 80 gulden (18,3 procent) en tussen 80 en 100 gulden (21,1 procent).

Maar hoe zat het met de relatieve armoede van de Groningse student? Als het overslaan van een warme maaltijd daar een criterium voor is, komt Groningen er goed van af. Hier genoot 18 procent van de kamerbewoners (in Groningen een relatief kleine groep) niet dagelijks een warme maaltijd, terwijl dat in Leiden 41, in Utrecht 32 en in Amsterdam 34 procent was. Opvallend was daarbij dat het overslaan van een warme maaltijd meer voorkwam bij studenten uit middelbare en hogere milieus dan bij hun makers uit de lagere milieus. In lijn hiermee was dat in Groningen de behoefte aan een *mensa academica*, waar tegen sterk gereduceerde prijzen toch goede voeding geserveerd kon worden, minder was dan elders. In Groningen sprak 26 procent van de studenten die behoefte uit, in Leiden was dat 41 procent (Utrecht en Amsterdam beschikten al over een *mensa*). Dit lage cijfer voor Groningen hangt overigens ook samen met het feit dat het percentage studenten dat bij het corps aangesloten was en dus gebruik kon maken van de eetgelegenheid in *Mutua Fides* (sinds 1950), relatief hoog was.³¹

Ook het verschijnsel van de werkstudent, die noodgedwongen naast zijn studie betaalde arbeid moest verrichten, kwam in Groningen relatief weinig voor. Landelijk behoorde ongeveer 20 procent van de studenten tot deze categorie (voor het merendeel ouderejaars studenten). Vooral in Amsterdam was de werkstudent een normale verschijning: 25 procent van de studenten van de Universiteit van Amsterdam verdiende er iets bij, bij de Vrije Universiteit zelfs 32 procent. Groningen kwam niet verder dan 16 procent, terwijl Leiden daar zelfs nog onder zat met 15 procent en Utrecht er net iets boven uitkwam met 17 procent. Iets minder dan de helft van het aantal werkstudenten verdiende per maand 80 gulden of meer en in Groningen verklaarde 43 procent van de werkstudenten dat zonder die bijverdiensten een academische studie onmogelijk was geweest. Wat voor werk ze deden liep nogal uiteen: een kwart van de werkstudenten verrichtte administratief werk (boekhouden, vertalen, typen, archiefwerk). Een iets groter deel kwam aan de kost door lesgeven en repeteren, nog een kwart deed laboratoriumwerk en slechts vijf procent verrichtte handenarbeid (als krantenbezorger, uithaler van kachels, fabrieksarbeider, landarbeider in oogsttijd, fietsenreparateur, chauffeur, verhuizer, kok, kelner, nachtwaker of 'babysitter'). Meestal zochten de studenten iets wat aansloot bij de studie: letterenstudenten gaven veel les, medische studenten waren repetitor, studenten rechten en economie deden kantoorwerk. De medische en bètastudenten die als assistent ingezet werden bij de begeleiding van practica, golden officieel als werkstudent, maar zelf zagen zij het vaak eerder als een onderdeel van hun opleiding.

De conclusie moet dus zijn dat het met de armoede onder de studenten in Groningen nog wel meeviel. Ook in Groningen woonden studenten op slechte kamers, ook in Groningen sloegen studenten warme maaltijden over en ook in Groningen moesten studenten noodgedwongen bijverdienen, maar in het westen van het land en vooral in Amsterdam was dat veel erger. Dat het een Amsterdamse hoogleraar was die voortdurend aan de bel trok (Heringa) was dus geen wonder, al deed zich indertijd ook al de vraag voor: zou wat in Amsterdam gebeurde op den duur ook in Groningen gebeuren? Dat hoefde niet per se het geval te zijn. Dat het werkstudentschap in Amsterdam zo'n hoge vlucht had genomen, had volgens tijdgenoten alles te maken met feit dat de mogelijkheden tot bijverdiensten in Amsterdam veel groter waren dan in Groningen (of Leiden). Studenten die wisten dat ze op die manier rond moesten zien te komen, kozen

daarom bij voorbaat voor Amsterdam en niet voor een stad in de provincie. Voorlopig zou dat wel zo blijven. Maar gold dat ook voor situatie op het gebied van voeding en huisvesting?

Niettemin werd in Groningen al ver voor de instelling van de commissie-Rutten het nodige gedaan om de studenten te helpen zijn of haar studie door te komen. Kort na de oprichting van de Centrale Commissie in 1934 had dit overkoepelend orgaan van alle erkende studentenverenigingen het al genoemde Gronings Centraal Studenten Bureau (GCSB) in het leven geroepen, speciaal voor de behartiging van de materiële belangen van de studenten. Het was crisistijd en studenten konden wel wat ondersteuning gebruiken. Het GCSB zetelde in het Academiegebouw en hielp studenten bij het vinden van werk en een betaalbare kamer, het kopen en verkopen van boeken en instrumenten en het verkopen van de goedkope studentenkaartjes voor de schouwburg. Ook van voor de oorlog, uit 1935, dateerde de Academische Commissie voor Lichamelijke Opvoeding (ACLO), een initiatief van vooral de fysioloog F.J.J. Buytendijk om de lichamelijke conditie van de Groningse student te verbeteren en zo diens gezondheid te vergroten én diens karakter te vormen. Deze door de academische senaat ingestelde commissie hield sportdagen en gaf studenten (niet alleen de georganiseerden) gelegenheid iets aan hun conditie te doen. Een onderdeel van het werk van de ACLO was het organiseren van een facultatieve medische keuring. Naast die algemene keuring kwam in het begin van de oorlog de arts W.A. Hoek, die op de kliniek voor inwendige geneeskunde werkte, met een specifieke keuring op tuberculose, maar toen in 1941 in die kliniek een nationaalsocialistische hoogleraar aantrad, Kreuzwendedich von dem Borne, en Hoek om die reden vertrok, was het met die keuring weer gedaan.

Na de bevrijding herleefden die vooroorlogse initiatieven.³² Het GCSB hervatte zijn bemiddelingswerk en Buytendijk begon onmiddellijk met de heroprichting van de ACLO. In een brief aan de Commissie van Herstel van 2 juni 1945 pleitte hij ervoor om de sportverenigingen van de studenten nauwer bij de ACLO te betrekken. Net als voor de oorlog speelden hier ideële motieven net zo goed een rol als meer materiële overwegingen. Buytendijk (en na zijn vertrek naar Utrecht zijn rechterhand Dirken) wilde de ACLO gebruiken om meer eenheid in de studentenwereld tot stand te brengen en een eind te maken aan de vooroorlogse verdeeldheid, een belangrijk onderdeel van het programma van de vernieuwers. In een rapport van de ACLO van 7 juni 1945 stelde Buytendijk voor om de studentensportverenigingen te helpen door atletiekvelden af te huren, in de gemeentelijke zwembaden speciale uren voor studenten te reserveren en sportmateriaal en speciale sportkleren ter beschikking te stellen. De studentenverenigingen stonden echter uitermate kritisch en argwanend tegenover dit initiatief. Zij waren niet bereid in de ACLO op te gaan en bewaakten hun zelfstandigheid, zonder geheel af te zien van de voordelen van het lidmaatschap van de ACLO (die subsidie kreeg waar ook de verenigingen van konden profiteren). Uiteindelijk werd een werkbaar compromis gevonden: de ACLO zou geleid worden door zowel enkele docenten als door de voorzitters van de afzonderlijke studentensportverenigingen. Aan de verenigingen verleende de ACLO allerlei diensten. Zo zou de ACLO in 1951 de beschikking krijgen over een eigen sportlokaal achter het Fysiologisch Laboratorium (de voormalige Centrale Keuken), met daarbij enkele sportvelden. Voor de sporten die nog niet in verenigingsverband werden beoefend, ging de ACLO deze zelf organiseren – ook ten behoeve van de niet bij

een studentenvereniging aangesloten studenten. Studenten betaalden voor deelname aan de ACLO vijf gulden, hetzij rechtstreeks, hetzij via de studentenvereniging waar ze misschien lid van waren. Na inschrijving hadden ze recht op deelname aan alle sporten die in ACLO-verband werden beoefend. De ACLO had ook sportleiders in dienst. De heer W.P. Struik was in 1945 de eerste, later volgden er meer, ook speciaal voor de vrouwelijke sportdeelnemers. Zij konden ook de sportclubs van de verenigingen trainen of coachen en zij organiseerden elk jaar in mei de academische sportdagen, met als hoogtepunt het professorenvoetbal. Na enige jaren liep dit alles zo gesmeerd dat de ACLO in 1951 een stichting werd, rechtspersoonlijkheid kreeg en omgedoopt werd in Academische Centrale voor Lichamelijke Opvoeding.³³

Buytendijk pleitte in juni 1945 niet alleen voor de wederoprichting van de ACLO, maar ook voor een medische keuring, ‘nu vele studenten een periode van ontberingen en lichamelijke verwaarlozing achter den rug hebben, die hun gezondheid ongemerkt ernstig kan hebben geschaad’.³⁴ Speciaal tuberculose had aan het eind van de oorlog flink om zich heen gegrepen en vormde een grote bedreiging voor de volksgezondheid. De sanatoria waren overvol en elk jaar nam het aantal nieuwe gevallen met duizenden tegelijk toe. Speciaal voor studenten werd in 1947 een landelijke stichting opgericht om in Dennenoord in Laren (NH) een sanatorium te exploiteren. In dat Nederlands Studenten Sanatorium konden zieke studenten uit heel Nederland in hun eigen tempo doorstuderen en desgewenst ook tentamens en examens afleggen. De exploitatie werd onder andere betaald uit een deel van de opbrengsten van de tournee die het Nederlands Studenten Orkest jaarlijks door Nederland maakte en waaraan ook Groningse studenten deelnamen.³⁵ Buytendijk, om op hem terug te komen, kreeg wat hij vroeg. Het college van herstel besloot op 22 juli 1945 tot de instelling van de Commissie voor Universitaire Gezondheidszorg. Deze kreeg de taak de studentenbevolking op medisch gebied te controleren. Dat bleef niet zonder resultaat. In het eerste jaar van het bestaan van de commissie werden 1054 studenten doorgelicht en in acht gevallen werd inderdaad tuberculose geconstateerd. Die keuring, speciaal bedoeld voor eerstejaars, was overigens facultatief en regelmatig klaagden rectoren er in latere jaren over dat niet alle studenten zich lieten keuren.

Bij de Universitaire Gezondheidszorg (UGZ), zoals de medische dienst al spoedig ging heten, kon de student niet alleen terecht voor een tbc- of sportkeuring. Curatoren stelden in 1946 ook een studentenarts aan, bij wie de studenten voor al hun gezondheidsklachten terecht konden. Aanvankelijk was dit een van de plaatselijke huisartsen, die het erbij deed (de oud-Vindicater en voormalig coach van Aegir J.A.R. van Bruggen was de eerste), maar in 1953 werd de arts H.P. Schönfeld Wichers, beter bekend als de schrijver Belcampo, als studentenarts in volledige dienst aangetrokken (hij was de eerste fulltime studentenarts in Nederland). Waren de klachten meer van psychische of psychiatrische aard, dan kon de studentenarts de patiënt doorverwijzen naar de studentenpsychiater. De hoogleraar psychiatrie Kraus fungeerde enige tijd als zodanig, evenals zijn medewerker H.K.G. Bartstra, die al enige jaren tijdens de groentijd van het corps in een lezing seksuele voorlichting gaf.³⁶ Meende de studentenarts dat de student die tegenover hem zat meer met levensbeschouwelijke vraagstukken worstelde, dan kon hij hem doorverwijzen naar een van de sinds 1947 door de kerken aangewezen speciale studentenpredikanten – of, bij de katholieke studenten, naar de moderator

van Albertus Magnus. In het zogenaamde ministerie van studentenpredikanten werkten de predikanten van hervormden, gereformeerden, luthersen, remonstrantsen en doopsgezinden huize samen. In 1956 zou zelfs aan de Kraneweg 33 een aparte studentenpastorie ingericht worden, waar de aimabele hervormde studentenpredikant M.A. Krop woonde en waar zijn collega's werk- en spreekruimte kregen.³⁷ Dit was toen een unicum in Nederland. Zowel voor het lichamelijk als voor het geestelijk welbevinden van de Groningse student werd goed gezorgd.³⁸

Deze initiatieven gingen steeds uit van de universitaire autoriteiten, maar ook de studenten wilden hun stem laten horen. De Nederlandse Studentenraad wijdde daarom van 19 tot 22 april 1952 haar eerste Paascongres (in Amsterdam) aan 'de sociale positie van de student'. Ook zeven Groningse vertegenwoordigers waren erbij. Het probleem van de studenten werd in Amsterdam vooral als een geldelijke kwestie gedefinieerd: er moesten oplossingen komen voor de problemen 'van het steeds groeiende aantal studenten, dat onder zeer moeilijke financiële omstandigheden de studie tracht te voltooien'.³⁹ Op de agenda stonden inmiddels vertrouwde zaken als medische verzorging, studentenvoeding, het euvel van spoor- en werkstudenten, en de huisvesting, terwijl ook de karige verstrekking van rijksstudietoelagen een punt van bespreking was. Revolutionair waren de conclusies en aanbevelingen niet. Studenten moesten aangespoord worden om een medische keuring te ondergaan (een verplichting daartoe vond men in strijd met de eigen verantwoordelijkheid van de student), de universiteiten dienden studentenartsen aan te stellen voor de preventieve zorg, ziekenfondsen hoorden betaalbare curatieve zorg voor studenten mogelijk te maken en het rijk moest mensa's en eettafels subsidiëren om een goede maaltijd binnen het bereik van de armere studenten te brengen. Voor de huisvesting moesten universiteiten en het rijk studentenhuizen bouwen (geen woonkazernes voor meer dan honderd studenten, maar kleinere eenheden voor vijftien tot twintig studenten) en betere voorlichting moest de nadelen van het leven als werkstudent of spoorstudent onder de aandacht van beginnende studenten en hun ouders brengen. Verder moest in elke stad een adviseur voor studentenbelangen komen die voor werkbemiddeling, sociale zorg en research en documentatie verantwoordelijk zou zijn en die als vertrouwenspersoon van de studenten zou kunnen adviseren bij vervolgaanvragen voor studietoelagen (in Utrecht was al een Bureau Studentenbelangen met een dergelijke adviseur in het leven geroepen). Last but not least zou het rijk op veel ruimere schaal beurzen à fonds perdu moeten verstrekken (in plaats van renteloze voorschotten). De NSR was erg geporteerd voor directe en individuele financiële steun (steun alleen aan studenten die het echt nodig hadden) en niet voor indirecte steun voor alle studenten zonder onderscheid. Zo moest subsidie voor de mensa slechts tijdelijk zijn, zolang door een ruimer beurzenbeleid nog niet alle armlastige studenten geholpen waren. Van het 'student-zijn', zo stond in het verslag, moet 'geen beroep worden gemaakt, dat gesalarieerd wordt en dat door verdere omstandigheden financieel gesproken aantrekkelijk wordt gemaakt'.⁴⁰ Het onderwerp was als zodanig niet besproken, maar de NSR was duidelijk tegen het in sociaaldemocratische kringen populaire idee van een studieloon voor alle studenten.

Maar al deze aanbevelingen waren nogal ad hoc, de in de verschillende steden genomen maatregelen kenden geen onderling verband en het ontbrak aan een dragende gedachte. Was het wel alleen een financieel probleem waar steeds meer studenten tegen

opliepen? Was er niet een meer fundamentele verandering gaande in de positie van de student in de universiteit en in de samenleving als geheel? Hoever moest de bemoeienis van de universiteit of de overheid met de sociale positie van de studenten gaan? Heringa, die aanwezig was op het Paascongres van de NSR, was een van de weinigen die dergelijke vragen stelden en in zijn eerdergenoemde brochure uit 1952, verschenen in de tijd van het Paascongres, probeerde hij op principiële gronden te beargumenteren waarom meer sociale voorzieningen voor studenten nodig waren.

Ook voor Heringa stond de acute sociale nood van de studenten voorop. Tijdens het sociale spreekuur voor studenten dat hij in Amsterdam had ingesteld was hij keer op keer getroffen door de diepe ellende waarin armlastige studenten terecht kwamen. Maar niet alleen overwegingen van medemenselijkheid brachten hem ertoe voor sociale voorzieningen voor studenten te pleiten. Hij riep ook het angstbeeld op van een ‘materieel en geestelijk ondermijnd en weerstandsloos intellectueel proletariaat’, dat mogelijk-erwijs (het staat er niet, maar tussen de regels door kan men het lezen) niet in apathie zal blijven hangen, maar een revolutie zou kunnen ontketenen.⁴¹ Welbegrepen eigenbelang van de burgerij moest dus ook een reden zijn om in actie te komen. Maar over het algemeen benaderde Heringa het positiever: een doorslaggevend argument ten gunste van sociale voorzieningen voor studenten was in zijn ogen dat de maatschappij de studenten nodig heeft, om de cultuur op peil te houden en ook om de economie draaiende te houden. Daarom verwierp hij het liberale tegenargument dat een student uit vrije wil gaat studeren en daarom de risico’s die daarmee samenhangen zelf moet dragen; kan hij het niet bolwerken, dan moet hij er maar mee stoppen. Volgens Heringa was dit niet alleen op zichzelf een verkwistend standpunt, het miskende ook dat de student zelfs met de best denkbare voorlichting de risico’s die verbonden zijn aan studeren aan het begin van de studie niet kán overzien. Bij zijn falen kan de maatschappij dan ook niet alle verantwoordelijkheid op de student afwentelen. De maatschappij heeft, omdat ze de studenten nodig heeft, ook de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat zij hun studie op normale wijze kunnen voltooien. De student werkt ‘ten algemeenen nutte’, stelde Heringa, en hoort daarvoor erkenning te krijgen.⁴²

Daarom hebben volgens Heringa studenten ook recht op dezelfde bescherming als ooit de arbeiders kregen. Het is niet terecht (hoewel historisch verklaarbaar) dat sociale politiek alleen geldt voor arbeiders; middenstanders en studenten vormen net zo goed kwetsbare, maar voor de samenleving vitale groepen en ook zij verdienen een plekje onder de zon van de ‘social security’. Daarmee wil Heringa niet zeggen dat studenten ook daadwerkelijk arbeiders zijn en om die reden gelijke rechten hebben als de arbeiders. Een student werkt wel, maar is geen werknemer; als hij ermee stopt, ontvangt hij geen werkloosheidsuitkering; studeren is geen beroep. Maar studenten doen wel iets nuttigs voor de samenleving en verdienen dus net zo goed bescherming als arbeiders. Bij lezing van de brochure wordt overigens wel duidelijk dat Heringa met dit punt geworsteld heeft. Hij noemt de studenten namelijk ook een keer arbeider ‘in de volle, niet afgesleten betekenis van het woord’ en lijkt dan toch te suggereren dat studenten bescherming verdienen omdat zij arbeiders zijn.⁴³ Maar dat is uiteindelijk niet wat hij bedoelt, en hij steunt daarom niet het idee van het studieloon, dat wel uitgaat van de premisse dat studenten maatschappelijk nuttige arbeid verrichten en dus recht hebben op loon.⁴⁴

45 De eerste studentendecaan mej. A. de Waard. Opname uit een speciaal nummer van *Het Nieuws van de Dag* uit 1967 over het academisch leven in Groningen. Foto Dirk Fenema.

Sociale voorzieningen dus voor studenten, maar wel tegen een paar voorwaarden. Om te beginnen moet de veelgeprezen studievrijheid volgens Heringa besnoeid worden. Studenten (en hoogleraren) protesteerden regelmatig tegen bepaalde ingrepen in het hoger onderwijs met een beroep op de vermaarde ‘vrijheid van studie’, die een grote verworvenheid zou zijn van het Nederlands stelsel van hoger onderwijs. Maar Heringa vond het niet meer dan redelijk dat als studenten voorzieningen zouden krijgen er ook maatregelen genomen moesten worden om bijvoorbeeld de studieduur binnen de perken te houden. Maar nog sterker was zijn pleidooi om het aantal studenten te beperken: uitbouw van een duur stelsel van sociale voorzieningen kon niet samengaan met ongelimiteerde groei van het aantal studenten. Anders werd het stelsel onbetaalbaar. Er moest dus in de toekomst selectie plaatsvinden – niet op basis van kapitaal of afkomst, maar uitsluitend op grond van intellectuele capaciteiten. In theorie zou er voor elke studie een numerus fixus moeten komen – hoeveel afgestudeerden heeft de maatschappij straks nodig? –, waarna via een vergelijkend examen de kandidaten voor die studies geselecteerd moesten worden. Zoiets was niet op korte termijn door te voeren, maar om het hoger onderwijs betaalbaar te houden moest men er wel over gaan nadenken. Discussies over studieloon, selectie en numerus fixus waren voorlopig echter nog niet aan de orde. Het ging in 1952 bij iedere betrokkene nog in de eerste plaats om het opbouwen van een stelsel van voorzieningen die studenten zouden moeten helpen om zonder grote problemen de studie door te komen.

In Groningen was de volgende stap de instelling, per 1 oktober 1952, van een Studenten Adviesbureau (SAB).⁴⁵ Weliswaar leefde in Groningen het gevoel, en niet ten onrechte, dat hier de positie van de studenten niet zo klemmend was als elders (minder werkstudenten, minder nihilisme), maar het Utrechtse Bureau Studentenbelangen, dat in

1951 van start was gegaan, leek toch in een behoefte te voorzien en kreeg daarom in Groningen navolging. De eerste voltijdse studentendecaan was mej. mr. A. de Waard, die een kantoortje kreeg in de Corps de Garde (net vrijgemaakt door Magna Pete) en studenten bij financiële en andere problemen goede raad moest verschaffen. Idealiter moest zij voor de studenten niet alleen een adviseur, maar ook een vertrouwenspersoon worden. De nieuwe decaan pakte het meteen goed aan. In het voorjaar van 1953 nodigde zij alle eerstejaarsstudenten uit voor een oriënterend gesprek om te bezien of ze bepaalde aanpassingsproblemen ondervonden, speciaal als ze uit een niet-academisch milieu kwamen, en twee op de drie van de uitgenodigde studenten kwamen ook daadwerkelijk op gesprek. Daarnaast voerde De Waard in het eerste jaar gesprekken met 172 studenten over hun financiële problemen. Zij constateerde dat 30 van hen maar een maandgeld van 80 gulden hadden en college- en kleedgeld moesten verdienen door in de vakanties een baantje te nemen. 66 anderen had een maandgeld van 100 gulden (exclusief collegegeld), wat wel als het bestaansminimum mocht gelden, en 76 studenten hadden een maandgeld van 120 gulden of hoger. Toch waren er nog 13 studenten die hun studie helemaal zelf moesten betalen en een volledige baan eraan hadden, terwijl 19 studenten studeerden naast een halve baan buiten de universiteit. De Waard maakte niet alleen kennis met studenten, zij adviseerde ook bij de verlenging van beurzen, hielp studenten aan baantjes (in samenwerking met het GCSB), onderhield het contact met het Studentensanatorium in Laren en voerde gesprekken met dertig buitenlandse studenten in Groningen.⁴⁶ Uit alles bleek dat de problemen in Groningen weliswaar niet zo 'nijpend' waren als bijvoorbeeld in Amsterdam, maar dat ook in Groningen veel studenten met financiële en sociale problemen kampten.

Ondertussen was de commissie-Rutten met haar werkzaamheden begonnen. De minister had maar weinig aansporing nodig gehad om de commissie in het leven te roepen. De directe aanleiding was de aanvaarding van een motie van het liberale Kamerlid A. (Jeanne) Fortanier-de Wit op 26 februari 1953:

De Kamer,

overwegende dat de voor de industrialisatie gewenste bezetting van de TH, eventueel van meer dan één TH, met alle jongelieden uit ons volk die deze studierichting willen volgen, en die daarvoor de vereiste aanleg hebben, alleen dan te bereiken is, wanneer de economische omstandigheden van deze kandidaten daarvoor geen hinderpaal is,

verzoekt de minister de betreffende post op de aanstaande begroting van OK en W zodanig te verhogen dat op veel ruimere schaal dan tot nu toe geldelijke toelagen kunnen worden gegeven voor het volgen van de studie en voor het deelnemen aan het daarbij behorende, algemeen opvoedende gemeenschapsleven;

en gaat over tot de orde van de dag.⁴⁷

Hoewel de motie alleen sprak over de industrialisatie van Nederland en over de Technische Hogeschool in Delft, kon de ruimere verstrekking van studiebeurzen waartoe de motie opriep onmogelijk beperkt blijven tot de TH in Delft. Nederland had niet alleen behoefte aan meer ingenieurs, maar ook aan meer chemici, fysici, medici, leraren en tal van andere academici. De financiële en sociale positie van alle studenten in Nederland moest verbeterd worden, zoals ook al werd bepleit in de interdepartementale commis-

sie-Van Rhijn-Muntendam, waarvan de rapportage door de minister bij de behandeling van zijn begroting aan de Kamer werd verstrekt.

De commissie-Rutten bestond uit acht mannen en één vrouw; 'usual suspects' als P. Muntendam, vertegenwoordiger van de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en voormalig staatssecretaris op dat departement, en Heringa, hoogleraar te Amsterdam maar vooral publicist over de positie van de studenten, maar ook J. Cramer, curator van de Rijksuniversiteit Groningen, en ds. S.J. Popma, studentenpredikant in Amsterdam. De enige vrouw was het hoofd van het Bureau Studentenbelangen in Utrecht, mej. mr. W.M.W. van Lanschot – kennelijk werd het advieswerk voor studenten als een specifiek vrouwelijke bezigheid gezien. Ook telde de commissie een studentvertegenwoordiger, die afgevaardigd werd door de Nederlandse Studentenraad. Het terrein waar de commissie zich over boog was nogal ruim. Het advies moest niet alleen gaan over de verruiming van de directe financiële steun, maar ook over het fenomeen van de werkstudent, de gezondheidszorg, de voeding, de huisvesting, de lichamelijke opvoeding en de sport, de geestelijke verzorging, de voorlichting, de selectie en de algemene positie van de student in de universitaire gemeenschap. Om al die terreinen te kunnen behandelen splitste de commissie zich op in subcommissies en werkgroepen, die indien nodig externe deskundigen mochten aantrekken. De werkgroep gezondheidszorg trok bijvoorbeeld een student geneeskunde aan alsmede de hoogleraar interne geneeskunde aan de VU, G.A. Lindeboom; de werkgroep selectie voorzag zich onder andere van de expertise van de Groningse hoogleraar toegepaste psychologie Snijders en de subcommissie over de plaats van de student in de universiteit nam in zich op de wetenschapshistoricus (!) E.J. Dijksterhuis. Soms werd een externe deskundige maar één keer uitgenodigd, zoals de Utrechtse hoogleraar sterrenkunde Marcel Minnaert, die de subcommissie studietoelagen en werkstudentenschap mocht komen voorlichten over het studietoelooon (waar de commissie overigens niets voor voelde). Niemand kon beweren dat de commissie niet wist waarover ze het had en dat ze eenzijdig was samengesteld.

Toch was het uiteindelijke advies, dat in november 1956 aan de minister werd aangeboden, ietwat teleurstellend.⁴⁸ Het rapport vatte samen wat er al her en der was gedaan voor de verbetering van de financiële en sociale positie van de student, zoals de verlaging van het collegegeld naar tweehonderd gulden, maar voegde geen wezenlijk nieuwe elementen toe. Rode draad in het rapport was wederom dat directe financiële steun (meer en ruimere studietoelagen) de voorkeur verdiende boven indirecte en algemene steun via subsidies voor een mensa of een sportorganisatie. Bij het gevoelige thema selectie wees de commissie een toelatingsexamen of een bindend (negatief) studieadvies af; ook selectie op basis van een psychologische test achtte de commissie nog niet mogelijk, al deed zij wel de aanbeveling aan elke universiteit een psychologisch bureau voor studieadviezen te verbinden, waar studenten op eigen verzoek een test op geschiktheid voor de studie konden ondergaan. Verder raadde de commissie aan om in de studie meer leiding te geven, zeker aan jongerejaars studenten, om het eerste jaar van de studie representatiever te maken voor de hele studie en af te sluiten met een serieuze toetsing (een propedeutisch examen als het ware) en om te waken voor de sluipende verlenging van de studieduur.⁴⁹ Achter alle voorstellen lag ook de zorg dat de universiteit hoe langer hoe meer uitsluitend vakmensen zou opleiden, geen academici:

Het groeiend besef, dat de universiteit niet alleen is centrum van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, maar tevens een gemeenschap van allen, die bij dat onderzoek en onderwijs zijn betrokken, veronderstelt een nauwer contact tussen seniores en juniorens. Dat deze gemeenschap in de praktijk niet ten volle wordt beleefd, is voor een deel te wijten aan de massale aspecten, waaraan ook de universitaire samenleving niet is ontkomen.⁵⁰

De student had meer dan vroeger begeleiding nodig ‘op de weg zijner academische vorming’. Dat kon bijvoorbeeld de vorm aannemen van werkgroepen voor eerste- en tweedejaarsstudenten waaraan ook hoogleraren, docenten en ouderejaars zouden deelnemen. Filosofie diende ook een groter aandeel in het studieprogramma krijgen. Om te voorkomen dat dit tot verlenging van de studieduur zou leiden, moesten er efficiëntere studiemethoden ingevoerd worden. Zo probeerde de commissie het juiste midden te vinden tussen het oude idealisme en het moderne realisme.⁵¹ En misschien hoopte de commissie dat als eenmaal de zorgen om het materiële bestaan waren weggenomen, de studenten als vanzelf weer open zouden staan voor de vormende kanten van het universitaire onderwijs.

Hoe het ook zij, de reacties op het rapport waren verdeeld. De Groningse senaat bijvoorbeeld onderschreef de voorkeur voor directe boven indirecte steun niet.⁵² De Groningse hoogleraren vonden dat verruiming van de toelagen de animo van ouders om hun kinderen financieel te ondersteunen zou kunnen ondermijnen, terwijl het zich getroosten van opofferingen voor studerende kinderen toch een deel van de kracht van een natie uitmaakte. Wie ouders verleidt hun hand op te houden bij de overheid, dooft de morele kracht van het volk; zulke hulp maakt afhankelijk en zou dus wel eens het tegenovergestelde kunnen opleveren van wat men beoogt.⁵³ Studenten hadden andere bezwaren, en niet onbegrijpelijk, omdat juist in dat voorjaar nog de actie tegen de invoering van een wetsartikel was gevoerd dat de TH Delft de bevoegdheid gaf al te trage studenten van verdere studie uit te sluiten, wat als een ernstige inbreuk op de studievrijheid was opgevat. Maar toen commissievoorzitter Rutten op 25 november 1956 naar Groningen kwam om voor de culturele subvereniging van *Vindicat Dicendo Discimus* een uiteenzetting te geven over de adviezen van zijn commissie, was de opkomst wel erg bedroevend.⁵⁴ Zeker bij *Vindicat* werd de hele tendens om de studenten ook onder de bescherming van de verzorgingsstaat te brengen met argwaan bejegend, omdat men daarin een aanval op de studievrijheid vermoedde. ‘Dat men als studerende niet verschoond kan blijven van al dat gemoeder en gezorg, is hoogst irritant,’ merkte de redacteur van de *Groninger Studenten Almanak* eind 1956 op. De invoering van een studieloon – waar de commissie-Rutten zoals gezegd tegen was – zou het einde van de studievrijheid inluiden, want tegenover dat recht op een zeker loon zouden ook verplichtingen komen te staan.⁵⁵ Toen een jaar later toch een corpsvergadering werd gewijd aan het studieloon (en de studentenhuisvesting) leidde dat tot veel rumoer. ‘De studentenmaatschappij dreigt’, zo luidde het commentaar in de *Studenten Almanak*, ‘opgeslokt te worden door de burgerlijke sociale structuur van de hedendaagse maatschappij’, een angstbeeld dat wel vaker in corpora opdook.⁵⁶

Men kan de bezorgdheid van de studenten enigszins overdreven vinden, maar er was hier wel iets belangrijks aan de hand. Door de uitbreiding van het beurzenprogramma en de overige maatregelen die de commissie-Rutten voorstelde kwam de student in een wezenlijk andere relatie tot de overheid te staan. In het oude stelsel, toen de student ge-

heel 'voor eigen baat en risico' studeerde, was hij of zij vooral afhankelijk van het ouderlijk gezag, terwijl de overheid de studie alleen mogelijk maakte door het onderwijs aan te bieden. In het nieuwe stelsel maakte de overheid voor steeds grotere groepen studenten de band met de ouders minder strak (zonder de ouderlijke rol principieel te willen opheffen), terwijl zij door het opzetten van steeds meer sociale voorzieningen zich in de positie begon te manoeuvreren dat zij ook eisen aan bijvoorbeeld het studietempo kon stellen. Het werd geen persoonlijke relatie meer, zoals tussen ouders en kinderen, maar een zakelijke overeenkomst zoals die tussen werkgever en werknemer. Dit kon voor de student voordelen hebben, omdat het element van persoonlijke willekeur op deze wijze vermeden werd, maar wie daar geen last van had omdat zijn ouders hem (of haar) toch wel bleven ondersteunen, ook als de studie wat langer duurde, zag de 'bemoeizucht' van de overheid met lede ogen aan.

Een andere ontwikkeling die traditioneel ingestelde studenten zorgen baarde, was dat de universiteit, dat wil vooral zeggen het bureau van de universiteit, steeds meer taken overnam van de studentenverenigingen, zoals de studievoorlichting, de organisatie van de sport en de voorbereiding van lustrumvieringen van de universiteit. Ook ogenschijnlijk alleen maar positieve initiatieven als de oprichting van het Studenten Adviesbureau en de Universitaire Gezondheidszorg holden de functie van de traditionele studentenverenigingen uit.

Toch maakten de groei van de universiteit na 1955 en de toename van het aantal studenten dat zich niet thuisvoelde in de traditionele studentenverenigingen nieuwe stappen in de richting van een academische verzorgingsstaat onvermijdelijk. Zo werd in 1955 met subsidie van het rijk in Groningen de Stichting tot Culturele en Aesthetische Vorming opgericht (kortweg SCAV), die de culturele tegenhanger van de ACLO moest worden.⁵⁷ Elke vereniging telde culturele subverenigingen (het toneelgezelschap 'Neemt ons' en het muziekgezelschap 'Bragi' waren de bekendste), maar daar konden alleen leden van de verenigingen lid van worden. Daarom zou de SCAV culturele activiteiten moeten gaan organiseren voor alle studenten, georganiseerd of niet. In de praktijk bleek dat moeilijk, omdat zeker bij Vindicat de culturele ondernemingszin in deze tijd juist toenam. In maart 1954 nam een aantal leden van Vindicat uit onvrede met het beperkte aanbod van culturele evenementen het initiatief tot de oprichting van een nieuwe subvereniging, het Pragmaticum Illustre (PI), dat op 25 september 1955 erkend werd als officiële subvereniging van Vindicat.⁵⁸ Het PI liet al spoedig van zich horen door het organiseren van cursussen op het terrein van bijvoorbeeld ballet (in samenwerking met de danslerares Van Bruggen aan het Martinikerkhof), binnenhuisarchitectuur en welsprekendheid. Ook ontfermde het PI zich vanaf de oprichting over de studentenserenade bij de overdracht van het rectoraat in september. De SCAV, om daarop terug te komen, ondernam ook eigen activiteiten, maar was in grote mate een overkoepelend bestuur voor culturele subverenigingen, die op die manier konden profiteren van de rijkssubsidie waar zij zelf niet rechtstreeks voor in aanmerking kwamen.⁵⁹

Het verzorgen van culturele activiteiten kon de universiteit met een gerust hard aan de studenten overlaten, maar bij de huisvesting van de steeds grotere aantallen studenten was dat niet mogelijk. Tot het midden van de jaren vijftig was het nog geen al te groot probleem geweest om in Groningen een redelijk geprijsde kamer te vinden. Maar in september 1956 constateerde de rector magnificus dat dat steeds moeilijker werd.

DE SENAATSKOETS VAN VINDICAT

Vanouds werd de overdracht van het rectoraat in september opgeluisterd door een serenade van de studenten van Vindicat. Om die serenade extra luis-ter bij te zetten lieten de senatoren van Vindicat zich daarbij vervoeren in een koets, de senaatskoets. Ook bij andere gelegenheden lieten studenten zich in koetsen vervoeren: bij de uittocht naar Zuidlaren tijdens de groentijd, bij het rondbrengen van de eerste exemplaren van de *Groninger Studenten Almanak* in december, of na afloop van een kandidaats- of doctoraalexamen. Voor de representatie, een belangrijk punt voor het corps, waren koetsen onmisbaar. Het probleem was echter dat het steeds lastiger werd aan de benodigde koetsen te komen. Het gebruik van koetsen werd steeds minder door de opkomst van auto en bus en de ene na de andere stalhouderij in Groningen sloot de deuren. Direct na de oprichting van het Pragmaticum Illustre besloten de initiatiefnemers dan ook zich in te zetten voor het behoud van de traditie om bij bepaalde gelegenheden de senatoren en andere studenten in koetsen rond te laten rijden door zelf koetsen aan te schaffen en te onderhouden. Het aankopen van in onbruik geraakte koetsen was geen probleem, maar voor die koetsen was ook stalling nodig. De gemeente stelde gelukkig een koetshuis achter *Mutua Fides* ter beschikking en later kreeg de vereniging een tweede koetshuis in Glimmen. Toen de laatste stalhouderij in Groningen ermee ophield, nam de vereniging die stalhouderij over en werd de collectie ondergebracht in een aparte stichting. In 1957 sloot PI zich aan bij de Stichting 'Paard en Koets', die er naar streefde voor de koetsen een museum op te richten. De gemeente Leek stelde daarvoor de bijgebouwen van kasteel Nienoord ter beschikking en op 12 mei 1958 werd daar het Nationaal Rijtuigmuseum geopend.⁶⁰ Een van de oprichters van PI, J.J. Stienstra, werd penningmeester van het bestuur, een andere oprichter, B.H. Vos, werd conservator. Tot op de dag van vandaag is in dat museum de senaatskoets van Vindicat te bewonderen (zie K8), want uiteindelijk stapte Vindicat toch af van de gewoonte om in koetsen door de stad te rijden.⁶¹

Elders was dat al veel eerder opgemerkt en met de verwachte verdubbeling van het aantal studenten in 1970 kon iedereen uitrekenen dat de universiteiten hier met een acuut probleem te maken hadden. Daarom was in januari 1957 op landelijk niveau de Centrale Stichting Studenten Huisvesting opgericht, waarin universiteiten, hogescholen en het bedrijfsleven samenwerkten om nieuwe woonruimte voor studenten te realiseren. Vooral nog zou het bedrijfsleven (dat belang had bij meer academici en ingenieurs) de financiën leveren, maar na een aantal jaren zou het rijk die last over moeten nemen. De eerste projecten zouden in Delft en Leiden uitgevoerd worden, maar ook Groningen zou aan de beurt komen. Met het oog daarop formeerden gemeente, universiteit en studentenvertegenwoordigers de Huisvestingscommissie, die zich in eerste instantie zou richten op de bouw van een flat voor 120 studenten.⁶² Een architect werd in de arm

genomen (K.G. Olsmeijer) en het plan werd, ter financiering, ingediend bij de Centrale Stichting Studenten Huisvesting. Het jaar daarop stelde de gemeente een terrein aan de Laan voor de Vrijheid in het uitbreidingsplan Corpus den Hoorn beschikbaar. De Groningse commissie had zich inmiddels omgedoopt tot Stichting Studenten Huisvesting (SSH). In juni 1958 kwam het groene licht voor de bouw van de flat, die in totaal 268.000 gulden moest gaan kosten. De huurprijs van een kamer in de flat zou tussen de 50 en de 55 gulden bedragen, er kwamen kamers voor mannelijke én vrouwelijke studenten en een paar appartementen voor gehuwde studenten. De aantrekkelijkheid van de Groningse universiteit zou er flink mee gediend zijn, verwachtte de rector magnificus Van Os.⁶³

Dat er ruimte werd gereserveerd voor gehuwde studenten was bijzonder. In het traditionele studentenleven, dat draaide om de kroeg, was geen plaats voor de gehuwde student. Een student moest zich niet binden, had al last genoeg (soms) van zijn hospita, en verkeerde het grootste deel van de tijd in de kring van zijn vrienden. Studenten, althans de mannelijke studenten, konden incidentele amoureuze of seksuele relaties aanknopen met meisjes uit de werkende stand (de winkelmeisjes, de naaisters en het huispersoneel) of op gezette tijden naar de hoeren gaan, maar hun huwelijkspartners haalden ze toch uit de gegoede burgerij. Na de oorlog veranderde dit, en wel het eerst in de Verenigde Staten, waar de uit Europa of de Pacific teruggekeerde soldaten, die met steun van de regering konden gaan studeren, al wat ouder waren dan de reguliere studenten en niet langer wilden wachten met hun huwelijk. Ook in Nederland waren er na de gedwongen stilstand van de universiteit in de laatste oorlogsjaren heel wat studenten die al wat ouder waren en zichzelf de geneugten van het huwelijk niet

46 De eerste Groningse studentenflat, gelegen aan de Laan van de Vrijheid in de nieuwbouwwijk Corpus den Hoorn. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

wilden ontzeggen. Dit verschijnsel bleek niet van voorbijgaande aard te zijn. Ook de vrijere seksuele moraal, de emancipatie van de meisjesstudenten en de verburgerlijking van het studentenleven stimuleerden deze ontwikkeling. Toen het studium generale in Groningen in het najaar van 1963 een lezingenreeks organiseerde over 'Het huwelijk', gaf de hervormde studentenpredikant Krop, die het studentenhuwelijk behandelde, een aantal cijfers over het fenomeen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek had al in 1955 bericht dat in het jaar 1954-1955 het aantal gehuwde studenten verdubbeld was ten opzichte van 1947-1948, en in de jaren daarna zette die trend door. Op de 46.279 studenten die in 1961-1962 in Nederland ingeschreven stonden, waren er ruim 6000 gehuwden, dat is ruim 13 procent.⁶⁴

Groningen liep hierin niet voorop. Van de 5224 mannelijke gehuwde studenten in 1961-1962 studeerden er 322 in Groningen, tegen 901 in Amsterdam (UvA), 884 in Delft, 655 in Rotterdam en 657 aan de Vrije Universiteit (bij de vrouwelijke gehuwde studenten waren de getallen respectievelijk 63, 287, 11, 9 en 46). Grote verschillen waren er ook tussen de studierichtingen. De trouwlust was relatief groot bij de kleine Faculteit der Godgeleerdheid. Deze faculteit telde in 1961-1962 in heel Nederland 260 mannelijke gehuwde studenten (bij de vrouwen 11), terwijl de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, die veel groter was, 'maar' 622 gehuwde mannelijk studenten kende (en 85 gehuwde vrouwelijke studenten). De verschillen tussen aantallen mannelijke en vrouwelijke gehuwde studenten wijzen erop dat de meeste huwelijken niet tussen twee studenten werden gesloten, maar dat de studenten met een niet-studerende jongedame of jongeman trouwden. Of moesten trouwen, want studentenpredikant Krop verklaarde later dat het merendeel van de studentenhuwelijken die hij had ingezegend gedwongen huwelijken waren geweest (kind op komst).⁶⁵ Drie achtereenvolgende preses van VERA rond 1960 'moesten' trouwen.⁶⁶ De naoorlogse studenten konden kennelijk hun driften minder goed beheersen of hadden minder mogelijkheden om een ongelukje weg te werken of te voorkomen. Dat Groningen niet vooropliep, kan te maken hebben met het feit dat hier de corpora nog relatief sterk waren en dat zij een milieu vormden dat zich niet makkelijk liet verenigen met de huwelijkse staat. Bij Vindicat was een gehuwde student meteen student af, hij speelde geen rol meer en alle 'baantjes' waren voor hem verkeken. Het vermoeden is gewettigd dat de meeste studenten die gehuwd waren tot de nihilisten en de werkstudenten behoorden.

Overigens was de genoemde studentenpredikant, Krop, helemaal geen tegenstander van het studentenhuwelijk. Hij aanvaardde het nieuwe fenomeen als een normale en in veel opzichten ook gezonde ontwikkeling. Hij was ook niet tegen seks voor het huwelijk. Hij was voor het huwelijk, vertelde hij in 1967 aan *De Telegraaf*, maar als voorbereiding daarop moest je elkaar goed leren kennen.⁶⁷ Daarom was hij een jaar later ook tegen een afwijzend advies van de Raad voor Kerk en Gezin van de Hervormde Synode. De Bijbel zei van alles over de trouw en de toewijding tussen man en vrouw, verklaarde hij, maar 'niets over de geslachtelijke omgang vóór het huwelijk'.⁶⁸

Vindicat en VERA, die via de Centrale Commissie betrokken waren geweest bij de voorbereidingen voor de bouw van de flat in Corpus den Hoorn, waren iets minder enthousiast. De verenigingen vreesden dat studentenflats alternatieve gezelligheid zouden genereren, wat ten koste zou kunnen gaan van het kroegleven op hun sociëteit.⁶⁹ De preses van VERA, Wim van Es, zag in 1955 nog meer bedreigingen in de bouw van

47 Studentenpredikant M.A. Krop leidt een gespreksgroep in de studentenpastorie. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

flats. Die maakte volgens hem onderdeel uit van plannen van de regering om te komen tot ‘systematisering van de universitaire studie, een schoolser systeem, met minder zelfstandigheid voor het individu en meer toezicht op het werk’.⁷⁰ De studenten hadden liever gezien dat er kleinere wooneenheden werden gebouwd, voor hooguit twintig tot dertig studenten. Maar dat zette onvoldoende zoden aan de dijk en ging dus niet door. Later werd er wel, en met succes, geëxperimenteerd met woonboten, waarvan sommige namen kregen uit het ‘roemruchte’ verleden van Vindicat, zoals Hannes, Stevens en Speyer.⁷¹ Toch kon dat de bouw van nieuwe flats niet tegenhouden en na de eerste flat in Corpus den Hoorn verrezen er flats in Helpman (Coendersborg) en aan het Hoendiep (aan de Eendrachtskade).⁷²

EEN ‘VIEZE BENDE’ IN CORPUS DEN HOORN

In het voorjaar van 1961 moest de rector magnificus van de Groningse universiteit voor het eerst sinds vele jaren gebruikmaken van het tuchtrecht voor de studenten. Een student geneeskunde, de eenentwintigjarige Johannes L. à N., werd wegens wandaden voor een halfjaar van de universiteit verwijderd. Wat was er gebeurd?

Op 20 oktober 1960 had president-curator Offerhaus, als voorzitter van de Stichting Studenten Huisvesting Groningen, officieel de eerste studentenflat in Groningen geopend, aan de Laan van de Vrijheid in Corpus den Hoorn. Daar kwamen 112 mannelijke en 36 vrouwelijke studenten te wonen, de ‘jongens’ in het hoofdgebouw, de ‘meisjes’ in een zijvleugel, die met het hoofdgebouw was verbonden door een ontmoetingshal. Jongens en meisjes onderbrengen in één gebouw borg risico’s in zich, was er gezegd, en inderdaad ging het binnen een halfjaar mis. Het Nieuwsblad van het Noorden deed er uitvoerig verslag van.

L. à N. leidde in de flat een prettig leventje, samen met de al evenmin gunstig bekendstaande student psychologie Douwe van der M. ‘Feestjes met meisjes, nachtelijke bijeenkomsten en alle daaruit voortvloeiende fraaiïgheden zorgden voor een zwoele sfeer,’ aldus de krant.⁷³ De nestor (toezichthouder) van de flat, de student Pieter Wijnands, maakte daar bezwaar tegen en op de avond van 13 april 1961 nodigde L. à N. daarom Wijnands op zijn kamer uit ‘om er eens over te praten’. Daar waren ook Van der Meer en enige meisjes. De drank had al rijkelijk gevloeid en binnen de kortste keren liep het uit op een twistgesprek. L. à N., die al een tijdje met bokshandschoenen had zitten spelen, trok deze plotseling aan en begon op Wijnands in te slaan. Deze trachtte naar de deur te kruipen, maar die bleek achter zijn rug op slot te zijn gedraaid. Aangemoedigd door Van der M. kon L. à N. dus op Wijnands blijven inbeuken. ‘Zozeer kwamen de klappen aan, dat het bloed tot op de muren zat.’ Pas toen Wijnands bewusteloos was geraakt, hield L. à N. op. De deur ging van het slot en het slachtoffer werd naar zijn kamer gesleept.

Natuurlijk deed Wijnands aangifte bij de politie en ook het universiteitsbestuur werd op de hoogte gesteld. L. à N. werd meteen door de rector geschorst, maar de politie liet het daar niet bij. De zaak werd grondig aangepakt, allerlei getuigen werden gehoord en op 28 juni moest L. à N., die ondertussen een baantje had gevonden als verpleeghulp in de psychiatrische inrichting Port Natal in Assen, zich voor de politierechter in Groningen verantwoorden. De officier was geschokt door wat bij het onderzoek naar boven was gekomen. In de flat was het ‘een hele vieze bende, jongens en meisjes zijn daar bij elkaar, het is een totaal verkeerde toestand’. Het was duidelijk dat L. à N. niet alleen terechtstond voor de rake klappen die hij had uitgedeeld, maar eveneens voor de losse zeden die in de studentenflat heersten. Ook de politierechter was verbijsterd over wat hij in het dossier had aangetroffen, hij had daar de meest ongelooflijke dingen gelezen. Uiteindelijk veroordeelde hij L. à N. tot een boete van 175 gulden, of 100 dagen hechtenis, waarvan zes weken voorwaardelijk. De bokslustige student werd onder toezicht van de reclassering geplaatst en mocht niet meer omgaan met zijn maatje Van der M., die kennelijk verder ongemeoid werd gelaten.

Ondertussen moest toch ook de afdeling kamerbemiddeling van het GCSB ieder jaar weer met veel kunst- en vliegwerk proberen voldoende kamers bij elkaar te sprokkelen voor de steeds groter wordende groep eerstejaarsstudenten in Groningen. Met advertenties in de krant en in de bioscoop en zelfs een wervend praatje op de Radio Omroep Noord (RON), lukte dat elk jaar weer.⁷⁴ De voorlichtingsambtenaar Van Dijk had in 1957 geconstateerd dat de reserve aan kamers opgebruikt was, maar nog vele jaren bleek dat er toch nog wel extra kamers te krijgen waren, als men zich maar inspande. Toch zou gezien de prognoses voor het aantal studenten rond 1970, ook die reservevoorraad snel uitgeput raken en zouden er steeds meer flats bijgebouwd moeten worden.

HERFSTTIJ DER STUDENTENCORPORA

Dat er steeds meer studenten uit steeds meer niet-academische milieus kwamen, leidde niet direct tot de neergang van de traditionele studentenverenigingen. Op het oog leek in de tweede helft van de jaren vijftig de aantrekkingskracht van de corpora juist toe te nemen. Het ledenaantal van de studentenverenigingen groeide sterk (zie tabel 9), er was sprake van een bloeiend clubleven en het aantal verenigingen breidde zich zelfs uit.

TABEL 9 LEDENAANTALLEN VAN DE ERKENDE GEZELLIGHEIDSVERENIGINGEN IN GRONINGEN, 1955-1965

	Vindicat	Magna Pete	VERA	Alb.Magnus	Unitas	Overigen
1955	715	250	266	225	54	757
1960	1103	600	414	338	103	899
1965	1612	1000	769	603	592	2131

Bron: Groninger Studenten Almanak voor 1956 en 1961 en *Vademecum* (voor 1965). Bij Vindicat zijn buitenleden en buitengewone leden niet meegeteld. Bij 'Overigen' is het aantal overige ingeschreven studenten vermeld zoals opgegeven in de *Groninger Studenten Almanak*, minus (in 1955 en 1960) het aantal leden van Unitas. De groep Overigen omvat behalve 'echte' nihilisten ook de leden van kleinere studentenverenigingen zoals Bernlef (voor Friezen), Hendrik de Cock (voor strenge gereformeerden), de sociaaldemocratische studentenclub, de NCSV, de VCSB etcetera.

Dat het corporale leven nog altijd grote aantrekkingskracht had, bleek niet alleen uit de aantallen eerstejaars die zich telkenjare bij de verenigingen meldden, maar ook uit het streven van met name VERA en Albertus Magnus om op gelijke hoogte te komen met Vindicat.⁷⁵ Nadat VERA in 1956 een mooi en representatief pand aan de Oosterstraat had betrokken, waar de VERA-sociëteit PNYX gehuisvest was, zetten de opeenvolgende besturen van de vereniging alles op alles om ook in andere opzichten 'corpswaardig' te worden, dat wil zeggen in niets onder te doen voor Vindicat. Terwijl in de jaren veertig en vroege jaren vijftig VERA nog geteisterd werd door grondslagediscussies, die de gereformeerde eigenheid van de vereniging moesten aanscherpen, wilde het VERA-bestuur in de tweede helft van het decennium de leden juist voorbereiden op een leidinggevende functie in de maatschappij door hen alvast onder te dompelen in de wereldse cultuur die daar heerste; niet afzijdigheid en distantie, maar participatie en assimilatie

was nu het streven. Daarbij werd het bestuur merkwaardigerwijs gesteund door een groep ideologisch bevlogen studenten die, geïnspireerd door onder anderen de hoogleraar filosofie Van Peursen, de gereformeerden uit hun isolement wilden halen en hen juist in de wereld wilden laten begeven. Ook daar was immers God te vinden.

Behalve uit de aankoop en inrichting van een voornaam pand als Oosterstraat 44 bleek VERA's oriëntatie op de algemene burgermaatschappij ook uit het rijke aanbod op cultureel terrein (de vereniging mocht in dit opzicht niet onderdoen voor Vindicat). Ook wilde het bestuur door nauwgezet alle representatieve verplichtingen na te komen duidelijk maken dat VERA nu op gelijke voet stond met Vindicat. Geen receptie, installatie of bezoek van gezagsdragers werd overgeslagen of er waren wel enkele leden van het VERA-bestuur aanwezig. Met het oog daarop had het bestuur twee rokkostuums aangeschaft, een kort en slank model en een dik en lang model, waar de bestuursleden om beurten gebruik van konden maken. Om de culturele bagage van de leden te vergroten kwam er een uitgebreid lezingenprogramma, werd de bibliotheek op de eerste verdieping van de sociëteit goed gevuld met ook tamelijk onchristelijke lectuur, en richtten een paar enthousiastelingen het toneelgezelschap 'En Ronde' op. Dit opende met een tamelijk luchtig toneelstuk van Leonard Huizinga, *Na regen komt zonneschijn*. In 1956 was er de nodige discussie over de vraag of er in de grote sociëteitszaal gedanst mocht worden, wat de rechtervleugel van de vereniging, die het dansen nog steeds zag als symbool van de wereldse cultuur, ten strengste afkeurde. Maar toen studentenpre-

48 Ontgroening bij de gereformeerde studentenvereniging VERA. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

49 Het VERA-bestuur Van Deursen (links) ontvangt de senaat-Wartena van Vindicat (rechts) in de senaatskamer van het Academiegebouw (1952). Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Derde van links de later als cultuurhistoricus bekend geworden preses van VERA, A.Th. (Arie) van Deursen.

dikant Krop, die weliswaar hervormd was maar ook binnen VERA veel aanzien genoot, liet weten dat er ook in de hemel gedanst werd, ging de meerderheid van de vereniging overstag. In 1957 ten slotte verscheen voor het eerst een eigen almanak, die een tamelijk lichtvoetige indruk van het verenigingsleven gaf (lichtvoetiger dan VERA in werkelijkheid was, maar het ging om de indruk naar buiten).

Bij de nagestreefde 'corpswaardigheid' hoorde natuurlijk een harde ontgroening. De feuten van VERA werden nu geheel kaalgeschoren en kregen op luide en intimiderende toon te horen dat ze stuk voor stuk niets waard waren en zich niets moesten verbeelden. Heel strenge gereformeerde feuten deed dat niets. Die hoorden al elke zondag twee keer de dominee over hun nietswaardigheid donderen. Maar anderen vonden het hoogst onaangenaam. Alle heilige huisjes op moreel, seksueel en esthetisch vlak die de eerstejaars nog mochten hebben gingen omver. Van de feuten werd de uiterste onderdanigheid verwacht en zij kregen de raarste opdrachten. Dat een student in de Herestraat op een po moest plaatsnemen om in het riool te vissen haalde zelfs de krant. Maar een ouderejaars die een feut met hoogtevrees in 1960 sommeerde in de dakgoot van het sociëteitsgebouw te gaan staan, ging te ver en werd verder van het ontgroenen uitgesloten. Om een beetje evenwicht aan te brengen kreeg net als bij Vindicat elke feut een patroon toegewezen, die de nieuweling in bescherming kon nemen of moed kon inspreken. Niettemin haakten in 1960 zes van de 79 novieten halverwege de ontgroening af.

Een gevolg van de toenemende gelijkheid van VERA, Albertus en Vindicat was wel dat de eerste twee niet langer accepteerden dat Vindicat bij de viering van een universitair lustrium een monopolie opeiste. Burgemeester Jan Tuin laakte het in 1960 dat het lustrium van een jaar daarvoor een zaak van alleen Vindicat was geweest.⁷⁶ Ook de vanzelfsprekende voorrang van Vindicat in de Centrale Commissie werd steeds meer een punt van discussie. Vindicat mocht zich daarbij dan wel beroepen op het gewoonterecht, maar dit werd steeds ongeloofwaardiger naarmate de verschillen tussen Vindicat en de confessionele verenigingen geringer werden.

Corpswaardigheid was iets wat net zo goed speelde bij het vrijwel door alle andere verenigingen genegeerde Unitas. Lange tijd was Unitas het lelijke eendje onder de Groningse gezelligheidsverenigingen geweest. Niet dat die vereniging net zoals het corps wilde worden. Weliswaar had Unitas enige uiterlijke kenmerken van de andere verenigingen overgenomen (het bestuur heette senaat, de voorzitter was rector, leden droegen een muts of baret), maar alles was heel eenvoudig gehouden, om te voorkomen dat iemand zou denken dat Unitas het corps zou 'na-apen'. Unitas was ook een gemengde vereniging, de enige eigenlijk die kon volhouden open te staan voor alle studenten, ongeacht sekse, religie of levensbeschouwing. De sfeer op sociëteit De Horst (sinds 1955 in het pand Lage der A 33) was veel meer die van gelijkwaardigheid van de leden en van een harde ontgroening zoals bij Vindicat (en steeds meer bij VERA) was geen sprake. Het novitiat had juist het karakter van een verplichte kennismaking op voet van gelijkheid. Een nieuw lid kon wel stevig doorgezaagd worden als de antwoorden op vragen van ouderejaars niet deugdelijk waren, maar vernederingen en handtastelijkheden waren uit den boze. Al was er geen echte ontgroening, Unitas wilde wel op gelijke voet met Vindicat behandeld worden, zeker toen het ledental rond 1960 flink begon te groeien (in december 1960 werd de grens van honderd leden overschreden).

Vooraf Vindicat was mordicus tegen erkenning van Unitas en weerde de vereniging uit de Centrale Commissie en *Der Clercke Cronike*. Erkenning zou het belangrijkste argument tenietdoen waarmee het corps zijn dominante positie in de Groningse studentenwereld rechtvaardigde, namelijk dat het de enige algemene (dat wil zeggen niet-confessionele) studentenvereniging in Groningen was. Tegen 1960 begon de houding van de andere verenigingen echter te veranderen.⁷⁷ Tussen Unitas enerzijds en VERA en Albertus Magnus anderzijds kwamen informele contacten tot stand en beide confessionele verenigingen waren er wel voor om Unitas de positie van waarnemer bij de Centrale Commissie te verlenen. Toen Unitas op 19 maart 1959 daartoe officieel een verzoek indiende, werd daarop echter tot tweemaal toe niet eens gereageerd. Maar het bestuur van Unitas liet het er niet bij zitten. In september 1959 gaf het voor het eerst acte de présence bij de overdracht van het rectoraat. Met ingehouden plezier beschreef de abactis van Unitas, H.G. Roozendaal, wat er toen gebeurde:

Tot stille ontzetting van velen verscheen Hij [de senaat van Unitas] daarna op de door Prof. Kuenen gehouden receptie. Hier bleek dat alle overige hoogwaardigheidsbekleders angstigen uitstonden publiekelijk met de Unitas-Senaat in gesprek gewikkeld te worden.⁷⁸

Aan die ongemakkelijke situatie kwam spoedig een einde. Het ledental groeide snel, Unitas kreeg steeds meer bloeiende subverenigingen (een fotoclub, een zangkoor, een literair gezelschap, een tafeltennisvereniging, een basketbalclub) en de vereniging

werd in november 1961 weer volwaardig lid van de Federatie van Unitates en Bonden. Dat alles maakte wel duidelijk dat Unitas niet meer te negeren was. Albertus Magnus ging in mei 1961 tot erkenning over en kaartte in wat vroeger de Centrale Commissie en sinds 1960 de Groninger Studentenraad (afgekort tot Gronstra) heette toelating van Unitas als vijfde gezelligheidsvereniging aan. VERA aarzelde nog, omdat de gereformeerden Vindicat niet voor het hoofd wilden stoten, maar het verzet was niet vol te houden. Zowel de burgerlijke als de universitaire autoriteiten leken stilletjes aan bereid Unitas te erkennen. Zo kon de rector van Unitas al in maart 1960 een artikel over zijn vereniging publiceren in het voor oud-studenten bedoelde *Groninger Universiteitsblad*. Begin 1962 gaf burgemeester Tuin (zelf afkomstig uit een arbeidersgezin in Finsterwolde en sinds 1951 de eerste sociaaldemocratische burgemeester van Groningen) een duidelijk signaal af door in te gaan op de uitnodiging om op 13 april de nieuwe sociëteit van Unitas, die nu gevestigd was op het adres Noorderhaven Zuidzijde 8, officieel te openen.⁷⁹ Daarna ging het snel. In mei erkende de academische senaat Unitas en op 5 juni verwierf Unitas een zetel in de Gronstra. In oktober 1962 erkende Vindicat eindelijk knarsetandend Unitas als zustervereniging. In het tweede deel van de *Groninger Studenten Almanak* van Vindicat, waarin de namen en adressen van alle studenten stonden, werden nu ook de 'Unitaters' apart vermeld.⁸⁰

Vindicat had zich lang verzet tegen de erkenning van Unitas, maar toen de kogel eenmaal door de kerk was, leed het corps er niet of nauwelijks onder dat er nu een tweede algemene studentenvereniging (voor mannelijke én vrouwelijke studenten) bij was gekomen. Het ledenaantal van het corps bleef stijgen en de omzet van de kroeg nam elk jaar toe. Dat was mede te danken aan de mensa, die honderden bezoekers trok, en aan het buitenterras 'Island in the Sun', dat in de zomervakantie corpsleden de gelegenheid gaf om in deze stille maanden, waarin de sociëteit gesloten was en schoongemaakt en opgeknapt werd, hun vriendjes te ontmoeten. Bestaande subverenigingen maakten soms glorieuzere jaren door. Zoals Aegir, dat in 1956 de Varsity won (maar overigens jaar na jaar tamelijk 'blikarm' moest afsluiten), of Bragi, dat onder leiding van de musicoloog van de universiteit Bertus van Lier een traditie van Bachconcerten vestigde, of Donar, dat het in het volleybal tot hoge eindnoteringen bracht. Er kwamen ook nieuwe subverenigingen bij, zoals Het Constoghe (een fotoclub, afsplitsing van Dye Linetreckers) en vooral het al genoemde Pragmaticum Illustre.

De groei van het corps zorgde wel voor praktische problemen. Toen Vindicat in 1960 maar liefst 260 nieuwelingen te verwerken kreeg, kon het sociëteitsgebouw dat niet meer aan en moest de meute in tweeën gesplitst worden, met een gedeeltelijk parallelle ontgroening. Terwijl de ene groep in de stad haar programma afwerkte, ging de andere naar een kamp in Westernieland, op het Hogeland, waar de feuten onder andere bij de oogst hielpen; een week later werden de rollen omgedraaid en ging de andere groep naar Westernieland. Ruimtegebrek speelde ook de subverenigingen parten, die niet allemaal meer in Mutua Fides terechtkonden. Met het oog daarop kocht Vindicat in 1960 een zogenaamd Subverenigingenhuis in de Gelkingestraat (voorheen Wijnhuis Mercurius), waar de subverenigingen administratie-, repeteer- en vergaderruimte kregen. In dit pand, dat de naam 't Gouden Hooft kreeg (naar het wijnhuis op de Grote Markt waar in 1815 de eerste sociëteit van Vindicat had gezeten), kregen ook algemene, voor alle studenten bedoelde organisaties zoals de sportkoepel ACLO, de reisorga-

nisatie NBBS en het servicebureau GCSB onderdak, die tot dan in de kelder van Mutua Fides hadden gehuisd. In 't Gouden Hooft werd ook, in samenwerking met het naastgelegen café De Oude Meet (dat de drankvergunning met het verenigingshuis deelde), een kegelbaan aangelegd, zodat de leden van de kegel- en biljartvereniging De Groene Pommerans niet meer helemaal naar het Boschhuis hoefden te fietsen om hun sport te beoefenen. Maar de uithuizing van de subverenigingen was geen definitieve oplossing voor het ruimteprobleem en daarom begon Vindicat rond 1960 ook te denken aan uitbreiding van het pand naar achteren. Op dat terrein had de gemeente al sinds de oorlog een cultuurcentrum willen bouwen dat de rol van Sociëteit De Harmonie moest overnemen, maar in 1963 veranderde de gemeente van gedachten en werd het toekomstige cultuurcentrum verplaatst naar de Veemarkt, net buiten de diepen. Op het vrijgekomen terrein achter Mutua Fides moest een winkelgalerij komen en misschien was in overleg met de gemeente en de winkeliersvereniging te regelen dat Vindicat op de bovenverdieping uitbreiding kon krijgen.⁸¹

Vindicat was niet de enige vereniging die met ruimtenood kampte. VERA had in 1956 net het ruime pand aan de Oosterstraat gekocht, maar Albertus Magnus moest zich nog behelpen met de kelderverdieping op de hoek van de Oude Boteringestraat en de Zwanestraat. In 1954 begon een geldinzamelingsactie ten behoeve van een eigen tehuis en na lang zoeken werd in september 1958 het pand Ubbo Emmiusingel 108 aangekocht (het vroegere woonhuis van de psycholoog Heymans). Veel plezier beleefde Albertus Magnus er niet aan, want de buurtbewoners kwamen in het geweer. Volgens hen lag er een woonbestemming op het pand en de rumoerige studenten zouden de rust in de naastgelegen kraamkliniek danig kunnen verstoren. Uiteindelijk verloor de vereniging in december 1959 de rechtszaak die hierover was aangespannen. Het pand werd dus weer verkocht en in plaats daarvan kocht Albertus het huis Hoge der A 12 aan, dat in september 1960 door de bisschop van Groningen, monseigneur P.A. Nierman, kon worden ingewijd.

Ook Magna Pete keek om zich heen naar een nieuw onderkomen. Men had zich al bij het betrekken van het pand aan de Hofstraat in 1951 gerealiseerd dat het huis misschien wat aan de kleine kant was, maar aan het eind van de jaren vijftig was de situatie bijna onhoudbaar geworden. Zelfs het weren van mo-studentes (een besluit dat de vereniging in 1958 een schrobbering opleverde van rector magnificus Scheltema) kon niet verhinderen dat de vereniging uit haar jasje groeide.⁸² Het oog viel daarom in 1960 op het monumentale pand Ossenmarkt 4, het hoofdbureau van politie, dat vrij zou komen op het moment dat de politie zou verhuizen naar een nieuw hoofdbureau aan de Rademarkt. De club begon onmiddellijk met het inzamelen van geld om het pand van de gemeente te kunnen kopen, maar ondertussen moest er wel in de Hofstraat flink verbouwd worden. Uiteindelijk werd de hele tuin volgebouwd, mede ten behoeve van een mensa die daar in 1964 met subsidie van het ministerie van OK&W geopend werd (dit was dus de derde mensa in Groningen, naast die van Vindicat en VERA).

Ruimtenood was niet het enige probleem waar de groei van de verenigingen de besturen voor plaatste. Hoe groter de verenigingen werden, hoe moeilijker het werd om de cohesie in de vereniging te handhaven en de leden het gevoel te geven 'onder elkaar' of 'thuis' te zijn. Vrijwel alle gezelligheidsverenigingen kwamen daarom met plannen om de structuur van de vereniging aan te passen aan het grotere ledenbestand. Meestal kwamen die plannen neer op een vorm van decentralisatie of het creëren van kleinere

verbanden binnen de vereniging. Magna Pete besloot in 1957 tot het instellen van disputen (een verticaal verband, waarbij leden van verschillende jaren een groep vormden, met elk jaar aanwas van nieuwe eerstejaars), terwijl er al jaarclubs waren (een horizontaal verband, met alleen leden uit één bepaald jaar, zonder aanwas). Deze disputen werden 'krangen' genoemd. VERA, dat al disputen kende, besloot tot een drastische uitbreiding van het aantal disputen (zo werd het meisjesdispuut ZAGENA in 1960 in drie meisjesdisputen gesplitst, die met elkaar een soort federatie vormden), maar dat was niet voldoende. In 1962 werd daarom de Commissie ter Bestudering van de Problematiek der Groter Wordende Vereniging ingesteld, die voorstelde óf de vereniging in drieën te splitsen óf de disputen meer zelfstandigheid te geven. Dat eerste ging te ver, opsplitsing betekende immers het opgeven van de sociëteit PNYX, en dus koos de vereniging voor het tweede alternatief, het zogenaamde STER-plan. Voortaan zou er dispuutsgewijs ontgroend worden, zouden er dispuutshuizen komen en zou de corpsvergadering omgezet worden in een corpsparlement bestaande uit vertegenwoordigers van de disputen. Om de balans te bewaren werd ter versterking van de samenhang van de vereniging vanaf 1963 ook een uitgebreid vormingsprogramma opgesteld. Jaarlijks werden rond een bepaald thema lezingen, forumdiscussies, films en toneelstukken geprogrammeerd, met sprekers uit eigen en vreemde kring. Zo was voor 1965 het thema 'Beeldenstorm', met bijdragen van de liberale journalist H.J.A. Hofland, de bijna-katholieke schrijver G.K. van 't Reve, de kunsthistoricus H.C.L. (Hans) Jaffé en de Groningse psycholoog P.J. van Strien (zelf van gereformeerden huize). Tevens werd in 1964 de al uit 1957 stammende verenigingsmensa uitgebreid en verbeterd (drie koks kookten voor zeshonderd studenten), zodat deze 'de' ontmoetingsplek voor Veranen werd. Door de juiste combinatie van centrifugale en centripetale maatregelen wist het bestuur van VERA de groei in goede banen te leiden zonder de 'amicitia', die vriendschappelijke band van alle Veranen, teniet te doen. In vergelijking met het plan van VERA waren de plannen voor herstructurering van Vindicat veel beperkter van aard: Vindicat zette in op de versterking van de functie van de (al bestaande) subverenigingen en het in het leven roepen van een hanteerbaar corpsparlement in plaats van een onhanteerbare (en slecht bezochte) corpsvergadering.⁸³

Terwijl het verenigingsleven bloeide, was er ook veel twijfel en onzekerheid bij de bestuurders van de verschillende verenigingen of het door hen zo gekoesterde corporale studentenleven nog wel toekomst had en op den duur niet zou verdwijnen. Oorzaken van het nakende, volgens sommigen zelfs onafwendbare verval van de corpora waren er vele: de groei van het aantal nihilisten ook in Groningen, de toename van het aandeel van studenten uit niet-academische milieus, die vreemd stonden tegenover de traditionele studentencultuur, het oprukken van de universitaire bureaucratie, die steeds meer taken overnam van de studenten, de verstrakking van de studie, waardoor studenten minder tijd overhielden voor het corpsleven, en de toenemende kritiek op de speciale 'mores' van de traditionele studentenverenigingen, zoals de ontgroening. Al in september 1958 gingen er in Groningen wilde geruchten over toestanden tijdens de ontgroening van Vindicat van dat jaar,⁸⁴ en in het najaar van 1962 had het corps veel te lijden van de commotie die ontstond toen bekend werd welke excessen zich hadden voorgedaan bij de ontgroening van de nieuwe leden van het Amsterdamsch Studenten Corps (ASC), het zogenaamde 'Dachautje spelen'.

Wat was er gebeurd? Tijdens de ontgroening bij het ASC werden op een avond in september 1962 op de zolder van de studentensociëteit NIA (Nos Iungit Amicitia) in de Sarphatistraat in Amsterdam zo'n tweehonderd halfnaakte feuten bij elkaar gedreven, tot er echt niemand meer bij kon. Ter verhoging van de feestvreugde werd ook nog eens een biggetje, dat volgespoten was met laxeermiddel, losgelaten tussen de eerstejaars. Door de warmte, de benauwdheid, de stank en het zuurstoftekort vielen verscheidene eerstejaars flauw, die dan als 'lijken' werden afgevoerd. De feuten kregen allerlei scheldkanonnades over zich heen (dat was 'normaal'), en op een gegeven moment riep een ouderejaars: 'En nu gaan we Dachautje spelen!' (zo heette dat ritueel in ASC-kringen). Een Joodse student die protesteerde omdat hij zijn vader in Dachau had verloren, werd de mond gesnoerd. 'Hou je mond, vuile rotjood.' Daarna begon het. Iemand riep: 'Joden, opstaan.' Vervolgens: 'Kleurlingen, opstaan.' 'Is er geen Chineesje bij?' Er werd wat gevochten, sommige feuten liepen verwondingen op of kregen een hersenschudding, maar bevriende artsen keken ernaar, laptten hier en daar wat op en praatten nergens meer over. Het behoorde immers tot de erecode binnen het corps om met de buitenwacht niet over praktijken tijdens de ontgroening te praten. Maar de zaak kwam aan het rollen toen de student Wim Noordhoek, na dit meegemaakt te hebben, niet meer verder wilde en het tegen zijn vader vertelde, de leraar Duits A.J. Noordhoek te Den Haag. Deze schreef een ingezonden brief naar *NRC Handelsblad* en riep curatoren, senaat en het Amsterdamse corps op maatregelen te treffen tegen dit soort weerzinwekkende taferelen.⁸⁵ De zaak werd daarna breed uitgemeten in de pers. Er verscheen zelfs een kort berichtje in de *The New York Times* over het wat daar heette 'the night of the pigs'.

Ook in Groningen was men ontsteld. In de academische senaat werd er uitgebreid over gesproken en de rector, die formeel nog steeds het tuchtrecht over de studenten had, liet de besturen van de erkende verenigingen bij zich komen om hen te sommeren maatregelen te treffen die zulke incidenten als in Amsterdam hadden plaatsgevonden moesten voorkomen. In april 1963 ging er van de senaat een rondschrijven uit naar de studentenverenigingen waarin het 'onaanvaardbaar' werd uitgesproken over het ontgroeningsritueel.⁸⁶ Officieel lieten de verenigingen weten geen inmenging van buitenaf te dulden, maar intussen werd wel degelijk het toezicht op de ontgroening verscherpt en werden alle fysieke vormen van ontgroening uitgebannen.

Ook individuele hoogleraren ondernamen actie. De chemici Wijnberg, Kommandeur en Jellinek, die alle drie een Amerikaanse achtergrond hadden, stuurden een stuk naar de *The New York Times* waarin ze zich in niet mis te verstane bewoordingen distantiëerden van wat er in Amsterdam was gebeurd:

As members of the faculty of the University of Groningen, The Netherlands, we want to be on record in severely condemning the student behaviour as reported in your issue of November 9th [1962]. Such excesses have neither happened nor will they ever be tolerated at this University.⁸⁷

In het nummer van 7 december van de *The New York Times* volgde nog een ingezonden brief over hetzelfde onderwerp. Wijnberg en de zijnen spoorden de senaat ook aan geen genoeg te nemen met vage uitvluchten van de studenten en deden de senaat van Vindicat en de kroegcommissie het dringende verzoek de ontgroening af te schaffen. Niet alleen waren zij persoonlijk pijnlijk getroffen door het antisemitische randje van het

Amsterdamse incident (een deel van de familie van Wijnberg was tijdens de oorlog in vernietigingskampen omgekomen), ook vonden zij de ontgroening op basis van ongelijkheid niet meer passen in een moderne universiteit, die zich juist zou moeten laten inspireren door de meer egalitaire sfeer die aan Amerikaanse universiteiten heerste. Mede ter ondersteuning van hun actie schreef de hoogleraar toegepaste scheikunde Gerritsen in het *Nieuwsblad van het Noorden* van 27 augustus en 3 september 1963 (dus kort voor de nieuwe ontgroening) stukken waarin hij zich duidelijk uitsprak tégen de ontgroening.⁸⁸

Op zichzelf was dit alles niets nieuws. Het corps was al veel vaker negatief in het nieuws gekomen door verhalen over de vernielzucht van de leden, die het meubilair van de kroeg regelmatig aan diggelen sloegen. Tijdens een feest van Aegir op het slot Ekenstein bij Appingedam in juni 1959 werd voor ruim drieduizend gulden schade aangericht aan het servies, het meubilair en de verlichting.⁸⁹ Regel was het om niet te reageren op berichten in de kranten. Maar de kritiek van Gerritsen kon *Vindicat* niet onbeantwoord laten, dit was een rechtstreekse aanval op het corps uit eigen universitaire kring. *Vindicat* nam het Gerritsen vooral kwalijk dat hij de uitwassen die inherent waren (in zijn ogen) aan de ontgroening breed had uitgemeten in een krant voor het algemene publiek en niet aan de orde had gesteld bij de betrokken studenten zelf (de neiging van corpora om problemen in eigen kring op te lossen is van alle tijden).⁹⁰ *Vindicat* stoorde zich mateloos aan de vijandigheid van de pers, die altijd belust was op schandalen en schandaaltjes. 'De wilde geruchten,' aldus de chroniqueur van de *Groninger Studenten Almanak* voor 1963, 'als zou een candidaatlid het leven hebben verloren, doordat men verzuimd had een plastic tas, die hij over z'n hoofd had gekregen, te verwijderen en de academisch geschoolde ouders deze behandeling wel "begrepen" en dientengevolge een diep stilzwijgen rond deze zaak bewaarden, zijn nauwelijks studentikoos te noemen.'⁹¹ Maar almanakredacteur L.H. Beijerman, die in de almanak voor 1964 verslag deed van de fata van het corps van november 1962 tot november 1963, was tamelijk pessimistisch. Dat de aantallen nieuwelingen zo groot waren geworden dat men elkaar niet meer kon leren kennen, aanvaardde hij als een gegeven: 'Wij moderne, harde, zakelijke generatie, opgegroeid in een periode van hoogconjunctuur, hebben genoeg aan ons zelf.'⁹² De hedendaagse student had minder tijd en belangstelling voor zoiets als *Vindicat*. Het corps had ook aanzien verloren en de schroom die de burgerij voelde om iets ten nadele van *Vindicat* te zeggen, maakte plaats voor kritiek. 'Het verschil tussen burgerij en studentenwereld nivelleerde en de burgerij begon zowel passief als actief zijn invloed te laten gelden.' Actief via de pers, op jacht naar schandalen, passief door de 'enorme verzakelijking, die op de studentensfeer is overgeslagen'.⁹³ Om het aanzien niet helemaal te verliezen moest *Vindicat* dus de regels van het spel (want het studentenleven was nu eenmaal een spel) veranderen en de ontgroening matigen door geen handtastelijkheden meer toe te laten.⁹⁴

Soortgelijke geluiden waren bij de andere verenigingen te horen. Een oud-preses van VERA, G.C. de Haas, erkende in 1962 met pijn in het hart dat de oude studentikoosheid niet meer te handhaven was in een toekomstige 'strak geleide maatschappij, die haar wetenschappelijke vaklieden opeist van een generationaliseerde universiteit, die haar toga's en tabula's heeft ingeruild voor studieloon en verplicht te tekenen presentielijst[en]'. In dit technocratische perspectief op de universiteit waren de gevolgen voor de corpora niet gering:

[...] geen ouderwetse groentijd meer, geen uitvoerig sociëteitsleven, geen retorische vergaderingen. De hiervoor gevoelde algemene huivering zal zich uitbreiden tot een algehele verkillig, wanneer de Veraan de koude tocht van het toekomstig geestelijk klimaat over zijn beschutte lijf voelt strijken. Toch zullen wij als Veranen mee moeten gaan in deze ‘moderne tijd’ en ons moeten wagen in het koude avontuur van de komende beschaving.⁹⁵

Ondanks de ondergangsstemming die De Haas met zijn woorden opriep, was hij wel voorstander van de reorganisatieplannen van VERA. Er was geen alternatief.

Bij Magna Pete was preses Lenie Beek bij de inauguratie van de novieten in november 1960 nog niet zover om de handdoek in de ring te gooien. Ook zij klaagde over de teloorgang van de oude studentenwereld, in het bijzonder over de teruglopende interesse in en eerbied voor de mores. Zij liet zich inspireren door Huizinga en zijn *Homo ludens*, een boek dat in universitaire kring rond 1960 veel gelezen werd. In het negeren van de mores, door het niet-dragen van de clubmuts op hoogtijdagen van de vereniging of het plaatsnemen, door een eerstejaars, op de uitsluitend voor ouderejaars gereserveerde bruine bank, zag zij een bedreiging van het volgens haar wezenlijke ‘spelelement in de studentenwereld’. In januari 1963 kwam zij er in het clubblad van Magna Pete, *Pentauron*, nog eens op terug en zij pleitte toen hartstochtelijk voor het handhaven van de mores: ‘Het kenmerkende van een mos, zede, is dat zij ongeschreven is, als vanzelfsprekend geldt.’ Dankzij die mores houdt Magna Pete een eigen karakter, een eigen levensstijl. Zonder mores zou de club zelfs niet kunnen bestaan:

Zo versterken de mores de geslotenheid van de gemeenschap, alleen de leden zijn ingewijd, voor de buitenwereld gelden onze zeden niet. Overigens mogen ze zo duister zijn als koffiedik, het is juist een aanbeveling dat een mos dwaas en nutteloos is. Eerste- en tweedejaars mogen niet op de bruine bank zitten, en die bank moet telkens weer bruin bekleed worden. Dat heeft niets te maken met hiërarchische of esthetische overwegingen, maar het is nu eenmaal altijd zo geweest en dáárom moet het zo blijven [...]. Ook de Huishoudelijke Commissie die na het novietentoneel ijs serveert, verricht eigenlijk een sacrale handeling, een doo-ernstig spel.⁹⁶

In de ogen van Beek mochten de mores dan onmisbaar zijn, de studenten die rond 1960 naar de universiteit kwamen zagen dat niet meer zo en weigerden het spel mee te spelen, schaamden zich misschien voor wat ze als aanstellerij zagen. Voor hen was het studeren niet meer een speelse voorbereiding op het echte leven, een fase van overgang tussen school en maatschappij, maar een onderdeel van het leven zelf, waarin hard en doelgericht gewerkt moest worden. Heleen Roscam Abbing, die in 1963 preses van Magna Pete was en toen de lustrumrede hield, erkende dat volmondig, zij kon er niet omheen: ‘De “nieuwe” student is normaler, maatschappelijker, voelt zich minder “student” als zou dit een gilde zijn, met speciale rechten en plichten, uitgedrukt in een specifiek jargon.’⁹⁷

DE INBRAAK VAN DE STUDENTENVAKBEWEGING

Een van de redenen voor de zorgen van prominente studenten uit de gezelligheidsverenigingen over het naderende einde van de studentikoziteit is nog niet genoemd:

de opkomst van de Studentenvakbeweging (svb). De svb wierp zich vanaf 1963 op als de echte belangenbehartiger van de Nederlandse student, in plaats van de traditionele studentenverenigingen die eigenlijk alleen opkwamen voor hun eigen leden. De svb heeft de neergang van de traditionele studentikoziteit niet veroorzaakt (die was al eerder begonnen), maar zij fungeerde wel als een kristallisatiekern die het onbestemde ongemak met of de sluimerende irritatie over de traditionele studentencultuur opeens omzette in iets positiefs en die de Nederlandse studenten een min of meer aantrekkelijke, alternatieve voorstelling van de student voorhield.⁹⁸

De oproep om tot een studentenvakbeweging te komen ging uit van de Nijmeegse student psychologie A.A. (Ton) Regtien. In het *Nijmeegs Universiteitsblad* schreef Regtien, zelf oud-redacteur van het blad, maar inmiddels verhuisd naar Amsterdam, in februari en maart 1963 een aantal kritische artikelen over het traditionele Nederlandse studentenleven, dat, zoals hij opmerkte, 'tot groot vermaak van de dagbladpers nog steeds voorthobbelt op een verwaterd patroon van de oude Duitse studentencorpora'.⁹⁹ Regtien beschuldigde de Nederlandse student van onmaatschappelijkheid en onmondigheid en volgens hem moest de studentengemeenschap juist haar kritische functie in de maatschappij terugwinnen. De student stond niet buiten de maatschappij, maar vormde er een belangrijk onderdeel van en moest zich dienovereenkomstig gedragen. En de autoriteiten moesten hem ook als zodanig tegemoet treden. Het spel dat de corpora speelden, namelijk onburgerlijkheid voorwenden maar ondertussen de studenten voorbereiden op hun rol in de burgerlijke maatschappij, wilde hij juist niet meespelen – en zouden de studenten niet moeten willen meespelen. Studeren was geen spelen, maar hard werken. De moderne maatschappij vraagt namelijk hoogopgeleide intellectuelen, de studenten voorzien in die behoefte en moeten dus op een passende wijze door de overheid gefaciliteerd en beloond worden. Om voor hun belangen op te komen hebben studenten niets aan corpora – zij hebben behoefte aan een serieuze vakbeweging.

Zijn inspiratie ontleende Regtien niet – of niet primair – aan de al lopende acties ter verbetering van de materiële en immateriële positie van de student in Nederland. Ook de anticorporale stemming, die bleek uit de toenemende afkeer van de ontgroeningsrituelen, of de groei van het aantal studenten dat geen behoefte meer had aan een traditionele studentenvereniging, de zogenaamde nihilisten, brachten hem niet tot zijn oproep om een studentenvakbeweging te stichten. Zijn grote voorbeeld was de Franse Union Nationale des Étudiants de France (UNEF), die al in 1946 in hun *Chartre de Grenoble* een programma voor een vakbond van studenten had geformuleerd. De Fransen studenten hadden in artikel 1 van hun *Chartre* al gezegd: 'L'étudiant est un jeune travailleur intellectuel.' Regtien las erover in een artikel van de Amsterdamse student geschiedenis Jan Bank, 'Studeren is niet antichambren op het leven, maar het leven zelf', dat in december 1962 verschenen was in het katholieke weekblad *De Linie*. Maar Regtien bouwde ook voort op oude ideeën over bijvoorbeeld het studieloon die al eerder in progressieve kringen waren ontwikkeld (maar door de commissie-Rutten waren afgewezen).

Na Regtiens tweede artikel (van 1 maart 1963), dat speciaal over de Nijmeegse situatie ging, kwamen daar tien studenten in een café bij elkaar om werkelijk een studentenvakbeweging op te richten. Door omzichtig te manoeuvreren en handig de publiciteit te zoeken slaagde dit kerngroepje erin binnen een paar maanden een goed functione-

50 De studentenleider A.A. (Ton) Regtien. Uit: Ton Regtien, *Universiteit in opstand* (1969).

rende beweging van de grond te tillen. Men maakte duidelijk niet tégen de corpora te zijn – er is niets tegen gezelligheid – maar te streven naar een vorm van belangenbehartiging die alle studenten aanging; men was ook niet aan één politieke richting gebonden, maar zocht steun in alle hoeken van politiek Nederland, van de communisten tot de christelijk-historischen. De voorzichtige strategie werd gecombineerd met een zeer nauwkeurige administratie en strakke organisatie. Zodra er in een universiteitsstad een sympathiserende groep ontstond, kreeg deze meteen van de svb-secretaris in Nijmegen een uitgewerkt pakket voorschriften en aanbevelingen, plus een organisatieschema. Iedere afdeling diende bijvoorbeeld een *public relations officer* (PCO) te hebben, die ervoor moest zorgen dat de svb in de krant kwam. Men ontdekte al gauw dat het aannemen van een motie daarvoor het meest geschikte middel was (maar niet meer dan één motie per dag).

Het resultaat was dat er eind maart al een afdeling kwam in Amsterdam (die spoedig de leiding van Nijmegen zou overnemen) en dat in mei afdelingen ontstonden in Utrecht, Delft en Wageningen. Kranten als *de Volkskrant* en *De Waarheid* schreven veelvuldig over de svb en in juni leverden contacten met de vakbonden voor grote mensen, zoals NKV, CNV en NVV, een subsidie van 5000 gulden op. Het eerste landelijke congres vond plaats van 29 tot 30 juni 1963 in De Poort van Kleef in Utrecht. Regtien werd benoemd tot voorzitter, professor Heringa hield een rede (vol kritiek op de commissie-Rutten, vooral omdat zij had vastgehouden aan de financiële afhankelijkheid van student van zijn ouders) en het programma werd vastgesteld, het *Demokratisch Manifest*. De uitgangspunten daarvan waren geheel in lijn met die van de Franse UNEF: de student studeert niet voor eigen baat en risico, maar is een intellectuele werknemer, in dienst feitelijk van de overheid, en heeft dus recht op integrale vergoeding van de studiekosten (studieloon); ook de secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals huisvesting, gezondheidszorg en de mensa, moesten worden verbeterd en uitgebreid. Daar stond dan de plicht tot hard en redelijk snel studeren tegenover. Om dat allemaal te bereiken moest eerst de studentenwereld gedemocratiseerd en de universiteit voor mensen uit alle lagen van de bevolking toegankelijk gemaakt worden, op korte termijn door forse uitbreiding van het beurzenprogramma en op den duur door het studieloon. Het

manifest pleitte ten slotte voor de instelling van plaatselijke, democratisch gekozen studentenraden (grondraden) en voor democratisering van de landelijke NSR. Het manifest werd in september, bij het begin van het nieuwe studiejaar, massaal landelijk verspreid. De vakbondssubsidie kwam daarbij goed van pas. In oktober verscheen ook het eerste nummer van het landelijke blad *Demokrater* (dat was overgenomen van de Amsterdamse Werkstudentenliga).

In Groningen duurde het even voordat er een afdeling van de svb ontstond.¹⁰⁰ Het leek of men in Groningen niet op de svb zat te wachten. In *Der Clercke Cronike* schreef op 14 september 1963 de Albertiaan H.J.Th. Rottinghuis een felle aanval op de voorman van de beweging, Regtien, 'Het (Reg) Tientje of het demasqué van de vakbondsleider'. Hij snapte niet waarom de studenten in Nederland het voorbeeld van de Franse studenten moesten volgen door een vakbeweging op te richten, en hij verweet Regtien niet te willen inzien dat de student meer is dan 'alleen maar' een intellectuele werknemer die een opleiding in een bepaald vak krijgt en zo voor 'intellectuele ploegbaas' klaargestoomd wordt. Veel studenten zoeken juist ook algemene vorming buiten het vak om. En ten slotte vroeg Rottinghuis zich af waarom de svb moest doubleren wat door de bestaande organisaties gedaan zou kunnen worden. Weliswaar nam twee weken later de student geschiedenis en nihilist Gjalt Zondergeld het op voor de svb (hij wees erop dat de svb juist opkwam voor de behartiging van sociale belangen van alle studenten omdat de bestaande organisaties, de gezelligheidsverenigingen, het op dat vlak hadden laten afweten), maar verder kwam het nog niet.¹⁰¹ Maar op 18 oktober kwamen op de kamer van de studente geneeskunde M.M. (Marijke) Edens een paar geïnteresseerde studenten bij elkaar en vormden daar het eerste bestuur van de Groningse afdeling van de svb. De al wat oudere student sociologie Jacques Roggema werd voorzitter, Edens 'secretaresse' (Roggema was nihilist, Edens lid van Magna Pete en beiden kenden elkaar via de sociaaldemocratische studentenvereniging Demos).¹⁰² Het *Vrije Volk* berichtte erover op 23 oktober en in het oktobernummer van het *Groninger Universiteitsblad* kreeg Roggema de gelegenheid te laten weten dat er in Groningen voorbereidingen gaande waren voor de oprichting van een afdeling van de svb. Hij schetste ook de doelstellingen van de studentenvakbeweging en somde de eisen van de nieuwe beweging op. Op 11 november 1963 vond in café-restaurant Bleker de oprichtingsvergadering van de afdeling plaats, waar naast het voorlopig bestuur 23 studenten aanwezig waren (er waren op dat moment al 92 leden). Roggema en Edens werden formeel gekozen tot voorzitter en secretaris, en er werden meteen ook maar twee moties ingediend, onder andere een waarin gevraagd werd om beurstudenten compensatie te geven voor de sterk gestegen prijzen.¹⁰³

De Groningse afdeling kreeg een vliegende start omdat ondertussen ook op landelijk niveau de studentenpolitiek al was gaan schuiven. De landelijke svb eiste democratisering van de NSR, die tot dan was samengesteld uit vertegenwoordigers van de traditionele gezelligheidsverenigingen. De corpora pretendeerden weliswaar nog altijd alle studenten te vertegenwoordigen, maar de facto was dat allang niet meer het geval en daarom drong de svb aan op democratisering van de NSR en de grondraden die vertegenwoordigers naar de landelijke raad stuurden (in Amsterdam was al een democratische grondraad gekozen, de Algemene Studenten Vereniging Amsterdam of ASVA, waarin de svb grote invloed had en de gezelligheidsverenigingen weinig in de

**WOENSDAG 4 MAART
DONDERDAG 5 MAART**

ALGEMENE VERKIEZINGEN

STEMBUREAUX:	GEOPEND VAN:	STEMBUREAUX:	GEOPEND VAN:
1. Academiegebouw <small>BROERSTRAAT</small>	10.00 – 22.00 uur	6. Mutua Fides, <small>GROTE MARKT</small>	10.00 – 22.00 uur
2. Natuurkundig Laboratorium, <small>WESTERSINGEL</small>	10.00 – 18.00 uur	7. Magna Pete, <small>HOFSTRAAT</small>	10.00 – 22.00 uur
3. Histologisch Laboratorium, <small>OOSTERSINGEL</small>	10.00 – 18.00 uur	8. Albertus Magnus, <small>HOGEDER A</small>	10.00 – 22.00 uur
4. Zoölogisch Laboratorium, <small>HAREN</small>	12.00 – 18.00 uur	9. Vera, <small>OOSTERSTRAAT</small>	10.00 – 22.00 uur
5. Studentenflat, <small>CORPUS DEN HOORN</small>	12.00 – 20.00 uur	10. Unitas, <small>NOORDERHAVEN Z.Z.</small>	10.00 – 22.00 uur

**UITSLAG DER STEMMING VRIJDAG 6 MAART – 12.00 UUR
STEMMEN UITSLUITEND OP VERTOON VAN DE GELDIGE COLLEGEKAART.**

Indienen van lijsten tot 24 februari 22.00 uur op het bureau van het Kiescollege, G.C.S.B.-kantoor, Oude Kijk in 't Jatstraat 5.

51 Het Kiescollege in Groningen maakt bekend waar gestemd kon worden voor de eerste verkiezingen voor de Gronstra (1964). Foto Dirk Fennema.

melk hadden te brokkelen). Verrassend snel ging de NSR overstag en op een vergadering van 5 oktober 1963 viel al het besluit om zo snel mogelijk tot democratisering over te gaan.¹⁰⁴ Als plaatselijke grondraden nog toegang wilden hebben tot de NSR, dan dienden zij ook voor 1 januari 1964 (later werd dit: voor Pasen) over te zijn gegaan tot democratisering. Bij de Groninger Studentenraad, de Gronstra (als voortzetting van de oude Centrale Commissie feitelijk een onderonsje van de gezelligheidsverenigingen), was er aanvankelijk weinig animo voor. De Groningers beriepen zich erop dat het aantal nihilisten in Groningen klein was en dat dus de facto vrijwel alle studenten al vertegenwoordigd waren via hun gezelligheidsverenigingen. Maar op 19 december viel het besluit toch mee te gaan met de eis tot democratisering en zo snel mogelijk vrije verkiezingen uit te schrijven.¹⁰⁵

De voorbereidingen voor die verkiezingen werden vlot ter hand genomen. De oude Gronstra besloot dat de nieuwe Gronstra uit dertig leden zou bestaan en uit haar midden een driekoppig dagelijks bestuur zou kiezen (die drie leden zouden dan uit de raad stappen en vervangen worden door reserveleden). Studenten konden stemmen op vertoon van hun collegekaart, maar eerstejaars waren nog niet verkiesbaar voor een plaats in de Gronstra. Er was vrije lijstvorming mogelijk en er werd opgeroepen niet per vereniging een aparte lijst te vormen, maar juist door de verenigingen heen op zoek te gaan naar gelijkgestemden (formeel gebeurde dit ook, geen enkele gezelligheidsvereniging

kwam met een eigen lijst, maar er waren lijsten bij die wel heel sterk op één vereniging steunden). Op 4 en 5 maart 1964 zouden de studenten op tien plaatsen in de stad hun stem kunnen uitbrengen: in het Academiegebouw, bij de verenigingen, in de studentenflat aan de Laan van de Vrijheid en bij enkele laboratoria, zoals het Zoölogisch Laboratorium in Haren. Uiteindelijk bleken er negen volwaardige lijsten te zijn geformeerd en op woensdag 26 februari, een week voor de verkiezingen, kregen de negen lijsttrekkers gelegenheid met elkaar in debat te gaan tijdens een forumdiscussie in het Academiegebouw, onder leiding van de hoogleraar godsdienstwijsbegeerte De Vos. De svb was de enige partij die daarnaast ook eigen verkiezingsbijeenkomsten belegde (daaruit bleek de organisatorische voorsprong die zij had). Tijdens een openbare vergadering in café-restaurant Bleker sprak op 28 januari professor Heringa over de sociale positie van de student en op maandag 10 februari organiseerde de svb een forum over het thema 'Studentenvakbeweging – wenselijkheid en mogelijkheid'. De studenten hadden de hoogleraar sociologie Bouman bereid gevonden die forumdiscussie te leiden.

Op 29 februari bracht *Der Clercke Cronike* een speciaal verkiezingsnummer uit (op blauw papier), waarin alle deelnemende partijen hun standpunten naar voren konden brengen. Lijst 1, Cultureel Accent, wilde bij alle nadruk op de behartiging van de sociaaleconomische belangen van de student, ook opkomen voor hun culturele belangen. Ze wilde verbetering van het cultureel klimaat in Groningen door de oprichting van een coördinerend lichaam, door het stichten van een vestzaktheater, een algemene discotheek, een permanent studentencafé, verdere reductie op bioscoop-, theater- en concertkaartjes, en meer van dergelijke zaken. Het cultureel isolement van Groningen moest worden doorbroken door de introductie van goedkope weekendretours (dan konden studenten goedkoop naar Amsterdam reizen). Om hun zaak sterker te maken hadden de studenten van deze lijst een aantal Groningse prominenten op cultureel gebied bereid gevonden in een comité van aanbeveling plaats te nemen, zoals de schrijvers W.F. Hermans en Belcampo, de cabaretier Seth Gaaikema, de schilder Johan Dijkstra en de stadszanger Jan Roos.

Lijst 2, het Groninger Studenten Verbond, was de facto een partij van leden van Unitas en mikte vooral op de ongeorganiseerde studenten. Ze stelde zich ten doel 'de behartiging van studie-, recreatie, sociale en economische belangen van alle studerende' – alsof niet alle andere partijen dat ook wilden. Wat dat betreft was lijst 3, Huisvesting Groninger Studenten, duidelijker: de mensen op deze lijst wilden studenten meer inspraak geven bij de plannen voor studentenhuysvesting. Lijst 4, de B.I.E.R.-partij, was niet voor gratis bier voor studenten, maar wel (gezien de samenstelling van de lijst, een programma was er niet) voor een sterke vertegenwoordiging van Albertus Magnus, net zoals de Onafhankelijke Studenten Unie (lijst 6), die ondanks een uitgewerkt programma de facto een partij van VERA en Hendrik de Cock was. Over de doelstellingen van lijst 5, de svb, hoefde niemand in dubio te zijn, wat ook gold voor lijst 8, Vrouwelijke Studenten Belangen (inderdaad, opkomen voor de belangen van de vrouwelijke studenten), en lijst 9, de Democratisch-Socialistische Studentenlijst Demos. Lijst 7 ten slotte, het Studenten Accoord Groningen, telde heel veel leden van de oude Gronstra en was vooral een verband van de grotere gezelligheidsverenigingen, Vindicat, Magna Pete en Albertus Magnus.¹⁰⁶ Deze partij hamerde op de noodzaak van ervaring op het vlak van de belangenbehartiging van de Groningse studenten (ook in het contact met

de universitaire autoriteiten), maar streefde verder vooral naar een aanpak die boven de deelbelangetjes van deze of gene partij of vereniging uitging.

Bij de verkiezingen op 4 en 5 maart was de opkomst hoog: van de ongeveer 5500 stemgerechtigde studenten kwamen er 3030 oftewel 55,1 procent hun stem uitbrengen.¹⁰⁷ Het Studenten Accoord Groningen bleek de grote winnaar en kreeg veertien zetels, bijna de helft, maar de svb maakte een goede entree door op de tweede plaats te eindigen met zeven zetels. Dat was een verrassend resultaat voor een groepering die nog maar een halfjaar bestond en maar 115 leden telde. In Nijmegen was men dan ook hoogst verbaasd dat er in Groningen zoveel steun was voor de svb. De overige zetels gingen naar het Cultureel Accent (drie), de Onafhankelijke Studenten Unie (ook drie), het Groninger Studenten Verbond (één), de B.I.E.R.-partij (één) en de lijst Vrouwelijke Studenten Belangen (één). De oude 'machthebbers' hadden dus het leeuwendeel van de studenten achter zich gekregen, maar moesten nu toch de svb als de tweede partij naast zich dulden. Of het tijdens de vergaderingen van de nieuwe Gronstra weer zo 'gezellig' zou worden als bij de oude Gronstra, stond nog helemaal te bezien. Op dinsdag 10 maart 1964 werd de eerste verkozen raad geïnstalleerd door de voorzitter van de oude Gronstra, de rector van Vindicat P.J.H. Kapteyn. Dat geschiedde door middel van een ridderslag met een plastic sabeltje; de jongens in jasje-dasje, de meisjes in een net jurkje. Rector magnificus Van Os hield een rede waarin hij namens de universiteit verklaarde de nieuwe Gronstra als een volwaardige gesprekspartner te willen aanvaarden.¹⁰⁸ Tijdens de volgende vergadering, op 18 maart, werd een dagelijks bestuur verkozen en daarbij kwam de leider van het Studenten Accoord Groningen, C.J. (Chris) Maats, als voorzitter uit de bus.¹⁰⁹

Vindicat had zich bewust niet met een eigen lijst in de verkiezingen gestort. Het corps wilde niet onder, maar naast de Gronstra blijven staan. Hoe de verhouding tussen de nieuwe Gronstra en Vindicat zich zou ontwikkelen, moest nog blijken. Bepaald gezellig werd het inderdaad niet. Ook al had het Studenten Accoord Groningen meer zetels, de agenda werd meestal beheerst door de voorstellen van de svb-fractie. In de Gronstra nieuwe stijl bleek het lastig naast de svb-fractie een eigen sociaaleconomisch gezicht te tonen.¹¹⁰ De svb-fractie bestond namelijk uit 'ernstige, hardwerkende jongelieden, gewapend met kennis, goede wil, een zekere gedrevenheid en een eigen stencilmachine, bovendien gesteund door een landelijke organisatie en een duidelijk programma', terwijl de raadsleden van andere partijen in de regel slechts bereid waren over bepaalde onderwerpen mee te praten en ook nauwelijks bereid of in staat waren om zelf de handen uit de mouwen te steken. De Gronstra was dus bepaald geen verlengstuk meer van Vindicat, zoals de oude Gronstra wel was geweest. Het corps hechtte daarom veel belang aan het overleg tussen de erkende gezelligheidsverenigingen, de Contractus, waarvan de rector van Vindicat qualitate qua wel voorzitter was. Het corps leek dit verband soms te gebruiken als een alternatief voor de Gronstra. Zo richtte de Contractus in 1964 eens een open brief aan het universiteitsbestuur met voorstellen voor verbetering van de studentenvoorzieningen. Officieel was dit via de Gronstra gegaan, maar deze was bepaald not amused door deze poging van Vindicat om zich op het terrein te begeven dat de Gronstra als het zijne beschouwde. Bij Vindicat deed men er nogal luchtig over; men wilde de Gronstra alleen maar 'stimuleren' om actie te ondernemen, maar in de Gronstra werd dat toch niet op prijs gesteld.

Het was een achterhoedegevecht dat Vindicat hier voerde. De universitaire autoriteiten hadden duidelijk verklaard voortaan de voorzitter van de Gronstra te beschouwen als 'de' vertegenwoordiger van de Groningse studenten en bij academische plechtigheden zat dus vanaf het voorjaar van 1964 de voorzitter van de Gronstra op de zetel waar vroeger de rector van Vindicat had gezeten. In september 1964, bij de opening van het academisch jaar, werd die plek ingenomen door Chris Maats, weliswaar een Vindicatman, maar iemand die daar niet zat namens Vindicat. Dat was pijnlijk voor Vindicat en daarom begon het corps daarna veel minder belang te hechten aan de representatie bij de burgerlijke en universitaire gezagsdragers. De mogelijkheid dat in de toekomst de voorzitter van de Gronstra een lid van de svb zou zijn, kwam steeds dichterbij. In 1965 gebeurde dit nog niet. Toen behaalde het Studenten Accoord twintig zetels en de svb tien – de andere partijen waren weggevaagd. Maar na de verkiezingen in het voorjaar van 1966, toen de svb de grootste fractie was geworden, kwam er voor het eerst een voorzitter die niet uit de hoek van Vindicat kwam: de student sociologie, svb'er en lid van het zo lang door Vindicat gekleinere en genegeerde Unitas, J.L. (Jules) Peschar.¹¹¹ Iemand die tien jaar daarvoor nog door Vindicat zou zijn weggezet als een zielige ongeorganiseerde, stootte toen het aloude corps definitief van de troon.¹¹² De studentenwereld in Groningen was volledig gekanteld: Vindicat, dat nog dacht in rangen en standen, was niet langer de norm; dat leek nu de svb te zijn geworden, die de studenten vooral als een door sociale en economische kenmerken gedefinieerde klasse zag. Hoe snel was dat niet gegaan.

8 DE SLINKENDE SOEVEREINITEIT VAN DE HOGLERAREN

Met het aantal studenten groeide ook het aantal hoogleraren. Niet alleen omdat er aan meer mensen onderwijs moest worden gegeven, maar ook omdat er meer vakken op het programma kwamen te staan. De interne dynamiek van de wetenschap en de steeds verdergaande differentiatie van specialismen en subspecialismen dwong tot het aanstellen van steeds meer hoogleraren. Het gevolg was dat hun aantal in Groningen toenam van 70 rond 1950 naar 180 in 1965, meer dan een verdubbeling in minder dan twintig jaar. Die kwantitatieve groei had ook kwalitatieve gevolgen: het leven van de hoogleraar veranderde in de decennia na de oorlog van karakter. In de oude senaat leefde iedereen mee met het wel en wee van de collega's, in de senaat van 1965, die sowieso niet meer in de senaatskamer paste, was dat onmogelijk en leefde men steeds meer langs elkaar heen. 'Er komen zo veel nieuwe collega's,' luidde een klacht in 1963, 'dat men zelfs in faculteitsvergaderingen vreemdelingen kan zien zitten.'¹

Geleidelijk veranderde ook het ambt van hoogleraar van karakter. Administratie en beheer legden een steeds groter beslag op de tijd van de hoogleraar, wat vooral ten koste ging van het onderzoek. Er moesten ontwikkelingsplannen gemaakt, begrotingen opgesteld en aanvragen bij ZWO ingediend worden. Bovendien moest de hoogleraar ook steeds meer rekening houden met andere spelers op het academisch toneel: collega's met wie hij samen een studieprogramma moest vaststellen, zelfbewuste studenten die niet meer klakkeloos alles aannamen wat de hoogleraar hun vertelde, ambtenaren van het bureau van de universiteit die hem met vragen, regels en aanwijzingen overstelpen, en medewerkers die zo langzamerhand ook wel eens een stem in het kapittel wilden hebben. Ten slotte leidde de toenemende vermaatschappelijking van de wetenschap ertoe dat er intensiever contact kwam met niet-universitaire organisaties, zoals regionale en landelijk overheden en het bedrijfsleven, en ook die stelden zo hun eigen eisen. De hoogleraar kon zich niet meer opstellen als de soevereine geleerde die zich in de relatieve afzondering van de universiteit aan de zuivere wetenschap wijdde. Hij (vrouwelijke hoogleraren waren er immers nauwelijks) moest zich een nieuwe rol aanmeten en liefst een rol die maatschappelijk herkend en gewaardeerd werd. Maar welke rol, wat moest de nieuwe identiteit van de hoogleraar worden? In zijn rede tijdens het lustrum van 1964, 'De plaats van de universiteit in de maatschappij', waarschuwde de godsdienstfilosoof Harmen de Vos ervoor te veel de kant op te gaan van Rusland, waar wetenschap en onderwijs geheel in dienst van de welvaartsproductie waren komen te staan. 'Het russische ideaal van de man van wetenschap is de ingenieur,' aldus De Vos.² Zo moest het dus niet. Maar hoe dan wel?

EEN BONT GEZELSCHAP

De opening van het nieuwe universitaire jaar behoorde zonder meer tot de hoogtepunten van het academisch leven. Elk jaar schreed op de derde dinsdag van september, halverwege de middag, een lange stoet in zwarte toga's geklede hoogleraren vanuit de senaatskamer op de eerste verdieping van het Academiegebouw naar de aula om daar in een kring rond het spreekgestoelte plaats te nemen en te luisteren, eerst naar de wetenschappelijke rede van de aftredende rector en vervolgens naar zijn verslag over het afgelopen jaar. Volgens Van der Leeuw was die stoet nog een overblijfsel van een oude cultische dans en maakte ze daarom altijd een bepaald gevoel los bij het publiek. Wanneer de stoet, voorafgegaan door een of twee pedellen naar het voorste deel van de aula schreed, voelde men iets wat aan de tijd ontheven was, in weerwil zelfs van de soms verschoten toga's en de eerder waggelende dan plechtige tred van sommige hoogleraren.³ Alle hoogleraren in het cortège zagen er hetzelfde uit: een lange zwarte toga van lichte wol, een witte bef en een zwarte fluwelen baret. Maar onder de toga gingen heel verschillende mensen schuil, mensen met een eigen geschiedenis, een eigen karakter en eigen opvattingen over de wereld en hun plek daarin. De homogeniteit die de zwarte toga's suggereerden verdween zodra de hoogleraren hun toga in de kast in de faculteitskamer opborgen en in het laboratorium of op hun instituut aan het werk gingen.

Om te beginnen was er het onderscheid tussen jong en oud, waarbij oud niet zozeer sloeg op de leeftijd in jaren, als wel op het feit dat men al voor de oorlog benoemd was en de universiteit nog in haar oude glorie had meegemaakt, vóór haar deconfiture tijdens de bezetting. Enige nostalgie was die oude garde niet vreemd. Dat gold zeker voor de jurist C.W. van der Pot, al benoemd in 1921 en na de oorlog de eerste rector magnificus. Op 16 september 1946 droeg hij het rectoraat over aan de farmaceut D. van Os. Hij sprak bij die gelegenheid over de rechten van de staat in nood, in heden en verleden. Maar Van der Pot begon met een lofzang op de negentiende eeuw, die hij nog net had meegemaakt (hij was geboren in 1880):

De negentiende eeuw, dat is voor ons niet de gemoedelijke, maar ietwat futloze tijd van trekschuit en diligence [...], maar de tijd van stijgende welvaart en de verwachting van gedurigen vooruitgang in stoffelijk en geestelijk opzicht, die na het midden der eeuw had ingezet; de tijd waarin de spoorweg en later ook het rijwiel een ruimer en gemakkelijker verkeer hadden mogelijk gemaakt, de natuur hadden opengesteld voor de stedeling, zonder dat nog de onmatig gestegen bevolking en de eischen van het gemechaniseerde vervoer de natuur tot ver buiten de steden hadden teruggedrongen; de tijd van spaarzamer, maar minder vergroefde ontspanning, waarin het culturele leven nog niet stond in den ban van radio en bioscoop. Die tijd bezat een bepaalde bekoring, welke de onze mist.⁴

Van iemand die zo terugkijkt op het verleden valt geen aansluiting meer bij de moderne tijd te verwachten. Van der Pot was duidelijk een hoogleraar 'van de oude stempel', zoals zijn jongere collega Scheltema, in 1946 benoemd tot hoogleraar Romeins recht en zijn geschiedenis, het uitdrukte (het is al eerder geciteerd), 'een hoge, ietwat steile gestalte, onberispelijk in kleding en in gedrag, met een welwillendheid die in stede van toenadering afstand schiep'.⁵

EEN BESLOTEN GENOOTSCHAP

Niet alleen hoogleraren verschilden van elkaar, ook faculteiten hadden hun eigen sfeer. De relatief kleine Faculteit der Rechtsgeleerdheid had bijvoorbeeld veel weg van een besloten genootschap. Tekenend daarvoor is het relaas van een faculteitsvergadering die op 16 november 1953 in de Faculteitskamer in het Academiegebouw werd gehouden:

De voorzitter [Immink] stelt voor de vergadering te onderbreken: 1e voor het maken van een foto van de Faculteit door een door hem daartoe aangezochte fotograaf, die zojuist verschenen is; 2e voor het plechtig ophangen in de Faculteitskamer van het ingelijste portret van den oud-hoogleraar Mr. Pet; van het ingelijste portret van den oud-hoogleraar Star Numan; van de ingelijste plaat met de portretten van de oud-hoogleraren Philipse, Gratama, Diephuis en Tellegen. Na van de verrassing over dit voorstel te zijn bekomen, stemt de vergadering hiermee van harte in. De fotograaf maakt drie opnamen, waaruit de beste zal worden gekozen. Vervolgens brengt Mr Scheltema, in het geheim van den voorzitter ingewijd, rode wijn en glazen binnen. In welgekozen woorden schetst hij in het korte enige markante trekken van degenen, wier portret zo dadelijk zal worden opgehangen. Voorzien van hamer en nijptang begeeft Mr Scheltema zich hierop naar de daartoe door de Faculteit aangewezen wand en hangt, onder algemene goedkeuring der Faculteit aangaande hoogte en afstand, de portretten op. De voorzitter brengt hierna een dronk uit ter bevestiging van de gevoelens, die ieder der aanwezigen op dit plechtig ogenblik bezielen.⁶

52 De Faculteitskamer Rechtsgeleerdheid in het Academiegebouw, tijdelijk ingericht met een tentoonstelling over het notariaat (februari 1958). Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

De afstandelijke Van der Pot ging in 1950 met emeritaat, maar er waren andere hoogleraren van voor de oorlog die net als hij blij gaven van gehechtheid aan stijl en decorum. Ook zijn collega voor rechtsgeschiedenis P.W.A. Immink was iemand die diep doordrongen was van de hoogheid van het ambt. Collega's die het met de hoogheid van het ambt niet zo nauw namen, waren bij hem niet in tel. 'Een heer en een gentleman', zo typeerde zijn biograaf A.G. Jongkees, hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, hem in het in memoriam dat hij na de dood van Immink in 1965 schreef.⁷

In de jaren veertig en vijftig leverde vooral de letterenfaculteit een paar nogal traditioneel ingestelde rectores die erg op oude omgangsvormen gesteld waren. Mensen als de latinist Enk (1948-1949), de anglist Zandvoort (1951-1952), de historicus Van Winter (1953-1954) en de graecus Koster (1954-1955). Van Winter bijvoorbeeld bracht in 1951 de senaat ertoe doctores het recht te geven de vroeger bestaande, maar al in het begin van de negentiende eeuw in onbruik geraakte *insignia* van de doctorale waardigheid zoals de kappa en de stola bij voorkomende gelegenheden te dragen. Dat verzoek was al voor de oorlog aan de minister gedaan, die had het ook goed gevonden, maar de brief van 9 mei 1940 waarin deze dat had neergelegd was in de heksenketel van de eerste oorlogsdagen verdwenen. Er was vooral om gevraagd door degenen die in het buitenland werkten en bij academische plechtigheden niet onder wilden doen voor de schilderachtige kleurenpracht van de buitenlandse universiteiten.⁸ Veel effect had het besluit niet, maar het illustreert wel de distinctiedrang van de oudere hoogleraren. Jongere collega's, vooral als ze uit een wat eenvoudiger milieu kwamen, hadden soms moeite voor zichzelf een plek te vinden in deze ietwat stijve en afstandelijke wereld.

Het traditionalisme van de hoogleraren vond een echo in het formalisme van de Krans van Professorendames.⁹ Rond 1950 voelden twee rectoradvrouwen, de dames Van Stockum-Droogleever Fortuyn en Sirks-Joustra, zich geroepen in een 'Register betreffende gedragsregels voor de rectoradvrouw' vast te leggen wat het draaiboek was voor de echtgenote van een rector, die in het jaar van het rectoraat van haar man qualitate qua presidente van de Krans van Professorendames was. Het hoogtepunt was de overdracht van het rectoraat en tot in details werd omschreven wat de rectoradvrouw moest doen: kaarten en enveloppen bestellen, pasfoto's van de nieuwe rector laten maken, het uitnodigen van introducés op de thee die de dames aanboden, het engageren van 'de muziek' tijdens de overdracht en het kopen van een klein cadeau voor de musici. Ook zitplaatsen, afspraken met amanuensis W. Blankenstein, ontvangst van de dames van Magna Pete tijdens de serenade 's avonds en het drie zondagen achter elkaar ontvangen van bezoek. Ook andere vaste festiviteiten in het jaar, zoals de nieuwjaarsreceptie (bij de rector thuis, later bij De Doelen), een gezellige bijeenkomst na de jaarlijkse toneelvoorstelling van 'Neemt ons' en het diner voor de bestuurders van Vindicat, Magna Pete en de almanakredacties. 'De hoogste mannelijke gast [de rector van Vindicat] zit rechts van de gastvrouw.'¹⁰ In 1953-1954 voegde de vrouw van Van Winter, M.J. van Winter-Spork, die getrouwd was met een jonkheer en het nog beter meende te weten, maar liefst dertig pagina's aan het register toe, vooral over de thee, het diner en de ontvangst na de rectoraatsoverdracht. De thee mocht bijvoorbeeld ten hoogste door zes meisjes geschonken worden (dochters van hoogleraren) en zij mochten niet jonger zijn dan zeventien jaar. Aan deze meisjes moest de volgende morgen een boeketje gebracht worden, met dank namens de oude en de nieuwe rectoradvrouw, die dat

ook moesten betalen. 'Het blijve bij een klein, vriendelijk bouquetje en groeie niet uit tot een pompeuze demonstratie.'¹¹ Uit het uitgebreide register kan ook worden opgemaakt dat de rectorvrouw zich tot taak moest rekenen op de hoogte te blijven van het wel en wee van de hoogleraarsgezinnen en soms van bepaalde studenten, dat ze de vrouwen van hoogleraren die hun oratie moesten houden nauwkeurig moest instrueren wat zij moest doen en moest laten en hoe de stoet moest worden samengesteld bij het verlaten van de aula (eerst de hoogleraren, daarna de senaat van Vindicat en vervolgens de vrouwen, die na het verlaten van de aula de zijde van hun echtgenoot moesten opzoeken). Enzovoort enzovoort. Zoveel jaar na dato doen al dat formalisme licht-komisch aan, maar al die regels waren ook uitdrukking van een verlangen om de academische gemeenschap die een universiteit in de ogen van veel hoogleraren behoorde te zijn bij elkaar te houden.

Toch was modernisering van de omgangsvormen niet tegen te houden. Daarbij gingen de vrouwen van hoogleraren uit de natuurwetenschappelijke faculteit voorop. Hun mannen gingen op ongedwongener wijze om met hun stafleden, lieten zich niet zo voorstaan op hun titel, hadden ervaring met een egalitaire academische cultuur in de Verenigde Staten en waren gewend aan een meer horizontale organisatie van het onderzoek. Biologen gingen tijdens excursies op voet van gelijkheid om met hun studenten en natuur- en scheikundigen beschouwden hun stafleden eerder als collega's dan als ondergeschikten. Standverschillen zeiden hun niet veel. De echtgenote van de theoretisch fysisch M.A. Hugenholtz, Ankie Hugenholtz-Vogelenzang, had in Kopenhagen en Princeton gewerkt voordat ze in 1960 met haar man naar Groningen kwam. Daar stoorde ze zich vreselijk aan de heerszucht van het 'factotum' Van Winter-Spork en de stijve manieren van de 'hoedjes-rijglaarsjes-types' in de Krans van Professorendames. Volgens haar was er rond 1960 gelukkig een 'injectie van jongeren veelal met ervaring in Amerika en Engeland' die wat lacherig over de Krans deden en zelf ook minder pretenties hadden.¹² Ook de vrouw van de al eerder benoemde scheikundige Wiebenga had lak aan de stijve omgangsvormen in de Krans. Zij veroorzaakte een revolutie door op de maandelijkse bijeenkomst te verschijnen zonder hoedje en handschoenen. Dat was eerst een schok, maar al snel volgden anderen haar voorbeeld.

Aanvankelijk werd nog wel vastgehouden aan de oude gewoonte dat nieuwbenoemde hoogleraren eerst bezoeken aflegden aan de zittende hoogleraren en daarna een aantal zondagen collega's 'ontvingen' voor een kennismakingsbezoek. Zelfs de ongetrouwde lector kinderspsychologie Wilhelmina Bladergroen liet daarvoor in oktober 1950 in de *Der Clercke Cronike* een kleine annonce plaatsen: 'Mejuffrouw W.J. Bladergroen, Lector in de Kinderspsychologie, Emmalaan 6 te Haren, stelt zich voor te ontvangen op Zondag 5, 12 en 19 November tussen 15.30 en 17.00 uur.'¹³ Ook de in 1954 als opvolger van Van Giffen benoemde archeoloog H.T.J. Waterbolk, die als beursstudent grotendeels buiten het studentenleven had gestaan en vooral gevormd was door zijn lidmaatschap van de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van de Natuur (NJN), liet zich nog verleiden een dergelijke advertentie te plaatsen.¹⁴ Maar lang niet alle nieuwbenoemde hoogleraren deden dat op dat moment nog. Het systeem van ontvangsten werd halverwege de jaren vijftig vervangen door een ontvangst in de maandelijkse krans van hoogleraren (en voor de echtgenotes het lidmaatschap van de Krans der Professorendames). Ook een gebruik als het 'thee slaan' in de rechtenfaculteit sneuvelde. Dat jaarlijkse ritueel, waarbij stu-

denten op een dag in november rond theetijd een bezoek aflegden bij hun hoogleraren, verliep altijd heel stijfjes, tot ongemak van alle betrokkenen. Van een ongedwongen gesprek en een echte kennismaking was geen sprake. Daarvoor in de plaats kwamen informelere bijeenkomsten van hoogleraren en studenten, een erwtensoepmaaltijd voor de kandidaten, bereid door de echtgenotes van de hoogleraren Wiarda en Beekhuis, en een stamppotmaaltijd voor de prekandidaten, bereid door de dames Wiersma en Pen.¹⁵

Sportbeoefening in het kader van de ACLO zorgde ook voor wat minder stijve verhoudingen. Hoogtepunt van de academische sportdagen die de ACLO elk jaar in mei organiseerde, was altijd het zogenaamde professorenvoetbal, waarbij een team van hoogleraren in het krijt trad tegen een studententeam of – later – tegen een tweede hooglerarenteam (daar was een begin mee gemaakt tijdens de befaamde week in Ter Apel in 1940). In 1957 werd nog lang nagepraat over de manier waarop het team onder aanvoering van de godsdienstfilosoof De Vos een nipte overwinning behaalde op het andere team dankzij een doelpunt van de jurist Wiersma in de allerlaatste minuut.¹⁶ Dat de studenten hun hoogleraren op de ene dag in korte broek achter een bal aan zagen hollen en de volgende dag in toga zagen opponeren bij een promotie, deed in het geheel geen afbreuk aan het respect dat zij voor hun leermeesters hadden.

Toch moesten hoogleraren er bij hun studenten nog wel eens op aandringen zich minder vormelijk te gedragen. Aan het eind van zijn inaugurele rede spoorde in 1962 de nieuwe hoogleraar Anglo-Amerikaans recht C.Ae. Uniken Venema zijn studenten aan om tijdens college niet alleen zijn woord aan te horen, maar ook hun wederwoord te doen klinken. Als zij zich zouden verdiepen in de Amerikaanse collegepraktijk, zouden ze tot de conclusie komen ‘dat de afstand tussen hoogleraren en studenten in Nederland te groot is’. En dat was niet alleen de schuld van de hoogleraren, maar ook van de studenten, ‘die het ten toonspreiden van een overdreven eerbied voor de hoogleraar tot een van hun vele mores hebben verheven’ (hij doelde natuurlijk vooral op de leden van het corps). Mores echter kunnen – hij verwees hier naar de rectorale rede van De Vos, ‘Universitas ludens’ – het leven verstikken. ‘De universitaire opleiding zou dunkt mij vruchtbaarder kunnen zijn, indien de afstand tussen de hoogleraren en de studenten wordt verkleind. Ook gij zult in dit opzicht Uw bijdrage dienen te leveren.’¹⁷ Hierbij moeten we overigens wel verdisconteren dat Uniken Venema tot studenten van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid sprak, een faculteit waar formele verhoudingen langer standhielden dan elders en waar het corps nog relatief grote aanhang had.

Hoogleraren verschilden niet alleen in de mate waarin ze oude gewoonten en gebruiken in ere hielden, zij verschilden ook van elkaar doordat zij langs soms zeer uiteenlopende wegen tot het ambt waren gekomen, een verschil in achtergrond dat ook doorwerkte in hun werk als hoogleraar. Er was (nog) geen standaard wetenschappelijke carrière, van promovendus naar medewerker naar hoogleraar, of van promovendus naar postdoc naar medewerker en hoogleraar, eventueel met een omweg via het bedrijfsleven. De een was hoogleraar geworden na een loopbaan in het lager of middelbaar onderwijs, een ander had een journalistieke achtergrond en weer een ander had carrière gemaakt in de industrie. P.J. Bouman, die van 1923 tot 1945 in Middelburg voor de klas had gestaan als leraar geschiedenis en na de oorlog furore maakte als schrijver van boeken over geschiedenis voor een breed publiek, zoals *Revolutie der eenzamen* en *Een handvol mensen*, bleef voor collega’s die een beetje neerkeken op dit ‘goedkope succes’

toch altijd de leraar met een middelbare akte geschiedenis. Zijn collega voor economische geschiedenis, Baudet, was voor zijn komst in Groningen behalve leraar geschiedenis ook enige tijd in dienst geweest van het Algemeen Nederlands Persbureau (hij had toen vooral geschreven over de dekolonisatie van Indië) en die journalistieke inslag kon men ook bespeuren in de voordrachten die hij over actuele politieke onderwerpen gaf, vooral met betrekking tot Frankrijk.¹⁸ D.J. Gerritsen, die naar Groningen kwam om hier de studierichting technische scheikunde op te zetten, had in het bedrijfsleven gewerkt en bekeek het academisch leven in Groningen vooral door de bril van een industrieel – en dus met verbazing over de inefficiënte manier waarop de studie was ingericht. En wat te denken van een hoogleraar als de radioloog G.J. van der Plaats, die als schermer naar de Olympische Spelen was geweest, de organisch chemicus Wijnberg, die in de oorlog als Amerikaans militair acties had uitgevoerd in vijandelijk gebied, of de landbouweconoom Anne Vondeling die minister was geweest voordat hij even in Groningen als hoogleraar werd geparkeerd?

Verschillen in welstand waren er natuurlijk ook. Hoogleraren verdienden een behoorlijk salaris, in de jaren vijftig rond duizend gulden per maand, maar door de geldontwaarding en de achterblijvende compensatie daarvoor daalde de koopkracht van de gemiddelde hoogleraar aanzienlijk. Het dreigde met de hoogleraar dezelfde kant op te gaan als met de predikant: laag inkomen gecombineerd met hoog aanzien. Een enkeling was echter van huis uit al bemiddeld, zoals de econoom (bij de rechtenfaculteit) Kreukniet, voor wie het hooglerarentrakterement slechts een aardig extraatje was. Dat had hem ook in staat gesteld tijdens de bezetting ontslag te nemen, terwijl collega's zich in alle mogelijke bochten moesten wringen om zich aan hun werkzaamheden te onttrekken.¹⁹ Voor een ander was een huwelijk met een dochter uit een welgestelde familie een uitkomst. De polemoloog Röling was van huis uit bepaald onbemiddeld – zijn vader was tijdens de crisis failliet gegaan en om in Nijmegen met een beurs rechten te kunnen studeren had hij moeten voorgeven katholiek te zijn –, maar hij kon tijdens zijn hooglerarschap in Groningen het landhuis Groenestein bewonen dankzij het vermogen van zijn schoonfamilie. De socioloog Bouman daarentegen kon een moderne villa in de villawijk van Groningen laten bouwen dankzij de revenuen van zijn 'vrije producties', om te beginnen *Revolutie der eenzamen*. De hoogleraren in de geneeskunde, zeker de klinisch hoogleraren, hadden ten slotte de particuliere praktijk als belangrijke bron van inkomsten.

Maar andere hoogleraren moesten het toch echt alleen van hun eigen salaris hebben en voor hen was het een uitkomst dat in 1963 minister Toxopeus de ambtenarensalarissen flink optrok en voortaan gelijk op liet lopen met de inflatie. Eerder hadden de medische hoogleraren zonder particuliere praktijk al een toelage gekregen (de Querido-regeling uit 1958), nu kregen alle hoogleraren salarisverhoging. De welvaart in Nederland nam zienderogen toe, in Groningen werd aardgas aangeboord en er kwam dus ruimte om het overheidsperoneel, ook de hoogleraren, via een aantal loonrondes adequaat te belonen en de verschillen met de werknemers in het bedrijfsleven te verkleinen. Misschien werd het daardoor ook makkelijker om goede hoogleraren en medewerkers te krijgen, want in de voorgaande jaren was het te vaak voorgekomen dat een benoeming was afgeketst op het salaris. Wie in alle vrijheid op een onderzoekslaboratorium van een grote internationale firma als Philips, Shell of Unilever werkte, dacht wel twee keer na voor hij inging op het aanbod om hoogleraar te worden.

KIBBELENDE HOOGLERAREN

Hoe verschillend de hoogleraren ook mochten zijn, zeker voor de ouderen onder hen was de universiteit nog altijd een soort ‘extended family’. Volgens de getuigenis van zijn zoon Henk beschouwde de farmaceut Van Os, die in totaal vijf jaar rector is geweest, zijn universiteit als een uitbreiding van het huisgezin. Toen Van Os jr. bijlessen Duits nodig had, was het bijna vanzelfsprekend dat de hoogleraar Duits Van Stockum die bijlessen zou geven. Toen die zoon de oude Van Os op hoge leeftijd nog eens aan zijn tijd als actief hoogleraar en bestuurder herinnerde, werd deze bijna weemoedig over de oude universiteit. In de woorden van Henk van Os: ‘Met de milde zachtmoedigheid die de vrucht is van zijn zeer hoge ouderdom kijkt hij mij aan en zegt: “Ach Henk, de universiteit was toen alles voor mij.”’²⁰

Maar die academische gemeenschap was lang niet altijd een harmonische gemeenschap. Ruzies en intriges hoorden net zo goed bij de universiteit als collegialiteit en wederzijds hulpbetoon. De vervulling van hoogleraarposten kon de aanleiding zijn voor felle strijd tussen twee of meer facties, maar ook conflicten over de afbakening van een leeropdracht konden uitgroeien tot jarenlange vetes. Een ‘fraai’ voorbeeld daarvan is de bijna twintig jaar durende strijd tussen de hoogleraren sociaal-economische geschiedenis van de economische faculteit, Slicher van Bath en Baudet, en de hoogleraar algemene en vaderlandse geschiedenis Van Winter. Inzet was de deelname van de sociaal economen aan het onderwijs voor historici in de letterenfaculteit.

De problemen ontstonden toen Slicher van Bath al kort na zijn aanstelling in 1948 merkte dat de opleiding in de economische faculteit, die van opzet sterk sociaal gericht zou moeten zijn, in de praktijk verengd werd tot een klassiek-economische opleiding waarin zijn vakgebied, de sociaal-economische geschiedenis, er maar een beetje bij zou hangen. Zoals al eerder gememoreerd bestond de uitweg van de verenigde faculteiten die Bouman en Keuning hadden gekozen, voor Slicher van Bath niet en ook zijn verlangen om colleges in het kader van de opleiding geschiedenis te verzorgen werd niet gehonoreerd. De zittende hoogleraar geschiedenis, Van Winter, blokkeerde dat en liet niet toe dat er onder zijn duiven werd geschoten – want zo voelde hij dat. Aangenaam moet het niet zijn geweest, want Slichers opvolger Henri Baudet had het later over tal van ‘gemeenheden’, die ertoe hadden geleid dat Slicher er een hartinfarct aan overhield. Het einde van het liedje was voorlopig dat Slicher er in 1954 voor koos volledig naar Wageningen te gaan, waar hij meer armslag kreeg.

Toen Baudet in 1954 aantrad, was het probleem voorlopig verdwenen. Baudet had al zijn tijd nodig om zich in te werken als sociaal-economisch historicus, want veel had hij op dat terrein nog niet gepresteerd en zijn benoeming was in zekere zin een kredietbenoeming geweest. Maar na verloop van tijd, toen Baudet inmiddels naam had gemaakt als bevlogen spreker (hij had

de gave van het woord die de zittende historici ten enenmale misten), begon bij hem en ook wel bij sommige studenten geschiedenis het idee te groeien dat het goed zou zijn hem ook bij geschiedenis colleges te laten geven en misschien wel van sociaal-economische geschiedenis een afstudeerrichting binnen de opleiding geschiedenis te maken. De toenemende belangstelling voor sociale en economische aspecten van het verleden onder historici rechtvaardigde dat. In 1958 kreeg Baudet ook een benoeming in de letterenfaculteit, maar verder wilde Van Winter niet gaan. Uiteindelijk kwam dat conflict in 1963 tot een uitbarsting toen Baudet van de beginnende assertiviteit van de studenten geschiedenis gebruik dacht te kunnen maken om een plekje in de opleiding geschiedenis te verwerven. Er moest een heuse ‘commissie van goede diensten’ onder leiding van rector magnificus Van Os aan te pas komen om het conflict te sussen.

Het conflict tussen Van Winter en Baudet begon toen een vijfdejaarsstudent geschiedenis, Jan van Herwaarden, in oktober 1963 namens Ubbo Emmius, de studievereniging van de historici, Baudet benaderde met de vraag of hij gespreksleider bij een interdisciplinair dispuut wilde worden.²¹ Tijdens een gesprek in De Bolderij, een café-restaurant onder het nieuwe stadhuis, bespraken zij dat plan, maar Baudet kaartte toen ook nog iets anders aan. In Leiden was onlangs door studenten geschiedenis een enquête gehouden over hun wensen ten aanzien van de opzet van hun studie en Baudet opperde de mogelijkheid zo iets ook in Groningen te doen, temeer daar in november van dat jaar misschien een begin zou worden gemaakt met de oprichting van een historische subfaculteit binnen de Faculteit der Letteren. Van Herwaarden, die als middelbare scholier nog bij Baudet in de klas had gezeten en hem hogelijk bewonderde, was graag bereid om zijn medewerking te verlenen en begon, thuisgekomen van het gesprek, samen met een medestudent en bestuurslid van Ubbo Emmius, Lucas Huttinga, de suggesties van Baudet uit te werken in een vragenlijst. De vragen impliceerden echter behoorlijk wat kritiek op de manier waarop bij geschiedenis het onderwijs werd gegeven. Een vraag luidde bijvoorbeeld: moeten er meer echte werkcolleges en minder ‘praat’-colleges gegeven worden? Een andere: moet Van Winter, die op het doctoraal vragen stelde over de theorie van de geschiedenis, niet ook colleges over dat vakgebied gaan geven? Van Herwaarden vroeg zich daarom op een gegeven moment af of hij hier wel mee door moest gaan. Wat hem ook niet zinde was het uitdrukkelijk verzoek van Baudet om die peiling anoniem te houden, alsof niemand mocht weten dat hij erachter zat. Van Herwaarden stapte dus naar zijn ‘baas’, de hoogleraar middeleeuwse geschiedenis Jongkees, bij wie hij student-assistent was, en vroeg hem wat hij ervan vond. Nu had Van Herwaarden dat misschien beter niet kunnen doen, omdat hij daarmee de vertrouwelijkheid die Baudet aan het gesprek in de Bolderij had verbonden verbrak, maar Van Herwaarden kon ook niet weten hoe moeilijk de verhoudingen tussen Baudet en de hoogleraren bij

geschiedenis eigenlijk lagen. Hoe dan ook, voor Jongkees was het onmiddellijk duidelijk dat hier sprake was van ongewenste inmenging van Baudet in het programma van de studie geschiedenis. Ontoelaatbaar. Hij gaf Van Herwaarden te verstaan dat hij er onmiddellijk mee moest stoppen. De student deed dat ook en meldde dit netjes aan Baudet, die toen opeens deed alsof zijn neus bloedde. ‘Enquête? Wat voor enquête?’ ‘U weet wel, die vragen die ik in Uw opdracht zou stellen in verband met de oprichting van de subfaculteit.’ ‘O!’ zei Baudet, draaide zich bruusk om en begon een gesprek met een andere student.²²

Van Herwaarden lichtte nu ook Van Winter in (wederom niet handig, maar wel begrijpelijk) en die werd helemaal boos. Hij deed onmiddellijk zijn beklag bij de rector over het oncollegiale, stiekeme gedoe van Baudet. Als Baudet iets had willen aankaarten, had hij zich rechtstreeks tot Van Winter moeten wenden en zich niet moeten verschuilen achter een student. Van Os, een man van de vrede, stelde daarop voor een commissie van goede diensten in te stellen om de zaak uit te zoeken en de lucht te klaren. Die commissie bestond uit de hoogleraren rechten Cluysenaer (namens Baudet) en s’Jacob (namens Van Winter), met Van Os als voorzitter. Baudet en Van Winter gingen daar beiden mee akkoord.

De openingssalvo’s logen er niet om. Baudet liet Van Winter op 20 november 1963 weten dat hij in het werk van de commissie een mogelijkheid zag om de verzuurde verhoudingen tussen de sociaal economen en de historici bij letteren, die al dateerden uit de tijd voor de benoeming van Baudet, te verbeteren. Maar Van Winter moest wel begrijpen dat de beschuldiging die nu tegen hem werden geuit – dat hij stookte onder de historici – onwaar was:

Ook al hebben wy elkaar helaas nooit goed leeren kennen, voldoende ken je my om te kunnen beoordelen dat intriges, complotten, geheime machinaties – en dan nog wel zo gemeen als my nu in de schoenen worden geschoven – totaal niet in myn aard liggen. Ik heb er eenvoudig de rompsand niet voor, als ik my zoo mag uitdrukken. Op welk onmogelyk misverstand de verklaring van de betreffende student berust, weet ik niet. Ik heb het gevoel, dat het opgewonden brein van een fantasieryk jongmensch interpretaties heeft geproduceerd, die byzonder kwalyk, byzonder gevaarlyk en byzonder ongemotiveerd zijn.

53 Jhr. P.J. van Winter, hoogleraar algemene en vaderlandse geschiedenis van 1939 tot 1965. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Ook tegenover Jongkees had Baudet de student Van Herwaarden al ronduit een ‘fantast’ genoemd.

Als dit al een poging tot toenadering mag worden genoemd, dan ging Van Winter daar niet op in. In een kort briefje waarin hij zei te hopen dat de commissie betere verhoudingen zou scheppen merkte hij ook op: ‘Wat ge schryft over de situatie voor ge hier kwaamt: ik weet van geen spanningen die het contact toen bemoeilykt zouden hebben. Ik wil hopen dat zulke spanningen ook straks zullen ontbreken.’ Daar begreep Baudet weer niets van, zoals hij in een particuliere notitie stelde: ‘Het briefje is correct en yskoud. De Jonkheer heeft nu eenmaal een totaal ander temperament. Maar het is eenvoudig ongeloofelyk, voor iedere ingewyde, te lezen dat hy “weet van geen spanningen”.’ Alsof niet iedereen wist dat Slicher van Bath voor Wageningen had gekozen ‘wegens de verhouding met Van W., die hem hier het leven en het werkplezier grondig vergalde.’ (onderstreping in origineel) Voor de oplossing van de geschillen voorspelde dit niet veel goeds.

Eind januari begon de commissie van goede diensten haar werk. Zij vroeg Van Winter precies uit te leggen wat zijn bezwaren tegen Baudet waren (de enquête), kreeg een reactie van Baudet, die alles gladweg ontkende, en onderwierp tot twee keer toe de arme Van Herwaarden aan een kruisverhoor om er precies achter te komen wat er gebeurd was. Ook Jongkees werd gevraagd een verslag in te leveren van de gesprekken die hij met zijn assistent over deze zaak had gehad. Er vielen harde woorden. Van Winter beschuldigde Baudet ervan Van Herwaarden wel degelijk de opdracht te hebben gegeven om de meningen van de studenten samen te brengen in een anoniem rapport, en Baudet verweet Van Winter ‘huichelachtig’ gedrag door te doen alsof Van Herwaarden eigener beweging naar het spreekuur van Van Winter was gegaan om de zaak met hem te bespreken. De verschillende temperamenten van de heren kwamen wel heel duidelijk naar voren: Baudet emotioneel, opgewonden, snel gepikeerd, Van Winter koeltjes, correct en tergend formeel.

Het eind van het liedje was dat de commissie de kool en de geit spaarde en alle schuld bij de student Van Herwaarden legde. Heel diplomatiek en heel formalistisch concludeerde de commissie ‘dat de vragen, zoals die door Collega Van Winter in zijn brief van 14 december 1963 zijn aangegeven [de enquêtevragen], niet door Collega Baudet aan de student Van Herwaarden voor een onderzoek onder de studenten zijn gesteld’. Baudet achtte zich nu geheel van blaam gezuiverd en verwachtte van Van Winter een excuus, maar deze merkte in een brief aan Baudet fijntjes op dat hij de officiële conclusie zo had begrepen ‘dat volgens de bevindingen der commissie de vragen, zoals door mij weergegeven in mijn brief van 14 december 1963, niet door U zijn gesteld maar door de student Van Herwaarden zijn onder woorden gebracht’. Met andere woorden: de formulering van de vragen was van de gediensige Van Herwaarden, maar de teneur ervan was wel degelijk die van Baudet. De mondelinge uitleg van commissielid s’Jacob had Van Winter in die mening gesterkt.

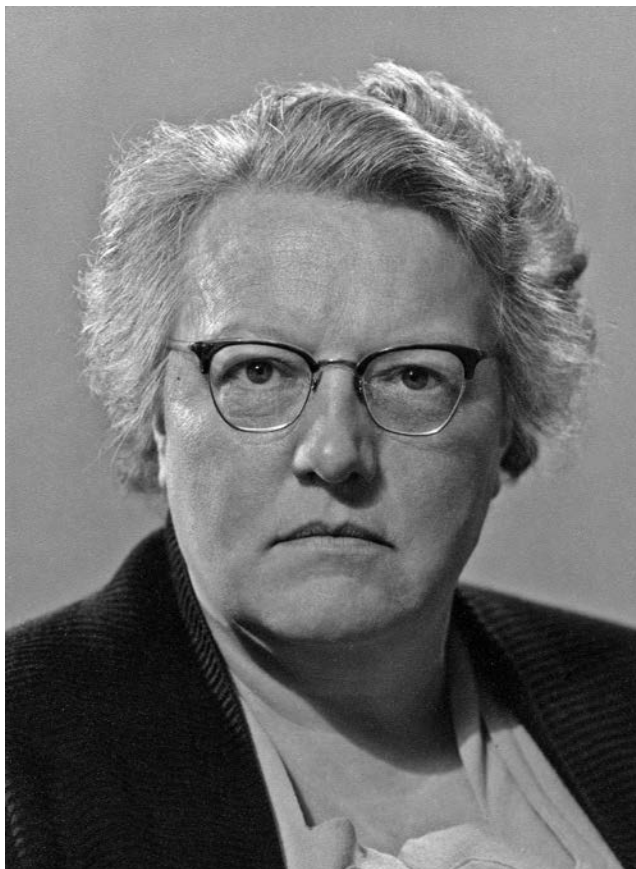
Noch de opstelling van Baudet noch die van Van Winter kan aanspraak maken op waardering. De manier waarop Baudet eerst een student probeerde te gebruiken en hem vervolgens zonder pardon liet vallen en toen probeerde weg te zetten als een fantast, was nogal onfatsoenlijk; en de ijskoude brieven van Van Winter aan Baudet getuigen bepaald niet van een verlangen naar goede collegiale verhoudingen. Het was wachten op het emeritaat van Van Winter in 1965 voordat er weer een poging gedaan zou kunnen worden om de verhoudingen tussen de Groningse historici te verbeteren.²³

PROMOTIE VEREIST?

Van hoogleraren werd verwacht dat ze gepromoveerd waren. Alleen hoogleraren hadden immers het *jus promovendi*, de bevoegdheid om namens de universiteit een doctoraat toe te kennen, en het zou wat vreemd zijn als zij dat konden doen zonder zelf te zijn gepromoveerd. Maar er waren uitzonderingen. In de nieuwe Faculteit der Economische Wetenschappen was het – vermoedelijk door tegenwerking van de al bestaande opleidingen – moeilijk om geschikte kandidaten te vinden voor de eerste leerstoelen en daarom maakte noch het college van curatoren, noch de minister bezwaar tegen de benoeming van Simon Korteweg als hoogleraar algemene economie, ook al was hij niet gepromoveerd. Hij had na zijn studie aan de Nederlandsche Economische Hogeschool in Rotterdam gewerkt bij de Kamer van Koophandel in Tiel en bij het ministerie van Economische Zaken, had twee hoofdstukken geschreven in een door zijn leermeester Z.W. Sneller geredigeerd boek over de geschiedenis van de landbouw in Nederland – maar een proefschrift kon hij niet laten zien. Ook de eerste hoogleraar belastingrecht Hendrik Jan Doedens was niet gepromoveerd. Bij lectoren, die het *jus promovendi* niet hadden, waren de autoriteiten over het algemeen minder streng. Zo was de lector voor bedrijfshuishoudkunde A.I. Diepenhorst, een broer van de minister van Onderwijs en vrijwel tegelijk met Korteweg benoemd, aanvankelijk ook niet gepromoveerd, net zomin als later de lector accountancy Geert Diephuis en zijn collega voor notarieel recht Jacobus Klein. Maar in principe bleef de eis van promotie voor een kroondocent gelden. De ‘*professor doctorandus*’ was een kwetsbare figuur, met wie makkelijk de spot gedreven kon worden.

Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de kinderpsychologe en orthopedagoge Wilhelmina Bladergroen, die in 1949 naar Groningen kwam als lector kinderpsychologie.²⁴ Haar benoeming was met veel strijd omgeven, waarin ook haar niet-gepromoveerd-zijn een rol speelde. Het ging om een nieuwe positie, waarmee het college van curatoren hoopte de opleiding psychologie wat meer aan te laten sluiten bij de psychologische opleidingen elders in het land; onder de zittende hoogleraar psychologie Brugmans was Groningen wat achteropgeraakt. Omdat bij de kinderpsychologie, aldus Brugmans, ‘het object van onderzoek en observatie dikwijls jonge kinderen zullen zijn, is voor deze functie m.i. een vrouw geschikt, zodat, *ceteris paribus*, een lectrice kan worden aangesteld’.²⁵ Vrouwen hadden een aangeboren moederinstinct en waren dus beter in staat met kleine kinde-

54 W.J. Bladergroen, lector kinderpsychologie van 1949 tot 1966 en daarna hoogleraar opvoedkunde van het afwijkende kind tot 1978. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

ren om te gaan dan mannen – dat moet ongeveer de redenering zijn geweest. De faculteit had twee gepromoveerde vrouwelijke kinderpsychologen genoemd, maar de ene wilde niet uit Amsterdam weg en de andere vond het college van curatoren ongeschikt, omdat zij zich te veel naar Brugmans zou voegen, terwijl men in Groningen juist behoefte had aan iemand die zou durven afwijken van de koers van Brugmans.

Curator Van Andel, psychiater en geneesheer-directeur van het psychiatrisch ziekenhuis in Franeker en dus in eigen ogen deskundig, schoof toen een andere kandidaat naar voren: Bladergroen, ook een vrouw. Zij runde in Amsterdam een school voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (wat later officieel een lom-school zou heten), met daarnaast een psychodiagnosticum met internaat. Ze was niet gepromoveerd, maar van haar gingen volgens Van Andel de bezieling en de stuwkracht uit die de Groningse universiteit hard nodig had. Haar ruime praktijkervaring zou van grote waarde kunnen zijn bij de plannen om in Noord-Nederland de kinderpsychologie in de praktijk te brengen en een zogeheten Pedologisch Instituut op te zetten dat kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden zou kunnen diagnosticeren en helpen. Maar de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte hechtte erg aan de eis dat de kandidaat gepromoveerd was. Bladergroen was in de ogen van de faculteit te veel ‘practicienne’ en kon geen aanspraak maken op een lectoraat omdat zij te weinig blijk had gegeven van

wetenschappelijke prestaties. Desondanks zette het college van curatoren door en begin 1949 volgde een aanstelling in Groningen. Het college van curatoren vertrouwde erop dat ze vroeg of laat wel een proefschrift zou schrijven om te bewijzen dat ze niet ten onrechte benoemd was.

Maar dat proefschrift liet maar op zich wachten, mede omdat de energieke Bladergroen zo veel initiatieven ontplooidde (ze hield haar Amsterdamse activiteiten aan en stichtte in Eelde een tweede lom-school) dat ze te weinig tijd overhield om te promoveren. Ook een haar in het vooruitzicht gesteld studieverlof van een halfjaar was niet genoeg om haar te stimuleren haar ideeën op papier te zetten. En dat terwijl het vakgebied zo in betekenis toenam dat op termijn de instelling van een gewoon hoogleraarschap in de kinderpsychologie onvermijdelijk was – waarvoor de eis van gepromoveerd-zijn alleen maar sterker zou gelden. In 1959 vond men de voorlopige oplossing in een toezegging dat zodra Bladergroen gepromoveerd zou zijn, de bevordering tot hoogleraar zou volgen. Maar ook dat vooruitzicht hielp niet, het proefschrift bleef uit. Het gevolg was dat bij de psychologen, die in deze tijd sterk onder de invloed stonden van het streng methodologisch denken van de hoogleraar toegepaste psychologie B.J. Kouwer, de kinderpsychologie wetenschappelijk niet erg serieus werd genomen. Wie een scriptie schreef bij Bladergroen, kon problemen verwachten bij andere docenten. Haar colleges werden afgedaan als ‘een aaneenrijging van anekdotes’ en over haar proefschrift werden allerlei grappen gemaakt. Het verhaal ging dat het materiaal voor haar proefschrift ooit in vlammen was opgegaan en dat er dus helemaal geen proefschrift aan zat te komen. ‘Over dat verhaal werd behoorlijk gemeesmuild,’ aldus de latere hoogleraar psychologie W.K.B. Hofstee. Uiteindelijk, toen de psychologie samen met de sociologie en de pedagogiek in de Faculteit der Sociale Wetenschappen werd ondergebracht, legde iedereen zich erbij neer dat Bladergroen niet zou promoveren en in 1966 werd zij benoemd tot gewoon hoogleraar in de opvoedkunde van het afwijkende kind, nu in de subfaculteit Pedagogiek. Maar haar collega proximus, de hoogleraar onderwijskunde Leon van Gelder, had zo weinig fiducia in de kundigheid van Bladergroen dat hij een eigen medewerkster aantrok precies voor het terrein waarop Bladergroen actief was.

NOG MEER BENOEMINGSPERIKELN

Het gedoe rondom de ongepromoveerde Bladergroen is maar één voorbeeld van de strijd die naar aanleiding van de hogere academische benoemingen kon ontbranden. In het geval van Bladergroen ging het om het ontbreken van wetenschappelijke kwalificaties en het taxeren van de persoonlijkheid van de kandidaat – was zij een potentieel stuwende kracht of ‘slechts’ een ‘practicienne’ en een lastige tante? Bij andere benoemingen was het een strijd van de ene wetenschappelijke benadering tegenover de andere, een strijd tussen twee verschillende scholen. De benoeming van de strafrechtgeleerde B.V.A. Röling is daar een voorbeeld van.

De procedure rond de benoeming van een hoogleraar was vrij eenvoudig: het college van curatoren droeg, gehoord de faculteit, een of twee personen voor bij de minister, die als alles in orde was tot benoeming overging (dat wil zeggen het benoemingsbe-

sluit door de koningin liet ondertekenen, want het ging om een Koninklijk Besluit). Aan open werving deed men niet: de academische wereld was zeer overzichtelijk, de leden van de faculteit waren doorgaans wel op de hoogte van wie er in Nederland op een bepaald terrein professorabel was, en bovendien werd altijd het advies van zusterfaculteiten en directe collega's in den lande gevraagd.²⁶ Op allerlei punten kon deze procedure echter spaak lopen: de faculteit kon verdeeld zijn, de curatoren konden een andere voorkeur hebben en de minister kon ook weer afwijken van de voordracht van curatoren. Vooral tussen curatoren en faculteit ging het nog wel eens mis, omdat de curatoren, soms aangespoord door de secretaris van het college, vanuit hun positie een andere kijk op de behoeften van de universiteit als geheel hadden dan de leden van de faculteit, die doorgaans alleen aan het facultaire belang dachten, of de wensen van de scheidende hoogleraar. Dit was precies wat er speelde in het geval van de benoeming van Röling.

In januari 1947 deelde de zittende hoogleraar strafrecht, Maarten Vrij, vrij plotseling mee dat hij naar de Hoge Raad zou vertrekken.²⁷ Hij kwam zelf meteen al met een opvolger aanzetten, zijn leerling B.H. Kazemier, die bij het ministerie van Justitie werkte. De faculteit nam het advies over. Dat Kazemier niet gepromoveerd was, vormde geen bezwaar. Veel belangrijker was dat hij het onderwijs in het strafrecht zou kunnen voortzetten in de geest van zijn leermeester. Vrij zou tot 31 augustus als buitengewoon hoogleraar aanblijven en met ingang van het nieuwe jaar zou Kazemier aantreden. Maar kort na zijn eerste optreden liet Kazemier weten dat hij terugkwam op zijn beslissing om de post in Groningen te aanvaarden: de werkdruk die bij de nieuwe functie behoorde veroorzaakte slapeloosheid, hij was niet tegen de nieuwe verantwoordelijkheden opgewassen. In Groningen kon men opnieuw beginnen.

Tot nu toe was de faculteit alleen afgegaan op de inlichtingen van Vrij, maar nu werden ook de zusterfaculteiten geraadpleegd. Daar kwam uit dat nu de beste kandidaat mr. J.P. Hooykaas was, die aan het hof van Amsterdam verbonden was, maar net als Kazemier niet was gepromoveerd. Hooykaas kwam ter kennismaking naar Groningen en verklaarde zich in maart 1948 bereid de functie te aanvaarden. So far, so good. Maar nog voordat de faculteit een officiële voordracht bij curatoren had ingediend, begon het college er al vraagtekens bij te zetten. Al vanaf het begin van de hele procedure zong de naam rond van een andere potentiële kandidaat, de in Nijmegen en Utrecht opgeleide strafrechtsspecialist en criminoloog B.V.A. Röling, die op dat moment deel uitmaakte van het internationale militaire tribunaal dat in Tokio de Japanse oorlogsmisdadigers berechtte. Hij was in tegenstelling tot de andere kandidaten wél gepromoveerd en stond goed aangeschreven, maar hij had het nadeel dat hij uit een heel ander strafrechtelijke school kwam, die van W.P.J. Pompe. Röling had samen met Pompe in Utrecht het Criminologisch Instituut opgericht, waar de aandacht vooral uitging naar de maatschappelijke gevolgen van straf en de psychische en sociale aspecten van de misdadiger. Die specifiek Utrechtse aanpak was echter precies de reden dat Vrij en met hem de faculteit de naam van Röling zorgvuldig buiten de procedure hadden gehouden: ze wilden beslist vermijden dat op de leerstoel van Vrij een anders georiënteerde strafrechtsspecialist kwam en dat Groningen een bijkantoor van Utrecht werd. Het college van curatoren daarentegen zag wel wat in die maatschappelijke oriëntatie van Röling en vroeg aan de faculteit waarom zijn naam niet op de voordracht stond.

Alleen die vraag al schoot Vrij, wiens aanstelling al op 31 augustus van het voorgaande jaar verlopen was, maar die geheel tegen de regels nog steeds deelnam aan de raadsvergaderingen van de faculteit, helemaal in het verkeerde keelgat. Tijdens een vergadering thuis bij zijn oud-collega Immink maakte hij zich zo boos over de mogelijkheid dat Röling hem zou opvolgen dat hij een inktpot naar de muur gooide, die daar uit elkaar spatte.²⁸ De faculteit voegde zich naar de wens van Vrij en hield vast aan de voordracht van Hooykaas; de naam van Röling kwam op de voordracht niet voor. Maar in de toelichting somde men wel allerlei bezwaren tegen Röling op. Hij was een goed penoloog, was een vlotte persoonlijkheid met een gemakkelijke pen, maar had een neiging tot te strakke en eenzijdige formuleringen. Toch wezen de adviezen van collega-strafrechtdocenten elders duidelijk Röling als de meest geschikte opvolger van Vrij aan en daarom stuurden curatoren op 16 april 1948 een voordracht naar de minister waarop Röling als eerste en Hooykaas als tweede figureerden. Nog gaf de faculteit zich niet gewonnen. Op 25 april besloot het faculteitsbestuur drie brieven te schrijven: een naar de minister, met het verzoek een beslissing uit te stellen tot na ontvangst van een motivatie van de faculteit voor haar eigen voordracht, een tweede aan Röling in Tokio om hem te laten weten dat hij niet voorkwam op de voordracht van de faculteit (en dus niet welkom was), en een derde aan curatoren om de bevreemding van de faculteit over de voordracht aan de minister uit te drukken. Nogmaals werd Röling in deze brief voorgesteld als een bekwaam, artistiek, maar te apodictisch formulerend strafrechtdeskundige. Wat bijzonder stak was dat curatoren zonder overleg met de faculteit met een eigen voordracht waren gekomen, geheel tegen de regels, meende men. In mei reisde de voorzitter van de faculteit, Kreukniet, zelfs nog naar Den Haag om de minister alsnog voor de kandidatuur van Hooykaas te winnen.

De verdere verwickelingen hoeven hier niet in extenso behandeld te worden. De minister werd boos omdat de faculteit zich rechtstreeks tot hem gewend had (het contact diende via curatoren te verlopen) en de faculteit boycotte het jaarlijkse rectoraatsdiner in september 1948. Maar het eind van het liedje was toch dat bij Koninklijk Besluit van 8 oktober 1948 de benoeming van Kazemier werd ingetrokken en dat Röling benoemd werd tot gewoon hoogleraar strafrecht. Gelukkig was alle onmin en ellende snel vergeten. Toen Röling naar Groningen kwam om kennis te maken, zag Scheltema tot zijn verbazing dat deze met Vrij in een diep vertrouwelijk gesprek gewikkeld raakte, alsof zij oude vrienden waren. Ook bleek Röling allerm minst van plan Groningen een filiaal van Utrecht te maken. Voor het traditionele, op de individuele misdadiger gerichte strafrecht verloor hij al snel alle belangstelling en in plaats daarvan richtte hij zich meer en meer op het volkenrecht en de nieuwe wetenschap van de polemologie.²⁹

VROUWEN IN DE UNIVERSITEIT

Terug naar de stoet hoogleraren die bij de rectoraatsoverdracht in uniforme dracht de aula binnenschreed. Onder die eendere toga waren ze allemaal heel verschillend, behalve in één opzicht: zij waren vrijwel allemaal van het mannelijk geslacht. Vrouwelijke kroondocenten (hoogleraren en lectoren) waren de uitzondering die de regel bevestigde dat de wetenschap een mannenzaak was. Al voor de Eerste Wereldoorlog was

Marie Loke lector voor het Nieuwfrans in Groningen geworden, in 1918 was Elisabeth Neurdenburg als lector kunstgeschiedenis benoemd en in 1919 was het eindelijk gelukt om Tine Tammes benoemd te krijgen als buitengewoon hoogleraar in de leer der variabiliteit en erfelijkheidsleer. Maar in de jaren daarna waren daar geen ander vrouwelijke kroondocenten meer bij gekomen. Loke was bovendien al in 1916 overleden en Tammes besloot in 1937 als hoogleraar terug te treden om zich meer aan het onderzoek te kunnen wijden (zij overleed in 1947).³⁰ Bij de bevrijding was dus alleen Neurdenburg nog in actieve dienst. Zij werd in 1948 alsnog benoemd tot buitengewoon hoogleraar, maar dat was alleen om haar pensioenaanspraken wat op te krikken. Ze was bovendien veel ziek en moest in 1951, toen de kunstkenner H.P. Bremmer een eredoctoraat kreeg, het promotorschap overlaten aan de historicus Van Winter (die tot zijn grote vreugde bij deze gelegenheid Bremmer met kappa en stola mocht omkleden). Neurdenburg was sowieso een gesloten persoonlijkheid die moeilijk contacten legde en daarmee bepaald geen rolmodel was voor andere vrouwen die de wetenschap in wilden.³¹ Al met al was het optreden van de drie eerste vrouwelijke kroondocenten in Groningen geen reclame voor de vrouwenzaak – voor zover die overigens bestond.

Dat werd in 1947 anders. In het begin van het jaar werd Johanna Hubertha Bijtel benoemd tot lector embryologie, een ambt dat zij onopvallend maar met ere vervulde, en aan het eind van het jaar viel de benoeming van de in Groningen totaal onbekende Elizabeth Visser tot gewoon hoogleraar oude geschiedenis, als opvolger van A.G. Roos.³² Lies Visser had in Amsterdam klassieke talen gestudeerd en in Leiden egyptologie, was na haar doctoraal een jaar naar Berlijn geweest voor Griekse papyrologie, egyptologie en christelijke archeologie, had ook Italië en Egypte bezocht en werkte van 1934 tot haar benoeming in Groningen als lerares klassieke talen in Amsterdam. Na de oorlog was zij tevens assistent van David Cohen in Amsterdam, bij wie ze in 1938 gepromoveerd was, en in november 1947 werd zij nog toegelaten als privatdocent cultuurgeschiedenis van het hellenisme in Amsterdam. Als zodanig is zij echter nooit opgetreden, omdat zij op 22 november 1947 al haar oratie hield in Groningen. Anders dan de seksegenoten die haar waren voorgegaan opereerde ze zelfbewust en schuwde ze ook het bestuurlijk werk niet. Zij werd in 1963 als prorector de rechterhand van rector magnificus Van Os en daarmee de eerste vrouwelijke bestuurder van de Groningse universiteit. Als prorector leidde zij de promoties en onderhield zij de contacten met de studenten. In die laatste hoedanigheid verwierf zij een warme plaats in de harten der studenten. 'Lichtpuntjes in deze harde, zakelijke en vaak sombere tijden waren de contacten, welke zij met haar mochten hebben,' aldus de *Groninger Studenten Almanak* voor 1965.³³ Aan het eind van haar termijn als prorector nam zij afscheid met een rede over de Griekse historicus Xenophon, niet een gemiddelde Griek, maar ook niet een van de genieën, zoals zij het zelf uitdrukte, misschien met enige zelfkennis.³⁴ Jarenlang was zij redacteur van het blad voor de Groningse alumni, het *Groninger Universiteitsblad*, en in 1964 nam zij, toen anderen het lieten afweten, de redactie op zich van het gedenkboek ter gelegenheid van driehonderdvijftigjarig bestaan van de universiteit, *Universitas Groningana*.

Visser liet in haar oratie, over de weinig bekende Griekse schrijver Iamboulos, merken dat zij zich bewust was van het feit dat zij als vrouwelijke hoogleraar een bijzondere plaats had in de universiteit:

Het zou onnatuurlijk zijn, te zwijgen over een feit, dat voor ieder, die van mijn benoeming hoorde, in elk geval een curieuze bijzonderheid was, het feit dat ik een vrouw ben. Mijn benoeming bewijst eens te meer, zo dat nodig mocht zijn, dat de slag om het recht van de vrouw op academische scholing en wetenschappelijk werk, en haar bekwaamheid daartoe, gewonnen is. Aan dat feit zijn wij zo zeer gewend, dat de gevolgen van die strijd nog niet geheel zijn overwonnen. Nog steeds brengt de studie in het leven van ieder meisje en van iedere vrouw, misschien wel van iedere mens, een onmiskenbaar element van disharmonie, en de vollere en rijpere harmonie te verwerven, waarvan deze disharmonie de noodzakelijke voorloper is, is nog lang niet aan ons allen gegeven.³⁵

Maar zij twijfelde er niet aan dat die ‘vollere en rijpere harmonie’ wel degelijk te bereiken was, zoals zij dacht dat dat het geval was geweest bij Tine Tammes, ‘die ik helaas niet heb gekend, maar die mij van vele zijden wordt getekend als een geleerde van naam en een lieve vrouw’. In haar voetspoor konden Visser en haar seksegenoten verder gaan, ‘zonder te weten waarheen onze weg ons zal leiden, maar in de overtuiging dat het voor de vrouw een goede weg is’.³⁶

Of van dat vrouwelijk zelfbewustzijn sprake was bij alle vrouwen die na Visser werden benoemd, is nog maar de vraag. Wilhelmina Bladergroen, die in 1949 lector kinderpsychologie werd, zette zich veel meer in voor de emancipatie van het kind dan voor die van de vrouw. Ook de benoeming van Mia Irene Gerhardt (een jongere zus van de dichteres Ida Gerhardt) tot lector Franse taal- en letterkunde, in 1953, was geen mijlpaal in de geschiedenis van de vrouwenbeweging. Zij zou in 1958 weer vertrekken naar Utrecht, waar de man met wie ze net getrouwd was, Joseph Engels, lector vulgair en middeleeuws Latijn was geworden (later werd zij daar zelf ook buitengewoon hoogleraar, in de vergelijkende literatuurwetenschap der middeleeuwen).³⁷ Van meer betekenis is geweest de benoeming van Amelia (Amy) van Marken, die in 1956 lector Scandinavische taal- en letterkunde werd. Normaliter werd voor het onderwijs in de moderne vreemde talen een native speaker aangetrokken, bij Scandinavische talen afwisselend een Deen, een Zweed en een Noor. Maar na het snelle vertrek van de Noor Jørund Mannsåker begin 1954 deed men een beroep op Van Marken, die al doceerde in Leiden en Amsterdam. Eerst kreeg zij een leeropdracht, in 1956 werd zij lector. Met de benoeming van een Nederlandse docent werd het mogelijk het vak in Groningen serieus van de grond te tillen en Van Marken heeft die kans zeker gegrepen. Hoewel ze (nog) niet gepromoveerd was en steeds in Amsterdam is blijven wonen (haar woning aan de Keizersgracht was een ontmoetingsplek voor schrijvers, uitgevers en intellectuelen uit zowel Nederland als de Scandinavische landen), wist zij haar instituut in Groningen tot een knooppunt te maken in de uitwisseling tussen Nederland en de Scandinavische wereld. In 1977 – ze was inmiddels gepromoveerd – zou een bevordering tot hoogleraar volgen.³⁸ Maar al heeft de nadrukkelijke presentie van de boomlange Van Marken in de universiteit de zaak van de vrouw in de wetenschap ongetwijfeld goed gedaan, van enige opzettelijke actie in die richting is niets bekend. Net zomin als in het geval van A.N. (Annie) Zadoks-Josephus Jitta, die in 1954 een leeropdracht (zonder titel) voor klassieke archeologie kreeg. Zij was toen al bekend vanwege haar handboek *Antieke cultuur in beeld* (1935) en gold als een specialist op het terrein van Romeinse bronzen beeldjes, portretkunst en numismatiek. Korte tijd later, in juni 1956, werd zij aangesteld als lector in hetzelfde vak en in 1961 als buitengewoon hoogleraar (uiteindelijk zou ze in 1969 gewoon hoogleraar worden, zes jaar voor haar emeritaat).³⁹

De meeste benoemingen van vrouwen vonden plaats in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, maar in 1962 volgde eindelijk weer een benoeming in de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen. In dat jaar werd de kristalscheikundige Aafje Vos, een leerling van Eelko Wiebenga, benoemd tot lector algemene scheikunde. Al in 1946 – kort na het begin van haar studie – was ze gegrepen door de uitspraak van Wiebenga op zijn eerstejaarscollege dat men met behulp van röntgendiffractie de atomen kon zien liggen, en dat werd het terrein – de röntgenkristallografie – waarop zij zich verder toelegde. Op 24 maart 1964 hield ze haar openbare les, ‘Van keukenzout tot eiwit’, een wat ongelukkige titel omdat die verwijzing naar keukenzout onbedoeld het beeld zou kunnen bevestigen dat vrouwen zich vooral met huishoudelijke zaken zouden moeten bezighouden.⁴⁰ Vos kreeg wel snel navolging, want eind 1964 werd Bertha Baggerman in dezelfde faculteit benoemd tot lector dierkunde.⁴¹

In vergelijking met de tientallen mannelijke hoogleraren en lectoren die in de eerste twee decennia na de oorlog aantraden, zijn er dus betrekkelijk weinig vrouwelijke kroondocenten benoemd, acht in twintig jaar (de privaatsdocenten niet meegerekend). Opvallend – of misschien ook niet – is dat het steeds om ongetrouwde of pas op latere leeftijd getrouwde vrouwen ging; dat getrouwde vrouwen, laat staan vrouwen met kinderen een wetenschappelijke carrière konden hebben, was in deze tijd nog onmogelijk of werd onmogelijk gemaakt. De Groningse universiteit was en bleef een mannenbolwerk.

Althans in de hogere regionen van de universiteit. Want als we ook naar de assistenten en de medewerkers kijken, ziet het er iets anders uit. Zeker als we behalve naar de formele ook naar de informele verbanden kijken, blijkt het vrouwelijk element in het universitaire leven groter dan het lijkt. De echtgenotes van de hoogleraren konden een belangrijke rol spelen bij het bevorderen van de carrière van hun man. Mevrouw Van Winter-Spork verzorgde de public relations van haar echtgenoot en tikte zijn teksten op een oude Remington, want zelf kon hij dat niet.⁴² De hoogleraarsvrouwen konden essentieel zijn bij het versoepelen van de omgang tussen hoogleraren en hun studenten (denk aan de erwtensoeper die de dames Wiarda en Beekhuis voor de studenten in de rechtenfaculteit klaarmaakten), zij verzorgden de studenten als deze bij de hoogleraren thuis tentamens moesten afleggen (en die wel een hele dag konden duren), en zij hielpen soms hun echtgenoot bij het begeleiden van de promovendi. Zo sprak Homan van der Heide, die in 1960 bij Eerland promoveerde, in het voorwoord van zijn dissertatie ook de echtgenote van zijn tweede begeleider, Robert Brinkman toe: ‘Ook U, Mevrouw Brinkman, ben ik onuitsprekelijke dank verschuldigd voor de wijze, waarop U mij op vele momenten, bij gerechte twijfel aan eigen kunnen, moed heeft ingesproken.’⁴³ Groningen mocht dan een mannenbolwerk zijn, het cement voor dat bolwerk werd voor een deel geleverd door vrouwen.

EEN DICHTERES ALS HOOGLERAARSVROUW

Van alle hoogleraarsvrouwen in Groningen heeft er maar één een eigen biografie gekregen, de psychologe en dichteres Vasalis (1909-1998), die eigenlijk Margaretha Leenmans heette en getrouwd was met de neuroloog Jan Droogleever Fortuyn. Maar een typische hoogleraarsvrouw was zij zeker niet.

Droogleever Fortuyn, medewerker van het Herseninstituut in Amsterdam, werd in 1951 hoogleraar neurologie in Groningen en een van zijn eerste zorgen was het vinden van een geschikte woning. Zo kort na de oorlog was dat nog niet zo eenvoudig. De hoogleraar was daarvoor aangewezen op de toewijzingsprocedure van de afdeling volkshuisvesting van de gemeente Groningen en die wees hem een huurwoning toe in de Quintuslaan in de villawijk Helpman.⁴⁴ Er waren meer gegadigden, dus veel te kiezen viel er niet. Daarom stuurde hij zijn echtgenote er begin maart alvast op uit om de nieuwe woning te bekijken. Het was koud, winderig en er viel wat sneeuw. De eerste aanblik van Groningen en van het huis is niet onverdeeld positief, zo schrijft Vasalis aan haar ouders:

Well, ik begeef me in een rode bus, waarin een club grijsaards met bontmutsen overwinterde, naar de Quintuslaan en vond spoedig nummer 6. Het huis ligt op de hoek van die laan en een [ander] laantje, ik heb het van buiten niet goed bekeken. Van binnen leek het uit het brein van een zeer onevenwichtige aannemer te zijn ontstaan. Maar het is voor een gezin met kinderen zeer geschikt. Dat het zo smal van kamers en zo onvoorstelbaar laag van plafond is zal kinderen niet opvallen. De tuin leek mij aardig en er is een magere moerbei-boom tegen de achterkant van het huis gekruisigd. Er is plaats voor een logeerkamer en er is centrale verwarming. Een lagere school vlakbij en Groningen op tien minuten afstand met de bus. There you are. Ik geloof, dat we boffen en ik heb mijn illusies van een ouder huis met die noblesse in zijn afmetingen, die we in Amsterdam gewend zijn, en een oude tuin waarin men onzichtbaar zou kunnen zijn, kortweg vermoord.⁴⁵

De echtelieden maken er wat van en voor de kinderen is het landelijke karakter van de plaats een pluspunt: naast het huis ligt nog een boerderijtje en verder kijken ze uit over de weilanden.

Wat ook veel vergoedt, zijn de nieuwe contacten die de 'Drogen', zoals ze door vrienden worden genoemd, opdoen. Aan de sociale activiteiten die bij het hoogleraarschap horen doet Vasalis niet mee. Bij de opening van het academisch jaar in 1951 gaat ze nog mee naar het diner, de thee en de serenadeavond, in uitgaanskleding. Af en toe bezoekt ze ook een oratie, wat ze op zichzelf wel amusant vond:

[Ik] zie dan heerlijk die stoet verlegen mannen-in-jurken langs trekken; ze krijgen allemaal lichaamsgebreken met die toga's, ze gaan met een been trekken, ze zetten bulten, ze zijn veel te lang of te klein, te min of te dik, het is net de honderd gulden prent van Rembrandt met de rector magnificus als Jezus.⁴⁶

Ze doorstaat het gebruikelijke ritueel van de zondagse ontvangsten na de oratie van haar echtgenoot (op 22 september 1951), maar daarna houdt ze het wel voor gezien. Lid van de Krans van Professorendames wordt ze niet, ondanks de aandrang die de dames op haar uitoefenen.

Maar er zijn genoeg nieuwe vrienden in Groningen: Lies en Bert Röling, die het vervallen landhuis Groenestein bewonen, het echtpaar Van Traa (de hoogleraar economie bij de rechtenfaculteit en de vorige bewoner van Quintuslaan 6), de secretaris van curatoren Cluysenaar en – nog een jurist – de zonderlinge Nem Scheltema. Met elkaar doen ze aan muziek en met Bert Röling, een bevriende huisarts en een vriendin vormt Jan Droogleever Fortuyn een strijkkwartet, dat jarenlang op zondagavond bij elkaar kwam – zelfs toen de Drogen in 1964 naar Roden verhuisden. Als in 1956 Van Traa weer naar Den Haag terugkeert en Jan Pen hem opvolgt, wordt ook deze opgenomen in de muzikale vriendenkring van de Drogen. Zo moeilijk is het acclimatiseren in Groningen toch ook weer niet.

BUITENLANDERS ONGEWENST?

Even uitzonderlijk als de benoeming van een vrouw was na de oorlog de benoeming van een buitenlander tot hoogleraar in Groningen. In de zeventiende en achttiende eeuw was de benoeming van vooral Duitse geleerden tot hoogleraar heel normaal geweest, maar in de negentiende en vroege twintigste eeuw was dat steeds minder vaak voorgevallen. Het onderwijs werd immers in het Nederlands gegeven, er kwamen steeds minder studenten uit het buitenland en een milde of meer geprononceerde vorm van nationalisme vereiste eenvoudig dat het onderwijs door mensen uit eigen land gegeven zou worden. Na de oorlog waren die factoren alleen nog maar sterker aanwezig en het kostte dan ook de grootste moeite om in 1946 de goede Duitser Helmuth Plessner, die al voor de oorlog bijzonder hoogleraar was geworden en onder studenten populair was, na de oorlog te benoemen tot hoogleraar wijsbegeerte. De enige uitzondering die men maakte was die voor de lectoren in de moderne vreemde talen, te weten Frans, Duits, Engels, Italiaans en de Scandinavische talen, want van wie kan men de taal beter leren dan van een native speaker? Aan dezelfde overwegingen moet het toegeschreven worden dat in 1948 de Franstalige Zwitser Paul Zumthor als opvolger werd benoemd van de hoogleraar Frans Sneyders de Vogel. Toen Zumthor in 1951 naar Amsterdam vertrok, werd hij in Groningen opgevolgd door de in Tunesië geboren Pierre Louis Roger Guiraud, die ruim tien jaar in Groningen bleef.

Pas rond het midden van de jaren vijftig werd de weerstand tegen buitenlanders minder. Maar Max Gruber, wiens wieg in Dresden had gestaan en die in 1955 hoogleraar biochemie in Groningen werd, kan men amper nog een buitenlander noemen. Hij was in 1939 als Jood Duitsland ontvlucht en was op weg naar de Verenigde Staten in Nederland gestrand. Hij ging werken op het laboratorium voor fysiologische chemie in Amsterdam, waar hij in aanraking kwam met de biochemie, haalde in 1941 zijn

eindexamen, zat daarna tot 1944 in Westerbork, wist te ontsnappen, studeerde na de oorlog af in de scheikunde, promoveerde in Utrecht en werd in 1952 hoogleraar in Bandung (Indonesië) alvorens in Groningen benoemd te worden.⁴⁷ Ook de röntgenoloog J.R. (Jack) Blickman, die in 1958 hoogleraar radiologie in Groningen werd, had ook al zo lang in Nederland gewoond en gewerkt dat niemand meer bezwaar maakte omdat hij een Amerikaan zou zijn (hij was geboren in Pittsburgh). Hetzelfde gold voor Ivan Gadourek, een in 1948 uit Tsjecho-Slowakije gevluchte, maar in Nederland verder opgeleide socioloog, die jarenlang bij het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde in Leiden werkte en daar naam maakte met grootschalig sociologisch onderzoek met behulp van massa-enquêtes. Zijn studie over het bollenkwekersdorp Sassenheim, *A Dutch Community*, gold als een baanbrekende bijdrage aan de Nederlandse sociologie. Tegelijk bleef Gadourek nauw betrokken bij de ontwikkelingen in zijn vaderland. Zo was hij de oprichter van het onafhankelijke Czechoslovak Foreign Institute in Exile, dat allerlei publicaties over de situatie in Tsjecho-Slowakije uitbracht, zoals het boek waarop hijzelf in 1953 bij F. van Heek promoveerde, *The Political Control of Czechoslovakia: A Study in Social Control of a Soviet Satellite State*. Gadourek was Tsjecho-Slowaak van nature en Nederlander 'uit vrije wil'. Vanwege zijn vernieuwende methodologische bijdragen aan de sociologie haalde P.J. Bouman hem in 1958 naar Groningen als tweede hoogleraar in de sociologie (in de economische faculteit). Met zijn komst kreeg de aandacht voor methoden en technieken van de sociologie een krachtige impuls.⁴⁸

De komst van Gruber, Blickman en Gadourek baande de weg voor andere hele of halve buitenlanders die na 1960 op steeds meer leerstoelen terechtkwamen, zoals de scheikundigen Hans Wijnberg (Amerikaan, 1960) en Franz Jellinek (Oostenrijker, 1961), de geneticus John Alec Beardmore (Engelsman, 1961), de antropogeneticus G.J.P.A. Anders (Luxemburger, 1961), de neuroloog Heinz Friedrich Rudolf Prechtel (Oostenrijker, 1962) en de rechtstreeks uit West-Duitsland geïmporteerde germanist Rudolf Schützeichel (1963).⁴⁹ De laatste bleef overigens maar kort in Nederland. In 1964 volgde hij alweer een Ruf naar Bonn, een voorbeeld van een patroon waar Groningen nog wel vaker mee te maken zou krijgen. Zeker bij Duitsers moest men maar afwachten of de nieuwbenoemde hoogleraar zijn aanstelling in Nederland niet enkel gebruikte als een springplank naar een lucratievere positie in eigen land. Amerikanen daarentegen keerden zelden terug naar hun geboortegrond.

Sommige buitenlanders hielden hun oratie in het Nederlands, anderen oreerden in hun eigen taal. Zo spraken Zumthor en Guiraud in het Frans en hield Schützeichel een betoog over 'Köln und das Niederland. Zur sprachgeographisch-sprachhistorischen Stellung Kölns im Mittelalter'. Weer anderen kozen voor een mengvorm: ze begonnen in het Nederlands, maar schakelden voor het echte inhoudelijke werk over op hun eigen taal, zoals Beardmore, die in 1961 sprak over 'Genetics Today', maar zich eerst in het Nederlands verontschuldigde dat hij verder in het Engels sprak. Voor de Nederlanders maakte het inmiddels weinig meer uit. De academische gemeenschap in Groningen deed haar best om het buitenlandse hoogleraren naar hun zin te maken, bijvoorbeeld door in de conversatie al snel over te schakelen op de moedertaal van de nieuwe hoogleraar. De anglist David Robert McIntyre Wilkinson, die na acht jaar in Leiden gewerkt te hebben in 1965 naar Groningen kwam, refereerde daar in zijn oratie expliciet aan. 'Het is eerlijk gezegd soms moeilijk om niet te vergeten dat het Engels in dit land een vreemde taal is.'⁵⁰

EEN HOGER OORDEEL

Geen hoogleraar is gelijk aan een ander. Er waren excentriekelingen en provocateurs, maar ook grijze muizen en stille werkers; de een was protestant, de ander devoot katholiek en weer een ander helemaal niets; sommigen publiceerden aan de lopende band, anderen kregen nauwelijks iets op papier. Ook in politiek opzicht konden hoogleraren heel verschillende keuzes maken. Max Gruber was een communist, Korteweg een geheide vvd'er. Ten slotte betekende de een voor zijn vakgebied heel wat meer dan de ander.

Een minder goede eigenschap die onder hoogleraren wel heel veel voorkwam, was de ondeugd van de ijdelheid – zowel de valse bescheidenheid als de onverbloemde eigendunk en trots op eigen kunnen. Tot op zekere hoogte is daar niets mis mee. Wie voor een intellectueel leven kiest, moet er niet op rekenen dat hij of zij daar rijk van wordt. De materiële beloning voor het werk van een hoogleraar was na de oorlog niet overdreven ruim, en het waren vooral de immateriële beloningen die het ambt begerenswaardig maakten, zoals de vrijheid en de erkenning die men van collega's ontving. Omdat die erkenning niet vanzelf komt, is het zaak zijn licht niet onder de korenmaat te zetten, maar op een standaard te plaatsen zodat iedereen het kan zien. Maar wie dat met al te grote nadruk doet en laat merken zich beter te vinden dan de collega's, loopt het risico ijdel gevonden te worden en dienovereenkomstig behandeld te worden. Dat kan ertoe leiden dat een carrière eindigt in verbittering. Zoals bij de latinist P.J. Enk, wiens ijdelheid bijna spreekwoordelijk was. Het vrat aan Enk dat zijn vakbroeders hem geen lid van de KNAW maakten en hij was op het eind van zijn leven verbitterd omdat niemand in Nederland belangstelling had voor de aankoop van zijn bibliotheek. Dat er in Engeland wel een koper gevonden kon worden, was voor Enk het zuiverste bewijs dat

55 P.J. Enk, hoogleraar latijnse taal- en letterkunde 1930-1955, met de Franse latinist A. Ernout, die zojuist een eredoctoraat in Groningen heeft gekregen, 1948. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

hij daar meer op waarde geschat werd dan in eigen land. De verdiensten van Enk als latinist waren groot – hij was ‘de’ kenner van het werk van de Latijnse dichter Propertius – maar zijn ijdelheid maakte dat hij na zijn dood voortleefde als ‘die nare Enk’.

Geheel anders was de opstelling van zijn leeftijdgenoot P.J. van Rhijn, de opvolger van J.C. Kapteyn als hoogleraar sterrenkunde. Van Rhijn heeft trouwhartig aan de uitwerking van de onderneming van zijn grote voorganger gewerkt, maar daaraan weinig wezenlijk nieuwe elementen toegevoegd. Van Rhijn wist zelf ook wel dat hij niet in de schaduw kon staan van zijn voorganger, maar zijn geloof behoedde hem voor een gevoel van miskennis en teleurstelling. Voor Van Rhijn waren roem en reputatie niet alles in het leven. ‘Hij leefde’, zoals zijn opvolger Blaauw het in zijn necrologie treffend uitdrukte, ‘in het diepe besef dat er een oordeel over de mens en zijn werk bestaat, hoger en zuiverder dan wat door medemensen kan worden uitgesproken’.⁵¹

DE MODERNE WETENSCHAPPER: DAVID DE WIED EN DE ENDOCRINOLOGIE

Na de Tweede Wereldoorlog werd het mogelijk om een academische carrière op te bouwen die helemaal om het onderzoek draaide en waarvoor het onderwijs maar bijzaak was. Een schoolvoorbeeld daarvan was de loopbaan van de medische student David de Wied. Hij was de zoon van een Joodse slager en darmenhandelaar uit Deventer en later Leeuwarden, maar bracht het tot hoogleraar endocrinologie in Groningen, alvorens elders zijn vleugels verder uit te slaan en uiteindelijk president van de KNAW te worden. Hoe ging dat in zijn werk, wat typeert de moderne wetenschapper die De Wied was?⁵²

David de Wied, geboren in 1925, was in januari 1947 in Groningen geneeskunde gaan studeren omdat hij arts wilde worden, een in zijn ogen zeer respectabel beroep. Maar een wat oudere vriend en studiegenoot van hem, H.H. (Hans) Cohen, die net als hij lid was van Vindicat, was al assistent bij bacteriologie en dat inspireerde De Wied in 1949, na zijn kandidaats, om dat ook eens te proberen. Maar bij bacteriologie wees iemand hem erop dat die afdeling voor hem weinig perspectief bood en dat het beter was zijn geluk te beproeven bij farmacologie. Daar was net een jonge hoogleraar benoemd, J.H. Gaarenstroom, die nieuwe mensen nodig had. De Wied volgde die raad op en werd volontair (onbezoldigd student-assistent) bij Gaarenstroom. Zo raakte hij verzeild op het terrein van de endocrinologie, de leer der hormonen, waar Gaarenstroom in gespecialiseerd was (Gaarenstroom leed zelf aan een ernstige vorm van suikerziekte en deed vooral onderzoek naar insuline, het hormoon dat de suikerspiegel in het bloed reguleert). Hormonen werden gezien als signaalstoffen die onze organen aanzetten bepaalde stoffen te produceren en die zo allerlei levensfuncties reguleren, van de stofwisseling tot de rijping van de geslachtscellen. Het onderzoek ging vooral over de vraag hoe de hormoonhuishouding in elkaar zit (welke klieren scheiden die stoffen af, wat zet ze daartoe aan en welk effect hebben die stoffen?)

en over de chemische samenstelling van de verschillende hormonen. De Wied maakte zijn medische opleiding af, maar merkte dat hij geen affiniteit had met patiëntenzorg en veel meer plezier beleefde aan het laboratoriumonderzoek. Na in 1950 zijn doctoraal gedaan te hebben werd hij bezoldigd assistent en besloot hij op dit terrein te gaan promoveren (en daarna pas zijn coassistenten te volgen en artsexamen te doen). Hij promoveerde op 5 juli 1952 bij Gaarenstroom op een onderzoek over de relatie tussen vitamine C en het hypofyse-bijnier-systeem. Bijnieren, daartoe aangezet door de hypofyse (een kwab voorin de hersenen), produceren hormonen als adrenaline en cortisol, en dit proces was belangrijk om te begrijpen hoe mens en dier op nadelige prikkels van buiten reageren ('stress' heette dat sinds kort).⁵³ Na zijn promotie deed de inmiddels getrouwde De Wied nog wel zijn coschappen, legde hij het artsexamen af en ging hij nog kort in militaire dienst, maar daarna kon het echte werk beginnen.

Inmiddels was de conservator en rechterhand van Gaarenstroom naar het buitenland vertrokken. Gaarenstroom, die zijn leerling niet was vergeten, bood De Wied de vrijgekomen positie aan, ook al waren er andere uitermate geschikte kandidaten. Kennelijk zag Gaarenstroom, die zelf mede door zijn ziekte steeds minder aan het onderzoek toekwam, wat in De Wied, en deze greep zijn kans. Gaarenstroom liet zijn medewerkers nogal vrij in het kiezen van hun onderzoeksrichting en dat bood De Wied de mogelijkheid ten behoeve van zijn hypofyse-bijnieronderzoek een eigen onderzoeksgroep samen te stellen. Hij trok daarvoor de zeer getalenteerde geneeskundestudent P.R. (Paul) Bouman aan, de zoon van de hoogleraar sociologie, alsook de bioloog in opleiding Piet Smelik.

56 David de Wied verlaat het Academiegebouw na zijn promotie op 6 november 1952. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Voor de chemische expertise kon De Wied rekenen op de hulp van de scheikundige Albert Witter, terwijl ook met anatomen werd samengewerkt. Opvallend was hierbij dat De Wied vooral beginnende onderzoekers aantrok, die nog volledig door hem gevormd konden worden en die niet zo snel weer vertrokken om voor zichzelf te beginnen (Smelik en Bouman zouden in 1959 promoveren, officieel bij Gaarenstroom, en bleven daarna nog enige tijd bij De Wied werken). Samen met de technici, analisten, bedienden, dierverzorgers en een secretaresse vormden deze assistenten een hechte gemeenschap, waarin grote saamhorigheid heerste.

Voor De Wied en zijn medewerkers stond het vast dat zij aansluiting moesten vinden bij de internationale, vooral Amerikaanse wetenschap. Ze publiceerden daarom in het Engels in internationale tijdschriften, in een tijd dat andere onderzoeksgroepen in Nederland zich nog vaak op Nederlandse tijdschriften richtten. Uitnodigingen voor internationale congressen waren het resultaat, maar belangrijker was een studieverblijf in de Verenigde Staten. De voorganger van De Wied als conservator, die een tijdje in Amerika had gewerkt, bracht hem in contact met Arthur Mirsky, een bekend onderzoeker uit Pittsburgh, en met een reisbeurs van ZWO, een Fulbrightbeurs en een aanvullende beurs van de universiteit van Pittsburgh kon De Wied van september 1957 tot oktober 1958 in Pittsburgh verblijven. Het was een belangrijk jaar voor hem. Hij kwam er in Pittsburgh achter dat op zijn terrein de Amerikaanse laboratoria veel beter uitgerust waren en dat een doorbraak (met name bij het vinden van de stoffen die de hypofyse aanzetten om zelf weer stoffen aan te gaan maken) daar eerder te verwachten was dan in het kleine laboratorium in Groningen. Maar hij zag ook dat zich nieuwe mogelijkheden aandienden in het onderzoek naar de relatie tussen hormonen en menselijk gedrag, in het bijzonder leergedrag. Mirsky bracht hem in contact met psychologen, die onderzoek deden naar de endocriene factoren die een rol speelden bij geconditioneerd gedrag. Heel geleidelijk verschoof De Wieds aandacht naar dit nieuwe veld. Eenmaal terug in Groningen kon hij dit doen als lector experimentele endocrinologie, een benoeming die inging op 1 januari 1958 (Paul Bouman volgde hem op als conservator). Hij kreeg nu zijn eigen werkruimte in de kelder van het Farmacologisch Laboratorium, dat weer ondergebracht was in het Fysiologisch Laboratorium aan de Bloemsingel. Op 10 maart 1958 hield De Wied zijn openbare les 'Over antidiuretisch hormoon' (een hormoon dat de urineafscheiding regelt en daarmee ook de bloeddruk beïnvloedt), een ogenschijnlijk wat onsamenhangend betoog, dat echter wel van grote ambitie getuigt. Volledig zelfstandig werd De Wied toen hij met ingang van 1 januari 1961 hoogleraar experimentele endocrinologie werd, een leerstoel die speciaal voor hem in het leven geroepen was.

Inmiddels was De Wieds rol in het onderzoek wel veranderd. Omdat Gaarenstroom door vele andere zaken in beslag werd genomen en bovendien regelmatig ziek was, moest De Wied allerlei taken van hem overnemen, terwijl hij

ook zelf als hoogleraar extra taken kreeg. Verder vergde het nieuwe gedragsonderzoek veel geduldig observeren van proefdieren, waarvoor een drukbezet hoogleraar geen tijd had en dat hij dus beter kon overlaten aan zijn assistenten. Gaandeweg werd De Wied daarom, zoals zijn biograaf schrijft, 'meer een organisator van onderzoek dan een uitvoerder. Hij zette onderzoek op, volgde het verloop en evalueerde de resultaten, maar de uitvoering zelf liet hij steeds meer aan anderen over.'⁵⁴ In een notendop is dat wat de moderne wetenschapper is. De volgende stap zou het managen van het wetenschappelijk systeem zelf zijn, als bestuurder van lokale, landelijk of internationale organisaties. Die stap zou De Wied niet in Groningen zetten, maar in Utrecht, waar hij in 1963 hoogleraar farmacologie werd, en in Amsterdam, waar hij van 1984 tot zijn emeritaat in 1990 president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen was.⁵⁵

EEN WERELD VAN PAPIER EN TELEFOON

Waar alle hoogleraren, prominent of bescheiden, mee te maken kregen, was de toenemende bureaucratie op en om de universiteit. Rector magnificus Kuenen klaagde er in september 1961 als een van de eersten over. 'Ook bij ons is de vraag gewettigd of de tikmachine en de telefoon niet belangrijker aan het worden zijn dan het onderwijs en onderzoek.' Het bureau van de universiteit groeide en groeide maar en nam ook steeds meer ruimte in beslag. Hoogleraren kwamen door de administratieve lasten nauwelijks meer toe aan hun eigenlijke taken. 'Over eigen research kunnen velen onder ons alleen nog maar wensdromen.'⁵⁶

De ambtelijke ondersteuning van de universiteit was tot ver in de twintigste eeuw bepaald bescheiden te noemen.⁵⁷ De curatoren, die eigenlijk buiten de universiteit stonden, werden geassisteerd door een secretaris, die zijn administratie aanvankelijk nog buiten de universiteit voerde. B. ten Bruggen Cate deed het werk nog op zijn eigen kantoor aan het Emmaplein, zijn opvolger Reinink kreeg voor het eerst werkruimte in het torentje van het Academiegebouw. Ten Brugge Cate had in 1920 voor het eerst een administrateur mogen aantrekken, voor administratief werk 'van eenvoudigen aard'. Deze werd in 1937 opgevolgd door E.J. Jansen van 't Laar, die voorheen opzichter bij de plantsoendienst was geweest. Voor de dagelijkse financiële besommingen kon hij op zijn beurt weer een kassier aantrekken, de heer J.H. Niesken. Geheel gescheiden van het bureau van de secretaris van curatoren opereerde het bureau van de rector magnificus, dat zetelde in de pedellenkamer naast de vestibule van het Academiegebouw en dat werd bemand door twee pedellen. Na de oorlog waren dit D. van Egmond (eerste pedel) en B. Wiersma (tweede pedel). Zij hadden zowel administratieve als ceremonieele taken. Zij werkten de nieuwe rector in, verzorgden het Jaarboek en de Universiteitsgids, stelden de series of *tabulae scholarum* op (het officiële college-rooster), verwerkten de aanvragen voor examens en de uitslag daarvan, en deden de inschrijving van de nieuwe studenten. Hun meest zichtbare activiteit, het lopen met de 'staf' bij promoties, oraties en de opening van het academisch jaar, vormde eigenlijk maar een bescheiden onder-

deel van hun werk. Ook wel een hinderlijk onderdeel soms. Tenminste, zo herinnerde Wiersma zich dat: ‘Dan was je druk bezig met het inschrijven van studenten en vloog je tussen de bedrijven door naar boven, schoot je toga aan en werkte de rituelen af.’⁵⁸

Later nam de amanuensis van het Academiegebouw die rol op zich (hoewel hij eigenlijk onder het bureau van de secretaris van curatoren viel), en in 1957 de gepensioneerde kamerbewaarder van de commissaris der Koningin, de heer T. Hoogewerf. Die nam het werk uiterst serieus en ontpopte zich als een strenge bewaker van de academische etiquette. Als de jonge doctor tijdens de receptie al een glas sherry of jus d’orange nam voordat alle belangstellenden hem gefeliciteerd hadden, wees hij hem terecht. Dat was tegen het protocol. ‘Ja, ik loop er niet voor stro-pop.’⁵⁹

In de jaren vijftig breidde het bureau van curatoren zich gestaag uit, van twaalf ambten in 1950 naar veertig in 1960. In die tijd telde het Bureau al een veelheid aan afdelingen: personeelszaken, financiën en loonadministratie, voorlichting, archivering, huisvesting en onderhoud van gebouwen en terreinen. En dan was er nog een reeks ondersteunende diensten, zoals de plantsoendienst, de centrale fotodienst, de elektronische werkplaats, de stoffeerderij en meubelmakerij, en de centrale huishoudelijke dienst. In de jaren vijftig had het bureau er een belangrijke taak bijgekregen, namelijk de uitbetaling van de salarissen, die het ministerie van OK&W eerst zelf had verzorgd. Sinds 1950 konden alle universitaire medewerkers op de ‘betaaldag’ hun loonzakje ophalen bij de afdeling Financiën en Loonadministratie in de kelder van het Academiegebouw. Daar lag in een kluis het loon op de personeelsleden te wachten, nadat de medewerkers van de afdeling het eerder die dag bij De Nederlandsche Bank aan het Hereplein hadden opgehaald. Gewoon te voet, in een aktetas, zonder bewaking. Om alles in goede banen te leiden moesten interne opdrachten voorzien worden van twee of drie of meer parafen, zodat niemand zomaar op eigen houtje een stuk kon laten typen of naar buiten brengen.

Voor de meeste hoogleraren was dit nog steeds een zeer overzichtelijk geheel. Wie de weg kende in het bureau, wist precies wie hij moest aanspreken om iets gedaan te krijgen, en de ondernemender hoogleraren wendden zich wel eens rechtstreeks tot het ministerie als ze vermoeden dat dat beter werkte. Het rechtstreeks benaderen van de president-curator had geen zin omdat deze iedereen terugverwees naar de secretaris. Dat was al zo toen Cluysenaer nog secretaris was en dat bleef ook zo toen hij in 1959 opgevolgd werd door de Oost-Groningse boerenzoon Harry Addens. Misschien had Cluysenaer, die al twintig jaar secretaris van curatoren was geweest, gewoon geen zin gehad om de vereiste modernisering van het bureauapparaat door te voeren. Addens deed dat wel, en met verve. Een onderdeel daarvan was de uitgave vanaf 1963 van een apart blad voor de ruim tweeduizend personeelsleden van de universiteit, *Academisch Perspectief*. Behalve algemeen universitair nieuws (over gebouwen, benoemingen, sportevenementen etcetera) nam het blad ook mededelingen voor het personeel op. Zo verschenen in het eerste nummer artikelen over de nieuwe functieomschrijvingen die in de maak waren en hoe de achterliggende werkclassificatie tot stand was gekomen, over de gewijzigde salarisuitbetaling (met ingang van 1 januari 1964 niet meer maandelijks aan de kas in het Academiegebouw, maar per cheque of per bank- of postgiro) en over het nieuwe postadres van de universiteit, Postbus 72 te Groningen.⁶⁰

De inwerkingtreding van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 had grote invloed op de groei van het ambtelijk apparaat. De universiteit kreeg ingevol-

ge die wet rechtspersoonlijkheid en daarmee veel grotere verantwoordelijkheden. Zo droeg het rijk alle gebouwen en terreinen aan de universiteit over en mocht de universiteit zelf de uitbreidingsplannen ter hand nemen. Daarvoor moest de universiteit een eigen bouwbureau optuigen, dat de taak van de Rijksgebouwendienst overnam. Dit bouwbureau groeide als kool en telde in 1964 al 27 formatieplaatsen. Het ontpopte zich al snel als een machtig en eigenmachtig bureau, waar hoogleraren weinig in de melk te brokkelen hadden. Ook kreeg de universiteit nu de bevoegdheid alle personeelsleden tot de rang van lector zelf te benemen, wat de afdeling personeelszaken sterk deed groeien. Ten slotte vereiste de wet dat universiteiten elk jaar hun ontwikkelingsplannen zouden inleveren, waarin de plannen voor de nabije toekomst verwerkt waren. De secretaris schreef daartoe de faculteiten aan, die weer 'hun' hoogleraren raadpleegden. Tevens werd de faculteit verantwoordelijk voor het opstellen van de onderwijsprogramma's, wat weer een nieuw vergadercircuit opleverde. De voorzitter en de secretaris van de faculteit waren nu voor vier jaar benoemd en konden die functie niet meer als een sinecure erbij doen. De nieuwe voorzitter van de economische faculteit, F.J. (Frits) de Jong, deed daarom al snel het voorstel om een faculteitsambtenaar te benoemen:

De ervaring heeft collega Baudet [secretaris van de faculteit] en mij geleerd, dat het lidmaatschap van het bestuur van de faculteit veel tijd kost en steeds meer tijd gaat nemen. Als het zo doorgaat, is het binnenkort in zijn geheel niet meer te doen voor iemand, die niet alleen maar bestuursambtenaar wil zijn, doch ook nog wetenschappelijke en didactische ambities heeft – tenzij hij een formidabel hoog werktempo en een voortreffelijk geheugen mocht bezitten.⁶¹

Die faculteitsambtenaar kwam er, maar hij kwam niet alleen. Behalve het bureau van de universiteit breidden ook de faculteitsbureaus zich in de loop der jaren almaar uit.

Voor al die nieuwe ambtenaren was natuurlijk werkruimte nodig en daarom kreeg het bureau van de secretaris het grootste deel toegewezen van de ruimte die gewonnen werd door de uitbreiding van het Academiegebouw naar achteren. De faculteiten kregen hun eigen faculteitsbureau, soms in aparte gebouwen ver weg van de onderwijsruimten. In de loop van de jaren zestig werden ook de bureaus van de secretaris van curatoren en dat van de rector magnificus in elkaar geschoven, zodat de secretaris van curatoren, die sinds 1960 secretaris van de universiteit heette en zich nu echt de onderkoning van de universiteit voelde, het hele administratieve apparaat onder zich had. Voor de hoogleraren werd het steeds moeilijker om het overzicht te houden, terwijl dat bureau wel steeds meer ingreep in hun werk. De klacht van Kuenen kwam dus niet geheel uit de lucht vallen.

De klachten over de oprukkende bureaucratie was onder hoogleraren zo nadrukkelijk dat de econoom Pen – altijd al iemand die geen genoeg nam met de communis opinio – wel eens wilde weten wat ervan waar was. Hij hield in 1963 een enquête onder de leden van de senaat en publiceerde erover in het *Groninger Universiteitsblad*. Het gangbare idee was dat de hoogleraar steeds meer bedolven raakte onder de paperassen: de onderwijstaak van de hoogleraar is veel zwaarder dan vroeger, er moeten steeds meer examens worden afgenomen, de hoogleraar moet al maar briefjes schrijven (bijvoorbeeld voor curatoren) of formulieren invullen (voor de toekenning van beurzen), hij moet plannen maken voor zaken die hij niet kan voorspellen, moet deelnemen aan talloze commissies, terwijl de hele dag door de telefoon gaat en er voortdurend ruzies en conflicten gesust, gladge-

streken en opgelost moeten worden. 'Kortom, de hoogleraar brengt zijn tijd zoek met administratieve en organisatorische bezigheden zodat het wetenschappelijke werk in de knel komt.'⁶² Nu viel niet te bestrijden dat de schriftelijke communicatie binnen de universiteit de laatste jaren sterk toegenomen was; het senaatsbureau, het bureau van curatoren en de nieuwe faculteitsbureaus produceerden steeds meer papier, terwijl ook het ministerie driftig meedeed. Dan was er nog de gloednieuwe Academische Raad, die zich ontpopte tot een 'gigantisch transformatieorgaan, dat tijd van hoogleraren omzet in documenten, die weer opnieuw tijd van andere hoogleraren vergen'. Maar hoe dachten de hoogleraren er nu echt over, klaagden zij alleen maar, viel het in de praktijk wel mee en zagen ze misschien ook wel de pluspunten van de bureaucrativering? Pen hoopte op een zo breed mogelijke variatie van opinies, maar dat zat er niet in. Iedereen was gewoon tegen.

Er was een collega bij die achteraf spijt had dat hij ooit het aanbod om hoogleraar te worden had aanvaard:

Toen ik een aantal jaren geleden met schroom een ordinariaat aanvaardde, nam ik me voor me vooral niet te laten strikken voor commissies, besturen e.d. omdat ik me bewust was al mijn tijd en vooral veel rust nodig te hebben voor mijn nieuwe taak. Het is bepaald anders gelopen: toen ik dezer dagen (NB begin Kerstvakantie, waarvoor ik allerlei werk had gereserveerd) een hele ochtend bezig was geweest met het doorwerken van de post [...] realiseerde ik me dat ik nu lid ben van een tiental universitaire commissies, van drie daarvan bovendien nog secretaris. Toch heb ik vaak geweigerd als er een beroep op me werd gedaan, met daarna het onbehaaglijke gevoel dat men het een ander weer laat opknappen. [...] Het onaangename is [...] dat men zijn rust en concentratie verliest, waaronder het wetenschappelijk werk ernstig te lijden heeft.⁶³

De moderne hoogleraar moest kennelijk over een andere persoonlijkheid beschikken dan deze collega had. Wie rust zocht moest in het rusthuis zijn, niet bij de universiteit.

Maar ook hoogleraren die zich op het oog goed konden redden in de bureaucratistische jungle, erkenden dat er een probleem was. Zo verklaarde een van hen:

Wat mij als directeur van een instituut met een staf van 30 personen en talloze contacten buiten de Universiteit het meest ergert, is dat aan ons de dubbele eis van wetenschappelijke prestatie en administratief leiderschap wordt gesteld, terwijl deze in één persoon toch eigenlijk onverenigbaar zijn. Zien wij immers niet, dat de kwaliteit van ons wetenschappelijk werk achteruit gaat naarmate wij meer ervaring als beleidsfiguur opdoen? Ik heb geen ernstige moeilijkheden, hoewel ik in drie faculteiten zit en nogal eens met klusjes wordt opgeknaapt. [...] Zo'n voorzitterschap is wel eens vervelend, maar dat komt omdat ik toen teveel wou regelen; [...] Veel tijdrovender zijn de lezinkjes, de artikeltjes voor onzinbladen, het reizen en trekken [...] Maar ik hou veel van vergaderingen, speciaal als het me niet aangaat wat er besloten wordt.⁶⁴

Ook anderen konden er uiteindelijk wel vrede mee hebben, want hoogleraren wilden toch graag nog zelf aan de knoppen blijven zitten en wie een handige bestuurder of vergaderaar was kon veel bereiken. Als men maar niet zou besluiten commissies en subcommissies in te stellen om na te gaan hoe de administratieve last verlicht kon worden. 'Dan zijn we op de kortste weg naar een universitair gekkenhuis.'⁶⁵

Weer een andere collega probeerde zich met de situatie te verzoenen door een dag uit het leven van een hoogleraar-directeur van een instituut te vergelijken met een spelletje ganzenbord:

Begin je een dag met het voornemen om te werken, dan heb je nauwelijks enige regels gelezen of er komt een onderbreking. Bureau Curatoren moet beslist de beheerder hebben om hem mee te delen dat ze een cursus voor hoofden van werkplaatsen hebben georganiseerd, ze moeten je even vertellen dat je voortaan in je brieven niet meer de term kandidaat-assistent mag gebruiken, maar assistent op verlaagde wedde (anders leidt dit tot vertraging!); iemand van het RIB [Rijks Inkoop Bureau] komt op bezoek om over de kwaliteit van de wafeldweiltjes te spreken. Een ernstige bedreiging vormen de brieven van de heren op ministeries die buitenlandse betrekkingen willen organiseren, een Unesco-meneer die de studieplannen van alle universiteiten verzamelt of iemand die een complete lijst wil hebben van alle wetenschappelijke onderzoek dat in ons land wordt gedaan [...] Met de Dood zou ik de Academische Raad willen vergelijken (per lid reeds 4,7 kg stencils verzonden). Tot de Gevangenis zou ik alle plannen tot organisatie en reorganisatie van het studieschema willen rekenen, inclusief de beschouwingen over het studierendement. Met de Put moeten wellicht de vergaderingen van de Senatus Contractus worden geïdentificeerd. Het zou niet eerlijk zijn als ik ook niet trachtte een voordeel te vinden in de trant van 'zoveel plaatsen vooruit' of 'nog eens gooien'. Ik ben dan geneigd te denken aan de uitkering van een premie aan de zoveelste student zonder dat men in staat is de behuizing en de staf daarbij aan te passen [...] en aan het telkens weer nieuwe plannetjes mogen maken voor het lustrum. Vele malen je beurt overslaan geldt ongetwijfeld wanneer je in een taak- of prestatieanalyse betrokken raakt.⁶⁶

Maar vroeg of laat zou toch de gedachte moeten opkomen dat al dit werk beter overgelaten zou kunnen worden aan een 'manager'. Bij de Faculteit der Economische Wetenschappen dacht men erover een opleiding voor zulke functies in het bedrijfsleven te starten, maar waarom zouden zulke figuren ook niet in het universitaire bedrijf ingeschakeld kunnen worden?

Een bureaucratisch systeem is een onpersoonlijk en formeel systeem. De communicatie verloopt via formulieren en memo's en voor zover er nog gesprekken gevoerd worden, gebeurt dit tijdens vergaderingen en over de telefoon. Omdat hoogleraren steeds meer tijd kwijt waren aan administratieve zaken, kwam ook het persoonlijk contact met de studenten in het gedrang. Kuenen klaagde er al in 1961 over dat het contact tussen de overbelaste hoogleraar en zijn studenten 'bedenklijk vluchtig' was geworden (behalve misschien bij relatief kleine faculteiten als rechten en theologie of bij kleine opleidingen zoals die in de letterenfaculteit).⁶⁷ In de oude universiteit had de hoogleraar zich beschouwd als de geestelijke leidsman van de studenten. Hoogleraren hadden in dat opzicht een deel van de opvoedende taak van de ouders overgenomen en voelden zich daarom verplicht toe te zien op de levenswandel van de studenten. In de negentiende eeuw was dat veel minder geworden (de studenten hadden zichzelf in de corpora verenigd en de vorming in eigen hand genomen), maar door de wetenschap op voorbeeldige wijze te beoefenen meenden hoogleraren nog steeds bij te dragen aan de algemene vorming van hun pupillen. Wetenschap als zodanig had immers een morele lading, vooral als de wetenschap zo zuiver mogelijk werd beoefend. Maar ook dat idee was na de Tweede Wereldoorlog losgelaten; als geestelijk leider had de hoogleraar toen gefaald. Maatschappelijke dienstbaarheid was het nieuwe ideaal geworden.

Toch is er af en toe sprake van een duidelijk nostalgische reactie op de toenemende bureaucratisering en een poging iets van dat morele leiderschap vast te houden of te herstellen. Meer dan één rector magnificus pleitte er voor dat zijn opvolgers een bijdrage zouden leveren aan de academische wijdingsdienst die studenten elk jaar een paar weken na de

opening van het academisch jaar organiseerden. Ariëns Kappers, rector in het jaar 1956-1957, had het als een bijzonder voorrecht ervaren dat hij de wijdingsdienst van 4 oktober 1956 had mogen leiden, en hij gaf de voorbereidingscommissie in overweging hiervoor elk jaar de rector te vragen, ook als deze niet aangesloten was bij een kerkelijke groepering:

Wel niemand zal zich geheel afzijdig gehouden hebben van religieuze vragen. Hoe hij die beantwoord heeft, is uiteraard in de eerste plaats zijn eigen zaak. Het kan echter van nut zijn wanneer de Rector en juist hij zich over deze vragen in ruimere kring eens uitsprekt en een standpunt inneemt. Wij [...] vergeten maar al te gaarne, dat het niet onze vakwetenschap is, die een positieve bijdrage kan leveren tot een wezenlijke opbouw van onze samenleving, maar onze persoonlijke instelling ten opzichte van vragen van religie, levenshouding en inzicht.⁶⁸

Inderdaad hebben sommigen van zijn opvolgers gedaan wat Ariëns Kappers van hen vroeg. Van Os deed het in 1957 en Bouman deed het twee jaar later. Hij sprak op 8 oktober 1959 over het verschil tussen ‘anders maken’ en ‘anders worden’, tussen een uiterlijke, zakelijke transformatie en een innerlijke, geestelijke transformatie. In de westerse geschiedenis, zo betoogde hij, heeft de mens zich vooral gestort op het anders maken van de dingen, onder verwaarlozing van het anders worden ten opzichte van God en de medemens. De sociale wetenschappen leren ons hoe makkelijk menselijke verhoudingen formaliseren en verzakelijken; mensen worden dan als zaken en dingen behandeld, in het onderwijs wordt de ik-gij-relatie in het opvoedingsproces vergeten en alles teruggebracht tot ‘overdracht van kennis’. Maar al is er in de snelle, jachtige eigentijdse wereld minder aandacht voor het anders worden dan voor het anders maken, juist daarom is het zo belangrijk die opdracht om als mens ook anders te worden voor ogen te houden en de alom waargenomen ontmenselijking tegen te gaan. Alles indachtig Romeinen 12 vers 2: ‘U moet uzelf niet aanpassen aan deze wereld, maar veranderen door uw gezindheid te vernieuwen, om zo te ontdekken wat God van u wil en wat goed, volmaakt en hem welgevallig is.’⁶⁹ De cultuursocioloog en de moralist die Bouman ook was verenigden zich hier in de figuur van de *pastor studiosorum*. Of de prorector Elizabeth Visser dat in 1963, toen zij de academische wijdingsdienst leidde, ook gedaan heeft, vermelden de annalen niet.⁷⁰ Zij was wel de laatste die tijdens zo’n dienst sprak, want latere generaties studenten lieten zich liever door andere voorgangers leiden.

DE EMANCIPATIE VAN DE WETENSCHAPPELIJKE STAF

Lang was het gebruikelijk om te doen alsof de universiteit hoofdzakelijk bestond uit hoogleraren en studenten, met wat bestuurders om op de goede gang van zaken toe te zien. In werkelijkheid zag de bezetting van de Groningse universiteit er heel anders uit. In september 1965 telde de universiteit naast de 134 gewone, 38 buitengewone en 8 bijzondere hoogleraren en 61 lectoren ook nog eens 723 leden van de wetenschappelijke staf (inclusief 291 wetenschappelijke assistenten), 681 leden van de administratieve staf en overige personeelsleden, zoals instrumentmakers, bedienden, tuinlieden, portiers en dergelijke.⁷¹ De wetenschappelijke staf – de medewerkers voor onderwijs en onderzoek – was dus de grootste geleding binnen de universiteit. Maar tegelijk was er veel onduidelijk over de positie van de wetenschappelijke staf binnen het geheel van de universiteit.

De Nederlandse universiteiten uit de zestiende en zeventiende eeuw kenden de figuur van de wetenschappelijke staf niet. De Groningse universiteit bestond bij de oprichting in 1614 alleen uit een handvol hoogleraren voor het onderwijs en een pedel, in wie we de kiem van het administratief personeel kunnen zien – de schrijver van het college van curatoren stond buiten de universiteit. Wetenschappelijke hulpkrachten kende men toen niet. In de loop van de achttiende en negentiende eeuw lieten vooral de hoogleraren in de medische en de natuurwetenschappelijke faculteiten zich steeds meer terzijde staan door assistenten, prosectoren, conservatoren (om de verzamelingen op orde te houden) en rekenaars (om astronomische berekeningen uit te voeren), maar het onderwijs bleef het terrein van de hoogleraren. Hulpkrachten voor het onderwijs waren hooguit de repetitoren, die echter niet aan de universiteit verbonden waren en als kleine zelfstandige studenten die moeite hadden met de studie prepareerden voor het examen.

In de loop van de twintigste eeuw kregen die assistenten en dat laboratoriumpersoneel steeds vaker ook onderwijs- en onderzoekstaken en werd daar ook speciaal personeel voor aangetrokken. Naast de hoogleraar, de lector en de privaatchoort kreeg men zo ook de figuur van de medewerker met een 'leeropdracht' (een germanisme voor wat beter een onderwijsopdracht had kunnen heten). Dit kon een tijdelijke opdracht zijn (om het gat te vullen dat door het vertrek van een hoogleraar was gevallen), maar er kwamen ook medewerkers met een leeropdracht voor onbepaalde duur. Wettelijk was er over deze groep, die Huizinga in 1922 als de 'middengroep' aanduidde, niets geregeld. De Duitse bezetting accentueerde onbedoeld de betekenis van deze 'middengroep'. Hoogleraren waren tijdens de oorlog vaak afwezig; zij waren ontslagen, zaten ondergedoken of onttrokken zich tijdelijk aan werkzaamheden die ze niet wilden uitvoeren, zoals onderwijs geven aan teknaars. Ook hielden curatoren vacatures vaak bewust heel lang open om te voorkomen dat er nationaalsocialistisch gezinde hoogleraren werden benoemd. In die tijd kregen de conservatoren en assistenten de verantwoordelijkheid om de kliniek of het laboratorium draaiende houden en te voorkomen dat de Duitsers de apparatuur in beslag namen. In Leiden, waar vanaf 1941 geen onderwijs meer werd gegeven en hoogleraren er verstandig aan deden niet te veel in het oog te lopen, was daardoor het zelfbewustzijn van de staf direct na de oorlog heel sterk toegenomen en leidde dat ertoe dat daar de sterkste beweging te bespeuren was om voor de wetenschappelijke staf een plaats in het bestuur van de universiteit op te eisen. Onder leiding van de biochemicus H.L. Booy werd in Leiden een vereniging van de wetenschappelijke staf opgericht. Deze vereniging publiceerde nog in 1945 een rapport over de toekomstige bestuursinrichting van de universiteit, volgens welke de universiteit bestuurd zou moeten worden door een universiteitsraad (samengesteld uit hoogleraren, wetenschappelijke staf en studenten) en een professioneel universiteitsbestuur (zoiets als een volksvertegenwoordiging en een regering).⁷²

Na de oorlog kwamen er ook medewerkers uitsluitend voor het wetenschappelijk onderzoek, meestal met het oog op een promotie of in het kader van een door ZWO gefinancierd project. Al deze mensen werden aangesteld als wetenschappelijk medewerker of hoofdmedewerker. Al met al werd de wetenschappelijke organisatie van de universiteit dus steeds ingewikkelder. Rector magnificus Sirks deed er in 1951 al zijn beklag over: de rijkdom aan rangen en standen binnen het ondersteunend wetenschappelijk personeel was op zichzelf wel een uiting van de veelzijdigheid van de universiteit, maar

TABEL 10 VERDELING VAN DE WETENSCHAPPELIJKE STAF OVER DE FACULTEITEN MET INGANG VAN HET ACADEMISCH JAAR 1945-1946

	Theo	Jur	Med	FWN	FLW	Tot.
Lector	–	–	1	5	4	10
Leeropdracht	–	1	–	1	2	4
Docent	–	–	–	2	4	6
Conservator	–	–	8	5	1	14
Hoofdassistent	–	–	13	3	–	16
Chef de preclinique	–	–	1	–	–	1
Assistent	1	1	67	46	3	118

Bron: *Groninger Universiteitsgids 1945-1946* (Groningen 1945). Privaatdocenten zijn hier niet meegerekend en personen die twee keer in het personeelsoverzicht voorkomen, bijvoorbeeld als conservator en medewerker met een leeropdracht, zijn ingedeeld bij de hoogste rang. De term 'docent' werd alleen gebruikt voor degenen die de didactiek van een schoolvak verzorgden.

voor niet-ingewijden moest het wel een 'doolhof' zijn, met al die assistenten, hoofdassistenten, wetenschappelijk ambtenaren eerste en twee klasse, hoofdamtbenaren, wetenschappelijk ambtenaren zonder meer en adjunct-wetenschappelijk ambtenaren. Om de puzzel nog ingewikkelder te maken droegen sommige van die ambtenaren nog steeds de titel van conservator, prosector of prosector-conservator.⁷³ Een eenheid vormden deze wetenschappelijke hulpkrachten niet. Voor alle assistenten, hoofdassistenten en conservatoren gold dat hun loyaliteit eerder lag bij hun chef, de hoogleraar-directeur van hun instituut, dan bij hun collega's op andere instituten of laboratoria.

Toch begon er in Groningen wel iets te veranderen. Eind 1945 hield de conservator voor fysiologie M.N.J. Dirken een enquête onder het wetenschappelijk personeel van de Groningse universiteit waaruit bleek dat vooral de assistenten een uiterst karige beloning ontvingen. De overheid had gezorgd voor een uiterst verfijnde classificatie van assistenten – assistenten op vol salaris, op verlaagde wedde, op half salaris, op gedeeltelijk salaris en zonder salaris, de volontairs – waardoor voor het minder geschoolde werk nooit te veel hoefde te worden betaald. Het extreem lage salaris van de jongere leden van de staf dwong hen wel om voortdurend uit te kijken naar een baan buiten de universiteit, waardoor de continuïteit van het onderzoek in gevaar kwam. Maar dat gold niet alleen voor de assistenten, ook voor de iets hogere rangen was het salaris amper voldoende om een gezin te kunnen onderhouden. De zuigkracht van de industrie, waar hogere salarissen werden betaald, was daarom ook voor gevorderde stafleden soms niet te weerstaan. De conclusie van Dirken was dat als hier niet wat aan veranderde, de Groningse universiteit het niveau van de buitenlandse universiteiten niet meer zou kunnen bereiken en zou afzakken tot een 'instituut voor vakopleiding'. Nog altijd beschouwde men de universiteit als een bolwerk van wetenschap. 'Gezien echter de toestand waarin de wetenschappelijke staf blijkt te verkeren, bestaat, althans in Groningen, van dit bolwerk niet veel meer dan een façade.'⁷⁴

Dirken stuurde het rapport in maart 1946 naar de senaat en die stuurde op zijn beurt in juli weer een brandbrief naar de minister van OK&W. De senaat drong aan op uitbrei-

ding van het aantal conservatoren (minstens één voor elk laboratorium of instituut) met voor elke conservator een of meer assistenten, en wel tegen een salaris dat enigszins kon concurreren met de salarissen in het bedrijfsleven. Ook hoopte de senaat dat leden van de wetenschappelijke staf een zeker carrièreperspectief kregen, met uitzicht op 'zoodanige periodieke verhoogingen, dat men er zekere aantrekkelijkheid in zal zien, en geneigd zal zijn, een werkkring, waarvoor men geschiktheid heeft getoond, niet om der financiën wille zoo spoedig mogelijk weer te verlaten'.⁷⁵ Voorlopig haalde het allemaal niet veel uit. De regering hield de hand op de knip. Pas tegen 1960 begon de regering serieus na te denken over het ophogen van de salarissen voor het wetenschappelijk personeel, van hoog tot laag.

Ondertussen had de wetenschappelijke staf in Leiden het initiatief genomen om ook op landelijk niveau de rijen te sluiten. Vanaf maart 1946 belegde de Leidse staf interacademiaal overleg met vertegenwoordigers van de wetenschappelijke staven in Delft, Amsterdam, Utrecht en Groningen. Minister Van der Leeuw had inmiddels de commissie-Reinink aan het werk gezet om een ontwerp te maken voor een nieuwe Wet op het Hoger Onderwijs en de stafleden wilden nu ook hun stem laten horen. Tijdens dat interacademiaal overleg pleitten de afgevaardigden uit de verschillende steden voor democratisering van de werkverhoudingen, grotere zeggenschap voor de staf inzake onderwijs en onderzoek, hogere salarissen voor assistenten, meer geld voor onderzoek, en een hogere status voor onderzoekers in het algemeen. Zij hoopten dat de commissie-Reinink die verlangens zou overnemen.

In Groningen was de contactpersoon voor dat interacademiale overleg de theoretisch fysisch Johannes Hilbrand (Hip) Groenewold.⁷⁶ Gezien zijn carrière tot dan toe was hij daarvoor de aangewezen man. De in 1910 in Muntendam geboren Groenewold had natuurkunde gestudeerd in Groningen, bij de linkse hoogleraar Dirk Coster. Na zijn afstuderen in 1934 had hij een jaar in Cambridge gewerkt, waar hij kennis had gemaakt met de ideeën van de Association of Scientific Workers (ASW). Dat was een soort vakbond voor wetenschappers die pleitte voor stimulering van wetenschappelijk onderzoek, voor positieverbetering van wetenschappelijke onderzoekers, voor medebeslissingsrecht van de onderzoekers in beleidskeuzes en voor onderzoek dat de maatschappij ten goede zou komen. In het jaar dat Groenewold in Engeland zat verscheen van de ASW het boekje *The Frustration of Science* (1935), waarin misbruik van de wetenschap voor private, politieke en militaire belangen aan de kaak werd gesteld en een pleidooi werd gehouden om de deskundigen, dat wil zeggen de wetenschappers zelf, te laten beslissen over de toepassing van de nieuwverworven kennis, tot heil van de mensheid. Na terugkeer uit Engeland werd Groenewold assistent voor theoretische fysica in Groningen (1935-1937), om vervolgens over te stappen naar het Kamerlingh Onneslaboratorium in Leiden, waar de hoogleraar experimentele fysica W.H. Keesom hem had aangetrokken als de huistheoreticus. In de oorlog verliet Groenewold Leiden en werd leraar in Den Haag. Tegen het eind van de oorlog keerde hij terug naar Groningen, waar hij na de bevrijding weer assistent voor theoretische fysica werd. Hij promoveerde in 1946, niet bij zijn chef Frits Zernike, maar bij de Utrechtse hoogleraar Léon Rosenfeld. Zoals eerder vermeld is, was Groenewold aan het eind van de oorlog ook de ziel van de verspreidingsgroep van het illegale blad *De Vrije Katheder*, waarin uitgebreid gesproken werd over de naoorlogse vernieuwing van de universiteit. In de brochure *Vernieuwing van de universiteit*

– maar hoe? hadden Groenewold en zijn gesprekspartners een democratisch alternatief gegeven voor het patriarchaal-christelijke model van de toekomstige universiteit zoals dat door Van der Leeuw en vijf andere Groningse docenten was geschetst. Groenewold en de zijnen pleitten voor een betere bezoldiging van de assistenten en een duidelijker omlijning van de verschillende wetenschappelijke functies in de universiteit.

Groenewold was in het voorjaar van 1946 vanuit Groningen nauw betrokken bij de oprichting van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (vwo). Dit was de Nederlandse tegenhanger van de Engelse ASW, waarover de Leidse hoogleraar experimentele natuurkunde C.J. (Cor) Gorter in januari 1946 in het *Chemisch Weekblad* en het *Nederlands Tijdschrift voor Natuurkunde* informatieve artikelen had geschreven, met daaraan gekoppeld een oproep om ook in Nederland zo'n organisatie in het leven te roepen.⁷⁷ Vanuit verschillende hoeken was daar positief op gereageerd: de wetenschappelijke staven, enkele vooraanstaande fysici, onder wie ook Coster en Zernike, en een groep maatschappelijk betrokken onderzoekers van het Philips Natuurkundig Laboratorium in Eindhoven.⁷⁸ Er werd een beginselverklaring opgesteld en op 13 juli 1946 vond de oprichtingsvergadering in Utrecht plaats. Het vwo streefde 'naar versterking van de maatschappelijke positie van de wetenschappelijke onderzoeker, naar de grootst mogelijke ontplooiing van het wetenschappelijk onderzoek en naar verdieping van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel bij de onderzoeker, opdat de wetenschap haar hoogste rendement voor mens en samenleving bereikt'.⁷⁹ Tamelijk uniek voor het vwo was de egalitaire omgang binnen de organisatie tussen hoogleraren, stafleden en zelfs studenten. Iedereen die over een doctoraal diploma beschikte en aan onderzoek deed, kon lid worden en bij de verdeling van de bestuursfuncties kwamen stafleden net zo goed in aanmerking als hoogleraren (al was de voorzitter wel vaak een bekend hoogleraar). In de plaatselijke afdelingen, die in oktober 1946 van de grond kwamen, waren het in de regel zelfs uitsluitend stafleden die de kar trokken. In Groningen waren dat in eerste instantie Groenewold, zijn collega B.R.A. Nijboer en de romanist Engels, niet toevallig drie van de vijf auteurs van de brochure *Vernieuwing van de universiteit – maar hoe?* Later werden ook de al genoemde Dirken en de astronoom Lukas Plaut actieve leden van de Groningse afdeling van het vwo; Dirken werd in 1948 (het jaar waarin hij ook gewoon hoogleraar fysiologie werd) lid van het landelijk bestuur van het Verbond, wat hij jaren bleef.⁸⁰

Het vwo werd in de jaren veertig en vijftig het belangrijkste vehikel voor de emancipatie van de wetenschappelijke staf aan de Nederlandse universiteiten. Zo besprak het begin 1950 samen met de wetenschappelijke staf van de Leidse universiteit uitvoerig het *Rapport van de Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs* (het eindrapport van commissie-Reinink). Na afloop publiceerde het vwo de voorlopige uitkomsten van dit beraad in de brochure *Het Hoger Onderwijs op de helling*. In deze brochure werd het rapport als teleurstellend gekenschetst, onder andere ten aanzien van de bestuurlijke inrichting van de universiteit. Een kenmerk van goed bestuur, zo vond men, was een zekere mate van democratie, maar op dit punt liet de commissie-Reinink het afweten; die commissie bleef uitgaan van de soevereiniteit van de hoogleraar en dat was fundamenteel onjuist. 'Immers de soevereiniteit der hoogleraren impliceert de volkomen ondergeschiktheid van alle andere leden der gemeenschap.'⁸¹ In het verlengde van dit beraad belegde het vwo op 3 maart 1951 opnieuw een congres in Leiden, waarvan het verslag weer onder de titel *Het Hoger Onderwijs op de helling* werd gepubliceerd. Daar spraken on-

der anderen H.R. Kruyt over hoger onderwijs en maatschappij, J.L.H. Cluysenaer (op basis van zijn ervaringen opgedaan tijdens een reis door de Verenigde Staten in 1949) over de mogelijkheden om de geschiktheid tot het volgen van hoger onderwijs vast te stellen en de eerdergenoemde Booij over de bestuursinrichting der universiteit. De laatste wees daarbij op het gevaar dat bij grotere autonomie van de individuele universiteiten, zoals bepleit in het rapport van de Staatscommissie, met meer bevoegdheden voor de hoogleraren in de senaat, de kloof tussen de hoogleraren en de overige personeelsleden alleen nog maar dieper zou worden. Men kon dan bij problemen namelijk niet meer zeggen 'Den Haag heeft het gedaan', maar zou moeten zeggen 'De hoogleraren hebben het gedaan'.⁸² Wat in de discussie de hoogleraar geneeskunde S.Th. Bok, die tot het conservatieve kamp behoorde, de opmerking ontlokte dat als die kloof al bestond, deze door stafleden vrolijk en zonder moeite overschreden werd als zij later hoogleraar werden. Als een hoogleraar verantwoordelijk is voor het reilen en zeilen van een groep, moet hij daarvoor ook over zekere bevoegdheden beschikken die de medewerkers niet hebben. 'Aan een instelling voor wetenschap en opleiding is slechts een hiërarchische bestuursvorm op zijn plaats,' aldus Bok.⁸³ De Leidse staf bleef er echter bij dat democratisering van de verhoudingen onafwendbaar was. In een memorandum dat de staf in april 1951 publiceerde over het eerste ontwerp voor een nieuwe Wet op het Hoger Onderwijs noemde men het wenselijk 'dat naast de senaat de andere grote, bij het onderwijs betrokken groep, de wetenschappelijke staf, ook in de wet zal fungeren als middel ter bepaling van het bestuursbeleid. Juist in verband met het grote aandeel van de staf in de onderwijstaak, is een wet, waarin met deze situatie geen rekening wordt gehouden, reeds bij zijn verschijning verouderd'.⁸⁴ Hier sprak de Leidse wetenschappelijke staf zeker ook namens de staven in de andere universiteiten.

In Groningen hield de plaatselijke afdeling van het vwo zich ook met heel andere zaken bezig. Eerst wierp de afdeling zich op als een soort keurmeester voor populairwetenschappelijke artikelen in de lokale pers en toen dat toch weinig opleverde (kranten verklaarden zich wel bereid artikelen aan deskundige vwo-leden voor te leggen, maar in de praktijk kwam er weinig van terecht), gooide men het, op initiatief van Plaut, over een andere boeg en deed de afdeling onderzoek naar de effectiviteit van populairwetenschappelijke lezingen door vwo-leden. De gegevens over de enquête werden vervolgens geanalyseerd door de sociologen P.J. Bouman en D. Horringa en uit hun analyse bleek dat de jeugd eigenlijk niet zo erg warmliiep voor deze vorm van popularisering. Volksopvoeding was een gespecialiseerde bezigheid geworden, waarvoor moderne middelen ingezet moesten worden. Geleidelijk begon de Groningse vwo-afdeling zich ook met politieke onderwerpen bezighouden. Een onderwerp als atoomenergie en haar gebruik en misbruik was aan het begin van de jaren vijftig nog vaak gemeden als 'te politiek', maar halverwege het decennium, toen er wereldwijd steeds meer protesten kwamen tegen de (bovengrondse) atoomproeven en de ontwikkeling van de waterstofbom, die vele malen krachtiger was dan de bommen die op Hiroshima en Nagasaki waren gegooid, mengde ook het vwo zich in de discussie. De Groningse afdeling liet zich daarbij niet onbetuigd. Groenewold was een van de fysici die in 1958 een memorandum opstelden waarin zij de Nederlandse regering opriepen niet tot plaatsing van kernwapens in Nederland over te gaan omdat dat onverantwoorde risico's voor de bevolking inhield. Later raakte Groenewold, samen met zijn nieuwe collega H.A. Tol-

hoek en de jurist Röling betrokken bij het Nederlands Pugwash Komitee, dat zich inzette voor ontwapening. Groenewold was toen echter al hoogleraar geworden, een van degenen die in de woorden van Bok 'vrolijk en zonder moeite' de kloof tussen wetenschappelijke staf en hoogleraren was overgestoken. De jonge medewerkers van de jaren veertig waren inmiddels bijna allemaal gearriveerde hoogleraren (Nijboer was in al in 1950 lector in Utrecht geworden en werd daar in 1955 gewoon hoogleraar theoretische natuurkunde). Er was dus in het midden van de jaren vijftig naast de actieve vwo-afdeling ruimte voor een vereniging voor uitsluitend de wetenschappelijke staf (zonder de hoogleraren), en die is in 1955 ook opgericht. Zij omvatte iets minder dan de helft van het aantal stafleden aan de Groningse universiteit en heeft maar weinig van zich laten horen.⁸⁵ Pas in 1967 zou er in Groningen een officieel stafconvent van de grond komen waar bestuurders van de universiteit naar luisterden.

De Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 verwijst voor het eerst naar het bestaan van de wetenschappelijke staf. Maar veel stelde het niet voor. De wet stipuleerde nog steeds dat de faculteit bestond uit de hoogleraren. De wet bood de faculteit wel de mogelijkheid om de lectoren en medewerkers uit te nodigen om de faculteitsvergaderingen bij te wonen, maar dan zonder stemrecht – meer dan een raadgevende stem zat er voor de staf niet in. Verder konden zij worden ingeschakeld bij het maken van ontwikkelingsplannen en het opstellen van een bestuursreglement. Ten slotte konden de hoogleraren assistenten en medewerkers belasten met een onderwijstaak en in voorkomende gevallen examenbevoegdheid verlenen. Gezien de toenemende onderwijslast voor de hoogleraren was dat onvermijdelijk.⁸⁶ Al met al was het zo langzamerhand niet meer vol te houden dat de hoogleraren de voornaamste eenheden waren waaruit het universitaire organisme was opgebouwd. Steeds meer werd het werk bovendien georganiseerd in 'instituten', waarvan de hoogleraar in bestuurlijk opzicht wel de representant was, maar zeker niet de enige vertegenwoordiger.⁸⁷ Hoe de hoogleraar binnen zijn instituut zijn zaken regelde was aan hem, zolang hij zich maar aan de wet en het ambtenarenreglement hield. Sommigen betrokken de stafleden bij het beleid van het instituut, anderen beschouwden hen enkel als ondergeschikten die hun orders hadden op te volgen. Dit was een onbevredigende situatie en in de jaren na de oorlog is er dan ook sprake van een toenemend zelfbewustzijn van de wetenschappelijke staf en een streven naar rechtspositionele en wetenschappelijke emancipatie. Maar vooralsnog leverde dat weinig op. De hiërarchische verhouding tussen hoogleraar en staflid bleef wat zij was, zeker bij de alfafaculteiten.⁸⁸ Een voorbeeld levert de rechtenfaculteit. In 1962 kreeg de jurist H.J. Bleeker een leeropdracht burgerlijk recht om de hoogleraar op dat gebied, J.H. Beekhuis, te ontlasten. Beekhuis gaf vrije colleges over bijzondere onderwerpen uit zijn vakgebied, Bleeker legde de stof uit die voor tentamens verplicht was. Studenten hadden het daarom gekserend over het duo 'Beekhuis en Bleekhuis'.⁸⁹ Het was zeker niet de bedoeling dat Bleeker eigen inzichten in zijn colleges zou verwerken, dat was uitsluitend de hoogleraar voorbehouden.

Daarom kon in 1963 de Groningse socioloog B.S. Witte, die bij P.J. Bouman promoveerde op een proefschrift over *De wetenschappelijk ambtenaar aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen*, concluderen dat de integratie van de nieuwe functie van de wetenschappelijk ambtenaar in het rangenstelsel van de universiteit nog steeds gebrekkig was. De aard van de werkzaamheden van de ambtenaar, met name het vrije onderzoek, vorm-

de een aantrekkelijke kant van het beroep, maar de vele routinewerkzaamheden die de ambtenaar moest verrichten werden als onprettig en belemmerend ervaren, zoals ook de grote afhankelijkheid van de individuele hoogleraar, de relatief ongunstige carrièremogelijkheden en de nog altijd relatief lage salariering als negatieve aspecten werden genoemd. Natuurlijk verschilde de situatie van universiteit tot universiteit, van faculteit tot faculteit en van instituut tot instituut. 'Het totaalbeeld is echter niet gunstig,' aldus Witte.⁹⁰ De over het algemeen onbevredigende situatie droeg ertoe bij dat het moeilijk was bekwaame krachten voor de universiteit te behouden, terwijl er bij degenen die bleven sprake was van latent of manifest onbehagen. Het is dan ook begrijpelijk, vond Witte, dat het hoger onderwijs kampte met een tekort aan wetenschappelijk personeel, een probleem dat anders dan in het bedrijfsleven niet kon worden opgelost door hogere salarissen te bieden.⁹¹ Om toch wat aan de situatie te doen, stelde Witte onder andere voor de carrièreperspectieven van de stafleden te verbeteren door het creëren van de nieuwe rang van assistent- of toegevoegd hoogleraar, tussen wetenschappelijk hoofdambtenaar A en hoogleraar in. Ook verwachtte hij veel van het betrekken van de stafleden in het beleid van een afdeling via een stafconvent. Maar hij was wel zo realistisch om rekening te houden met het verzet van de zittende hoogleraren tegen het uitbreiden van het aantal hoogleraren en het delen van verantwoordelijkheden. Hoewel bijna alle hoogleraren klaagden over hun overstelpend drukke werkzaamheden, die het doen van onderzoek soms volledig onmogelijk maakten, waren zij tegen verandering van hun positie, voornamelijk omdat zij een devaluatie van het hoogleraarschap en verlies aan sociaal prestige vreesden. Hoe meer hoogleraren, hoe gewoner de positie, hoe minder aanzien en gezag.⁹² Witte vond dit kortzichtig omdat ook nietsdoen zou leiden tot verlies van sociaal aanzien. Hoogleraren zouden steeds minder toekomen aan research en onderwijs en geheel in beslag genomen worden door administratieve werkzaamheden, terwijl hun grote sociale aanzien juist gebaseerd was op hun uitzonderlijke prestaties op onderzoeksgebied.

In een terugblik op deze hele episode gaf de chemicus A.J. Staverman, die ooit in Groningen had gestudeerd en die als lid van de wetenschappelijke staf in Leiden nauw betrokken was geweest bij allerlei beraadslagingen over de structuur van de universiteit, ruiterslijk toe dat er mede door het verzet van de hoogleraren weinig was bereikt. Toen hij na een tijd bij TNO te hebben gewerkt in 1958 als hoogleraar terugkeerde naar Leiden, merkte hij dat in de senaat de grote meerderheid nog altijd tegen de emancipatie van de staf was.⁹³ 'Doordat ik de oude structuur van de universiteit met de absurde dominantie van de hoogleraar ondoelmatig vond,' schreef hij later in zijn 'memoires', 'werd ik een dissident tegen wil en dank.'⁹⁴ Dat dat verzet kort daarna alsnog werd weggevaagd, was niet te danken aan de nawerking van de rapporten die de wetenschappelijke staf had geproduceerd, zei hij, maar aan heel andere krachten.

Al met al moet men constateren dat in de jaren vijftig de sociale structuur van de universiteit in een impasse verkeerde: de oude rolverdeling werkte niet meer, maar nieuwe verhoudingen waren nog niet uitgekristalliseerd. Dat gold niet alleen voor de verhouding tussen hoogleraren en medewerkers, maar ook voor het zelfbeeld van de hoogleraar. De oude rol van soeverein geleerde of geestelijk leidsman van de studenten paste niet meer in de zich al maar uitbreidende universiteit, maar wat de nieuwe rol moest zijn was verre van duidelijk. Bureaucraat? Onderzoeksleider? Ingenieur? Ondernemer?

9 HET RITSELEN VAN EEN NIEUWE TIJD (1964-1965)

Kritiek op de universiteit is van alle tijden. De welbespraakte rector van de Vrije Universiteit (en later even minister van OK&W) Isaïc Arend Diepenhorst gaf er in 1960 een aardig overzicht van in zijn boekje *De geprangde universiteit*.¹ Wie zijn boekje leest, ziet zich echter voor een raadsel gesteld: hoe kan een instelling die al zo lang en zo veel kritiek te verduren heeft gekregen überhaupt nog bestaan, en meer dan dat, steeds meer studenten trekken? Was al die uit binnen- en buitenland en uit meerdere eeuwen bijeengesprokkelde kritiek wel een weerslag van de menigvuldige gebreken van de universiteit, of was het feit dat de instelling al die kritiek overleefd had juist een teken van haar veerkracht en vitaliteit? Een instelling die tegelijk zo gebrekkig en levenskrachtig is, moet wel iets heel speciaals hebben. Toch valt niet te ontkennen dat in het begin van de jaren zestig de kritiek op het academisch onderwijs en onderzoek aanzwol. Een hybride instelling als de universiteit paste ook slecht in een tijd die van rechte lijnen en strakke vormen hield. In het door hem samengestelde en grotendeels volgeschreven boekje *Universiteit in tijdnood* uit 1964 riep de Leidse hoogleraar rechten J.F. Glastra van Loon, overigens een alumnus van de Groningse universiteit, een beeld op van de eigentijdse universiteit waar niet veel van deugde. De universiteit had dringend behoefte aan hervorming. 'Beklemd universiteit, benarde wetenschap' was de titel van een van de hoofdstukken in dat boek.² Maar hoe die nieuwe universiteit eruit moest zien, niemand die het wist.

Al die kritiek was in Groningen niet onbekend. In het *Groninger Universiteitsblad* besprak de hoogleraar oude geschiedenis Elizabeth Visser het boekje van Glastra van Loon met begrip en welwillendheid.³ Maar tegelijk moest zij bekennen dat zij haar eigen instelling niet herkende in de beklemd universiteit van Glastra van Loon. Weliswaar was zij hoogleraar in een vakgebied, de oude geschiedenis, dat wat terzijde van het gewoel van de universiteit stond, maar als prorector in het jaar 1963-1964 had zij een uitstekende indruk kunnen krijgen van de hele universiteit, zowel op het vlak van onderwijs en wetenschap, als op dat van het studentenleven. Hoe zag zij dan de Groningse universiteit voor zich, als deze niet zo heftig in beroering was of in een crisis verkeerde? En vooral: hoe zag de universiteit zichzelf in deze periode? Iets daarvan wordt zichtbaar in de manier waarop de universiteit zich in 1964 aan de buitenwacht presenteerde toen zij in juni van dat jaar haar zeventigste lustrum vierde.

DE VOORBEREIDINGEN VAN HET LUSTRUM

In een interview met de *Leeuwarder Courant* zei de president-curator van de Groningse universiteit, raadsheer bij het gerechtshof in Leeuwarden mr. N.J. Polak, op 15 februari 1964 het volgende over het aanstaande lustrum:

Wanneer de universiteit dit jaar haar 350-jarig bestaan herdenkt, dan markeert dat jubileum niet alleen de afsluiting van een rijke periode, maar ook het begin van een nieuw tijdvak, dat sterk in het teken van de expansie staat.⁴

Daarmee gaf de president-curator uiting aan het optimisme dat ook bij andere vertegenwoordigers van de Groningse universiteit leefde: de universiteit stond er goed voor en zag met vertrouwen de toekomst tegemoet; de veranderingen die eraan kwamen, vooral de snelle groei van het aantal studenten en de uitbouw van de voorzieningen om die groei op te vangen, kon de universiteit prima aan. Dit was wat de universiteit tijdens het lustrum in juni 1964 wilde uitstralen.

In het verslag dat in 1966 van het lustrum verscheen, vergeleek rector magnificus E.H. s'Jacob de voorbereiding ervan met het bestijgen van een hoge, ver afgelegen bergtop: aanvankelijk gaat zoiets makkelijk en heeft men goed zicht op het einddoel, maar op het eind wordt het steil en gaat het steeds moeilijker.⁵ Die voorbereiding was vroeg begonnen. De senaat stelde op 10 november 1956 een lustrumcommissie in, die bestond uit de hoogleraren s'Jacob, J.H.P. Jonxis en De Vos.⁶ De commissie begon met grote plannen: een groot internationaal congres, een grote tentoonstelling over de verichtingen van de universiteit en een kloek boek over de geschiedenis van de universiteit sedert 1914. Toen de senaat echter in 1960 contact opnam met het college van curatoren over het programma, bleek spoedig dat de financiën een probleem zouden worden, zeker toen halverwege 1962 het ministerie liet weten niet meer dan 25.000 gulden te willen bijdragen aan de lustrumviering. Gebrek aan geld maakte dat bepaalde plannen niet door konden gaan. Zo sneuvelde het plan van de lustrumcommissie voor een prestigieus internationaal congres over 'De macht van de wetenschap over het menselijk leven': zes of zeven geleerden van wereldfaam zouden naar Groningen komen om te spreken over de manier waarop de wetenschap meer en meer invloed uitoefent op het leven van de mens. 'De steeds dieper in de structuur van de levende zowel als van de dode materie doordringende kennis schijnt vergezichten te openen, die, hoe boeiend en verheugend zij ook zijn, toch ook zo vele en zo grote gevaren onthullen, dat de mens en in het bijzonder de wetenschapsmens zich voor een tot dusver ongekende verantwoordelijkheid ziet geplaatst.'⁷ Men dacht aan de kernenergie, de psychologie, de genetica, de ecologische effecten van natuurwetenschap en de bevolkingsgroei. 'Big shots' als de Britse evolutionair bioloog Julian Huxley, de Amerikaanse geneticus Theodosius Dobzhansky, de Amerikaanse kernegeleerde J.R. Oppenheimer en de Britse bioloog C.H. Waddington stonden op de ideale sprekerslijst. Maar het geld bleek een onoverkomelijk probleem en de commissie moest iets anders bedenken.

Curatoren hadden nog meer bedenkingen bij het oorspronkelijke programma. Zij vonden dat de plannen van de senaat te weinig gericht waren op het noorden van het land, terwijl voor de financiering wel een beroep moest worden gedaan op noordelijke bestuurders en het bedrijfsleven in de regio. Curatoren vroegen zich ook af of de senaat

niet te veel hooi op de vork had genomen, want het organisatievermogen van de senaat bleek niet groot. Tussen de rector, Van Os, en de voorzitter van de lustrumcommissie, De Vos, liep het lang niet altijd gesmeerd. Daarom werd in januari 1961 de secretaris van de universiteit, Addens, toegevoegd aan de lustrumcommissie en werd op het laatst ook nog de hulp ingeroepen van twee externe organisatiebureaus, van A. Cronheim en van M. van de Meeberg, beide uit Den Haag.⁸

HET PROGRAMMA

De kern van het lustrumprogramma bestond uit twee plechtige zittingen van de senaat op woensdag 24 en donderdag 25 juni, beide keren in de Martinikerk. Die kerk werd weliswaar gerestaureerd, maar er was geen andere ruimte voor deze plechtigheden. Aan de vooravond van de eerste dag vond een ontvangst voor tweehonderd genodigden in het Academiegebouw plaats en een gala-uitvoering van de musical *Carnival* in de Stadsschouwburg, in de aanwezigheid van de koningin, prins Bernhard en prinses Beatrix. Wie nog moed had, kon na de voorstelling nog naar een galabal van *Vindicat* in De Harmonie.

Op 24 juni stond de uitreiking van de eredoctoraten centraal. Hoogtepunt was de erepromotie van koningin Juliana in de sociale wetenschappen. Juliana trad daarmee in de voetsporen van haar moeder, koningin Wilhelmina, die in 1914 een Gronings eredoctoraat in de letteren had gekregen. Dat was toen een wat ongelukkige kwestie geweest, omdat een aanvankelijk voor haar bestemd eredoctoraat in de rechtswetenschap door onenigheid tussen en met de hoogleraren in de betreffende faculteit niet kon doorgaan en uitgeweken moest worden naar de letterenfaculteit. Maar bij Juliana was er geen probleem: zij kreeg haar onderscheiding 'als erbetoon voor een modern koningschap met een sterk sociale inslag'. Gezien zijn goede relaties met het koningshuis lag het voor de hand dat P.J. Bouman als erepromotor zou optreden. Nadat Hare Majesteit een dankwoord en minister Bot en president-curator Polak hun gelukwensen hadden uitgesproken, volgde zonder verdere toespraken de uitreiking van een eredoctoraat aan twaalf geleerden en cultuurdragers uit binnen- en buitenland: de fysicus en lekentheoloog C.J. Dippel (een alumnus van de Groningse universiteit), de historicus E.H. Carr (vanwege zijn werk 'in dienst van de vrede'), de thoraxchirurg Sir Thomas Holmes Sellors, de neonatoloog Clement Andrew Smith, de analytisch chemicus I.M. Kolthoff, de meetkundige Enrico Bompiani, de economisch historicus Charles Wilson, de schrijver en essayist Simon Vestdijk, de musicoloog, dirigent en componist Lambertus (Bertus) van Lier, de kunsthistoricus J.W. de Gruyter ('die het ware in het schone vurig heeft gezocht en aan velen meesterlijk heeft getoond'), de econoom Maurice Allais en de filosoof en socioloog Helmuth Plessner (die overigens net als Carr niet aanwezig kon zijn).⁹ Na een collectief dankwoord van Sellors overhandigde Visser het eerste exemplaar van het gedenkboek aan de koningin. Bragi, dat aan het begin van de plechtigheid al een intrade en een 'sinfonia festiva' van eredoctor Bertus van Lier had uitgevoerd, die deze speciaal voor deze gelegenheid had geschreven, liet tot slot nog een aria van J.S. Bach horen, wederom onder leiding van Van Lier. Na afloop volgde een ontvangst voor genodigden op het provinciehuis.

57 Bertus van Lier dirigeert. Uit *Academisch Perspectief*, 1965. Van Lier, als medewerker muziekgeschiedenis verbonden aan de Faculteit der Letteren in Groningen, ontving op 24 juni 1964 een eredoctoraat in de letteren. Later, in 1966, werd hij lector muziekgeschiedenis in Groningen.

De volgende dag zaten de hoogleraren, hun gasten en een select publiek weer in de Martinikerk voor wat officieel een gemeenschappelijke vergadering van senaat en college van curatoren was. De geluidsinstallatie die de vorige dag de toespraken tot in alle hoeken van de kerk verstaanbaar had gemaakt, was per abuis al gedemonteerd, zodat niet iedereen alles goed kon volgen, maar plechtig was ook deze vergadering zeker. Het programma bestond nu vooral uit toespraken: een herdenkingsrede van De Vos, gelukwensen van de Leidse rector magnificus W. den Boer namens de Nederlandse universiteiten, van de *vice-chancellor* van Newcastle upon Tyne, C.I.C. Bosanquet, namens de aanwezige buitenlandse universiteiten, van mevr. mr. B.M.R. Koning-Romkes namens de oud-studenten, van de voorzitter van de Gronstra C.J. Maats namens alle studenten, en van de hoogleraar rechten P.W.A. Immink namens het Groninger Universiteitsfonds, waarvan hij voorzitter was.¹⁰ Nadat Bragi onder leiding van wederom Van Lier enige delen uit *Die Kunst der Fuge* van Bach had uitgevoerd, werd aan drie hoogleraren en vier leden van de administratieve en ondersteunende staf een koninklijke onderscheiding uitgereikt. Na afloop vond een receptie plaats in het Academieggebouw, terwijl 's avonds het onvermoeibare Bragi onder leiding van de even onvermoeibare Van Lier een concert gaf.

Een keur van wetenschappelijke, culturele en sportieve evenementen omlijstte de beide zittingen in de Martinikerk. Op 18 juni was er een Beneluxdag, waarop E.H. van den Beugel sprak over 'Europa en de atlantische gemeenschap', en de dag daarna vond in het Academiegebouw een personeelsfeest plaats voor de tweeduizend personeelsleden van de universiteit. Het was zo'n succes dat de vraag werd gesteld waarom de universiteit niet elk jaar zo iets voor het personeel organiseerde. Ter gelegenheid van het lustrum kozen tal van vakverenigingen Groningen uit als plaats voor hun jaarlijkse of tweejaarlijkse bijeenkomsten, bijvoorbeeld op het terrein van de radiologie, de neonatologie, de bedrijfshuishoudkunde, de medische plantkunde, de thoraxchirurgie en de bestrijding van bronchitis. Ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van de archeoloog Van Giffen organiseerde zijn opvolger Waterbolk het Second Atlantic Colloquium, een evenement dat mede door het bezoek aan allerlei opgravingen die door het Biologisch-Archeologisch Instituut werden verricht veel aandacht trok. In plaats van het grote internationale congres over de macht van de wetenschap vond een klein congres over 'conflictologie' plaats, naar een idee van de econoom Jan Pen. Omdat Pen in zijn bijdrage enige klankbeelden wilde gebruiken en er ook een balletvoorstelling bij hoorde, werd dit congres in het Grand Theatre aan de Grote Markt gehouden. Op verschillende locaties werd in tentoonstellingen het werk dat de universiteit verrichtte aan een breed publiek getoond, terwijl in het nog niet voltooide Farmaceutisch Laboratorium aan de Antonius Deusinglaan een tentoonstelling over de geschiedenis van de universiteit was ingericht. Voorafgaande aan de lustrumviering was er, naar een idee van de hoogleraar kunstgeschiedenis Schulte Nordholt en de lector Italiaans E. Peternolli, een Italiaanse week georganiseerd, met onder meer lezingen van Italiaanse geleerden, een uitvoering van twee kameropera's uit de achttiende eeuw door het befaamde ensemble I Virtuosi di Roma en een tentoonstelling van achttiende-eeuwse Venetiaanse tekeningen in Pictura, voorbereid door de jonge kunsthistoricus Henk van Os (zoon van de rector). Van een geheel andere orde waren de twee postzegels die de PTT ter gelegenheid van het lustrum uitbracht, van twaalf en dertig cent, met het beeldmerk van de universiteit. De hele wereld, zo stelde men zich voor, zou op deze wijze met het lustrum van de Groningse universiteit geconfronteerd worden.

Ook de studenten deden een duit in het zakje. De lustrumcommissie van Vindicat pakte het dit keer professioneler aan dan ooit: het gebouw van de vvv werd het hoofdkwartier van de lustrumorganisatie, er werd een professionele boekhouder met een paar secretaresses ingehuurd en er was zelfs aan merchandising gedacht (maar dat bleek een verliespost van jewelste). Het oorspronkelijke idee om, net als in 1939, een openluchtspel te houden, sneuvelde toen bleek dat er onvoldoende geld voor beschikbaar was en in plaats daarvan bood Vindicat aan een musical op te laten voeren, de Amerikaanse musical *Carnival*. De universiteit aanvaardde dit aanbod, op voorwaarde dat niet alleen leden van Vindicat mochten meedoen en dat voor de bezetting de beste krachten uit de hele studentengeleding zouden worden ingezet. Vindicat ging akkoord, maar bedong dat twee van de zes uitvoeringen wel voor leden van de eigen vereniging gereserveerd zouden worden. Verder organiseerde Vindicat natuurlijk zijn eigen lustrumfeesten, voor leden en reünisten, die weer in groten getale naar Groningen kwamen. Er waren roeiwedstrijden op het Eemskanaal, een vliegfeest in Eelde, een galabal en wat zoal bij een lustrumviering van Vindicat gebruikelijk was. De katholieke studen-

ten hadden zo hun eigen bijdrage aan de feestvreugde. Al in februari vonden in Groningen de Katholieke Studentendagen plaats, waarbij als centraal thema gekozen was voor 'Bevrijding van de moraal', nader omschreven als 'niet de dwang van de algemeen geldende moraal, maar de bevrijdende werking van de persoonlijk beleefde moraal'.¹¹ Hier kondigde zich wel heel duidelijk een nieuwe tijd aan!

Bij een lustrum hoort een gedenkboek. Het idee om een pocketuitgave te laten verschijnen van Huizinga's overzicht van de geschiedenis van de Groningse universiteit in de negentiende eeuw moest de uitgeverij Wolters laten varen, maar het gedenkboek *Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV* ging wel door. Dat moest een ander boek worden dan het gedenkboek uit 1914, waarin het overzicht van Huizinga was opgenomen. Juist dat destijds veelgeprezen boek-in-een-boek vormde namelijk een waarschuwing: 'Hoe dichter Huizinga bij het heden komt, hoe meer zijn relaas een weergave wordt van namen en feiten', aldus De Vos in een notitie uit juli 1957. Dat probleem zou zich nu weer voordoen. 'Bovendien valt in deze periode de bezettingstijd, die zich nog niet leent voor een beschrijving in een gedenkboek.'¹² Daarom koos de commissie voor een boek met een reeks bijdragen tot de wetenschapsgeschiedenis ('Aan deze geschiedenis wordt hier te lande nog betrekkelijk weinig gedaan, terwijl zij toch van grote betekenis is'). Uit elke faculteit zouden een of meer personen of een stroming beschreven moeten worden. De hoogleraar Van Winter verklaarde zich bereid de redactie op zich te nemen en een algemene inleiding tot het werk te schrijven. Maar het schrijven vlotte niet erg. De ene na de andere medewerker moest de opdracht teruggeven, meestal om gezondheidsredenen. De geneticus Sirks liet zich vervangen door de kristallograaf W.G. Perdok, de anglist Zandvoort door de germanist J. Elema. Ten slotte moest ook Van Winter de redactie overdragen aan zijn collega voor oude geschiedenis Elizabeth Visser. Hij deed dat officieel ook om gezondheidsredenen, maar in werkelijkheid zal hij wel gemerkt hebben dat hij niet geschikt was voor de rol van redacteur, en de doortastender Visser wel. Zij schreef in rap tempo een passabel overzicht over de periode 1914-1964, inclusief een paragraaf over de oorlog. Uiteindelijk zou het boek vooral traditionele overzichten van het werk van de hoogleraren van de verschillende faculteiten bevatten en resteerden van het oorspronkelijke plan alleen de twee portretten van J.C. Kapteyn en Frits Zernike, beide geschreven door Perdok. Het fotoboek dat het gedenkboek zou moeten aanvullen, is er nooit gekomen.¹³

Wie jubileert, kan geschenken verwachten. Het eigen personeel schonk een beeld van de Haarlemse beeldhouwer Mari Andriessen, voorstellende de waarheid die zich van haar sluier ontdoet. Met de keuze van de kunstenaar had niemand moeite. Andriessen was de maker van het standbeeld *De Dokwerker* in Amsterdam en gold als een nationale kunstenaar. Maar met de financiering was wel wat aan de hand geweest. De tijd was te kort geweest om af te wachten wat er aan vrijwillige bijdragen binnen zou komen, en daarom had de lustrumcommissie maar besloten van ieder personeelslid, naar draagkracht, een bepaald bedrag in te houden op het salaris; wie daar bezwaar tegen had, moest dat expliciet laten weten. Velen deden dat, niet omdat ze niets wilden geven (de meesten gaven daarna alsnog een bepaald bedrag voor het fonds), maar omdat deze manier van geld inzamelen zich niet verdroeg met het hele idee dat het om een geschenk ging. Uiteindelijk kwam het bedrag toch bij elkaar en kon de beeldhouwer tijdens het lustrum alvast een wasmodel tonen van het bronzen beeld dat hij in gedach-

ten had. Toen het beeld op 27 mei 1966 onthuld werd door De Vos, de voorzitter van de lustrumcommissie, die op die dag afscheid nam als hoogleraar godsdienstwijsbegeerte, bleek het toch iets anders te zijn geworden: een naakte vrouw die zich ontdoet van de sluier die haar schoonheden verborgen had gehouden. Het werd geplaatst tegenover de ingang van de aula en het staat er nog altijd.

Ook het Groninger Universiteitsfonds kwam met een geschenk, namelijk geld voor een tweetal penningen die om de drie of vier jaar zou moeten worden uitgereikt aan personen die zich op wetenschappelijk dan wel maatschappelijk terrein zeer verdienstelijk hadden gemaakt, de Ubbo Emmiuspenningen (op een zijde van de penning stond de beeltenis van de eerste rector). Het noordelijke bedrijfsleven ten slotte schonk de universiteit een fonds van 127.000 gulden voor een nader te bestemmen doel – misschien de bouw van een conferentieoord op het terrein van het landgoed Vosbergen.¹⁴

EEN DIENENDE UNIVERSITEIT

Anders dan nu had het lustrum van 1964 geen motto of centraal thema. Toch valt uit een vergelijking met het lustrum van 1914 wel iets af te leiden over het karakter van het feest uit 1964.

Wat om te beginnen opvalt is dat het internationale karakter van de feestviering in 1964 minder geprononceerd was dan in 1914. Het indertijd gevierde lustrum was een feest van de internationale wetenschap geweest, met vertegenwoordigers van universiteiten en academies van over de hele wereld. Ook werd toen veel nadruk gelegd op de rol die de Nederlandse wetenschap in internationaal verband had gespeeld en nog zou gaan spelen. Internationalisme en nationalisme gingen toen hand in hand. Nu had men voor 1964 ook wel een groots internationaal congres in gedachten gehad, met alleen maar ‘grote namen’ op de sprekerslijst, maar door de financiële beperkingen (en het organisatorisch geklungel) was daar niets van terechtgekomen; het kostte al moeite om de geleerden die een eredoctoraat kregen op gepaste wijze te ontvangen. Vertegenwoordigers van buitenlandse instellingen waren niet uitgenodigd, behalve die van de universiteiten waar Groningen een speciale relatie mee onderhield, te weten Newcastle, Göttingen en Straatsburg. Het lustrum van 1964 was al met al een hoofdzakelijk Nederlandse aangelegenheid en de rector hoefde zich anders dan Hamburger in 1914 niet in verschillende moderne talen uit te drukken. Het Nederlands volstond, met af en toe een woordje Engels.

Opvallender echter dan het minder internationale karakter van het lustrum was dat het veel ‘inclusiever’ was dan het lustrum van 1914. Het feest van 1914 was vooral een feest van de hoogleraren geweest, en van Vindicat, terwijl het feest van 1964 ook een spectaculair personeelsfeest omvatte, een geschenk van het hele personeel aan de universiteit, en een organisatorische bijdrage van de wetenschappelijke staf. Ten aanzien van de studenten gold als richtlijn dat alleen die studentenevenementen zouden worden gesteund die openstonden voor alle studenten. Het was ook niet meer de rector van Vindicat die bij de plechtigheden de studenten representeerde, maar de voorzitter van de Gronstra (in de praktijk overigens nog steeds een Vindicater). Het meer inclusieve karakter van de lustrumviering komt ten slotte ook nog tot uiting in de titel van de

gedenkboeken van 1914 en 1964. Roept *Academia Groningana* (1914) toch vooral associaties op met de universiteit als een geleerd genootschap, *Universitas Groningana* (1964) verwijst naar een bredere gemeenschap, die naast hoogleraren ook medewerkers en studenten omvat – en wellicht ook de alumni.

In lijn met deze bredere opvatting van wat een universiteit is of zou moeten zijn, probeerden de organisatoren van het lustrum ook de maatschappij meer bij het lustrum te betrekken. Niet altijd is dat gelukt. Het grote congres over de macht van de wetenschap (over mens en maatschappij) ging zoals gezegd niet door. Maar uit de opzet van de tentoonstellingen blijkt toch duidelijk dat men het bredere publiek wilde laten kennismaken met wat er binnen de muren van de universiteit gebeurde. Niet toevallig stond ook een dag voor de lokale en provinciale bestuurders in het Noorden op het programma, alsook een dag voor de landbouw (een agrarische dag, speciaal gewijd aan de landbouwcoöperatie, naar een idee van de econoom Meij). De uitgebreide aandacht die ten slotte aan de contacten met de pers besteed werd, met persconferenties, tv-uitzendingen en een voorlichtingsbrochure (*De groei van de Groninger Universiteit*),¹⁵ getuigt van een besef dat het contact met de maatschappij voor een moderne universiteit van levensbelang is. Sinds de oorlog leefde ook in Groningen het streven om zich niet op te sluiten in een ivoren toren, maar om zich juist nuttig te maken voor de maatschappij en te laten zien dat men in de universiteit de eisen die de maatschappij aan het onderwijs en het onderzoek stelde serieus nam. In 1914 was dat besef veel minder aanwezig geweest. Men was er toen min of meer van uitgegaan dat de universiteit als centrum van cultuur sowieso een vooraanstaande rol in de maatschappij speelde. In 1964 was dat niet meer voldoende. De universiteit was er voor de samenleving en moest voortdurend aantonen dat de maatschappij wat aan de universiteit had.

58 Harmen de Vos, hoogleraar godsdienstwijsbegeerte van 1948 tot 1966. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Zijn lustrumrede was een vervolg op zijn rectorale rede uit 1962, 'Homo ludens', over het spelelement in de academische cultuur.

dat de maatschappij wat aan de universiteit had.

In dat licht gezien is het evenwel opvallend dat de officiële lustrumrede, die op 25 juni door de voorzitter van de lustrumcommissie De Vos werd uitgesproken, een duidelijk waarschuwend woord liet horen aan het adres van al diegenen die hamerden op de noodzaak om de universiteit maatschappelijk relevant te maken. Omdat de vermaatschappelijking van de wetenschap in de jaren zestig de dominante trend was, mocht het betoog van De Vos over 'De plaats van de universiteit in de maatschappij' gerust een unzeitgemäss betoog genoemd worden.¹⁶

De Vos had het nadrukkelijk over 'de plaats van de universiteit in de samenleving', niet over 'de universiteit en de samenleving'. De universiteit staat niet buiten de samenleving om er vervolgens een relatie mee aan te gaan, maar is een orgaan van de samenleving. De wederzijdse afhankelijk-

heid van universiteit en samenleving is groot, betoogde de spreker, en wordt alleen nog maar groter. De maatschappij wordt meer en meer gestempeld door de toepassingen van de wetenschap, terwijl omgekeerd de universiteit naarmate zij groeit en meer geld nodig heeft ook meer te maken krijgt met de samenleving. In navolging van de Duitse socioloog Helmut Schelsky sprak De Vos, die zijn huiswerk had gedaan, in dit verband over de 'verwetenschappelijking van de maatschappij' en de 'vermaatschappelijking van de universiteit'. Zoals de maatschappij steeds meer de invloed ondergaat van de techniek, gebeurt dat ook op de universiteit. Zonder de nieuwe techniek zou de universiteit zelfs niet meer kunnen bestaan: 'Nog in het instituut, waar wetenschap beoefend wordt, die ver van het gewone maatschappelijke leven afstaat, rinkelt de telefoon, ratelt de schrijfmachine en stapelen de stencils zich op.'¹⁷ Met de techniek doen ook andere kenmerken van de moderne samenleving hun intrede: de bureaucratie, de hiërarchie, de arbeidsverdeling, het teamwerk, het streven naar efficiency en rendement, met het daarbij behorende rusteloze arbeidsethos. Onder verwijzing naar meerdere Duitse sociologen merkt De Vos op dat de universiteiten, die ooit de wetenschap beoefenden om de *bildung*, in de negentiende eeuw herschepen zijn in 'Produktionsstätte', waarop in de twintigste eeuw wel de verdere ontwikkeling tot 'Grossbetriebe' moest volgen.¹⁸

Die ontwikkeling heeft ook haar schaduwkanten, aldus De Vos. De maatschappij kan namelijk ook een te grote invloed op de universiteit uitoefenen. Dat zij geen invloed mag uitoefenen op de inhoud van het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs is, in het Westen, althans in theorie, communis opinio. Maar de universiteit kan ook op andere manier invloed ten kwade op de universiteit uitoefenen. Zoals in het verleden de wetenschap de 'ancilla theologiae' (dienstmaagd van de theologie) was, dreigt nu de wetenschap de dienstmaagd der maatschappij te worden. De maatschappij 'beschouwt hoe langer hoe meer de universiteit als een bedrijf, dat voor de maatschappij nuttige producten in de vorm van mensen en goederen in een steeds breder en sneller vloeiende stroom aflevert'.¹⁹ Veel mensen zien de universiteit als een bedrijf, waarvoor het middelbaar onderwijs de halffabricaten levert die in de universiteit verder worden bewerkt en na zo kort mogelijke periode weer aan de maatschappij worden teruggegeven het liefst zo veel mogelijk toegesneden op de praktijk. Daarnaast verwacht de maatschappij dat de universiteit allerlei zaken zal produceren of uitvinden die het leven kunnen veraangename of verlengen. Zelfs mensen en instanties van wie men dat niet zou verwachten nemen bewust of onbewust woorden in de mond die op zo'n utilistische visie op de universiteit wijzen. De Vos citeert de Raad van Europa, die had betoogd dat er, om de concurrentie met de landen achter het IJzeren Gordijn vol te kunnen houden, meer initiatieven moesten komen 'om alle hulpbronnen van de tegenwoordige wetenschap in dienst te stellen van de democratische maatschappij en aan de wetenschap van de vrije landen van Europa de onmisbare middelen te verzekeren, opdat alle Europeanen maximaal zullen profiteren van de vooruitgang van het onderzoek'.²⁰ Ook anderen laten zich in die zin uit. 'Men spreekt ook over het aanboren van talent, alsof jonge mensen aardgasbellen, en van studierendement, alsof studenten machines zijn.'²¹ Het is alsof het Westen, uit angst voor het Sovjetcommunisme, precies de ideologie overneemt die het communisme zo onmenselijk maakt.²²

Deze kritiek deed volgens De Vos geen afbreuk aan zijn betoog dat de universiteit niet alleen afhankelijk is van de maatschappij, maar deze ook heeft te dienen. Maar het

is goed te onthouden wat het betekent om 'te dienen'. Dat is niet hetzelfde als 'diensten verlenen', want daarmee raken we uit de persoonlijke en in de zuiver zakelijke sfeer:

Dienen is niet onkritisch doen, wat de ander graag wil, dat men voor hem doen zal. Dit is onderworpenheid en zelfs slaafsheid, waarmee men noch de ander, noch zichzelf 'een dienst bewijst', maar beiden naar beneden haalt. [...] Dienen doet degene, die in volle vrijheid, met behoud en, meer nog, ontplooiing van zijn eigen wezen, de ander helpt, hoe weinig ook, tot waarachtige humaniteit of menselijkheid te komen.²³

De Vos was zich ervan bewust dat hij hier een element van levensbeschouwing door zijn betoog vlocht, een levensbeschouwing waarin de mens centraal staat, dat wil zeggen de mens als enkeling in de gemeenschap en als eenheid van lichaam, ziel en geest, en waarin geestelijke waarden prevaleren. Hij meende echter hiermee in de beste traditie van het Westen te staan.

Toegepast op de universiteit betekende dat vervolgens dat de universiteit niet de onderdanige dienaars van de maatschappij heeft te zijn, maar dat zij meewerkt de maatschappij steeds humaner of menselijker te maken. Dat kan zij echter alleen doen, wanneer zij zichzelf blijft en trouw blijft aan haar grondidee. Hij beseftte dat hij nu voor onpraktische idealist zou kunnen worden uitgemaakt, iemand die nog in geestelijke waarden geloofde. Maar, zo betoogde hij, 'wij zouden ons opnieuw schuldig maken aan "La trahison des clercs", wanneer wij in het geheel niet meer in de macht van de geest geloofden en capituleerden voor een zgn. zakelijk denken, dat in werkelijkheid zuiver utilistisch-materialistisch is en de mens eerst in woorden en daarna in daden degradeert'.²⁴ De spreker deed in de rest van zijn betoog een poging te achterhalen wat nu de grondidee van de universiteit was.

Na een korte rondgang door de geschiedenis kwam De Vos erbij uit dat het primaire doel en dus het fundamenteel kenmerk van de universiteit was 'de beoefening van de wetenschap om de wetenschap zelf, dus van de arbeid zonder doel'.²⁵ Vanaf het begin van de universiteit was het een gegeven dat wetenschappelijke vorming nuttig was voor het uitoefenen van bepaalde maatschappelijke functies, maar dat bijkomende voordeel was nooit het hoofddoel geweest (een conclusie waar de heren die de Groningse universiteit in 1614 hadden opgericht van opgekeken zouden hebben). De universiteit moest geen 'Brotgelehrten' vormen, maar 'philosophische Köpfe' (Friedrich Schiller) en de instelling van de student moest er een zijn van 'enthousiasme' en niet van 'berekening' (Mme de Staël). Betekende dat nu dat De Vos een verdediging gaf van de universiteit als 'ivoren toren'? Misschien, maar daar was hij niet zo bang voor. Om te beginnen was het nog maar de vraag of de universiteit ooit zo'n ivoren toren was geweest als haar critici wel eens beweerden. Bovendien waren er ook genoeg 'keiharde zakenlieden' en 'Real-politici' die in vele opzichten uitermate wereldvreemd waren. Ook de steeds specialistischer wordende man van wetenschap raakte steeds meer opgesloten in zijn eigen hokje, wat hem trouwens steeds meer liet lijken op de man in de straat. Maar liever dan de verwijten te ontcrachten gaf hij een positieve draai aan het verwijt dat hij opkwam voor de universiteit als ivoren toren. Hij sloot zich aan bij de al eerder genoemde Schelsky, die had betoogd dat de werkers in de universiteit vrijheid, maar ook eenzaamheid nodig hebben. 'Wetenschappelijke arbeid vraagt een hoge mate van concentratie en deze is zonder rust en afzondering niet mogelijk.'²⁶

Wetenschap beoefenen omwille van haarzelf betekende niet dat de wetenschapsbeoefening geen zin of doel had. Zij wordt namelijk altijd beoefend 'om de geestelijke verrijking, die zij de beoefenaar van de wetenschap schenkt'. Weten maakt niet per se nobeler, maar weten maakt wel rijker, en onwetendheid armer. De Vos wist niets van de kwantumtheorie waarover Kommandeur had gesproken, maar hij kon zich heel goed voorstellen dat voor iemand die zo'n theorie doorziet een nieuwe wereld opengaat en dat hem dat met diepe vreugde vervult. Dat hoeft geen egoïsme te zijn, of parasiteren op de samenleving, want wie eens van de vreugde van het weten heeft geproefd zal graag zijn vreugde met anderen delen en wanneer dat weten het bestaan van anderen leefbaarder kan maken, zal hij dit des te eerder willen doen. 'Dit is althans zijn roeping als mens.'²⁷

De conclusie van De Vos was dus vrij eenvoudig: de universiteit dient de maatschappij door op belangeloze wijze zuivere wetenschap te beoefenen en zo veel mogelijk anderen daarin te laten delen, binnen en buiten haar muren. Zo levert zij een belangrijke bijdrage aan de cultuur en door de praktische toepassingen van de kennis wordt ook de leefbaarheid van de samenleving vergroot. De universiteit dient verder de maatschappij door het opleiden van mensen die wetenschappelijk gevormd zijn en die er ook – als het goed is – op voorbereid zijn om op verantwoordelijke wijze leiding te geven. Daarmee is de universiteit weliswaar een orgaan van de maatschappij, maar een relatief zelfstandig orgaan en zeker geen onderdeel, laat staan een radertje in een grote machine.²⁸ Dat is natuurlijk een ideaal, maar tijdens een lustrum leek het De Vos niet ongepast de universitaire gemeenschap dit ideaal voor te houden.

Wat De Vos hier uitgesproken had, zou zo tegenwoordig niet meer gezegd kunnen worden. Een woord als 'humaniteit' en een begrip als 'de macht van de geest' hebben inmiddels hun eenduidige betekenis verloren en niemand weet zich nog iets voor te stellen bij 'de roeping van de mens'. Maar de gedachte dat de wetenschap de samenleving eerder een dienst bewijst door kritisch, zelfstandig en zichzelf te blijven dan door slaafs aan de eisen van de maatschappij te voldoen, heeft nog niet aan overtuigingskracht ingeboet en de schaduwzijden van een strikt zakelijke benadering van de wetenschap als productiemachine zijn tegenwoordig even duidelijk als ruim vijftig jaar geleden. De kritische instelling van De Vos tegenover de toenemende vermaatschappelijking van de universiteit is dus nog altijd actueel.

Stond het betoog van De Vos dan haaks op het eerder geconstateerde algemene verlangens in de universitaire wereld om zich nuttig te maken voor de maatschappij? Toch niet. Wie ervoor pleitte om in het onderwijs en de wetenschap rekening te houden met de verlangens van de maatschappij, deed dat altijd in de veronderstelling dat de wetenschappers de regie behielden over de inwilliging van die verlangens. De wetenschappers dachten als het ware voor de maatschappij en willigden alleen die verlangens in die zij zelf als redelijk en noodzakelijk beschouwden. Dat is natuurlijk een niet geringe pretentie, die een hoogleraar in 1964 heel wat makkelijker uitsprak dan hij of zij heden ten dage zou doen, nu de eigendunk van de hoogleraren zoveel meer getemperd is en het wetenschapsbedrijf er zo anders uitziet. Maar het tegendeel, slaafse onderwerping aan de samenleving, heeft ook zo zijn schaduwkanten.

Misschien werd president-curator Polak, die in zijn eigen rede juist wel op de maatschappelijke dienstbaarheid van de wetenschap had gehamerd, bij het aanhoren van de

rede van De Vos herinnerd aan een kleine confrontatie, bijna een jaar daarvoor, met de bioloog Baerends, overigens allerm minst iemand die zich van de samenleving wilde afsluiten. In september 1963 suggereerde Polak de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, waarvan Baerends op dat moment decaan was, enkele onderwijs- en onderzoeksthema's op te pakken die hem van maatschappelijk belang leken. Hij noemde het Groningse aardgas, de opleiding van mijnningenieurs, de mossel- en oesterteelt op de Wadden, en de ruimtelijke ordening. Baerends hoorde Polak aan, maar antwoordde heel beslist: 'De keuze van de onderzoeksrichtingen door de tot de Faculteit behorende docenten binnen hun onderwijsopdracht moet geheel vrij zijn en onbeïnvloed door opportunistische beweegredenen.'²⁹ Daarmee kon Polak het voorlopig doen.

SLOT

Toch moeten de verschillen tussen De Vos en Polak niet overdreven worden. Beiden waren ervan overtuigd dat de Groningse universiteit een belangrijke en gewaardeerde bijdrage leverde aan het maatschappelijk en cultureel leven in Nederland. Dat de universiteit geprangd of beklemd was, een crisis doormaakte of in tijdnood verkeerde, viel niet op te maken uit hun redevoeringen. Natuurlijk hadden de universiteitsbestuurders hun zorgen. Over de achterblijvende financiële ondersteuning door de rijksoverheid, over de al te snelle groei van het aantal studenten (1200 eerstejaars in 1964, bijna 1400 in 1965), over de ongelukkige bestuurlijke constructie waarmee de universiteit moest zien te leven, en over de noodzaak om de studieduur binnen de perken te houden, het liefst tot vijf jaar. Maar de universiteit, vonden de bestuurders en de senaat, stond er goed voor. Alle problemen waren in principe oplosbaar en langs wegen van geleidelijkheid, in goed overleg met alle betrokken partijen, zouden er zeker oplossingen voor komen.

De heren hadden werkelijk geen idee wat hun nog te wachten stond.

DEMOCRATISCH
INTERMEZZO
(1965-1980)

INLEIDING

De jaren zestig vormen een mythe die maar niet wil sterven. Het decennium van de verbeelding, dat in Groningen pas goed begon na 1965, maar wel doorliep tot voorbij 1975, roept nog altijd associaties op met vrije jongerencultuur, popmuziek, seksuele revolutie, ontkerkelijking, Provo, protestdemonstraties en individuele ontplooiing als pedagogisch doel – en wiet, hasj en alcohol. Historici hebben die mythe al vele malen doorgeprikt. Het benadrukken van de meer spectaculaire manifestaties van de nieuwverworven vrijheden beneemt het zicht op de onderliggende structurele verschuivingen in de Nederlandse samenleving. Nederland veranderde in deze tijd grondig van karakter en aanzicht. Na jaren van soberheid en ascese was nu een tijd van hoogconjunctuur aangebroken. De lonen stegen, mensen beschikten over veel meer vrije tijd, de aanleg van het snelwegennet vorderde gestaag, de Deltawerken maakten Zeeland veilig en in de polders in de voormalige Zuiderzee, kort geleden drooggefallen, verzezen nieuwe steden als Lelystad en Almere. Ook de steden op het oude land breidden zich snel uit (in 1968 werd de eerste flat in de Bijlmermeer opgeleverd) en het kleinschalige landschap in de rest van Nederland werd rechtgetrokken dankzij de voortgaande ruilverkaveling. Kerken liepen leeg, ouderlijk gezag boette aan betekenis in en het verzuilde bestel begon te kraken. Veel daarvan was echter begonnen of bedacht in de jaren vijftig. En er waren schaduwkanten aan de nieuwverworven vrijheden, zoals bandeloosheid en nieuwe vormen van onvrijheid. Toch houdt de mythe dat in de jaren zestig de verbeelding aan de macht kwam makkelijk stand. Want wie in die jaren opgroeiende, werd nooit oud.¹

De Nederlandse universiteitsgeschiedenis van de jaren zestig vertoont hetzelfde beeld. De reputatie van progressieve docenten is onverminderd groot en de namen van de studentenleiders van het eerste uur worden plaatselijk nog altijd met ere genoemd. Over de ideologische helden van toen – Herbert Marcuse en Che Guevara voorop – nog steeds geen kwaad woord (Marx is een ander geval). Niemand die toen leefde had het spektakel willen missen. Ook hier is wel het besef ingedaald dat oppervlakkige verschijnselen – zoals het lange haar van de studenten en hun promiscuïteit – misschien te veel zijn benadrukt en dat de schaduwzijden van de democratisering – het oeverloze vergaderen, de zinloze bezettingen, het onverdraagzame radicalisme van een minderheid – de universiteit meer kwaad dan goed hebben gedaan. Desalniettemin erkent iedereen dat de jaren van de universitaire democratisering een dramatisch hoogtepunt vormen in de geschiedenis van elke universiteit.

En terecht, want het ging ergens over. Ook hoogleraren zagen in dat de dagen van de klassieke universiteit geteld waren en dat er een nieuwe tijd was aangebroken. De

Groningse kerkhistoricus Willem Frederik Dankbaar hield in september 1970 als rector magnificus de Groningse academische gemeenschap voor dat de universiteit op een tweesprong stond. Zou de universiteit de weg inslaan van de technocratie, ‘waarbij men zich, koel zakelijk, in zijn overtuigingen laat leiden door wat technisch mogelijk en economisch efficiënt is’? Of zou de universiteit kiezen voor democratie, het systeem dat de normen aanlegt van ‘waarheid, rechtvaardigheid, vrijheid en zorg voor de medemens’? Voor Dankbaar was de keuze niet moeilijk: ‘Wij zijn van mening dat in een democratisch bestel de technologie het best aan de teugel gehouden kan worden, opdat zij niet op hol zal slaan en de mens onder de voet raakt.’²² Daarom steunde hij, ondanks enkele pijnlijke conflicten, volmondig de democratisering van de Groningse universiteit rond 1970.

De analyse van Dankbaar heeft nog altijd haar bruikbaarheid niet verloren. De Nederlandse universiteiten maakten na de oorlog, net als de maatschappij als geheel, een snelle modernisering door. Die modernisering had twee kanten. Enerzijds was er, mede als antwoord op de steeds grotere toeloop van studenten, het streven naar efficiency, een doelmatiger opzet van het onderwijs en onderzoek. Anderzijds was er een diep verlangen naar een meer egalitaire samenleving, naar het slechten van hiërarchische structuren en naar het omzetten van de universiteit in een democratische gemeenschap, waarin docenten en studenten een gelijkwaardiger positie zouden innemen.

Tot op zekere hoogte kan het streven naar efficiëntie en zakelijkheid goed samengaan met een verlangen naar democratischer verhoudingen. Hiërarchie in een universiteit is vaak verre van efficiënt en kan vernieuwing in de weg zitten. Maar beide tendensen kunnen ook behoorlijk met elkaar botsen. Precies dat was het geval in de jaren zestig en zeventig. Had aanvankelijk de antihiërarchische beweging de overhand en werd in korte tijd ook de Groningse universiteit, van hoog tot laag, gedemocratiseerd, na 1972, toen de grenzen van de groei in zicht kwamen en Nederland er economisch minder florissant voor kwam te staan, was het nog maar de vraag of de democratisering zou beklijven. Zou zij ook op langere termijn kenmerkend blijven voor de ‘moderne’ universiteit?

10 DE DEMOCRATISERING (1965-1973)

Een moderne universiteit is niet alleen een instelling voor hoger onderwijs en een centrum van wetenschappelijk onderzoek. Een universiteit is ook een bedrijf, waar veel mensen werken en veel geld in omgaat. In het studiejaar 1965-1966 verzorgde de Groningse universiteit onderwijs voor bijna 7000 studenten, inclusief degenen die een opleiding volgden. Dit aantal steeg in de jaren daarna nog tot ongekennde hoogte: tien jaar later, in 1975-1976 waren er al 14.166 studenten ingeschreven. Voor het onderwijs aan deze studenten beschikte de universiteit in 1966 over 1771 formatieplaatsen en was de zogenaamde Algemene Dienst, zoals het bureau van de universiteit, de ondersteunende diensten en de bibliotheek, nog eens goed voor 285 formatieplaatsen. In totaal werkten dus ruim 2000 mensen bij de universiteit, en de universiteit was daarmee de grootste werkgever in het noorden des lands (tien jaar later waren er meer dan 3500 mensen werkzaam bij de universiteit).¹ De exploitatierekening bedroeg in 1966 ruim 66 miljoen gulden, waarvan het overgrote deel, namelijk zo'n 54 miljoen, uit de rijksbijdrage kwam. Daarnaast beschikte de universiteit dat jaar ook nog eens over een bedrag van ruim 27 miljoen voor investeringen in gebouwen, zowel voor nieuwbouw als voor onderhoud en verbouwing van de vele tientallen bestaande gebouwen. Een bedrag van net iets meer dan 3 miljoen gulden voor uitbreiding en vernieuwing van het Academisch Ziekenhuis was daar niet eens bij inbegrepen.²

Wie dat allemaal tot zich door laat dringen en zich tegelijk realiseert hoe dit bedrijf bestuurd werd, kan niet anders dan concluderen dat dat op een zeer archaïsche wijze gebeurde. Volgens de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 waren nog steeds curatoren aangesteld voor het beheer en het toezicht op het naleven van de wet, zeven ervaren bestuurders die hun hoofdfunctie echter elders hadden. President-curator N.J. Polak, die sinds 1962 die positie bekleedde, was plaatsvervangend voorzitter van het gerechtshof in Leeuwarden, waar hij ook woonde. Hij leunde voor het besturen van de universiteit daarom sterk op de secretaris van de universiteit, Harry Addens, het hoofd van het bureau van de universiteit. De verantwoordelijkheid voor onderwijs en onderzoek berustte daarentegen bij de senaat, een amorfe groep van (in 1966) 144 gewone hoogleraren. Alleen al door de omvang van dit lichaam kon het niet naar behoren functioneren; de senaatskamer in het Academiegebouw kon al die hoogleraren onmogelijk bevatten en de senaat kwam dan ook maar zelden meer bijeen.³ Het gevolg was dat in de praktijk het dagelijks bestuur van de senaat (de rector magnificus en de assessoren) in feite zelfstandig moest opereren. Maar ook dit gremium bestond uit deeltijdbestuurders, die slechts voor een paar jaar een bestuurlijke taak uitoefenden en in de regel hun tijd liever aan hun vak besteedden. Ook de decanen, die de tamelijk auto-

nome faculteiten bestuurden, moesten het bestuurswerk erbij doen. Hun onderwijs en onderzoek liepen gewoon door.

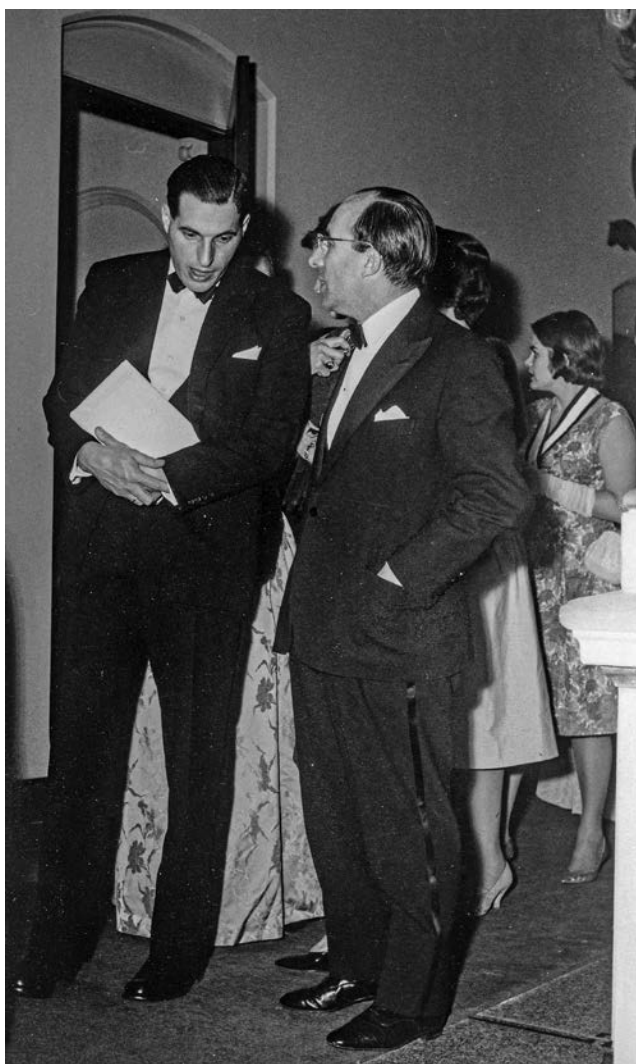
Dit probleem was al heel lang onderkend en het werd urgenter naarmate de universiteit groeide en groeide. Daarom deed de senaat al in de jaren vijftig en in het begin van de jaren zestig voorzichtige pogingen om het bestuur van de universiteit te professionaliseren en in ieder geval het college van curatoren en de senaat beter te doen samenwerken. De wet liet een fusie van beide gremia niet toe, maar regelmatig overleg tussen beide was wel het minste wat men kon nastreven. Tussen 1960 en 1963 had een commissie van de senaat, de Commissie Versterking Bestuurskracht, allerlei voorstellen gedaan, maar daarvan was weinig terechtgekomen. Het enige wat het had opgeleverd was de benoeming van een meerjarige rector, maar nadat de farmaceut F.H.L. van Os dit ambt vier jaar had vervuld, werd zijn opvolger, de jurist E.H. s'Jacob, slechts voor twee jaar benoemd (hij was rector magnificus van 1965 tot 1967). Wat er uiteindelijk overbleef was dat het college van curatoren en de senaat wekelijks met elkaar overlegden en dat dit zogenaamde college van dagelijks overleg de facto het bestuur van de universiteit op zich nam.⁴ Bestuurders bleven over een beter bestuur dromen, maar verder dan dat kwam het niet.⁵

DE BOM VAN MARIS

Terwijl het op lokaal niveau niet lukte om tot wezenlijke modernisering van het bestuur van de universiteit te komen, werd op landelijk niveau wel een serieuze poging gedaan.⁶ Het initiatief kwam dit keer van de voor de meeste academieburgers wat schimmige Academische Raad in Den Haag. Deze bestond uit vertegenwoordigers van de colleges van curatoren en senaten van de afzonderlijke universiteiten, ook de bijzondere universiteiten, aangevuld met een aantal door de minister aangewezen vertegenwoordigers van 'de maatschappij'. Dit orgaan was in 1960 wettelijk ingesteld om een schakel te vormen tussen de universiteiten onderling en tussen de universiteiten en de samenleving, alsook om de regering te adviseren over alles wat er op de universiteit gebeurde. Dit keer wilde de Academische Raad een advies uitbrengen over de bestuurlijke structuur van de universiteiten en hogescholen, wat eraan schortte en wat eraan gedaan kon worden. Hij stelde daartoe op 2 november 1965 een commissie in waarin zes heren zaten die stuk voor stuk ervaring hadden op het gebied van bestuur en beheer, zowel binnen als buiten de universiteit. Twee van hen kwamen uit Groningen: de eerdergenoemde secretaris van de universiteit Addens en zijn ambtsvoorganger, inmiddels hoogleraar rechten, J.L.H. Cluysenaer. Verder waren lid de Delftse hoogleraar meetkunde en mechanica O. Bottema, die van 1951 tot 1959 ook rector magnificus van de Technische Hogeschool Delft was geweest,⁷ de Leidse president-curator dr. E.H. Reerink (directielid van Philips-Duphar en vicevoorzitter van de Raad) en de directeur-kanselier (algemeen manager) van de Universiteit van Amsterdam dr. Franz Bender (in een eerder leven een hoge ambtenaar bij het ministerie van Onderwijs).⁸ Voorzitter van de commissie was de voorzitter van de Academische Raad, ir. A.G. Maris, die voor zijn pensionering en daaropvolgende benoeming bij de Academische Raad directeur-generaal bij Rijkswaterstaat was geweest. Maris was een goedlachse, vitale man

met een eirond, glimmend kaal hoofd en een stevige bril, een man die van aanpakken hield. Bij Rijkswaterstaat was hij verantwoordelijk geweest voor het dijkherstel na de Watersnoodramp van 1953, had hij de Deltacommissie voorgezeten en had hij de leiding gehad bij onder andere de bouw van de Velsertunnel en het droogleggen van de zuidelijke IJsselmeerpolders. Aan hem was het wel toevertrouwd nu ook de universiteiten op de schop te nemen.

De commissie liet er geen gras over groeien. Op 27 april 1967 kreeg de Raad een eerste versie van het rapport te zien en na discussie volgde in december nog een toelichting. Omdat het Utrechtse studentenblad *Trophonios* eind november al enige elementen uit het rapport openbaar had gemaakt, besloot de Raad het rapport alvast te publiceren, ook al moest hij er nog een definitief oordeel over uitspreken. In februari 1968 rolde het rapport *Zelfstandige taakvervulling van de universiteit en hogeschool van de persen van de Staatsuitgeverij* in Den Haag en een maand later werd het in de universiteiten en hoge-

59 Harry Addens (links), secretaris van het college van curatoren en lid van de commissie-Maris, in gesprek met minister J. Cals van OK&W, 18 februari 1963. Collectie Universiteitsmuseum Groningen Cals legde op die dag een werkbezoek af aan de Groningse universiteit, bezocht enige laboratoria en ontmoette 's avonds verschillende groeperingen uit de universitaire gemeenschap.

scholen verspreid.⁹ In slechts tien bladzijden zette de commissie-Maris uiteen hoe de universiteit in het vervolg bestuurd en beheerd diende te worden. Aan de vraag welke 'onvolkomenheden' in het bestuur en beheer van de universiteiten er misschien voor zorgden dat de instellingen niet zo goed functioneerden en hoe die onvolkomenheden verholpen konden worden, maakte de commissie weinig woorden vuil. Het probleem zat dieper dan enige onvolkomenheden. Om de universiteit goed te kunnen laten werken moest er een eind komen aan de eeuwenoude dualistische bestuursstructuur. De commissie begon daarom meteen na de inleidende opmerkingen met het formuleren van de eisen waaraan elke goed bestuurde organisatie moest voldoen, en liet dat volgen door een korte schets van de geheel nieuwe organisatie van de universiteiten die zij op het oog had. Die week op tal van punten radicaal af van de bestaande organisatiestructuur en de in een tijd van eeuwen gegroeide tradities. Maris gooide daarmee een knuppel in het universitaire hoenderhok, met onvoorziene gevolgen.

Het rapport begon nog wel met de concessie dat de universiteit geen normaal bedrijf is. Er wordt geen winst gemaakt en het 'product' is moeilijk op kwaliteit te beoordelen.¹⁰ Maar aan een universiteit kunnen wel soortgelijke eisen worden gesteld als aan een gewoon bedrijf. Uitgangspunt moet zijn dat elke organisatie een functie heeft, een eigen doel dat iedereen in de organisatie zich eigen moet maken. Dat kan alleen als er 'eenheid van beleid' is en een goede coördinatie om het gestelde doel te bereiken. Naarmate de organisatie complexer wordt, zullen de formulering van het beleid en de coördinatie van de werkzaamheden alleen maar meer aandacht moeten krijgen. Vanuit een centraal punt moet leiding gegeven worden en vanuit dat punt moet elk onderdeel een eigen taak toegewezen krijgen. Dat is efficiënt en maakt snelle aanpassing aan veranderende omstandigheden mogelijk. Samengevat betekende dat dat er aan drie voorwaarden moest zijn voldaan: dat aan het hoofd van de organisatie een homogeen orgaan staat dat de eenheid van beleid waarborgt; dat verantwoordelijkheden en verplichtingen van elk onderdeel duidelijk zijn vastgelegd; en dat er sprake is van een heldere en soepel verlopende communicatie, zowel horizontaal als verticaal.

Het was volgens de commissie evident dat de universiteit op al deze punten faalde. Het beleid op het gebied van onderwijs, onderzoek en beheer kon daarom niet meer overgelaten worden aan curatoren en senaat. Er moest een nieuw centraal orgaan in het leven geroepen worden, dat als 'stuwende kracht' moest optreden, daarbij geholpen door een ambtelijk apparaat. In dat centrale orgaan moesten leiderschap en organisatietalent verenigd zijn, terwijl minstens één van de leden van dat bestuur vertrouwd diende te zijn met onderwijs en wetenschap. Lagere organen, zoals faculteiten, secties en vakgroepen, moesten weliswaar gestimuleerd worden tot 'zelfwerkzaamheid', natuurlijk binnen de richtlijnen van het centrale orgaan, maar ze moesten ook tot de orde geroepen kunnen worden als ze die richtlijnen niet in acht namen of anderszins hun taak niet naar behoren uitvoerden. De academische vrijheid op het gebied van onderwijs en onderzoek stond niet ter discussie, maar onderwijs en onderzoek zijn wel gebonden aan de materiële, personele en financiële randvoorwaarden die uit het beleid van de instelling volgen. Er moest verder een actief personeelsbeleid gevoerd worden om de universiteit in staat te stellen slagvaardig te reageren op veranderingen in de wetenschap en de maatschappij. Het beheer ten slotte behoorde in handen te liggen van 'daartoe speciaal aangetrokken deskundigen'.¹¹

Alleen al uit het laatste viel op te maken dat het voorstel van de commissie-Maris in één klap een einde wilde maken aan de ‘professorenuniversiteit’, die gekenmerkt werd door het zelfbestuur van de wetenschappelijke staf en waarin hoogleraren verantwoordelijk waren voor het beheer van hun instituut of afdeling. In een professorenuniversiteit denken en handelen de hoogleraren vanuit het besef dat zij de universiteit zijn en dat eventuele beroepsbestuurders en managers tot de infrastructuur behoren, die alleen aangetrokken zijn om hun het werken mogelijk te maken. In de ‘managersuniversiteit’ die Maris en de zijnen voor zich zagen, waren de verhoudingen precies omgekeerd: de hoogleraren (en meer in het algemeen de leden van de wetenschappelijke staf) waren het personeel dat in dienst was van de bestuurders, die er met hun ambtenaren voor zouden zorgen dat de staf het beleid uitvoerde dat de managers aan de top hadden geformuleerd.

Dat deze omkering van de bestaande orde inderdaad de bedoeling was, bleek ook uit de schets van de concrete organisatievorm die het rapport-Maris presenteerde. Aan de top staat het *presidium*, bestaande uit drie door de minister aangewezen beroepsbestuurders met volledige dagtaak en navenante bezoldiging, die alleen verantwoording hoeven af te leggen aan de minister. Dit *presidium* wordt bijgestaan door een *algemeen college van overleg*, bestaande uit de leden van het *presidium* en de decanen van de faculteiten. Het *presidium* hoeft over zijn beleid geen verantwoording af te leggen aan dit overlegorgaan, maar kan wel in het bestuursreglement vastleggen welke besluiten het pas kan nemen na overleg te hebben gevoerd met dit orgaan. Geheel naast de hiërarchische bestuursstructuur staat een *universiteitsraad*, waarin de in de academische gemeenschap levende inzichten en verlangens geformuleerd en bij het *presidium* op tafel gelegd kunnen worden. Deze *universiteitsraad* bestaat uit de leden van het *presidium*, vertegenwoordigers van de wetenschappelijke staf, alumni van de universiteit en studenten die door hun verenigingen zijn aangewezen (aan een vertegenwoordiging van het niet-wetenschappelijk personeel werd niet gedacht). Het *presidium* is geen verantwoording schuldig aan de *universiteitsraad*.

Dit patroon van verantwoordingsplicht en taakomschrijving herhaalde zich op lagere niveaus. De faculteiten werden bestuurd door een door het *presidium* aangewezen *decaan* (met volledige dagtaak en navenante salariering), die werd bijgestaan door een *faculteitscollege van overleg* (bestaande uit de *decaan* en maximaal vier voorzitters van de *secties*, dat wil zeggen de subfaculteiten, en de grote instituten). De *decaan* is alleen verantwoording schuldig aan het *presidium* van de universiteit. De *secties* nemen de plaats in van de subfaculteiten en zijn op hun beurt weer opgedeeld in *vakgroepen* (in kleinere faculteiten kon een indeling in *vakgroepen* achterwege blijven). Alles is volgens het schema van Maris c.s. vastgelegd in bestuursreglementen die door het naasthogergelegen orgaan moeten worden goedgekeurd en die dit naasthogergelegen orgaan de bevoegdheid geeft corrigerend op te treden. Deze regeling brak met de hinderlijke autonomie van de faculteiten en zou voorkomen dat de faculteiten effectief het beleid van het centraal bestuur zouden kunnen blokkeren, een van de door de commissie genoemde euvels in de bestaande organisatiestructuur. De verantwoordingsplicht jegens het naasthogergelegen orgaan strekt zich echter niet uit (ook dat moest wettelijk worden vastgelegd) tot ‘de wetenschappelijke opvattingen en de uitdrukking daarvan in onderwijs en wetenschapsbeoefening’.¹² De academische vrijheid bleef dus

in de plannen van Maris en de zijnen overeind, al werd zij wel teruggebracht tot haar smalst denkbare vorm. Toch was 'vrijheid' wel waar het om draaide. Aan het slot sprak de commissie namelijk de vrome overtuiging uit 'dat met de verwezenlijking van de voorgestelde structuur zoveel waarborgen voor een goed beleid worden gegeven dat de minister ertoe kan overgaan aan de universiteit grotere vrijheid van handelen te geven'.¹³

Maar vrijheid voor wie? Voor de hoogleraren, die gedegradeerd werden tot het personeel van een driehoofdige directie die niet per se uit de wetenschappelijke wereld hoeft voort te komen? Of toch vooral die van de directie, die zich, mits zij het een beetje aardig verpakte, geheel zelfstandig het beleid kon bepalen? En wat te denken van de studenten, die in het plan amper voorkwamen?¹⁴ De leden van de commissie-Maris gingen er kennelijk van uit dat de studenten zich net zo gemakkelijk zouden schikken in het droombeeld van een moderne, langs strakke lijnen opgebouwde universiteit als de inwoners van Amsterdam zich lieten opbergen in de hoogbouwutopie die 'de Bijlmer' heette.

DE ONTVANGST VAN HET RAPPORT-MARIS

Als de leden van de commissie-Maris hadden gehoopt de universiteiten met hun rapport een dienst te bewijzen, dan kwamen ze er snel achter dat dat een vergissing was. Universitaire bestuurders binnen en buiten de Academische Raad wisten, na aanvankelijk opbouwende kritiek te hebben geleverd, in juni 1968 niet hoe snel ze zich van de ideeën van Maris moesten distantiëren. Ook studenten lieten luid en duidelijk merken dat ze niet van het rapport van de commissie gediend waren. Daardoor is wel eens de indruk gewekt dat de voorstellen van Maris en de zijnen 'uit de tijd' waren. Maar zo ligt het niet. Die voorstellen pasten in het klimaat van 'het einde van de ideologie' en de nieuwe zakelijkheid die in Nederland tijdens de wederopbouw was gaan heersen. Daarin was de politiek grotendeels ontdaan van ideologische motieven, politiek was het kundig beheren van technisch soms lastige kwesties. Het probleem van de commissie-Maris was eerder dat zij nét te laat kwam met haar plannen. Inmiddels was namelijk in Nederland een andere wind gaan waaien. De zakelijke manier van politiek bedrijven ontmoette meer en meer wantrouwen, en democratisering gold steeds meer als een eis van de tijd. De tegenstanders van Maris werden daarbij zeer geholpen door de indruk die de gebeurtenissen in het nabije en minder nabije buitenland maakten.

Nog voor de publicatie van het rapport had het dagelijks bestuur van de Academische Raad al de nodige kritiek op het rapport gegeven. Er waren vragen over de noodzaak van zo'n rigoureuze ingreep: de afschaffing van de rector magnificus en de senaat, de macht van het presidium en de onmacht van de universiteitsraad. Het dagelijks bestuur wilde in ieder geval een of twee hoogleraren in het presidium opnemen. Tijdens het rectorenoverleg in oktober 1967 pleitten ook de rectoren van de verschillende universiteiten voor het behoud van hun functie. Zij plaatsten vraagtekens bij de strikt hiërarchische structuur die Maris en de zijnen voorstelden en zagen liever een aanpassing van de bestuursstructuur die binnen de grenzen van de bestaande Wet op het Hoger Onderwijs bleef.¹⁵ Maar Maris was niet onder de indruk van deze kritiek, die zijns in-

ziens het dualisme in de universitaire structuur liet voortbestaan. In haar toelichting op het voorstel gaf de commissie geen haarbreed toe aan de critici.

Onder studenten leefde meer fundamentele kritiek op het rapport-Maris.¹⁶ De studentenbeweging in Nederland, vooral belichaamd in de Studentenvakbeweging (SVB), had zich tot dat moment nauwelijks ingelaten met het bestuur van de universiteit en zich geconcentreerd op de materiële belangenbehartiging van de studenten (studentenvoorzieningen en beurzen). Studenten namen deel aan de studieraden die sinds 1965 in vrijwel alle faculteiten waren opgericht om onderwijskwesties met de hoogleeraren te bespreken, maar zij eisten nog geen rol op in het bestuur van de universiteit. Anders dan in het buitenland was er nauwelijks sprake van openlijk maatschappelijk engagement, zoals sinds de studentenonlusten in Berkeley (Californië) in 1964 elders vrij gebruikelijk was. In Nederland werd wel geprotesteerd tegen de oorlog in Vietnam, waar de Amerikanen de opmars van de communistische Vietcong trachtten te stuiten, maar bij deze protesten, die een hoogtepunt bereikten in 1967, speelden studenten geen hoofdrol. Het rapport-Maris veranderde dit allemaal en werkte als een katalysator voor de politisering van de studentenbeweging. Niet onmiddellijk in Groningen, waar de afdeling van de SVB en de overkoepelende Gronstra zich alleen nog met de belangenbehartiging van de student bezighielden.¹⁷ Maar wel in Nijmegen, waar de SVB haar oorsprong had. Kritische studenten organiseerden daar in april 1968 een meerdaags seminar over het rapport-Maris, dat uitmondde in de brochure *Universiteit en onderneming*, geschreven door de vier Nijmeegse (oud-)studenten Hugues Boekraad, Michel van Nieuwstadt, Ton Regtien en Henk Sips.¹⁸ Op 13 mei 1968 werd dit rapport aangeboden aan Maris. Hoewel de vier auteurs zeker niet spraken namens alle studenten, was wat er in die brochure stond wel de weerslag van het denken van de meer activistische studenten, die duidelijk hun stempel drukten op de discussie, uiteindelijk ook in Groningen.¹⁹

Universiteit en onderneming is een heldere en kritische analyse van het rapport-Maris. Het is, aldus een commentator, 'geschreven met het jeugdig vuur van de pasbekeerde Marxist bij het uitvoeren van zijn eerste grote historisch-materialistische analyse'.²⁰ De auteurs leggen het autoritaire en technocratische karakter van de blauwdruk die Maris en de zijnen hadden ontwikkeld bloot en ze maken aannemelijk dat de bestuursstructuur die Maris en de zijnen hadden ontworpen rechtstreeks was ontleend aan de bestuursstructuur van grote ondernemingen, waar ook een centraal bestuur de grote lijnen uitzet die de werknemers, van hoog tot laag, moeten volgen. De hoogleraren zijn volgens Boekraad c.s. niet meer dan 'ploegbazen' die ervoor moeten zorgen dat op het niveau van de werkvloer de richtlijnen en instructies van hogerhand worden nageleefd, en wel zo efficiënt mogelijk. Weliswaar kregen de lagere organen enige ruimte voor zelfwerkzaamheid, maar dat was alleen bedoeld om hun feitelijke onmacht te verhullen, want echt ruimte om fundamenteel andere keuzes te maken dan het presidium hadden de hoogleraren niet. 'De vrijheid, die hoogleraren en hun staf worden [sic] ontnomen, wordt hun tegelijk als verbale vrijheid voor ogen getoverd.'²¹

De parallel tussen de nieuwe universitaire bestuursstructuur en de organisatie van de grote industriële ondernemingen was ook niet zo verbazingwekkend volgens de auteurs. De leden van de commissie-Maris en de kring waaruit zij voortkwamen, zoals de curatoren van de Nederlandse universiteiten, hadden aantoonbaar nauwe banden

met de industrie, als commissaris, bestuurder of directielid (over commissariaten werd niets gezegd). Voor Groningen hadden de auteurs van de brochure kennelijk die connectie niet kunnen aantonen, hoewel de kersverse, in 1966 benoemde Groningse curator ir. J.M.Ph. Bongaerts directeur was van de Nederlandse Aardolie Maatschappij. Waarom die link met het bedrijfsleven cruciaal was, legden de auteurs al in de inleiding uit:

De economie wordt in toenemende mate afhankelijk van de research, en de research is de technologische verenging van vrij wetenschappelijk onderzoek – een verenging die niet alleen op de laboratoria der grote concerns haar beslag krijgt [...]. De verwetenschappelijking van de industrie betekent onvermijdelijk ook industrialisering van de wetenschap. En op de industrialisering van de wetenschap volgt de invoering van het organisatiemodel van de grote onderneming op de universiteiten en hogescholen als een echo.²²

In de kringen waaruit curatoren en kroonleden van de Academische Raad zoals Maris voortkwamen, de hoge ambtenaren en captains of industry, werd al veel langer verkondigd dat Europa de technologische achterstand ten opzichte van de Verenigde Staten alleen kon inhalen als de verwetenschappelijking van de productie op een veel hoger plan zou worden gebracht. De moderne westerse wereld was in een stadium aanbeland waarin niet kapitaal en arbeid, maar kennis en technologie het beslissende verschil maakten (men kan ook zeggen dat Nederland een kenniseconomie was of was geworden).²³ Om grote bedrijven in Europa concurrerend te houden moest er dus veel meer research worden verricht dan vroeger. Dat konden die bedrijven niet allemaal zelf opbrengen, ook al stopten ze daar al veel geld in, daarvoor moest de staat de door haar gefinancierde universitaire laboratoria inschakelen. De inschakeling van de universiteit in dat proces van kennisvergaring ten behoeve van de industrie was volgens de auteurs van *Universiteit en onderneming* het ultieme doel van de wijziging van de bestuursstructuur van de universiteit: om de universiteit dienstbaar te maken aan de grote ondernemingen, moesten de universiteiten ook georganiseerd worden als een onderneming, moesten de opleidingen van alle franje worden ontdaan om alleen goedkope, jonge en plooibare werknemers af te leveren, en moest het onderzoek zich nog meer richten op de behoeften van de industrie. Na de arbeider was het volgens de samenstellers nu de beurt aan de student om te worden ingekapseld, geëxploiteerd en uitgebuit door het grootkapitaal. Vandaar de nadruk op efficiency, de verkorting van de studieduur, de sterke inperking van de academische vrijheid, de scheiding van onderwijs en onderzoek, en het buiten de discussie plaatsen van de vraag wat het doel zou kunnen zijn van de universiteiten. In de wet vastgelegde taken van de universiteit als de bevordering van het inzicht in de samenhang der wetenschappen, het stimuleren van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef en de zelfstandige beoefening der wetenschap vielen geruisloos uit de boot.²⁴

De auteurs van de brochure waren duidelijk in datgene waar ze tegen waren, maar niet in waar ze vóór waren. Op een herleving van een 'liberaal universitair bestel', waarin alleen de hoogleraren de dienst uitmaakten, zaten ze niet te wachten. Zij zochten het juist in meer democratische verhoudingen. 'Alleen die kritiek kan adequaat zijn, die de onomkeerbare processen van massificatie en specialisering zonder wrok in zich opneemt, en naar een democratisch antwoord zoekt.'²⁵ Iets concreter wordt het verder-

op als de Nijmeegse studenten zich scharen achter de studenten elders in de wereld die de universiteit voor zich opeisen 'als experimenteerruimte voor nieuwe democratische verhoudingen [...] om vandaar uit nieuwe democratische verhoudingen in de maatschappij gestalte te geven'.²⁶ De universiteit dus als proeftuin van de nieuwe, waarlijk democratische samenleving.²⁷ Dit is een gedachte die vooral gepropageerd werd door een beweging onder West-Duitse studenten, de zogenaamde *Kritische Universität* of, in eigentijdse Nederlandse spelling, de *Kritiese Universiteit* (KrU). Het begin van de *Kritiese Universiteit* ligt in juni 1967 in West-Berlijn, waar toen hevige gevechten uitbraken tussen linkse studenten van de *Freie Universität* en de politie. Daarbij liet één student het leven, Benno Ohnesorg. De studenten lagen al enige tijd in de clinch met het universiteitsbestuur over hun verlangen naar democratische hervormingen. Nu wilden zij naar aanleiding van het bezoek van de sjah van Perzië, tegen wiens repressieve bewind al een tijdlang werd geprotesteerd, een manifestatie houden met als spreker onder anderen de Duits-Amerikaanse filosoof Herbert Marcuse, schrijver van de maatschappijkritische bestseller *One Dimensional Man*. Maar de rector van de universiteit had die bijeenkomst verboden vanwege het politieke karakter ervan. Wetenschap en politiek dienden volgens hem gescheiden te blijven. Die weigering wakkerde een felle discussie aan over de verhouding tussen universiteit en maatschappij, waarbij kritische studenten het standpunt innamen dat studenten niet alleen kritisch bezig moeten zijn met de wetenschap, maar zich ook kritisch moeten opstellen tegenover de maatschappij. De universiteit moest niet een kweekplaats zijn van apolitieke vakidioten die kritiekloos en geruisloos door hun latere broodheren in het arbeidsproces konden worden ingeschakeld, maar een 'laboratorium van maatschappijkritiek', dat mensen afleverde die zich bewust waren van de fouten en gebreken van de samenleving en op grond daarvan daadwerkelijk stelling namen. Dat was althans de boodschap zoals de auteurs van de Nijmeegse brochure die hadden begrepen en die de ideologische achtergrond vormde van hun analyse van het rapport-Maris. Wetenschap was niet waarde vrij, maar had altijd maatschappelijke implicaties en was daarmee inherent politiek van karakter. In die geest organiseerde de SVB in Nijmegen werkgroepen over wetenschapstheorie, de kritische maatschappijleer van de Frankfurter Schule, het marxisme, seksualiteit en samenleving, fascisme en autoritair gedrag en dergelijke.²⁸

De reacties op de Nijmeegse brochure waren niet bepaald positief. 'In ons goede vaderland gaat het doorgaans niet zo erg geëmotioneerd toe: studenten in Parijs beklommen de barricades, in Duitsland bezetten zij de universiteitsgebouwen, in België vechten zij met de politie, maar in Nederland schrijven zij een rapport,' aldus het *Algemeen Dagblad* op 21 mei 1968.²⁹ Het klopte dat Nederlandse studenten geen barricades hadden opgeworpen, niet met de politie hadden gevochten en geen universiteitsgebouwen hadden bezet, maar ze hadden wel degelijk gedemonstreerd tegen het kolonelsbewind in Griekenland, de dictatuur van Franco in Spanje en de oorlog in Vietnam, en natuurlijk tegen bezuinigingen op het hoger onderwijs en in het bijzonder het beuzenstelsel. De Nederlandse studenten begonnen hun traditionele politieke afzijdigheid op te geven en mengden zich nadrukkelijk, soms samen met progressieve docenten, in de strijd tegen onderdrukking in vooral de derde wereld. Naar het voorbeeld van het buitenland ging kritiek op de gang van zaken op de universiteit hand in hand met kritiek op de maatschappij in het algemeen en allerlei repressieve ontwikkelingen

op politiek vlak. In de tweede helft van mei 1968 ageerde de SVB in Nijmegen, Amsterdam en andere universiteitssteden door middel van protestbijeenkomsten en demonstraties tegen de plannen van Maris.

Groningen liep daarbij wederom niet voorop. De landelijke SVB had zich al rond 1965 uitgesproken voor de democratisering van de universiteit, maar de Groningse afdeling hield zich nog hoofdzakelijk bezig met materiële belangenbehartiging, ook toen ze de grootste partij in de Gronstra was geworden. Zo was er in 1966 en 1967 veel te doen over de verlaging van het bedrag dat beursstudenten per maand van de overheid kregen. Maar in vergelijking met wat er in andere steden gebeurde, was de stemming onder de studenten in Groningen uiterst gematigd. Rector magnificus s'Jacob wees daarop in zijn rede bij de opening van het academisch jaar in september 1967: 'De politieke stormen, die ons land niet onberoerd laten [hij doelde op de roemruchte Nacht van Schmelzer, van 13 op 14 oktober 1966, de val van het kabinet-Cals en de verkiezingen die daaruit voortvloeiden], hebben in studentenkringen niet tot nevenverschijnselen geleid. De barometer stond doorgaans op rustig weer.'³⁰

Ook de reacties op het rapport-Maris en wat daaromheen speelde waren gematigd. In de *Gronstra-krant* van 26 april 1968 stond weliswaar een informatief artikel over de Kritiese Universiteit,³¹ maar uit dat artikel blijkt vooral dat studenten in Groningen nog amper vertrouwd waren met deze beweging. Pas in het eerstvolgende nummer, van 24 mei 1968, schreef de voorzitter van de SVB-afdeling Groningen, de sociologiestudent Jacques Wallage, een voorzichtige analyse van het rapport-Maris. Hij typeerde de organisatiestructuur die Maris voorstelde weliswaar als een 'militaire organisatievorm, de lijn- en staforganisatie, waar alle beslissingen aan de top worden genomen zonder een werkelijk recht op inspraak voor de basis', en verklaarde zelfs dat hij bij 'de dans van de commissie rond het gouden kalf genaamd "Efficiency"' begon te denken aan boze opzet.³² Maar hij nam afstand van de brochure *Universiteit en onderneming*, die het rapport-Maris voorstelde als 'een brutale greep naar de macht door de grote concerns, die via de straffe organisatievorm de kans krijgen de studies aan de universiteit aan te passen aan eisen van de commercie'.³³ Wallage, een nette sociaaldemocraat die vooral het gesprek op gang wilde houden, achtte het mogelijk dat studenten, hoogleraren en staf op allerlei niveaus mee konden beslissen zonder de efficiency in gevaar te brengen. Hij wilde dat de onderwijsdoelstellingen (waarom leiden we op, waartoe leiden we op?) door alle betrokkenen bediscussieerd en vastgesteld konden worden, maar hij vond ook dat belangrijke opmerkingen van de commissie-Maris, zoals over de noodzaak tot professionalisering van het bestuur, niet zomaar van tafel geveegd mochten worden omdat de commissie weinig van democratie had begrepen.³⁴

De Groningse bestuurders reageerden evenmin enthousiast op de voorstellen van Maris en de zijnen. Op 26 maart 1968 overlegde het college van dagelijks overleg over het rapport en het had voor die gelegenheid ook uitgenodigd de hoogleraar farmacie en prorector J.S. Faber, de lector sociologie Th.J. IJzerman, en een vertegenwoordiger van de staf, de neerlandicus K. (Klaas) Iwema (die eigenlijk zichzelf had uitgenodigd). De senaat vergaderde er op 22 april over en het was vervolgens de rector magnificus, J.Th. Snijders, die voor het meinumner van de *Gronstra-krant* in tien stellingen de mening van het Groningse wetenschappelijk korps (senaat, lectoren én staf) over het rapport-Maris samenvatte.³⁵ Volgens het wetenschappelijk korps moest de dualistische

structuur van de bestaande bestuursvorm wel gewijzigd worden, maar had de commissie-Maris te weinig rekening gehouden met het feit dat de universiteit een organisatie was van professionals, die de primaire taken van de universiteit vervullen, en dat ook studenten, zeker als ze wat verder in de studie zijn, een bijdrage leverden aan het wetenschappelijk onderzoek. De voorgestelde organisatie was te autoritair en belemmerde daardoor de noodzakelijke actieve participatie van de medewerkers (en de studenten). Naast de noodzakelijke gezagslijn van boven naar beneden, moest er ook een even duidelijke democratische lijn van beneden naar boven zijn. In het topbestuur moesten leden van buitenaf en leden van het wetenschappelijk korps zitten, op voet van gelijkheid, allen benoemd op aanbeveling van een universiteitsraad, waarin vooral plaats moest zijn voor de decanen, die op hun beurt weer verkozen en niet benoemd moesten zijn. Zo'n decaan moest lid zijn van een college en niet als enige de faculteit besturen. Stafleden moesten in bestuursfunctie tot en met die op het niveau van de faculteit verkozen kunnen worden. Over de positie van de studenten was Snijders nog niet zo duidelijk. 'Vertegenwoordiging der studenten niet alleen in organen van overleg, maar ook van bestuur op verschillende niveaus, verdient ernstige overweging, maar is nog onvoldoende doordacht. Nadere bezinning en beraadslaging daarover is dringend noodzakelijk.'³⁶

Gezien alle kritiek uit universitaire hoek op het rapport-Maris was het niet te verwachten dat het advies op de laatste vergadering van de Academische Raad van het lopende academisch jaar, op 22 juni 1968 in de senaatszaal van de Utrechtse universiteit, er ongeschonden door zou komen. Maar voordat het zo ver was, was er al heel veel gebeurd wat de hele discussie in een ander daglicht plaatste. In mei 1968 was in Parijs de Sorbonne door protesterende studenten bezet en kort daarop was er een algemene staking in Frankrijk uitgeroepen, die het bewind van president Charles de Gaulle aan het wankelen bracht. Er vonden straatgevechten plaats in het Quartier Latin en het leek wel of er een revolutie voor de deur stond. Nederlandse studenten, die de ontwikkelingen allemaal op tv op de voet konden volgen, hadden plotseling het gevoel dat het ook in Nederland zou kunnen gaan schuiven, en sommigen reisden snel af naar Parijs om met eigen ogen de revolutie te aanschouwen. Wat er in Parijs gebeurde, leek de culminatie te zijn van studentenonlusten die zich eerder in andere steden overal ter wereld hadden voorgedaan, overal om andere redenen, maar ook overal gericht tegen wat in deze tijd het 'establishment' was gaan heten, de gevestigde orde, waar de studenten zich niet in wilden schikken. Ook de autoriteiten in Nederland konden niet negeren wat er in Frankrijk gebeurde en zij hielden serieus rekening met het overslaan van de revolutie. In Groningen bleef het weliswaar rustig, maar burgemeester J.J.A. Berger (tevens curator) was op alles voorbereid.³⁷ Elders waren er vanaf 13 mei massavergaderingen, collegestakingen en manifestaties op touw gezet, allemaal mede gericht tegen de plannen van de commissie-Maris. Op de achtergrond speelde natuurlijk de studentenopstand in Parijs mee. Zou zoiets ook in Nederland kunnen?

Nederlandse gezagsdragers stelden zich in het algemeen tegemoetkomend op tegenover de onrustige jeugd. Om Parijse toestanden te voorkomen, nodigde de minister van Onderwijs, de KVP'er G.H. (Gerard) Veringa, de Nederlandse Studentenraad uit voor een gesprek, voorafgaande aan de beslissende vergadering van de Academische Raad over het rapport-Maris. Veringa, een geboren Groninger die in Groningen rech-

60 Gerard Veringa, minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschap van 1967 tot 1971, tijdens de opening van de tropische kas in de hortus in Haren, op 27 september 1967. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

ten had gestudeerd en nog een tijdje student-assistent van P.J. Bouman was geweest, had de naam progressief te zijn en hechtte aan die reputatie. De studenten wilden wel op die uitnodiging ingaan, maar eisten dat dit een openbare bijeenkomst zou worden en dat die in Utrecht zou plaatsvinden. De minister stemde daarin toe. Op 20 juni hield hij een hoorzitting in Utrecht, waarin hij zij aan zij met de voorzitter van de NSR, de Leidse SVB'er Eduard Bomhoff, naar de bezwaren luisterde die de aanwezige studenten tegen de plannen van Maris inbrachten. De minister sprak zich niet voor of tegen uit, maar luisterde vol belangstelling. Tot iemand een rookbom in de zaal gooide en de minister overhaast vertrok. Naderhand verklaarde hij zich wel bereid op een later moment opnieuw met de studenten te gaan praten.³⁸

Op de vergadering van de Academische Raad, twee dagen later en ook in Utrecht, ging het eveneens roerig toe. Studenten uit Amsterdam en Nijmegen eisten dat de vergadering openbaar zou zijn en dertig van hen hadden daartoe al de zaal bezet waar de Raad wilde vergaderen. Daarom moest de Raad naar een andere zaal in het Utrechtse universiteitsgebouw uitwijken. De Raad verwierp het advies van de commissie-Maris met 25 tegen 9 stemmen en verwees het rapport terug naar de universiteiten, 'voor nader be-raad'. Een gelegenheidscoalitie van hoogleraren die niet wilden tornen aan hun macht en studenten die meer democratie wilden, had het plan van Maris en de zijnen effectief om zeep geholpen. Een zaak die tien jaar eerder nog door de studenten zou zijn beschouwd als een technische kwestie die hen niet aanging, was nu opeens een politiek-ideologisch strijdpunt geworden. Voor het eerst slaagde de studentenbeweging erin

TABEL 11 OVERZICHT VAN MINISTERS VAN ONDERWIJS (,KUNST) EN WETENSCHAPPEN (EN WETENSCHAPSBELEID) 1965-1980

Th.H. (Theo) Bot (KVP)	OK&W	24 juli 1963-14 april 1965
I.A. (Isaac) Diepenhorst (ARP)	OK&W	14 april 1965-5 april 1967
G.H. (Gerard) Veringa (KVP)	OK&W	5 april 1967-6 juli 1971
Ch. (Chris) van Veen (CHU)	OW	6 juli 1971-11 mei 1973
M.L. (Mauk) de Brauw (DS'70)	WO & WB	6 juli 1971-21 juli 1972
Chris van Veen (CHU)	WO & WB	21 juli 1972-11 mei 1973
J.A. (Jos) van Kemenade (PvdA)	WO	11 mei 1973-19 december 1977
Boy Trip (PPR)	WB	11 mei 1973-19 december 1977
G. (Ger) Klein (PvdA)	WO	11 mei 1973-8 september 1977
A. (Arie) Pais (VVD)	OW	19 december 1977-11 september 1981
Rinus Peijnenburg (KVP)	WB	19 december 1977-1 april 1979
Leendert Ginjaar (VVD)	WB	1 april 1979-3 mei 1979
Ton van Trier (KVP)	WB	3 mei 1979-11 september 1981

OK&W = Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen; OW = Onderwijs en Wetenschappen; WO = Wetenschappelijk Onderwijs; WB = Wetenschapsbeleid; *cursief: staatssecretaris*

om de democratisering van de universiteit en haar relatie met de maatschappij hoog op de agenda van minister, universiteiten en studenten te krijgen. De studentenbeweging was een factor geworden om rekening mee te houden. Dat zou ook nog blijken bij de volgende discussie die de universiteit jarenlang zou bezighouden, de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs volgens de plannen die de regeringscommissaris voor het hoger onderwijs, de scheikundige en Eindhovense rector magnificus Kees Posthumus, eind oktober 1968 zou lanceren. Posthumus stelde voor alle opleidingen in de eerste fase tot vier jaar te reduceren en slechts een deel van de studenten toe te laten tot een tweede fase voor gespecialiseerde beroepsopleidingen, inclusief een onderzoekersopleiding. Daarover later meer.

DE MOEIZAME WEG NAAR DE TUSSENTIJDSE BESTUURSVORM

Het rapport-Maris was dus afgewezen, maar hoe moest het nu verder? In het voorbericht dat Addens schreef voor het universitaire jaarboek voor 1968 stelde hij dat de behandeling van het rapport-Maris in de Academische Raad, die tot een volstrekte afwijzing had geleid, in Groningen aanleiding was geweest 'tot een hernieuwde bezinning op de bestuurs- en organisatiestructuur van de universiteit'.³⁹ Inderdaad had het college van curatoren al eind 1967 besloten het werk aan de bestuurlijke integratie weer op te pakken. Op 23 februari 1968 benoemden curatoren een commissie ter voorbereiding van een bestuursreglement van curatoren en rector en assessoren (een bestuursreglement was al voorgeschreven door de WWO 1960, maar was nog nooit tot stand gekomen). Deze com-

missie bestond uit twee curatoren (H.J. Dijkhuis en Bongaerts), twee leden uit het bestuur van de senaat (prorector W.F. Dankbaar en secretaris H. Brinkman) en de secretaris van de universiteit, Addens (die ook lid was van de commissie-Maris). De opdracht van deze commissie kreeg natuurlijk extra lading omdat na de afwijzing van het rapport-Maris door de Academische Raad het initiatief nu weer was gelegd bij de universiteiten. In de loop van de zomer van 1968 kreeg deze commissie de naam Commissie Tussentijdse Bestuursvorm, 'tussentijds' omdat men er rekening mee hield dat het nog wel enige tijd zou duren voor er een definitieve regeling van het universitaire bestuur zou komen.⁴⁰

Het werk van deze commissie werd ingehaald door de feiten. Zowel de wetenschappelijke staf (lectoren en medewerkers) als de studenten begonnen zich te roeren en legden hun eisen inzake bestuurlijke betrokkenheid op tafel. Voor het eerst ging de wetenschappelijke staf zich serieus organiseren en een plek in het universitaire organisme opeisen los van de hoogleraren die formeel hun leidinggevend waren. Op deze manier verzekerde de staf zich van een plek aan de onderhandelingstafel als er gesproken zou worden over democratisering van de universiteit. Al op 25 augustus 1967 hadden curatoren het voorlopig reglement opgesteld van een stafvertegenwoordiging (het stafconvent geheten) en op 10 mei 1968 vond de constituerende vergadering van dit gremium plaats.⁴¹

Ook de studenten wilden niet aan de zijlijn blijven staan. Sinds 1962 overlegden zij in de zogenaamde Contactraad met curatoren en senaat over allerlei zaken die de studenten rechtstreeks aangingen, zoals de studentenvoorzieningen, maar nu wilden ze ook over bestuurlijke zaken meepraten. Dat bleek al in het voorjaar uit het feit dat zij zich mengden in de discussie over de nieuwe president-curator. Begin mei 1968 werd bekend dat de zittende president-curator, Polak, raadsheer zou worden in de Hoge Raad en zijn functie in Groningen zou neerleggen. Op 14 mei vroeg de voorzitter van de Gronstra, de svb'er Wallage, bij minister Veringa belet om hem inspraak bij de benoeming van een opvolger te vragen. Veringa stond hem vriendelijk te woord, maar zegde niets toe. In september besloten curatoren wel de studenten, de wetenschappelijke staf en de niet-wetenschappelijke staf te 'horen' over de opvolging van Polak (die per 1 oktober zou vertrekken) en met rector en assessoren 'een gesprek te hebben'. Zo vond op 23 september de eerste hoorzitting in een reeks plaats, in dit geval met de niet-wetenschappelijke staf. Vier dagen later waren Wallage en anderen namens de studenten aan de beurt. Namen noemden zij niet, maar Wallage stelde wel als eis dat de nieuwe president-curator niet uit het bedrijfsleven mocht komen (hij mocht wel commissariaten bij het bedrijfsleven vervullen en researchopdrachten van de industrie hebben uitgevoerd). De wetenschappelijke staf en de senaat kwamen wel met namen van mogelijke kandidaten, maar uiteindelijk werd het toch – tot teleurstelling van staf en studenten – gewoon H.J. (Hendrik) Dijkhuis, die al sinds 1960 curator in Groningen was, sinds 1966 gedelegeerd, dat wil zeggen fulltime curator, speciaal voor de medische faculteit en de studentenvoorzieningen, in het bijzonder de gezondheidszorg. Deze voormalige platelandsarts, geboren in Buitenpost en opgeleid in Groningen, had in het verzet gezeten (altijd een pre) en was later directeur-generaal geworden op het ministerie van Volksgezondheid en hoofdinspecteur van volksgezondheid. Hij trad al sinds 1 oktober 1968 op als plaatsvervangend president-curator. Nu werd hij bij Koninklijk Besluit van 29 november benoemd tot president-curator van de Groningse universiteit, de eerste full-

61 Openbare discussieavond van de Gronstra over democratisering van de universiteit, maandag 10 juni 1968 in de Offerhauszaal in het Academiegebouw. De spreker uiterst rechts is rector magnificus Sniijders, zittend naast hem curator H.J. Dijkhuis. Uiterst links zit een andere spreker, de econoom prof.dr. J. Pen, met naast hem aan tafel de Gronstra-voorman Jacques Wallage. Foto Piet Boonstra, afgedrukt in *Der Clercke Cronike* van 14 juni 1968.

time bestuurder aan het hoofd van deze universiteit.⁴² Hoewel staf en studenten liever iemand anders hadden gezien (de naam van oud-minister-president Cals ging rond, evenals die van de hoogleraar rechten en PvdA-prominent M. Troostwijk), was er geen gemor. De procedure was geheel in vertrouwelijkheid verlopen, niemand had gelekt en de emoties waren niet hoog opgelopen. Het was tekenend voor de goede wil die bij alle geledingen van de Groningse universiteit in die tijd heerste. Men vertrouwde elkaar.

Diezelfde sfeer van onderling vertrouwen sprak ook uit de rede die rector magnificus Sniijders op 16 september 1968 bij de opening van het academisch jaar hield over – hoe kon het ook anders – ‘de crisis van de universiteit’.⁴³ Heel anders dan een jaar eerder, toen s’Jacob nog had gezegd dat de barometer op rustig weer had gestaan, was er in het jaar 1967–1968 ‘een storm door de universiteit heen gegaan’. En ook al had Groningen niet in het oog van de storm gelegen, wat er gebeurd was raakte ook wel degelijk de Groningse universiteit. Bij die crisis van de universiteit ging het om veel meer dan alleen om de studentenonlusten; volgens Sniijders ging het om een crisis van de universiteit als orgaan van de samenleving. ‘Het is [alleen] de jeugd die deze crisis gevoeliger registreert dan wij, de ouderen, en er heftiger op reageert.’⁴⁴ Door de geweldige expansie van de universiteit kraakte de instelling in haar voegen, moest de structuur van het onderwijs herzien worden, zou de opbouw van de wetenschappelijke staf opnieuw bekeken moeten worden en zou het onderzoeksbeleid op nieuwe leest geschoeid moeten

worden. Zowel de wetenschappelijke staven als de studenten eisten medezeggenschap in onderwijs en bestuur. Tegen deze achtergrond wilde Snijders vooral ingaan op de positie van de student aan de universiteit, om zo te onderzoeken hoe de universiteit in de toekomst vorm moest krijgen.

De kleine Snijders – ooit door een Belgische politieagent aangesproken als ‘menneke’ – was als rector magnificus de juiste man op de juiste plaats. Hij was in 1910 geboren als zoon van een katholieke middenstander in Roelofarendsveen en had al vroeg de roeping gevoeld om priester te worden. Het liefst was hij missionaris geworden, maar zijn gezondheid was daarvoor te zwak. In verband met de in zijn ogen hypocriete seksuele moraal van de kerk en het van hem als priester geveerde celibaat trad hij in 1938 uit de augustijner orde waartoe hij behoorde en was hij psychologie in Nijmegen gaan studeren. Maar het verlangen om mensen bij elkaar te brengen bleef. Bovendien had hij zich tijdens zijn succesvolle loopbaan in de psychologie – hij raakte vooral bekend vanwege zijn werk aan de testontwikkeling – een gewiekst onderhandelaar getoond en was hij steeds op zoek gegaan naar wat mensen verbond, meer dan naar wat hen scheidde. Hij was zonder meer de pater familias van de sinds de oorlog flink uitgebreide afdeling Psychologie en hield er reeds een democratische bestuursstijl op na voordat erom gevraagd werd. Ook de stafleden had hij nadrukkelijk in het bestuurlijk overleg betrokken. Als progressief katholiek en PvdA-man was hij een principieel voorstander van de democratisering van de universitaire verhoudingen. Zo er iemand was die de democratisering van de Groningse universiteit in goede banen kon leiden, dan was hij het wel.⁴⁵

Snijders behandelde in zijn rectorale rede de positie van de student aan de hand van een drietal relaties: de verhouding van de student tot zijn ouders, die tot zijn docenten en die tot de maatschappij. In al die relaties waren de laatste decennia grote veranderingen opgetreden. Vooral door de verruiming van het beurzenstelsel waren de studenten niet langer zo nadrukkelijk gebonden aan hun ouders en waren ze meer op eigen benen komen te staan. Zij waren geen oudere kinderen meer, maar jongvolwassenen, en dienden als zodanig tegemoet getreden te worden. Verder was door de massificatie van het onderwijs de band met de individuele docent of hoogleraar minder intensief geworden. Minder dan vroeger was de hoogleraar een ‘leermeester’, die altijd wel op afstand bleef, maar in de laatste fase van de studie wel degelijk een stempel op je vorming kon drukken. Zijn persoonlijk gezag was in ieder geval veel minder geworden. ‘Een hoogleraar is ook een gewoon mens, die veel lijkt op je vader, van wie je ook niet zo geweldig onder de indruk bent.’⁴⁶ Net als in de rest van de maatschappij werd in de universiteit gezag, voor zo ver het nog werd erkend, niet meer ontleend aan titel en formele positie, maar aan persoonlijkheid en prestatie. Belangrijk was ook dat er tussen hoogleraar en student veel meer tussenfiguren waren gekomen (Snijders had het over ‘continuïteit’ in de relatie van student tot hoogleraar). Via student-assistenten en aanstellingen als wetenschappelijk medewerker werd de kloof met de hoogleraren langzamerhand gedicht. Ten slotte voerde Snijders aan dat de relatie met de maatschappij er niet meer een van afzondering en onmaatschappelijkheid was, maar van betrokkenheid bij en engagement met de samenleving en dat er kritisch werd gekeken naar de manier waarop de wetenschap gebruikt werd in de maatschappij. De objectiviteit en waardevrijheid van de wetenschap stonden ter discussie, de verantwoordelijkheid van de wetenschapper woog zwaar. Voor Snijders was dit geen onwelkome ont-

wikkeling, integendeel. Het hele betoog liep uit op een visie op de universiteit waarin studenten, staf en hoogleraren veel meer op voet van gelijkheid met elkaar omgaan. Er waren verschillen in functie, gegrond op verschil in ervaring, maar er waren vele bruggen die studenten en docent verbonden, en de gezamenlijk beoefende wetenschap was daarvan wel de belangrijkste:

De visie op docenten en studenten samen als één academische gemeenschap, *universitas studentium et docentium*, is daarom niet een vervlogen romantisch ideaal, maar een moderne functionele gedachte. Wat hen [de studenten en de docenten] samenbindt is niet het gezamenlijk belang tegenover overheid en burgerij zoals in de Middeleeuwen, niet het gemeenschappelijk standsbesef, maar wel de ene wetenschap die dezelfde is of men haar doceert of studeert, dezelfde naar inhoud, maar vooral naar denkmanier.⁴⁷

Snijders beseftte wel dat dit niet altijd de realiteit was, maar het was toch een reële mogelijkheid, en de studenten moesten de kans krijgen die te verwerkelijken. Hij hoopte dat de goede verstandhouding die in het net verstreken jaar ondanks de soms gespannen discussies over universitaire vraagstukken geheerst had, ook de basis kon worden voor overeenstemming over het bestuur en het functioneren van de Groningse universiteit.

62 J.Th. Snijders, hoogleraar (toegepaste) psychologie 1949-1980 en rector magnificus van 1967 tot 1969. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Hoe breed gedragen Snijders' ideaal van een 'functionele' academische gemeenschap was, valt niet uit te maken. Maar het is duidelijk dat zijn beeld van de ideale universiteit zowel afweek van dat van de commissie-Maris, die de universiteit als een zakelijk georganiseerde doelorganisatie zag waarin alles en iedereen in dienst werd gesteld van een van bovenaf vastgestelde doel (het doelgericht opleiden van flexibele werknemers), als van dat van de meer ideologisch gemotiveerde studenten, die de universiteit wilden omturnen tot een experimenteerruimte voor maatschappijkritiek en die de universiteit primair zagen als een leefgemeenschap, waarin alle academieburgers een gelijke stem hebben. Bij Snijders waren niet alle academieburgers gelijk, omdat de professionals (de hoogleraren en overige docenten) niet op één hoogte konden worden geplaatst met degenen die naar de universiteit kwamen om van hen wat te leren, maar hij nam de jongvolwassen studenten wel veel serieuzer dan de managers die in het voorstel van de commissie-Maris de scepter zouden zwaaien. Als de studenten zouden inzien dat zij het meest te winnen hadden door een alliantie aan te gaan met de wetenschappelijke staf die langs lijnen van Snijders dacht, en niet door hun eigen, politiek onhaalbare idealen na te jagen, zou er nog iets moois kunnen ontstaan.

De goede verstandhouding waar Snijders het in september 1968 over had, zou gedurende de jaren daarna nog behoorlijk op de proef worden gesteld. Bevorderlijk voor die goede verstandhouding was zeker niet de nota die de regeringsadviseur voor het wetenschappelijk onderwijs Posthumus in oktober 1968 publiceerde en waarin hij een forse bekorting van de in Nederland traditioneel lange studieduur voorstelde tot vier jaar. Zowel de studentenbeweging als de hoogleraren wezen dit voorstel meteen van de hand, maar het versterkte wel het wantrouwen van de studenten jegens de regering. Omdat de minister voorlopig zijn handen vol had aan de perikelen rond de democratisering van de universiteit, kon hij weinig vaart maken met het dossier 'herstructurering', maar de discussie erover bleef op de achtergrond steeds meespelen.⁴⁸

Het schoot verder bepaald niet op met de bestuurlijke integratie in Groningen en het werd snel duidelijk dat beslist niet iedereen daar hetzelfde over dacht. Medio oktober 1968 kwam de Commissie Tussentijdse Bestuursvorm met een interim-rapport. De commissie stelde voor het bestuur van de universiteit voortaan te laten bestaan uit een algemeen bestuur, bestaande uit zeven curatoren en zeven leden van de senaat, en een dagelijks bestuur, gevormd door vijf fulltime bestuurders, te weten de president-curator, nog een curator, de rector magnificus, de secretaris van de senaat en de secretaris van de universiteit. De senaat zou goeddeels worden ontmanteld (zij bleef alleen bij elkaar komen voor de toekenning van eredoctoraten); de coördinatie van onderwijs en onderzoek zou voortaan liggen bij de faculteiten. In dit eerste voorstel stond nog niets over de deelname aan het bestuur, op welke wijze dan ook, van de wetenschappelijke staf en de studenten, maar het was de bedoeling vanaf nu gesprekken met die geleidingen aan te gaan. Tevens werd minister Veringa gevraagd voorlopig dit experiment te gedogen, iets wat hij bijna drie maanden later, op 6 februari 1969, ook toestond.

Curatoren hadden ondertussen een tweede commissie geformeerd, de Commissie Nieuwe Bestuursvorm. Deze werd ingesteld nadat minister Veringa, geconfronteerd met de brede afwijzing van het rapport-Maris, op 9 januari 1969 een vragenlijst naar de Groningse universiteit had gestuurd waarin hij informeerde naar de ideeën die in de

universiteiten leefden over de toekomstige bestuurlijke interne verhoudingen. In de begeleidende brief schetste de minister, om de gedachten te bepalen, twee alternatieven voor de bestaande bestuursstructuur: een professionele universiteit, zoals voorgesteld door de Tilburgse socioloog R.A. de Moor, waarin de professionals op het terrein van onderwijs en wetenschap (dus de hoogleraren) de zwaarste stem zouden hebben, en de radenuniversiteit, zoals door de Kritiese Universiteit ontwikkeld, waarin de universiteit bestuurd zou worden door relatief autonome raden waarin studenten, wetenschappelijke staf en technisch en administratief personeel evenveel in de melk te brokkelen zouden hebben. Die tweede commissie, waarvoor de Gronstra ook drie studenten had aangewezen, kwam niet tot een voorstel over het bestuursstelsel ná de Tussentijdse Bestuursvorm. De studenten wilden dat de commissie geen discussiestuk zou produceren, maar eerst de hele academische gemeenschap van voldoende informatie zou voorzien om daarna een open discussie over een toekomstige democratische bestuursstructuur te kunnen houden. Toen dat niet de bedoeling bleek, stapten de studenten in mei 1969 uit de commissie, die vervolgens met haar werk stopte.⁴⁹

DE INVOERING VAN DE TUSSENTIJDSE BESTUURSVORM

De studenten wilden dat de hele academische gemeenschap zou gaan discussiëren over de toekomstige bestuurlijke verhoudingen in de universiteit. Maar hoe? Een algemene vergadering van de hele universiteit was praktisch niet uitvoerbaar, zeker niet als er meer dan een keer vergaderd moest worden; bovendien zou zo'n vergadering zeker niet representatief zijn. Een alternatief kon zijn de academische pers in te schakelen, maar de bestaande academische bladen waren om uiteenlopende redenen daarvoor niet geschikt.

Vanouds verscheen elke vrijdag het studentenweekblad *Der Clercke Cronike*, dat al bestond sinds 1923. Het blad werd uitgegeven door de Stichting Groninger Studenten Pers (SGSP) en had een redactie die volstrekt onafhankelijk was. In dat blad publiceerden vanouds zowel het universiteitsbestuur als de erkende studentenverenigingen hun aankondigingen en mededelingen. Onvrede met de soms onnavolgbare redactionele koers van het blad maakte echter dat president-curator Polak in 1967 besloot de officiële mededelingen van de universiteit niet langer in de *Clercke* te publiceren en een eigen *Mededelingenblad* uit te geven.⁵⁰ Daardoor viel de financiële basis onder de *Clercke* weg. Maar de Gronstra schoot het blad te hulp en deed de stichting die het uitgaf het voorstel het blad voortaan van de stichting af te nemen en onder haar leden te verspreiden. Die afnamegarantie redde de *Clercke*. Voortaan zou het blad, nu met een Gronstrapagina, rondgestuurd worden aan iedereen die lid was van de Gronstra of zich op het blad had geabonneerd. Maar de *Clercke* was nu eenmaal een studentenblad, en dat legde beperkingen op.

Voor het personeel van de Groningse universiteit verscheen sinds 1963 het tweemaandelijks glossy tijdschrift *Academisch Perspectief*, dat vooral beoogde voorlichting te geven over wat er zoal aan de universiteit gebeurde. Het stond vol informatieve artikelen over nieuwe hoogleraren, nieuwe studierichtingen, nieuwe gebouwen, een jubileum of een nieuwe rekenmachine. Daarnaast bevatte het blad een overzicht van de

personeelsmutaties en mededelingen over de salarisuitbetaling, en de nieuwe personeelsbeoordelingen waaraan de afdeling personeelszaken werkte. Nuttige informatie – handig ook voor de geschiedschrijver – maar doorgaans wat saai en nooit kritisch of opiniërend. *Academisch Perspectief* was een voorlichtingsblad, de hoofdredacteur, mr. Gerard Kroeb, was tevens voorlichter van de Groningse universiteit.

Academisch Perspectief was niet het enige blad dat universiteit uitgaf. Voor de oud-studenten bestond al sinds 1953 het *Groninger Universiteitsblad* (GUB), dat de alumni op de hoogte hield van recente ontwikkelingen aan de Groningse universiteit. Wat voor *Academisch Perspectief* gold, gold net zo goed voor het GUB: nuttig, handig, saai en onkritisch. Omdat het een grote overlap vertoonde met wat in *Academisch Perspectief* stond, werd in 1967 besloten beide bladen samen te voegen. Ten slotte gaf de universiteit nog de universitaire mededelingen (over colleges, tentamens, spreekuren, maar ook over personeelszaken) uit in het al genoemde *Mededelingenblad*. Ook heel nuttig, maar nog saai.

Inmiddels was er wel een nieuw periodiek verschenen, dat expliciet de bedoeling had de discussie en de meningsvorming over de universiteit te faciliteren. Al voordat minister Veringa in januari 1969 de universiteiten had gevraagd om hem op de hoogte te brengen van hoe zij over de bestuursstructuur van de universiteit dachten, voelden sommige studenten en stafleden in Groningen de behoefte opkomen aan een informatief en opiniërend blad voor de hele academische gemeenschap waarin zij en anderen konden discussiëren over het rapport van Posthumus over de studieduurverkortings. In januari 1969 kwam het tot de oprichting van een onregelmatig verschijnend, door curatoren gefinancierd opinieblaadje voor studenten en wetenschappelijk personeel genaamd *Samenscholing. Groninger discussies over de herstructurering van de universiteit*. Er was een redactie, bestaande uit de neerlandicus Iwema, de filosoof L.W. (Lolle) Nauta en de studenten Abel van Olst en Roelof Roggema, die werkten onder toezicht van een redactieraad die bestond uit Herman Beks, de secretaris onderwijs van de Gronstra, H. Bleeker, voorzitter van de vertegenwoordiging van de wetenschappelijke medewerkers, en rector magnificus Snijders. Vaste medewerker was of werd de politiek tekenaar Kees Willemen, die af en toe een bijtende cartoon voor het blad maakte. Het redactielokaal was het kantoor van de Gronstra aan het Damsterdiep, maar het blad was geen uitgave van de Gronstra. In het eerste nummer, dat verscheen op 21 februari 1969, legde de redactieraad uit dat het de bedoeling was vooral de meningsvorming op gang te brengen over de herstructurering van het onderwijs, waarover kort daarvoor de nota-Posthumus was verschenen. Het was ook de bedoeling dat *Samenscholing* maar kort zou bestaan; de redactieraad dacht aan acht nummers, alle te verschijnen vóór de zomervakantie, waarbij het laatste nummer een samenvattend verslag van de discussies moest bevatten. Zo is het niet helemaal gelopen. Er verschenen inderdaad acht nummers, maar het laatste verscheen pas in december 1969 en bevatte geen samenvattend verslag – maar wel een ingezonden brief van de chemicus Hans Wijnberg, die het te linkse karakter van *Samenscholing* aan de kaak stelde en pleitte voor een blad waarin wél alle meningen aan de orde kwamen. Dit laatste nummer was samengesteld door de redactieraad, omdat de redactie was opgestapt na een conflict met de drukker (die weigerde een ‘nodeloos kwetsende’ prent af te drukken). Verder ging het in *Samenscholing* amper over de herstructurering volgens Posthumus, maar meer over de democratisering aan de Groningse universiteit.

De discussie over de democratisering beheerste het jaar 1969. In Groningen deed op 24 januari 1969 de Commissie Tussentijdse Bestuursvorm bij monde van de kerkhistoricus (en secretaris van de senaat) Dankbaar verslag aan het college van curatoren. Merkwaardigerwijs eisten de studenten geen plaats op in het bestuur van de universiteit; zij hadden meer interesse in het bestuur van de faculteiten, omdat daar beslissingen vielen over onderwijs en onderzoek. Zij zagen, zoals nog eens bleek uit een artikel in *Der Clercke Cronike* in februari 1969, hun invloed op het hoogste niveau liever verlopen via een algemene adviesraad, gekozen uit de hele universiteit, die het algemeen en het dagelijks bestuur zou adviseren. Zij wilden zo hun handen vrijhouden en niet medeverantwoordelijk worden voor het beleid. Ze zouden dan 'ingekapseld' worden. Dat was, zo hadden ze van Marcuse geleerd, de manier waarop het establishment oppositionele krachten onschadelijk maakte.⁵¹ Dankbaar vond dit eigenlijk onaanvaardbaar. Op deze wijze ontlieden de studenten volgens hem hun verantwoordelijkheid voor het bestuur van de universiteit. In het definitieve voorstel, dat de commissie op 9 mei 1969 inleverde, was daar wat aan gedaan. In het universiteitsbestuur volgens de Tussentijdse Bestuursvorm, die op 1 oktober 1969 moest ingaan, zouden alle geledingen vertegenwoordigd zijn, hetzij als leden van het bestuur, hetzij, als dat wettelijk niet kon, als adviseurs. Het algemeen bestuur zou, in afwijking van het eerste advies van oktober 1968, bestaan uit het college van curatoren en de rector met zijn assessoren (de faculteitsvoorzitters), met daaraan toegevoegd negen adviseurs: drie stafleden, drie vertegenwoordigers van het niet-wetenschappelijk personeel en drie studenten. Het dagelijks bestuur zou bestaan uit vijf curatoren en hoogleraren, met één adviseur uit de staf. Op facultair niveau mochten studenten ook deelnemen aan de vergaderingen van de faculteit en haar commissies, net als de staf en het niet-wetenschappelijk personeel. Dit voorstel voor een nieuwe bestuursstructuur werd half mei 1969 gepresenteerd in het zogenaamde Witte Boekje (een allusie op het Rode Boekje met citaten van de leider van de Communistische Partij in China, Mao Zedong). President-curator Dijkhuis bood dit Witte Boekje de universitaire gemeenschap ter bespreking aan.⁵² Op 13 juni vond in het Academiegebouw een eerste openbare vergadering plaats over dit voorstel. In diezelfde maand kwamen ook alle geledingen apart bij elkaar om erover te praten en in augustus ging het college van curatoren akkoord. Op 29 september zou een tweede algemene vergadering plaatsvinden om een definitief oordeel uitspreken. Hierna zouden curatoren en de senaat het definitieve besluit kunnen nemen.

Deze verregaande concessies aan staf en studenten moeten worden gezien in het licht van wat er in het voorjaar van 1969 elders in Nederland was gebeurd. Op maandag 28 april waren studenten in Tilburg, waar het al een jaar onrustig was, overgegaan tot bezetting van de senaatszaal van de Katholieke Hogeschool. Daarop had het bestuur de hogeschool gesloten, wat de volgende dag weer geleid had tot de bezetting van het hele bestuursgebouw. De radicale studenten doopten tevens de hogeschool om in de 'Karl Marx Universiteit'.⁵³ Op vrijdag 16 mei was in Amsterdam iets soortgelijks gebeurd, toen studenten het Maagdenhuis, de zetel van het Amsterdamse universiteitsbestuur, bezetten. Net als een jaar daarvoor in Parijs ontstond er een (tijdelijk) verbond tussen studenten en arbeiders, die de door de politie ingesloten studenten van proviand voorzagen en een aantal korte sympathiestakingen hielden. Alle politieke partijen, inclusief de PvdA, veroordeelden deze bezettingsactie, behalve de CPN, wat het begin was van een

steeds nauwere band tussen de communistische partij en de radicalere studenten. Ook al werd de bezetting van het Maagdenhuis na vijf dagen door de politie beëindigd, ze had het zelfvertrouwen van de studenten danig vergroot en ook studenten buiten Amsterdam het idee gegeven dat er meer te bereiken viel dan wat de autoriteiten tot dat moment bereid waren te geven.⁵⁴ En de bereidheid van de autoriteiten om toe te geven aan de eisen van de studenten was erdoor toegenomen. Want het was pijnlijk duidelijk geworden dat het universiteitsbestuur geen enkel middel had om rebellie tegen zijn gezag de kop in te drukken. Het individuele tuchtrecht was hier niet van toepassing en als de politie erbij gehaald werd, escaleerde de zaak alleen maar. 'Universitaire gezag is alleen mogelijk bij gratie van het feit dat het als legitiem wordt ervaren; valt die legitimiteit weg, dan is er eigenlijk al geen houden meer aan,' aldus historicus H.F. Cohen, die de gang van zaken in Leiden analyseerde.⁵⁵ Alleen als de regering zich onverkort achter de autoriteiten zou plaatsen, was er iets aan te doen. Maar juist dit liet minister Veringa in mei 1969 achterwege. In het Kamerdebat over de bezettingen verklaarde de minister dat hij niet van plan was in te grijpen. De universiteiten waren nog bezig zijn in januari verstuurde vragenlijst te beantwoorden en hem was er heel wat aan gelegen om zijn reputatie van vooruitstrevend politicus, iemand die openstond voor overleg, in stand te houden. En hij wenste zeker niet door hard optreden 'Parijse toestanden' uit te lokken. Heimelijk was hij van plan pas in actie te komen als de eerste, onrustigste fase voorbij was, om dan met een door velen als redelijk en onvermijdelijk verwelkomd tussenvoorstel de partijen weer om de tafel te krijgen.

Het was daarom voor velen een verrassing – en een onaangename – dat Veringa op 18 juni 1969 bijna terloops aankondigde dat hij alsnog met een wetsvoorstel zou komen om de bestuurlijke verhoudingen aan de universiteiten te regelen. De angst dat er nog meer ongeregelde zaken zouden optreden had hem (en het hele kabinet) tot andere inzichten gebracht. Op 27 juni verscheen die nota, waarin de contouren werden geschetst van wat de Wet op de Universitaire Bestuurshervorming (WUB) zou worden. De universiteit zou geleid worden door een geledingsgewijs gekozen universiteitsraad en een door de kroon benoemd college van bestuur, dat als uitvoerend orgaan van de universiteitsraad zou optreden, maar ook enkele eigen bevoegdheden had en niet door de universiteitsraad afgezet kon worden. Hoewel de minister met dergelijke ideeën in verregaande mate tegemoet kwam aan het verlangen naar meer democratie in de universiteit, ging hij minder ver dan de radicalere studenten eisten. Boekraad, de voorman van de Kritiese Universiteit in Nijmegen, kenschetste in *Vrij Nederland* het voorstel van Veringa simpel als een aangeklede versie van het voorstel van Maris, 'Maris-met-raden'.⁵⁶ Maar het was juist de bedoeling van de minister om nu de boel uit de hand liep de gematigder krachten van radicale elementen los te weken door hun een concreet en realistisch alternatief te bieden in plaats van het fata morgana van een volledig gedemocratiseerde universiteit dat de linkervleugel van de studentenbeweging voor zich zag. De linkse studenten doorzagen dat natuurlijk en voelden zich daardoor alleen maar gesteekt in hun voornemen zich inzake de Tussentijdse Bestuursvorm, waarover de discussie in Groningen nog liep, vooral niet te laten inpalmen door de autoriteiten, of dat nu de minister was of het college van curatoren en de senaat.⁵⁷

In Groningen hadden de bestuurders nog wel vertrouwen in de democratiseringsbeweging zoals deze zich in de universiteit manifesteerde. Snijders, de onvermoeibare

idealist, deed bij de viering van het lustrum op 27 juni 1969 nog maar eens een poging om de bezwaren tegen die beweging weg te nemen. Hij besprak bij deze gelegenheid in concreto twee bezwaren tegen de universitaire democratisering, democratisering daarbij opgevat als 'spreiding van bestuursmacht over alle betrokkenen'. Allereerst was het de vraag of interne democratie van de universiteit verenigbaar was met de externe democratie van de natie, vertegenwoordigd in de minister van Onderwijs. Die tegenstelling was volgens Snijders een fictie; de staatkundige en de maatschappelijke democratisering waren twee fasen van hetzelfde proces. 'Wie de politieke democratie beschouwt niet als een vormenspel, een mogelijke regeringsvorm naast een andere, maar als verwerkelijking van een menselijk ideaal, die zal ook de durf moeten hebben in eigen werkmilieu datzelfde ideaal van gelijkberechtiging en gezamenlijke besluitvorming waar te maken.'⁵⁸ Juristen moeten dan maar een manier vinden om die twee democratische structuren te integreren. Daarnaast was het de vraag of universitaire democratie wel verenigbaar was met goed en efficiënt bestuur van de universiteit. Snijders loste dit op door een analogieredenering: als democratie op het niveau van de staat en de gemeente goed kan werken, waarom zou dat dan niet kunnen bij een universitaire gemeenschap, waarvan de leden bovengemiddeld intelligent zijn en waarin ze een gemeenschappelijk doel hebben (en verder nog gewend zijn geraakt, in de wetenschap, aan niet-autoritaire verhoudingen)?

Een paar maanden later was Snijders gezien de ontwikkelingen in de studentenwereld niet meer zo gerust op de goede afloop als misschien een jaar eerder. Op 1 september 1969 behandelde hij in zijn rectorale rede 'Wetenschap en maatschappij' de wetenschapskritiek van de kritische studenten en meer in het algemeen de politisering van universiteit en wetenschap die hij in diezelfde kring bespeurde.⁵⁹ Hij erkende dat wetenschap maatschappelijke invloeden onderging, maar ontkende dat dat ook inhield dat objectiviteit en waardenvrijheid geheel overboord gezet moesten worden. Dat de wetenschappers zich bewust moesten worden van de 'versluierd aanwezige politieke functie van de wetenschap en de universiteit' (woorden van Ton Regtien), kon Snijders geheel onderschrijven,⁶⁰ maar dat hoefde niet in te houden dat de wetenschap of de universiteit tot inzet worden gemaakt van een politieke strijd met alle niet-wetenschappelijke middelen en methoden die daarbij hoorden. 'Het zou een ramp zijn wanneer de universiteit zou uiteenvallen in twee werelden, die elkaars taal niet verstaan en alleen verschillende publicaties lezen.'⁶¹ De ene groep Marcuse en Vrij Nederland, de andere Ortega y Gasset en Elsevier. Hij hoopte die dreigende kloof nog te kunnen overbruggen. 'Want het is alleen tesamen dat wij in staat zijn de geweldige uitdaging te beantwoorden, die de wetenschappelijke wereld van morgen, laat mij zeggen van morgenochtend, zal stellen aan onze wetenschappelijke én maatschappelijke verantwoordelijkheid.'⁶²

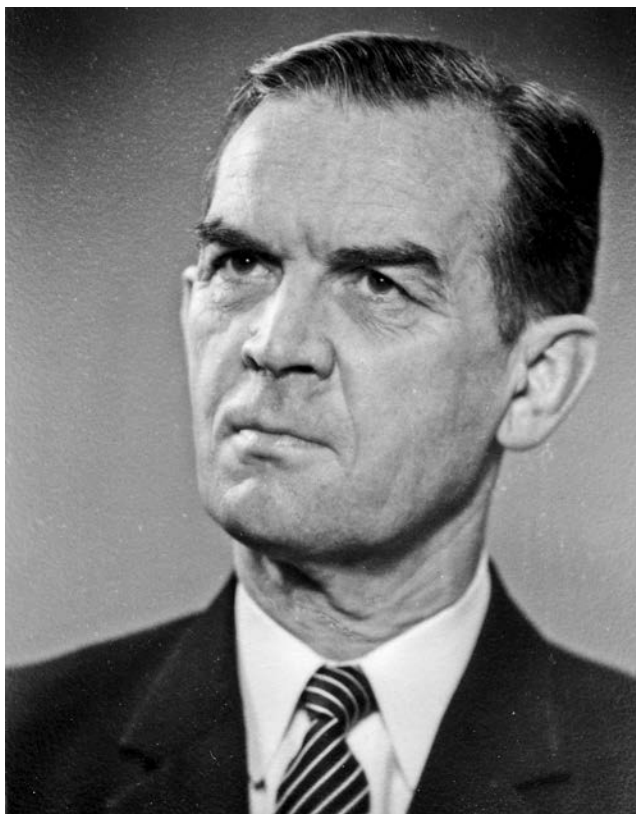
Maar het verbond tussen de wetenschappers en de studenten waar Snijders op hoopte (en dat aan zijn eigen subfaculteit redelijk functioneerde), was al uiteengevallen.⁶³ Toen op 26 september 1969 het Witte Boekje in weer een algemene vergadering in de Offerhauszaal van het Academieggebouw door de universitaire gemeenschap werd besproken, trokken de studenten hun instemming ermee alsnog in (alle andere geleidingen waren voor). Dit onder verwijzing naar de aankondiging van minister Veringa van zijn nieuwe wet, kort voor de vakantie. De studenten kwamen bij monde van Ed Ebels,

Aart Waterman en Juul Moormann nu met een eigen voorstel, het zogenaamde Blauwe Plan. Dat plan was geënt op wat er in Amsterdam bedacht was, maar het was nader uitgewerkt met behulp van de net aangetreden hoogleraar psychologie W.K.B. Hofstee en zijn oudere collega Snijders, die inmiddels geen rector magnificus meer was, maar als conrector nog wel deel uitmaakte van het bestuur van de senaat. Het plan schonk het hoogste gezag in de universiteit aan een universiteitsraad van dertig leden, gekozen door en uit de hele universitaire gemeenschap (tien leden van het wetenschappelijk korps, tien niet-wetenschappelijke personeelsleden en tien studenten). Dit orgaan zou niet langs schriftelijke weg gekozen worden, maar bij handopsteking in een algemene vergadering (dat zou het meest democratisch zijn). Daarnaast zou er een dagelijks bestuur komen, bestaande uit de president-curator en drie tot vijf leden van de universitaire gemeenschap (het wettelijk college van curatoren zou officieel blijven bestaan, maar enkel om de besluiten van de universiteitsraad formeel te bekrachtigen). Belangrijk was dat het dagelijks bestuur een uitsluitend uitvoerend orgaan zou zijn, in alles ondergeschikt aan de universiteitsraad, dat alle beleidslijnen zou uitzetten. Het vetorecht van het college van bestuur zou slechts een opschortende werking hebben.

De curatoren waren not amused (Fock was zelfs 'woest'), maar ze konden niets anders besluiten dan de afrondende algemene vergadering tot 30 oktober uit te stellen, zodat iedereen de gelegenheid kreeg het nieuwe plan te bestuderen. Dit nieuwe plan, door de Gronstra aanvaard op 22-23 oktober 1969, wekte ook nogal wat verbazing, zo niet woede van hoogleraren, vooral omdat Snijders zijn naam verbonden had aan zowel het Witte Boekje als het Blauwe Plan. Zij beschuldigden hem van 'dubbelspel'. Bezield als hij was door het verlangen het goede in conflicterende voorstellen bij elkaar te brengen was hij nu toch te ver gegaan. Hij moest zich op een druk bezochte senaatsvergadering op 24 oktober (meer dan zeventig hoogleraren waren op komen dagen) voor deze onnavolgbare lenigheid verantwoorden. De senaat besloot op voorstel van de economisch historicus Baudet dat ondanks het afhaken van de studenten de Tussentijdse Bestuursvorm onverwijld moest worden ingevoerd en dat er vóór 1 december 1969 een besluit moest vallen. Dat één geleding tegen was, mocht een plan dat door de vier andere partijen (curatoren, hoogleraren, staf en niet-wetenschappelijk personeel) was aangenomen, niet blokkeren. Ook het stafconvent had al op 2 oktober 1969 uitgesproken dat de Tussentijdse Bestuursvorm moest worden doorgezet in de vorm die in het Witte Boekje was omschreven en waar vier van de vijf geledingen zich in konden vinden. Toch was de verdeeldheid, ook onder de hoogleraren, uiteindelijk te groot om er toch zomaar mee door te gaan. Temeer daar inmiddels een aantal progressieve docenten (de chemicus Jan Kommandeur, de lector arbeidseconomie C. (Cees) de Galan en de lector filosofie Lolle Nauta) met een derde plan was gekomen. Dit was het zogenaamde Faculteitsplan, ook wel het Groene Plan genoemd, waarin de grote, 120 man en vrouw tellende universiteitsraad voornamelijk gevuld zou worden door vertegenwoordigers van de faculteiten en waarin het dagelijks bestuur zou bestaan uit de president-curator, de rector magnificus, en drie leden die waren benoemd door de universiteitsraad, met een adviserende stem voor de secretaris van de universiteit. Daarom werd op 22 januari 1970 in de Martinihal een opiniërende algemene vergadering gehouden, om te bepalen waar de voorkeur van de universitaire gemeenschap naar uitging, het Witte, Blauwe

of Groene plan (de studenten hadden aanvankelijk geëist dat het advies bindend zou zijn). Er waren op die dag zo'n 1300 leden van de academische gemeenschap aanwezig (zo'n 10 procent van het totaal), die in meerderheid opteeden voor het Blauwe Plan van de Gronstra, met de dertig man en vrouw tellende universiteitsraad als hoogste orgaan van de universiteit.⁶⁴

Dit was een grote morele overwinning voor de Gronstra, maar daarmee was het pleit nog niet beslecht. De meeste geledingen hielden namelijk nog steeds vast aan het Witte Boekje. Uiteindelijk kwam er op 25 februari 1970 een compromis uit de bus, waarbij naast een dagelijks bestuur volgens de richtlijnen van het Witte Boekje een geleidingsgevijs gekozen universiteitsraad volgens het Blauwe Plan zou komen te staan.⁶⁵ Het college van curatoren was er niet echt gelukkig mee en vroeg ook aan minister Veringa of hij er eventueel bezwaren tegen had als dit stelsel tijdelijk in Groningen ingevoerd werd. Deze had wel bezwaren, maar wilde het Groningse plan ook weer niet blokkeren. Hij ging ervan uit dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid toch bij het wettelijk college van curatoren zou blijven berusten. Aldus in de rug gedekt kon het college van dagelijks overleg in een openbare vergadering op 23 maart 1970 het compromisvoorstel aanvaarden. Op één punt hielden curatoren wel het been stijf: de vergaderingen van het toekomstige dagelijks bestuur bleven, anders dan de studenten wensten, besloten. Hun eis van volledige openbaarheid – kernpunt in alle plannen voor democratisering – werd dus niet gehonoreerd.⁶⁶ De nieuwe bestuursvorm zou, na verkiezingen direct na de zo-

63 H.J. Dijkhuis, president-curator 1968-1971. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

mer, op 1 september 1970 in werking treden. Die termijn werd niet gehaald, maar rector magnificus Dankbaar was bij de opening van het nieuwe academische jaar een week later toch opgelucht. De democratisering, die volgens hem nodig was om de technocratie in de hand te houden, was beslist noodzakelijk en was uiteindelijk toch geslaagd.⁶⁷

Ondertussen was in april 1970 het ontwerp van de Wet Universitaire Bestuursvorming (WUB) officieel bij de Kamer ingediend (zie hierna). In Groningen had men de hoop dat de minister zou gedogen dat ook na invoering van de wet, die naar eigen zeggen een experimenteel karakter had en slechts voor vijf jaar zou gelden, het eigen Groningse experiment gehandhaafd kon blijven. Maar op 23 september 1970 sloeg minister Veringa tijdens de behandeling van zijn wetsontwerp in de Tweede Kamer die hoop de grond in door te verklaren dat hij na inwerkingtreding van de wet het Groningse experiment zou terugdraaien. De Gronstra was woedend, weigerde verdere medewerking aan de invoering van de Tussentijdse Bestuursvorm en dreigde met een boycot. Bij anderen sloop de twijfel binnen of het nog wel zin had met de voorbereidingen van de Tussentijdse Bestuursvorm door te gaan. Op 24 september nam de Tweede Kamer de wet-Veringa aan, wat in Groningen een paar dagen later tot spoedberaad leidde. Op 3 oktober vond een vergadering van alle geledingen plaats, waar Dijkhuis een donderspeech afstak vooral tegen die hoogleraren die zich achter een door conservatieve Leidse hoogleraren opgestelde petitie hadden geschaard die de minister vroeg zijn wetsvoorstel in te trekken omdat de beoogde democratisering veel te ver ging. De Groningse hoogleraren hadden daarmee verdeeldheid gecreëerd, die alleen maar de tegenstanders van welke democratisering dan ook in de kaart kon spelen. Dijkhuis redeneerde

64 Professor Sijnders tijdens de verkiezingen voor het universiteitsbestuur in 1970. Archief Universiteitskrant, Groningen.

dat als de WUB ook door de Eerste Kamer zou worden aanvaard, zij op zijn vroegst in het academisch jaar 1971-1972 in werking zou kunnen treden, zodat er in Groningen, mits er haast werd gemaakt, nog tijd was om ervaring op te doen met de Tussentijdse Bestuursvorm. Er zou nog een ultieme poging worden gedaan om de Kamer en de minister te bewegen de Groningse universiteit een kans te geven om te laten zien dat hun eigen bestuursvorm ook werkte. Die poging haalde echter niets uit. Op 8 december stemde ook de Eerste Kamer voor de wet-Veringa en de dag daarop tekende koningin Juliana het desbetreffende Koninklijk Besluit.

Eveneens op 8 december 1970 vonden in Groningen de verkiezingen plaats voor het bestuur van de universiteit volgens de Tussentijdse Bestuursvorm. Vooral onder de studenten was de opkomst niet hoog: 40,75 procent, wat opnieuw de vraag opriep namens wie nu eigenlijk de Gronstra sprak. Het is echter te gemakkelijk om te zeggen dat de activisten slechts namens een minderheid spraken. Zij ontleenden hun legitimiteit ook aan een veel bredere, mondiger studentencultuur, die zich niet alleen uitte via het stemhokje. Hoe dan ook, het nieuwe algemeen bestuur, nu universiteitsbestuur genoemd, bestond uit 56 leden: de 5 curatoren, 23 leden van het wetenschappelijk corps, 14 vertegenwoordigers van het niet-wetenschappelijk personeel en 14 studenten, 11 namens de lijst Progressief Centrum en 3 namens het gematigd-rechtse Studenten Perspectief 2000 (er hadden in totaal vijf kieslijsten meegedaan). Sniijders werd voorzitter van dit gremium en als zodanig ook lid van het dagelijks bestuur. Op 22 januari 1971 benoemde het algemeen bestuur de overige leden van het dagelijks bestuur. President-curator Dijkhuis werd voorzitter, de andere leden waren rector magnificus Dankbaar, secretaris van de senaat Brinkman, het staflid dr. C.J. van den Berg, het lid van het niet-wetenschappelijk personeel J. Niemeyer en ten slotte de vierentwintigjarige trotskistische student psychologie M.A.N. (Maarten) Abeln namens het Progressief Centrum.⁶⁸ De wettelijk voorgeschreven organen, te weten het college van curatoren en de senaat, bleven formeel bestaan, maar zouden een slapend bestaan leiden.⁶⁹

Ook na vijftig jaar is het moeilijk te beoordelen wat hier nu bereikt was. Was dit een uniek experiment in universitaire democratie, het meest vergaande in Nederland, dat ondanks verhitte discussies in redelijk overleg tot stand was gekomen en waarbij alle partijen bereid waren gebleken water in de wijn te doen? Of was het één grote farce, waarin een bordkartonnen bestuurlijk bouwwerk was opgetrokken dat bij de eerste de beste tegenactie van de minister in elkaar zou storten? Minister Veringa zou misschien toch nog bewogen kunnen worden om, ook als elders de WUB werd ingevoerd, de Groningse constructie te gedogen, maar er kwamen verkiezingen aan (in april 1971) en het was nog maar de vraag of Veringa aan zou blijven. Het was dus onzeker hoeveel tijd de Groningers zouden krijgen om te tonen dat hun Tussentijdse Bestuursvorm een werkbaar alternatief was voor de WUB.

DEMOCRATISERING AAN DE BASIS

Het viel in deze tijd wel eens op dat de betrokkenheid van de studenten bij de democratisering van de universiteit op centraal niveau niet overhield. De opkomst bij algemene vergaderingen viel tegen en bij de verkiezingen van het eerste universiteitsbestuur op

8 december 1970 deed minder dan de helft mee. Omdat bij die verkiezingen ongeveer één op de vijf studenten op het gematigde Studenten Perspectief 2000 had gestemd, waarop studenten stonden die uit zichzelf nooit om verregaande democratisering van de universiteit zouden hebben gevraagd, zou de conclusie kunnen zijn dat slechts een derde van de studentenbevolking achter de democratiseringseisen stond. Daarbij moet men echter niet vergeten dat voor veel studenten het centrale bestuur ver van hun leefwereld af stond. Zij voelden meer binding met wat zich op het niveau van de faculteit, de subfaculteit of de afdeling afspeelde. Daar, aan de basis van de universiteit, werden de discussies gevoerd en beslissingen genomen over de aard en de uitvoering van het onderwijs, kwesties die de studenten direct raakten. Daar vonden dan ook, naast het werk in de studieraden, allerlei democratiseringsprocessen plaats die in belang en betekenis niet onderdeden voor wat er op centraal niveau gebeurde en ook beslist daarop invloed uitoefenden. Sommige trokken ook landelijk de aandacht, zoals de fluwelen revolutie die in 1968-1969 bij de Subfaculteit der Psychologie plaatsvond.⁷⁰

Bij psychologie had Sniijders het systeem van de 'grote lunch' en 'kleine lunch' ingevoerd.⁷¹ Elke week kwamen de kroondocenten (zeven hoogleraren en lectoren) tijdens een lunch bij elkaar om de zaken van de subfaculteit te bespreken. Maar om de andere week werden daar ook de ongeveer dertig wetenschappelijke medewerkers bij uitgenodigd, om hen bij te praten. De hoogleraren wilden namelijk geen belangrijke beslissingen nemen zonder de staf erin gekend te hebben. De niet-wetenschappelijke staf was daar niet in geïnteresseerd en de studenten konden eventuele klachten over de tentamenlast, de collegeroosters en in het algemeen de opzet van de studie uiten via hun eigen studieraad. Klachten waren er zeker. Het aantal studenten psychologie steeg snel, van 360 in 1965-1966 naar 750 in 1968, terwijl het aantal docenten niet evenredig meegroeide. De staf-studentratio lag daarom ongeveer op 1:20, terwijl 1:12 in de alfavakken de norm was en bij de bèta's 1:5. Verschooning van de studie was onvermijdelijk en zorgde voor veel onvrede. Maar de docenten konden daar weinig aan doen: de toewijzing van personeel werd op centraal niveau geregeld en het bureau van de universiteit ging daarbij vaak uit van verouderde cijfers.

Toen Kouwer, de voorzitter van de subfaculteit, op 3 september 1968 plotseling overleed, werd hij nolens volens opgevolgd door de hoogleraar arbeidspsychologie P.J. (Piet) van Strien. Van Strien, een zoon van een gereformeerd predikant die na een psychologische test te horen had gekregen dat hij het best psychologie kon studeren, was na zijn studie in Groningen in 1957 als wetenschappelijk medewerker in dienst gekomen bij psychologie en had in de jaren daarna veel ervaring opgedaan met het onderwijs in de prekandidaatsstudie. Na zijn promotie in 1964 (bij Sniijders) was hij in 1966 benoemd tot hoogleraar bedrijfspsychologie, maar hij bleef dicht bij de studenten staan. Hij kende en erkende hun problemen en stond open voor veranderingen. Op de eerste grote lunch die hij leidde, stelde hij de vraag of het niet aanbeveling verdiende om voortaan de taken en verantwoordelijkheden van het bestuur van de subfaculteit over meer mensen dan alleen de voorzitter te spreiden.⁷² Ook wilde hij aandacht schenken aan de plaats die studenten in de besluitvorming konden krijgen. Een nota hierover werd op 13 september onder de leden van de grote lunch verspreid. Het net in 1967 gepromoveerde staflid Hofstee, die met een paar studenten een studiegroepje had gevormd over de geschriften van de Frankfurter Schule en in het bijzonder Marcuses *One Dimensional*

Man, speelde deze nota door aan zijn studenten en dezen zagen nu hun kans schoon. Ze schreven op 20 september met een paar andere studenten en een secretaresse een brief aan 'Mijnheer Van Strien' waarin zij zichzelf uitnodigden om deel te nemen aan het eerstvolgende overleg van de subfaculteit. De docenten waren verrast, maar wilden dat niet weigeren en zo vond op 27 september een eerste gesprek plaats tussen de studenten en het bestuur van de subfaculteit. Op deze manier begon wat later bekend stond als de Aktie Democratisering.

Er brak een roerige tijd aan, met veel verhitte discussies tijdens slopende vergaderingen in rokerige ruimtes. Van Strien later: 'Ik heb in dat jaar [1968-1969] meer passief gerookt dan in de rest van mijn leven.'⁷³ Als vervolg op die eerste gesprekken werd een actiecomité gevormd dat verdere democratisering van de subfaculteit moest bevorderen. In aanloop naar een startvergadering in november 1968 waren studenten actief om medestudenten op de hoogte te brengen van wat er allemaal gebeurde en hen bewust te maken van de noodzaak om in actie te komen (de zogenaamde politisering). De gangen hingen vol met plakaten en activisten drongen onverwacht en ongevraagd colleges binnen om een discussie over de democratisering te beginnen. Dat wekte weerstand op, bij docenten én studenten, maar in deze aanlooperperiode heerste een grote bereidwilligheid, ook bij de docenten, om toch mee te denken in het proces van democratisering. Die bereidwilligheid wekte op haar beurt argwaan bij inmiddels doorgewinterde activisten omdat in lijn met de richtlijnen van de SVB eigenlijk alleen afgedwongen concessies telden en er voortdurend gewaakt moest worden voor de zogenaamde 'repressieve tolerantie', maar het was al snel duidelijk dat een flink aantal docenten oprecht mee wilden denken over hervormingen.

Op 14 november 1968 vond eindelijk de officiële startvergadering plaats. De vergadering werd geleid door de bekende studentenleider Ton Regtien, die inmiddels voor het afronden van zijn al vele jaren slepende studie psychologie naar Groningen was gekomen. De vergadering verliep rustig, maar de opkomst viel tegen, waardoor de radicalere studenten nog meer dan anders het geval zou zijn geweest hun stempel op de uitkomst konden drukken. Zij zetten de grondbeginselen op een rij die het hele proces moesten begeleiden. Die zeven uitgangspunten voor de actie, samen een soort grondwet voor psychologie nieuwe stijl, ademden een duidelijk utopisch karakter. De eerste stelling luidde bijvoorbeeld: 'Een humane samenleving moet berusten op koöperatie en solidariteit en niet op heerschappij en concurrentie.' Ook de tweede en de derde stelling mochten er zijn: 'Autoritaire verhoudingen moeten plaats maken voor directe democratie,' en: 'Een nieuwe universiteit moet worden opgebouwd vanaf de basis, door de betrokkenen zelf en allereerst op werknivo.'⁷⁴

Zeker die laatste stelling liet uitkomen dat de uitgangspunten ontleend waren aan het idee van de 'radenuniversiteit', een van oorsprong Duits begrip dat via Nijmegen nu ook in Groningen gepropageerd werd. Na de publicatie van het eerdergenoemde rapport van Posthumus over de studieduur eind oktober 1968 hadden in Nijmegen Boekraad en Van Nieuwstadt onmiddellijk een tegennota het licht doen zien onder de titel *Aantekeningen voor een radenuniversiteit*, waarin ze voor het eerst een uitgewerkt eigen model voor een democratisch bestuurde universiteit hadden ontvouwd.⁷⁵ Deze tegennota werd op ruime schaal in Nederland verspreid en had ook in Groningen enkele studenten begeistert. Volgens deze conceptie moest de universiteit, en om te begin-

nen de Subfaculteit der Psychologie, worden opgesplitst in kleine basiseenheden van docenten, studenten en technisch en administratief personeel, die als projectgroep gezamenlijk een bepaald thema bestudeerden en onderzochten. Een aantal van deze projectgroepen vormden samen een faculteit of een subfaculteit. Vanuit deze basisgroepen moesten het bestuur en het onderwijs in de (sub)faculteit worden opgebouwd, waarbij er een verantwoordingsplicht van boven naar beneden en van beneden naar boven was. Essentieel was dat alles in volle openbaarheid gebeurde, want zonder radicale openbaarheid geen radicale democratie. Ook de ontvankelijkheid voor kritiek stond hoog in het vaandel, maar wie de laatste stelling leest, ingebracht door Regtien zelf, zou kunnen vermoeden dat die kritiek maar één kant op mocht gaan: 'De wil tot verandering van de universiteit impliceert de wil tot verandering van de maatschappij, bijgevolg moet vernieuwing van de universiteit samengaan met fundamentele maatschappijkritiek.'⁷⁶ Deze stelling lijkt te impliceren dat wie niet links en maatschappijkritisch dacht, op de universiteit eigenlijk niets te zoeken had. Over academische vrijheid, een beginsel waar zelfs Maris nog lippendienst aan had bewezen, werd niets gezegd; kenmerkend was dat een achterhaald burgerlijk idee.

Op de startvergadering werd niet alleen over de 'konseptgrondwet' en de integratie van onderwijs en onderzoek gedebatteerd, maar ook een tijdpad afgesproken. Er werden tien werkgroepen geformeerd, die bepaalde thema's nader zouden uitdiepen en daar op een 'kongres' in januari 1969 (later werd dat maart) over zouden rapporteren. Dan zouden de beslissingen vallen over de nieuwe studieopzet, een nieuwe bestuursstructuur en de soepele overdracht van de bevoegdheden van het oude naar het nieuwe bestuur. In de werkgroepen vonden in de maanden daarna felle discussies plaats en ook de terugkoppeling naar de achterban leverde soms heftige debatten op. De toon werd gezet door de aanhangers van de idee van de radenuniversiteit, die wilden werken in kleine projectgroepen, die het bestuur vanuit die projectgroepen wilden opbouwen en een verregaande nivellering van de macht binnen de faculteit nastreefden, waarbij selectie, beoordeling en beloning allemaal op de helling werden gezet. De toon van deze activisten werd als dwingend en soms agressief ervaren door degenen die minder ver wilden gaan, ruimte wilden laten voor individuele studie en onderzoek, aandacht vroegen voor de parlementaire controle of vreesden voor verlaging van het niveau, maar de 'verbale terreur' van de activisten overstemde deze geluiden. Van Strien, die eigenlijk de sluizen voor deze vloedgolf aan radicalisme had opengezet, erkende de bewustzijnsvernauwende werking van het utopisch denken van de activisten, maar voelde zich tegelijkertijd opgetild door de golf van vernieuwingsgezindheid:

Het meest kenmerkende van deze periode was wel dat een kerngroep van mensen een enorme dosis creativiteit ontwikkelde bij het doordenken van de grondslagen van het universitair onderwijs en ons maatschappelijk bestel als geheel. Voor mij persoonlijk en voor vele anderen is het een unieke ervaring geweest in een open, weinig gestructureerde vergaderform met een wisselende voorzitter en met een wisselend publiek en in een uiterst informele sfeer, waarin de functie die men bekleedde geen enkele rol speelde maar alleen de kracht van de argumenten die men gebruikte, soms met heftige meningsverschillen en onder sterke stress voor de betrokkenen, intensief bezig te zijn met een stuk fundamentele sociale vormgeving.⁷⁷

In dit proces begonnen zich de contouren af te tekenen van een nieuw model voor de inrichting van de subfaculteit, het sectorenmodel. De subfaculteit zou worden opgedeeld in een flink aantal thematische sectoren, die niet meer zouden samenvallen met de afstudeerrichtingen. Daarbinnen golden nieuwe spelregels: permanente wetenschapskritiek, integratie van theorie en praktijk (de projectgroep als de kern van het onderwijs, niet het cursorisch onderwijs), opheffing van de verticale geledingen (in een projectgroep zitten docenten en studenten van alle jaren bijeen), groepsverantwoordelijkheid, zelfbeoordeling, een forum waarvoor elke groep zich moet verantwoorden, bestuur via afgevaardigden van de basisgroepen, integratie van het niet-wetenschappelijk personeel (dat deelneemt aan het onderzoek terwijl studenten en docenten de lokalen schoonhouden en koffiezetten), en nivellering van inkomens, te beginnen door invoering van het studieloon. Het officiële subfaculteitsbestuur vond dit allemaal wel best, maar stelde in februari 1969 niettemin enkele 'grensvoorwaarden' op, die ervoor moesten zorgen dat alles wel binnen de wettelijke grenzen bleef en dat de examens en diploma's rechtsgeldig zouden zijn. Er zouden bijvoorbeeld individuele beoordelin-

65 Aankondiging van het Congres van de Subfaculteit der Psychologie over de democratisering van de subfaculteit, maart 1969. Archief RUG, Zernike.

gen moeten blijven, de rechtspositie van het personeel moest gerespecteerd worden en de wettelijke bestuursverantwoordelijkheid moest overeind blijven (al zouden de feitelijke bevoegdheden gedelegeerd kunnen worden aan een nieuw bestuursorgaan).⁷⁸ Dit nam de ongerustheid bij een deel van de staf niet weg. Die stafleden ergerden zich soms aan het politieke karakter van de hele actie en hadden graag meer erkenning van hun deskundigheid gewild. Maar vooralsnog bleef dit gemor binnenskamers, op het oog stoomde de actie door in de richting van het allesbepalende 'kongres'.

In de aanloop naar dit congres werd ook duidelijk dat niet alleen de staf verdeeld was, maar ook dat het niet-wetenschappelijk personeel bepaald niet stond te springen om aan de actie deel te nemen en dat onder studenten de actiebereidheid sterk terugliep. Naar schatting (er werd wel eens een enquête gehouden) was maar 15 procent van de studenten actief betrokken bij de democratisering en nam een flink deel van hen aanstoot aan het dogmatisch ongeduld van de harde kern, het abstracte jargon, het afblaffen van argeloze vragenstellers en de slordige kleding en haardracht van de actievoerders. De indruk ontstond dat dit geen psychologen waren die hun studie wilden hervormen, maar politici in spe die de Subfaculteit der Psychologie gebruikten als springplank voor een carrière in de PvdA of de CPN. Uiteindelijk was ook de opkomst tijdens het 'kongres', dat op 28 en 29 maart 1969 in de Korenbeurs plaatsvond, bedroevend laag. Van het wetenschappelijk korps was 88 procent op komen dagen, van het technisch en administratief personeel 33 procent, van de kandidaatsstudenten 44 procent en van de prekandidaten (de grootste groep, die ook het meest met de nieuwe studieopzet te maken zou krijgen) slechts 27 procent. In totaal waren maar 225 van de 779 betrokkenen aanwezig, 35 procent. En dat zijn nog geflatteerde cijfers, omdat ook degenen waren meegeteld die maar heel even kwamen kijken. Er waren stemmingen waar slechts 130 mensen aan deelnamen. Alleen leden van het wetenschappelijk korps en een kleine groep activisten waren achter de microfoon te vinden, de overigen luisterden toe en stemden als dat gevraagd werd (vóór, in de regel). In het 'kongresboek', waarin de (veelal onaffe) rapportages van de werkgroepen waren opgenomen, alsmede de uitkomsten van een enquête, kregen de activisten er soms flink van langs:

Activisten zijn een klik, mensen met een duidelijk politieke kleur rood, die op een hoog abstraktienivo praten over dingen die veel mensen niet begrijpen. Zij staan niet open voor de mening van een ander, willen helemaal geen democratisering. Zij willen dat de gang van zaken zo gaat als zij dat willen. Zij zijn de nieuwe bazen, die het voor het zeggen willen hebben!!!⁷⁹

Die 'nieuwe bazen' dachten daar zelf heel anders over. Dat er weinig betrokkenheid maar ook geen duidelijke oppositie was, interpreteerden ze als volgt (volgens Van Strien): 'Wie niet tegen ons is, is voor ons, hij moet het alleen nog ontdekken.'⁸⁰

Niettemin werden op het 'kongres' ingrijpende beslissingen genomen, in de lijn van wat al eerder besproken was. In de week na het congres werden de besluiten door het wettelijke subfaculteitsbestuur overgenomen en op 10 april 1969 gepubliceerd. In de maanden daarna werd er hard gewerkt aan een studiegids, op 1 juli vond een terugrapporteringsvergadering plaats en op 3 juli werden de resultaten daarvan geaccordeerd door het subfaculteitsbestuur. Er was enige oppositie, maar bij gebrek aan alternatief werd het sectorenmodel toch maar als richtsnoer genomen. Pas toen eind augustus de

nieuwe studiegids verscheen sprak een van de kroondocenten, de lector sociale psychologie W.H. (Wim) Groffen, er zijn 'onaanvaardbaar' over uit, maar dat was te laat. Het sectorenmodel kwam er.

Een groot succes werd het niet. Toen het programma medio september 1969 begon met een soort markt waarop wegbereiders hun sectoren konden aanprijzen en studenten zich op een sector konden intekenen, bleek de spreiding van de docenten over de sectoren nogal ongelijk. Slechts 23 van de 32 aangeboden sectoren konden van start gaan. Niet iedereen kon terecht in de sector van zijn of haar eerste keuze, er waren roosterproblemen en er was gebrek aan geschikte ruimtes. Aanloopp Problemen, vonden de voorstanders, en dus vond op 15 oktober gewoon de officiële overdracht plaats van de bevoegdheden van het oude subfaculteitsbestuur aan het nieuwe, uit de sectoren voortgekomen bestuur. De vertegenwoordigers van de radicale lijn kwamen ondertussen aanzetten met nieuwe eisen, zoals nog grotere roulatie van bestuursfuncties en een eerlijker verdeling van de ruimte door 'onteigening' van de kamers van de hoogleraren en stafleden.

Terwijl de democratisering bij psychologie begon vast te lopen, kwam deze juist op volle stoom bij de afdeling Nederlands.⁸¹ Het ging hier om een middelgrote studierichting met in 1967 officieel 87 studenten, van wie 60 prekandidaten, en zo'n 150 mo-studenten. Er was één hoogleraar, die al sinds 1946 de afdeling bestierde, G.A. van Es, de beste leerling van zijn leermeester en voorganger G.S. Overdiep. Van Es werd bijgestaan door een lector Nederlandse taalkunde, Albert Sassen, en twaalf medewerkers (van wie er vier een onderzoeksoverdracht hadden). Die medewerkers, meest leerlingen van Van Es, verzorgden het onderwijs voor de mo-studenten, terwijl de hoogleraar zelf zich uitsluitend met de academische studenten bemoeide. Voor zover hij daar dan tijd voor had, want Van Es grossierde in bestuurlijke functies. Jarenlang was hij voorzitter van de faculteit, deed hij het voorzitterschap van de Subfaculteit der Westerse Talen erbij, en zo nog wat meer functies. Van Es was een invloedrijke, markante en charmante heer, iemand met een groot, door zijn gereformeerde geloof nog versterkt plichtsbef, maar hij deed de dingen graag zelf en meed het conflict niet. Van 1960 tot 1964 was hij secretaris van de senaat geweest, maar de logische vervolgstap, het rectoraat, zette hij niet na een conflict met curatoren. Hij had een bijna spreekwoordelijke lage dunk van zijn medewerkers, die hij uitsluitend om hun didactische gaven en niet om hun onderzoekscapaciteiten had uitgezocht.

Door al zijn bestuurlijke verplichtingen kwam het onderwijs van Van Es behoorlijk in het gedrang en in het academisch jaar 1967-1968 uitten studenten voor het eerst hun onvrede erover. Waarom duurde het zo lang voordat hij een doctoraalscriptie had nagekeken? De studenten in de studieraad (een door studenten bemande onderwijscommissie) klaagden erover bij Van Es en vroegen hem om voortaan meer rekening te houden met hun wensen, maar er veranderde niet veel. In oktober 1968 kwam dit op straat te liggen door een pamflet van de enige provo die Groningen telde, Thom Jaspers, die de draak stak met Van Es en om 'direkte actie' vroeg. Er werd inderdaad een actiegroep gevormd en een nieuwe studieraad verkozen, die op 14 november voor het eerst bij elkaar kwam en nu eiste dat er een bestuur gevormd zou worden dat zou bestaan uit staf en studenten en dat zou optreden als het hoogste orgaan bij Nederlands. Een week

later was er voor het eerst een openbare, algemene vergadering van de hele afdeling, waarop 90 van de 200 studenten en 7 van de 13 stafleden aanwezig waren. Op 4 december publiceerden de studenten een open brief aan Van Es waarin ze vroegen om de instelling van een voorlopig overlegorgaan, en toen Van Es daar niet op inging, stelden de studenten zelf zo'n orgaan in. Dit orgaan kwam voor het eerst bij elkaar op 20 februari 1969 en toen kwam het wel tot een gesprek met Van Es, dat overigens moeizaam verliep. Van Es bedierf de sfeer echter nog meer door begin maart de vraag om medebeslisingsrecht 'gejeuzel' te noemen. Ook de staf kreeg nul op het rekest toen de medewerkers de hoogleraar vroegen om betrokken te worden bij het bestuur. Van Es gaf hun te kennen dat volgens de wet de bestuurlijke verantwoordelijkheid alleen bij de hoogleraren berustte. Toen was de maat vol: er werd een nieuwe algemene vergadering belegd, waar de aanwezigen hun vertrouwen in Van Es publiekelijk opzegden en zijn vertrek eisten. Ingaande 1 september zou de afdeling gedemocratiseerd moeten worden.

Dit was het moment waarop Van Es het nodig vond de vicevoorzitter van de faculteit, de hoogleraar nieuwe Franse taal- en letterkunde J.A.G. (Jef) Tans, officieel in te lichten over de ontstane situatie, en ook de rector magnificus, Snijders, te informeren. Hij deed dit op 17 maart 1969. Al vele weken stond *Der Clercke Cronike* vol verhalen over de democratiseringsactie bij Nederlands, maar de andere bestuurders hadden Van Es al die tijd maar een beetje laten begaan. Het faculteitsbestuur (waar Van Es dus nog steeds voorzitter van was) besloot een commissie van wijzen mannen in te stellen om de zaak te onderzoeken en aanbevelingen te doen voor een oplossing. Op 25 maart maakte de faculteit bekend dat deze commissie zou bestaan uit een neutrale voorzitter, de hoogleraar archeologie H.Tj. Waterbolk (zowel lid zowel van de Faculteit der Letteren als van de Verenigde Faculteiten der Geografie en Prehistorie en oud-secretaris van de letterenfaculteit). De andere leden waren de secretaris van de senaat, de kerkhistoricus Dankbaar, de hoogleraren J. Elema (Duits) en Tans (Frans) als vertrouwensmannen van Van Es, en de lector filosofie Nauta en de eerder genoemde medewerker bij psychologie Hofstee als vertrouwensmannen van de studenten. Later kwam daar nog de lector sociologie Th.J. IJzerman bij, die de staf vertegenwoordigde.⁸²

Buiten de afdeling Nederlands werd er enigszins teleurgesteld op gereageerd dat de studenten hiermee akkoord waren gegaan. *Der Clercke Cronike* betreurde het dat op deze manier een mooie kans op een revolutie verkeken leek. Alle ingrediënten waren aanwezig om het conflict bij Nederlands te gebruiken om over de hele breedte van de universiteit de democratisering af te dwingen. Als de studenten – met steun van anderen – het Alfagebouw (het moderne kantoorgebouw in de Hortusbuurt waar de Faculteit der Letteren sinds kort in zat) hadden bezet en vanuit dat actiecentrum via stencils en collegebezoeken studenten bij andere faculteiten en studierichtingen hadden kunnen mobiliseren om ook in actie te komen, had er werkelijk iets bereikt kunnen worden. In plaats daarvan hadden de neerlandici zich laten inpakken door een bemiddelingscommissie. 'De revolutie gaat aan Groningen voorbij.'⁸³

In juni 1969 verscheen het rapport van de commissie, die de schuld van het conflict vooral bij het bestuur van de faculteit legde. Te makkelijk had het Van Es ingezet voor tijdrovende bestuurlijke klussen, zodat de andere hoogleraren daarvan verschoond bleven, en te lang had de faculteit zich afzijdig gehouden bij het conflict bij Nederlands. Van Es en de faculteit aanvaardden de bevindingen van de commissie, maar voor de

studenten en de staf van de afdeling Nederlands ging het rapport niet ver genoeg. Toen zij na de zomervakantie het rapport bespraken, riepen zij zichzelf uit tot het nieuwe bestuur van de afdeling. In december werd een Voorlopig Reglement van Zelfbestuur aanvaard, waarin onder andere stond dat besluitvorming binnen de afdeling voortaan volgens het 'one man, one vote'-principe zou verlopen. In januari 1970 vonden verkiezingen plaats voor nieuwe bestuursorganen: een algemene vergadering als hoogste orgaan, een afdelingsraad als algemeen bestuur en een uitvoerend orgaan van drie mensen als dagelijks bestuur (162 van de 240 betrokkenen namen deel aan die verkiezingen). Alle vergaderingen zouden openbaar zijn en iedereen had het recht om daar van zich te laten horen. Het faculteitsbestuur, thans geleid door Tans, achtte nu (pas) het moment aangebroken om in te grijpen. Het besloot op 4 maart zelf het bestuur van Nederlands over te nemen. Voor staf en studenten was dit een oorlogsverklaring, maar ook de medestanders van Van Es voelden zich verraden en een van hen, Elema, diende woedend zijn ontslag in.⁸⁴ De afdelingsraad Nederlands deed iets anders: hij stelde op 12 maart een ultimatum. Als de faculteit de maatregel niet ongedaan zou maken, zou een bezetting van het Alfagebouw volgen. Steunbetuigingen stroomden vanaf dat moment binnen. 'Kameraden,' lieten studenten uit Twente weten, 'laat je niet kisten door antidemocratische autoriteiten, die ons onderwijs verzieken.' Ook de Nederlandse Studentenraad, die gedomineerd werd door de SVB, verklaarde zich solidair en zelfs vanuit Leiden kwam een aansporing om niet op te geven: 'Zelfbeheer ondermijnt het kapitalisme. Geef het veroverde niet prijs.' Zelf waren de neerlandici niet zo bezig met de bestrijding van het kapitalisme, maar goed, elke steunbetuiging was welkom.

Op 17 maart 1970 verliep het ultimatum en bezetten 55 neerlandici en 47 sympathisanten (ook uit andere faculteiten) het gebouw aan de Grote Kruisstraat. Die avond berichtte het landelijke nieuws erover. Het was een zogenaamde open bezetting: studenten konden in en uit lopen, ook voor studiedoeleinden, en stafleden hadden toegang mits zij zich solidair verklaarden met de actie. Er vonden geen vernielingen plaats en het bureau van de faculteit werd niet opengebroken. De studenten verkeerden in de veronderstelling dat nu zij het gebouw van de Faculteit der Letteren in bezit hadden genomen, de autoriteiten wel snel over de brug zouden komen met concessies. Maar er gebeurde niets. Op aanraden van de hoofdcommissaris van politie, die ervaring had opgedaan bij de bezetting van het Maagdenhuis in Amsterdam een jaar eerder, zou de bezetting door onderling gekrakeel van de bezetters wel verlopen, zodat politie-ingrijpen niet nodig was. En zo ging het ook. Na vijf dagen met hevige discussies gaven de bezetters, mede op advies van de oud-voorzitter van de Gronstra, Jacques Wallage,⁸⁵ en de toezegging van de president-curator Dijkhuis dat met de studenten over hun eisen gesproken zou worden, hun actie op. De bezetting werd 'opgeschort'.

Dit voelde als een nederlaag en de radicalen waren inderdaad teleurgesteld. Ook de linkse pers deed wat smalend over de Groningse neerlandici. De Volkskrant hekelde het onvermogen om de brede achterban te mobiliseren. 'De meerderheid van de Neerlandici ging het louter om de behartiging van de eigen afdelingsbelangen', alsof een bezetting van een universiteitsgebouw alleen iets voorstelde als deze een uitvalsbasis voor de wereldrevolutie werd.⁸⁶ Maar de onderhandelingen die nu volgden, leverden wel degelijk iets op. De faculteit erkende het Voorlopig Reglement van Zelfbestuur van studenten en staf van de afdeling Nederlands. In het jaar 1970-1971 zou er mee geëxperimen-

teerd worden. Dat maakte de afdeling Nederlands in Groningen plotseling de meest gedemocratiseerde afdeling Nederlands in het land. Van Es kwam op een zijspoor terecht. Hij mocht zich niet meer bemoeien met onderwijs en bestuurlijk werk en kon zich tot zijn emeritaat geheel wijden aan onderzoek, gesteund door een secretaresse, een wetenschappelijk medewerker en een student-assistent, en met een eigen budget. Een luxepositie, waar menig collega jaloers op was. Inmiddels waren twee nieuwe hoogleraren aangetreden, de dialectoloog en lector Nederlandse taalkunde Sassen (bevorderd tot hoogleraar in juni 1969) en de letterkundige en Couperuskenner W. (Wout) Blok (in september 1970). Zij moesten maar zien hoe ze iets van het professorale gezag konden herstellen.

Bij de meeste faculteiten of subfaculteiten verliep de democratisering veel rustiger.⁸⁷ Bij economie kregen door handig samenspel van hoogleraren en gematigde studenten de radicalen geen voet aan de grond.⁸⁸ Elders was er soms nauwelijks sprake van democratisering. Bij de medische faculteit waren de hoogleraren nog oppermachtig en in de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, waar al een informele sfeer heerste en veel zaken tussen docenten en studenten al buiten de officiële kanalen om geregeld werden, is in de jaren 1968-1971 op bestuurlijk vlak niet veel bijzonders gebeurd. Bij de faculteiten en subfaculteiten waar het bestuur wel gedemocratiseerd werd, waren het opvallend vaak de hoogleraren die het voortouw namen en de studenten (en de staf) inspraak en medebeslissingsrecht aanboden voordat ze er om gevraagd hadden. In de relatief kleine Faculteit der Godgeleerdheid besloten de hoogleraren al op 21 november 1968 een studie- en instituutsraad, later een faculteitsraad in te stellen, met twee hoogleraren, twee stafleden en twee studenten. In februari 1970 hielden de theologen – docenten én studenten – een groot congres over de modernisering van het studieprogramma en een jaar later droegen de hoogleraren en lectoren hun bevoegdheden officieel over aan de nieuwe faculteitsraad, die toen bestond uit zeven leden van het wetenschappelijk korps, zes studenten en een lid van het niet-wetenschappelijk personeel.

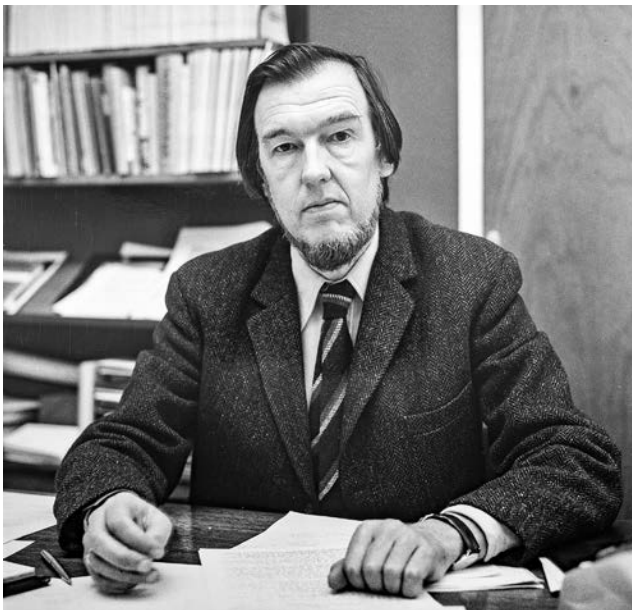
De Faculteit der Rechtsgeleerdheid is wel het mooiste voorbeeld van 'democratisering van bovenaf'.⁸⁹ In 1967 kregen de studenten een studieraad, waarin ze met drie hoogleraren en de studieadviseuse het lopende onderwijs konden bespreken. Ook werden studenten opgenomen in een facultaire commissie die een eigen Groningse invulling moest geven aan de plannen die regeringscommissaris Posthumus in oktober 1968 had gelanceerd. Dat alles verliep heel informeel, zonder dat een nieuwe structuur werd vastgelegd. Maar de voorzitter van de faculteit, s'Jacob (tot 1967 rector magnificus), voorzag dat de democratisering verder zou gaan en ontwierp in augustus 1969 samen met zijn collega Troostwijk een nieuwe bestuursstructuur, waarbij in zowel de faculteitsraad als in het daaruit gekozen faculteitsbestuur ook leden van de staf en een aantal studenten zouden moeten zitten.⁹⁰ Het probleem was echter dat de meeste studenten het wel geloofden. Het was maar een klein clubje binnen de Juridische Faculteits Vereniging dat zich actief inzette voor de democratisering, onder wie later bekende politici Job Cohen en Winnie Sorgdrager. Ook bij de staf stonden de medewerkers trouwens niet te trappelen om bestuurlijk actief te worden. Toen op 9 oktober op een algemene vergadering in de Geertsemazaal in het Academieggebouw de nota van s'Jacob besproken werd, waren er wel driehonderd studenten aanwezig, maar deden naar ver-

luit maar zeven van hen hun mond open. Toch werd besloten de structuur die s'Jacob en Troostwijk ontworpen hadden over te nemen en kreeg de rechtenfaculteit jaarcommissies, een dagelijks bestuur, een faculteitsraad en een algemene faculteitsvergadering waarin alle geledingen vertegenwoordigd waren, ook het technisch en administratief personeel. De vergadering eindigde in een ovationeel applaus voor s'Jacob, die de vergadering krachtig had geleid. In goede harmonie had de faculteit een vooruitstrevende structuur opgetuigd, waar zusterfaculteiten nog niet aan toe waren. 'Tevreden,' zo vermeldde het faculteitsblad *Terecht Gesteld* een maand later, 'stapte Prof. Pen op zijn Little Honda: de revolutie was aan de faculteit voorbij gegaan'.⁹¹

In vergelijking met rechtenfaculteit verliep de democratisering bij bijvoorbeeld de grote Faculteit der Letteren en bij de Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen (sociologie en culturele antropologie) veel rommeliger. Bij letteren, waar in 1969 stafleden tot het faculteitsbestuur werden toegelaten, werd pas op 8 januari 1971 een gedemocratiseerde faculteitsraad ingesteld (met overdracht van bevoegdheden op 22 april van dat jaar), maar in de jaren daarvoor had de ene na de andere afdeling al een gedemocratiseerde bestuursstructuur ingevoerd. Bij sociologie deed zich zelfs het merkwaardige fenomeen voor dat toen de hoogleraren in 1969 behalve stafleden ook studenten bij de vergadering van de subfaculteit wilden betrekken, dezen weigerden. Ze wilden geen deel uitmaken met het bestuur en stelden zich tevreden met de status van waarnemer. Maar begin 1970, na drie algemene vergaderingen in februari en maart, werd een nieuwe bestuursstructuur ontworpen waar de studenten wel aan meededen. De nieuwe subfaculteitsraad bestond uit acht hoogleraren en lectoren, zeven stafleden, dertien studenten en twee leden van het niet-wetenschappelijk personeel. Op 24 maart 1970 kwam die faculteitsraad voor het eerst bij elkaar en een van de eerste dingen die de nieuwe raad deed was een dagelijks bestuur van vijf personen aanstellen, van wie de inmiddels tot hoogleraar bij economie en sociale wetenschappen benoemde arbeidsecounom De Galan voorzitter werd.

Hoe verging het ondertussen de psychologen? Al voor kerst 1969 was duidelijk dat de introductie van het sectorenmodel een sof was. Het onderlinge wantrouwen nam toe, er werd eindeloos veel vergaderd, en het rendement van al die vergaderingen was zeer gering. Dat kwam ten dele door de eis dat iedere afgevaardigde in een bestuur of commissie voortdurend met de achterban moest overleggen en dus bij een volgende vergadering opeens een nieuw standpunt kon innemen. Ook het streven naar consensus werkte doelmatig vergaderen niet in de hand. Dat er in het bestuur veel wisselingen plaatsvonden (niemand mocht aan het pluche gaan hechten) werkte ook al niet mee en de informatievoorziening schoot tekort. Omdat niemand een cumul van functies mocht krijgen, wist de een vaak niet wat de ander voor standpunt had ingenomen. Ten slotte was het actief meediscussiëren van activisten op de publieke tribune uitermate hinderlijk. Bij het onderwijs liepen vele projectgroepen vast door verloop van deelnemers of onduidelijke vraagstelling. Er manifesteerde zich ook een onverwacht beoordelingsvacuüm omdat niemand iets durfde af te wijzen. En dan waren er nog ernstige zorgen over de waarde van examens en diploma's en bleek er een fnuikend tekort aan middelen. Er werd al gesproken over een 'zinkend schip' waarop de psychologen zich zouden bevinden.

Dat was het moment waarop de voorzitter van het nieuwe bestuur, de inmiddels tot hoogleraar bevorderde Wim Hofstee, ingreep. In het subfaculteitsblad *Die Mensies* schetste deze 'çi-devant radicaal' (Henssen) in maart 1970 de hoofdlijnen van een nieuwe opzet van bestuur en onderwijs van de subfaculteit. Daarin was sprake van een duidelijker beoordelingsstructuur, een inkrimping tot vijf à zeven afdelingen (of afstudeerrichtingen), meer cursorisch onderwijs en het vetorecht voor elk der geledingen (dus ook de wetenschappelijke staf). Het kwam Hofstee en de andere hoogleraren te staan op het verwijt dat zij een 'kolonelsbewind' wilden invoeren (een verwijzing naar de militairen die in 1967 in Griekenland de macht hadden gegrepen), maar de subfaculteit sprak zich in meerderheid uit voor de nieuwe structuur, murw gemaakt door de mislukking van het sectorenmodel. In april 1970 stelden de kroondocenten een nieuwe studiegids op voor het onderwijs in het volgende academische jaar, dat in veel opzichten leek op de oude, in 1969 overboord gegooid onderwijsaanbod. De meeste studenten accepteerden dit, maar er was bij het Instituut voor Sociale en Bedrijfspsychologie een actieve Themagroep Noord-Nederland (in 1969 voortgekomen uit de sector Macht en Geweld) die ernstige bezwaar bleef maken tegen de nieuwe opzet (over deze groep, die een speeltuin werd voor communistisch gezinde studenten die meer ontzag hadden voor een CPN'er als de stakingsleider Fré Meis dan voor hun hoogleraren, later meer). Ondanks de bijstelling van het oorspronkelijke idee bleef de Subfaculteit der Psychologie een buitenbeentje in het geheel van Groningse faculteiten en subfaculteiten; nog vele jaren hebben de psychologen uit overtuiging vastgehouden aan hun vergaande vorm van democratisch bestuur. Maar de radenuniversiteit waar de activisten van het eerste uur (en enkele docenten) van gedroomd hadden, was er niet gekomen. Van Strien probeerde in 1970 in zijn boek *Van radenuniversiteit tot openarbeidsorganisatie* nog wel het beeld te bestrijden dat de radicale vernieuwing van bestuursvorm en onderwijs was mislukt en dat de zaak weer was 'teruggedraaid':

66 De hoogleraar arbeidspsychologie P.J. van Strien, een van de aanjagers van de Aktie Democratisering van de Groningse psychologen. Archief Universiteitskrant, Groningen.

Er zijn nieuwe perspectieven geopend die men ook bij het aanbrengen van noodzakelijk gebleken correcties wil vasthouden. De toppen van een mondiger en leefbaarder universitair bestel, met daarachter het zicht op een mondiger en leefbaarder wereld, blijven wenken. Men heeft echter langs een te steile helling omhoog willen klimmen en is thans bezig een beter begaanbaar pad te banen.⁹²

Dit was een weliswaar sympathieke, maar net iets te rooskleurige voorstelling van zaken. Het feit is nu eenmaal dat revoluties soms vanzelf voorbijgaan. Het utopisch verlangen waar ze uit voortkomen verdraagt zich slecht met de vaste procedures van een organisatie, zodat de waarlijk bevlogen revolutionairen zich al gauw teleurgesteld afwenden en ergens anders hun heil gaan zoeken, in de studie, in een commune, in de natuur of bij de onderdrukte arbeidersklasse.⁹³

DE KOMST VAN DE WUB

De nieuwe Wet op de Universitaire Bestuurshervorming (WUB) was in no time tot stand gekomen. Op 27 juni 1969 stuurde de minister van Onderwijs Veringa, samen met zijn collega voor Landbouw P.J. Lardinois, de nota *Bestuurshervorming universiteit en hogescholen* naar de voorzitter van de Tweede Kamer. Daarin kondigde hij nadere wetgeving aan op dit terrein. Op 17 februari 1970 publiceerde hij vervolgens als discussiestuk een voorontwerp en op 27 april diende hij het wetsvoorstel officieel bij de Tweede Kamer in. Een halfjaar later, nog voor de kerst, had het parlement de wet aangenomen en had de koningin haar handtekening eronder gezet. Bij het begin van het nieuwe academische jaar, na de zomer van 1971, zou de wet in werking treden. Ook in Groningen, waar net de Tussentijdse Bestuursvorm van start was gegaan.

Hoe was minister Veringa tot dit voorstel gekomen? Zoals eerder aan de orde is gekomen, had hij na het debacle met het rapport-Maris (juni 1968) gesprekken gevoerd met studenten en vertegenwoordigers van de universiteiten over hoe het nu verder moest. In januari 1969 had hij in samenwerking met de voorzitter van de Academische Raad H.H. Janssen een vragenlijst opgesteld en naar de universiteiten gestuurd om hun meningen te peilen. De antwoorden op de vragen (welke functies heeft de universiteit, hoe moet de inspraak geregeld worden, hoe zit het met de verantwoordingsplicht etcetera) moesten uiterlijk 15 juli binnen zijn. Maar de gebeurtenissen in Tilburg en Amsterdam, in april en mei 1969, hadden hem ervan overtuigd dat snel opgetreden noodzakelijk was, anders zouden er misschien 'Parijse toestanden' ontstaan. Hij hoopte dat zijn wetsvoorstel een voor alle partijen aantrekkelijk compromis zou zijn tussen radicale democratie volgens het 'one man, one vote'-stelsel en de hiërarchische opbouw van Maris en de zijnen (of de ouderwetse professorenuniversiteit, waar nog niet iedereen afscheid van wilde nemen). In de beste Nederlandse traditie van schikken en plooiën, maar ook omdat hij een overtuigd democraat was die bij de tijd wilde zijn, probeerde Veringa wat mee te buigen met de rebellerende studenten om zo de revolutie bij te kunnen sturen.⁹⁴

De nota-Veringa van 27 juni 1969 maakte duidelijk dat de nieuwe wet die er moest komen nog niet definitief de bestuurlijke structuur van de universiteit kon regelen. De zaak was nog te veel in beweging om de dingen voor langere tijd vast te leggen.

De nieuwe wet kreeg dus een experimenteel karakter en zou na vijf jaar geëvalueerd worden om te bezien of men op dit pad door moest gaan. De twee waarden waarop de nieuwe constructie die Veringa voorstelde rustte, waren interne democratisering en de bevordering van de doelmatigheid van het bestuur, die beide even belangrijk waren. Vanwege de doelmatigheid brak het voorstel, in de lijn van Maris, met de *duplex ordo* die het bestuur van de universiteit in Nederland al eeuwen had gekend. Het college van curatoren en de senaat verdwenen en in plaats daarvan kwam een bestuur dat bestond uit een door de academische gemeenschap gekozen universiteitsraad voor het algemeen beleid en een college van bestuur voor de uitvoering daarvan. Door in vergelijking met Maris de universiteitsraad flink op te waarderen bracht Veringa een belangrijk democratisch element aan in zijn voorstel. De faculteiten zouden op een vergelijkbare manier bestuurd worden, door een gekozen decaan en een faculteitsbestuur, gecontroleerd door een faculteitsraad. Zelfs op het laagste niveau zou door de instelling van vakgroepen onder leiding van de hoogleraar de democratisering doorgevoerd worden. Het venijn school echter in de details. Het college van bestuur zou bestaan uit enkele leden die door de universiteitsraad zouden worden aangewezen, maar ook uit kroonleden, aangesteld door de minister. De rector magnificus zou eveneens en wel qualitate qua deel uitmaken van het college van bestuur. Dit college had zich in veel aangelegenheden te houden aan de randvoorwaarden die de universiteitsraad bepaalde, maar had op andere terreinen een eigen verantwoordelijkheid. Het college van bestuur kon niet door de universiteitsraad naar huis gestuurd worden en kon zelfs, in uitzonderlijke gevallen, besluiten van de universiteitsraad ter vernietiging aan de kroon voorleggen. Ook de samenstelling van de universiteitsraad liet uitkomen dat minister Veringa niet in alles met de studenten meeging. Bij de verkiezingen gold niet het 'one man, one vote'-stelsel, maar werden vertegenwoordigers door en uit hun geledingen gekozen en waren er regels over de minimale of maximale omvang van elke geleding. Ook werden studenten en stafleden per faculteit gekozen. De minister wenste nadrukkelijk de professionele deskundigheid van de hoogleraren en de wetenschappelijke staf te honoreren. Daarom kon alleen een hoogleraar decaan worden, of voorzitter van een vakgroep.

Al met al was het bouwwerk dat Veringa wenste op te trekken een compromis tussen twee tegenovergestelde visies op de universiteit. Hij ging een eindweegs mee met Maris, die de universiteit als een professionele organisatie wenste te beschouwen, waarin doelmatigheid vooropstond, maar hij wilde ook tegemoetkomen aan de wens tot democratisering waarin participatie en medebeslissingsrecht voor elke geleding bovenaan stond. Officieel beschouwde de minister de universiteit vooral als een *doelorganisatie*, waarin een aan de top bepaald doel leidend moest zijn bij de manier waarop de organisatie intern functioneerde, maar tegelijk organiseerde hij de universiteit ook als een *leefgemeenschap*, die moest worden bestuurd naar analogie van andere leefgemeenschappen, zoals de natie of de gemeente, waarin wel iedereen een gelijke stem heeft. Al naargelang men over de universiteit dacht kon men in de bestuursvorm die Veringa voorstelde een intelligent evenwicht zien tussen twee uitersten of een gekunsteld compromis tussen onvereenigbare verlangens dat gedoemd was te mislukken.

De studentenbeweging had er geen goed woord voor over. In november 1969 publiceerde de Nederlandse Studentenraad bij de Socialistische Uitgeverij in Nijmegen

een tegennota, *Nota Veringa. De grenzen aan de democratisering*.⁹⁵ Daarin werd wat Veringa voorstelde gekarakteriseerd als (niet helemaal terecht) 'Maris-plus-raden'. Het onverdund autoritaire karakter van de voorstellen van de commissie-Maris was nu wel wat verzacht door op elk niveau raden in te stellen, aldus de (niet vermelde) auteurs, maar als puntje bij paaltje kwam waren dat machteloze organen, die het zouden moeten afleggen tegen het onafzetbare college van bestuur of de decanen met hun ambtelijk apparaat. Door een soort corporatieve structuur in stand te houden (waarin gedacht werd in geledingen in plaats van in individuele leden van de gemeenschap) hield Veringa de bestaande maatschappelijke orde in stand en blokkeerde hij dat vanuit een waarlijke gedemocratiseerde universiteit ook aan de hervorming van de samenleving en de ontmanteling van het kapitalisme kon worden gewerkt. De auteurs wezen überhaupt elke parlementaire vorm van democratie af en kozen voor zelfbestuur van afdelingen op een zo laag mogelijk niveau.

Het duurde even, maar de wet die op 27 april 1970 aan de Tweede Kamer werd voorgelegd, week amper af van de nota uit juni 1969. Het college van bestuur zou bestaan uit gekozen en benoemde leden: een of twee leden door de universiteitsraad gekozen uit het wetenschappelijk personeel en twee of drie benoemd door de minister (in het college van bestuur zouden dus geen studenten en vertegenwoordigers van het technisch en administratief personeel zitten). De rector magnificus, voorgedragen door het nieuwe college van decanen (niet genoemd in de nota), zou qualitate qua deel uitmaken van het college van bestuur. Dat college van decanen zou min of meer de plaats innemen van de senaat, die niet meer in de wet voorkwam en dus zou verdwijnen. Behalve het adviseren van het college van bestuur zou het college van decanen vooral over de promoties gaan (en dus over de keuze van de rector). De universiteitsraad zou uit ten hoogste veertig leden bestaan. Een zesde van de plaatsen was gereserveerd voor de zogenaamde maatschappijleden, die ervoor zouden moeten zorgen dat de raad voeling zou houden met 'de maatschappij'. Die maatschappijleden werden benoemd door de kroon, maar op voordracht van de gekozen leden van de raad. De overige zetels zouden verdeeld worden over de drie geledingen die de universiteit volgens de wet telde, het wetenschappelijk korps, de studenten (voor zover ze langer ingeschreven waren dan een halfjaar) en het technisch en administratief personeel. In de oorspronkelijke nota had de minister nog verschil gemaakt tussen hoogleraren en stafleden, maar die waren nu samen het wetenschappelijk korps geworden. Voor het wetenschappelijk korps was minimaal een derde van het zetelaantal gereserveerd, de geledingen van de studenten en het technisch en administratief personeel konden aanspraak maken op maximaal een derde van het zetelaantal. Voor de verkiezingen van de universiteitsraad was een opkomst van minimaal 35 procent vastgesteld. Als een geleding dat niet haalde, werd naar rato gekort op het aantal zetels dat die geleding kon innemen.

Voor de lagere niveaus waren soortgelijke regelingen getroffen. De faculteiten kregen een bestuur van maximaal vijf leden, van wie de decaan (altijd een hoogleraar) qualitate qua voorzitter was. Dat bestuur werd gecontroleerd door een faculteitsraad, waarin wederom uit de facultaire gemeenschap gekozen wetenschappers, studenten en technisch en administratief personeel zaten. Op dit niveau was de helft van het zetelaantal gereserveerd voor de leden van het wetenschappelijk personeel. Voor subfaculteiten zou dezelfde verdeling gelden. Op het laagste niveau, dat van de vakgroep (de

hoogleraar en zijn medewerkers, alsmede de ouderejaars studenten) was ook geregeld dat de helft van het vakgroepsbestuur uit leden van het vaste wetenschappelijke personeel zou bestaan. De leerstoel was dus gedemocratiseerd, maar de hoogleraar bleef wel qualitate qua voorzitter van de vakgroep.

In deze hele constructie werd de universiteitsraad aangemerkt als het hoogste orgaan, maar dat moet wel met een korreltje zout genomen worden. De raad stelde het bestuurs- en kiesreglement vast (onder het voorbehoud van goedkeuring door de minister), keurde het ontwikkelingsplan goed, alsmede het financiële schema en de begroting, formuleerde richtlijnen voor de coördinatie en organisatie van het onderwijs en de wetenschapsbeoefening en zorgde voor de studentenvoorzieningen en de goedkeuring van reglementen van faculteiten en subfaculteiten. Het college van bestuur was er in het algemeen om de besluiten van de universiteitsraad voor te bereiden en uit te voeren, maar het had ook eigen bevoegdheden. Zoals de zorg voor de huisvesting, de financiën, de roerende en onroerende zaken, het personeel, de rechtshandelingen en de correspondentie. Het college van bestuur diende voorts de voordrachten voor de benoeming van hoogleraren en lectoren bij de minister in (na advies van de betreffende faculteitsraad) en verstreekte alle door minister of de universiteitsraad gevraagde informatie. Het college van bestuur had dus een verantwoordelijkheid jegens zowel de minister als de universiteitsraad. Die raad kon echter het college niet afzetten, maar het college kon omgekeerd wel besluiten van de raad ter vernietiging aan de minister voorleggen. De voorzitter van de universiteitsraad mocht de vergaderingen van het college van bestuur bijwonen, met adviserende stem, net als de secretaris van de universiteit, maar die vergaderingen waren verder niet openbaar.⁹⁶ Ten slotte waren er nog twee niet onbelangrijke nieuwe elementen in de wet opgenomen. Om te beginnen een artikel (artikel 55) dat het mogelijk maakte binnen het algemene raamwerk van de wet op facultair niveau bestuurlijke experimenten aan te vragen. In het daaropvolgende artikel stond dat er na de aanvaarding van de wet een commissie ingesteld zou worden die de ontwikkelingen rondom de wet moest volgen, in interim-rapporten daarvan verslag moest doen en uiteindelijk, in het eindverslag, aanbevelingen moest doen voor continuering, herziening of beëindiging van het experiment.

De wet kwam ongeschonden door het parlement. De PvdA en D'66 pleitten ervoor om het bestuur van de universiteit een meer parlementaire vorm te geven. Het college van bestuur zou minder eigen verantwoordelijkheden moeten krijgen en afgezet kunnen worden door de universiteitsraad (zoals de Tweede Kamer het recht had de regering naar huis te sturen). Ook wilden beide partijen dat er geen verschillen zouden ontstaan in de verantwoordelijkheden van hoogleraren en het overige vaste wetenschappelijke personeel. De PSP wilde in plaats van de wet liever dat elke universiteit de vrijheid kreeg zelf te experimenteren met een democratischer vorm van besturen, en de CPN wilde, net als de activistische studenten, dat de hele wet van tafel ging. De tendens die al na de bezetting van het Maagdenhuis in mei 1969 zichtbaar was – een bezetting die werd afgekeurd door de PvdA maar werd gesteund door de CPN – kwam nu duidelijker tot uiting: er was een alliantie tussen de CPN en de radicale vleugel van de studentenbeweging ontstaan, waarbij in toenemende mate de CPN de marsorders gaf die de studenten moesten volgen. Het verzet van de linkse partijen sorteerde echter geen effect: bij de finale stemming op 24 september waren 64 Kamerleden voor en 44 tegen.

Ook in de Eerste Kamer kreeg minister Veringa zijn zin en op 9 december 1970 stond de Wet op de Universitaire Bestuurshervorming in het *Staatsblad*. Het was de bedoeling dat de wet bij het begin van het nieuwe academische jaar, in september 1971, in werking zou treden.

In Groningen, waar op 22 januari 1971 de Tussentijdse Bestuursvorm ging functioneren, was lang gehoopt, tegen beter weten in, dat minister Veringa ondanks eerdere uitlatingen enige ruimte zou laten om in Groningen door te gaan met het moeizaam tot stand gekomen bestuurlijke experiment van de Tussentijdse Bestuursvorm. Maar na de Tweede Kamerverkiezingen van 28 april 1971, waarbij de KVP flink verloor en de nieuwkomer DS'70 (een behoudende afsplitsing van de PvdA) met acht zetels in de Kamer kwam, werd het kabinet-De Jong demissionair. En toen op 7 juli het gereconstrueerde liberaal-confessionele kabinet-Biesheuvel aantrad, was niet Veringa meer minister van Onderwijs, maar de volgens sommigen nogal starre DS'70 politicus jhr. mr. M.L. (Mauk) de Brauw (formeel was hij minister zonder portefeuille, belast met wetenschapsbeleid en wetenschappelijk onderwijs). Demonstraties tegen de invoering van de WUB – in Groningen protesteerden op 27 augustus 1500 studenten tegen de WUB en de aangekondigde bezuinigingen – lieten hem koud. Hij liet er geen misverstand over bestaan dat de WUB per 1 oktober 1971 overal en onverkort ingevoerd zou worden. Dat werd vastgelegd bij Koninklijk Besluit van 21 september van dat jaar. Binnen zes maanden moesten er verkiezingen komen voor de eerste universiteitsraad. Maar zolang bleef in Groningen de Tussentijdse Bestuursvorm van kracht, al opereerde het bestuur in een soort paralegale schemertoestand.

PLANNING VOLGENS MCKINSEY

Er hing nog meer onheil in de lucht. De WUB was niet het enige middel dat minister Veringa wilde inzetten om de doelmatigheid in het reilen en zeilen van de universiteit te vergroten. Ook meer planning leek hem een goede manier om de universiteit beter te laten functioneren. Daartoe had de minister in 1970 het Amerikaanse organisatieadviesbureau McKinsey in de arm genomen. Het rapport dat McKinsey over de planning in het hoger onderwijs produceerde, heeft in de geschiedschrijving van de universiteiten niet zo veel aandacht gekregen, omdat er uiteindelijk niets mee gebeurd is. Maar dat heeft niet veel gescheeld. Bovendien is het rapport een nadere bespreking waard omdat de aanloop ernaar toe nogal onthullend is over de manier waarop rond 1970 Den Haag met het hoger onderwijs omsprong.

'Planning' was een begrip dat tot de jaren zestig niet of nauwelijks voorkwam in het vocabulaire van onderwijsministers, departementsambtenaren en universitaire bestuurders. Pas de snelle groei van het aantal studenten in de jaren zestig en de achterblijvende financiële middelen riepen de vraag op of het niet beter zou zijn door middel van een goede planning de omvang van de studenteninstroom en de capaciteit van de universiteiten meer met elkaar in balans te brengen. Ministers wezen erop dat anders op een gegeven moment het hele onderwijsbudget naar het hoger onderwijs zou gaan, en curatoren waarschuwden dat de universiteiten bij een ongelimiteerde toelating tot de universiteiten de kwaliteit van de opleiding niet konden blijven garanderen. Om uit

deze impasse te komen verstrekte minister Veringa begin 1970 een opdracht aan McKinsey, dat ook een kantoor had in Amsterdam, om een modern planningssysteem voor het Nederlandse hoger onderwijs te ontwerpen. McKinsey had al vele Nederlandse bedrijven van advies gediend, waaronder Shell, de Nederlandse Spoorwegen en de AKU, en begaf zich nu ook op het terrein van de onderwijsplanning, een terrein overigens dat degene die in 1925 het bedrijf had opgericht, de hoogleraar *business administration* in Chicago James O. McKinsey, na aan het hart had gelegen. Het bureau kweet zich snel en gedegen van zijn taak en leverde in november 1970 een 220 pagina's tellend rapport in onder de titel *Developing Improved Planning in Postsecondary Education in the Netherlands*.⁹⁷

Het voorstel van McKinsey kwam neer op een sterke centralisatie van de planning. Er moest een Structuurgroep Postsecundair Onderwijs (SPO) komen, die voor alle instellingen van hoger onderwijs (ook het hbo) een meerjarige planning zou opstellen, daarbij geholpen door een Onderwijs Plan Bureau. De SPO zou sturing geven aan een aantal subgroepen die de planning voor de afzonderlijke disciplines of studierichtingen moesten opstellen. De SPO zou uit vijf of zeven onafhankelijke deskundigen bestaan, die al hun tijd konden besteden aan het verdelen van de beschikbare gelden over de instellingen en de studierichtingen. Zij waren evenwel niet volstrekt onafhankelijk, want alles moest wel in nauwe samenspraak met het ministerie gebeuren, aangezien de minister politiek verantwoordelijk bleef voor de verdeling van de gelden. De bewegingsvrijheid van de instellingen zou weliswaar sterk beknot worden, maar daar zou tegenover staan dat de instellingen zeker zouden zijn van de budgetten die hun eenmaal in het vooruitzicht waren gesteld. McKinsey stelde voor een paar proefonderzoeken uit te voeren bij twee universiteiten om te bezien of het systeem in de praktijk zou kunnen werken. Minister Veringa nam de aanbevelingen over en zette de vervolgonderzoeken (in Leiden en Nijmegen) in werking. Na zijn aftreden medio 1971 nam zijn opvolger De Brauw met de van hem bekende daadkracht de verdere uitwerking van de plannen ter hand. In Groningen waren echter zowel bestuurders als studenten faliekant tegen het volgens de studenten 'hard-zakelijke' planningsvoorstel van McKinsey. Zowel aftredend rector magnificus Dankbaar als voorzitter van het dagelijks bestuur Dijkhuis verwierpen in hun toespraken bij de opening van het academisch jaar in september 1971 het centralistische planningssysteem. Zij wilden dat universiteiten ruimte zouden houden voor eigen beleid. Anders zou dat het einde van de universiteit betekenen, vreesde Dijkhuis:

Nu het er toch naar uitziet, dat de economie het onderwijs en de beoefening van de wetenschap zal gaan beheersen, kan de afwijzende reactie van het universiteitsbestuur tegen het regeringsbeleid misschien het best worden vertaald in bedrijfstermen, in die zin dat wij gaarne hebben meegedaan aan de balansopruiming van verouderde waarden, maar geen behoefte hebben aan een liquidatie-uitverkoop.⁹⁸

Op minister De Brauw maakte dit weinig indruk. Hij stuurde in november 1971 een Nota inzake verbetering van de planning van het post-secundaire onderwijs in Nederland naar de Tweede Kamer, die in hoofdlijnen akkoord ging. In juni 1972 volgde een voorontwerp van wet dat ter advisering naar de universiteiten werd gestuurd.

Inmiddels was het duidelijk geworden hoe McKinsey aan de opdracht van het ministerie was gekomen. Kees Kolthoff, ooit medeoprichter van de Studentenvakbeweging

en sinds 1965 hoofd van het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs van de Universiteit van Amsterdam, die in de begeleidingsgroep van McKinsey had gezeten, onthulde in *Economisch-Statistische Berichten* in maart 1972 dat het initiatief voor de hele onderneming bij Shell had gelegen en dat Shell ook had meebetaald.⁹⁹ Op een bijeenkomst van minister Veringa met de president-curatoren van de Nederlandse universiteiten en hogescholen had de president-curator van de TH Delft, ir. L. Schepers, vroeger directeur van Shell en nog steeds als commissaris nauw betrokken bij het bedrijf, de minister gesuggereerd eens contact op te nemen met Shell Nederland om te praten over de mogelijkheid een onderzoek naar een betere planning van het hoger onderwijs mede te financieren. Schepers wist dat Shell wel eens dergelijke subsidies verstrekke. Ook wees hij op het bestaan van het Centre for Educational Research and Innovation van de OESO in Parijs, dat ook geld had gekregen van Shell. Inderdaad kreeg minister Veringa voor het planningsonderzoek een aanloopsubsidie van ongeveer 30.000 gulden van Shell, waarmee het bureau van McKinsey (dat zelf ook goede contacten onderhield met de oliemaatschappij) een begin kon maken met het uitvoeren ervan. Het allergrootste deel van het onderzoek, dat uiteindelijk 'enige miljoenen' kostte, werd wel door het ministerie zelf gefinancierd. Maar het is wel duidelijk waarom Dijkhuis bij zijn afwijzing van de plannen van minister Veringa verwees naar 'de economie'. En de studenten zagen zich gesterkt in de overtuiging dat het hele onderwijsbeleid gedicteerd werd door het grootkapitaal.

Veel verder dan een voorontwerp van wet kwam het plan-McKinsey niet. Hoewel de Kamerfracties van de progressieve partijen zich niet mordicus tegen het planningssysteem hadden gekeerd, kwam het werk aan de wet stil te liggen na de verkiezingen van 29 november 1972, die uiteindelijk leidden tot de vorming van het kabinet-Den Uyl. In oktober 1973 deelde staatssecretaris Klein mee dat hij de verdere voorbereiding van de wet voor onbepaalde tijd had opgeschort.¹⁰⁰ In Groningen en elders ging een zucht van verlichting door de bestuurlijke gelederen, al besepte iedereen dat daarmee het onderwerp 'planning' niet van de agenda was verdwenen.¹⁰¹ En de studentenbeweging zal geconstateerd hebben dat er dus wel degelijk reden was om de regeringsplannen met wantrouwen te bejegenen.

DE KOMST VAN DE UNIVERSITEITSKRANT

Midden in deze spannende tijd werd de academische gemeenschap in Groningen verblijd met de geboorte van een heus universiteitsblad, dat wekelijks bij iedere medewerker en student op de mat viel en de lezers nauwkeurig en kritisch op de hoogte hield van wat er op de universiteit gebeurde. Democratie kan niet zonder een onafhankelijke pers, die kritisch volgt wat er gebeurt en die openstaat voor meningen van alle partijen, maar het van de grond krijgen en laten functioneren van zo'n blad is geen sinecure. De oprichting van de *Universiteitskrant* ging bepaald niet vanzelf.¹⁰²

Toen de Groningse universiteit in 1969 in de ban van de democratisering raakte, was er van een serieuze universitaire pers geen sprake. Natuurlijk draaiden de drukpers en de stencilmachines volop. Geen revolutie zonder een stortvloed van bedrukt papier: pamfletten, oude en nieuwe periodieken, stencils, muurbiljetten, bulletins, cartoons

en karikaturen. Maar het was allemaal verspreid en ongelijk van karakter, heel wisselend van niveau en vrijwel nooit bestemd voor de hele academische gemeenschap. *Academisch Perspectief* was een saai personeelsblad, *Der Clercke Cronike* een lichtelijk anarchistisch studentenblad. Serieuzer was *Samensholing*, het periodiek op brochureformaat dat vanaf januari 1969 verscheen om de discussie over de herstructurering van het hoger onderwijs in Nederland te kanaliseren. Het was echter een tijdelijk verschijnend blad (medio 1969 zou het alweer stoppen) en het was maar aan één zaak gewijd. Toch leidde de uitgave ervan ertoe dat bij sommigen de behoefte opkwam om een periodiek op te zetten dat wekelijks zou verschijnen, onafhankelijk berichtte over alles wat de academische gemeenschap aanging, en voor alle geledingen in de universiteit interessant was.

Het was rector magnificus Snijders, die zelf in de redactieraad van *Samensholing* zat, die het ontbreken van een regelmatige, universiteitsbrede publicatiemogelijkheid in het dagelijks overleg in maart 1969 aankaartte. Zijn idee om daarover met anderen te gaan praten vond weerklank. Samen met Kroeb, de universitaire voorlichter en hoofdredacteur van *Academisch Perspectief*, peilde Snijders bij de redacties van *Samensholing* en de *Clercke* of zij wilden meewerken aan de oprichting van een nieuw periodiek dat de plaats van alle bestaande periodieken moest innemen. Bij de redactie van *Academisch Perspectief* viel dit idee in goede aarde (Kroeb zag zichzelf al als hoofdredacteur van het nieuwe blad), maar bij *Samensholing* vreesde men voor de 'bleke neutraliteit' van een blad dat open zou staan voor alle geledingen en alle meningen. Bij de *Clercke* vreesden de studenten voor verlies van onafhankelijkheid. In juni kwam een werkgroep met daarin Kroeb, de hoogleraar economische geschiedenis Baudet (die ook redacteur van *Academisch Perspectief* was) en de student K. Westra (van de *Clercke*) met een voorstel voor een blad dat erg veel leek op een voortzetting van *Academisch Perspectief*, maar dan voor de hele universiteit. Kroeb, die ooit de naam *Academisch Perspectief* had bedacht en die naam wilde handhaven, zou hoofdredacteur van het blad worden. Het college van curatoren ging aanvankelijk akkoord, maar president-curator Dijkhuis stak er alsnog een stokje voor. Hij vond het niet juist om de voorlichter van de universiteit tevens hoofdredacteur te maken van een onafhankelijk universiteitsblad. Inmiddels was ook duidelijk geworden dat de *Clercke* buiten verdere plannenmakerij wilde blijven.

Om uit de impasse te raken stelde het universiteitsbestuur een nieuwe commissie in, een zogenaamde technisch commissie, die een nieuw plan moest maken. In die commissie zaten behalve Kroeb en Baudet nu ook bibliothecaris Wim Koops, de hoogleraar administratief recht Troostwijk en de hoogleraar strafrecht Th.M. (Thijs) van Veen. De laatste was in deze commissie duidelijk de 'krantenman': hij had voor zijn benoeming in Groningen jarenlang leidinggegeven aan het sociaaldemocratische dagblad *Het Vrije Volk* en had uitgesproken opvattingen over de voorwaarden waaronder de vrije pers kon en moest functioneren. Het nieuwe 'geïntegreerde universiteitsblad' moest uitgegeven worden, niet door de universiteit, maar door een onafhankelijke stichting (die wel gefinancierd moest worden door de universiteit), het moest een blad worden dat zowel aan nieuwsgaring deed, als opiniërende stukken afdrukte, waarbij alle meningen aan bod moesten komen, er moest een professionele hoofdredacteur komen met ervaring in de dagbladjournalistiek, de overige redacteurs moesten op freelancebasis uit de drie geledingen van de universiteit gerekruteerd worden, en het blad moest gratis onder alle leden van de academische gemeenschap verspreid worden. Van Veen hamerde vooral

op de onafhankelijke positie van de hoofdredacteur en het verschil tussen journalistiek en voorlichting: 'een voorlichter vraagt het bestuur wat er in de krant moet, een journalist bepaalt zelf wat er in de krant komt'. Deze uitgangspunten werden in juli 1970 door het universiteitsbestuur overgenomen, *Academisch Perspectief* hield op te bestaan en zodra het nieuwe blad zou verschijnen, zou ook het *Mededelingenblad* verdwijnen.¹⁰³ Verder kon de oprichting van een onafhankelijke stichting voorbereid worden.¹⁰⁴ Van Veen werd voorzitter van die stichting en plaatste in landelijke bladen een advertentie voor een hoofdredacteur. Die vond hij in de persoon van Reg ten Zijthoff, een negentwintigjarige journalist van het *Utrechts Nieuwsblad* en oud-redacteur van het alternatieve Utrechtse studentenblad *Trophonios* oftewel *Troof*. Lang was het nog onduidelijk of het plan wel echt door zou gaan – in het najaar kreeg Ten Zijthoff te horen dat er geen geld voor was – maar in december 1970 belde Van Veen hem op om te zeggen dat het wel degelijk doorging en of hij nog wilde komen.

Zo arriveerde Ten Zijthoff op 1 april 1971 in Groningen – waar men hem tot zijn verbazing totaal vergeten was. Misschien was dat echt zo, misschien dat Kroeb, die zelf hoofdredacteur had willen worden, de boel gesaboteerd had, maar Ten Zijthoff moest alles zelf regelen. Hij versierde ergens een typemachine, kreeg een eigengereide secretaresse toegeschoven (Janny Geerts, niet te hanteren in de medische faculteit, maar een energieke persoonlijkheid) en vond ruimte, eerst in het torentje van het Academiegebouw, kort daarna in het pand Oude Boteringestraat 47, schuin tegenover het

67 De eerste redactie van de Groningse Universiteitskrant voor het redactielokaal in de Oude Boteringestraat. Archief Universiteitskrant, Groningen. Uiterst links Hylke Tromp, naast hem hoofdredacteur Reg ten Zijthoff en daarnaast weer Juul Moormann.

bestuursgebouw. Formeel was hij in dienst van de Stichting Universiteitsblad, maar de redactie bestond verder uit studenten en medewerkers van de universiteit. Politiek tekenaar Willemen ging mee van *Samensholing* naar het nieuwe blad. Verder was er een redactieraad, die waakte over de koers van het blad. Het waren de studenten die met de naam, op zichzelf niet flitsend, *Universiteitskrant* kwamen, vooral omdat ze graag een *krant* wilden maken. In de wandelgangen werd het blad al gauw de *UK* genoemd en zo verscheen de naam van de *krant* ook in het proefnummer, dat in juni 1971 van de persen rolde en helemaal vol stond met stukken over het tertiair onderwijs. Op 1 september verscheen het eerste volwaardige nummer van de eerste jaargang van de *UK*. De *krant* opende met een lang interview met minister De Brauw en bevatte verder nog een artikel over het uitblijven van een hoogleraarsbenoeming bij algemene literatuurwetenschap, een overzicht van de reacties op de invoering van de *WUB* per 1 oktober, een informatief stukje over de invoering van de prikklok en een beschouwing over de herwonnen kracht van de studentenbeweging. Voortaan viel elke vrijdag bij de studenten en de medewerkers van de universiteit de *UK* in de bus. De wikkel die om het blad zat, symboliseerde de functie die het blad zou krijgen: de academische gemeenschap bij elkaar houden, precies het idee van initiatiefnemer Sniijders.

De *UK* ging na het verschijnen van het eerste nummer een roerige, maar glorieus tijdschrift tegemoet. De verwachtingen waren hooggespannen. Zo'n onafhankelijke wekelijks verschijnende *krant* was in de Nederlandse universitaire wereld een nieuw fenomeen en Ten Zijthoff zag zich de *UK* al voor zich als de universitaire pendant van *Vrij Nederland*. De advertenties stroomden binnen en daarmee verdiende de stichting zo veel dat het universiteitsbestuur, de geldschietster van de *UK*, zich afvroeg of het niet te veel subsidie aan de stichting overmaakte (de stichting kreeg 400.000 gulden subsidie van de universiteit).

Binnen stroomden ook de reacties op de artikelen in de *krant*: links vond het blad te rechts, en rechts vond het blad te links, precies goed dus. De nieuwe Groninger Studentenbond (*GSB*), in 1971 voortgekomen uit de restanten van de *SVB* en op communistische leest geschoeid, probeerde soms de *UK* te monopoliseren (er zaten twee geharde kameraden in de redactie, Juul Moormann en Johan Kortenaar). Maar een andere medewerker, de meer 'rechtse' polemoloog Hylke Tromp, maakte al snel duidelijk dat dat niet zou gebeuren. Zolang Ten Zijthoff aan het roer stond (hij vertrok in 1977 naar de *Brabant Pers* in Breda), hield de *UK* koers.¹⁹⁵ In 1974 kreeg het blad het pand Oude Kijk in 't Jatstraat 28 tot zijn beschikking, het voormalige café De Kleine Harmonie, dat toen vrijkwam door het vertrek van het bureau van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen (dat was verhuisd naar Paddepoel) en het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs.

En *Der Clercke Cronike*? Dat blad kwam in 1969 in zwaar weer terecht, zodat de Gronstra bij moest springen, en in 1971 dreigde het zelfs te verdwijnen toen de zittende redacteuren niet wensten mee te werken aan een overname door de *GSB*. Maar uiteindelijk brak het voortdurende geldgebrek het blad toch op en eind 1972 verscheen het voor het laatst.

DE INVOERING VAN DE WUB

Om nog iets te redden van de Tussentijdse Bestuursvorm stelde in de herfst van 1971 een speciale commissie een inventarisatie op van de verschillen tussen deze bestuursvorm en de WUB, met name op het punt van de verhouding tussen het dagelijks bestuur en het college van bestuur (dat onder de WUB ook zelfstandige bevoegdheden had). Daar kwam het voorstel uit voort om het college van bestuur uit te breiden met 'adviseurs' uit de studentenbevolking en het technisch en administratief personeel, zodat alle geledingen van de universiteit toch op het hoogste niveau vertegenwoordigd zouden zijn. Op 12 november 1971 werd deze Reconstructienota, zij het met enige strubbelingen, overgenomen door het universiteitsbestuur en begin december 1971 werd daarover een referendum gehouden.¹⁰⁶ De opkomst was laag (3449 van de ongeveer 13.000 leden van de academische gemeenschap brachten een stem uit), maar de grote meerderheid was vóór. Minister De Brauw verwierp de voorgestelde kleine 'aanpassing' van de WUB echter op 24 januari 1972, waarop het Groningse universiteitsbestuur, in vergadering bijeen, op 11 februari 1972 in zijn geheel aftrad.¹⁰⁷ Op diezelfde dag vond een 'spontane' bezetting van het Academiegebouw plaats die tot de volgende dag 15.00 uur duurde, waarna zeshonderd bezetters en sympathisanten een demonstratie in de stad hielden, zowel om steun uit te spreken aan het afgetreden bestuur, als om te protesteren tegen allerlei bezuinigingen en de opgelegde bouwstop. Maar omdat de organen van de WUB nog niet geformeerd waren, moest voorlopig het college van curatoren, dat al die tijd pro forma nog was blijven bestaan, het heft weer in handen nemen. Het college reactiveerde het college van dagelijks overleg. Dit college, bestaande uit president-curator Dijkhuis, curator B. ter Borch en de nieuwe rector magnificus, de bedrijfseconoom A. (Tony) Wattel, die in 1971 Dankbaar was opgevolgd, startte de voorbereidingen voor de verkiezingen van de eerste universiteitsraad volgens de WUB, die op 23 maart 1972 zouden moeten plaatsvinden. Kort daarna zouden dan de verkiezingen voor de faculteitsraden moeten volgen.

Nog gaven de tegenstanders van de WUB zich niet gewonnen. De verkiezingen voor de eerste universiteitsraad werden geboycot door de Gronstra en GSB, die feitelijk de Gronstra had overgenomen. Van de compromisbereidheid die vroeger de SVB had gekenmerkt, was in deze tijd niets meer te merken: de GSB voerde een confrontatiepolitiek en meende dat zijn positie sterker zou worden als hij voortdurend de polarisatie zou zoeken. De GSB diende geen kieslijst in en riep studenten op niet te gaan stemmen. Ook veel leden van het oude universiteitsbestuur en een hele reeks hoogleraren riepen op tot een boycot: de filosofen Delfgaauw en Nauta, de econoom De Galan, de fysicus Groenewold, de psychologen Snijders, Hofstee en Van Strien, de jurist H.V. Jesserun d'Oliviera en de romanist Tans.¹⁰⁸ Toch waren er anderen die zich neerlegden bij de invoering van de WUB en er het beste van probeerden te maken. Onder de studenten was ook niet iedereen gevoelig voor de argumenten van de Gronstra/GSB, en zo deed toch nog een andere studentenpartij mee: GROS (Groninger Organisatie van Studenten), gematigde studenten, voornamelijk van de studentenverenigingen Vindicat en Albertus Magnus, die zich aanvankelijk WUB Onder Protest (WOP) noemde.¹⁰⁹ Uiteindelijk gingen de verkiezingen gewoon door, zij het met een bedroevend lage opkomst: bij het wetenschappelijk personeel 47,84 procent, bij de studenten 18,2 procent en bij het

niet-wetenschappelijk personeel 42,86 procent.¹¹⁰ Bij de studenten kreeg de GROS zes zetels (niet alle studentenzetels mochten immers ingenomen worden). De gekozenen vormden de zogenaamde Rompraad (ook omdat de zeven maatschappelijke leden nog ontbraken) en kwamen in mei 1972 voor het eerst bij elkaar. Toen op 1 oktober 1972 de maatschappijleden benoemd waren en ook het college van bestuur gevormd was, was ook Groningen onder het regime van de WUB gebracht.

Dit college van bestuur stond niet onder leiding van president-curator Dijkhuis. Midden in de overgangperiode, op 24 juni 1972, overleed deze standvastige bestuurder, die ook op spannende momenten, zoals tijdens de bezetting van het Alfagebouw, de stagnatie van de voorbereiding van de Tussentijdse Bestuursvorm en de boycot van de eerste verkiezingen voor de universiteitsraad, het hoofd koel had gehouden en de universiteit door de crisis had geleid. Bij zijn aantreden was hij met enig wantrouwen bejegend, maar hij had zijn aanvankelijke reserves tegenover de democratisering opzijgezet en deze ontwikkeling als een gegeven aanvaard. Terwijl zijn voorganger, president-curator Polak, nooit erg geliefd was geweest (de kleine man had de bijnaam 'de president-dictator'), genoot Dijkhuis na verloop van tijd een zekere populariteit. Zelfs de Gronstra/GSB prees hem na zijn dood vanwege 'zijn persoonlijke inzet, sociale bewogenheid en democratische gezindheid'.¹¹¹ Zijn plaats werd ingenomen door curator B. (Berend) ter Borch. Deze trad vanaf 1 oktober 1972 op als voorzitter van het college van bestuur. Met Ter Borch werden ook de lector semitistiek H.J.W. Drijvers en de lector fysiologische chemie A.M. Kroon benoemd tot lid van het college van bestuur. Rector magnificus Wattel was qualitate qua al lid daarvan. Het vijfde lid, drs. W. Olthoff, werd in de loop van 1973 benoemd.

Met Ter Borch kwam een bestuurder aan het hoofd van de universiteit te staan die zelf in het geheel geen academische achtergrond had.¹¹² De in 1921 in het Drentse Borger geboren Ter Borch kwam uit een rood nest. Zijn vader was actief lid van de arbeidersbeweging en gaf zijn zoon boeken van P.J. Troelstra en andere klassiekers uit de socialistische beweging te lezen. Hij begon zijn loopbaan op een accountantskantoor, maar volgde 's avonds lessen om hogerop te komen en kwam zo via het kantoor van een kledingbedrijf terecht bij de Algemene Bedrijfsgroepen Centrale, een vakbond die later in de NVV op zou gaan. Daar zou hij zich, voordat hij uiteindelijk in 1971 in het college van curatoren van de Groningse universiteit belandde, ontwikkelen tot een financieel en organisatorisch expert, die goed met de werkgevers kon onderhandelen. Of hij ook overweg zou kunnen met de hoogleraren en studenten in Groningen, moest nog maar blijken.

Ook in de laatste fase van de invoering van de WUB verliep niet alles zonder slag of stoot. Toen op 4 september 1972 de opening van het academisch jaar plaatsvond, kwam het tot een botsing tussen rector magnificus Wattel en de GSB. Nu lagen Wattel en de GSB al vanaf het begin op ramkoers. Omdat Wattel in mei 1971 als de nieuwe rector magnificus was aangewezen, niet door het universiteitsbestuur, maar door de senaat (toen formeel nog niet opgeheven), weigerden de studenten hem te erkennen als vertegenwoordiger van de academische gemeenschap.¹¹³ Een flink aantal leden van de GSB verzamelde zich in de aula van het Academiegebouw en maakte het Wattel na twintig minuten onmogelijk zijn rede over 'Horizontale of verticale universitaire organisatie' verder uit te spreken (een actie die overigens niet alleen gericht was tegen de invoering

van de WUB, maar ook tegen de door minister De Brauw afgekondigde verhoging van het collegegeld tot duizend gulden – daarover later meer).¹¹⁴ De GSB'ers eisten bij monde van Thewis Wits dat Wattel in het openbaar in discussie zou treden over zijn rede, wat Wattel weigerde. Later die dag legde Wattel een verklaring af waarin hij zijn 'diepe verontwaardiging' uitsprak over de gang van zaken. Hij legde de volle verantwoordelijkheid daarvoor bij de GSB:

Deze groep, die zich in maart van dit jaar buiten de gedemocratiseerde organen van deze universiteit heeft geplaatst, verliest bij het voeren van acties de beginselen van democratie en verdraagzaamheid volkomen uit het oog. Deze groep eist voor zichzelf alle mogelijke vrijheid op, maar is kennelijk niet bereid deze toe te staan aan anderen, die het met het doel van de actie niet eens zijn. Door middel van tevoren geplande vormen van bezetting, intimidatie, ordeverstoring e.d. tracht deze groep andersdenkenden te pressen zijn standpunt te onderschrijven. Hierdoor wordt een van de wezenskenmerken van de democratie, namelijk de vrije keuze vóór of tegen iets, dan wel het recht om geen keuze te doen, op ontoelaatbare wijze aangetast. De Rector Magnificus protesteert met grote nadruk tegen de aanhoudende pogingen, de geestelijke vrijheid van deze Universiteit aan te tasten. Hij doet een beroep op allen, die het wel menen met de Groninger Universiteit, hem bij dit protest te steunen.¹¹⁵

Een klein jaar later, toen de verkiezingen voor een nieuwe studentengeleding in de universiteitsraad op het programma stonden (studenten hadden een zittingstermijn van een jaar, de overige leden zaten twee jaar), was de GSB tot andere inzichten gekomen: dit keer deed de bond wel mee. En niet zonder succes, want bij de verkiezingen op 12 juni 1973 kreeg de bond 9 van de 11 studentenzetels en ging de GROS terug van 6 naar 2 zetels.¹¹⁶ Die winst leverde nog een onverwachte bonus op. Op 8 juni 1973 had de eerste universiteitsraad op voorstel van de studenten van de GROS het voorstel aangenomen om aan het college van bestuur twee 'adviseurs' toe te voegen, een student en een lid van het technisch en administratief personeel. De Brauw had dat niet goedgevonden, maar de kersverse bewindslieden op Onderwijs in het kabinet-Den Uyl, minister Jos van Kemenade en staatssecretaris Ger Klein, blokkeerden het niet. Het was nu niet aan de GROS, maar aan de GSB om per 1 september 1973 de eerste student-adviseur te leveren, en dat werd de oud-bestuurder van de GSB Geert Laméris, die toen al elfdejaars student was en waarschijnlijk alleen nog als zodanig ingeschreven stond om in het bestuur mee te kunnen draaien.¹¹⁷ In de nieuwe universiteitsraad tekende zich nu een sterk progressief blok af, van progressieve studenten (9 GSB'ers), stafleden (7 zogenaamde Pro-WP'ers) en leden van het technisch en administratief personeel (7 zogenaamde Pro-TAP'ers), samen goed voor 23 van de 40 zetels in de raad. De Tussentijdse Bestuursvorm had weliswaar moeten wijken voor de WUB, maar de geest ervan waarde nog wel degelijk rond in de senaatskamer, de plek waar de universiteitsraad elke maand vergaderde.¹¹⁸

De student-activisten waren teleurgesteld dat de Tussentijdse Bestuursvorm had moeten plaatsmaken voor de WUB, maar het feit blijft dat in internationaal perspectief de WUB misschien wel het meest vergaande experiment was met een gedemocratiseerd universiteitsbestuur in heel Europa, en dat terwijl de studentenrevolte in Nederland veel gematigder en minder gewelddadig was geweest dan die in Berkeley, Berlijn of Parijs. Nergens anders kregen de studenten met zo weinig moeite zo veel gedaan. In Gro-

ningen ging de democratisering met de invoering van de Tussentijdse Bestuursvorm nog weer eens verder dan in de andere universiteiten in Nederland. Groningen gold in deze tijd als de progressiefste universiteit van Nederland en trok daarmee studenten die er anders niet over gepiekerd zouden hebben om naar Groningen te gaan. Bijna de helft van de gymnasiumklas van de Rotterdamse Montessorischool ging naar Groningen!¹¹⁹ De verklaring voor het succes van de Nederlandse studentenbeweging is lastig te geven.¹²⁰ Had het te maken met de snelle deconfessionalisering in Nederland en de daarmee gepaard gaande algehele erosie van gezag in de jaren zestig, die de positie van de oude elites ondermijnde? Stond het gezag in Nederland zo zwak dat zelfs bescheiden oppositie genoeg was om het tot vergaande concessies te dwingen? Was in Nederland misschien de invloed van de West-Duitse Kritische Universität sterker dan elders, die van medebeslissingsrecht een concreet en realiseerbaar actiepoint maakte, terwijl elders een onduidelijke mix van eisen en verlangens werd gespuid? Of was het de afzijdige houding speciaal van minister Veringa, die de studenten wel heel veel ruimte gaf? Wie de Groningse geschiedenis van de democratisering overziet zal constateren dat de algehele erosie van het gezag en de ondermijning van de elite maar een geringe rol hebben gespeeld. Provoachtige agitatie was er in Groningen heel weinig en toen de enige provo van Groningen, Thom Jaspers, de studenten Nederlands aanspoorde Van Es naar huis te sturen, hapten die studenten niet. Ook de Kritiese Universiteit speelde in Groningen geen rol van betekenis. De afzijdige houding van Veringa ten slotte zal zeker bijgedragen hebben, maar hij stond niet alleen. Ook andere bestuurders waren enerzijds bereid mee te gaan in die welwillende houding tegenover de studenten en anderzijds hadden zij geleerd dat niet starre gezagshandhaving, maar meebuigen en later corrigeren van de ontwikkelingen effectief kon zijn. Al doende leerden zij hoe om te gaan met het studentenactivisme. Het opvallendste is echter dat het juist de hoogleraren en de bestuurders van de universiteit waren die – meer nog dan hun collega's elders – de studenten de ruimte gaven die elders bevochten moest worden. Veel hoogleraren geloofden niet meer in de oude universiteit, die 'een wat ouderwetse en deftige firma was geweest, een soort familie NV van hoogleraren', zoals Dankbaar in 1970 zei.¹²¹ Progressieve hoogleraren als Snijders, Van Strien, Kommandeur, Delfgaauw en Nauta trokken daarom uit overtuiging gelijk op met de studenten. Zelfs president-curator Dijkhuis, het prototype van de nieuwe bestuurder, standvastig én flexibel, moest op een gegeven moment de studenten overhalen toch in zee te gaan met de Tussentijdse Bestuursvorm voordat Veringa zijn WUB zou opleggen. Ook de hoogleraar rechten s'Jacob is een goed voorbeeld van een regent die inzag dat de tijden aan het veranderen waren en dat het beter was om daar dan zelf maar leiding aan te geven. Als er in Groningen een revolutie is geweest, is dat een revolutie van bovenaf geweest. De echte radicalisering van de studentenbeweging vond juist plaats toen de Tussentijdse Bestuursvorm al weer op zijn retour was en de WUB bijna ingevoerd was. Dat was het moment dat de GSB de Gronstra overnam en een CPN-koers ging varen. Maar de GSB voerde vanaf zijn ontstaan een achterhoedegevecht, de echte revolutie was toen al gepasseerd.

11 NAAR DE NULLIJN (1973-1980)

In 1972 verscheen het eerste rapport van de Club van Rome, *The Limits to Growth. A Global Challenge*, in het Nederlands vertaald als *De grenzen aan de groei*. Op basis van uitgebreid onderzoek waarschuwden wetenschappers dat de snelle bevolkingstoename en de ongeremde economische groei spoedig tegen hun natuurlijke grenzen zouden oplopen. De voedselproductie zou de bevolkingsgroei niet bij kunnen houden, industrie en landbouw zouden leiden tot desastreuze milieuvervuiling, en de uitputting van de natuurlijke grondstoffen zou economische groei op den duur onmogelijk maken. De titel van het rapport uit 1972 werd het motto voor de jaren daarna, mede dankzij de oliecrisis, die speciaal de westerse wereld in 1973 hard raakte.

Ook de universiteiten merkten aan den lijve dat de expansie die in de jaren zestig was begonnen niet langer vanzelfsprekend was en dat de grenzen ervan in zicht kwamen, grenzen die in dit geval vooral van financiële aard waren. De snelle toename van het aantal studenten, hoe verheugend op zichzelf ook, alsmede de steeds verdergaande specialisatie in onderzoek en onderwijs, hoe onvermijdelijk ook, werden onbetaalbaar. 'Er zijn nu eenmaal grenzen aan de groei,' verzekerde in september 1974 rector magnificus Wattel zijn toehoorders tijdens de opening van het academisch jaar in Groningen.¹ Keuzes waren nodig om te voorkomen dat het hoger onderwijs vastliep. Bezuinigingen, instroombeperkingen, studieduurverkorting, reallocatie, flexibiliteit, concentratie en veel meer planning waren maar enkele van de maatregelen die de overheid en de universiteiten bedachten om de gevolgen van de stagnerende financiële groei op te vangen.

Een heikele vraag was daarbij of de universitaire democratisering de noodzaak tot versobering en de nadruk op meer doelmatigheid wel zou overleven. Democratie is vaak niet efficiënt en misschien zelfs wel inherent verspillend. De Wet op de Universitaire Bestuurshervorming, die in 1971 nog door velen was afgewezen als te weinig democratisch, voelde in de loop van de jaren zeventig juist steeds meer als te democratisch. Zij leek het vinden van nieuwe arrangementen om de krappe financiële situatie het hoofd te bieden in de weg te staan. Collegevoorzitter Ter Borch was daar in 1974 nogal somber over. Hij hekelde bij de nieuwe democratische bestuursorganen het gebrek aan realiteitszin. 'Onze democratische pretenties halen een hoge score, de bestuurlijke slagvaardigheid een minimale.'² De studentenbeweging, die zich vóór 1970 de progressieve voorhoede waande van een nieuwe tijd, was volgens Ter Borch trekken gaan vertonen van een elitaire, conservatieve beweging die een universiteit in stand probeerde te houden die inmiddels onbetaalbaar was geworden.

De Nederlandse universiteiten reageerden tot op grote hoogte op dezelfde manier op de bedreigingen en uitdagingen. Maar ze zetten ook eigen accenten. De Groningse

universiteit bijvoorbeeld begon nu voor het eerst werk te maken van de pretentie ‘de universiteit van het Noorden’ te zijn en opende een nevenvestiging in Leeuwarden. De oprichting van de nieuwe Interfaculteit der Bedrijfskunde was een middel om op een relatief goedkope, interdisciplinaire wijze een groter deel van de markt voor hoger onderwijs binnen te halen. De vraag was of het genoeg was.

NOG MEER STUDENTEN

Dat het aantal studenten snel groeide en voorlopig nog wel zou blijven groeien, was rond 1970 geen opzienbarende constatering meer. De commissie-Dalmulder, genoemd naar haar voorzitter, de Tilburgse hoogleraar econometrie J.J.J. Dalmulder, had al in 1959 voor het Interuniversitair Contactorgaan van de Nederlandse Universiteiten berekeningen gemaakt over het te verwachten aantal studenten tot 1980. De conclusie was dat in 1975 Nederland tweemaal zoveel studenten zou tellen als in 1955, namelijk ruim 66.000.³ In 1968 verscheen een geactualiseerde versie, *Aantallen academici tot 1980. Aanbod en behoefte*, waarin een nog snellere stijging werd voorspeld. Als alle universiteiten in gelijke mate zouden profiteren, zou Groningen het aantal ingeschreven studenten zien stijgen naar 17.000 in 1980.

Rector magnificus Sniijders juichte die snelle groei in 1969 alleen maar toe. Er was meer dan ooit behoefte aan academici, want de wereld werd meer dan ooit gestempeld door de wetenschap, meende hij. Wetenschap was bezig de kern van de samenleving te worden:

Het idee van een natuurlijke wereld waarop de mens wat culturele versierselen aanbrengt, is verleden tijd. Daarvoor in de plaats komt een *wetenschappelijke wereld*. Men spreekt historisch wel van een jachtcultuur en een landbouwcultuur, omdat jacht of landbouw de structuur en functionering van de samenleving in zo’n periode bepaalde. In soortgelijke zin kan men spreken van een wetenschapscultuur in het begin waarvan wij leven.⁴

In zo’n wereld – wij zouden haar tegenwoordig de kennissamenleving noemen – is er een steeds stijgende behoefte aan wetenschappelijk geschoolde of althans met de wetenschap vertrouwde burgers. De groei van de universiteiten is daarom in principe niet alleen onvermijdelijk, maar ook wenselijk.⁵

De toename van het studentenaantal in Groningen verliep ongeveer langs de lijnen die Dalmulder had geschetst (zie tabel 12). Al in januari 1970 kon rector magnificus Dankbaar de tienduizendste student verwelkomen, wat gevierd werd met een kleine plechtigheid. Groningen leek, aldus Dankbaar, zijn achterstand op de vanouds beduidend grotere universiteiten in het westen van het land snel in te lopen, want terwijl die universiteiten hun studentenbevolking elke tien jaar zagen verdubbelen, was er in Groningen sprake van een verdriedubbeling. Dankbaar maakte zich overigens wel enige zorgen over deze snelle stijging, omdat de rijksoverheid traag was met het toewijzen van het benodigde extra personeel. De overheid was voortdurend bezig nood-dijkjes aan te leggen. Dankbaar: ‘Wat wij tot nu toe ondervonden is dat zulke dijkjes al bezweken kort nadat ze gelegd zijn.’⁶ In plaats daarvan was een groots deltaplan nodig. Weliswaar vlakke de stijging van het aantal studenten in Groningen na 1971 enigszins

af, ten dele door strubbelingen rond de verhoging van het collegegeld tot duizend gulden in 1972. Maar aan het eind van het decennium zat Groningen toch op zo'n 17.000 studenten, precies zoals Dalmulder had berekend.

Er was voor al die studenten steeds meer keuze. De Groningse universiteit was sinds de oprichting in 1614 een algemene universiteit, waarin over de hele breedte van de wetenschap onderwezen en onderzocht werd. Sinds de invoering van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960 telde Groningen negen faculteiten en interfaculteiten. Naast de klassieke vijf – Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde (inclusief tandheelkunde), Wiskunde en Natuurwetenschappen, en Letteren – waren er nog vier relatief jonge faculteiten en interfaculteiten: de Economische Wetenschappen (1948) en Sociale Wetenschappen (1964), de Interfaculteit Aardrijkskunde en Prehistorie (1964) en de Centrale Interfaculteit voor de wijsbegeerte (1964). Van die faculteiten groeide vooral Sociale Wetenschappen razendsnel. De uitbouw van de verzorgingsstaat vroeg om professionals om de regelingen uit te voeren, maar ook de interesse in en bekommernis om tal van maatschappelijke vraagstukken vroegen om hooggeschoolde ambtenaren en beleidsmedewerkers op elk denkbaar niveau.

Daar kwamen na 1965 nog enige faculteiten bij. Eerst in 1969 de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie, waarbinnen in Groningen alleen de econometrie (wiskundige economie) werd gedoceerd. Met het oog op deze nieuwe studierichting was in 1968 een zwaargewicht naar Groningen gehaald, de hierboven al genoemde Tilburgse econometrist Dalmulder (de man van de voorspellingen van de studentenaantallen in 1980). Hij kwam voor twee jaar en moest de nieuwe interfaculteit op helpen bouwen of in ieder geval status verlenen. In Groningen trof hij zijn oude medewerker G.F.W.M. Pikkemaat aan, die sinds 1965 aan de economische faculteit in Groningen was verbonden en in 1967 benoemd was tot lector beschrijvende economie en bedrijfseconomische statistiek. In 1970 werd Pikkemaat de tweede hoogleraar wiskundige economie en werd hij feitelijk opvolger van Dalmulder. De nieuwe interfaculteit telde na vijf jaar 99 studenten (onder wie slechts 5 vrouwelijke) en was toen de kleinste faculteit in Groningen.⁷

Vervolgens opende in 1977 de Interfaculteit der Bedrijfskunde haar poorten. Deze nieuwe faculteit was de love baby van de bedrijfskundige Wattel, toen inmiddels oud-rector magnificus. Wattel, een Zeeuw uit Serooskerke, had in Groningen economie gestudeerd en was in 1962 bij Meij gepromoveerd op het proefschrift *Vorming van leidinggevende arbeid in de onderneming: het economisch-organisatorische vraagstuk van management development*. Na omzwervingen in binnen- en buitenland (hij had onder andere gewerkt bij de luchtmacht, de TH Eindhoven en Philips, en hij had in 1956 een studiereis gemaakt naar de Wharton School of Finance and Economics van de University of Pennsylvania) was hij in 1966 hoogleraar bedrijfshuishoudkunde in Groningen geworden. In 1971 wist hij de Faculteit der Economische Wetenschappen zo ver te krijgen dat zij instemde met de voorbereiding van een nieuwe faculteit voor bedrijfskunde, in samenwerking met de Faculteit der Sociale Wetenschappen en rechtenfaculteit.⁸ In mei 1975 hechtte de universiteitsraad zijn goedkeuring aan het plan. Per 1 september 1976 werden nieuwe hoogleraren speciaal voor deze faculteit benoemd: M.R. (Maarten) van Gils en de Duitser Hans-Werner Göttinger, die overigens maar kort in Groningen bleef en spoedig daarna als een seriële plagiator werd ontmaskerd.⁹ In september 1977 arriveer-

68 A. (Tony) Wattel, hoogleraar bedrijfs huishoudkunde en rector magnificus van 1971 tot 1975. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

den de eerste studenten (44 bovenbouwstudenten uit verschillende faculteiten) en op 22 februari 1978 kwam minister A. (Arie) Pais naar Groningen om de nieuwe interfaculteit officieel te openen.¹⁰

Niet al het onderwijs in die nieuwe faculteiten en interfaculteiten was werkelijk nieuw. Het terrein dat economie bestreek had voorheen als 'staathuishoudkunde' een onderdeel uitgemaakt van de studie rechten, en die faculteit bleef in haar midden een eigen hoogleraar economie houden. Professor Jan Pen, die van 1956 tot 1986 die leerstoel bekleedde, was rond 1970 misschien zelfs wel bekender dan alle hoogleraren in de economische faculteit bij elkaar, voornamelijk door zijn recalitrante, maar altijd geestige stukjes in de krant en het *Hollands Maandblad*. Zijn op Keynes geïnspireerde boek *Moderne economie* (1958) werd in binnen- en buitenland gelezen en onderwezen, en zijn studie *Income Distribution* gold in datzelfde buitenland lang als het standaardwerk over inkomensverdeling. De Faculteit der Sociale Wetenschappen zette het onderwijs voort dat voorheen gegeven was in de letteren- en rechtenfaculteit. Ook aardrijkskunde en prehistorie hadden een verleden in de Faculteit der Letteren. Voor filosofie gold hetzelfde, al zou ook het omgekeerde gezegd kunnen worden (wijsbegeerte als grondslag van alle wetenschappen).¹¹

TABEL 12 AANTAL INGESCHREVEN STUDENTEN IN GRONINGEN, 1965-1980

Jaar	Academische studenten	Totaal aantal studenten
1965-1966	5914	6940
1966-1967	6803	7837
1967-1968	7461	8588
1968-1969	8414	9511
1969-1970	9404	10.608
1970-1971	10.706	11.981
1971-1972	12.019	13.426
1972-1973	-	-
1973-1974	12.291	13.114
1974-1975	12.637	13.283
1975-1976	13.631	14.166
1976-1977	14.689	15.134
1977-1978	15.542	15.896
1978-1979	16.233	16.492
1979-1980	16.779	16.978

Bron: Jaarboek RUG 1966-1980. Het totale aantal studenten is inclusief mo-studenten en belangstellenden. Voor het jaar 1973-1973 zijn er geen betrouwbare gegevens, omdat in dat jaar grote aantallen studenten het betalen van het collegegeld van duizend gulden boycotten. De aantallen voor 1973-1974 zijn ook niet geheel zeker, omdat ook toen nog studenten geen collegegeld betaalden, al hadden ze zich wel als student geregistreerd. De aantallen voor dat jaar zijn een optelsom van daadwerkelijk ingeschrevenen en alleen maar geregistreerden.

DE FRIESE VESTIGING IN LEEUWARDEN

Een verhaal apart is de Friese vestiging van de Groningse universiteit, officieel de Subfaculteit der Welzijnswetenschappen in oprichting te Leeuwarden. Friesland was sinds de opheffing van de Franeker universiteit door Napoleon in 1811 en de teloorgang van het Rijksatheneum in Franeker in 1843 verstoken geweest van academisch onderwijs, maar de Friezen bleven verlangen naar een vorm van hoger onderwijs in de eigen provincie. In 1967 benaderde de Commissie Universitair Onderwijs Friesland de Groningse universiteit met de vraag of er niet een vestiging van de universiteit in Leeuwarden kon komen. De senaat reageerde daar positief op, er werd een Fries-Groningse verkenningcommissie ingesteld en deze leverde in 1970 haar rapport in. Blijkens dat rapport ging zij uit 'van een toekomstige Universiteit van het Noorden met een centrale vestiging in Groningen, een tweede vestiging in Leeuwarden en in de verre toekomst wellicht ook andere vestigingen'.¹² Het Groningse universiteitsbestuur nam het rapport over en stelde de onvermijdelijke stuurgroep in. Rector magnificus Dankbaar zag in 1971 al voor zich dat de Groningse universiteit zou kunnen uitgroeien 'tot een Universiteit van het Noorden des lands'.¹³ De vestiging in Leeuwarden diende zich vooral te

richten op de maatschappijwetenschappen, zoals de sociale wetenschappen, de economie en rechten, alsook op de lerarenopleiding.

Bij de oprichting van een nevenvestiging in Leeuwarden was het streven gericht op de integratie van hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs, een destijds breed uitgedragen ideaal. Het leek verstandig te beginnen met een of meer deelprojecten en in eerste instantie bood zich een goede mogelijkheid aan op het vlak van de lerarenopleiding. Op dat terrein was samenwerking tot stand gekomen tussen de universiteit en de Noordelijke Leergangen van de Fryske Akademy in Leeuwarden (een mo-opleiding). Dit had al geleid tot de oprichting van de Stichting Ubbo Emmius, met vestigingen in Groningen en Leeuwarden. Daarop kon misschien voortgebouwd worden. Maar die stichting kreeg uiteindelijk een para-universitair karakter en dat maakte het voor de universiteit niet aantrekkelijk om op dat spoor door te gaan.

Een tweede kans deed zich voor toen in 1973 Leeuwarden een sociale academie kreeg, de Agogische Akademie Friesland (AAF). Nog in datzelfde jaar besloten die sociale academie en de Groningse universiteit te komen tot samenwerking en integratie van hun activiteiten. De psycholoog Snijders, die net afgetreden was als conrector van de Groningse universiteit, zette zijn schouders eronder, wat leidde tot de instelling van de Kommissie AAF-FSW. Deze werd voorgezeten door de psycholoog Wijnand Wijnen, een leerling van Snijders. De oud-rector werd zelf aangewezen als coördinator en toekomstig decaan van de Groningse vestiging in Leeuwarden. Staatssecretaris van hoger onderwijs Klein was in principe bereid het experiment te steunen en in de jaren daarna werd er druk onderhandeld over cursusduur, studentenaantallen, omvang van de personeelsformatie, aard van de studierichting en bestuurlijke structuur. De complexiteit van de materie maakte het onmogelijk te beginnen in september 1975, wat oorspronkelijk de bedoeling was geweest, maar aan het eind van dat jaar was duidelijk dat een start per 1 september 1976 er wél in zat. Op 16 augustus 1976 kwamen de staf van de AAF en de Groningse docenten voor het eerst bij elkaar (sommigen van hen waren nog niet eens officieel benoemd) en op 23 augustus begon de introductie voor de eerste lichte studenten aan de geïntegreerde opleiding in de welzijnswetenschappen in Leeuwarden. De opleiding had voorlopig onderdak gekregen in een afgekeurd bejaardentehuis in de Haniasteeg, een smalle straat in het westen van de Leeuwarder binnenstad.¹⁴

De problemen die de Groningse universiteit had moeten overwinnen om zover te komen waren niet gering geweest. De eerste Groningse docenten in Leeuwarden werden min of meer op tijd benoemd. Naast de oude Snijders traden vier wat jongere hoogleraren aan: de Groningse hoofdmedewerker E.C. (Ed) Klip voor psychologie, de Leidse hoogleraar C.E. Vervoort voor sociologie en M. van Beugen (een hoogleraar uit Nijmegen die eerder lector sociale pedagogiek en andragogiek in Groningen was geweest) voor andragogiek, terwijl A.J.A. Verberk, die in 1969 zo'n grote rol had gespeeld in de democratisering bij psychologie, maar het jaar daarna lector statistiek was geworden in Utrecht, naar het Noorden terugkeerde als hoogleraar methodenleer in Leeuwarden.¹⁵ Officieel zou de nieuwe vestiging in Leeuwarden door het leven gaan als een Commissie ex artikel 13 van de WUB, al was dat artikel daar eigenlijk niet voor bedoeld. De grote vraag was echter welke structuur de opleiding zou krijgen. Een hbo-opleiding duurde vier jaar, maar een academische studie in de sociale wetenschappen doorgaans minstens vijf jaar. Nu was er in Den Haag de diepe wens om ook de academische studie

69 De burgemeester van Franeker, J.J.H. Pop, overhandigt professor Sniijders ter gelegenheid van de opening van het Sociaal Hoger Onderwijs Friesland in Leeuwarden het album studiosorum en het album promotorum van de oude Franeker universiteit, 3 november 1976. Fotograaf onbekend, Archief Universiteitskrant.

op vier jaar te zetten en volgens de wet-Posthumus, die in 1975 door Tweede en Eerste Kamer was aanvaard, diende dat in het vervolg ook de regel te zijn. In de alleszins redelijke verwachting dat de eerste doctoraaldiploma's zouden worden uitgereikt na de feitelijke invoering van de wet-Posthumus, werd uiteindelijk besloten ook voor de academische tak van de opleiding in Leeuwarden uit te gaan van een vierjarige studieduur. Na een gemeenschappelijke onderbouw van twee jaar zouden de studenten van de sociale academie en de Groningse Subfaculteit der Welzijnswetenschappen elk hun eigen weg vervolgen, maar nog wel veel gemeenschappelijk onderwijs krijgen.¹⁶ Op papier leek daarmee het probleem opgelost. Maar de financiën (het rijk beloofde meer dan het feitelijk verstrekte) en de huisvesting (er was nieuwbouw voorzien, maar vooralsnog moest de opleiding zich tevredenstellen met de noodopvang in de Haniasteeg) bleven lastige dossiers. Toen staatssecretaris Klein op 3 november 1976 naar Leeuwarden om in de Nassauzaal van het stadhuis de Groningse vestiging te openen, waren nog niet alle problemen achter de rug. Maar het optimisme was er nog steeds.

FINANCIËLE BEGRENZING

Financiën waren niet alleen in Leeuwarden een probleem. Ook in Groningen werden in de loop van de jaren zeventig de geldproblemen groter en groter. Op papier leek het wel mee te vallen. De materiële lasten van de universiteit stegen van 12,6 miljoen in

1968 naar 24,0 miljoen in 1972 en 57,3 miljoen in 1977, en ook daarna zette de stijging door. De personele lasten stegen eveneens, van 63,4 miljoen in 1968 naar 132,1 miljoen in 1972 en 263,5 miljoen in 1977. Het aantal personeelsleden, of althans het aantal arbeidsplaatsen, groeide van 2410 in 1968 naar 3850 in 1978. Op zichzelf zeggen die cijfers niet zo veel. Nederland kende in de jaren zestig en zeventig een behoorlijke inflatie (6 à 8 procent), waardoor een deel van het accres weer weggevreten werd. Op compensatie daarvan kon de universiteit niet of niet altijd rekenen. Ook de stijging van de salarissen in deze jaren deed de groei van het budget voor een deel teniet. Belangrijker is om te constateren dat de stijging van de exploitatiebegroting (materiële plus personele lasten) tegen het einde van de jaren zeventig steeds geringer werd, terwijl de inflatie niet minder werd en de stijging van het aantal studenten niet in dezelfde mate afvlakte. De uitbreiding van het personeel – om alle nieuwe taken naar behoren te kunnen uitvoeren – begon daarom te stokken. Terwijl aan het einde van de jaren zestig per jaar nog enkele honderden medewerkers extra per jaar konden worden aangetrokken, was dat eind jaren zeventig gereduceerd tot hooguit enkele tientallen.

Een voorproefje van wat nog zou komen was in 1970 de herstructurering van de aardwetenschappen in Nederland. In de tijd dat Nederland nog een groot koloniaal rijk had, was het begrijpelijk dat op bijna elke universiteit de aardwetenschappen vertegenwoordigd waren. Vooral Nederlands-Indië was een rijk en uitgestrekt werkterrein voor geologen, oceanografen en vulkanologen. Maar na de dekolonisatie werd dat veel minder vanzelfsprekend en dus besloot de minister van Onderwijs Diepenhorst in 1965, toen er heel weinig studenten aardwetenschappen in Nederland waren, een commissie in te stellen (voorzitter was de Wageningse hoogleraar geologie D.J. Doeglas), die voorstellen moest doen voor de reorganisatie van de afdelingen Aardwetenschappen in Nederland. Die commissie kwam in 1970 met een rapport en stelde daarin onder andere voor om de geologie in Groningen en Leiden op te heffen en alle onderwijs en onderzoek te concentreren in Utrecht, met ook nog een klein instituut aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Minister Veringa was van plan dit advies op te volgen, maar zag ervan af na hevig verzet van de hoogleraar Kuenen, die de minister op 2 november een manifest van honderd Leidse en Groningse aardwetenschappers overhandigde en die interuniversitair overleg op gang wist te krijgen, dat resulteerde in een alternatief plan, waarin nog wel ruimte was voor een afzonderlijke subfaculteit in Groningen. Opheffing van geologie in Groningen werd zo voorkomen. Die herstructureringsovereenkomst werd in november 1971 door universiteiten en de minister getekend. Kuenen was daar echter niet meer bij. De spanningen die het verweer tegen de plannen van de commissie-Doeglas met zich mee had gebracht – de voorgestelde opheffing van geologie in Groningen werd door de in binnen- en buitenland gelauwerde Kuenen als een persoonlijk affront opgevat – hadden zijn gezondheid aangetast en na een zenuwinzinking eind 1970 trad hij feitelijk terug. Hij ging in 1972 in stilte met emeritaat en zijn positie als voorman van de geologie in Groningen werd overgenomen door zijn medewerker Bert van Straaten.

Wat er in 1970 bij Aardwetenschappen gebeurde, was misschien atypisch. De andere faculteiten en subfaculteiten hoefden niet voor hun voortbestaan te vrezen en er was nog steeds ruimte voor nieuwe initiatieven. Maar die ruimte werd wel steeds minder. De jaarverslagen van de universiteit stonden daarom vol met klachten over het effect

van het matigingsbeleid van de regering. Ook in de jaren zestig was er wel eens sprake geweest van vrij plotselinge bezuinigingen van de regering, zoals in 1964-1965, toen de explosieve stijging van de overheidsuitgaven de regering dwong even op de rem te trappen en een bestedingsbeperking af te kondigen. Maar na een jaar was dat weer over en kon de groei doorgaan. In de jaren zeventig daarentegen werd zuinigheid het vaste refrein bij het bepalen van de rijksbijdrage voor de universiteiten. Ook op andere manieren probeerden de achtereenvolgende regeringen de uitgaven voor het hoger onderwijs in de hand te houden. Minister Veringa had in 1970 daarvoor al het rapport van McKinsey over de planning van het hoger onderwijs (zie het vorige hoofdstuk) willen gebruiken, maar dat plan haalde het uiteindelijk niet. Veringa's opvolger De Brauw (DS'70) pakte het anders aan. Kort na zijn aantreden in 1971 maakte hij bekend dat het collegegeld met ingang van het studiejaar 1972-1973 fors verhoogd zou worden, van tweehonderd naar duizend gulden. Dat was een ordinaire bezuinigingsmaatregel, maar er zat ook een gedachte achter: het profijtbeginsel, dat de leider van DS'70, W. Drees jr., tot onderdeel van het regeringsbeleid had gemaakt en dat inhield dat degenen die profiteerden van overheidsvoorzieningen ook gevraagd mocht worden daarvoor iets te betalen. Op grond daarvan was het redelijk dat studenten meer voor de universitaire diensten zouden gaan betalen dan daarvoor gebruikelijk was. Zij zouden immers na afloop van de studie doorgaans goed betaalde functies bekleden en konden dus ook best wat meer investeren in hun studie. Dit profijtbeginsel was lijnrecht in strijd met het kort daarvoor vooral vanuit de studentenbeweging gepropageerde idee van de student als werknemer die studieloon verdiende. De invoering van de collegegeldverhoging leidde dan ook tot een geweldige clash tussen regering en studenten. De studentenbeweging riep op tot een boycot van de betaling van het collegegeld en aan die boycot werd in 1972 op ruime schaal gehoor gegeven, zozeer dat de universitaire studentenadministratie volledig in het honderd liep en niet eens bepaald kon worden hoeveel studenten er eigenlijk studeerden. Na de val van het kabinet-Biesheuvel in 1972 en het aantreden van het kabinet-Den Uyl in 1973 ging de forse verhoging van het collegegeld wel van tafel, maar het nieuwe kabinet kon toch niet verder gaan dan een verlaging tot 500 gulden.¹⁷

Niet alle sectoren binnen de universiteit merkten in gelijke mate iets van de financiële terughoudendheid van de overheid. De begrotingssystematiek van de universiteit zat zo in elkaar dat van het bedrag dat de overheid beschikbaar stelde eerst de centrale diensten werden 'betaald' en dat het overige geld daarna over de faculteiten werd verdeeld. De echte bezuinigingen moesten daarom door de individuele faculteiten worden opgebracht, iets waartegen de medische faculteit in 1977 protesteerde (en met succes, de systematiek werd daarna aangepast). Maar ook binnen de facultaire begroting werd de pijn niet gelijk verdeeld. De planningsmaatregelen die de regering voor het hoger onderwijs invoerde, de herstructurering van het onderwijs, de interne democratie en de onderwijsvernieuwing vergden dat de faculteiten steeds meer medewerkers moesten aanstellen die geen onderwijs gaven of onderzoek deden, maar ambtelijke taken uitvoerden: een beheerder, een directeur van een faculteit, een ambtelijk secretaris, een onderwijscoördinator, een voorlichter, een onderwijskundige etcetera. In 1970 werd bij geneeskunde geld vrijgemaakt voor een fulltime decaan, die voor alle andere werkzaamheden vervangen moest worden. Zelfs in jaren dat de rijksbijdrage (ook reke-

ning houdend met de inflatie) nog steeg, waren het uiteindelijk de primaire processen van onderwijs en onderzoek die het meest te lijden hadden onder de financiële restricties die regering en universiteitsbestuur oplegden en moesten subfaculteiten en afdelingen soebatten om meer personeel om de studenten die voor de deur stonden het onderwijs te kunnen geven waarop zij recht hadden. Dat er daarnaast ook nog onderzoek gedaan moest worden, was voor veel medewerkers in faculteiten met veel studenten een gedachte die ze maar liever onderdrukten.

Op alle mogelijke manieren probeerde de universiteit het amper nog groeiende budget eerlijk te verdelen over de faculteiten en afdelingen. Kleine bezuinigingen, zoals het niet meer vergoeden van excursies die geen verplicht onderdeel uitmaakten van het programma, of de inkrimping van het aantal student-assistenten, konden voor de individuele student of docent vervelend zijn, maar raakten niet de kern van de universiteit. Ingrijpend was het als een studierichting een numerus fixus moest aanvragen om te voorkomen dat er meer studenten binnenstroomden dan de capaciteit van de opleiding aankon. De faculteit of subfaculteit stelde zo'n aanvraag op, stuurde die naar de universiteitsraad, die er al dan niet toe overging de aanvraag door te geleiden naar de minister, die uiteindelijk de beslissing nam.

Het nijpendst was de situatie in Groningen (en elders) bij de Faculteit der Geneeskunde, waar zich vooral in het vijfde jaar – het jaar waarin de doctoraalstudenten hun coschappen moesten lopen – een flessenhals voordeed. De opnamecapaciteit van coassistenten was nu eenmaal beperkt en als er in het eerste jaar te veel studenten werden toegelaten, zou in het vijfde jaar een geweldige opstopping van aankomende coassistenten ontstaan, met lange wachtlijsten en ernstige studievertraging tot gevolg. Dit probleem kon ten dele opgelost worden door het Academisch Ziekenhuis affiliaties te laten aangaan met andere ziekenhuizen in het oosten van het land (het ziekenhuis in Deventer was een van de eerste die meededen), zodat coassistenten ook daar mee konden lopen met de chirurgen en de internisten. Maar dit loste het probleem maar ten dele op. Een numerus fixus, waarover in de jaren zestig al gesproken was, werd onafwendbaar. In juli 1972 opende de minister de wettelijke mogelijkheid om een numerus fixus aan te vragen en de faculteit maakte daar, ondanks verzet van studenten, meteen gebruik van. Voor het studiejaar 1972-1973 vroeg zij om een beperking van de instroom tot 225 studenten.¹⁸ In latere jaren werd die aanvraag steeds herhaald (soms, als de faculteit een numerus fixus voor 225 studenten vroeg, maakte de universiteitsraad daar 250 van en bepaalde de minister het aantal weer op 225). Maar ook andere afdelingen ontkwamen er niet aan om een numerus fixus aan te vragen: omdat studenten die niet bij geneeskunde terecht konden vaak uitweken naar tandheelkunde, biologie of farmacologie, was ook daar een numerus fixus nodig, terwijl ook bij letteren studierichtingen als Nederlands en geschiedenis een aantal jaren tot de invoering van een numerus fixus moesten overgaan. En daar waar een numerus fixus nog niet nodig was, waren er al vast wel plaatsingscommissies, die de aankomende studenten gelijkmatig over de instellingen in het land verdeelden.

Een beperkte toelating tot de studie was voor de universiteiten een noodmaatregel, die slechts bij hoge uitzondering werd toegestaan. In het hoger beroepsonderwijs was het echter heel gebruikelijk om een limiet te stellen aan het aantal leerlingen dat zich voor de hogere technische school (hts) of het hoger economisch en administratief on-

derwijs (heao) meldde, en daarom kreeg de universiteit te maken met een extra toestroom van studenten die niet tot het hoger beroepsonderwijs waren toegelaten. Om die reden drong rector magnificus Wattel er bij meerdere gelegenheden op aan om het hoger of tertiaire onderwijs (een term die in deze tijd gemeengoed werd) als een geheel te beschouwen en daarbinnen differentiatie in de doelstellingen van de afzonderlijke instellingen na te streven. Zo kon de vraag naar hoger onderwijs beter verdeeld worden en hoefde niet iedereen hetzelfde te doen. Hij realiseerde zich overigens dat dit tegen een bijna natuurlijke trend inging, waarbij instellingen van hoger onderwijs juist wél steeds meer op elkaar gingen lijken: hogescholen willen universiteiten worden, alle universiteiten willen researchuniversiteiten worden. Hij noemde dit de 'ziekte van de wederzijdse imitatie', en hij zou er graag een einde aan maken. Maar voorlopig was dat nog niet het geval.¹⁹

Tegen het eind van de jaren zeventig – de economische situatie in Nederland werd steeds ongunstiger – werd officieel beleid wat al vele jaren staande praktijk was. In zijn nota *Hoger onderwijs voor velen* uit 1978 legde de nieuwe minister van Onderwijs, de VVD'er Pais, twee basisprincipes neer voor het hogeronderwijsbeleid van de toekomst: maximale toelating tot de universitaire studie en de nullijn als het financieel maximaal haalbare. In het vervolg zouden de universiteiten elk jaar hetzelfde bedrag krijgen (geen verhoging van het budget meer), maar ondertussen moest wel iedereen die daar recht op had toegelaten worden tot de studie. Dit zou de universiteiten, waar het maar niet lukte om de studieduur drastisch te bekorten en de kosten voor het hoger onderwijs terug te dringen, eindelijk dwingen om de tering naar de nering te zetten en de kosten werkelijk omlaag te brengen, door de studieduur te verkorten, op een andere manier onderwijs te geven of andere geldbronnen aan te boren (zoals ZWO-subsidies voor onderzoek). In zijn rede bij de opening van het academisch jaar op 4 september 1978 vermeldde de aftredende rector magnificus, de scheikundige M.J. (Matthijs) Janssen, dit nullijnprincipe voor het eerst, zonder daar protest tegen aan te tekenen.²⁰

Zijn opvolger Jan Borgman aanvaardde de nullijn eveneens als een gegeven. Hij erkende in 1979 dat een universiteit-op-de-nullijn makkelijk geassocieerd kon worden met behoudzucht en verstarring. Als er geen geld bij komt, is er geen ruimte meer voor iets nieuws. Zo wilde hij er echter niet naar kijken: 'Het is verstandig de nullijn als voorlopig uitgangspunt te accepteren, maar de verstarring als een onwaardige consequentie af te wijzen.'²¹ Hij streefde naar een situatie waarin de herverdeling van middelen (om nieuwe kansen te scheppen voor onderwijs en onderzoek) een normaal en jaarlijks terugkerend verschijnsel was. Daarom had het universiteitsbestuur besloten elk jaar 1 procent van de middelen voor nieuwe projecten te bestemmen (dat ging in concreto om ongeveer veertig arbeidsplaatsen per jaar). De marges voor vernieuwing waren smal geworden, maar er was nog wel degelijk wat mogelijk. Bovendien wilde Borgman graag op zoek naar nieuwe bronnen van inkomsten. Externe onderzoeksfianciering lag voor de hand, maar het was ook zaak te zoeken naar 'alternatieve taken, die inspelen op maatschappelijke behoeften en waarvoor de maatschappij bereid is te betalen'.²² Hij dacht in het bijzonder aan contractresearch, aan ontwikkelingshulp en aan nieuwe activiteiten op de 'onderwijsmarkt', die in Nederland nog geenszins verzadigd was. Bijvoorbeeld het aanbieden van kortdurende opleidingen die tegemoetkomen aan de behoeften van mensen die al in het arbeidsproces zijn opgenomen, of

cursussen op het terrein van de algemene culturele vorming. In de samenleving komt immers steeds meer aandacht voor permanente bij- en herscholing. Daar lagen volgens Borgman kansen voor een universiteit die bij de overheid niet meer op verhoging van het budget hoefde te rekenen.²³

DE EINDELOZE HERSTRUCTURERING I: DE NOTA-POSTHUMUS

De grootste kostenpost van elke universiteit is het onderwijs. Geen wonder dat de toenemende krapte in financiële zin overheid en universiteiten meer nog dan vroeger gebood na te denken over het onderwijsaanbod. Al een hele tijd werd er geklaagd over de lange studieduur, terwijl ook de uniformiteit in de opleiding menigeen een doorn in het oog was. Studenten komen met heel verschillende verwachtingen en bedoelingen naar de universiteit en het is dan vreemd dat het programma zo is ingericht alsof ze allemaal later de wetenschap in gaan. Sinds jaar en dag werd daarom nagedacht over manieren om het onderwijs korter en gevarieerder te maken. In de jaren vijftig was bijvoorbeeld een poging gedaan om in Nederland het baccalaureaat in te voeren, als een graad tussen propedeuse en doctoraal, maar anders dan het kandidaats bedoeld als eindkwalificatie (het kandidaatsexamen omvatte doorgaans alleen de basisvakken die voorbereidden op het meer gespecialiseerde onderwijs in de doctoraalfase en had daarom geen of amper zelfstandige maatschappelijke betekenis). De wet van 1960 schiep de mogelijkheid om zo'n verkorte studie aan te bieden, maar er werd weinig gebruik van gemaakt.²⁴ En dus kon de discussie in de jaren zestig opnieuw beginnen. Minister Cals deed in zijn 'testament' uit 1963 een pleidooi voor een beperking van de opleidingsduur tot vijf jaar, maar de echte publieke discussie begon pas toen in 1968, toen de regeringscommissaris voor het hoger onderwijs, prof.dr. K. Posthumus, zijn nota *De universiteit, doelstellingen, functies, structuren* publiceerde.²⁵

Posthumus, hoogleraar scheikunde aan de jonge Technische Universiteit te Eindhoven en de tweede rector magnificus van die instelling (van 1961 tot 1968), was in de tweede helft van de jaren zestig een man van gezag in het academisch onderwijs.²⁶ Als scheikundige heeft hij niet veel naam gemaakt, maar des te meer als iemand met een grote belangstelling voor het onderwijs en het vermogen om uiteenlopende meningen op dit terrein samen te brengen in een helder en overzichtelijk schema, dat ook bestuurlijk kans van slagen had. Precies dat was de taak die de nieuwe minister van Onderwijs, Veringa, hem in november 1967 opdroeg bij zijn benoeming tot regeringscommissaris. Posthumus moest een doorbraak forceren in de al heel lang lopende discussie over de hervorming en modernisering van het wetenschappelijk onderwijs in Nederland.

In brede kringen heerste na de oorlog de overtuiging dat studenten over het algemeen te lang over hun studie deden. Ze betraden daardoor relatief laat de arbeidsmarkt, terwijl het bedrijfsleven liever jonge, flexibele werknemers wilde hebben. Als oorzaak van die lange of steeds langere studie werd gewezen op de dubbele doelstelling van het hoger of wetenschappelijk onderwijs, namelijk zowel de voorbereiding op het doen van zelfstandig wetenschappelijk onderzoek, als de voorbereiding op een maatschappelijke betrekking waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist dan wel

dienstig is. In de praktijk bepaalde daarmee de toenemende specialisatie en complexiteit van de wetenschappen de opleiding van degenen die alleen een zekere vertrouwde ermee nodig hadden om hun werk goed te kunnen doen. Al sinds het optreden van de Staatscommissie-Reinink (1946-1949) was daarover gesproken, maar in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs 1960 was daar geen oplossing voor geboden. Vlak voor zijn aftreden als minister in 1963 had Cals zoals gezegd in een nota voor de Academische Raad een pleidooi gevoerd voor een beperking van de cursusduur tot maximaal vijf jaar (in plaats van de zes tot acht jaar die gebruikelijk was). Ook pleitte Cals voor uitbreiding van het systeem van een verkorte wetenschappelijke opleiding, het *baccalaureaat*. Het probleem klemde des te meer omdat binnen enkele jaren de geboortegolf van na de oorlog de universiteit zou bereiken en de kosten voor het hoger onderwijs geweldig zouden stijgen. De Academische Raad reageerde op Cals' testament door na de zomer van 1963 een Commissie Studieduur in te stellen (met Posthumus als voorzitter), die onder andere de vraag moest beantwoorden of de overschakeling naar een Angelsaksisch model (met bachelor- en masterfasen) een oplossing voor de geconstateerde problemen was.²⁷ Veel leverde dit niet op en ten departemente heerste steeds meer de overtuiging dat het, nu de universiteiten zelf niet in staat waren hun onderwijs aan te passen aan de eisen van de moderne samenleving, tijd werd dat het ministerie zelf het heft in handen nam.

Vanaf het najaar van 1966 kwamen de besprekingen, door het departement georganiseerd en voorgezeten door Posthumus, in een stroomversnelling en langzaam rijpte de gedachte dat het reduceren van de cursusduur tot vier jaar, met de mogelijkheid van een promotieopleiding of een vorm van postacademiaal onderwijs na het doctoraal, de beste oplossing zou zijn. Minister Veringa, die in april 1967 het stokje van Diepenhorst overnam, en al in de troonrede van het nieuwe kabinet in september liet opnemen dat hij in het zittingsjaar 1967-1968 aan de Kamer een nota over de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs zou aanbieden, had nu haast: vandaar de benoeming van Posthumus, die op het departement veel krediet had opgebouwd, tot regeringscommissaris. Eind oktober 1968 presenteerde Posthumus zijn bekende nota. Die bevatte een uitgewerkt voorstel voor een nieuwe structuur van het hele wetenschappelijke onderwijs, maar was nadrukkelijk bedoeld als discussiestuk. Pas na een brede maatschappelijke discussie zou de minister de ideeën die in de nota waren neergelegd omzetten in een wetsontwerp.

Voor degenen die de voorgaande jaren de discussie hadden gevolgd, bevatte de nota weinig nieuws. Posthumus had geenszins de bedoeling iets af te dingen op het wetenschappelijk karakter van het universitaire onderwijs. De nota begint daarom met een klassieke formulering van wat de kern van een universiteit is: 'Universitair onderzoek en universitair onderwijs zijn schering en inslag van hetzelfde weefsel. Hun draden kunnen worden onderscheiden; zij kunnen niet worden gescheiden zonder vernietiging van de structuur.'²⁸ Posthumus wilde daarom ook niet tornen aan artikel 1 van elke Wet op het Hoger Onderwijs sedert 1876, dat stelt dat dit mede omvat 'de vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap en de voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn'.²⁹ Maar in de rest van de nota was wel te merken dat hij ook weer niet bedoelde dat beide doelstellingen voor iedere student in gelijke mate moesten gel-

den. Daarom kwam hij met het voorstel voor een nieuwe structuur voor het wetenschappelijk onderwijs waarin wetenschapsbeoefening en beroepsvoorbereiding beide aan hun trekken kwamen zonder dat alle studenten alles moesten doen.

De nieuwe opzet kwam in het kort hierop neer: de studie werd gesplitst in twee fasen, waarvan de eerste tot het doctoraal zou leiden en vier jaar zou duren; daarna had de student de keuze om óf direct de maatschappij in te gaan, óf een beroepsgerichte vervolgopleiding te doen (voor arts, apotheker, tandarts, psycholoog of leraar), óf een researchopleiding te volgen, die moest uitmonden in een proefschrift. Die beroepsopleidingen en de promotieopleiding vormden de tweede fase in Posthumus' voorstel. Daarnaast moesten de universiteiten, in samenwerking met (en met financiële steun van) maatschappelijke partners zoals bedrijven, overheidsinstanties en verenigingen vormen van postacademiaal onderwijs opzetten, zodat iedereen die daar behoefte aan had zich ook na het verlaten van de universiteit kon laten bijscholen of nascholen.

Dat laatste element, het postacademiale onderwijs, zou in de discussie relatief weinig aan bod komen. De meeste discussie ging over de mogelijkheid of onmogelijkheid om in vier jaar tijd een studie aan te bieden die tot dat moment zes of zeven jaar had gekost. Maar voor Posthumus was het postacademiale onderwijs juist de reden om voor een relatief korte eerste fase te kiezen. Zijn stelling was dat de ontwikkelingen in de samenleving en in de wetenschap inmiddels zo snel gingen dat het een illusie was te denken dat iemand een heel leven lang toe zou kunnen met wat hij in zijn jonge jaren aan de universiteit had geleerd. Het leren en studeren houdt nooit op: 'Wie meent dat hij is afgestudeerd, is aan studeren nooit begonnen.'³⁰ Daarom kon een moderne werknemer volstaan met een relatief korte initiële opleiding; de relevante kennis die hij later nodig had kon hij door middel van postacademiale cursussen aanvullen.

Een ander argument om de studie te bekorten was dat het vreemd was om jongeren, die in allerlei opzichten eerder volwassen werden dan vroeger (de minimumleeftijd voor het kiesrecht was bijvoorbeeld verlaagd tot achttien jaar), juist te dwingen steeds langer onderwijs te volgen. Bovendien zou door de invoering van de Mammoetwet, die in 1963 was aangenomen, maar pas vanaf 1968 ingevoerd werd, op termijn de middelbareschooltijd voor heel veel aankomende studenten juist verlengd worden; de wet had immers de vijfjarige hbs vervangen door het zesjarige atheneum. Als er serieus werk werd gemaakt van het voorbereidend wetenschappelijk karakter van het vwo, zou de overgang van school naar universiteit soepeler kunnen verlopen en de propedeuse ontlast worden.

De eerste fase splitste Posthumus weer in een eenjarige propedeuse, die zowel oriënterend als selecterend zou moeten zijn, en een driejarig doctoraalprogramma. Het kandidaatsexamen verviel en ook het baccalaureaat kreeg geen plaats in zijn schema. Die verkorte wetenschappelijke opleiding had te weinig status verworven en dat zou studenten alleen maar verleiden om door te studeren tot het wel in hoog aanzien staande doctoraal (dat zou de besparingen die met het schema bereikt zouden worden weer tenietdoen). Overigens was Posthumus van mening dat niet alle studenten na de eerste fase naar de tweede zouden moeten doorstromen. Doctorandi zouden ernaar moeten solliciteren en alleen toegelaten worden voor zover ze geschikt waren en het budget het toeliet. Want wie een plek als assistent-onderzoeker kreeg zou geen student meer zijn, maar een juniormedewerker in tijdelijke dienst, die salaris ontving omdat het doen van

promotieonderzoek een voor de wetenschap én de maatschappij waardevolle bezigheid was. Posthumus meende dat zo'n assistentschap niet zo lang hoefde te duren; binnen twee, hooguit drie jaar zou de promovendus wel een behoorlijk proefschrift kunnen voltooien. Een assistent-onderzoeker zou ook kunnen promoveren op een aantal artikelen mits deze een zekere samenhang vertoonden. Promovendi van buiten (leraren, mensen op leeftijd) zouden nog altijd kunnen promoveren.

Cruciaal was ook nog dat Posthumus niet alleen een bepaalde en naar eigen zeggen arbitraire, althans niet door onderwijskundige motieven ingegeven cursusduur introduceerde (vier jaar), maar ook grenzen stelde aan de tijd waarbinnen een student zijn studie moest voltooien, de inschrijfduur. Voor elk onderdeel van de studie, propedeuse en doctoraal, kreeg de student een extra jaar, dus twee voor de propedeuse en vier voor het doctoraal, samen zes jaar. Daarna verviel voor de student het recht op het volgen van onderwijs en moest hij zich, als hij dat echt wilde, maar als extraneus inschrijven om examen te kunnen doen. De 'eeuwige student', een kleurrijk, maar inmiddels wat hinderlijk en duur element uit vervlogen tijden, zou daarmee definitief uit het universitaire leven verdwijnen.

Een evenmin onbelangrijk, maar wat vaag onderdeel van de plannen van Posthumus was de afstemming van het universitaire en het hoger beroepsonderwijs. Formeel vielen opleidingen als de hts, de hogere landbouwschool, de onderwijzersopleiding, de hogere middenstandsopleiding en de opleiding voor maatschappelijk werkers nog onder het middelbare onderwijs, dat het laatst geregeld was in de zogenaamde Mammoetwet uit 1963. Die wet betrof alle onderwijs na de basisopleiding (met uitzondering van het wetenschappelijk onderwijs aan universiteiten en hogescholen), maar de leerlingen van genoemde opleidingen behoorden meestal tot dezelfde leeftijdscategorie als de studenten aan de universiteit, en het leek Posthumus op den duur beter al die 'hogere' opleidingen onder te brengen in één wet voor wat dan het tertiair onderwijs moest gaan heten. In die wet konden dan ook zaken als afstemming, samenwerking en doorstroming (van hbo naar universiteit en omgekeerd) geregeld worden. De Mammoetwet was echter nog maar net ingevoerd (pas in 1974 zouden de eerste Mammoetleerlingen naar de universiteiten komen) en het zou ook voor heel veel vertraging zorgen als tegelijk met de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs ook het hoger beroepsonderwijs herzien moest worden. Maar op den duur zou het er toch van moeten komen.

DE EINDELOZE HERSTRUCTURERING II: DE WET-POSTHUMUS

De nota-Posthumus was bedoeld als een discussienota en die discussie kwam er ook.³¹ Posthumus deed daar zelf druk aan mee, want hij verscheen op vele discussiebijeenkomsten en werkte in enkele vervolgnota's zijn ideeën nader uit. In het najaar van 1969 hield de Tweede Kamer enkele hoorzittingen over de nota. Allerlei aspecten van de nota kwamen in de discussie aan de orde, maar de meeste kritiek richtte zich op de beperking van de cursus- en de inschrijvingsduur tot respectievelijk vier en zes jaar. Dat voorstel was niet gebaseerd op onderwijskundige argumenten ('hoe moet het onderwijs er in de eerste fase uitzien?'), maar op externe, vooral financiële en economische re-

70 Studentenprotest op de fiets tegen de studieduurverkorting volgens de wet-Posthumus. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

denen: de financiën waren beperkt, de leeftijd van de studenten die op de arbeidsmarkt kwamen was te hoog, in het buitenland deed men het ook, etcetera. Niet iedereen vond dat de juiste manier van redeneren.

Radicale kritiek kwam van studentenzijde. Al een paar dagen na het openbaar maken van de nota schreven twee vertegenwoordigers van de Kritiese Universiteit uit Nijmegen, Hugues Boekraad en Michel van Nieuwstadt (die ook meegeschreven hadden aan de nota over de wet-Veringa), een tegennota, *Aantekeningen voor een radenuniversiteit*. Zij zagen de voorstellen van Posthumus als een knieval voor het kapitalisme, dat behoefte zou hebben aan jonge en nog kneedbare employés, die in het bedrijf wel verder geschoold konden worden. Tegenover dit kapitalistische onderwijsmodel plaatsten zij het alternatieve model van de radenuniversiteit, die opgebouwd zou moeten worden, bestuurlijk en onderwijskundig, vanuit basis- of projectgroepen. Zij betoogden verder dat dit niet minder efficiënt en doelmatig hoefde te zijn dan het model dat Posthumus had gepresenteerd.³²

In Groningen vond de tegennota van Boekraad en Van Nieuwstadt veel weerklank onder studenten. Nadat Der Clercke Cronike van 8 november 1968 een korte, zakelijke samenvatting van de nota-Posthumus had geplaatst, paktten een nummer later André Bralts en Hans Kuné uit met een flink artikel onder de titel 'Van Maris tot Raden universiteit', en weer een week later schreef Bart Tromp een artikel waarvan de strekking al in de titel stond: 'De noodzaak van een krachtig neen. De discussie over de nota Posthumus'. Ondertussen had de Gronstra honderden exemplaren van *Aantekeningen voor een radenuniversiteit* uit Nijmegen laten komen en deze voor een gulden te koop aangeboden.

Uit al deze publicaties bleek dat de studenten een duidelijk verband zagen tussen de ideeën van Maris en die van Posthumus. Beiden trachtten volgens de kritische studenten de universiteit zo te stroomlijnen dat zij beter voldeed aan de eisen van het grootkapitaal. Maar de studentenacties van het voorjaar van 1969, gericht tegen de au-

toritaire bestuursstructuur van de universiteiten, en vervolgens de discussies over de nota-Veringa en het daaruit voortvloeiende wetsvoorstel Universitaire Bestuurshervorming overschaduwden de discussie over de nota-Posthumus. *Samensholling*, het blaadje dat begin 1969 in Groningen juist was opgericht om de discussie over Posthumus te kanaliseren, besteedde in de praktijk veel meer aandacht aan de bestuurlijke democratisering. Zelfs minister Veringa, die om de nota gevraagd had, werd geheel in beslag genomen door de democratiseringsperikelen, zodat hij er niet meteen aan toekwam om de nota-Posthumus te vertalen in een wetsvoorstel. Pas op 27 april 1971, een dag voordat het kabinet waar Veringa deel van uitmaakte demissionair werd, slaagde hij erin bij de Staten-Generaal een wetsontwerp Herstructurering Wetenschappelijk Onderwijs in te dienen, met daarin wel de mogelijkheid om in sommige uitzonderlijke gevallen een eerste fase van vijf jaar toe te staan. Het was aan zijn opvolger om dit voorstel door de Tweede en de Eerste Kamer te loodsen.

Het liep anders. Veringa werd opgevolgd door Chr. van Veen en M.L. de Brauw en deze bewindslieden hadden andere prioriteiten. Zij gaven voorrang aan het doorvoeren van bezuinigingen, onder andere door een flinke verhoging van het college- en inschrijfgeld, en meenden dat het beter was eerst het hele tertiaire onderwijs te herstructureren alvorens het wetenschappelijk onderwijs anders op te zetten. Ook de herziening van de studiefinanciering en de opzet van een wetenschapsbeleid kregen voorrang. Na de val van het kabinet-Biesheuvel en de komst van het extraparlamenteaire kabinet onder leiding van Joop den Uyl paktten de nieuwe minister van Onderwijs, de Nijmeegse onderwijssocioloog J. (Jos) van Kemenade, en de staatssecretaris voor het hoger onderwijs, de voormalige Delftse hoogleraar natuurkunde Ger Klein, de draad weer op waar Veringa deze had laten liggen.³³ Er volgde nog een moeizaam proces van onderhandelen vooral met hun eigen PvdA-fractie (die substantiële verruiming van de cursus- en inschrijfduur wenste), maar uiteindelijk slaagden Van Kemenade en Klein erin om in november 1975 de Wet Herstructurering Wetenschappelijk Onderwijs door het parlement te krijgen.³⁴ Van Kemenade had echter wel de concessie moeten doen dat de instellingen ruimere mogelijkheden kregen om een cursusduur van vijf jaar te realiseren. De minister mocht voorstellen daartoe alleen marginaal toetsen; alleen als ze op een onzorgvuldige wijze beargumenteerd waren, zou hij die kunnen afwijzen. De datum van invoering van de wet werd nog even opengelaten.

In 1976 konden de instellingen (en daarbinnen de studierichtingen en faculteiten) aan de slag om binnen de rooilijnen van de nieuwe wet nieuwe onderwijsprogramma's op te stellen.³⁵ Alle faculteiten moesten in dat jaar veel van hun tijd steken in overleg over een nieuw programma. Heel veel moeite moet dat niet hebben gekost, want in de voorgaande jaren was, zonder Haagse aandrang, maar op eigen initiatief, bij veel opleidingen de studieduur substantieel bekort, vaak al tot maximaal vijf jaar. Wie de bestaande programma's naast de nieuwe programmavoorstellen legt, ziet slechts hier en daar een bekorting. Tandheelkunde bijvoorbeeld ging van zes naar vijf jaar. Maar terwijl de bestaande programma's bij de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen vier tot vijf en half jaar duurden, waren deze nu over de hele linie op vijf jaar gezet.³⁶ De Groningse universiteit leverde uiteindelijk 45 voorstellen voor herprogrammering in bij de Academische Raad, die de landelijke uniformiteit per studierichting moest bewaken en de minister van advies moest voorzien. Wat te verwachten was gebeurde

ook: vrijwel alle voorstellen voor de herprogrammering kwamen uit op een vijfjarige cursusduur. Niet uit academisch conservatisme, maar op grond van de overweging dat studenten liever een goede dan een net iets minder goede opleiding wensen.³⁷

De Groningse rector Wattel had dat in september 1975 al zien aankomen en was er ongelukkig mee. Hij was een voorstander van korter en gevarieerder hoger onderwijs, maar aan de vooravond van de concrete herprogrammering nam hij een algemene tendens waar om de status quo te handhaven, een status quo echter die was ontstaan in een tijd van scheefgroei, toen er nog volop expansiemogelijkheden waren. In een tijd van stagnerende financiering van het hoger onderwijs was dat evenwel zeer ongewenst. In zo'n situatie zouden de universiteiten zich juist moeten beperken in hun ambities om geld over te houden voor nieuwe, liefst interfacultaire en interdisciplinaire initiatieven.³⁸ Zijn opvolger, Matthijs Janssen, was genuanceerder. Hij begreep wel waarom er zoveel weerstand was tegen de vierjarige cursusduur. Degenen die ervoor waren, zagen het doctoraal als een voorlopige afsluiting van de studie, die later in het leven kon worden aangevuld met postacademische opleidingen. Maar de tegenstanders geloofden daar niet in. 'Het onduidelijke beeld van deze [postacademische opleidingen] en de geringe, van departementszijde in het vooruitzicht gestelde faciliteiten hebben gemaakt, dat postacademische opleidingen eigenlijk niet in het blikveld van de herprogrammering zijn gekomen.'³⁹ Bovendien betwijfelde Janssen of een vierjarige opleiding wel goedkoper was dan een vijfjarige, omdat in een vierjarige opleiding de begeleiding intensiever was dan in een vijfjarige waarin tijd was ingeruimd om de student zelfstandig fouten te laten maken, waarvan ze wat konden leren. 'Is een half jaar, daarvoor uitgetrokken, slecht besteed? Het lijkt me een nuttiger ervaring voor de student dan het aan de hand meegenomen worden van tentamen naar tentamen.'⁴⁰ Cynisch voegde hij eraan toe dat (in een tijd met oplopende werkloosheid onder academici) een iets langere studie de staat zelfs geld opleverde, 'als we constateren dat studietoelagen lager zijn dan werkloosheidsuitkeringen'.

Hoe het ook zij, dit was niet waar de minister op had gehoopt, maar hij had ook te weinig handvatten om de voorstellen af te kunnen keuren. In de loop van 1977 werd duidelijk dat de herstructurering muurvast zat en dat de hele operatie, die al zo lang liep, mislukt was. En terwijl Van Kemenade en Klein nog dubden over wat ze moesten doen, viel het kabinet in maart 1977 over de grondpolitiek. Na de verkiezingen en een spannende kabinetsformatie trad in december 1977 het kabinet-Van Agt-Wiegel aan en werd de vvd'er Pais, tot dan hoogleraar economie in Amsterdam, de nieuwe minister van Onderwijs. Aan hem de keus: doorgaan waar Van Kemenade en Klein waren gebleven, de voorstellen van de instellingen goedkeuren en de Wet Herstructurering Wetenschappelijk Onderwijs op 1 september 1978 laten ingaan, of de hele operatie afblazen en opnieuw beginnen.

TWEE AFFAIRES: HERMANS EN VERMANING

'De universiteit is uit de volksgunst,' hoorde president-curator Dijkhuis in 1971 iemand zeggen, en volgens een ander had de universiteit het daar zelf naar gemaakt. Wie zou vragen naar de fouten en gebreken van de universiteiten, zou een hele serie gemeenplaatsen te horen krijgen: ivoren toren, autoritaire hoogleraren, establishment,

aan het bedrijfsleven gekoppelde curatoren, democratisering die tot immobiliteit leidt, verouderd onderwijs, wel kritiek maar geen bereidheid om verantwoordelijkheid te dragen, geldverspilling en niet te vergeten, zo probeerde Dijkhuis weer te geven hoe de stem van het volk klonk, ‘de zich studenten noemende nietsnutten die als kleine groep de “silent majority” terroriseert en waartegen een bestuur zonder ruggengraat niet op durft te treden’.⁴¹ De opvolger van Dijkhuis, Ter Borch, zei in 1975 niet veel anders:

De instellingen van w.o. zijn weer véél in het nieuws geweest en niet steeds in gunstige zin. Bij het grote publiek komen wij nog steeds over als instellingen, die voor elke oplossing die het departement voor een onderwerp heeft bedacht, wel weer een moeilijkheid weten te vinden.⁴²

Hij wees in het bijzonder op de vele bestuurlijke conflicten die sinds de invoering van de WUB in het nieuws waren gekomen.

Wat Dijkhuis en Ter Borch niet noemden, was een aantal affaires rond bepaalde personen die de universiteit in de jaren zeventig bij het brede publiek een slechte naam bezorgden. Beide affaires hadden niets met elkaar te maken, behalve dat ze in de pers breed werden uitgemeten en de reputatie van de universiteit schade deden. Journalisten hadden in het voorgaande decennium ontdekt dat ze ook kritisch moesten zijn en het gezag niet naar de mond moesten praten – en dat deden ze in deze affaires dan ook duidelijk niet.

De eerste affaire draaide om de vermaarde en beruchte literator en fysisch geograaf W.F. Hermans, schrijver van bekende romans als *De tranen der acacia's* (1949), *De donkere ka-*

71 W.F. Hermans geeft college in het Geografisch Instituut aan de Kraneweg nummer 74, circa 1970. Archief Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.

mer van Damocles (1958) en *Nooit meer slapen* (1966).⁴³ Hij was sinds 1952 aan de Groningse universiteit verbonden, eerst als wetenschappelijk assistent, vanaf 1958 als lector fysische geografie bij de subfaculteit Aardrijkskunde. Zonder strubbelingen was die carrière niet verlopen. In 1952 was de aanstelling van Hermans bijna niet doorgegaan omdat Cluysenaer er de aandacht op vestigde dat de kandidaat ook de auteur was van enige controversiële boeken en dat hij minister Cals in een van zijn essays zijn ‘hartenlap’ had genoemd. Cals, die zich overigens niet tegen de benoeming wilde verzetten, vroeg zich wel af of de reputatie van de Groningse universiteit niet zou lijden onder de benoeming van Hermans, maar president-curator Ebels deed het enig juiste en zette de benoeming door. Later was er enige gedoe rond de promotie van Hermans (in 1958 in Amsterdam, bij zijn vroegere hoogleraar P.J. Bakker, cum laude). Hermans had een deel van het onderzoek gedaan in het Geologisch Instituut van de hoogleraar geologie Kuenen, dat tot een andere faculteit behoorde, maar was daar na zijn promotie niet meer welkom. En niet iedereen was enthousiast toen de hoogleraar sociale en economische geografie, Keuning, Hermans na zijn promotie hoogleraar wilde maken; hij werd dan ook ‘slechts’ lector. Hermans van zijn kant had zich na zijn promotie ook niet meer bovenmatig ingespannen en droomde het liefst van een vrij bestaan als romancier in Parijs. Hoe het ook zij, de buitenwereld had van dat alles weinig meegekregen. In 1971 werd dat anders, toen studenten openlijk begonnen te klagen over de manier waarop Hermans de weinige colleges die hij moest geven afraffelde en studenten onheus behandelde. Eind 1971 verscheen in het blad *Girugten*, het orgaan van de studenten aardrijkskunde in Groningen, een artikel over de manier waarop Hermans zich ervan maakte. De *UK* pikte dit op en publiceerde er op 15 december een bericht over.

‘MET HERMANS!’

Niek Muller, die in 1965 begon met de studie sociale geografie, vertelt hoe Hermans college gaf:

Het eerste jaar, een kleine collegezaal. W.F. Hermans in een blauw pak met vest, een lichtblauw overhemd, een blauwe of blauwgrijze das. De hoekige gestalte, bekend van de achterflap van veel van zijn boeken. Het hoofd kijkt niet vriendelijk, maar verlegen, gereserveerd, afwerend. Is het zo, of zie je het zo omdat je dat verwacht? Ja, het is zo. Soms een snel voorbij gaande glimlach. Maar dan die stem! Snel, zeer snel praten, met een licht Engels accent. Een hogere stem dan je zou verwachten. De lector leest, hij leest een collegedictaat voor, razendsnel, en later blijkt de reden. Het studiejaar duurt bij hem korter. Maanden voor alle andere docenten is hij klaar en heeft [hij] tijd zich terug te trekken om te schrijven of af te reizen naar de laatste resten van tropisch Nederland.

Eerstejaars geografiestudenten zijn niet de dapperste soort. Maar toch, er staat er een op met opgestoken vinger. De lector ziet hem niet of doet of hij hem niet ziet. Opeens, scherp: ‘Meneer, wat doet u daar?’ ‘Ik wilde u wat vragen’. Stilte. Student dapper: ‘Zoudt u iets langzamer willen spreken, het is echt niet te volgen.’ Stilte.

Lange stilte. De lector kijkt de dappere lang aan en dan opeens: ‘Bent u dom, of alleen maar traag?’ Stilte. Hermans, langzaam, geringschattend: ‘Wie kan het nog meer niet volgen?’ Aarzelend nog een paar vingers. Hermans: ‘Als de domme kinderen het dictaat straks overschrijven van de slimme kinderen, staat u mij dan toe mijn college te vervolgen.’⁴⁴”

Een tweedejaars student die hetzelfde college volgde en minder moeite met het tempo had, bevestigde de weergave van Niek Muller. Andere studenten waren (achteraf) overigens positiever over de colleges van Hermans. Niemand ontkende echter dat hij die colleges snel gaf en soms ver voor de aangegeven tijd al weer naar huis was.

Maar wat studenten in 1965 nog namen, pikten hun opvolgers uit 1971 niet meer. In het bericht in de *UK* van 15 december 1971 over de moeilijkheden rondom Hermans staat een verslag van een telefoongesprek van een vertegenwoordiger van de eerstejaarscommissie met Hermans, letterlijk overgenomen uit *Girugten*. Hermans had zich bereid verklaard om in plaats van hoorcolleges responsiecolleges te geven over een Amerikaans handboek. In colleges konden de studenten dan vragen stellen over het handboek, terwijl Hermans ook vragen kon stellen om te controleren of de studenten de stof hadden begrepen. Hij liet doorschemeren dat de resultaten konden doorwerken bij het tentamen en wilde daarom de namen weten van degenen die het college volgden. De studenten, die de reputatie van Hermans kenden, vonden dat bedreigend en besloten dat de lector te laten weten. Een van hen belde Hermans op:

Mevrouw Hermans komt aan de telefoon en haalt Willem.

Hermans: met Hermans.

Commissie: Goedemiddag. U spreekt met ...

Hermans: Goedemiddag meneer Hermans, zegt u dan.

Commissie: Als ik door de telefoon spreek, dus met een persoon, dan weet die persoon wel, dat als ik ‘goedemiddag’ wens, wie ik ‘goedemiddag’ wens.

Hermans: Nou, u hebt vermoedelijk een slechte opvoeding gehad.

Commissie: Dan moet u mijn ouders maar eens bellen. Goed, vanmiddag is er een algemene eerstejaarsvergadering geweest en daar is besloten dat het eerste jaar als geheel naar de responsiecolleges zal gaan. Men wil om de anonimiteit te bewaren, de namen niet opgeven. Er zijn circa 160 eerstejaars; als u mij opgeeft hoe groot de groepen voor het responsiecollege moeten zijn, dan hoeft u alleen de data en de tijden op te geven.

Hermans: Daar ga ik natuurlijk niet mee accoord. Als ik iemand een vraag stel wil ik hem ook kunnen aanspreken en moet ik zijn naam kennen. Ik kan hier niet mee accoord gaan. Denkt u er nog maar eens over na.

Commissie: Dat hoeft ik gelukkig niet alleen te doen, daar heb ik 160 mensen voor.

Hermans: Des te beter. Goedemiddag.

Commissie (tegen de zoemende telefoon): Goedemiddag.

De zaak werd serieus toen het dagblad *Trouw*, spoedig gevolgd door de *Leeuwarder Courant*, op hun beurt het verslag van de *UK* overnamen, en zo kwam het bericht bij twee Kamerleden van de Antirevolutionaire Partij, J. (Jan) de Koning en A.J. (Arend) Vermaat, de eerste zelf sociaal geograaf, de tweede econoom. Zij stelden de verantwoordelijke minister (op dat moment De Brauw) vragen over het vermeende plichtsverzuim en wangedrag van de lector fysische geografie in het hoge Noorden. Daarmee kwam wat in wezen een plaatselijke aangelegenheid was, in het landelijke nieuws. De minister speelde de vraag weer door aan het Groningse universiteitsbestuur, dat een onderzoekscmissie benoemde om de zaak tot op de bodem uit te zoeken. Leden waren president-curator Dijkhuis, rector magnificus Wattel en de student-bestuurder Maarten Abeln. Secretaris van de universiteit Addens was secretaris van de commissie. Hermans werd natuurlijk naar zijn opinie gevraagd, maar ook de betrokken interfaculteit en subfaculteit (Geografie) konden hun licht over de zaak laten schijnen. De uitkomst van het onderzoek was dat Hermans zich in geen enkel opzicht had schuldig gemaakt aan plichtsverzuim of wangedrag. Maar de situatie bij sociale geografie was inmiddels natuurlijk onwerkbaar geworden en daarom kwam het tot overplaatsing van Hermans naar de subfaculteit Geologie, onderdeel van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen (bij de subfaculteit had men van begin af aan op deze ‘oplossing’ aangestuurd, ook al betekende dat een blijvende verzwakking van de positie van fysische geografie binnen de opleiding). Per 26 oktober 1972 ging Hermans over naar zijn nieuwe werkplek, waar, niet onbelangrijk, Kuenen inmiddels vertrokken was. Die nieuwe omgeving beviel hem maar matig en daarom vroeg hij in het voorjaar van 1973 ontslag aan, dat hem per 1 september 1973 eevol werd verleend. In Groningen was men blij van een lastig heerschap verlost te zijn en Hermans zelf kon zich voortaan als vrijgevestigd schrijver in Parijs vestigen. Eind goed, al goed.

Althans, zo leek het, want Groningen wachtte nog een onaangename verrassing. In 1975 publiceerde Hermans een nieuwe roman, *Onder professoren*, waarin hij een onbarmhartig beeld schetste van het academisch leven in Groningen. In het verhaal over de Nobelprijswinnaar Rufus Dingelam die na het bericht uit Stockholm ontvangen te hebben niets dan afgunst, jaloezie en machtsmisbruik meemaakt, wordt het Groningse wereldje neergezet als een ‘verzameling van achterlijke, zelfingenomen en regelmatig schuinsmarcherende egotrippers’. Het was niet de beste roman van Hermans, maar misschien wel de bekendste. In de decennia die nog volgden kwam de Groningse affaire die de inspiratie voor de roman had gevormd nog regelmatig in de pers en zo werd de gedachte in leven gehouden dat Groningen een provinciaal universiteitje was (‘de dorpsuniversiteit van Paterswolde’, zoals Hermans de universiteit later noemde), waar middelmatige geleerden elkaar het leven zuur maakten zonder iets wezenlijks te presenteren. Ook de reputatie van zijn grootste tegenstrever, de hoogleraar sociale en economische geografie en voorzitter van de subfaculteit R. (Robert) Tamsma, in *Onder professoren* ten tonele gevoerd als Tamstra, was voor altijd besmeurd. De wraak van Hermans zal zeker zoet zijn geweest.

Als het beeld zoveel sterker is geworden dan de werkelijkheid, heeft het weinig zin nog eens precies uit te pluizen hoe het echt zat. Formeel is geconcludeerd dat Hermans niets te verwijten viel. Maar dat was geheel geredeneerd volgens de criteria die rond 1970 golden – en die waren uiterst liberaal. Als een docent maar de colleges gaf die

hem opgedragen waren, kon niemand hem iets maken. De voorzitter van de subfaculteit, Tamsma, berichtte dit al op 27 november 1971 aan de klagende studenten. Hij had Hermans wel ter verantwoording willen roepen, maar 'de positie van dr. W.F. Hermans als lector is volgens de wet zodanig, dat hij autonoom is ten aanzien van de wijze waarop hij zijn onderwijs inricht'.⁴⁵ Hoe die colleges gegeven werden, ging verder niemand iets aan, en of Hermans onderzoek deed werd niet gecontroleerd. Wie eenmaal een vaste aanstelling had, als medewerker, lector of hoogleraar, kon doen en laten wat hij wilde. Dat was eenvoudig een uiting van ouderwets vertrouwen in de inzet van iedereen die het ambt van hoogleraar of lector bekleedde, en het gold als ongepast dat vertrouwen te beschamen door controle uit te oefenen en eisen te stellen. Maar Hermans had helemaal geen wetenschappelijke ambities meer en was alleen uit op een makkelijk en goedbetaald baantje dat hem in staat stelde bijna al zijn tijd te wijden aan het schrijverschap. Hij maakte willens en wetens misbruik van het vertrouwen dat nog altijd de basis vormde van het academisch leven van zijn tijd. Rond 1970 werd die houding steeds moeilijker vol te houden. Studenten, die nu in groten getale Hermans' colleges bezochten, namen zijn manier van lesgeven niet meer en lieten zich niet meer wegzetten als onmondige kinderen. En collega's die zich uit de naad werkten om hun onderwijs goed te verzorgen en daarnaast nog onderzoek wilden doen, hadden enig recht om zich benadeeld te voelen ten opzichte van een collega die er zo duidelijk de kantjes van afliep. We kunnen dit niet wegzetten als jaloezie. Wat Hermans deed of juist naliet te doen, berokkende schade aan de gemeenschappelijke opgave om een goede opleiding te verzorgen. Wat vroeger legitiem individualisme was, was nu ergerlijk egoïsme geworden. Hermans kon dan wel tegenwerpen dat hij in een paar minuten deed waarvoor zijn minder begaafde collega's een uur nodig hadden, maar die genialiteit was nog nergens uit zijn fysischgeografisch werk gebleken.

Natuurlijk telde de Groningse universiteit ook andere medewerkers en hoogleraren met een tweede carrière als literator of vrije schrijver. Iemand als de socioloog P.J. Bouman, die furore maakte met 'vrije' boeken als *Revolutie der eenzamen* en *Vijfstromenland*, of de psychiater R.H. (Rudi) van den Hoofdakker, die onder het pseudoniem Rutger Kopland in 1966 als dichter debuteerde met de bundel *Onder het vee* en met zijn poëzie menige prijs in de wacht sleepte. Maar terwijl Bouman en Van den Hoofdakker hun wetenschappelijk werk allerm minst verwaarloosden – de betekenis van Bouman voor de cultuursociologie is enorm geweest en Van den Hoofdakker ontwikkelde zich tot een autoriteit op het gebied van depressiebestrijding – deed Hermans hoegenaamd geen moeite om zijn vak bij te houden. Natuurlijk heeft hij in zijn Groningse tijd geweldige boeken geschreven. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* kon in 1966 met enig recht schrijven dat Hermans de grootste levende Nederlandse auteur was. Maar zoals het karakter van een auteur niet in mindering gebracht kan worden op de literaire waarde van zijn werk, kan dat literaire werk niet als verontschuldiging dienen voor zijn falen als wetenschapper en docent.

Maar het is nog erger. Nog niet zo lang geleden is aan het licht gekomen hoe Groningen en Willem Frederik Hermans uit elkaar zijn gegaan.⁴⁶ In een uitermate geheim overleg ten huize van de hoogleraar economische geschiedenis Baudet, waar ook de vroegere secretaris van curatoren Cluysenaer bij betrokken was, is de universiteit met Hermans overeengekomen dat hij zijn milde gezondheidsklachten (hij had soms last

duizeligheid en oorsuizen) zou aangrijpen om gebruik te maken van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO). Zo kon hij eervol ontslag krijgen en toch het grootste deel van zijn salaris behouden. De drie heren wisten heel goed dat dit oneigenlijk gebruik van deze riant afvloeiingsregeling was, maar de universiteit had er heel wat voor over om van Hermans verlost te worden. Hermans van zijn kant wilde absoluut dat deze deal, die hem voor de rest van zijn leven van inkomen voorzag, geheim zou blijven. Het zou zijn reputatie onherstelbare schade toebrengen als uitkwam dat hij zich op grotendeels gefingeerde medische gronden had laten afkeuren. Dat alles was tot daar aan toe, want later maakten nog veel meer mensen misbruik van de WAO, zodat deze wet uiteindelijk grondig versoberd moest worden. Maar het feit dat Hermans twee jaar na zijn ontslag, door het publiceren van *Onder professoren*, spuugde in de hand die hem toen nog steeds voedde, maakt alles nog extra gênant.

Ook de tweede affaire die de Groningse universiteit in de jaren zeventig te verwerken kreeg en die haar reputatie geen goed deed, kende slechts verliezers. Dat is de zaak-Vermaning, die draaide om de vermeende echtheid van een aantal spectaculaire archeologische vondsten van de schipper en scharensliiep Tjerk Vermaning uit Smilde en de opstelling van het Biologisch-Archeologisch Instituut (BAI) van de Groningse universiteit onder leiding van de hoogleraar Tjalling Waterbolk.⁴⁷

Tjerk Vermaning (1929-1987) was afkomstig uit een milieu van 'waterzigeuners' uit Meppel, die op een woonboot door Drenthe trokken en hun brood verdienden met het slijpen van scharen en messen en later ook grasmaaimachines. Hij kreeg al vroeg belangstelling voor de prehistorie van Drenthe en het aangrenzende deel van Friesland. Allengs werd het zijn droom op de akkers van Drenthe artefacten te vinden die zouden aantonen dat al in het midden-paleolithicum (40.000 jaar geleden en eerder) in deze contreien mensen hadden gewoond. Rond 1960 begon hij gericht te zoeken in de buurt van Smilde, waar de dekzandlaag verdwenen was en de keileemlagen, waarin zulke vondsten misschien gedaan konden worden, vrijwel direct aan de oppervlakte lagen. Vermaning vond daar inderdaad stenen werktuigen, maar die waren niet zo oud als hij gehoopt had. Deze vondsten brachten hem echter wel in contact met Diderik van der Waals, die als conservator voor archeologie en prehistorie verbonden was aan het Drents Museum in Assen en ook een aanstelling had bij het BAI in Groningen. Via Van der Waals werd ook dr. Assien Bohmers, de steentijd-specialist van het BAI, bij de zaak betrokken. Veel keurden deze experts af als pseudo-artefacten (langs natuurlijke weg tot stand gekomen vuurstenen voorwerpen die lijken op artefacten), maar tegelijkertijd spoorden zij Vermaning aan verder te zoeken. In januari 1965 deed Vermaning eindelijk zijn grote vondst: op een akker bij Hoogersmilde, in de schaduw bijna van de zendmast, vond hij op een net diepgeploegde akker drie vuistbijlen, wat schrapers en een mooie speerpunt. Verderop vond hij nog zo'n cluster artefacten en het stond toen voor hem vast dat hij op spoor gekomen was van een kamp van neanderthalers die ter plekke een mammoet hadden gevangen en gevild. Van der Waals was perplex en met Bohmers bezocht hij kort daarna Vermaning op zijn boot om naar zijn vondst te komen kijken.⁴⁸ Ze waren dit keer overtuigd van de echtheid van de gevonden artefacten. De Drentse, en daarmee de Nederlandse geschiedenis, die voordien niet verder terugging dan 15.000 jaar geleden, was in één klap verlengd tot 50.000 jaar geleden!

Voor Vermaning brak er nu een grote tijd aan. Bohmers verdween weliswaar van het toneel na ontslag in verband met illegaal wapenbezit, maar zijn chef, Waterbolk, bleef Vermaning goedgezind. Hoewel Waterbolk zelf geen specialist was op het terrein van de oude steentijd, twijfelde hij niet aan de echtheid van de vondsten van Vermaning. Hij bemiddelde bij de aankoop van de vondsten door het Drents Museum en steunde zijn medewerker Van der Waals toen deze in 1966 Vermaning voordroeg voor de Culturele Prijs van Drenthe. Deze werd uitgereikt op 6 juli 1966. In de jaren daarna deed Vermaning de ene vondst na de andere. In 1968 maakte hij bekend dat hij bij Hijken weer nieuwe artefacten had gevonden die volgens hem een nog hogere ouderdom hadden dan de stenen werktuigen van Hoogersmilde. In 1969 beloonde de provincie Drenthe hem nogmaals door hem subsidie te verlenen voor de voortzetting van zijn onderzoek. Vermanings claims werden in de loop der tijd wel steeds spectaculairder – hij zou de schedel van een neanderthaler hebben gevonden en kwam met het verhaal dat hij in een visioen neanderthalers door het Drentse land had zien trekken – maar van officiële zijde bleef men vertrouwen houden in de echtheid van de artefacten die hij aan het licht bracht en die hij wel voor een passende vergoeding aan musea in Assen en elders wilde afstaan.

Maar van harte ging het niet. Na de aankondiging van de vondsten in Hoogersmilde had Vermaning verwacht, of gehoopt, dat men hem in Groningen een eredoctoraat zou aanbieden, een vorm van erkenning die hem evenwel nooit ten deel viel. Ook was Vermaning voortdurend ontevreden over de hoogte van het bedrag dat hij voor zijn vondsten ontving. Allengs kreeg hij de indruk dat de ‘officiële’ wetenschap hem niet mocht, jaloers was op zijn kennis en intuïtie, en zelf met de eer wilde gaan strijken. Waterbolk en Van der Waals daarentegen waren er niet gelukkig mee dat Vermaning soms heel geheimzinnig deed over de exacte locatie van zijn vindplaatsen, dat hij altijd een te hoge ouderdom voor zijn vondsten opgaf en dat hij stevast te veel vroeg voor zijn collectie. Gaandeweg liepen de wederzijdse ergernissen uit op een heuse oorlog tussen amateurs en professionals. Met een veertigtal andere praktijkarcheologen vatte Vermaning in 1973 zelfs het plan op het bastion van professoren en conservatoren neer te halen door voortaan geen vondsten meer te melden en zo de beroepsmensen brodeloos te maken. De wrok jegens de gevestigde wetenschap zat bij hem zo diep dat hij daarbij bereid was heel ver te gaan. Als de minister Waterbolk en de zijnen niet wilde ontslaan, verklaarde hij, ‘dan vernielen we met z’n allen alle hunebedden, alle grafheuvels en alle urnenvelden’.⁴⁹ Op Waterbolk en de zijnen had dit alles weinig effect. Toen Waterbolk in 1974 bij de voorbereiding van een publicatie enkele buitenlandse experts raadpleegde en van hen hoorde dat ze twijfelden aan de echtheid van de vondsten, negeerde hij dit, zozeer was hij overtuigd dat de vondsten wel echt waren.

Dat zou echter niet lang meer duren. Sinds 1969 liep er op het BAI een student rond, Dick Stapert, die zich specialiseerde op de oude steentijd en voor zijn afstudeerwerkstuk de vondsten van Hijken onder de loep nam. Hij had een kandidaats geologie op zak en bekeek de vondsten door een bril die nog niemand had opgezet. Na zijn afstuderen in 1973 kreeg hij een aanstelling aan het BAI en ging hij een proefschrift schrijven over het midden-paleolithicum. Tijdens dat onderzoek kwam Stapert tot de overtuiging dat de stenen die Vermaning zei te hebben gevonden, vervalsingen waren. De stenen vertoonden sporen die echte artefacten uit de steentijd niet vertoonden en er

ontbraken omgekeerd kenmerken die echte artefacten uit de steentijd wél hadden. Hij schreef er een rapport over en overtuigde zijn promotor Waterbolk ervan dat hier sprake was van grootschalige zwendel. Als Vermaning alleen maar had *geclaimd* dat zijn vondsten authentiek waren, zou hierna een wetenschappelijke discussie kunnen zijn ontstaan, maar omdat hij zijn stenen ook voor echt had *verkocht* aan provinciale musea in Drenthe en Friesland, was hier sprake van oplichting en moest er dus aangifte gedaan worden. Dit gebeurde op 10 maart 1975. Ruim een week later, op 18 maart, werd dat bekend gemaakt tijdens een druk bezochte persconferentie in het provinciehuis in Assen. Op dezelfde dag werd Vermaning in Meppel in hechtenis genomen en vond huiszoeking op zijn boot plaats. Er werd nader onderzoek gedaan en uiteindelijk werd Vermaning op 17 juni 1977 veroordeeld tot één maand voorwaardelijk en een proeftijd van twee jaar. Hij en zijn advocaat gingen in hoger beroep en dat draaide er op 7 december 1978 op uit dat Vermaning wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken werd. De rechter, die zich niet wilde uitspreken over de echtheid van de vondsten, achtte niet overtuigend bewezen dat Vermaning zelf de vondsten op de akkers in Hoogersmilde en Hijken had 'geplant'. De vele aanhangers van Vermaning vierden de uitspraak echter

72 Tjerk Vermaning met enkele journalisten op een akker in Havelte, mei 1975. Foto Spiering, uit: Wijnand van der Sanden en Anja Schuring, *De zaak Vermaning. Over een markant amateurarcheoloog in Drenthe* (Zwolle 2018), 6.

alsof de rechter had geoordeeld dat Vermanings vondsten wél echt waren. Ook Vermaning beschouwde de uitspraak als een vorm van rehabilitatie en tot zijn dood in 1987 heeft hij als een volleerd miskend genie volgehouden dat zijn vondsten echt waren. Ook nu nog zijn er mensen die menen dat Vermaning het slachtoffer is geworden van een hetze van de officiële wetenschap tegen een praktijkarcheoloog die alle professoren en conservatoren in hun hemd had gezet.

Een opvallend en treurig element in deze hele geschiedenis is de rol van de pers.⁵⁰ Vanaf het moment dat Vermaning in de publiciteit was getreden, ging vooral de sympathie van de regionale pers (het *Nieuwsblad van het Noorden* voorop) uit naar de scharensliep uit Meppel. In hun afkeer van autoriteiten en ‘het establishment’ voerden zich kritisch noemende journalisten Vermaning op als de ‘gewone man’ die gevestigde reputaties omver kon kegelen, ondanks alle verzet van de professionele archeologen. De universiteit en de hele academische wereld (‘ivoren toren’) kwamen er niet al te best af. Zo schreef het *Nieuwsblad* in 1972:

De weg naar erkenning voor self-made mannen is in Nederland lang en moeilijk. [...] Iemand die niet met een academische bul en een dosis universitaire fijnzinnigheid gewapend de Olympus tracht te beklimmen, maakt kans snel omlaag te glijden over de zeeplaaq, die de universitaire wetenschap wél zo vriendelijk was aan te brengen voor onbevoegden.⁵¹

Dit veranderde niet nadat de vervalsingen aan het licht waren gekomen. Na de vrij-spraak van Vermaning wegens gebrek aan bewijs vergeleek hoofdredacteur Ger Vaders van het *Nieuwsblad* de archeologen met terroristen.⁵² Het onderuithalen van een gevestigde wetenschapper, liefst een hoogleraar als Waterbolk, gold in deze tijd haast ‘als een daad van rechtvaardigheid’, aldus een latere historicus.⁵³

De pers heeft echter niet alleen met onverholven sympathie verslag gedaan van de ontwikkelingen rond Vermaning, ze gaf hem ook een podium voor zijn claims en zijn klachten, en daar maakte de mediagenieke Vermaning gretig gebruik van. Vermaning was altijd wel te vinden voor een stevige uitspraak (‘Ik ben de Messias op het gebied van de oudheidkunde in Nederland,’ zei hij in 1967 in *De Telegraaf*) en de pers voedde zijn grootheidswaanzin maar al te graag.

Veel minder aandacht was er voor het lastige parket waarin Waterbolk was komen te verkeren. De hoogleraar, die op dat moment een zeer goed lopend onderzoeksinstituut leidde,⁵⁴ was volledig overtuigd geweest van de echtheid van de vondsten en gaf nu toe dat alle vondsten vervalst waren – een stap die op zichzelf al van grote wetenschappelijke moed getuigde. Vroege uitingen van scepsis had hij genegeerd en dat rekenende hij zich later zeker aan. Het is de tragiek van zijn alleszins indrukwekkende archeologische carrière geweest dat hij bij de buitenwacht steeds geassocieerd werd met de zaak-Vermaning. Het moet voor hem ook heel moeilijk zijn geweest dat nooit vast is komen te staan hoe de vork nu echt in de steel zat. Vanaf het moment dat de vervalsing aan het licht kwam, vermoedde hij dat Vermaning niet alleen had gehandeld (waarmee hij eigenlijk zelf al de rechter in Leeuwarden de mogelijkheid gaf om zich uit de materie te redden door te verklaren dat niet vaststond dat Vermaning het bedrog zelf had gepleegd).⁵⁵ Maar wie had Vermaning geholpen, wie had hem mogelijk zelfs als onwetende stroman gebruikt om de officiële wetenschap een hak te zetten? Na alles tegen elkaar te hebben afgewogen kwam Waterbolk tot de conclusie dat Bohmers achter het

bedrog moet hebben gezeten. Tijdens de oorlog had Bohmers samengewerkt met de nazi's, maar hij was daarvoor na de oorlog niet gestraft en kon weer bij het BAI aan de slag. Totdat in de jaren zeventig jonge historici zijn collaboratie op het spoor dreigden te komen en hij voor zijn bestaan begon te vrezen. Hij zou toen hebben besloten ook voor anderen een graf te graven. Maar de biograaf van Bohmers deelde dat oordeel niet en uiteindelijk begon ook Waterbolk zelf te aarzelen.⁵⁶ Het raadsel-Vermaning blijft bestaan.

DE EINDELOZE HERSTRUCTURERING III: DE WET TWEEFASENSTRUCTUUR

Toen Pais in december 1977 aantrad als minister van Onderwijs, trof hij op zijn bureau het al dikke dossier aangaande de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs aan. Hij besloot na overleg met alle partijen niet op de ingeslagen weg voort te gaan, maar opnieuw te beginnen.⁵⁷ Op 31 januari 1978 stuurde hij de Tweede Kamer een nota waarin hij vroeg om een jaar uitstel voor de invoering van de al aangenomen Wet Herstructurering Wetenschappelijk Onderwijs (later kreeg hij nog meer uitstel). In mei 1978 zette Pais in de eerdergenoemde nota *Hoger onderwijs voor velen* uiteen hoe hij het wel wilde doen. In de kern kwam die nota, die aan het eind van het jaar in de Tweede Kamer werd besproken, erop neer dat het hoger onderwijs zou moeten worden georganiseerd volgens de ideeën van Posthumus en dat in de toekomst universiteiten moesten zorgen voor een maximale toelating van studenten (dus zonder een numerus fixus). Maar alles moest wel geschieden binnen een financieel kader dat de universiteiten hooguit een gelijkblijvend budget garandeerde – de befaamde nullijn.⁵⁸ De economische situatie waarin Nederland verkeerde was zorgelijk en het kabinet was van mening dat de staatskas zich een verdere stijging van het budget voor hoger onderwijs niet kon veroorloven. Een strakke planning, in de lijn van het rapport van McKinsey, met meerjarenafspraken tussen minister en de universiteiten, was geboden.⁵⁹

De universiteiten maakten duidelijk dat ze niet gecharmeerd waren van de plannen van Pais. De Groningse universiteitsraad sprak zich op 24 mei 1978 nadrukkelijk uit tegen de nota van de bewindsman. Ook het college van decanen was kritisch. Het college achtte de tweefasenstructuur alleen acceptabel als aan een aantal voorwaarden was voldaan. In de rijksbijdrage mochten geen aparte compartimenten worden aangebracht voor de eerste en de tweede fase (men vreesde dat er voor de tweede fase te weinig geld beschikbaar zou worden gesteld), de onderzoeksfunctie van alle faculteiten moest gegarandeerd worden (men vreesde dat alleen de economisch nuttige faculteiten geld voor het onderzoek in de tweede fase zouden krijgen), de toegang tot de tweede fase mocht niet aan een bepaald quotum gebonden worden en beperkingen opgelegd aan de financiering van de tweede fase zouden alleen mogen geschieden op basis van maatschappelijke kaders, te bepalen niet door de minister, maar door het parlement.⁶⁰ De nieuwe rector magnificus, de sterrenkundige J. Borgman, pleitte in zijn rectorale rede van september 1979 voor meer variatie in de opzet van de tweefasenstructuur en kwam zelfs met een aantal alternatieven voor het model dat Pais had gepresenteerd.⁶¹ Maar de kaarten waren inmiddels geschud. Pais verloor zich niet meer in allerlei overleggrondes en waar hij overlegde, bijvoorbeeld met de Academische Raad, maakte hij duidelijk dat

er geen ruimte was voor veel uitzonderingen op de regel dat een universitaire studie in de eerste fase niet langer zou duren dan vier jaar. Op 27 maart 1980 diende Pais het wetsontwerp Tweefasenstructuur Wetenschappelijk Onderwijs bij de Staten-Generaal in en daarin hield hij onverkort vast aan een studieduur van vier jaar.

Nog één keer deed de Academische Raad een poging het tijd te keren. Op 10 september 1980 wees hij het wetsvoorstel af, zij het niet unaniem. In meerderheid hield hij vast aan de al eerder geuite bezwaren: onder de nieuwe wet konden de universiteiten niet voldoen aan de eisen van een wetenschappelijke opleiding, de student zou in de vierjarige studie amper met wetenschappelijk onderzoek in aanraking komen, in de tweede fase werd te veel het accent gelegd op de 'behoeften van de samenleving', die in feite werden versmald tot de behoeften van de arbeidsmarkt, zonder dat het parlement ooit met die versmalling had ingestemd etcetera.⁶² Maar Borgman had al zien aankomen wat er toen gebeurde: de minister kon zo'n volledige afwijzing van het wetsvoorstel makkelijker negeren dan genuanceerde standpunten en in de Kamer was de weerstand ook niet heel groot. De PvdA had wel liever gezien dat Pais was doorgegaan met de Wet Herstructurering Wetenschappelijk Onderwijs van Van Kemenade, waarin ruimere mogelijkheden voor vijfjarige opleidingen werden geboden, en D'66 kwam zelfs met een eigen tegenvoorstel, maar Pais had de coalitie van christendemocraten en liberalen stevig achter zich en was niet van plan zich veel gelegen te laten liggen aan de oppositie.

DE WUB: GEWIKT EN GEWOGEN EN TE LICHT BEVONDEN?

Ondertussen werd er ook nog steeds – en eigenlijk steeds meer – gediscussieerd over de Wet op de Universitaire Bestuurshervorming. In maart 1972 was voor de eerste keer de universiteitsraad gekozen en later dat jaar was het college van bestuur in functie getreden, maar daarmee was nog lang niet de hele WUB ingevoerd. Ook toen de studenten een jaar later hun boycot van de verkiezingen opgaven en wel meededen, was de WUB alleen nog maar op het hoogste bestuursniveau van start gegaan. De WUB zou pas geheel zijn ingevoerd als ook de faculteiten, subfaculteiten en vakgroepen volgens de regels van de nieuwe wet zouden functioneren. En dat kon nog een hele tijd duren.

De meeste faculteiten voerden de WUB snel en geruisloos in. Bij godgeleerdheid, rechten en economie werden vlot verkiezingen voor de faculteitsraad gehouden en vervolgens vakgroepen ingesteld. Het opstellen van een faculteitsreglement (goed te keuren door de universiteitsraad) kostte wat meer tijd, maar leverde geen problemen op. Bij een aantal faculteiten en subfaculteiten daarentegen was er nog altijd behoorlijke weerstand tegen de WUB. Bij de Subfaculteit der Psychologie waren docenten en studenten zo gehecht aan het bestuurlijke arrangement uit de tijd van de Aktie Democratisering (1970), waarin pariteit tussen wetenschappelijk personeel en studenten was afgesproken, dat het bestuur een aanvraag indiende om gebruik te maken van het experimenteerartikel in de WUB (artikel 55). Ook bij de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen deed het bestuur een beroep op dit experimenteerartikel. De aanvraag van psychologie werd in eerste instantie afgewezen, maar bij pedagogiek had men meer succes – voor even dan.

Bij geneeskunde liep het heel anders. De geledingen bij deze faculteit, waar de verhoudingen vanouds hiërarchischer waren dan bij andere faculteiten, steggelden vanaf 1972 over de getalsmatige verhoudingen in de nieuw te kiezen faculteitsraad. De hoogleraren en lectoren wensten een verhouding tussen wetenschappelijk personeel, studenten en technisch en administratief personeel van 3:1:1 aan te houden, maar de studenten stonden erop dat het 2:1:1 werd (zoals de WUB ook voorschreef). Uiteindelijk moest de universiteitsraad de knoop doorhakken en werd het, niet verrassend, 2:1:1. Op deze basis werden in 1973 de eerste verkiezingen voor een faculteitsraad gehouden. Maar de sfeer bij geneeskunde was bedorven en het duurde nog jaren voordat de bestuurlijke verhoudingen enigszins genormaliseerd waren. De hoogleraren stelden zich niet beschikbaar voor bestuurlijke functies (het was moeilijk nieuwe decanen te vinden) en de studenten klaagden er regelmatig over dat de openbaarheid van bestuur, essentieel voor elk democratisch bestuur, ver te zoeken was. Pas toen in 1975 de hoogleraar psychiatrie W.K. (Kuno) van Dijk bereid was, onder voorwaarden, het decanaat op zich te nemen, kon een begin gemaakt worden met de normalisering van de bestuurlijke verhoudingen.⁶³ Toch bedisselden de hoogleraren geneeskunde het liefst hun zaken nog steeds in collegiaal overleg achter de schermen.

Toen begin 1973 het college van bestuur enige tijd functioneerde en in alle of bijna alle faculteiten faculteitsraden waren gekozen en decanen aan het werk waren, was het tijd om afscheid te nemen van de senaat. Formeel was de senaat niet afgeschaft, maar het oude bestuursorgaan was wel van alle bevoegdheden ontdaan en kwam niet meer in de wet voor. De universiteitsraad, het college van bestuur en sinds eind 1972 ook het college van decanen hadden zijn taken overgenomen. Op 9 februari 1973 kwam de senaat voor het laatst bijeen, voornamelijk om van rector magnificus Wattel te horen welke taken door welk orgaan waren overgenomen.⁶⁴ Daarmee kwam een eind aan een eeuwenlange traditie, die in Groningen sinds de oprichting van de universiteit in 1614 had gefunctioneerd. Het lijkt er niet op dat dit in Groningen op dat moment als een grote breuk met de geschiedenis werd beleefd.

Voor het derde en laagste niveau in de WUB, de vakgroepen, nam men in Groningen nog meer tijd. Terwijl in 1976-1977 in alle faculteiten nieuwe reglementen waren ingevoerd, moesten in bepaalde faculteiten de vakgroepen nog ingesteld worden. Een vakgroep bestond uit een hoogleraar, zijn medewerkers, het niet-wetenschappelijk personeel en de gevorderde studenten, maar een lastig probleem was welke studenten precies lid konden zijn van een vakgroep en welke niet. Het lag in de lijn van de WUB dat alleen de hoofdvakstudenten daarvoor in aanmerking kwamen, maar niet bij elke studierichting was er sprake van een een-op-eenverhouding tussen hoofdvak en vakgroep. In de Faculteit der Sociale Wetenschappen leverde dit nog wel eens conflicten op, terwijl andere faculteiten, zoals de Centrale Interfaculteit, om die reden aanvaankelijk maar liever helemaal geen vakgroepen wilden instellen. Een ander probleem was of medewerkers in tijdelijke dienst op dezelfde voet meededen als de vaste medewerkers. En ten slotte was er vaak gekibbel over de getalsverhoudingen binnen het bestuur van een vakgroep.⁶⁵

Al met al kostte het invoeren van de nieuwe bestuursvormen aan de universiteit, zeker in Groningen, veel meer tijd dan verwacht. Regelmatig werd in de jaarboeken en de kolommen van de UK gewag gemaakt van de invoering van een faculteitsreglement, de

73 Berend ter Borch, voorzitter van het college van bestuur, 1971-1980. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

instelling van vakgroepen hier of daar, maar ook van de conflicten die daarbij konden optreden. Het kwam nogal eens voor dat de faculteitsraad medewerkers in tijdelijke dienst en technisch en administratief personeel meer zeggenschap gaf dan hoogleraren verantwoord vonden. Al dat geharrewar maakte het onmogelijk om, zoals in 1971 de bedoeling was geweest, de wet na vijf jaar te evalueren en dan eventueel aan te passen of door iets anders te vervangen. Minister Veringa had de wet in betrekkelijk korte tijd door het parlement gekregen, maar realiseerde zich wel dat de verhoudingen aan de universiteit nog volop in beweging waren en dat zijn wet dus maar moest worden gezien als een experiment, een voorlopige voorziening om enige orde in de chaos te scheppen. Daarom kreeg de wet maar een looptijd van vijf jaar. Om voor die evaluatie materiaal, ervaringen en ideeën te verzamelen stelde zijn opvolger Van Veen in 1972 de Commissie voor de Bestuurshervorming ex art. 55 WUB in, die in de wandelgangen naar haar voorzitter, prof. mr. J.M. Polak, de commissie-Polak werd genoemd. Maar al in 1974 kaartte de commissie aan dat de termijnen voor de evaluatie veel te krap waren; er was in sommige bestuurslagen nog maar amper ervaring opgedaan met de WUB. Daarom zou het verstandig zijn de looptijd van de wet te verlengen. Staatssecretaris Klein ging daarin mee en diende een wet in om de WUB met vijf jaar te verlengen. Die wet werd op 4 mei 1977 aangenomen en daarin werd bepaald dat de WUB zou gelden tot 1 september 1982.⁶⁶

Wat waren in Groningen de ervaringen met de WUB? Het beste wat men erover kan zeggen was dat ze ‘gemengd’ waren. De student-activisten hadden node de WUB aanvaard; zij hadden liever de Tussentijdse Bestuursvorm in stand gehouden en deden alle moeite om de WUB daarnaar te plooiën. Ook voor een deel van het wetenschappelijk korps gold dit, terwijl in die hoek de WUB ook velen juist te ver ging. Dit bleek bijvoorbeeld uit de nogal verschillende reacties uit Groningen op de geruchtmakende brochure *Wetenschap en democratie*, die de Amsterdamse slavist Marius Broekmeijer in november 1973 publiceerde en waarin hij hekelde hoe de democratisering aan de Nederlandse universiteiten was doorgeschooten. In de UK ontspoon zich hierover een vinnig debat (waarover later meer). Vooral collegevoorzitter Ter Borch en rector magnificus Wattel lieten keer op keer weten het moeilijk te hebben met in ieder geval bepaalde aspecten van de wet en vooral met hoe de WUB in Groningen functioneerde. Ter Borch, die voor zijn komst naar de Groningse universiteit penningmeester bij de vakbond was geweest en inmiddels commissariaten bekleedde bij verschillende bedrijven, betoogde keer op keer dat de doelmatigheid van het bestuur, toch ook een van de waarden waaraan de wet moest voldoen, het af moest leggen tegen het democratisch purisme van bepaalde groeperingen in de universiteit. Dat klemde des te meer omdat de stormachtige groei van de welvaart in Nederland ten einde was gekomen en de bereidheid van de overheid om de universiteiten van voldoende middelen te voorzien afnam. Het was dus noodzakelijk, zo zei hij bij de eerste vergadering van de universiteitsraad in 1974, met het beschikbare geld meer te doen dan voorheen. ‘Te weinig nog is het besef aanwezig dat wij in ons beleid meer doelmatigheid moeten stoppen, dat wij de productiviteit van al ons handelen, of het nu bestuur, beheer, onderwijs of onderzoek is, moeten opvoeren.’⁶⁷ Dat was niet alleen een kwestie van eigenbelang, het ging ook om een verplichting van de universiteit jegens de samenleving, die uiteindelijk de middelen moest opbrengen:

Wie dit niet wil inzien heeft een blinddoek voor en bereikt het tegendeel van wat wordt beoogd. Wie thans nog pleit voor gratis onderwijs, voor vrije [studie-]keuze, geen stops, geen selectie, betere studie-begeleiding, handhaving cursusduur, handhaving niveau van het wetenschappelijk onderwijs en van de omvang van het onderzoek en ook nog gratis post-academisch onderwijs, moet inzien, dat hoezeer ook elk van deze eisen op zich genomen, sterk beargumenteerd kunnen worden, zij alle tezamen niet realistisch en dus onhaalbare kaarten zijn.⁶⁸

Hij constateerde bij de bestuurlijke organen van de universiteit, in het bijzonder bij de universiteitsraad en meer in het bijzonder bij de studentenfracties, een gebrek aan realiteitszin, onduidelijkheid over de doelstellingen van de universiteit en een verkeerd begrip van hoe het besluitvormingsproces moest verlopen. Ook was de grondhouding van waaruit sommigen opereerden nogal onproductief: er was een groep die het ‘bon ton [vindt] elke verandering of nieuwe wettelijke regeling bij voorbaat te kenschetsen als verkeerd, beknottig, verschoolsing of verschraling van het w.o.’, terwijl het hoger onderwijs tegelijk te maken had met grote bezuinigingen en aan de rand van de afgrond stond.⁶⁹ Dat typeert een universiteit die zich isoleert van het maatschappelijk gebeuren, en dat terwijl de studenten juist claimen zo begaan te zijn met de maatschappij. Hun optreden gaf steun aan de opvatting dat de universiteiten in vergelijking met andere vormen van onderwijs, zoals voor werkende jongeren, zeer royaal voorzien

waren met middelen en personeel en dat in de universiteiten zeer elitaire groepen zeer elitaire voorrechten verdedigden, namelijk om precies te doen wat men zelf wil, zonder rekening te houden met de samenleving. Ter Borch stoorde zich vooral aan de vergadercultuur in de universiteitsraad.

Wij praten teveel, halen teveel en tegelijk overhoop, ook ten aanzien van perifere zaken, frustreren het personeel en leggen een zodanig beslag op de tijd en het prestatievermogen van bestuurders en personeel dat onvoldoende aandacht kan worden besteed aan de grote beleidsvraagstukken, aan het formuleren van onze doelstellingen van het onderwijs en onderzoek, van de planning, van het personeelsbeleid, van het huisvestingsbeleid, aan verbetering van het beheersapparaat, de dienstverlenende eenheden enz. enz.⁷⁰

Nu was Ter Borch in het college van bestuur de pessimist, die ook de toestand van het land zeer zorgelijk achtte. Op foto's zit hij vaak zuur en somber voor zich uit te kijken. Wattel daarentegen, bij wie al snel een glimlach op het gelaat verscheen, was meer de man die met oplossingen probeerde te komen. Maar zijn analyse van de bestuurlijke situatie waarin de Groningse universiteit zich bevond, was niet wezenlijk anders dan die van Ter Borch. Toen hij in 1975 het stokje overdroeg aan zijn opvolger, de scheikundige Janssen, liet hij zijn gehoor weten hoe hij na vier jaar terugkeek op het besturen van de Groningse universiteit. Ook hij constateerde dat er te veel werd vergaderd over te veel onderwerpen en dat het rendement daarvan laag was. 'Afnemende groei en stagnatie in de toevloed van middelen versterken [...] de toch aanwezige tendens in een tijd van pogingen tot vele hervormingen om de status quo te handhaven', terwijl er volgens hem toch echt wel redenen waren om de bestaande verhoudingen aan te passen aan de nieuwe omstandigheden.⁷¹ Wat het bestuur van de universiteit betreft vond hij dat elk bestuursorgaan er goed aan deed zich te beperken tot zijn eigen domein en zich niet te bemoeien met of zich uit te spreken over zaken die op een ander niveau beslist moeten worden of waar de universiteit überhaupt niets mee te maken had (men denkt dan al gauw aan moties over de oorlog in Vietnam, het kolonelsbewind in Griekenland of de apartheid in Zuid-Afrika). Hij deed een beroep op de bestuursorganen van de universiteit om zichzelf in de problemen die ze wilden behandelen te beperken tot wat echt bij dat orgaan thuishoorde. En die zelfbeperking, zo zei hij, 'zal uiteraard meer succes hebben naarmate de zakelijke samenwerking voor een bepaald niveau vooropstaat en minder wordt gehinderd door rituele oordelen en vooroordelen, landelijke politieke motieven, oppositie tegen alles wat uit het ministerie komt en dergelijke'.⁷²

Achter Wattels kritiek op de bestuursorganen van de universiteit zoals ze reilden en zeilden zat de overtuiging dat een universiteit een doelorganisatie is, die opgericht is om onderwijs te geven en onderzoek te doen en waarin alles gericht moet zijn op het behalen van die doelen. Omdat de universiteit een doelorganisatie is, is zij primair een *professionele organisatie*, waarin de deskundigheid van de professionals zwaar moet wegen, en geen *leefgemeenschap*, waarin alle aspecten van het leven aan de orde zijn en waarin iedereen in principe gelijkwaardig is. Veel van de problemen in de universiteit – Wattel refereerde in het bijzonder aan het gekrakeel bij de sociologen over de verhouding tussen de geledingen – kwamen zijns inziens voort uit de gedachte, vooral bij de studentengeleding, dat de universiteit wél een leefgemeenschap was, waarin studenten en docenten evenveel rechten hadden (Wattels collega Snijders had juist dit standpunt

verdedigd). Ook de meer klassieke opvatting dat de universiteit een zelfstandige corporatie met zelfbestuur is wees Wattel af. Deskundigheid als docent of onderzoeker gaat niet per se samen met deskundigheid op bestuurlijk terrein. Besturen, vond de bedrijfskundige, is ook een vak en niet elke hoogleraar beheerst dat. Verder moesten de afzonderlijke bestuursorganen beseffen wat hun plaats in de organisatie was. Als iedereen zijn plek zou kennen, zou het bestuur van de universiteit veel soepeler verlopen. Wel moest Wattel toegeven dat alleen al door de omvang van de universiteit deze primair professionele organisatie onvermijdelijk tevens kenmerken van een leefgemeenschap vertoonde, terwijl er bovendien elementen van de oorspronkelijke hiërarchische organisatie terug te vinden waren, vooral bij het beheer (dit was een van de weinige keren dat Wattel blijk gaf van het besef dat de universiteit in wezen toch een hybride instelling was).⁷³ Maar hij vond ook dat de analogie met een leefgemeenschap kunstmatig was en om politieke redenen extra werd aangezet, zoals bij de opstellers van de WUB, die te veel hadden gekeken naar de Gemeentewet. Het hanteren van valse analogieën kende hij wel uit de organisatiekunde, zijn vak. Het gevaar dreigt 'dat in de universitaire bestuursorganisatie de import plaatsvindt van structuren, procedures en gedragpatronen uit gemeente, provincie en vanuit landspolitiek, die nog lang nadat deze wellicht ook daar verlaten zullen zijn, op de universiteiten zullen doorwerken zonder dat zij daarop passen'.⁷⁴ Misschien doelde hij hierbij op de polarisatiepolitiek van de linkse partijen of de vervanging van afspiegelingscolleges door meerderheidscolleges in de gemeente.

De conclusie van Wattel was duidelijk: de functionele gelijkheid van de democratie past slecht bij het wezen van een professionele organisatie. Volledig doorgevoerde democratie valt niet te rijmen met de noodzakelijke doelmatigheid. Als het om de evaluatie en aanpassing van de WUB gaat, moest men zich dus niet blindstaren op het verhelpen van wat kinderziekten, maar zich concentreren op de fundamentele keuze: ofwel een zo effectief mogelijke, in hoofdzaak professionele onderzoeks- en onderwijsorganisatie, die waarborgt dat voldaan wordt aan de landelijk gewenste democratische verhoudingen en waarbinnen zo veel mogelijk interne democratie heerst, ofwel een pseudo-leefgemeenschap die intern maximaal gedemocratiseerd is en die misschien op middelmatig niveau routineonderwijs kan verzorgen, maar onderzoek grotendeels buiten de deur zet. 'Bestuursexperimenten zullen tegen deze achtergrond geëvalueerd moeten worden.'⁷⁵ Het is begrijpelijk dat vooral de studentenvertegenwoordigers niet overtuigd waren van de democratische gezindheid van deze rector magnificus.

Wattels opvolger Janssen was aan het begin van zijn optreden als rector wat optimistischer dan zijn voorganger. In 1976 stelde hij zich dezelfde vraag als Wattel: verdragen de universiteit en de WUB elkaar wel? Hij dacht toen nog dat een beter samenspel van de bestuursorganen veel zou helpen. Maar toen hij in 1978 aftrad en zijn opvolger Jan Borgman verwelkomde, was hij heel wat minder optimistisch. Zijn conclusie luidde dat 'de WUB en de universiteit elkaar niet verdragen'.⁷⁶ In de alledaagse praktijk zet de WUB een premie op non-creativiteit en bevordert zij de middelmatigheid. Benoemingscommissies spelen op safe, durven nooit meer een monomane kamergeleerde te benoemen, die toch veel voor de universiteit zou kunnen betekenen; de universiteitsraad en de faculteitsraden versleutelen geld en personeel het liefst op cijfermatige gronden (verdelende rechtvaardigheid), wat in toenemende mate de uitzonderlijke talenten bena-

deelt; en wie goed is in zijn vak en daarin zou kunnen uitblinken, moet toch een groot deel van zijn tijd verdoen met moeizaam vergaderen om extra middelen te verwerven. 'Niet zelden wordt zelfs een vooraanstaand onderzoeker wegens onvoldoende neven-eigenschappen, zoals "democratische gezindheid", het werken belemmerd.'⁷⁷ Geproponcerde ideeën worden tijdens hun weg door de raden gaandeweg afgezwakt en van hun scherpe kantjes ontdaan, zodat er ten slotte slechts een grijs compromis overblijft. Dat alles is strijdig met de creativiteit die van een universiteit mag worden verwacht. De WUB is hiervan niet de oorzaak, maar versterkt die tendens wel.

De remedie? Universitair onderwijs is onderwijs aan volwassenen en het is dus redelijk dat studenten meebeslissen over het onderwijs dat zij ontvangen, aldus Janssen. Dit betekent echter niet dat hun stem even zwaar moet meetellen als het om onderzoek en beheer gaat. Hier moet deskundigheid de doorslag geven, en die berust niet bij de studenten. Dat geldt des te meer omdat in de 'universitaire leefgemeenschap' (!) de studenten doorstromers en de wetenschappers en beambten blijvers zijn, wier stem alleen al om die reden meer gewicht in de schaal zou moeten leggen. Verder moet een duidelijker onderscheid gemaakt worden tussen beslissen en controleren, en moet erkend worden dat beslissen beter gaat in een klein college dan in een grote raad. Janssens voorstel zou daarom zijn op facultair en vakgroepsniveau meer gewicht te geven aan het wetenschappelijk korps en het technisch en administratief personeel, van de universiteitsraad een zuiver controlerend orgaan te maken en geen beslissend orgaan (dat moest het college van bestuur worden) en de universiteitsraad te laten bestaan uit vertegenwoordigers van de faculteiten.⁷⁸

Was de ergernis van de leden van het college van bestuur over de gang van zaken in de universiteitsraad terecht? Dat de raad in de jaren zeventig geen schoolvoorbeeld was van efficiënt besturen, zal niemand tegenspreken. De vergaderingen, zo'n dertien à veertien per jaar, duurden veel te lang (in het begin wel eens negen uur, later gemiddeld tussen de vijf en zes uur) en de voorzitter liet menige steek vallen. Juul Moormann, een student die namens de GSB in de universiteitsraad zat en in 1973 voorzitter werd, liet toe dat zelfs over een ordevoorstel eindeloos gedelibereerd werd alvorens er over te stemmen.⁷⁹ Op die manier kreeg een vergadering van de universiteitsraad veel weg van een openbare senaatsvergadering van Vindicat in vervlogen tijden, toen leden de vergaderingen gebruikten om zich te oefenen in vergadertrucs en gezagsondermijning. Ook de vele politieke moties wekten ergernis bij andere raadsleden, die de indruk kregen dat hier een politiek punt werd gemaakt dat niet in de universiteitsraad thuishoorde. Ten slotte voedden de factievorming, het voorkoken van standpunten en het strategisch of gewoon uit desinteresse wegblijven bij vergaderingen de frustratie bij andere raadsleden. Voor de GSB was de universiteitsraad een politieke arena en niet een orgaan om met andere stromingen en geledingen gemeenschappelijke besluiten te nemen.

De aanwezigheid van mede- en tegenstanders op een goed bezette publieke tribune, voorzien van spandoeken en protestborden, hielp ook niet om in kalm overleg doelgerichte besluiten te nemen. Voor de GSB was er geen duidelijke grens tussen 'parlementaire' en 'buitenparlementaire' actie. Alle middelen behalve fysiek geweld leken gerechtvaardigd om de universiteitsraad onder druk te zetten teneinde een bepaald, meestal tegen de regering, maar soms ook tegen het eigen college van bestuur gericht standpunt in te nemen. Bezettingen, van het Academieggebouw, het bestuursgebouw

74 Bezetting van het Instituut voor Geschiedenis in februari 1974. Fotograaf onbekend. RHC Groninger Archieven. Achter het spandoek is een later bekend geworden universiteitshistoricus uit Groningen te herkennen.

aan de Oude Boteringestraat of een instituut waren geen onbekend fenomeen in Groningen, al moet daar meteen bij gezegd worden dat ook andere groeperingen dan de GSB naar dit middel grepen.⁸⁰ Het Instituut voor Geschiedenis aan de Heresingel 13 is in februari 1974 en februari 1975 tweemaal korte tijd bezet door de lichtelijk anarchistische Aktiegroep Aktivering (AA), de eerste keer uit protest tegen de voorgenomen numerus fixus voor geschiedenis en de tweede keer om steun uit te spreken aan uitgelote studenten die toch aan het onderwijs deelnamen.⁸¹ Slechts in één geval leek het na zo'n bezetting tot rechtsvervolging te komen. Toen op vrijdag 16 februari 1973 als protest tegen de duizendguldenmaatregel het Academieggebouw werd bezet en de politie op zondag 18 februari het gebouw weer ontruimde, deed collegevoorzitter Ter Borch aangifte wegens huisvredebreuk. Eind april rolden er bij een achttien studenten en docenten (onder wie de populaire filosoof Lolle Nauta, de psycholoog Ton Regtien en de psychiater Rudi van den Hoofdakker) een dagvaarding in de bus. Later kwamen er nog meer bij. Uiteindelijk werd de zaak in januari 1974 geseponcerd⁸² en bij volgende be-

zettingen volgden de autoriteiten meestal een andere tactiek om de studenten weer uit het gebouw te krijgen. Maar men kan zich goed indenken dat zulk optreden de onderlinge verhoudingen in de universiteit geen goed deed.

In de tweede helft van de jaren zeventig kalmeerden de gemoederen in de universiteitsraad enigszins, zeker toen de fractie van de GSB niet meer onbedreigd de grootste studentenfractie in de raad was en zaken moest doen met de gematigder Progressieve Studenten Federatie (PSF). Belangrijker conflictstof dan het optreden en het gedrag van studenten was dat er een voortdurende strijd was over de afbakening van de bevoegdheden van de raad en het college van bestuur. Het college van bestuur was voor een deel het uitvoerend orgaan van de universiteitsraad, maar had tegelijkertijd eigen verantwoordelijkheden (bijvoorbeeld inzake de financiën en het beheer) waarvoor het college alleen verantwoording schuldig was aan de minister. Ten tijde van het Tussentijdse Bestuursvorm (1971-1972) was dit anders geweest en veel raadsleden deden alsof die situatie nog steeds bestond. Een van de eigen bevoegdheden van het college was dat het een besluit van de universiteitsraad dat voor het college 'onaanvaardbaar' was (als zijnde in strijd met het algemeen belang van de universiteit), aan de kroon, dat is de minister, ter vernietiging kon voorleggen. Dit gebeurde regelmatig als de universiteitsraad bij de aanvraag van een faculteit voor een numerus fixus een afwijzend besluit had genomen of het aantal toe te laten studenten zo hoog had gesteld dat de betreffende faculteit of afdeling alsnog in de problemen zou komen. Niet ieder raadslid accepteerde zomaar dat het college op deze manier een besluit van de universiteitsraad ongedaan kon maken. Maar ook de benoeming van een projectbegeleider bij de vaste commissie personeelsbeleid van de universiteitsraad kon aanleiding zijn voor eindeloze discussies over procedures en bevoegdheden.⁸³

Het verbaast dan ook niet dat toen Ter Borch op 1 oktober 1980 aftrad als voorzitter van het college van bestuur hij niet met veel plezier terugkeek op zijn tijd als universiteitsbestuurder. Hij had zich bewust niet voor een derde termijn beschikbaar gesteld (hij was in 1976 herbenoemd), omdat hij de bestuurlijke zwakte van de universiteit beu was. Officieel vertrok hij 'om redenen van dienstbelang', maar dat was alleen maar een officiële formulering om hem in aanmerking te laten komen voor een wachtgeld van ongeveer 125.000 gulden per jaar. Het stak hem dat er in de universiteit zo'n punt van gemaakt werd dat hij een flink salaris verdiende en dat hij daarnaast nog een slordige 60.000 gulden overhield aan een paar lucratieve commissariaten, bij Volker Stevin, De Nederlandsche Bank en Unilever. Speciaal over dat commissariaat bij de bouwgi-gigant Volker Stevin was het nodige te doen geweest, want Ter Borch beheerde in het college van bestuur de portefeuille bouwzaken, terwijl Volker Stevin onder andere bouwde aan het Harmoniecomplex. Voeg daarbij dat hij een nogal gesloten persoonlijkheid was, die kortaf kon reageren als iemand in het college van bestuur of de universiteitsraad een lang betoog afstak, en het is duidelijk dat hij niet geliefd was. Zo zei iemand van het bureau tegen twee *UK*-journalisten die een portret van Ter Borch wilden schrijven: 'Zoek je de mens achter de bestuurder? Dan kan je lang zoeken.'⁸⁴ Misschien dat Ter Borch wel blij was met het kunstwerk van de keramiste Jeanette Veltman, al wist niemand wat het voorstelde, maar toen hij van de GSB-fractie de memoires cadeau kreeg van John Ehrlichman, een sleutelfiguur tijdens het Watergateschandaal, dat de Amerikaanse president Richard Nixon ten val had gebracht en hem zelf in de gevangenis had

doen belanden, merkte de scheidende collegevoorzitter geheel in stijl op dat dát lot hem tenminste in de afgelopen jaren bespaard was gebleven.⁸⁵

Ondertussen was de commissie-Polak met haar eindrapport gekomen en was minister Pais bezig op grond daarvan een wijziging in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs voor te bereiden. Het rapport, dat zoals inmiddels gebruikelijk een speelse titel had gekregen, *Gewubd en gewogen. Rapport van de Commissie voor de Bestuursvorming ex art. 56 WUB*, was op 7 maart 1979 aan betrokken ministers en de Tweede Kamer aangeboden. Het was een uitgebreid rapport, 248 dichtbedrukte pagina's, dat niet alleen de historische aanloop van de WUB schetste en deze wet op allerlei manieren evalueerde, maar ook de afzonderlijke artikelen van de WUB van commentaar voorzag, daarmee de weg vrijmakend voor de wetgevende arbeid van minister en parlement. Kern van het rapport was dat de commissie de WUB niet wilde vervangen door een nieuwe wet, maar de bestaande wet wilde bijstellen zodat zij beter aan de doelstellingen en de waarden die eraan ten grondslag lagen zou beantwoorden. Geen radicale breuk met de bestaande wetgeving, maar continuïteit en bijstelling. Al met al was veel van de WUB een werkbaar kader voor het universitaire bestuur gebleken. Gezien de grote veranderingen die de universiteiten te wachten stonden was het raadzaam niet ook de bestuurlijke organisatie van de universiteit weer overhoop te gooien.

Net als vele andere commentatoren vond de commissie het nodig eerst duidelijk vast te stellen wat het wezen van een (moderne) universiteit was. De gedachte dat de universiteit een gemeenschap (leefgemeenschap) is, wees zij van de hand:

Zowel door de schaalvergroting als door de functieveranderingen en ook door de specialisering der wetenschap kan worden gesteld dat de aloude idee van *de universiteit als academische gemeenschap* van geleerden en studenten is achterhaald (waarbinnen trouwens geen of nauwelijks ruimte was voor het thans zo omvangrijke contingent van het administratief en technisch personeel).⁸⁶

Het was volgens de commissie, in lijn met wat in Groningen Wattel bij meerdere gelegenheden had betoogd, meer in overeenstemming met de werkelijkheid om als grondslag voor een vernieuwd bestuursstelsel 'uit te gaan van de universiteit als *een massale en complexe doelorganisatie*, waarin – naar haar aard – het professionele karakter domineert'.⁸⁷ De versterking van het bestuurlijke gewicht van de professionals binnen de universiteit was een van de hoofdpunten van het rapport.

De voorstellen van de commissie voor een betere bestuursstructuur waren gefundeerd op een paar uitgangspunten. Om te beginnen moest er een hechte organisatie opgebouwd worden met een heldere bestuursstructuur, waarin bevoegdheden duidelijk afgebakend en toegeschreven waren. De commissie had geconstateerd dat de WUB geplaagd was door ettelijke competentieconflicten, in het bijzonder tussen universiteitsraad en college van bestuur. Dat moest verholpen worden. Vervolgens streefde de commissie naar een nieuw evenwicht tussen de vier waarden die de WUB nastreefde, te weten democratie, doelmatigheid, kwaliteit en de zelfstandigheid van de instellingen. De nadruk had te veel op de bevordering van de democratie gelegen, terwijl in een professionele doelorganisatie het accent vooral moest liggen op doelmatigheid en bevordering en bewaking van de kwaliteit van onderwijs en onderzoek. Die verbetering van de kwaliteitsbewaking zou moeten worden gerealiseerd door een betere examenrege-

ling, betere benoemingsprocedures en een betere regeling van de overeenstemmingsrelatie tussen hoogleraar en medewerker (te koppelen aan de beoordelingsprocedure). Toch was er ook op het terrein van de democratie nog wel wat te verbeteren, want er moest meer aandacht zijn voor het leren van democratisch handelen – hoe zich in een democratisch proces te gedragen. Ook dat hoorde volgens de commissie bij de vormende taak van de universiteit. Ten slotte drong de commissie aan op de versterking van de inbreng van de professionals in het bestuur, zowel op top- als op midden- als op basisoniveau. Meer in concreto hield dit in dat in de raden, van hoog tot laag, het wetenschappelijk personeel in vaste dienst altijd in de meerderheid moest zijn.

De kern van de aanbevelingen van het rapport was het advies tot versterking van de bestuurskracht van de universiteit. De huidige structuur werkte volgens de commissie 'conserverend'. Omdat er een wankel en regelmatig betwist evenwicht was tussen in het bijzonder het college van bestuur en de universiteitsraad was de besluitvorming moeizaam. Maar de uitdagingen waar de universiteit voor stond vergden dat er op bestuurlijk vlak knopen werden doorgehakt, wat trouwens ook nodig was om regering en parlement het vertrouwen te geven dat de universiteit tegen haar taak was opgewassen. Om die reden stelde de commissie voor de verhouding tussen college van bestuur en universiteitsraad om te draaien. Nu was het zo dat alle bevoegdheden bij de universiteitsraad lagen, tenzij zij aan het college van bestuur waren toegewezen. In de toekomst zou het zo moeten zijn dat alle bevoegdheden aan het college van bestuur werden toegewezen, voor zover ze niet expliciet aan de universiteitsraad toevielen. Daarvoor stelde de commissie een limitatieve lijst op van de bevoegdheden van de universiteitsraad, te weten het vaststellen van het bestuursreglement en het kiesreglement, het opstellen van het ontwikkelingsplan (met bijbehorend financieel schema), het vaststellen van de begroting en de zorg voor de studentenvoorzieningen. De universiteitsraad zou dus meer het karakter van een adviserend en controlerend orgaan hebben en niet meer meebesturen.

Verder kwam de commissie met gedetailleerde voorstellen voor de samenstelling van de bestuursorganen, op alle niveaus. Het college van bestuur zou voortaan bestaan uit drie tot vijf leden, allen door de kroon benoemd (en niet meer ten dele door de universiteitsraad); de rector magnificus zou nog wel qualitate qua tot het college behoren. Adviseurs zoals Groningen die kende (een student en iemand van het technisch en administratief personeel, elk met een eigen portefeuille) zouden verdwijnen.⁸⁸ De universiteitsraad zou voortaan uit maximaal 40 leden bestaan, waarbij een zesde van het aantal zetels bestemd was voor buitenuniversitaire leden, te selecteren en te benoemen door de minister. De resterende zetels (maximaal 33) zouden in meerderheid door wetenschappelijk personeel in vaste dienst moeten worden bezet (minimaal 17 zetels dus). De overige zetels (maximaal 16) zouden overblijven voor het wetenschappelijk personeel in tijdelijke dienst, de studenten en het technisch en administratief personeel. De laatste twee geledingen zouden echter voor de behartiging van de zaken die hun het meest aangingen (onderwijs en de werksituatie) compensatie krijgen door nieuwe overlegorganen voor het onderwijs en zogenaamde dienst- en bureauraden.

Interessant is dat de commissie ook aandacht gaf aan een punt dat in de Nederlandse onderwijswetgeving een ondergeschoven kindje was gebleven, namelijk de academische vrijheid. Zeker sinds de Hooger Onderwijswet van 1876 de professionele auto-

nomie van de docenten en medewerkers van de universiteit erkende, ging de wetgever ervan uit dat de universitaire organen opereerden ‘met inachtneming van de academische vrijheid’, maar het was nergens vastgelegd wat daaronder werd verstaan. De commissie betwistte niet dat academische vrijheid essentieel was voor het werk van de universiteit. De academische vrijheid, die de leervrijheid voor docenten en studenten en de doceervrijheid voor de docenten omvatte, vond volgens de commissie haar verankering in de functie die zij had in het onderwijs en het onderzoek, namelijk ‘het bewaren van de wetenschappelijke integriteit van de “wetenschapsbeoefenaars” om daardoor de “waarheid” te kunnen dienen’.⁸⁹ Maar de commissie wilde beter regelen wat onder academische vrijheid werd verstaan, omdat bij conflicten, met name op het midden- en basisniveau, individuele hoogleraren en medewerkers zich vaak op hun academische vrijheid hadden beroepen om zich te onttrekken aan voorschriften die bijvoorbeeld door het faculteitsbestuur waren opgesteld. Om de wetgever op weg te helpen werd omschreven wat volgens de commissie academische vrijheid was:

De academische vrijheid bestaat – naast de algemene en fundamentele gewetensvrijheid die aan iedere burger toekomt – in het bijzonder uit de individuele vrijheid voor een lid van het wetenschappelijk personeel om de hem toebehorende onderwerpen op het gebied van het onderwijs en onderzoek te behandelen op een wijze, die – zowel qua inhoud als methode – zijns inziens wetenschappelijk verantwoord is, uiteraard voor zover de hem toegewezen middelen dit toelaten. Hem kan niet worden voorgeschreven of verboden de onderwerpen vanuit een bepaalde filosofie of wetenschapstheorie te benaderen.⁹⁰

Over de academische vrijheid van de student werd niet meer gerept, terwijl aan de collectieve academische vrijheid van een instelling niet was gedacht.⁹¹

VERLOPEND GETIJ

Het rapport van de commissie-Polak uit 1979 viel niet goed in de academische wereld. Vooral de herziening van de verhouding tussen college van bestuur en de universiteitsraad lokte veel kritiek uit. De Groningse universiteitsraad wees in een motie de aanbevelingen van de commissie van de hand en het college van bestuur schaarde zich daarachter (ook al kwamen ettelijke ideeën van de commissie vrij goed overeen met wat vroegere leden van het college te berde hadden gebracht). Maar minister Pais was er tevreden mee en zette het proces in werking dat moest leiden tot het ineenschuiven van de wwo 1960, de afzonderlijke wetten voor de rijksinstellingen die sinds 1960 waren opgericht (in Rotterdam, Twente en Maastricht) en de nieuwe bestuursstructuur volgens het advies van de commissie-Polak. Dit zou uitdraaien op de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs, die in 1981 aan de Kamer zou worden voorgelegd.

Ook zette minister Pais vaart achter de invoering van de Wet Tweefasenstructuur Wetenschappelijk Onderwijs. De universiteitsbesturen in Nederland, inclusief het college van bestuur in Groningen, legden zich min of meer neer bij de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs. Alleen de studenten liepen nog één keer te hoop tegen deze aantasting van hun vrijheden. Op woensdag 26 november 1980, kort voor het begin van de parlementaire behandeling van de wet, werd in twee grote collegeza-

len in het Academiegebouw een protestbijeenkomst gehouden waar 1200 studenten en docenten op afkwamen. Die meeting liep uit op een gesloten bezetting van het Academiegebouw. Alleen wie de eisen van de bezetters onderschreef mocht het gebouw nog in. De bezetters eisten dat het college van bestuur de invoering van de wet, mocht deze worden aangenomen, maximaal zou tegenwerken en zou weigeren deze uit te voeren. Het college weigerde, omdat het dan zijn wettelijke taken zou verzaken. De bezetters namen daar geen genoegen mee en zetten hun actie nog even voort.⁹² Maar het college ging niet door de knieën en wachtte af wat het parlement zou besluiten. De beide Kamers gingen akkoord met de wet, al stelden zij de invoering wel uit tot 1 september 1982. Op 14 maart 1981 verscheen de wet in het Staatsblad.

Daarmee kwam een einde aan een tijdperk. Voor de democratisering, die in de late jaren zestig de universiteiten overspoelde, was het tij verlopen, zoals wel bleek uit het machteloze verzet van de studentenbeweging – of wat daarvan over was – tegen de tweefasenstructuur. Na de tumultueuze jaren tussen 1968 en 1973 was er, bestuurlijk althans, een periode gekomen van consolidatie en stabilisatie binnen de kaders van de WUB. Maar het was de vraag of de betrekkelijke rust die de WUB had gebracht lang zou duren. Financieel stond het land er niet goed voor en de universiteiten wachtten moeilijke tijden. In een tijd van krimpende middelen moesten zij meer taken dan ooit uitvoeren. In zo'n situatie zat de universiteit niet te wachten op meer democratie, maar op meer doelmatigheid.

12 DE UNIVERSITEIT IN DE STEDELIJKE RUIMTE

Aan het slot van zijn bijdrage aan het grote gedenkboek van de Groningse universiteit uit 1914 wees Huizinga zijn lezers nog eens op de rode draad in zijn relaas, namelijk 'de innige betrekkingen tusschen stad en hoogeschool'.¹ Iedere lezer begreep wat hij bedoelde. De universiteit dankte haar ontstaan en voortbestaan aan de stad, en omgekeerd was Groningen juist door de nauwe relatie met de universiteit meer dan een gewone provinciehoofdstad. De universiteit wilde die band graag in stand houden. In 1971 verklaarde bijvoorbeeld president-curator Dijkhuis nog eens nadrukkelijk 'dat deze universiteit doorweven met de stad wil werken, wonen en leven'.² De universiteit wilde echter wel erkenning voor haar rol in het stedelijk leven:

De universiteit meent dat het aanzien van deze stad nog altijd in sterke mate bepaald wordt door het feit dat Groningen niet een handelsstad, niet een havenstad, niet de bisschopstad of de lichtstad, maar een universiteitsstad is.³

Tot de meeste mensen in de noordelijke provincies was dat besef evenwel niet zo doorgedrongen, erkende Dijkhuis: 'Er zijn nog niet zoveel noorderlingen die de universiteit in het Noorden zien als de universiteit van het Noorden'.⁴ Er was dus nog wel wat werk aan de winkel om de banden tussen de universiteit en de noordelijke gewesten te versterken.

Tegelijk kan men zich afvragen of de betrekkingen tussen de universiteit en haar omgeving in de jaren zestig en zeventig niet té innig werden. De provincie bemoeide zich nauwelijks met de universiteit, maar de stad des te meer. Vooral bij de uitvoering van haar ruimtelijk beleid had de universiteit soms meer last dan steun van de stad. In een tijd van stijgende aantallen studenten en een snel groeiend personeelsbestand had de universiteit dringend behoefte aan meer gebouwen en voorzieningen, maar als het op bouwen aankwam, gold steeds: de universiteit wikt, maar de stad beschikt. Keer op keer wist de gemeente Groningen de universiteit precies daar te krijgen waar zij haar hebben wilde. Zo was het al bij de toewijzing van Paddepoel gegaan, en zo ging het vaker.

Op zichzelf is bouwen voor een snel expanderende universiteit al lastig genoeg. Als duidelijk is dat een nieuw gebouw nodig is, duurt het jaren voordat de feitelijke bouw kan beginnen en moeten er tijdelijke oplossingen bedacht worden. En tegen de tijd dat het gebouw klaar is, soms in afgeslankte vorm, beseft iedereen dat het eigenlijk al weer te klein is en dat er opnieuw tijdelijke maatregelen genomen moeten worden om iedereen van een goede werkplek te voorzien. In de jaren zestig en zeventig moest er dus voortdurend geschoven worden met faculteiten, afdelingen en vakgroepen, naar een vaak maar tijdelijke bestemming. Dat ging doorgaans tamelijk geruisloos, maar er

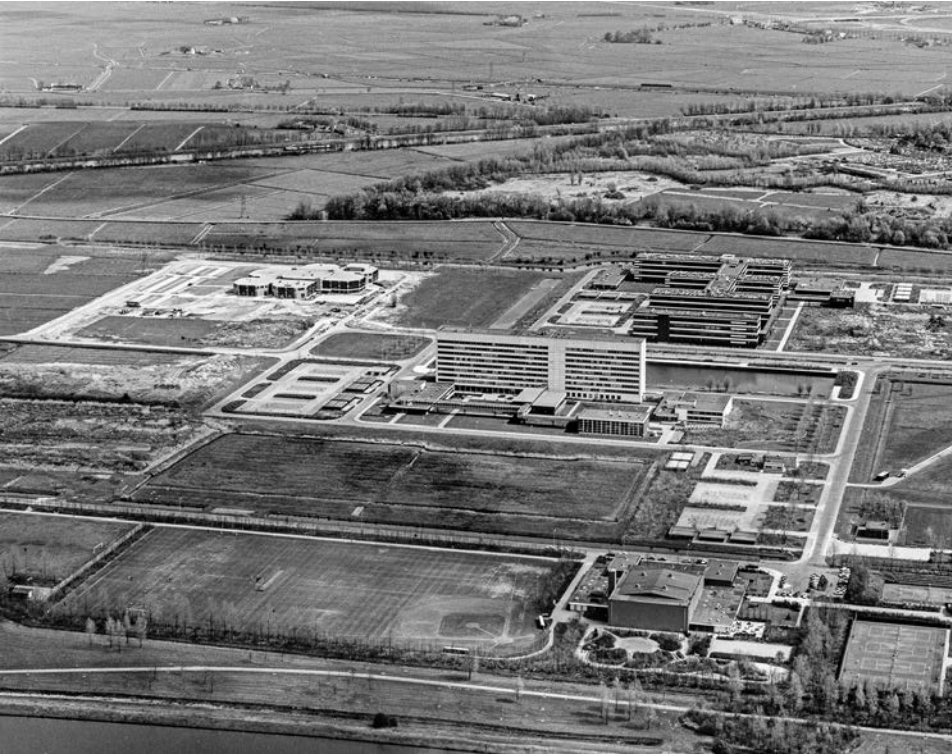
zaten ook een paar hoofdpijndossiers tussen, waarover heftige discussies werden gevoerd, binnen en buiten de universiteit: de sloop van sociëteit De Harmonie met haar mooie, maar krakkemikkige concertzaal, de bebouwing van het terrein van de voormalige Hortus en de locatie van de nieuwe Universiteitsbibliotheek. Ook de uitbreiding en modernisering van het Academisch Ziekenhuis, waar de medische faculteit haar werkterrein vond, verliep moeizaam. Dat kwam vooral omdat het bestuur van de gemeente Groningen op ideologische gronden na 1972 een heel andere visie op de binnenstad ontwikkelde dan het vorige gemeentebestuur. Niet grootschalig, maar kleinschalig bouwen was nu het devies, geen sanering en sloop, maar renovatie en herstel, en vooral rekening houden met wat zo fraai werd aangeduid als het 'weefsel van de stad'. Universiteit en ziekenhuis moesten zich voortdurend schikken naar de wisselende wensen van de stad.⁵

BOUWEN VOOR DE BÈTA'S IN HAREN EN PADDEPOEL

In het structuurplan van de gemeente Groningen uit 1961 was opgenomen dat de universiteit zich – ruimtelijk gesproken – zou concentreren op drie kernen: het nieuwe terrein in Paddepoel voor de B-wetenschappen, het binnenstadcomplex met het Hortusterrein, De Harmonie en de gebouwen rond het Broerplein voor de A-wetenschappen en de centrale voorzieningen, en ten slotte het terrein langs de Oostersingel en Bloemsingel voor het Academisch Ziekenhuis en de Faculteit der Geneeskunde.

Al snel drong het inzicht door dat het toch niet zo verstandig was alle natuurwetenschappen naar Paddepoel te verplaatsen. Ten noorden van Haren had het rijk al in 1917 voor de universiteit het aan de Rijkstraatweg gelegen landgoed De Wolf gekocht, dat bestemd was voor een nieuwe hortus botanicus. Daar stond sinds 1954 het Zoölogisch Laboratorium van Baerends, terwijl in 't Huis de Wolf zelf het Genetisch Instituut onderdak had gevonden. De plantkundigen zaten nog in het fraaie, maar verouderde Botanisch Laboratorium aan de Grote Rozenstraat, maar in 1966 werd een begin gemaakt met de verhuizing naar Haren. Allereerst verrees in Haren de machtige constructie van de tropische kas, met haar lange aflopende glazen, die op 25 september 1967 door minister Veringa werd geopend.⁶ Verder werd er ten behoeve van de subfaculteit Biologie aan de Kerklaan in Haren, achter de nieuwe hortus, een vier vleugels tellend Biologisch Centrum gebouwd, verbonden met het oude Zoölogisch Laboratorium. Het geheel besloeg een oppervlakte van 25.000 m² (exclusief de kassen), waar dagelijks honderden docenten, studenten, tuinlieden en mensen van de technische staf naartoe trokken. Het geheel was klaar in 1975 en op 31 oktober dat jaar kwam staatssecretaris Klein naar Groningen om het centrum officieel te openen.⁷ Het was een alleszins aantrekkelijk geheel geworden, waarvan buiten de biologen en de aanwonenden maar weinigen konden genieten, enigszins verscholen als het daar lag achter 't Huis de Wolf.⁸

Terwijl in Haren bouwvakkers aan het werk waren, was het ook een en al bedrijvigheid in Paddepoel. Al in september 1967 kwam in de zuidwesthoek van het terrein het sportcomplex van de ACLO gereed, met een sporthal, drie kleinere zalen en wat sportvelden. Inmiddels was ook al begonnen met de bouw van het Kernfysisch Versneller Instituut (KVI), dat in de noordelijke punt van het terrein een plek kreeg, ver van de uni-

75 De eerste gebouwen in Paddepoel, april 1975. Foto Aerophoto Eelde. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

versitaire gebouwen voor onderwijs en onderzoek. Bij die onderwijsgebouwen werd prioriteit gegeven, zo bepaalde de afdeling Bouwvoorzieningen, aan het gebouw voor de prekandidaten natuur- en scheikunde, die zich tot dan toe moesten behelpen met transitoria op de hoek van het Van Starckenborghkanaal en de Korreweg en achter het Scheikundig Laboratorium aan de Bloemsingel. De belangen van het onderwijs gingen hier duidelijk voor die van het onderzoek. De architecten, C. Bekink, J. Bijleveld, A. Grit en J. Gunnink, ontwierpen aanvankelijk vier losse, rond een binnenplein gegroepede gebouwen, onderling verbonden door volledig beglaasde loopbruggen, op betonnen palen ruim boven het maaiveld. In die vorm werd het echter niet gebouwd en uiteindelijk kwamen alleen een laboratorium voor natuurkunde parallel aan de toegangsweg van Paddepoel (de huidige Zernikelaan) en daarachter een laboratorium in H-vorm voor de scheikundigen tot stand. De bouw vlotte goed en de eerste natuurkundigen konden al in juni 1968 naar Paddepoel verhuizen.⁹

Ondertussen werd er ook hard gewerkt aan het gebouw voor de Subfaculteit der Wetenschappen, Sterrenkunde en Natuurkunde, de zogenaamde wsn-hoogbouw. Dit gebouw lag, gerekend vanuit de stad, aan de linkerkant van de centrale toegangsweg, tegenover het prekandidatengebouw van natuurkunde. Behalve de weg lag er tussen beide gebouwen ook een lange, brede vijver. De Harense architect Arent E. van Linge had de wens van het bureau Haskoning, dat het stedenbouwkundig ontwerp voor Paddepoel had gemaakt, om geen hoge gebouwen neer te zetten in de wind geslagen en juist wel

een hoge, negen verdiepingen tellende, rechthoekige witte doos ontworpen, die zou uittorenen boven alles wat er verder nog in Paddepoel aan gebouwen zou komen. Op elke verdieping liep een lange centrale gang van noord naar zuid, met aan weerszijden kamers voor medewerkers. Op de begane grond bevond zich een ruime kantine voor personeel én studenten, alsook een gemeenschappelijke bibliotheek. Aan de achterkant van het gebouw kwamen enige lagere bijgebouwen, hoofdzakelijk voor het Rekencentrum, dat op dat moment nog samen met technische scheikunde aan de Appelstraat en de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat in de noordelijke binnenstad was ondergebracht. Het eigenlijke WSN-gebouw werd opgeleverd in mei 1970 en het Rekencentrum ruim een jaar later. Aan de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat kwam toen ruimte voor de Faculteit der Godgeleerdheid, die er overigens pas in 1974 naartoe verhuisde.¹⁰ Tevens kwam in dat gebouw het Volkenkundig Museum Gerardus van der Leeuw, een verzameling etnografische voorwerpen die bijeen was gebracht door de hoogleraar godsdienstgeschiedenis Theo van Baaren, de opvolger van Van der Leeuw. Van Baaren had de collectie, die te groot werd om thuis te bewaren, in 1968 al aan de universiteit geschonken, op voorwaarde dat er een aparte ruimte voor werd ingericht. Het museum, dat in 1978 opening, werd beheerd door het Instituut voor Godsdiensthistorische Beelddocumentatie van de Faculteit der Godgeleerdheid, dat Van Baaren had opgericht.¹¹ De wis-, sterren- en natuurkundigen hadden ondertussen in hun hoogbouw in Paddepoel alweer moe-

76 Het voormalige Menco-gebouw in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat, tehuis van het Rekencentrum, het Museum Gerardus van der Leeuw, en de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

ten inschikken omdat in 1970 de Subfaculteit der Geografie de zesde en zevende verdieping van het gebouw in beslag nam en in 1973 ook de Faculteit der Economische Wetenschappen naar het WSN-gebouw verplaatst werd. Deze twee faculteiten waren uit hun behuizingen aan respectievelijk de Kraneweg en de Oude Boteringstraat geknapt en moesten beslist naar een grotere ruimte verhuizen. In het oude gebouw van de geografen, de Kraneweg nummer 74, kwam toen weer ruimte vrij voor de Centrale Interfaculteit. Soms was het ruimtelijk beleid van de universiteit een grote stoelendans.

Dit alles was nog redelijk vlot verlopen, maar na 1971 kwam de klad in de verdere invulling van het Paddepoelsterrein. Ten noorden van het prekandidatencomplex voor natuur- en scheikundigen moest het postkandidatengebouw voor scheikunde komen. Al op 3 juni 1964 was voor het ontwerp een opdracht gegund aan het Rotterdamse architectenbureau Rein H. Fledderus, die eerder de opdracht had gekregen voor de bouw van het Biologisch Centrum in Haren. Het eerste ontwerp was wederom niet bescheiden: drie hoogbouwelementen verbonden (weer) door loopgangen op palen. Later werd dat ontwerp vervangen door een ontwerp voor twee lange en parallel geplaatste bouwwerken van vier verdiepingen, met elkaar verbonden door een reeks lagere gebouwen van twee verdiepingen. In december 1965 werd het ontwerp nog eens gewijzigd en kwam de architect met vier (later drie) geschakelde elementen met uitbreidingsmogelijkheden aan de achterzijde. Bij al deze veranderingen hadden de toekomstige gebruikers merkwaardigerwijs geen enkele inspraak. Vooral de hoogleraar organische scheikunde Hans Wijnberg bemoeide zich intensief met de indeling en aankleding van het gebouw, omdat hij vond dat de architect, die geen ervaring had met de bouw van laboratoria, niet voor zijn taak berekend was. Maar de afdeling Bouwvoorzieningen negeerde die bezwaren, zoals de kennelijk almachtige ambtenaren van die dienst ook het advies in de wind sloegen om dan ten minste een technisch adviseur in de arm te nemen. Inmiddels hadden curatoren het begin van de bouw van het scheikundecomplex al verschoven naar 1971. De Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen drong nog wel aan op een sneller begin, waarbij zij ook aanvoerde dat de arbeidsinspectie inmiddels het gebouw aan de Bloemsingel zo ongeveer had afgekeurd: onveilig, onvoldoende ruimte, te weinig daglicht en onvoldoende luchtverversing. Maar op 2 augustus 1971, nog geen maand na het aantreden van het nieuwe kabinet-Biesheuvel, kondigde minister De Brauw een bouwstop af voor alle universiteiten en hogescholen.¹²

Deze bezuinigingsmaatregel leidde tot grote verontwaardiging. In Groningen werd een actiecomité opgericht dat onder de slogan 'Stop de bouwstop' alles in het werk stelde om de bouwstop weer ongedaan te maken. De voorzitter van dit comité, de voormalige Groningse hoogleraar en PvdA-politicus Anne Vondeling, hamerde er vooral op dat deze bouwstop onevenredig veel schade berokkende aan de werkgelegenheid in het toch al achtergestelde Groningen. Maar alle protesten – ook studenten deden een duit in het zakje – haalden niets uit en het universiteitsbestuur moest de tering naar de nering zetten. Dat betekende op zijn minst dat bouwplannen 'getemporiseerd' moesten worden en dat er weer nieuw ad-hocvoorzieningen moesten worden getroffen voor afdelingen die uit hun voegen barstten, zoals sociale geografie en economie. Uiteindelijk bleef van het hele ontwerp voor een postkandidatencomplex voor scheikunde alleen een T-vleugel over die aan de achterzijde van het prekandidatengebouw van scheikunde werd geplakt. In 1972 verhuisden de laatste scheikundigen naar Paddepoel.

Voorlopig bleef het daarbij. Aan het begin van het Paddepoelterrein stonden nu, gescheiden door een vijver en een weg, twee gebouwen, het WSN-gebouw en het prekanidatencomplex (en wat terzijde het sportcomplex van de ACLO, dat al in september 1967 in gebruik was genomen), maar verder strekte zich tot de einder een kale, windrige vlakte uit, met in de verte het schoorsteenpijpje van het KVI. Zo hadden bestuurders, gebruikers, ambtenaren en architecten zich de uitwerking van het driekernenbeleid op deze plek waarschijnlijk niet voorgesteld.¹³

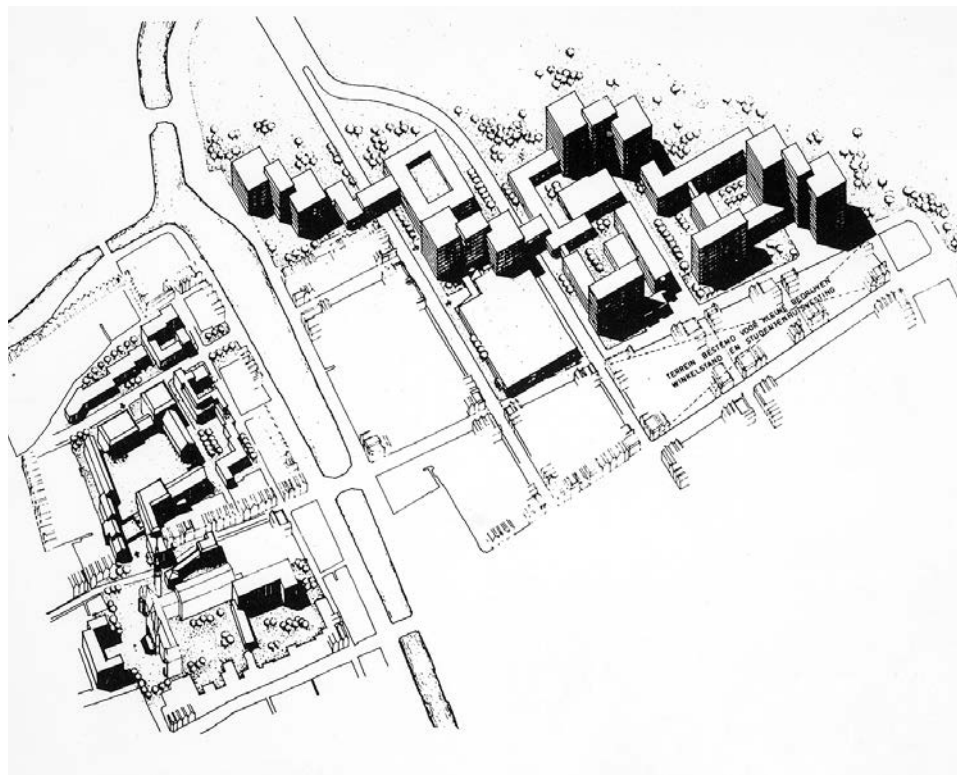
GROOTSE PLANNEN VOOR HET HORTUSGEBIED

Behalve de bouwstop was er nog een reden voor het vrijwel stilleggen van de uitbreiding in Paddepoel na 1970, namelijk het feit dat het universiteitsbestuur inmiddels andere prioriteiten had gesteld. In 1968 besloot het college van curatoren dat het nu tijd was om in de binnenstad te beginnen met het bouwen voor de A-wetenschappen, daarbij inbegrepen de sociale wetenschappen. De ruimtenood in die faculteiten was namelijk nog hoger dan bij de bèta's. De letterenfaculteit en de sociale faculteit waren de snelst groeiende faculteiten van de universiteit en economie, die nog tot het A-blok werd gerekend, mocht er ook zijn. Al eerder was vastgelegd dat deze wetenschappen in de binnenstad zouden blijven, dicht bij de Universiteitsbibliotheek, waarvan zij grootverbruikers waren.

De Faculteit der Economische Wetenschappen kon hier niet op wachten. De economen knapten uit hun gebouw in de Oude Boteringestraat (nummer 44, de voormalige ambtswoning van de commissaris der Koningin) en drongen aan op huisvesting elders. Die werd in 1968 gevonden verderop in de straat, in het Huis met de Dertien Tempels op nummer 23. Dat was een minder aantrekkelijk pand – het verzekeringsbedrijf dat er eerder in had gezeten had alle interne decoratie verwijderd, op een schouw in een voorkamer na – maar het bood wel meer ruimte en daar ging het om. In Oude Boteringestraat 44 kwam door die verhuizing plek voor het bestuur van de universiteit en sindsdien zetelden het college van curatoren (later college van bestuur) en de directe ondersteunende staf in deze statige patriciërswooning, die we nu kennen als 'het bestuursgebouw'.¹⁴ Via de kantoorgang die in 1966 was gebouwd aan de noordkant van de tuin achter het Academiegebouw stond de zetel van het universitaire bestuur in verbinding met het hoofdgebouw van de universiteit, waar de senaat vergaderde en universitaire plechtigheden plaatsvonden.

Ondertussen waren de eerste schreden gezet op weg naar een groot universiteitscomplex voor de alfa-faculteiten in de hortusbuurt in de noordelijke binnenstad. Al in april 1966 had de universiteit een stedenbouwkundig adviseur aangetrokken, ir. D. (David) Zuiderhoek uit Baarn, de stadsarchitect van Amersfoort, die de vrije hand kreeg om een ontwerp te maken voor het Hortusgebied tot aan het Noorderplantsoen en de Noorderhaven. Tegelijk moest Zuiderhoek rekening houden met de plannen van de gemeente, die in hetzelfde jaar opdracht had gegeven aan het Adviesbureau voor Verkeersordening van H.M. (Henk) Goudappel en L.J. Coffeng te Deventer om een verkeersplan voor de stad te maken dat zou aansluiten bij de ambitieuze plannen die in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) voor de stad Groningen waren geschetst.

Goudappel kwam in 1967 met zijn plan. Hij wilde niet langer uitgaan van de Grote Markt als de draaischijf voor het autoverkeer in de stad, maar om het centrum ringwegen of 'tangenten' (raaklijnen aan de binnenstad) aanleggen, van waaruit de binnenstad te bereiken was. Op deze manier kon Groningen ook aansluiting vinden op het rijkswegennetwerk. De zuidelijke ringweg, een onderdeel van de A7 van Drachten naar Groningen, was op dat moment al zo goed als voltooid. Die 'tangenten' moesten als de boulevards van Haussmann in Parijs de stad doorsnijden en daarvoor zouden ook flink wat woningen en wijken moeten verdwijnen. Zo was er een westelijke ringweg, die van de zuidelijke ringweg door de Schildersbuurt en over het Reitdiep naar de Koninginnebuurt liep, waar de weg aansluiting vond op de noordelijke ringweg, die dwars door de Hortusbuurt naar het oosten liep en ter hoogte van de Bloemsingel weer aansluiting vond op de oostelijke ringweg (de verbrede Oostersingel). De Noorderkerk zou in het plan van Goudappel zo ongeveer in de middenberm van de noordelijke ringweg terechtkomen.¹⁵ Zuiderhoek projecteerde nu zijn nieuwe universiteitswijk in de Hortusbuurt rondom de ringweg die door deze wijk getrokken werd. De afbraak van zo ongeveer de hele Hortusbuurt, die ernstig verkrot was, zou goedkoop kunnen geschieden omdat het rijk 80 procent financierde van de aankoop- en ontruimingskosten van een dergelijke saneringswijk. Dit was een kans die de universiteit niet mocht laten lopen.¹⁶ Al deze grootschalige plannen kwamen in 1969 samen in het Structuurplan van

77 Het Plan Zuiderhoek voor de bebouwing van de Hortuswijk, het Harmonieplein en het Broerplein, juli 1969. Uit: Van der Woud, red., *De innige betrekking tussen stad en hogeschool*, 18.

de gemeente Groningen, dat de stad indeelde in aparte sectoren (voor industrie, wonen etcetera) en waarin de universiteit een eigen sector vormde. Dit plan ging ervan uit dat de stad zou gaan dienen als overloop voor het drukke westen van Nederland en dat zij in het jaar 2000 ongeveer 500.000 inwoners zou tellen. Genoeg reden om grootschalig te denken.

Binnen de universiteit bleef ondertussen het idee leven om alle faculteiten naar Paddepoel te verhuizen, waar de universiteit de grond al in bezit had en niets gesloopt hoefde te worden. Om een einde te maken aan de sluimerende discussie stelden curatoren op 27 juni 1967 de Commissie Universitair Binnenstadscomplex (CUB) in, bestaande uit leden van het college van curatoren en van de senaat, onder voorzitterschap van gedelegeerd curator Dijkhuis. Opdracht van deze commissie was om te bedenken hoe de A-faculteiten het best in de binnenstad zouden kunnen worden ondergebracht. Officieel moest de commissie ook de verhuizing van de A-faculteiten naar Paddepoel in overweging nemen, maar dat was alleen maar voor de vorm; curatoren hadden allang beslist dat de A-faculteiten in de binnenstad moesten blijven. In de praktijk lokte het instellen van de commissie echter alleen maar meer tegenspraak uit. Ir. G.H. Otten, van de afdeling Bouwvoorzieningen van de universiteit, bracht op 20 december 1967 een kritisch rapport naar buiten over het voornemen om de A-faculteiten in de binnenstad te houden (Zuiderhoek had daar inmiddels zijn eerste schetsen voor ingeleverd).¹⁷ Otten pleitte ervoor om het driekernenbeleid los te laten en alle universitaire afdelingen naar Paddepoel te verhuizen, met uitzondering van de administratieve en representatieve organen in het Academieggebouw. Op die manier zou de samenhang tussen de verschillende onderdelen van de universiteit beter tot haar recht kunnen komen; bovendien kon er sneller en goedkoper gebouwd worden. De Groningse universiteit zou op die manier een echte campusuniversiteit worden. Overigens zag Otten ook het liefst dat het ziekenhuis de locatie aan de Oostersingel zou opgeven en zou verhuizen naar het terrein ten westen van het Reitdiep en ten noorden van de nieuwbouwwijk Vinkhuizen, waar op dat moment flink gebouwd werd.

Curatoren gaven echter geen krimp. In haar eerste rapport van maart 1968 betoogde de CUB dat het voor het behoud van de banden tussen de universiteit en de burgerij belangrijk was dat de A-faculteiten in de (noordelijke) binnenstad bleven. De campusgedachte wees de commissie af. Globaal gesproken wilde de commissie op het Harmonie-terrein een universiteitsgebouw vestigen (voor centrale studentenvoorzieningen als de Universitaire Gezondheidsdienst, een studentencafé, het Studenten Adviesbureau etcetera) en op het vergrote Hortusterrein de A-faculteiten, nog steeds inclusief de sociale wetenschappen, plus een nieuwe universiteitsbibliotheek. Maar weer bleef de kritiek niet uit. Al op 20 maart schreven de hoogleraren Kommandeur (scheikunde), De Waard (natuurkunde), H.L. Bakels (rechten en economie) en H.J.C. Berendsen (natuurkunde) een kritisch rapport over de bouwplannen van de universiteit, *Paddepoel en binnenstad*.¹⁸ Daarin bepleitten Kommandeur en de zijnen nogmaals om de A-faculteiten naar Paddepoel te verplaatsen, waar ruimte genoeg was (ook voor parkeerplaatsen!), waar geen onteigening nodig was en waar, als er goede verbindingen zouden komen, studenten toch makkelijk naar toe zouden kunnen gaan. Een belangrijk argument was ook dat integratie van de A- en B-faculteiten zonder problemen te realiseren zou zijn als alle faculteiten zo veel mogelijk op één plaats geconcentreerd werden. Als in Paddepoel al-

78 Het Alfagebouw aan de Grote Kruisstraat (officieel Alphagebouw), van 1969 tot 1989 in gebruik bij de Faculteit der Letteren. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

leen maar de natuurwetenschappen onderdak zouden krijgen, dreigde daar toch een soort ‘TH-tje’ te ontstaan, zonder veel contact met de rest van de universiteit. Bebouwing van het Hortusgebied en het Harmonieterrein met alleen maar instituten leek Kommandeur ook een onaantrekkelijke gedachte: ‘Bouwt men deze buurten vol met universitaire instituten (van buiten: kantoorgebouwen) dan heeft men overdag parkeerproblemen en ’s avonds een donkere, verlaten wijk.’¹⁹ Voor de Hortusbuurt zag Kommandeur een toekomst als studentenwijk, een ‘Quartier Martin’. ‘Een woonwijk voor burgers en studenten zal het intieme karakter van de binnenstad versterken; een “institutenwijk” zal het aantasten,’ zo besloot het rapport.²⁰

Overigens werd op dat moment in het Hortusgebied al voor de alfafaculteiten gebouwd. Zodra de planten uit de oude kassen naar Haren waren overgebracht en de kassen zelf waren afgebroken, begon eind 1966 een aannemer met de bouw van een kantoorgebouw voor de letterenfaculteit, in het bijzonder de talenstudies. Dit gebouw, dat het eerste van vele gebouwen voor de A-faculteiten zou moeten zijn, werd in de wandelgangen al gauw Alfa-1 genoemd. Eind 1968 was het gebouw klaar en na de kerstvakantie, dus in januari 1969, konden de afdelingen Frans, Duits, Engels, Scandinavisch et cetera, plus het faculteitsbureau, het nieuwe gebouw betrekken.²¹ Het gebouw, naar een ontwerp van het architectenbureau Bügel en Van de Dijk, was een rechthoekige witte doos met vijf verdiepingen, dat op geen enkele manier harmonieerde met de omgeving, zoals de oude rijks-hbs aan de overkant en de bescheiden woonhuizen in de rest van de straat. Maar daar waren de architecten ook niet op uit geweest. Binnenkort zouden die hbs en de huizen in dit gebied toch tegen de vlakte gaan om plaats te maken voor de rechthoekige bouwblokken die Zuiderhoek had getekend. Achter Alfa-1 zou

bijvoorbeeld het maar liefst dertien verdiepingen tellend hoofdgebouw van het universiteitscomplex komen, dat Alfa-1 letterlijk en figuurlijk in de schaduw zou stellen.

In het tweede rapport van de CUB, dat uitkwam in juli 1969, werd, alle discussie ten spijt, onverkort vastgehouden aan het driekernenbeleid. In de senaat waren veel hoogleraren daar niet gelukkig mee, maar toen op 8 november 1969 een openbare vergadering plaatsvond van het college van curatoren en een afvaardiging van de senaat – de eerste openbare bestuursvergadering in de Groningse universiteitsgeschiedenis – werd het plan van de CUB toch met ruime meerderheid aanvaard: vijftien stemmen voor, één tegen en één blanco. Het plan was nu om de rechtenfaculteit, de Faculteit der Letteren en de Centrale Interfaculteit in de binnenstad te houden en om de sociale wetenschappen en de Faculteit der Economische Wetenschappen naar Paddepoel te verhuizen. Voor deze faculteiten werd het ‘gamma-gebouw’ in Paddepoel ontworpen, maar dat is nooit verder gekomen dan de tekentafel. Uiteindelijk zouden de economen in 1973 een paar verdiepingen van het WSN-gebouw krijgen, terwijl de sociale wetenschappen toch weer in de binnenstad zouden blijven.²²

HERESINGEL 13: EEN ACADEMISCHE GEMEENSCHAP IN HET KLEIN

Mensen maken gebouwen, maar als die gebouwen er eenmaal staan, vormen ze ook de mensen die er wonen of werken. Of zoals Churchill het eens uitdrukte: ‘We shape our buildings, but afterwards they shape us.’ Een mooi voorbeeld van die wisselwerking tussen gebouwen en mensen leverde in de jaren rond 1970 het Instituut voor Geschiedenis, Heresingel 13 in Groningen.

Nadat de vestingwerken rondom de stad Groningen als uitvloeisel van de Vestingwet van 1874 geslecht waren, raakte Groningen al snel omzoomd door een krans van singels en plantsoenen, waar in de loop van de tijd ook allerlei universitaire gebouwen verrezen. Aan de zuidzijde van een van die singels, de Heresingel, kocht de weduwe van de hoogleraar R.A. Mees, mevrouw H.E. Mees-Gockinga, in 1893 een perceel, waarop zij nog in datzelfde jaar de Amsterdamse architect Abraham Salm Gzn. en de eveneens Amsterdamse aannemer Jacobus Koster een ruime villa liet neerzetten voor haar en haar twee kinderen. De tienjarige Willem Cornelis Mees, later hoogleraar staathuishoudkunde, agrarisch recht en sociale statistiek aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, legde op 21 juni 1893 de eerste steen. De villa is in een zeer eclectische stijl gebouwd: zij roept associaties op met een Zwitsers chalet, met koloniale huizen en hier en daar is ook al de invloed van de Jugendstil te bespeuren. In de volksmond heette de villa algauw ‘Het Zwitserse Huis’. Het huis was van alle moderne gemakken voorzien: gas, waterleiding en riolering. Later kwam daar nog elektriciteit bij. De inrichting was weelderig, met een marmeren vestibule, geornamenteerde plafonds en een schoorsteenmantel met spiegel in de eetkamer. De indeling weerspiegelt de leefwijze van de gegoede burgerij rond 1900. Op de bel-etage bevond zich naast de vestibule een spreekkamer; verder was

79 Tekening van het Instituut voor Geschiedenis, Heresingel 13, opgenomen in het tijdschrift Groniek. Tekening Yke Kramer, foto Dirk Fennema.

er een keuken en een kleine woonkamer, terwijl de hele rechterhelft van deze verdieping in beslag werd genomen door de salon (aan de voorzijde), de eetkamer (met schuifdeuren van de salon gescheiden) en een serre, die uitkeek op het Verbindingskanaal en het Zuiderpark aan de overkant daarvan. Op de eerste verdieping waren slaapkamers voor zoon en dochter (met belendende zitkamers), een slaapkamer voor mevrouw en een logeerkamer (boven de ingang). Op de tweede verdieping ten slotte bevonden zich een tweede logeerkamer,

een strijk- en linnenzolder, een bergzolder en een kamer voor de dienstboden. In de kelder vond men een wijn- en een provisiekelder (die kelder was via een trapje naast de voordeur te bereiken).

Hoelang de weduwe Mees in het huis heeft gewoond is niet bekend, maar het grootste gedeelte van de twintigste eeuw bleef het pand als woonhuis in gebruik. Dat veranderde toen in 1966 curatoren het pand aankochten en lieten verbouwen om onderdak te geven aan een van de instituten van de Faculteit der Letteren. Aanvankelijk was het de bedoeling het Frans Instituut aan de Heresingel onder te brengen. In de kelder zou dan het talenpracticum komen, waar de hoogleraar Frans Jef Tans zo trots op was. Maar toen in 1966 het besluit viel om op het terrein van de oude Hortus het Alfagebouw neer te zetten, waar nog meer mogelijkheden waren voor een mooi talenpracticum, viel het pand toe aan het Instituut voor Geschiedenis. Het chalet was echter een beetje te groot voor de historici alleen, zodat ze dus de eerste jaren inwoning kregen van de afdelingen Middel- en Nieuwgrieks en Middeleeuws Latijn van het Klassiek Instituut. Lang duurde dat niet. In 1970 vertrokken de classici naar de Haddingestraat en de Pelsterstraat en hadden de historici het rijk voor zich alleen.

Bij de verbouwing bleef de indeling van het huis goeddeels intact. De salon en de eetkamer op de bel-etage werden samengevoegd tot de bibliotheek, en de slaapkamers werden ingericht als werkkamers voor de hoogleraren en de snel in aantal groeiende medewerkers. In de keuken kwam de kamer van de hoogleraar nieuwe geschiedenis E.H. (Edzo) Waterbolk, de slaapkamer op de eerste verdieping was voor de hoogleraar middeleeuwse geschiedenis A.G. (Adri) Jongkees, en de zit- en slaapkamers van de jonge juffrouw werden de kamer van de medewerker middeleeuwse geschiedenis H.P.H. (Huub) Janssen. De badkamer met badkuip plus de eerste logeerkamer werden bestemd voor de hoogleraar nieuwste geschiedenis E.H. (Ernst) Kossmann. De zit- en slaapkamers van de jonge heer werden ten slotte het domein van de in 1970 benoemde hoogleraar contemporaine geschiedenis I. (Isaac of Ies) Lipschits (de hoogleraar oude geschiedenis Visser had een kamer bij het Klassiek Instituut in de Pelsterstraat). Op zolder kwamen collegekamers en de kelder werd verbouwd tot bronnenkelder (waar grote en kleine bronnenuitgaven stonden), kantine en keuken.

Maar niet alleen de hoogleraren en medewerkers namen bezit van Heresingel 13. De studenten deden dat net zo goed, want steeds meer begon het sociale, intellectuele én gezelligheidsleven van de studenten zich op het instituut af te spelen. De ambiance van het gebouw, dat een eigen besloten wereld suggereerde, ver weg van de faculteit, werkte dat zeker in de hand. De bronnenkelder was een ruimte voor de vergaderingen van de studenten die zich in de Aktiegroep Aktivering (AA) hadden verenigd en die na de democratisering de zetels in de instituutsraad en de afdelingsraad innamen (de Groninger Studentenbond heeft nooit voet aan de grond gekregen bij de historici). Ook het bestuur van de studievereniging Ubbo Emmius vergaderde daar wel. In de kelder was

verder een ruimte met een stencilmachine, waar deelnemers aan werkgroepen in de weer waren met moedervellen om hun referaten op tijd te vermenigvuldigen en waar ook het studententijdschrift van het instituut, *Groniek*, in elkaar werd gezet. De meer actieve studenten konden zo de hele dag op het instituut doorbrengen, met colleges, vergaderingen en het eeuwige stencilen. En tussendoor koffie slurpen bij ‘meneer Akkerman’, de stille, bedeesde, magere en oer-Groningse kantinebeheerder. Tussen sommige studenten en ‘meneer Akkerman’ ontstond in de loop der jaren zelfs een vriendschapsband, die leidde tot uitnodigingen om samen kerstfeest te vieren (Akkerman was ongetrouwd en had behoefte aan gezelschap) of tot bezoekjes aan Siddeburen, waar hij woonde. ’s Avonds was er dan regelmatig een door de studievereniging Ubbo Emmius georganiseerde lezing, in de bibliotheek, waarover in de kantine lang werd nagepraat, bij een kop koffie of vele glaasjes jonge jenever. In diezelfde kelder hing het prikbord voor mededelingen over colleges of aankondigingen van politieke bijeenkomsten. De serre was het domein van de bibliothecaresse, Alie Bolhuis, en ’s avonds het honk van de student-assistenten, die bibliotheekdienst hadden als Alie naar huis was. De rijk voorziene bibliotheek zelf was ook een ontmoetingsplaats voor de studenten, waar sommigen van hen de hele dag achter hun boeken zaten als ze niets anders te doen hadden (de Universiteitsbibliotheek werd weinig bezocht). De klassieke studentenverenigingen, zoals *Vindicat* en *Albertus Magnus*, telden weinig historici onder hun leden (*VERA* en *Unitas* waren rond 1970 verdwenen). Voor de meeste, of althans de actieve studenten geschiedenis was het instituut, met zijn uitgebreide sociale leven, een alternatieve sociëteit en men kan zelfs zeggen dat het voormalige woonhuis aan de Heresingel, waarvan de vroegere functie nog overal herkenbaar was, voor die studenten ook een soort tehuis was geworden. Er vormde zich daar rond 1970 een academische gemeenschap op kleine schaal zoals die eerder nog niet had bestaan had en die zeer bevorderlijk is geweest voor het verwerken van het onderwijs (inmiddels, nu de meeste instituten samengebracht zijn in moderne kantoorgebouwen, gaat dat heel anders).

Als kleine academische gemeenschap was het Instituut voor Geschiedenis overigens niet uniek. Over de sociaalgeografen, die tot 1970 in het pand Kranevogelweg 74 zaten, worden vergelijkbare verhalen verteld en idem dito over de filosofen, die nadien datzelfde pand betrokken. Delfgaauw had op zijn kamer een rijk met drank gevulde koelkast staan en prof. Ger Harmsen, de mossenkenner én hoogleraar dialectische en Oost-Europese filosofie, zelfs een bed (of was het een slaapbank?) Maar dat was omdat hij ver weg in De Knijpe woonde, bij Heerenveen, en niet meer met de bus naar huis kon als ’s avonds een vergadering was uitgelopen. Dat was in ieder geval de nette verklaring. Kortom, op allerlei plaatsen vormden zich dergelijke kleine academische gemeenschapjes. Studenten dachten dat het altijd zo geweest was en altijd zo zou blijven, maar in werkelijkheid was dit een kortstondig, uniek verschijnsel in de geschiedenis van de universiteit.

STRIJD OM DE HARMONIE

Terwijl er hard gewerkt werd aan het Biologisch Centrum en het Alfa-gebouw, vond binnen de Diepenring de eindstrijd plaats om De Harmonie in de Oude Kijk in 't Jatstraat. In 1963 had de gemeenteraad besloten een modern cultuurcentrum te bouwen op het terrein van de oude Veemarkt, aan de Trompsingel. Daardoor zou De Harmonie, vanouds het centrum van het culturele leven van de stad Groningen en de locatie waar het zwaar door de gemeente gesubsidieerde Noordelijk Filharmonisch Orkest speelde, overbodig worden.²³ Na ingewikkelde onderhandelingen, waar ook het rijk bij betrokken was, verkocht de Sociëteit De Harmonie het inmiddels behoorlijk verwaarloosde gebouwencomplex in 1964 aan de gemeente, die het weer doorverkocht aan de universiteit (zie hiervoor p. 154). In de prijs was ook het bedrag inbegrepen dat de gemeente aan Sociëteit De Harmonie zou verstrekken om een nieuw tehuis voor de sociëteit te bouwen in de Kreupelstraat, aan de voet van de Martinatoren.²⁴ Verder moest de universiteit ermee akkoord gaan dat zij pas de beschikking zou krijgen over het gebouw als het cultuurcentrum klaar was en het orkest kon verhuizen, wat naar verwachting in 1971 zou gebeuren. Wel kon de universiteit achter op het terrein in 1968 al een semi-permanent, twee bouwlagen tellend en uit geprefabriceerde elementen bestaand onderkomen voor enkele studentenvoorzieningen neerzetten, voor de Universitaire Gezondheidsdienst, het Studenten Adviesbureau, de Stichting Studentenhuisvesting en nog een paar organisaties op het gebied van de algemene studentenbelangen.²⁵ Ten slotte had de universiteit bij de aankoop van het terrein erin moeten berusten dat aan de zuidkant van het perceel een strook langs de bestaande Uurwerkersgang in handen bleef van de gemeente, die daar een verkeersdoorbraak in de richting van de binnenstad wilde realiseren. De biljartzaal van De Harmonie, waar ook tentoonstellingen en turntoernooien werden gehouden, viel dus buiten de aankoop. Maar de universiteit was akkoord gegaan, omdat zij grootse plannen had met het terrein, vooral voor de huisvesting van de snelgroeiende A-faculteiten. So far so good.

Al voor de overdracht van De Harmonie aan de universiteit waren burgers in verzet gekomen tegen de voorgenomen sloop van het gebouw. Musici, architecten, journalisten en kunstenaars wezen op de unieke akoestische kwaliteiten van de grote zaal en op de architectonische waarde van het gebouw. De concertzaal, die uit 1891 dateerde, kon de vergelijking doorstaan met de zaal van de Musikverein in Wenen en het Concertgebouw in Amsterdam. Er werd een Studiegroep Binnenstad gevormd, die ook wel, naar de grote gangmaker, de architect Piet Reijenga, architect bij het Groningse architectenbureau Oom en Kuipers, de groep-Reijenga werd genoemd. Namens Oom en Kuipers liet Reijenga TNO in Delft nagalmproeven doen die uitwezen dat de akoestiek inderdaad van wereldklasse was.²⁶ Reijenga maakte in 1965-1966 ook een plan voor de bebouwing van het Harmonieterrein, waarin de concertzaal behouden bleef en een ruime doorgang naar het Broerplein werd gecreëerd door sloop van het Laboratorium voor Hygiëne en de aangrenzende bebouwing op de hoek van de Broerstraat en de Oude Kijk in 't Jatstraat. Zowel achter op het Harmonieterrein als aan de zuidkant ervan tekende Reijenga hoogbouw voor de universiteit (doorlopend tot aan een verbrede Turf-torenstraat).²⁷ De groep-Reijenga kreeg steun van alle kanten, ook van de Groningse pers, die het verzuilde verleden losliet en niet meer klakkeloos de koers van de partijen

in de raad volgde. Zelfs het sociaaldemocratische dagblad *Het Vrije Volk* ging om, zeker nadat in 1963 Kees Wiese was aangetreden als redacteur voor cultuur en universitair leven en kritisch ging schrijven over de regentencultuur van de plaatselijke afdeling van de PvdA. Maar de gemeente en de universiteit waren niet zomaar van zins hun koers te wijzigen. In de gemeenteraad waren de CPN en de PSP weliswaar kritisch over het beleid van de gemeente, maar de PvdA hield voet bij stuk. Als de universiteit de concertzaal van De Harmonie zou aanhouden, zou het plan voor het Cultuurcentrum op de Vee-markt weer in gevaar komen. Ook president-curator Polak, die flink onder druk gezet werd door het gemeentebestuur, wees elke suggestie van de hand om de concertzaal een plek te geven in de toekomstige universitaire bebouwing. Toen hij op 3 augustus 1966 bezoek kreeg van Reijenga om te praten over het behoud van de concertzaal, liet hij de architect onomwonden weten dat hij die zaal 'een oud kavalje vond, alleen maar goed om afgebroken te worden'.²⁸

De gemeente weigerde dus terug te komen op het vroeger genomen besluit om De Harmonie af te breken en legde een brief van 12 november 1966 die door vele kunstenaars was ondertekend 'ter kennisneming' opzij.²⁹ Terwijl in 1967 wel drie discussieavonden werden gehouden over het verkeersplan van Goudappel, wilde het college van B en W geen discussie meer over De Harmonie. Maar de groep-Reijenga, die meer en meer sympathisanten kreeg, gaf niet op en richtte in 1967 de stichting Redt De Harmonie op. In de senaat (die niet over de gebouwen ging overigens) was brede steun voor het plan van Reijenga en rector magnificus s'Jacob sprak zich duidelijk uit vóór dit plan. In september 1967 slaagde de stichting er zelfs in De Harmonie op de voorlopige lijst van rijksmonumenten te krijgen, al werd dat een dikke week later weer teruggedraaid. Burgemeester en curator J.J.A. Berger, gesteund door president-curator Polak, was daarvoor speciaal bij minister Marga Klompé van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk op bezoek geweest (het voorgebouw van De Harmonie bleef wel op de lijst staan). Die manoeuvre van Berger wekte verbazing, ongeloof en woede, en het bleek steeds duidelijker dat het plan vooral voor de burgemeester een prestige-kwestie was geworden. In oktober 1967 kreeg het gemeentebestuur opnieuw de steun van de gemeenteraad.

Ondertussen was het, zoals vermeld, de CUB duidelijk geworden dat het terrein van De Harmonie te klein was om de alfa- én de gamma-faculteiten te huisvesten, en dat het Harmonieterrein beter bestemd kon worden voor de bouw van een zogenaamd Universiteitshuis (U-huis). Zuiderhoek maakte daar een plan voor dat nog duidelijker dan het plan van Reijenga een open verbinding zou krijgen met het Broerplein, waar de Martinuskerk zou worden afgebroken om een nog ruimer Broerplein te krijgen (ook het Laboratorium voor Hygiëne en Bacteriologie naast het Academiegebouw zou moeten wijken). Dit plan werd in het tweede rapport van de CUB van juli 1969 gepresenteerd. Maar als De Harmonie (waar in juni 1969 overigens nog het grote lustrumfeest van de universiteit was gehouden) niet langer voor de A-faculteiten bestemd werd, zagen velen helemaal geen reden meer om de concertzaal af te breken. De Gronstra haakte daarop in door eind 1969 een eigen plan te maken, waarin het Harmoniecomplex een sociaal-cultureel centrum werd voor de hele bevolking van Groningen.³⁰ De architect ir. Jan Heeling (van architectenbureau P.L. de Vrieze) was bereid dit in een schets-tekening uit te werken. In januari 1970 kwam de Gronstra daarmee naar buiten in de

80 Harmonieterrein vóór de sloop van de concertzaal (middenachter). Het terrein werd zolang voornamelijk gebruikt als parkeerplaats. RHC Groninger Archieven.

brochure *In Harmonie*. Een voorbeeld, dat als adres werd ingediend bij de gemeenteraad. Die zou namelijk op 12 januari een beslissing nemen over het ontwerp van architect M. Duintjer voor het Cultuurcentrum De Oosterpoort. De Gronstra vroeg de gemeenteraad nog geen beslissing te nemen, maar een aantal hearings over de beide plannen (van Zuiderhoek en Heeling) te houden. De gemeenteraad ging daar, ondanks verzet van twee PvdA-vertegenwoordigers in de gemeenteraad, de drieëntwintigjarige student economie J.K.T. Postma en de tweeëndertigjarige medewerker bij criminologie Jac. van Weringh, niet op in en keurde de begroting voor het nieuwe cultuurcentrum aan de Trompsingel goed.³¹ In 1971 startte de bouw.³²

Het doek leek nu wel te zijn gevallen voor de concertzaal. In december 1971 werd het laatste concert in De Harmonie gegeven en een ultieme poging van de nieuwe, na de gemeenteraadsverkiezingen aangetreden PvdA-wethouder Max van den Berg en de eveneens nieuwe PvdA-fractievoorzitter Jacques Wallage om De Harmonie te restaureren werd in een zitting van de gemeenteraad van 11 december weggestemd. Ook een petitie die studenten, docenten en technisch en ondersteunend personeel aan de gemeenteraad aanboden bracht de raad niet op andere gedachten. Omdat het gebouw inmiddels zeer bouwvallig was geworden (tijdens concerten vielen wel eens delen van het stucwerk uit het plafond), besloot het universiteitsbestuur op 20 december 1971 op voorstel van het dagelijks bestuur tot sloop van de concertzaal en behoud en restauratie van het karakteristieke voorgebouw (als daar geld voor zou komen). Het gebouw werd afgesloten en er verscheen een bordje 'INSTORTINGSGEVAAR. Toegang tot dit terrein voor eigen risico'. Op 26 maart 1973 begon de firma Postma uit Leeuwarden

met de sloop. Het puin werd gebruikt om her en der in de provincie opritten bij boerderijen mee te verharderen of sloten te dempen.³³ En wat kwam er voor in de plaats? Het Noordelijk Filharmonisch Orkest moest tijdelijk (tot 1973) spelen in de net gereedgemaakte Evenementenhal, waarvan de akoestiek door iedereen als zwaar onvoldoende werd beschouwd. Zou het in De Oosterpoort veel beter worden? Toen de plannen voor het cultuurcentrum werden gepresenteerd, op 23 januari 1967, gaf de aangetrokken akoestisch adviseur al ruiterslijk toe dat de akoestiek in de grote zaal het nodige te wensen over zou laten, omdat de architect beslist een vierkante zaal wilde bouwen en geen langwerpige, wat voor de akoestiek veel beter was geweest. Ik kon, zei hij, 'de vormdrift van de architect niet beteugelen'.³⁴ Al met al vormt de sloop van de concertzaal in De Harmonie, met haar sublieme akoestiek, een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de universiteit, een daad van cultureel barbarisme waarvoor overigens de gemeente de hoofdaansprakelijke is.

REVOLUTIE OP HET STADHUIS

In deze periode manifesteerde zich binnen de PvdA in Groningen een nieuwe lichte jong socialisten, die wilden breken met het op sloop en afbraak gerichte bouwbeleid van de gemeente en hun eigen PvdA-raadsleden en wethouders.³⁵ Tot de groep nieuwlichters behoorden twee voormalige sociologiestudenten, de al genoemde Max van den Berg en Jacques Wallage (de oud-voorzitter van de Gronstra).³⁶ Zij wilden een nieuwe manier van politiek bedrijven, waarin het bestuur niet zo ver af stond van de burgers als vroeger. Hun geluid vond steeds meer weerklank en Van den Berg werd eind 1969 zelfs voorzitter van het gewest Groningen van de PvdA. Deze groep stuurde aan op verjonging van de kieslijst en wilde bijvoorbeeld in het programma opgenomen hebben dat de discussie over De Harmonie heropend moest worden. Zoals gezegd hadden deze interventies geen succes en hielden de andere partijen en de oudere garde binnen de PvdA die discussie tegen. Van den Berg en Wallage konden De Harmonie niet redden. Maar de komst van deze nieuwlichters leidde wel tot een grote schoonmaak binnen de plaatselijke PvdA. Op de nieuwe lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen van juni 1970 keerden slechts zes van de zittende raadsleden terug en verschenen nu ook de namen van vernieuwers als Van den Berg (op nummer 3) en Wallage (op nummer 5). De generatie PvdA'ers die leiding had gegeven aan de wederopbouw in de stad, was zo goeddeels onttroond. Bij de verkiezingen kreeg de PvdA 13 van de 39 zetels in de gemeenteraad en de CPN, die na de semirevolutionaire gebeurtenissen in de strokarton het jaar daarvoor sterk in populariteit gestegen was, ook onder studenten, kwam zomaar uit op 6 zetels. In de nieuwe gemeenteraad werd Wallage voorzitter van de PvdA-fractie en Van den Berg, die een baan bij sociologie opzegde, werd wethouder voor cultuur, stadsontwikkeling en verkeer.³⁷ Hij was met zijn 24 jaar de jongste wethouder van Nederland. Met zijn lange haar, zijn baard, zijn pijp en zijn informele kleding was hij een ongewone verschijning in het college van B en W, een duidelijk teken dat de tijden aan het veranderen waren.

Ook het optreden van Van den Berg was heel anders dan dat van zijn collega's en voorgangers. Hij stond voor openbaarheid van vergaderen, voor het betrekken van

burgers bij het beleid en voor een nieuwe visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de stad. Hij zocht voortdurend de publiciteit en liet regelmatig merken van mening te verschillen met zijn medewethouders. Voor hem was het besturen van de stad niet het oplossen van technische problemen, maar het maken van politieke keuzes, en zijn collega's hadden dat maar te accepteren. Tot op zekere hoogte deden zij dat ook. Ze vonden het goed dat Van den Berg met behulp van gemeentelijke en externe deskundigen een nieuwe schets voor het ruimtelijk beleid van de gemeente maakte. In de *Doelstellingnota* uit 1971 presenteerde dat team een radicaal nieuwe kijk op de toekomst van de binnenstad. Voorop stond nu dat de binnenstad de ontmoetingsplek bij uitstek van het stedelijk leven moest zijn, waar ruimte was voor winkelen, werken, wonen, studeren én cultuur, functies die het vorige stadsbestuur juist had willen scheiden. De nota gaf voetgangers en fietsers voorrang boven automobilisten, wilde een streep halen door allerlei saneringsplannen, achtte sloop alleen in uitzonderlijke gevallen toegestaan, en zag af van de aanleg van brede aanvoerwegen rond de binnenstad. Deze gedachten werden uitgewerkt in de nota *Doelstelling Binnenstad Groningen*, die in mei 1972 aan de raad werd voorgelegd. Maar bij de andere partijen en ook bij een deel van zijn eigen fractie was er geen brede steun voor te vinden.

De bom barstte toen in oktober 1972 een conflict ontstond over de begroting van de gemeente voor 1973. Daarbij kwam Van den Berg weer tegenover de andere partijen en de meeste van zijn collega-wethouders te staan. Een motie van wantrouwen die toen door de oppositie werd ingediend, haalde het echter verrassend genoeg niet, met als gevolg dat het college van B en W uit elkaar viel. Een lijmpoging leverde niets op en daarom formeerde Wallage, hoogst ongebruikelijk, in plaats van een *afspiegelingscollege* een *meerderheidscollege* van PvdA, CPN en D'66, dat kon rekenen op de steun van 20 van de 39 zetels. Van den Berg bleef wethouder en Wallage schoof door van de raad naar het college van B en W (hij nam toen ontslag bij de afdeling Planologie van de Subfaculteit der Geografie). In de tijd die nog restte (tot de verkiezingen in 1974) kon het college nog maar weinig uitrichten, maar de nota *Doelstelling Binnenstad Groningen* werd nu wel grondslag voor het ruimtelijke beleid. Voor de binnenstad had dit als gevolg dat hij niet meer moest worden beschouwd als een machine die zo effectief mogelijk moest functioneren, maar als de huiskamer van de gemeente, waar de menselijke maat herkenbaar moest zijn en blijven. Trefwoorden waren compactheid, bereikbaarheid, kleinschaligheid, verwevenheid van functies, beperkte bouwhoogte en respect voor de historisch gegroeide structuur van de stad. Het nieuwe bouwbeleid ging ook uit van de betrokkenheid van de bevolking en was daarmee tevens een uiting van de democratisering die ook in andere geledingen van de samenleving doorbrak. Maar ook buiten de binnenstad zou te merken zijn dat de tijd voor modernistische en rationalistische grootschaligheid voorbij was en dat 'herbergzaamheid' nu de toon aangaf. Bijvoorbeeld in de nieuwe woonwijk Beijum, waar het woonerf de plaats innam van de galerijflat.

Het nieuwe gemeentelijke beleid dwong de universiteit tot het herzien van haar plannen met betrekking tot de binnenstad. Daarom stelde de universiteitsraad op 13 juni 1974 de Commissie Herbezinning Huisvesting en Ruimtelijke Ordening (CHH) in.³⁸ Daarin waren zowel eigen deskundigen, zoals de hoogleraar planologie G.J. van den Berg (de vroegere leidinggevende van Wallage), als externe deskundigen opgenomen, zoals de Amsterdamse architect en Delftse hoogleraar Herman Hertzberger, die

ook meewerkte aan de uitwerking van het nieuwe gemeentelijke beleid. Het rapport van deze commissie was in december 1975 gereed en werd in januari 1976 door de universiteitsraad overgenomen. In de kern kwam het rapport neer op een voortzetting van het driekernenbeleid, maar nu aangepast aan nieuwe bouwidealen en rekening houdend met de visie van de gemeente Groningen op de ruimtelijke ordening van de stad. Vooral voor het Hortusgebied, waar de A-faculteiten en de universiteitsbibliotheek moesten komen, behelsde dit een grote ommezwaai. De bestemming bleef dezelfde, maar de vormgeving, waarvoor Hertzberger een paar ontwerpen maakte, zou heel anders worden. Megalomane plannen als die van Zuiderhoek voor een grote, homogene universitaire institutenwijk in dat gebied waren passé, het accent lag nu veel meer op het invoegen van nieuwbouw in de bestaande bebouwing. Niet meer hele straten tegen de vlakte gooien, maar binnenruimten bebouwen. Ook zou de bezonning van de bestaande huizen in stand blijven door aanpassing van de bouwhoogte. Dit plan spoorde perfect met het gemeentelijk beleid en bij het realiseren van nieuwe gebouwen, mogelijk gemaakt doordat de bouwstop in 1973 was opgeheven, leek goede samenwerking met de gemeente in het verschiet te liggen.

Alleen de Dienst Huisvesting en Bouwzaken (DHBZ), sinds 1971 de opvolger van de afdeling Bouwvoorzieningen, was tegen. In een soort tegennota van 28 augustus 1975, *De universiteit en het Hortusgebied*, liet de dienst merken niet veel te begrijpen van de wens om de Hortusbuurt zo veel mogelijk intact te laten. 'De Hortuswijk is ontstaan in een periode [de negentiende eeuw] en onder omstandigheden die getuigen van een individualisme zonder sociale verbanden. De soort kleinschaligheid en kleinkorreligheid waarvan in deze wijk sprake is, getuigen daarvan en van een geestelijke armoede van die tijd.' Men vroeg zich af of het gerechtvaardigd was dat 'onder alle omstandigheden de nieuwbouw zich per definitie dient te voegen naar de kleinschaligheid en de korrelgrootten, die getuigenis zijn van een zo weinig opwekkende periode in de westerse maatschappij.'³⁹ Ook het idee van Hertzberger om vooral de binnenerven van de woonblokken op te vullen kon op weinig begrip rekenen:

Het doet denken aan de tijd van de reformatie, waarin schuilkerken werden gebouwd en waarmede a.h.w. werd aangegeven dat daar activiteiten plaatsvonden, die naar het oordeel van de gemeenschap van die tijd eigenlijk niet toelaatbaar waren. Het is juist en goed dat de universiteit het tijdperk van de ivoren toren (een prachtig voorbeeld daarvan is het Academiegebouw) heeft verlaten. Het lijkt echter wat al te ver gaan de universiteit thans volgens het schuilkerk-principe terug te drukken naar binnengebieden, verscholen achter huizenblokken.⁴⁰

Volgens DHBZ moest de universiteit juist aan de straatwanden 'het eigen gezicht' laten zien, in een bij de omgeving passende schaal. Om te illustreren wat men bedoelde, schetste de dienst een alternatief plan, waarin onder andere de Grote Kruisstraat versmald werd en een open plein tussen het Alfagebouw en de rijks hbs werd ontworpen. Het maakte echter allemaal niet veel meer uit, want de tijd waarin dit soort grootschalige plannen op brede instemming kon rekenen, was zo langzamerhand wel voorbij.

EEN MULTIFUNCTIONEEL GEBOUW IN PADDEPOEL

De bouwstop was in 1973 dan wel opgeheven, maar de ruimtenood van de universiteit was tijdens de bouwstop alleen maar groter geworden, zeker bij de A-faculteiten. Daarom had de universiteit een aantal particuliere panden gehuurd om in de ruimtebehoefte van die faculteit te voorzien. Zo verhuisde het Klassiek Instituut in 1977 van de Pelster- en Haddingestraat naar het pand van de Rabobank op de hoek van de Pleiadenlaan en de Zonnelaan, halverwege de binnenstad en het Paddepoelsterrein. Een heel gelukkige oplossing was dit niet, omdat de huur van dergelijke panden op de langere termijn duurder uitviel dan nieuwbouw. Daarom kwam het ministerie van Onderwijs op 25 februari 1976, toen ambtenaren van het ministerie van het college van bestuur in Groningen uitleg kregen over het rapport van de CHH, met het aanbod om op korte termijn geld beschikbaar te stellen voor een multifunctioneel gebouw van 10.000 m², om daarmee de ergste ruimtenood te lenigen.⁴¹ Het college reageerde aanvankelijk afhoudend: zo'n groot gebouw zou op korte termijn alleen in Paddepoel realiseerbaar zijn, maar de faculteiten die het meest om ruimte zaten te springen zouden volgens het CHH-rapport juist in de binnenstad blijven. Het college wilde ook niet zomaar een groot verzamelgebouw in Paddepoel 'neerkwakken', en liever een uitgewerkt plan opstellen en in de tussentijd nog meer huurpanden in gebruik nemen. Het ministerie bleef echter aandringen en in juni ging het college overstag: het nieuwe gebouw in Paddepoel zou onderdak bieden aan een deel van de natuurwetenschappen (natuurkunde zat nog altijd gedeeltelijk in het laboratorium aan de Westersingel), de geografie, de prehistorie, de sterrenkunde en de 'economische drie', de faculteiten economie, econometrie en bedrijfskunde.

De plannen voor dit verzamelgebouw werden ook aangegrepen om in de stedenbouwkundige opzet van Paddepoel meer samenhang te brengen. Er stonden nu (behalve het sportcomplex) alleen het WSN-gebouw en het prekandidatengebouw voor natuur- en scheikunde (met een aanbouw voor postkandidaten in de scheikunde), recht tegenover elkaar en gescheiden door een rechthoekige vijver. De 'bewoners' van dit gebied ervoeren het geheel als 'onherbergzaam', het ontbrak aan de beslotenheid die in deze tijd in de mode was. Haskoning probeerde dit te verhelpen door het nieuwe gebouw boven de vijver te situeren en het door loopbruggen zowel met het WSN-gebouw als met het prekandidatengebouw van natuurkunde te verbinden. Omdat die loopbrug naar natuurkunde de centrale Zernikelaan overbrugde, werd ook een soort toegangspoort gesuggereerd. Het bureau Oom en Heling kwam met een andere oplossing: ten noorden van de vijver werd een halfcirkelvormig gebouw van drie bouwlagen geprojecteerd, dat voor degenen die Paddepoel inreden een visuele afsluiting van het gebied zou vormen. DHBZ gaf de voorkeur aan dit ontwerp van Oom en Heling en in juni 1977 ging de eigenlijke ontwerp opdracht naar de architectengroep Bijleveld, Grit & Gunnink. Dit bureau groepeerde ten noorden van de vijver een aantal zeshoekige, geschakelde blokken losjes in een halve cirkel, met de open zijde naar de vijver gericht. De honingraatvorm die uit de plattegrond van veel nieuwbouwwijken uit die tijd bekend is en die een suggestie van geborgenheid en beslotenheid moest wekken, werd hier ook toegepast. In het gebouw kwam ruimte voor sterrenkunde, theoretische natuurkunde, een centrale kantine, een aantal collegezalen en een bibliotheek.

Op 16 april 1980 sloeg staatssecretaris Klaas de Jong Ozn., in het eerste kabinet-Van Agt belast met het bouwbeleid voor het onderwijs, de eerste paal voor wat tegenwoordig de Kapteynborg is; in 1983 zou het klaar zijn.⁴²

DE NIEUWE UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK

Het multifunctionele gebouw in Paddepoel bracht geen verlichting voor de uit hun behuizing barstende A-faculteiten in de binnenstad. Die faculteiten zouden volgens het CHH-rapport in de binnenstad blijven, in de Hortusbuurt, waar Alfa-1 al stond, en op de plek van De Harmonie, waar de concertzaal inmiddels gesloopt was. Maar voordat daarover knopen werden doorgesloopt, moest nog een ander probleem worden opgelost: de keuze van de locatie van de nieuwe Universiteitsbibliotheek. De A-faculteiten en de UB vormden een koppel: waar de UB kwam, moesten ook die faculteiten in de buurt zijn, en omgekeerd.⁴³

In 1964 was mr. W.R.H. (Wim) Koops de bibliothecaris van de Groningse universiteit geworden. Hij was uit een heel ander hout gesneden dan zijn voorganger, S.J. Bouma. Deze was nog het type geweest van de geleerde bibliothecaris (hij was gepromoveerd in de theologie), terwijl Koops, die direct na de oorlog rechten had gestudeerd in Groningen, meer een manager was, zij het wel een manager met een grote liefde voor het boek en voor kunst. Na zijn studie werkte hij eerst enige tijd bij de provinciale griffie in Groningen en na een kort verblijf op het ministerie van Onderwijs in Den Haag was hij in 1955 in dienst getreden bij J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij in Groningen. Hij beheerde daar de uitgaven voor het voorbereidend en middelbaar onderwijs. In 1962 werd hij onderdirecteur. Maar een benoeming als bibliothecaris van zijn oude universiteit was kennelijk nog aantrekkelijker dan een baan in het bedrijfsleven.⁴⁴

Al kort na zijn benoeming kwam Koops tot de conclusie dat het bedrijf waarover hij de leiding kreeg, in een volstrekt verouderd gebouw huisde. De Universiteitsbibliotheek beschikte over een boekenmagazijn uit 1898 en een hoofdgebouw uit 1919, weggestopt tussen de Martinuskerk aan het Broerplein en de huizen en winkelpanden aan de Oude Kijk in 't Jatstraat en de Zwanestraat. De monumentale ingang was te bereiken via een onooglijk steegje dat uitkwam op de Zwanestraat. Indertijd waren de gebouwen op hun taak berekend, maar rond 1965, toen de boek- en tijdschriftproductie zo snel toenam dat al gesproken werd over een 'informatie-explosie', was de behuizing veel te krap geworden. Niet alleen was er behoefte aan meer opslagruimte, ook het personeel had voor het catalogiseren, uitlenen en bestellen van de boeken en tijdschriften meer ruimte nodig. Dat personeel werkte namelijk niet alleen voor de Universiteitsbibliotheek, maar ook voor de tientallen faculteits- en instituutsbibliotheken verspreid over de stad. Die voerden allemaal hun eigen aankoopbeleid, maar het bestellen en catalogiseren lieten zij door de UB doen. Met kunst en vliegwerk slaagde Koops erin de bibliotheek extra ruimte te bezorgen. De aanschaf van compactkasten (verrijdbare boekenstellingen) vergrootte de opslagruimte aanzienlijk en in 1969 kreeg de bibliotheek de beschikking over twee panden in de Oude Kijk in 't Jatstraat, de nummers 5 en 7. In het eerste kwam de nieuwe ingang van de UB.⁴⁵ Later konden in fasen ook Oude Kijk in 't Jatstraat 9 en 11 bij de UB getrokken worden.⁴⁶ Deze panden lagen aan de andere

kant van een steeg, maar via een voor dat doel aangebrachte luchtbrug konden de personeelsleden van de UB die twee panden vanuit nummer 7 bereiken zonder buitenom te hoeven. Voor de opslag van minder courante boeken en tijdschriften kreeg Koops de beschikking over een paar hulpmagazijnen, eerst in het Biologisch Centrum in Haren en later ook in een pand aan de Hoge der A 10 (daar werd toen ook een dependance van het uitleenbureau ingericht). De bibliotheek werd op die manier uit de brand geholpen, maar niet voor lang en Koops drong er steeds nadrukkelijker op aan plannen te maken voor een nieuwe bibliotheek. In een *Knielpuntennota* uit 1973 bracht hij de benarde positie van de Universiteitsbibliotheek nadrukkelijk onder ogen van het college van bestuur.⁴⁷

Het college van bestuur reageerde door in 1974 een commissie van de universiteitsraad te installeren, de Universitaire Bibliotheekcommissie (UBC). Die moest een inventarisatie maken van de bestaande en benodigde bibliotheekvoorzieningen en tevens advies uitbrengen over de toekomst van de UB. Haar interim-rapport van februari 1975 bevestigde alle klachten van Koops. Er was inderdaad sprake van een groot personeels- en ruimtetekort en gegeven de explosieve groei van de literatuur moest dit leiden, en had dit al geleid, tot grote achterstanden in het catalogiseren van nieuwe literatuur en het terugschroeven van de dienstverlening. Het definitieve rapport van de UBC van begin 1976 herhaalde deze conclusies, drong aan op betere coördinatie tussen de UB en de instituutbibliotheken en onderstreepte nog eens dat snel een nieuw gebouw nodig was, liefst ook met voldoende parkeergelegenheid voor personeel en bezoekers. Als mogelijke locatie van de nieuwe UB dacht de commissie aan het Hortusterrein, waar ook de Faculteit der Letteren zou komen, de grootste 'klant' van de UB.

Het college van bestuur aanvaardde de conclusies van de UBC en liet alvast weten dat de medewerkers van de Universiteitsbibliotheek mochten beginnen met het opstellen van een programma van eisen voor een nieuwe bibliotheek (men kwam uit op een benodigde oppervlakte van bruto 19.000 m²). Maar het vinden van een geschikte locatie was veel moeilijker. Er waren al enige tijd drie opties in beeld: in Paddepoel, in het Hortusgebied en op de oude plek, in en achter de Martinuskerk. De hoogleraar scheikunde Kommandeur pleitte met enkele leden van de universiteitsraad voor verhuizing naar Paddepoel, waar volop ruimte was; Koops voelde zelf veel meer voor de Hortus, vanwege de band met de letterenfaculteit, terwijl de gemeente Groningen de UB beslist in de binnenstad wilde houden, op de oude plek. Dit was in lijn met de nota *Doelstellingen Binnenstad Groningen*, die inmiddels de grondslag was geworden voor het binnenstadsbeleid van de gemeente. Volgens wethouder Van den Berg moest de binnenstad functioneren als ontmoetingsplaats voor alle inwoners van Groningen en paste een verhuizing van de UB naar de Hortus, laat staan Paddepoel daar niet bij. Hij zag de UB als een grote publiekstrekker en vertrek naar de rand van de stad was voor hem onbespreekbaar. Vestiging van de UB in en achter de Martinuskerk verloor hem tegelijk van een ander probleem: wat te doen met die kerk? De kerk was tot 1960 nog de kathedraal van het bisdom Groningen geweest, maar had die positie moeten afstaan aan de kleinere en ranke Jozefkerk aan de Radesingel. De Martinuskerk stond daardoor leeg, als een rood, dood, volumineus brok steen in de binnenstad. De zijmuren hadden in de afgelopen jaren alleen maar gediend als achtergrond voor vele studentenprotesten op het Broerplein en waren heel geschikt om posters en plakaten op te plakken. De kerk stond op de monumentenlijst en kon dus niet zomaar gesloopt worden.

Een van de adviseurs van Van den Berg, de architect Hertzberger, maakte al in 1975, toen de keuze van een architect nog helemaal niet aan de orde was, een schetsontwerp van een nieuwe universiteitsbibliotheek in en achter de Martinuskerk. In een toelichting op zijn ontwerp zette hij de ideologische achtergronden uiteen van de keuze voor deze plek en dit ontwerp:

Opname in de binnenstad vraagt van de universiteit dat zij zichzelf meer openstelt naar buiten, en in die zin is toegankelijkheid het stedenbouwkundige equivalent van een moderne, exclusieve [sic], meer democratische instelling. De bibliotheek zou zich niet als 'geheugen' maar meer nog als 'bewustzijn' van de universiteit kunnen opstellen en daarmee fungeren als een 'poort' naar de stad en samenleving.⁴⁸

In een interview in *Het Parool* in oktober 1976 lichtte Hertzberger zijn ontwerp nader toe. Hij vond de Martinuskerk, ooit gebouwd door P.J.H. (Pierre) Cuypers, karakteristiek voor de Nederlandse kerkenbouw van de negentiende eeuw en dus waard om te behouden. Maar hij had ook een heel aparte opvatting over de aard van de bibliotheek van een universiteit:

Het ontwerp is een serieuze poging om dingen – in dit geval boeken – die tot nog toe alleen toegankelijk waren voor een bepaalde klasse, bereikbaar te maken. Mijn bijdrage als architect aan een stukje klassenstrijd. Die kerk-bibliotheek moet een overdekt stuk stad worden, waar je lekker even kunt zitten, koffie drinken, leuke dingen doen (ja, werken natuurlijk ook en studeren), maar zo breng je mensen, die anders niet naar binnen durven, spelenderwijs in contact met boeken. De taken die van oudsher voor de bibliotheek gelden, moeten gedecentraliseerd worden, de nieuwe functie van informatie- en communicatiecentrum moet meer terrein winnen.⁴⁹

Jammer alleen dat er al zo'n stadsbibliotheek was, namelijk de Openbare Bibliotheek, die toen gevestigd was aan de Vismarkt, en jammer ook dat in het ontwerp helemaal geen rekening was gehouden met dienstruimten. Zelfs de toiletten ontbraken. Democratie en zakelijkheid gingen hier niet bepaald samen en het ontwerp verdween snel van tafel.⁵⁰

Het gaat te ver om de strijd over de beste locatie van de nieuwe UB in extenso te behandelen. Het college van bestuur en de gemeente Groningen stonden in 1976 lijnrecht tegenover elkaar: het college vond de ruimte in en achter de Martinuskerk te gering en werd daarin nadrukkelijk gesteund door de bibliothecaris en een tweetal commissies die de materie bestudeerden, maar de gemeente wilde ook niet van haar standpunt afwijken dat de UB op de oude plek moest blijven. Des te verrassender was het dat toen wethouder Van den Berg en collegevoorzitter Ter Borch op 11 januari 1977 naar Den Haag trokken om hun geschil aan staatssecretaris Klein voor te leggen, beide heren in de trein naar Den Haag toch tot een vergelijk wisten te komen. Ter Borch was bang dat vasthouden aan de locatie in het Hortusgebied, waar de wethouder mordicus tegen was en waar intussen ook het Buurtcomité Hortusgebied zich tegen had gekeerd, uiteindelijk onverstandig was. De buurtbewoners wilden de Hortus behouden als woongebied en kondigden aan bezwaar te gaan maken tegen een groot bouwblok als dat van de UB, wat voor jaren vertraging kon zorgen. Dat zou als gevolg kunnen hebben dat de UB toch naar Paddepoel zou verhuizen en werd losgekoppeld van de meeste gebrui-

kers, die in de binnenstad zaten. Maar ook Van den Berg deed water bij de wijn. Hij was bereid de Martinuskerk van de monumentenlijst te halen en te laten slopen, om zo meer ruimte te creëren voor de bibliotheek. Van den Berg en Ter Borch legden dit voor aan de verraste Klein, die zelf nog wel degelijk voorstander bleef van vestiging in Paddepoel, maar ook bereid was alle opties nog eens goed te laten doorrekenen. Bij thuiskomst in Groningen viel iedereen natuurlijk over Ter Borch heen, maar het college van bestuur had gekozen en liet zich daar niet meer van afbrengen. Ook toen een speciale commissie, de Stuurgroep Nieuwe Universiteitsbibliotheek (STUNUB), die de bouw moest begeleiden, concludeerde dat de Martinuslocatie bibliotheektechnisch echt de minst geschikte optie was, bleef het college vasthouden aan die locatie. Op 27 oktober 1978 kreeg het college de universiteitsraad daarin mee en daarmee was de kogel door de kerk.

De architect was toen al aan het werk. In 1977 was de keus gevallen op P.H. (Piet) Tauber uit Alkmaar (toen ook nog hoogleraar in Delft), die eerder de Provinciale Bibliotheek aan de Boterhoek in Leeuwarden had ontworpen. Formeel moest Tauber ook schetsen maken voor een bibliotheek in Paddepoel en in het Hortusgebied, naast het Alfagebouw, maar dat was uitsluitend nog voor de vorm. Belangrijker was dat hij bij het uitvoeren van zijn opdracht rekening moest houden met een flink aantal eisen van de gemeente, die zich op ongekende wijze met de bouw van de nieuwe UB bleef bemoeien. Zo moesten de panden aan de Oude Kijk in 't Jatstraat zo veel mogelijk behouden blijven (de gemeente wilde het kleinschalige karakter van de bebouwing aan deze straat zo min mogelijk schaden), er moesten meerdere toegangen zijn, het verlies van de Martinuskerk moest door ruimtelijke verbeteringen gecompenseerd worden, het Broerplein mocht niet veranderen in een fietsenstalling, maar een ontmoetingsplaats blijven, en de vormgeving van de bibliotheek zelf moest de kleinschaligheid van de omgeving reflecteren. Niet aan alle eisen kon Tauber voldoen – zo belandde het plan om het Broerplein te overkluisen en de onderdoorgang te bestemmen voor het doorgaand verkeer uiteindelijk in de prullenmand – maar in vele opzichten voldeed Tauber netjes aan de vereisten die voor het ontwerp golden. Langdurig is nog gestreden over het pand op de hoek van de Oude Kijk in 't Jatstraat en de Broerstraat, de zogenaamde Postzegelhandel, maar uiteindelijk drukte de gemeente door dat dit karakteristieke pand bleef staan en geïntegreerd werd in de Universiteitsbibliotheek, ook al verloor de UB daardoor wat ruimte.

Een klein probleem was nog de financiering van het hele plan. Toen staatssecretaris De Jong Ozn. op 13 maart 1979 naar Groningen kwam, kon hij mededelen dat de financiering van de bouw van de nieuwe UB rond was. Hij stelde 42 miljoen gulden ter beschikking en dat was voldoende, op voorwaarde natuurlijk dat het ministerie van CRM een sloopvergunning zou geven (maar dat bleek geen probleem). Iets anders waren de kosten voor de sloop van de kerk en het bouwrijp maken van de grond, want daar wilde de staatssecretaris niet voor opdraaien (men had tenslotte ook gratis grond kunnen krijgen in Paddepoel). Hier moest de gemeente dokken, die toch al het schip inging met de hele transactie. In een eerder stadium had de gemeente de universiteit het gehele terrein voor de vaste prijs van 2 miljoen gulden aangeboden, maar dat bleek veel te weinig omdat het rooms-katholieke kerkbestuur 3,6 miljoen voor de kerk vroeg. Dat werd na arbitrage weliswaar teruggebracht tot 3,2 miljoen, maar de gemeente bleef zit-

81 De Martinuskerk wordt gesloopt, 1982. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

ten met een behoorlijke financiële strop, wat nog tot felle discussies en ernstige verwijten in de gemeenteraad leidde.

Hoe het ook zij, in 1982 zou de Martinuskerk tegen de vlakte gaan en de bouw van de nieuwe Universiteitsbibliotheek kunnen beginnen.

HET REKENCENTRUM EN DE COMPUTERINFRASTRUCTUUR

In discussie over de beste locatie voor faculteiten en afdelingen ging het heel vaak over samenhang, integratie, ontmoeting. Maar wat houdt een universiteit echt bij elkaar? Zijn dat wel de universitaire gebouwen, die, als ze maar in elkaars nabijheid liggen, als vanzelf voor interactie, uitwisseling en samenhang zorgen? Bestuurders geloofden daar heilig in en daarom moesten de Universiteitsbibliotheek en de letterenfaculteit dicht bij elkaar komen en vond Kommandeur dat alleen in Paddepoel de integratie van A en B mogelijk was. Maar de infrastructuur van een universiteit bestaat uit veel meer dan gebouwen. Onderwijs en onderzoek, de primaire processen van een universiteit, worden niet alleen mogelijk gemaakt door de stenen infrastructuur, maar ook door zoiets als een bestuurlijke infrastructuur (van het college van bestuur en de universiteitsraad tot vakgroep en sectie), de administratieve infrastructuur (het bureau van de universiteit, de studenten- en personeelsadministratie), het netwerk van bibliotheken en de telefoondienst.⁵¹ In de loop van de jaren zeventig kwam daar de elektronische infrastructuur bij, het computernetwerk dat door het Rekencentrum werden opgebouwd. Het

Rekencentrum groeide uit van een kelder met een zware, elektronische rekenautomaat tot het kloppend hart van een elektronisch netwerk dat met leidingen en draden alle afdelingen van de universiteit met elkaar verbond. De betekenis van dit netwerk zou in de decennia die nog volgden alleen maar groter worden, maar in de late jaren zestig en in de jaren zeventig werd daarvoor een stevige bodem gelegd. Terwijl studenten en docenten een revolutionaire wind lieten waaien door het bestuur van de universiteit, voltrok zich buiten het zicht van de meeste studenten en docenten een stille revolutie in de onderlinge communicatie, de onderzoekspraktijk, het onderwijs, de informatievoorziening en de administratieve procedures.⁵²

De verhuizing van de rekenafdeling van het Mathematisch Instituut van de Reitdiepskade naar de Grote Appelstraat in 1964 was slechts een tijdelijke oplossing.⁵³ Uiteindelijk zou de afdeling met de wiskundigen moeten meeverhuizen naar Paddepoel. Maar voordat het zover was, begon de huisvesting aan de Appelstraat al behoorlijk te knellen. Al in 1964 werd berekend dat in 1968 de personeelsomvang van de afdeling naar 45 personen zou zijn gegroeid, waarvoor in de Appelstraat niet voldoende werkruimte beschikbaar was. Ook nam het aantal gebruikers sneller toe dan verwacht. Het was de bedoeling om de TR4 van Telefunken na tien jaar, dus in 1974, te vervangen door een krachtiger rekenautomaat, maar al in 1969 besloot het college om te zien naar nieuwe rekenapparatuur. Het college koos voor een apparaat van de firma Control Data Corporation, de CDC6600. Maar voor de aanschaf was nog wel de toestemming van de minister nodig en dat leverde een probleem op. In de lijn van wat directeur-generaal Piekaar in 1964 bij de opening van de rekenafdeling in de Grote Appelstraat had aangekondigd, wilde het ministerie meer greep krijgen op de aanschaf van nieuwe en steeds duurdere computerapparatuur door de Nederlandse universiteiten. Met het oog daarop was in oktober 1966 de ministeriële Commissie Reken- en Informatie Verwerkende Apparatuur (CRIVA) opgericht, die de minister adviseerde over alle verzoeken van universiteiten en hogescholen voor de aanschaf van computerapparatuur boven de 100.000 gulden. De universiteiten waren niet blij met die poging tot centralisatie en ze zouden in de loop van de jaren zeventig door eigen samenwerkingsverbanden op te richten tegengas geven (eerst door de Commissie van Directeuren van Universitaire Rekencentra, CVDUR, later ook door de stichting Samenwerkende Universitaire Rekencentra, SUR, waarin vooral bestuurders zaten). Maar uitschakelen konden de universiteiten de CRIVA niet. Het duurde uiteindelijk tot 1971 voordat minister Veringa toestemming gaf tot aanschaf van de CDC6600, waarvoor in de tussentijd al weer een opvolger was gekomen, de CYBER 74. Dit laatste apparaat arriveerde ten slotte in augustus 1972 in Groningen.

Op dat moment was de rekenafdeling al verhuisd naar Paddepoel. Eind december 1971 werd de voor de rekenaars bedoelde twee verdiepingen tellende aanbouw aan het WSN-gebouw opgeleverd en kon de afdeling in fasen overgaan van de Appelstraat naar Paddepoel. De TR4, met alle randapparatuur, bleef voorlopig nog in de Appelstraat, maar zolang de universiteit nog niet de beschikking had over de bestelde Cyber kreeg zij via een telefoonlijn toegang tot een CDC6600-rekeninstallatie in Rijswijk, om zo de gebruikers, die dringend verlegen zaten om nieuwe apparatuur, uit de brand te helpen.⁵⁴ Tegelijk met de verhuizing werd de rekenafdeling, die nu op papier 65 personeelsleden telde, ook verzelfstandigd. In plaats van een onderdeel van het Mathema-

tisch Instituut werd de afdeling nu een zelfstandige, dienstverlenende organisatie voor de hele universiteit, vergelijkbaar met de Universiteitsbibliotheek. Dit nieuwe Rekencentrum, zoals de dienst nu officieel heette, kreeg een voorlopig bestuur, alsmede een raad van advies die het bestuur onder andere over de aanschaf van nieuwe apparaten moest adviseren.⁵⁵ De officiële opening van het nieuwe Rekencentrum vond overigens pas plaats op 10 januari 1974. Staatssecretaris Klein verrichtte de openingshandeling door op een terminal het woord 'open' in te tikken, dat vervolgens op een groot scherm te zien was voor alle genodigden. Het eenvoudig doorknippen van een lint was niet meer ludiek genoeg.

In Paddepoel had het Rekencentrum veel meer ruimte dan in de Grote Appelstraat (ook in het WSN-gebouw zelf waren kamers voor het Rekencentrum gereserveerd). Voor de sterrenkundigen en scheikundigen, die omstreeks deze tijd ook naar Paddepoel verhuisden, was dit handig, maar voor de meeste gebruikers lag Paddepoel toch wel erg ver uit de route. Daarom kwamen er in de loop van de jaren zeventig in de binnenstad ook decentrale aansluitpunten op het mainframe van de CYBER 74 beschikbaar, de zogenaamde terminals, van waaruit gebruikers via de telefoonlijn met het Rekencentrum in contact konden komen en hun opdrachten ter plekke konden invoeren. Zulke terminals kwamen te staan in het oude scheikundelaboratorium aan de Bloemsingel, in het oude gebouw van het Rekencentrum in de Appelstraat, bij de economen in de Oude Boteringestraat 23, de sociologen aan de Grote Markt, de natuurkundigen aan de Westersingel, het laboratorium voor anatomische pathologie aan de Oostersingel en de experimenteel psychologen in het Biologisch Centrum in Haren. Er waren tegen het eind van de jaren zeventig zelfs draagbare eindstations, die voorlopig overigens alleen in het WSN-gebouw gebruikt konden worden.

Uit de locaties van de terminals blijkt wel dat de gebruikersgroep inmiddels heel divers was geworden. Die groep werd ook snel steeds groter. Het Rekencentrum moest voor het onderhouden van de contacten met de gebruikers overgaan tot het uitgeven van een mededelingenblad – heel saai de *R.C.-Mededelingen* geheten – en het om de zoveel tijd organiseren van gebruikersbijeenkomsten (de eerste vond in december 1972 plaats en bleek in een behoefte te voorzien). Dat de groep gebruikers zo snel groeide, had er ook mee te maken dat er steeds meer gebruiksvriendelijke standaardprogramma's op de markt kwamen, die het moeizame programmeren voor een belangrijk deel overbodig maakten. Hoewel er nog hele faculteiten waren waar de computer amper was doorgedrongen (bij letteren bijvoorbeeld waren alleen de linguïsten bezig zich vertrouwd te maken met de computer),⁵⁶ werd het doen van onderzoek met behulp van de computer in sommige faculteiten, en niet alleen bij de natuurwetenschappen, de gewoonte van de wereld.

Op een belangrijk terrein roerde het Rekencentrum zich niet zo nadrukkelijk, namelijk op dat van de automatisering. Van meet af aan hadden de mensen van de rekenafdeling en het Rekencentrum zich primair gericht op het wetenschappelijk rekenen, ten behoeve van het onderzoek. De apparaten die werden aangeschaft – de TR4 en de CYBER 74 – waren vooral geschikt voor *number crunching*, het verwerken van de grote hoeveelheden cijfermatig materiaal, waar radiosterrenkundigen of kristalchemici mee werkten, of met statistische bewerkingen, waar economen en psychologen om vroegen. Maar al vroeg was ook het besef doorgedrongen dat computers, mits voorzien van

een groot geheugen, ook allerlei administratieve processen konden automatiseren. Al in 1967 was op het Bureau Inlichtingen en Inschrijvingen van de universiteit een begin gemaakt met de automatisering van de studentenadministratie, met behulp van de TR4.⁵⁷ De salarisadministratie werd in juli 1970 volledig geautomatiseerd, terwijl ook het planningsstelsel, het gebouwenbeheer en personeelsadministratie zich leenden voor automatisering.⁵⁸ Het ziekenhuis dacht aan de automatisering van de patiëntenadministratie, en de Universiteitsbibliotheek was vanaf 1969 bezig met de automatisering van de catalogus. Het Rekencentrum gaf daarbij wel advies, maar stond niet te trappelen om zijn mainframe beschikbaar te stellen, terwijl de afdelingen die wilden automatiseren liever hun eigen computer hadden of, als dat niet mogelijk was, een terminal met aansluiting op een computer elders in het land.

Een belangrijk voorbeeld daarvan was het initiatief van bibliothecaris Koops om in 1969 samen met de Koninklijke Bibliotheek en een paar andere universiteitsbibliotheken het landelijke samenwerkingsverband PICA (Project on Integrated Catalogue Automation) op te richten, dat gevestigd was in Leiden en dat de basis zou leggen voor een landelijke, gecomputeriseerde catalogus. Aanvankelijk liep dat heel moeizaam, maar nadat in 1975 de ambities wat waren bijgesteld, werd het langzamerhand een succes. Voortaan hoefde bij een nieuwe aanschaf slechts één keer een medewerker van een universiteitsbibliotheek de catalogusgegevens in te vullen, om die vervolgens ook aan de andere aangesloten bibliotheken ter beschikking te stellen. Ook werd zo de basis gelegd voor de digitale Nederlandse Centrale Catalogus, die het mogelijk maakte in Groningen na te gaan waar een boek dat in Groningen ontbrak wel beschikbaar was. De Groningse universiteitsbibliotheek begon zich verder te bewegen op het terrein van de *information retrieval*, het met behulp van de computer doorzoeken van binnen- en buitenlandse gegevensbestanden en bibliotheken. In 1970 kreeg de Medische Bibliotheek (een buitenbibliotheek van de UB) de mogelijkheid zoekvragen te sturen naar de bibliografische database van de Index Medicus (Medline) in Stockholm, waar de Zweden dan de gegevens met de computer doorzochten en de resultaten per post (dat nog wel) naar Groningen stuurden. In 1976 legde de UB zo'n verbinding met het Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information (DIMDI) in Keulen, waarbij onderzoekers of bibliotheekmedewerkers nu vanuit Groningen zelf een onlinezoekopdracht konden uitvoeren.⁵⁹ De contouren van een wereldwijd netwerk van online doorzoekbare gegevensbestanden tekenden zich af.

HET ACADEMISCH ZIEKENHUIS: VAN GESLOTEN NAAR OPEN

Van alle kernen die de Groningse universiteit volgens het schema uit 1958 kende, leek het medisch complex aan de Oostersingel het minst problematisch. Het ziekenhuis zat daar goed, het had zijn eigen terrein en vlakbij lagen de niet-klinische laboratoria, zoals het laboratorium voor pathologische anatomie en voor fysiologie. Dat het terrein geheel omgeven was door woonwijken, leek voorlopig nog geen bezwaar. De werkelijkheid was evenwel een andere. Er was in de jaren zestig en zeventig juist van alles en nog wat te doen om de invulling en mogelijke uitbreiding (toch) van het terrein. De enige reden dat daar in het *Jaarboek* van de universiteit niet veel over gesproken werd,

was de ingewikkelde verhouding tussen de universiteit en wat officieel nog het Algemeen Provinciaal, Stads- en Academisch Ziekenhuis (APSAZ) heette. Het ziekenhuis werd bestuurd en gefinancierd door zowel provincie als gemeente en rijk, en terwijl de medische hoogleraren, die binnen het ziekenhuis het hoogste echelon vormden, het ziekenhuis vooral zagen als de werkplaats van de medische faculteit, zag de directie het ziekenhuis vooral als een zelfstandige organisatie, die een deel van het personeel van de universiteit inhuurde.⁶⁰ De hoogleraren en de specialisten maakten deel uit van de medische faculteit, het verplegend en technisch en ondersteunend personeel was, tot 1971 althans, in dienst van de gemeente (die ook de directeur benoemde). Bij de bouw van nieuwe klinieken of afdelingen kon deze merkwaardige en in Nederland unieke constructie problemen geven, omdat niet duidelijk was in hoeverre de klinische hoogleraren een stem hadden in de voorbereiding van de bouw van 'hun' werkplaatsen. In principe bouwde de universiteit voor de hoogleraren die niet in de kliniek werkten, terwijl het ziekenhuis zorgde voor de klinieken van de hoogleraren met een klinische taak. Hoe het ook zij, voor verreweg de meeste leden van de academische gemeenschap was het ziekenhuis een andere wereld, waar alleen de medische faculteit mee te maken had. Het was bepaald geen kleine wereld: het aantal bedden groeide van 700 in 1953 naar ruim 1100 in 1978, toen het ziekenhuis 75 jaar aan de Oostersingel gevestigd was, en het personeel breidde zich in dezelfde periode uit van 1000 naar 4000 personen.⁶¹ Maar het was niet makkelijk in die wereld door te dringen – tenzij men ziek was natuurlijk.

Onder geneesheer-directeur Bolt, die sinds 1952 die functie bekleedde, werd gebouwd volgens de plannen die in het midden van de jaren vijftig door de architecten Hoekstra en Westerhout op papier waren gezet en die nog altijd varieerden op het idee van de paviljoenbouw. Bolt ging wat verder en dacht aan een nieuw, centraal gebouw voor de apotheek, de sterilisatieafdeling, het isotopenlaboratorium, de aula en een fietsenkelder. Hij had daar inspiratie voor opgedaan tijdens een reis langs academische ziekenhuizen in de Verenigde Staten in 1957.⁶² Hij gaf Westerhout opdracht daar een ontwerp voor te maken en uiteindelijk is daar het Medisch Verzorgings Centrum uit voortgekomen, dat in 1980 aan de noordelijke punt van de groene long op het ziekenhuisterrein verrees. Verder dacht Bolt voor de toekomst aan uitbreiding van het terrein door het incorporeren van het Bodenterrein tussen de Antonius Deusinglaan en het Oosterhamrikkanaal, een expeditieknoppunt voor vrachtwagentransport dat op termijn vrij zou komen (over het verhuizen van het ziekenhuis naar een plaats aan de rand van de stad, om het probleem van de ruimtenood in één keer op te lossen, werd niet serieus gedacht).⁶³ Aan de rand van dat gebied stond in 1960 al het Fysiologisch Laboratorium en daarachter werd er gebouwd aan het Farmaceutisch Laboratorium, waarin ook ruimte was gereserveerd voor sociale geneeskunde en antropogenetica. Op het terrein zou nog een centraal dierenlaboratorium kunnen komen, alsmede uitbreiding voor tandheelkunde. Ten slotte dacht Bolt aan uitbreiding in de verkrotte woonwijk Binnenstad-Oost, tussen de Oostersingel en het Schuitediep, en dan vooral aan het gebied ten zuiden van de Nieuwe Sint Jansstraat (de toegangsweg van het ziekenhuis vanuit de binnenstad). Om die reden was Bolt ook niet blij met de voorstellen van Goudappel voor de zogenaamde oosttangent, de tot vierbaansweg te verbreden Oostersingel, die voor de doorstroming van het verkeer rond de oostelijke

binnenstad moest zorgen. Daardoor zou de ingang van het ziekenhuis aan de Oostersingel in het gedrang komen en uitbreiding aan de overkant van de straat feitelijk onmogelijk worden.

De medische faculteit wilde nog meer dan Bolt inzetten op concentratie van afdelingen van het ziekenhuis. Het ontwikkelde in 1962 een eigen 'Structuurplan Medisch Complex', waarin twee centrale gebouwen werden voorgesteld: een gebouw voor de centrale bibliotheek, een paar collegezalen en een kantine, een gebouw dus dat kon dienen als ontmoetingsplaats voor de hele faculteit, en een centraal klinisch-chemisch laboratorium waar ook ruimte zou moeten zijn voor elektronenmicroscopie, het isotopenlaboratorium en nog wat andere onderzoekseenheden. Dat zou niet alleen efficiënt zijn, maar ook bevruchtend werken voor degenen die in zulke gebouwen bij elkaar kwamen. In verband met dat tweede centrale gebouw schreef de commissie die het structuurplan had opgesteld 'dat het samenbrengen van over het algemeen jonge onderzoekers in één gebouw, uitwisseling van gedachten tussen beoefenaren van verschillende delen van de klinische geneeskunde zal bevorderen en daardoor stimulerend zal werken'.⁶⁴ Typisch een opmerking die in een universitaire context vanzelf sprak, maar niet in een ziekenhuisomgeving. Maar voorlopig zou er van plannen voor concentratie, hoe bescheiden ook, niet veel terecht komen. In de jaren zestig werden vooral weer losse gebouwen en klinieken gebouwd: de kliniek voor dermatologie kwam gereed in 1965, de nieuwe kliniek voor psychiatrie, gebouwd op een kleine uitbreiding in de noordoostelijke punt van het terrein, werd geopend in 1969.⁶⁵ In dat jaar kwam ook de ingrijpende verbouwing van de interne kliniek gereed. Plannen werden gemaakt voor het genoemde medisch verzorgingscentrum, een centraal dierenlaboratorium op het Bodenterrein en de nieuwe kliniek voor obstetrie en gynaecologie, de Vrouwenkliniek aan de Antonius Deusinglaan.

De Vrouwenkliniek was een bijzonder gebouw, in meer dan een opzicht. Het gebouw, waarover sinds 1961 werd gedelibereerd, waarvoor in 1967 de plannen waren vastgesteld en waarvan de bouw in 1969 begon, telde maar liefst dertien verdiepingen (dat was ook een manier om dreigend ruimtetekort op het ziekenhuis tegen te gaan, namelijk door de hoogte in te gaan). Maar niet alleen was het een heel hoog gebouw, 66 meter maar liefst, ook door de goed zichtbare betonnen constructie was dit gebouw een statement, een uiting van het optimisme van de jaren zestig, waarin zakelijkheid de boventoon voerde en zichtbaar gemaakt werd. Met die dertien verdiepingen was het gebouw een nieuwe blikvanger in het silhouet van Groningen. Eigenlijk was het gebouw te groot, omdat toen in het midden van de jaren zestig de plannen gemaakt werden het geboortecijfer in Nederland nog een stuk hoger lag dan toen het halverwege de jaren zeventig in gebruik werd genomen. Er waren gewoon minder zwangere vrouwen in Groningen dan indertijd voorspeld was. Staatssecretaris Klein kwam op 22 oktober 1975 naar Groningen om het gebouw officieel in gebruik te nemen. Als bijzonderheid vermeldde hij bij die gelegenheid dat het hele gebouw voorzien was van airconditioning. Daardoor was de Vrouwenkliniek de voorgaande, zeer hete zomer de koelste plek in de stad geweest!⁶⁶ Alleen voor de hoogleraar verloskunde en vrouwenziekten L.A. (Ton) Joosse, die zich vanaf zijn aantreden als hoogleraar in 1960 ingespannen had voor de bouw van de kliniek, was het een iets minder feestelijke gebeurtenis. Hij was kort voor de officiële opening vervroegd met emeritaat gegaan, zestig jaar oud. Joosse

kon zich als strenggelovige niet verenigen met het gedoogbeleid ten aanzien van abortus provocatus, die hij toch in zijn kliniek zou moeten accepteren.⁶⁷

Naast de Vrouwenkliniek werd in deze jaren ook gebouwd aan een nieuw onderkomen voor tandheelkunde (een subfaculteit binnen de medische faculteit, maar geen onderdeel van het ziekenhuis). In de loop van de jaren vijftig was tandheelkunde over een reeks van gebouwen verspreid geraakt, van Villa Volonté aan de Verlengde Hereweg tot een nieuw gebouw voor sosiodontie en prothetodontie aan de Antonius Deusinglaan, naast de Vrouwenkliniek. In twee fasen werd nu naast en schuin voor de Vrouwenkliniek in twee fasen een groot gebouw voor de hele subfaculteit gebouwd (het 'nieuwe' gebouw uit 1956 werd weer afgebroken). De eerste fase werd opgeleverd in september 1972,⁶⁸ maar door de financiële perikelen van de overheid duurde het tot 1979 voordat ook de tweede fase, bedoeld voor onder andere mondheelkunde en de prekliniek die nog in Villa Volonté zat, gereedkwam. De hele subfaculteit zat nu bij elkaar onder één dak, reden voor een feestje. Op 16 april 1980 had prinses Margriet de eer om het nieuwe gebouw officieel te mogen openen. Na een druk op een knop maakte een afbeelding van een antieke tandheelkundige behandelplaats plaats voor een afbeelding van het nieuwe gebouw. Ook aanwezig was toen staatssecretaris De Jong Ozn., die in zijn toespraak treffend memoreerde dat 'het melkgebit nu plaats heeft gemaakt voor het blijvende gebit'. Het kwam hem nu voor – kennelijk was daar wel eens aan getwijfeld – dat de technische opleiding van de tandarts in Groningen nu wel gewaarborgd was.⁶⁹

Terug naar het ziekenhuis. Daar was intussen veel veranderd. In 1967 was Bolt met pensioen gegaan en opgevolgd door de daadkrachtige medicus drs. J.W. van der Kouwe. Die maakte meteen duidelijk dat hij heel anders over de verdere ontwikkeling van 'zijn' ziekenhuis dacht dan zijn voorganger. Van der Kouwe wilde in de toekomst niet slechts een paar diensten integreren, maar het hele ziekenhuis, en voor zo'n 'integraal ziekenhuis' een allesomvattend masterplan opstellen. Daarvoor was de 'huisarchitect', Westerhout, niet de aangewezen man en dus nam Van der Kouwe, na een tip van zijn collega van het Rooms-Katholieke Ziekenhuis in Groningen, contact op met het Institut für Krankenhausbau (IFK) van de Technische Universität in Berlijn. Onder leiding van H.-W. Meyer had dit instituut al heel wat ervaring opgedaan met de bouw van ge-centraliseerde ziekenhuizen, bijvoorbeeld het nieuwe ziekenhuis voor de Universiteit van Amsterdam in de Bullewijkpolder. In 1969 ging het bestuur van het ziekenhuis met het IFK in zee en het jaar daarop leverde het Berlijnse instituut een 'masterplan' in dat op bijna alle punten afweek van de bestaande situatie.⁷⁰ Het plan brak met de paviljoengedachte. In plaats van die gedecentraliseerde opzet koos het IFK voor de bouw van een Centraal Medisch Complex (CMC) ten westen van de groene long, waarin de meeste klinieken zouden worden geconcentreerd, met al hun operatiekamers en laboratoria (die groene long was overigens al lang niet meer zo groen, omdat zij meer en meer werd gebruikt als parkeerplaats). Rondom het CMC stonden vier beddenhuizen ingetekend en verder een hele reeks poliklinieken. De toegang tot het ziekenhuis werd verplaatst naar de zuidkant van de Petrus Campersingel: de bezoekersingang van het complex op een verhoogd platform en daaronder de aanrijroute van de ambulances. Aan de overkant van de Oostersingel moesten een bestuursgebouw, een kantine en een parkeerga-rage komen. Een uitgebreid tunnel- en gangenstelsel moest ten slotte alle onderdelen van het ziekenhuis met elkaar verbinden.

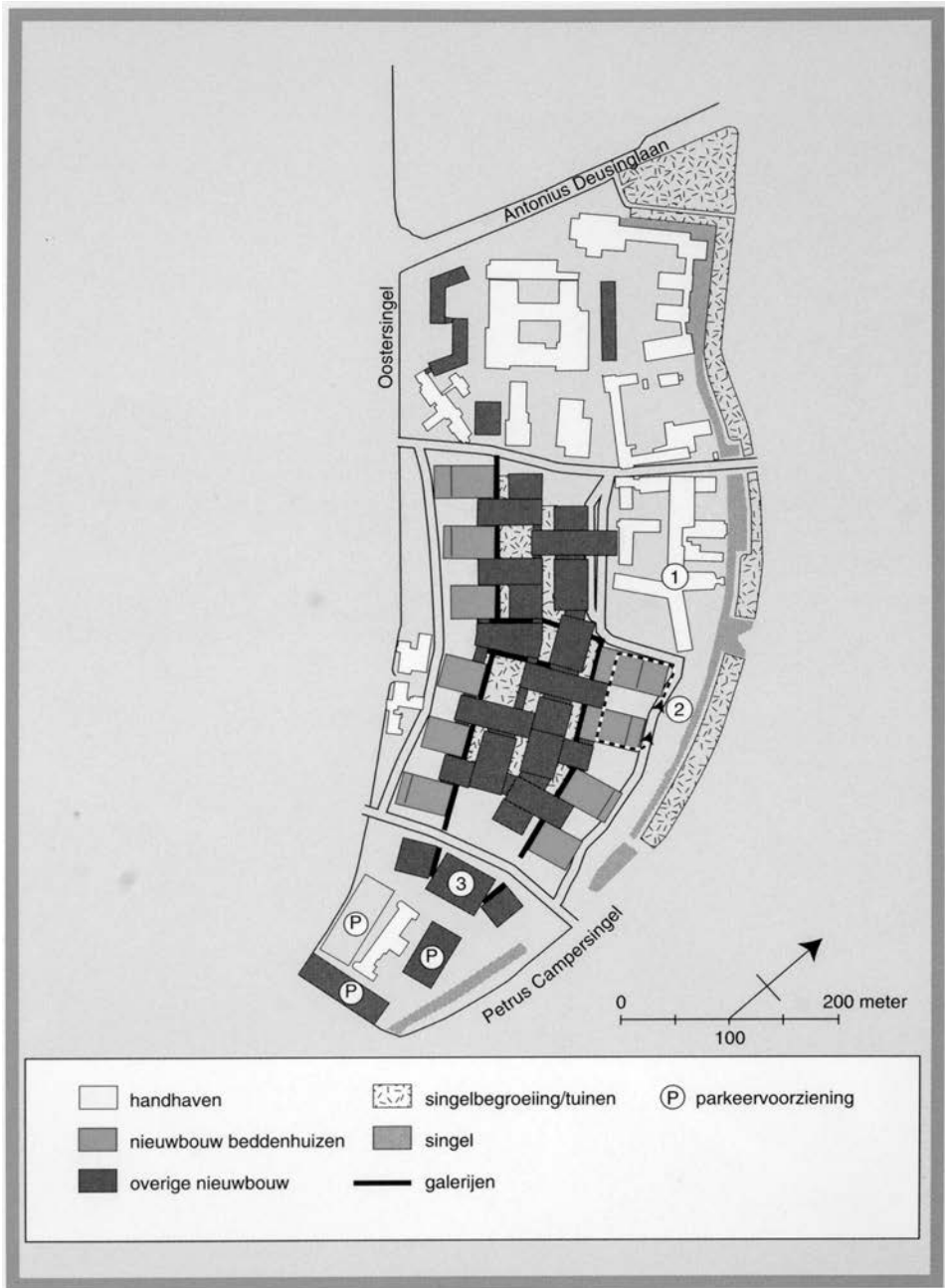
Dit masterplan zou het eerste zijn in een hele reeks, maar voordat het tot uitvoering kwam, zou er nog heel wat gebeuren. Om te beginnen veranderde de wettelijke status van het ziekenhuis. Op 1 juli 1971 trad een nieuwe wet in werking, die de bestuurlijke constructie van het APSAZ fundamenteel wijzigde. De academische ziekenhuizen werden zelfstandig en kregen rechtspersoonlijkheid. De verhouding tussen de academische ziekenhuizen en de universiteiten was vanaf dat moment dat de universiteiten verantwoordelijk waren voor onderwijs en onderzoek en dat het Academisch Ziekenhuis een werkplaats voor deze functies verschaftte. Het bestuur van het ziekenhuis werd niet meer benoemd door rijk, gemeente en provincie samen, maar door de minister (die wel zo verstandig was vertegenwoordigers van genoemde partijen in het bestuur op te nemen). Niet langer was de burgemeester van Groningen qualitate qua voorzitter van het bestuur; de nieuwe voorzitter, in dit geval G.R. Meijer, werd nu door de minister benoemd. De positie van de directie werd versterkt (voortaan heette de geneesheer-directeur daarom directeur-geneesheer) en die van de klinieken (nu afdelingen geheten) afgezwakt. De universiteit werd bestuurlijk op grotere afstand geplaatst. Het ziekenhuis kreeg ook een nieuwe naam: niet meer Algemeen Provinciaal, Stads- en Academisch Ziekenhuis, maar Academisch Ziekenhuis Groningen (AZG). Wat het bouwen betreft hield de nieuwe status in dat de financiën geheel voor rekening kwamen van het rijk en dat het ziekenhuis voortaan haar eigen bouw bureau kon opzetten, in plaats van gebruik te maken van de afdeling Bouwvoorzieningen van de universiteit. Die overgang zou in 1975 plaatsvinden.

Maar van bouwen leek voorlopig niet veel te komen omdat in augustus 1971 het nieuwe kabinet een bouwstop afkondigde, waarvan al eerder sprake was. Strikt genomen gold die bouwstop alleen voor de universiteit en niet voor het Academisch Ziekenhuis. Het werk aan de Vrouwenkliniek kon daarom gewoon doorgaan, terwijl de bouw van het nieuwe onderkomen van tandheelkunde wel tijdelijk stil kwam te liggen. Maar het signaal was duidelijk: de financiën van het rijk stroomden niet meer zo rijkelijk als vroeger en bij de uitwerking van plannen moest het ziekenhuis daar ernstig rekening mee houden. Sommigen noemden het hele masterplan daarom zelfs 'illusoir'. De kno-arts P.E. Hoeksema, die net verhuisd was naar de oude gebouwen van de psychiatrische kliniek, vond dat het ziekenhuis de band met het Duitse IFK beter kon verbreken en zich diende te concentreren op verbeteringen van het bestaande gebouwencomplex.⁷¹ Zover ging het ziekenhuisbestuur niet, maar de kritiek op het masterplan, bijvoorbeeld van afdelingshoofden die hun autonomie aangetast zagen, zwol wel aan. Het bestuur besloot daarom het IFK te vragen met een bijgestelde versie te komen. Die nieuwe versie, die in 1973 ingeleverd werd, was nog compacter opgezet dan het oude plan. De beddenhuizen stonden nu niet naast het CMC, maar erop. De poliklinieken stonden ook niet meer los van het CMC, maar waren er een uitbouw van. Niet iedereen was daarover te spreken. De lector neurochirurgie J. van Manen was het 'jarenlange geleuter over allerlei luchtkastelen' zat en stelde voor gewoon een commerciële aannemer in de arm te nemen. Dan gebeurde er tenminste wat.⁷² Zijn collega voor chirurgie P.J. Kuijper, die zat te springen om extra ruimte, was ten einde raad. Hij waarschuwde het bestuur dat het failliet van de afdeling chirurgie het failliet van het hele ziekenhuis ten gevolge zou hebben. 'Een onmiddellijk ingrijpen is geboden.'⁷³ Voor orthopedie, een specialisme dat bij chirurgie hoorde, was de situatie zelfs zo nijpend dat zij haar oplei-

dingsbevoegdheid kwijt dreigde te raken (daarom schoof orthopedie door naar de in 1974 gereedgekomen Vrouwenkliniek).

Ook in het bijgestelde masterplan van 1973 stonden nog gebouwen ingetekend aan de overzijde van de Oostersingel. Maar daar vond het ziekenhuis het gemeentebestuur op zijn weg, dat sinds 1972 andere plannen had met dat deel van de binnenstad. Niet slopen, maar renoveren. En daar bleef het niet bij. Toen de gemeentelijke projectgroep Binnenstad in 1975 gesprekken met het ziekenhuis opstartte (ter voorbereiding van een nieuw structuurplan van de gemeente), bleek dat de ambtenaren nog meer noten op hun zang hadden. Eigenlijk vond de gemeente het ziekenhuis maar een *sta-in-de-weg*. Het blokkeerde een goede verbinding tussen de binnenstad en de Oosterparkwijk. Daarom eiste de gemeente voor het verlenen van een bouwvergunning een tweetal openbare wegen dwars over het ziekenhuisterrein, tussen Oostersingel en Petrus Campersingel (in ruil daarvoor kon de Antonius Deusinglaan afgesloten worden). Verder vond de gemeente de opstelling van het ziekenhuis tegenover de omgeving 'agressief'. De gemeente, die weer onder druk stond van de buurtgroep Binnenstad-Oost, wees de uitbreiding van het ziekenhuis in dat stadsdeel af. Alle nieuwbouw moest in principe binnen de grenzen van het bestaande terrein plaatsvinden. Ten slotte maakte de gemeente bezwaar tegen de hoge bouwelementen voor de beddenhuizen pal aan de Oostersingel. Beter zou het zijn de hogere delen van de bouwmassa centraal op het terrein te situeren en de rest van het complex af te laten lopen naar de zijkanten. De groene long (of wat ervan over was) en de klinieken aan de oostzijde daarvan zouden er dus alsnog aan moeten geloven. Vanzelfsprekend vond de directie die bemoeienis hinderlijk en sloop er enige irritatie in de gesprekken met de projectgroep Binnenstad. 'Wij kunnen ons niet laten manoeuvreren in een richting, die uitsluitend overeenstemt met uw ideologie voor de binnenstad,' schreef technisch directeur J. Kluck in februari 1976 aan de projectgroep.⁷⁴

Na een uitgebreide inspraakronde werd in de loop van 1976 een min of meer definitief plan opgesteld door de twee jaar eerder al ingehuurd Nederlandse architect J.E. Kruisheer (de band met het IFK was verbroken). Kruisheer zat, heel anders dan het IFK, vol met ideeën over de manier waarop het ziekenhuis zou kunnen integreren met de omgeving. Zo wilde hij ook een consultatiebureau, een groepspraktijk, een wijkpoli, een crèche en een restaurant in het ziekenhuis opnemen. Puur ruimtelijk gesproken leek zijn plan veel op het IFK-plan, maar hij bracht daarin enkele belangrijke wijzigingen aan. Hij ging weer uit van een langgerekt Centraal Medisch Complex, dat nu de vorm van een naar het oosten krommende banaan had gekregen. Aan weerszijden bevonden zich twaalf beddenhuizen, die elk op de begane grond een polikliniek hadden. Tussen CMC en poliklinieken liepen van noord naar zuid twee voor het publiek toegankelijke straten, die gedeeltelijk overbouwd waren door de verbindingsgangen tussen het CMC en de beddenhuizen. Over de nu afgesloten Antonius Deusinglaan was een langwerpige medisch wetenschappelijk centrum heen geprojecteerd en er was nu een verbindingsweg van oost naar west aangebracht, tussen het wetenschappelijk centrum en het CMC door. In dit plan zijn duidelijk de eerste contouren herkenbaar van het huidige Universitair Medisch Centrum Groningen.⁷⁵ Kruisheer vond dit plan een geslaagd voorbeeld van een 'open ziekenhuis', dat beter bij de tijd paste dan het gesloten medische bolwerk zoals dat tot op dat moment had gefunctioneerd. Het zieken-

82 Schetskaart van het nieuwe Academisch Ziekenhuis volgens de (bijgestelde) plannen van de architect J.E. Kruisheer, 1980. Uit: Van den Noort, *Blokken op de bres*, 107. In dit plan is de interne kliniek (1) behouden.

huis was geen fremdkörper meer, als we Kruisheer mogen geloven, maar een toegankelijk, 'doorloopbaar' gebouwencomplex, meer in harmonie met het weefsel van de stad. In ieder geval was dit in 1978 het plan waarmee iedereen kon instemmen en waarvoor men ook, zij het niet zonder problemen, financiering van het ministerie verkreeg.

Maar de in de loop van de jaren opgebouwde spanningen eisten wel hun tol. Voordat de bouw van start kon gaan, werd zowel de directie als het bestuur van het ziekenhuis bijna geheel vervangen. De nieuwe minister van Onderwijs Pais vond al kort na zijn aantreden dat er met directie en bestuur eigenlijk niet te werken was. Pais had de opdracht te bezuinigen en merkte al gauw dat directie en bestuur daar nog niet mee bezig waren. Terwijl de regering op alle terreinen de uiterste zuinigheid in acht moest nemen en aandrang op vergroting van de efficiency, bleven de medici maar hameren op uitbreiding van hun klinieken en het hooghouden van de kwaliteit van hun zorg, alsof ze nog in de rijke tijd van voor de jaren zeventig leefden. Het bestuur kon die medici inderdaad maar moeilijk tot medewerking aan de bezuinigingsplannen bewegen, wat Pais zelf ervoer toen hij op 6 februari 1979 tijdens een werkbezoek aan Groningen een woordenwisseling kreeg met de neurochirurg J.W.F. Beks over de deplorabele staat van zijn behuizing. Beks leidde de minister rond in zijn kliniek, die op dat moment nog gehuisvest was in een inderdaad volstrekt inadequate barak. Maar het bestuur lag ook

83 Tijdens het bezoek van minister van Onderwijs en Wetenschappen A. Pais aan het Academisch Ziekenhuis in februari 1979 vindt een pittig gesprek plaats met de neurochirurg J.W.F. (Jan) Beks. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

onder vuur omdat het departement voortdurend vragen bleef stellen over vermeende financiële tekorten en ongeoorloofde uitgaven. Uiteindelijk gaf het bestuur er, gesteld tegenover de aanhoudende kritiek van de minister en zijn ambtenaren, de brui aan; de meeste leden stapten in de loop van 1979 op nog voordat hun termijn verstreken was. Maar ook de directie bleef niet buiten schot. In 1980 kon op last van de nieuwe, door Pais in het AZG gearachateerde bestuursvoorzitter, de burgemeester van Vledder C.L.H.B. Verstegen, ook directeur Van der Kouwe zijn biezen pakken. Pais wilde dat er een directeur kwam die loyaal was aan het departement, en meer afstand nam tot het personeel en de medici. Geen medicus meer (zoals Van der Kouwe), maar een manager. Daarom werd Van der Kouwe per 1 december 1980 met ziekteverlof gestuurd en met ingang van 1 maart 1981 ontheven van zijn positie als directeur. Hij werd adviseur van het nieuwe bestuur, maar mocht zich niet langer bemoeien met de interne gang van zaken in het AZG.⁷⁶ Terwijl deze zaak nog speelde, kwam minister Pais op 27 november 1980 opnieuw naar Groningen om door het in de grond drillen van een damwandplank het startsein te geven voor de bouw van het nieuwe ziekenhuis.

HET HARMONIECOMPLEX

Door de keuze van het college van bestuur voor de Martinuskerk als nieuwe locatie van de Universiteitsbibliotheek waren in 1978 de plannen om de A-faculteiten in het Hortusgebied te huisvesten weer op losse schroeven te komen staan. De Universiteitsbibliotheek had een groot deel van het Hortusgebied moeten beslaan, maar nu de bibliotheek daar niet terecht zou komen, was de vraag reëel of de A-faculteiten dan wél in het Hortusgebied moesten komen. Konden die faculteiten niet beter alsnog op het terrein van de voormalige Harmonie worden ondergebracht? Dan zouden die faculteiten zich toch weer dicht bij de Universiteitsbibliotheek bevinden. Hoe stond het trouwens met de plannen voor die plek?

Nadat de sloop van de concertzaal erdoor was, kreeg de Dienst Huisvesting en Bouwzaken opdracht te komen met plannen voor de invulling van het terrein.⁷⁷ DHBZ bleek het terrein in drie fasen te willen bebouwen. In fase I ging het om het voorgebouw, dat behouden was en waarin de Faculteit der Rechtsgeleerdheid moest komen, die nu nog hoofdzakelijk aan de Turftorenstraat gevestigd was.⁷⁸ Daarna volgden dan fase II, langs de noordkant van het terrein, achter de Visserstraat, ongeveer op de plek waar de concertzaal had gestaan, en fase III, op het achterste gedeelte van het terrein, tegen De Laan aan. Uiteindelijk zou het hele complex bestaan uit een gebouw met twee pleinen: het voorplein aan de Oude Kijk in 't Jatstraat, en een hoofdplein omsloten door het voorgebouw, fase II en fase III. Een lastig geval was nog de biljartzaal aan de Uurwerkersgang. Oorspronkelijk had de gemeente dit deel van het complex buiten de verkoop gehouden, omdat zij dacht die ruimte nodig te hebben voor de verbreding van de Uurwerkersgang. Dat plan was inmiddels van de baan en de gemeente was daarom bereid het gebouw alsnog aan de universiteit te verkopen (voor één gulden), maar stelde daarvoor wel als eis dat de bouwplannen onderworpen werden aan de gemeentelijke goedkeuring en dus moesten passen in de plannen die de gemeente met de binnenstad had. Zo wilde de gemeente het hele complex doorloopbaar houden, wat vergde dat bijvoor-

beeld onder het voorgebouw hoge doorgangen moesten komen (de 'bogen'). Van zijn kant wenste de minister niet zomaar alles aan de gemeente over te laten. Die patstelling werd opgelost door het sluiten van een planologisch basisakkoord tussen gemeente en universiteit, dat in 1976 tot stand kwam. De biljartzaal werd bij het voorgebouw getrokken, waarna de verbouwing van dat voorgebouw, volgens plannen van de architect Jo Kruger, van start kon gaan. In februari 1980 zou de rechtenfaculteit erin trekken. Al die tijd was het achterterrein zeker niet ongebruikt gebleven. Reeds in 1968 was er een barak voor de studentenvoorzieningen neergezet en de rest van het terrein werd gebruikt als parkeerplaats.

Voor de plannen voor fasen II en III werd op aandrang van de gemeente de Duitse architect ir. Hans Latta uit Oldenburg aangetrokken, die eerder voor de gemeente had gebouwd en daar kennelijk goed beviel. Maar de plannen kwamen niet zo makkelijk van de grond als men gehoopt had. Minister Pais moest flink bezuinigen en keurde de plannen daarom keer op keer af als te luxe. Uiteindelijk zou er – maar dan zitten we diep in de jaren tachtig – niet veel meer van overblijven dan een zeer sober, bijna kaal kantoorgebouw, zonder kraak of smaak. Maar de vraag was steeds: voor wie zijn die gebouwen bestemd? Eerst dacht het college van bestuur aan rechten en psychologie, later ook de pedagogische en andragogische wetenschappen, maar na de beslissing om de Universiteitsbibliotheek toch op de plek van de af te breken Martinuskerk te bouwen, en niet in de Hortus bij de Faculteit der Letteren, begon het idee te rijzen om de letterenfaculteit dan ook maar in De Harmonie onder te brengen. De minister was er glad voor, maar de universiteit hield nog enige tijd vast aan het oude plan om de letterenfaculteit in het Hortusgebied te huisvesten. Uiteindelijk ging het universiteitsbestuur in 1982 alsnog door de bocht: letteren kwam in het Harmoniegebouw, de Faculteit der Sociale Wetenschappen ging naar de Hortus. Het Alfagebouw moest dus een Gammagebouw worden.

CONCLUSIE

In de jaren zestig en zeventig, toen het aantal studenten enorm groeide en ook het aantal personeelsleden snel steeg, stond de universiteit voor de opgave om voor adequate huisvesting te zorgen. Ambitieuze bouwprogramma's werden opgesteld, maar er werden ook veel bestaande gebouwen aangekocht, gehuurd of verbouwd. Wat heeft dat allemaal opgeleverd? Eigenlijk toch erg weinig, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin.

In Paddepoel waren aan het eind van de jaren zeventig behalve het sportcomplex van de ACLO slechts het WSN-gebouw met aanbouw en, aan de overkant van de vijver, de gebouwen voor natuur- en scheikunde van de grond gekomen. Bouwvakkers moesten nog beginnen met het multifunctionele gebouw ten noorden van de vijver, maar ook als dat gereed zou zijn, was Paddepoel nog altijd een onherbergzaam gebied, waar iemand die er niets te zoeken had niet graag kwam. In de Hortusbuurt was van alle grote plannen over een binnenstadscampus slechts het Alfagebouw gerealiseerd en op het Harmonieterrein stond alleen nog maar het voorgebouw in de steigers. Er waren goed-gekeurde plannen voor een nieuwe bibliotheek, maar de Martinuskerk was nog niet af-

gebroken en het was onzeker wanneer die bibliotheek er precies zou komen. In de oostelijke binnenstad was aan de noordkant van het ziekenhuisterrein het een en ander tot stand gekomen – het massieve blok van de psychiatrische kliniek, de torenhoge Vrouwenkliniek, de nieuwbouw voor tandheelkunde en het centraal dierenlaboratorium – maar de uitbreiding aan de overkant van de Oostersingel was niet doorgegaan en de rest van het Bodenterrein zou nog lang braak blijven liggen.⁷⁹ De enige afdeling van de universiteit die helemaal content was, zat in Haren, waar het Biologisch Centrum precies bood waar de biologen om hadden gevraagd. Afgemeten aan het aantal uren dat aan voorbereiding en plannenmakerij is besteed, is dit een toch wat mager resultaat. Ook van de door velen nagestreefde verwevenheid van stad en universiteit is niet veel terechtgekomen. Dat alles valt de universiteit niet te verwijten, klem als zij zat tussen een gemeente die soms wel heel vergaande eisen stelde, en een rijksoverheid die de universiteit keer op keer met bezuinigingen confronteerde. Maar het resultaat wordt er niet anders door.

Wat er wel gebouwd is, bleek zelden van blijvende architectonische betekenis te zijn. Zeker wie de nieuwbouw uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw vergelijkt met wat er was gebouwd tijdens de vorige bouw golf, die in de periode 1880-1915, zal moeten toegeven dat de jaren zeventig weinig of geen markante gebouwen hebben opgeleverd, terwijl in die eerdere bouw golf verschillende iconische gebouwen tot stand zijn gekomen die niemand meer zou willen missen. Te denken valt aan het Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel, het Mineralogisch-Geologisch Instituut aan de Melkweg, het Botanisch Laboratorium aan de Grote Rozenstraat en natuurlijk het Academieggebouw aan de Broerstraat. Noch het wsn-gebouw noch het Alfagebouw zullen ooit diezelfde status verwerven; hun povere architectonische kwaliteit valt tegenwoordig alleen minder op omdat die gebouwen inmiddels zijn ‘opgeleukt’ met uitbouw tjes of ingebouwd door andere, even non-descripte kantoorgebouwen.⁸⁰

Achteraf hoeft dan ook niemand er treurig om te zijn dat van het plan-Zuiderhoek voor de Hortusbuurt of de ontwerpschetsen van Haskoning voor Paddepoel maar heel weinig tot stand is gekomen, zoals we ook dankbaar mogen zijn dat het verkeersplan van Goudappel, met zijn doorbraken en tangenten, niet is doorgegaan. Wat de bouw golf van de jaren zestig en zeventig heeft opgeleverd stemt misschien niet heel vrolijk, maar het had allemaal nog veel erger kunnen zijn.

K1 Prof.dr. B.H. Slicher van Bath (links), hoogleraar sociale en economische geschiedenis in Groningen van 1948 tot 1956, ontvangt op 12 november 1974 uit handen van de rector magnificus, prof.dr. A. Wattel, de Ubbo Emmiuspenning van de Rijksuniversiteit te Groningen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. De penning was in 1964 ingesteld door het Groninger Universiteits Fonds en is bestemd 'tot onderscheiding van een geleerde, die zich op een terrein van wetenschap, waarvan de beoefening ook in het bijzonder aan de Groningse universiteit plaatsvindt, uitnemende verdiensten heeft verworven'.

J.K. 2016

A.S.
XLVII

B.J. KOUWER

K2 Academieportret van prof.dr. B.J. Kouwer, hoogleraar toegepaste psychologie in Groningen van 1960 tot zijn dood in 1968. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. In de rechterbovenhoek heeft de kunstenaar, Jacqueline Kasemier, een gepelde ui geschilderd, een verwijzing naar de these van Kouwers hoofdwerk *Het spel van de persoonlijkheid*.

10 JUNI 1964
IN DE
HARMONIE

UNIVERSITAIR FESTIJN
350 JARIG BESTAAN

K3 Affiche voor het personeelsfeest tijdens de viering van het lustrum van de Groningse universiteit in 1964. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

K4 De Senaatskamer in het Academieggebouw van de Groningse universiteit. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

K5 Gebrandschilderd raam in de aula van de Groningse universiteit. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. In de rechterbovenhoek van dit in 1951 opgeleverde raam heeft de schilder-glazenier Johan Dijkstra twee vrouwelijke representanten van de Groningse academische gemeenschap uitgebeeld, links Aletta Jacobs en rechts Anda Kerkhoven.

K6 Het pand Reitdiepkade 4, waar in de jaren vijftig van de twintigste eeuw het Mathematisch Instituut was gevestigd. Foto Dirk Fennema. In de kelder van dit gebouw werd in 1958 de eerste computer van de Groningse universiteit geïnstalleerd, de ZEBRA. Als aandenken daaraan is in de gevel een steen aangebracht met daarop een fresco van een zebra (inzet), van de hand van Iris Bekkers.

K7 Academieportret van prof.dr. A. Blaauw, hoogleraar sterrenkunde van 1957 tot 1970 en buitengewoon hoogleraar sterrenkunde van 1970 tot 1974, door A.E.M. Viegers. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

K8 Senaatskoets van het Groningse studentencorps *Vindicat atque Polit*, tegenwoordig in het Nationaal Rijtuigmuseum in Leek. Foto Frank Abspoel/digiTAAL

De Telegraaf

DE COURANT

Nieuws van de Dag

No 36 - 15 APRIL 1967

De bekendste studenten-hospita van Groningen is Tante Tettje (74) die al 56 jaar weet wat het is om studenten te herbergen. Zij was een van de tweehonderd mensen in en rond de Groninger universiteit die wij gedurende 24 uur interviewden en fotografeerden teneinde antwoord te krijgen op de vraag: Wat gaat er nu eigenlijk om in een universiteit?

K9 Tante Tettje een bekende Groningse studentenhospita uit de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw. Zij siert de voorpagina van een katern dat Het Nieuws van de Dag in 1967 aan de Groningse universiteit wijdde. Foto Dirk Fennema.

K11 De Energy Academy op het Zernikecomplex. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Hier vindt onderzoek plaats over duurzame energieopwekking en worden trainingen op dat terrein gegeven. Het gebouw is een ontwerp van het architectenbureau Broekbakema en De Unie Architecten en is opgeleverd in 2016.

K10 Academieportret van prof.dr. H.Tj. Waterbolk, hoogleraar prehistorie en Germaanse archeologie van 1954 tot 1987, door Max Stokvis. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. In dit portret is op de achtergrond een door Waterbolk in 1987 bij het Drentse Peelo opgegraven huisplattegrond afgebeeld. Een andere bijzonderheid is dat de lijst van het schilderij gemaakt is van eikenhout uit het begin van de zeventiende eeuw dat afkomstig is uit een bij het Damsterdiep opgegraven sluis. De voorouders van vaderszijde van de geportretteerde waren schippers die pekelwater van Zoutkamp naar de stad vervoerden en wellicht door die sluis zijn gevaren.

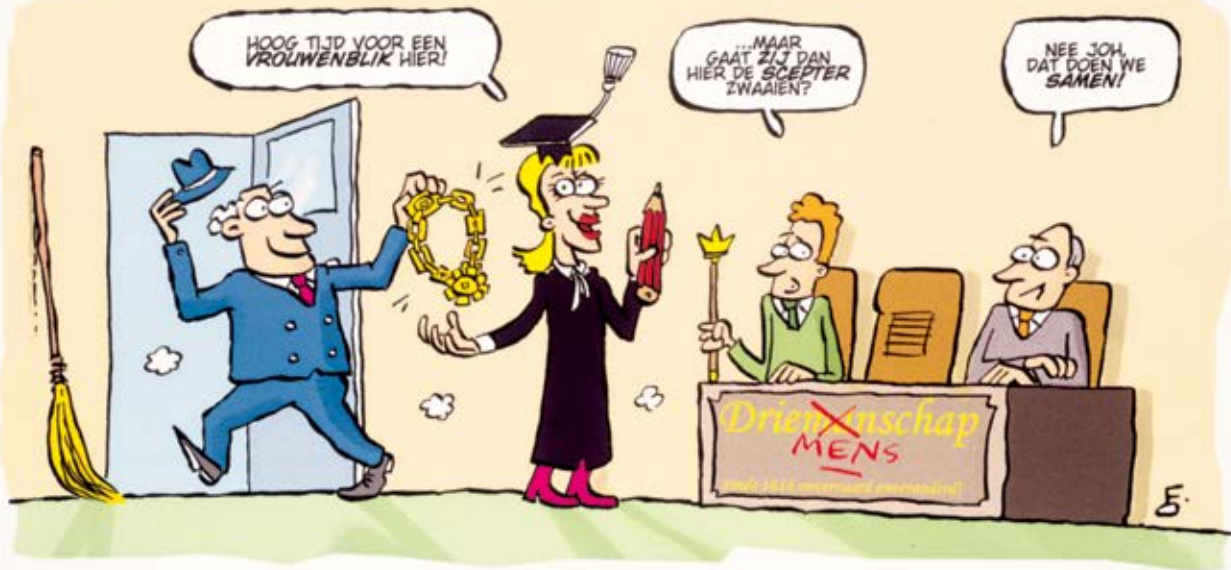

WONINGEN

aan

DRIE

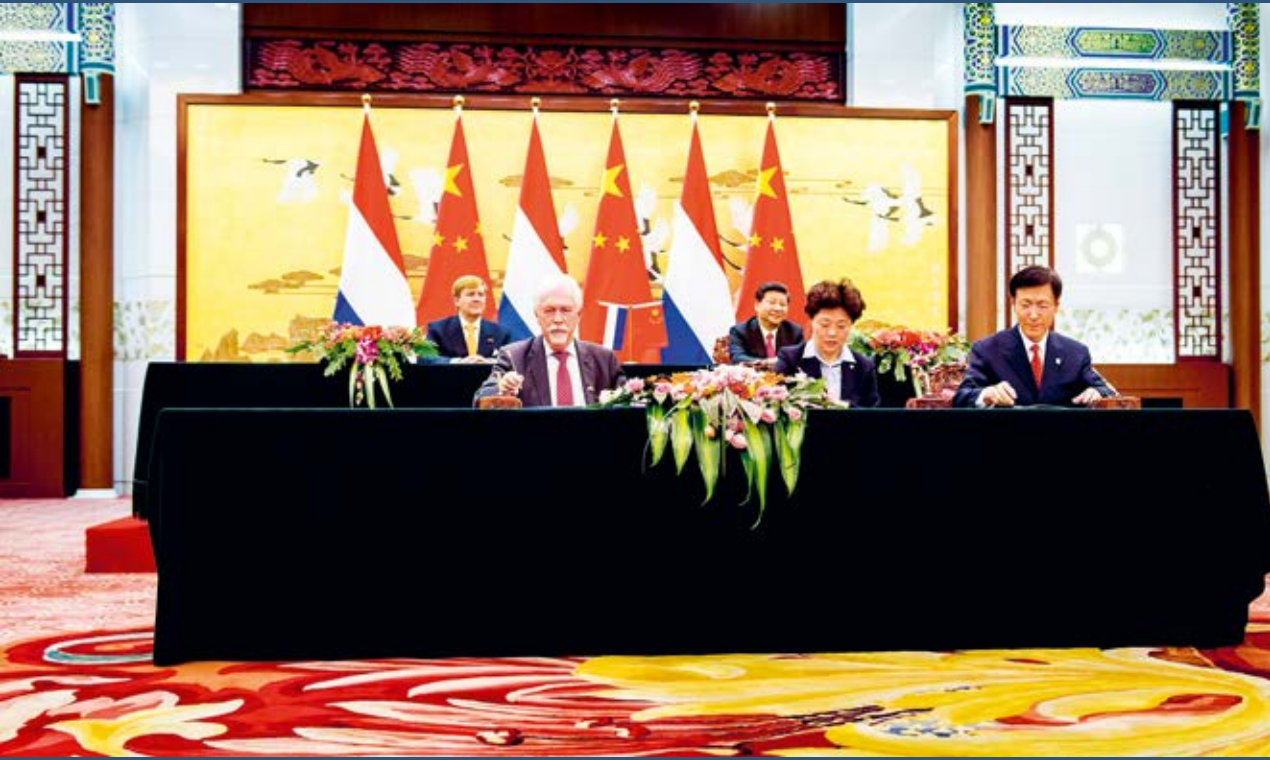

K13 Prentbriefkaart waarmee de Sleutelvrouwen in 2018 actie voerden om een vrouw benoemd te krijgen op een van de vrijkomende posities in het college van bestuur. Met dank aan Annemieke Galema.

K12 Nobelprijswinnaar Ben Feringa met een model van zijn nanomotor op de Grote Markt in Groningen. Beeldbank RUG.

K15 De ondertekening van de raamovereenkomst over de oprichting van de University of Groningen Yantai, oktober 2015. Foto ANP, Koen van Weel. Op de voorgrond collegevoorzitter Sibrand Poppema, de burgemeester van Yantai en de bestuursvoorzitter van de Agricultural University China, daarachter koning Willem-Alexander en de Chinese president Xi Jinping.

K14 De campus van de universiteit in Yantai, China, waar de Groningse universiteit in 2015 een dependance wilde vestigen. Beeldbank RUG. In de verte de Baai van Yantai en de stad Yantai.

K16 Minister van Buitenlandse Handel Sigrid Kaag als gastspreker tijdens de opening van het academisch jaar op 31 augustus 2020. Fotograaf Marcel Sparjer. Op de achtergrond de wandschildering *De boom der kennis* van Wout Muller en Matthijs Röling. Vanwege de coronamaatregelen mocht slechts een zeer klein publiek aanwezig zijn. Rechtsvoor (op de rug gezien) de voorzitter van de raad van toezicht, Tjibbe Joustra, voor hem collegevoorzitter Jouke de Vries. Tussen hen in is in een hoek van de zaal zichtbaar rector magnificus Cisca Wijmenga.

13 DOCENT-ONAFHANKELIJK ONDERWIJS?

Een van de wonderlijkste fenomenen van de jaren zeventig is de snelle opkomst van de onderwijskunde – als universitaire studierichting en als bepalende factor in het hele universitaire onderwijs. Eeuwenlang werden er geen eisen gesteld aan de didactische kwaliteiten van de hoogleraren. Iemand die zijn vak goed beheerste, zou dat ook wel kunnen uitleggen aan nieuwelingen. Als dat soms gebeurde op een manier die de studenten niet meteen konden volgen, was dat niet erg. Studeren is immers het leren overwinnen van moeilijkheden, het worstelen om het verwerven van inzicht. Dat een hoogleraar op een eigenaardige manier college gaf, streng was, veeleisend of dodelijk saai, was daarom nog geen euvel dat zo snel mogelijk moest worden verholpen, maar op een vreemde manier juist iets wat bijdroeg aan de vormende werking van hoger onderwijs. Het moest natuurlijk niet te gek worden, maar de meeste studenten waardeerden het uiteindelijk als de hoogleraar zijn persoonlijkheid liet doorklinken in zijn onderwijs, en namen zijn nukken en grillen voor lief.

De bereidheid om het verwaarlozen van ook elementaire regels van didactiek te accepteren verdween toen in de jaren zestig van de twintigste eeuw het aantal studenten fors begon te groeien. Die studenten waren lang niet allemaal gekomen voor de wetenschap, ze wilden vooral een degelijke opleiding voor een goede baan in de maatschappij. De gedachte dat een wetenschappelijke opleiding een hordeloop is, waarin de horden niet alleen maar voor vertraging en teleurstelling zorgen maar ook een vormende werking hebben, raakte uit de gratie. Er was ook geen tijd meer voor. De studie moest namelijk volgens de plannen van de regering teruggebracht worden tot vier, maximaal vijf jaar. Er was dus alle reden om het studieverloop te ‘stroomlijnen’ (de keuze aan eufemismen is groot). Studievoorlichting kwam er om problemen op te lossen nog voor ze gerezen waren, ingangseisen moesten omlaag, grote struikelbrokken zoals ouderwetse alles-of-niets examens moesten in kleinere, beter te verteren brokjes worden opgedeeld, en hoogleraren en medewerkers moesten begrijpen dat ook onderwijs een vak is, dat men kan en moet leren. En ten slotte, docenten moesten leren rekening te houden met het niveau van de gemiddelde student, die op dat niveau moest worden aangesproken. De meeste docenten erkenden de noodzaak om iets aan het onderwijs te doen en voerden ook verbeteringen door. Het kostte soms veel overredingskracht om hoogleraren die overduidelijk geen hoorcollege konden geven te vervangen door docenten die die kunst wel beheersten, maar het gebeurde wel. Vaak kwamen die hoogleraren dan veel beter tot hun recht in de werkgroepen en de onderzoekscolleges, die een steeds groter deel van het programma gingen uitmaken. Maar was dat genoeg? Niet als het aan de onderwijskundigen lag, die met hun nieuwe wetenschap de wind behoor-

lijk in de zeilen hadden. Als de onderwijskundigen aan professionalisering van het onderwijs dachten, bedoelden ze vooral dat het onderwijs docent-onafhankelijker moest worden. En dan niet door het schrijven van goede handboeken – niemand die daar bezwaar tegen had – maar door het inzetten van moderne audiovisuele middelen. Docenten waren, zo leek het wel, maar lastige hobbels voor wie van het hoger onderwijs een soepele, goed geoliede machinerie wilde maken. Wie nog durfde te beweren dat onderwijs bedoeld is, niet om ‘aan te sluiten’ bij de belevingswereld van leerlingen of studenten, maar om hen erboven uit te tillen, en iedereen die nog zo dwaas was om te betogen dat als je het hoger onderwijs docent-onafhankelijk maakt je daaraan net datgene ontnemt wat het academisch maakt – die had er werkelijk helemaal niets van begrepen.

EEN NIEUW VAK: ONDERWIJSKUNDE

De overlevering wil dat de wetenschappelijke aandacht voor het onderwijs in 1964 begon met de aanstelling van Leon van Gelder als de eerste hoogleraar onderwijskunde, in Groningen.¹ In werkelijkheid was zijn oudere collega, de bescheiden hoogleraar opvoedkunde Hendrik Nieuwenhuis, toen al jaren met de wetenschappelijke bestudering van het onderwijs bezig.² Nieuwenhuis, een rijzige gestalte met een volle witte baard en een bril, had vele jaren als onderwijzer voor de klas gestaan, en ook al was hij daarna zes jaar directeur geweest van het Gemeentelijk Pedagogisch Centrum in Den Haag, hij was altijd een onderwijzer gebleven. Geen wonder dat toen hij in 1954 in Groningen op vijftigjarige leeftijd hoogleraar opvoedkunde werd, het onderwijs en de didactiek zijn bijzondere aandacht bleven houden.

Al in het jaar van zijn aanstelling maakte Nieuwenhuis in een artikel voor het tijdschrift *Paedagogische Studiën* zijn punt: er wordt in Nederland wel veel geschreven over onderwijs, maar er wordt veel te weinig onderzoek gedaan naar onderwijs. Naar aanleiding van een onderzoek onder vijfhonderd leerlingen van de ulo over het verband tussen IQ en de kans op slagen voor het eindexamen trok hij de conclusie dat in Nederland ‘fruitteilers en varkensfokkers’ veel verder waren in het toepassen van de resultaten van wetenschappelijke kennis dan onderwijzers en schoolleiders. Vooral op het punt van de schoolkeuze gebruikten mensen in het onderwijs nog ‘middeleeuwse middelen om problemen uit de twintigste eeuw op te lossen’.³ Om dat te veranderen was vooral veel meer empirisch onderzoek nodig. In het onderwijs draaide het nog altijd om wat een leerling moest weten, maar hoe het kind leert, hoe het denkt en hoe dat te begeleiden valt, daar was nog veel te weinig over bekend. Aan dat onderzoek heeft Nieuwenhuis zelf betrekkelijk weinig bijgedragen; hij had het veel te druk met het opbouwen van zijn afdeling, die allengs steeds populairder werd onder studenten. Wel schreef hij in 1959 het handboek *Algemene inleiding. Grondslagen en grondbegrippen van vernieuwing in het onderwijs*, dat in 1976 nog een zesde druk beleefde.

Het aantal studenten nam inderdaad hand over hand toe. Toen Nieuwenhuis aantrad, had hij nog maar een paar studenten, maar in 1970, toen hij met emeritaat ging, telde de Subfaculteit der Pedagogiek maar liefst 432 studenten, plus 21 mo’ers.⁴ De welvaartsstaat in wording had steeds meer academisch gevormde pedagogen en agogen nodig voor de vormingshuizen, de adviesbureaus en de schoolbegeleidingsdiensten.

Daarom beijverde Nieuwenhuis zich in 1964 om een tweede hoogleraar opvoedkunde aan stellen, in het bijzonder speciaal voor de studie van het onderwijs; Nieuwenhuis zou zich dan kunnen concentreren op zijn tweede specialisme, de sociale pedagogiek.⁵ Die nieuwe hoogleraar werd Van Gelder, een kleine, ietwat gezette man die tot dat moment directeur was van het Algemeen Pedagogisch Centrum in Amsterdam. Van Gelder kreeg een leeropdracht in de onderwijskunde en de didactiek, wat een noviteit was omdat het begrip 'onderwijskunde' nog nergens gebruikt werd en niet eens voorkwam in het Academisch Statuut (het achtervoegsel -kunde deed overigens volgens sommigen afbreuk aan het wetenschappelijk karakter van het vak). Met grote inzet heeft Van Gelder eraan gewerkt om van onderwijskunde een gevestigd onderdeel van het academisch onderwijsaanbod te maken.⁶

Nieuwenhuis en Van Gelder hadden veel gemeen. Beiden waren afkomstig uit een eenvoudig milieu: de vader van Nieuwenhuis was bestuurder van een paardentram geweest en de vader van Van Gelder chef bij een confectiefabriek (zijn moeder was voor haar huwelijk diamantslijpster geweest).⁷ Beiden hadden zich opgewerkt naar een leidinggevende functie in het onderwijs, de een in Den Haag, de ander in Amsterdam. Maar er waren ook verschillen. Terwijl Nieuwenhuis in het onderwijs het meeste belang hechtte aan de aanleg van de leerling, keek Van Gelder juist naar de rol van de omgeving en de mogelijkheid om door manipulatie daarvan de kansen van het kind te vergroten. Van Gelder geloofde heilig in de maakbaarheid van de samenleving. Hij schreef de sociale wetenschappen, in het bijzonder de onderwijskunde, een cruciale rol toe in het scheppen van een betere wereld, een wereld waarin niet meer afkomst, maar talent bepaalde op welke school een kind terecht kwam en welke plaats het later in de maatschappij zou innemen. Het kind was voor hem een ontwikkelbaar, opvoedbaar en onderwijsbaar jongmens en het onderwijskundig onderzoek moest erop gericht zijn die ontwikkeling en opvoeding mogelijk te maken. Daartoe moest dat onderzoek altijd uitgaan van de praktijk van het onderwijs en omgekeerd ook relevant zijn voor de praktijk. Van Gelder propageerde het zogenaamde actieonderzoek, waarin wetenschappers samen met betrokkenen een veranderingsproces in gang zetten en dat tegelijk wetenschappelijk onderzoeken. Hij was beducht voor onderwijsonderzoek dat

84 Leon van Gelder, hoogleraar onderwijskunde van 1964 tot 1981. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

wel gebruikmaakte van allerlei geavanceerde methoden, maar verder voor het onderwijs geen relevantie had. Zijn opstelling hield het gevaar in dat hij daardoor te dicht op de onderwijspraktijk bleef zitten, te weinig analytisch was en eigenlijk altijd toewerkte naar gewenste resultaten, maar dat deed hem weinig. In zijn oratie, gehouden op 6 oktober 1964 en getiteld *Deelname en distantie*, stelde hij wel dat de onderwijskundige ook distantie moest betrachten en objectief moest proberen vast te stellen wat wel en wat niet werkte in het onderwijs, maar in zijn werk als onderwijskundige stonden toch de directe betrokkenheid bij het wel een wee van de leerlingen voorop.⁸

Als onderwijskundige die het onderwijs als middel tot emancipatie van achtergebleven groepen zag, was Van Gelder in wezen een politieke wetenschapper, iemand die onderzoek deed met politieke oogmerken. Als onderwijskundige wilde hij vanuit een kritische reflectie op de functie van het onderwijs in de samenleving werken aan de verbetering van de samenleving. Zo'n politiek gemotiveerde onderzoeker kan echter niet alleen werken. Hij heeft anderen nodig die hem ondersteunen, zijn ideeën verder uitwerken en de vernieuwingen via allerlei organisaties in de praktijk brengen. Van Gelder deed dat om te beginnen door zijn eigen afdeling alsmat uit te breiden. Een van de eerste nieuwe medewerkers was de pedologe P.C. (Nel) Ojemann, die in 1967 in dienst trad voor het Bureau voor Sociaalpedagogische Adviespraktijk (een pedoloog bestudeert kinderen met ingewikkelde leer-, gedrags- en emotionele problemen).⁹ De wiskundige W.J. Brandenburg, die al sinds 1961 in dienst was, werd in 1970 hoogleeraar didactiek.¹⁰ Vijf jaar later kwam H.P.M. (Bert) Creemers als lector onderwijskundig onderzoek het team van Van Gelder versterken.¹¹ Verder bouwde Van Gelder aan het eind van de jaren zeventig een nieuwe opleiding op, interdisciplinaire onderwijskunde, een driejarige bovenbouwstudierichting voor psychologen, sociologen en pedagogen.¹² Minister van Onderwijs Van Kemenade gaf in november 1977 toestemming voor de start van deze opleiding, die het jaar daarop inderdaad de eerste studenten ontving. Om de Groningse onderwijskunde nog meer glans te geven haalde Van Gelder Van Kemenade na diens aftreden als minister over om naast zijn Kamerlidmaatschap ook voor een dag in de week, onbezoldigd, naar Groningen te komen als buitengewoon hoogleeraar in de onderwijskunde, in het bijzonder met betrekking tot de problemen van het onderwijsbeleid op macroniveau. Het was de bedoeling dat Van Kemenade Van Gelder, die met zijn gezondheid kampte, zou opvolgen, maar Van Kemenades ambities lagen niet in Groningen, maar in Den Haag. In september 1981 werd hij weer minister van Onderwijs in het tweede kabinet-Van Agt.¹³ Van Gelder was inmiddels in april 1981 met emeritaat gegaan (hij zou een maand later overlijden). Creemers werd nu zijn opvolger.

Voor het onderwijsveld ontplooidde Van Gelder allerlei initiatieven. Voor het lager onderwijs stelde hij met zijn team een onderwijspakket samen, *Didactische Analyse*, waarmee onderwijzers hun lessen konden voorbereiden en waarvan op pedagogische academies nog lang gebruik is gemaakt. Maar de professionalisering van de leraren in het middelbaar onderwijs had niet minder de aandacht van Van Gelder, wat tot uiting kwam in zijn bemoeienis met de nieuwe eerstegraads lerarenopleiding die de universiteit in het begin van de jaren zeventig van de grond tilde (zie hierna). Hij pleitte onder andere voor een leerstoel toegepaste onderwijskunde ten behoeve de lerarenopleiding.¹⁴ Verder was Van Gelder nog jarenlang voorzitter van het bestuur van het eind

1970 opgerichte Interfacultair Instituut voor de algemene pedagogische opleiding van aanstaande leraren (IFI).¹⁵ In hetzelfde jaar richtte hij het para-universitaire Research Instituut voor Onderwijs in het Noorden (RION) op, waarvan Creemers later directeur werd.¹⁶ Dit RION, dat ondergebracht was aan de Westersingel 19, deed opdrachtonderzoek voor het hele onderwijsveld en kreeg daarvoor subsidie via de in 1965 opgerichte Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (svo), waar Van Gelder vanzelfsprekend ook een vinger in de pap had.¹⁷ Er gebeurde op onderwijskundig terrein niets of Van Gelder was erbij betrokken.

Maar het meest had hij zijn hart verpand aan de middenschool, een nieuw onderwijstype dat bij onderwijshervormers heel populair was. In 1968 was de Wet op het Voortgezet Onderwijs van kracht geworden, beter bekend als de Mammoetwet, waarin de negentiende-eeuwse schooltypen mulo, hbs en mms plaatsmaakten voor mavo, havo en atheneum (waarnaast het gymnasium bleef bestaan, zowel categoriaal als ingebed in een scholengemeenschap). De wet introduceerde een brugklas van een jaar en stimuleerde de oprichting van scholengemeenschappen waarbinnen leerlingen makkelijk van de ene stroom naar de andere konden overstappen. Zo moest de wet bevorderen dat leerlingen terecht kwamen op een school die het best bij hun talenten paste. Maar volgens veel critici ging de wet niet ver genoeg, omdat de kloof tussen praktijkgericht en theoretisch gericht onderwijs bleef bestaan. Kinderen werden al op twaalfjarige leeftijd óf naar het lagere beroepsonderwijs óf naar een algemeen vormende school gestuurd, en vooral voor arbeiderskinderen kwam die selectie te vroeg. Daarom werd in de jaren vijftig al het concept van de middenschool gepropageerd, die na de lagere school alle leerlingen nog vier jaar bij elkaar hield en zo hun schoolkeuze uitstelde tot ze ongeveer zestien jaar waren, wat een betere leeftijd was om een gefundeerde keuze te maken. Toen hij nog voor de klas stond, was Van Gelder niet zo'n groot voorstander van de middenschool. Hij zag voordelen, maar wees op allerlei praktische problemen ten gevolge van het feit dat op de middenschool kinderen met grote verschillen in be-gaafdheid in één groep zaten. Maar toen Van Gelder eenmaal hoogleraar was geworden, werd hij juist een groot voorstander van de middenschool (misschien staan ook in het onderwijs de beste stuurlui aan wal). 'Ons onderwijssysteem is [...] een elite-vormend, anti-democratisch stelsel,' schreef hij in 1969.¹⁸ De Mammoetwet had wel enige vooruitgang gebracht, maar het Nederlandse onderwijsstelsel was nog steeds een overblijfsel uit de negentiende eeuw en weerspiegelde de sociale structuur van die eeuw, be-toogde hij in 1972.¹⁹ De enige manier om echt wat te doen aan de ongelijke kansen in het onderwijs was de invoering van de middenschool. Die school moest niet alleen de kloof tussen beroepsonderwijs en algemeen vormend onderwijs dichten, maar ook een einde maken aan de nadruk op de cognitieve vorming van de leerling. De creatieve en maatschappelijke ontwikkeling van de leerlingen moest net zo goed aan bod komen. Op die manier zou de school een basis kunnen leggen voor een andere maatschappij, 'waarin het verschil tussen hoger gevormden en minder gevormden minder fundamenteel zal zijn dan nu het geval is'.²⁰ De reformpedagoog en de maatschappijhervormer gingen hier hand in hand.

Het idee van de middenschool had in het midden van de jaren zestig vooral onder sociaaldemocraten opgang gemaakt. Van Gelder was een van de mensen achter het rapport *Onderwijs in een veranderende maatschappij*, waarmee de vakcentrale NVV in 1969 de discussie

sie over deze nieuwe onderwijsvorm opende. Het waren echter de katholieke minister van Onderwijs Veringa en de gereformeerde staatssecretaris J.H. (Hans) Grosheide die in 1970 de mogelijkheid openden om buiten de bestaande schooltypen om te experimenteren met scholen die de schoolkeuze na het lager onderwijs nog wat jaren uitstelden teneinde kinderen uit achterstandsmilieus langer de tijd te geven hun onderwijsachterstanden in te halen en te ontdekken waar hun talenten lagen. In 1971 deed de gemeente Groningen een aanvraag voor de opzet van zo'n middenschool. Onder leiding van de sociaaldemocratische wethouder van Onderwijs Wallage werd er in de jaren daarna hard aan getrokken om de school van de grond te krijgen. Zij hadden daarbij de nadrukkelijke steun van de nieuwe minister van Onderwijs in het kabinet-Den Uyl, Van Kemenade, die ernaar streefde de middenschool algemeen in te voeren. Maar omdat het om een nieuwe school ging en de leerlingenaantallen in Groningen daalden, was dat nog niet zo eenvoudig. Wallage betrok Van Gelder en enkele andere sociale wetenschappers bij de Koördinatiegroep Projekt Middenschool Groningen, die de wetenschappelijke begeleiding van de nieuwe school voor haar rekening nam.²¹ Het stond namelijk allerminst vast wat het onderwijs op de middenschool nu precies moest behelzen. Sommige voorstanders van een middenschool wilden dat op die school de individuele zelfontplooiing voorop zou staan en dat de leerlingen zich zo vrij mogelijk zouden moeten kunnen ontwikkelen. Anderen vreesden dat dit alleen maar zou leiden tot het ontstaan van nieuwe groepen ongeletterden en streefden juist naar het formuleren van vaste einddoelen die voor alle leerlingen zouden moeten gelden. Van Gelder behoorde tot de laatste groep.

Eind 1978 kreeg de gemeente eindelijk goedkeuring van minister Pais (die overigens geen voorstander van het hele idee was – ‘eenheidsworst’, zei hij) en in augustus van dat jaar meldden de eerste leerlingen zich aan de poort. Als eerbetoon aan Van Gelder maakte wethouder Wallage in september van hetzelfde jaar op een symposium over onderwijskunde in het wijkcentrum De Trefkoel bekend dat de school naar Van Gelder vernoemd zou worden (een uitzondering op de regel dat geen levende personen zouden worden vernoemd). Eerst maakte de school nog gebruik van een bestaande locatie in de Rembrandt van Rijnstraat, maar binnen een jaar begon de bouw van een geheel nieuw schoolgebouw op de hoek van de Diamantlaan en de Metaallaan in de nieuwbouwwijk Vinkhuizen. Op 8 juli 1980 sloeg Van Gelder, gekleed in een lange regenjas, met rubberlaarzen aan en een witte veiligheidshelm op, de eerste paal.²² Toen op 25 september 1981 minister Van Kemenade het gebouw officieel opende, trok dit landelijk grote aandacht. Het *NOS Journaal* besteedde er een item aan en liet leerlingen zien die in een modern technieklokaal aan het werk waren en meisjes die in hippe T-shirts op discomuziek een dansje uitvoerden.²³ Van Gelder zelf maakte dit niet meer mee. Hij was al op 18 mei 1981 in zijn woonplaats Amsterdam overleden, gesloopt door de ziekte van Parkinson. Maar de Leon van Gelderschool bestaat nog steeds.

FORMALISERING EN VERNIEUWING VAN HET ONDERWIJS

Van Gelder was een gedreven onderwijskundige, maar zijn eigen onderwijs was bepaald niet ‘volgens het boekje’. Een van zijn leerlingen, later zelf hoogleraar onderwijskunde, J.J. (John) Peters, zei daarover: ‘Het was rommelig, die colleges, je wist nooit

waar je aan toe was. Soms was het niks, maar soms was het ook briljant.²⁴ Hier klonk geen kritiek in door, want Peters beschouwde Van Gelder als een visionair onderwijskundige, maar ondertussen permitteerde deze zich allerlei dingen die hij andere docenten wilde afleren. Het onderwijs moest immers veel gestructureerder worden, vond hij, minder belast door subjectieve eigenaardigheden en vage intuïties van de docent; de leerling moest juist wél weten waar hij aan toe was. Structuur was vooral belangrijk voor de leerlingen die Van Gelder het naast aan het hart lagen, de leerlingen afkomstig uit een arbeiders- of achterstandsmilieu. De gedachte dat leerlingen het beste zichzelf konden ontwikkelen en aangesproken moesten worden op hun 'eigen verantwoordelijkheid', verwierp hij. Dat werkte alleen maar in het nadeel van kinderen die uit minder ontwikkelde milieus kwamen (een inzicht dat hedendaagse onderwijskundigen wel eens ter harte zouden mogen nemen). Belangrijk was dat de docent structuur bood, doelen stelde en de voortgang bewaakte.²⁵ Dat gold voor het lager onderwijs, maar net zo goed voor het middelbaar en hoger onderwijs. Eeuwenlang had het hoger onderwijs verondersteld dat de studenten afkomstig waren uit een milieu dat al vertrouwd was met het academisch leven, maar nu de externe democratisering zulke grote vormen had aangenomen, was dat niet langer vol te houden. Het was zaak dergelijke traditionele ideeën over het onderwijs los te laten en er nieuwe onderwijskundige inzichten voor in de plaats te stellen.²⁶

Maar docenten in Groningen hadden Van Gelder niet per se nodig om aan de slag te gaan met de modernisering en actualisering van hun onderwijs. Alleen al de massaliteit van het onderwijs, gevolg van de snelle toename van het aantal studenten, en de toegevoegde specialisatie, gevolg van de explosieve groei van de wetenschap, dwongen hen om de studieprogramma's te herzien, te bekorten en geschikt te maken voor een steeds diverser wordende groep studenten. Rond 1965 was er al geen studierichting meer die niet nadacht over een beter gestructureerd en korter programma. Bijna elke opleiding stelde in die jaren, zonder veel verdere discussie over democratisering en dergelijke, een studieraad samen, waarin docenten en studenten samen het onderwijs onder de loep namen en voorstellen voor aanpassing en vernieuwing bespraken (de studenten werden aangewezen door de faculteitsverenigingen).²⁷ Ook hielden opleidingen hier en daar een enquête of een congres om docenten en studenten samen de herziening van het studieprogramma te laten bespreken.²⁸ Opvallend was daarbij dat docenten én studenten voor een stevige structuur van de studie kozen; de voor de hand liggende gedachte dat studenten wel voor meer tijd en minder strenge normen zouden zijn, klopte niet. Spoedig nam ook de ene opleiding na de andere een studieadviseur in dienst (het kon ook een van de docenten zijn). In 1964 trad de eerste studieadviseur in universitaire dienst, mr. J.M. Smit-Bosma, bij rechten. Zij werd na twee jaar opgevolgd door mr. H.N. Bogstra-van der Zee, die aan een halve arbeidsplaats niet meer genoeg had en een driekwartaanstelling kreeg.²⁹ Waar een opleiding tamelijk ingewikkeld opgebouwd was, kwamen ook studiecoördinatoren in dienst, in het begin vaak een docent. Bij geneeskunde nam in 1968 de hoogleraar inleiding tot de inwendige geneeskunde L.B. van der Slikke die taak op zich.³⁰ Na de invoering van de democratische bestuursstructuur namen de onderwijscommissies van de universiteitsraad, de faculteiten en de opleidingen de taak van de studieraden over, maar in wezen veranderde er toen weinig. Wel kon in vrij korte tijd het studieprogramma ingrijpend veranderen, ook zonder druk

van buiten. Er waren geen vakken en opleidingen die niet in een voortdurende cyclus van vernieuwing, evaluatie en aanpassing terechtkwamen. En steeds bleek dat onder zowel docenten als studenten het besef leefde dat de studie gestructureerder, korter en flexibeler moest zijn om daarmee tegemoet te komen aan de wensen van de studenten, de docenten en de maatschappij. Van de protesten tegen de aantasting van de studievrijheid die in de jaren vijftig nog wel eens te horen waren, was niet veel overgebleven.

Om te beginnen moest er volgens alle betrokkenen meer gedaan worden aan voorlichting. Vooral de introductiedagen bij het begin van het studiejaar breidden zich snel uit, iets waaraan de oprichting van de Commissie Eerstejaars Introductie in 1969 in niet geringe mate bijdroeg.³¹ Niet minder belangrijk was de intensieve studiebegeleiding tijdens vooral het eerste jaar, zowel door docenten als door studenten, die als mentoren optraden. Alles was erop gericht om geen tijd verloren te laten gaan als een student dreigde achterop te raken of af te haken. Bij sommige opleidingen gingen de docenten er ook toe over om aan het eind van het eerste jaar de studenten die in hun ogen niet goed opschoten of om een of andere reden niet geschikt leken voor de studie, een zogenaamd *consilium abeundi* te geven. Dit was al in 1965 het geval bij sociologie, toen 28 van de 115 eerstejaars zo'n negatief advies kregen.³² Alle opleidingen stelden een eigen gedetailleerde studiegids samen, met daarin vermeld de vakken, met verplichte literatuur, de roosters, de namen en telefoonnummers van de docenten en een overzicht van instanties die de student tijdens zijn of haar studie nodig kon hebben. Zeker bij opleidingen of faculteiten waar studenten veel keuzevrijheid hadden, zoals bij sociologie en psychologie, was een goed overzicht van de mogelijkheden een eerste vereiste. Bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid stond in de studiegids ook een commissie vermeld waarbij een student in beroep kon gaan tegen de uitslag van een bepaald tentamen. De svb had daar al in 1965 om gevraagd. Studenten hadden niet alleen steeds meer verplichtingen, maar kregen ook meer rechten.³³

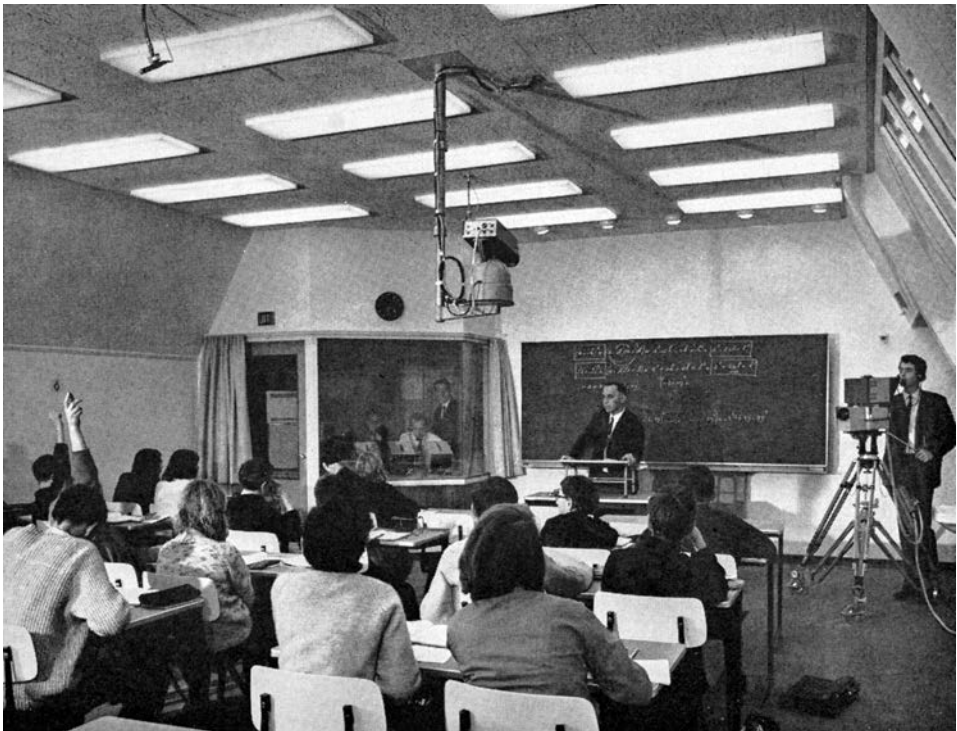
Niet alleen werd de voorlichting beter geregeld dan ooit, ook de studie zelf werd meer en meer 'geformaliseerd'. In plaats van colleges die een heel jaar duurden en waarvan de docent zelf kon bepalen wanneer ze begonnen of ophielden, kwamen er nu voor iedereen geldende roosters die uitgingen van semesters, trimesters of blokken. De opleidingen begonnen ook de zwaarte of het relatieve belang van studieonderdelen in punten (*credit points*) uit te drukken. Psychologie begon in 1967-1968 met de invoering van het 'credit-puntenstelsel' voor de keuzevakken van het doctoraalprogramma. Dat maakte de administratie makkelijker, maar door het uitreiken van een studieboekje konden de ouderejaars studenten ook zelf het aantal behaalde punten bijhouden.³⁴ Later kwamen de Academische Raad en de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs, waarin de Amsterdamse hoogleraar arbeidspsychologie Sies Wiegiersma de cruciale figuur was, met een verfijnder model om de studielast van allerlei studieactiviteiten, zoals het bestuderen van handboeken en het volgen van colleges, te kunnen berekenen. Het lezen van een pagina van een studieboek zou twaalf minuten kosten, het volgen van een uur hoorcollege anderhalf uur. In eerste instantie werden deze normen met hoongelach ontvangen, maar geleidelijk zouden ze wel degelijk bepalend worden voor de berekening van de studielast van een cursus en – indirect – ook voor de verdeling van formatieruimte bij een opleiding.³⁵ Natuurlijk konden opleidingen ook zelf aan afzonderlijke onderdelen van de studie, zoals scripties en stages, een bepaald aantal studie-

punten toekennen. Bij elk studieonderdeel hoorde inmiddels een tentamen (binnen een bepaalde tijd of zelfs op van tevoren vastgestelde momenten af te leggen) en wie dat gehaald had, hoefde op het kandidaats- of doctoraalexamen niet meer over dat onderdeel ondervraagd te worden. Zo ging de universiteit steeds meer op een school lijken, met zijn proefwerken en herkansingen. De zogeheten bevrijdende tentamens maakten op den duur van eerst het kandidaatsexamen en later het doctoraalexamen een puur formele kwestie.³⁶ Rond 1975 was bij de opleiding geschiedenis het kandidaats al geheel geformaliseerd en moest de student voor het doctoraalexamen alleen nog een tiental boeken op het terrein van de theorie der geschiedenis lezen, waarover de examencommissie dan nog wat vragen stelde – zuiver voor de vorm, want niemand kon dan meer zakken. Maar ook die mondelinge ondervraging verdween op een gegeven moment – terwijl de middelbare school nog steeds werd afgesloten met een mondeling en schriftelijk eindexamen.

Het onderwijs zelf zag er ook anders uit dan een halve eeuw daarvoor. Er werden nieuwe werkvormen geïntroduceerd, zoals projectgroepen en simulatiespellen. Bij eigentijdse geschiedenis en polemologie was het simulatiespel een geliefde werkvorm, maar ook bij bedrijfskunde wist men er raad mee. Daar introduceerde de founding father van de nieuwe interfaculteit, Wattel, in 1979 het Management Simulatie Spel, oorspronkelijk ontwikkeld door de Graduate School of Business Administration van New York University, maar in overleg met de makers omgezet in het Nederlands. 'Bij het spel bleek, dat met name de interactie tussen studenten en ervaren managers uit het noordelijke bedrijfsleven tot opmerkelijke resultaten kan leiden,' aldus het jaarverslag.³⁷ Hoorcolleges daarentegen, ook al werden ze door studenten soms zeer gewaardeerd en bewaarden ze er de beste herinneringen aan, raakten steeds meer uit de gratie. Onderwijskundigen vonden hoorcolleges al gauw 'disfunctioneel'. Die colleges misten de mogelijkheid om een gedachtewisseling tussen student en docent op gang te brengen, terwijl voor de kennisoverdracht schriftelijk materiaal veel geschikter was. Het accent kwam veel meer te liggen op de werkgroepen en de scripties, of op de deelname van de gevorderde studenten aan het onderzoek van de docenten.

Tentamens, zeker bij eerstejaarsvakken en bij grote studierichtingen, gingen er anders uitzien. Om te beginnen werden tentamens steeds vaker schriftelijk afgenomen. Legio zijn de voorbeelden van wat er allemaal mis kon gaan bij het afnemen van mondelinge tentamens. A.G. Jongkees, de hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, stelde zulke onbegrijpelijke vragen bij de eerstejaars tentamens dat de vakgroep er ten slotte maar een tweede docent naast zette. Die 'vertaalde' de vraag dan op zo'n manier dat de student het kon begrijpen, of stelde uit arren moede maar een eigen vraag die zij inleidde met: 'De professor bedoelt...'³⁸ Dan was het beter om een schriftelijk tentamen in te voeren. Maar daarbij vervingen al gauw de meerkeuzevragen (multiple choice) de 'open vragen', vooral om de nakijklast van de docenten te beperken. De meeste docenten beschouwden de meerkeuzetoetsen als een minderwaardige vorm van tentaminering, maar wie bij een eerstejaars tentamen van Nederlands recht (197 eerstejaars in 1975) of psychologie (187 eerstejaars) of economie (170 eerstejaars) voor de keus stond om open vragen na te kijken of een meerkeuzetoets in te voeren, koos noodgedwongen wel voor het tweede alternatief, al hielden onderwijskundigen vol dat dat ook een kwaliteitsverbetering was, want 'objectiever'.³⁹

Nieuwe werkvormen gingen vaak samen met nieuwe hulpmiddelen. Het belangrijkste waren de audiovisuele hulpmiddelen. Bij letteren was al in de jaren vijftig ervaring opgedaan met een talenpracticum, maar in de jaren zestig werden geluidsopnamen en geluidsbanden ook elders toegepast. In samenwerking met de Dienst Beeld en Geluid werden verder films gemaakt die het eindeloos herhalen van bepaalde instructies overbodig maakten. Voor de vakgroep genetica maakten medewerkers in 1972 samen met de dienst videobanden over bijvoorbeeld het steriel werken bij bacterieel-genetisch onderzoek (17 minuten), het isoleren van auxotrofe mutanten van *Bacillus subtilis* (17 minuten) en het doen van proeven met de bananenvlieg of *Drosophila melanogaster* (ongeveer 10 minuten).⁴⁰ Het gesloten tv-circuit (*closed tv circuit*) vond bij veel opleidingen toepassing, bijvoorbeeld om hoorcolleges voor meerdere groepen tegelijk te geven of te herhalen. Bij geneeskunde werd in 1968 met het oog op het verwachte aantal eerstejaarsstudenten televisieapparatuur aangeschaft 'met een circuit naar de collegezaal van het laboratorium voor Anatomie en Embryologie'.⁴¹ De televisie werd ook ingeschakeld om opnames van proeflessen te maken om deze naderhand met de leraar in spe te kunnen bespreken. In 1965 werd op de zolder van het Academiegebouw zelfs een volwaardige tv-studio gebouwd (de eerste universitaire tv-studio in Nederland), waar de eerste klas van het Heymans Lyceum wiskundelessen kreeg. De beelden werden vanuit de regiekamer naast dat 'klaslokaal' door iemand van de Dienst Beeld en Geluid doorgezonden naar de Offerhauszaal elders in het Academiegebouw, waar tweehonderd leraren-in-opleiding en de docenten algemene didactiek en pedagogiek live de si-

85 TV-studio op de zolder van het Academiegebouw. Uit *Academisch Perspectief*, december 1965.

tuatie in de klas konden bespreken. Omdat er verschillende camera's in het 'klaslokaal' waren aangebracht, konden zij de leraar en de leerlingen naar believen vanuit verschillende perspectieven en eventueel ook in close-up observeren.⁴²

Toch ging de vernieuwing van het onderwijs de onderwijskundigen nog lang niet ver genoeg: 'Dat er een ontwikkeling gaande is in de technische apparatuur, dienstbaar aan de onderwijsleersituatie, is nog lang niet tot elke participant van het onderwijs doorgedrongen,' schreef de al genoemde wiskundige en onderwijskundige Brandenburg in 1970.⁴³ In het personeelsblad *Academisch Perspectief*, schetste hij in dat jaar een Orwelliaans toekomstbeeld met een 'electronische collegezaal':

Een collegezaal, waar zowel het open als het gesloten t.v.-net binnen kan komen, een schakeltafel, waarop de antwoordcalculator is aangesloten, waar overheadprojector, radio, grammofoon, video- en bandrecorder, film- en diapropjector voor gebruik gereed staan.⁴⁴

Met behulp van de overheadprojector – die ook als schrijfprojector werd gebruikt – kon de docent aantekeningen op het bord projecteren die ook studenten achter in de zaal konden lezen, en met de televisie zouden situatie en gebeurtenissen veel sneller en duidelijker uitgelegd kunnen worden. Een visuele demonstratie, ondersteund door gesproken tekst, werkt immers bij het overbrengen van informatie beter dan een gesproken college. Het onderwijs raakte zo ook steeds minder gebonden aan de docent, want de instructie kan door een geheel team zijn voorbereid. In Brandenburgs *brave new world* was het apparaat niet meer het hulpmiddel van de docent, maar was de docent het hulpje van het apparaat. De autoriteit is tijdens het college niet meer de docent, maar diens apparaten en het daarin opgeslagen onderwijs. En die autoriteit van het medium, zo besluit Brandenburg zijn artikel, 'ligt in de doelmatigheid van zijn instructie en dat is precies waar de autoriteit zich behoort te bevinden'.⁴⁵ Opvallend daarbij is wel dat 'onderwijs' wordt gereduceerd tot 'instructie', toevallig precies dat onderdeel van het hele onderwijsproces waar het zakelijke begrip 'doelmatigheid' op van toepassing is.

Opvallend is ook dat de visionaire Brandenburg anno 1970 nog geen rol weggelegd zag voor de computer, ook al had hij het over de 'electronische collegezaal' en de 'ge-electroniseerde didaktische dramaturgie' die in die collegezaal van de docent verwacht mocht worden. Toch maakte in het begin van de jaren zeventig de computer op bescheiden wijze zijn opwachting in het onderwijs. Bij de nieuwe informaticaopleiding die de vakgroep, later Subfaculteit der Wiskunde, Sterrenkunde en Natuurkunde aanbod, werd vanzelfsprekend op computers geoefend in het maken van programma's en het leren van computertalen,⁴⁶ en schoorvoetend vond de computer tegen het eind van de jaren zeventig ook ingang bij andere opleidingen, zoals de taalkunde en de bedrijfseconomie. Het gebruik van computers was evenwel nog veel te omslachtig om ze op grote schaal in het onderwijs te kunnen invoeren.

HET COWO SCHIET TE HULP

Het onderwijs was niet een zaak van alleen docenten en studenten. Halverwege de jaren zestig, toen overal studieraden werden ingesteld, begrepen de hoogleraren dat onderwijsvernieuwing een tijdrovende zaak was, waarbij ze best wat hulp konden gebrui-

ken, en dat onderwijsvernieuwing ook allerlei technische aspecten kende waarin zij niet opgeleid waren. Uiteindelijk leidde dit tot de oprichting van het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs, het COWO, dat later door de toevoeging van '(te) Groningen' meestal aangeduid werd als het COWOG.⁴⁷

Onderwijsresearch – de gebruikelijke naam voor de studie van het hoger onderwijs – is serieus begonnen met de activiteiten die de al eerder genoemde hoogleraar scheikunde en latere regeringscommissaris Posthumus in 1963 op dit terrein begon te ontplooiën, maar Groningen liep niet ver achter.⁴⁸ In 1966 stelde de senaat op initiatief van de hoogleraar nieuwe Franse taal- en letterkunde Tans een 'werkgroep voor onderwijsresearch' in, maar deze kon niet onmiddellijk van start gaan omdat het moeilijk bleek daar een 'goede kracht' voor te vinden.⁴⁹ Het jaar daarop werd die goede kracht alsnog gevonden, namelijk de drieëndertigjarige medewerker bij de Subfaculteit der Psychologie en promovendus van Snijders, drs. W.H.F.W. (Wijnand) Wijnen. In maart 1967 kon zodoende het werk beginnen. De werkgroep van Tans werd nu het bestuur van wat nu het COWO heette, met Tans als voorzitter en de onvermijdelijke Leon van Gelder als secretaris. De officiële doelstelling van het COWO was 'de voor het onderwijs verantwoordelijke instanties van de universiteit bijstaan in de verruiming van het wetenschappelijk inzicht in vraagstukken betreffende de inrichting van het wetenschappelijk onderwijs en de studie aan de universiteit'.⁵⁰ Onderdak werd gevonden in het pand Oude Kijk in 't Jatstraat 28, naast De Harmonie.

Met Wijnen had Tans inderdaad een uitstekende kracht voor het nieuwe centrum aangetrokken.⁵¹ Als zoon van een hoofdonderwijzer uit Noord-Limburg was hij getrouwd met onderwijsvernieuwing (zijn vader had een eigen leerplan bedacht), maar aanvankelijk zou hij priester worden. Op het grootseminarie in Roermond kwam hij er achter dat daar zijn roeping toch niet lag, en daarom besloot hij in Nijmegen psychologie en sociologie te gaan studeren – een weg die veel katholieke jongeren in die tijd aflegden. Hij studeerde in 1964 af in de bedrijfspsychologie, nadat hij stage had gelopen bij de afdeling Personeelsresearch van de Staatsmijnen. Na zijn afstuderen kwam hij op uitnodiging van de hoogleraar psychologie Snijders naar Groningen om onderzoek te doen over de selectie van medische studenten. De medische faculteiten in Nederland konden de toeloop amper aan, ondanks de oprichting van de medische faculteit in Rotterdam (1966), en de faculteiten zochten naar middelen om de geschikte van de ongeschikte studenten te scheiden. Wijnen kwam tot de verrassende conclusie dat het eindexamencijfer voor Nederlands het beste selectiemiddel was en dat vooral 'begrijpend lezen' daarbij een doorslaggevende factor was. Niet dat hier wat mee werd gedaan, want toen in 1972 de numerus fixus werd ingevoerd, werd de toelating bepaald door loting!

Wijnen was inmiddels begonnen aan een proefschrift over het bepalen van de grens tussen zakken en slagen voor willekeurig welke toets of test. Het systematisch analyseren van toetsresultaten behoorde tot de corebusiness van de psychologie in die tijd en het boek daarover van de Amsterdamse psycholoog en methodoloog A.D. (Adriaan) de Groot, *Vijven en zessen*, verschenen in 1966, vormde voor Wijnen een eyeopener. De Groot legde de willekeur bloot waarmee de scheidslijn tussen voldoende en onvoldoende werd getrokken. Op dat thema ging Wijnen door en in zijn proefschrift, dat in 1971 zou verschijnen onder de titel *Onder of boven de maat*, betoogde hij dat het beoorde-

len en waarden van toetsresultaten vaak 'niet rationeel, niet redelijk en niet logisch' gebeurde. Hij toonde aan dat het meestal toegepaste 'systeem' van het absoluut normeren – het van tevoren vaststellen van de grens tussen zakken en slagen – onjuist was; docenten waren daar eenvoudig niet toe in staat. In plaats daarvan pleitte Wijnen voor het relatief normeren, waarbij zowel met het niveau van de leerlingen of studenten, als met de kwaliteit van het gegeven onderwijs rekening wordt gehouden. De docent die het gemiddelde van de groep aanhoudt, verminderd met één standaarddeviatie, heeft doorgaans een redelijke grenswaarde te pakken. Wijnen zou er op 11 november 1971 op promoveren bij Snijders en Hofstee – op de elfde van de elfde, want hij was en hij bleef een Limburger die verslingerd was aan carnaval.⁵²

Voordat het zover was, had Wijnen al heel veel werk gemaakt van het opbouwen van het COWO in Groningen. Om werk zat het centrum bepaald niet verlegen. Opleidingen en faculteiten wisten de weg naar Wijnen en zijn medewerkers goed te vinden (hij begon met één medewerker, maar moest al gauw om meer mensen vragen) om te helpen bij de evaluatie van studieprogramma's, het verwerken van studietoetsen en het opzetten van nieuwe onderwijsonderdelen. Oorspronkelijk was het de bedoeling om ook zelf onderzoek te doen, maar het werk voor anderen nam zo veel tijd in beslag dat het er amper van kwam. De hoofdmoot vormden de verwerking van tentamenresultaten. Verwerkte het COWO in 1967-1968 nog maar 21 studietoetsen, in 1969-1970 was dit aantal al gestegen naar 94 (de helft daarvan betrof studietoetsen bij de medische faculteit). Daarnaast werd het ook steeds meer ingeschakeld voor het evalueren, meestal door middel van enquêtes, van het bestaande onderwijsprogramma of onderdelen daarvan. Dat kon lopen van het blokprogramma van het eerste studiejaar bij biologie tot het college atoomfysica bij natuurkunde of de colleges economie bij rechten. Ook waren er specifieke onderzoeksvragen waarbij het COWO werd ingeschakeld, zoals een enquête over de introductieweek voor eerstejaars in september, de analyse van de beoordelingsresultaten bij de propedeuse geneeskunde en de evaluatie van de nieuwe structuur van de afdeling Nederlands. Ook studentenorganisaties konden trouwens bij het COWO aankloppen: voor de Medische Faculteitsvereniging verwerkte het de enquête-resultaten over studiemotieven en studiemotivatie, en voor de Gronstra hield het een enquête over de gewenste structuur van deze organisatie. Tenslotte participeerde het COWO in allerlei plaatselijke en landelijke commissies en overlegorganen, zoals in de Groningse Commissie Universiteitshuis en het maandelijks overleg met andere hoofden van centra voor onderzoek van het wetenschappelijk onderwijs in den lande.⁵³ In de loop van de jaren zeventig zou daar nog de training van docenten bij komen.

Aanvankelijk was het werk van het COWO vooral dienstbaar aan de activiteiten van de opleidingen en faculteiten, maar gaandeweg werd wel duidelijk dat Wijnen een eigen agenda had of aan het ontwikkelen was. Door het verzamelen van steeds meer studietoetsen kreeg het COWO zoveel informatie dat longitudinaal onderzoek mogelijk werd. 'Veronderstellingen omtrent dalend niveau van studenten, geschiktheid van mondelinge examens of examens met essay-vragen, kunnen als gevolg hiervan meer en meer worden vervangen door feitelijkheden,' stond er neutraal in het jaarverslag over 1970-1971,⁵⁴ maar eigenlijk bedoelde Wijnen dat het niveau níet daalde en dat mondelinge examens en tentamens met essayvragen ondeugdelijk waren. Een jaar later liet hij merken dat de docenten te weinig deden met de aanbevelingen ter verbete-

ring van het onderwijs, 'ofwel door gebrek aan middelen ofwel door gehechtheid aan het gebruikelijke'.⁵⁵ Gelukkig vonden toetsen met meerkeuzevragen wel steeds meer ingang in het academisch onderwijs, waarbij het opmerkelijk was 'dat het oorspronkelijke argument voor de invoering van studietoetsen (tijdsbesparing) meer en meer naar de achtergrond verschuift en plaats maakt voor meer principiële argumenten, zoals: op beter gronden in discussie kunnen gaan, meer informatie krijgen over het gegeven onderwijs, het elimineren van een aantal subjectieve elementen uit de beoordeling'.⁵⁶ Twee zaken vragen hier de aandacht. In de eerste plaats zien we hier voor het eerst de perverse combinatie van bezuinigingen en onderwijsvernieuwing, waar het onderwijs later nog veel last van zou krijgen. In de tweede plaats wordt hier duidelijk wat het streven van het COWO was: het onderwijs moest zo weinig mogelijk bepaald worden door de eigenschappen en eigenaardigheden van de individuele docent. Voor zover het om zuivere instructie gaat misschien een realistisch doel, maar de meeste docenten menen en meenden toch dat onderwijs juist leeft *dankzij* die eigenschappen en eigenaardigheden van de individuele docent.

In augustus 1973 vertrok Wijnen naar Maastricht. Hij was benaderd door de katholieke socialistische politicus uit de Limburgse hoofdstad Sjeng Tans, broer van de Groningse hoogleraar Frans, die hem vroeg of hij niet wilde solliciteren naar de vacature voor hoofd van het bureau onderwijsontwikkeling van de nieuwe universiteit die rondom een nieuwe medische faculteit in Maastricht zou worden opgebouwd. Dat was een kans die Wijnen niet aan zich voorbij kon laten gaan omdat onderwijsvernieuwing zo ongeveer de *raison d'être* was van de nieuwe universiteit.⁵⁷ Zijn plaats in Groningen werd overgenomen door zijn medewerker drs. G.W.H. (Gerard) Heijnen, die de functie tot 2002 zou bekleden. Heijnen zou in het voetspoor van Wijnen blijven werken, al was in de jaren rond 1975 wel een verschuiving te constateren naar werkzaamheden ten behoeve van de herprogrammering in het kader van de wet-Posthumus. Maar de onderliggende onderwijsfilosofie bleef dezelfde: het objectiveren van het onderwijs en de toetsmethoden. Het COWOG (de G werd in 1977 aan de naam toegevoegd) stak ook veel tijd in het ontwikkelen van een Instrument voor Systematische Evaluatie van Kursussen (ISEK), in het kader waarvan bijvoorbeeld een onderzoek werd gedaan naar het 'teacher free' maken van het psychodiagnostisch onderwijs bij de opleiding orthopedagogiek.⁵⁸ In deze jaren werd ook gewerkt aan een nauwere samenwerking tussen het COWOG en de vakgroep interdisciplinaire onderwijskunde i.o. Sinds de opheffing van de senaat in 1973 was het COWO namelijk in bestuurlijke zin dakloos geworden. Het college van curatoren had het toen wel onder zijn hoede genomen, maar beter was het om het onder te brengen bij een vakgroep of een faculteit. Interdisciplinaire onderwijskunde leek de meest logische keuze.⁵⁹

CONTOUREN VAN EEN NIEUW HOGER ONDERWIJS

De inrichting van het academisch onderwijs was niet alleen een zaak van docenten, studenten en instanties als het COWOG. Er was ook nog zoiets als het landelijk beleid op het terrein van het (hoger) onderwijs. Dit was geen beleid waarin inhoudelijke en pedagogisch-didactische overwegingen vooropstonden, maar een beleid dat draaide om de

wens de studieduur te beperken. In de jaren zeventig stonden vooral de herstructurering volgens de plannen van Posthumus centraal: in 1968 in een nota gepresenteerd, in 1971 door minister Veringa in een wetsontwerp vastgelegd, vervolgens door de Kamer na amendering aangenomen, daarna in het slop geraakt toen de opleidingen allemaal een vijfjarige studieduur wensten en uiteindelijk in 1979 door de nieuwe minister Pais in een nieuw wetsontwerp gegoten, dat wél aangenomen én ingevoerd werd. Het streven naar herstructurering kwam tegemoet aan de in universitaire kringen wel vaker gehoorde klacht dat de dubbele doelstelling van het universitaire onderwijs – de vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap én de voorbereiding tot het bekleden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn – onhoudbaar was, zeker gezien het snel toenemende aantal studenten. Het was onzin, zo betoogde bijvoorbeeld in 1966 rector magnificus s’Jacob, om studenten die geen onderzoeker wilden worden maar leraar, ambtenaar of manager in het bedrijfsleven, allemaal ook de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker te laten doorlopen. Voor talloze maatschappelijke betrekkingen was het voldoende een ‘reading knowledge’ van relevante wetenschappelijke geschriften te hebben. In plaats van de ‘koppelverkoop’ die de wet voorschreef, zag s’Jacob liever dat in het universitaire onderwijs óf twee gelijkwaardige trajecten werden onderscheiden – een wetenschappelijke en een praktijkgerichte opleiding –, óf een lichter en een zwaarder programma. De beslissing over het doorvoeren van een dergelijke differentiatie moest van de maatschappij komen, die niet langer wilde vasthouden aan het zo aantrekkelijke ‘contenter tout le monde et son père’ en van de universiteiten verwachtte dat zij, ondanks hun primaire verantwoordelijkheid voor de beoefening en ontwikkeling van de wetenschap, wel wat water in de wijn zouden doen.⁶⁰ Welnu, die beslissing kwam in de vorm van de nota-Posthumus en het wetsontwerp van Veringa.

Een punt van kritiek op die nieuwe wet was dat het beter was om eerst het hele hoger onderwijs (wetenschappelijk onderwijs én hoger beroepsonderwijs) in een samenhangend stelsel onder te brengen dan om een van de onderdelen van dat geheel, te weten het wetenschappelijk onderwijs, apart onder handen te nemen. Tegen het eind van de jaren zestig merkten de universiteiten dat de grote toeloop naar de universiteit mede zo groot was omdat in het hoger beroepsonderwijs beperkingen op de toelating golden, terwijl de toelating tot universitaire studies vrijwel onbeperkt was (een numerus fixus was in de jaren zestig nog *off limits*). Voeg daarbij dat de beurzen voor de universiteit ruimer waren dan die voor het hoger beroepsonderwijs en het valt te begrijpen dat leerlingen van het middelbaar onderwijs na het behalen van hun diploma vaak een universitaire studie kozen terwijl ze eigenlijk geschikter waren voor een opleiding aan een instelling voor hoger beroepsonderwijs. De universiteit werd zo de overloop voor een hier en daar verstopt stelsel van hoger beroepsonderwijs. Rector magnificus Dankbaar vroeg daarom in 1970 de minister om een beleid te formuleren voor het hele, wat hij noemde ‘tertiaire’ onderwijs, zodat die ongelijke behandeling van universiteit en hoger beroepsonderwijs zou verdwijnen.⁶¹

Het was vooral Dankbaars opvolger als rector magnificus, Wattel, die elk jaar in zijn rede bij de opening van het academisch jaar hamerde op het belang van een samenhangend beleid voor het hele tertiaire onderwijs. In regulering van de studentenstromen zag hij meer dan in het op zichzelf misschien noodzakelijke, maar al met al botte

middel van een numerus fixus.⁶² Zo'n samenhangend beleid zou binnen dat tertiaire onderwijs differentiatie tussen en binnen de instellingen mogelijk moeten maken, waarbij de universiteit zich vooral diende te richten op de opleiding tot wetenschappelijk onderzoekers en op die beroepsopleidingen die een echt wetenschappelijke vorming vereisen. Wattel zag voor zich een zogenaamde paraplu-universiteit, waaronder hij een samenwerkingsverband verstond van verschillende instellingen van tertiair onderwijs in een bepaalde regio (hij zal daarbij zeker gedacht hebben aan Noord-Nederland).⁶³ Binnen zo'n verband kon elke instelling zich toeleggen op haar eigen terrein en tegelijk van de nabijheid van de andere instellingen profiteren. Hij wist dat dit heel moeilijk vanzelf te realiseren zou zijn. In de wereld van het hoger onderwijs heerste namelijk een grote drang naar uniformiteit: iedere universiteit wilde een onderzoeks-universiteit worden, en iedere hogere beroepsopleiding wilde een universiteit worden. De resulterende eenvormigheid was echter nadelig voor de studenten, die niet de opleiding kregen waar ze voor kwamen. De gewenste differentiatie moest derhalve van overheidswege geregeld worden, want alleen de overheid kon universiteiten en het hbo dwingen elkaar op te zoeken, samen te werken en de taken beter te verdelen.

Maar het hoger beroepsonderwijs in Groningen was rond 1975 nog een tamelijk onoverzichtelijke verzameling van zeer uiteenlopende opleidingen, een zootje ongeregeld in vergelijking met de universiteit.⁶⁴ De Mammoetwet had in 1963 in het beroepsonderwijs voor het eerst een onderscheid gemaakt tussen lager, middelbaar en hoger beroepsonderwijs, maar dat suggereerde meer eenheid dan er feitelijk was. Een kleine twintig opleidingen, cursussen, scholen en academies in Groningen maakten aanspraak op de kwalificatie 'hoger beroepsonderwijs': van de Academie voor Sociale en Culturele Arbeid en de Academie voor Lichamelijke Opvoeding tot de Rijkskweekschool (Pedagogische Academie) en de hogere technische school of hts. Sommige opleidingen waren heel groot (de hts telde ruim duizend leerlingen, net als het hoger economisch en administratief onderwijs of heao, maar het Stedelijk Conservatorium telde minder dan honderd leerlingen). Met sommige scholen had de universiteit iets te maken, zoals met de analistenschool en de logopedieopleiding, met andere bestond geen enkel contact, zoals met de Academie voor Bouwkunst.⁶⁵ Sommige opleidingen hadden een eigen gebouw, andere bivakkeerden jaren achtereen in verschillende noodlokalen verspreid over de stad. Sommige opleidingen duurden twee jaar, andere, zoals de kweekschool, in deze tijd vijf jaar. Bij de ene opleiding had men te maken met cursisten, bij de andere met leerlingen en bij weer andere met 'studenten'. Het valt moeilijk voor te stellen hoe het wetenschappelijk onderwijs overleg zou kunnen voeren met zo'n gevarieerde en heterogene categorie scholen. Daarvoor zou in het hbo eerst concentratie en bestuurlijke integratie moeten plaatsvinden en dat zou wel eens lang kunnen duren. Geen wonder dat de minister bij de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs niet wilde wachten tot ook het hoger beroepsonderwijs aangepakt was.⁶⁶

Ondertussen ontbrak het niet aan initiatieven om de universiteit en het hoger beroepsonderwijs beter op elkaar af te stemmen. Een van die initiatieven betrof de lerarenopleiding. Tot in de jaren zestig werden toekomstige leraren aan het middelbaar en gymasiaal onderwijs langs twee verschillende wegen opgeleid: via de academische studie en via de mo-opleidingen. De mo-examens werden formeel door niet-universitaire commissies afgenomen, maar al sinds het eind van de negentiende eeuw volgden

velen die zich voor een mo-examen voorbereidden colleges aan de universiteit (zo was Groningen aan zijn talenstudies gekomen) en zaten universitaire docenten in de landelijke commissies die de examens afnamen. In de twintigste eeuw waren er niet-universitaire scholen of leergangen gekomen waar de leerlingen voorbereid werden op het mo-examen, maar na de oorlog was ook de universiteit zelf zulke mo-opleidingen gaan aanbieden, naast de academische studie, die op zichzelf ook al toegang verschaft tot het leraarschap. Het lag voor de hand die verschillende opleidingstrajecten in elkaar te schuiven en rond 1970 werden daartoe ook serieuze pogingen gedaan. In 1970 ging de Faculteit der Letteren in Groningen samenwerking aan met de Noordelijke Leergangen van de Fryske Akademy in Leeuwarden. Samen richtten zij in dat jaar de Stichting Lerarenopleiding Ubbo Emmius op, die verantwoordelijk werd voor de opleiding van niet-academische leraren in Noord-Nederland, met locaties in Groningen en Leeuwarden. Per 1 september 1971 begon de Lerarenopleiding Ubbo Emmius haar lessen voor de opleiding van tweede- en derdegraads leraren en bouwde de letterenfaculteit haar eigen mo-opleidingen af. Daarnaast bleef de mogelijkheid bestaan om een academische opleiding te doorlopen en na het volgen van wat pedagogisch en didactisch onderwijs, het volgen van de colleges vakdidactiek van de vakdidacticus en het hospiteren op een of twee scholen een 'onderwijsaantekening' te behalen, waarna men dan een eerstegraads bevoegdheid had. Ten behoeve van de lerarenopleiding Ubbo Emmius werd gewerkt aan plannen voor een nieuw gebouw in Paddepoel.

Een ander initiatief was de Universitaire Vestiging Friesland, het experimentele samenwerkingsverband tussen de Agogische Akademie Friesland in Leeuwarden en de Faculteit der Sociale Wetenschappen in Groningen. Deze Friese vestiging van de Groningse universiteit, waarvoor de eerste concrete plannen uit 1973 stamden, kwam tegemoet aan de wens in Friesland om weer een vorm van wetenschappelijk onderwijs in de eigen provincie te krijgen, terwijl in Groningen de psycholoog Jan Sniijders er mogelijkheden in zag om in de sociale wetenschappen nieuwe onderwijsvormen uit te proberen. In augustus 1976 opende de Universitaire Vestiging Friesland na een moeizame aanloopperiode haar poorten.

Overigens leefde het idee om het onderscheid tussen hoger beroepsonderwijs en academisch onderwijs te laten vervagen ook onder studenten. Studentenverenigingen stelden het lidmaatschap open voor 'studerenden aan het hbo' en zelfs voor jongeren in het algemeen, en ook de commissie die de studentenvoorzieningen beheerde (de studentenhuisvesting, studentengezondheidszorg, de eettafels en de sportfaciliteiten van de ACLO) streefde ernaar om die voorzieningen in gelijke mate open te stellen voor studenten aan de universiteit en aan het hbo. Dat streven spoorde met de anti-elitaire mentaliteit die onder meer progressieve studenten heerste, en de vaak ongearticuleerde academische schaamte over de maatschappelijke onderwaardering van praktische vaardigheden.

Dit streven van bestuurders én studenten naar nauwere samenwerking met het hoger beroepsonderwijs en zelfs naar integratie van universiteit en hbo kreeg de wind mee toen in juni 1975 minister van Onderwijs Van Kemenade in zijn nota *Contouren van een toekomstig onderwijsbeleid* een schets gaf van het onderwijs in Nederland in het inmiddels magische jaar 2000.⁶⁷ Op een paar belangrijke punten verschilde het onderwijsbestel zoals Van Kemenade zich dat in de toekomst voorstelde wezenlijk van het bestaande stelsel.

86 J.A. (Jos) van Kemenade, minister van Onderwijs en Wetenschappen 1973-1977 en 1981-1982, en buitengewoon hoogleraar onderwijskunde (onbezoldigd) voor één dag in de week in Groningen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

De zogenaamde *Contourennota* maakte geen onderscheid meer tussen kleuter- en basisonderwijs, de bestaande middelbare scholen zouden worden vervangen door de middenschool (voor de leeftijd van 12 tot 16 jaar) en de bovenschool (voor de leeftijd van 16 tot 18 jaar) en het wetenschappelijk en het hoger beroepsonderwijs zouden in elkaar worden geschoven. Er zouden geen aparte instellingen voor deze vormen van hoger onderwijs komen, maar binnen bestaande of nieuwe instellingen zouden verschillende programma's komen, het ene meer op de theorie gericht, het andere meer op de beroepspraktijk. Het geheel zou worden afgerond met voorzieningen voor een leven lang leren, hetzij in de vorm van tweedekansonderwijs, hetzij in de vorm van bijscholing. De nota was nadrukkelijk bedoeld als een discussiestuk, waarop de instellingen konden reageren voordat een bijgestelde versie naar de volksvertegenwoordiging zou gaan. Of dit nu het samenhangend beleid was waar Dankbaar en Wattel om hadden

gevraagd, is nog maar de vraag. Feit is dat de *Contourennota* slechts in beperkte mate in beleid en wetgeving werd omgezet. Kleuter- en basisonderwijs gingen samen en er kwam (in 1984) een Open Universiteit voor tweede kansonderwijs; maar de middenschool verdween geleidelijk uit beeld en universiteiten en hogescholen gingen niet samen.

VORMING VERSUS INSTRUCTIE

Behalve de vorming tot zelfstandige beoefening van de wetenschap en de voorbereiding op het bekleden van maatschappelijke betrekkingen waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is of dienstig kan zijn, stond er in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs ook nog een derde doelstelling omschreven, namelijk 'de bevordering van het inzicht in de samenhang van de wetenschap', waar in deze tijd ook 'de bevordering van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel' bij kwam. Hoe stond het daarmee in een tijd dat bij alle onderwijsvernieuwing de nadruk vooral lag op de bekorting van de studie en daarom het bevorderen van *effectief* studeren? Was er bij al die plannen die onderwijs vooral zagen als een vorm van instructie nog wel ruimte voor onderwijs dat gericht was op vorming en reflectie?

In de hoogtijdagen van de universitaire democratisering had een heel ander onderwijsconcept dan het gangbare onderwijs furore gemaakt, het zogenaamde projectonderwijs. Dit concept was ontwikkeld in de hoek van de Kritiese Universiteit in Nijme-

gen, die iets tegenover de nota-Postumus wilde stellen.⁶⁸ In een projectgroep komen studenten uit verschillende jaren bij elkaar met een of meer docenten en leden van het ondersteunend personeel om een maatschappelijk relevant onderwerp te bestuderen. In zo'n projectgroep ging het om kritische reflectie op de bestaande veronderstellingen van het onderwijs en de wetenschap, en idealiter zou het onderdrukte of gemarginaliseerde groepen in de samenleving bruikbare informatie verschaffen voor hun strijd voor ontvoogding en gelijkberechtiging. De projectgroep was ook een alternatief voor hiërarchische en autoritaire vormen van kennisoverdracht door middel van handboeken en hoorcolleges. In een projectgroep werden namelijk geen tentamens afgenomen, maar beoordeelden de deelnemers elkaar. Bij de Subfaculteit der Psychologie was dit projectonderwijs een constituerend onderdeel geworden van het nieuwe onderwijsprogramma en diende het zelfs als basis voor de bestuurlijke herindeling van de subfaculteit. Zo extreem werd het nergens anders doorgevoerd, maar ook in andere faculteiten kwam het projectonderwijs op. Bijvoorbeeld bij de Faculteit der Economische Wetenschappen.

De introductie van het projectonderwijs bij economie paste in een beweging (die overigens maar door een minderheid van de studenten actief werd ondersteund) om in de opleiding meer ruimte te maken voor reflectie en kritische maatschappijbeschouwing.⁶⁹ Zo wilden studenten meer keuzevrijheid om bijvoorbeeld een strikt economisch vak (zeg commerciële bedrijfseconomie) in te ruilen voor een vak wetenschapsfilosofie. Ook ethiek en methodologie waren vakken waarvoor studenten en sommige docenten graag meer aandacht zouden zien.⁷⁰ Bij methodologie dachten zij niet aan de manier waarop onderzoek wordt uitgevoerd, maar vooral aan bespreking van alternatieve economische stelsels, in heden en verleden. Een concrete invulling kreeg dit in 1968 door de suggestie van de algemeen econoom F.J. de Jong om een post voor een hoogleraar marxistische economie aan te vragen. Daarachter zat (waarschijnlijk) de gedachte, eerder al geuit door de econoom Jan Tinbergen, dat de kapitalistische en de socialistische, op het marxisme gebaseerde economie naar elkaar toe groeiden en dat het dus zinvol zou zijn kennis te nemen van de manier waarop de economie aan gene zijde van het IJzeren Gordijn werkte. Uiteindelijk zou dit in 1975 leiden tot de benoeming van de Duitse econoom Hans-Jürgen Wagener tot hoogleraar algemene economie, in het bijzonder de vergelijkende analyse van economische stelsels. Hij aanvaardde zijn ambt op 16 maart 1976 met het uitspreken van een oratie onder de titel 'Marx's Economics as a Theory of Economic Systems'.

Het projectonderwijs diende zich in het najaar van 1971 aan toen een groep studenten die verenigd waren in de projectgroep 'Werkclassificatie en beloningssystemen' bij de onderwijscommissie van de faculteit vroeg om erkenning (dus toekenning van studiepunten) en compensatie. De deelnemers waren op het idee van de projectgroep gekomen na kennisgenomen te hebben van het werk van de themagroep 'Noord-Nederland' bij de Subfaculteit der Psychologie. Een paar deelnemers aan die themagroep namen ook deel aan de projectgroep 'Werkclassificatie'. In de onderwijscommissie ontstond enige discussie. De commissie was tegen de deelname van zowel prekandidaten als kandidaten, wilde compensatie alleen achteraf toekennen en ging niet akkoord met de voorgestelde zelfbeoordeling door de groep. Die beoordeling zou achteraf moeten gebeuren door een docent (of een commissie van docenten) op basis van de eindrapport-

tage van de groep. Maar er was ook sympathie voor deze vorm van ‘probleemgestuurd onderwijs’ en uiteindelijk rolde er een compromis uit dat voor iedereen aanvaardbaar was. Er volgden nu meer projectgroepen, zoals ‘Functiewaardering in de massief-kartonindustrie’ en ‘Ploegendienst aardappelmeel-industrie’. In 1976 werd er zelfs een coördinator voor het projectonderwijs aangesteld, drs. W. Salverda. Maar een grote vlucht heeft het projectonderwijs in de economische faculteit, of waar dan ook, niet genomen. De docenten tolereerden het concept, maar omarmden het niet. ‘Meer dan een “speeltuintje” in een onopvallende hoek van de Faculteit was voor het projectonderwijs niet gereserveerd,’ aldus Karin Bijsterveld, die deze geschiedenis beschreef.⁷¹ Een klassiek voorbeeld van repressieve tolerantie dat een eerdere studentengeneratie misschien niet had geaccepteerd.

Een speeltuintje in een hoekje van de faculteit – dat werd ook de status van een ander initiatief om de bezinning op de maatschappelijke rol van de wetenschap te stimuleren, de colleges ‘Wetenschap en samenleving’ die in de jaren zeventig in de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen werden gegeven. De natuurwetenschappen ervoeren in de loop van de jaren zestig dat het grote publiek en in toenemende mate ook de eigen studenten bezorgd raakten over de schaduwzijden van de wetenschap. In de natuurkunde was al vanaf het eerste gebruik van de atoombom onder wetenschappers ongerustheid ontstaan over de rol die wetenschappers bij de ontwikkeling van deze allesvernietigende bom hadden gespeeld, maar in de jaren zestig kwam ook de scheikunde onder vuur te liggen. Het boek van Rachel Carson, *Silent Spring* uit 1962 (in 1963 in het Nederlands vertaald als *Dode lente*), had pijnlijk duidelijk gemaakt dat de bestrijdingsmiddelen die de chemische industrie produceerde grote schade toebrechten aan het natuurlijk milieu. Maar er waren ook andere vormen van milieuverontreiniging die aan de industrie toegeschreven konden worden. De Amerikaanse oorlog in Vietnam, waarbij een ontbladeringsmiddel werd gebruikt (codenaam *Agent Orange*) dat fatale gevolgen had voor de landbouw, waarvan de plaatselijke bevolking afhankelijk was, stelde de verhouding tussen natuurwetenschappers en de oorlogsindustrie nadrukkelijk aan de orde. De vraag diende zich (opnieuw) aan: hoever gaat de verantwoordelijkheid van de chemicus (of natuurkundige of welke wetenschapper dan ook)? Kan de onderzoeker zich nog verschuilen achter de verantwoordelijkheid die de gebruiker heeft, of moet de wetenschap zich ook zelf het grootschalige ‘misbruik’ van wetenschappelijke kennis aantrekken? Met een beroep op de doelstellingen van het wetenschappelijk onderwijs zoals verwoord in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs uit 1960 betoogden kritische studenten dat een dergelijke vraag ook in het reguliere onderwijs in de natuurwetenschappen aan de orde moest komen. Hoe lag de relatie tussen wetenschap en maatschappij en welke rol diende de wetenschapper in dit spanningsveld te spelen? Hoe moest dat vervolgens in het onderwijs doorwerken?

In het nieuwsblaadje van de Subfaculteit der Scheikunde, *Kwik*, werd vanaf 1967 uitvoerig over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de chemicus gedebatteerd.⁷² Onder de docenten die zich hierover uitten, waren er die niet veel wilden horen over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de chemicus. De organisch chemicus Wijnberg vond het onzin om het ‘misbruik’ van de wetenschap aan de kaak te stellen. Hoe zou de vrije wereld zich tegen de Sovjet-Unie en China kunnen verweren als er geen defensieonderzoek werd gedaan? Defensieonderzoek was een noodzakelijk

kwaad en was daarom niet moreel verwerpelijk, vond hij. Zijn collega Kommandeur stond iets positiever tegenover de zorgen van de kritische studenten, maar hij wees er wel op dat de situatie in Nederland niet zo ernstig was als in de Verenigde Staten, waar een universiteit als MIT in Cambridge, Massachusetts, een groot deel van haar onderzoek liet financieren door het Department of Defense.

Het eerste resultaat van de toenemende bezorgdheid van studenten en sommige docenten was in 1969 een facultatieve reeks actualiteitencolleges onder de noemer 'Maatschappelijke implicaties van de natuurwetenschappen', verzorgd door de polemoloog Peter Boskma. De natuurkundige Groenewold deed mee met een cursus over ethiek en natuurwetenschappen. De organisch scheikundige Janssen richtte zich met een reeks colleges over 'Wetenschap en oorlog' specifiek op ouderejaars (ook iemand van de Rijksverdedigingsorganisatie van TNO deed daaraan mee). Deze colleges waren zo'n succes, dat de roep gehoord werd om dergelijke cursussen een vast onderdeel van het onderwijsprogramma te maken.⁷³ Een groepje studenten rondom Boskma kwam eind 1971 met een brochure *Chemie: een eng-wetenschappelijke opleiding?* (vanwege de groene kaft 'het groene boekje' genoemd), waarin ze onomwonden stelden dat de opleiding veel te veel op de scheikunde zelf was gericht en te weinig ruimte bood voor reflectie op de maatschappelijke implicaties van het vak. De auteurs kwamen met het voorstel om na het kandidaats een aparte studierichting in te stellen die expliciet over de verhouding tussen het vak en de samenleving moest gaan. Dat zou dan de vrije studierichting chemie moeten worden, die niet zozeer scheikundigen voor de industriële en andere laboratoria opleidde, als wel beleidsmedewerkers die de resultaten van het scheikundig onderzoek op hun maatschappelijke effecten konden beoordelen. Voor het onderwijs zou de faculteit een beroep moeten doen op filosofen en sociale wetenschappers, dus mensen van buiten de faculteit, maar dat was geen probleem: filosofen als Nauta en Delfgaauw, sociale wetenschappers als De Galan, Sniijders en Van Strien en polemologen als Röling en Boskma zegden graag hun medewerking toe. Zij zouden colleges sociologie, arbeids- en organisatiepsychologie en economie geven. Niet alle docenten bij scheikunde waren even enthousiast; Kommandeur was opvallend kritisch en wilde de universiteit 'als vrijplaats voor de wetenschap' niet inruilen voor de universiteit als 'instituut voor de studie van maatschappelijke problemen'. Toch diende de subfaculteitsraad in november 1972 bij de faculteit het verzoek in om de minister te vragen zo'n vrije studierichting goed te keuren, en dat gebeurde uiteindelijk in 1975. Uitgerekend Kommandeur leidde vervolgens de begeleidingsgroep die het programma van de nieuwe richting moest optuigen en hij was, toen de vrije studierichting in 1976 van start ging, een van de weinige vaste docenten die er veel tijd in stak (ongeveer een derde van zijn tijd ging in de nieuwe studierichting zitten). Bij de herprogrammeringsdiscussie in de subfaculteit, die in dezelfde tijd speelde, bleef de vrije studierichting chemie overeind.

De vrije studierichting was een serieuze poging om de maatschappelijke verantwoordelijkheid van toekomstige scheikundigen te bevorderen, maar betekende alleen maar iets voor de studenten die deze richting kozen. Om de andere studenten in de scheikunde te bereiken was iets anders nodig, en dat werden de colleges 'Wetenschap en samenleving'. De Academische Raad wijdde daar in 1972 al een rapport aan, geschreven door de Leidse scheikundige Arie Rip, die een programma ontvouwde waarin het ging over de geschiedenis van de natuurwetenschap, de positie van de wetenschapper in grote en

kleine organisaties, en de inschakeling van de wetenschap in de samenleving. Op dat moment werd er alleen in Leiden, Nijmegen, Eindhoven en aan de Vrije Universiteit iets dergelijks georganiseerd; wat er in Groningen op dit terrein gebeurde was op dat moment nog incidenteel en informeel van karakter. Maar al voordat het rapport van Rip verscheen, sprak de Groningse Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen zich in de zomer van 1972 uit voor het introduceren van 'Wetenschap en samenleving' bij alle subfaculteiten. Vanaf 1974 verschenen bij al die subfaculteiten dergelijke colleges op het programma (voornamelijk voor eerste- en tweedejaars).⁷⁴ Geleidelijk kwamen er in de faculteit steeds meer medewerkers speciaal voor dit vak, mensen als Philip Vergragt bij scheikunde, Ernst Homburg bij farmacie en Dirk Stemerding bij biologie. De commissie die al deze activiteiten moest begeleiden stond – wederom – onder leiding van Kommandeur. In 1979 werd ten slotte het voorstel gedaan om een intersubfacultaire werkgroep te vormen die uit zou moeten groeien tot een aparte vakgroep. Men kan niet zeggen dat de scheikundigen en de andere wetenschappers in de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen niet hun best gedaan hebben om de bezinning op de maatschappelijke rol van de natuurwetenschappen een plek te geven in het onderwijsprogramma.⁷⁵

STUDIUM GENERALE

En ten slotte was er voor de zielen die nog niet 'gevormd' waren altijd nog het studium generale.⁷⁶ Direct na de oorlog had Gerardus van der Leeuw een pleidooi gevoerd om door middel van algemeen-vormende colleges studenten weer iets bij te brengen van de morele waarde van de wetenschap, die door de nadruk op specialisatie goeddeels uit het zicht was geraakt. Ook de commissie-Reinink, die in opdracht van minister Van der Leeuw een herziening van het hoger onderwijs voorbereidde, had veel waarde gehecht aan zo'n studium generale. Maar in de praktijk was daar weinig van terechtgekomen en trokken de colleges die in dit verband door een commissie uit de senaat werden georganiseerd slechts weinig toehoorders. Maar het ideaal was blijven leven. In de loop van de jaren vijftig was een nieuwe poging gedaan (in Groningen vooral op aandringen van curator Cramer) en tegen 1960 leek het eindelijk wat te worden. Waarschijnlijk niet omdat de honger naar algemene vorming toegenomen was, maar omdat er gewoon meer studenten kwamen en omdat de aangesneden thema's minder levensbeschouwelijk en meer maatschappelijk of politiek van aard waren en zo dichterbij de studenten van die tijd stonden. In 1962-1963 liep een serie colleges over 'Oorlog in het licht der wetenschappen' (met een belangrijke inbreng van de polemologen) en in het jaar daarna een serie over 'Opstand en revolutie'. Een reeks over 'Het huwelijk' trok per keer zo'n zeshonderd toehoorders!⁷⁷

Die lijn – laten we haar de vermaatschappelijking van studium generale noemen – werd doorgetrokken in de jaren daarna. Na de oprichting van de Universitaire Stichting Vormingsactiviteiten of USVA (de culturele tegenhanger van de ACLO) kon de senaatscommissie de culturele en esthetische vorming van de studenten met een gerust hart uit handen geven en zich concentreren op actuele maatschappelijke thema's. Vanaf 1969 werden er ook actualiteitencolleges gegeven, over zaken die op dat moment in het nieuws waren. De journalist Martin van Amerongen beet op 6 oktober 1969 de spits

af met een lezing over de tamelijk ruw verlopen Bondsdagverkiezingen in West-Duitsland, die door de SPD'er Willy Brandt waren gewonnen, en op 27 oktober volgde de communistische stakingsleider Fré Meis met een ongetwijfeld triomfantelijk verhaal over 'Staking in de strokarton' (de stakers in Oude Pekela hadden loonsverhoging gekregen en net die dag het werk hervat). Het politieke karakter van de lezingen werd wel heel nadrukkelijk geëtaleerd toen op 11 mei 1970 na afloop van een lezing over 'Cambodja: eindeloze oorlog?' de ruim honderd aanwezigen unaniem een motie aannamen waarin ze protesteerden tegen de oorlog in Zuidoost-Azië. De motie riep het bestuur van de universiteit op daadwerkelijk steun te verlenen aan het verzet tegen de politiek van de Amerikaanse president Richard Nixon.

Een gerechtvaardigde vraag was of dit soort colleges wel pasten bij het idee van het studium generale. Voor degene die het feitelijke werk deed, de secretaris van de verantwoordelijke senaatscommissie drs. J.G. van der Bend, in het dagelijks leven beheerder van de Centrale Interfaculteit, was het in ieder geval reden om in april 1971 te laten weten dat hij wilde stoppen. Hij bleef nog even, maar in april 1972 vertrok hij toch echt om directeur te worden van de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden. Drs. Ger Weening, die op dat moment hoofd was van het Bureau Buitenland van de Groningse universiteit en in 1971 de organisator was geweest van een zestien lezingen tellende collegereeks over het ontwikkelingsvraagstuk, nam het stokje van hem over. Net als Van der Bend moest ook Weening een nota schrijven over de opzet en bedoeling van het studium generale. Bezinning op de maatschappelijke implicaties van de wetenschap achtte hij een taak van de faculteiten, maar het geven van inzicht in de eenheid van de wetenschappen zag hij wel als taak van studium generale. Verder meende hij dat studium generale een brug moest kunnen slaan tussen de universiteit en de samenleving door ook niet-universitaire instanties en personen bij de werkzaamheden te betrekken (sinds 1968 stonden de studium-generalecolleges al open voor niet-studerenden).

Inmiddels was de senaat opgeheven en kwam de vraag aan de orde welke plaats het studium generale in de organisatie van de universiteit moest innemen. Uiteindelijk werd de taak van de senaatscommissie overgenomen door een vaste commissie van de universiteitsraad, die op 19 juni 1975 een nieuw reglement voor deze commissie vaststelde. In het reglement stond ook omschreven wat het doel van het studium generale was: bevorderen van het inzicht in de samenhang der wetenschappen en bevordering van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef, precies de twee nieuwe doelstellingen van het hoger onderwijs die in de wwo 1960 waren opgenomen. De commissie zou bestaan uit twee leden per faculteit en één vertegenwoordiger van de USVA. Voorzitter werd de econoom Taco Kastelein, Weening bleef secretaris. Op 1 januari 1976 droeg Weening zijn taak over aan de romaniste Inge Kuipers-de Wilde, die een fulltime aanstelling kreeg. Ook zij moest weer een nota over het studium generale schrijven, de tiende al weer. Zo ontstond een apart bureau Studium Generale. Er werd dus serieus werk van gemaakt.

Het aantal activiteiten van het bureau Studium Generale nam snel toe en er werd nu ook geëxperimenteerd met nieuwe presentatievormen. Naast de welhaast klassieke lezingen verschenen nu ook films (met toelichting), tentoonstellingen, forumdiscussies en symposia op het programma. Al in 1972 had Weening een reeks colleges geor-

ganiseerd over 'Chili en de UNCTAD', waar een simulatieweekend een onderdeel van was. Onder leiding van enkele polemologen speelden de deelnemers de onderhandelingen in het kader van de handelsorganisatie van de Verenigde Naties na. In december 1978 organiseerde het bureau Studium Generale zelfs een dichtersfestival in de Kleine Zaal van De Oosterpoort, met bekende dichters als C. Buddingh, Hans Favery, Judith Herzberg, Rutger Kopland, Gerrit Krol en Gerrit Kouwenaar. Honderden belangstellenden kwamen erop af.⁷⁸ In 1979 organiseerde Studium Generale een tentoonstelling over Aletta Jacobs, die niet alleen uiting gaf aaneen zeker historisch besef – Jacobs was een eeuw eerder in Groningen gepromoveerd – maar ook de aandacht vestigde op het jonge vakgebied van de vrouwenstudies, dat rond 1975 in Groningen in opkomst was (daarover later meer).

Nieuw was verder dat Studium Generale voor sommige collegereeksen een syllabus samenstelde en dat af en toe studenten die een collegereeks hadden gevolgd en een tentamen hadden afgelegd, dit als bijvak in hun studie konden opvoeren. In 1977 gebeurde dit met een serie van maar liefst 22 lezingen over India (de syllabus werd zeshonderdmaal verkocht), een jaar later met een serie colleges over moderne stromingen in de filosofie (vijftig studenten deden toen tentamen).⁷⁹ Dit alles kwam aardig in de buurt van de oorspronkelijke opzet van het studium generale, maar het grote en blijvende verschil met de oorspronkelijke bedoeling was dat het onderwijs niet verplicht was. Niemand durfde het aan om studium-generaleachtige colleges als verplicht onderdeel voor alle studenten in te voeren – en als iemand het al zou hebben geprobeerd, zou dit op groot verzet zou zijn gestuit van de faculteiten en opleidingen. En dus bleef het studium generale hangen in de marge van het reguliere onderwijs. Hans Wijnberg had eens opgemerkt dat studenten genoeg tijd hadden voor reflectie op de maatschappelijke rol van de wetenschap, namelijk tussen halfzes 's middags en halfnegen 's ochtends, en dat het dus niet nodig was daarvoor kostbare studietijd vrij te maken. Zo iets gold kennelijk ook voor vorming en reflectie in het algemeen: ook dat kon wel in de verloren uurtjes na de eigenlijke studie.⁸⁰

CONCLUSIE

Zo zat het studium generale net als het hele onderwijs in deze periode – en de hele universiteit misschien – in een spagaat tussen uit de jaren zestig overgenomen idealisme en in de jaren zeventig weer teruggekeerde nadruk op zakelijkheid. Een idealist als Van Gelder spande zich in voor een nieuw onderwijstype, de middenschool, die achterstanden van kinderen uit arbeidersmilieus moest verhelpen, maar tegelijkertijd waren de zakelijker ingestelde onderwijskundigen van het COWO vooral bezig de effectiviteit van het universitaire onderwijs te vergroten door het schoolser te maken. De nieuwe papieren en fysieke technologie die daarvoor werd ingezet, zoals de meerkeuzevragen die machinaal werden nagekeken, vormden nog maar het begin van een 'veelbelovende' ontwikkeling op dat vlak. Terwijl studenten die van de universiteit meer verwachtten dan een goede vakopleiding ook tijd voor vorming en reflectie wilden inruimen, verzetten hun docenten zich hardnekkig tegen voorstellen om een deel van de voor hun vak gereserveerde tijd vrij te maken voor vage colleges over wetenschap en sa-

menleving. En terwijl Studium Generale een steeds uitgebreider programma optuigde om studenten en andere belangstellenden te laten nadenken over de wereld buiten de universiteit, bogen de faculteiten en de vakgroepen zich over de vraag hoe ze binnen de kaders van de herstructurering à la Posthumus toch nog zo veel mogelijk van hun specialisme overeind konden houden. Wie midden in die ontwikkeling zat, kon niet weten welke kant het op zou gaan. De idealisten lieten het meest van zich horen, maar vormden uiteindelijk maar een kleine minderheid onder zowel de docenten als de studenten.

14 WETENSCHAP EN DEMOCRATIE

Dat de democratisering van de universiteit ook nare kanten had, merkte de jonge hoogleraar psychologie Pim Levelt welhaast aan den lijve. Na een verblijf in Harvard bij de leidende figuren in de wereld in de psycholinguïstiek was hij in 1967 tot lector en kort daarna tot hoogleraar psychologische functieleer in Groningen benoemd. Hij kreeg ook een nevenbenoeming in de Faculteit der Letteren om bij de vakgroep-in-opbouw algemene taalwetenschap psycholinguïstiek te doceren. In 1968 nam hij, na de dood van Kouwer, enigszins *à contre coeur*, de leiding op zich van het Psychologisch Instituut, waar hij zelf een laboratorium voor verfijnde psychofysische onderzoeken aan het opbouwen was. Het ongeluk trof hem dat de studenten die de Aktie Democratisering op touw zetten niet alleen zijn gezag als onderzoeksdirecteur ter discussie stelden, maar ook zijn laboratorium als hun hoofdkwartier kozen en daarbij de delicate apparatuur weinig omzichtig behandelden. Ook kreeg hij klachten van het universiteitsbestuur dat tegen de regels in studenten briefpapier en enveloppen van zijn instituut gebruikten voor het rondzenden van hun epistels. Van collega's kreeg hij weinig steun. Snijders, de pater familias van de subfaculteit, werd geheel in beslag genomen door het rectoraat, Van Strien deed zijn best maar ging heel ver in zijn concessies aan de studenten, en Hofstee heulde in Levelts ogen met de radicalen, voor wie hij, wederom volgens Levelt, zoiets als 'der Führer' was. Het aanbod om een jaar door te brengen aan het Institute for Advanced Study in Princeton en een tweede aanbod om daarvoor nog in Nijmegen hoogleraar te worden, waren daarom een godsgeschenk voor de veelgeplaagde hoogleraar. De brief uit Princeton, zo schreef Levelt later, 'saved my life, my science, and our existence as a family'.¹ Begin 1971 verliet hij Groningen, met medeneming van vier van zijn medewerkers. Dat was niet alleen een aderlating voor de psychologen. Ook algemene taalwetenschap kreeg te maken met een 'ernstige terugslag'.² In Nijmegen daarentegen ging Levelt een glorieuze toekomst tegemoet. Een paar jaar later werd hij directeur van het prestigieuze Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek, het enige instituut van de Max-Planck-Gesellschaft buiten West-Duitsland. Hij bouwde dat instituut uit tot een internationaal toonaangevend centrum van psycholinguïstisch onderzoek. Zijn benoeming tot president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen onderstreepte in 2002 nog eens zijn leidende positie in de wereld van de wetenschap. Groningen had het nakijken, met dank aan de activistische studenten.³

Stond het geval van Levelt nu op zichzelf of heeft de wetenschapsbeoefening aan de Groningse universiteit als geheel te lijden gehad onder de democratisering van de universiteit? Hoe werd er in die tijd over wetenschap gedacht en wat stelde de wetenschap in Groningen in de jaren zestig en zeventig eigenlijk voor?⁴

WETENSCHAPSKRITIEK

Met de opkomst van de studentenbeweging, na het midden van de jaren zestig, deed ook kritiek op de gangbare wetenschap haar intrede. In de brochure *Universiteit en onderneming*, geschreven door de Nijmeegse studenten Boekraad, Van Nieuwstadt, Regtien en Sips als reactie op het rapport-Maris, werd die connectie in 1968 al duidelijk gelegd:

De eis van democratisering geldt niet alleen om democratische controle met betrekking tot de organisatie van de universiteit, maar ook – nu wetenschap in hoge mate bijdraagt aan het doorzichtig maken van maatschappelijke problemen – om democratische controle over die wetenschap zelf.⁵

De redenering was dat in de gangbare wetenschap, die beheerst werd door positivisme en een empirisch-analytische benadering van de werkelijkheid, de beoefenaars van de wetenschap het zicht kwijt waren geraakt op de grote vragen omtrent de rol van de wetenschap in de moderne samenleving. Daardoor bestendigden zij de facto de bestaande machtsverhoudingen, die essentieel ondemocratisch waren. Dat onderzoekers zich beperken tot de zogenaamd waardevrije wetenschap zelf, was begrijpelijk geweest toen wetenschap nog niet die maatschappelijke factor was die zij in het midden van de twintigste eeuw was geworden. Maar wetenschap was inmiddels wel een factor van de eerste rang. Zij stond nu, meenden Boekraad en de zijnen, ten dienste van de heersende klasse en de grote ondernemingen, die dat natuurlijk graag zo willen houden. Wat de Nijmeegse studenten nu wilden bereiken, was dat onderzoekers zouden erkennen dat wetenschap niet waardevrij was, dat ze hun maatschappelijke en politieke verantwoordelijkheid niet langer konden ontlopen en dat ze zich ook bewust werden van wat er in de samenleving feitelijk met de resultaten van hun onderzoek gebeurde en wat ermee zou kunnen worden gedaan. Daarvoor moest de bestaande hiërarchie in de wetenschap doorbroken worden en de discussie over de richting van het onderzoek door alle betrokkenen gevoerd worden, inclusief de studenten, de onderzoekers van morgen. Om de maatschappij te democratiseren moest ook de wetenschap gedemocratiseerd worden.

Originele gedachten hebben de voormannen van de studentenbeweging niet voortgebracht, maar het was al heel wat dat ze met een consistente kritiek kwamen, waarover studenten en docenten in debat konden gaan. Veel was ontleend aan de ideeën van de Kritische Universität in Duitsland. Populaire schrijvers waren de Duitse filosoof Jürgen Habermas, van de sociaalkritische Frankfurter Schule, en de Amerikaans-Duitse cultuurfilosoof Herbert Marcuse, en op de achtergrond was er natuurlijk altijd Karl Marx. Wetenschapskritiek had in de studentenbeweging echter geen hoge prioriteit. Het behartigen van de concrete studentenbelangen en de democratisering van de bestuurlijke structuur van de universiteit waren voorlopig belangrijker. Toch was de kritiek op de traditionele wetenschapsopvatting een steeds terugkerend thema in de publicaties van de studentenbeweging. Het weekblad van de Amsterdamse universiteit, *Folia Civitatis*, besteedde in 1968 vele pagina's aan de discussie over de waardevrijheid van de wetenschap. Ook Ton Regtien, de Nijmeegse studentenleider die in 1970 naar Groningen zou komen om zijn studie psychologie af te maken en die in 1971 medewerker werd bij de Subfaculteit der Psychologie, wijdde er in zijn veelgelezen boek *Universiteit in opstand* uit 1969 een apart hoofdstuk aan.⁶

Het centrale begrip in het betoog van Regtien was de ‘politisering’ van de universiteit en het wetenschappelijk onderzoek. Daarmee bedoelde hij niet dat de universiteit en de wetenschap gepolitiseerd moesten worden, hij betoogde juist dat ze per definitie al gepolitiseerd waren. De universiteit ‘staat onder het dictaat van de bestaande politieke en economische machtsverdeling’.⁷ Wie pleit voor waardevrijheid in de beoefening van de wetenschap en dan de Kritische Universiteit en de svb verwijt dat ze de universiteit voor politieke doeleinden willen gebruiken, draait de zaak dus om, want de universiteit is objectief gesproken al gepolitiseerd. Langs de weg van subsidies, stimulering van bepaalde terreinen van wetenschap en afremming van andere, en ook langs de weg van beroepsvoorlichting over kansen op de arbeidsmarkt is er sprake van politieke beïnvloeding van de universiteit. Die subsidiëring, stimulering en beroepsvoorlichting zijn helemaal niet neutraal of waardevrij, maar gebaseerd op bepaalde economische en sociale behoeften van de maatschappij, die op hun beurt weer sterk beïnvloed worden door de heersende politieke en economische elite. Dat geldt zowel voor de bètawetenschappen (Regtien noemt het voorbeeld van de chemie), als voor de alfa- en gamma-wetenschappen, zoals de economie en de psychologie. Idealisten die praten over waardevrijheid en autonomie ontkennen de feitelijke toestand en maken het daardoor de heersende elite juist nog makkelijker om de wetenschap politiek te gebruiken. Het komt erop aan de illusies van waardevrijheid en autonomie door te prikken en onderzoekers het bewustzijn bij te brengen van de feitelijke politieke inschakeling van de wetenschap en onderwijs. Dan kan er discussie ontstaan over de impliciet aanwezige politieke doelstellingen in het wetenschapsbedrijf. ‘Dat is de politisering die de universiteit in opstand door zal moeten maken. Dat is de politieke universiteit die wij willen.’⁸

De Groningse rector magnificus Sniijders reageerde in zijn rede bij de opening van het academisch jaar in 1969 expliciet op de wetenschapskritiek van Regtien.⁹ Tot op zekere hoogte ging Sniijders met de kritiek van Regtien en andere studentenleiders op het verdrongen politieke karakter van de wetenschap mee. Dat had ermee te maken, aldus Sniijders, dat de wetenschap zelf fundamenteel van karakter was veranderd. Wetenschap is niet meer een vorm van natuurbeschouwing en een onschuldige vrijetijdsbesteding van de elite, maar een praktisch en duur instrument tot beheersing van natuur en samenleving en daardoor vatbaar voor politieke bemoeienis. Hoewel de studentenoppositie zich schuldig maakte aan een zekere overdrijving – het was niet waar dat in Nederland het grootkapitaal en het leger de universiteit in hun greep hielden, en de situatie in de Verenigde Staten was niet te vergelijken met die in Nederland – viel het niet te ontkennen dat de band tussen wetenschap en maatschappij heel innig was geworden en dat de wetenschapper behalve een morele nu ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid had gekregen. De technocratische fixatie op middelen van de wetenschap, met vermijding van discussie over de doeleinden, moest plaatsmaken voor een democratische benadering, waarin wetenschappers ook als burgers aangesproken werden. Tot zover instemming met Regtien en de zijnen.

Maar zijn daardoor in één klap klassieke kenmerken van de wetenschap zoals het begrip ‘waarheid’ en het belang van de methode onbelangrijk of misleidend geworden? Is er werkelijk sprake van een ‘fundamentele tegenstelling tussen de mythische waardevrijheid en de feitelijke gebondenheid van de wetenschap’?¹⁰ Sniijders dacht van niet. Objectiviteit bijvoorbeeld blijft als samenvatting van een onvooringenomen, zorgvul-

dige en methodische benadering van het object een onderscheidend kenmerk van de wetenschap. Lang niet altijd beantwoordt de wetenschap aan die hoge standaard, maar wie het streven naar objectiviteit loslaat, zet de deur open voor duistere krachten. Lastiger vond Snijders het begrip ‘waardevrijheid’, dat populair was geworden in de strijd tegen kerkelijke, politieke en wijsgerige beïnvloeding van de wetenschap in Duitsland rond 1900. Misschien was de term niet veel meer dan een ongelukkige omschrijving van de objectiviteit waar de wetenschap naar moet streven, maar de term suggereert ook, en ten onrechte, dat de wetenschap niets met waarden te maken heeft. Dat is niet zo. Wetenschap is niet waardevrij, wetenschap heeft juist heel veel met waarden te maken en moet zich daarvan bewust zijn.

Ook met het begrip ‘politisering’ had Snijders moeite. Zoals Regtien die term opvatte – wetenschappers bewust maken van de impliciete of expliciete politieke betekenis van hun onderzoek – was prima, maar als politisering zou betekenen dat de wetenschap inzet zou moeten worden van politieke strijd, vond Snijders dat onaanvaardbaar.¹¹ Iets soortgelijks gold voor het begrip ‘kritische universiteit’: nuttig als daarmee wordt bedoeld dat de wetenschapper altijd de methodische en maatschappelijke aspecten van zijn werk kritisch moet doordenken, gevaarlijk als ermee gesuggereerd zou worden dat de universiteit een centrum van maatschappijkritiek moet worden. Eigenlijk, zo besloot Snijders, zijn er geen termen die niet verkeerd kunnen worden begrepen. Alleen geven sommige daar meer aanleiding toe dan andere en daarom wilde hij begrippen als ‘waardevrijheid’ en ‘politisering’ liever vermijden. Begrippen daarentegen als ‘objectief’ en ‘kritisch’ bleven in zijn ogen nuttige begrippen omdat ze de norm aangeven waaraan elke wetenschapper zich zou moeten houden.

Snijders was niet de enige docent die een eind meeging in de wetenschapskritiek van de studenten. Dat het vak ‘Wetenschap en samenleving’ in de loop van de jaren zeventig in bijna alle natuurwetenschappelijke opleidingen een verplicht onderdeel werd, kan mede begrepen worden als uitvloeisel van de wetenschapskritiek van docenten en studenten rond 1970, zoals ook de populariteit van het vak wetenschapsfilosofie in de jaren zeventig in het verlengde lag van de kritische doordenking van de wetenschap in de studentenbeweging in de tijd daarvoor.¹² De wetenschapsfilosofie (later kennistheorie of kennisleer) kende vele beoefenaars, in allerlei faculteiten, maar de bekendste docent was wel de filosoof Lolle Nauta, die een actief politiek optreden, bijvoorbeeld bij protestdemonstraties en in de PvdA, paarde aan de bestudering van filosofen die vooral de grondslagen van de sociale wetenschappen onderzochten. Maar geleidelijk verschoof de belangstelling van de studenten wel van de politieke doordenking van de grondslagen van de wetenschap naar een logische en/of historiserende kritiek op het positivistische standaardbeeld van de wetenschap. De meest gelezen wetenschapsfilosoof van de tweede helft van de jaren zeventig was de Amerikaanse fysicus en wetenschapshistoricus Thomas S. Kuhn, wiens boek *The Structure of Scientific Revolutions* (oorspronkelijk verschenen in 1962) stukgelezen werd. De Groningse Universiteitsbibliotheek en de instituutsbibliotheken bezaten in 1976 samen maar liefst vijftien exemplaren van Kuhns boek.¹³ Een van de lezers was de weinig beschouwelijk aangelegde chemicus en rector magnificus Matthijs Janssen, die in zijn rede bij de opening van het academisch jaar in 1976 de visie van Kuhn op de ontwikkeling van de wetenschap (als een afwisseling van ‘normale’ en ‘revolutionaire’ wetenschap) aanpreef als een ‘nuchtere’ en ‘zakelijke’ kijk

op de wetenschap en als een bijdrage aan de ontmythologisering van de wetenschap. Kuhns populariteit leidde bij sommige lezers tot (hernieuwde) aandacht voor oudere wetenschapstheoretici als Karl Popper en Ludwig Fleck en eigentijdse filosofen als Imre Lakatos en Stephen Toulmin. Een enkeling maakte vervolgens weer de overstap van de wetenschapsfilosofie naar de wetenschapsgeschiedenis.

WAARDEVRIJHEID IN DE ECONOMISCHE WETENSCHAP?

In 1979 brandde er plotseling bij economie een felle strijd over de waardevrijheid van de wetenschap los, feller dan ooit in de Groningse universiteit.¹⁴ De aanleiding was een proefschrift over de economie van Zuid-Afrika, een land dat in de hele westerse wereld en speciaal ook in Nederland heftige emoties losmaakte vanwege het apartheidsregime aldaar.

Hans Boudewijn Falkena was een Nederlandse econoom, opgeleid in Groningen, die al vele jaren in Zuid-Afrika woonde en werkte, maar graag in Groningen wilde promoveren. In 1979 legde hij aan de Faculteit der Economische Wetenschappen het proefschrift *Die makro-ekonomiese verband tussen openbare en privatektor in Suid-Afrika* voor (in het Afrikaans geschreven). Promotores waren de Groningse hoogleraar F. (Floor) Hartog en de in Zuid-Afrika werkende Nederlandse econoom C. de Jong; coreferent was de econoom bij rechten Jan Pen. Het proefschrift, dat zonder problemen door de faculteit werd aanvaard, sprak zich niet uit over de doelstellingen van de economische politiek van Zuid-Afrika en nam deze als een gegeven aan. Falkena wilde geen politiek of moreel oordeel uitspreken over apartheid, maar bestuderen hoe het systeem economische werkte en of de feitelijke economische ontwikkeling aan de doelstelling van de regering beantwoordde. Hij ging daarin zo ver dat hij het niet over het 'apartheidsregime' had, maar over 'veelvolkige ontwikkeling' of 'afsonderlike ontwikkeling' (een illustratie dat de neutrale, waardevrije beschrijving van maatschappelijke verschijnselen zo goed als onmogelijk is).¹⁵ De promotor, Hartog, was het hartgrondig met zijn promovendus eens: wetenschap hoort waardevrij te zijn. Volgens Hartog maakte die afstandelijke benadering juist dat het proefschrift de facto een fundamentele kritiek op het apartheidsbeleid van de Zuid-Afrikaanse regering was, want Falkena had immers aangetoond dat het Zuid-Afrikaanse stelsel economisch gezien helemaal niet werkte. (Wat de vraag opwerpt wat hij had gezegd als Falkena's studie had aangetoond dat het wel werkte. Had hij het dan ook goedgekeurd?)

De promotie, die zou plaatsvinden op donderdag 3 mei 1979, werd een reu toen de Groninger Studentenbond (GSB) er lucht van kreeg. Volgens de GSB stond het proefschrift bol van verwerpelijke politieke uitspraken en verleende het in feite steun aan het apartheidsregime. Samen met andere linkse jongerenorganisaties organiseerde de bond een tegenpromotie voorafgaand aan de eigenlijke promotie en op de vrijdag voor de promotie was er een demonstratie in Haren voor het huis van Hartog, die overigens niet thuis was. In de Uni-

versiteitskrant liet Hartog weten dat Falkena helemaal geen racist was en dat zijn proefschrift juist allerlei aanknopingspunten voor de antiapartheidsbeweging bood. Ook de universiteitsraad, die dezelfde dag vergaderde, kwam de kwestie-Falkena aan de orde. De raad had in 1978 een motie aangenomen om elk officieel contact met Zuid-Afrika te verbieden, tenzij dat contact een bijdrage zou leveren aan de strijd tegen de apartheid, en hoewel het in dit geval om een Nederlander ging die in Nederland bij een Nederlandse promotor wilde promoveren, zou het in de geest van de motie zijn om de promotie niet door te laten gaan. Onder het mom van waardevrijheid zou Falkena namelijk de apartheid goedkeuren. Rector magnificus Borgman wilde daar echter niets van weten. De promotiecommissie had het proefschrift goedgekeurd en het College van Dekanen had er geen bezwaar tegen gemaakt. De promotie ging gewoon door.¹⁶

Maar zo gewoon verliep de promotie toch niet. Toen de promovendus het Academiegebouw betrad, werd hij welkom geheten door het volkslied van zwart Zuid-Afrika (in dat land zelf verboden) en in de aula zat een rumoerige menigte die diverse spandoeken omhooghield. Toen de gebruikelijke 'gedachtewisseling' tussen promovendus en oppositie had plaatsgevonden, de commissie zich terug had getrokken, tot de conclusie was gekomen – niet verrassend – dat de promovendus het begeerde doctoraat kon verkrijgen, vervolgens weer was teruggekeerd in de aula, waar de voorzitter, de econoom Wagener, de formule zou uitspreken, barstte een oorverdovend lawaai los. Niemand kon horen wat Wagener precies zei, maar hij zei het wel en beëindigde daarna snel de plechtigheid. De gebruikelijke 'persoonlijke woorden' van promotor tot promovendus bleven achterwege. Na afloop werd de jonge doctor door sommige aanwezigen met lichamelijk geweld bedreigd, maar de bodes van de universiteit voorkwamen dat er iets dergelijks gebeurde. Vijf maanden later organiseerde de faculteit nog wel een symposium over 'Economische wetenschap, waardevrij? en de maatschappij?', maar daar werd eigenlijk amper teruggekeken op de kwestie-Falkena en buiten de faculteit was er weinig aandacht voor.¹⁷ Wel maakte Hartog van de gelegenheid gebruik om zijn visie op de waardevrijheid van de wetenschap nog eens nadrukkelijk te verdedigen. Ondanks alle commotie stond hij nog steeds op het standpunt dat een onderzoeker geen eigen morele of waardeoordelen hoort uit te spreken over de door hem bestudeerde verschijnselen.

Volgens de geschiedschrijver van de faculteit, Taco Kastelein, was dit standpunt karakteristiek voor de houding en de mentaliteit van de meeste economen. Economen willen weten 'hoe de dingen werken' en niet of de dingen deugen. Die instelling zorgde ervoor dat in de faculteit de discussie altijd zakelijk bleef, zonder dat ieders geweten steeds werd getoetst en zonder dat deelnemers aan een discussie verdacht gemaakt en verketterd werden. Dankzij die pragmatische houding konden de hoogleraren relatief makkelijk hun faculteit door moeilijke tijden heen loodsen en dat had natuurlijk zijn voordelen.

WEINIG TIJD VOOR WETENSCHAP

Wetenschapskritiek is niet per definitie nadelig voor de wetenschapsbeoefening. Hoewel er altijd doorgewinterde positivisten zijn die alle aandacht voor de theoretische grondslagen, historische achtergronden en maatschappelijke implicaties van de wetenschapsbeoefening maar als verloren tijd en moeite beschouwen, zaken die afleiden van de echte wetenschap, beseffen de meeste onderzoekers wel dat de wetenschap in een moderne samenleving alleen maar kan floreren als zij zich tegenover de samenleving verantwoordt voor de gelden die de samenleving aan haar besteedt. Aandacht voor 'bijzaken' is daarom niet tijdverspilling maar is noodzakelijk voor het in standhouden en verstevigen van het draagvlak voor de wetenschap. Veel bedreigender voor wetenschap in tijden van democratisering dan die bijzaken was echter het simpele feit dat universitaire democratie gewoon heel veel tijd kost, voor vergaderingen over bestuur, onderwijs en wetenschap, voor administratie en bureaucratie, en voor verantwoording aan allerlei interne en externe partijen. Tijd die verloren gaat voor de beoefening van de wetenschap zelf.

De meeste docenten klaagden niet over de zeeën van tijd die ze kwijt waren aan besturen en vergaderen, of hooguit in kleine kring – thuis tegen hun vrouw, op recepties tegen hun collega's. Maar er waren er bij, en niet de minsten, die om die reden op zoek gingen naar ander werk of een positie aan een andere universiteit of een gespecialiseerd onderzoeksinstituut. Misschien wel de bekendste van hen was de gedragsbioloog Gerard Baerends.¹⁸ Hij was hoogleraar zoölogie in Groningen sedert 1946 en had in die tijd internationaal een grote naam opgebouwd door zijn onderzoek naar het gedrag van haringen, vogels en ander dieren. Daarbij was hij bestuurlijke en administratieve verplichtingen niet uit de weg gegaan, zeker als het om zaken ging die uiteindelijk het onderzoek ten goede kwamen, zoals de opbouw van het Zoölogisch Laboratorium en het Biologisch Centrum in Haren. Maar toen in 1971 de WUB werd ingevoerd en er op universitair en facultair niveau allerlei vertegenwoordigende commissies en besturen moesten worden gevormd, werd het Baerends te veel. Hij had daarvoor wel het standpunt gehuldigd dat beslissingen altijd genomen moesten worden na zorgvuldige consultatie van de betrokkenen, maar het nieuwe stelsel, waarin voor zijn gevoel iedereen zich met alles bemoeide, werd onwerkbaar. Het leiden van een instituut onder die condities was niet meer te combineren met onderzoek en daarom begon hij om zich heen te kijken.

Een mogelijkheid diende zich aan toen hij in 1972 benaderd werd door het bestuur van de Max-Planck-Gesellschaft in West-Duitsland, dat hem de vraag voorlegde of hij Konrad Lorenz (een van de grondleggers van de ethologie) wilde opvolgen als hoofd van het Max-Planck-Institut für Verhaltensphysiologie in Seewiesen, bij München.¹⁹ Dat was een aanbod dat Baerends eigenlijk niet kon weigeren, en de onderhandelingen waren al flink gevorderd, toen het ministerie van OKW met een tegenvoorstel kwam, daartoe aangespoord door het Groningse college van bestuur en de KNAW (waarvan hij sinds 1958 lid was). Hij zou in Groningen een persoonlijke leerstoel krijgen, zonder administratieve verplichtingen, met een eigen staf en een eigen budget, enkel om onderzoek te doen. De positie in Seewiesen lokte hem ook zeker wel aan, maar hij overwoog dat het naar eigen inzicht ombouwen van het instituut in Duitsland ook veel bestuurlijke en

administratieve besommeringen met zich mee zou brengen, terwijl hem nu in Groningen, waar hij zich zeer thuis voelde, juist de mogelijkheid werd geboden om ongestoord met dat onderzoek door te gaan. Uiteindelijk koos hij voor Nederland en bleef hij in Groningen. Met zijn medewerker en collega R.H. (Rudi) Drent, lector dierkunde sinds 1972, rondde hij zijn omvangrijke onderzoek naar het gedrag van de zilvermeeuw af, dat in 1982 verscheen als *The Herring Gull and Its Egg, Part II* (deel I was in 1970 verschenen).

Behalve door bestuurlijke besommeringen voelden veel hoogleraren en medewerkers zich ook beperkt in hun onderzoek door hun grote onderwijslast. Vooral in de hoek van de alfa- en gammafaculteiten bleef de toename van het aantal medewerkers sterk achter bij het snel stijgende aantal studenten en in de jaarverslagen werd daarom veelvuldig geklaagd over de ongunstige staf-studentratio (het aantal studenten per medewerker). In deze tijd was de vuistregel dat een medewerker ongeveer 40 procent van zijn tijd aan onderzoek moest kunnen spenderen (naast 40 procent voor onderwijs en 20 procent voor overige taken), maar in de praktijk kwam daar weinig van terecht, zeker toen ook de herprogrammering tijd begon te vragen.²⁰ De Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen, die in vijf jaar tijd het aantal studenten had zien toenemen van 149 naar 1050, klaagde in 1971 dat het bedienen van al deze studenten eigenlijk niet meer te combineren viel met het uitvoeren van andere taken, zoals onderzoek. De staf-studentratio lag op 1:28,6!²¹ Maar een jaar later klaagden ook de stafleden van de afdeling Oudgermanistiek en Finoegristiek, die dat jaar maar twee hoofdvakstudenten onder hun hoede hadden, dat het voorzien in de onderwijsbehoefte toch ten koste ging van de wetenschapsbeoefening. Kennelijk waren ze gewend al hun tijd aan onderzoek te besteden.²²

Dat de kleinste afdelingen het meest klaagden, viel ook in andere jaren op. In 1974 horen we dat de geologen, met 26 studenten, amper aan onderzoek toekwamen en dat de oudhistorici, die ondergebracht waren bij de klassieke talen, last hadden van de toevloed van studenten geschiedenis, die hun colleges oude geschiedenis bij de classici volgden.²³ Het jaar daarop herhaalden de oudhistorici die klacht ('onderzoeksactiviteiten belemmerd door een te zware onderwijsbelasting'), zoals ook de oudgermanisten opnieuw klaagden over de vele organisatorische en administratieve werkzaamheden die de kleine staf moest verrichten. 'Voor onderzoek is nagenoeg geen ruimte meer.' Belangrijk werk aan het woordenboek van de oudste Germaanse leenwoorden in de Oostzeefinse talen was stil komen te liggen, evenals het onderzoek naar de parallellen tussen het Laps en het Westscandinavisch en naar de Finse werkwoorden voor 'gaan' en 'komen'.²⁴ In 1975 voegden de egyptologen zich in het koor. In het verleden konden door het uiterst geringe aantal studenten bepaalde colleges, zoals in de verschillende schriftsystemen van het Koptisch, achterwege blijven omdat er geen vraag naar was, maar nu het studentenaantal iets gestegen was en alle colleges die op het programma stonden ook echt gegeven moesten worden, betekende dit 'een aanmerkelijke verzwaring van de feitelijke onderwijslast ten koste van het onderzoek'.²⁵ Toch wist de hoogleraar egyptologie, H. te Velde, nog twee publicaties op zijn naam te brengen, een artikel voor een Duitse encyclopedie en een bijdrage aan de afscheidsbundel van de kerkhistoricus Dankbaar. Wie dat vergelijkt met de geweldige productie van de chemici en de natuurkundigen, begint zich toch af te vragen in welke wereld de representanten van de 'kleine letteren' nog leefden.

PARADEPAARDJES

Als er minder tijd en aandacht kan worden besteed aan wetenschappelijk onderzoek, loopt de productie misschien terug, maar lijdt het niveau er ook onder? Wat was eigenlijk het peil van de wetenschapsbeoefening in Groningen in de jaren zestig en zeventig?

In zijn algemeenheid is het moeilijk iets zinnigs te zeggen over het peil van het onderzoek, zeker voor een historicus die in vrijwel niets deskundig is. Allereerst is er de vraag: wat telt als wetenschap? Sommige bezigheden worden door degenen die ze bedrijven 'wetenschap' genoemd, maar moeten we daar zomaar genoeg mee nemen? Er zijn onderdelen van bijvoorbeeld de sociale en gedragswetenschappen die alle uiterlijke kenmerken van de wetenschap vertonen – het gebruik van heel veel statistiek, het organiseren van congressen, het publiceren van artikelen en het werken met hypothesen die getoetst moeten worden – maar waarvan onduidelijk is wat het kennisbestand eigenlijk is dat deze zelfverklaarde wetenschappen opbouwen. Ondanks de harde wiskunde zijn het eigenlijk boterzachte wetenschappen. Toen J.A. Michon in 1971 als hoogleraar psychologische functieleer zijn oratie uitsprak, *Psychonomie onderweg*, hield hij zijn gehoor voor dat de psychologie onderworpen was aan een reeks bestaanscrises omdat zij zich voortdurend afvroeg wat nu het onderwerp van de psychologie was. Steeds was een definitie van het onderwerp van de psychologie op een teleurstelling uitgelopen. Michon citeerde de woorden van de net overleden (en zeer omstreden) Engelse onderwijspsycholoog Sir Cyril Burt: 'Nadat de psychologie ontzield was, verloor zij het bewustzijn, om ten slotte de geest te geven.'²⁶ In plaats van op de ziel, het bewustzijn of de geest vestigde Michon zijn hoop, met Burt, op het uiterlijk waarneembare *gedrag* als object van de psychologie, gedrag dat hij langs exact-wetenschappelijke wijze in kaart wilde brengen. Vandaar dat hij liever sprak over psychonomie dan over functieleer en een meer op het vinden van wetmatigheden gerichte vorm van onderzoek voorstond. Maar wiskunde is vaak het laatste redmiddel van een wetenschap die maar niet van de grond wil komen. Levert het inperken van het onderwerp van studie tot het aspect dat statistisch of wiskundig te behandelen is, wel de kennis op die men wil verwerven?

Maar gesteld dat duidelijk is wat wetenschap is, hoe moet dan daarvan de kwaliteit worden vastgesteld? Welke criteria zijn er om onderscheid te maken tussen slecht, goed en uitzonderlijk goed onderzoek? Het aantal publicaties, per onderzoeker of per groep, is misschien een aanwijzing van kwaliteit, maar de publicatiegewoonten verschillen van het ene tot het andere vakgebied sterk. Verworven eerbewijzen, zoals eredoctoraten, prijzen, medailles en lidmaatschappen, geven ook wel een zekere indicatie, maar in het ene vakgebied zijn soms veel meer prijzen te verdelen dan in andere en wie weet hoe in de jaren zestig en zeventig over nieuwe leden van bijvoorbeeld de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen werd beslist (namelijk via coöptatie), zal niet willen beweren dat daarmee bewezen is dat een Akademielid beslist een groter onderzoeker is dan vakgenoten die geen lid zijn.²⁷ Verworven subsidies zijn al evenmin een stevige basis voor een kwaliteitsoordeel, aangezien er in vergelijking met tegenwoordig nog betrekkelijk weinig subsidies te vergeven waren en er onderzoeksgebieden waren die zich uitstekend konden redden zonder subsidies uit de tweede of derde geldstroom. Het blijft dus een hachelijke onderneming om in een bepaald tijdvak aan te wijzen welk onderzoek of welke onderzoekers van excellente kwaliteit waren en welke niet.

DE GEDRAGSBIOLOGIE VAN G.P. BAERENDS

87 G.J. (Gerard) Baerends, hoogleraar dierkunde 1946-1986. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Iemand die zonder twijfel tot de coryfeeën van de Groningse universiteit mag worden gerekend is de al genoemde gedragsbioloog Baerends. Hij behoorde tot de pioniers van de vergelijkende gedragsbiologie (ethologie) en bereikte in de vroege jaren zeventig het hoogtepunt van zijn roem. De basis daarvoor was gelegd in de late jaren dertig van de twintigste eeuw, toen hij biologie studeerde in Leiden en daar een van de eerste leerlingen werd van Niko Tinbergen, die de gedragsbiologie in Nederland introduceerde. Kenmerkend voor deze tak van de biologie was de aandacht voor het gedrag van dieren in hun natuurlijke omgeving en de behoefte om daarvoor een theoretisch kader te ontwikkelen dat dat gedrag kan verklaren. Dat stond in scherp contrast tot de betrekkelijk simplistische stimulus-responsebenaderingen die in zwang waren in de vergelijkende psychologie en de leertheorieën in die jaren. Daarbij lag de nadruk op de studie van geïsoleerde en tame-

lijk kunstmatige responsen van proefdieren in onnatuurlijke laboratoriumsituaties, zoals bij ratten in kooien en muizen in labirinten. Anders dan de behavioristen beklemtoonden de ethologen dat men moest uitgaan van een gedetailleerde beschrijving van natuurlijk gedrag, wat een inductieve basis leverde voor hypothesen, die weer experimenteel getoetst moesten worden in het veld. Veldwaarnemingen en veldexperimenten waren daarom cruciaal voor de nieuwe gedragsbiologie.

Baerends demonstreerde zijn beheersing van deze aanpak in het proefschrift waarop hij in 1941 in Leiden bij Tinbergen promoveerde en dat het verslag bevat van zijn onderzoek over het voortplantingsgedrag en de oriëntering van de graafwesp (*Ammophila campestris*).²⁸ Dat was een ogenschijnlijk ‘nederig’ diertje dat een onverwacht complex gedrag vertoonde. Zijn jongere collega, de Utrechtse primatoloog Jan van Hooff, ook een leerling van Tinbergen, legde in het kort uit wat het proefschrift van Baerends over het gedrag van de graafwesp onthulde:

Een wijfe legt enkele keren een ei. Daartoe graaft ze allereerst een holletje voor haar eerste ei; ze vangt vervolgens een prooi-insect en geeft dit een verdovende steek. De verdoofde prooi sleept ze vervolgens in het holletje, legt het ei erop, sluit het holletje af; het ei komt uit en de larve ontwikkelt zich terwijl de prooi wordt leeggegeten. Dezelfde procedure van nestbouw, prooivangst en eileg wordt gedurende de volgende dagen zo’n vijf keer herhaald. Tussendoor keert het wijfe terug naar het eerste nest. Als de larve zich gezond ontwikkeld heeft, voorzeit ze die van een nieuwe vers gevangen prooi en sluit het holletje opnieuw af. Dit herhaalt

ze een paar keer in een overlappend schema voor al haar larven. Ze hanteert dus een ingewikkelde interne 'boekhouding' om tegelijkertijd enkele parallelle gedragspatronen gaande te houden.²⁹

De analyse van dit complexe gedrag bracht Baerends tot een theorie over de hiërarchische structuur van gedrag. In een tijd van een dominant reductionistisch perspectief en een simplistische opvatting over de organisatie van gedrag was dit een baanbrekend werk.

In 1946 – Baerends was amper dertig jaar oud – kreeg de jonge bioloog een aanstelling in Groningen als hoogleraar dierkunde. De opdracht was om een onderzoeksinstituut op te bouwen dat de dierkunde op een nieuwe leest zou schoeien en dat meer studenten zou trekken dan het handjevol dat voor de oorlog biologie in Groningen studeerde. Daarvoor werd in Haren achter 't Huis de Wolf een laboratorium gebouwd (voltooid in 1954) met uitgebreide voorzieningen om dieren in een min of meer natuurlijke leefomgeving te kunnen bestuderen. Er waren veel nestkastjes, grote volières en dito aquaria. Bovendien streken Baerends en de geleidelijk groeiende staf van het Zoologisch Laboratorium neer in de natuurgebieden rond Groningen, bijvoorbeeld op Terschelling, waar zij een onderzoek startten naar het broedgedrag van zilvermeeuwen. Dat onderzoek zou uitgroeien tot Baerends' magnum opus, het al genoemde tweedelige *The Herring Gull and Its Egg* (1970-1982), waarin wederom, net als in zijn proefschrift, de organisatie van herkennings- en beslisprocessen binnen de gedragsstructuur centraal staat. De systematische combinatie van veldwerk en laboratoriumwerk bewees hier andermaal zijn waarde.

Door de studie van het gedrag van dieren in hun natuurlijke omgeving droeg de ethologie sterk bij aan de opkomst van de ecologie (vroeger als 'oecologie' geschreven), die ook buiten de dierkunde in Groningen beoefend werd. In 1960 kreeg Groningen de primeur van de eerste hoogleraar in de botanische oecologie, de veldbioloog Dingenman Bakker, die daarvoor in dienst van de Directie van de Wieringermeer (de latere Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders) onderzoek had gedaan over de levenscyclus en oecologie van bepaalde plantensoorten in de nieuwe Noordoostpolder. Hij was in 1951 in Groningen bij R. van der Wijk gepromoveerd op het proefschrift *Oecologie van het Klein Hoefblad (Tussilago farfara) en de bestrijding van deze plant in de Noordoostpolder*. Ook de fauna van de nieuwe polders had zijn belangstelling, in het bijzonder dieren die schade berokkend aan landbouwgewassen, zoals de larven van langpootmuggen (emelten) en veldmuizen. Na zijn benoeming als hoogleraar verschoof Bakkers aandacht geleidelijk van het bestrijden van bepaalde planten naar het beschermen van natuurgebieden. Zo streed hij met grote inzet tegen aanslagen op het Eems-Dollard estuarium, waar volgens rijk en provincie grote industrieterreinen moesten komen. Het liefst verbleef Bakker in het veld, of dat nu het stroomgebied van de Drentse A was of het Lauwersmeergebied (in 1969 gedeeltelijk drooggevalen), en hij heeft dan ook veel gedaan voor het opzetten van allerlei veldstations in de wijde omgeving van Groningen, waar zowel botanici als gedragsbiologen gebruik van konden maken. Bestuurlijke beslommeringen, zoals het directoraat van de hortus, die in zijn tijd verhuisde van Groningen naar Haren, gingen hem daarentegen steeds meer tegenstaan. 'Was ik nog maar in de polder,' verzuchtte hij vaak.³⁰ Maar mede dankzij hem werd de relatie van planten en dieren tot hun milieu het centrale thema in het biologisch onderzoek in Groningen.

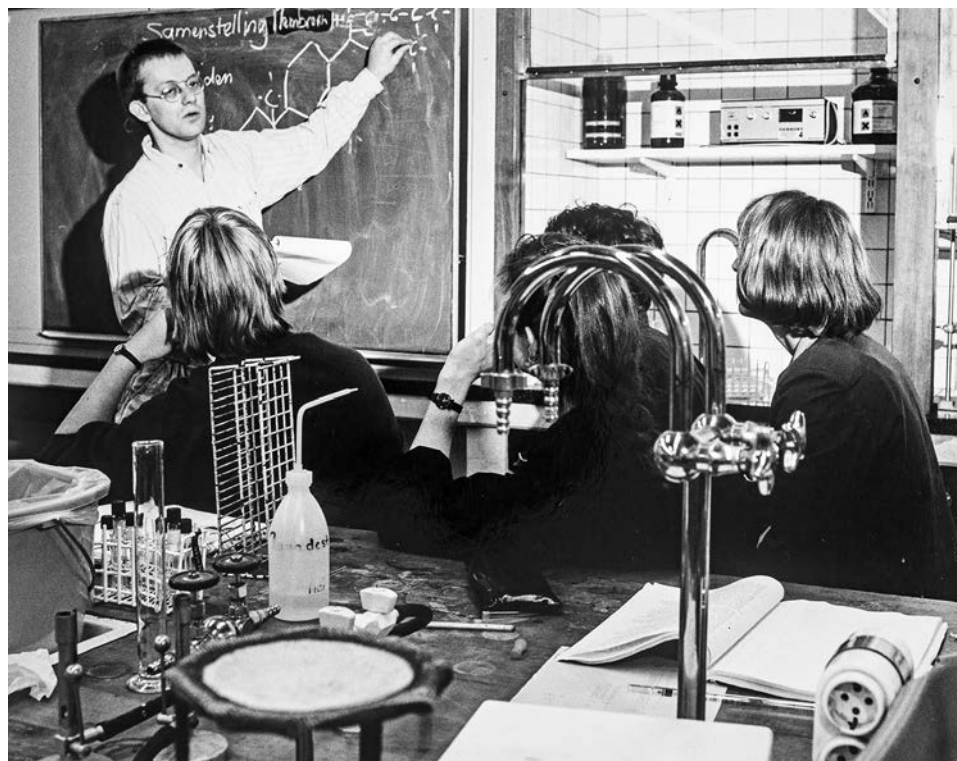
Baerends bleef zich ondertussen begrijpelijkerwijs concentreren op diergedrag. Andere dieren waarvan hij samen met medewerkers, onder wie zijn echtgenote Josina (Jos) van Roon, het gedrag bestudeerde, waren cichliden (baarsachtige vissen die een voorbeeldige broedzorg ten toon spreiden), guppy's en katten (in het bijzonder hun speeldrag). Bekendheid bij een groot publiek verwierf Baerends door zijn medewerking aan de documentairefilm van Bert Haanstra, *Bij de beesten af*, die in 1972 overal ter wereld in bioscopen werd vertoond en genomineerd werd voor een Oscar. Vooral de vergelijking tussen menselijk en dierlijk gedrag trok de aandacht en lokte soms felle discussies uit over de vraag of de biologie kon helpen bij de verklaring van het menselijk gedrag (een richting die bekend zou staan als de sociobiologie).

De bekendheid en de wetenschappelijke faam van Baerends oefende een grote aantrekkingskracht uit op onderzoekers van elders en vele bekende buitenlandse onderzoekers werkten voor kortere of langere tijd in Haren bij Baerends. En dat ondanks het feit dat volgens Baerends Nederland voor buitenlandse onderzoekers 'een relatief ongastvrij land' was. Er waren hier geen goedkope logiesmogelijkheden voor bezoekers aan symposia en congressen, in Nederland was het vrijwel onmogelijk een buitenlander op een gemakkelijke en billijke manier binnen universitair verband te huisvesten, en ook was het moeilijk om buitenlandse studenten een tijdje aan een Nederlandse universiteit te laten werken. De beschikbare beurzen waren misschien geschikt voor één persoon, maar niet om er een gezin van te onderhouden, terwijl de meeste postdoctorale studenten in die jaren al getrouwd waren. Hij sprak de staatssecretaris van Onderwijs, Klein, die in 1975 voor de opening van het Biologisch Centrum naar Groningen was gekomen, daar rechtstreeks op aan.³¹ Desalniettemin bleven de buitenlanders komen. Een van de 'buitenlanders' die Baerends blijvend aan Nederland wist te binden, was de al genoemde Rudi Drent, een Amerikaanse bioloog met een Nederlandse vader, die in 1962 vanuit Vancouver (Canada) naar Terschelling kwam om te promoveren op het broedgedrag van zilvermeeuw, na zijn promotie in 1967 terugkeerde naar Vancouver, maar zich in 1972 definitief vestigde in Groningen, waar hij lector dierkunde werd. Hij was medeauteur van het boek *The Herring Gull and Its Egg*.³² Maar Baerends, door een van zijn buitenlandse collega's en vrienden omschreven als 'a gentle man', zocht ook zelf het buitenland op.³³ In 1964-1965 bracht hij een sabbatical door in het Center for Advanced Study of the Behavioral Sciences van Stanford University in Californië.³⁴ Het was begrijpelijk dat het Groningse universiteitsbestuur er alles voor overhad om hem in 1972 voor Groningen te behouden.

VOORBEELDIGE SCHEIKUNDE

Is er een recept voor baanbrekend onderzoek? De Groningse scheikundigen dachten van wel. Zij bouwden in de loop van de jaren zestig en zeventig sterke onderzoeksgroepen op en hadden uitgesproken ideeën hoe dat moest. Voor de aanjagers van de scheikunde in Groningen, Wijnberg (organische chemie) en Kommandeur (fysische chemie), was het een uitgemaakte zaak dat vooral hun competitieve personeelsbeleid bepalend was voor het wetenschappelijk succes van hun subfaculteit.

De Subfaculteit der Scheikunde was zonder meer de grootste afdeling binnen de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen. In april 1969 verzorgde deze faculteit

88 Het organisch-chemisch laboratorium. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

onderwijs voor 1761 studenten, van wie er 541 scheikunde studeerden (ruim 30 procent). Ter vergelijking: er waren 16 studenten geologie en 32 studenten sterrenkunde! Die studenten scheikunde werden bediend door 23 hoogleraren en lectoren, 83 andere leden van de wetenschappelijke staf en 128 leden van het technisch en administratief personeel.³⁵ Kenmerkend voor de personeelsbezetting bij scheikunde was dat er onder het wetenschappelijk personeel veel tijdelijke medewerkers te vinden waren. Sinds het aantreden van Jellinek, Wijnberg en Kommandeur in het begin van de jaren zestig was het streven geweest – in 1970 werd dit officieel vastgelegd door de subfaculteit – om naast een kleine en streng geselecteerde groep vaste personeelsleden een grote schil van tijdelijke medewerkers te creëren, meest promovendi en postdocs. Deze ‘doorstromers’ zouden het experimentele werk verrichten, onder begeleiding van de leden van de vaste staf, die daarnaast ook hun eigen onderzoek deden. Op deze wijze zorgde de subfaculteit voor voortdurende verjonging van de staf en schiep zij de mogelijkheid snel van onderzoeksrichting te wisselen als daar om een of andere reden aanleiding voor was. De scheikundigen vonden dit essentieel om de kwaliteit en de originaliteit van het onderzoek op een zo hoog mogelijk peil te brengen en te houden. Criteria om vanuit de flexibele schil door te kunnen dringen tot de vaste staf waren behalve een voltooide dissertatie en minstens één jaar ervaring bij een buitenlandse onderzoeksinstelling vooral de ‘lectorabiliteit’ van de onderzoeker in kwestie. Bovendien moest twee derde van de vaste staf het met de benoeming eens zijn; een hoogleraar kon daarmee niet meer

de benoeming van een protegé doordrukken.³⁶ De verdeling van de tijdelijke arbeidsplaatsen voor wetenschappelijk personeel werd om de drie jaar opnieuw beoordeeld, waarbij naast het aantal studenten per afstudeerrichting vooral gekeken werd naar de kwaliteit van de onderzoeksgroepen. Die werd weer bepaald, zo staat in het jaarverslag over 1978-1979 te lezen, aan de hand van enerzijds het aantal publicaties en de 'impact' daarvan en anderzijds de erkenning blijktens zowel de uitnodigingen om op internationale conferenties te spreken als de score bij de landelijke beoordelingen en de toekenning van ZWO-subsidies.³⁷ Met dat systeem was aan alle voorwaarden voldaan om het scheikundig onderzoek op wereldniveau te brengen – dacht men. Overigens was er ook wel kritiek. Promovendi die beslist binnen vier jaar moesten promoveren omdat hun aanstelling na die tijd ophield, zouden wel juist eens kunnen kiezen voor risicooloos onderzoek waarvan van te voren bekend was dat het binnen vier jaar te doen was. Bovendien was er een democratisch bezwaar. De promovendi moesten al hun tijd aan hun onderzoek besteden en hadden geen tijd voor bestuurlijk werk. Een hele categorie medewerkers werd op die manier buiten het bestuur en de organisatie van de subfaculteit gehouden en feitelijk monddood gemaakt, aldus ene Marius Brouwer in Kwik in 1975.³⁸ Maar het bleef bij een enkele tegenstem.

Niet alleen veranderden de jonge hoogleraren die kort na 1960 waren aangetreden het personeelsbeleid, ook het onderzoek zelf werd gereorganiseerd. Om versnippering te voorkomen besloten de scheikundigen in 1969 hun eigen onderzoek te concentreren op een beperkt aantal thema's: moleculaire biologie, materiaalwetenschappen, synthetische chemie, molecuulbouw en chemische binding, theoretische scheikunde en ten slotte polymeerchemie. In deze brede onderzoeksthema's, die weer opgedeeld waren in werkgroepen voor specifieke deelterreinen, participeerden leden van verschillende laboratoria (scheikunde telde zeven laboratoria, die samenvielen met de vakgroepen en de afstudeerrichtingen). Daarnaast namen de scheikundigen nog deel aan een aantal interdisciplinaire onderzoeksgroepen, zoals de Interfacultaire Werkgroep Elektronenmicroscopie (1968), het Materialen Studie Centrum (MSC, 1970), waarin vooral scheikundigen en natuurkundigen samenwerkten, en het Biomoleculaire Studiecentrum (BIOS, 1974), waaraan behalve scheikundigen ook biologen en medici meededen. Op de buitenstaander maakt deze lappendeken van thema's, werkgroepen, laboratoria en interdisciplinaire studiecetra misschien een wat verwarrende indruk, maar de scheikundigen konden er goed mee uit de voeten.

Wat heeft dat strenge personeelsbeleid en strak georganiseerde onderzoeksbeleid de scheikundigen in Groningen opgeleverd? Indrukwekkend is in ieder geval het aantal publicaties dat elk jaar in het jaarverslag kon worden opgevoerd. Sommige van die publicaties trokken internationaal de aandacht, zoals in 1968 die van lector, later hoogleraar structuurchemie Jan Drenth en zijn medewerkers in *Nature* en het *Journal of Molecular Biology*, waarin zij de structuur bepaalden van het eiwitsplitsende enzym papaïne (een enzym met zeer uiteenlopende toepassingen, zoals het desinfecteren van brandwonden, het behandelen van darmziektes en het mals maken van taai vlees).³⁹ Verder verwierven de Groningse scheikundigen een bovengemiddeld deel van de door de Stichting Scheikundig Onderzoek Nederland (SON), een onderdeel van ZWO, jaarlijks uitgedeelde subsidies. In 1974 schonk ZWO bij voorbeeld het Fysisch Chemisch Laboratorium enkele grote apparaten ten behoeve van het moleculair onderzoek, namelijk

een paar grote lasers en een 360 Mhz NMR (Nuclear Magnetic Resonance)-apparaat. Dit leidde tot de benoeming van G.T. (George) Robillard tot lector (later hoogleraar) fysische chemie en van R. (Rob) Kaptein tot coördinator (ook hij werd later hoogleraar). In 1977 haalde de onderzoeksgroep van Herman Berendsen en W.G.J. (Wim) Hol, beiden van het Laboratorium voor Structuurchemie, een zwaartepuntsubsidie van ZWO binnen die deze 'uitzonderlijk verdienstelijke werkgroep' (aldus het jaarverslag) voor vijf jaar van extra financiële steun verzekerde.⁴⁰ Een andere vorm van erkenning was dat de gouden medaille van de Koninklijke Nederlandse Chemische Vereniging – de belangrijkste prijs voor scheikundig onderzoek in Nederland, speciaal bedoeld voor scheikundigen onder de veertig – in 1977 werd toegekend aan de fysisch-chemicus D.A. (Douwe) Wiersma en in 1979 aan Wim Hol, ook voor zijn fysisch-chemisch onderzoek.⁴¹ De evenzeer prestigieuze Koninklijke Shellprijs voor Chemie werd in 1980 toegekend aan Drenth en zijn Utrechtse collega G.H. de Haas, voor hun onderzoek naar de structuur van enzymen. Het is dus begrijpelijk dat de Groningse scheikundigen trots waren op hun prestaties. 'Op vrijwel alle gebieden van onderzoek,' zo schreven ze in 1979, 'neemt de subfaculteit thans nationaal, en in vele gevallen ook internationaal, een zeer vooraanstaande plaats in.'⁴²

Daar dacht de landelijke verkenningscommissie die in 1979 het scheikundig onderzoek in Nederland beoordeelde toch iets anders over. De scheikunde was in Nederland in de tweede helft van de jaren zeventig enigszins in de verdrukking gekomen omdat het aantal studenten dat scheikunde ging studeren afnam. In 1979 telde de Subfaculteit der Scheikunde in Groningen 509 studenten (plus 26 voor technische scheikunde), wat neerkomt op ongeveer 20 procent van het totaal van de faculteit; vijf jaar daarvoor waren er nog 600 studenten geweest, goed voor 28 procent. Inmiddels was biologie de grootste afdeling binnen de faculteit geworden, met in 1979 786 studenten, oftewel iets meer dan 30 procent. Aan andere universiteiten waren vergelijkbare verschuivingen zichtbaar en dus begonnen de scheikundigen in Nederland zich zorgen te maken over hun toekomst. De universiteiten zaten op de nullijn en als het 'marktaandeel' van scheikunde kleiner werd, kwam de financiering op de tocht te staan. In Groningen was dit al het geval en liep het aantal 'doorstroomplaatsen' terug. Verder waren op het ministerie ambtenaren druk bezig met het formuleren van wetenschapsbeleid, en dat zou zomaar kunnen leiden tot plannen om afdelingen te sluiten, onderzoek op een beperkt aantal plaatsen te concentreren en ook de richting van het onderzoek bij te buigen. Het was daarom zaak zelf met plannen te komen en niet af te wachten wat het ministerie in petto had. Om die reden maakte de Akademie Commissie voor Scheikunde van de KNAW in 1977 een eerste inventarisatie van al het scheikundig onderzoek in Nederland, met de bedoeling in een later stadium met voorstellen voor concentratie en taakverdeling te komen.

Een belangrijke stap in die richting was dat minister voor Wetenschapsbeleid, drs. M.W.J.M. Peijnenburg, op 7 april 1978 de Verkenningscommissie Chemisch Onderzoek instelde. Deze poogde op basis van veel kwantitatieve gegevens (aantallen scheikundigen, aantallen publicaties in vooraanstaande tijdschriften, aantallen octrooien en dergelijk, en dat allemaal in vergelijking met het buitenland), uitgebreid literatuuronderzoek en een groot aantal interviews met chemici aan de universiteiten en in het bedrijfsleven een analyse te geven van de sterke en zwakke punten van het Nederlandse chemische onderzoek. Nu de groei eruit was en er in de structurele crisis van de eco-

nomie waarin Nederland terecht was gekomen wel behoefte was aan nieuwe inzichten op bijvoorbeeld het terrein van energie en milieu, was het zaak de onevenwichtigheden waar de groei van de jaren zestig toe had geleid te verhelpen en nieuwe ontwikkelingen in de scheikunde te stimuleren. Dit resulteerde in oktober 1979 in het rapport *Chemie, nu en straks*.⁴³ De eerste conclusie was dat er veel tijd verloren ging door de democratisering en in het bijzonder de invoering van de WUB. Die hadden de ‘versnippering van de aandacht van de universitaire onderzoekers sterk in de hand gewerkt door tijdsbeslag in talrijke commissies en raden’.⁴⁴ Een tweede en volgens de chemiehistoricus Ton van Helvoort ‘redelijk onthutsende conclusie’ was dat de ondervraagden de kwaliteit van het onderzoek op het terrein van de scheikunde weliswaar beoordeelden als ‘goed en gedegen’, maar dat het volgens hen aan originaliteit ontbrak.⁴⁵ Anders dan de scheikundigen vaak zelf dachten behoorden de Nederlandse scheikundigen niet echt tot de internationale top. Het was een schrale troost voor de Groningse scheikundigen dat van de twee onderzoeksgroepen die zich wel tot de internationale top konden rekenen, er een uit Groningen kwam: de groep die door middel van röntgendiffractie en hoogfrequent NMR-onderzoek aan biologische macromoleculen werkte aan de nauwkeurige bepaling van de ruimtelijke structuur van eiwitten.⁴⁶

Het is de vraag of de kwalificatie ‘onthutsend’ die Van Helvoort geeft wel terecht is. Het rapport van de verkenningscommissie sprak in heel algemene termen over ‘de’ Nederlandse scheikunde en maakte geen onderscheid tussen de verschillende universiteiten en hogescholen. Gebreken die de commissie constateerde, zoals een promotiestelsel waarin een premie stond op goed maar risicoloos onderzoek, en een personeelsbeleid dat vergrijzing van de staf en verstarring van het onderzoek in de hand werkte, waren juist in Groningen al vanaf de vroege jaren zestig bestreden en misschien hoefden de Groningse chemici zich dat oordeel dus niet zo aan te trekken. Verder mag het dan zo zijn dat de commissie maar twee onderzoekslijnen kon noemen die de internationale top bereikten, waaronder een in Groningen, zij voegde daaraan toe dat dat geringe aantal voor een klein land als Nederland toch ‘niet onbevredigend’ was. Bovendien wees het rapport erop dat er ook veel onderzoek was dat internationaal hoog gewaardeerd werd en dat zeer veel onderzoek zeker de vergelijking met het buitenland kon doorstaan.⁴⁷ Toch zal het rapport van de commissie in Groningen niet met groot gejuich zijn ontvangen. Je kunt zelf wel denken dat je bijzonder bent, het is nog belangrijker dat ook anderen dat vinden.⁴⁸ Maar misschien kwam het rapport van de verkenningscommissie gewoon te vroeg en moest de tijd van oogsten voor de Groningse scheikundigen nog komen.

MAATSCHAPPELIJK VERZET TEGEN RECOMBINANT-DNA-ONDERZOEK

De maatschappelijke sturing van de wetenschap was voor verreweg de meeste onderzoekers halverwege de jaren zeventig nog een tamelijk abstracte notie. Heel concreet werd het pas toen aan het eind van het decennium maatschappelijk verzet een nieuwe en veelbelovende ontwikkeling in de biochemie dreigde te blokkeren, het recombinant-DNA-onderzoek, het kunstmatig sa-

menvoegen van erfelijk materiaal waardoor gemodificeerde organismen kunnen ontstaan met nuttige of profijtelijke eigenschappen.⁴⁹

De nieuwe techniek van het manipuleren van het genetisch materiaal van bacteriën en virussen was na 1972 in de Verenigde Staten tot ontwikkeling gekomen. Die techniek kon niet alleen nieuw inzicht bieden in de meest elementaire levensprocessen, er waren ook maatschappelijk hoogst relevante toepassingsmogelijkheden, zoals het bestrijden en verhelpen van erfelijke ziekten en het verbeteren van landbouwgewassen. De risico's waren echter ook niet onaanzienlijk: wat zou er gebeuren als de gemanipuleerde bacteriën en virussen per ongeluk in de natuur terechtwamen en wat waren de lange termijneffecten van genetisch gemodificeerde gewassen? In de Verenigde Staten en Engeland werden daarom strenge veiligheidseisen aan dit type onderzoek gesteld en die eisen werden in Nederland in 1976 door de KNAW overgenomen. Toch ging dat velen niet ver genoeg. De minister van Volksgezondheid, Irene Vorriink, liet de Tweede Kamer in 1977 weten bij de toelating van recombinant-DNA-onderzoek de grootst mogelijke terughoudendheid te willen betrachten.

De zaak kwam in Groningen aan de orde toen begin 1977 de hoogleraar biochemie Gruber het college van bestuur toestemming vroeg om de nieuwe techniek te mogen gebruiken bij de bestudering van het eiwit vitellogenine, een dooiereiwit dat werd aangemaakt in de lever van vogels. Op 7 juni kwamen het college en Gruber overeen dat de hoogleraar zich zou houden aan de voorschriften van de KNAW. Maar binnen de faculteit hadden enkele medewerkers grote bezwaren tegen het voorgenomen onderzoek, met name dr. Lucas Reijnders, toen coördinator van het Milieukundig Studiecentrum van de universiteit.⁵⁰ Er werd een discussie over georganiseerd, die geëmotioneerd verliep en als uitkomst had dat de meeste participanten Reijnders steunden: Groningen moest niet beginnen met recombinant-DNA-onderzoek. In juni 1977 vroeg ook de onderzoekscommissie van de universiteitsraad om een moratorium op dit soort onderzoek. Zo ver wilde de raad zelf echter niet gaan en toen er meer informatie over het voorgenomen onderzoek beschikbaar kwam, begon de oppositie tegen recombinant-DNA-onderzoek af te brokkelen. Op 23 maart 1978 besloot de universiteitsraad in overleg met het college van bestuur om met de gemeente over de veiligheidsaspecten van het vitellogenineonderzoek te gaan praten. Landelijk werd de discussie overigens nog volop gevoerd, waarbij ook Reijnders zich stevig roerde.⁵¹

Praten met de gemeente leverde nieuwe problemen op, want de gemeente, die bestuurd werd door een links meerderheidscollege, liet weten bij het verlenen van een Hinderwetvergunning de hoogste veiligheidsnormen aan te zullen houden, nog strenger dan die van de KNAW. Toch besloot de universiteitsraad dat de biochemici door mochten gaan, want in de Hinderwet stond niets over recombinant-DNA-onderzoek en de gemeente had dus geen mogelijkheid het laboratorium te sluiten als zij dat wilde. De raad was van oordeel dat bij het

besluit van de gemeente alleen politieke motieven hadden meegespeeld, en geen inhoudelijk-wetenschappelijke. Zelfs de Arbeidsinspectie en de Inspectie voor de Volksgezondheid hadden geen bezwaren tegen het onderzoek van de biochemici. Ook het inmiddels aangetreden nieuwe centrumrechtse kabinet-Van Agt-Wiegel zag geen reden om het onderzoek nog langer op te houden. Weliswaar maakte de regering het recombinant-DNA-onderzoek Hinderwetplichtig, maar omdat begin 1979 de KNAW haar veiligheidseisen versoepelde – algemeen werd inmiddels ingezien dat de gevaren van het onderzoek minder ernstig waren dan aanvankelijk gedacht – kon de gemeente haar verzet toch niet volhouden. Het uiteindelijk gevonden compromis tussen universiteit en gemeente kwam erop neer dat aan de nog te verlenen Hinderwetvergunning wat extra eisen werden gesteld, waar de biochemici vervolgens moeiteloos aan voldeden. Op 6 april 1979 werd het CII-laboratorium in het scheikunde-complex officieel in gebruik genomen en de pers en andere nieuwsgierigen konden toen vaststellen dat zo'n laboratorium eigenlijk een weinig spectaculaire ruimte was. Gruber, zijn medewerker Geert Ab en anderen konden beginnen met het onderzoek naar de hormonale regulering van de vorming van dooier-eiwitten met de modernste moleculair-biologische technieken.⁵²

GEEN WERELDNIVEAU, WEL GRENSVERLEGGEND

Goed was kennelijk in de wetenschap rond 1980 niet meer goed genoeg – dat was de conclusie die in 1980 uit het rapport van de Verkenningscommissie Chemisch Onderzoek getrokken kon worden. Dat die commissie het onderzoek van de Nederlandse en dus ook de Groningse scheikundigen als goed en gedegen, maar niet origineel en slechts sporadisch van wereldniveau beoordeelde, kon als een teleurstelling worden ervaren, maar misschien was dat slechts de weerspiegeling van de (te) hooggespannen verwachtingen die zeker de Groningse scheikundigen hadden van hun personeelsbeleid en doelgerichte organisatie van de wetenschapsbeoefening. Wie het scheikundig (of het natuurkundig of zelfs het biologisch) onderzoek in Groningen rond 1970 vergelijkt met het soort onderzoek dat in die tijd werkelijk van het allerhoogste niveau was, zoals dat van de Utrechtse theoretisch fysici Martinus Veltman en zijn promovendus Gerard 't Hooft, die in 1999 de Nobelprijs voor de Natuurkunde kregen voor het ophelderen van de kwantumstructuur van de elektrozwakke interacties in de natuur, onderzoek dat ze samen in de jaren zeventig hadden gedaan – wie het Groningse onderzoek daarmee vergelijkt, zal moeten erkennen dat wat er in Groningen gebeurde daar niet aan kon tippen. Met hun theorie brachten de twee Utrechtse fysici een revolutie in de deeltjesfysica teweeg en legden zij de basis voor het 'standaardmodel' voor de elementaire deeltjes, bekend en nog onbekend. De bepaling van de moleculaire structuur van papaine was toch niet van dezelfde orde. Enige bescheidenheid of enig realisme had de teleurstelling in 1980 kunnen voorkomen.

Iemand die de bescheidenheid wel aan de dag legde, was de hoogleraar organische scheikunde Janssen, die als rector magnificus in 1976 een korte beschouwing wijdde

aan de populaire theorie van Kuhn over 'normale' en 'revolutionaire' wetenschap.⁵³ In tijden van 'normale' wetenschap bestaat de wetenschapsbeoefening uit het toepassen van bestaande theorieën op concrete problemen, terwijl in een revolutionair tijdperk een nieuw paradigma of denkraam doorbreekt, dat de bestaande kennis op een geheel nieuwe wijze ordent. 'Normale wetenschap', de meest voorkomende vorm van wetenschap, had geen al te goede naam en Janssen erkent ook dat het werken volgens geijkte methoden en uitgaande van bestaande theorieën kán leiden tot weinig origineel en traditioneel onderzoek, meer van hetzelfde. Maar dat hoeft niet het geval te zijn. Hij lichtte dit toe aan de hand van een onderzoeksthema uit zijn eigen vakgebied, de studie van benzeenderivaten. Sinds zijn verre voorganger Backer daar in de jaren dertig over had gesproken, waren in dat vakgebied door de introductie van de spectroscopie (inclusief de kernmagnetische resonantie en de massaspectroscopie), de synthese van macromoleculen en de studie van biopolymeren als het RNA belangrijke verschuivingen opgetreden. Dat onderzoek was niet revolutionair, want het had geen paradigmawisseling veroorzaakt, maar het was wel wat Janssen noemde 'grensverleggend'.⁵⁴

Een begrip als 'grensverleggend' roept het beeld op van de wetenschap als een cirkel. Binnen die cirkel ligt wat we nu weten, daarbuiten wat we nog niet weten. Door het steeds oprekken van de cirkel vergroten we het gebied van onze kennis, zonder dat we het gebied van het onbekende verkleinen. De meeste onderzoekers zijn geduldig bezig de gaten op te vullen die bij het eerder oprekken van de cirkel zijn ontstaan, een kleiner deel probeert de cirkel verder op te rekken, terwijl een nog kleiner aantal erin slaagt de kennis waarover we al beschikken zo te herschikken dat we nog beter in staat zijn die onbekende wereld buiten de cirkel in kaart te brengen. ZWO hanteerde als criterium voor het beoordelen van onderzoeksaanvragen of het voorgestelde onderzoek 'grensverleggend' beloofde te zijn, en Janssen vond dat een goed idee. Gelegd langs die lat was het onderzoek van de Groningse scheikundigen misschien niet allemaal van wereldniveau, maar wel grensverleggend.

Grensverleggend was een kwaliteit die niet alleen aan het onderzoek van de scheikundigen was voorbehouden. Ook de gedragsbiologen en oecologen rondom Baerends konden claimen dat hun onderzoek grensverleggend was. Datzelfde geldt voor het natuurkundig onderzoek dat op het KVI werd verricht, het radioastronomisch onderzoek van Hugo van Woerden en de zijnen met behulp van de grote radiotelescoop in Westerbork, het ruimteonderzoek van Jan Borgman (met als hoogtepunt de lancering van de met Groningse instrumenten volgestopte Astronomische Nederlandse Satelliet (ANS) in 1974) en de biologische psychiatrie die H.M. (Herman) van Praag in de medische faculteit introduceerde.

Van de genoemden kreeg Van Praag in de loop van de jaren zeventig op zijn manier te maken met de vreemde uitwassen van de democratische, antiautoritaire en maatschappijkritische sfeer die zich in sommige delen van de wetenschap voordeden. De psychiater had in Leiden geneeskunde gestudeerd, had vervolgens zijn coschappen in Rotterdam gedaan en was na zijn militaire dienst in 1958 begonnen met zijn specialisatie tot zenuwarts. De dag dat hij daarmee begon, 1 april 1958, was ook de dag van de introductie van het eerste effectieve antidepressivum, de monoamineoxidaseremmer iproniazide (Marsilid). Hij paste dit middel in de eerste weken van zijn assistentschap toe en boekte meteen al verbluffende resultaten bij de behandeling van diepmelancholische

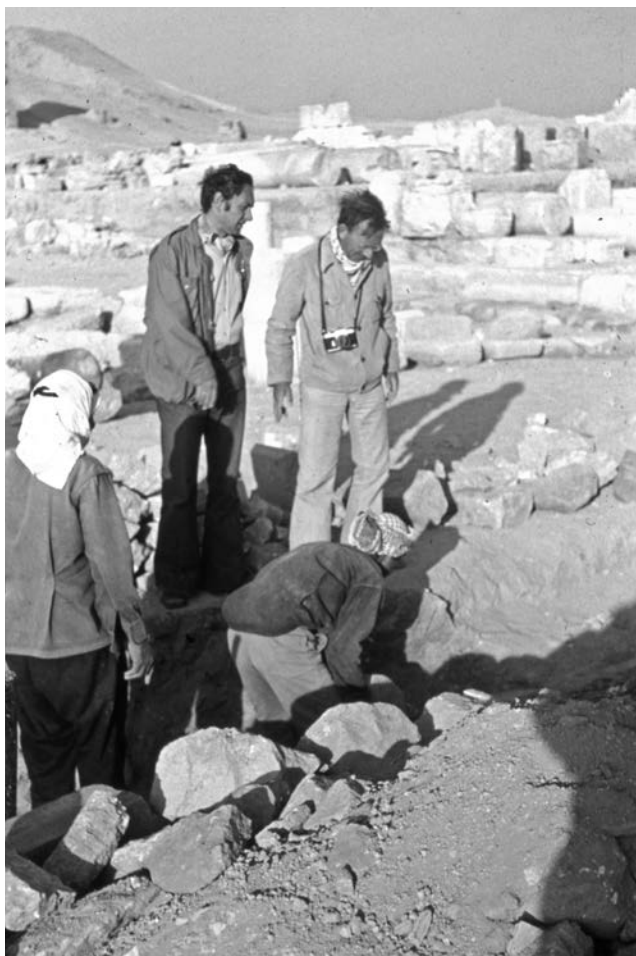
patiënten. Hij besloot zijn onderzoek die kant op te sturen en kreeg daar alle gelegenheid voor; in 1962 promoveerde hij op dit onderwerp bij H.C. Rümke in Utrecht. Een jaar later werd hij ingeschreven als psychiater en werd hij chef de clinique van de afdeling Psychiatrie van het Dijkzigt Ziekenhuis in Rotterdam. Eind 1965 kreeg hij de uitnodiging van de nieuw aangetreden hoogleraar psychiatrie in Groningen, W.K. (Kuno) van Dijk, om in zijn kliniek een afdeling voor biologische psychiatrie op te zetten.⁵⁵ Hij nam die uitnodiging aan en kreeg van gedelegeerd curator Dijkhuis ruime middelen voor een klinische researchunit en laboratoria voor biochemisch-farmacologisch, elektrofysiologisch en diergedragsonderzoek. Het was het eerste biologisch-psychiatrische onderzoekscentrum in Europa. In 1968 werd Van Praag lector en in 1970 volgde een bevordering tot hoogleraar.⁵⁶ In 1973 richtte hij bij de Kliniek voor Psychiatrie de eerste 'lithiumpoli' in Nederland op, waar patiënten met stemmingsstoornissen met lithium konden worden behandeld. Internationale erkenning kreeg Van Praag toen de Wereld Gezondheidsorganisatie in april 1974 de afdeling Biologische Psychiatrie in Groningen aanwees als een van de centra voor onderzoek en training op dit terrein.⁵⁷ Voor zijn onderzoek kreeg hij in 1976 de Saal van Zwanenburgprijs, die hem op 18 mei van dat jaar werd uitgereikt door de inmiddels naar Utrecht vertrokken farmacoloog David de Wied. De Wied vertelde bij die gelegenheid dat Van Praags naam al zo groot was dat hij in 1974 alleen met de grootste moeite onder de verkiezing tot eerste president van de zojuist in Buenos Aires opgerichte wereldfederatie voor biologische psychiatrie uit had kunnen komen.⁵⁸

Maar het onderzoek naar de biologische en chemische component in de verklaring en behandeling van psychische aandoeningen riep maatschappelijke weerstanden op. Er was een beweging opgekomen, de antipsychiatrie, die ervan uitging dat psychische stoornissen niet verklaard moesten worden uit stoornissen in de hersenfuncties, maar uit de miserabele sociale omstandigheden waarin de patiënten verkeerden. Niet de patiënt was ziek, maar de maatschappij; psychiatrische ziekenhuizen waren de gevangnissen waarin de maatschappij de zogenaamd abnormalen opsloot en jarenlang liet vegeteren. Wie wat rebels was – een populair rolmodel in de jaren zeventig – of gewoon 'anders', werd door de heersende psychiatrie met pillen volgestopt en opgesloten, terwijl het eigenlijke probleem bij de onrechtvaardige maatschappij zat. De psychiater nam de patiënt niet werkelijk serieus en luisterde niet echt naar hem. Het boek van de psychiater Jan Foudraïne, *Wie is van hout... Een gang door de psychiatrie* (1971) viel goed bij degenen die het gezag van dokters in witte jassen ter discussie wilden stellen en de zogenaamde patiënten hun waardigheid en vrijheid wilden teruggeven.⁵⁹ Ook in Groningen werd wel de vraag gesteld waar de autoriteit van de medicus-psychiater eigenlijk op stoelde. R.H. van den Hoofdakker, wetenschappelijk hoofdmedewerker bij psychiatrie, schreef in 1970 een klein boekje, een artikel eigenlijk, *Het bolwerk van de betenwetters*, waarin hij het zelfbeeld van de medische stand aan de kaak stelde. 'De dokter weet wat goed voor ons is, dat is het concept waarmee dokters en cliënten worden opgevoed,' zo begint het boekje.⁶⁰ De dokters maken echter deel uit van het establishment, sanctioneren de impliciete conservatieve ethiek en berispen de vakbroeders die toch met kritiek in de openbaarheid treden – en dat zou moeten veranderen, vond Van den Hoofdakker.

Van Praag kon zich wel iets voorstellen bij de kritiek op de traditionele psychiatrie, maar meende toch dat niet betwist kon worden dat psychische problemen zoals schi-

zofrenie en depressie een basis hadden in de stofwisseling in de hersenen.⁶¹ Bovendien was de theoretische en empirische evidentie voor de antipsychiatrie uiterst beperkt, zo niet afwezig. In Groningen had Van Praag nog weinig last van de antipsychiatrie, maar toen hij in 1977 (na een jaar lang een gasthoogleraarschap in Jeruzalem te hebben bekleed) in Utrecht hoogleraar psychiatrie werd, merkte hij dat de antipsychiatrie daar veel sterker was dan in Groningen. In zijn oratie onderwierp hij de antipsychiatrie aan ernstig kritiek, wat betekende dat hij daarna de volle laag van de aanhangers van de antiautoritaire antipsychiatrie kreeg en soms zelfs onder politiebegeleiding naar zijn kliniek moeten gaan.⁶² En hij was niet de enige die in die jaren werd verketterd om zijn biologische kijk op mentale processen: ook de criminoloog Wouter Buikhuisen, die in 1978 van Groningen naar Leiden vertrok en daar voorstelde de biologische factoren bij het ontstaan van crimineel gedrag te bestuderen, kreeg ermee te maken. Na een door Piet Grijs alias Hugo Brandt Corstius georkestreerd volksgericht tegen Buikhuisen verliet deze uiteindelijk de universiteit.⁶³

De kwaliteit van wetenschappelijk werk wordt moeilijker te beoordelen als we buiten het natuurwetenschappelijke en biomedische domein treden. Toch worden ook

89 De hoogleraar semitistiek H.J.W. (Han) Drijvers tijdens opgravingen in Palmyra, Syrië, circa 1975. Fotograaf onbekend, met dank aan Jan Willem Drijvers. Links van Drijvers staat Michal Gawlikowski, hoogleraar archeologie in Warschau en de leider van het team van Poolse archeologen dat sinds 1959 opgravingen in Palmyra verrichtte.

daar prestaties geleverd die een vakgebied blijvend veranderen of een nieuwe standaard zetten. Bij de theologische faculteit leverde het geduldig ontcijferen van de Dode Zee-rollen, het werk van A.S. van der Woude en het Qumran Instituut, nieuwe inzichten op voor de intertestamentaire periode, waarmee de geestelijke en religieuze context waarin Jezus van Nazareth optrad beter begrepen kon worden. Bij de Faculteit der Letteren stond het archeologisch werk van H.Tj. Waterbolk hoog aangeschreven en kon de semitist Han Drijvers naam maken met zijn archeologisch onderzoek in de ruïnes van Palmyra (Syrië), waar hij zijn bijdrage leverde aan het blootleggen van het tempelcomplex voor de godin Allât. De historicus Ernst Kossmann leverde in 1976 een meesterwerk af met zijn boek over de Nederlandse en Belgische geschiedenis in de moderne tijd: *De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België* (de Nederlandse versie van het voor Clarendon Press in Oxford geschreven *The Low Countries*, dat pas in 1978 zou uitkomen). Maar was het boek van Kossmann nu ‘grensverleggend’? Hij presenteerde geen nieuwe kennis, maar leverde een nieuwe synthese van kennis die in feite al beschikbaar was en nu in een ander licht verscheen, voornamelijk doordat hij erin slaagde systematisch comparatief onderzoek te doen naar de Nederlandse en Belgische geschiedenis en zo te ontsnappen aan het nog dominante nationale paradigma in de Nederlandse geschiedschrijving. Er zijn vele manieren om in de wetenschap iets van betekenis voort te brengen.

SERIEUS WETENSCHAPSBELEID

Ook al werd er het nodige van betekenis gedaan, onderzoekers en bestuurders in Groningen waren in de jaren zeventig niet tevreden over het onderzoeksklimaat aan hun universiteit. De snelle expansie van de universiteit in de late jaren zestig had geleid tot de aanstelling van veel personeel in vaste dienst dat eigenlijk niet in staat was tot het doen van vernieuwend onderzoek, en de zware onderwijslast en de vele bestuurlijke en bureaucratische besommeringen belemmerden de onderzoeksinspanningen van degenen die daar wel de capaciteiten voor hadden. Het gevaar dreigde zelfs dat op den duur het echte vernieuwende onderzoek alleen nog maar zou plaatsvinden in buitenuniversitaire onderzoeksinstellingen, zodat de universiteit van datgene zou worden beroofd wat juist haar kenmerk was, de wederzijdse bevruchting van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Voorzichtig begonnen bestuurders daarom in de jaren zeventig initiatieven te ontplooiën om tot zoiets als onderzoeksbeleid te komen – al was het maar om enig verweer te hebben tegen het wetenschapsbeleid dat in Den Haag door de regering werd voorbereid.⁶⁴

Op het vlak van het onderzoeksbeleid waren de verschillen tussen de faculteiten zeer groot. Bij scheikunde was al eind jaren zestig een duidelijk beleid uitgestippeld met de bedoeling het onderzoek op een zo hoog mogelijk peil te brengen, maar bij letteren, economie en sociale wetenschappen was nog niets gedaan. In de hoek van de alfa- en gammawetenschappen ontbrak het aan een algemeen gedeelde onderzoekscultuur. Bij geschiedenis, Nederlands of sociale geografie waren veel medewerkers uit het middelbaar onderwijs gerekruteerd en zij bleven zichzelf vooral zien als leraren, als docenten. Ze lazen veel, hielden zo hun vak bij, maar voelden niet of nauwelijks de behoefte om

zelf ook de pen ter hand te nemen en een artikel, laat staan een boek te schrijven. In 1974 schreven medewerkers van de hoogleraar sociale geografie Keuning, die dat jaar met emeritaat ging, een bijdrage in het liber amicorum voor de vertrekkende hoogleraar (*Te keur voor Keuning*) en bij de aanbidding juichte de samensteller, Wander de Jong: 'We hebben gepubliceerd!', alsof dat iets bijzonders was.⁶⁵ Het is dan ook begrijpelijk dat juist in deze hoek in de jaren zeventig initiatieven werden ontplooid om tot zoiets als onderzoeksbeleid te komen.

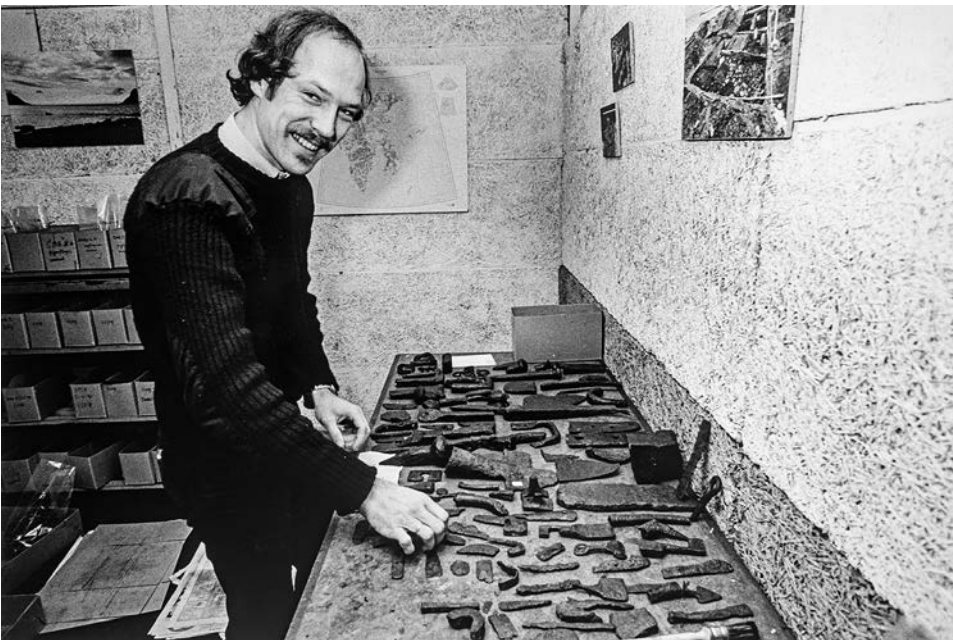
Om te beginnen stelden de faculteiten – dat was ook een onderdeel van de invoering van de WUB – een onderzoekscommissie in, zoals ook de universiteitsraad een vaste commissie voor de wetenschapsbeoefening kreeg. De bedoeling van zo'n commissie, die bestond uit zowel docenten als studenten, was om de faculteitsraad te helpen bij het ontwikkelen van het onderzoeksbeleid. Dat kon door het aanwijzen van richtingen in het onderzoek die extra steun verdienden, maar naarmate de financiële positie van de faculteiten verslechterde, kon het ook gaan om het herverdelen van formatieplaatsen binnen de faculteit, om zo toch nog het onderzoek bij te kunnen sturen. Met het oog op de zware taak van haar onderzoekscommissie stelde de rechtenfaculteit in 1979 bij het faculteitsbureau een afzonderlijke onderzoekscoördinator (0,5 fte) aan, die de commissie ambtelijk ondersteunde. Maar wat een onderzoekscommissie allereerst moest doen, was het op orde brengen van de verslaglegging van de resultaten van het onderzoek, want daar gingen de faculteiten nogal slordig mee om. Zo gaf het universitaire jaarverslag over 1968-1969 een artikel op van de fysisch geograaf W.F. Hermans dat in het *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie* verschenen zou zijn onder de raadselachtige titel 'Wieken staan in de molen'.⁶⁶ Pas veel later bleek dat dat 'Wittgenstein in de mode' moest zijn! Hermans had zijn bijdrage aan de wetenschap telefonisch doorgegeven en kennelijk had de secretaresse op het bureau van de universiteit het verkeerd verstaan.⁶⁷ Niemand die het vreemd had gevonden en niemand die de moeite nam de vergissing in het volgende verslag te herstellen – misschien omdat niemand die verslagen las. Maar behalve (soms) slordig was de opgave van de publicaties ook weinig kritisch en voerden de medewerkers rijp en groen op als bijdrage aan de wetenschap. Hermans gaf zijn romans niet op als wetenschappelijke bijdrage, maar wel een artikel in het literaire tijdschrift *Raster* ('Kan de tijd tekens geven?'). De psycholoog Verberk, die heel actief was bij de Aktie Democratisering, vermeldde in 1969 als publicatie het *Kongresboek* dat hij met een zeventigtal 'medewerkers' van de Subfaculteit der Psychologie had samengesteld voor het grote congres over de democratisering in maart 1969 (Verberk leidde dat congres). Omdat dat geen bijdrage aan de wetenschap maar aan de faculteitspolitiek was, is het een raadsel hoe dat *Kongresboek* in het wetenschappelijk jaarverslag kon komen.⁶⁸ En was het korte artikel dat een medewerker van de vakgroep Filosofie en maatschappijwetenschappen, W.P.S. (Pim) Fortuyn, in 1978 samen met Reint Jan Schuring in de *Universiteitskrant* schreef over de toekomst van de studentenbeweging echt een 'wetenschappelijke publicatie'?⁶⁹ Scheikundigen publiceren niet in de *Universiteitskrant*, maar zij zouden een dergelijk artikel nooit als wetenschappelijke publicatie hebben opgevoerd. Het voorlopig eindpunt van de pogingen om de maatschappij een serieus overzicht van de wetenschappelijke verrichtingen te verschaffen was dat in 1979 het wetenschappelijk verslag uit het algemene jaarverslag van de universiteit werd gelicht en apart werd uitgegeven.⁷⁰

Een serieus onderzoeksverslag vraagt om normering: wat telt als wetenschappelijke bijdrage en wat niet? Normering was ook nodig toen faculteiten overgingen tot het instellen van een *researchpool*, een door de faculteit vrij te besteden geldbedrag dat gebruikt kon worden om bepaalde onderzoeken met extra mensen en nieuwe apparatuur te ondersteunen. Bij scheikunde bestond zo'n systeem al in de jaren zestig, elders gebeurde dat pas veel later. Rechten stelde in 1976 zo'n *researchpool* in. Het ging toen om vier formatieplaatsen die elk drie jaar aan een vakgroep werden toegewezen. In 1979, toen een nieuwe ronde werd gehouden, werd de *researchpool* uitgebreid tot vijf formatieplaatsen, dit ter verhoging, zo heette het, van het 'onderzoekrendement' van de vakgroep die een plaats kreeg toegewezen.⁷¹ Er waren voor die vrije ruimte natuurlijk meer aanvragen te verwachten dan er geld was, en dus moest de onderzoekscommissie criteria ontwikkelen om aan de hand daarvan de ene aanvraag wel te honoreren en de andere niet. Dat was een vorm van kwaliteitstoetsing die daarvoor totaal had ontbroken. Scheikunde had daarin vooropgelopen, maar in de loop van de jaren zeventig volgden ook andere (sub-)faculteiten. Welke criteria gehanteerd moesten worden, was niet altijd even helder, als er al geselecteerd werd. Bij sociale geografie, waar in 1980 pas een *researchpool* werd gecreëerd, werd de vrijgemaakte plaats (voor een promovendus) gewoon bij toerbeurt aan een van de hoogleraren toegewezen.⁷² Bij de natuurwetenschappen was zichtbare erkenning en toetsing door de stichtingen van ZWO een gebruikelijk criterium (*judgement by peers* heette dat), maar bij de alfawetenschappen waren die stichtingen of werkgemeenschappen nog in wording. Het enige criterium dat breed werd toegepast was de vraag of het onderzoek dat voor steun werd voorgedragen 'grensverleggend' was, wat een nogal rekbaar begrip was, waar in een faculteit of subfaculteit heel verschillend over werd gedacht. Bij de Subfaculteit der Wiskunde, Sterrenkunde en Natuurkunde loste men dat probleem in 1979 op door te besluiten de beoordeling van het onderzoek in handen te leggen van deskundige buitenstaanders. De subfaculteit erkende dat er nog geen doelgericht onderzoeksbeleid was gevoerd, al waren er wel een paar formatieplaatsen vrijgemaakt voor doorstromers, maar de grote verscheidenheid van onderzoeksrichtingen maakte het bijna onmogelijk daarover min of meer objectief te oordelen. Daarom werd een onafhankelijke commissie van deskundigen uit binnen- en buitenland aangesteld, een 'visiting committee', die in januari 1980 aan de slag ging.⁷³ Het was de eerste visitatiecommissie die een deel van de universiteit doorlichtte. Vele zouden volgen.

Vaste elementen van het onderzoeksbeleid waren het concentreren van het onderzoek in een beperkt aantal thema's en het aanwijzen van zwaartepunten daarbinnen. Lang niet altijd ging dat van harte, zeker bij de onderwijsfaculteiten. In augustus 1971 produceerde een al wat oudere medewerker van de sociaal geograaf Keuning, Gerrit Smit, die zelf net gepromoveerd was, een nota voor zijn collega's waarin hij voorstellen lanceerde om tot een onderzoeksbeleid van de subfaculteit te komen. Zo stelde hij voor de onderwijsactiviteiten van de docent in het eerste of het tweede semester te concentreren, zodat hij de rest van zijn tijd 'langdurig en ongestoord' aan onderzoek kon besteden. Op die manier zouden er meer publicaties komen en zouden medewerkers die al jaren met hun proefschrift worstelden er eindelijk toe kunnen komen dat proefschrift af te maken. Verder wilde Smit dat er in het onderzoek prioriteiten werden gesteld en dat er een gemeenschappelijk onderzoeksprogramma werd opgesteld,

dat in de plaats moest komen van alle ‘eenmansbedrijfjes’ waarbinnen medewerkers hun thematische of regionale hobby’s uitleefden. Maar er bleek veel weerstand tegen die aanpak te leven. Zowel de zittende hoogleraren als de medewerkers zagen in het onderwijs hun hoofdtaak en beschouwden het onderzoek als bijzaak. Het zou nog vele jaren duren voordat ook bij de sociaal geografen het onderzoek systematisch werd aangepakt.⁷⁴

Ook het bevorderen van interdisciplinair onderzoek, samenwerking over de grenzen van de traditionele disciplines heen, werd in de loop van de jaren zeventig een beleidsdoel. In deze tijd werd de Groningse universiteit een hele reeks interdisciplinaire en interfacultaire studie- en onderzoekscentra rijker, zoals het Materials Science Center (1970), de Werkgroep Mediëvistiek (1971), het Arctisch Centrum (ook 1971), het Milieukundig Studiecentrum (1973).⁷⁵ Het Verkeerskundig Studiecentrum (1977) was ook bedoeld als een interdisciplinair verband, maar omvatte lange tijd alleen nog maar psychologen. Het Milieukundig Studiecentrum kreeg al snel een coördinator, Lucas Reijnders, maar de overige waren in principe alleen bedoeld als samenwerkingsverbanden, als forum voor mensen die hun tehuis hadden in andere vakgroepen. Ze hadden dus geen eigen personeel (het Verkeerskundig Studiecentrum had wel veel personeel in dienst, maar dat waren tijdelijke onderzoeksmedewerkers die met extern geld werden betaald). Maar in de loop der jaren kregen de centra toch aparte medewerkers om de centra en interdisciplinaire werkgroepen verder uit te bouwen, mensen als de codicoloog J.J.M. (Jos) Hermans bij de Werkgroep Mediëvistiek (1976) en de archeoloog Louwrens Hacquebord bij het Arctisch Centrum (1979).⁷⁶

90 Louwrens Hacquebord, medewerker van het Arctisch Centrum, met vondsten uit de mede door hem opgegraven nederzetting Smeerenburg op Spitsbergen, 1982. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Hacquebord promoveerde in 1984 op het verblijf van de Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw.

Interdisciplinariteit zat om verschillende redenen in de lift. Natuurlijk was er de gewone wetenschappelijke interesse om buiten de grenzen van het eigen vak te gaan kijken. Wie zich op een bepaald tijdvak of regio concentreert, is vanzelf nieuwsgierig naar de manier waarop er vanuit andere disciplines naar dat tijdvak of die regio wordt gekeken. Bij de Werkgroep Mediëvistiek waren het historici en historisch-letterkundigen van uiteenlopende taalgebieden die elkaar vonden, bij het Arctisch Centrum zochten cultureel antropologen die in Lapland veldwerk deden het contact met degenen die studie maakten van de talen in Scandinavië (Noors en Laps in het bijzonder). Toen het Arctisch Centrum in 1978 het zogenaamde Smeerenburgproject opzette (onderzoek naar de nederzetting van Nederlandse walvisvaarders uit de zeventiende en achttiende eeuw op Spitsbergen), kwamen daar ook de archeologen aan boord. Daarnaast stond interdisciplinariteit bij universiteitsbestuurders hoog aangeschreven omdat het de verwevenheid van de verschillende onderdelen van een faculteit of de universiteit als geheel accentueerde, wat een argument was tegen het eventueel schrappen van bepaalde afdelingen of opleidingen. Een derde argument voor interdisciplinariteit was ten slotte dat maatschappelijke problemen zich niets gelegen laten liggen aan disciplinaire grenzen. Een probleem als de bestrijding van milieuvervuiling bijvoorbeeld vraagt om de bijdrage van biologen, scheikundigen, geografen en bestuurskundigen.

Het aanpakken van maatschappelijke problemen kon behalve door het uitvoeren van eigen onderzoek ook door het doen van onderzoek op verzoek van maatschappelijke partijen, of dat nu overheden of burgercomités waren. Partijen die over geld beschikten konden een contract sluiten, maar veel maatschappelijke groeperingen hadden dat geld niet en speciaal voor die groepen richtte de universiteit zogenaamde wetenschapswinkels (wewi's) op, waar een onderzoeksvraag kon worden ingeleverd, die, na beoordeling, werd opgepakt door docenten en studenten. Het idee was niet nieuw. Rechtenstudenten hadden al in 1972 een rechtswinkel in de Grote Kruisstraat 43 geopend, waar burgers gratis rechtshulp konden krijgen. Nu nam de universiteit dat werk over. Het achterliggende idee was, zo staat in het universitaire jaarverslag over 1979 te lezen, 'dat de universiteit ook een taak heeft naar die maatschappelijke groeperingen toe die doorgaans door gebrek aan geld en/of inzicht in de mogelijkheden van de universiteit, geen toegang hebben tot de universitaire onderzoeksfaciliteiten'.⁷⁷ Door het oprichten van wetenschapswinkels probeerde de universiteit die scheefgegroeide verhoudingen (tussen partijen met en zonder geld) recht te trekken. De wetenschapswinkels deed het onderzoek echter (in de regel) niet zelf, ze bemiddelde alleen tussen de 'klantgroepen' en de onderzoekers, die hun werk pro Deo deden. Voor de universiteit had dit het voordeel dat zij in aanraking kwam met belangrijke maatschappelijke vraagstukken, en voor de studenten, die in feite het onderzoek zouden moeten doen, kon zo'n maatschappelijk relevant onderzoek belangrijk zijn voor hun kansen op de arbeidsmarkt. In 1979 kende de Groningse universiteit meteen al vijf wetenschapswinkels. In mei van dat jaar startte de wewi voor onderwijs zijn werkzaamheden, spoedig gevolgd door winkels voor economie, scheikunde, geneesmiddelen en biologie. Elke wetenschapswinkel had een eigen, halftijdse coördinator.⁷⁸ Later zouden nog de (universitaire) Rechtenwinkel en de Geschiedeniswinkel volgen. Het is overigens opvallend hoe hier het idioom van de commercie ('winkel', 'klantgroepen') verweven raakte met de emancipatoire doelstelling van deze nieuwe loten aan de universitaire stam.⁷⁹

Al deze initiatieven om het onderzoeksklimaat te verbeteren, de resultaten op een hoger niveau te brengen en tegelijkertijd zichtbaarder te maken voor de samenleving moeten gezien worden tegen de achtergrond van het zich ontwikkelende wetenschapsbeleid van de rijksoverheid, althans voor zover dat gericht was op de regulering van het universitaire onderzoek. Daarnaast was wetenschapsbeleid vanouds industriebeleid, gericht op het ondersteunen en stimuleren van de kennisintensieve industrie (en landbouw). Veel directe gevolgen voor wat zich op de universitaire werkvloer afspeelde had dat beleid nog niet – universiteiten waren ook in de jaren zeventig al mees-ter in het mitigeren en onschadelijk maken van directieven vanuit het ministerie van Onderwijs – maar wie lette op de maatschappelijke ontwikkelingen en de toenemende financiële krapte bij de overheid, besepte dat dat niet zo zou blijven.

Onder minister Cals, die tot 1963 het ministerie van OKW bestierde, was er weinig animo om systematisch wetenschapsbeleid voor de universiteiten op te zetten.⁸⁰ Toen de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) begin 1963 een uitnodiging stuurde om deel te nemen aan een conferentie van ministers die verantwoordelijk waren voor wetenschapsbeleid, voelde Cals daar niet veel voor. In het document dat met de uitnodiging was meegezonden, werd de wetenschap namelijk te veel beschouwd als een instrument voor economische ontwikkeling en het realiseren van maatschappelijke doelstellingen. Cals' opvolger Bot, die medio 1963 aantrad, voelde daarentegen wel voor zo'n benadering. Zijn directeur-generaal voor wetenschap, Piekaar, bracht hem in contact met de Leidse hoogleraar fysische scheikunde en grafoloog C.J.F. (Frits) Böttcher, die tevens parttime adviseur was van Shell.⁸¹ Böttcher had op verzoek van Piekaar een notitie over de conferentie geschreven en Bot zag wel wat in diens ideeën. Dus stuurde hij wél een delegatie naar de in oktober te houden conferentie, met als delegatieleider Böttcher. Uit de besprekingen die na afloop van de OESO-conferentie werden gehouden kwam het idee naar voren voor de oprichting van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid (RAWB), die in 1966 van start ging. Böttcher was daarvan wederom voorzitter. Böttcher werd zo de verpersoonlijking van de nauwe banden tussen de Nederlandse staat en de (grote) industrie, die in belangrijke mate afhankelijk was van de directe en indirecte steun van de overheid (en dat graag zo wilde houden). In eerste instantie concentreerde de RAWB zich vooral op het uitdenken van instrumenten voor het wetenschapsbeleid (zoals het oprichten van verkenningscommissies en interdepartementale ambtelijke commissies), maar in 1971 bracht hij aan minister Veringa ook een nogal kritisch rapport uit over de doelmatigheid van de financiering van het wetenschappelijk onderzoek aan de Nederlandse universiteiten. Dat deed ook de OESO, die in 1971-1972 het Nederlandse wetenschapsbeleid doorlichtte. De diagnose in beide rapporten was dezelfde: te weinig coördinatie en zwaartepuntvorming, geen selectiviteit in de besteding van de gelden en een te beperkte invloed van de organisaties die de tweede geldstroom beheerden, zoals ZWO en TNO. Over de remedie was men het echter niet eens en omdat Veringa's opvolger De Brauw al weer snel van het toneel verdween, verdwenen alle rapporten in een diepe la. Ook de rapporten van het organisatiebureau McKinsey (dat door de voorgestelde centrale planning van onderwijs en onderzoek veel weerstand had opgeroepen bij de universiteiten) en van een door De Brauw ingestelde Gespreksgroep Universitair Onderzoek (GUO) deelden dat lot.⁸²

Met de komst van het kabinet-Den Uyl in mei 1973 ging er een andere wind waaien. Dit kabinet kende voor het eerst een minister belast met wetenschapsbeleid, F.H.P. (Boy) Trip, voormalig topman van de reuk- en smaakstofproducent IFF. Hij liet in de regeringsverklaring, die op 18 mei werd voorgelezen, opnemen dat de nieuwe regering ernaar streefde het wetenschapsbeleid af te stemmen 'op de prioriteiten die vanuit de samenleving worden gesteld'. Om dit te bereiken moest het komen tot effectieve coördinatie van het wetenschapsbeleid en het wetenschappelijk onderzoek. Na uitvoerige consultatie van alle mogelijke betrokken partijen kwam Trip in december 1974 met de *Nota Wetenschapsbeleid*, waarin hij een grote rol toedacht aan een grondig hervormd ZWO. De nota ademde geheel de geest dat behalve de maatschappij ook de wetenschap maakbaar zou zijn. Maar door conflicten met zijn collega Van Kemenade en diens staatssecretaris Klein, die over de financiering van de universiteiten gingen, kwam er vooralsnog weinig terecht van de plannen van Trip. Hij initieerde nog de *Verkenningcommissie Chemisch Onderzoek*, die hierboven ter sprake is gekomen, maar deze werd in 1978 officieel ingesteld door zijn opvolger Peijnenburg.

De opvolger van Van Kemenade, Pais, ging wel door op het pad dat Trip was ingeslagen. In oktober 1978 publiceerde hij de *Beleidsnota Universitair Onderzoek* (de BUOZ-nota), die net als Trip de oplossing voor de alom gesignaleerde problemen (onvoldoende doelmatigheid, versnippering, gebrek aan zwaartepunten et cetera) zocht in de versterking van de rol van ZWO. ZWO zou een ruimere taakomschrijving krijgen en ook op het gebied van het toegepaste onderzoek actief worden, er zou overheveling van middelen van de eerste geldstroom (de universiteiten) naar de tweede geldstroom (ZWO) komen, en met die extra middelen, die toch weer naar de universitaire laboratoria moesten vloeien, zou ZWO haar coördinerende taak effectief kunnen uitvoeren. Ook bevatte de BUOZ-nota ideeën om de financiering van het universitaire onderzoek aan bepaalde voorwaarden te verbinden (voorwaardelijke financiering). Ook dat zou moeten leiden tot een doelmatiger besteding van de verstrekte middelen. Maar het zou ook Pais niet gegeven zijn wat met deze ideeën te doen. Vele jaren waren inmiddels verdaan met onproductief en tijdrovend overleg, en ondertussen werd de situatie van het wetenschappelijk onderzoek, dat inmiddels al enkele jaren door de minister op rantsoen was gezet (de nullijn), steeds nijpender.

CONCLUSIE

De vraag blijft: wat was nu de uitwerking van de democratisering van de Groningse universiteit op de wetenschapsbeoefening in de jaren zestig en zeventig? De voorzichtige conclusie moet toch zijn dat niettegenstaande zekere hoogtepunten en nieuwe veelbelovende initiatieven deze periode niet echt een bloeitijd van de Groningse wetenschap is geweest, mede ten gevolge van de invoering van de universitaire democratie. Er moest te veel tijd besteed worden aan het optuigen van democratische organen en er ging, toen die organen eenmaal functioneerden, te veel tijd verloren met vergaderen over punten van soms zeer ondergeschikt belang. Daar stond winst tegenover: de betrokkenheid van allen werd vergroot en het onderzoekspotentieel werd nu ook aangewend voor maatschappelijk belangrijke zaken. Maar of die winst opweegt tegen het verlies dat de democratisering met zich bracht is een open vraag.

Behalve de interne democratisering was er ook nog de externe democratisering, de verruiming van de mogelijkheden om te gaan studeren voor in het bijzonder jongvolwassenen uit lagen van de bevolking die eerder door financiële beperkingen geen toegang hadden tot hoger onderwijs. De enorme groei van het aantal studenten leidde op zichzelf wel tot meer onderzoekstijd in totaal – iedere docent had immers een bepaald deel van zijn of haar tijd voor onderzoek. Maar omdat het aantal hoogleraren en wetenschappelijke medewerkers minder snel groeide dan het aantal studenten en de onderwijslast per docent dus toenam, kwamen velen van hen nauwelijks toe aan het doen van onderzoek. Bovenop het vele bestuurlijke werk waar ze in moesten en vaak ook wilden meedraaien, leidde de toegenomen onderwijslast ook tot versnippering van tijd, aandacht en energie, en onderzoek is daar altijd het eerste slachtoffer van.

Die versnippering was een onderwerp dat zowel in Groningen als in Den Haag de bestuurders zorgen baarde. Naarmate het geld minder overvloedig naar de universiteiten stroomde, werd de vraag naar de doelmatigheid van de besteding van die gelden dringender. Het ging om publiek geld waarvoor de minister ook publieke verantwoording moest afleggen, aan de Kamer en uiteindelijk ook aan de kiezer. Dat de minister nadenkt over manieren om die doelmatigheid te vergroten, is ook een vorm van democratische controle op het onderzoek. Studenten vergaten nog wel eens dat zij niet op een eiland leefden dat zij op eigen gezag en naar eigen inzicht mochten inrichten (zo democratisch mogelijk), maar dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen een democratisch mandaat had waar ze niet zomaar aan voorbij konden gaan. Democratisering heeft vele gedaanten en het is niet altijd zo dat die perfect met elkaar harmoniëren.

Maar was het eigenlijk wel zo dat door de tijd die aan vergaderen en onderwijs besteed moest worden de beoefening van de wetenschap in het gedrang kwam, of was het juist andersom, en was de animo om wetenschap te bedrijven in deze tijd van democratisering sowieso al verminderd omdat de aandacht uitging naar de democratisering? In het eerste geval wil men wel wetenschap bedrijven maar is er geen tijd voor, in het tweede geval ontbreekt de wil om zich met overgave voor de wetenschap in te zetten. Gedreven wetenschappers vinden altijd wel een manier om hun onderzoek voort te kunnen zetten, maar wie die drive mist of bijvoorbeeld onderwijs sowieso belangrijker vindt, laat zijn onderzoek makkelijker schieten. Als we rector magnificus Jansen mogen geloven, ontbrak het nogal eens aan die gedrevenheid of aan het besef van het belang daarvan. Voor competitie en gedrevenheid, zei hij in 1977, halen medewerkers van universiteiten de neus wel eens op. ‘Merkwaardig snobisme eigenlijk in een wereld, waarin de voetbalcompetitie [...] het belangrijkste onderwerp van de maandagochtendconversatie uitmaakt.’ Natuurlijk moet men, ondanks de competitie van andere onderzoeksgroepen, geen overhaaste en onrijpe artikelen publiceren, zoals sommige Amerikaanse onderzoekers wel eens verweten wordt:

Anderzijds kan men ook de zaak zover overdrijven, dat op zichzelf idealistische termen als bezonnenheid of diepgang een excuus worden voor een onaanvaardbaar lange promotie of publikatieduur. Het lijkt me dat aan de Nederlandse universiteiten meer onderzoeksgroepen in de laatste situatie dreigen te verzanden dan in de eerste.⁸³

Bij zijn afscheid als rector, in de zomer van 1978, liet hij zich tegenover de UK ontvalen dat het in Groningen schortte aan de juiste wetenschappelijke instelling. ‘De hui-

dige beloning en de vrijheid die men in zijn werk heeft, leiden tot de verplichting méér te werken in het wetenschappelijk onderwijs dan het wettelijk minimum aantal uren. Een groot aantal vertrekken van deze universiteit zou 's avonds verlicht moeten zijn.⁸⁴ En als het waar was wat iedereen hem verzekerde dat de meeste 's avonds thuis wel degelijk hard studeerden, zou dat moeten blijken uit de aantallen publicaties. Maar de meeste publicaties, meende Janssen, kwamen van een betrekkelijk klein aantal onderzoekers. De situatie waarin het op een instituut vibreert van de creativiteit – zoals bijvoorbeeld bij het Kernfysisch Versneller Instituut in Paddepoel – zou algemeen moeten zijn; dan zouden degenen die niet publiceren er zich gewoon niet meer op hun gemak voelen en vertrekken.

Lag het aan de democratie dat de lampen 's avonds uitgingen? Democratie en wetenschap zijn verschillende waardesystemen, die wel veel gemeen hebben. Beide zijn in aanleg egalitair. Een argument van een hoogleraar is in principe net zo sterk als dat van een beginnend promovendus, zoals de stem van de ene kiezer even zwaar weegt als die van de andere. Maar terwijl in de democratie uiteindelijk de macht van het getal de doorslag geeft, telt in de wetenschap de kracht van het bewijs. In de wetenschap kan men nooit volledig democraat zijn en als democratie de hoogste waarde is, zal de wetenschap daar schade van ondervinden.⁸⁵

15 STUDENTENBEWEGING EN STUDENTENWERELD

Op zaterdag 12 februari 1972 trok aan het eind van de middag een optocht van zeshonderd studenten door de stad Groningen, met voorop het straatbrede spandoek 'GEEN FINANCIËLE DREMPELS VOOR HET HOGER ONDERWIJS'. Een dag tevoren had het universiteitsbestuur onder de Tussentijdse Bestuursvorm de handdoek in de ringen gooid omdat minister De Brauw duidelijk had gemaakt dat hij de afwijkende, democratischer bestuursvorm van Groningen niet zou gedogen. Onmiddellijk na afloop van de vergadering, terwijl in de koffiekamer het universiteitsbestuur nog de laatste restjes Tussentijdse Bestuursvorm stond weg te spoelen met jus d'orange, sherry en port, maakten de studenten zich op om het Academiegebouw voor een etmaal te bezetten (het universiteitsbestuur had van tevoren toestemming gegeven). Niet alleen om te protesteren tegen de opstelling van De Brauw, maar ook om duidelijk te maken dat diens bezuinigingen op het hoger onderwijs onacceptabel waren, vooral het voorstel om het collegegeld te verhogen tot duizend gulden. Het opstappen van het universiteitsbestuur was de aanleiding, de aangekondigde bezuinigingen het hoofdmotief van de acties. 'De acties tegen de f 1000,- collegegeld,' zo verklaarde de studentenleider Geert Lameris, 'krijgen de prioriteit omdat dit het eerste wetsontwerp is dat in de Kamer zal komen. Daarna volgen de andere zaken: de herstructurering volgens Posthumus, toelatingsbeleid en de planningsvoorstellen volgens McKinsey.'¹

Geen maatregel van de regering heeft de studentenwereld in Groningen (en elders) zo in beweging gebracht als de duizendguldenmaatregel van De Brauw. Deze bruuske ingreep verschaft de nieuwe Groninger Studentenbond (GSB), die het voor het zeggen had in de Groninger Studentenraad, het ideale strijdpunt om de studenten te mobiliseren en zichzelf aan het hoofd te plaatsen van de studentenbeweging in Groningen. Het was de GSB die de demonstraties tegen de duizend gulden organiseerde en het was de GSB die de boycot van de betaling van de duizend gulden op touw zette toen de Kamer met de verhoging van het collegegeld akkoord was gegaan. Die boycot was een doorslaand succes en op de golven van dat succes kon de bond tot zeker het eind van de jaren zeventig de indruk wekken dat hij en niemand anders de Groningse studenten vertegenwoordigde. De vraag is of dat beeld juist is. De Groningse studentencultuur in deze roerige tijd omvat meer dan de studentenbeweging. Traditionele studentenverenigingen verdwenen niet, maar bleven in aangepaste vorm voor veel studenten toch hun eerste thuis. Het alternatieve Unitas ging dramatisch ten onder en het ooit gereformeerde VERA werd een algemene jongerensociëteit, maar het katholieke Albertus bleef gewoon Albertus en het mannelijke Vindicat wist zich te handhaven door met het vrouwelijke Magna Pete te fuseren. In die verenigingen heersten soms heel andere denkbeelden over wat een student is of hoort te zijn dan in de studentenbeweging.

EEN REVOLUTIE VAN MANIEREN EN MORAAAL

Studenten zijn in grote meerderheid jong, tussen de 18 en 25 jaar, en studentencultuur is dus een bepaalde vorm van jeugdcultuur. Veel studenten in de jaren zestig zagen dat misschien niet meer zo en beschouwden zich als (jong)volwassenen, werkers die studieloon verdienden, en de hoogleraren behandelden de studenten niet als onmondige kinderen, maar als zelfstandig denkende volwassenen. Maar tijdens hun studie, in de tijd tussen middelbare school en het werkzame leven, bevonden de studenten zich nog wel degelijk in een overgangssituatie met relatief veel vrije tijd, weinig verantwoordelijkheden en toch genoeg inkomsten om er een eigen levensstijl op na te kunnen houden. In hun cultuur, net als in de jeugdcultuur in het algemeen, vonden in de jaren rond 1970 grote veranderingen plaats. Jongeren in Nederland werden in die jaren vrijer, zelfstandiger, informeler, opstandiger dan ooit tevoren. De jeugd ontwikkelde haar eigen muzieksmaak – van rock-'n-roll, Beatles en Rolling Stones tot de sociaalgeëngageerde songs van Bob Dylan en de psychedelische rockmuziek van Pink Floyd en Jefferson Airplane – en ze liet zich steeds minder gelegen liggen aan de opvattingen, regels en voorschriften van de oudere generatie – het ouderlijk gezag, de kerk, en de overheid in al haar gedaanten.

Die ontvoogding van de jeugd kwam natuurlijk niet zomaar uit de lucht vallen. Nederlanders stonden er al eeuwenlang om bekend dat ze hun kinderen vrijer en toegeeflijker opvoedden dan ouders in omringende landen. Buitenlandse bezoekers vonden Nederlandse kinderen brutaal en ongezeglijk. Bovendien was de bevrijding van de jeugd ingebed in een algemene ontvoogding van de Nederlandse samenleving die al in de jaren vijftig merkbaar was. De immer bezorgde Groningse hoogleraar sociologie P.J. Bouman had al in 1958 in het tijdschrift *Wending* gewezen op de 'revolutie van manieren en moraal', die tot uitdrukking kwam in de overdreven aandacht voor sport, de vrijere omgang der seksen, het vele reizen, het doordringen van de radio in elk gezin, het frequente bioscoopbezoek, de toenemende aandacht voor techniek en het verminderde aantal uren dat in het gezin werd doorgebracht.² Tien jaar later had hij op de komst van de pil, de minirok, de doorkijkbloes, de leegloop van de kerken en de toename van het aantal auto's en televisies kunnen wijzen.³ Niet alleen de jeugd, ook de oudere generaties maakten steeds meer hun eigen keuzes en lieten zich steeds minder leiden door de traditionele moraal of het vermanend woord van dominee en pastoor. De vrijgevochten jeugd maakte alleen radicalere keuzes en ging verder in het experimenteren met seks en geestverruimende middelen.

De bevrijding van de jeugd had ook haar problematische kanten. Eerst was er direct na de oorlog al het probleem van de massajeugd, die losgeslagen zou zijn door de oorlog, elk houvast had verloren en zedelijk en geestelijk verwilderd was. Er werd een groot sociaalwetenschappelijk onderzoek op touw gezet, maar in het begin van de jaren vijftig leek het probleem eigenlijk al verdampt. Een paar jaar later kreeg Nederland te maken met de nozems, vetkuiven op brommers die wat rondhingen op straat, af en toe wat vernielden en verder veel van rock-'n-roll hielden – en toch geen grote problemen veroorzaakten. De socioloog Wouter Buikhuisen, die in 1965 in Utrecht op het gedrag van die nozems promoveerde en vervolgens hoogleraar criminologie in Groningen werd, dacht dat dat onhebbelijke gedrag voortkwam uit verveling en dat het te

verhelpen zou zijn door in buurtcentra meer ontspanning aan te bieden.⁴ Maar in het midden van de jaren zestig waren daar opeens in Amsterdam de provo's en die vormen, zo werd snel duidelijk, wel een probleem. De antirookmagiër én verstokte roker Robert Jasper Grootveld begon bij het beeldje Het Lieverdje op het Spui met zijn 'happenings' tegen de nicotineverslaving van de 'misselijk makende middenstand', maar door toedoen vooral van de overtuigde anarchist en pacifist Roel van Duijn, met zijn plannen om de leefbaarheid van Amsterdam te vergroten, kreeg Provo iets wat op een programma leek. De acties van Provo waren speels, ofwel ludiek, maar tegelijk serieus bedoeld. Bij die ludieke acties schuwden de provo's de confrontatie met de politie alerminst en naarmate de politie harder optrad, zoals tijdens het huwelijk tussen kroonprinses Beatrix en de Duitse diplomaat Claus van (voorheen: von) Amsberg, op 10 maart 1966 in Amsterdam, toen er een rookbom naar de bruiloftsstoet werd gegooid en de politie ook tegen omstanders excessief geweld toepaste, werd de sympathie voor de provo's alleen maar groter. Burgemeester G. van Hall, die de zaak niet meer in de hand had, moest zelfs in verband daarmee aftreden.

Maar uiteindelijk ging ook Provo weer voorbij. Niet omdat de repressie op wat langere termijn wel effectief was, maar juist omdat de ideeën en de methoden van Provo door iedereen overgenomen werden. Al in 1958, toen Bouman het had over de 'revolutie van manieren en moraal', had hij begrepen dat frontaal verzet tegen de moderne cultuur niet zinvol was. Men kon een waardeoordeel uitspreken over alles wat de moderne cultuur had gebracht, maar het had weinig zin. 'Wij weten, dat men de wijzers van de klok niet kan terugdraaien. We kunnen slechts proberen enige excessen te voorkomen.'⁵ De opmars van de moderne wereld, met al haar bijverschijnselen, was onontkoombaar. Maar niet alleen dat, heel veel volwassenen wilden maar al te graag 'bij de tijd zijn' en niet voor verstokte conservatieven versleten worden. Velen, onder wie ook tal van gezagsdragers, waren het in veel kwesties eigenlijk wel met de opstandige jeugd eens, al vonden ze de methoden, hoe ludiek en aardig ook, soms wat ver gaan. Nederland moest inderdaad minder zelfgenoegzaam worden, de bekrompen kleinburgerlijke cultuur had zijn tijd gehad en voor creativiteit en vrije expressie moest meer ruimte komen. Geen wonder dan dat de jeugd, die dezelfde idealen najoeg, op zoveel begrip van gezagsdragers kon rekenen. Hoewel er genoeg mensen waren die onverkort wilden vasthouden aan overgeleverde normen en waarden, wilde een meerderheid van de bevolking best een eindje opschuiven met de jeugd. Hun zoektocht naar een authenticiteit bestaan sprak ook oudere generaties aan, eigenlijk wilde iedereen wel jong zijn. De jeugd werd de maat, jong-zijn de nieuwe norm.

Studenten deden volop mee en binnen tien jaar veranderde het aanzien van het studentenleven ook in Groningen enorm. Droegen studenten, ook als ze uit linkse hoek kwamen, rond 1965 nog keurig een stropdas als ze naar college gingen, vijf jaar later deed bijna niemand dat meer en nog weer vijf jaar later was het dragen van een stropdas welhaast een daad van reactionair verzet. Het haar werd langer, mannelijke studenten lieten een baard staan. Vrouwelijke studenten deden hun bh in de ban, ook al was het geen gezicht, er werd gerookt bij het leven, ook op college, en versleten jacks, zelfgebreide truien en flodderige T-shirts verdrongen het jasje-dasje en het mantelpakje. Dit kon wel eens problemen geven. Toen in het voorjaar van 1973 een groep brave studenten geschiedenis op excursie ging naar Rome werden ze daar ontvangen door de

directeur van het Nederlands Historisch Instituut, de hoogleraar kunstgeschiedenis Schulte Nordholt, en zijn echtgenote. Deze schrokken zo van het in hun (en Romeinse) ogen haveloze uiterlijk van de studenten dat zij schielijk een aantal officiële ontvangsten bij andere instituten in Rome afzegden.⁶ Ook de inrichting van de gemiddelde studentenkamer zag er in de jaren rond 1970 heel anders uit dan in de jaren vijftig. Iconische posters van Che Guevara, de *guerrillero heroico* uit Bolivia, sierde menige studentenkamer, zoals vroeger de series lectionum een vast attribuut was geweest in de kamer van corpsstudenten. Studenten identificeerden zich met rebellen en revolutionairen overal ter wereld en zelfs een massamoordenaar als Mao werd in sommige kringen vereerd. Het studentenweekblad *Der Clercke Cronike* putte zich steeds meer uit in raillerende verslagen van culturele en politieke bijeenkomsten en schuwde de provocatie niet. In november 1969 bracht het blad een seksnummer uit, met voorop, paginagroot, een close-up van een jonge dame die op het punt stond haar partner te pijpen (dit was twee jaar nadat Phil Bloom naakt op tv was verschenen in een aflevering van het VPRO-programma *Hoempla*).⁷ Binnenin stond een komisch bedoeld artikel over 'groupies', dat wil zeggen 'chicks die er een eer in stellen met zoveel mogelijk activisten geneukt te hebben'. De grote activist 'Ton Re.' verschijnt in het artikel als een kenner van dat onderbelichte onderdeel van de studentenwereld. In de verschillende universiteitssteden waar hij had rondgekeken had hij veel materiaal verzameld voor een nog te verschijnen *Groot Groupie Gedenkboek*.

Der Clercke Cronike was misschien niet de barometer van de studentencultuur in Groningen in de jaren zestig, maar wie de artikelen in het blad leest en ook de advertenties niet overslaat, zal beter begrijpen dat de geschiedenis van de studentencultuur in Groningen, net als elders, veel meer omvat dan de geschiedenis van de georganiseerde studentenwereld of de zogenaamde studentenbeweging. De moderne studentenwereld na 1965 drukte zich niet alleen uit in nieuwe ideeën en organisaties, maar meer nog in een nieuwe manier van leven, een nieuwe stijl van kleding, een nieuwe haardracht, een kritische verhouding tot het gezag, eigen muziekvoorkeuren, apart woord- en taalgebruik, nadrukkelijk beleefd maatschappelijk engagement, ook met volkeren ver weg, en vrijere seksuele omgang. Aan die 'revolutie van manieren en moraal', om Bouman nog eens te citeren, deden veel meer studenten mee dan er ooit op een demonstratie tegen de duizendguldenmaatregel van De Brauw verschenen of tijdens een reünie van Vindicat de sociëteit Mutua Fides bezochten.

DE GRONSTRA VERDWIJNT, DE GSB VERSCHIJNT

In 1964 had de Studentenvakbeweging (SVB), die toen nog maar een jaar bestond, de Nederlandse Studentenraad (NSR), de landelijke organisatie waarin de vertegenwoordigers van de studentenverenigingen bij elkaar kwamen, gedwongen zich te democratiseren.⁸ Dat vereiste dat in de universiteitssteden ook de grondraden, die hun vertegenwoordigers naar de NSR stuurden (meestal de rector van Vindicat), gedemocratiseerd moesten worden. Bij de eerste verkiezingen voor de Groninger Studentenraad (Gronstra), die dertig zetels telde, behaalden de kiesverenigingen die op de traditionele studentencorpora steunden weliswaar de meerderheid, maar boekte de plaatselijke af-

deling van de SVB toch een mooi resultaat door beslag te leggen op zeven zetels. In de jaren daarna groeide de aanhang van de SVB geleidelijk en in 1966 werd de SVB de grootste fractie. In dat jaar leverde zij voor het eerst de voorzitter van de Gronstra (dat was toen Jules Peschar). Ook op landelijk niveau nam de SVB het roer over van de traditionele studentenverenigingen. In 1968 werd de Leidse student en SVB'er Eduard Bomhoff (de latere LPF-minister) voorzitter van de NSR. In die hoedanigheid zat hij in juni 1968 de hearing voor waarop de studenten minister Veringa confronteerden met hun bezwaren tegen het rapport van de commissie-Maris.

Vanaf het moment dat de SVB het in de NSR voor het zeggen kreeg, trad het verval van de beweging in. In Groningen kon de plaatselijke afdeling, die hier vooral de materiële en sociale belangen van de studenten wilde behartigen, nog nuttig werk doen. De Gronstra slaagde erin tal van studentenvoorzieningen van de grond te krijgen of in stand te houden, of het nu om de studentenpers, de studentenhuisvesting of de voorlichting ging. Ook in het kader van de beginnende democratisering van het universitaire bestuur speelde de Gronstra een constructieve rol. De tweede SVB-voorzitter van de Gronstra, Jacques Wallage, trad op als een volwaardige gesprekspartner van het college van curatoren en de senaat. Maar toen in 1969, bij de verkiezingen voor de grondraden (en de landelijke NSR) de andere partijen, zoals het Nationaal Studenten Accoord, geen kieslijst indienden en de SVB de enig overgebleven partij op het stembiljet werd, kwam de klad erin. De vraag was hoe representatief de Gronstra nog was nu de traditionele studentenpartijen hun handen ervan afgetrokken hadden en de Contractus, waarin die verenigingen lokaal bij elkaar kwamen, zich steeds meer ging opwerpen als een schaduwvertegenwoordiging van de studenten. Bij de totstandkoming van de Tussentijdse Bestuursvorm had de Gronstra nog wel een belangrijke inbreng – hun zogenaamde Blauwe Plan, als alternatief voor het Witte Boekje, waar de andere geleidingen zich aan gecommitteerd hadden, maakte de Tussentijdse Bestuursvorm democratischer dan oorspronkelijk de bedoeling was geweest. Maar daarna was de rol van de Gronstra wel uitgespeeld. Hij bleef bestaan als een soort voorzieningenbureau. Als lid van de Gronstra had een student toegang tot bepaalde voorzieningen of kreeg hij korting op het lidmaatschap van ander organisaties. Ook kreeg ieder lid automatisch het studentenweekblad *Der Clecke Cronike* thuisgestuurd en elk jaar de lijst met adressen van alle studenten, het *Vademecum*, die voorheen in de *Studentenalmanak* van Vindicat was verschenen. Maar de actieve betrokkenheid van de studenten bij de organisatie was tot een dieptepunt gedaald. Wat er in het voorjaar van 1969 bij psychologie gebeurde – de Aktie Democratisering – ging buiten de SVB en de Gronstra om en ook de contacten die in het najaar van 1969 werden gelegd tussen Groningse psychologiestudenten en de stakende arbeiders in de Oost-Groningse strokartonindustrie gingen niet uit van de 'oude' studentenbeweging. Wel probeerde de Gronstra zichzelf in 1969 nieuw leven in te blazen door in plaats van de parlementaire structuur (die bij gebrek aan concurrerende partijen toch niet functioneerde) een vorm van directe democratie in te voeren en in plaats van een ledenraad een regelmatig bijeenkomend congres de lijnen voor het bestuur uit te laten zetten. Maar dat bleek een misrekening: de opkomst bij de eerste twee congressen was mager en in september 1970 werd alles weer teruggedraaid. De Gronstra was nu feitelijk een bestuur zonder achterban geworden, een leger zonder soldaten. Veel activisten haakten af, zochten hun studie weer op of stortten zich in

acties tegen het onrecht in de derde wereld of de oorlog in Vietnam. Er bleef een klein clubje over dat onderling de bestuursfuncties in de Gronstra en de daaronder hangende of daarmee verwante stichtingen verdeelde.⁹

De laatste actie van betekenis waar de Gronstra nog aan meedeed, was de landelijke demonstratie die op 31 maart 1971 in Groningen werd gehouden om het verlangen van de studenten kracht bij te zetten om de maximale rijksstudietoelage met 650 gulden per jaar te verhogen en op termijn het studieloon in te voeren. De demonstratie was op touw gezet door de Amsterdamse grondraad, de ASVA, maar omdat de rijksdienst die de rijksstudietoelagen toekende sinds kort in Groningen zetelde (in de Prof. Van Hallstraat, bij het station), vond de demonstratie plaats in Groningen. Aanvankelijk waren er binnen de SVB en de Gronstra nog aarzelingen geweest om mee te doen: paste de eis om de beurzen te verhogen wel bij het streven van de SVB om inzake de studentenvoorzieningen, inclusief het beurzenstelsel, te komen tot integratie van die voorzieningen in de algemene sociale en economische voorzieningen van jongeren, om daarmee een eind te maken aan de geprivilegieerde positie van de academische studenten? Maar het argument dat het eisen van studieloon net zoets was als de eis tot salarisverhoging die de arbeiders stelden en dat het een eis was die in ieder geval zowel voor studenten als voor studerenden bij het hbo gold, trok de Gronstra over de streep. Van de ruim driehonderd studenten die door de binnenstad trokken kwamen de meesten uit Groningen, maar er waren ook studenten bij uit Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Nijmegen, terwijl nu ook de HTS-Unie meedeed, die de studerenden aan de HTS vertegenwoordigde. De directeur van de afdeling Rijksstudietoelagen, mr. J. Diepenhorst, ging niet met de demonstranten in discussie, maar deelde een delegatie van de studenten wel mee dat de beurzen voor de hbo'ers in drie jaar tijd gelijkgetrokken zouden worden met die voor universitaire studenten en dat die laatsten het komende jaar een substantiële verhoging van de beurzen tot 5160 gulden tegemoet konden zien.¹⁰ Dat was allemaal niet het gevolg van de demonstratie, maar het was wel een mooie opsteker.

De demonstratie in Groningen leidde ertoe dat de leiders van de deelnemende studentenorganisaties besloten om later in het jaar weer bij elkaar te komen om te bespreken hoe zij het studentenactivisme nieuw leven in zouden kunnen blazen. De teleurstelling over het feit dat minister Veringa zijn plannen voor de Wet Universitaire Bestuurshervorming (WUB) had doorgezet, had tot verwarring en desillusie in de studentenbeweging in den lande geleid. Alleen in Groningen was men doorggegaan met de voorbereiding van een eigen bestuursvorm. Die inertie wilde men nu graag doorbreken. Van 29 juni tot 1 juli 1971 kwamen studentengroepen uit verschillende steden in Groningen bij elkaar om de beste strategie voor de toekomst te bespreken. Op de slotzitting op 1 juli was men eruit: de studentenbeweging moest voortaan te werk gaan volgens het principe van de 'politieke vakbond'. De restanten van de studentenbeweging in Groningen – zoals de Themagroep Noord-Nederland, een groep sociologen, SVB'ers uit de Subfaculteit der Wiskunde, Sterrenkunde en Natuurkunde – sloten zich op basis van dit concept aaneen in de Groninger Studentenbond (GSB), die nu de voornaamste fractie werd binnen het raamwerk van de Gronstra. De GSB bleef opereren binnen de Gronstra om zo te kunnen profiteren van de subsidie die de universiteit aan de Gronstra verstrekke, en omdat via de service van de Gronstra de GSB meteen een groter bereik had dan wanneer de bond op eigen benen zou staan, maar in feite had de GSB

de Gronstra overgenomen. Zeker tot 1973 sprak men dan ook over de Gronstra/GSB. De SVB was ergens onderweg een zachte dood gestorven.

Wat hield het concept van de politieke vakbond in?¹¹ Uitgangspunt was dat onderwijs en wetenschap in de westerse wereld geheel ondergeschikt waren gemaakt aan de belangen van het kapitalisme. Het kapitalisme was, aldus de analyse, inmiddels terechtgekomen in de fase van het monopoliekapitalisme, waarin een paar grote concerns de economie en de samenleving in hun greep hadden, maar zelf steeds afhankelijker waren geworden van wetenschap en technologie. Alle maatregelen die de regering in het recente verleden had genomen (het verstrekken van meer beurzen, het verlagen van het collegegeld en het versoepelen van de toelatingseisen) waren erop gericht meer werknemers te kweken voor die kennisintensieve industrie. Maar het stimuleren van het hoger onderwijs moest wel zo goedkoop mogelijk gebeuren. Het gevolg: krappe beurzen, bezuiniging op huisvesting en gezondheidszorg, een beter beheersbaar bestuursapparaat (Maris) en kortere studies (Posthumus). De studentenbelangen stonden dus voortdurend onder druk. Het was de taak van de studentenbeweging tegen de plannen van de regering in verzet te komen en pal te staan voor de belangen van de studenten. Maar de studentenbeweging moest daarbij niet uit het oog verliezen dat het beleid van de regering uiteindelijk gedicteerd werd door het grootkapitaal, dat behoefte had, steeds meer, aan hoog opgeleide, plooibare werknemers. Om het regeringsbeleid te bestrijden, was dus ook strijd tegen het grootkapitaal nodig. Het opkomen voor de belangen van de studenten (het vakbondselement) was tegelijk een politieke strijd tegen de manier waarop de samenleving was ingericht en ondergeschikt was gemaakt aan de belangen van het monopoliekapitalisme.

Welke organisatievorm paste daar het beste bij? Omdat de overgrote meerderheid van de studenten nog niet zag wat haar ware belangen waren en wie er uiteindelijk verantwoordelijk voor waren dat die belangen voortdurend geschaad werden, moest een politieke vakbond als een voorhoede van de studentenbeweging georganiseerd worden, in de zin die Lenin er in het begin van de twintigste eeuw in Rusland aan had gegeven. Die voorhoede moest 'de massa' het juiste bewustzijn bijbrengen en haar mobiliseren in de strijd tegen de regering en het grootkapitaal. Dat kon alleen op een effectieve manier als de voorhoede consequent haar eigen gelijk bleef verkondigen (ze kon wel coalities met burgerlijke partijen aangaan, maar geen compromissen sluiten), als de organisatie hiërarchisch was opgebouwd en als zij te werk ging volgens het principe van het democratisch centralisme: een eenmaal door de organisatie democratisch genomen besluit moest door iedereen, ongeacht of men voor of tegen was, verder uitgedragen en uitgevoerd worden. Als er eenmaal een besluit gevallen was, werd er dus niet meer over gediscussieerd. Dat zou alleen maar de acties verzwakken en de tegenstander in de kaart spelen. Zo'n strakke lijn vergde dat het bestuur strikte controle uitoefende over alle leden en hun gedragingen. Dissidenten konden niet worden getolereerd. Ook essentieel was dat het bestuur een monopolie had op de informatievoorziening en dat de leden zich continu schoolden in het gedachtegoed en de standpunten van de organisatie. Wel moest een politieke vakbond van studenten zich beperken tot de behartiging van de belangen van de studenten en de scholing daarin; de politieke scholing moest zij overlaten aan de partij met eenzelfde maatschappijvisie, te weten de CPN. Hoewel de GSB geen onderdeel van de CPN was, werden betrouwbare leden van de GSB wel gestimuleerd om het partijlidmaatschap aan te vragen.

91 Oproep van de Groninger Studentenbond voor demonstraties tegen het regeringsbeleid. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Aanvankelijk was de GSB nog maar een klein clubje – ongeveer honderd man en een enkele vrouw – maar de bond zou in de jaren na 1971 flink groeien en een factor van betekenis worden in het Groningse universitaire leven. De oprichting van de GSB, en geestverwante organisaties elders in den lande, leidde tot een herleving van de studentenbeweging in Nederland. De eerste keer dat de GSB naar buiten trad was in september 1971, toen de bond meedeed aan de vooral vanuit Amsterdam georganiseerde en door de PvdA en de CPN gesteunde landelijke demonstraties tegen ‘de wurgende greep van het nieuwe kabinet’ en speciaal de bezuinigingen op het onderwijs. Op 24 september organiseerde de GSB een collegestaking in Groningen en op 25 september reisden ongeveer vijfhonderd studenten met een speciale trein van Groningen naar Den Haag om daar te demonstreren tegen het kabinet. Op die demonstratie, die zo’n tienduizend man sterk was, sprak onder andere de Groningse hoogleraar onderwijskunde Leon van Gelder. Hij zei onder andere: ‘Nederland wordt een achterlijk gebied vergeleken bijvoorbeeld met Oost-Europa als we zien hoe gering de aantallen jongelui zijn, die hier tot het tertiair hoger onderwijs worden toegelaten.’¹²

De kracht van de GSB was echter tegelijk mogelijk zijn zwakte. De manier waarop de voormannen van de GSB de hele maatschappelijke ontwikkeling herleidden tot de eisen van het monopoliekapitalisme, had veel weg van een complottheorie en de stellig-

heid waarmee zij spraken over 'de' belangen van de studenten, alsof belangen een 'objectief' gegeven waren, getuigde niet van theoretische diepgang. Of ze daarmee kritisch denkende studenten op den duur konden blijven mobiliseren, was nog maar de vraag. Ook moest nog maar afgewacht worden of de introductie van het democratisch centralisme en de alliantie met een communistische partij die nog steeds moeite had zich los te maken van het stalinisme, zich lieten verenigen met de democratisering van de universiteit waarvoor de GSB zei te strijden. De GSB zorgde er in ieder geval voor dat de sfeer op de universiteit in ongunstige zin veranderde: de acties van de bond waren grimmig, verbeterd, humorloos; het ontregelen van het gezag door ludieke acties maakte plaats voor het machtsvertoon van de massale actie.

STUDENTENVOORZIENINGEN

Een van de oorzaken van het inzakken van de svb en de Gronstra rond 1970 was dat de universiteit steeds meer de zorg voor de studentenvoorzieningen naar zich toe trok. De svb was in 1963 opgericht om de materiële en sociale belangen van de studenten te behartigen. Maar in de jaren zestig zette ook de universiteit zich steeds meer in om de omstandigheden waaronder studenten studeerden te verbeteren. Aan de hoogte van de beurzen kon de universiteit niet veel doen, maar in andere richtingen werd de academische verzorgingsstaat wel steeds verder opgetuigd: het Studenten Adviesbureau (SAB) breidde uit, de universitaire gezondheidszorg hielp steeds meer studenten en de Stichting Studentenhuisvesting (SSH) bouwde aan de rand van de stad de ene na de andere studentenflat. De ACLO draaide sinds de verhuizing naar Paddepoel als een tierelier en voor de culturele vorming kwam er een zusterorganisatie, de Universitaire Stichting Vormings Activiteiten, de USVA. De reducties die het lidmaatschap van de Gronstra daarnaast nog bood, waren voor de studenten natuurlijk aantrekkelijk en uit het oogpunt van klantenbinding voor de Gronstra ook belangrijk, maar ze waren niet voldoende om van de leden ook werkelijk activisten te maken.

Om de coördinatie van de studentenvoorzieningen te verbeteren stelde het college van curatoren op 3 oktober 1969 na langdurig overleg het Centraal Bestuursorgaan Studentenvoorzieningen (CBO) in. Dat moest als een soort overkoepelend bestuur namens het college van curatoren het beheer voeren over alle aan de universiteit ten behoeve van studenten getroffen sociale voorzieningen. Hoewel de juridische status van de verschillende sectoren nogal kon verschillen – zo was het Studenten Adviesbureau een onderdeel van het bureau van de universiteit, terwijl de SSH een zelfstandige stichting was waarin de universiteit alleen maar participeerde –, kon op deze wijze wat meer lijn gebracht worden in het beleid ten aanzien van de studentenvoorzieningen. Het bestuur van de CBO zou bestaan uit één vertegenwoordiger van het college van bestuur en de senaat, één vertegenwoordiger van de wetenschappelijke staf, één vertegenwoordiger van het technisch en administratief personeel en vier studenten (een van hen was de latere wethouder van Groningen, Max van den Berg). De studenten hadden dus een meerderheid in het bestuur en dat moest, zo maakte president-curator Dijkhuis bij de installatie van het CBO duidelijk, een voorschot zijn op de algehele democratisering van de universiteit.¹³

Een centraal punt van overleg binnen het CBO was de vraag in hoeverre de studentenvoorzieningen moesten worden opgenomen in het algemene pakket van sociale en culturele voorzieningen voor de bevolking van de stad Groningen of de jeugd in die stad. De NSR had in mei 1969 een rapport uitgebracht dat ter advisering aan alle universiteiten was toegestuurd en waarin werd bepleit de niet-specifieke studentenvoorzieningen zo veel mogelijk te integreren in de voorzieningen voor jongeren in het algemeen. In de golf van democratisering paste het niet om voor een toch al bevoorrechte groep, te weten de studenten, ook nog eens aparte voorzieningen te creëren. Was het nog 'van deze tijd' om voor studenten bijvoorbeeld huizen te bouwen of op te kopen waar andere leeftijdgenoten, zoals studerende aan het hbo of werkende jongeren, geen aanspraak op konden maken? In de studentenbeweging overheerste de mening dat zulke bevoordeling van de studenten niet te verdedigen was. Wie voor studieloon pleitte kon geen onderscheid meer maken tussen studenten en andere 'werkende' jongeren. Maar Dijkhuis en andere bestuurders waren er niet zo voor om de voorzieningen die de overheid voor de studenten in het leven had geroepen zomaar open te stellen voor andere groepen. In bijna alle sectoren die onder het CBO vielen was dit in de jaren zeventig een steeds terugkerend punt van discussie.¹⁴

De oudste sector was het Studenten Adviesbureau, waarmee de universiteit in 1952 was begonnen. De ene studentendecaan die daar toen werkte, mej. A. de Waard, gaf advies bij de aanvraag van studiebeurzen, verschaftte informatie over vrijstellingen van militaire dienst en verstrekke voorschotten uit een apart noodfonds aan die studenten wier beurs te laat werd uitbetaald, bijvoorbeeld door problemen bij de automatisering van de rijksdienst die voor de uitbetaling verantwoordelijk was. Toen het SAB op

92 Interieur (gemeenschappelijke keuken) van de studentenflat in Coendersborg. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

28 oktober 1977 haar vijftienvijftigjarige bestaan vierde, waren er inmiddels naast mej. De Waard nog vijf andere decanen bij gekomen, en nog steeds werd er geklaagd over personeelstekort. De vraag of studentenvoorzieningen geïntegreerd moesten worden speelde hier niet, omdat het SAB bij uitstek een specifieke studentenvoorziening was.

Anders lag het bij de Stichting Studentenhuisvesting, zeker sinds staatssecretaris Marcel van Dam in 1975 iedere jongere van achttien jaar of ouder het recht op een eigen woning toekende. Maar het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, dat het geld beschikbaar stelde voor de bouw van studentenflats of de aankoop van bestaande panden, wilde van geen integratie weten: dat geld was alleen voor studenten bedoeld. Ook toen per 1 januari 1978 de studentenhuisvesting naar het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening overging, veranderde dat niet. De SSH werd een woningbouwvereniging, maar wel een die alleen voor studenten werkte. De kamernood onder studenten was zo groot dat er alle reden was om deze categorie woningzoekenden apart te behandelen. Wel werd in 1975 besloten de woningen van de SSH ook ter beschikking te stellen aan studerende in het hbo. Het bestuur van de stichting werd daarom uitgebreid met iemand uit het hoger beroepsonderwijs in Groningen.

Het meest in het oog springende deel van het werk van de SSH was de bouw van studentenflats aan de rand van de stad: naast de flats aan de Laan van de Vrijheid, in de wijk Coendersborg en aan het Hoendiep kwamen er flats aan de Goeman Borgesiuslaan, in de noordelijke wijk Selwerd (drie naast elkaar) en opnieuw aan het Hoendiep, terwijl ook flats geprojecteerd waren in de wijk Corpus den Hoorn Zuid en de noordoostelijke nieuwbouwwijk Beyum. Maar daarnaast kocht de SSH ook bestaande woningen. In de wijk Paddepoel kocht de stichting in 1967 bijvoorbeeld 42 nieuwbouwwoningen, speciaal voor meisjesstudenten. In dat jaar huisvestte de SSH in totaal 1276 individuele studenten en 30 studentenechtparen. Een kleine tien jaar later was dat aantal bijna verdubbeld: per 31 augustus 1976 kende de SSH 2504 individuele huurders en nog eens 94 studentenechtparen. Deze sterke groei was mede mogelijk gemaakt doordat de SSH woningen van de gemeente kon huren die op de nominatie stonden om in het kader van de wijksanering gesloopt te worden. Zolang de woningen nog niet gesloopt werden, konden daar nog studenten in wonen. Toen echter later in de jaren zeventig het saneringsbeleid op de tocht kwam te staan, kreeg de SSH in toenemende mate moeite om huurders uit hun voor de sloop bestemde panden te krijgen. De SSH was een sociale voorziening, maar kwam nu klem te zitten tussen de wens van de bewoners om hun huis te behouden en de belofte aan de gemeente om de woningen weer vrij op te leveren als de sloop aanstaande was. De terugloop van het aantal van de gemeente gehuurde sloopwoningen veroorzaakte een acute noodsituatie en bij het begin van het academisch jaar in 1977 moest voor de nieuwe studenten die nog geen kamer hadden kunnen vinden een sleep-in opgezet worden, wat in 1978 opnieuw noodzakelijk was (toen bleef die sleep-in tot in december open!) Ook voor 1979 zag het er slecht uit: 'Een noodsituatie moet worden gevreesd.'¹⁵

De Universitaire Gezondheidsdienst (UGD) had heel andere problemen.¹⁶ De behoefte aan medische zorg, zowel curatief als preventief en zowel lichamelijk als geestelijk, nam nog sneller toe dan het aantal studenten. Een dienst die ooit was begonnen met een plaatselijke huisarts die ook voor enige uren per week door de universiteit werd betaald om studenten te behandelen, was aan het eind van de jaren zeventig uitgegroeid

tot een ambtelijke apparaat met meer dan tien artsen, psychologen en assistenten die elk jaar maar meer consulten gaven. Alleen al de controle van de orale anticonceptie kostte veel tijd, in 1979 bijna 20 procent van de tijd van de studentenartsen. De UGD vroeg daarom in 1973 voor de curatieve zorg te mogen doorverwijzen naar de huisartsen, maar de universiteitsraad stak daar een stokje voor; de financiële positie van de studenten was daarvoor nog te slecht.¹⁷ Bovendien ontwikkelde de UGD ook nieuwe taken. Zo was al in 1961 de Amsterdamse, naar Groningen verhuisde hoogleraar G.C. Heringa bij de psychiatrische kliniek begonnen met het opzetten van studitherapie voor studenten die in de kliniek waren opgenomen.¹⁸ Veel van de studenten die Heringa te behandelen kreeg, hadden last van een combinatie van psychische klachten en studiemoeilijkheden, en hij achtte het zijn taak de behandelde studenten ook in hun studie weer op weg te helpen. Naderhand vond dit plaats in een apart Centrum voor Studitherapie, dat werd losgemaakt van de psychiatrische kliniek en een plek kreeg binnen de UGD. Onderzoek in Delft had uitgewezen dat 10 à 20 procent van de studenten baat zou hebben bij dergelijke studitherapie en men verwachtte in 1976 dat door de herprogrammering, die tot meer studiestress zou leiden, dit percentage alleen maar zou oplopen. Geen wonder dat men bij de UGD meer en meer ging inzetten op preventie – voorkomen is beter dan genezen.

Het oudste onderdeel van de academische verzorgingsstaat was de ACLO, de Academische Centrale (vroeger Commissie) voor Lichamelijke Opvoeding, die zorg droeg voor de sportbeoefening van de studenten. Deze organisatie breidde in de jaren zestig en zeventig haar arbeidsterrein alleen maar uit.¹⁹ Ze beschikte sinds september 1967 over moderne sportvelden en sporthallen in Paddepoel, er waren ruim dertig studentensportverenigingen bij aangesloten en ongeveer zesduizend studenten waren er lid van, dat is de helft van het aantal studenten in Groningen.²⁰ Wie geen lid was van een studentenvereniging kon ook rechtstreeks lid worden van de ACLO en zo aan sport of conditietraining doen. Ook het aantal sporten groeide. In 1977 kwam zelfs zweefvliegen in het pakket. Daartoe huurde de ACLO elke week voor een beperkt aantal uren de vliegvelden in Hoozevee en Terlet. Net als de andere sectoren die onder het CBO vielen, was ook het bestuur van de ACLO voor integratie in de algemene voorzieningen en als eerste stap in die richting liet men in 1969 studerende uit het hbo toe, maar de minister verbood dat drie jaar later: de ACLO kreeg alleen subsidie voor degenen die aan de universiteit studeerden. Een bijzondere vorm van financiële ondersteuning was verder nog dat de vier student-bestuurders (de ACLO werd geheel gerund door studenten) voor een jaar een bestuursbeurs kregen – een tegemoetkoming die alleen de bestuurders van de ACLO genoten.

De culturele tegenhanger van de ACLO was de USVA, de Universitaire Stichting Vormingsactiviteiten.²¹ De USVA was opgericht in 1968, waardoor het CBO bij de oprichting in 1969 alle terreinen dekte waarop studentenvoorzieningen getroffen zouden moeten worden. Bij de USVA waren alle studentenverenigingen aangesloten die zich op cultureel terrein bewogen (theater, muziek et cetera) of die op andere manieren aan vorming deden. De taak van de USVA was om die activiteiten te stimuleren, te coördineren en soms te subsidiëren (de universiteit subsidieerde de USVA weer met een bedrag van 100.000 gulden per jaar). Daartoe werd een kantoor ingericht in de Oude Boteringstraat 69, waar drie mensen kwamen te werken (een coördinator, een secretaresse

en een boekhoudster) en dat in oktober 1970 door wethouder Van den Berg werd geopend. Behalve het coördineren van de verenigingsactiviteiten initieerde de USVA ook eigen activiteiten voor iedereen die niet bij zo'n vereniging was aangesloten. Met het oog daarop werd in 1976 een vormingscoördinator aangesteld, Han de Vries. De USVA gaf nadrukkelijk ruimte aan nieuwerwetse culturele activiteiten als het straattheater en in 1979 werd de koffiekamer in het USVA-pand omgebouwd tot een klein theater, 't Lutje, waar beginnende kunstenaars een podium kregen en experimentele kunstvormen tot hun recht konden komen. Eigenlijk vond de USVA die eigen activiteiten het belangrijkste, omdat zij ervan uitging dat studentengezelligheidsverenigingen als Vindicat en Albertus Magnus hun langste tijd hadden gehad en niet meer in de moderne tijd pasten. Volgens een beleidsnota van de USVA uit 1976 verkeerde de student in een isolement doordat denken, doen en voelen in de moderne universiteit steeds meer uit elkaar werden gehaald. De USVA was erop uit die scheiding weer ongedaan te maken en de studenten in de moderne samenleving te integreren. Daarmee kreeg de USVA, meer dan de andere sectoren van het CBO, een politieke agenda. Zij zag zichzelf niet als aanvullend ten opzichte van de subverenigingen van de studentenverenigingen, maar streefde ernaar om de plaats van die verenigingen in te nemen. Dat was te hoog gegrepen en voorlopig moest de USVA zich tevredenstellen met een rol in de marge van de universiteit; de strijd tegen de bezuinigingen op vorming die aan het eind van de jaren zeventig onvermijdelijk leken, was al moeilijk genoeg.

Een activiteit van het CBO die nooit goed van de grond kwam, is de stichting die een universitaire mensa wilde oprichten, naast de al bestaande eettafels in de Oosterstraat (in het pand van VERA) en in de sociëteit van Vindicat aan de Grote Markt. De Stichting Exploitatie Academische Mensa Groningen (SEAMG) liet voor het eerst van zich horen in 1971 en kreeg rechtspersoonlijkheid in 1973. De bedoeling was om achter het gebouw van Vindicat een nieuwe mensa te bouwen en die in samenwerking met het congrescentrum Het Tehuis in de Lutkenieuwstraat te exploiteren. De stichting diende daartoe plannen in bij het ministerie, maar tot twee keer toe wees de minister die af. De minister had namelijk andere plannen. In plaats van aparte eetgelegenheden voor studenten wilde hij toe naar een integratie van de eetgelegenheden voor personeel en studenten in één universitaire kantine, die een plek zou krijgen in de nieuwbouw op het terrein van de oude Harmonie. Zolang die nieuwbouw er nog niet was, bleef het ministerie met maaltijdsubsidies de bestaande mensa's in Groningen steunen, maar die subsidies zouden stoppen na de realisering van die geïntegreerde kantine. De subsidies waren hard nodig, want zelfs met die subsidies hadden de mensa's het moeilijk. Toen de keukeninventaris van de mensa Oosterstraat aan vervanging toe was, kon dat alleen gebeuren dankzij een eenmalige subsidie van de universiteit en in 1978 moest de universiteit zelfs helemaal de exploitatie van de mensa in Mutua Fides overnemen. De mensastichting zag in dat in dit klimaat haar plannen kansloos waren en in 1979 stopte zij ermee.

Universitaire subsidie was eveneens nodig om het studentenpastoraat overeind te houden. Aanvankelijk was de kerkelijke zielzorg geen onderdeel van het voorzieningepakket van de universiteit of het CBO. Het studentenpastoraat was direct na de oorlog vanuit de kerken opgezet en vooral dankzij de inzet van de vriendelijke hervormde studentenpredikant M.A. Krop hadden de studentenpastores zich een vaste plaats in de

universitaire wereld verworven.²² Na het overlijden van Krop op 3 oktober 1973 bleek dat om het werk van de studentenpastores voort te zetten eigenlijk universitaire subsidie nodig was. In september 1975 sprong de universiteit bij om de ergste geldnood te lenigen.²³ Zo droeg de universiteit financieel bij aan de verbouwing van de studentenpastorie aan de Kraneweg (waar Krop tot zijn dood had gewoond), die in februari 1978 werd afgerond. De studentenpastores hadden ondertussen (sinds 1977) hun wekelijkse zondagmiddagdiensten verplaatst van het kerkgebouw van de evangelisch-lutherse gemeente in de Haddingestraat naar de Martinikerk, waar meer studenten dan ooit op afkwamen en waar dus zowel op zondagmorgen als op zondagmiddag diensten moesten worden gehouden. In de Martinikerk werden per jaar ook zo'n dertig à vijfendertig studentenhuwelijken ingezegend. Daarnaast waren er de vertrouwde gespreks- en Bijbelkringen, de catechese en het individuele pastoraat, activiteiten waaraan ook een duidelijke behoefte bestond.

De bloei van het studentenpastoraat in deze tijd lijkt vreemd. Nederland had in de jaren zestig te maken met grootschalige ontkerkelijking; vooral bij katholieken, maar ook bij hervormden en zelfs bij gereformeerden nam het kerkbezoek af en lieten de gelovigen zich niet meer de wet voorschrijven door priesters en predikanten. De opbloei van het studentenpastoraat was een aanwijzing dat dat niet per se duidde op een geringere behoefte aan religie of spiritualiteit. Anders dan de linkse studentenbeweging, die studenten wilde zien als werkers die studieloon verdienden, gingen de studentenpastores uit van de realistische aanname dat de leefsituatie van de student wel degelijk een geheel eigen karakter had:

Hij [de student, m/v] verlaat het ouderlijk huis, wordt uitgedaagd een eigen leven op te bouwen, zoekt nieuwe relaties en krijgt met een reeks vragen te maken waarbij die van mens-zijn en geloof tot de meest wezenlijke behoren. In die situatie van het 'niet meer' van thuis en het 'nog niet' van de maatschappij wil het studentenpastoraat proberen een dienst te bewijzen. Door prediking en eredienst, catechese, bereidheid tot gesprek en hulp in het vormen van een stukje gemeenschap.²⁴

Hun succes bewees dat de studentenpastores met hun kijk op het studentenleven gelijk hadden.

SUCCES EN FALEN VAN DE GSB

Inmiddels was de in 1971 opgerichte GSB het beleid van de studentenbeweging gaan bepalen.²⁵ Al een half jaar na de oprichting van de bond kon zij aan de slag, toen namelijk minister De Brauw de verhoging van het collegegeld naar duizend gulden aankondigde. Bijna tegelijkertijd liet minister De Brauw weten dat in Groningen de WUB gewoon zou moeten worden doorgevoerd, hoe hard bestuur en studenten ook pleitten voor het behoud van de Tussentijdse Bestuursvorm. De GSB ging ook op dat terrein de strijd aan met de minister en startte een actie, samen met progressieve stafleden, om de verkiezingen voor de WUB'se universiteitsraad te boycotten. Deze twee acties, tegen de verhoging van het collegegeld en tegen de invoering van de WUB, maakten binnen een jaar de GSB tot 'het gezicht' van de studentenbeweging in Groningen.

De voorgenomen verhoging van het collegegeld was maar een onderdeel van voorgenomen algehele herziening van het stelsel van studiefinanciering die achtereenvolgende regeringen wilden doorvoeren.²⁶ In de jaren vijftig was het streven erop gericht geweest de toegankelijkheid van het hoger onderwijs snel te vergroten. Een grote deelname aan het hoger onderwijs was toen noodzakelijk 'om de industrialisatie van ons land een behoorlijke kans te geven', zoals een Kamerlid in mei 1953 verklaarde.²⁷ Daarom ging het aantal rijksstudietoelagen (voorschotten en beurzen) omhoog en bracht de minister het collegegeld in 1953 terug van 325 naar 200 gulden (het inschrijfgeld bleef 10 gulden). Maar toen het aantal studenten inderdaad steeds sneller toenam, gingen volgende ministers op zoek naar mogelijkheden om op de studiefinanciering te bezuinigen. De commissie-Sassen, die in 1966 hierover een rapport uitbracht, drong erop aan om de rijksstudietoelagen alleen te verstrekken in aanvulling op de primaire regelingen van de kinderbijslag en de kinderaftrek. Door strikter aan dat aanvullende karakter van de rijksstudietoelagen vast te houden kon de minister een flinke bezuiniging op zijn begroting inboeken.²⁸ De nieuwe berekeningswijze van de beurzen leidde in veel gevallen tot een verlaging van het uit te keren bedrag, en dat viel natuurlijk heel slecht bij de studenten. Op 22 september 1966, in een jaar waarin het toch al zo onrustig was door het huwelijk van prinses Beatrix, het optreden van Provo en de rellen in Amsterdam, protesteerden zeshonderd studenten in Utrecht tegen de maatregel, die echter wel doorging.²⁹ De studenten betoogden dat zij door de korting op de beurzen alleen nog maar afhankelijker werden van hun ouders, terwijl het de bedoeling moest zijn hen financieel juist zelfstandiger te maken.

In datzelfde jaar betoogde de sociaaldemocraat W. Drees jr., op dat moment bij het departement van Financiën directeur Rijksbegroting, dat in het hoger onderwijs veel meer gerekend moest worden met het zogenaamde profijtbeginsel. Hij vond het niet rechtvaardig dat belastingbetalers van allerlei rang en stand meebetaalden aan de onderwijskosten van studenten die later een relatief hoog inkomen zouden hebben en dus veel individueel profijt hadden van hun studie. Waarom zouden degenen die dat profijt genoten dan niet een groter deel van die kosten voor hun rekening nemen? Lange tijd was deze kijk op de materie niet erg populair geweest. Toen het land na de oorlog weer opgebouwd moest worden en de daarvoor noodzakelijke industrialisatie heel veel meer academisch geschoolde werknemers vroeg, werd hoger onderwijs gezien als een collectieve voorziening, waarvan uiteindelijk de hele samenleving profiteerde en waarvoor de samenleving als geheel dan ook, via de belastingen, betaalde. Maar toen in de loop van de jaren zestig de arbeidsmarkt voor academici verzadigd raakte en het er op leek dat de samenleving niet op nog meer academici zat te wachten (zeker niet als dat sociale wetenschappers en psychologen waren), werd het verleidelijk het hoger onderwijs te zien als een investering die de student in zijn of haar eigen toekomst deed en waaraan die student best zelf wat mocht meebetalen, hetzij door een ouderlijke bijdrage, hetzij door een lening die na de studie terugbetaald moest worden. Drees stond niet alleen in deze visie. Andere wat behoudende sociaaldemocraten deelden zijn kijk op het hoger onderwijs. Waarom zou de bakker mee moeten betalen aan de studie van een advocaat die later vijf keer zoveel verdiende?

In 1971 trad de partij van Drees, DS'70, toe tot de regering en omdat deze moest bezuinigen, was de toepassing van het profijtbeginsel op studenten een voor de hand

liggende gedachte. Er werd gedacht aan een verhoging van het collegegeld tot tweeduizend tot zelfs zesduizend gulden, afhankelijk van de kosten van de opleiding (een studie rechten kost immers minder dan een studie natuurkunde of geneeskunde), maar uiteindelijk besloot minister De Brauw tot een voor iedere student gelijke verhoging van het collegegeld tot duizend gulden.³⁰ De Brauw had haast. Om nog in 1972 de vruchten van die maatregel te kunnen plukken moest de wet snel door het parlement geloodst worden. Ondanks bezwaren, protesten en verzet van allerlei kanten – van de Academische Raad tot de CPN – passeerde de wet de Tweede Kamer op 28 mei en de Eerste Kamer op 7 juni. Dat het kabinet kort daarna uit elkaar viel en De Brauw aftrad, deed er niet meer toe. Met ingang van 1 september 1972 was het collegegeld duizend gulden en het inschrijfgeld honderd gulden. Beursstudenten betaalden geen collegegeld (het zat in de beurs) en dat bleef zo.

Al twee weken na de aankondiging van minister De Brauw (eind januari 1972) dat hij het collegegeld wilde verhogen, kwam de GSB in actie. Op 11 februari bezetten studenten het Academiegebouw (ook vanwege het aftreden van het bestuur van de Tussentijdse Bestuursvorm dat te horen had gekregen dat de WUB gewoon zou worden ingevoerd). De dag daarop demonstreerden zo'n zeshonderd studenten in Groningen achter het spandoek 'GEEN FINANCIËLE DREMPELS VOOR HET HOGER ONDERWIJS'. Twee dagen nadat de Tweede Kamer met de verhoging van het collegegeld akkoord was gegaan, volgde op 30 mei in Utrecht een grote demonstratie tegen de bezuinigingen op het hele onderwijs, waar maar liefst tienduizend mensen op af kwamen. Toen de maatregel ook door de Eerste Kamer was aangenomen, begon de GSB meteen met de voorbereiding van een boycot van de betaling van het collegegeld. Studenten die eind augustus 1972 in Groningen aankwamen, werden door leden van de GSB bewerkt om géén collegegeld te betalen. Het universiteitsbestuur en de faculteiten werd gevraagd om studenten die geen collegegeld hadden betaald en dus geen studentenkaart kregen, niet de toegang tot de colleges te weigeren. Ook deed de GSB moeite om de faculteiten zover te krijgen dat ze verklaringen afgaven dat studenten (ook al hadden ze geen collegegeld betaald) studeerden, opdat hun ouders daarmee toch in aanmerking zouden komen voor verhoogde kinderbijslag. Niet alle besturen werkte mee. Het college van dagelijks overleg en later het college van bestuur hielden zich strikt aan de wet, maar op een lager niveau werkten heel veel besturen en administraties wél mee. Het was kortom voor de GSB heel veel werk, niet zozeer om de boycot van het collegegeld van de grond te krijgen, als wel om ervoor te zorgen dat de studenten de boycot volhielden.

Aanvankelijk was er hoop dat de boycotactie maar één jaar zou duren. De progressieve partijen (D'66, PvdA, PPR) hadden in aanloop naar de verkiezingen van november 1972 beloofd dat ze de maatregel van De Brauw zouden terugdraaien, maar na de verkiezingen, die een overwinning waren voor het progressieve kamp, sneuvelde die belofte bij de moeizame onderhandelingen over het kabinet dat de PvdA-voorman Joop den Uyl wilde vormen. Op 15 februari 1973 spraken de coalitiepartijen af dat ze het bedrag van het collegegeld zouden halveren, tot vijfhonderd gulden, maar wel met navordering van de duizend gulden over 1972-1973. Ook daartegen moest dus weer actie worden gevoerd. Bovendien ging de halvering van het collegegeld niet in per september 1973, maar pas een jaar later, aangezien staatssecretaris Klein de hoogte van het collegegeld wilde regelen in het kader van een algehele herziening van het stelsel van stu-

diefinanciering. In de nota waarin hij zijn visie op dat onderwerp ontvouwde stelde hij voor iedere student een basistoelage te verstrekken, die studenten uit lagere inkomensgroepen dan zouden kunnen aanvullen met een extra toelage, en andere studenten met een rentedragende lening.³¹ Die nota bleef nog lang een dode letter (de oliecrisis en de verslechterende economische vooruitzichten verhinderden de invoering van het nieuwe stelsel), maar Klein verlaagde met ingang van september 1974 wel het collegegeld tot vijfhonderd gulden (met opnieuw die navordering over 1972-1973 en nu ook 1973-1974). Twee jaar lang was de GSB dus in touw om de boycot in stand te houden en ervoor te zorgen dat de studenten konden blijven studeren. Het soupeerde zo veel energie van de activisten dat er eigenlijk te weinig overbleef voor andere acties, zoals de ondersteuning van stakingen in de noordelijke industrie, het voorbereiden van het Volkscongres, dat de CPN en andere progressieve partijen in oktober 1972 in Groningen hielden, het organiseren van demonstraties tegen het Amerikaanse beleid in Vietnam of tegen de rechtse coup tegen de Chileense president Salvador Allende (1973).

Over die andere grote actie die in februari 1972 begon, de boycot van de verkiezingen voor de eerste universiteitsraad onder de WUB, die in mei 1972 plaatsvonden, is al eerder wat gezegd. De boycot slaagde maar ten dele, omdat niet alle partijen die in het universiteitsbestuur onder de Tussentijdse Bestuursvorm hadden meegedaan, achter de actie stonden. De verkiezingen gingen uiteindelijk gewoon door, zij het met een heel laag opkomstpercentage bij de studenten, zodat niet alle voor de studenten bestemde zetels konden worden ingenomen. Toen de universiteitsraad werd geïnstalleerd, en later ook het college van bestuur, was het ook voor de GSB duidelijk dat verder verzet tegen de WUB geen zin meer had en dat het beter was binnen de kaders van de wet voor het belang van de studenten te strijden. Daarom deed de GSB wél mee met de verkiezingen voor de universiteitsraad in 1973. De bond haalde toen een grote overwinning, kreeg negen van de elf studentenzetels en vormde samen met andere progressieve fracties een meerderheid in de raad. De bond leverde ook de student-adviseur bij het college van bestuur.

De welwillende houding waarmee andere fracties de GSB tegemoet traden, duurde niet lang. De bond hield er namelijk een politieke stijl op na die anderen op den duur ergerde en die maakte dat zij steeds meer alleen kwam te staan. Omdat de GSB zichzelf beschouwde als de strijdbare voorhoede van de massa van de studenten, koos de bond consequent voor de politiek van polarisatie en confrontatie. Nu was polarisatie in het begin van de jaren zeventig ook bij andere partijen populair, omdat men dacht daarmee duidelijkheid te verschaffen en mensen dwong een heldere keuze te maken. Maar de GSB voerde die tactiek door tot in het extreme. De GSB was altijd honderd procent tegen, wilde nooit een compromis sluiten en herzag nooit zijn mening. De voormannen (vrouwen speelden in de bond geen rol van betekenis) zochten bewust het conflict, omdat zij dachten dat niets zo goed was voor het op de been brengen van de achterban als het aangaan van een conflict. Het ergerde anderen in de universiteitsraad soms ook behoorlijk dat de studenten van de GSB niet bereid leken zelf over iets na te denken, maar hun marsorders gewoon ophaalden bij het plaatselijke partijkantoor van de CPN. Dat stond toevallig in dezelfde straat (de Turftorenstraat) waarin ook het café stond waar de student-activisten bij elkaar kwamen, De Wolthoorn.

Daarnaast bleek steeds meer dat het intern functioneren van de GSB allesbehalve democratisch was en dat er een cultuur van strikte discipline en keiharde afrekeningen

heerste. Het bestuur en de beleidsraad van de GSB werden beheerst door een kleine inner circle van activisten die consequent dezelfde lijn volgden en geen afwijkingen duldden, mensen zoals Geert Lameris, Thewis Wits, Maarten Abeln, Juul Moormann, Aart Waterman, Ed Ebels, Johan Bommerson en Bé Keizer. Vanaf het begin probeerde deze groep zeggenschap te krijgen over niet alleen de Gronstra, maar ook over de aan de Gronstra gelieerde stichtingen, zoals het reductiebureau, de filmclub Liga '68, de Stichting Groninger Studenten Pers, de uitgever van *Der Clercke Cronike*, en de Stichting Kreatief F (voor drukwerk). Vooral de *Clercke* was voor de GSB interessant, omdat ze, als ze dat blad in handen zouden krijgen, er een mooi propaganda-instrument van zouden kunnen maken. Bovendien zouden ze in één moeite door ook verlost zijn van een hinderlijke opponent. Van de redacteurs had vooral Bart Tromp, die weliswaar in januari 1971 was afgestudeerd bij sociologie, maar nog wel betrokken was bij de *Clercke*, een diepe minachting voor het marxisme-leninisme. Hij vond de GSB een ronduit belachelijke groepering en benadrukte in zijn berichtgeving vooral het 'lullige, anecdotische' karakter van de acties van de bond.³² Maar het onconventionele en kritische blad, dat sinds 1967 niet meer gefinancierd werd door de verenigingen en geen kopij meer kreeg van de universiteit, was financieel geheel afhankelijk van de Gronstra en toen het bestuur van de Stichting Groninger Studenten Pers halverwege 1971 bij de Gronstra aanklopte voor extra steun, was het Gronstrabestuur, lees: de GSB, daartoe alleen bereid als er een door de bond benoemde redactie zou komen. In september 1971 pleegde de GSB een coup en slaagde erin een nummer van de *Clercke* uit te brengen dat vol stond met verhalen over de acties die de bond aan het voorbereiden was voor de collegestaking op 24 september en de deelname aan de grote onderwijsdemonstratie in Den Haag op 25 september. Maar de coup slaagde niet en in oktober verscheen het blad weer onder verantwoordelijkheid van de oude redactie. Maar de financiële situatie van de *Clercke* was inmiddels zo verslechterd dat het blad eind 1972 toch moest stoppen. De GSB had ondertussen een eigen blad opgericht, *Nait Soez'n*.³³

Met interne critici ging de GSB niet zachtzinnig om. Die critici waren er wel degeëlijk. In februari 1972 moesten er weer verkiezingen worden gehouden voor de ledenraad van de Gronstra, de eerste waaraan de GSB meedeed. Die verkiezingen moesten zoals eerder gezegd voor de vorm wel gehouden worden om op die manier de Gronstra en dus de GSB van universitaire subsidie te verzekeren. Onverwacht meldde zich nog een andere partij, Boemerang, waarin zich een aantal oud-activisten hadden verzameld die het inhoudelijk wel met de bond eens waren, maar bezwaren hadden tegen de in-crowdsfeer en de botte stijl van de GSB. Boemerang, waarin vooral PvdA-sympathisanten te vinden waren, was ook voor het bestendigen van de parlementaire structuur van de Gronstra. Bij de verkiezingen, waarvoor slechts 8 procent (!) van de studenten opkwam, bemachtigde de GSB 21 van de 30 zetels, zodat de Gronstra nu daadwerkelijk in handen van de bond was gevallen. De GSB begon daarna meteen het parlementaire stelsel te liquideren. De Boemerangminderheid werd geheel genegeerd en in 1973 zouden de GSB en de Gronstra geheel fuseren. De GSB was inmiddels geheel door de CPN overgenomen. Van meet af aan hadden de leidende GSB'ers zich tot die partij aangetrokken gevoeld, omdat de CPN zich profileerde als dé partij van en voor de lijdende en strijdende arbeidersklasse. Maar de partij hield aanvankelijk de boot wat af. GSB'ers die lid wilden worden werden aan het lijntje gehouden, want Fré Meis en andere partijkopstuk-

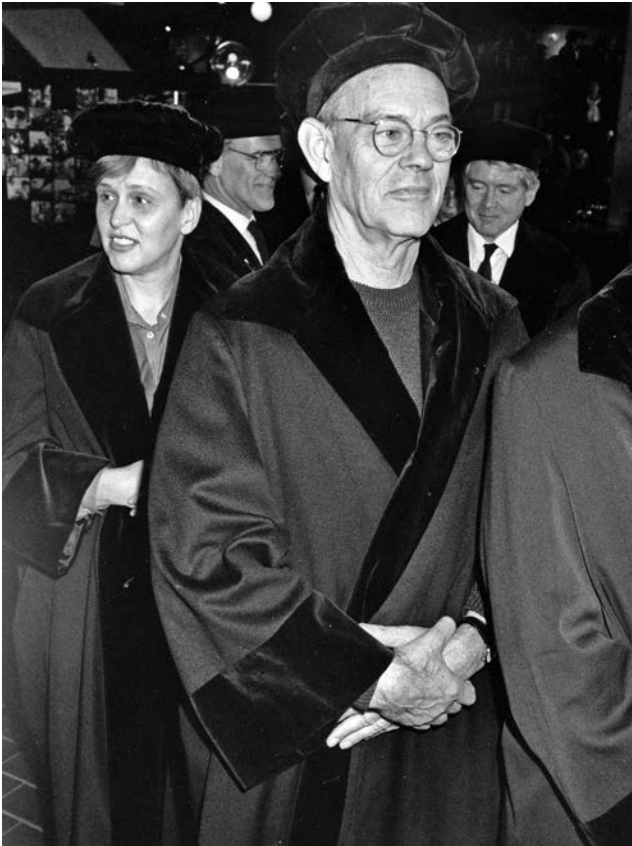
ken vertrouwden die 'intellectuelen' niet zo erg.³⁴ Maar na de steun die de GSB bij een staking in de strokarton hadden gegeven, veranderde dat en vanaf 1973 accepteerde de partij studenten wel als lid. Feitelijk werd de GSB toen een communistische kaderorganisatie met strenge toelatingscriteria, een hechte organisatie en een onwrikbaar geloof in de juistheid van haar acties.

Maar de oppositie bleef. In februari 1974 stapte de medicijnenstudente Marguerite Pelt uit de GSB-fractie in de universiteitsraad vanwege de ondemocratische besluitvorming binnen de bond en de grote nadruk op de centrale acties ten koste van de autonomie van de faculteitsgroepen (die soms ook studie-inhoudelijke zaken met de studenten en de staf wilden bespreken). Ze werd daarop in een nogal onheus stukje in *Nait Soez'n* door Thewis Wits afgedankt. Ook twee theologiestudenten, Ernst Roemers en Hans van Leeuwen, bedankten voor het lidmaatschap van de GSB. Ze stuurden een verklaring naar de redactie van *Nait Soez'n* waarin ze tot hun spijt vaststelden dat op seminars van de GSB elke kritiek 'onder tafel wordt gewerkt', dat de 'vrije meningsuiting wordt opgeofferd aan de eenheid van actie' en dat de fixatie van de GSB op de (materiele) belangen van de studenten haaks staat op de 'internationale solidariteit'. De redactie nam de verklaring niet op in het blad, maar de *Universiteitskrant* deed het wel, waarop de hoofdredacteur van *Nait Soez'n*, Ruurd Kunnen, wel gedwongen was commentaar te geven. Hij ontkende dat het in de GSB ondemocratisch toeging en betoogde dat de actie (van de twee critici en de UK) alleen bedoeld was om de positie van de GSB te verzwakken. Uiteindelijk verenigden de critici binnen en buiten de GSB zich in 1974 in het Federatief Studenten Overleg (FSO), dat later ook een eigen blaadje uitgaf, *Ruggelinks*. Maar deze poging om de GSB van binnenuit te hervormen mislukte. De leiding was niet bereid serieus de discussie met de critici aan te gaan en verschanste zich meer en meer in haar eigen gelijk.

Een dieptepunt was eind 1974 de infame aanval vanuit de GSB op Ger Harmsen, die in 1971 in Groningen was benoemd als medewerker voor dialectische en Oost-Europese filosofie in Groningen en ruim een jaar later in dat vakgebied hoogleraar werd. Harmsen, een arbeiderszoon die zich ontwikkelde tot historicus en filosoof, had een verleden bij de CPN. Na de oorlog was hij jarenlang lid van die partij geweest en was hij als scholingsleider actief geweest, maar na de mislukte destalinisatie van die partij had hij in 1957 teleurgesteld zijn partijlidmaatschap opgezegd. Hij zou lid worden van de Partij van de Arbeid en toenadering zoeken tot de niet-communistische arbeidersbeweging, waarvan hij de geschiedenis bestudeerde. Dat juist deze 'renegaat' hoogleraar was geworden in de dialectische filosofie, kon de CPN niet verkroppen.³⁵ Het communistische dagblad *De Waarheid* liet op 13 december 1974, kort na de oratie van Harmsen, Thewis Wits aan het woord, een GSB-veteraan die op dat moment de leiding had van de stedelijke afdeling van de CPN en die in dat artikel hoog opgaf van de groeiende aanhang van de partij in Groningen.³⁶ Door de toenemende invloed van de partij in de bedrijven, in de buurten en in de universiteit 'steunt de bourgeoisie uit alle macht groepjes of personen die optreden voor de afbraak van de eenheid van links', wist Wits te vertellen. Onder het tussenkopje 'Bourgeoisie steunt slijptzwammen' gaf hij een concreet voorbeeld:

Neem een figuur als Harmsen, pas benoemd als professor en zonder slag of stoot in de Groningse universiteit geplaatst, terwijl voor tal van andere medewerkers de studentenbeweging keihard moet knokken. Deze Harmsen moet het marxisme verkondigen zoals de koude-oorlogsfanaten van de NAVO hem dat voorschrijven in zijn professorale opdracht. Daarmee wil Harmsen zich via de SUN [een progressieve Nijmeegse uitgeverij] mengen in de organisatievorm van de arbeidersklasse, terwijl hij geen enkele binding heeft met de praktische strijd van de arbeiders. [...] Het is niet toevallig dat zijn aanstelling en de rede die hij daarbij hield zo breed werd uitgemeten in de burgerlijke pers.³⁷

Nu was Wits niet erg origineel. Gijs Schreuders, de hoofdredacteur van *De Waarheid*, had op 5 december 1974 Harmsen al als een NAVO-professor gebrandmerkt.³⁸ Sindsdien was Harmsen voor de GSB'ers en andere communisten de 'NAVO-professor'. Twee maanden later deed de voorzitter van de GSB-fractie in de universiteitsraad, Aart Waterman, er in een ander artikel in *De Waarheid*, onder de titel 'De geestelijke vrijheid van een anti-communist', nog een schepje bovenop.³⁹ Hij schilderde Harmsen af als een traditionele, zelfs versteende hoogleraar, die medezeggenschap en belangenstrijd van studenten maar lastig vindt, zijn medewerkers prest om precies te doen wat hij wil, poseert als bovenpartijdig en objectief, maar tegelijkertijd de CPN verkettert.⁴⁰ Hij zou dat vooral doen als beheerder van de Centrale Interfaculteit. In die hoedanigheid trekt hij alles naar zich toe, hindert hij de publicitaire activiteiten van de studenten en beslist hij

93 De hoogleraar dialectische en Oost-Europese filosofie Ger Harmsen in toga, 1991. Foto Elmer Spaargaren. Harmsen droeg uit principe geen toga, maar met de jaren werd zijn opstelling milder.

heel arbitrair en autoritair over de uitbreiding van de bibliotheek. Maar Waterman had meer pijlen op zijn boog. Harmsen zou in een studium generale over 'arbeiderszelfbestuur' wel een trotskist als de Belg Ernest Mandel uitnodigen, zelfs een renegaat als Marius Broekmeijer, maar had er niet aan gedacht om ook maar één arbeider uit Groningen uit te nodigen. Nee, Harmsen flirt dan wel met Marx, maar is een vijand van de arbeidersbeweging, waarmee hij geen enkele voeling heeft.

Dit artikel schoot meerdere mensen in het verkeerde keelgat. In de *UK* verscheen op 16 april 1975 een overzicht.⁴¹ De basisgroep filosofie van de GSB nam in duidelijke taal afstand van het schotschrift van Waterman. Er waren wel eens wat meningsverschillen met Harmsen geweest, maar altijd kon dat in goed overleg opgelost worden. Feitelijk had Waterman zijn 'informatie' te danken aan één student van de basisgroep, die daarover niet met de groep als geheel had overlegd. Twee medewerkers van Harmsen bij de vakgroep Filosofie en maatschappijwetenschappen, Pim Fortuyn en Ton Kee, spraken in een brief aan het bestuur van de Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen hun steun uit aan Harmsen en noemden zijn begeleiding 'kameraadschappelijk'. Ten slotte reageerde ook de student geschiedenis Jan Scheffers namens de groep studenten bij geschiedenis die de studium-generale reeks 'Vakbonden en arbeiderszelfbestuur' hadden georganiseerd.⁴² Harmsen had de sprekerslijst niet samengesteld en de vakbonden en de CPN hadden een uitnodiging om mee te werken niet beantwoord. Kortom, er klopte niets van het artikel, behalve de spelling van de naam van de aangevallen hoogleraar, die zelf liever niet reageerde. Hij had dat al gedaan naar aanleiding van het stuk van Wits. In de facultaire *Filosofenkrant* had hij het artikel 'Brengen leugens en laster het socialisme dichterbij?' geschreven, waarin hij de treurige geschiedenis analyseerde van de manier waarop in de socialistische beweging kameraden elkaar met grove insinuaties en hatelijke laster hadden bestookt en nog steeds bestookten. De uitval van Wits was daar slechts het recentste voorbeeld van. Harmsen concludeerde terecht dat 'laster degene blameert die deze laster lanceert en niet degenen voor wie deze bedoeld is'.

Waterman zelf reageerde hier niet op, maar namens het dagelijks bestuur van de GSB stuurde Peter Soethoudt wel een reactie naar de *UK*. Hij noemde het kwalijk dat de krant bij een artikel dat Waterman als lid van de CPN in *De Waarheid* had geschreven zo nadrukkelijk had vermeld dat Waterman ook de voorzitter van de GSB-fractie in de universiteitsraad was. Zoiets was ook gebeurd met Wits, die in *De Waarheid* als CPN-man was geïnterviewd, maar geafficheerd werd als oud-bestuurder van de GSB. Dat was een aantasting van het democratische recht van vrijheid van keuze van een politieke partij. Ook Thewis Wits zelf liet van zich horen. Hij klaagde dat een eerder artikel van hem over de kwestie-Harmsen was geweigerd, waarop de redactie liet weten dat dat gebeurd was omdat dat artikel gewoon te lang was voor een stuk dat alleen maar reageerde op een ander stuk. Voor Wits was dit echter genoeg om over een 'anti-communistische hetze van de *UK*' te spreken.⁴³

Nu was de *UK* inderdaad bepaald niet op de hand van de GSB. In dezelfde tijd deed de GSB ook zijn beklag over de geringe en eenzijdige aandacht die er was geweest voor de bezetting van het Academiegebouw op 29 april, een actie in het kader van het protest tegen de tweefasenstructuur. De *UK* had geschreven dat tijdens de zogenaamd 'open' bezetting alleen publicitair materiaal rond had mogen gaan dat de GSB-lijn steunde. Ook vond de GSB het onverteerbaar dat de *UK* zo veel aandacht besteedde aan een groep kritische leden binnen de GSB, het Federatief Studentenuverleg, die door de GSB als

scheurmakers afgeserveerd werden.⁴⁴ Maar dat was alleen maar afleiding; nergens gingen de GSB'ers op de zaak zelf in. Wits en Waterman maakten hun beschuldigingen niet waar, de GSB distantieerde zich niet van hen en verklaarde niet waarom andere meningen dan die van het GSB-bestuur niet getolereerd konden worden. Uiteindelijk sprak zelfs de hoofdredacteur, Reg ten Zijthoff, zich erover uit. Hij zag als oud-svb-man hoe de erfenis van de Studentenvakbeweging door de GSB te grabbel werd gooid. Toch gaf hij de studenten het advies bij de aankomende verkiezingen voor de universiteitsraad toch maar weer op de GSB te stemmen, aangezien het alternatief, de Groninger Organisatie van Studenten (GROS), al helemaal niet in aanmerking kwam.⁴⁵

Ondanks het 'stemadvies' van Ten Zijthoff kreeg de GSB bij de verkiezingen voor de universiteitsraad in juni 1975 de rekening gepresenteerd voor zijn lage praktijken. Was in 1974 de GSB al teruggezakt van negen naar acht zetels,⁴⁶ nu zakte zij verder terug naar zes zetels, nog maar één meer dan de andere studentenpartij, de gematigde GROS.⁴⁷ Voor Waterman liep de affaire ook in die zin nog verkeerd af dat hij bij de verkiezing van een student-adviseur bij het college van bestuur in september 1975 de steun van de Pro-TAP fractie kwijt bleek te zijn geraakt. In zijn plaats werd een ander verkozen.⁴⁸

Het was het begin van het einde voor de GSB, die steeds meer aanhang en leden verloor. Van de 2000 leden die de GSB in 1973 had, waren er in 1975 nog 1500 over en in 1978 was het aantal verder gedaald tot 1200. Bij de verkiezingen voor de universiteitsraad moest de GSB ook steeds meer terrein prijsgeven en in 1977 bezette hij nog maar vijf van de elf zetels. Aan het eind van de jaren zeventig werd ook het concept van de politieke vakbond opgedoekt en werd de eens zo strijdbare bond een keurige belangenbehartiger van een deel van de Groningse studenten.

Hoe kon het dat een beweging die in betrekkelijk korte tijd zo groot was geworden, ook weer zo snel inzakte? En hoe kon het dat een beweging van kritische studenten, die niets aan de universiteit meer voor lief namen, zich zo de wet liet voorschrijven door een partij, de CPN, die iedere kritiek onderdrukte en iedere opponent als een klassenvijand behandelde? Dat de GSB zo snel zo groot werd, had alles te maken met de maatregelen die vooral het kabinet-Biesheuvel in 1971 en 1972 doorvoerde, zoals de invoering van de WUB en de verhoging van het collegegeld. Deze concrete pijnpunten voor de studenten waren de brandstof die de GSB in staat stelde uit de smeulende restanten van de svb weer een grote brand te laten groeien. Abstracte redeneringen werkten lang niet zo mobiliserend als concrete strijdpunten. Met de acties tegen de voorstellen van Posthumus had de GSB het veel moeilijker omdat de bond de herstructurering alleen maar als een vorm van bezuiniging voorstelde en niets te maken wilde hebben met inhoudelijke overwegingen. Maar de neergang van de GSB is ook te verklaren uit de intellectuele bloedarmoede van de beweging, de weigering om te discussiëren over alles wat niet met de dagelijkse strijd voor de materiële belangen van de studenten te maken had. Studenten die wel over de inhoud van de studie wilden nadenken en niet klakkeloos achter de meest versteende partij van Nederland wilden aanlopen, haakten daarom vroeg of laat af. Daardoor bleven de fanatici over, die met religieuze ijver in hun eigen gelijk en in de toekomstige wereldrevolutie bleven geloven. Geen wonder dat uit de geradicaliseerde studentenbeweging van na 1971 geen intellectuelen van betekenis zijn voortgekomen, hooguit geslepen ambtenaren en bestuurders.

AFSCHEID VAN VERA EN UNITAS

Als het aan de Studentenvakbeweging had gelegen, waren alle traditionele studentenverenigingen al vóór 1970 verdwenen. Ze pasten niet meer bij de nieuwe tijd, waarin de student vooral een intellectuele werker was die een normaal onderdeel vormde van de samenleving en zich daarom niet moest afzonderen in eigen, besloten kring. Het leek erop alsof die wens ook zou uitkomen. Voor het begin van het nieuwe decennium waren al drie van de vijf klassieke verenigingen verdwenen: Vindicat nam Magna Pete in zich op, Unitas werd geliquideerd en VERA transformeerde tot een open jongerencentrum. Aan een anderhalve eeuw oude traditie leek toch vrij snel een einde te komen.

De ontwikkelingen bij VERA waren kenmerkend voor wat er aan de hand was.⁴⁹ In het begin van de jaren zestig leefde bij deze van oorsprong gereformeerde vereniging het tragische besef dat het studentenleven waaraan de vereniging uitdrukking gaf op het punt stond te verdwijnen. Dat was niet omdat de vereniging zou kwijnen. Het ledenaantal steeg spectaculair, van 300 in 1959 naar 600 in 1964 en 1200 in 1969. Maar die nieuwe studenten kwamen uit een ander milieu dan voorheen, hadden geen ouders die zelf gestudeerd hadden, en misten een gymnasiale vooropleiding. Oud-preses De Haas maakte zich in 1962 zorgen over hen. 'De student nieuwe stijl, de zoon van de kruidenier, komt in een wildvreemde omgeving, waarvan hij de taal niet spreekt. Hij wordt meteen weggepromoveerd tot weledelgeboren heer en verdrinkt in het patriciersmilieu, dat hij niet kent.'⁵⁰ Maar die nieuwe studenten waren niet zo zielig als De Haas het voorstelde. Die nieuwe studenten maakten korte metten met de traditionele studentikozeiteit, waaraan de oude garde nog hechtte. Al in 1966 kwam in de corpsvergadering het voorstel op tafel om tijdens de ontgroening het kaalknippen van feuten te verbieden, als zijnde een onnodige vernedering van het aspirant-lid. Toen werd dat nog door de meerderheid van de leden afgewezen, maar een jaar later verdween dit gebruik geruisloos en weer een jaar later verving VERA de ontgroening door een introductie op voet van gelijkheid. Ook het stilzwijgende voorschrift om 's avonds alleen met een colbertje en een stropdas naar de sociëteit te komen, ging eraan. Een dwarse student, Jacob van der Hoek, maakte er in 1967 een gewoonte van om in felgekleurde truien te verschijnen, waarop het sociëteitsbestuur hem maar moest zien te verwijderen. Dat leidde tot het compromis dat leden wel een colbertje aan moesten hebben, maar daaronder een coltrui of gekleurd overhemd mochten dragen, zonder stropdas. Een jaar later hield niemand zich er meer aan en na aanhoudend geschrijf van Van der Hoek verdween in januari 1969 ook de gewoonte dat het bestuur de corpsvergadering in jacquet voorzat. Ten slotte verwaterden ook nog de aanspreekvormen. De plechtige manier om de 'praeses corporis' aan te duiden en aan te spreken maakte plaats voor 'titels' als 'meneer de preses' of gewoon 'Jojan' (voor preses J.J. Keuning). Als de preses de leden toesprak, richtte hij zich niet meer tot hen met 'amici amicaeque', maar met het eigentijdse 'lieve mensen'. De oude mores waren niet meer te handhaven, de nieuwe studenten accepteerden het gewoon niet meer. Maar dat was geen kwestie van verslakte discipline, er zat ook een verandering achter in de hele opzet van de vereniging. Tot 1960 was VERA nog (mede) bedoeld om studenten uit gereformeerde kring voor te bereiden op de grote wereld na de studie, waarin andere vormen heersten dan in het milieu waaruit zij afkomstig waren. De plechtige omgangsvormen die in VERA golden, wa-

ren oefeningen voor later. Maar de emancipatie van de gereformeerden was inmiddels voltooid en de noodzaak om zich aan te passen aan een 'hoger' milieu was er niet meer. De plechtstatigheid van het oude VERA had daarom haar zin verloren en toen werd het ook mogelijk om het belachelijke ervan te doorzien.

Behalve een revolutie in de vormen vond er echter ook een revolutie in de zeden plaats. Veelbetekenend was in 1968 het verdwijnen van de regel om elke vergadering met gebed te openen. Soms las de preses nog een Bijbelgedeelte voor, maar vaker nog was het een stukje uit een vormingsbrochure, een interview met een predikant of een religieus gedicht. Het is zelfs voorgekomen dat geopend werd met een passage uit het werk van de radicale Duitse studentenleider Rudi Dutschke. Minstens zo belangrijk was de opheffing van de scheiding der seksen. VERA stond open voor mannelijke en vrouwelijke studenten, maar die leidden binnen de vereniging nog in hoge mate een apart leven. Over de activiteiten van het meisjesdispuut ZAGENA werd door de mannelijke studenten wat neerbuigend gesproken. Maar tegelijk waren de mannelijke leden juist geporteerd voor meer integratie; ze zouden het liefst zien dat de meisjes wat meer gingen doen wat de jongens deden: pokersen, kaarten, bier drinken. De preses van ZAGENA, Mineke van Essen, bracht daar in 1964 weer tegen in dat de bijdrage van de meisjes in de vereniging juist lag 'in het brengen van een typisch vrouwelijke sfeer' binnen het corps.⁵¹ Maar toen dat onderscheid tussen het typisch mannelijke en typisch vrouwelijke door een jongere lichtung opgedoekt werd, kon de integratie moeiteloos plaatsvinden. De jongens lieten de ruige mannelijke sociëteitscultuur met vechtpartijen, bierballetten en dronkenmanspraat vallen, en de meisjes hun schroom. De omgang werd ongedwongener en de noodzaak om er strikt gescheiden disputeren op na te houden verdween. In 1968 werd ZAGENA ontbonden en ontstond uit het novitiat het eerste gemengde dispuut, MUZENY. Andere disputeren fuseerden en splitsten zich weer in gemengde disputeren. Na een jaar kon niemand zich meer voorstellen dat jongens en meisjes ooit apart gehouden waren.

Het bleef niet bij de opheffing van de scheiding der seksen, ook andere, lang als vanzelfsprekend beschouwde scheidingslijnen sneuvelden. Het hele idee van de besloten studentenvereniging kwam in VERA ter discussie te staan. De leden leefden in 1968 volop mee met de gebeurtenissen in het buitenland, zoals de bloedig neergeslagen studentendemonstraties in Mexico (onder andere gericht tegen de grote armoede in het land en de prestigieuze wereldkampioenschappen voetbal in het land), de Parijse studentenopstand en de onderdrukking van de Praagse Lente in Tsjecho-Slowakije. Ook de ideeën van de Nijmeegse Kritiese Universiteit vonden weerklank onder de leden van VERA. Het nieuwe bestuur dat in 1968 aantrad, met Henk Procee als preses, belichaamde die nieuwe solidariteit met de verdrukten overal in de wereld, ver weg en dichtbij. Procee was bezielde van een nieuw ideaal en bracht dat ook over op de leden van VERA. Elke student, zo verklaarde hij in 1969 in zijn jaarrede, moest openstaan voor de ander, om zo 'de ander in zijn eigenheid te ervaren'. Barrières tussen de mensen, of die nu godsdienstig, levensbeschouwelijk, sociaal of cultureel waren, moesten verdwijnen. 'Wij hopen op een wereld waarin pluriforme mensen, pluriforme groepen, pluriforme culturen, pluriforme volkeren elkaar in hun eigenheid ervaren.' Dat was wat vaag en romantisch gedacht, maar ook nog wel degelijk christelijk. 'Wij willen vooruitgrijpen op het heil van die ene pluriforme wereld, het heil dat wij herkennen als het heil waar-

over ook bijbel en christendom spreekt [sic].⁵² Het koninkrijk Gods hier en nu, dat was secularisatie zonder verlies van christelijke bewogenheid.

De praktische consequentie was dat voortaan bijvoorbeeld ook hbo-studenten in VERA welkom waren en dat de hooggeprezen vorming nu vooral moest gaan over culturele en maatschappelijke problemen en moest leiden tot grotere maatschappelijke bewustwording. Studenten dienden een kritische houding tegenover de samenleving aan te nemen, want in de samenleving werden nog wel allerlei onderscheidingen gemaakt en was onderdrukking aan de orde van de dag. Instituties die het wezenlijke contact met de ander in de weg stonden, hadden geen recht van bestaan meer, ook de exclusieve, besloten studentenvereniging niet. Door die nieuwe geest van openheid kwam het accent binnen VERA niet meer te liggen op de sociëteit, waar gedronken werd en leden elkaar de maat namen, maar op de disputen, waar leden ernstig hun taak in de wereld bespraken. Misschien moest de organisatorische structuur van VERA wel veranderen en moesten de disputen een soort sovjets vormen om van daaruit de organisatie op te bouwen en te besturen.

In 1969 bleek dat bij de eerstejaars de behoefte aan een besloten studentenvereniging sterk gedaald was. De universiteit, waar men wel wist dat steeds meer eerstejaars niet meer voor een studentenvereniging kozen, besloot zelf een introductieprogramma te organiseren. In de KEI-week, georganiseerd door de Kommissie Eerstejaars Introductie, kregen de nieuwe studenten niet alleen informatie over de universiteit en de studie, maar er was ook gedacht aan hun sociale opvang. Uit de evaluatiegroepen van de KEI-week kwam al snel naar voren dat de nieuwe studenten het onplezierig vonden dat de in die week gelegde contacten weer verloren dreigden te gaan omdat studenten daarna voor verschillende studentenverenigingen kozen. Dat ongenoegen over de beslotenheid van de verenigingen leidde tot allerlei experimenten om die verenigingen juist open te gooien. De senaat van Unitas wilde van de vereniging meteen een open vereniging maken, waar iedereen, student of niet, lid of niet, welkom was, maar de ledenvergadering reduceerde dit tot één avond door de week en één avond per weekend. Vindicat begon met een open studentencafé, Magna Pete was het hele weekend open en zelfs het gereformeerde Hendrick de Cock, dat in 1967 een nieuwe sociëteit in de Nieuwe Kijk in 't Jatstaat had betrokken, het gebouw Fax, gaf zijn exclusieve binding aan de vrijgemaakte kerk op en was op vrijdagavond 'open'.⁵³

Dit was nog maar het begin. In VERA werd de roep steeds luider om de vereniging helemaal open te gooien en van de studentenvereniging een algemeen trefcentrum voor jongeren te maken. Het in 1969 aangetreden bestuur-Berkhoff voelde daar niet veel voor. Dat hechtte juist nog aan driedelige pakken en zwaarwichtig taalgebruik en straalde een 'rechtse ballen'-cultuur uit, waarbij de provocatie van de tegenpartij niet werd geschuwd. Dit bracht oud-bestuursleden die de lijn-Procee wilden voortzetten ertoe zich te organiseren, samen op te trekken met activistische jongere leden, en de trefcentrumgedachte door te voeren. De disputen moesten autonoom worden, de sociëteitszaal moest bestemd worden voor lezingen en andere vormende activiteiten in plaats van voor bierfeesten, en op de eerste en tweede verdieping van het gebouw in de Oosterstraat moest het '24-uur-per-dag open trefcentrum' komen. In dat trefcentrum moesten dan studerende en werkende jongeren alle mogelijke creatieve initiatieven kunnen ontplooiën. 'Op de eerste en tweede etaasje willen we een trefcentrum voor iedereen. Vier muren, vloer en dak. Daar-

94 De Horst, sociëteit van de studentenvereniging Unitas, aan de Menno van Coehoorsingel 26. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Unitas betrok het gebouw van de voormalige Volkscoöperatieve bakkerij De Toekomst in 1966.

binnen moet het gebeuren. Dag en nacht open. Stereo. Goeje muziek. Dansen en roken. Schilderen en drinken. Oren en ouwehoeren. Luisteren, liggen, hangen en maffen. Wat je dán wil kan dáár.⁵⁴ VERA moest een in een reeks van trefcentra in Groningen worden. Op de corpsvergadering van 12 maart 1970 werd een voorstel daartoe nog weggestemd, maar na een intensieve campagne van de voorstanders van de openstelling van de vereniging kreeg hun voorstel een week later, op 19 maart, alsnog een meerderheid. Toen het bestuur-Berkhoff verklaarde de motie niet te zullen uitvoeren, stemden de aanwezigen het bestuur, dat het ancien régime vertegenwoordigde, weg. Dat in diezelfde week (op 17 maart) het Alfagebouw was bezet, waaraan nogal wat Veranen deelnamen, speelde daarbij een niet onbelangrijke rol. Veel bezetters van het Alfagebouw werden opgetrommeld om op de corpsvergadering van VERA het linkse kamp alsnog aan de overwinning te helpen, wat dus lukte. Een maand later, op 21 april 1970, werd het nog spannend, toen bij de verkiezing van een nieuw bestuur ook 'rechts' massaal was opgekomen, maar bij de stemming behaalde de kandidaat van links, Gerrit de Bruine, een nipte overwinning op de kandidaat van rechts, oud-preses Gerrit Berkhoff (152 voor De Bruine, 125 voor Berkhoff, 6 blanco en 13 onthoudingen).⁵⁵ Het was nu definitief: VERA werd een open trefcentrum en hield op een studentenvereniging te zijn.⁵⁶

VERA ging dus door als jongerencentrum, maar Unitas ging aan het verlangen naar openheid ten onder. Toen de vereniging, die in 1966 was verhuisd naar de Menno van Coehoornsingel, zich openstelde voor niet-leden, stokte de aanwas van nieuwe leden. Iedereen kon immers ook zonder contributie te betalen gebruikmaken van de sociëteit De Horst. Ook trok een open vereniging 'randfiguren' aan, die afkwamen op het goedkope bier en de late openingstijden, maar die andere bezoekers nogal eens lastigvielen. Uiteindelijk bleek de zaak niet rendabel en toen de gemeente subsidie voor Unitas als open trefcentrum weigerde, zat het bestuur met een probleem. In principe kon men weer terugkeren naar een besloten vereniging (dat was bijvoorbeeld gebeurd bij het Utrechtse Veritas, waar in 1968 een experiment met een open vereniging was mislukt), maar de meeste leden voelden daar om ideologische redenen niet meer voor en dus zat er niets anders op dan de vereniging te liquideren, wat in 1970 gebeurde. Unitas verdween volledig van het toneel.⁵⁷

ALBERTUS HOBBELT DOOR

Van de bevoegenheid die het van oorsprong gereformeerde VERA kenmerkte, was bij de katholieke zustervereniging Albertus Magnus niet veel te bespeuren. Net als VERA groeide Albertus heel snel, van iets meer dan 400 leden in 1964 naar bijna 700 in 1969 naar meer dan 1050 in 1972.⁵⁸ Voor de opvang van die groei was het gebouw, gelegen aan het Hoge der A, nummer 12, beslist onvoldoende. Eerst deed het bestuur nog een poging in de tuin iets bij te bouwen, maar toen de gemeente niet meewerkte, besloot men op zoek te gaan naar een nieuw gebouw. Dat werd op bijna een steenworp afstand gevonden in de Brugstraat, op nummer 8. Na een grondige verbouwing kon Albertus dat statige en ruime pand in het najaar van 1967 betrekken. Minister Veringa, die in Groningen gestudeerd had en lid geweest was van de vereniging, kwam op 7 oktober naar Groningen om de officiële opening te verrichten. Eigenlijk was het de bedoeling

95 Het pand van de studentenvereniging Albertus Magnus in de Brugstraat. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

in dat gebouw ook een eigen mensa onder te brengen, maar dat bleek problematisch. Pas na de aankoop in 1970 van het pand Schuitemakerstraat 3/3a, pal achter de nieuwe sociëteit, kwam daar een mensa. Een succes werd het niet. Voor een goede exploitatie waren minstens honderd eters per dag nodig, maar er kwamen er maar 25, zodat na de proefperiode van een half jaar de mensa weer dichtging.

In die nieuwe omgeving sneuvelde, net als bij VERA, in korte tijd de oude gebruiken. In 1968 kwam de verdere integratie van de vrouwelijke studenten tot stand. Vrouwelijke leden had Albertus al heel lang, maar ze stonden nog min of meer op zichzelf. Ze waren verenigd in FAAM, een onderafdeling van Albertus met een eigen bestuur en een eigen ruimte. Maar in mei 1968 weigerden plotseling vier vrouwelijke studenten om tegen 1.00 uur 's nachts de kroeg te verlaten, zoals gebruikelijk (de mannelijke leden hieven dan het lied 'Good Night Ladies' aan), waarop ze met een brandspuit alsnog het gebouw uit werden gezet. Dit incident leidde tot schorsing van de betrokken meisjes ('voor één cyclus', zoals het finzinnig in het schorsingsbesluit stond) en een berisping voor de mannelijke spuiters, maar in de eerstvolgende huishoudelijke vergadering werd alsnog bij stemming bepaald dat de vrouwelijke leden van Albertus dezelfde rechten hadden als de mannelijke. Op 1 juli 1968 werd daarom FAAM officieel opgeheven, hoewel er nog ettelijke vrouwelijk disputen bleven bestaan of werden opgericht en de vrouwelijke leden nog steeds apart bij elkaar kwamen.⁵⁹

Een ander heikel punt was de ontgroening. In 1967 deed het bestuur een poging om de traditionele ontgroening af te schaffen, maar dat stuitte toen nog op fel verzet; een jaar later volgde een nieuwe poging, en dit keer ging het vrij gemakkelijk. Het kaalknippen van de nieuwelingen verdween en de soms ruige ontgroening werd vervangen door een gemoedelijke kennismaking op voet van gelijkheid. Een vast onderdeel van die introductietijd was een kamp voor alle eerstejaars op camping De Hoefslag in Gasselte.

Maar hoe stond het met de openheid naar de maatschappij die VERA had bezielde om zich tot jongerencentrum te transformeren? Daarvan was bij Albertus weinig te merken. In 1965 werd het eerste niet-katholieke lid ingeschreven, na een positief advies van de geestelijk adviseur of moderator, pater Neefs, en vanaf 1967 kwam dat steeds vaker voor. De katholiciteit van Albertus stelde niet meer zo veel voor, en als de vereniging onverkort zou vasthouden aan de eis, zou op den duur daling van het aantal leden te verwachten zijn. In 1972 werden de statuten op dit punt veranderd. Maar de officiële naam van de vereniging – Rooms-Katholieke Studentenvereniging 'Albertus Magnus' – veranderde niet. In 1968 werd de volgende stap gezet door ook hbo'ers toe te laten en de bekroning was in 1969 het voorstel van het bestuur onder leiding van H.J.C. Rijcken om de sociëteit minstens één avond per week open te stellen voor niet-leden. Maar hier trok de oude garde een streep in het zand. De beslotenheid van een aparte studentenvereniging was voor de traditionelere studenten iets heiligs. Het voorstel werd weggestemd, wat voor het bestuur reden was om op te stappen. Merkwaardig genoeg werd het openstellen van de kroeg gedurende één avond per week daarna wel, als proef, ingevoerd. Het beviel zo goed dat de proef daarna wel gecontinueerd werd. Ook werd in 1971 een vakantiecafé geopend, dat algemeen toegankelijk was, mits er minstens negen Albertianen aanwezig waren. Maar een volledige openstelling van Albertus voor andere jongeren kwam er niet.

Ook op het punt van de kledingvoorschriften ging Albertus minder ver dan VERA. In 1967 werd de verplichting om in colbertje en met stropdas op de kroeg te verschijnen

weggestemd en in 1969 verviel de eis dat het bestuur in jacquet de vergaderingen voorzat; voortaan verschenen de bestuursleden in een donkerblauw wandelkostuum, dus wel met stropdas. Uit foto's blijkt dat later in de jaren zeventig ook gewone leden en leden van commissies nog met stropdas op de sociëteit verschenen. Albertus moderniseerde, maar met mate. Tot een bloeiende vereniging heeft die matiging niet geleid. Na 1972 begon het ledenaantal weer te dalen en in 1980 was het gezakt tot ongeveer 720, min of meer gelijk aan het aantal leden uit 1970. Ondanks pogingen in die richting lukte het ook niet van Albertus behalve een vereniging met een goedlopende kroeg tevens een vereniging te maken die aan vorming deed. De maatschappelijke betrokkenheid ging niet verder dan het bezoeken van bejaarden of het helpen in een verpleeghuis als het Treslinghuis in de Oosterparkwijk. Leden gaven niet veel om vorming. Bij de verkiezing van een nieuw bestuur in 1977 klaagde een van de kandidaten voor het bestuur daarover. 'Al jaren hobbelt de vereniging verder, zonder dat er ingegrepen wordt. De vereniging draait wel, maar dreigt kleurloos en gezichtloos te worden en bovendien dood te bloeden.'⁶⁰ Het zegt veel dat deze kandidaat niet verkozen werd.

MAGNA PETE OPGESLOKT

Ook Magna Pete leek lange tijd voort te hobbelen op de vertrouwde paden. Hoewel de achtereenvolgende besturen constateerden dat er in de samenleving veranderingen gaande waren die ook studenten niet konden negeren, bleef de vereniging vasthouden aan de oude mores. Door de opkomst van de svb en de democratisering van de Gronstra konden de verenigingen niet meer claimen 'de' vertegenwoordiging van 'de' (vrouwelijke) studenten in Groningen te zijn, en werd de representatie, die vroeger zo belangrijk was, steeds meer teruggeschroefd, maar een nieuw bestaansrecht vinden dat verder ging dan 'gezelschap en gezelligheid' was nog niet zo makkelijk. Slechts op kleine onderdelen vonden aanpassingen plaats. In 1962 bleek het mogelijk om als lid van de almanakredactie bij de presentatie van de almanak voor het nieuwe jaar een mantelpakje te dragen van een andere kleur dan zwart, en in 1965 werd het novitiat teruggebracht van drie tot twee weken. Maar de twijfel over de toekomst van de vereniging sloop wel binnen. Hád de vereniging nog wel toekomst? Relatief slonk de betekenis van Magna Pete. In 1958 was nog 70 procent van de ingeschreven vrouwelijke studenten in Groningen lid, in 1968 nog maar 50 procent. Steeds meer vrouwelijke studenten lieten Magna Pete links liggen. Begrijpelijk was dat de NSR in 1966 in Leiden een congres wijdde aan de vraag wat het bestaansrecht van een studentenvereniging was. Daarover werd verder gesproken in Groningen, maar het bestuur van Magna Pete had geen duidelijk antwoord op de vraag. Moest de vereniging, zoals preses Jolet Struijk de leden in een ledenvergadering in februari 1966 voorhield, primair de culturele vorming van haar leden nastreven, vooral door middel van veel lezingen, ging het om de vereniging als dienstverlenend orgaan dat een douche, een droogkap, een bibliotheek en een eetzaal biedt, of was een vereniging als Magna Pete vooral bedoeld als opvangcentrum voor studentes die in een vreemde stad in een volkomen nieuwe situatie terecht waren gekomen?⁶¹ De reacties waren verdeeld, de leden deden uiteenlopende voorstellen om de vereniging op de goede weg te helpen (het inzetten op de jaarclubs, het splitsen van

de vereniging in drie aparte verenigingen met elk een eigen doel, het beklemtonen van de rol van disputen), maar bestuur en leden maakten geen keuze.

Eén ding was wel zeker: Magna Pete was toe aan een nieuw gebouw. Al sinds 1960 had de vereniging het oog laten vallen op het hoofdbureau van politie aan de Ossenmarkt, maar de verhuizing van dat hoofdbureau naar de Rademarkt duurde maar en duurde maar en ondertussen nam het ledenaantal van Magna Pete toe: van 600 leden in 1960 naar meer dan 1200 in 1970. Pas in 1967 kwam er reëel uitzicht op een verhuizing naar de Ossenmarkt (de gemeente wilde nog steeds meewerken). Juist op dat moment benaderde Vindicat Magna Pete met het voorstel om samen op een terrein achter Mutua Fides nieuwbouw te plegen waarvan beide verenigingen konden profiteren. Het bestuur van Magna Pete voelde daar wel voor. Heel wat subverenigingen van beide verenigingen waren al samengegaan en konden uitstekend in de nieuwbouw terecht; Magna Pete zou bovendien na de verhuizing naar de Ossenmarkt, buiten de Diepenring, mogelijk in een isolement terechtkomen. Op 29 april 1968 sprak een buitengewone ledenvergadering van Magna Pete zich positief uit over het voorstel van Vindicat. Achteraf kan dit als de eerste stap op weg naar de fusie met Vindicat gezien worden.

Toch is dat niet juist. In Magna Pete drong wel het besef door dat het niet meer 'van deze tijd' was om zichzelf op te sluiten in een exclusief vrouwelijke studentenvereniging, maar de gedachten gingen aan het eind van de jaren zestig eerder uit naar een algemene openstelling van de club dan naar een specifieke verbintenis met Vindicat. Zo was er een tijdlang een streven naar een gecombineerde almanak van Magna Pete, Vindicat, VERA, Unitas en Albertus. De almanakredacties waren ervoor, maar niet alle besturen werkten mee en daarom ging het niet door. Wat in 1969 overbleef was een gemeenschappelijke almanak voor alleen Vindicat en Magna Pete (de *Almanak* voor 1970). In februari 1969 besloot Magna Pete verder de club op vrijdag- en zaterdagavond open te stellen voor 'alle leden van de *civitas academica*'. Het gebouw aan de Hofstraat moest een trefpunt worden voor alle Groningse studenten. Het studentencafé bleek een succes, een zogenaamde geëmancipeerde of open maaltijd, waar ook herenstudenten aan konden schuiven, niet.⁶²

Ondertussen gingen subverenigingen steeds vaker samen met verwante subverenigingen van andere studentenverenigingen, vooral die van Vindicat. Al in 1964 was de algemene studentenroeivereniging Gyas ontstaan, waar Magna Petenten samen met studentes roeiden die bij andere verenigingen zaten of helemaal nergens lid van waren. In 1968 ging de hockeyclub van Magna Pete samen met de hockeysters van Forward, een subvereniging van Vindicat. Een jaar later, in 1969, ging het studentenorkest Bragi, dat tot dan toe bestond uit leden van Vindicat en Magna Pete, zelfs verder als zelfstandig orkest, zonder binding aan enige vereniging. Bragi bestond niet om de verenigingen te steunen, maar kende slechts één belang, 'dat van de musicerende student', ongeacht of hij of zij lid was van een gezelligheidsvereniging.⁶³ De gymnastiekvereniging De Slingeraap dacht er net zo over. 'Voor een bepaalde bezigheid kiest men een bepaalde, daarvoor geschikt lijkende groep mensen,' aldus het jaarverslag over 1969, 'dit is de band waardoor men plezierig kan samenwerken. [...] Of men lid is van Albertus of Magna Pete heeft daar weinig mee te maken.'⁶⁴ Iedere student moest rechtstreeks lid van zo'n vereniging kunnen worden.

Het jaar 1969 bracht nog meer veranderingen. In maart van dat jaar werd besloten de ontgroening (novitiaat) om te zetten in een tijd van kennismaking op voet van gelijkheid.

Die kennismaking met de vereniging zou vallen direct na de voorweek van de introductie die dat jaar voor het eerst door de universitaire Kommissie Eerstejaar Introductie was georganiseerd. In mei 1969 was de gewenning aan de modernisering van de club en de openheid die inmiddels ook elders heerste zo ver voortgeschreden dat op de huishoudelijke vergadering allerlei voorstellen voor verdergaande openstelling van de club circuleerden, waaronder het openstellen van Magna Pete voor mannelijke studenten, en niet alleen die van Vindicat. Er vielen nog geen besluiten, maar het bestuur zou zich tijdens een paar dagen van bezinning in Dordrecht nader beraden op de geventileerde ideeën.

De senaat van Vindicat was het bestuur van Magna Pete echter voor. De senaat-Storm kwam op een corpsvergadering op 12 mei 1969 met een beleidsplan dat voor Vindicat verrassend 'progressief' was: grotere openheid, een introductietijd op voet van gelijkheid, én een fusie met Magna Pete (zie ook hierna). Eerst werd dat voorstel nog verworpen, maar een week later werd het plan alsnog aangenomen en deed Vindicat officieel Magna Pete het voorstel om samen te gaan. De bedoeling was eerst verregaande technisch-organisatorische samenwerking aan te gaan, dan gedurende een proefperiode te kijken of een fusie iets zou zijn, en uiteindelijk, als dat goed beviel, tot een definitieve fusie over te gaan. Op 21 mei besloot Magna Pete op het aanbod in te gaan, al werden tijdens de aan dit punt gewijde huishoudelijke vergadering wel duidelijk dat er ook enige argwaan heerste ten aanzien van de bedoelingen van Vindicat.

De proefperiode begon op 15 september 1969, direct na afloop van het novitiaat. En het viel niet mee. Als Vindicaters de sociëteit van Magna Pete bezochten, waren ze luidruchtig en bot, en maar weinig meisjes durfden het aan Mutua Fides te bezoeken. Als ze het deden, was de sfeer vijandig. De Magna Petenten bezochten alleen onder geleide van een vriendje de conversatiezaal, aangezien de kans groot was dat ze anders in een 'partij' belandden, dan het enige meisje waren en de meest grove beledigingen naar hun hoofd kregen. Tegen de studenten die de proefperiode bewust verziekten, werd amper opgetreden. 'De mentaliteit waar het Corps en vooral de sociëteit nog voor een groot deel door beheerst worden,' schreef Anneke Floors, 'is zo duidelijk tegen elke verandering gericht, dat als Magna Pete een fusie aan zou gaan met Vindicat, zij een in vele opzichten groot blok aan het been zou krijgen.'⁶⁵ Ook Dineke Lentz, de laatste preses van Magna Pete en besliste voorstander van de fusie, repte, onder stille verwijzing naar de naam Vindicat atque Polit, over 'heren die zich alleen nog onbeschaafd wisten te handhaven'.⁶⁶ Maar na de Kermesse d'Hiver, die elk jaar in november werd gehouden en waar Vindicaters traditiegetrouw op jacht waren naar een dame (de Kermesse werd daarom ook wel 'huwelijksmarkt' of 'veemarkt' genoemd), verbeterde de situatie wel iets en groeide het vertrouwen dat de fusie zou werken.

Op 22 december 1969 stelden beide besturen een memorandum op dat de verschillende mogelijkheden schetste voor de vorm waarin de fusie gestalte kon krijgen: het liquideren van beide verenigingen en het oprichten van een nieuwe, of het opnemen van de vrouwelijke studenten in Vindicat en het opheffen van Magna Pete. Uiteindelijk kozen de betrokkenen voor het laatste; het eerst was te veel gedoe. Of dat handig was, is overigens wel de vraag. Het lijkt er toch op dat de Magna Petenten zich in het pak hebben laten naaien door de gewiekste Vindicaters. Een apart probleem was het batig saldo van 60.000 gulden waar Magna Pete over beschikte (opgespaard voor de koop van Ossenmarkt 4), dat niet zomaar mocht worden gebruikt om de schulden van Vindicat te vereffenen. Het geld

werd bestemd voor verbouwingen van Vindicat die vooral het verblijf van vrouwelijke leden aangenamer moest maken, maar of dat ook het geval is geweest is zeer de vraag. Deze voorstellen stonden op de agenda van de beide ledenvergaderingen op 18 februari 1970 en werden daar aanvaard. Overigens waren op de vergadering van Magna Pete maar 315 van de 1200 leden aanwezig (234 leden stemden voor, 81 tegen). Kennelijk stond de meerderheid van de leden onverschillig tegenover de fusie. De fusieovereenkomst zelf werd op 1 mei 1970 getekend en op 15 mei was het zo ver dat de eerste Magna Petente als lid van Vindicat atque Polit kon worden geïnaugureerd. Opvallend is dat de naam van de vereniging niet veranderde, wat wederom suggereert dat beide verenigingen geen gelijkwaardige fusiepartners waren. Ook het feit dat de reünisten van Magna Pete geen reünisten van Vindicat werden, maar gewoon verdwenen, betekende dat Magna Pete was opgeslokt door Vindicat. Geen wonder dat slechts de helft van het aantal leden van Magna Pete het voorbeeld van het eerste lid volgde en overstapte. Op 20 mei vond de eerste gemengde ledenvergadering plaats, nadat op 13 mei Magna Pete officieel was opgeheven. De sociëteit aan de Hofstraat ging dicht na een twee dagen durend afscheidsfeest.

Formeel ging de integratie snel en redelijk soepel, maar in de praktijk viel het voor de voormalige Magna Petenten niet mee een plekje in Vindicat te veroveren. De abactis van Vindicat schreef eind 1970 weliswaar dat de agressiviteit jegens de vrouwelijke leden van Vindicat afnam, maar erkende ook dat de problemen nog groot waren. De studentes konden toen nog steeds niet veilig in de conversatiezaal vertoeven, 'daar zij voortdurend het risico lopen glazen, pinda's, bier en schunnige opmerkingen naar hun hoofd gezonden te krijgen'.⁶⁷ Het duurde nog enkele jaren voordat de verhoudingen wat normaliseerden en eigenlijk was het pas over toen de Vindicaters die nog het *men only*-systeem hadden gekend vertrokken waren. Tegen die tijd – rond het midden van de jaren zeventig – was Magna Pete volledig verdwenen en vergeten. Magna Pete had de fusie als een onvermijdelijkheid beschouwd, maar de leden hadden er weinig vreugde aan beleefd. En Vindicat was op het punt aangekomen waar het ook in 1898 al hadden kunnen staan.

CRISIS BIJ VINDICAT

Vindicat had meer belang bij de fusie met Magna Pete dan omgekeerd.⁶⁸ Het ging in de jaren zestig namelijk helemaal niet zo goed met het corps. Het relatieve aandeel in de studentenpopulatie in Groningen daalde en aan het eind van de jaren zestig daalden ook de absolute cijfers. In 1968 had het corps 1800 leden, in 1970 'nog maar' 1400, oftewel 13,2 procent van het aantal studenten in Groningen.⁶⁹ Toch kostte het de leden moeite zich aan te passen aan de nieuwe, bescheiden positie die het corps feitelijk innam. Aan de oude regels veranderde niet zo veel. Zo mochten eerstejaars niet bij de bar komen, niet op de balkons zitten of er zelfs komen, en bij het binnentreden van de conversatiezaal moesten zij hoofs de senaatstafel groeten, ook al zat er niemand.⁷⁰ Als er iets veranderde, zoals in 1968 het afschaffen van de serenade bij de rectoraatsoverdracht van de universiteit, gebeurde dat op aandrang van buitenaf, zoals in dat geval door de academische senaat, die vreesde dat de aanwezigheid van leden van de schietvereniging Tyr ongeregeldheden zou uitlokken. Tyr was namelijk een berucht reactionaire subvereniging van Vindicat. Het oude superioriteitsgevoel en de pretentie 'de' vertegen-

woordiger te zijn van de Groningse studenten waren nog volop aanwezig. Toen er in 1966 of 1967 een keer een door de SVB georganiseerde demonstratie tegen het beleid van minister Diepenhorst langs Mutua Fides trok, bestonden leden van Vindicat het om vanaf het balkon minzaam naar de demonstranten te staan wuiven en wat centen uit te strooien over de arme stakkers die een hogere beurs eisten.⁷¹

De senaat van Vindicat verstond de tekenen van de tijd echter beter dan de individuele leden. Opeenvolgende senaten deden in de loop der jaren voorzichtige pogingen het imago van Vindicat op te poetsen door de ontgroening af te schaffen en allerlei vormen van openheid naar buiten in te voeren.⁷² Ze moesten ook wel, want de pers schreef, zeker sinds de ontgroeningsschandalen van 1962 en 1963, erg kritisch over Vindicat.⁷³ Een eerste verlichting van de ontgroening was dat in 1963 het kikkeren en tijgeren en andere fysieke vormen van ontgroenen werden afgeschaft. Maar het kaalscheren, het zitten op de grond en invechten op de sociëteit bleven, alsook allerlei vernederingen en vormen van intimidatie. Verdergaande humanisering van de ontgroening werd keer op keer afgestemd, zij het met een slinkende meerderheid. De subverenigingen waren in hun streven naar openheid effectiever. Zij wilden steeds meer openheid voor niet-leden. Zogenaamd om hun kwaliteit hoog te houden, maar waarschijnlijk omdat de liefde voor hun bijzondere activiteit – roeien, zingen, musiceren – belangrijker werd gevonden dan hun loyaliteit aan het oude Vindicat. In 1968 zat er niets anders op dan toe te staan dat elke subvereniging tot 30 procent niet-leden mocht toelaten. Waar dat meer werd, moest de band met Vindicat doorgesneden worden, wat Bragi in 1969 ook deed. Maar als je met niet-leden mocht volleyballen, waarom dan niet samen borrelen? Dus kwam er in 1964 al een zondags studentencafé.

Maar de weerstand tegen verandering bleef groot en de senaat die in 1968 aantrad, onder leiding van de economiestudent Peter Storm, was beslist van plan paal en perk te stellen aan de modernisering van het corps. Die senaat-Storm was niet door de oude, als progressief bekendstaande senaat-Hokse voorgedragen, maar was door een conservatief blok binnen Vindicat als tegenkandidaat naar voren geschoven en gekozen. Maar eenmaal op de bestuurszetels terechtgekomen drong het tot de senatoren door dat de positie van Vindicat veel slechter was dan zij gedacht hadden, en uit zuiver pragmatische overwegingen besloten zij de vernieuwingen, waar ze eerst tegen waren, alsnog door te voeren. Op een corpsvergadering op 17 februari 1969 viel het besluit om de ontgroening te vervangen door een kennismaking op voet van gelijkheid (123 voor, 112 tegen). Dat was tegen het zere been van de conservatieven, die dachten met de senaat-Storm het tij gekeerd te hebben en zich nu verraden voelden. Onder leiding van Willem Renes en Edward Asscher (beiden student economie, de een uit Hoogeveen, de ander uit Amsterdam) formeerden zij de pressiegroep Ante Chaos Lux, die Mutua Fides besloten wilde houden en terugkeren wilde naar het pittige ontgroenen.⁷⁴ Men moest, luidde de redenering, er iets voor overhebben om lid te worden.

De grote krachtmeting kwam toen de senaat-Storm op 12 mei in een zeer roerige corpsvergadering verdergaande voorstellen deed voor openstelling van de vereniging en de kroeg voor niet-leden. Ook het samengaan met Magna Pete maakte een onderdeel uit van dit plan. Ante Chaos Lux, die voor de gelegenheid vooral leden van de schietvereniging Tyr had meegenomen, wist dit te blokkeren en kreeg bovendien gedaan dat de ontgroening terugkeerde (187 voor, 176 tegen). Het was al diep in de nacht dat de senaat-Storm

daarop besloot af te treden, een voorbeeld dat meteen gevolgd werd door de almanakredacteuren en de redacteuren van het interne blaadje *De Vaporisator*. Volgens de corpswet moest nu de vorige senaat (de senaat-Hokse) de lopende zaken waarnemen, als een commissie ex art. 97 van de corpswet, maar deze weigerde dat en bedankte collectief als lid, wat nog enkele tientallen anderen ook deden. Uiteindelijk was de eervorige senaat, de senaat-Borgesius, bereid als commissie ex art. 97 op te treden, maar de situatie zag er hopeloos uit. Het gevaar was reëel dat ook de lustrumcommissie er de brui aan zou geven en dat er in 1969 geen lustrum kon worden gevierd! Dat zou een vreselijke blamage zijn en het corps zou daarvoor veel reïnisten, die op de achtergrond altijd zeer belangrijk waren voor het corps, ernstig teleurstellen. De pers verkneukelde zich over de ontwikkelingen en op 14 mei schreef de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*: 'Enkele corpora draaien de klok jaren terug' (in Leiden en Utrecht hadden zich vergelijkbare taferelen afgespeeld).⁷⁵ Renes en Asscher begonnen in te zien dat de chaos nu inderdaad losgebarsten was en na een paar dagen intensief overleg bleken zij bereid toe te geven dat zij dit alles niet hadden voorzien en niet zo hadden bedoeld.⁷⁶ Een week na de desastreuze corpsvergadering van 12 mei vond op 19 mei 1969 een nieuwe vergadering plaats, waarin de voorstellen van de senaat-Storm alsnog aangenomen werden!⁷⁷ Waarop Storm en de zijnen weer bereid waren terug te keren en het bestuur van Vindicat op zich te nemen. In één moeite door werd ook het jaaronderscheid (met voor elk jaar eigen gedragsregels en verboden) overboord gezet en de geheimzinnige actus na afloop van de ontgroening afgeschaft.⁷⁸ In één nacht leek Vindicat van reactionair verlicht te zijn geworden – en gered van de langzame ondergang.

Maar zo snel ging het natuurlijk niet. Gered van de ondergang is Vindicat zeker. Na de fusie met Magna Pete in 1970 steeg het ledenaantal van Vindicat weer naar 1600, in een man-vrouwverhouding van 5:3. Mede dankzij de bruidsschat die Magna Pete inbracht, kon Vindicat ook in 1977 eindelijk de uitbouw realiseren die al sinds 1964 op het programma stond. Maar verlicht was Vindicat in 1969 nog altijd niet. Vrouwelijke leden moesten nog jarenlang commentaar op hun uiterlijk en 'hun van nature meegekregen hoedanigheden' dulden. 'Gleuf' was daarbij nog een van de minst kwetsende opmerkingen.⁷⁹ En in de besturen en commissies waren de vrouwen nog heel lang ondervertegenwoordigd, waarbij bovendien de functies die er echt toe deden, zoals die van rector en fiscus, altijd aan een mannelijk lid toevielen. De abactis, die elke vergadering ijverig notuleerde, daardoor eigenlijk niet kon deelnemen aan de discussie en na afloop wel trouwhartig de aantekeningen mocht uittypen, was natuurlijk altijd weer een vrouw.⁸⁰

De eerste jaren van het gemengde Vindicat waren ook tamelijk 'slappe' jaren. Van een nieuw elan door het opnemen van Magna Pete was beslist geen sprake. De introductie op voet van gelijkheid – in 1970 teruggebracht tot een week – kende weinig deelnemers en in het geheel geen discipline. Daarom besloot in 1971 de senaat van Vindicat tot een kleine restauratie, door de kennismaking niet meer vrijblijvend, maar verplicht te maken en in plaats van de angstwekkende actus een andere sanctie op het niet-meedoen in te stellen, namelijk toelating pas na de ontgroening. In 1971 werd bovendien een kamp ingevoerd (drie dagen durend), dat later ook kenmerken van een werkkamp kreeg en waar dus toch weer lichamelijke inspanning en uitputting voorkwamen. Het zou niet lang meer duren of ook het kikkeren werd weer ingevoerd.

Maar het belangrijkste was dat Vindicat bleef bestaan. Als het aan de progressieve studentenbeweging had gelegen, waren de traditionele studentenverenigingen lang-

zaam van het toneel verdwenen. Organisaties als de ACLO en de USVA werkten daar ook hard aan mee door alleen subsidie te geven aan verenigingen die openstonden voor alle studenten. Maar kennelijk vervulden de gezelligheidsverenigingen (niet alleen grote als Albertus en Vindicat, maar ook kleinere als Hendrick de Cock en de Gereformeerde Studenten Vereniging) een functie voor een deel van de studenten, of het nu om gezelschap en gezelligheid ging, het vinden van een kamer in een Vindicat- of Albertushuis of het opbouwen van een netwerk.⁸¹ De bezegeling van hun positie als blijvertjes in de studentenwereld kregen de gezelligheidsverenigingen in 1977 toen de Contractus, hun eigen overlegorgaan, door de universiteitsraad werd toegelaten als 'sector' (zonder stemrecht) bij het Centraal Bestuursorgaan Studentenvoorzieningen.⁸²

BESCHUT, VERZORGD EN VRIJ

De inzet van de studentenbeweging die na de oprichting van de SVB in 1963 furore maakte, was de erkenning van de student als een volwassen, zelfstandige werknemer die in het belang van de samenleving een academische opleiding volgde. De overheid en de universitaire gezagsdragers moesten daarom niet alleen de student een studieloon (of integrale studiekostenvergoeding) uitkeren, maar hem of haar ook zeggenschap geven in de organisatie en het bestuur van de universiteit. De radicale studentengroeperingen die in het begin van de jaren zeventig naar voren traden, zetten dit nog eens zwaar aan door studenten op één lijn te plaatsen met arbeiders in de fabrieken, die ook meer 'poen' eisten en de zeggenschap over die bedrijven wilden verwerven – alles om de macht van het monopoliekapitaal te breken.

Die zeggenschap is er gekomen, zij het gedeeltelijk en niet in de vorm die de studenten graag hadden gezien. Maar de financiële afhankelijkheid van de ouders bleef. Het idee van het studieloon was niet alleen te duur, maar misschien ook onwenselijk omdat een logisch gevolg zou zijn geweest dat de overheid, als werkgever, zou kunnen bepalen welke studenten voor welke studies in aanmerking kwamen. Studenten waren juist, gezien ook hun verzet tegen de numerus fixus, voor volledig vrije studiekeuze. Maar het alternatief was ook niet aantrekkelijk. Dat was het systeem van de DS'70'er Willem Drees, die de student zag als iemand die een investering deed in zijn eigen toekomst. Studenten zonder eigen middelen zouden die best zelf kunnen financieren door leningen af te sluiten die na de studie terugbetaald moesten worden. Erg aantrekkelijk vonden de meeste studenten dat toch ook niet.

Zo bleven studenten, anders dan Snijders in september 1968 had betoogd, een categorie 'tussen-in' (zie hiervoor p. 364). Tussen school en maatschappij, tussen jeugd en volwassenheid, tussen ouderlijk gezag en eigen verantwoordelijkheid. De meeste studenten vonden dat waarschijnlijk wel oké. Voor hen telde uiteindelijk niet financiële onafhankelijkheid, of medezeggenschap in het universitaire bestuur, maar het vrije leven dat de studietijd bracht. Anders dan veel van hun leeftijdgenoten konden ze studeren wat ze leuk vonden, werden ze daartoe door hun ouders en de overheid financieel in staat gesteld en kende de universiteit allerlei voorzieningen die hun leeftijdgenoten niet hadden. Beschut, verzorgd en vrij – wie zou daar niet voor kiezen?

16 DE HOGLERAAR ONTTROOND?

Aanspreektitels: tijdens het grote congres dat de psychologen in maart 1969 in de Korenbeurs aan de democratisering van hun subfaculteit wijdden, bleken aanspreektitels een van de grote problemen te zijn waar studenten en docenten mee worstelden. In het nieuwe projectonderwijs zouden studenten en docenten gelijkwaardig moeten zijn, maar studenten vonden het dan moeilijk om ‘professor’ te blijven zeggen, terwijl docenten het op hun beurt ongemakkelijk vonden om tegen studenten voortdurend het afstandelijke ‘u’ te bezigen, of ‘meneer’ en ‘juffrouw’. Er kwam spontaan een motie op tafel om te erkennen dat aanspreektitels een belemmering vormden voor goed onderwijs en dat het daarom beter was in college de hoogleraar met ‘meneer’ aan te spreken. Docenten zouden de studenten moeten tutoyeren. Herman Hutte, de hoogleraar sociale psychologie die later een korte roman over de democratisering bij psychologie publiceerde, *De radenuniversiteit*, beschreef wat er toen gebeurde.

[Er] ging een enorm geloei op. Veel deelnemers schreeuwden iets, stonden op en zwaaiden met hun armen. Iemand riep luid: ‘Dat is het verlossende woord! Allemaal tutoyeren, dan krijg je pas een goede samenwerking. Ook de hoogleraren bij hun voornaam noemen, anders is er ongelijkheid.’

Een van de hoogleraren, Jan Kloppers (pseudoniem voor Jan Snijders), klom toen op een stoel en riep:

‘Ben ik helemaal vóór. Geen aanspreektitels meer! Mij kan het in elk geval niets schelen, ik vind het leuk. Zeg maar Jan mensen, zeg maar Jan hoor.’ Hij sprong van zijn stoel en maakte een rondedansje met zijn armen omhoog.¹

Niet alle details zullen kloppen, maar een feit is dat de docenten zich inderdaad na het congres met de voornaam lieten aanspreken. Iedereen ervoer dit als een heel bijzonder moment, vergelijkbaar, zo schamperde de historicus Emil Henssen twintig jaar later, met de wijze waarop de Franse edelen aan het begin van de Franse Revolutie in de Nationale Vergadering geheel spontaan afstand hadden gedaan van hun heerlijke rechten en zich voortaan ‘citoyen’ lieten noemen.²

De abdicatie van het gezag die tijdens het congres van de psychologen plaatsvond, bleef op de universiteit verder een uitzondering. Ook bij filosofie probeerden de docenten wel meer op voet van gelijkheid te komen door het ‘je’ en ‘jij’ in te voeren. Een van de studenten van de wetenschapsfilosoof Lolle Nauta bleef hem echter gewoon met ‘u’ aanspreken. Toen Nauta vroeg waarom hij dat deed, kreeg hij als antwoord dat hij, de student, het graag bij ‘u’ liet om later, als er misschien een keer onenigheid

met de hoogleraar zou komen, niet weer van 'je' en 'jij' naar 'u' te hoeven terugschakelen – waarop de student in kwestie meteen ruzie kreeg met de boze hoogleraar.³ Maar dat bleven uitzonderingen. Studenten geschiedenis haalden het niet in hun hoofd om hun docenten met 'Edzo', 'Ernst' of 'Lies' aan te spreken. Over de bedrijfseconoom J.L. (Joop) Bouma gaat het verhaal dat toen studenten in de faculteitsraad voorstelden elkaar voortaan bij de voornaam te noemen hij daar meteen voor was: 'Dat is een goed idee, ik heet professor.'⁴ Bij de meeste faculteiten hadden de studenten en docenten al lang gemerkt dat een gelijkwaardiger verhouding best kon samengaan met het handhaven van wat meer formele aanspreekvormen.

Toch is wat er bij psychologie gebeurde niet zonder betekenis. Het gebeurde toont aan dat hoogleraren afstand namen, niet gedwongen maar uit volle overtuiging, van de paternalistische opstelling die zij in het verleden jegens de studenten plachten in te nemen. Die vaderlijke rol had wortels die tot diep in het verleden teruggingen. Ubbo Emmius en zijn collega-hoogleraren beschouwden zich als degenen die 'in plaats van de ouders' voor de verdere opvoeding van de studenten moesten zorgen. Maar die rol paste een moderne hoogleraar niet meer en ook het 'wij weten wat goed voor u is'-paternalisme van de klassieke hoogleraar was uit de tijd, vonden de hoogleraren zelf ook. De studenten lieten zich er niets meer aan gelegen liggen, gingen hun eigen gang en waren niet meer onder de indruk van het ponteneur van de professor. En Snijders gaf ze gelijk: ook een hoogleraar is maar een gewoon mens, van wie je net zo min onder de indruk bent als van je vader. En wat voor de studenten gold, gold ook voor de medewerkers. Zij waren niet meer de in alles onderdanige assistenten van vroeger; ook zij waren mensen geworden met eigen opvattingen over onderwijs en wetenschap en bij verkiezingen voor de universiteitsraad zou hun stem precies even belangrijk zijn als die van de hoogleraren.

De vraag doet zich dan voor: hoe kon de hoogleraar in zo'n situatie nog iets van zijn gezag overeind houden?

AFSCHIED VAN DE SENAAT

Op 9 februari 1973 kwam de senaat voor de laatste keer bij elkaar. Door de invoering van de WUB was de wettelijke grondslag voor dit lichaam, dat in Groningen bestaan had sinds 1614, komen te vervallen. Rector magnificus Wattel legde uit welke bevoegdheden van de senaat naar welke instanties waren overgegaan. Over het onderwijs ging voortaan de universiteitsraad, en promoties en erepromoties, alsmede het promotielement waren vanaf nu een zaak van het college van decanen. De hoogleraren vormden onder het regime van de WUB geen apart college meer, maar gingen samen met de wetenschappelijke medewerkers, de staf, op in de geleding van het 'wetenschappelijk korps'. Ook het stafconvent, waarin de wetenschappelijke medewerkers zich georganiseerd hadden, verdween van het toneel, maar dat stafconvent had maar kort bestaan en niemand miste het toen het weer verdwenen was. Dat lag anders voor de senaat. Het verdwijnen van dit lichaam werd nog lang betreurd door sommige hoogleraren. De psychologische gevolgen van de opheffing van de senaat waren ook niet gering. Eeuwenlang hadden de hoogleraren het gevoel gehad dat zij de kern vormden van de uni-

versiteit. De universiteit, dat zijn wij, hadden ze gedacht. Daar was nu een einde aan gekomen. In de gedemocratiseerde universiteitsraad stonden zij, met de overige leden van het wetenschappelijk korps, naast en niet boven de twee andere geledingen, die van de studenten en van het technisch- en administratief personeel. Hoogleraren waren met andere woorden net als de medewerkers, de beheerders, de secretaresses en de portiers *personeel* geworden, ondergeschikten.⁵ Dat was wel even wennen.

Dat hoogleraren voortaan gewoon 'personeel' waren, kwam onder andere tot uitdrukking in het feit dat zij niet meer door coöptatie verkozen werden, maar een sollicitatieprocedure moesten doorlopen. Vanouds gingen overal bij een vacature de meest betrokken hoogleraren zelf na wie geschikt was voor het ambt. Ze maakten vervolgens onderling uit wie de beste kandidaat was, en stelden dan de voordracht op voor het college van curatoren, dat die voordracht dan weer doorstuurde naar de minister. In vrijwel alle gevallen volgden curatoren en minister het oordeel van de hoogleraren. In de jaren zestig, toen de universiteit sterk groeide en ook het aantal specialismen en hoogleraren fors toenam, werd het steeds moeilijker vol te houden dat de zittende hoogleraren op een bepaald vakgebied een compleet en betrouwbaar overzicht hadden van mogelijke kandidaten voor een bepaalde positie, temeer daar het ook steeds normaler werd buitenlanders in overweging te nemen. Het lag dus voor de hand om, net zoals voor 'lager' personeel gebeurde, advertenties te plaatsen en geïnteresseerden op te roepen zich te melden.

Een van de eersten die zich hier over uitlieten, was president-curator Polak. In *De Telegraaf* van 14 april 1967 pleitte hij ervoor om de benoeming van hoogleraren meer in het openbaar te laten geschieden. Als een faculteit een eenvoudige advertentie plaatste, zouden er vast meer geschikte kandidaten komen dan onder de oude regeling. *Der Clercke Cronike* van een week later pikte dit bericht op en juichte het op zichzelf toe dat de aanstelling van een hoogleraar niet meer 'in een uitgesproken mistieke sfeer' zou plaatsvinden. Maar de auteur, *Clercke*-redacteur P.B. de Vries, vond het vreemd dat over de studenten niets was gezegd, want zij waren toch de meest betrokkenen. Voor hen is 'de uitslag van een vaak langdurig slepende en geheimzinnige benoemingsprocedure telkens een verrassing – aangenaam of onaangenaam'.⁶ Zij konden dan misschien niet oordelen over de wetenschappelijke kwaliteiten van de sollicitanten, maar de didactische gaven van een hoogleraar waren toch minstens net zo belangrijk? Alle reden dus om ook studenten inspraak te geven, vond De Vries. Aan de West-Berlijnse universiteit was het al voorgekomen dat een voordracht geblokkeerd was door studenten, en waarom werden dan aan de Nederlandse universiteiten de studenten niet gehoord?

Bij de opening van het academisch jaar sprak ook rector magnificus s'Jacob zich erover uit. Tegenover de verzamelde hoogleraren verklaarde hij dat de 'stoute gedachte' om door open werving nieuwe hoogleraren aan te trekken hem wel aantrok. Hij dacht aan een advertentie in de *Staatscourant*, 'al is dat blad niet ieders ontbijtlectuur'.⁷ Die bekenenis van de rector inspireerde de *Clercke* om een rondgang langs een aantal hoogleraren te maken en hun mening te peilen: is het adverteren voor een hoogleraarspost een goed idee? De universiteiten in Rotterdam en Utrecht waren daar al mee begonnen (de Rotterdammers hadden zelfs een advertentie gezet in *The Economist*), maar in Groningen was men er alleen nog maar over aan het nadenken. Rector magnificus s'Jacob was, zoals te verwachten was, nog steeds vóór; 'een gelukkig initiatief' noemde hij het

nu. Maar of er werkelijk veel veranderde, wist hij niet. Het is goed dat het niet zo stiekem toegaat, maar ergens moet toch een grens getrokken worden: 'voor een ministerschap wordt men ook gevraagd'. Dankbaar, de secretaris van de senaat, hield zich op de vlakke ('De kwestie heeft de aandacht van het Senaatsbestuur'), maar de socioloog Gadourek vond het een gezonde ontwikkeling, zonder dat hij verwachtte dat er veel zou veranderen. De farmaceut Faber had er evenmin bezwaar tegen, maar wees er wel op dat mensen uit het bedrijfslevens misschien liever geen ruchtbaarheid wilden geven aan hun belangstelling voor een academische positie (waardoor het veld dus juist zou worden ingeperkt), en de fysicus Kommandeur vond het niet nodig, maar ook niet erg. Ook hij wees op de schade die degenen opliepen die het uiteindelijk niet werden. 'Het raadplegen van studenten acht ik een waandenkbeeld,' zei hij, omdat studenten onmogelijk de kwaliteit van een docent konden beoordelen; ze waren er juist 'om van zo'n man iets te leren'. De filosoof Delfgaauw ten slotte wilde niet adverteren in dag- en weekbladen, maar alleen in vakbladen. Verder had hij als decaan van de Centrale Interfaculteit nog geen plannen. Conclusie van de schrijver van het stuk, De Vries: 'Het kon wel eens allemachtig lang duren, voordat er sprake zal zijn van enige verandering in dezen.'⁸ Maar hij was te somber. Tien jaar later was het de gewoonste zaak van de wereld dat voor hoogleraren in de krant werd geadverteerd – en dat in sollicitatiecommissies studenten zaten.

Niet alleen behoorden hoogleraren voortaan tot 'het personeel', zij moesten ook in de loop van de jaren ervaren dat hun macht, die ooit heel groot was geweest, aan alle kanten werd ingeperkt. Door de vorming van vakgroepen, met een bestuur waarin zowel de hoogleraar en de wetenschappelijke medewerkers als de gevorderde studenten zitting hadden, werd de leerstoel 'gedemocratiseerd'. Op facultair niveau moest de hoogleraar accepteren dat anderen zich veel meer dan voorheen bemoeiden met zijn onderwijs en op den duur zelfs met zijn onderzoek: de decaan, het faculteitsbestuur, de onderwijs- en onderzoekscommissies en de vanaf 1970 aan alle faculteiten en subfaculteiten benoemde beheerders. Vooral die beheerders werden met een schuin oog bekeken. Zij werden bij sommige faculteiten beschouwd als indringers, die namens het bureau van de universiteit de autonomie van de faculteiten en subfaculteiten aan banden kwamen leggen. De eerste secretaris-beheerder van de Faculteit der Letteren, dr. P.T.F.M. Boekholt, die in 1971 van het ministerie van Onderwijs gehaald werd, voelde aanvankelijk duidelijk weerstand. 'Wat komt die Haagse meneer hier doen, vroegen sommige hoogleraren zich af.'⁹ Maar meer last hadden de hoogleraren eigenlijk van hun eigen collega's in het faculteitsbestuur en van de studenten. Er deden zich voortdurend conflicten voor over de vraag wie uiteindelijk verantwoordelijk was voor het onderwijsprogramma. Het kwam voor, bij sociologie maar ook bij economie, dat de faculteitsraad op verzoek van studenten zulke veranderingen in het examenprogramma aanbracht (bijvoorbeeld bij economie het minder zwaar maken van het hoofdvak om ruimte te scheppen voor meer maatschappelijk getinte bijvakken) dat hoogleraren de hakken in het zand zetten en weigerden om nog langer doctoraaldiploma's te tekenen.¹⁰ Ten slotte waren daar de onderwijskundigen, die onderwijsprogramma's konden doorlichten of toetsen konden verwerken en op grond daarvan aanbevelingen deden om het onderwijs aan te passen. Maar onderwijskundigen hadden vaak zo hun eigen ideeën over wat goed onderwijs was (hoorcolleges

bijvoorbeeld waren in hun ogen inefficiënt) en dat kon wel eens botsen met wat een hoogleraar dacht. Op dit ingewikkelde speelveld bewoog de ene hoogleraar zich makkelijker dan de andere. Menig hoogleraar kwam tot de ontdekking dat nu zijn formele macht sterk aan banden was gelegd hij het meer moest hebben van zijn gezag, als docent en als wetenschapper, en soms ook als publiek figuur en deelnemer aan het publieke debat.

BERNARD DELFGAAUW, HOGLERAAR-ACTIVIST

Dat een hoogleraar zich met de politiek inliet, was voor de jaren zestig niet ongewoon. Maar dat een hoogleraar ook kon optreden als activist, dat was wel nieuw. De Groningse hoogleraar wijsbegeerte en geschiedenis van de wijsbegeerte Bernard Delfgaauw was zo'n hoogleraar-activist. Ooit bestemd voor het priesterambt was hij filosoof geworden, met een brede belangstelling voor de geschiedenis van de wijsbegeerte. Hij schreef over het existentialisme, Teilhard de Chardin en de jonge Marx en werd bekend door zijn *Beknopte geschiedenis van de wijsbegeerte* (1951), later aangevuld met *Wijsbegeerte van de 20ste eeuw* (1957). Als geleerde had hij geen grote naam verworven. 'Een man van grote eruditie,' schreef Harmsen later over hem, 'die veel en snel schreef, hetgeen de diepgang niet altijd ten goede kwam.'¹¹ Maar door zijn soepele omgang met studenten, ambtenaren en collega's én door zijn kritisch-linkse signatuur, die hij niet onder stoelen of banken stak, werd hij toch het gezicht van de Groningse filosofieopleiding in de jaren zestig. Zo nam hij al vroeg een vooraanstaande positie in binnen de Nederlandse Vietnambeweging.

De Amerikaanse interventie in de oorlog in Vietnam hield tussen 1965 en 1975 de gemoederen in Nederland danig bezig. De twee bataljons Amerikaanse soldaten die in maart 1965 bij de havenplaats Da Nang aan land gingen om wat belangrijke voorzieningen te beschermen tegen aanvallen van het Nationaal Bevrijdingsfront (Vietcong) groeiden voor het eind van het jaar uit tot een legermacht van 180.000 soldaten die actief aan de zijde van het Vietnamese bewind tegen de verzetsstrijders vochten. Die interventie werd al snel neergezet als een blijk van Amerikaans imperialisme. Ook raakte bekend dat de Amerikanen het in deze oorlog niet zo nauw namen met het oorlogsrecht. Vanaf eind 1965 kwam daarom ook in Nederland een Vietnambeweging van de grond, die protesteerde tegen het Amerikaanse optreden in Zuidoost-Azië. Het oordeel dat het Amerikaanse optreden in Vietnam misdadig was, werd in het voorjaar van 1967 bevestigd door het op initiatief van de bekende filosoof en pacifist Bertrand Russell bijeengeroepen Vietnam-tribunaal. Gesterkt door dat oordeel werd de Amerikaanse president Lyndon B. Johnson steeds openlijker ter verantwoording geroepen voor de grootscheepse verwoestingen die de Amerikanen in Vietnam aanrichtten, en bij acties en demonstraties was steeds

96 B.M.I. (Bernard) Delfgaauw, hoogleraar wijsbegeerte en geschiedenis van de wijsbegeerte van 1961 tot 1981. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

vaker de kreet ‘Johnson moordenaar’ te horen. Daarmee handelden de demonstranten in strijd met artikel 117 van het Wetboek van Strafrecht, dat ‘belediging van een bevriend staatshoofd’ strafbaar stelde. Wie ‘Johnson moordenaar’ riep of een affiche met die tekst erop voor zijn raam had hangen, kon door justitie vervolgd worden – en dat gebeurde ook op ruime schaal. Ook als iemand in plaats van ‘Johnson moordenaar’ bijvoorbeeld ‘Johnson molenaar’ of ‘Johnson makelaar’ riep.¹²

Delfgaauw was in Nederland een van de bekendste critici van het Amerikaanse optreden in Vietnam. Op een meeting in de oude RAI in Amsterdam, waar 15.000 mensen tegen de oorlog in Vietnam protesteerden, verklaarde Delfgaauw op 21 oktober 1967 dat Johnson en zijn medewerkers ‘volgens de conventies van Neurenberg en To-

kio’ konden worden beschouwd als oorlogsmisdadiger. In een tv-uitzending op 27 oktober herhaalde hij, in iets andere bewoordingen, zijn beweringen. De Amsterdamse officier van justitie startte onmiddellijk een justitieel onderzoek, onderwierp de hoogleraar aan een verhoor, maar zag uiteindelijk af van verdere vervolging. De VVD-minister van Justitie, C.H.F. (Carel) Polak, zei in antwoord op Kamervragen hierover op 14 februari 1968 dat het Openbaar Ministerie tot die beslissing was gekomen omdat het onduidelijk was wat Delfgaauw op die bijeenkomst in de RAI nu precies had gezegd. Bovendien, meende Polak, bracht het belang van de vrijheid van meningsuiting met zich mee dat alleen bij duidelijke belediging strafvervolging moest volgen. Waar sprake was van het ondubbelzinnig gebruik van scheldwoorden moest dus wel tot vervolging worden overgegaan – en dat deed het Openbaar Ministerie volop. Tegen studenten die demonstreerden met borden waarop stond ‘Johnson oorlogsmisdadiger’, al dan niet met de toevoeging ‘volgens de normen van Neurenberg en Tokio’, werd nog steeds proces-verbaal opgemaakt.

Delfgaauw verbaasde zich daarover. In het tv-programma *Mies en scène* verklaarde hij op 16 februari dat de studenten en hij precies hetzelfde bedoeld hadden en dat het dus vreemd was dat hij niet en die studenten wél vervolgd werden. Met vijf andere docenten in de ethiek aan de Groningse universiteit (behalve Delfgaauw ook zijn collega’s R. Bakker, H.G. Hubbeling, P.J. Roscam

Abbing en H. de Vos, alsmede lector Lolle Nauta) sprak hij in een brief aan de minister van 27 februari zijn verontrusting uit over de manier waarop het ministerie optrad tegen studenten, die op basis van hun geweten protesteerden tegen de oorlog in Vietnam en daardoor in strijd kwamen met het Wetboek van Strafrecht. Delfgaauw en zijn collega's wezen erop hoe gevaarlijk het is als er een tegenstelling ontstaat tussen wet en geweten en als de jongere generatie op haar morele verontrusting geen ander antwoord krijgt dan een verwijzing naar een artikel in een wetboek. Ze vroegen dus om ook die studenten te vrijwaren van strafvervolging.¹³

Maar dat was de minister niet van plan. Op 4 maart wees hij er in een brief aan de Groningse docenten op dat niet alleen het beledigen van een bevriend staatshoofd strafbaar was, maar ook beledigen in het algemeen. Verder las de minister de docenten de les over wat moreel wel en wat niet geoorloofd is:

Belediging en met name het gebruik van onnodig grievende en krenkende uitlatingen wordt, naar ik meen, van oudsher ook een ethisch laakbare handeling geacht. Het strafbaar stellen daarvan heeft met de vrijheid van meningsuiting niets te maken. Wie in zijn geweten of om welke andere reden ook meent de politiek en de daden van een regering te moeten afkeuren, heeft daartoe, althans in een democratische samenleving, volop de gelegenheid, mits hij een vorm kiest, waarin beledigingen achterwege blijven. Deze spelregel van de democratie is ook daarom goed, omdat hij de mogelijkheid van discussie openlaat. Het gebruik van beledigingen daarentegen mist elke overtuigingskracht en sluit elke gedachtewisseling bij voorbaat uit.

Het bedroeft mij, dat u als docenten in de ethiek aan een universiteit, dus als mannen van wetenschap die geroepen zijn studenten te vormen, meent jonge mensen te moeten stijven in het plegen van handelingen, die niet alleen strafbaar zijn maar ook nodeloos kwetsend, in hoge mate onbehoorlijk en in strijd met de verworvenheden van een democratische samenleving.¹⁴

Daarmee konden Delfgaauw en de andere Groningse briefschrijvers het doen.¹⁵ Ook protesten van de oud-hoogleraar Heringa, twee Groningse leraren bij het middelbaar onderwijs en zesentwintig Zaanse predikanten konden de minister niet op andere gedachten brengen.¹⁶ Toch kon de minister niet de indruk wegnemen dat de Nederlandse wet wel voor iedereen gelijk was, maar dat professoren nog altijd een streepje voor hadden. En misschien speelde mee dat een broer van de minister, Nico, toevallig president-curator van de Groningse universiteit was.

RESTANTEN VAN DE PROFESSORALE WAARDIGHEID

De senaat verdween, maar wat niet verdween waren de distinctieven van de hoogleraar. Om te beginnen de titel en de toga. Hoogleraren behielden hun (beschermde) titel van professor, die ze voor hun naam bleven voeren. Hun benoeming, net als die van de lectoren, was nog altijd een kroonbenoeming, die geschiedde door middel van een Koninklijk Besluit en die gepubliceerd werd in de *Staatscourant* (en nog lang in vele dagbladen). Als teken van hun waardigheid bleven zij bij speciale gelegenheden hun toga dragen, anders dan bijvoorbeeld in West-Duitsland, waar de toga de revolutie niet overleefde. Zulke gelegenheden waren de opening van het academisch jaar, de oratie van een collega en een promotie. Weliswaar geschiedde zo'n promotie 'volgens besluit van het college van decanen', maar ten overstaan van een corona die hoofdzakelijk uit hoogleraren bestond. Als een nieuwe hoogleraar in functie trad, deed hij dat in toga en ging er aan de openbare oratie een besloten vergadering in de senaatskamer vooraf van wat altijd de senaat werd genoemd en waarin een van de zittende hoogleraren, meestal de naaste collega, een introductie gaf op de nieuwbenoemde hoogleraar. Daarna schreed de stoet van hoogleraren (het cortège) naar de aula, waar de hoogleraren plaatsnamen in de stoelen die in een kring rond het spreekgestoelte waren opgesteld (de corona), met daarachter de familie en het gewone publiek. Zo werd de gedachte levend gehouden dat een hoogleraar zijn oratie eigenlijk uitsprak in een publieke bijeenkomst van de senaat.¹⁷ Nog lang is vastgehouden aan het gebruik die bijeenkomst vooraf in de senaatskamer officieel door de rector te laten openen, een agenda vast te stellen, met opening, mededelingen, de introductie en ten slotte de rondvraag (waar een enkeling wel eens gebruik van maakte). Daarna regelde de rector de opstelling van het cortège, dat vervolgens de gang maakte naar de aula. Bij de opening van het academisch jaar, sinds 1971 op de eerste maandag van september, herhaalde dat ritueel zich: eerst een besloten bijeenkomst in de senaatskamer, dan in optocht naar de aula (later ook de Martinikerk), waar de hoogleraren plaatsnemen pal onder of voor het spreekgestoelte. De senaat als bestuurlijk lichaam was verdwenen, maar hij leefde voort als rituele dans bij plechtige ceremonies. Ook het privilege dat alleen hoogleraren hadden en dat inhield dat zij hun geschilderde portret in de senaatskamer of in de faculteitskamer mochten laten ophangen, getuigde van de bijzondere status die de hoogleraren behielden. Die portrettengalerij symboliseerde dat zij toch nog op een of andere manier de kern van de universiteit uitmaakten.

Toen Wattel meedeelde welke functies en bevoegdheden van de senaat door welk gremium waren overgenomen, erkende hij dat één functie van de senaat niet door andere gremia overgenomen had kunnen worden, namelijk de senaat als trefpunt voor velen. Natuurlijk vervulden ook de Krans en de Krans van Professorendames deze functie en zij zouden dat blijven doen, maar het was toch ook een van de aantrekkelijke kanten van de senaatsvergaderingen dat collega's elkaar daar ook over zaken konden spreken die niet op de agenda stonden. Wattel kon echter melden dat de besturen van de Krans en de Krans van Professorendames plannen maakten voor de oprichting van een 'faculty club' naar buitenlands voorbeeld, als een trefpunt voor alle leden van het wetenschappelijk korps en hun gasten:

Iedereen die aan een vergelijkbare buitenlandse universiteit is geweest, of die buitenlandse gasten aan deze universiteit heeft ontvangen, is getroffen door de grote achterstand die onze universiteit heeft door het ontbreken van een dergelijk ontmoetingscentrum. Zowel voor de samenhang binnen deze universiteit door de bevordering van de interne informele contacten als voor de bevordering van de internationale contacten waaraan deze universiteit steeds armer wordt, hoop ik van ganser harte dat wij met vereende krachten een dergelijke ontwikkeling op gang zullen kunnen brengen.¹⁸

Het is er – tot op de dag van vandaag – niet van gekomen.

Het protocol mocht dan wel gehandhaafd worden, niet elke hoogleraar hield zich daaraan, uit onvermogen, onwil of principe. De hoogleraar Isaac (Ies) Lipschits, die in 1970 aantrad als de eerste hoogleraar contemporaine geschiedenis, heeft bijvoorbeeld nooit een oratie gehouden, terwijl er toch aanleiding genoeg was om de academische gemeenschap uit te leggen wat hij verstond onder ‘contemporaine geschiedenis’. Lipschits had kort na zijn komst naar Groningen (hij kwam uit Israël) een voordracht gehouden voor het Nederlands Historisch Genootschap, over de ontwikkeling van de Nederlandse politieke partijen, en dat was naar verluidt zo’n saai en oppervlakkig verhaal geweest dat het na afloop muisstil bleef. Lipschits heeft zich toen verbolgen van de historische wereld afgekeerd en ook geen oratie gehouden om zich een tweede afgang te besparen. Waar hij goed in was, dat was in het organiseren van politieke debatten (bijvoorbeeld het befaamde verkiezingsdebat tussen Den Uyl en Hans Wiegel in oktober 1972 in het congrescentrum Het Tehuis) en in het opbouwen van het Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen. Hij was geen onderzoeker, maar een documentalist – zij het wel een dure. Dat hij geen oratie heeft gehouden, hoeven wij echter niet te betreuren.

Oraties werden gepubliceerd, in de regel. Maar terwijl de bèta’s een oratie niet echt als een wetenschappelijke publicatie zagen en er hooguit een eenvoudige uitgave van maakten, slechts bestemd voor vrienden en bekenden, beschouwden hoogleraren in de hoek van de letteren een oratie als een serieuze bijdrage aan de wetenschap, waar ze soms veel werk van maakten. De oratie van de nieuwe hoogleraar vroegmoderne geschiedenis E.H. (Edzo) Waterbolk over Erasmus en Rudolf Agricola neemt een ereplaats in onder zijn publicaties, en zijn collega voor moderne geschiedenis E.H. (Ernst) Kossmann had het nodige onderzoek gedaan voor zijn oratie over de verlichtingsdenker Elie Luzac. Sommige oraties of openbare lessen beleefden zelfs meerdere drukken. Het was al opvallend dat de oratie van de filosoof Ger Harmsen onder de titel *Natuur, geschiedenis, filosofie* (1974) een keer herdrukt moest worden, maar de kroon werd wel gespannen door de lector inleiding in de wijsbegeerte Lolle Nauta, wiens boekje over Marcuse in 1969 een vijfde druk beleefde.¹⁹ Dat lag natuurlijk meer aan het onderwerp dan aan wat Nauta erover zei, maar het blijft opmerkelijk.

Wie wel een oratie hield, droeg daarbij een toga (lectoren droegen bij hun openbare les géén toga).²⁰ Maar er waren hoogleraren die weigerden in toga te verschijnen en die het liever hielden bij een net pak. De eerder geciteerde hoogleraar dialectische en Oost-Europese filosofie Harmsen droeg bij het uitspreken van zijn oratie op 26 november 1974 geen toga maar een donker fluwelen pak. Hij deed dat uit principiële overwegingen, want naar zijn mening diende de hele wetenschappelijke staf bij plechtigheden een toga te dragen. De nog bestaande scheidslijnen tussen hoogleraren, lectoren en

wetenschappelijke medewerkers vond hij kunstmatig en ondemocratisch. Die weigering om een toga te dragen baarde nogal wat opzien. W.F. Hermans, die Groningen al verlaten had maar *Onder professoren* nog moest publiceren, kon het niet laten om in *Het Parool* onder het pseudoniem Age Bijkaart een flauw stukje te schrijven waarin hij de spot dreef met het grijsfluwelen pak en er een manchesterpak en donkerrode coltrui van maakte.²¹

Belangrijker dan het recht om een toga te dragen was dat bepaalde functies in de universiteit nog steeds voor hoogleraren gereserveerd waren. Alleen zij kwamen in aanmerking voor de functies van rector magnificus en decaan van een faculteit, alleen zij konden voorzitter van een vakgroep worden en alleen zij hadden het ‘jus promovendi’, het recht om (nu namens het college van decanen) het doctoraat uit te reiken. Daarmee waren zij belangrijke poortwachters voor de wetenschap, en in zoverre een met succes afgerond proefschrift een voorwaarde was voor een academische functie, behielden de hoogleraren op deze wijze greep op het wetenschappelijke voetvolk. Overigens werd over nut en noodzaak van een promotie in de jaren zeventig heel verschillend gedacht. De universiteit gaf zelf het slechte voorbeeld door af en toe hoogleraren te benoemen die niet gepromoveerd waren en dat ook niet van plan waren dat te doen. Gerrit Jan van den Berg werd in 1968 hoogleraar planologie en demografie, en hield een jaar later een oratie over ‘Kritieke ruimtelijke ordening: kritische planologie’. Maar hij was niet gepromoveerd. Hij ging de rest van zijn loopbaan door het leven als prof.dr. Van den Berg en schijnt er niet onder geleden te hebben. Ook prof.mr. Ch.J.H. Brunner, die in 1973 hoogleraar burgerlijk recht werd en op 27 november van dat jaar zijn oratie uitsprak over ‘Aansprakelijkheid naar draagkracht’, was niet gepromoveerd. Hij kwam uit de advocatuur en had allerlei belangrijke functies vervuld, bijvoorbeeld in de raad van toezicht van de Orde van Advocaten, en voelde zich niet de mindere van de collega’s die wel gepromoveerd waren. Bovendien deden sinds jaar en dag juristen alsof de meester-titel die ze voerden gelijkwaardig was aan de doctorstitel – wat natuurlijk niet zo was, maar dat was iets voor scherp-slijpers.²²

Er waren ook tal van medewerkers, zelfs met een vaste benoeming, die niet inzagen waarom zij zouden moeten promoveren of publiceren. Voor een vaste aanstelling was een promotie geen vereiste en een promotie leidde niet automatisch tot bevordering naar een hogere rang. Waarom dan al die moeite om een onderzoek te doen en de resultaten daarvan aan anderen mee te delen? Een van de medewerkers van Harmsen – hij noemde geen namen, maar het was Jos Lensink – zei hem in zijn gezicht dat het voldoende was wanneer hij iets begrepen had. ‘Het loonde dan de moeite niet dit te publiceren, want er waren toch te weinig mensen die zijn gedachtegang zouden kunnen volgen.’²³ Vaak genoeg was het echter puur onvermogen om iets systematisch uit te zoeken en het dan op een samenhangende manier op te schrijven. Legio zijn de verhalen over medewerkers die er alleen met de grootste moeite, en na meer dan eens een sabbatical te hebben gekregen, in slaagden een proefschrift te voltooien – om vervolgens met pensioen te gaan. Het was dan ook volkomen tegen de tijdgeest – of misschien kondigde hij juist een andere tijd aan – dat rector magnificus Janssen in 1977 waarschuwde tegen het moderne snobisme om wetenschappelijke competitie en de ambitie om te promoveren te veroordelen als iets minderwaardigs. Natuurlijk moest men waken voor overhaaste publicaties, maar op zichzelf idealistische termen als be-

zonnenheid of diepgang mochten geen excuus worden voor een onaanvaardbaar lange promotieduur. Janssen was dan ook blij dat in het kader van de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs de promotieduur zou worden teruggebracht tot drie à vier jaar. 'Een promotie is geen levenswerk, maar een proeve van bekwaamheid voor hen die willen bewijzen de wetenschap inderdaad te kunnen bedrijven.'²⁴ Voor wie hoogleraar wilde worden, zag hij het liefst nog een extra bewijs van bekwaamheid ingevoerd, een soort *Habilitation*, dat in Duitsland al werkte als professorenexamen. Een landelijke commissie zou daarover dan een oordeel moeten uitspreken. Het is er niet van gekomen.

DE PROFESSOR IS NOG STEEDS EEN MAN

Kommandeur vond het geen goed idee om studenten mee te laten beslissen over de aanstelling van een nieuwe hoogleraar. Zij kwamen juist naar de universiteit 'om iets van zo'n man te leren'. Hij ging er kennelijk van uit dat een hoogleraar een man was. Hij zal er geen moeite mee hebben gehad dat ook vrouwen hoogleraar waren, maar er waren in Groningen maar zo weinig vrouwelijke hoogleraren dat zij de uitzondering waren die de regel bevestigden: de professor is een man.

In 1967, toen Kommandeur zich over de werving van hoogleraren uitsprak, zaten er maar heel weinig vrouwen in de Groningse senaat. Elizabeth Visser was hoogleraar oude geschiedenis sedert 1947 en had buiten haar eigen kring bekendheid verworven als prorector (prorectrix, zo men wil) van 1963 tot 1964. Ook was zij degene die het lustrumboek van 1964 had geredigeerd, *Universitas Groningana*. Zij bleef lang ongetrouwd, tot zij in 1974, twee jaar voor haar emeritaat, in het huwelijk trad met haar collega de jurist E.H. (Eddy) s'Jacob, wiens naam al vaak gevallen is. Sindsdien liet zij zich 'mevrouw s'Jacob' noemen. Stevig gearmd liepen zij door de stad en werden zo op latere leeftijd nog een bekende verschijning. In die jaren werd zij alsnog lid van de Krans van Professorendames, waarvoor ze in 1952 nog bedankt had.²⁵ Op het Klassiek Instituut in de Pelsterstraat had zij de bijnaam Mater et Regina (Moeder en Vorstin). Ook wie maar af en toe op dat instituut kwam, zag haar halverwege de ochtend met de medewerkers en assistenten zitten in de kleine koffiekamer rechts naast de voordeur, iedereen op een stoel tegen de muur en middenin een tafel met daarop koffie en een koektrommeltje met hernhuttertjes. Daar zat ze als een moeder, als hoofd van een gezin, en tegelijk als een vorstin te midden van haar onderdanen. Maar in de jaren zeventig was niet iedere student meer zo onder de indruk van haar geleerdheid. Haar doctoraalcollege over mysteriegodsdiensden in het Romeinse Rijk trok heel wat geschiedenisstudenten, vooral degenen – het waren er nog maar weinig – die in cultuurgeschiedenis geïnteresseerd waren, maar de jongerejaars waren wel eens flauw van de precieze genealogie van alle Seleuciden, een van haar favoriete onderwerpen. Toen s'Jacob-Visser in 1976 met emeritaat ging en opgevolgd werd door de Leidse classicus Marinus Wes bleek die op een heel wat hoger intellectueel niveau onderwijs te kunnen geven en meer studenten aan te spreken.

In 1966 kreeg Visser in de senaat gezelschap van de eveneens ongetrouwde Wilhelmina Bladergroen, die toen, ondanks het feit dat haar proefschrift maar niet af kwam, van lector in de kinderpsychologie bevorderd werd tot hoogleraar in de opvoedkunde

97 Wilhelmina Bladergroen tijdens haar afscheid op 21 november 1978. Fotograaf Jan Fokkema. Zij is in gesprek met rector magnificus prof.dr. Jan Borgman.

van het afwijkende kind. Het jaar daarna werd Aafje Vos, tot dat moment lector algemene chemie, benoemd tot hoogleraar structuurchemie, wat zij bleef totdat zij in 1983 trouwde met de latinist Engels en met hem meeging naar Utrecht. Ten slotte volgde in 1969 de bevordering van de kleine A.N. (Annie) Zadoks-Josephus Jitta van buitengewoon tot gewoon hoogleraar klassieke archeologie.

Pas halverwege de jaren zeventig – maar toen bestond de senaat niet meer – kreeg dit handjevol vrouwelijke hoogleraren gezelschap van andere vrouwen. Marianne Maaskant-Kleibrink, een in Leiden gepromoveerde archeologe, volgde in 1976 Zadoks-Josephus Jitta op als hoogleraar klassieke archeologie.²⁶ Het jaar daarop kreeg Amy van Marken, de onvermoeibare, boomlange ambassadeur van de Scandinavische literatuur in Nederland, eindelijk haar bevordering tot hoogleraar Scandinavische taal- en letterkunde. Ze had er lang op moeten wachten. Al sinds 1954 doceerde zij aan de Groningse universiteit, eerst met een leeropdracht, vanaf 1956 als lector. Maar ze promoveerde pas in 1970, en wel in Gent, op het proefschrift *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. Ondanks beloften van de faculteit dat zij na haar promotie ‘linea recta hoogleraar zou worden’, duurde het nog tot 1976 voor de benoeming afkwam. Ze was toen al 64 jaar oud. Zelf verbaasde ze zich er eigenlijk over dat ze uiteindelijk hoogleraar was geworden:

Ik heb daar nooit bewust naar toegewerkt. Ook heb ik niet die extreem-wetenschappelijke ambitie gehad. Het ging me erom de Scandinavische letterkunde en cultuur in Nederland te introduceren. Omgekeerd heb ik, als me daartoe de gelegenheid werd geboden, Nederlandse literatuur en cultuur voor Scandinaviërs toegankelijk gemaakt.²⁷

Dat eerste klopte. Hamsun maakte bijvoorbeeld in de jaren zeventig een revival door in

Nederland dankzij de inzet van Amy van Marken. Ze vertaalde zijn werk en schreef in 1977 een biografie van hem. Maar aan het tweede – Nederlandse letterkunde daar waar mogelijk in de Scandinavische landen promoten – schortte het wel eens. In 1967 vroeg het Nobelcomité van de Zweedse Academie van Wetenschappen haar om advies over het oeuvre van de Nederlandse schrijver Simon Vestdijk, die al vele jaren voor de Nobelprijs voor de Literatuur aanbevolen werd en wiens kandidatuur steeds aangehouden was (aangehouden, niet afgewezen). In plaats van een krachtig pleidooi te houden voor de kandidatuur van de grootste levende auteur van Nederland schreef Van Marken een zuinig en eenzijdig rapport, waarin ze voor de poëzie van Vestdijk steunde op een uitgesproken negatieve beoordeling van de oude hoogleraar Nederlands in Amsterdam Garnt Stuiveling. Die had vanwege een kritische recensie die Vestdijk ooit van een van zijn boeken had geschreven nog een appeltje te schillen met de grootmeester, en Van Marken had hem nooit in de advisering mogen betrekken.²⁸

Van een heel ander kaliber (en temperament) was de Noorse filosofe E.M. (Else) Barth, die in 1977 hoogleraar analytische wijsbegeerte werd.²⁹ Schonken Visser en Van Marken al wel regelmatig aandacht aan de rol van vrouwen in de geschiedenis en de cultuur, Barth thematiseerde de maatschappelijke positie van de vrouw (en de man) op een veel fundamentele wijze. Zij was een vooraanstaand filosofe, een expert op het terrein van de logica en de argumentatietheorie. Zij was in 1971 bij Gabriël Nuchelmans in Leiden gepromoveerd op de logica van de lidwoorden in de traditionele filosofie, was in het-

98 Else M. Barth, hoogleraar analytische wijsbegeerte van 1977 tot 1993, tijdens het geven van college. Fotograaf Karel Zwaneveld. Op het bord een uitspraak van John Stuart Mill.

zelfde jaar lector in de logica geworden in Utrecht en in 1978, kort na haar benoeming in Groningen, gekozen tot lid van de Afdeling Letterkunde van KNAW. Met haar had men in Groningen niet alleen een prominent filosoof, maar ook een felle en feministische collega binnengehaald. Een van de eerste colleges die ze gaf ging over 'het seksistische paradigma in de wijsbegeerte' en trok ook studenten van andere faculteiten.³⁰ Keer op keer legde Barth de verborgen denkwijzen bloot die een publieke rol voor de vrouw in de weg staan. Zij verzette zich bijvoorbeeld tegen het makkelijke gebruik van het lidwoordje 'de' in een uitdrukking als 'de vrouw', die suggereert dat er iets wezenlijks over vrouwen gezegd wordt, terwijl in werkelijkheid de verschillen tussen vrouwen onderling immens zijn.³¹ Het was haar fundamentele overtuiging dat er in filosofische en levensbeschouwelijke systemen soms overeenkomstige formele denkmodellen terug te vinden zijn die in belangrijke mate het menselijk gedrag bepalen en ze zag het als haar taak om die denkmodellen boven water te krijgen en eventueel te elimineren.³² Maar haar verhouding met de vrouwenbeweging was ambivalent. Zo zag ze Dolle Mina vooral als een truc van de dominante mannelijke cultuur om vrouwen in toom te houden, en haar kwalificatie van vrouwenstudies als 'de universitaire MMS' is haar niet door al haar seksegenoten in dank afgenomen.³³

Al met al lijkt het beeld niet heel erg positief: drie nieuwe vrouwelijke hoogleraren in tien jaar is niet veel. Het beeld wordt wel iets positiever als we ook de lectoren meetellen: in 1968 A.M. (Alida) Bos voor inleiding in de rechtswetenschappen bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen, in 1969 M.C. (Madeleine) Sergant voor symbolische logica, in 1974 G.M. (Trudy) van Asperen voor sociale ethiek, in 1977 Ruth Curtain voor wis-kunde en eveneens in 1977 Hannie Singer-Dekker voor strafrecht (al deze lectoren werden, met uitzondering van Sergant, die al na een paar jaar terugkeerde naar Leuven, in 1980 automatisch bevorderd tot hoogleraar). Toch waren er in 1977 op de 228 gewone hoogleraren en 154 lectoren dus maar vier hoogleraren (Vos, Maaskant-Kleibrink, Van Marken, Barth) en vier lectoren, dat is respectievelijk 1,75 en 2,5 procent. Groningen telde in dat jaar 4423 vrouwelijke studenten op een totaal van 14.698 studenten, en dat is 30 procent. Het verschil in percentages moet toch iemand zijn opgevallen.

Niettemin, er was iets in gang gezet. De tweede feministische golf, in Nederland onder andere gedragen door Dolle Mina, maakte op de Groningse universiteit aanvankelijk nog maar weinig los. Tijdens de Maagdenhuisbezetting in 1969 zagen voorvrouwen als Dunya Verwey en Selma Leydesdorff dat het vooral de mannelijke studenten waren die het woord voerden, terwijl de vrouwelijke studenten de broodjes smeerden. Dat accepteerden ze niet langer. Bij de bezettingen in Groningen gebeurde hetzelfde, terwijl hier niemand daarover vragen stelde. Rond het midden van de jaren zeventig kwam er echter iets opzetten wat zou uitmonden in vrouwenstudies. Aanvankelijk kwam de aandacht voor vrouwen in heden en verleden vooral voort uit de groeiende belangstelling voor sociale geschiedenis en verontwaardiging over de actuele achterstelling van vrouwelijke arbeiders in het productieproces. Bij sociologie opereerde sinds 1974 een actieve projectgroep vrouwenarbeid, die geheel gedomineerd werd door CPN-sympathisanten, maar wel onder verantwoordelijkheid stond van de fel door de communisten bestreden Ger Harmsen. Deze projectgroep, die er in het begin geen been in zag om een onderzoek naar toestanden op Friese confectieateliers uit te laten monden in actieve steun aan stakingen voor hoger loon, kreeg in 1976 mede dankzij Alida Bos, die

op dat moment decaan was van de Subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen, een eigen docent, Helena Berends, een econometriste.³⁴

Ook op andere faculteiten en afdelingen waren min of meer spontaan vrouwen-groepjes ontstaan, zoals bij geschiedenis en andragologie. De werkgroep 'Vrouwengeschiedenis', die in 1974 voor het eerst bij elkaar was gekomen, trad in 1977 naar buiten met de bundel over kiesrecht en vrouwenarbeid, die de neerslag vormde van een werkcollega die de medewerker voor nieuwste geschiedenis drs. G. Taal op verzoek van enkele studenten had geleid.³⁵ De vrouwenwerkgroep andragogiek nam in oktober 1977, in samenwerking met bureau Studium Generale, het initiatief voor een reeks van vier voordrachten over 'Vrouw en universiteit', waaraan onder anderen de theologe Trudy van Asperen haar medewerking verleende. Onderwerpen die aan de orde

kwamen waren de Amerikaanse 'women studies', de feministische theologie, en menstruatie ('Wat vinden vrouwen ervan?'). Op een van de avonden, dinsdagavond 11 oktober, was er een soort markt ingericht waar allerlei vrouwengroepjes zich presenteerden, maar waar ook de vrouwenboekhandel Xantippe uit Amsterdam, zijn waar aan de vrouw kon brengen.³⁶ Ruim een jaar later, begin 1979, maakte het bureau Studium Generale de balans op van het werk op het gebied van vrouwenstudies sinds 1975. Het organiseerde een reeks lezingen over 'Vrouw en arbeid' en Inge de Wilde, de secretaris van het bureau, schreef een boekje over de studietijd van Aletta Jacobs in Groningen, dit vooral naar aanleiding van het feit dat Aletta Jacobs honderd jaar daarvoor, op 8 maart 1879 in Groningen was gepromoveerd.³⁷ Ook organiseerde Studium Generale ter gelegenheid van het universitaire lustrum van 8 maart tot 6 april 1979 een tentoonstelling over Aletta Jacobs (nog steeds in de toren van het Academieggebouw). Kortom, er begon toch iets te veranderen in Groningen en de traditionele rolpatronen, ook in de universiteit, waren niet meer zo vanzelfsprekend als ze geweest waren. In 1979 vond voor het eerst een discussie plaats over de wenselijkheid van een kinderdagverblijf aan de universiteit en de universiteitsraad stelde een emancipatiecommissie in die een nota over vrouwenemancipatie aan de universiteit moest voorbereiden.³⁸ Maar van expliciete pogingen, hoe pril ook, om het aantal vrouwelijke docenten op het niveau van de hoogleraren gelijk te trekken met het aantal mannen was nog geen sprake. Het paternalisme van de oude universiteit had afgedaan, maar niet de mannelijke dominantie.

99 Affiche voor de tentoonstelling over Aletta Jacobs in het Universiteitsmuseum, 1979. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

BESLUIT

Zo was de positie van de hoogleraren in de jaren zeventig onderhevig aan tegenstelde krachten. Aan de ene kant de ontmanteling van hun voorheen bijna onaantastbare privileges. Het sluitstuk daarvan was wel dat per 1 januari 1980 alle lectoren de rang van professor kregen en dat nieuwe hoogleraren voortaan in de salarisschaal van de vroegere lectoren werden benoemd.³⁹ Alleen bij zware posten, als de hoogleraar een groot laboratorium leidde of bepaalde bestuurlijke taken op zich nam, werd de betreffende hoogleraar in de oude hooglerarenschaal gesalarieerd (salarisschaal 154 BBRA). Ook ging de leeftijd waarop hoogleraren met emeritaat gingen van 70 naar 65 jaar. Voorheen konden ze op die leeftijd met emeritaat, maar hoefden ze dat niet. Overigens was ‘emeritaat’ (een hoogleraar spreekt niet van ‘pensioen’, dat is iets voor gewone werknemers) een rekbaar begrip. Oud-hoogleraren, ook als ze een afscheidsrede hadden gehouden, behielden nog gedurende vijf jaar het jus promovendi en kregen, in tegenstelling tot de andere oud-personceelsleden, uitnodigingen voor het bijwonen van alle academische plechtigheden. Velen maakten daar graag gebruik van en het niveau van menige promotieplechtigheid is verhoogd doordat een van de opposenten een emeritus hoogleraar was die alle tijd had gehad om het voorliggende proefschrift eens nauwkeurig te lezen.

Aan de andere kant bleven de oude rituelen intact en kregen de hoogleraren in de praktijk toch weer de sleutelrol in het academisch bedrijf. Zij moesten het goede voorbeeld geven, zij moesten nieuwe projecten starten, zij moesten daarvoor het geld binnenhalen en zij moesten de cruciale bestuurlijke functies vervullen. Ook beslisten zij of een proefschrift van voldoende kwaliteit was om de promovendus tot de rangen der doctoren te laten toetreden. Ten slotte waren er in de jaren zeventig onder de hoogleraren nog heel wat indrukwekkende persoonlijkheden te vinden die een gezicht gaven aan een verder zo warrige tijd, mensen als Lolle Nauta, Ernst Kossmann, Jan Kommandeur, Hans Wijnberg, Piet van Strien, Wim Hofstee, Bert Röling, Adam van der Woude, Joop Bouma, Enno Mandema, E.H. s’Jacob en Tjalling Waterbolk. Net als vóór 1970 draaide het uiteindelijk om de hoogleraren en in de herinneringen van de achtereenvolgende studentenlichtingen domineerden toch weer de beelden van de hoogleraar. Wie in die tijd decaan was geweest of gewoon lid van het college van bestuur, werd snel vergeten. Niets is immers zo vergankelijk als bestuurlijke roem. Maar het optreden van sommige hoogleraren staat oud-studenten nog helder voor de geest.

17 HET VERVLOGEN VISIOEN VAN SNIJDERS

De geslaagde lustrumviering van 1964 bracht de senaat ertoe zo'n feest niet alleen te houden als de universiteit vijftig of honderd jaar ouder was geworden, maar elke vijf jaar. Zo'n lustrum, aldus rector magnificus Sniijders in juni 1969, was bij uitstek een gelegenheid 'om te bevestigen, dat wij bij elkaar horen, dat er toch zoiets als gemeenschap bestaat onder mensen'.¹ Dit was een favoriet thema van Sniijders. Als animator van de democratiseringsbeweging in Groningen streefde hij er voortdurend naar mensen 'bij elkaar' te brengen en ze 'tot elkaar' te laten komen, of dat nu bij psychologie was, bij de oprichting van de *Universiteitskrant* of tijdens de voorbereiding van de Tussentijdse Bestuursvorm. Al in zijn rectorale rede van september 1968 had hij dat visioen van één grote academische gemeenschap onder woorden gebracht:

De visie op docenten en studenten als één academische gemeenschap, *universitas studentium et docentium*, is niet een vervlogen, romantisch ideaal, maar een moderne functionele gedachte. Wat hen [die studenten en docenten] samenbindt is niet het gezamenlijk belang tegenover overheid en burgerij, zoals in de Middeleeuwen, niet het gemeenschappelijk standsbef, maar wel de ene wetenschap, die dezelfde is of men haar doceert of studeert, dezelfde naar inhoud, maar vooral naar denkmanier.²

Driekwart jaar later wilde Sniijders die 'universitas' dus nog eens beleven bij de viering van het 355-jarig bestaan van de universiteit. Zeker gezien de roerige tijden die de universiteit doormaakte, was er alle reden om dat gevoel van verbondenheid nog eens te bevestigen.

De lustrumviering van 1969 volgde het vaste stramien van voorgaande lustrumvieringen. Hoogtepunt was op 27 juni 1969 de plechtige bijeenkomst van de senaat in de Nieuwe Kerk, met de redevoering van de rector, hierboven aangehaald, en de uitreiking van de eredoctoraten, alles omlijst door het muzikale optreden van koor en orkest van Bragi. In zijn rede keek Sniijders terug op de lustrumviering van 1964. Wie dat doet, zei hij, 'zal met mij vinden dat het veel langer geleden lijkt dan vijf jaar'. Dat feest werd destijds in een heel ander klimaat gevierd, in een heel andere wereld:

Een wereld waarin hoogleraren leraarden, en studenten luisterden, waarin de wetenschappelijke staf nog geen stem had en het 'overige personeel' zelfs nog geen gezicht had, een wereld waarin alles in vaste en vertrouwde kaders verliep, een aparte academische wereld waarin het rumoer van de buitenwereld maar heel gedempt binnendrong.³

Dat alles was in 1969 lang verleden tijd, aldus Sniijders. Hij overdreef wel wat, want de relatie tussen universiteit en maatschappij was ook in 1964 al volop in discussie geweest, maar het gehoor in de Nieuwe Kerk begreep goed wat hij bedoelde.

In drie begrippen vatte Snijders samen wat er sinds 1965 was veranderd. Allereerst 'schaalvergroting', de geweldige toename van het aantal studenten en de eveneens geweldige uitbreiding van het personeelsbestand van de universiteit. Vervolgens 'participatie', dat wil zeggen het verlangen om niet geleefd te worden, maar om zelf betrokken te worden bij beslissingen die in en over de universiteiten worden genomen. Snijders gaf het voorbeeld van de ruimtelijke ordening van de universiteit. Toen rond 1960 het besluit viel de universiteit te concentreren op drie, later vier plekken (het driekernenplan), was daar in de senaat en het college van rector en assessoren niet een keer over gesproken, terwijl er anno 1969 uitvoerig gediscussieerd werd over de plannen met betrekking tot de hortusbuurt en het Harmonieterrein. Als laatste kernbegrip voerde Snijders 'democratie' op, waarin het over de verdeling van de macht binnen de universiteit gaat. Het besef was doorgebroken dat na de staat ook de samenleving gedemocratiseerd moest worden en dat in het gezin, de kerk, het bedrijf en de universiteit democratische verhoudingen moeten gaan heersen. Want democratie was niet zomaar een bepaalde politieke regeling, maar de verwerkelijking van een menselijk ideaal, namelijk het ideaal van gelijkberechtiging en gezamenlijke besluitvorming.

Na deze lustrumrede volgde de uitreiking van de eredoctoraten, vier in getal: aan de dichter-theoloog ds. J. Wit, de Leuvense jurist A. Dekkers, de Poolse kunsthistoricus en Rembrandtkenner Jan Białostocki en de Amsterdamse econometrist P. de Wolff. 's Avonds was er een galabal in het Academiegebouw, georganiseerd door de Contractus (de gezamenlijke gezelligheidsverenigingen). Verder waren er twee tentoonstellingen samengesteld, een over de werkzaamheden van de universiteit en een tweede over de kunst die door de leden van de universitaire gemeenschap was gemaakt. Een week daarvoor was er al een feest geweest in De Harmonie, met dans, cabaret en 'allerhande vermakelijkheden'.

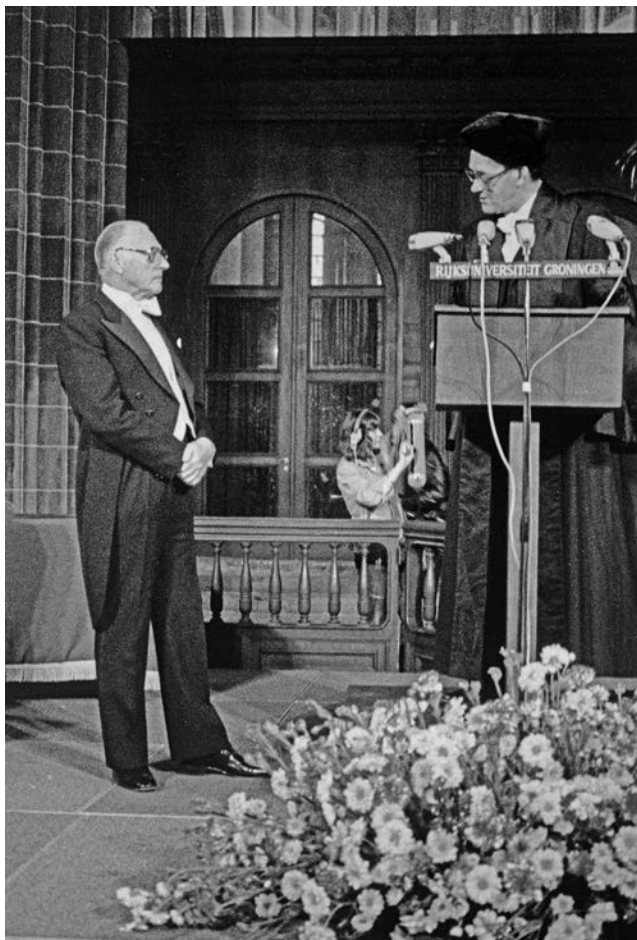
In 1974 werd het volgende lustrum gevierd, en wederom was de situatie in de tussenliggende jaren zo ingrijpend veranderd dat het vorige lustrum veel langer geleden moet hebben geleken dan die luttele vijf jaren. De droom over de ene academische gemeenschap, allen geschaard rond het kampvuur van de wetenschap, had de democratisering van de universiteit niet overleefd. De strijd over de invoering van de Tussentijdse Bestuursvorm en daarna de WUB had diepe wonden geslagen en de harde oppositie van de GSB in de universiteitsraad had voor een bij tijd en wijle zeer grimmige sfeer in de universiteit gezorgd. Ook de herstructurering volgens Posthumus had tot heftige discussies geleid, waarvan de uitkomst nog ongewis was. En ten slotte sprak in 1974 een rector, Wattel, die de universiteit beschouwde als een professionele organisatie, een doelorganisatie waarin de stem van de deskundigen, zijnde de hoogleraren, weer zwaarder moest meetellen in de besluitvorming dan die van de studenten (behalve op het hoogste bestuursniveau, waar ook de professionele deskundigheid van de hoogleraren niet zo telde en juist de rol van bestuurders, die wisten hoe een organisatie geleid moet worden, groter moest zijn). Het visioen van Snijders, een leefgemeenschap met gelijkwaardige deelnemers, zo had Wattel bij meer dan een gelegenheid laten weten, berustte simpel op een misverstand. Voor deze rector, die op vrijdag 28 juni 1974 de lustrumrede uitsprak, was het verleden geen bron van inspiratie.

Voor de viering van het 360-jarig bestaan had een lustrumcommissie weer een uitgebreid programma samengesteld, met open dagen van verschillende instituten, een

spetterend feest voor drieduizend personen in het nog niet officieel geopende Cultuurcentrum De Oosterpoort (met optredens van Liesbeth List, Louis van Dijk, Boy Edgar en het Resistentieorkest) en voetbalwedstrijden tussen teams van de verschillende faculteiten (gewonnen door de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen). Bijzonder was de internationale filmweek die Studium Generale had georganiseerd en die op 24 juni werd geopend met de vertoning van de film *De Postwissel* van de Senegalese cineast Ousmane Sembène. Door het vertonen van deze en andere nogal maatschappijkritische films betrad Studium Generale geheel nieuwe paden (tot dat moment had het bureau eigenlijk alleen lezingen georganiseerd).⁴ Maar het officiële hoogtepunt was de openbare zitting van het college van decanen (niet meer de senaat) en de uitreiking van een eredoctoraat aan de bioloog Chr.G. van Leeuwen, die zijn sporen verdiend had op het terrein van de natuurtechniek. De lustrumrede van rector magnificus Wattel was dit keer verre van feestelijk. In *NRC Handelsblad* noemde de onderwijsredacteur J. van Spaandonk de toon van de rector 'bits' en liet hij uitkomen dat Wattel de rede had gebruikt om 'lucht te geven aan zijn opgekropte ergernis', vooral over de vele en uiteenlopende, zo niet tegenstrijdige verlangens die groepen in de samenleving hadden ten aanzien van de universiteit.⁵ Jaar in, jaar uit steeg het aantal studenten, maar geen enkele instantie, ook het rijk niet, deed een serieuze poging om de studentenstroom zo te kanaliseren dat de universiteit die toestroom aankon en dat de studenten een goede keuze maakten. De universiteit stond nu echt 'op een kruispunt van wegen', er moesten er keuzes gemaakt worden welke kant het verder op zou moeten gaan, want niet alle verlangens van de verschillende groeperingen konden verenigd worden. Er moest bijgestuurd worden en Wattel kon alleen maar hopen, tegen beter weten in, dat dat zou gebeuren 'op basis van menselijke saamhorigheid en verdraagzaamheid, die voor elke democratische samenleving onmisbaar zijn'.⁶

In 1979 was er alweer een lustrum en ook dit keer pakte de universiteit flink uit.⁷ De lustrumcommissie onder leiding van het hoofd voorlichting en publiciteit, mr. Kroeb, maakte begin juni bekend welk programma men had uitgedacht: tussen 6 en 23 juni hielden allerlei universitaire instellingen open huis, er vond op 8 juni een voetbalwedstrijd plaats tussen de kroondocenten en het college van bestuur, op 12 juni hield Klaas-Wybo van der Hoek een lezing over 'De matheid en de mattenklopper. Culturele ontwikkelingen in de jaren zestig en zeventig', en er waren verschillende tentoonstellingen te bezichtigen. De ene ging over neogotiek in Nederland (mede ter gelegenheid van het symposium 'Bourgondië in de Noordelijke Nederlanden', dat werd gehouden bij het afscheid van de hoogleraar middeleeuwse geschiedenis A.G. Jongkees), de andere had Nobelprijswinnaar Frits Zernike tot onderwerp. Natuurlijk waren er ook feesten. Op woensdag 13 juni waren er 'vermakelijkheden' op de Grote Markt met Kees van der Hoef, de School voor Dans en Beweging en een schermvereniging, en 's avonds optredens van de studentenmuziekgroep *The Scrum* en de rockband *Bintangs*. Op 14 en 15 juni stond een feestavond in Cultuurcentrum De Oosterpoort op het programma, met onder ander optredens van opnieuw de pianist en trompettist Boy Edgar en de cabaretier Ivo de Wijs (bal na). Maar het hoogtepunt was de openbare zitting van het college van decanen op woensdagmiddag 13 juni in de Martinikerk, waar de eredoctoraten werden uitgereikt, aan de farmacologe Edith Bülbring en de schrijver Theun de Vries.⁸

100 De literator Theun de Vries ontvangt op 13 juni 1979 tijdens het lustrum van de universiteit een eredoctoraat in de letteren uit handen van zijn erepromotor prof.dr. E.H. Kossmann, hoogleraar geschiedenis na de middeleeuwen. In zijn laudatio prees Kossmann De Vries omdat deze van literatuur geschiedenis wist te maken en van geschiedenis literatuur (Jaarboek RUG 1979, 39-41). Overigens was Ger Harmsen met het idee gekomen om Theun de Vries een eredoctoraat te verlenen.

In zijn korte toespraak bij de opening van deze zitting van het college van decanen – ‘for the benefit of our foreign guests’ in het Engels! – ging rector magnificus Jan Borgman niet in op de actuele situatie waarin de Groningse universiteit zich bevond.⁹ Als hij het gedaan had, zou het zeker geen opwekkend verhaal zijn geworden. Van de hoop en het optimisme van 1969 was niets meer over; het visioen van een gedemocratiseerde academische gemeenschap zoals de idealistische Snijders dat had geschetst was vervlogen. De nuchter-zakelijke Borgman was er ook de man niet naar in die termen over de universiteit te praten. Weliswaar waren de spanningen die het universitaire leven in 1974 hadden geteisterd goeddeels geweken, maar de universiteit zat sinds enige tijd op de nullijn en zag zich feitelijk geconfronteerd met bezuinigingen. Bovendien zat in Den Haag een minister, Pais, die uitgesproken ideeën had over hoe de universiteit eruit zou moeten zien en die niet bereid leek de universiteiten veel inspraak te verlenen. Alle redenen om geen nieuwe visioenen of vergezichten te schetsen en maar te vertrouwen op de veerkracht van de Groningse universiteit, die tenslotte al eerder moeilijke perioden te boven was gekomen.

DE MARKT OP,
DE WERELD IN
(1980-2021)

INLEIDING

Terugzien op een zeer recent verleden is een hachelijke onderneming, omdat in meer dan één opzicht de afstand ontbreekt die nodig is voor het onderscheiden van enerzijds de minder belangrijke en anderzijds de ingrijpende, eventueel zelfs historische gebeurtenissen.

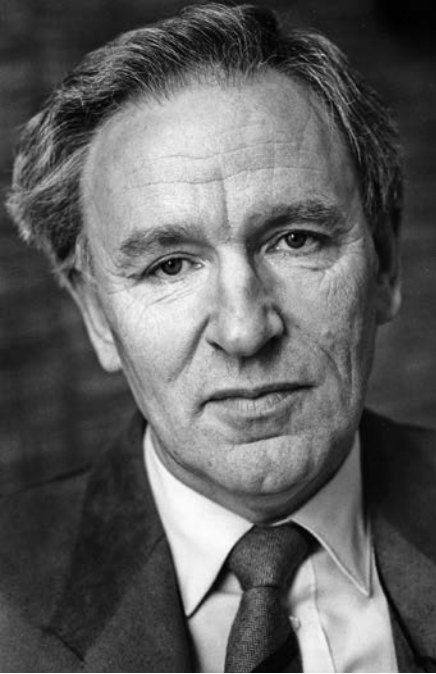
Aan het woord is hier rector magnificus L.J. (Louk) Engels, die op 6 september 1982 zijn eerste rectorale rede uitsprak bij de opening van het academische jaar. Engels, zelf mediëvist, had er moeite mee het jongste verleden van de universiteit te bespreken. Maar het hoorde er nu eenmaal bij en dus deed hij het.

Het moderne ongeduld vergt ook dat de historicus zijn schroom overwint om verlag te doen van het nog onvoltooide verleden. Die eis is ook wel te begrijpen. De eigen geschiedenis is voor de meeste mensen de enige geschiedenis die echt telt. Om te beoordelen hoe de universiteit er nu voor staat – en dat is toch mede de inzet van deze geschiedenis – is het ook onvermijdelijk om het meest recente verleden in ogenschouw te nemen. Maar het blijft lastig, zeker voor de tijd na de laatste eeuwwisseling, en wel om verschillende redenen. Er is voor de beschrijving van de geschiedenis van de afgelopen dertig à veertig jaar een overvloed aan bronnen – eerder te veel dan te weinig –, maar schifting heeft nog nauwelijks plaatsgevonden. Er is te weinig tijd verstreken om ook iets te kunnen zeggen over de langetermijneffecten van maatregelen; wat vandaag belangrijk lijkt, kan blijken morgen zonder veel betekenis te zijn geweest. Elke generatie, ook de huidige, heeft de neiging om te denken dat juist zij de meest dramatische of ingrijpendste fase in de geschiedenis van de universiteit meemaakt, en later blijkt dat dan meestal wel mee te vallen. Bij het beschrijven van de jongste geschiedenis van een instelling als een universiteit is ook het gevaar aanwezig dat die geschiedenis beschreven wordt vanuit het perspectief van het bestuur van de instelling, omdat die de meeste bronnen heeft geproduceerd en in de vorm van jaarboeken, jaarverslagen, beleidsnotities en foldermateriaal al een eerste ordening heeft aangebracht. Maar een universiteit valt niet samen met haar bestuur, zeker niet als belang wordt gehecht aan de patronen in het ruimere, informelere ‘academisch leven’, dat zich vaak onttrekt aan de invloed van het bestuur.

Toch laten zich wel enkele thema’s onderscheiden die de recente geschiedenis van de universiteit hebben gedomineerd. Na de roerige jaren zestig en zeventig volgde een periode waarin ook de keerzijden van de democratisering steeds meer aan het licht kwamen en waarin de benarde financiële positie van de overheid de universiteit dwong tot bezuiniging en heroriëntatie. De heroriëntatie ging twee kanten op: de universiteit gedroeg zich meer en meer als een bedrijf en ging als alle bedrijven de markt op, om stu-

dentente werven en onderzoeksgelden binnen te halen, en de universiteit trok de wereld in, zowel dichtbij als ver weg. Maar de markt bepaalde ook steeds meer het reilen en zeilen van de universiteit, met soms ongewenste resultaten, en de wereld kwam ook steeds nadrukkelijker de universiteit binnen, op manieren die soms niet voorzien waren en niet altijd even plezierig waren. Aan het begin van de jaren twintig van de huidige eeuw lijkt het tijd geworden voor opnieuw een heroriëntatie.

18 MAGERE JAREN (1980-1990)

101 Jan Borgman, hoogleraar sterrenkundige waarnemingstechniek van 1968-1988, rector magnificus van 1978-1981 en voorzitter van het college van bestuur van 1981-1988. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

‘De broekriem zal in de komende jaren moeten worden aangehaald.’ Leuker kon rector magnificus Jan Borgman het tijdens de opening van het academisch jaar op 1 september 1980 niet maken. Onder de titel ‘De universiteit en het doemdenken’ schetste hij in het kort de moeilijke situatie waarin de universiteiten in Nederland zich bevonden. Hij sprak niet alleen over de daling van de kwaliteit van het hoger onderwijs door de schaalvergroting en de democratisering, maar ook over de maatschappelijke problemen die zich in Nederland en de wereld opstapelden: de vastgeroeste arbeidsverhoudingen, de onbetaalbaar geworden lonen, de toenemende werkloosheid, de schaarser wordende grondstoffen, de bedreiging van het natuurlijk milieu en de dieper wordende kloof tussen ontwikkelde en onderontwikkelde landen. Volgens Borgman was het overduidelijk: in zo’n situatie zouden de universiteiten niet aan bezuinigingen ontkomen, en dat zou onvermijdelijk tot het verlies aan arbeidsplaatsen leiden, ook in het toch al door hoge werkloosheid getroffen Noorden. Op

veel coulance van de regering en het parlement in Den Haag hoefden de universiteiten daarbij niet te rekenen. De ervaringen opgedaan met de invoering van de tweefasenstructuur en de voorbereiding op de nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs hadden geleerd dat protesten en bezwaren van de universiteiten weinig effect sorteerden. ‘Of we het nu leuk vinden of niet: de stem van de universiteit heeft veel aan gezag verloren; de politieke partijen veroorloven zich onbeschroomd er een eigen mening op na te houden.’ De grote politieke partijen konden alleen belangstelling voor de universiteiten opbrengen als het om de studiefinanciering ging, of om de universiteit als hulpmotor voor de kwakkelende economie. ‘Al met al een gunstig klimaat voor neerslachtigheid en pessimisme’, aldus de rector, voor Nederland in het algemeen en voor de universiteit in het bijzonder.¹

Toch wilde Borgman niet toegeven aan dat doemdenken. 'Doe er niet aan mee', hield hij zijn publiek voor. 'Met durf, verbeeldingskracht en toewijding is het mogelijk de universiteit door de komende moeilijke jaren te loodsen en er versterkt uit te voorschijn te komen.'² Het kwam erop aan ook in slechte tijden de toekomst positief tegemoet te treden:

Als we bereid zijn de verwarrende periode vóór ons als een uitdaging onder ogen te zien, als we bereid zijn geïnspireerd op te komen voor het belang van de universiteit voor de samenleving, als we bereid zijn de universiteit mede gestalte te geven als speerpunt voor de oplossing van de huidige sociaal-economische problemen, dan mogen we de toekomst met vertrouwen tegemoet zien.³

Daarmee zette Borgman de toon voor de ontwikkeling van de universiteit in het decennium dat voor hem lag. Het zou een periode worden met veel bezuinigingen, die men echter, in het opkomende ondernemersjargon, vooral als 'uitdagingen' moest leren zien.

BEZUINIGINGEN, EERSTE RONDE

De Nederlandse overheidsfinanciën stonden er aan het begin van de jaren tachtig van de twintigste eeuw beroerd voor.⁴ Nederland was in een economische recessie van ongekende omvang terechtgekomen. Al tijdens het kabinet-Van Agt I (1977-1981) moest de regering op de rem trappen, wat voor de universiteit resulteerde in een nullijn in de begroting. Feitelijk was dat, zeker gegeven de geldontwaarding, al een vorm van bezuiniging. In 1980 moesten de universiteiten verder in het kader van het Algemeen Financieel Schema in totaal 100 miljoen gulden inleveren, waarvan 10 procent, dus 10 miljoen gulden, voor rekening van de Groningse universiteit kwam. Dat kon nog voor een groot deel worden opgevangen door het inzetten van reserves en een incidentele meevaller. Zo kreeg de Groningse universiteit in 1981 een compensatie van 8,5 miljoen gulden voor reeds doorgevoerde energiebesparingen. Minister Jan Terlouw van Economische Zaken kwam op 4 november 1981 naar Groningen om de bijbehorende Energiebesparingstrofee uit te reiken.⁵

Onder het kortstondige kabinet-Van Agt II (1981-1982), waarin Van Kemenade weer de post van minister van Onderwijs en Wetenschappen bekleedde, veranderde er niet veel. Door spanningen in de coalitie en onenigheid over voorgenomen bezuinigingen kwam het kabinet nauwelijks aan regeren toe. En ondertussen liep het aantal werkloosheids- en bijstandsuitkeringen in het land op tot ruim 600.000, terwijl het aantal mensen dat een arbeidsongeschiktheidsuitkering (WAO) kreeg ook tot ver boven de 200.000 steeg. Maar toen na het opstappen van de PvdA en de val van het kabinet een minderheidskabinet van CDA en D'66 werd geformeerd, waarin de CDA-staatsecretaris voor Onderwijs W.J. (Wim) Deetman de positie van Van Kemenade overnam, werd het menens. Deetman kwam meteen met de nota *Taakverdeling en Concentratie*, waarin hij een forse bezuiniging op het hoger onderwijs aankondigde. Het eerste kabinet-Lubbers, dat na de in september gehouden verkiezingen al op 4 november 1982 aantrad en waarin Deetman zijn post behield, zou dat bezuinigingsbeleid met kracht voortzetten.

TABEL 13 MINISTERS VAN ONDERWIJS IN DE PERIODE 1980-1990

A. Pais (vvd)	19 december 1977-11 september 1981
J. van Kemenade (PvdA)	11 september 1981-29 mei 1982
W.J. Deetman (CDA)	29 mei 1982-14 september 1989
G.J.M. Braks (CDA)*	14 september 1989-7 november 1989
J.J.M. Ritzen (PvdA)	7 november 1989-3 augustus 1998

* Braks, die minister van Landbouw was in het tweede kabinet-Lubbers en in die hoedanigheid verantwoordelijk minister voor de Landbouwhogeschool te Wageningen, volgde Deetman op toen deze na de verkiezingen van 6 september 1989 gekozen werd tot voorzitter van de Tweede Kamer.

Minister-president Ruud Lubbers, die in voorgaande kabinetten minister van Economische Zaken was geweest, kwam uit een zakenfamilie (het familiebedrijf Hollandia deed in staalconstructies) en toonde zich wars van ideologische bevlogenheid: hij had geen behoefte aan een ethisch reveil, maar stond voor een zakelijke benadering, een 'no-nonsense beleid', zoals hij zelf zei. Daarin telde maar één ding: het terugbrengen van het overheidstekort en het bestrijden van de werkloosheid. Daartoe waren harde bezuinigingen op de overheidsuitgaven nodig, want Lubbers geloofde niet dat de staat economische problemen kon oplossen, dat kon alleen de markt. Minder overheid, meer marktwerking, dat was het devies. Zijn minister van Financiën, de koele rekenaar Onno Ruding, van huis uit bankier, vond hij daarin geheel aan zijn zijde. Lubbers werd ook geholpen door het Akkoord van Wassenaar van 24 november 1982, waarbij de werknemers genoeg namen met loonmatiging terwijl de werkgevers door arbeidstijdverkorting en het faciliteren van vervroegd pensioen (vut) banenverlies beperkten. In 1983 stond een bezuiniging van 13 miljard gulden op de rol, waar elk jaar daarna nog eens 7 miljard bij moest komen. Minister van Onderwijs Deetman kreeg de taak op zijn begroting in vier jaar tijd voor 4 miljard gulden te bezuinigen, en dat beleid voerde hij zonder dralen uit, daarbij gesteund door zijn directeur-generaal, de gewezen Rotterdamse hoogleraar Roel in 't Veld. Een deel van die bezuinigingen haalde Deetman uit het rechtstreeks korten op de begrotingen van de onderwijsinstellingen, voor een ander deel uit de samenvoeging van de talloze, soms kleine instellingen voor hoger beroepsonderwijs. Schaalvergroting, zo was het adagium, leidt tot grotere efficiency en dus tot besparingen. De universiteiten werden vooral aangepakt door de op de al genoemde nota gebaseerde operatie Taakverdeling en Concentratie (TVC), die in 1982 aangekondigd was. Alles draaide in de jaren daarna in de universiteiten om de financiën.

Kort voordat die bezuinigingsoperatie de universiteiten tot forse reorganisaties dwong, hadden de universiteiten al een majeure verandering doorgemaakt door de invoering – eindelijk – van de tweefasestructuur, de lang opgehouden wet-Posthumus. Met ingang van het cursusjaar 1982-1983 duurde de studie in theorie nog maar vier jaar (een eenjarige propedeuse en een driejarige doctoraalstudie), waarna in een tweede fase van nog eens een tot vier jaar de opleiding tot leraar, onderzoeker of welk ander beroep ook werd doorlopen. Het kandidaatsexamen verdween, maar het propedeutisch examen, dat nu een echte cesuur werd, nam voor een deel de functie van het kandidaats over. De zogenaamde bovenbouwstudies (doctoraal programma's van twee tot drie jaar die toegankelijk waren na een propedeuse in enkele andere disciplines) stonden voor

de keuze als vooropleiding de eenjarige propedeuse van een andere opleiding te erkennen, of, als dat onvoldoende werd geacht, zelf een propedeuseprogramma aan te bieden en van een bovenbouwstudie naar een zelfstandige studie om te schakelen. Sommige studies kozen voor het eerste, prehistorie bijvoorbeeld, dat een bovenbouwstudie bleef, andere, bedrijfskunde bijvoorbeeld, kozen voor het tweede alternatief (al bleef de mogelijkheid bestaan na een propedeuse elders in het tweede jaar in te stromen). Bedrijfskunde trok in 1982 al meteen 350 'eigen' propedeusestudenten, wat natuurlijk personele consequenties moest hebben – met de bijbehorende spanningen.

Voor één discipline betekende de invoering van de tweefasenstructuur het einde – geologie. Vanouds konden studenten in Groningen alleen hun kandidaats halen en moesten ze voor de doctoraalstudie naar Leiden of Utrecht. De afschaffing van het kandidaats plaatste de Groningse subfaculteit voor het blok: uitbreiden van de voorzieningen in Groningen tot en met het doctoraal was onhaalbaar, en terugbrengen tot uitsluitend de eenjarige propedeuse had geen zin. Er zat dus niets anders op dan de studie in Groningen af te bouwen en de hele subfaculteit geleidelijk te sluiten. Vanaf 1 september 1982 kwamen er geen eerstejaarsstudenten geologie meer in Groningen aan; er werd vanaf dat moment alleen nog onderwijs gegeven aan het elk jaar slinkende groepje ouderejaars. Natuurlijk verloop hielp bij het afbouwen van de subfaculteit. De hoogleraar L.M.J.U. van Straaten, die in 1972 de bekende Kuenen had opgevolgd, ging in 1983 met vervroegd emeritaat, de hoogleraar paleontologie Bert Boekschoten bleef nog tot 1985, toen hij als universitair hoofddocent in dienst trad van de Vrije Universiteit in Amsterdam.⁶ Eén onderdeel van de subfaculteit bleef gespaard, namelijk fysische geografie, ooit bij de subfaculteit ondergebracht om W.F. Hermans bij geografie weg te krijgen en nu het domein van professor A.W.L. Veen. Fysische geografie werd een zelfstandige vakgroep binnen de Subfaculteit der Natuurkunde en verzorgde bijvakonderwijs voor biologen, chemici, natuurkundigen en geografen.

Oorspronkelijk was het de bedoeling geweest dat de studenten na de eerste fase de keuze hadden uit een baaierd van beroepsopleidingen, van onderzoeker tot leraar en wat al niet. Felle discussies waren er in de jaren zeventig gevoerd over de vraag hoeveel studenten na de eerste fase door mochten stromen in zo'n vervolgopleiding. De studentenbeweging pleitte voor honderd procent doorstroom, maar de minister hield de boot af. Duidelijk was alleen dat bij geneeskunde de doorstroommogelijkheid honderd procent zou zijn; iedere medicijnenstudent die de eerste fase met succes had doorlopen kon als hij dat wilde met de artsopleiding beginnen. Na het aantreden van minister Deetman bleek dat hij ook op de tweedefaseopleidingen ernstig wilde bezuinigen. Hij wees vrijwel alle aanvragen voor een tweedefaseopleiding van de hand, behalve die voor onderzoeker en leraar (en een enkel specialisme als klinisch psycholoog). De aankomende leraar kreeg, na een oriëntatie van twee maanden gedurende de eerste fase, een jaar extra voor de lerarenopleiding, waarvan een halfjaar besteed moest worden aan het schoolpracticum (het oude hospiteren). Ten aanzien van de onderzoekersopleiding bepaalde de minister dat degenen die toegelaten werden tot die opleiding bij de universiteit in loondienst moesten komen. De assistenten in opleiding (aio's) werden zo een nieuwe personeelscategorie die de universiteiten uit eigen zak moesten betalen. Zij kregen een vierjarige tijdelijke aanstelling en binnen die vier jaren, die gedeeltelijk gevuld werden met het volgen van onderwijs, dienden zij een proefschrift

schrijven.⁷ Om aio's te kunnen aannemen moesten dus op andere plekken arbeidsplekken verdwijnen en omdat de aio's door het overblijvende deel van het wetenschappelijk personeel begeleid moesten worden, betekende dat ook dat de onderzoekstijd van de zittende staf minder werd. Sommige grote faculteiten, onder andere de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, raakten voor de uitvoering van hun onderzoeksprogramma steeds afhankelijker van de aio's.

Terwijl faculteiten nog druk sleutelden aan de onderwijsprogramma's en de tweede-faseopleiding kwam de regering met de aankondiging van de TVC-operatie. Eind 1982 kon collegevoorzitter Borgman er nog niet veel over zeggen, maar hij wist wel dat de universiteit deze bezuiniging niet meer kon opvangen door een pondpondsgewijze verdeling van de pijn over de faculteiten en subfaculteiten. Alleen 'taakreductie' kon uitkomst bieden, dat wil zeggen – deze tijd is rijk aan eufemismen – het her en der sluiten van opleidingen die op te veel plekken werden aangeboden of die niet wezenlijk waren voor de universiteit.⁸ De universiteiten werden aangeslagen voor een bepaald bedrag, maar mochten verder in onderling overleg bepalen welke studierichtingen en afdelingen voor opheffing of reductie bij de minister werden voorgedragen. Voor Groningen betekende dit uiteindelijk dat een paar kleine talenopleidingen verdwenen (Indo-Iraans, Roemeens, Portugees), alsmede enkele afdelingen bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen: culturele antropologie (dat net in 1982 een zelfstandige studierichting was geworden), andragogiek en welzijnsvraagstukken in Leeuwarden. Ook de zelfstandige studierichting wijsbegeerte stond op de tocht. De minister wilde die opleiding reduceren tot een bovenbouwstudie. Al die opheffingen gingen niet zonder slag of stoot. Studenten protesteerden, zowel in Groningen als in Leeuwarden, maar het haalde allemaal weinig uit. Uiteindelijk wist de Groningse universiteit wel te bereiken dat de volledige studie Wijsbegeerte behouden bleef.⁹

Voor de opheffing van de Subfaculteit der Welzijnsvraagstukken i.o. in Leeuwarden was een pijnlijke aangelegenheid. Van meet af aan was dit project – een poging tot integratie van hoger beroepsonderwijs en universitair onderwijs – met problemen omgeven geweest. Maar de aanloopproblemen leken voorbij en op woensdag 3 september 1980 kon de psycholoog Snijders, die de drijvende kracht achter het experiment was geweest en die nu op het punt stond met emeritaat te gaan, in een feestelijke zitting de eerste twee doctoraalbullens uitreiken. De beide kandidaten hadden eerst de sociale academie doorlopen en daarna in drie jaar de universitaire opleiding gedaan, met als hoofdvak andragogiek.¹⁰ Al spoedig ontstond er echter gedoe over de eindscriptie van drs. Marian Toren getiteld 'Een welzijnsstudie vanuit een lesbisch-feministisch denk-kader'. Die scriptie was gebaseerd op haar eigen dagboeken en op briefwisselingen en kringgesprekken, en op het wetenschappelijk gehalte van de scriptie viel wel wat af te dingen. De Groningse student filosofie Pieter Sijpersma veegde begin oktober 1980 in de UK de vloer aan met het doorgesloten subjectivisme van de net afgestudeerde andragoge en het idee van een 'potteus bewustzijn'. Hij stelde dat met haar scriptie 'het intellectuele failliet van het experiment [in Leeuwarden] op ondubbelzinnige wijze is aangetoond'.¹¹ De begeleidende docent, Klaas Vos, die tijdens de begeleiding van de scriptie veelvuldig bij de Bhagwan in India had gezeten, probeerde in de volgende aflevering van de UK nog aan te tonen dat de scriptie beantwoordde aan de eisen die bij een scriptie over welzijnswerk gesteld mogen worden. Centraal stond in de scriptie

‘het samenvallen met zichzelf’ als voorwaarde voor goed welzijnswerk. Hulpverleners, zo betoogde hij, kunnen alleen maar in contact komen met de beleving van de ander in zoverre zij contact hebben met zichzelf.¹² Dat overtuigde niemand. De kranten berichtten er inmiddels uitvoerig over en in de Tweede Kamer stelden drie PvdA’ers, onder wie Van Kemenade, vragen over het niveau van de opleiding. Na raadpleging van de verantwoordelijke docenten liet waarnemend voorzitter van het college van bestuur drs. D.J. Henstra minister Pais weliswaar weten dat de beoordeling van de scriptie formeel in orde was, maar daarmee was de zaak allerminst afgedaan.

De scriptie legde bloot dat er iets fundamenteels mis was met de opleiding in Leeuwarden. De officiële Externe Evaluatie Commissie, onder leiding van de Rotterdamse, voorheen Groningse hoogleraar sociologie J. Berting, concludeerde dat hier geen sprake was van een incident, verklaarbaar uit het nog altijd experimentele karakter van de Friese opleiding, maar van een structureel probleem.¹³ Een Groningse commissie onder leiding van de hoogleraar sociale psychologie Hutte sloot zich daarbij aan. Hutte constateerde dat de opleiding in Leeuwarden nog steeds niet kon kiezen: alleen maar samenwerking tussen de sociale academie en de universitaire opleiding, of volledige integratie van beide studies. Toen minister Deetman de TVC-operatie afkondigde, was de opleiding in Leeuwarden een voor de hand liggende bezuinigingspost. In 1985 sloot zij haar deuren.

Daarmee was het Friese avontuur van de Groningse universiteit echter nog niet ten einde. In 1981 had het college van bestuur nog een adviescommissie ingesteld onder voorzitterschap van de econoom C. de Galan om te onderzoeken of in Leeuwarden niet een Algemene Faculteit kon worden opgericht, waarbinnen allerlei nieuwe studierichtingen ontwikkeld zouden kunnen worden. Er kwam een Bureau Universitaire Vestiging Friesland, bestaande uit Ger Weening, het voormalige hoofd van het bureau Buitenland, en Inge de Wilde, bekend als coördinator van Studium Generale. In mei 1982 kwam de commissie met een uitvoerig rapport, maar het was een verdeeld advies. Sommigen zagen, ondanks de bezuinigingen, reden om in Leeuwarden met nieuwe studierichtingen te beginnen (zoals maatschappijwetenschappen en sociale zekerheid), anderen wilden liever een faculteit of interfaculteit uit Groningen naar Leeuwarden verplaatsen.¹⁴ Tot concrete stappen leidde dit alles voorlopig nog niet.

De Subfaculteit der Welzijnsvraagstukken i.o. verdween dus helemaal van de academische kaart, maar voor andragologie, dat ook ingeleverd moest worden, vond de universiteit een andere oplossing. Het vakgebied verdween als aparte studierichting binnen de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen, maar keerde terug als afstudeerrichting binnen de studierichting pedagogiek (naast algemene pedagogiek en orthopedagogiek).¹⁵ Iets soortgelijks gebeurde met Roemeens en Portugees, die een plek kregen in een nieuwe studierichting algemene en vergelijkende romanistiek. Culturele antropologie daarentegen werd helemaal ontmanteld. De hoogleraar, A.H.J. Prins, ging met ingang van 1 januari 1984 met vervroegd pensioen (hij hield in oktober 1984 zijn afscheidsrede), de medewerkers waaierden uit over andere afdelingen. Zo kreeg Yme Kuiper een aanstelling bij de Faculteit der Godgeleerdheid, bij de nieuwe experimentele studierichting godsdienstwetenschappen. Onderdeel van de TVC-operatie was ook dat de Interfaculteit der Econometrie weer moest fuseren met de (veel grotere) Faculteit der Economische Wetenschappen.

102 Protest tegen de opheffing van de zelfstandige studierichting culturele antropologie in 1982. Fotografie Elmer Spaargaren (Universiteitskrant, 20 januari 1981). Op de voorgrond de hoogleraar Adriaan Prins, die na een bestuurlijk conflict in de afdeling als voorzitter vervangen was door de bij sociologie werkzame hoogleraar sociale geschiedenis Frits van Holthoorn.

Ook de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen ontkwam niet aan bezuinigingen. Geconfronteerd met een generieke bezuiniging op de middelen die de Subfaculteit der Biologie in 1983 kreeg, kwam de vraag op of de subfaculteit zich de relatief dure hortus botanicus nog kon veroorloven. Tot het midden van de eeuw was zo'n tuin nog een onmisbare voorziening voor het onderwijs in de botanie en genetica geweest. Botanie was een in hoge mate beschrijvende wetenschap en het was belangrijk dat studenten plantkunde vertrouwd raakten met de onvoorstelbaar grote verscheidenheid van planten in de wereld, waarvan een weloverwogen selectie in de tuinen en de bijbehorende kassen bijeen was gebracht.¹⁶ Maar de biologie was door de opkomst van de moleculaire biologie en de biochemie veel meer een laboratoriumwetenschap geworden, waarin op celniveau of nog lager studie werd gemaakt van planten. Ook de opkomst van de ecologie, die planten in hun natuurlijke leefomgeving onderzocht, dus in het vrije veld en niet in kunstmatige milieus in tuinen of kassen, had de hortus botanicus zo goed als overbodig gemaakt. Natuurlijk erkende de subfaculteit dat de hortus ook een belangrijke culturele en educatieve functie had – jaarlijks kwamen er duizenden schoolkinderen naar de hortus, en de hortus maakte deel uit van een landelijk netwerk van plantentuinen die samen de botanische 'Collectie Nederland' verzorgden. Maar moest de Subfaculteit der Biologie daar volledig voor opdraaien? De biologen vonden van niet en wilden in 1982 de personeelsbezetting van 38 naar 4,2 fte terugbrengen door alle educatieve en publieksgerichte activiteiten te staken.¹⁷ Dit leidde tot grote onrust onder het personeel, en het college van bestuur moest bijspringen. Het college zegde toe op zoek te gaan naar externe financiers en zolang de hortus in stand te houden. Dat nam enigszins de druk van de ketel.¹⁸

Het soepel opvangen van de bezuinigingen was mede mogelijk door het uitgebreide en tamelijk ruimhartige ‘sociaal plan’ dat de hele bezuinigingsoperatie begeleidde. Er waren – in hedendaagse ogen riante – afvloeiingsregelingen beschikbaar en personeel dat minder wilde gaan werken, kreeg nog steeds het grootste deel van het salaris doorbetaald.¹⁹ Om althans iets te doen aan de grote werkloosheid onder academici waren sommige medewerkers ook bereid een stapje terug te doen om jong aankomend talent de mogelijkheid te bieden zijn of haar carrière aan de universiteit voort te zetten. Bezuinigingen zijn nooit leuk en niemand zit erop te wachten, en Deetman leek door zijn hoekige stijl ook eerder een slager dan een chirurg, maar achteraf gezien kwam de Groningse universiteit deze bezuinigingsronde redelijk goed door.

Toch was het begrijpelijk dat het college van bestuur in verband met de bezuinigingen, die voor een deel van het personeel toch best pijnlijk waren, besloot het lustrum van 1984 niet met grote uitgelatenheid te vieren.²⁰ Het thema was de aanwezigheid van de universiteit in de stad en in verband daarmee had een werkgroep bij kunstgeschiedenis onder leiding van de medewerker Auke van der Woud de bundel *De innige betrekking tussen stad en hogeschool* samengesteld, waarin de belangrijkste bouwwerkzaamheden van de universiteit uit de recente geschiedenis werden besproken, van Paddepoel tot de Harmonie en de Universiteitsbibliotheek. Er werden twee eredoctoraten uitgereikt en er was een personeelsfeest, waar tweeduizend mensen aan deelnamen.

DE ONTDEKKING VAN DE MARKT

De keuze voor het thema ‘Universiteit en stad’ duidde op een sterkere oriëntatie van de universiteit op de naaste omgeving. Dat bleek ook uit de instelling van de zogenaamde Regioprijs, die voor het eerst tijdens het lustrum van 1984 werd uitgereikt. Deze prijs was bedoeld voor een maatschappelijk relevant onderzoek over de relatie tussen universiteit en regio. Als winnaar kwam een project uit de bus van vier economen (de heren Van Dijk, Evers, Oosterhaven en Van der Veen) die onderzoek hadden gedaan naar ‘de regionale economische structuur en de regionale arbeidsmarkt van het Noorden des Lands’. Bij de uitreiking van de prijs wees rector magnificus Engels op de wijdere betekenis van dit initiatief:

In de historische pendelbeweging tussen de twee extreme opvattingen van wat een universiteit is – een vrijplaats voor de wetenschapsbeoefening, van waaruit de geleerden vaak juist dan zegeningen over de samenleving uitgieten wanneer zij het leven vergeten lijken te hebben, dan wel een op voorziening in de behoeften van de samenleving gericht bedrijf, waarvan door sturing de oplossing van allerlei problemen verwacht mag worden – neemt de huidige universiteit afstand van de ivoren toren en oriënteert zij zich uit principiële én pragmatische overwegingen nadrukkelijker op de maatschappij.²¹

De Groningse universiteit was dus beslist niet van plan om de bezuinigingen gelaten over zich heen te laten komen en maar te hopen op betere tijden. Bezuinigingen moeten altijd leiden tot bezinning op wat de taak en de positie van een instelling is, wat essentieel is en wat gemist kan worden, waarop bespaard kan worden en waar nieuwe kansen liggen. In de loop van de jaren tachtig ging de Groningse universiteit steeds

meer strategisch denken en deed het college van bestuur in samenspraak met de universiteitsraad pogingen om te formuleren waar de universiteit zich in de toekomst op zou moeten concentreren. De universiteit ontplooidde ook allerlei nieuwe initiatieven om de schade ten gevolge van de bezuinigingen op te vangen. De universiteit werd daarin gestimuleerd door de minister, die extra bezuinigde om geld vrij te maken, als flankerend beleid van zijn bezuinigingen, voor vernieuwingen. Dit leidde ertoe dat de Groningse universiteit zelfs in de magere jaren tachtig nieuwe vormen van onderwijs kon beginnen. Het was de uitdrukkelijke bedoeling van het college van bestuur om het pluriforme onderwijsaanbod te behouden. Groningen was de enige instelling van universitair onderwijs in een groot gebied en om die reden moest het onderwijsaanbod breed blijven. Er waren echter op de markt van onderwijs en onderzoek nog allerlei mogelijkheden die niet of niet ten volle benut werden.

Voor een deel werden die nieuwe mogelijkheden dicht bij huis gezocht, in de eigen regio. De band met de regio was, aldus rector magnificus Engels in 1982, 'een der rode draden die door de geschiedenis van onze universiteit lopen'.²² Zo stelde de universiteitsraad in 1984 een Stimuleringsfonds Regio in, een fonds van eerst 100.000, later 150.000 gulden, dat initiatieven op het terrein van onderwijs en onderzoek subsidieerde waarin de band tussen universiteit en regio centraal stond. Dat konden zeer uiteenlopende projecten zijn, van 'Economische effecten van het waterhuishoudkundig beleid van de Provincie Groningen', waarvoor de Interfaculteit der Econometrie tekende, tot een Groningse bijdrage aan een grote internationale conferentie in Amsterdam over 'technology transfer'.²³ Onder de regio verstonden de Groningse bestuurders hierbij meer dan alleen de drie noordelijke provincies (en soms de kop van Overijssel). Op universitair en facultair terrein werden ook gesprekken over samenwerking geopend met instellingen in het aangrenzende deel van Duitsland, in het bijzonder met de universiteit van Oldenburg. Vanaf 1980 waren er contacten met de lerarenopleiding daar en later haakte de Subfaculteit der Geografie aan met een onderzoeksproject over vaarrecreatie en badplaatsen (in Duitsland en sinds kort in Nieuweschans).

Wat betreft het onderwijs stelde het college van bestuur vast dat er nog een wereld te winnen was door meer studenten aan te trekken uit het traditionele rekruteringsgebied van de universiteit, het Noorden des lands. Het aandeel van de bevolking dat in deze gebieden ging studeren, lag nog steeds onder het landelijk gemiddelde en het moest mogelijk zijn dat aandeel op te krikken. Als de studenten niet zo makkelijk naar Groningen kwamen, moest de universiteit misschien naar hen toekomen. Daarom vatte het college in overleg met de juridische en economische faculteiten het plan op om propedeuseopleidingen te starten in Leeuwarden en Zwolle, te verzorgen door personeel van de faculteiten in Groningen. Studenten uit Friesland of Zwolle en omgeving konden dan in de buurt een begin maken met een opleiding en die, als het beviel, voortzetten in Groningen. Zo zou de overgang naar Groningen, die voor velen nog te groot was, in twee stappen worden gezet en daardoor worden vergemakkelijkt. Die propedeuses in Leeuwarden zijn er inderdaad gekomen, die in Zwolle niet. Groot was de belangstelling in Leeuwarden niet (ongeveer veertig studenten voor rechten en minder dan twintig voor economie), maar nog wel voldoende om er een aantal jaren mee door te gaan.

Verscheidene faculteiten ontplooiden ook initiatieven om, zo veel mogelijk met gebruikmaking van onderwijs dat al gegeven werd, nieuwe studierichtingen op te zetten

om zo meer studenten te trekken. Een van de geslaagde voorbeelden daarvan was de nieuwe vrije studierichting algemene letteren, die in 1983 bij de Faculteit der Letteren begon. Deze opleiding stond haaks op traditionele, disciplinair opgezette vakken als Engels, geschiedenis en taalkunde, en probeerde door een interdisciplinaire aanpak de wereld van de cultuur op een verfrissende wijze in beeld te krijgen. Binnen algemene letteren (een concept overigens dat ook andere universiteiten kenden) kon de student na een brede propedeuse een afstudeerrichting kiezen waarin de integratie van benaderingen binnen de cultuurstudie vruchtbaar gemaakt werd, zoals amerikanistiek, waarin de talen, letterkunde, geschiedenis, recht en politiek van de Verenigde Staten en de rest van Noord-Amerika centraal stonden. In 1986 kwam daar de in samenwerking met rechten en economie opgezette studierichting bestuur en beleid van internationale organisaties (IO) bij, die al in het eerste jaar vijftig studenten trok. Algemene letteren werd zo een kraamkamer voor nieuwe opleidingen die op den duur op eigen benen konden staan. Regiostudies waren sowieso populair, of dat nu om de eigen regio ging of om Oost-Europa of de Arctis. Blijkbaar had de letterenfaculteit daarmee een gat in de markt gevonden. Maar de universiteit richtte zich niet alleen op jongvolwassenen. De markt voor onderwijs was veel breder. Zo stamt uit deze periode het hovo, het hoger onderwijs voor ouderen. Zeker met het groeiende aantal (vervroegd) gepensioneerden in Groningen en omgeving konden cursussen voor deze leeftijdsgroep geld in het laatje brengen.

Naast een onderwijsmarkt is er ook een onderzoeksmarkt, landelijk en regionaal, en ook daar richtte de Groningse universiteit zich meer en meer op. Door een wat systematischer benadering van de contacten tussen de universiteit en het (vooral regionale) bedrijfsleven zou de positie van de universiteit versterkt kunnen worden. Enerzijds zou dat kunnen door het voor het bedrijfsleven makkelijker te maken de expertise toe te passen die in de universiteit te vinden was anderzijds zou de universiteit de kennis die ze in huis had of die ze door onderzoek verwierf ook te gelde kunnen maken door onderzoek uit te voeren in opdracht van het bedrijfsleven of die kennis te investeren in nieuwe (en oude) bedrijven.

Voor de eerste vorm van contact met de samenleving werd in mei 1981 het Transferpunt opgericht, een klein bureau dat vragen van bedrijven uit het midden- en kleinbedrijf (mkb) beantwoordde en die bedrijven tegen vergoeding van de kosten (of in de vorm van studiepunten voor ingeschakelde studenten) hielp allerlei problemen op te lossen.²⁴ Voor groeperingen in de samenleving die zulk opdrachtonderzoek niet konden betalen (buurtinitiatieven, milieugroeperingen, vredesactivisten) bestonden sinds 1979 al een aantal wetenschapswinkels, die geen commercieel, maar ideëel doel dienden. Het bedrijfsleven werd echter in staat geacht voor zijn commerciële activiteiten wel geld op tafel te kunnen leggen. De universiteit berekende echter niet meer dan de kosten die zij moest maken; voor de universiteit was het geen commerciële onderneming. Het Transferpunt kwam met die bedrijven in contact via bedrijfsbeurzen en folders, wat al binnen een paar jaar een behoorlijk grote en tevreden klantenkring opleverde (er waren bedrijven die zelfs met enige regelmaat bij het Transferpunt aanklopten).²⁵ Het Transferpunt presenteerde zich ook buiten de landsgrenzen, bijvoorbeeld door in 1986 mee te doen aan de Ostfrieslandschau in Leer. Behalve het beantwoorden van vragen uit het bedrijfsleven gaven de medewerkers van het Transferpunt (een di-

recteur, een medewerker en een secretaresse, voorlopig formatief ondergebracht bij het bureau van de universiteit) ook cursussen, zoals over 'Management voor innovaties'. Het bleek namelijk keer op keer dat het bedrijfsleven moeite had met het opstellen van innovatiebeleid, het formuleren van doelstellingen en het implementeren van aanbevelingen of oplossingen voor problemen.

De tweede vorm van kennisoverdracht tussen universiteit en bedrijfsleven, waarin het wel de bedoeling was universitaire kennis te commercialiseren, kreeg in 1984 (na een aanloop sedert 1980) gestalte in het Science Park. Het idee was van de biotechnoloog Bernard Witholt, die iets wilde scheppen wat in de verte leek op Silicon Valley in Californië, een samengaan van geavanceerde techbedrijven en academische kennis. Voor de universiteit had zo'n onderneming ook nog eens het voordeel dat het emplotje opleverde voor haar afgestudeerden. Het had nogal wat voeten in de aarde voordat het Science Park van de grond kwam. Witholt schreef een nota, het college van bestuur stelde een commissie in en de steun van het ministerie van Economische Zaken werd ingeroepen. Aanvankelijk dacht Witholt aan een echt bedrijvenpark in Paddepoel, maar dat leek nog te hoog gegrepen en dus werd het voorlopig alleen maar een bureautje, dat een plekje kreeg in het Scheikundig Laboratorium (daar zat ook het Transferpunt).²⁶ Maar geleidelijk groeide het enthousiasme. Economische Zaken kwam in 1984 met 10 miljoen over de brug, er werd een directeur aangesteld, C.H. van Puffelen, en in 1986 werd via het Science Park de eerste bv opgericht, BIOMOS, een bedrijf dat zich bezighield met de ontwikkeling van moleculaire simulatie-software. Spoedig volgde de DIGIMA bv die driedimensionale computergeanimeerde beelden voor televisie ontwierp. Ook de organisch chemicus Wijnberg was er met zijn bedrijfje Syncom vroeg bij. Met het oog op deze ontwikkelingen werden in 1986 de eerste voorbereidingen getroffen voor de

103 Het eerste bedrijfsgebouw van het Science Park in Paddepoel, 1989. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

bouw van het Zernikom, een klein bedrijvencentrum in Paddepoel. Dat zou zowel het Transferpunt als het bureau van het Science Park huisvesten, en achter het kantoorgebouw zouden ook zes bedrijvenunits komen voor startende bedrijven. In 1988 kwam dat gebouwtje tot stand, waar nu ook de Zernike Ontwikkelingsmaatschappij onderdak vond, dat zich bezig zou houden met de ontwikkeling van vastgoed voor startende bedrijven, en de Zernike Science Park Ventures, dat de financiering van de start ups regelde. Via een winstuitkering verkreeg de universiteit inkomsten die zij naar eigen inzicht kon besteden. De universiteit had de markt ontdekt.²⁷

Het doen van onderzoek in opdracht van derden heet derdegeldstroomonderzoek. Dit onderzoek is niet gefinancierd uit de rijksbijdrage aan de universiteiten, de eerste geldstroom, of uit de subsidies die ZWO verstrekte, de tweede geldstroom. Het geld uit de tweede en derde geldstroom werd in de loop van de jaren tachtig voor de universiteit steeds belangrijker. ZWO-geld, dat onderzoekers alleen in open competitie konden verwerven op basis van de kwaliteit van hun voorgenomen onderzoek, gold steeds meer niet alleen als een mooie manier om het door de bezuinigingen van het rijk gekorte onderzoeksbudget van een laboratorium of onderzoeksgroep op te krikken, maar ook als een graadmeter van wetenschappelijke excellentie. Omdat ZWO, dat in 1988 over zou gaan in de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en een breder arbeidsveld zou krijgen, ook geld beschikbaar stelde voor onderzoek dat hoofdzakelijk door jonge, net afgestudeerde onderzoekers uitgevoerd kon worden, leverde dit bovendien extra promoties op, wat het aanzien van een afdeling nog meer ten goede kwam.

Bij derdegeldstroomonderzoek lagen de verhoudingen heel anders. Hoe belangrijk het onderzoek ook voor de opdrachtgevers kon zijn, wetenschappelijk gesproken was er lang niet altijd sprake van grensverleggend onderzoek. Die opdrachtgevers konden ministeries, gemeenten en organisaties in de gezondheidszorg zijn, dus allemaal overheidsinstanties of door de overheid gefinancierde instanties, maar ook particuliere fondsen of commerciële bedrijven, die via het Transferpunt of het Science Park in contact waren gekomen met de universiteit. De maatschappelijke organisaties waren voor speciaal de sociologen, psychologen, pedagogen en onderwijskundigen heel belangrijke bronnen van inkomsten. Maar ook bij letteren waren er vakgroepen die in staat waren de derde geldstroom aan te boren. Zo verrichtte het Instituut voor Toegepaste Taalkunde in opdracht van uitgeverij Wolters Noordhoff een onderzoek naar de behoefte aan taalcursussen in Nederland en deed de jonge vakgroep Theaterwetenschap een publieksonderzoek bij het Cultureel Centrum de Kolk in Assen.²⁸ Het ging niet om grote bedragen, maar de letterenmensen lieten zien dat zij de tekenen des tijds verstonden.

IN DE ETALAGE

In elk jaarverslag haalde de universiteit van de vele onderzoeken die in de faculteiten plaatsvonden er een paar uit om de lezers te laten zien waar de universiteit goed in was.

In 1985 ging dat om de volgende onderzoeken:²⁹

* Thermochemiluminiscentie: alternatief voor radioactieve straling

In januari 1985 promoveerde drs. J.C. (Kees) Hummelen op een onderzoek naar het vervangen van radioactieve labels door de stof dioxetaan, die bij verwarming uiteenvalt en licht uitzendt. Dit wordt thermochemiluminiscentie genoemd. Dioxetaan verbindt zich makkelijk met eiwitten en op die manier kunnen in monsters van bloed, urine of andere lichaamsvochten nauwkeurig de concentraties van hormonen of ziekteverwekkers, bijvoorbeeld virussen, vastgesteld worden. Eerder gebeurde dit door die hormonen of ziekteverwekkers eerst een verbinding aan te laten gaan met een radioactieve stof, wat door de vrijkomende straling en de afvalproblematiek gezondheids- en milieuproblemen met zich meebracht. De vinding werd gepatenteerd en de licentie om haar als klinisch-medische methode op de markt te brengen verkocht aan het Amerikaanse bedrijf Cooper Biomedical in Pennsylvania. Dat bedrijf betaalde 100.000 dollar per jaar aan de vakgroep Organische Chemie van de Groningse universiteit om de methode te laten verfijnen (in feite, maar dat stond er niet zo bij, was het universitaire laboratorium dus de R&D afdeling van de Amerikaanse firma geworden). Octrooihouders waren de hoogleraar Hans Wijnberg en een eerdere promovendus, dr. E.W. Meijer. Hoofd van het team dat op kosten van Cooper Biomedical de vinding verfijnde was Kees Hummelen. De scheikundigen zagen legio toepassingsmogelijkheden, bijvoorbeeld het vroegtijdig opsporen van virussen in landbouwgewassen.

* Industriële en financiële netwerken in Europa en de Verenigde Staten

In februari 1985 publiceerde een groep van twintig onderzoekers uit verschillende Europese landen onder leiding van de Groningse hoogleraar sociologie F.N. (Frans) Stokman en zijn collega Rolf Ziegler uit München een studie over netwerken in de top van bedrijven in Europa en de Verenigde Staten: Frans N. Stokman, Rolf Ziegler & John Scott, eds., *Networks of Corporate Power* (Oxford 1985). Voor de bestudeerde landen werden gegevens verzameld over de samenstelling van de directies, raden van toezicht en raden van commissarissen bij tweehonderd industriële bedrijven en vijftig financiële ondernemingen. Met behulp van een speciaal voor dit onderzoek ontworpen computerprogramma werden per land patronen in de personele verbindingen tussen bedrijven en banken in kaart gebracht. Het bleek dat de verschillen per land erg groot konden zijn, bijvoorbeeld ten aanzien van het overlappen van de particuliere en de publieke sector, maar dat bijna alle netwerken nationaal van karakter waren.

Grensoverschrijdende netwerken waren er nauwelijks.

* Beroepsontwikkeling van Nederlandse onderwijzeressen 1830-1960

In juni 1985 promoveerde drs. H.W. (Mineke) van Essen tot doctor in de letteren op een proefschrift over de ontwikkeling van het onderwijzeressenberoep, de sociaaleconomische positie van de vrouwelijke onderwijzers en het aanzien van deze vrouwen in de eerste helft van de negentiende eeuw: *Onderwijzeressen in Niemandsland. Beroepsontwikkeling in Nederland 1827-1858*. In het begin van de negentiende eeuw werden vrouwen geacht op een natuurlijke wijze, vooral door hun ervaringen met het moederschap, geschikt te zijn voor het onderwijs aan kleine kinderen en meisjes. Eisen aan kennis, ontwikkeling en beroepsvoorbereiding werden nauwelijks gesteld. In de loop van de eeuw trad echter een professionalisering van het onderwijzeressenberoep op, maar omdat nu de moeders niet meer automatisch geschikt werden geacht, ging de voorkeur steeds meer uit naar ongehuwde onderwijzeressen. De economische positie van de onderwijzeressen verbeterde dankzij de professionalisering, maar het aanzien steeg nauwelijks: het werd als minderwaardig beschouwd om als meisje je eigen brood te moeten verdienen. Dat een aantal erin slaagde ondanks vooroordelen hun beroep met succes uit te oefenen en een zinvol bestaan te leiden, was volgens Van Essen bewonderenswaardig. Juist deze vrouwen wilde zij met haar onderzoek naar voren halen.

* Rechten van proefpersonen moeten beter beschermd worden

Wanneer zijn medische experimenten met mensen moreel toelaatbaar? Dr. I.D. de Beaufort stelde deze vraag in haar boek *Ethiek en medische experimenten met mensen* (Assen 1985), waarop zij in september 1985 in de godgeleerdheid promoveerde. Zij onderscheidde drie soorten experimenten: therapeutische experimenten, waarbij de patiënt gezondheidswinst mag verwachten, niet-therapeutische experimenten, waarbij de onderzoeker kennis vergaart maar de patiënt alleen maar ongemak ondervindt (bijvoorbeeld een terminale kankerpatiënt die toch cytostatica krijgt toegediend), en groepsexperimenten, waarbij door loting de ene helft van de groep een andere behandeling krijgt dan de andere helft, zoals wanneer van een groep vrouwen met borstkanker de ene helft een borstampuutatie ondergaat en de andere een borstsparende operatie. Deze laatste experimenten vond de onderzoekster moreel moeilijk te verantwoorden. Zij pleitte voor het wettelijk regelen van dergelijke situaties, het instellen van ethische commissies, met daarin ook leken, en het altijd schriftelijk laten instemmen door de proefpersonen. Proeven met kinderen zouden alleen toelaatbaar zijn als dezelfde proeven met volwassenen niet mogelijk zijn.

* Ondernemers hebben weinig vertrouwen in mogelijkheden van het Noorden

Ondernemers vinden Noord-Nederland niet aantrekkelijk als vestigingsgebied voor hun bedrijven. Dat was een niet opzienbarende conclusie van het proefschrift *Bedrijfsrelokatie en ruimtelijke cognitie* waarop de sociaal geograaf drs. P.H. Pellenbarg in oktober 1985 promoveerde tot doctor in de economische

wetenschappen. Verrassend was wel dat ondernemers in het economisch zwakkere Noorden weinig vertrouwen hadden in de ontwikkelingskansen van hun eigen regio. Ondernemers in andere regio's hadden dat vertrouwen wel. Dit zou een factor moeten zijn om bij het opzetten van een economisch stimuleringsbeleid rekening mee te houden. Nu de overheid niet meer inzette op het verplaatsen van bedrijven van het Westen naar het Noorden, maar de noordelijke regio vroeg zelf de economische ontwikkelingsmogelijkheden van haar eigen gebied uit te buiten, vormde die houding van de noordelijke ondernemers een extra handicap. Nationaal gesproken bleek Utrecht de aantrekkelijkste vestigingsregio; het Eemsmondgebied en Harlingen werden de 'verst weg gelegen plaatsen van Nederland' genoemd.

* Grote verdeeldheid in Nederland na proclamatie Zuidmolukse Republiek

De proclamatie van de Republiek Maluku Selatan in april 1950 leidde tot grote verdeeldheid in de publieke opinie in Nederland. Dit stelden de historici dr. D.F.J. Bosscher en drs. B. Waaldijk in hun studie *Ambon, eer en schuld. Politiek en persie rond de Republiek Zuid-Molukken*. Ter linkerzijde, bij de PvdA, meende men dat de Indonesische regering het volle recht had de opstand te onderdrukken. Steun aan de Molukken stond bovendien een goede relatie met de nieuwe machthebbers in Indonesië in de weg, en de opstand beschouwden de sociaaldemocraten als 'reactionair'. Ter rechterzijde, bij de ARP en de Stichting Door de Eeuwen Trouw, steunde men juist het onafhankelijkheidsstreven op Ambon of stond men op zijn minst sympathiek tegenover het streven van de Molukkers. Niet iedereen in die hoek had zich al neergelegd bij de onafhankelijkheid van Indonesië en velen zagen in de opstand het bewijs dat de regering in Jakarta niet in staat was het land bij elkaar te houden. Men zag er een bevestiging in van het bestaan van sterke federalistische tendenties in Indonesië, waarvan in het koloniale tijdperk al sprake zou zijn geweest. Nederland zou zijn ereschuld jegens de Ambonezen moeten inlossen door alle mogelijke hulp te bieden. Beide standpunten, afzijdigheid en steun, waren onverzoenbaar en reflecteerden uiteenlopende interpretaties van het koloniale verleden.

* Een weide van vlees en grazende roofdieren in de Waddenzee

In de Waddenzee leven veel bodemdieren, zoals wormen en schelpdieren, waarvan een enkel lichaamsdeel uit de bodem steekt. Deze vormen een aantrekkelijke prooi voor allerlei roofdieren, terwijl voor de bodemdieren vaak amper schade optreedt omdat het afgehapte lichaamsdeel weer aangroeit. Zo is de zeebodem een weide van vlees voor grazende roofdieren, waar in de studie van de ecologie van de Waddenzee nog te weinig rekening mee werd gehouden. Aldus de bioloog J. de Vlas, die in november 1985 op deze materie promoveerde. Van 1975 tot 1977 deed De Vlas vanuit het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee op Texel onderzoek op het Balgzand, een wadplaat ten oosten van Den Helder. Hij richtte zich op de bodemdieren wadpier en nonnetje en de roof-

vissen bot en schol. Door de maaginhoud van 3200 vissen te bestuderen kwam de onderzoeker tot de conclusie dat schol en bot samen per jaar per vierkante meter 17.000 happen van bodemdieren namen en in 8000 gevallen maar een deel van het bodemdier weghapten. De vleesproductie door regeneratie van lichaamsdelen van bodemdieren berekende De Vlas op ongeveer 500 kilo vers vlees per hectare per jaar, 30 procent meer dan tot dan toe werd aangenomen.

*Bijdrage Veenkoloniën aan wegwerken mestoverschotten is gering

In Nederland is door de sterke groei van de intensieve veehouderij een mestoverschot ontstaan, die een ernstige bedreiging vormt voor het milieu, maar de Gronings-Drentse Veenkoloniën, waar een mesttekort heerst, kunnen slechts een zeer geringe bijdrage leveren aan het wegwerken van de grote mestoverschotten. Dit was de belangrijkste conclusie van het in november 1985 verschenen onderzoek *Acceptatie en plaatsingsmogelijkheden van dierlijke mest in de Veenkoloniën*, een studentenverslag van de Interfacultaire Vakgroep Energie en Milieukunde (IVEM) van de Groningse universiteit.³⁰ Deze conclusie ging lijnrecht in tegen de conclusie van het Landbouw Economisch Instituut, dat juist de Veenkoloniën een grote rol had toegedacht in het wegwerken van de mestoverschotten. Dat instituut had echter geen rekening gehouden met de mening van de landbouwers in de Veenkoloniën, die de meeste mest niet konden gebruiken omdat er te veel chloor, koper en onkruidzaden in voorkwamen. De landbouwers hadden een grote voorkeur voor kippenmest, die echter ook elders in het land zeer gewild was. De oplossing van het mestoverschot moest dus van andere maatregelen komen, zoals inkrimping van intensieve veehouderij.

DE ONDERNEMENDE UNIVERSITEIT

Minister Deetman wilde niet alleen bezuinigen, hij wilde ook hervormen. De verhouding tussen de rijksoverheid en de instellingen van hoger onderwijs moest naar zijn mening op een fundamenteel andere manier geregeld worden. Daarom kwam hij in oktober 1985, in het laatste jaar van het kabinet van CDA en VVD, met de nota *Hoger onderwijs: autonomie en kwaliteit*, de HOAK-nota.³¹ De kern van zijn boodschap was: de overheid moet zich minder met het beleid van de instellingen bemoeien en meer aan de instellingen zelf overlaten (autonomie). Daarbij moet de overheid er wel voor zorgen dat die instellingen, binnen het budget dat ze van de overheid krijgen (en wat ze eventueel zelf erbij verdienen uit de tweede en derde geldstroom), kwaliteit leveren, zowel op het vlak van het onderwijs als op dat van het onderzoek. Maar dat moest de overheid niet doen door de universiteiten nauwkeurig voor te schrijven waar ze aan moesten voldoen, maar door pas achteraf te controleren of de universiteiten wel voor goede kwaliteit hadden gezorgd. Op zichzelf leek dit niet zo'n slecht idee, maar er zaten allerlei addertjes onder het gras. De grotere autonomie ging namelijk gepaard met een limitering van het budget, zodat de universiteiten voortaan zelf maar moesten zien hoe

ze intern eventuele bezuinigingen opvingen of, als het goed ging, een sterke toename van het aantal studenten verwerkten. Bovendien bleek dat de overheid wel deed alsof ze de universiteiten meer autonomie schonk, maar in de praktijk nog altijd zeer gedetailleerde voorschriften voor hun functioneren opstelde. De voorbereiding van het zogenaamde Hoger Onderwijs- en Onderzoeksplan (HOOP), waarin de minister allerlei beleidsvoornemens aankondigde en dat voor het eerst in 1987 zou verschijnen, stelde nog niet direct gerust.

Het basisidee – de overheid op grotere afstand van de universiteit, die zelf moet zorgen voor kwaliteit – was geheel in lijn met een groeiende maatschappelijke consensus over de rol van de overheid in de vormgeving van de samenleving. De sociaaldemocraten moesten na Den Uyl nog een hele draai maken om dit idee te kunnen omarmen, maar voorlopig waren ze politiek uitgeteld en bepaalden christendemocraten en liberalen de koers van de Nederlandse politiek. Zij hadden veel minder moeite om het idee van de overheid-op-afstand te omarmen. Het idee paste uitstekend bij het christendemocratisch gedachtegoed, waarin de zelfstandigheid van het maatschappelijk middenveld, waartoe ook de universiteiten behoorden, altijd al belangrijk werd gevonden. Indertijd had Abraham Kuyper in dit verband al over ‘sovereiniteit in eigen kring’ gesproken. Maar het idee sloot ook heel goed aan bij de maatschappijvisie van de liberalen, waarin de overheid zo veel mogelijk moest overlaten aan de zelfregulerende werking van de vrije markt. In de samenleving moest het niet de overheid zijn die alles regelde en bestierde, want dat was inefficiënt, duur en vrijheidsbeperkend. Veel beter was het om zo veel mogelijk over te laten aan de markt, waar, zoals elke econoom kon uitleggen, alles onder druk van de concurrentie veel efficiënter werkt, waar veel goedkoper geproduceerd wordt en waar vrijheid heerst. De overheid dient alleen op te treden als marktmeester die ervoor moet zorgen dat de partijen op de markt een gelijk speelveld hebben en dat zij zich aan dezelfde regels houden. De overheid is dus niet onbelangrijk, maar het is uiteindelijk niet de overheid, maar de markt die de oplossing kan bieden voor tal van maatschappelijke problemen.

Dit liberale gedachtegoed werd in de jaren tachtig op veel meer terreinen dan alleen de economie toegepast. In het voetspoor van adepten van de vrije markt als de Amerikaanse president Ronald Reagan en de Britse eerste minister Margaret Thatcher ervoeren ook politici in Nederland de overheidsbemoeienis met gezondheidszorg, onderwijs en cultuur in toenemende mate als een probleem en schreven zij de markt een heilzame werking toe. Die gebieden van het maatschappelijk leven waar nog geen marktomstandigheden heersten (door het overheidsmonopolie, door de afwezigheid van concurrentie, door de onmogelijkheid om door prijs- of kwaliteitsverschillen marktaandeel te vergroten), moesten alsnog de condities voor marktwerking geschapen worden. In dat geval spreken we niet meer van liberalisme, maar van neoliberalisme, waarin marktcreatie het sleutelbegrip is. Dit mechanisme zou ook voor de universiteit en het hoger onderwijs ingevoerd moeten worden. Vermarkting van onderwijs en onderzoek zou zelfs de redding van de universiteiten kunnen zijn. De academicus moest zich dus niet meer spiegelen aan de geleerde of de onderwijzer, maar aan de ondernemer.

Het is een wonderlijk fenomeen dat er in betrekkelijk korte tijd een omslag plaatsvond van wantrouwen jegens big business in de jaren zestig en zeventig naar de adoratie van de ondernemer in de jaren tachtig. Het is één ding om te erkennen dat

ondernemers een nuttige functie vervullen in de samenleving, een ander om het ondernemerschap te verheffen tot de norm van alle maatschappelijke activiteiten. Elke klassiek gevormde academicus had bijvoorbeeld kunnen uitleggen dat in de klassieke oudheid het werk dat in onze tijd ondernemers en managers uitvoeren toen door slaven werd verricht. Een vrij man hield zich juist verre van het geploeter en gezwoeg van slaven, of ze nu een winkeltje hadden of een landgoed beheerden. Maar ook wie het snobisme van de klassiek gevormde te ver vindt gaan, kan zich afvragen of het werken voor een marktpartij of het zelf opzetten van commerciële activiteiten wel te rijmen valt met de wetenschappelijke onafhankelijkheid die universitaire onderzoekers hoog in het vaandel horen te houden. Dit geluid werd in de Groningse universiteit wel gehoord, maar consequenties werden er niet aan verbonden.

In universitaire kring sloeg het idee van 'minder overheid, meer markt' snel aan. In het najaar van 1986 publiceerde het college van bestuur van de Universiteit Twente een strategische nota onder de titel *Ondernemende universiteit of wetenschappelijk bedrijf? De universiteit in de jaren negentig* waarin onomwonden gekozen werd voor het model van de ondernemende universiteit.³² Een jaar later, op 3 september 1987, liet het Nederlands Gesprek Centrum in Rotterdam een klein, 61 pagina's tellend boekje verschijnen, *Naar een ondernemende universiteit*, waarin een groepje van negen academici en leidinggevende personen uit het zakenleven een pleidooi hield voor een universiteit die minder aan de leiband van de overheid liep en de middelen had om eigen keuzes te maken.³³ Tot deze gespreksgroep behoorden de relatief jonge hoogleraren E.M.H. Hirsch Ballin, hoogleraar staats- en administratief recht in Tilburg, A.H.G. Rinnooy Kan, hoogleraar operationeel onderzoek in Rotterdam, en J.M.M. Ritzen, hoogleraar economie van de publieke sector, eveneens in Rotterdam. Verder namen twee mensen van McKinsey & Company aan de gesprekken deel, alsook de president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen, de procureur-generaal bij het gerechtshof te Amsterdam en de president-directeur van de Nationale Investeringsbank, A. (Arie) van der Zwan. Deze heren vertegenwoordigden het hele spectrum van de Nederlandse politiek in die dagen. Hirsch Ballin was een ethisch bewogen christendemocraat, Rinnooy Kan een welkenkend liberaal en Ritzen een pragmatische sociaaldemocraat. Van der Zwan was ooit een van de oprichters van Nieuw Links binnen de PvdA, maar na een periode als hoogleraar commerciële economie in Rotterdam was hij het zakenleven ingegaan. De werkgroep werd geleid door Rinnooy Kan, die bij het verschijnen van de brochure ook rector magnificus van de Erasmus Universiteit te Rotterdam was. Het waren niet de minsten die zich hier uitspraken over de toekomst van de Nederlandse universiteit en ook in Groningen zou men te maken krijgen met de denkrichting die de auteurs vertegenwoordigden.

Het uitgangspunt van Rinnooy Kan en de zijnen was dat er steeds meer van de universiteiten werd gevraagd: hoogwaardig en veelzijdig onderwijs voor velen, onderzoek op hoog niveau waar ook de economie wat aan had, en nog veel andere vormen van maatschappelijke dienstverlening. En dat terwijl de overheid steeds minder geld overhad voor de universiteiten en de concurrentie van het hoger beroepsonderwijs alleen maar toenam. Het was moeilijk voor de universiteiten om hierop te reageren, omdat de doelstellingen van het onderwijs niet helder waren, er een door de overheid afgedwongen uniformiteit heerste, het 'productieproces' moeilijk te besturen was en er sprake

was van een 'nostalgieke stijl en sfeer' die niet meer paste bij de schaal en de verplichtingen van de moderne universiteit.³⁴ Er heerste volgens Rinnooy Kan en de zijnen op de universiteit 'een cultuur van collegialiteit, compromis en commissies', die alles dempte. 'De bestuurlijke omgangsvormen weerspiegelen nog steeds de intieme tradities van de ivoren toren.'³⁵ Middelmaat regeerde, er was een discrepantie tussen wat de arbeidsmarkt vraagt en wat de universiteiten leveren, het rendement was laag en de kosten per uitgereikt diploma waren daardoor onverantwoord hoog.

Toch ligt tussen het behoud van waardevolle universitaire tradities en de nieuwe eisen die aan universitair onderwijs en onderzoek worden gesteld een begaanbaar pad dat door de universiteiten zelf uitgezet zou kunnen worden, in anticipatie – en nu eens niet alleen in reactie – op het overheidsbeleid.³⁶

Dat pad was de ondernemende universiteit. In de HOAK-nota van minister Deetman lazen Rinnooy Kan en de zijnen de eerste tekenen dat de overheid bereid zou zijn dat pad te bewandelen.

Het begin van een oplossing voor de stagnatie waarin de universitaire wereld terecht was gekomen, was te erkennen dat de universiteiten niet alles meer tegelijk konden bieden, dat het tijd was om keuzes te maken, een profiel te kiezen. De overheid zou de universiteiten vrij moeten laten en de instellingen de mogelijkheid moeten bieden om die keuzes te maken: voor breedte of juist voor diepgang in het onderwijs, voor grote of kleine groepen, voor concentratie van het onderzoek op bepaalde terreinen en het afstoten van andere. De universiteiten zouden zich aldus kunnen gedragen als ondernemers op de markt van onderwijs en onderzoek, ondernemers die door prijs of kwaliteit met elkaar kunnen concurreren, daarbij risico's, ook financiële risico's, kunnen nemen en daarvan ook eventueel de minder plezierige consequenties moeten kunnen dragen. De overheid zou geen gedetailleerde voorschriften meer moeten geven, maar zich beperken tot het formuleren van enkele randvoorwaarden – en het betalen van een normbedrag per student (maar de overheid moest de universiteiten wel weer vrijlaten in het bepalen van de hoogte van het collegegeld). Niet de regeldrift van de overheid, maar de 'kwaliteitsverhogende werking van de markt' garandeerde in zo'n situatie dat het onderwijs en onderzoek 'excellent' zouden zijn (dat woord viel regelmatig).³⁷

Er waren nogal wat punten waarin de ondernemende universiteit van de toekomst verschilde van de Nederlandse universiteit anno 1987. Ondernemende universiteiten mochten dan zelf hun studenten selecteren, en wel aan de poort. Nu dwong de overheid de universiteiten nog iedereen met een diploma van een middelbare school zomaar toe te laten, terwijl ze wel hoge eisen stelde aan het rendement. Dat werkte niet, selectie was onvermijdelijk. Ondernemende universiteiten konden ook zelf de hoogte van het collegegeld bepalen, per faculteit verschillend, en voor het personeel konden ze in een aparte CAO een gedifferentieerde beloning hanteren. Wie meer presteerde, mocht best wat meer verdienen. Ook zou er volgens de plannen van de samenstellers van het boekje door de invoering van de ondernemende universiteit een einde komen aan het uniforme en inefficiënte verdelingsmodel dat de overheid en de universiteiten hanteerden voor de toewijzing van de gelden, waarbij altijd de verdelende rechtvaardigheid het uitgangspunt was. De scherp geprofileerde, ondernemende universiteit kon de gelden veel gericht besteden en daardoor uitermate efficiënt zijn (nog zo'n

geliefd woord). Ze kon eigen vermogen aankweken en leningen op de kapitaalmarkt aangaan om te investeren in nieuwe initiatieven.

Anders dan in de plannen van Maris c.s. – waar dit pleidooi voor een ondernemende universiteit natuurlijk aan doet denken – was de universiteit van de toekomst niet een centraal geleide onderneming waar alle beslissingen aan de top worden genomen. Rinnooy Kan en de zijnen legden het zwaartepunt van de universiteit bij de faculteiten, die binnen de universiteit een vergaande mate van autonomie dienden te krijgen. De ondernemende universiteit was het best te vergelijken met een houdstermaatschappij met allerlei werkmaatschappijen. De houdstermaatschappij, oftewel het college van bestuur, hield wel toezicht op de faculteiten, maar het eigenlijke beleid zou moeten worden gemaakt op het niveau van de faculteiten, die immers de markt het best kennen. Weliswaar wordt de decaan, die het bestuur vormt van een faculteit, benoemd door het college van bestuur, maar eenmaal benoemd zou hij grote vrijheid hebben om de faculteit in een bepaalde richting te leiden. De decaan zou ook de salarissen van de docenten vaststellen. De gespreksgroep hield zelfs de mogelijkheid open dat een faculteit die een kant op wilde waar het college van bestuur pertinent tegen was, de mogelijkheid moest krijgen om zich los te maken van die universiteit en bij een andere universiteit aansluiting te vinden. Ook een faillissement van een faculteit wilde de gespreksgroep niet bij voorbaat uitsluiten; een faillissement was immers een normaal ondernemersrisico. De tucht van de markt moest zijn werk kunnen doen.

Van democratie waren Rinnooy Kan en de zijnen niet gediend. De betrokkenheid van de studenten bij het vaststellen en beoordelen van het onderwijs was iets om in het nieuwe systeem te verwerken, maar ‘of de huidige tijdrovende radendemocratie, met haar asymmetrie tussen verantwoordelijkheid en bevoegdheden, daarvoor het gelukkigste kader biedt, valt te bezien’.³⁸ Beter zou het zijn als de faculteitsbestuurders regelmatig de mening van de studenten zou peilen. Zij waren immers de ‘klanten’ die ze tevreden moesten houden. Maar het raadplegen van buitenstaanders, zoals de toekomstige werkgevers, zou net zo belangrijk moeten zijn. Voor zover er betrokkenheid van studenten bij de gang van zaken op de universiteit zou kunnen zijn, speelde die zich alleen af op het niveau van de faculteit. Op centraal niveau zou er geen universiteitsraad meer zijn, maar zoals bij elk bedrijf een ondernemingsraad, en verder misschien een klankbordgroep die behalve uit de decanen zou moeten bestaan uit afnemers van het onderwijs en externe partijen.³⁹ Over een rector magnificus als vertegenwoordiger van het personeel van de universiteit in het universiteitsbestuur rept het boekje niet.⁴⁰

Wie de indruk zou krijgen dat het voorstel van de gespreksgroep niet veel meer is dan het optuigen van een zuiver zakelijk opererende bv universiteit, geleid als een beursgenoteerde onderneming, heeft het toch mis. Naar een *ondernemende universiteit* staat vol bezwerende formules die de indruk moeten wekken dat de oude universiteit nog wel degelijk te herkennen is in de ondernemende universiteit. Van de goedbetaalde docenten en onderzoekers wordt verwacht dat zij zich zullen voegen in en bijdragen aan het profiel dat de universiteit of de faculteit heeft gekozen, maar dat moet niet leiden tot conformisme. ‘Vrijheid van academische meningsvorming en meningsuiting is een kostbaar en met de grootste zorgvuldigheid te beschermen erfgoed.’⁴¹ Maar (na zo’n opmerking komt altijd een maar) schaarste aan middelen dwingt een universiteit ze daar in te zetten waar ze het meest renderen. Dit is een wel heel smalle invulling van

het begrip 'academische vrijheid'. Ook probeert de gespreksgroep de angst weg te nemen dat de universiteit haar culturele taak zou verwaarlozen, als zijnde onrendabel. Die culturele taak wordt alleen maar belangrijker in de zo technologisch georiënteerde samenleving. Uit gezond eigenbelang zal geen universiteit nalaten daarin te investeren, omdat dat 'bijdraagt aan een universitair klimaat waarin excellente studenten en stafleden zich thuisvoelen'.⁴² En wie bang mocht zijn dat de eenhoofdige leiding van een faculteit zich te buiten zou kunnen gaan aan machtsmisbruik wordt snel gerustgesteld: 'Los van formele inspraakmogelijkheden [die nergens worden genoemd] vormt de ingewortelde universitaire cultuur [die de pleitbezorgers van de ondernemende universiteit juist met wortel en tak willen uitroeien] een waarborg tegen autoritaire willekeur.'⁴³ De zoetgevooisde toon van het boekje kan niet verhullen dat de samenstellers pleiten voor een excellentiefabriek waarin iedereen de concurrent is van iedereen en waarin alle gemeenschappelijkheid die boven een gedeeld eigenbelang uitgaat verdwenen is. En toch zeggen zij: 'Het oude ideaal van een "universitas" als gemeenschap van docenten en studenten kan juist binnen een ondernemende universiteit opnieuw inhoud krijgen.'⁴⁴

Maar wat er verder ook aan te merken is op de toon en de inhoud van *Naar een ondernemende universiteit*, het boekje had de verdienste de academische wereld en de politiek een nieuw type universiteit voor te stellen, een type naast de vastgelopen klassieke professorenuniversiteit en de recent opgekomen, maar al weer goeddeels verdwenen kritische universiteit.⁴⁵ Gezien de statuur van de samenstellers en de aansluiting die hun ideeën hadden bij de opvattingen die minister Deetman net had geventileerd, mocht niemand ervan uitgaan dat dit een overwaaierend idee zou zijn. Het was niet voor niets dat het boekje verscheen vlak voordat de rectores aan de verschillende universiteiten hun redevoeringen zouden houden bij de opening van het academisch jaar. Iedereen die in een universiteit iets voorstelde, diende voor zichzelf uit te maken hoe hij over de ondernemende universiteit dacht en hoe zijn universiteit hierop moest reageren.⁴⁶

BEZUINIGINGEN, TWEDE RONDE

Inmiddels waren de Nederlandse universiteiten geconfronteerd met een tweede ronde bezuinigingen op het hoger onderwijs. Het tweede kabinet-Lubbers had in de regeringsverklaring in juli 1986 laten weten dat er wederom ingegrepen moest worden. Het eerste kabinet-Lubbers was er wel in geslaagd het begrotingstekort aanzienlijk terug te brengen, maar het was nog altijd te hoog. Op de begroting voor het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen moest in vier jaar een miljard gulden worden bespaard en weer moest het hoger onderwijs het leeuwendeel leveren, ruim 300 miljoen gulden. De nieuwe bezuinigingsoperatie op het hoger onderwijs noemde Deetman Selectieve Krimp en Groei (SKG), omdat hij zo veel bezuinigde dat hij geld opzij kon leggen voor nieuwe initiatieven, de vernieuwingsgelden. Wat betreft de bezuinigingen kwam dit voor Groningen neer op de opheffing van de zelfstandige studierichtingen Frans en Spaans, de ontmanteling van de Subfaculteit der Tandheelkunde en een algemene 'ontbureaucratiseringsoperatie' bij het bureau van de universiteit.

Van de bezuinigingen was de opheffing van Tandheelkunde het pijnlijkst. Op 28 augustus 1986, bijna een maand nadat in de regeringsverklaring al een beleid van verder-

gaande taakverdeling en concentratie in het hoger onderwijs was aangekondigd, kwam de brief binnen die de opheffing van twee van de drie opleidingen aankondigde, die in Groningen en Nijmegen (de opleiding aan de vU bleef bestaan en die in Utrecht was al eerder wegbezuinigd). Maar er was nog hoop, want de minister vroeg eerst advies aan een externe commissie. Die adviseerde echter ook Nijmegen nog open te houden, en niet Groningen. Het college van bestuur in Groningen protesteerde daartegen – de cijfers waarop de commissie zich baseerde waren onjuist en de conclusie dus ongefundeerd – en tot eind 1987 was onzeker hoe de uiteindelijke beslissing van de minister zou uitvallen. Maar toen viel het doek voor de Groningse tandheelkunde. Dat was een hard gelag voor de Groningse universiteit, en het was volkomen onverdiend, gegeven de allerwegen erkende topkwaliteit van onderzoek, onderwijs en patiëntenzorg in Groningen. Bovendien wezen de cijfers uit dat het overschot aan tandartsen binnen niet al te lange tijd zou omslaan in een tekort. Iedereen kon op zijn vingers uitrekenen dat er dan weer een extra opleidingsplaats nodig was!⁴⁷ Spaans en Frans werden ondertussen gered doordat de Faculteit der Letteren ze onderbracht in de nieuwe studierichting Romaanse talen & culturen, waarin Spaans, Frans en Italiaans afstudeerrichtingen werden.⁴⁸ Dit nieuwe initiatief was mogelijk dankzij de vernieuwingsgelden en leverde toch nog een zekere besparing op, zonder dat de talen helemaal uit het onderwijsaanbod verdwenen. Maar van tandheelkunde restte slechts een magere voorziening op het terrein van de mondheelkunde en kaakchirurgie binnen de medische faculteit.

Doordat opgeheven studierichtingen niet helemaal verdwenen, bleef het aantal studenten in Groningen redelijk op peil. Na een lichte terugval na 1979 steeg het aantal studenten in Groningen zelf weer licht (zie tabel 14).

TABEL 14 AANTAL STUDENTEN IN GRONINGEN, 1979-1989

1979	17.034
1980	16.736
1981	16.652
1982	16.685
1983	16.739
1984	17.135
1985	17.005
1986	17.049
1987	17.630
1988	16.897
1989	17.821

Bron: *Algemeen Jaarverslag RUG, 1979-1989*. De cijfers omvatten niet de laatste mo-studenten, de extraneï (ingeschrevenen alleen voor tentamens en examens) en de belangstellenden.

De gestage groei van economie en de sterke groei bij bedrijfskunde, waar zelfs een numerus fixus nodig was, maakten het verlies aan studenten bij tandheelkunde meer dan goed en bij letteren compenseerde algemene letteren voor het verlies van de mo-studenten. Weliswaar telde de universiteit in 1989 nog 177 studenten tandheelkunde

(ouderejaars die hun studie nog in Groningen afmaakten), maar zelfs als die in mindering worden gebracht, laten de jaren tachtig geen daling zien van het aantal studenten. Wel was er een lichte daling in de personeelsbezetting: van 3.908 fte eind 1980 naar 3711 fte eind 1989, maar bij dit laatste aantal gaat het alleen om mensen die betaald werden uit de eerste geldstroom; de NWO-medewerkers en de medewerkers die uit de derde geldstroom werden betaald, zijn daarbij niet inbegrepen. Alleen al een instelling als het RION, het Research Instituut voor Onderwijsonderzoek, nu opgenomen in de Faculteit der Sociale Wetenschappen, telde ongeveer zestig medewerkers die op projectbasis werkten aan toegepast wetenschappelijk onderzoek en de ondersteuning daarvan. Gezien het toenemende aandeel van tweede- en derdegeldstroomonderzoek kan men veilig aannemen dat er aan het eind van de jaren tachtig meer mensen aan de Rijksuniversiteit Groningen werkten dan aan het begin van het decennium (het 'te' in de naam van de universiteit was in 1979 verdwenen). Een nadere analyse van deze cijfers zou wel aantonen dat door de groei van allerlei diensten het aandeel van het personeel dat het onderwijs verzorgde, de kerntaak van de universiteit, afnam en dat bij het onderzoek een verschuiving gaande was van fundamenteel naar toegepast onderzoek.

OM DE KWALITEIT VAN DE RUG

In Groningen reageerde het college van bestuur niet alleen defensief op alle aanslagen die Deetman op het hoger onderwijs pleegde. In plaats van in de verdediging te schieten en een klaagzang aan te heffen deed het college een poging een eigen strategie te ontwikkelen, die als richtsnoer kon dienen bij het uitstippelen van het beleid in de nabije toekomst. Voor een deel kwam dat neer op het doortrekken van lijnen die al in het verleden waren getrokken, voor een deel was het ook een reactie op de nota *Hoger onderwijs: autonomie en kwaliteit* van minister Deetman uit 1985. Rector magnificus Eric Bleumink kondigde die strategische nota al aan in zijn rectorale rede van september 1986, in het najaar werd de conceptnota in verschillende gremia besproken en in maart 1987 zag de nota *Om de kwaliteit van de RUG* het licht. Tijdens de opening van het academisch jaar op maandag 7 september 1987 vatte Bleumink in zijn rede 'Creatieve concurrentie' de nota gedeeltelijk samen. Iedereen kon vanaf dat moment weten hoe de Groningse universiteit de toekomst tegemoet dacht te treden.⁴⁹

Bleumink sprak in 1987 tegen de achtergrond van de nieuwe wandschildering die net dat jaar was aangebracht door twee Groningse schilders, Matthijs Röling en Wout Muller. De afgebladderde voorstelling van de vijf faculteiten die de gebroeders Linnemann er in 1914 aangebracht hadden was al in de jaren vijftig verwijderd, maar nu was op initiatief van de hoogleraar kunstgeschiedenis H.W. (Henk) van Os een meer eigentijdse en speelse voorstelling van het domein van de universiteit gemaakt. Het helderblauwe werk draagt de titel *Boom der kennis* en was aangebracht op kosten van het Representatiefonds van de Groningse universiteit. Als eerbetoon aan de initiator van het project is rechtsonder het gezicht te herkennen van Van Os, evenals trouwens dat van de oudhoogleraar Röling, de vader van Matthijs Röling. De wandschildering paste heel goed bij het nieuwe elan dat de Groningse universiteit ondanks alle bezuinigingen en reorganisaties vanaf ongeveer 1987 begon te bezielen. In het college van bestuur was Borg-

104 Rector magnificus Eric Bleumink ondersteunt een betoging tegen bezuinigingen op de letterenstudies, 1987. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

man niet zo gecharmeerd geweest van het ontwerp voor de nieuwe wandschildering, maar rector magnificus Bleumink wel, en hij had ervoor gezorgd dat het werd uitgevoerd.

Het nieuwe elan was ook te proeven in de nota *Om de kwaliteit van de RUG*. De nota van het college was geen frontale afwijzing van de visie die minister Deetman in zijn HOAK-nota had geformuleerd, integendeel. De Groningse nota ging in belangrijke mate juist mee met de filosofie die Deetman had ontwikkeld en nam ook kernbegrippen uit de HOAK-nota over. En dat wekt geen verbazing als men zich realiseert dat de geestelijke vader van de Groningse nota niet zozeer collegevoorzitter Borgman was, als wel rector magnificus Bleumink. Samen met een ambtenaar van het bureau, George Mulder, had hij de nota opgesteld, Borgman had er zich nauwelijks mee bemoeid.

Eric Bleumink was van huis uit chemicus. Na de ulo en de hbs te hebben doorlopen had hij van 1956 tot 1963 scheikunde gestudeerd in Utrecht. Al op de middelbare school had Bleumink, die last had van woordblindheid maar wel heel goed kon rekenen, getoond dat hij ook bestuurlijke talenten had. Als vrijzinnig hervormde werd hij lid van de jongerenorganisatie van de CHU en al gauw zat hij in het bestuur. Ook later vervulde hij tal van bestuursfuncties in de partij. Hij was voorzitter van het bestuur van het wetenschappelijk bureau van de CHU en lid en vicevoorzitter van het partijbestuur. Bleumink was gegrepen door het idee van Piet Steenkamp om de KVP, de ARP en de CHU samen te voegen tot één christendemocratische partij, het Christen-Democratisch Appèl, en in 1975 schreef hij mee aan het eerste programma van de nieuwe partij. Later was hij steeds verantwoordelijk voor de onderwijsparagraaf van het CDA. Maar een echte politieke carrière ambieerde hij niet, hij bleef liever in de wetenschap. Na zijn afstuderen werkte hij vier jaar bij TNO en na zijn promotie in 1967, op het grensgebied van chemie en geneeskunde, maakte hij de overstap naar het Academisch Ziekenhuis Utrecht, waar hij hoofd werd van het Laboratorium voor Dermatologie. Toen zijn chef,

de hoogleraar A.H. Klokke, in 1971 van Utrecht naar Groningen ging, nam deze Bleumink mee als hoofd van zijn laboratorium in Groningen. Bleumink werd in 1977 benoemd tot lector in de dermatologie, in het bijzonder de biochemie van de huidziekten, en in 1980, toen alle lectoren bij decreet bevorderd werden tot hoogleraar, trad hij toe tot de rangen der hoogleraren. De volgende stap in zijn carrière was zijn benoeming tot rector magnificus in 1984. Dat was niet helemaal de bedoeling geweest. Na het rectoraat van Engels was het algemeen gevoelen binnen het college van decanen dat het weer eens tijd werd voor een rector uit de hoek van de geneeskunde. De decaan van geneeskunde, W. Lammers, was de gedoodverfde kandidaat, maar omdat er altijd een tweevoudige voordracht naar de minister moest, was er behoefte aan iemand die op de tweede plaats wilde staan, en dat werd Bleumink. Op het laatst zag Lammers echter af van het rectoraat en toen kon men moeilijk meer om Bleumink heen. Hoewel hij geen decaan was geweest – een ongeschreven regel eiste dat –, had hij voldoende leidinggevende en bestuurlijke ervaring buiten de universiteit opgedaan om hem die post toe te vertrouwen. En misschien vond men het wel een voordeel dat hij van dezelfde bloedgroep binnen het CDA was als Deetman, ook van oorsprong een CH-man.

In de nota *Om de kwaliteit van de RUG* deed het college van bestuur een poging onder woorden te brengen wat het profiel van de Groningse universiteit was en in de toekomst moest zijn, wat de kern was van de universiteit die in tijden van bezuinigingen en een zogenaamd terugtrekkende overheid beschermd, gekoesterd en uitgebreid moest worden. Dat moest in onzekere tijden een richtsnoer zijn voor de reactie op extern beleid dat gevolgen had voor de Groningse universiteit. Een strategische nota dus, de eerste die de universiteit sinds haar oprichting had opgesteld, met uitgangspunten voor het beleid in de komende jaren. Sinds 1960 hadden de Nederlandse universiteiten weliswaar om de zoveel jaren een ontwikkelingsplan voor het ministerie moeten opstellen, maar zo'n plan was alles bij elkaar toch eerder een verlanglijstje voor de nabije toekomst dan een strategische nota die ervoor moest zorgen dat de universiteit koersvast zou blijven.

Uitgangspunt van de nota was dat de universiteit toe was aan revitalisering, herstructurering en herpositionering op de markt van onderwijs en onderzoek, in competitie en in samenwerking tussen en met andere universiteiten en de hbo-instellingen. Dat alles onder het motto 'Minder overheid, meer markt'. Die marktorientatie moest echter geen knieval zijn voor de markt, zij kwam eerder voort uit de groeiende politieke consensus omtrent de noodzaak van een op allerlei terreinen terugtrekkende overheid en wat in Deetmantermen 'eigen meesterschap' van maatschappelijke verbanden heette. Beslissingen die voorheen de regering voor de maatschappij nam, moesten nu door de maatschappelijke verbanden, waaronder de universiteiten, zelf genomen worden, zij het binnen bepaalde grenzen die de minister kon blijven stellen. Dat noemde Deetman – en Bleumink zei het hem na – 'vermaatschappelijking'. Maar die nieuwe autonomie moesten de maatschappelijke verbanden, ook de universiteiten, wel verdienen, ze moesten zichtbaar maken wat ze met die autonomie wilden gaan doen. Bleumink somde op wat dat voor de universiteiten betekende:

Eigenstandige strategie-ontwikkeling, marktverkenningen, afstand nemen van risico-mijndend gedrag, ruimte bieden voor creativiteit en ondernemerschap van faculteiten en mede-

werkers, maar ook profilering op onderzoeksterrein, kwaliteitsbewaking van onderwijs, het aanboren van nieuwe onderwijsmarkten in concurrentie met particuliere onderwijsinstellingen, voorwaarden scheppend voor een goede aansluiting tussen aanbod van afgestudeerden en arbeidsmarkt, concurrentie met andere instellingen en samenwerking daar waar wederzijds belang is gediend.⁵⁰

Daarmee is in een notendop de nieuwe strategie van de Groningse universiteit geschetst, die Bleumink vervolgens op een paar punten nader uitwerkte.

Voorop stond dat de Groningse universiteit koos voor een breed, pluriform en gevarieerd onderwijsaanbod. Groningen was wat Bleumink noemde een klassieke universiteit, die opleidingen bood over het hele spectrum van de wetenschap, en hij wilde dat zo houden. Omdat in de wijde omgeving geen vergelijkbare instelling voor hoger onderwijs te vinden was – de dichtstbijzijnde volwaardige universiteit in Nederland was Utrecht – moest Groningen voor toekomstige studenten uit het Noorden in principe op alle terreinen iets te bieden hebben, zodat studenten uit dit landsdeel niet ver weg de opleiding van hun keuze hoefden te volgen. In dit opzicht verschilde de Groningse universiteit van de universiteiten in bijvoorbeeld Utrecht, Amsterdam of Leiden, die zich makkelijker met hun onderwijsaanbod konden profileren omdat een student uit de buurt van Leiden die daar niet terecht kon, zonder veel problemen naar Amsterdam of Utrecht kon. De geografische positie van Groningen dicteerde zo voor een deel de strategie van de universiteit, en niet voor het eerst.

Andere kenmerken van de universiteit die Bleumink voor zich zag waren het ‘eigenmeesterschap’ en het compromisloos streven naar excellentie:

Gelijkheidsdrang is in ons lieve vaderland even hardnekkig als regelzucht. Zo ook in het onderwijs, het universitaire onderwijs in het bijzonder. Edoch, gelijkheidsdrang en regelzucht verdragen zich slecht met (fundamenteel) onderzoek, zozeer het avontuur van de menselijke geest, zozeer gericht op competitie en excelleren in internationaal kader.⁵¹

Hij noemde enkele recente voorbeelden van maatregelen die aantoonde dat de Nederlandse afkeer van excellentie nog springlevend was. Zo waren de beoogde ‘centers of excellence’ omgedoopt in ‘aio-netwerken’ en had de KNAW het voorstel van de hand gewezen om in het onderzoeksbeleid meer aandacht te geven aan excellente groepen. ‘De neiging tot imiteren blijft sterker dan cultivering van het eigene.’⁵² Om die neiging tegen te gaan moest toptalent beter gehonoreerd worden en moest excelleren als iets honorabels worden voorgesteld. Bleumink dacht daarbij aan het ondersteunen van olympiades voor bollebozen, het verstrekken van beurzen voor postdocs en getalenteerde studenten, het geven van extra steun uit de universitaire beleidsruimte aan topgroepen en – iets nieuws – het steunen van topsporters aan de universiteit. Voor topsporters die wilden (blijven) studeren, zouden er aparte programma’s komen, met afspraken over de inrichting van de studie, trainingsfaciliteiten en sponsorgeld. Dat was in lijn met het feit dat Groningen toch al een zeer sportieve universiteit was, waar de helft van het aantal studenten aangesloten was bij de ACLO, meer dan in enige andere universiteit.

Als Bleumink aan het brede, pluriforme onderwijsaanbod van de Groningse universiteit dacht, dacht hij niet uitsluitend aan de eerstefaseopleidingen voor studenten die net van school gekomen waren. Er was ook een groeiende markt voor postdoctoraal onderwijs, zoals het hoger onderwijs voor ouderen, waar net een begin mee was gemaakt,

105 De student geneeskunde en topturner Epke Zonderland ontvangt uit handen van rector magnificus Elmer Sterken een onderscheiding voor zijn gouden medaille op de Olympische Spelen in Londen in 2012. Foto Elmer Spaargaren. Zonderland is lange tijd het uithangbord geweest van de topsport-universiteit die Groningen wilde zijn.

en allerlei bedrijfsgerichte opleidingen. Voor dit contractonderwijs, dat goedkoop kon worden gegeven omdat de universiteit toch al de kennis en de onderwijskundige infrastructuur in huis had, zouden de faculteiten meer initiatieven moeten ontplooiën, ondersteund door een professionele organisatie die marktverkenningen uitvoerde, voorlichting verzorgde, contacten legde met potentiële afnemers en zo nodig zorgde voor evaluatie, projectbegeleiding en het aantrekken van externe deskundigen. Dat transferpunt voor contractonderwijs werd de Stichting Academische Opleidingen Groningen (AOG).

Profilering was er eveneens op het terrein van het onderzoek, waar de universiteit streefde naar concentratie van onderzoeksinspanningen in grotere verbanden waar de universiteit zelf de zeggenschap over had. Daarbij valt te denken aan al langer bestaande, maar steeds verder opgetuigde onderzoeksgroepen als het Materials Science Center en het Interuniversitair Centrum voor Theorievorming en Methodologie in de Sociologie (ICS). Dergelijke zwaartepunten in het onderzoek moesten meer fondsen uit de tweede en derde geldstroom halen, waardoor het onderzoeksvolume van de universiteit op peil zou kunnen blijven of zelfs zou kunnen groeien.

Betrekkelijk nieuw in het profiel van de Groningse universiteit was de wil om onderwijs en onderzoek te internationaliseren. Nederland, wist Bleumink, had op dat terrein een slecht imago. In een recent rapport van de OESO viel te lezen dat het in Nederland op het gebied van technologische vernieuwing en kennisexploitatie ontbrak aan durf, elan en internationale gerichtheid. De noodzakelijke dynamiek voor vernieuwing strandde in het drijfzand van behoudzucht en economische inflexibiliteit. Ook hoorde men vaak dat Nederland veel risicomijdend gedrag vertoonde en weinig neiging tot competitie aan de dag legde. Nederland was geen vestigingsplaats voor onderzoeksfaciliteiten van internationale allure, geen land waar het voor buitenlanders aantrekkelijk was een gedeelte van hun studie te volgen. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid kwam tot soortgelijke conclusies. Maar dat mocht niet zo blijven, want de kennisstroom was mondiaal en als Nederland, en elke universiteit binnen Nederland, mee wilde blijven tellen, moest internationalisering prioriteit krijgen, onder het motto 'De wereld is de markt'.⁵³ Minister Deetman had al een bedrag van 18 miljoen gulden voor internationalisering van het hoger onderwijs gereserveerd, maar het moest veel meer worden.

Ten slotte moest de Groningse universiteit de banden met de regio nauwer aanhalen, bijvoorbeeld door actiever bij het noordelijke bedrijfsleven de mogelijkheden onder de aandacht te brengen om met behulp van de in de universiteit vergaarde kennis innovaties door te voeren. Het bedrijfsleven in Nederland benutte nog altijd veel te weinig of veel te langzaam wat de universiteiten aan kennis voortbrachten. Vooral in het mkb leefden nog allerlei misvattingen en vooroordelen over academici en wat zij voor het bedrijfsleven konden betekenen:

Uit eigen waarneming en gesprekken met vertegenwoordigers uit deze kring is mij opgevallen dat men nog denkt in termen van 'dure mensen, hoogdravers, linkse lieden, wereldverbeteraars, te weinig op de praktijk gericht', als men het over academici of HBO-abituriënten heeft. Men herinnert zich vooral de tijd van studentenrevoltes en demonstraties, en men wil niet geloven dat het gros van de huidige afgestudeerden serieuze jonge vrouwen en mannen zijn met hart voor de zaak, resultaatgericht, bereid tot grote inzet, mensen die minder op werktijd letten dan wel hechten aan bevrediging in het werk, of men nu met bedrijfskundigen, technologen, economen, chemici, juristen of sociologen te maken heeft.⁵⁴

Die cultuurkloof tussen universiteit en bedrijfsleven moest snel gedicht worden. Voor een deel gebeurde dit al door het Transferpunt, dat bedrijven in contact bracht met medewerkers van de universiteit die problemen van de bedrijven kon helpen oplossen, en het Science Park, dat nieuwe commerciële activiteiten faciliteerde op basis van in de universiteit verworven kennis. Maar er was nog een wereld te winnen, vooral in het mkb.

Alles bijeengenomen noemde Bleumink dit het profiel van een 'klassieke universiteit'. Dat is een wat vreemde benaming voor een universiteit die zozeer op de markt georiënteerd wilde zijn en die een aantal kernelementen van de klassieke universiteit miste, zoals de autonomie van de hoogleraren en het vooropstellen van de culturele waarde van de wetenschap. Maar Bleumink doelde specifiek op het brede onderwijsaanbod van de Groningse universiteit (in het Engels zou hij het over een 'comprehensive university' hebben gehad). Het woord 'klassiek' wijst er in ieder geval op dat Bleu-

mink niet zo'n radicale breuk met de bestaande universitaire verhoudingen wenste als de auteurs van het manifest *Naar een ondernemende universiteit*. Op de persconferentie die Bleumink hield op de maandag voorafgaand aan de opening van het academisch jaar in 1987, nam hij ook enige afstand van die brochure. Hij zei bijvoorbeeld geen heil te zien in het voorstel om hogere collegegelden te vragen voor dure opleidingen die de studenten later een zeer goed betaalde baan opleverden. 'Dat werkt in de USA, waar studenten makkelijk grants en leningen kunnen krijgen en waar ze kunnen kiezen tussen universiteiten met grote kwaliteitsverschillen. Een dergelijk systeem kennen we hier niet.'⁵⁵ Hij verwees daarbij naar een recent initiatief om een informatica-universiteit te starten. Dat idee was uiteindelijk niet van de grond gekomen omdat het bedrijfsleven niet bereid was geweest om de hoge collegegelden te betalen voor studenten die ze zeiden nodig te hebben.⁵⁶ Nee, wat hem voor ogen stond was eerder, zo beweerde hij althans, een geactualiseerde versie van het universiteitsmodel dat Johan Huizinga voor de Tweede Wereldoorlog had geschetst. Dat was misschien wat te veel naar zichzelf toe geredeneerd – Huizinga dacht bij een universiteit die midden in de samenleving stond toch niet aan het platte utilisme waar contractonderwijs en contractonderzoek doorgaans op uitdraaiden – maar Bleumink kende in ieder geval zijn klassieken en kwam daar graag voor uit.

Net zo belangrijk als de inhoud van de nota *Om de kwaliteit van de RUG* was de toon van het geschrift. In zijn rectorale redes – 'Voortvarendheid en verbeeldingskracht' in 1985, 'Bewogen bedrijvigheid' in 1986, 'Creatieve concurrentie' uit 1987 – is Bleumink niet pessimistisch, maar eerder optimistisch. De universiteiten moesten niet zeuren, maar er de schouders onder zetten. Hij straalde een groot vertrouwen uit in de eigen kracht van de universiteit en zag naast alle bedreigingen – die hij wel degelijk benoemde – ook veel kansen om de universiteit te revitaliseren (een woord dat ook Deetman gebruikte). Het is soms wat geforceerd, meer peptalk dan analyse. Bleumink gedroeg zich bij tijd en wijle als een hopman die zijn jongens op sleeptouw probeert te nemen. Die toon doet onrecht aan degenen die door de bezuinigingen het werk van jaren vernietigd zagen, en ging al helemaal voorbij aan de onzekerheid waarmee nog grotere groepen in de universiteit voortaan moesten zien te leven, maar het nettoresultaat was toch een gevoel dat de universiteit niet verloren was en juist allerlei kansen had, mits iedereen maar bereid was vooruit te kijken en mee te gaan met de wereld buiten de academie.

BESTUURLIJKE RUST

De Groningse universiteit kon de gevolgen van de bezuinigingen verwerken en de omschakeling naar een marktgerichte opstelling doorvoeren in betrekkelijke bestuurlijke rust. In 1980 was er een laatste serieuze oprisping van het studentenverzet toen de studenten een ultieme poging deden om de invoering van de tweefasenstructuur tegen te houden. Op woensdag 26 november, aan de vooravond van de behandeling van de wet in de Tweede Kamer, bezetten ongeveer 1500 studenten het Academiegebouw.⁵⁷ Die bezetting had een besloten karakter en de telefooncentrale werd platgelegd. Een dag later was een groep protesterende studenten aanwezig bij de start van de bouw van de

Kliniek voor Neurochirurgie op het terrein van het Academisch Ziekenhuis, waar minister Pais een damwand de grond in zou heien. Hier ging het wat minder vriendelijk toe. Er waren wat schermutselingen met de politie, en de buitengesloten studenten probeerden door hard op de ramen te bonzen de minister binnen het spreken onmogelijk te maken.⁵⁸ Vervolgens werd op 3 december voor 24 uur het letterengebouw bezet om de actie in het Academiegebouw te ondersteunen. Op vrijdag 5 december werd de bezetting van het Academiegebouw weliswaar in verband met de sinterklaasviering opgeheven (de studenten wilden naar huis om hun cadeautjes niet mis te lopen), maar op maandag 8 december was het weer raak. Ook al was het Academiegebouw hermetisch afgesloten, enkele studenten slaagden er toch in om binnen te komen en de deuren voor de anderen te openen. Deze tweede bezetting duurde tot woensdag 10 december. De Tweede Kamer toonde zich echter niet onder de indruk en stemde in met de wet. Het college van bestuur ging ook niet in op de eis dat het de uitvoering van de wet zou saboteren. Een groot succes was de actie dus niet geweest. Maar de actievoerders lieten het er niet bij zitten. Toen ze afdropen uit het Academiegebouw togen zij naar het gebouw van het Nieuwsblad van het Noorden aan het Zuiderdiep, waar zij de hal en de balie bezetten. Ze protesteerden daarmee tegen naar wat zij zagen als de tendentieuze berichtgeving over hun acties in het Nieuwsblad. Ze eisten dat de krant een door hen gedicteerde verklaring daarover zou opnemen, maar hoofdredacteur Eef Brouwers weigerde dat. In plaats daarvan verscheen er op 11 december een ingezonden brief van de actievoerders, waarin ze de eenzijdige berichtgeving van de krant hekelden.⁵⁹ Maar in hetzelfde nummer stond ook een commentaar van de vroegere hoofdredacteur Ger Vaders, waarin deze de studenten die de balie hadden bezet en de publicatie van protest hadden geëist beschuldigde van het vertrappen van het idee van de persvrijheid. Toch waren de studenten trots op wat ze bereikt hadden, ook op de bezetting van het Academiegebouw. 'Nog nooit was een bezettingsactie aan onze universiteit zo massaal en langdurig en vastberaden,' zo tekende het dagblad *De Waarheid* op uit de mond van de voorzitter van de GSB, Lolke van der Heide.⁶⁰

Latere protesten tegen aanslagen op het academisch onderwijs, zoals de opheffing van de studierichting culturele antropologie en de sluiting van de Subfaculteit der Tandheelkunde, waren heel wat vriendelijker van karakter en waren zeker niet primair gericht tegen het eigen college van bestuur. Iedereen was ervan overtuigd dat het college deed wat het kon om de bezuinigingen af te wenden of te verzachten. Het college kon tandheelkunde niet redden, maar eerder had het er wel voor gezorgd dat de propedeuse wijsbegeerte behouden bleef.

Natuurlijk waren er wel eens spanningen en kleine conflicten. Bijvoorbeeld in 1979, toen de universiteitsraad een kinderdagverblijf wilde openen, maar het college daarvoor nog geen financiële dekking had kunnen vinden. In 1981 werd dat alsnog geregeld en kon het kinderdagverblijf van start gaan. Later was er eens een conflict toen het college geen uitvoering wilde geven aan een besluit van de raad over de volgens de raad te forse bezuinigingen op de budgetten voor student-assistenten in 1983. Hier kwam volgens het college de raad op het terrein van beheer en personeelsbeleid, dat volgens de WUB alleen aan het college zou toekomen. Het conflict werd gesust doordat het college een manier wist te vinden om de wens van de raad te verzoenen met de rechten van het college. Wel vroeg het college na afloop advies over de verhouding tussen budgetrecht

en beheerrecht aan de commissie die in het kader van de WUB voor dit soort gevallen was ingesteld.⁶¹ Maar over het algemeen waren de verhoudingen tussen het college van bestuur en de universiteitsraad goed te noemen. In 1983 heette die goede verstandhouding volgens het college van bestuur al een 'bevestiging van de positieve werking van het "Groningse harmoniemodel"', dat overigens nergens precies was vastgelegd.⁶² Het college verwees daarbij ook nadrukkelijk naar coöperatieve opstelling van de studenten in de universiteitsraad. De studentenfracties, of ze nu GROS, GRUNK of SORUG heetten, de ene iets progressiever dan de ander, hadden de principieel-oppositionele houding van de GSB uit de jaren zeventig afgezworen en deden dapper mee met de andere fracties en het college van bestuur om de ontwikkeling van de RUG in goede banen te leiden. Men krijgt de indruk dat de studenten het lidmaatschap van de universiteitsraad opvatten als een mooie gelegenheid om een hun cv op te vijzelen en hun bestuurlijke netwerk uit te breiden. Maar Bleumink zag het anders. In 1987 prees hij de inbreng van de studentenfracties in de universiteitsraad:

Zij lijken als geen andere geleding te hechten aan missie en strategieontwikkeling en identiteitsbepaling ten opzichte van andere universiteiten en het HBO. Het jeugdig en somtijds opstandig enthousiasme, zozeer het voorrecht van jonge volwassenen, manifesteert zich thans in creatieve bijdragen aan beleidsontwikkeling. Er is bovendien in de verste verte geen radicalisme te bespeuren dat aantrekkingskracht op brede lagen van studenten uitoefent.⁶³

Hij kon inderdaad zo een hele reeks congressen en rapporten opnoemen die de studentenfracties in de universiteitsraad hadden georganiseerd en geschreven, over kwaliteitszorg, de versterking van de culturele rol van de universiteit en de inrichting van een internationaal gerichte *postgraduate school*. Ook de financiële man in het college, de econometrist prof.dr. M.A. (Marius) Kooyman, kon waardering opbrengen voor de studenten in de universiteitsraad. 'Zij lezen hun stukken erg goed en vragen bijvoorbeeld ook iets over pagina 150 van de begroting. Dat maakt het besturen juist leuk: vragen krijgen die je aan het denken zetten.'⁶⁴ Voor de student-leden van het college van bestuur (die hun eigen portefeuille hadden) niets dan lof. 'Perfecte vertegenwoordigers van hun club,' vond Kooyman, 'met een nuttige functie: zij konden goed aangeven hoe besluiten zouden vallen in de studentenwereld.'⁶⁵ Dat was in de jaren zeventig wel anders geweest.

Het viel ook niet te ontkennen: de student was veranderd. De archetypische student in de jaren zeventig studeerde sociologie, liep er vaak sjofel gekleed bij en besteedde veel tijd aan het studentenactivisme, de student in de jaren tachtig studeerde bedrijfskunde, kleepte zich verzorgder en vergaderde met de autoriteiten mee. De politiek van de confrontatie van de jaren zeventig had plaatsgemaakt voor de zakelijke aanpak van de jaren tachtig. Dit uitte zich in bijvoorbeeld de comeback van de traditionele studentenverenigingen, zoals Vindicat en Albertus Magnus. Toen minister Deetman in 1986 de studiefinanciering hervormde en het beurzenstelsel verving door een systeem met een basisbeurs met aanvullende beurzen voor studenten uit minder draagkrachtige milieus, waren er wel protesten, maar deze maakten weinig indruk. Veel studenten kozen ervoor om hun basisbeurs aan te vullen, niet met een lening bij de overheid, maar met een bijbaantje, zodat tegen het eind van de jaren tachtig de werkende student – ooit als werkstudent toch de uitzondering op de regel – de norm was geworden.

Ook dat stimuleerde een berekenende, zakelijke kijk op de studie. In het algemeen waren de studenten in de keuze van hun studie en de onderdelen daarvan veel meer bezig met de latere arbeidsmarkt dan tien of twintig jaar eerder.⁶⁶ Dat bevorderde inderdaad een coöperatieve opstelling van de studenten.

Behalve het politieke inzicht van Bleumink en de coöperatieve opstelling van de studenten was er nog een factor van betekenis die de Groningse universiteit goed door de moeilijke jaren tachtig heeft geholpen: de financiële man van het college van bestuur, de al genoemde Marius Kooyman.⁶⁷ Hij was zelf al een toonbeeld van stabiliteit: bijna 24 jaar maakte hij deel uit van het college van bestuur. Hij zorgde ervoor dat de begroting altijd op orde was en dat de universiteit niet aan onverantwoorde avonturen begon. Ideologische bevlogenheid was hem vreemd, in zijn optreden was hij zakelijk, pragmatisch en relativerend. Hij besliste uitsluitend op basis van argumenten. De universiteit kon met een gerust hart de financiën aan hem overlaten.

EEN OPVALLEND ONOPVALLENDE MAN

Bij zijn afscheid als lid van het college van bestuur in februari 2006 schetste Guus Termeer, oud-hoofdredacteur van de *UK*, een beeld van de vertrekkende bestuurder dat velen die met hem te maken hadden gekregen onmiddellijk herkenden:

Voor velen is hij een vluchtige verschijning, een vriendelijke man in een regenjas die op straat ter begroeting even de hoed licht. Meestal blijft hij in de schaduw van zijn collega-bestuurders en zit hij met zijn pen ijverig nulletjes, o'tjes en a'tjes te vullen. Sinds mensenheugenis gaat hij door het leven als 'de financiële man' van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij verdeelt de Haagse geldstromen en beheert de universitaire kas alsof het zijn eigen portemonnee betreft. Hij is de derde man, de stille motor die ervoor zorgt dat de Groningse universiteit blijft draaien. Een zuinige Zeeuw en een solide penningmeester, heel nuttig maar niet echt opvallend, dat zijn de eerste beelden die dr. Marius Kooyman oproept.

Maar er is ook een andere Kooyman. Er is de kunstliefhebber met een eigen collectie en een heuse Mondriaan in zijn werkkamer. Er is de speelse man, die al op zijn 17de Nederlands kampioen subuteo (tafelvoetbal) was en kan genieten van racen op Duitse snelwegen. Er is de zakenman met een fijne neus voor kansrijke projecten. Er is de vlijmscherpe criticus en analyticus. En er is de humorist met een originele kijk op de wondere wereld om hem heen.⁶⁸

Toch is dit vooral het beeld van de ontspannen Kooyman in zijn latere jaren. In de jaren tachtig had hij het moeilijker. Dat minister Deetman aan de opheffing van tandheelkunde dacht om zijn begroting rond te krijgen, kon hij nog wel begrijpen. Tandheelkunde was duur en door die opleiding op te heffen kon de minister bijna in één klap zijn bezuinigingen binnenhalen. Maar

wat Kooyman absoluut niet begreep was dat Deetman ongevoelig was voor het argument dat alle cijfers en berekeningen erop uitkwamen dat er binnen redelijk korte termijn weer een tekort aan tandartsen zou ontstaan en dat dan kort na de sluiting van de Groningse subfaculteit ergens – misschien in Groningen, misschien elders – een nieuwe opleiding tandheelkunde uit de grond moest worden gestampt. Kooyman kon het maar niet verkroppen dat de minister zo onredelijk handelde. Zijn ergernis daarover leidde zelfs tot een lichte hartaanval.

106 M.A. (Marius) Kooyman, de financiële man in het college van bestuur van 1986 tot 2006. Collectie Universiteitsmuseum Groningen/Archief Universiteitskrant.

De harmonie was ver te zoeken tussen het college van bestuur en de secretaris van de universiteit, drs. Hein Kurvers. Sinds de invoering van de WUB in 1971 was de macht van de secretaris van de universiteit geslonken. Het college van bestuur, met voltijdse bestuurders, bepaalde nu veel meer het beleid van de universiteit dan het college van curatoren, met deeltijdbestuurders, ooit had gedaan en de tijden dat de secretaris van curatoren de onderkoning van de universiteit was, waren definitief voorbij. De secretaris moest zich tevredenstellen met een meer dienende rol en dat ging Kurvers, die per 1 juni 1975 Addens was opgevolgd, niet goed af. Hij botste daarom voortdurend met het college, dat zich naar zijn smaak te veel met de interne gang van zaken in het bureau van de universiteit bemoeide. Door te dreigen naar de kroon te stappen wist hij in 1980 nog te voorkomen dat het college hem zou passeren en dat de belangrijke Dienst Onderwijs, Onderzoek en Planning (DOOP) rechtstreeks onder het college zou gaan ressorteren, zoals vooral rector magnificus Borgman wilde.⁶⁹ De beschuldigingen van machtsmisbruik, ook van de kant van de faculteiten, die de bemoeizucht van de secretaris vervelend vonden, waren niet van de lucht en leden van het college van bestuur klaagden erover dat Kurvers stukken achterhield. Onder collegevoorzitter Ter Borch, die Kurvers nog enigszins in bescherming nam, veranderde er nog niets; hij vond dat het bureau van de universiteit beter functioneerde dan voorheen. Maar toen Ter Borch eind 1980 opstapte, konden maatregelen niet langer uitblijven. Kandidaten voor de opvolging van Ter Borch kregen zelfs, als zij in Den Haag op gesprek waren uitgenodigd, de vraag: 'Hoe denkt u Kurvers onder de duim te houden?'⁷⁰ Toen Borgman uiteindelijk Ter Borch opvolgde, luidde dat het einde in van de machtspositie van Kurvers. Medio 1981 zegde het college van bestuur zijn vertrouwen in hem officieel op, maar het

duurde nog tot eind 1982 voordat Kurvers, mede na een paar indringende gesprekken op het ministerie, zijn functie neerlegde – hij werd algemeen beleidsadviseur van het college van bestuur.⁷¹ Na een interim-periode werd hij per 1 maart 1984 officieel opgevolgd door zijn plaatsvervanger, H.J.D. (Henk) Bruins, die zich wel schikte in de rol die het college de secretaris gunde. Hij probeerde niet meer als Kurvers mee te besturen, maar beperkte zich tot het management van het bureau van de universiteit.⁷²

In de loop van de jaren tachtig werd de positie van het college van bestuur steeds sterker. De sikkeneurige Ter Borch was geen leidersfiguur geweest en toen hij in september 1980 vertrok, wees niets erop dat hij een populaire collegevoorzitter was geweest.⁷³ Het tweede kroonlid, drs. D.J. (Dick) Henstra, nam tijdelijk de functie van voorzitter waar, maar het bleek lastig meteen een geschikte opvolger voor Ter Borch te vinden. Rector magnificus Borgman had wel belangstelling, maar minister Pais hield de boot af en schoof liever ir. A. (Arie) Nijdam naar voren.⁷⁴ Deze voordracht, waarover de universiteitsraad advies moest geven, veroorzaakte nogal wat opschudding, niet alleen omdat het maar een enkelvoudige voordracht was, maar ook omdat het profiel van Nijdam een deel van de universiteitsraad niet aanstond. De civiel ingenieur had tot voor kort bij Volker Stevin in de directie gezeten, hetzelfde bouwbedrijf waar Ter Borch zijn omstreden commissariaat had, en na zijn vertrek bij dat bedrijf had hij meegewerkt aan een flink aantal saneringen. Nijdam is een keer naar Groningen gekomen om kennis te maken, maar de commissie van de universiteitsraad met wie hij sprak vond toch dat hij te weinig affiniteit had met het universitaire bedrijf om een positief advies te kunnen geven. De universiteitsraad sprak daarop het 'onaanvaardbaar' over de kandidatuur van Nijdam uit. Geconfronteerd met deze situatie drukte Pais niet door en besloot hij alsnog Borgman te vragen. Deze ging daarop in en werd met ingang van 5 februari 1981 voorzitter van het college van bestuur.

Met de benoeming van Borgman kwam een echte bèta aan het hoofd van het universiteitsbestuur te staan, een man die zakelijk redeneerde en gewend was snel knopen door te hakken. Borgman had sterrenkunde in Groningen gestudeerd, was hier gepromoveerd en al snel hoogleraar sterrenkundige waarnemingstechnieken en directeur van de Kapteyn Sterrenwacht in Roden geworden. Hij was betrokken bij de Zuidelijke Europese Sterrenwacht in Chili, had met de NASA onderhandeld over de ANS (een Nederlandse satelliet) en was voorafgaande aan zijn rectoraat decaan van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen geweest.⁷⁵ Onder zijn 'bewind' kregen de faculteiten meer verantwoordelijkheid bij het uitvoeren van het beleid, waarvoor het college van bestuur de randvoorwaarden bepaalde. Wat dat betreft had Borgman goed gekeken naar de manier waarop minister Deetman zoiets met de universiteiten had gedaan. De hand ophouden bij het college van bestuur was er niet meer bij. De faculteiten kregen budgetten om zelf hun ondersteunende diensten in te kopen, zoals reprovorzieningen, kantinediensten en vervoersdiensten. Deze verschuiving van verantwoordelijkheden viel bij de faculteiten niet altijd in goede aarde. Zij zagen er een ordinaire bezuinigingsoperatie in. Ook studenten in de universiteitsraad waren er niet over te spreken. Zij hekelden de zuiver cijfermatige benadering van de begroting. 'De begroting is uitgangspunt van het beleid geworden, in plaats van andersom,' hield de student Hans-Paul Klijnsma het college voor. Hij miste een goede visie op de verbetering van het onderwijs, om maar iets te noemen. Maar de financiële man van het col-

lege, Kooyman, aan wie Borgman dit soort klussen met een gerust hart kon overlaten, wist de veranderingen erdoor te krijgen.⁷⁶ Later kreeg Kooyman echter van allerlei kanten lof voor zijn optreden. Hij bracht orde in de universitaire organisatie, die, zoals zijn biograaf Termeer zegt, 'onder druk van zware bezuinigingsoperatie en nieuwe financieringsmodellen veel zakelijker moest gaan werken'. Borgman liet zich in vergelijkbare bewoordingen uit over zijn financiële rechterhand: 'Ik moet hem echt de eer geven dat hij de overgang van de klassieke academie naar een bedrijf, dat afgerekend wordt op prestaties, soepel heeft laten verlopen'.⁷⁷ Borgman was kennelijk niet zo gecharmeerd van Bleuminks flirt met de klassieke universiteit.

Als rector magnificus werd Borgman na zijn benoeming tot collegevoorzitter eerst tijdelijk vervangen door de decaan van de Interfaculteit der Bedrijfskunde, M.R. (Maarten) van Gils, en per 1 september 1981 opgevolgd door de mediëvist L.J. (Louk) Engels. Deze werd in 1984 weer opgevolgd door Eric Bleumink. Binnen het college van bestuur vormde Bleumink een tegenwicht tegen het puur zakelijk denkende duo Borgman-Kooyman. Toen Borgman en Kooyman in 1987, daartoe gedwongen door ministeriële bezuinigingen, wilden korten op de nullasten (de uitgaven die elke opleiding moet doen, ongeacht het aantal studenten) en daarbij vooral de letterenfaculteit, met haar tientallen kleine opleidingen en vakgroepen, onevenredig zwaar aansloegen, maakte hij duidelijk daar zeer ongelukkig mee te zijn en achter het door het bestuur van die faculteit aangetekende protest te staan. Uiteindelijk paste de universiteitsraad die plannen zo aan dat er voor de letterenfaculteit een draaglijker korting en een veel minder groot verlies aan arbeidsplaatsen uitrolde.⁷⁸

In november 1987 werd bekend dat Borgman door de minister gevraagd was voor de functie van eerste voorzitter van NWO. Onmiddellijk begon de discussie over wie hem in Groningen zou moeten opvolgen, en meteen viel daarbij de naam van Bleumink. De redactie van de *UK* maakte een rondgang langs enkele 'spraak- en smaakmakers' van de universiteit en daaruit kwam al snel naar voren dat de meesten het liefst iemand uit eigen kring hadden. Hylke Tromp, hoogleraar plemologie, was daarover vrij duidelijk:

Als je een buitenstaander neemt, kan het nog zo'n knappe manager zijn: hij kent het universitaire klimaat niet en zal jaren nodig hebben om dat te leren begrijpen. Als hij het ooit leert te begrijpen. Want het universitaire klimaat is geheel afwijkend van wat elders bestaat. Dat komt omdat de relatie tussen de formele structuren en de informele structuren aan de universiteiten als gevolg van de WUB-se radenstructuur nog ingewikkelder is dan overal elders. De radenstructuur is een democratisch netwerk, dat over een organisatie ligt die qua aard nu eenmaal hiërarchisch is. Mensen die met die speciale combinatie geen ervaring hebben, komen er heel moeilijk achter waar nu precies de echte beslissingsmacht ligt.⁷⁹

De meeste bestuurders die de *UK* sprak zagen wel wat in de kandidatuur van Bleumink. George Sawatzky, de directeur van het Materials Science Center, vond hem 'een prima kandidaat', die voor onderzoekers altijd heel toegankelijk was en goede contacten had in de landelijke circuits. De psycholoog Gerrit Lang, die decaan was van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, een faculteit die net als letteren bij de bezuinigingen nogal last had gehad van de 'uiterst strikte opstelling' van Borgman, noemde Bleumink, om het contrast aan te geven, 'een zorgzame rector' en liet merken het doorschuiven van Bleumink naar de stoel van de collegevoorzitter wel te zien zitten. Zijn collega bij letteren,

de germanist Walter Schönau, was het met hem eens: 'een prima idee'. Aan nieuwe bezems, die de organisatie schoon konden vegen, had niemand behoefte. En dus droeg de universiteitsraad eind november 1987 Bleumink unaniem bij de minister voor. Er was inmiddels 'enige afstemming' tussen de universiteit en de minister geweest en Bleumink werd met ingang van 1 februari 1988 de nieuwe voorzitter van het college van bestuur.⁸⁰ Voor het vacante rectoraat werd de oud-rector Louk Engels aangewezen, maar omdat deze niet onmiddellijk beschikbaar was, werd de functie tijdelijk bekleed door de decaan van economie, de algemeen econoom Simon K. Kuipers. Op 5 september 1988 droeg deze het stokje weer over aan Engels.

DE KERNUNIVERSITEIT VAN SIMON KUIPERS

Kuipers was slechts een half jaar rector magnificus. Daarom kon niet van hem verwacht worden dat hij, in de lijn van de rectorale redes van Bleumink, zijn eigen rede bij de overdracht van het rectoraat zou volstoppen met allerlei beleidsvoornemens. In plaats daarvan behandelde hij een thema dat al door heel veel voorgangers was aangeroerd, maar dat nog onverminderd actueel was, namelijk het wezen van de universiteit.⁸¹

Voordat hij aan zijn eigenlijke onderwerp kwam, wees Kuipers zijn publiek nog even op de grote verschillen tussen het komende lustrum en het vorige grote lustrum, dat van 1964. Het hele jaar 1988-1989 zou gevuld worden met lustrumactiviteiten, en zijn rede was daarom tegelijk de aftrap van de lustrumviering. Welnu, tussen 1964 en 1988 was de universiteit enorm gegroeid, gerekend naar zowel het budget dat te verdelen was, als de resultaten die daarmee gerealiseerd werden. Het personeelsbudget steeg van 18 miljoen gulden in 1963 tot 270 miljoen in 1988, wat een stijging inhield, rekening houdend met de prijsstijging in de tussenliggende jaren, van 430 procent. Het aantal mensjaren in de eerste geldstroom steeg in dezelfde periode van 1531 naar 3884, een stijging van 250 procent. Alleen het aantal hoogleraren (en in 1963 lectoren) steeg minder hard, van 202 naar 305, een toename van 'slechts' 50 procent. Het aantal studenten verviervoudigde daarentegen en de omvang van het wetenschappelijk verslag groeide van 55 ruim bedrukte bladzijden in het Jaarboek naar een boekwerk van 230 bladzijden, A4-formaat met drie kolommen en dicht bedrukt, in 1987-1988. Tegenover 30 promoties in 1963-1964 stonden 175 promoties in 1987-1988, een toename van bijna 600 procent. Hier was iemand aan het woord die verandering graag in percentages uitdrukte.

Toch, vervolgde Kuipers zijn betoog, doet zich het opvallende feit voor dat de belangrijkste vragen waarvoor de universiteit zich gesteld ziet nagenoeg onveranderd zijn gebleven. Nog altijd vraagt men zich af:

Moet de universiteit ondergeschikt worden gemaakt aan het op een zo groot mogelijke welvaarts-groei gerichte beleid van de overheid?

Moet de universiteit vooral gezien worden als een opleidingsinstituut voor maatschappelijk nuttige beroepen?

Moet de universiteit op dezelfde wijze worden bestuurd en beheerd als een voor de markt producerend bedrijf?⁸²

In 1964 antwoordde de lustrumredenaar, Harmen de Vos, in zijn 'schitterende' rede op al deze vragen met een pertinent nee. Maar dezelfde vragen speelden nog steeds: moet alles in de universiteit zo efficiënt mogelijk verlopen, moet het rendement zo hoog mogelijk zijn, desnoods met verlies aan kwaliteit? Moet bij het formuleren van onderzoeksbeleid in vergaande mate rekening worden gehouden met de bestaande vraag naar onderzoeksresultaten bij de marktsector? Impliceert een bedrijfsmatige benadering van bestuur en beheer van de universiteit verantwoording van de tijdsbesteding door het wetenschappelijk personeel? En ten slotte in hoeverre dient de universiteit ruimte vrij te maken voor haar culturele taak?

Dat die vragen nog altijd actueel waren, schreef Kuipers toe aan het hybride karakter van de moderne universiteit. De universiteit droeg nog altijd veel kenmerken van de middeleeuwse 'universitas magistrorum et scholarium', een autonome gemeenschap van leermeesters en leerlingen, waarin het uitsluitend ging om de beoefening van de wetenschap. Maar inmiddels was de universiteit ook en vooral een instituut geworden dat een bijdrage moest en wilde leveren aan de maatschappelijke welvaart. Daardoor had de universiteit veel van haar autonomie verloren en was zij een instrument geworden voor het realiseren van maatschappelijke doeleinden. Door het resulterende hybride karakter van de universiteit ontstonden er steeds spanningen en problemen bij de toewijzing van gelden en werd de universiteit 'gedwongen de aan de twee taken gekoppelde, fundamenteel met elkaar in strijd zijnde organisatievormen met elkaar te verzoenen'.⁸³ Het beoefenen van wetenschap om de wetenschap vroeg om autonomie van de onderzoekers, die zelf willen bepalen wat zij onderwijzen en onderzoeken en voor wie beoordeling van hun werk nauwelijks relevant is. Bij het realiseren van maatschappelijke doeleinden moesten daarentegen doelgerichtheid en doelmatigheid een eerste vereiste zijn, evenals een periodieke beoordeling of inderdaad aan die doelstellingen was voldaan. Het was duidelijk dat overal de tendentie bestond om de universiteit bedrijfsmatig te organiseren, en dat aan het beoefenen van de wetenschap om de wetenschap steeds meer dezelfde eisen werden gesteld als aan onderzoek dat aan maatschappelijke behoeften probeerde te voldoen. Het was de vraag of de wetenschap om de wetenschap in zo'n omgeving nog kon overleven.

Kuipers had wel een oplossing. Om de wetenschap te redden in een tijd waarin de middelen steeds beperkter werden en de maatschappelijke functie van de universiteit steeds meer nadruk kreeg, stelde hij een splitsing van de universiteit voor. Een splitsing tussen een kernuniversiteit, waarin het om

de beoefening van de wetenschap om de wetenschap ging, en een aantal scholen, waarin de wetenschappelijke beroepsopleidingen een plaats zouden moeten krijgen, alsmede het op directe maatschappelijke relevantie gerichte onderzoek. In de kernuniversiteit zou de autonomie van docenten en studenten uitgangspunt zijn, in de scholen doelmatigheid en doelgerichtheid. Na een gemeenschappelijke propedeuse zouden studenten uiteengaan: de een naar de kernuniversiteit, de ander naar een van de scholen. Budgettair en bestuurlijk zouden beide onderdelen van de universiteit gescheiden zijn, dubbelbenoemingen van personeel zouden een uitzondering moeten blijven. Op de van hem bekende apodictische toon verklaarde Kuipers: 'Hiermede zijn de belangrijkste van de hiervoor genoemde bezwaren tegen het hybride karakter van de huidige universiteit weggenomen.' In plaats van op de mogelijke bezwaren tegen zijn oplossing in te gaan, sloot hij liever af door de lustrumrede van rector magnificus Van Os uit 1964 te citeren:

De universiteit mag geen vakschool worden, waar men alleen oog heeft voor wat op een bepaald gebied actueel is of praktische waarde heeft voor het maatschappelijk leven en dat daarom bestudeerd moet worden, maar zij moet door alle tijden heen haar hoofddoel, de beoefening der wetenschappen in een zoeken naar waarheid, voor ogen houden. In dit opzicht is er niets nieuws onder de zon en wij mogen ons gelukkig prijzen als wij mogen en ook kunnen vaststellen, dat in al deze jaren onze universiteit in haar diepste wezen dit devies hoog heeft gehouden.⁸⁴

Kuipers voegde er in 1988 aan toe: 'Ik meen mij in het voorgaande, in weerwil van de sterk gewijzigde omstandigheden, aan dit devies te hebben gehouden.'

De nieuwe wet op het wetenschappelijk onderwijs die in 1986 werd ingevoerd, de wwo'86, zorgde voor een duidelijke verschuiving in de machtsverhouding tussen het college van bestuur, dat tot nu toe behalve kroonleden ook had bestaan uit leden van het wetenschappelijk korps en adviseurs namens het technisch en administratief personeel en namens de studenten, en de universiteitsraad. Voortaan bestond het college uit drie kroonleden, onder wie ook de rector magnificus. De minister wilde aanvankelijk de rector magnificus buiten het college laten, maar daar was te veel oppositie tegen. Borgman was een groot voorstander van de nieuwe samenstelling van het college van bestuur. De nieuwe wet, verklaarde hij in zijn terugblik op 1986, 'maakte ruimte voor een meer zakelijke benadering van het bestuur op alle niveaus'.⁸⁵ Maar ook al gaf de wet de universiteitsraad minder, en het college van bestuur meer bevoegdheden, beide gremia waren in Groningen van zins het harmoniemodel in stand te houden. Ze beloofden plechtig hun bevoegdheden 'in afstemming' uit te oefenen. Minder enthousiast was de raad over het verdwijnen van de vertegenwoordigers in het college namens de drie geledingen van de universiteit en pas na moeizame discussies werd besloten afscheid te nemen van de adviseurs namens het technisch en administratief personeel en de studenten (het derde kroonlid zou in het vervolg een lid van het wetenschappelijk korps kunnen zijn). Deze unieke Groningse figuur had, wilde Borgman wel toegeven,

uitstekend gewerkt 'in een tijd dat de eisen van de democratisering intensiever werden beleefd dan thans het geval is', maar die tijd was nu voorbij.⁸⁶

De Groningse universiteit nam de tijd om die verandering door te voeren. Het bestuur liet de leden namens het wetenschappelijk personeel en de leden-adviseurs namens het technisch en administratief personeel en de studenten rustig hun termijn afmaken. Een van de twee vertegenwoordigers van het wetenschappelijk personeel, de anatoom professor A.J. (Bram) Salomé, trad af op 1 oktober 1986 en werd opgevolgd door de in 1985 afgetreden, maar nu opnieuw benoemde Kooyman, die nu definitief voor een bestuurlijke carrière koos en een jaar later zijn hoogleraarstitel inleverde. Hij zou het derde kroonlid in het college worden. Het tweede collegelid namens het wetenschappelijk personeel, de criminologe dr. M.F. (Margo) Andriessen, die op 1 oktober 1985 was aangetreden (het eerste en voorlopig laatste vrouwelijk lid van het college), trad pas op 1 februari 1987 af.⁸⁷ Zij verliet de Groningse universiteit en werd voorzitter van het bestuur van de Hogeschool van Amsterdam. De adviseurs namens het technisch en administratief personeel en de studenten namen nog later afscheid, in 1988. Daarmee verdween het laatste restant van de Tussentijdse Bestuursvorm, die in 1972 had moeten wijken voor de WUB. Toen per 1 juli 1989 ook het kroonlid Henstra aftrad en niet werd vervangen, bestond het college conform de wet uit drie, door de kroon benoemde leden, de heren Bleumink (voorzitter), Engels (rector magnificus) en Kooyman (die de financiën beheerde). Al deze heren kwamen uit de academie zelf voort en waren niet van buiten aangetrokken. Dat was bewust beleid: door te kiezen voor mensen die bestuurlijke ervaring hadden opgedaan in de facultaire politiek en dus bij onderhandelingen aan de andere kant van de tafel hadden gezeten, kon er op meer wederzijds begrip gerekend worden. Uitzonderingen op deze regel bleven mogelijk, maar het kiezen voor mensen uit de eigen gelederen zou in Groningen usance blijven, terwijl in andere universiteiten vaak oud-politici of hoogleraren van andere universiteiten in het college 'gedropt' werden.

Ook landelijk veranderde er een en ander: de Academische Raad, die volgens de minister te veel betrokken was bij de gang van zaken op de universiteiten om hem onafhankelijk advies te kunnen geven, verdween van het toneel. Om toch met andere universiteiten te overleggen richtten de colleges van bestuur van de instellingen in plaats daarvan de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten op, de VSNU. Anders dan de Academische Raad, waarin ook medewerkers en studenten vertegenwoordigd waren, was de VSNU uitsluitend een overlegorgaan van de colleges van bestuur. Daarmee verdween opnieuw een enigszins democratisch element uit het raderwerk van het Nederlandse hoger onderwijs.

Een andere belangrijke bestuurlijke wijziging die de wwo'86 bracht, was de nieuwe facultaire indeling. Alle subfaculteiten, met hun eigen besturen en raden, werden opgeheven en teruggebracht tot afdelingen of vakgroepen binnen de faculteit. Dit vereenvoudigde de bestuurlijke structuur van de universiteit, althans op papier, want ook afdelingen kregen of behielden natuurlijk hun eigen overlegstructuur, waar het faculteitsbestuur rekening mee diende te houden. En dus werden de subfaculteiten Wiskunde & Informatica, Sterrenkunde, Natuurkunde, Scheikunde, Biologie en Farmacie afdelingen of vakgroepen binnen de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, overigens zeer tegen hun zin.⁸⁸ De wet bood namelijk de mogelijkheid om deze

subfaculteiten allemaal te verzelfstandigen tot faculteiten, en bijvoorbeeld in Utrecht koos het bestuur ervoor op die manier de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen op te splitsen in aparte faculteiten. Maar in Groningen deed het college van bestuur dat niet. Dat gebeurde ook niet bij de subfaculteiten van de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Daar gingen psychologie, sociologie (zonder culturele antropologie) en pedagogiek (zonder andragoek) vakgroepen vormen binnen de faculteit, die bij deze gelegenheid een nieuwe naam kreeg: Faculteit der Pedagogische, Psychologische en Sociale Wetenschappen (PPSW). Een uitzondering maakte het Groningse universiteitsbestuur voor de Subfaculteit der Tandheelkunde, die de status van zelfstandige faculteit kreeg (dit was dus nog voor de aangekondigde opheffing van tandheelkunde in het kader van de SKG-operatie).

Behalve van de subfaculteit ontdeed de wetgever zich met de invoering van de wwo'86 ook van de interfaculteiten. Deze werden in principe 'gewone' faculteiten, dit tot verdriet overigens van de filosofen, die graag de bijzondere status van een *centrale* interfaculteit hadden behouden. De Interfaculteit der Bedrijfskunde daarentegen was zeer content met de promotie tot faculteit. Bij de Interfaculteit der Geografie en Prehistorie, met twee subfaculteiten, ging het iets anders: de Subfaculteit der Geografie werd een zelfstandige faculteit, die nu verder ging onder de naam Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, maar de Subfaculteit der Prehistorie (met slechts een handjevol studenten) werd tegen haar zin onderdeel van de Faculteit der Letteren en ging voortaan de vakgroep Archeologie heten.⁸⁹ Omdat in deze tijd ook het Arctisch Centrum formeel onderdeel werd van de letterenfaculteit en bij taalkunde interesse ontstond voor de neurologische achtergrond van taal veranderde de letterenfaculteit duidelijk van karakter. Voortaan werkten aan die faculteit behalve historici, letterkundigen en filologen ook ornithologen, vegetatiedeskundigen en computerspecialisten. Bij de Interfaculteit der Econometrie waren al in 1985, als gevolg van de TVC-operatie, gesprekken op gang gekomen met de Faculteit der Economische Wetenschappen over een fusie, die per 1 januari 1987 geëffectueerd werd. Voortaan was econometrie een studierichting binnen economie.

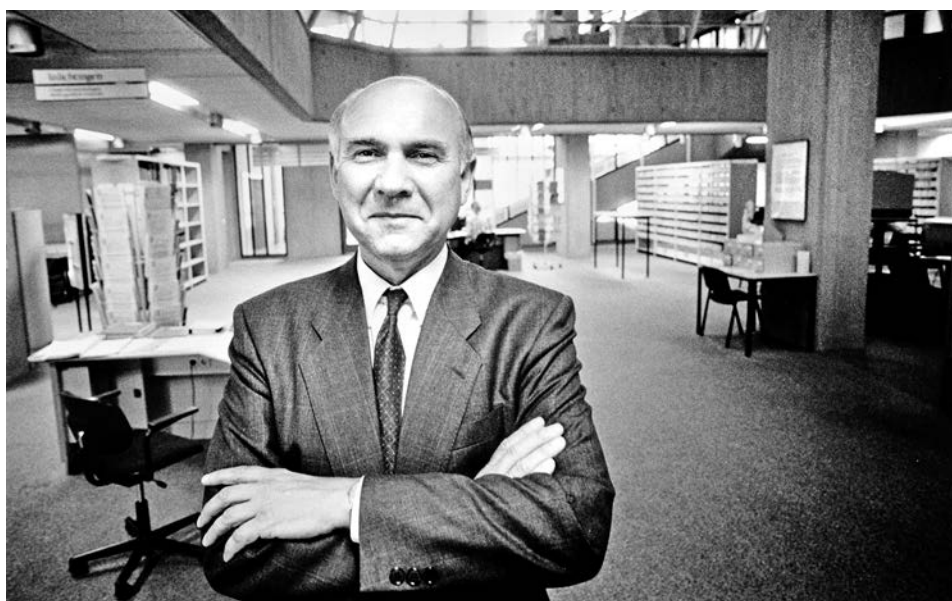
BOUWEN IN JAREN VAN SCHAARSTE

Dat de jaren tachtig magere jaren waren, was goed te merken in het bouwbeleid van de Groningse universiteit. Grote nieuwe projecten konden niet van start gaan, wat er werd gebouwd was al in de jaren zeventig voorbereid en kon, ondanks bezuinigingen op de uitvoering, onder het bewind van Deetman doorgaan. Dat er nog gebouwd kon worden, was in hoge mate te danken aan het sobere begrotingsbeleid van Kooyman, de financiële man in het college, die ook bouwzaken en automatisering in zijn portefeuille had.

De belangrijkste aanwinsten boekte de universiteit in de binnenstad. Daar was om te beginnen de nieuwbouw van de Universiteitsbibliotheek. Na een jarenlange discussie over de nieuwe vestigingsplaats was rond 1980 duidelijk dat de nieuwe UB op de plek van de Martinuskerk zou komen. In 1982 werd de kerk afgebroken en kon de bouw beginnen. Op het nippertje werden overigens door tijdig ingrijpen van bibliothecaris Koops nog de grafzerken achter de Martinuskerk gered, waaronder bijvoorbeeld die

van de hoogleraren van het eerste uur! Dat de bouw nu begonnen was, betekende niet dat de bibliothecaris rustig kon zitten wachten tot het nieuwe gebouw klaar was. Het ruimtegebrek was zo groot dat zelfs toen de bouw al begonnen was nog tijdelijke maatregelen moesten worden genomen om de ergste krapte te verhelpen. In 1981 kreeg de UB de beschikking over het pand Hoge der A 10, waar een groot hulpmagazijn in werd ondergebracht, en een tijdelijke uitleenbalie. Er was in dat gebouw zelfs ruimte over voor het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP), een voortzetting van het studie- en documentatiecentrum dat de hoogleraar eigentijdse geschiedenis Lipschits in 1973 met steun van ZWO was begonnen en dat in 1978 door de Groningse universiteit was overgenomen.⁹⁰ De bouw van de nieuwe Universiteitsbibliotheek verliep voorspoedig en op 16 mei 1984 kwam minister Deetman naar Groningen omdat de bouwlieden op die dag het hoogste punt zouden bereiken. Deetman hees bij die gelegenheid een van de kaspantten omhoog. Tegelijk werden de kelders, waar de boekenvoorraad moest komen, al drooggestookt. In deze tijd werd overigens nog flink gekibbeld met het ministerie over de inrichtingskosten, die nog verder omlaag moesten dan al was afgesproken. Maar aan het eind van 1985 kon de hele boekenschat van de oude bibliotheek in krap zeven weken naar het nieuwe gebouw overgebracht worden en op 6 januari 1986 konden de gebruikers de UB in (de officiële opening verrichtte minister Deetman pas op 20 mei 1987). Na de verbouwing van de oude Universiteitsbibliotheek kwam daar het Universiteitsmuseum, dat tot dan toe in het torentje van het Academiegebouw had gezeten. De dependance van de universiteitsbibliotheek aan de Hoge der A werd het depot van het Biologisch-Archeologisch Instituut.⁹¹

De medewerkers en studenten sloten de nieuwe bibliotheek meteen in hun hart en konden zich al snel niet meer voorstellen dat er ooit mensen waren geweest die de bibliotheek hadden willen verplaatsen naar de Hortusbuurt of zelfs naar Paddepoel. Per

dag waren er drie- à vierduizend bezoekers en nog voor het eind van 1989 ontving de bibliotheek haar miljoenste bezoeker. De online publiekscatalogus (OPC), waarvoor in de catalogushal en de studiezalen terminals waren neergezet, werd veelvuldig gebruikt, zodat al snel extra terminals nodig waren.⁹² Ook in de kantine was het druk, zelfs zo druk dat pauzerende studenten naar het trappenhuis uitweken, waar ze dan weer met hun gekletst de mensen in de studiezalen stoorden. De Universiteitsbibliotheek speelde, door de locatie in de stad, een grotere rol in het sociale leven van de studenten, als ontmoetingsplek, studieplek en overleglocatie, dan de bibliothecaris en de beleidsambtenaren ooit hadden kunnen voorzien. Die rol hadden de kleinere instituutsbibliotheken al sinds vele jaren gespeeld en diezelfde rol zouden ook de grotere faculteitsbibliotheken gaan spelen die in deze jaren in de gebouwen van de letterenfaculteit en PPSW hun eigen plek kregen.

Terwijl de Universiteitsbibliotheek haar deuren opende, begonnen twee à driehonderd meter verderop de werkzaamheden aan de tweede fase van het Harmoniegebouw. Op 6 januari 1986 schroefde burgemeester A.A.F.M. (Jos) Staatsen de eerste paal voor de nieuwbouw de grond in.⁹³ Achter het voorgebouw, dat al in gebruik was genomen door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, verrees een kantoorgebouw van 12.000 m² en vijf verdiepingen voor zowel de rechten- als de letterenfaculteit. Een gebouw in de vorm van een gespiegelde F, met een naar één zijde open binnenplein, waaraan een kantine van twee verdiepingen grensde, en een ook naar één zijde open achterplein, waar nog wat van de oude bomen uit de tuin van Sociëteit De Harmonie waren blijven staan. Aan de voorzijde van het complex, waar de aansluiting met het voorgebouw was, kwam de letterenbibliotheek, die (na ontdubbeling) alle kleine instituutsbibliotheken in zich opnam. Over de architectonische schoonheid van het gebouw waren de meningen nogal eensluidend: die was er niet. Het gebouw was puur functioneel van opzet, strak ingedeeld (op alle verdiepingen lange gangen met aan weerszijden grotere en kleinere kamers), zonder veel ornamenten. Dat de buitenmuren van het gebouw met lichtgele bakstenen bekleed werden was al heel wat, en de uitspringende ramen aan de uiteinden van de lange gangen waren een frivoliteit die waarschijnlijk aan het oog van de Haagse bezuinigingsexperts ontsnapt was. Het gebouw, dat in 1989 klaar was en door de rechten- en de letterenfaculteit in gebruik werd genomen, is niet lelijk en de aansluiting met het voorgebouw met zijn grote onderdoorgang is zelfs heel geslaagd, maar in alles valt te merken dat het gebouwd is in tijden van schaarste.⁹⁴

Toen in 1989 (bijna) alle vakgroepen van de letterenfaculteit onder één dak verenigd waren, kon er eindelijk werk gemaakt worden van het bij elkaar brengen van de over de hele stad verspreide afdelingen van PPSW. Zodra de letterenfaculteit het Alfagebouw in de Hortusbuurt verlaten had, gingen daar bouwlieden aan de slag om het gereed te maken voor inhuizing door de psychologen, sociologen en pedagogen. Tevens werden al plannen gemaakt om een aantal andere gebouwen in de omgeving, zoals het oude Wessel Gansfort Lyceum in de Grote Rozenstraat, waar van 1981 tot 1989 de geschiedenisafdeling had gezeten, en het oude Botanische Laboratorium voor PPSW gereed te maken. Verder was er nog ruimte tussen het Alfagebouw en de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat die benut kon worden voor verdere uitbreiding van het PPSW-complex. Voor het eerst gloorde voor deze meest verstrooide aller faculteiten de mogelijkheid om alle onderdelen bij elkaar te brengen en te proberen er een echte, hechte faculteit van te maken.

108 Bouwwerkzaamheden voor De Harmonie. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Ook in de twee andere kernen van het Groningse bouwbeleid, Paddepoel en het ziekenhuisterrein aan de Oostersingel, was voortdurend van bouwactiviteit sprake. Op het Paddepoelsterrein – dat overigens vanaf 1 januari 1990 het Zernikecomplex zou gaan heten – vond in 1982 de voltooiing plaats van het multifunctionele gebouw waarin sterrenkunde en ruimteonderzoek kwamen te zitten. Daarachter werkten bouwvakkers hard aan het gebouw voor de nieuwe heao. Achter het hoge WSN-gebouw werd extra ruimte gecreëerd voor het Rekencentrum. Bovendien trof het bouw bureau van de universiteit voorbereidingen om de snel groeiende Faculteit der Bedrijfskunde beter te huisvesten.

Ten slotte was in november 1980 aan de Oostersingel de bouw van het nieuwe Academisch Ziekenhuis begonnen.⁹⁵ Het bouw bureau van de universiteit had daar niet meer zoveel mee te maken, maar voor de medische faculteit was het natuurlijk wel een ingrijpende operatie. Op grond van het ontwikkelingsplan en het daarop gebaseerde structuurplan van de architect Kruisheer werd gefaseerd gewerkt aan de vervanging van het oude, nog in paviljoens opgedeelde ziekenhuis door een volledig gecentraliseerd modern ziekenhuis, met als kern het Centraal Medisch Complex. Maar ook deze nieuwbouw ontkwam niet aan de bezuinigingen die in de jaren tachtig aan de orde van de dag waren. Om te beginnen moest de nieuwe algemeen directeur en al spoedig bouwgelastigde, Jan Hamel, besluiten de negen poliklinieken en beddenhuizen alleen een ingang te geven aan de binnenzijde van het complex. In de conceptie van Kruisheer waren ze naast de afdelingen voor interne geneeskunde en chirurgie geplaatst en zouden ze zowel van binnen als van buiten het ziekenhuis te bereiken zijn – op die manier zou het ziekenhuis beter aansluiten op het stratenplan van de omgeving. Door daar van af te stappen spaarde Hamel al heel wat portiers uit. Het open ziekenhuis dat Kruisheer voor zich had gezien en dat eigenlijk een wijk in de stad had moeten worden, maakte dus plaats voor een gesloten carré, alleen toegankelijk via een hoofdingang, die toen nog aan de Oostersingel was gedacht. Verder stelde de minister een maximum aan het aantal bedden in het ziekenhuis, 1056 in totaal, iets minder dan aanvankelijk de bedoeling was geweest. En ten slotte verdween uit zuinigheidsoverwegingen de optie om een ondergrondse parkeergarage te bouwen; parkeren moest op het terrein zelf gebeuren, wat veel ruimte kostte. Al die maatregelen werden weer bij elkaar gebracht in een nieuw structuurplan, dat in 1987 gereedkwam en bij de verdere bouw van het ziekenhuis als uitgangspunt diende. Over de invulling van de zuidelijke punt van het terrein, waar nog de neurologieafdeling zetelde, en het Bodenterrein ten noorden van het ziekenhuisterrein (tegenover de Vrouwenkliniek) was nog geen definitieve beslissing genomen.

Het was dus niet zo dat de bouwactiviteiten voor de universiteit in de jaren tachtig stilvielen, maar het was vooral afmaken van wat al begonnen was. Daar kwam nog bij dat ook het budget voor het onderhoud bijna elk jaar krappere werd. Voor regelmatig onderhoud was feitelijk geen geld, wat er was ging op aan het opknappen van de buitenkant. Het onderhoud van installaties werd voortdurend uitgesteld, met als gevolg dat er steeds vaker storingen optraden, die ad hoc moesten worden verholpen, wat uiteindelijk duurder was.⁹⁶ Ook vergden de zorg voor de veiligheid in de gebouwen en de toegankelijkheid voor mindervaliden extra investeringen, die het tekort op dat deel van de begroting alleen maar lieten oplopen. Het enige positieve was dat de dienst erin slaagde flink te besparen op het energieverbruik. Dat was niet alleen gunstig voor de kas van de universiteit, maar voldeed ook aan een maatschappelijke noodzaak om zuiniger met energie om te gaan. En dan voelen besparingen toch anders.

VAN PROPEDEUSE NAAR BUL NAAR BAAN

De grootste verandering op het gebied van het onderwijs was ongetwijfeld de geleidelijke invoering van de tweefasenstructuur. De studenten die in 1982 aankwamen vormden de eerste lichting die volgens het nieuwe schema ging studeren (een jaar propedeu-

se plus drie jaar voor het doctoraal, gevolgd door eventueel een tweedefaseopleiding) maar degenen die tussen 1982 en 1985 nog volgens het oude programma studeerden, kregen wel meteen te maken met de regelingen omtrent de tweede fase.

De invoering van de tweefasenstructuur vergde dat de propedeuse, die nu een apart examen werd, ook een representatief beeld gaf van de rest van de studie. De opleidingen konden er niet mee volstaan het eerste jaar van de oude twee- of driejarige kandidaatsstudie tot propedeuse te bombarderen. Het was bovendien de bedoeling dat studenten de propedeuse echt in één jaar zouden halen, al kregen zij de kans het in twee jaar te doen als het tegengat. In de verslagen die de opleidingen en faculteiten inleverden, werd dan ook systematisch het 'rendement' van de propedeuse meegedeeld, dat wil zeggen het percentage van de studenten die na een of twee jaar de propedeuse hadden gehaald. Dat viel niet mee. Bij godgeleerdheid lag dat rendement hoog, op ongeveer 78 procent, maar er werd niet bij verteld of dit na één jaar was of na twee jaar (het was het laatste). Bij andere opleidingen, met name in de sociale wetenschappen, bleef dat rendement-na-twee-jaar zelfs onder de 50 procent!

Bij bedrijfskunde was het rendement 'normaal', zij het na twee jaar, maar in 1984 zagen de docenten daar een ander verschijnsel optreden: steeds meer studenten kozen een studie niet alleen uit interesse, maar ook omdat ze dachten er later een goedbetaalde baan mee te kunnen krijgen. De grote toeloop naar de studie bedrijfskunde was daar op zichzelf al een uiting van, maar ook het feit dat steeds meer studenten uit andere faculteiten een bijvak bedrijfskunde gingen volgen. Zo verhaalt het verslag over 1984:

Subjectief – en wellicht ook objectief – is het de bedoeling dat de marktwaarde van de betrokkenen [de studenten dus] toeneemt doordat iemand niet alleen bijvoorbeeld Franse Taal- en Letterkunde als achtergrond heeft, maar ook de beginselen van Organisatiekunde of van Commercieel beleid heeft leren kennen.⁹⁷

De werkloosheid onder academici was inmiddels zo groot geworden dat het alleszins begrijpelijk was dat studenten er alles aan deden om ook kwalificaties te verwerven die buiten de academische wereld en buiten het onderwijs op prijs werden gesteld.

De Groningse universiteit deed er ook alles aan om afgestudeerden snel naar een baan te begeleiden. Bleumink rekende in 1987 voor dat er op dat moment in Nederland ruim 17.000 werkloze academici waren, van wie bijna de helft een of meer jaren op zoek waren naar een baan. Ruim 10 procent van die werkzoekende academici (2015 om precies te zijn) kwam uit Groningen, wat hij kwalificeerde als 'a waste of talent'. De grootste problemen deden zich voor bij filosofen en sociale wetenschappers, gevolgd door sommige afgestudeerden in de letteren (geschiedenis, Nederlands), biologen, geografen en theologen.⁹⁸ Daar moest wat aan gedaan worden, en dat deed de universiteit ook, zeker vanaf 1985. Instroombeperkingen werken doorgaans niet (studenten wijken dan uit naar verwante vakgebieden), maar goede voorlichting over de arbeidsmarktperspectieven was wel een goed idee. Door sollicitatietrainingen, een vacaturebank, het organiseren van een banenmarkt en het uitgeven van de brochure *Van bul naar baan* probeerde de universiteit, in samenwerking met het Gemeentelijk Arbeidsbureau en het Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening (Regionaal Punt Academici), voor een soepele overgang van studie naar baan te zorgen. Verder werd nagedacht over aanpassing van het onderwijsaanbod door het introduceren van speciale afstudeervarianten en het moge-

lijk maken van stages. 'De universiteit c.q. faculteit kan geen baan garanderen, maar wel zorgen dat de eventuele aansluitingsproblemen tot een minimum worden beperkt met behoud van de kwaliteit en het karakter van de studierichting,' aldus Bleumink.⁹⁹

Om het mogelijk te maken wat die studenten Frans deden – een bijvak in een andere faculteit volgen – zou het handig zijn als de jaarindeling van alle faculteiten gelijk zou lopen. Met de invoering van de tweefasenstructuur verplichtte het college van bestuur de faculteiten zo'n universiteitsbrede jaarindeling te hanteren en dus allemaal op dezelfde tijd te beginnen, op dezelfde tijd een cursus af te sluiten en cursussen van gelijke studielast aan te bieden. Nodig was het dan ook om alle onderwijsprogramma's in de vorm van modulen aan te bieden, dus ze op te delen in cursussen die de student (in het ideale geval) naar eigen inzicht zou kunnen stapelen tot een opleidingsprogramma dat bij hem of haar paste. Essentieel daarvoor was ook dat de studenten niet werden verplicht dat ze eerst een andere cursus zouden doorlopen alvorens te kunnen beginnen met de cursus die ze wilden volgen. Dat wil niet zeggen (in beginsel althans) dat elke cursus weer op beginnersniveau moest starten, maar wel dat de student moest kunnen zien over welke voorkennis hij of zij moest beschikken (hoe ook vergaard) om met vrucht aan de cursus te kunnen deelnemen. Van enig protest tegen deze vergaande vorm van standaardisering van het onderwijs is niet veel vernomen.

Wie in de maatschappij iets wilde bereiken, kon niet meer om de computer heen. Daarom was een van de algemeen gewaardeerde kwalificaties die studenten van bijna elke richting wilden verwerven de vaardigheid in het omgaan met computers. Om die reden waren alle vakken populair waarin informatica een grote rol speelde. Voor de echte nerds was er natuurlijk de opleiding informatica bij de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, maar voor juristen was er binnen Nederlands recht de nieuwe afstudeerrichting bestuurlijke informatica. Letteren kende sinds kort een snel groeiende opleiding alfa-informatica, waar de drie medewerkers zich bezighielden met letterkundige informatica, het aanleggen van historische gegevensbestanden, taalkundige analyses en kunstmatige intelligentie. Het hoofd van de vakgroep, Jan de Vuyst, verwachtte dat iedereen binnenkort zou begrijpen dat computers niet alleen 'number crunchers' waren, maar ook tekstverwerkers, en dat een computer net zoveel te maken had met taal als met wiskunde.¹⁰⁰

Om de computer verder te integreren in onderwijs en onderzoek was het wel nodig dat iedereen over een eigen computer beschikte, maar aan die voorwaarde werd in de eerste helft van de jaren tachtig in toenemende mate voldaan door het oprukken van de personal computer niet alleen onder docenten, maar ook onder studenten. De apparaten, die bestonden uit een losse kast, een beeldscherm en een toetsenbord, werden op de markt gebracht door IBM en waren nogal fors en prijzig. Hun mogelijkheden waren aanvankelijk beperkt, maar daar stond tegenover dat de kunst van het programmeren niet meer vereist was. Er waren steeds meer standaardprogramma's in omloop voor het maken van berekeningen of voor tekstverwerking, en wie nog helemaal niets van computers wist kon zich bij het Rekencentrum inschrijven op een cursus, op elk gewenst niveau. Zodoende kon het Rekencentrum in 1984 in zijn verslag schrijven dat het afgelopen jaar 'het jaar van de doorbraak [was] van de personal computers (pc's) op grote schaal; het gebruik van pc's door medewerkers en studenten zal in de komende jaren grote invloed hebben op de aard van de dienstverlening door het Rekencentrum.'¹⁰¹

De opkomst van de pc had niet alleen invloed op de aard van de dienstverlening van het Rekencentrum. Op de kantoren van de hele universiteit verdrong de pc al heel snel de typemachine. In 1985 maakte het Rekencentrum een keuze voor de standaard personal computer die overal in de universiteit zou opduiken, de Olivetti M24, waarvan er vierhonderd werden besteld. Een jaar later werden er zelfs meer dan zevenhonderd verkocht, aan zowel medewerkers als studenten. In hetzelfde jaar deed het Rekencentrum ook een keuze voor een standaard LAN (Local Area Network) en kwamen de eerste interstedelijke netwerkverbindingen tot stand. Het tijdperk van de ponskaart was definitief voorbij, de tijd van de pc met harde schijf was aangebroken.¹⁰² Het college van bestuur stimuleerde deze ontwikkeling zeer nadrukkelijk. Borgman, de astronoom, was een 'computergek', en Kooyman, de man van de kwantitatieve economie, was er ook al vroeg bij. Eind jaren zeventig was hij al druk bezig geweest met de bekabeling van het WSN-gebouw en de aanleg van een lokaal netwerk; toen hij eenmaal lid was geworden van het college van bestuur, had het Rekencentrum altijd zijn bijzondere aandacht.¹⁰³

Docenten werden ook gestimuleerd om in hun onderwijs steeds meer gebruik te maken van de mogelijkheden die de computer bood, het computerondersteund onderwijs, coo. Het COWOG constateerde in 1984: 'De belangstelling voor het gebruik van computers bij en in het onderwijs is opvallend.' Twee jaar later was er zelfs sprake van een 'onstuimige groei' van het aantal pc's.¹⁰⁴ Daarom maakte het COWOG van het gebruik van computers in het onderwijs zelfs een speerpunt in zijn beleid. Het COWOG zag voor zich hoe in de toekomst studenten vooral zouden leren door interactie met computers. Veel onderwijs, zo luidde de analyse, is eigenlijk het leren oplossen van problemen, en de bedoeling van het computerondersteund onderwijs is dan om de manier waarop experts problemen oplossen te expliciteren en 'instrueerbaar' te maken, zodat studenten zich die vaardigheid eigen kunnen maken zonder directe tussenkomst van de expert of de docent. Het onderwijs wordt daardoor op den duur minder 'docentafhankelijk' (en dus behalve 'objectiever' en efficiënter, ook goedkoper, zal menig bestuurder gedacht hebben). Niet dat de docent helemaal uit beeld verdwijnt, maar zijn rol wordt een andere: hij richt zich vooral op het bijebrengen van het schriftelijk studiemateriaal en het maken van het computerinstructies, terwijl de contacten met de studenten zich toespitsen op het controleren en bijsturen van het leerproces. De docent niet als degene die de kennis overdraagt, maar als coach, niet als iemand die voor in de zaal iets staat te vertellen, maar iemand die de tafels met de computers langsloopt om te kijken of de studenten de instructies hebben begrepen, of ze vastlopen en of ze hulp nodig hebben, hulp die hij dan ter plekke geeft.¹⁰⁵

De verwachtingen waren zo hoog gespannen dat het COWOG het groots aanpakte. In 1987 organiseerde het een symposium over de eerste resultaten van een paar proefprojecten op het gebied van computerondersteund onderwijs, waarvoor zowel docenten in het hoger beroepsonderwijs in het Noorden, als medewerkers van de eigen universiteit waren uitgenodigd. De resultaten die de Werkgroep COO kon laten zien waren zo bemoedigend dat het college van bestuur, op advies van de Universitaire Commissie voor het Onderwijs (een commissie van de universiteitsraad), besloot uit de centrale beleidsruimte twee plaatsen toe te wijzen speciaal voor de verdere ontwikkeling van interactieve videotoeepassingen binnen het computergestuurd onderwijs (let op de subtiele verschuiving van computerondersteund naar computergestuurd onderwijs). In september 1987

startte bovendien het Interdisciplinaire Centrum voor de ontwikkeling van Computercoaches en Expertsystemen, dat tot taak had in samenwerking met het bedrijfsleven de voor het computergestuurd onderwijs benodigde voorzieningen te realiseren. Het college van bestuur sloot daarvoor een studiecontract met de computergigant IBM, die de benodigde apparatuur en software zou leveren.¹⁰⁶ Tijdens een bezoek van een Groningse delegatie aan Carnegie Mellon University in Pittsburg, een particuliere Amerikaanse universiteit die vanouds een grote naam had op het gebied van informatica en techniek, werden voorlopige samenwerkingsafspraken gemaakt. Het was wel duidelijk dat de computer aan een niet te stuiten opmars in het onderwijs was begonnen.

Tot slot nog iets over de evaluaties van het onderwijs. Ook in het onderwijs was te merken dat de overheid zich op grotere afstand van de universiteiten wilde plaatsen (de 'terugtrekkende overheid'). Volgens de HOAK-nota moest het volgens velen te starre Academisch Statuut afgeschaft worden en moest de kwaliteitszorg voortaan geregeld worden door een systeem van evaluaties en visitaties. De VSNU ontwierp een stelsel waarbij elke discipline om de vijf jaar door een visitatiecommissie doorgelicht zou worden.¹⁰⁷ Dat leek een voordeel, omdat er nu makkelijker wijzigingen in het onderwijsprogramma aangebracht konden worden, maar niet iedereen realiseerde zich op dat moment hoeveel bureaucratische rompslomp dat met zich mee zou brengen.

GRENZEN AAN DE VRIJHEID VAN ONDERZOEK

Het wetenschappelijk korps van de Groningse universiteit kreeg aan het begin van de jaren tachtig niet alleen te maken met grote verschuivingen in het onderwijs, vooral door de invoering van de tweefasenstructuur, maar ook met een op het oog niet minder grote verschuiving op het gebied van het onderzoek, de invoering van het systeem van voorwaardelijke financiering (VF). Ook dit was een erfenis van minister Pais, neergelegd in de BUOZ-nota uit 1978, en dus geen uitvinding van zijn opvolger Deetman. Het systeem kwam erop neer dat het onderzoek dat medewerkers en hoogleraren uitvoerden niet meer geheel vrij was, maar vooraf op kwaliteit (of potentiële kwaliteit) getoetst moest worden om financiering te krijgen. De introductie van dit systeem veroorzaakte verschuivingen in het onderzoeksklimaat aan de Nederlandse universiteiten die tot op de dag van vandaag doorwerken.

Het leek een heel goed idee: onderzoek was in het nieuwe systeem voor een groot deel niet meer afhankelijk van de wisselende instroom van studenten, beoordeling vond uitsluitend plaats op grond van kwaliteit, en reallocatie, eventueel zelfs tussen de universiteiten, zou ook alleen op basis van kwaliteit plaatsvinden. In brede kring leefde het idee dat het onderzoek van de medewerkers die in de tijd van de snelle expansie aangesteld waren niet altijd veel voorstelde, dat er soms maar wat gerotzooid werd en dat de academische vrijheid was ontaard in academische vrijblijvendheid. Daar moest een einde aan komen. Het stelsel van voorwaardelijke financiering zou discipline in het onderzoek brengen en de medewerkers aansporen tot het doen van onderzoek dat serieus was, dat relevant was voor de samenleving, en dat uitmondde in publicaties.¹⁰⁸ Wie nooit publiceerde of onderzoek deed dat wetenschappelijk noch maatschappelijk van belang was, kon er niet meer op rekenen dat zijn onderzoekstijd beschermd zou blij-

ven en dat hij ongeveer 40 procent van zijn tijd aan onderzoek zou kunnen blijven besteden (40 procent was de norm, maar die werd bij afdelingen met grote aantallen studenten lang niet altijd gehaald).

Een goed idee dus, maar de invoering van het stelsel ging niet heel soepel. Minister Van Kemenade kwam op 18 mei 1982 met zijn nota over de voorwaardelijke financiering en hij bepaalde dat de universiteiten hun pakketten voor de eerste ronde al voor 1 september van datzelfde jaar moesten inleveren. Het feit dat er ruim een week na het aanbieden van de nota een kabinetscrisis uitbrak, dat Van Kemenade het veld ruimde en opgevolgd werd door zijn staatssecretaris Deetman, veranderde niets aan de termijnen. Maar er was nog veel onduidelijk over de criteria waaraan de aanvragen moesten voldoen en die criteria veranderden nogal eens. Bij psychologie meenden de onderzoekers dat het VF-stelsel, op zichzelf een zinvolle beleidsmaatregel, zich tot een 'tijdverslindende bureaucratie' dreigde te ontwikkelen. Ook bij economie was men er niet gerust op: 'Betwijfeld mag worden of de voorwaardelijke financiering tot iets anders dan bureaucratische rompslomp zal leiden.'¹⁰⁹

Niettemin slaagden de faculteiten en subfaculteiten erin op tijd hun aandeel te vullen. Veel tijd om nieuwe onderzoeksprogramma's van een zekere omvang te bedenken was er niet geweest, maar in de voorafgaande jaren was op het gebied van zwaartepuntvorming al voldoende gedaan om ongeveer de helft van de voor Groningen vastgestelde onderzoeksruimte te vullen. De astronomen zetten in op 'De structuur van melkwegstelsels' (al sinds Kapteyn het onderzoeksterrein van de Groningse sterrenkundigen), bij natuur- en scheikunde ging het om materialenwetenschappen, en bij letteren werden maar liefst vijf zwaartepunten voorgedragen, waaronder mediëvistiek en grondslagen en toepassing van formele methoden in de beschrijving van natuurlijke talen. Het hele pakket werd op 18 oktober 1982 naar Den Haag gestuurd en vrijwel alles kwam door de keuring. Omdat er ook nog een tweede en derde ronde was, hoefden afdelingen die wat meer tijd nodig hadden om orde op zaken te stellen zich niet direct zorgen te maken. Een grote dreiging ging er nog niet uit van het VF-stelsel.

Om het stelsel goed te kunnen laten werken was het nodig dat de beoordeling van onderzoek dat voor voorwaardelijke financiering in aanmerking wilde komen in handen werd gelegd van een externe instantie. Faculteiten moesten natuurlijk intern de kwaliteitsbewaking wel op orde hebben, maar een instantie buiten de universiteit moest de ingediende voorstellen op hun merites beoordelen, ook in het licht van wat de andere universiteiten aan voorstellen indienden. Die instantie zou een door de minister ingestelde beoordelingscommissie kunnen zijn of een bestaande instelling als de KNAW, maar het moest extern gebeuren. Zo'n externe commissie kon natuurlijk niet de individuele onderzoeksvoorstellen van alle medewerkers aan alle Nederlandse universiteiten beoordelen. Om het werk van die commissie uitvoerbaar te maken moesten de individuele voorstellen gebundeld worden tot clusters met een zekere omvang. De minister dacht aan een minimumomvang van 5 fte, wat erop neerkwam dat minstens der tien medewerkers al hun onderzoekstijd in een programma moesten steken. Even duidelijk was het dat die clusters geen optelsom van individuele voorstellen mochten zijn, maar een zekere samenhang moesten vertonen. Ze moesten in ieder geval de suggestie wekken dat de projecten van de deelnemende onderzoekers iets met elkaar te maken hadden en wellicht zelfs een gemeenschappelijk doel nastreefden. Dergelijke program-

ma's waren in de natuurwetenschappen al heel gewoon (daar hadden de faculteiten dan ook geen probleem om al in de eerste tranche veel onderzoek in de voorwaardelijke financiering onder te brengen), maar bij de alfawetenschappen, zoals godgeleerdheid, de talenstudies, rechtsgeleerdheid en de geschiedwetenschap, was dit allerminst vanzelfsprekend. Daar vergde de nieuwe systematiek een fundamentele omslag van individueel naar groepswork en vroeg zij van medewerkers de bereidheid om hun individuele opvattingen en strevingen ondergeschikt te maken aan het overkoepelend thema dat altijd maar door een of twee mensen was bedacht. Het beoordelingsmechanisme bepaalde dus de structuur van het onderzoek in plaats van dat bij het onderzoek een passend beoordelingsmechanisme werd gezocht.

Maar de onderzoekers pasten zich aan. Vaak kwamen faculteiten aanzetten met vf-programma's die meer samenhang claimden dan er werkelijk te vinden was. Hoogleraren kregen er opeens een nieuwe taak bij: het bedenken van een handige formule die de suggestie wekte dat onderzoek dat in wezen op strikt individuele basis werd uitgevoerd, met gebruikmaking van soms onverenigbare methodologische inzichten, toch een gemeenschappelijk project vormde dat een antwoord probeerde te vinden op een liefst prangende vraag. Zo bedacht de historicus Ernst Kossmann voor het historisch onderzoek het programma 'Idee en mentaliteit in de sociale werkelijkheid van het verleden', dat moeiteloos door de beoordeling kwam, maar weinig tot geen onderlinge samenhang vertoonde. De voorwaardelijke financiering vormde zo het begin van een nog steeds voortdurende woordenstrijd tussen ministerie en het onderzoeksveld, waarbij de academici door handige verbale trucs de angel uit veel ministeriële maatregelen weten te halen. De beoordelaars maten niet meer wat ze wilden weten en onderzoekers verdeden veel tijd en creativiteit met het bedenken en in elkaar zetten van bordkartonnen façades. Zij pasten hun presentatie aan, maar niet hun werkwijze. Een zeker cynisme was niet te vermijden.

Binnen de universiteiten zorgde de introductie van het voorwaardelijk gefinancierde onderzoek voor een aantal ontwikkelingen die anders misschien niet plaatsgevonden zouden hebben. De faculteiten voelden nu de noodzaak hun onderzoek zoals dat heette te 'profilieren', keuzes te maken tussen wat wel en wat niet belangrijk was en steun vooral te geven (iedere faculteit had een eigen centrale beleidsruimte) aan wat in het profiel paste. Daarmee hield verband dat ook in faculteiten onderzoek bij elkaar moest worden gevoegd om voldoende 'volume' te krijgen. En last but not least, de faculteit ging strenger toezien op de productie van de onderzoekers, de aantallen publicaties die zij op hun naam brachten en de promotietrajecten die zij tot een goed einde wisten te brengen. Een nieuw begrip als 'outputkarakterisering' deed zijn intrede, waarbij merkwaardigerwijs (merkwaardig in het licht van hun 'softe' reputatie) de sociale wetenschappen vooropliepen. Er werden harde criteria geformuleerd waaraan een publicatie moest voldoen om meegeteld en meegewogen te kunnen worden, en een medewerker kon steeds minder makkelijk volhouden dat publiceren geen zin had omdat de buitenwacht toch niet kon begrijpen wat hij bedacht had. De medewerker in vaste dienst die maar niet tot het afronden van zijn promotie kwam, raakte geleidelijk in de problemen en moest er soms genoeg mee nemen dat hij teruggezet werd in een lagere rang, met alleen maar onderwijstaken (onderzoek, ook dat werd steeds duidelijker, had inmiddels meer aanzien gekregen dan onderwijs). Het valt niet te ontkennen dat het vf-stelsel op dit vlak een heilzame werking heeft gehad.

Een probleem was nog wel welke criteria gehanteerd moesten worden bij de beoordeling van onderzoeksprogramma's, of dit nu om het VF-onderzoek of om aanvragen uit de tweedegeldstroom ging (ZWO/NWO). Omdat het aanvragen betrof voor onderzoek dat nog moest plaatsvinden, kon de kwaliteit van dat onderzoek geen criterium zijn; hooguit konden de formulering van de onderzoeksvraag en het al dan niet realistische karakter van de tijdsplanning een indicatie vormen voor de te verwachten kwaliteit van het onderzoek. Makkelijker was het om het oordeel te baseren op de kwaliteit van het onderzoek dat de betrokken onderzoekers eerder hadden verricht, in de veronderstelling dat onderzoekers die al eens bewezen hadden tot goede resultaten te kunnen komen, ook in het vervolg goede resultaten zouden laten zien. Afgezien van de vraag of die veronderstelling juist is – er zijn genoeg voorbeelden van onderzoekers die één keer, bijvoorbeeld voor hun promotie, tot uitstekende resultaten konden komen maar daarna nooit meer iets van betekenis hebben gedaan – roept zo'n manier van beoordelen ook de vraag op: hoe meet men kwaliteit? In eerste aanleg keken de beoordelaars daarvoor naar het aantal publicaties van een onderzoeker. Maar welke publicaties? Alle publicaties, alleen artikelen die in gerenommeerde tijdschriften zijn gepubliceerd, of toch ook boeken die in het fonds van een gerenommeerde uitgeverij zijn opgenomen? En hoe meet men dan de renommee van een tijdschrift of een uitgeverij? En moeten die artikelen en boeken dan verschenen zijn in een taal die een internationaal publiek kan lezen, of tellen ook publicaties in het Nederlands en het Fries mee? Zo kwam de Nederlandse wetenschap in een bibliometrisch moeras terecht waarin publicaties geschreven zijn op zo'n manier dat ze bij de meting de meeste punten opleveren. In het onderwijs zou zo'n omkering van waarden 'teaching for the test' heten. Dit was natuurlijk niet de opzet van het VF-stelsel, maar heeft er wel sterk aan bijgedragen.

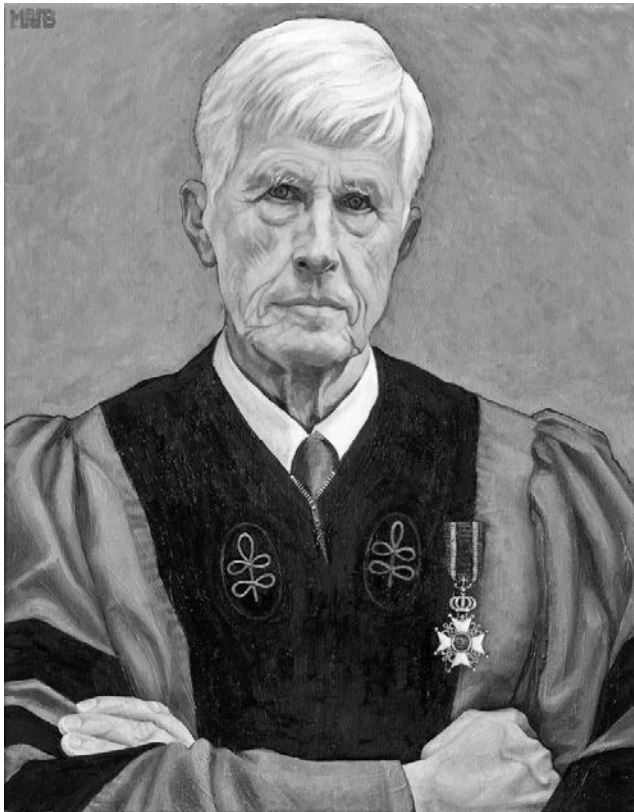
De introductie van het aiostelsel zorgde ook voor een belangrijke verschuiving in het onderzoeksklimaat aan de universiteiten. De promotiecultuur aan de verschillende faculteiten kon zeer grote verschillen vertonen. Bij de bèta's en de medische faculteit, waar het meest gepromoveerd werd, voerden de aio's doorgaans onderzoek uit dat door anderen bedacht was, terwijl bij andere faculteiten, bijvoorbeeld de Faculteit der Letteren, een promotieonderzoek al in de keuze van het onderwerp veel vrijer was. Rector magnificus Bleumink verwachtte in 1986 dat dit zou veranderen. Er zou in de toekomst wel een overwicht blijven van de natuurwetenschappen en de medische wetenschappen, maar de andere faculteiten zouden steeds meer in de buurt komen. De gemiddelde leeftijd van de promovendi zou omlaaggaan, de tweede en de derde geldstroom zouden een steeds belangrijker geldbron worden, en de proefschriften zouden dunner en goedkoper worden. Overal zou het inzicht doorbreken dat een proefschrift uitsluitend een proeve van bekwaamheid was, een toegangkaartje voor een wetenschappelijke carrière, en vooral geen levenswerk.¹¹⁰

Het feit dat het aantal aio's per studierichting of faculteit toch betrekkelijk gering bleef, maakte het zeer inefficiënt om in Groningen het onderwijs dat de aio's moesten volgen per discipline te organiseren. In plaats daarvan maakten afdelingen en faculteiten van verschillende universiteiten in Nederland afspraken over het gezamenlijk aanbieden van dit onderwijs, en zo ontstonden de eerste landelijke aionetwerken. De minister stelde daar startsubsidies voor beschikbaar.

Een van de eerste aionetwerken was het Interuniversitair Centrum voor Theorievorming en Methodologie in de Sociologie (ICS), een samenwerkingsverband van Groningse en Utrechtse sociologen.¹¹¹ Dit ICS had een lange voorgeschiedenis, die teruggaat tot het onderzoek van de Groningse hoogleraar algemene sociologie Ivan Gadourek: gedegen empirisch onderzoek, in het bijzonder surveyonderzoek met geavanceerde statistische analyses. Een van zijn leerlingen, de Duitser Reinhard Wippler, nam deze aanpak mee naar Utrecht toen hij daar in 1971 hoogleraar sociologie werd. Hij legde daar nog meer nadruk op expliciete probleemstellingen en hypothesevorming. In 1974 zette hij samen met een andere Duitser, Siegwart Lindenberg, die in 1973 vanuit de Verenigde Staten naar Groningen was gekomen en hier lector theoretische sociologie was geworden (hij werd in 1980 hoogleraar), een interuniversitair werkverband op. Dit kwam een keer per maand bij elkaar en fungeerde als forum voor de meer theoretisch getinte sociologiebeoefening in Nederland. Ook enkele Rotterdamse sociologen deden hier aan mee. Uit deze groep kwam in 1976 de bundel *Gedrag en structuur voort*, waarvan de ondertitel, *De relevantie van microtheorieën voor de verklaring van macroverschijnselen*, precies aangaf waar het onderzoeksprogramma van het werkverband om draaide. In 1978 kreeg de informele groep erkenning van ZWO als de Werkgemeenschap Verklarende Sociologie en kon zij met ZWO-geld onderzoeksvoorstellen genereren en beoordelen.

De opmars van de verklarende sociologen was echter allerminst vanzelfsprekend. In al deze jaren moesten Lindenberg en Frans Stokman, die in 1977 tot hoogleraar me-

109 Siegwart Michael Lindenberg, van 1973 tot 1980 lector en van 1980 tot 2006 hoogleraar theoretische sociologie, en één van de oprichters van het ICS. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

thoden en technieken van het sociaalwetenschappelijk onderzoek was benoemd, aan het thuisfront allerlei conflicten zien te overleven. Op het Sociologisch Instituut was lange tijd de vakgroep Filosofie en maatschappijwetenschappen (met Nauta, Harm- sen en hun medewerker Pim Fortuyn) zeer actief, maar deze stond een heel andere benadering van de sociologie voor. Toen in de tweede helft van de jaren zeventig het aantal studenten bij sociologie drastisch terugliep en er ontslagen moesten vallen, ontbrandde een felle strijd over de verdeling van de pijn en uiteindelijk trokken Lin- denberg en Stokman aan het langste eind. In de tot één vakgroep gereduceerde en sterk ingekrompen opleiding sociologie werd hun theoretische sociologiebenadering dominant. Na de introductie van de voorwaardelijke financiering en de introductie van de tweefasenstructuur, met de aio-opleiding als sluitstuk, lag een gouden toe- komst voor de verklarende sociologen klaar. De Werkgemeenschap Verklarende So- ciologie zette een interuniversitair opleidingsprogramma voor aankomende sociolo- gen in elkaar, verwierf de status van zwaartepunt, kregen daarvoor een behoorlijke ministeriële startsubsidie en ging met medewerking van de besturen van de universi- teiten in Utrecht en Groningen in 1986 officieel als het ICS van start. De sociologen be- gonnen dat jaar met acht aio's, die na een internationale wervingscampagne voor 'toe- komstige toponderzoekers' waren geworven. De promovendi volgden anderhalf jaar allerlei cursussen en colleges en richtten zich daarna volledig op hun eigen onderzoek. Hiermee stond het ICS model voor veel andere initiatieven. In hoeverre dat ook inhou- delijk geldt, is minder zeker. De verklarende sociologie muntte uit in het bedenken van slimme theorieën en het toepassen van geavanceerde methoden en technieken, maar niet iedereen was ervan overtuigd dat ze bepaalde sociale verschijnselen in heden en verleden werkelijk konden verklaren. Vertegenwoordigers van de concurrerende Amsterdamse school in de sociologie betoogden dat wat het ICS won aan methodische verfijning weer verloor aan maatschappelijke relevantie.¹¹² Hoe dat ook zij, de ver- klarende sociologen waren er als de kippen bij om zich rond het midden van de jaren tachtig te afficheren als een *center of excellence*, waar alleen toponderzoekers werkten, en met hun modelmatige, streng-wetenschappelijke aanpak deden ze het goed bij ZWO en NWO.

De inzet van aioplatsen was heel geschikt om onderzoekers met zachte drang zover te krijgen dat zij zich in grotere verbanden aaneensloten, of dat nu een zwaartepunt of een aandachtsgebied heette. De faculteiten zagen dat graag: in zulke grotere verban- den kon de opleiding makkelijker gegeven worden en zou de kwaliteit van zowel het onderzoek als de begeleiding groter worden. Het was dus niet handig om de aioplaat- sen aan hoogleraren of vakgroepen toe te kennen op basis van verdelende rechtvaardig- heid. Beter was het om die schaarse aioplatsen toe te delen aan die onderzoeksgroepen waar door de al aanwezige kwaliteit verwacht kon worden dat die promotietrajecten beter zouden renderen dan bij andere groepen. Goed onderzoek werd op die manier gestimuleerd, matig onderzoek afgeknepen. Dat lijkt – weer – heel redelijk, maar na verloop van tijd werd wel duidelijk dat dit systeem vooral conserveerde wat al bestond en geheel nieuw en potentieel beter onderzoek ontmoedigde. Net als bij het VF-stelsel stond hier een premie op risicomijdend gedrag: het is immers verleidelijk om in te zet- ten op wat zich al bewezen heeft en te negeren wat daar totaal van afwijkt. Op die ma- nier plukt men echter steeds meer vruchten van dezelfde boom. Behoudzucht wordt

dan beloond, ook al belijdt men met de mond vernieuwing. Dit was natuurlijk niet de bedoeling van het aiostelsel en het VF-stelsel, maar het volgde er wel uit.

Of het nu deze 'perverse prikkels' waren of andere inzichten, aan het eind van de jaren tachtig was de communis opinio in academisch Nederland toch wel dat het VF-stelsel zoals het inmiddels ingeburgerd was, een papieren tijger was gebleken. Vooral de vooraf-beoordeling van de programma's ondervond kritiek; het inzicht brak door dat het misschien toch beter was het onderzoek achteraf, als de resultaten bekend zijn, op kwaliteit te beoordelen. Beoordeling 'ex ante', zoals het in het deftige potjeslatijn heette dat academici nog graag hanteerden, moest vervangen worden door beoordeling 'ex post'. Of was het beter alles maar aan NWO over te laten en dus onderzoeksruimte van de eerste naar de tweede geldstroom over te hevelen, waar dan de universitaire onderzoeksgroepen de ruimte die ze eerst kwijtgeraakt waren in concurrentie met andere onderzoeksgroepen weer terug zouden kunnen verdienen? Paste dat ook niet beter bij een ondernemende universiteit die net als een bedrijf op de markt haar geld moest zien te verdienen? De gedachte dat elk systeem van kwaliteitsbewaking na verloop van tijd onschadelijk gemaakt wordt doordat de betrokkenen het systeem gaan bespelen, zodat wat bedoeld was als objectieve toetsing (en enige tijd als zodanig kon fungeren) op den duur gaat werken als de sanctionering van de gevestigde belangen, drong nog maar moeilijk tot de hoofden van de beleidsmakers door.

MODERN PERSONEELS- EN EMANCIPATIEBELEID

Minister Deetman herzag ook het rangenstelsel van de universiteiten. Volgens de Beleidsnota Universitair Wetenschappelijk Personeel (BUWP) zou in 1984 het wetenschappelijk personeelbestand voortaan bestaan uit hoogleraren, universitair hoofddocenten, universitair docenten en assistenten in opleiding. De nieuwe rang van uhd kwam grofweg overeen met de oude rang van wetenschappelijk hoofdmedewerker, zoals de ud ongeveer gelijk was aan de wetenschappelijke medewerker. Het was de bedoeling dat er minder en minder dure hoogleraren zouden komen en dat de universitaire (hoofd)docenten lager gesalarieerd zouden worden dan voorheen de (hoofd)medewerkers. Idealiter zou een vakgroep bestaan uit één hoogleraar, 1,5 uhd's, 2,5 ud's en twee of meer aio's. Het omzetten van de oude in de nieuwe rangen kostte de afdeling personeelszaken van de universiteit nog heel veel hoofdbreken, want een uhd moest aan voorwaarden voldoen waaraan niet alle hoofdmedewerkers voldeden. Het college van bestuur had tot 1986 zijn handen vol aan het behandelen van alle beroepen, die individuele medewerkers ingediend hadden tegen een beslissing over hun nieuwe functie.¹¹³ De bezuinigingsdoelstelling werd bij lange na niet gehaald, want de hoofdmedewerker die teruggezet werd in de rang van universitair docent behield wel zijn oude salaris. Dit ging uiteindelijk ten koste van het aantal assistenten in opleiding, van wie er minder werden aangesteld dan de bedoeling was geweest.

Voor de hoogleraren veranderde er niet veel, behalve dat nu vastgelegd werd dat voor hen een functioneel leeftijdsontslag op 65 jaar zou gelden; de tijd dat hoogleraren tot hun zeventigste in dienst konden blijven was voorbij. Sommigen hoogleraren ervoeren dit als een affront. De chemicus Hans Wijnberg, die in 1987 met emeritaat ging, placht

te zeggen: 'Ik ga niet met pensioen, ik word met pensioen gestuurd.' Anderen vonden het een opluchting dat ze eerder konden stoppen. De archeoloog Waterbolk, die in 1987 met de VUT ging, liet de integratie van zijn voormalige Subfaculteit der Prehistorie in de Faculteit der Letteren graag aan zijn opvolger Reinder Reinders over. Beiden, Wijnberg en Waterbolk, bleven overigens wel tot ver na hun pensionering wetenschappelijk zeer actief. De verandering van de regels omtrent leeftijdsgebonden ontslag leidde ertoe dat Groningen in 1985 te maken kreeg met een grote uitstroom van hoogleraren die met emeritaat gingen – op zichzelf ook weer een niet onaardige besparing op de personeelslasten. Een jaar later, met de inwerkingtreding van de wvo'86, veranderde er nog meer: de rang van buitengewoon hoogleraar verviel (in plaats daarvan kwam de deeltijdhoogleraar, die echter gelijke rechten had als de voltijdse hoogleraar) en de benoeming van een hoogleraar geschiedde niet meer door de kroon, maar door het college van bestuur. Kroondocenten bestonden na 1986 niet meer.¹¹⁴

Al deze veranderingen vergden een modern, professioneel personeelsbeleid en om daaraan tegemoet te komen publiceerde het college van bestuur in 1987 in het verlengde van de nota *Om de kwaliteit van de RUG* een nota die het bij de strategische overwegingen passend personeelsbeleid uitstippelde. Kernbegrippen hierin waren de professionalisering van de personeelsdiensten van de universiteit, op centraal en op facultair niveau, en het invoeren van jaarlijkse functioneringsgesprekken.

Onderdeel van het moderne personeelsbeleid was ook een emancipatiebeleid voor vrouwelijk personeel. Op alle mogelijke manieren stimuleerde het universiteitsbestuur de deelname van vrouwen aan het universitaire en wetenschappelijke leven. Er kwam een emancipatiemedewerker, die een nota over de emancipatie van de vrouw aan de universiteit schreef. Verder werd na de eerste evaluatie de aanbeveling gedaan om in het vervolg tien uhd-plaatsen te reserveren om vrouwen ervaring te laten opdoen in die rang.¹¹⁵ De voorlopige bekroning van het streven naar meer aandacht voor emancipatiezaken was de benoeming, in 1986, van de Wageningse gezinssociologe C.J. (Iteke) Weeda tot buitengewoon, later deeltijdhoogleraar emancipatievraagstukken (0,3 fte). Zij was inmiddels bij een breed publiek bekend vanwege haar controversiële opvattingen over echtscheiding en de positie van het traditionele huwelijk. Zij ging leidinggeven aan de Interfacultaire Werkgroep Emancipatievraagstukken/Vrouwenstudies (IWEV). Haar benoeming en haar oratie, op 10 juni 1986, werden in de landelijke kranten uitvoerig besproken. Haar taak was niet zo zeer om zelf onderzoek te doen, als wel om andere vrouwen daarin te stimuleren en hun werk te coördineren.¹¹⁶

110 C.J. (Iteke) Weeda, buitengewoon hoogleraar vrouwenemancipatievraagstukken van 1986 tot 2006 in Groningen. Collectie Universiteitsmuseum Groningen.

Een belangrijk succes bereikten de vrouwen aan de Groningse universiteit toen begin 1987 de Promotiewerkplaats voor vrouwen van start ging. Dit was in belangrijke mate het werk van de criminologe en collegelid Margo Andriessen. Zij had in het begin van de jaren tachtig, toen de kwestie van de kinderopvang in Groningen speelde, al eens opzien gebaard door met een actiegroep een vergadering van het college van bestuur binnen te vallen, met het verzoek aan de heren even op haar kind te passen omdat zij college moest geven (kort daarna kwam die kinderopvang er ook).¹¹⁷ Zijzelf was in 1976 gepromoveerd, maar zij zag natuurlijk ook dat vrouwen verhoudingsgewijs nog altijd veel minder promoveerden dan mannen, wat weer hun kansen verkleinde om door te stoten naar de hogere rangen in het wetenschappelijk korps. Daarom had zij, nadat zij in 1985 als opvolger van de econometrist Kooyman namens het wetenschappelijk personeel lid van het college van bestuur was geworden, het plan geopperd om een speciale voorziening voor promoverende vrouwen in het leven te roepen. Tijdens een manifestatie van het Interfacultaire Vrouwenoverleg, gehouden ter gelegenheid van de Internationale Vrouwendag op 8 maart 1986, gaf zij ruchtbaarheid aan dat voornemen, en het college van bestuur stelde er vlot 25.000 gulden voor beschikbaar. 'Het college van bestuur wil graag laten zien dat het iets voor vrouwen doet,' verklaarde Greetje Timmerman namens het vrouwenoverleg in *Trouw*. Er was plek voor acht, bij voorkeur baanloze vrouwen, die in een stimulerende omgeving aan hun proefschrift konden werken. 'Promoveren is vaak een eenzame bezigheid', aldus nogmaals Timmerman. 'Het is belangrijk dat de mensen bij elkaar zitten en we overwegen gezamenlijke werkbeprekingen te houden.'¹¹⁸

Daar bleef het niet bij. In 1987 werd in de Martinihal in Groningen van 26 juni tot 3 juli de Zomeruniversiteit Vrouwenstudies gehouden, een congres met een beurs, films, modeshows, workshops en forumdiscussies over alles wat met vrouwenstudies te maken had. Op deze derde editie van de zomeruniversiteit (die eerder in Amsterdam en Nijmegen was gehouden) was voor het eerst ook aandacht voor de positie van zwarte en lesbische vrouwen. 'De wetenschap is nog steeds blank en heteroseksueel, ook vrouwenstudies,' zei een van de organisatoren, Jacqueline Sibbes, en dat moest veranderen:

Vrouwenstudies zetten zich af tegen de mannelijke benadering van de wetenschap, maar als je verder denkt weet je dat er tussen vrouwen ook verschillen zijn. Vrouwen weten wat het is om onderdrukt te worden, dus zij moeten opstaan voor homoseksuele en zwarte vrouwen.¹¹⁹

De enige mannelijke spreker op de zomeruniversiteit was op de slotdag rector magnificus Bleumink, die onder luid applaus van de ongeveer 2500 aanwezigen meedeelde dat het college van bestuur besloten had geld beschikbaar te stellen voor de oprichting van een landelijk aionetwerk voor vrouwenstudies.¹²⁰

Ondertussen was ook de Groningse universiteit niet vrij van het hardnekkige verschijnsel van de ongewenste intimiteiten. Al in oktober 1978 was er bij geschiedenis een onderzoek gestart naar de al te vrije opvattingen op dit terrein die de hoogleraar eigentijdse geschiedenis verkondigde en waar hij ook gedeeltelijk naar handelde. Volgens de *UK*-journalist Marien Abrahamse was hier niet zo veel aan de hand. Hij zette de klachten over seksueel wangedrag weg als 'een natte droom' van de klaagsters, en meende dat er geen hard bewijs was voor verkrachting of voor seksuele gunsten in ruil voor een hoger cijfer, zoals Radio Noord en enkele landelijke kranten hadden

111 Vrouwen bezetten op maandag 30 oktober 1978 het pand van de Universiteitskrant uit protest tegen wat zij zagen als het bagatelliseren (door de Universiteitskrant) van het seksuele wangedrag en algemene machtsmisbruik van de hoogleraar eigentijdse geschiedenis Lipschits. Archief Universiteitskrant.

beweerd. ‘De verklaringen geven slechts het beeld van een hoogleraar die bij tijd en wijle één dan wel twee handen in een bloes of ander kledingstuk steekt.’ Die hoogleraar was slechts een ‘ouwe snoeper, zoals er zo veel rondlopen’. Hij deed waar anderen alleen maar aan dachten. Twintig vrouwen en een enkele man maakten zich daar zo boos over dat ze op maandag 30 oktober even het UK-pand bezetten en een volledige voorpagina eisten om hun verhaal te kunnen doen – iets waar de redactie natuurlijk niet op inging. Het onderzoek over het optreden van de hoogleraar in kwestie leidde overigens op termijn wel tot zijn stille aftocht.¹²¹ Bijna tien jaar later schreef een studente sociologie, Anne Oude Avenhuis, een hele scriptie over ongewenste intimiteiten: ‘Alledaags sexisme aan de universiteit. Een onderzoek naar ongewenste intimiteiten in het onderwijs’.¹²² Het onderzoek was gebaseerd op een in Groningen in elkaar gestoken, maar aan de Universiteit van Amsterdam uitgezette enquête, maar de onderzoekster twijfelde er niet aan dat ook in Groningen ongewenste intimiteiten op ruime schaal voorkwamen.

DE MUSSENGANG

In seksueel opzicht waren de jaren tachtig verwarrende tijden. De aandacht voor ongewenste intimiteiten nam toe en de tolerantie voor seksueel en ander wangedrag van docenten nam af, maar tegelijk werd een geïllustreerd feuilleton in de *UK*, ‘Mussengang’, ongemeen populair en daarin behoorden juist spannende erotiek en onbewimpelde seks tot de smaakmakende ingrediënten. Voor veel lezers was dit het eerste stukje dat ze lazen als de *UK* bij hen op de deurmat viel, of ze zich er nu groen en geel aan ergerden of er juist hardop om moesten lachen.¹²³

Het begon in de jaargang 1983 met een feuilleton over het verborgen leven op het Instituut voor Kennisoverdracht, ‘Sex, angst en walging’, dat maar matig beviel en na een jaar weer ophield te bestaan. Een van de schrijvers, het redactielid (en voormalig activist bij psychologie) Peter Bügel, vond het toch jammer dat in een wekelijkse krant die vol stond met verhalen over bestuurlijke perikelen aan de universiteit, het ‘echte’ leven aan de universiteit niet aan bod kwam. Hij stelde voor de aandacht te verleggen van een universitair instituut naar een studentenhuus en de serie te verluchten met tekeningen van freelance tekenaar Bert Cornelius. Op die manier zou de *UK* toch verslag doen van ‘de verborgen kanten van de Alma Mater’. De redactie ging schoorvoetend akkoord en op 5 september begon het feuilleton in de krant. Als titel had de redactie gekozen voor de naam van een inmiddels verdwenen, maar roemrucht steegje dat op het Schuitediep uitkwam, de Mussengang. Samen met andere redacteurs en bevriende tekstschrijvers trakteerde Bügel wekelijks de academische gemeenschap op vermakelijke, aanstootgevende, hilarische en felrealistische inkijkjes in het leven van een steeds wisselende studentengemeenschap in de Mussengang. De serie liep door tot ver in de jaren negentig en was ongemeen populair. Een bonte stoet van studenten en niet-studerende huisgenoten passeerden de revue: de drankzuchtige vrouwengek, corpsbal en medicijnenstudent Eduard de Bock, de radicale feministe van gereformeerden huize Berendina Bergsma, de degelijke letterenstudente Mathilde de Bruyne, de bedeesde Annie Stortemelk, de onverstoerbare Surinamer Stanley Druiprek, de sensuele Yvette de Bruyne (zus van), de bescheiden Jeroen de Bock (broer van), de brutale kraker Fredje en vele anderen.

De serie begon rustig met de aankomst van Mathilde de Bruyne in het bewuste studentenhuus, waarin vooral de verontrusting van haar moeder doorklinkt over het haveloze pand waarin haar dochter een kamer had gevonden. “‘Hier?’” Mevrouw de Bruyne keek verwilderd rond. “‘In deze ... eh ... achterbuurt? Ik bedoel, de huizen zien er niet al te nieuwwit.’” Maar al spoedig regende het brieven waarin boze lezers zich bij de redactie beklaagden over het aanstootgevende karakter van de serie. Wie af zou gaan op die brieven, krijgt al gauw de indruk dat de *UK* een pornoblaadje was geworden, maar wie de feuilleton er zelf bij neemt, komt tot de conclusie dat het allemaal wel meeviel. Dat seks en drank een grote rol speelden in het studentenleven werd in de serie niet

112 'Aanstootgevend in 1986': scène uit *De Mussengang*, jaargang 1986. Lezers klaagden over het vrouwonvriendelijke karakter van de serie in de *UK*.

verhuld, maar expliciete seksscènes kwamen er amper in voor. De vrouwen in de serie waren allesbehalve slachtoffers van mannelijke wellust, maar sterke figuren die beter wisten wat ze wilden dan de mannelijke sukkel met wie ze te maken hadden. Toch klaagden lezers erover dat vrouwen uitsluitend als lustobject werden beschouwd, dat het voor mannen alleen om de verpakking ging (vrouwelijk schoon) en dat er dus een eenzijdig mannelijk vrouwbeeld werd neergezet – en dat omdat in een tekening wel eens een slipje werd getoond, of een uitdagend openstaande blouse van een van de vrouwelijke bewoonsters van het studentenhuis. Het is juist opvallend dat toen de scènes in de jaren negentig (de serie liep door tot 1995) rauwer en explicieter werden, de klachten vrijwel verstomden.¹²⁴ Hadden de klagers gemerkt dat hun brieven alleen maar een averechts effect hadden, of was het een teken dat de verkrampte jaren tachtig hadden plaatsgemaakt voor de hedonistische jaren negentig?

‘BUREAU BUITENLAND’

Een belangrijk, maar in de jaren tachtig nog onderbelicht element van het profiel dat de Groningse universiteit zich volgens de nota *Om de kwaliteit van de RUG wilde aanmeten*, was de internationalisering van onderwijs en onderzoek. Bleumink verklaarde in 1986 dat onderzoek per definitie internationaal is en dat ‘onderzoeksgroepen of disciplines die het contact met de internationale markt hebben verloren, ten dode zijn opgeschreven’.¹²⁵ Voor de bèta’s was dit gesneden koek, maar op veel andere terreinen had de Groningse universiteit nog een wereld te winnen.

In 1978 had de toenmalige rector magnificus, Matthijs Janssen, al enige stevige uitspraken gedaan over de gebrekkige internationale oriëntatie van de universiteit. Hij deed dat naar aanleiding van het vijftienvijftigjarig bestaan van Nuffic, de instantie die zich in Nederland inzette voor internationale samenwerking, voornamelijk met recent onafhankelijk geworden landen en ontwikkelingslanden in de derde wereld. In november 1977 had Nuffic een conferentie georganiseerd die een dialoog op gang moest brengen tussen universiteiten uit verschillende continenten. Voor Groningen was dit relatief nieuw terrein. ‘De Nederlandse universiteiten,’ zei Janssen, ‘hebben nooit vooropgelopen in internationale samenwerking.’ Het percentage buitenlandse studenten in Nederland was bijvoorbeeld het laagst van alle landen van de Europese Gemeenschap. ‘Het zou goed zijn als met name de Groningse universiteit zich meer internationaal zou richten. Zo zijn we ook begonnen ...’¹²⁶

Met dat laatste had hij zeker gelijk. In 1614 hadden buitenlandse studenten een groot deel van de studentenpopulatie uitgemaakt en was het onderwijs in het Latijn gegeven. Onder de eerste hoogleraren waren in die eerste jaren evenveel ‘buitenlanders’ als ‘Nederlanders’ te vinden (voor zover die termen toen betekenis hadden). Ubbo Emmius kwam uit Oost-Friesland, Makdowell uit Schotland, Ravensperger uit Westfalen. In de achttiende en negentiende eeuw was die buitenlandse presentie in Groningen steeds minder geworden en tot ver in de twintigste eeuw bleef de universiteit geheel nationaal georiënteerd. Minder dan één procent van de studenten kwam uit het buitenland, wat gezien de taalbarrière ook niet onlogisch was.

Onmiddellijk na de oorlog had de Groningse universiteit uitwisselingsprogramma’s met verschillende universiteiten in het buitenland opgezet en met name het contact met Newcastle leek een blijvend element in het universitaire leven te worden. Dankzij de vriendschap tussen P.J. Bouman en Helmuth Plessner was daar in 1960 het contact met Göttingen bij gekomen. Ter gelegenheid van het lustrum in 1964 gaf de Duitse universiteit Groningen de mogelijkheid om een student een jaar lang in Göttingen te laten studeren. De student die in de prijzen viel, de student geschiedenis Folkert Postma, bracht een jaar in Göttingen door en rapporteerde na terugkeer uitvoerig over de vele buitenlandse studenten in Göttingen en het nuttige werk dat het Akademische Auslandsamt daar verrichtte, waardoor het hem alleen maar meer was opgevallen dat de Groningse universiteit op dat vlak helemaal niets te bieden had. Er was in Groningen alleen een senaatscommissie voor buitenlandse gasten, waarover voor het eerst in het jaar 1967-1968 wordt gerapporteerd. De natuurkundige Hendrik de Waard, prorector van 1966-1967, was voorzitter; kennelijk had hij als prorector gemerkt dat er iets schortte aan de opvang van de buitenlandse docenten die tijdelijk in Groningen werk-

zaam waren. Die commissie bestond uit zowel Groningse hoogleraren (Wijnberg, de kunsthistoricus Horst Gerson en de nieuwe prorector Faber), als echtgenotes van Groningse hoogleraren (zoals mevrouw Baerends en mevrouw Precht). De commissie organiseerde informatieavonden voor de buitenlandse geleerden, koffieochtenden voor de meegekomen vrouwen en een sinterklaasfeest voor de kinderen, maar ze bemiddelde ook bij het vinden van huisvesting en hielp in latere jaren zelfs met het bij elkaar brengen van een inboedel voor het tijdelijke huis in Groningen.¹²⁷

Hoe goed bedoeld ook, serieus beleid ontwikkelde de universiteit pas toen het college van curatoren in 1969 de Commissie voor de Internationale Betrekkingen instelde, onder voorzitterschap van de socioloog Berting en met een klein uitvoerend orgaan, het Bureau Buitenland. Dat bureau ging in 1970 van start en had onder andere als taak de voorbereiding en uitvoering van de universitaire ontwikkelingsamenwerking, het entameren van samenwerking met buitenlandse instellingen van hoger onderwijs, het verschaffen van informatie over studeren in het buitenland, het helpen bij het vinden van een buitenlandse beurs of een stage, en het organiseren van lezingenseries en manifestaties over met name derdewereldlanden Buitenlandbeleid betekende vooral dat laatste, hulp aan universiteiten in de derde wereld. Nuffic, dat geld in de aanbieding had, speelde daarbij een aanjagende functie en vond meestal bij rector magnificus Jansen, die in 1975 Wattel was opgevolgd, een gewillig oor. Zo kwamen op verzoek van Nuffic langdurige overeenkomsten tot stand met de universiteit van Ouagadougou in het West-Afrikaanse Opper-Volta (sedert 1984 Burkina Faso geheten), de Universidade Eduardo Mondlane in Maputo, Mozambique en de universiteit van Addis Abeba in Ethiopië. De keuze voor deze universiteiten was relatief toevallig. Als er iemand in Groningen rondliep die banden had met een Afrikaanse universiteit, was dat vaak een voldoende reden om met die universiteit een samenwerkingsverband aan te gaan. Het Bureau Buitenland, waarvan in 1986 de psychologe Madeleine Gardeur hoofd werd, coördineerde al die activiteiten. In dat kader gingen docenten naar bijvoorbeeld Ouagadougou om er een lerarenopleiding op te zetten of een laboratorium op te bouwen. In Groningen leidde die universitaire ontwikkelingshulp – want dat was het – tot het initiatief om ook onderzoek te starten over de verhoudingen tussen de ontwikkelde en de onontwikkelde landen, over het vredesvraagstuk en de risico's die de landbouw in zich ontwikkelende landen liep. De universiteit merkte overigens al gauw dat ontwikkelingsamenwerking zo haar eigen risico's had. In 1985 moest de samenwerking met de universiteit van Maputo tijdelijk stopgezet worden vanwege de politieke problemen in Mozambique. Er was een voortdurende strijd gaande tussen het FRELIMO-regime en opstandelingen die door Zuid-Afrika werden gesteund, en op een gegeven moment was het te gevaarlijk om ernaartoe te gaan.¹²⁸

Internationalisering, zo besefte Bleumink, hield echter veel meer in dan alleen hulp aan minder ontwikkelde landen. Er waren ook vele bilaterale contacten met universiteiten in Europa en Noord-Amerika, zowel op universitair als op facultair of vakgroepsniveau. Volgens de nota *Internationale samenwerking* van september 1986 waren er in Groningen 657 geïnstitutionaliseerde samenwerkingsverbanden met groepen aan buitenlandse universiteiten, vooral in de hoek van de geneeskunde, de natuur- en scheikunde en de biologie. De helft van die contacten betrof universiteiten in West-Europa, een kwart in Noord-Amerika, terwijl de overige werelddelen goed waren voor het laat-

ste kwart. West-Duitsland was binnen Europa het land waar de meeste contacten mee waren (35 procent van de 278 contacten binnen de Europese Gemeenschap).¹²⁹ Voor het peil van het wetenschappelijk onderzoek waren die internationale contacten essentieel en de mate van internationale samenwerking was tegelijk weer een maat voor het wetenschappelijk peil van de universiteit. Ligt dat hoog, dan zullen buitenlandse onderzoeksgroepen graag met Groningen willen samenwerken; ligt dat laag, dan komen internationale samenwerkingsovereenkomsten moeilijker van de grond.¹³⁰ Het college van bestuur was daarom van plan allerlei initiatieven te nemen om de internationale samenwerking te stimuleren, niet alleen door intern het onderzoek beter op orde te brengen, maar ook door verruiming van de reisbudgetten, het actief op zoek gaan naar samenwerkingspartners buiten West-Europa en Noord-Amerika (in 1986 was contact gelegd met de Hongaarse Academie van Wetenschappen) en door de realisatie van een 'guesthouse' voor buitenlandse bezoekers. Een van de eerste concrete resultaten van dat beleid was dat Groningen in 1988 op voordracht van de universiteiten van Siena en Leuven aansluiting vond bij de Coimbra-groep, een in 1985 op initiatief van de Katholieke Universiteit Leuven opgericht samenwerkingsverband van vaak zeer oude, klassieke Europese universiteiten (Bologna voerde zijn geschiedenis terug tot de elfde eeuw).¹³¹ In dat verband werd in 1989 een veelomvattend samenwerkingsakkoord gesloten met de Leuvense universiteit.

Bij de internationalisering van het onderzoek deed de Groningse universiteit het beter dan bij het onderwijs: 83 procent van de internationale samenwerkingsverbanden had betrekking op onderzoek, slechts 11 procent op onderwijs. Met de uitwisseling van studenten was het nog slechter gesteld. Slechts één procent van de in Nederland studerende volgde een deel van het onderwijs in het buitenland. Daar moest verandering in komen en om dat te bereiken sloot Groningen zich in 1987 aan bij een aantal initiatieven van de EEG, in het bijzonder het net gestarte ERASMUS-programma (het European Community Action Scheme for Mobility of University Students), dat bedoeld was om de drempels die de uitwisseling van studenten bemoeilijkten weg te nemen. In dat kader konden universiteiten afspraken maken over de wederzijdse erkenning van diploma's, de toegang tot colleges op basis van het collegegeld in eigen land en zelfs over *joint study programs*. Docenten konden aan de uitwisseling deelnemen, maar het ging er uiteindelijk vooral om de studenten in beweging te krijgen. Met het oog daarop werkten de Europese universiteiten samen aan de opzet van een Europees studiepuntensysteem dat de studiepunten in alle deelnemende universiteiten vergelijkbaar moest maken (het uit 1989 daterende European Creditpoints Transfer System, ECTS). Ook nam de Groningse universiteit zich voor op basis van afspraken op facultair of vakgroepsniveau bepaalde groepen studenten naar Nederland te halen en deze groep in modulevorm (blokken van zes weken tot drie maanden) apart onderwijs te geven, in het Frans, Duits of Engels. Groningse studenten zouden trouwens ook aan dat onderwijs mogen deelnemen.¹³² Voor het zover was, moesten nog wel wat praktische problemen worden opgelost. De Stichting Studentenhuisvesting wilde bijvoorbeeld maar tien kamers uit haar bestand voor buitenlandse studenten reserveren en het 'guesthouse' waarover gesproken werd zou alleen dienen voor de tijdelijke huisvesting van buitenlandse onderzoekers.¹³³ Maar het was een begin. In 1987 werd al de eerste studentenvereniging speciaal voor buitenlandse studenten opgericht, Membratim.

In de jaren tachtig richtte de blik zich ook op het verre buitenland: Oost-Azië, Japan en China kwamen in beeld. Japan werd gezien als een voorbeeld van hoe de moderne kenniseconomie eruit zou komen te zien. Om persoonlijk kennis te maken met die toekomst trokken in 1985 zowel studenten natuurkunde als studenten scheikunde naar Japan. Eerst vond in mei een excursie plaats van de Fysisch-Mathematische Faculteitsvereniging, onder leiding van de hoogleraar experimentele natuurkunde De Waard. Deze reis was financieel mogelijk gemaakt door het bedrijfsleven in het Noorden, de faculteit en het Integraal Structuurplan Noorden des Lands, maar ook door het Stimuleringsfonds Regio van de Groningse universiteit. De subsidie van het stimuleringsfonds werd speciaal gebruikt voor de samenstelling van een publicatie over de relaties tussen universiteit en bedrijfsleven in Japan, waarin ook een foto-essay over de excursie was opgenomen van de bekende fotograaf van Japan, Ed van der Elsen.¹³⁴ Nog geen halfjaar later, in oktober 1985, trok een groep scheikundestudenten naar het land van de rijzende zon onder leiding van de hoogleraren Bernard Witholt en Douwe Wiersma.¹³⁵

China was een ander verhaal. Het was groter en mysterieuzer, en onder Mao was het land lange tijd gesloten geweest voor westerse waarnemers. In het kader van de open-deurpolitiek die begon in 1979, verleende China echter meer economische en culturele vrijheden aan de bevolking en zocht het land toenadering tot Japan en het Westen. De gemeente Groningen sloot een handels- en cultureel akkoord met de havenstad Tianjin (ten zuidoosten van Peking), maar legde ook contacten in Sjanghai, waarvan ook de Groningse universiteit profiteerde. In juni 1985 bezocht de burgemeester van Sjanghai Groningen, waarbij hij ook de universiteit aandeed, en in augustus ging een Groningse delegatie onder leiding van burgemeester Staatsen naar de gemeenten Tianjin en Sjanghai. Bij die gelegenheid ging ook de hoogleraar oude geschiedenis M.A. (Marinus) Wes mee, die moest verkennen of er mogelijkheden waren voor wetenschappelijke uitwisseling.¹³⁶ Dit leidde onder andere bij de Subfaculteit der Tandheelkunde en in samenwerking met de Sjanghai Academy of Traditional Medicine tot de oprichting van een kliniek voor acupunctuur in Groningen, het Hwa To Centrum, dat in 1987 de eerste diploma's uitreikte.¹³⁷ Omgekeerd verleende de Groningse universiteit hulp aan de Chinezen bij het opzetten van een revalidatiekliniek in Sjanghai. Ook anderen dan de medici toonden interesse voor China, en het ministerie had zelfs een apart stimuleringsfonds voor wetenschappelijke samenwerking met China. Al in 1986 sprak rector magnificus Bleumink daarom van een 'hausse' in de belangstelling voor Oost-Azië.¹³⁸

Een paar jaar later was dat over. In juni 1989 zou een nieuwe delegatie naar China gaan, in het gevolg van een staatsbezoek van koningin Beatrix, maar in dat voorjaar braken studentenprotesten in Peking en andere steden uit, die culmineerden in het bloedbad op het Plein van de Hemelse Vrede op 4 juni 1989. Het bezoek van de koningin ging niet door en de reis van de Groningse docenten en bestuurders ook niet. De bloedige wijze waarop het Chinese bewind het protest van de studenten de kop indrukte, maakte veel los in Groningen. De anders zo terughoudende rekenmeester van de universiteit, Kooyman, verraste vriend en vijand door op de trappen van het Academiegebouw een vlammend betoog te houden tegen de onderdrukking van de studentenprotesten in China.¹³⁹ Het was duidelijk dat wie banden aanhaalt met universiteiten in onvrije landen, rekening moet houden met de mogelijkheid dat die banden opeens verstoord kunnen worden door politieke problemen in die landen.

VITALER DAN OOIIT

Maar terwijl China de deur weer dichtdeed – voor enige tijd althans – openden zich in Europa nieuwe deuren. In mei 1989 zette Hongarije de grens met Oostenrijk open en liet toe dat vele burgers, ook van andere Oostbloklanden, naar het vrije Westen trokken. Het IJzeren Gordijn scheurde open. In november van hetzelfde jaar viel de Berlijnse Muur. Marius Kooyman rook onmiddellijk kansen. Op een nieuwjaarsreceptie begin 1990 liep hij meteen af op Madeleine Gardeur, het hoofd van het Bureau Buitenland, en zei tegen haar: ‘Ik wil volgende week een notitie hebben over hoe we met Oost-Europa gaan samenwerken. Ik wil er een miljoen gulden per jaar in steken.’¹⁴⁰ Die notitie, geschreven door een medewerkster van het Bureau Buitenland, Jodien Houwers, lag een week later inderdaad op het bureau van Kooyman en in mei 1990 ging de eerste Oost-Europa-coördinator, Han Borg, al op stap. Met een koffertje vol brochures en stropdassen met RUG-logo toog hij naar Tsjecho-Slowakije, waar hij eerst de Nederlandse ambassadeur in Praag bezocht en daarna doorreisde naar de Comenius Universiteit in Bratislava.¹⁴¹ Het college van bestuur had besloten in Oost-Europa vooral op zoek te gaan naar universiteiten buiten de hoofdsteden (daar vloog namelijk iedereen op af) die vergelijkbaar waren met Groningen. In Bratislava kreeg Borg te horen: ‘Jullie zijn de eerste buitenlandse delegatie sinds de omwenteling.’¹⁴² Groningen was er dus vroeg bij. Later bezocht hij nog universiteiten in Boedapest, waarmee al banden bestonden, Wrocław, Sint-Petersburg Iasi en Tartu. In datzelfde jaar kwam het Europe-

113 Han Borg, de coördinator van het Oost-Europa programma van de Groningse universiteit, met enkele leden van de universiteitsraad in Wrocław, eind jaren negentig. Fotograaf onbekend. Met dank aan Han Borg. Vierde van links Geert Joosten, docent statistiek bij economie en van 1992 tot 2009 voorzitter van de universiteitsraad. Han Borg zelf staat tweede van rechts.

114 Tijdens het lustrum van 1989 ontving de Russische atoomfysicus en dissident Andrej Sacharov een eredoctoraat in de rechtsgeleerdheid uit handen van zijn erepromotor, de hoogleraar polemologie Hylke Tromp. Collectie Universiteitsmuseum Groningen. Een halfjaar na de toekenning van het eredoctoraat overleed Sacharov.

se TEMPUS-programma van de grond, dat West-Europese universiteiten op weg hielp die een samenwerkingsovereenkomst met een Oost-Europese partneruniversiteit wilden starten. Het ging allemaal heel snel, maar eigenlijk waren sinds het aantreden van de Russische partijleider Gorbatsjov in 1985 de verhoudingen al aan het verschuiven. Er kwam serieuze ontspanning tussen Oost en West, Reagan en Gorbatsjov sloten een verdrag om de kernwapens te verminderen en de plaatsing van kruisraketten in Nederland, waartegen al sinds het begin van het decennium geprotesteerd werd, was van de baan. Er was weer aanleiding om optimistisch te zijn over de toekomst.

De Groningse universiteit deelde in dat gevoel van nieuw optimisme. De 'magere jaren' waarover collegevoorzitter Borgman in 1987 nog gesproken had, waren voorbij.¹⁴³ Iedereen had het nu weer over nieuwe mogelijkheden, over groei en expansie. De universiteit, verklaarde collegevoorzitter Bleumink begin 1989, 'is vitaler dan ooit'. Maar de universiteit was in het aflopende decennium fundamenteel van karakter veranderd. Wie aan het eind van de jaren zeventig Groningen had verlaten en nu weer terugkeerde, zag een heel andere universiteit dan hij indertijd had achtergelaten. De eindeloze discussie over de herstructurering van het onderwijs was beslecht, het onderzoek was grootschaliger georganiseerd, de computer was overal in het onderwijs en onderzoek doorgedrongen, de universiteit was verlost van een paar lastige bouwkundige dossiers, het bestuur van de universiteit was zakelijker geworden en werd niet meer lamgelegd door democratische bemoeienis van iedereen met alles, en de sfeer in de stad was levendiger, dynamischer, expansiever geworden.

In die geest vierde de Groningse universiteit haar 375-jarig bestaan, met festiviteiten die uitgesmeerd waren over het hele academische jaar 1988/1989. Louk Engels, die in 1988 opnieuw rector magnificus werd, was stomverbaasd over de grootschalige voorbereidingen die inmiddels onder leiding van zijn voorganger Bleumink in gang waren gezet. Het programma richtte zich op de versterking van de identiteit en het zelfbewustzijn van de universiteit, en werd voor een belangrijk deel betaald door sponsors. De universiteit 'stelde haar licht niet langer deftig onder de korenmaat', aldus Engels.¹⁴⁴ Zo uitbundig kende hij de Groningse universiteit nog niet.

19 OP WEG NAAR YANTAI EN TERUG (1990-2020)

De Groningse universiteit is sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw op vrijwel alle punten onherkenbaar veranderd en toch zichzelf gebleven. Het aantal studenten is verdubbeld, een kwart van de studenten komt nu uit het buitenland, het Engels is de belangrijkste taal voor onderwijs en onderzoek geworden, een groot deel van het universitaire werk gebeurt inmiddels online en het Zernikecomplex is tegenwoordig een levendige campus met verrassende nieuwe architectuur. Tegelijk laat het beleid een grote mate van continuïteit zien. Het ene bestuur legt andere accenten dan het andere en er zijn altijd ontwikkelingen in de wereld buiten Groningen die om bijstelling van de koers vragen, maar van een breuk met het verleden is geen sprake geweest. Na de late jaren tachtig, toen het college van bestuur de nota *Om de kwaliteit van de RUG* uitbracht, sloeg Groningen een weg in waarop zij tot de dag van vandaag voortgaat. Groningen presenteerde zich toen als een zelfbewuste ‘klassieke’ universiteit, die tegelijk ondernemend, marktgericht en internationaal georiënteerd is, en zij doet dat nog steeds. In de loop der jaren zijn er echter tussen de punten waarop de universiteit zich wilde onderscheiden onmiskenbaar spanningen ontstaan. Kan een universiteit bijvoorbeeld wel ondernemend, marktgericht, internationaal georiënteerd en tegelijk klassiek zijn?

DE MANNEN – EN ÉÉN VROUW – AAN HET ROER

Het is verleidelijk om de ingrijpende veranderingen die de universiteit heeft ondergaan op het conto te schrijven van degenen die aan de leiding van de instelling hebben gestaan, in het bijzonder de opeenvolgende voorzitters van het college van bestuur. Het collectieve geheugen van een universiteit groepeerd zich bijna als vanzelf rond hun bestuursperiodes. Een collegevoorzitter drukt zozeer zijn (vrouwelijke collegevoorzitters zijn er in Groningen nog niet geweest) stempel op het universitaire doen en laten dat het verleidelijk is om te spreken van het tijdperk-Bleumink of het tijdperk-Poppe-ma. Het is de vraag of dit juist is. Er zijn ontegenzeggelijk verschillen in stijl en aanpak tussen de voorzitters en door kleine dingen markeren zij bij het begin van hun periode dat er nu iemand anders op de stoel van de voorzitter zit. Toen Simon Kuipers in 2000 Eric Bleumink opvolgde, ging het kunstwerk dat Bleumink in zijn kamer had aangebracht, een collectie Afrikaanse maskertjes, de deur uit en hing hij een schilderij op van de Groningse boerderij waar hij was opgegroeid. Maar de universiteit is inmiddels zo groot geworden, en zo complex, dat het onmogelijk is binnen vijf of tien jaar de koers van de universiteit fundamenteel en blijvend te verleggen. De belangrijkste verande-

ringen binnen de universiteit zijn ook eerder geïnitieerd door grote maatschappelijke ontwikkelingen, zoals het ontstaan van de kenniseconomie, de opkomst van het neoliberalisme en de toenemende globalisering, dan door beslissingen van de voorzitter van het college van bestuur. De universiteit is een zeilschip, dat zich moet laten meevoren door de wind en de stroming, ook al kan het wel degelijk een goede kapitein gebruiken. En ten slotte, het college van bestuur bestaat uit meer mensen dan alleen de voorzitter.

Sinds 1989 telt het college drie leden, met ieder een eigen rol: de voorzitter, de rector magnificus en de financiële man (ook de financiën zijn nog nooit aan een vrouw toevertrouwd). Die derde man – van 1986 tot 2006 steeds Marius Kooyman – is formeel ook vicevoorzitter, maar treedt zelden voor het voetlicht. De voorzitter en de rector doen dat wel, de eerste meer in het bestuurlijke circuit, de tweede meer op het representatieve vlak. Bij academische plechtigheden, zoals een oratie of de opening van het academisch jaar, voert de rector de regie, in het overleg met de universiteitsraad of het ministerie van Onderwijs gaat de collegevoorzitter voorop (maar het is weer de rector die het college van decanen voorzit).

SAMENSTELLING VAN HET COLLEGE VAN BESTUUR SINDS 1988

<i>Voorzitter</i>	
Eric Bleumink	1988-2000
Simon Kuipers	2000-2008
Sibrand Poppema	2008-2018
Jouke de Vries	2018-
<i>Rector magnificus</i>	
Simon Kuipers	1988
Louk Engels	1988-1991
Simon Kuipers	1991-1994
Folkert van der Woude	1994-1998
Doeko Bosscher	1998-2002
Frans Zwarts	2002-2011
Elmer Sterken	2011-2019
Cisca Wijmenga	2019-
<i>Vice-voorzitter</i>	
Marius Kooyman	1986-2006*
Koos Duppen	2006-2011**
Jan de Jeu	2012-2019
Hans Biemans	2019-

*Kooyman was van 1981 tot 1985 al lid van het college van bestuur geweest, als vertegenwoordiger van het wetenschappelijk personeel.

** Koos Duppen overleed op 27 mei 2011. Tot de komst van Jan de Jeu (januari 2012) namen Poppema en Sterken zijn werkzaamheden tijdelijk over.

De continuïteit in het beleid van de Groningse universiteit valt ten dele te verklaren uit de continuïteit in het bestuur van de universiteit. Twee van de collegevoorzitters, Bleumink en Kuipers, waren eerder al rector magnificus geweest, evenals Bleumink's voorganger Borgman. Verder zijn vrijwel alle rectoren voor hun verkiezing decaan van hun eigen faculteit geweest en dus lid van het college van decanen (Zwarts was vice-decaan geweest en directeur van een onderzoeksschool, Wijmenga had zich voorname-lijk wetenschappelijk geprofileerd). Echte buitenstaanders hebben dus in Groningen in de afgelopen dertig jaar niet aan het roer gestaan.

In 1984 viel het rectoraat Bleumink onverwacht in de schoot (zie het vorige hoofdstuk). Evenmin was het zijn vooropgezette bedoeling geweest om voorzitter van het college van bestuur te worden. Toen die positie in 1988 door het voortijdig vertrek van Borgman vrijkwam, accepteerde hij haar pas na enige aarzeling. Ijdelheid, vaak een factor van niet te verwaarlozen betekenis in het bestuur, speelde daarbij geen rol. Als Bleumink ijdel is geweest, kwam dat pas met de jaren, zoals bij iedereen die lang een ambt bekleedt. Het was vooral plichtsbesef dat hem bewoog de hem toegevallen functies te aanvaarden en zich met alles wat hij in zich had in te zetten voor de groei en bloei van de Groningse universiteit. Zestien jaar lang diende hij de universiteit op het hoogste niveau, eerst vier jaar als rector, daarna twaalf jaar als collegevoorzitter.

OVER ERIC BLEUMINK

Toen Bleumink in 2000 aftrad als voorzitter van het college van bestuur, verscheen er behalve een groot afscheidsinterview in de *UK* ook een liber amicorum, waarin decanen terugkeken op hun tijd met 'de baas'.

J.N. (Jan) Bremmer, die in 1990 hoogleraar algemene godsdienstgeschiedenis en vergelijkende godsdienstwetenschap was geworden en in 1996 decaan van de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap, herinnerde zich zijn kennismaking met Bleumink zo:

Slechts enkele maanden pas was ik hoogleraar aan de RUG toen ik in het najaar van 1990 werd opgebeld met het verzoek om in Zuid-Afrika voordrachten voor de classici aldaar te houden. De apartheid liep reeds ten einde en toen bleek dat de ANC geen bezwaar tegen mijn bezoek had, wendde ik mij tot Madeleine Gardeur, het hoofd Buitenland, met het verzoek om toestemming. Deze schrok zodanig van de vraag dat ze meteen verwees naar Eric Bleumink. Het was mijn eerste keer. Ik zat op het bankje voor zijn kamer toen hij van boven de trap afkwam. 'Ga mee vriend': hij stelde zich niet voor en vroeg niet naar mijn naam. Toen ik mijn verhaal had gedaan, gaf hij toestemming omdat de Universiteitsraad de volgende maand de boycot toch zou opheffen. 'Maar houd het low key en niet teveel lawaai in de pers.' Bij het weggaan voegde hij er nog aan toe: 'En schrijf me vooral geen briefje hierover.' Zo gaat besturen dus, dacht ik.¹

Een collega-decaan van letteren, de hispanist H.L.M. (Hub) Hermans, noemde zijn eerste ervaringen met Bleumink 'merkwaardig'. Die ervaringen dateerden eveneens uit 1990, toen ook hij net hoogleraar was geworden:

Hij [Bleumink] zou een lezing geven. Voor aanvang van die lezing gaf hij een wat slap handje, en riep 'hoi', zonder me aan te kijken. Zijn lezing stond op papier, maar leek ook wel op het plafond van de aula geprojecteerd. Echt contact kreeg je zo niet. Bij andere ontmoetingen was hij soms meer aan het orakelen, dan dat hij een logisch, consistent betoog opbouwde. Althans, dat dacht ik. Vooral omdat de rest van het publiek gewoon aandachtig luisterde, terwijl ik mij afvroeg: 'waar gaat dit over?', begon ik dan erg aan mezelf te twijfelen. Pas nadat ik dit vaker had meegeemaakt, en ik ook Eric beter had leren kennen, begreep ik dat de kunst van het orakelen twee elementen bevatte: mist en list. Wie tussen deze twee zaken kon onderscheiden, wist precies wat Eric bedoelde.²

In 2000 nam de zevenenvijftigjarige macro-econoom Simon K. Kuipers het stokje over van Bleumink. Onder economen had Kuipers een uitstekende naam (hij was sinds 1988 lid van de KNAW), maar hij had ook een behoorlijke staat van dienst in het bestuur van de universiteit. Hij was decaan geweest van de Faculteit der Economische Wetenschappen en tweemaal rector magnificus, in 1988 even als tijdelijke opvolger van Bleumink, en van 1991 tot 1994 als opvolger van Louk Engels. Met zijn komst veranderde er op het oog niet zo veel. In *Der Clercke Cronike*, het jaarbericht van de universiteit, stond in 2000 wat zijn voornemens waren, namelijk 'onverstoord doorwerken op de weg die we zijn ingeslagen – want die voert in de goede richting – en tegelijk alert zijn op wat er in de omgeving gebeurt':

De lijn die mijn voorganger Bleumink heeft uitgezet, vind ik een goede. Ik deel zijn mening dat we het academisch karakter van onze universiteit moeten benadrukken. Groningen is een klassieke universiteit, daar ligt onze kracht.³

Dat betekende: handhaven van een breed en pluriform onderwijsaanbod, vertrouwen op eigen kracht, inhaken op de markt en het accentueren van de Groningse universiteit als een Europese universiteit door meer studenten en onderzoekers uit het buitenland aan te trekken. Maar het gebruik van het woordje 'academisch', dat Bleumink wat minder vaak gebruikte, is hier essentieel. Kuipers wilde ermee benadrukken dat de Groningse universiteit op academisch niveau geen concessies wilde doen aan de markt en dat de universiteit primair een collectieve voorziening moest blijven voor onderwijs en onderzoek. Op dit punt is het goed om te herinneren aan zijn rectorale rede uit 1988, waarin hij het academisch karakter van de universiteit wilde veiligstellen door het creëren van een kernuniversiteit. Bij zijn aantreden als collegevoorzitter kwam hij daarop terug. Universiteiten, stelde hij, zullen een tweesparenbeleid moeten voeren:

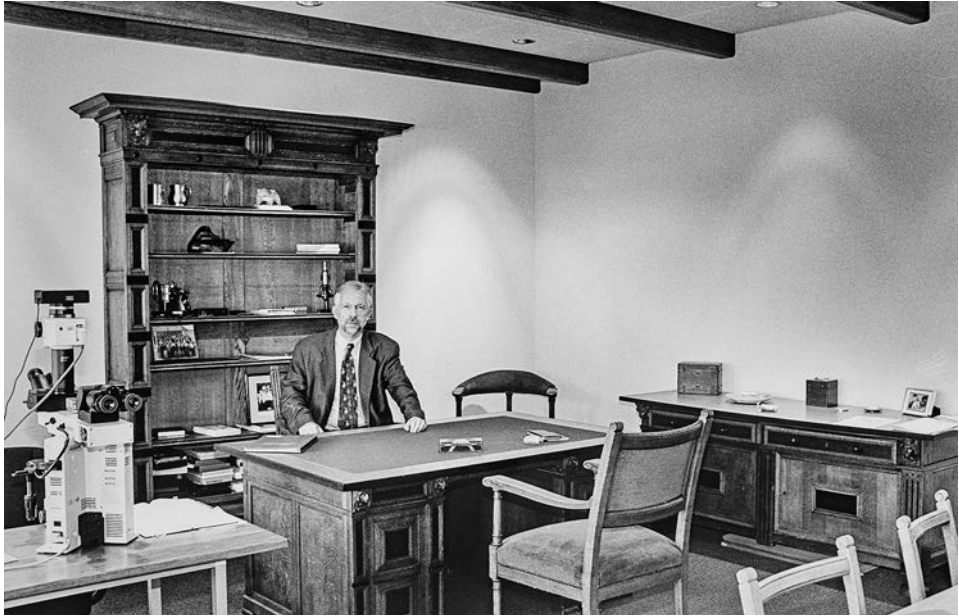
Aan de ene kant moeten we een research-universiteit zijn met top-opleidingen in fundamentele wetenschappen. Daar zullen we [...] in toenemende mate mensen van buiten voor moeten zoeken. Aan de andere kant moeten we brede opleidingen bieden zoals bijvoorbeeld bedrijfs- en levenswetenschappen, waarmee we inhaken op de belevingswereld van onze aspirant-studenten. Sommige mensen vinden dat je een keuze moet maken. Maar een extreme koers, waarbij je mikt op één van de twee, kunnen we ons niet permitteren. Het een kan niet zonder het ander.⁴

115 Het Groningse harmoniemodel in beeld: Simon Kuipers (collegevoorzitter) en Hilly Mast (docent bij het UMCG en voorzitter van de universiteitsraad van 2006 tot 2015), 2007. Beeldbank RUG.

Ook in hun manier van optreden manifesteerden zich verschillen tussen Bleumink en Kuipers: de eerste meer directief, aanwijzingen gevend, richting wijzend, de tweede meer corrigerend, ruimte latend voor de initiatieven van de professionals die de universiteit moeten dragen. Daarbij hield Kuipers ook scherp in de gaten dat bij alles wat er gebeurde het belang van de universiteit vooropstond en dat publieke en private belangen niet door elkaar liepen.

Sibrand Poppema, de man die Kuipers in september 2008 opvolgde, vond dat het allemaal wel een tandje hoger mocht. Poppema was – daarover zijn vriend en vijand het eens – een fenomeen, een gedreven en gerespecteerde onderzoeker en een ambitieus en competitief ingestelde bestuurder.⁵ Iemand die overal een wedstrijd van maakte en altijd wilde winnen. Iemand dus die, ook al was hij zelf misschien geen neoliberal, uitstekend paste in het neoliberale tijdsgewricht. Poppema was in 1949 geboren in het Groningse dorp Mussel, in de Veenkoloniën, had eindexamen gedaan aan het Ubbo Emmius Lyceum in Stadskanaal en was vervolgens geneeskunde gaan studeren in Groningen. Hij was in 1979 in Groningen gepromoveerd op de ziekte van Hodgkin en deed vervolgens als postdoc onderzoek in Kiel. Naar eigen zeggen was hem toegezegd dat hij na terugkeer in Groningen hoogleraar zou worden, maar toen dat niet doorging – een volgens mensen die hem kennen pijnlijke gebeurtenis, die hem blijvend getekend heeft – was dat een reden om elders emplooi te zoeken. Hij vond een baan als hoogleraar pathologie in Edmonton (Canada). Daar bleef hij tot 1995, toen de decaan van de medische faculteit, H.J. (Henk) Huisjes, hem alsnog naar Groningen haalde als hoogleraar en hoofd van de afdeling Pathologie. In 1999 werd Poppema zelf decaan, als opvolger van Huisjes. In de periode die toen begon, nam of ondersteunde hij een groot aantal initiatieven die de medische faculteit naast het (goede) onderwijsprofiel ook een sterk onderzoeksprofiel gaven. Van medewerkers eiste hij dat ze meer en in be-

116 Sibrand Poppema als hoogleraar pathologie en decaan van de medische faculteit, 1999. Beeldbank RUG.

tere bladen publiceerden en hij stond mede aan de wieg van het programma Lifelines. Dit startte in 2006 en probeert door langlopend onderzoek van de gezondheid van uiteindelijk 165.000 mensen in het Noorden inzicht te krijgen in de factoren die leiden tot het ontstaan van chronische ziekten. Het programma vormde een van de pijlers onder een overkoepelend onderzoeksprogramma, waarvan het mede door Poppema geïnitieerde European Research Institute for the Biology of Ageing (ERIBA) een andere pijler is. Poppema had al vroeg ingezien dat het meeste geld in de gezondheidszorg ging naar ouderdomskwalen en chronische ziekten, en dat het dus zou lonen om het onderzoek juist daarop te concentreren. Van een heel andere orde was dat Poppema eindelijk de fusie van de medische faculteit en het Academisch Ziekenhuis erdoor wist te krijgen. Ze gingen in 2005 samen verder als het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG).

Als collegevoorzitter zette Poppema zijn beleid om onderwijs en onderzoek op een hoger plan te tillen met kracht voort. Met de liberale onderwijsvisie van zijn voorganger had hij weinig op. ‘Wat moeten we met een feestuniversiteit?’ zei hij tegen rector magnificus Zwarts.⁶ Het onderwijsrendement moest over de hele linie omhoog, de impact van het onderzoek moest groter worden, de rekrutering van buitenlandse studenten moest in een hogere versnelling komen en in internationale ranglijsten (rankings) moest Groningen een hogere notering zien te krijgen. Gedurende de tien jaren dat Poppema aan het roer stond, heeft hij die doelen ook werkelijk bereikt. Het rendement ging omhoog, mede dankzij het door hem ingevoerde bindend studieadvies (BSA), het aantal buitenlandse studenten schoot omhoog en Groningen mocht zich vanaf 2013 een top-honderd universiteit noemen (in 2017 even zelfs nummer 59 in de Academic Ranking of World Universities). Poppema begreep als geen ander dat de reputatie van de universiteit cruciaal was bij het aantrekken van nieuwe fondsen en samenwerkings-

partners, en dat reputatiemanagement dus belangrijk was (overigens was dat besef bij zijn voorgangers niet afwezig). De tijd dat Groningers konden denken dat goede wijn geen krans behoeft, was wel voorbij. Daarom werden tijdens het lustrum van 2014, dat als motto 'For Infinity' had (geschreven als 4∞), zonder gêne de prestaties van de Groningse universiteit onder de aandacht gebracht. De toekenning van de Nobelprijs voor de Scheikunde aan de Groningse scheikundige Ben Feringa in 2016 was ook voor Poppema een hoogtepunt in zijn carrière. Met enig recht worden de jaren dat Poppema aan het roer stond van de Groningse universiteit daarom een 'golden decade' genoemd, een 'gouden decennium'.⁷

Het succes van Poppema had ook schaduwkanten. Er heerste in universitair Nederland al langer onvrede – bij studenten en docenten – over het neoliberale regeringsbeleid, de ongebreidelde expansiedrang van de Nederlandse universiteiten, de oplopende werkdruk voor de docenten en verschraling van het onderwijs.⁸ Het aantal studenten was sinds 2000 almaar gestegen, terwijl het bedrag dat de universiteiten van het rijk kregen om het onderwijs te verzorgen ver achterbleef. In 2000 was de rijksbijdrage 20.100 euro per student, in 2018 nog maar 15.300.⁹ Een duidelijke uiting van die onvrede was in februari 2015 de bezetting van het administratief centrum van de Universiteit van Amsterdam, het Maagdenhuis. De bezetters protesteerden tegen het doorgesloten rendementsdenken in het hoger onderwijs en pleitten voor meer universitaire democratie. Bijna twee maanden duurde de bezetting en de hardhandige ontruiming van het gebouw op 13 april 2015 leidde tot het aftreden van collegevoorzitter Louise Gunning.

117 Ben Feringa en zijn team kort na het bekendworden van de toekenning van de Nobelprijs voor de Scheikunde, 4 oktober 2016. Foto Elmer Sterken.

Twee jaar later richtte de Amsterdamse hoogleraar computationele geesteswetenschappen Rens Bod de landelijke actiegroep WOinActie op, die de structurele onderfinanciering van de universiteiten aan de kaak stelde. In Groningen bleef het in die tijd nog betrekkelijk rustig. Er kwam een nieuwe studentenpartij, DAG (Democratische Academie Groningen), die in 2017 een zetel in de universiteitsraad wist te verwerven, maar geen grote veranderingen kon afdwingen. In Groningen barstte de bom pas in januari 2018 toen de docent geschiedenis Eelco Runia in een groot artikel in *NRC Handelsblad* verklaarde dat hij ontslag had genomen – hij verkoos een bestaan als vrij publicist boven de vrijwillige slavernij als docent aan de Groningse universiteit.¹⁰ Runia's aanklacht tegen de ontarding van het universitaire bedrijf leidde tot enige paniek bij het bestuur van de universiteit (het personeel kreeg de 'raad' niet met de pers te praten en het bestuursgebouw ging tijdelijk op slot uit angst voor een bezetting), maar had verder geen directe gevolgen. Veel ernstiger was dat in dezelfde tijd, begin 2018, in de universiteitsraad het plan schipbreuk leed waarmee Poppema de kroon op zijn werk had willen zetten, namelijk het oprichten van een dependance van de Groningse universiteit in de Chinese kuststad Yantai. Daarmee had Poppema van de RUG een 'global university' willen maken en haar een beslissende voorsprong willen geven op de Nederlandse concurrenten. De universiteitsraad vond de zakelijke risico's echter te groot en betwijfelde of de academische vrijheid in de Chinese nevenvestiging wel gewaarborgd kon worden.

118 Jouke de Vries, voorzitter van het college van bestuur sinds 2018. Beeldbank RUG.

Na het vertrek van Poppema in september 2018 legde de Groningse universiteit weer meer het accent op het uitbouwen van de regionale contacten – een terrein overigens waarop Poppema ook wel degelijk actief was geweest. Al onder Poppema was een nevenvestiging van de RUG in de Friese hoofdstad Leeuwarden van de grond gekomen, de elfde faculteit, die in 2018 haar eerste studenten ontving. Ook waren er steeds meer contacten gelegd met bedrijven en andere onderwijsinstellingen in de regio, zoals in Emmen en Drachten. Het feit dat in 2018 de eerste decaan van de elfde faculteit, de uit Leiden afkomstige, maar in Friesland geboren hoogleraar bestuurskunde Jouke de Vries de nieuwe collegevoorzitter werd, maakte duidelijk dat dit regionale beleid met kracht zou worden voortgezet.¹¹ De Vries had voor het netwerk van kennisinstellingen in Noord-Nederland dat hij voor ogen had ook al een naam bedacht: ‘Universiteit van het Noorden’.

In vergelijking met de collegevoorzitters hebben de rectoren veel minder invloed op het beleid van de universiteit. Zij bekleden hun ambt doorgaans maar kort. Alleen de taalkundige Frans Zwarts en de monetair econoom Elmer Sterken maakten twee termijnen vol (Zwarts had graag getekend voor een derde termijn, om zo de feestelijkheden rond het vierhonderdjarig bestaan van de Groningse universiteit te leiden, maar dat stuitte toch op te veel weerstand). De mediëvist Louk Engels, de econoom Kuipers, de natuurkundige Folkert van der Woude en de eigentijdse historicus Doeko Bosscher traden af na één termijn van vier jaar (Cisca Wijmenga is nog aan haar eerste termijn bezig). Toch kunnen rectoren op bepaalde punten een eigen accent geven aan de ontwikkeling van de universiteit. Zo hamerde Van der Woude erop dat studenten naast hun specifieke vakkennis ook iets van andere vakken mee moesten hebben gekregen om als volwaardig academicus de maatschappij in te kunnen gaan – studenten moesten een minor volgen in een andere faculteit – en gaf Zwarts een flinke draai aan de internationalisering van de universiteit door het opstellen van de nota *De wereld als podium* (2005), waarin hij streefcijfers noemde voor het rekruteren van meer studenten uit het buitenland. Ook kunnen rectoren zo hun eigen stijl ontwikkelen. Bosscher was, in de woorden van zijn opvolger Zwarts, ‘de belichaming bij uitstek van het Groningse harmoniemodel, een oase van rust en waardigheid in een vaak hectische omgeving,’ terwijl Zwarts zelf veel meer ‘out-going’ was en vaak tot laat in de avond in cafés en restaurants met studenten en medewerkers te vinden was.¹² Maar in het algemeen moeten rectoren zich schikken naar de inzichten van de voorzitter. Desalniettemin is het een geliefde functie, waarvoor altijd meer dan één kandidaat in de running is.¹³

MACHT ZONDER TEGENMACHT

Dat het college van bestuur en vooral de voorzitter in de afgelopen decennia steeds meer hun stempel op de universiteit hebben gedrukt, heeft alles te maken met het feit dat de bestuurlijke structuur van de universiteit in 1997 ingrijpend is herzien. Minister van Onderwijs en Wetenschappen Jo Ritzen, die al langskwam als een van de auteurs van het boekje *Naar een ondernemende universiteit*, voerde in dat jaar de Wet Modernisering Universitaire Bestuursorganisatie (MUB) door. Deze nieuwe wet paste in de filosofie van het New Public Management, die sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw steeds

meer opgeld deed in het openbaar bestuur in Nederland. Vanuit de gedachte – vaak niet meer dan een gedachte – dat het in de private sector efficiënter toegaat, tegen minder kosten, streefde de Nederlandse overheid naar het toepassen van managementstrategieën uit het bedrijfsleven in het openbaar bestuur. Bedrijven die zijn onderworpen aan de tucht van de markt zouden op punten als efficiëntie, effectiviteit en kostenbeheersing beter scoren dan de logge bureaucratie van de overheid, met haar ‘stroperige’ besluitvorming. Als de overheidsdiensten nu maar als bedrijven werden ingericht, zouden zij als vanzelf ook efficiënter, effectiever en goedkoper worden. Burgers moesten in de ogen van de voorstanders vooral gezien worden als mondige, zelfredzame klanten van de overheid (zij het met dit verschil dat deze klanten niet kunnen overstappen naar een andere dienstverlener als het hun bij de overheid niet bevalt, maar dit terzijde). Net als bij bedrijven moest er meer gestuurd of liever ‘afgerekend’ worden op van te voren afgesproken resultaten, de targets. Privatisering en verzelfstandiging van publieke diensten als de spoorwegen en de postdiensten zijn klassieke voorbeelden van die aanpak.

Ook de universiteiten en hogescholen ontkwamen niet aan de toepassing van het New Public Management.¹⁴ Al in de jaren tachtig van de twintigste eeuw begon het overheidsbeleid inzake de universiteiten de kenmerken te vertonen van de nieuwe managementfilosofie. De HOAK-nota van minister Deetman en zijn rechterhand, directeur-generaal Roel in 't Veld, schonk de universiteiten een zekere mate van autonomie, in ruil voor controle achteraf. Vanaf 1987 mochten universiteiten ook hun hoogleraren aanstellen (ook deze personeelsleden waren voortaan geen ambtenaren meer, maar kwamen in dienst van de universiteit), in 1992 kregen de universiteiten een lumpsumfinanciering, en in 1995 werden de universiteiten volledig verantwoordelijk voor het bouwbeleid en het onderhoud van hun gebouwen (sinds 1961 waren de universiteiten formeel al eigenaar van de gebouwen). De invoering van de MUB was min of meer het sluitstuk van deze politiek om de universiteiten meer op afstand van de overheid te plaatsen en ze in te richten als private bedrijven. Dat de wet werd ingevoerd door een minister van sociaaldemocratischen huize, toont wel aan hoe wijdverbreid de achterliggende gedachte inmiddels was geworden. In de jaren negentig – de bijna zorgeloze, economisch voorspoedige jaren tussen de ineenstorting van het communisme in Oost-Europa en de plotselinge dreiging van het moslimterrorisme – leek de liberale wereldorde overal zo dominant te worden dat ook de sociaaldemocraten daarin meegingen. In de context van de geschiedenis van de moderne universiteit was het New Public Management echter ook de overtreffende trap van de verzakelijking die al sinds de Tweede Wereldoorlog langzaam maar zeker de universiteit in haar greep had gekregen.

TABEL 16 MINISTERS VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN SINDS 1990 (EN STAATS-SECRETARISSEN VOOR ZOVER BELAST MET WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS)

J.J.M. (Jo) Ritzen (PvdA)	7 november 1989- 3 augustus 1998	
	R.J. (Roel) in 't Veld (PvdA) ^a	9 juni 1993-18 juni 1993
	M.J. (Job) Cohen (PvdA) ^b	2 juli 1993-22 augustus 1994
	A. (Aad) Nuis (D'66) ^c	22 augustus 1994-3 augustus 1998
L.M.L.H.A. (Loek) Hermans (vvd)	3 augustus 1998- 16 oktober 2002	
	A.D.S.M. (Annette) Nijs (vvd) ^d	22 juli 2002-9 juni 2004
M. (Maria) van der Hoeven (CDA)	16 oktober 2002- 21 februari 2007	
	M. (Mark) Rutte (vvd) ^e	17 juni 2004-27 juni 2006
	B.J. (Bruno) Bruins (vvd) ^f	7 juli 2006-22 februari 2007
R.H.A. (Ronald) Plasterk (PvdA)	22 februari 2007- 13 oktober 2010	
J.M. (Marja) van Bijsterveldt- Vliegenthart (CDA)	14 oktober 2010- 5 november 2012	
	H. (Halbe) Zijlstra (vvd) ^g	14 oktober 2010-5 november 2012
M. (Jet) Bussemaker (PvdA)	6 november 2012- 26 oktober 2017	
I.K. (Ingrid) van Engelshoven (D66)	26 oktober 2017-	

a In 't Veld was als staatssecretaris belast met onder andere hoger onderwijs en wetenschapsbeleid; zijn voorganger als staatssecretaris was J. Wallage, maar deze was belast geweest met basis-, speciaal en voortgezet onderwijs.

b Cohen was als staatssecretaris belast met hoger onderwijs en wetenschapsbeleid.

c Nuis was staatssecretaris voor onder andere stelselherziening hoger onderwijs en wetenschapsbeleid.

d Nijs was als staatssecretaris belast met beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs, studiefinanciering en internationalisering.

e Rutte was opvolger van Nijs en had hetzelfde pakket als zijn voorganger.

f Bruins was als staatssecretaris belast met onder andere hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs.

g Zijlstra was als staatssecretaris belast met hoger onderwijs, wetenschap en kennis, lerarenbeleid en cultuur.

Het belangrijkste in de nieuwe wet was de nieuwe verhouding tussen het college van bestuur en de universiteitsraad.¹⁵ Onder de WUB, ook in de aangepaste versie die aan het begin van de jaren negentig gold, was sprake van meebeslissen door de universiteitsraad. Dat werd nu medezeggenschap, met andere woorden, het personeel en de studenten konden in de universiteitsraad wel meepraten over de plannen van het college van bestuur, maar het college nam uiteindelijk de beslissingen. Het bestuur kwam dus nog meer dan voorheen in handen te liggen van het college van bestuur; de univer-

siteitsraad werd een adviesorgaan. Wel behield of kreeg de raad op een paar punten het instemmingsrecht, bijvoorbeeld ten aanzien van het instellingsplan en de meerjarenbegroting. De wet reikte voor de medezeggenschap twee modellen aan: een universiteit kon kiezen voor een gedeelde of een ongedeelde medezeggenschap. In het eerste geval verdween de universiteitsraad, waarvan studenten en het personeel deel uitmaakten, helemaal van het toneel en besprak het college van bestuur afzonderlijk met studenten en het personeel de plannen en de problemen van de universiteit (voor de personeelsleden gebeurde dat in een ondernemingsraad). Bleef de gemengde universiteitsraad in stand, dan kromp deze wel in tot een raad van 24 leden, twaalf namens het personeel (elke twee jaar verkozen), twaalf namens de studenten (elk jaar verkozen).

De positie van het college van bestuur veranderde in die zin dat tussen het college en de minister een raad van toezicht van vijf externe leden kwam te staan, benoemd door de minister. De leden van deze raad van toezicht kwamen doorgaans uit het bedrijfsleven, het openbaar bestuur en grote wetenschappelijke organisaties. Voorzitter van de raad waren onder anderen de CEO van de Gasunie, George Verberg, de voormalige topambtenaar Rein Jan Hoekstra, de bestuurder Tjibbe Joustra en (sinds 2020) de oud-politicus en oud-minister Johan Remkes. De raad van toezicht ziet toe op de manier waarop het college zijn taken uitvoert, net zoals in een bedrijf een raad van commissarissen toezicht houdt op de raad van bestuur.¹⁶ De raad van toezicht benoemt ook de leden van het college van bestuur. Op zijn beurt benoemt het college van bestuur weer de decaanen van de verschillende faculteiten. De decaan overlegt wel met de faculteitsraad, maar ook deze is in de nieuwe wet teruggebracht tot een orgaan van medezeggenschap. Zowel de universiteitsraad als de faculteitsraad wordt gehoord bij de benoeming of herbenoeming van de leden van het college van bestuur en de decaan, maar de beslissing ligt in handen van anderen. De rector magnificus wordt benoemd op voordracht van het college van decaanen. Al deze benoemingen spelen zich af in een betrekkelijk klein circuit en het gevaar van coöptatie ligt dus op de loer. Soms komt er iets van het gebruikelijke lobbywerk naar buiten, zoals in 2018-2019, toen een informeel netwerk van vrouwelijke ambtenaren en hoogleraren, de zogenaamde Sleutelvrouwen (naar café De Sleutel, waar ze bijeenkwamen), ijverde voor het benoemen van een vrouw op een van de vrijkomende topposities in de universiteit.¹⁷ In ieder geval is de hele bestuurlijke constructie meer topdown dan onder de WUB. De minister ging ervan uit dat op deze wijze het bestuur van een universiteit slagvaardiger en effectiever zou worden dan onder de oude bedeling. Dat zal zeker kloppen, maar macht zonder tegenmacht resulteert in macht zonder gezag en dat kan weer leiden tot angst en sociale onzekerheid onder het personeel.

Universiteiten hadden een zekere speelruimte bij de precieze invulling van de regels van de MUB. In Groningen koos het college van bestuur onder leiding van Bleumink ervoor om zo dicht mogelijk in de buurt te blijven van het oude bestuursmodel. De Groningse universiteit ging al eerder niet mee met de landelijke trend om de band tussen ministerie en universiteit zo goed als geheel te slaken en een naam te kiezen die die band niet meer verried. De Rijksuniversiteit te Utrecht werd in 1992 de Universiteit Utrecht (UU) en in Leiden sprak men voortaan over Universiteit Leiden (UL). Groningen bleef zich trots Rijksuniversiteit Groningen (RUG) noemen. Rector magnificus Kuipers redeneerde eenvoudig dat de universiteiten het allergrootste deel van hun financiën van het rijk ontvingen en dat er geen reden was om zich daarvoor te schamen.

Wel werd vastgelegd dat de universiteit in het Engels de University of Groningen (UG) zou gaan heten, om te voorkomen dat men in het buitenland de Groningse universiteit op één lijn zou plaatsen met de meestal niet zo hoog aangeslagen *state universities* in de Verenigde Staten.

Verder hield het Groningse universiteitsbestuur in 1997 vast aan de universiteitsraad (in plaats van een ondernemingsraad). Op deze wijze kon het inmiddels ingeburgerde ‘harmoniemodel’ in stand blijven. Latere colleges van bestuur volgden deze lijn, soms zelfs als het in hun nadeel uitviel. Dat de vestiging van de Groningse campus in Yantai in 2018 niet doorging, nadat er al miljoenen aan de voorbereiding van de nieuwe vestiging in China waren besteed, was mede te danken – of te wijten, zo men wil – aan het feit dat het college onder druk van de minister van Onderwijs het hele project mede afhankelijk had gemaakt van de instemming van de universiteitsraad, een instemming die er uiteindelijk niet kwam. Het bleef verder gebruikelijk om voor de topposities in het bestuur van de universiteit mensen uit eigen kring te benoemen en als rector of collegevoorzitter iemand naar voren te schuiven met bestuurlijke ervaring op het niveau van een faculteit of een onderzoeksschool.

Dat laatste was echter niet vanzelfsprekend, zoals bleek bij de opvolging van Kuipers in 2008. De voorzitter van de raad van toezicht, Verberg, had voor de vrijkomende functie van collegevoorzitter het oog laten vallen op de Nederlandse ambassadeur in Peking, Dirk Jan van den Berg. Andere leden van de raad waren niet enthousiast. Van den Berg was weliswaar een alumnus van de Groningse universiteit (hij had hier economie gestudeerd), maar hij maakte niet de indruk dat hij zich nog nauw met de Groningse universiteit verbonden voelde en zich volledig voor haar wilde inzetten. Bovendien was het vermoeden dat hij zozeer met de strikt hiërarchische verhoudingen van de internationale diplomatie was vergroeid, dat hij moeite zou hebben met het Groningse harmoniemodel. Kortom, Van den Berg viel af (hij werd bestuursvoorzitter bij de Technische Universiteit Delft) en de raad van toezicht verenigde zich op de kandidatuur van de decaan van de medische faculteit, Poppema.¹⁸ Het is de Groningse universiteit bespaard gebleven om plotseling door een hoge ambtenaar, een oud-politicus of een voormalig topman uit het bedrijfsleven geleid te worden.¹⁹

Het is wel gebeurd dat iemand van buiten als decaan werd benoemd. Zo haalde het college van bestuur in 2004 H.G. (Henk) Sol, een erkend specialist op het terrein van de bedrijfstechniek en managementinformatiesystemen en hoogleraar in Delft, naar Groningen om de fusie tussen de faculteiten economie en bedrijfskunde voor te bereiden en de eerste decaan van de nieuwe gefuseerde faculteit te worden.²⁰ Dit tot groot ongenoegen van de hoogleraren economie, die in de persoon van hun collega Tom Wansbeek een goede kandidaat maanden te hebben. Evenzo benoemde het college in 2016 de Utrechtse hoogleraar neurobiologie en directeur van het Rudolf Magnus Instituut M. (Marian) Joëls tot decaan van de medische faculteit. Zij werd als zodanig tevens lid van de raad van bestuur van het UMCG. In 2016 kwam op verzoek van het college de Twentse politicoloog Kees Aarts naar Groningen om decaan te worden van PPSW. In 2019 ten slotte werd de Leidse hoogleraar Duitse taal- en letterkunde Anthonya (Thony) Visser aan het hoofd geplaatst van de letterenfaculteit. Op deze wijze bleef natuurlijk weinig over van een belangrijk kenmerk van de klassieke universiteit, te weten het zelfbestuur van de academische staf.

EEN DIVERSER ONDERWIJSAANBOD

Een kernpunt van het beleid van Bleumink was het brede onderwijsaanbod dat de Groningse universiteit moest zien te handhaven. Op dat punt hebben zijn opvolgers geen wezenlijk ander beleid gevoerd, en met succes. Het onderwijsaanbod bleef even breed als vroeger, zo niet breder. Er verdwenen studierichtingen en afdelingen, zoals polemologie, dat aan onderlinge conflicten en het uitblijven van wetenschappelijke resultaten te gronde ging, en tandheelkunde, dat door minister Deetman was wegbezuinigd. Polemologie verdween voorgoed, maar tandheelkunde keerde in het begin van de jaren negentig weer terug – precies zoals in 1986 al was voorspeld. Er was weer extra opleidingscapaciteit voor tandartsen nodig, erkende minister Ritzen, en hij gunde die extra opleiding aan Groningen, ook al waren er kapers op de kust. De minister wilde er alleen niet voor betalen, terwijl ook de medische faculteit in Groningen niet stond te trappelen om tandheelkunde weer in huis te halen en te onderhouden. Dankzij een paar slimme regelingen uit de koker van collegelid Kooyman kwam het toch nog goed. In 1995 kon de nare periode rond tandheelkunde afgesloten worden. Niet goed ging het weer met een aantal kleine talenopleidingen bij letteren. Er verscheen rapport na rapport over de benarde toestand van de ‘kleine letteren’ en de geesteswetenschappen in het algemeen, zoals het rapport van de Commissie Toekomst Geesteswetenschappen onder leiding van de oud-commissaris van de Koningin in Groningen J.H.L. Vonhoff, *Men weegt kaneel bij 't lood* (juni 1995). En toch verdwenen in Groningen de opleidingen Nieuwgrieks, egyptologie en Finoegriscche talen van het tableau, terwijl de voorziening voor het Fries ondanks een uitruil met de Universiteit van Amsterdam tot een minimum werd teruggebracht.²¹ De opleiding overleefde de bezuinigingen alleen door tijdig over te stappen op meertaligheid als haar hoofdthema. ‘Grote’ talen als Engels, Frans, Spaans en Duits losten op in de nieuwe opleiding Europese talen en culturen. De Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen verloor de predikantenopleiding van de Nederlands Hervormde Kerk (later Protestantse Kerk in Nederland).

De lijst van nieuwe opleidingen waaruit studenten konden kiezen was langer dan het aantal verdwenen opleidingen. Door het loslaten van het Academisch Statuut in 1993 werd het veel eenvoudiger om een nieuwe studierichting op te zetten; of zo'n nieuwe opleiding kwalitatief in orde was, zou namelijk achteraf worden vastgesteld en bij een negatieve beoordeling zou ze dan wel weer verdwijnen. Zo gaven nieuwe studies als journalistiek, internationale organisaties, communicatiewetenschappen, alfa-informatica en mediastudies de letterenfakulteit een heel ander, minder eenzijdig op de talen gericht gezicht. Er kwamen verder *university colleges* in Groningen en Leeuwarden, en voor de studenten die wat meer aankonden werd een ‘honours programme’ opgezet, om maar enkele voorbeelden te geven. Een moderne imamopleiding, waarvoor sommigen in de theologische faculteit pleitten, kwam daarentegen niet van de grond. Al met al was het onderwijsaanbod van de Groningse universiteit in de eerste decennia van de eenentwintigste eeuw breder en gevarieerder dan toen Bleumink in 1988 begon als collegevoorzitter.

Een verhaal apart is de Friese vestiging van de Groningse universiteit in Leeuwarden. De sluiting van de opleiding welzijnsvraagstukken in Leeuwarden in 1985 betekende niet het einde van de pogingen om in Friesland weer academisch onderwijs van de grond te krijgen. Rechten en economie begonnen in 1984 met een propedeutisch jaar

in Leeuwarden en onder rector Van der Woude, zelf een Fries, werd het mogelijk om in Franeker te promoveren. De eerste die dit geluk ten deel viel was de informaticaspecialist Henk Bekker (geboren te Ee) die op 14 juni 1996 in de Martinikerk in de oude Friese academiestad promoveerde op computersimulaties van complexe moleculaire systemen. De promovendus claimde – ten onrechte naar het schijnt – dat hij afstamde van Balthasar Bekker, de onorthodoxe predikant die ooit in Franeker had gestaan en die in 1665 in die stad was gepromoveerd.²² Collegevoorzitter Poppema pakte het grootser aan. In 2011 nam de provincie Fryslân het initiatief tot de oprichting van de Universitaire Campus Fryslân (UCF), een samenwerkingsverband van alle in de regio actieve universiteiten, hogescholen, onderzoeksinstellingen en kennisintensieve bedrijven dat de kennisinfrastructuur van Friesland moest versterken, speciaal op gebieden die voor de Friese economie van belang waren. De Groningse universiteit participeerde actief in dit samenwerkingsverband. De provincie Fryslân stelde geld ter beschikking voor onderzoeksprojecten en benoemde de net afgetreden Groningse rector Frans Zwarts tot voorzitter van de UCF. In 2015 werd de volgende stap gezet: de UCF moest de elfde faculteit van de Groningse universiteit worden, die masteropleidingen zou aanbieden op het gebied van politiek, filosofie, psychologie en economie. Daarnaast zou Leeuwarden een *university college* krijgen, voor enkele interdisciplinaire bacheloropleidingen. Op 23 januari 2015 werden de plannen in Leeuwarden bekendgemaakt, op 1 mei trad de Leidse hoogleraar Jouke de Vries in dienst om deze plannen in realiteit om te zetten. Hij werd de eerste decaan van de Groningse vestiging in Leeuwarden, die in 2018 openging.

Maar terwijl het onderwijs aan de Groningse universiteit steeds pluriformer werd, waren er ook genoeg bedreigingen, onder andere voor de natuurwetenschappelijke en technische opleidingen in Groningen. Het tweede kabinet-Kok, dat in 1994 aantrad, wilde de uitgaven in het hoger onderwijs in de hand houden en bezuinigde vooral flink op de studiefinanciering (een openeinderegeling, die bij de groei van het aantal studenten elk jaar duurder werd). Minister Ritzen bracht in dat kader het recht op studiefinanciering terug van vijf tot vier jaar, precies even lang als de studie officieel duurde. Dit vormde een direct gevaar voor de bètastudies bij de algemene universiteiten zoals de Groningse.²³ De technische universiteiten hadden gedaan weten te krijgen dat voor hun studenten nog studiefinanciering zou gelden voor vijf jaar, op grond van het feit dat een technische studie eenvoudig niet in vier jaar te doen was (dat ook Groningen een aantal technische studies herbergde, die ook met de ingenieurstitel werden bekroond, werd voor het gemak even vergeten). Op de natuurwetenschappelijke faculteiten van de algemene universiteiten duurden de studies echter feitelijk niet vier, maar vijf jaar, ook na de invoering van de tweefasenstructuur in 1982. Voor de studenten was dit geen onoverkomelijk probleem omdat ze toch vijf jaar recht hadden op studiefinanciering. Maar nu dat laatste jaar studiefinanciering zou vervallen, kwamen die opleidingen in de problemen. Daarom begonnen de besturen van de algemene universiteiten op initiatief van Bleumink een lobby bij het ministerie om ook voor hun studenten in de natuurwetenschappen het recht op vijf jaar studiefinanciering te behouden. Op 11 april 1996 besloten de zes betrokken universiteiten de financiering van dat extra jaar voorlopig zelf op zich te nemen, waarbij Groningen zich nog onderscheidde door de regeling niet alleen voor de exacte studies te laten gelden, maar ook voor (de relatief grote) studie biologie. Voor Groningen was daarmee in totaal een be-

drag van één miljoen gulden gemoeid. Onder leiding van de decaan van sterrenkunde in Groningen, P.C. (Piet) van der Kruit, toog een commissie aan het werk om voor de minister een rapport op te stellen waaruit zou moeten blijken hoe redelijk het verzoek van de algemene universiteiten was. Die commissie kon daarbij steunen op een recent Nijmeegs rapport dat aantoonde dat anders dan bij de studies in de alfa- en gamma-sector de studenten geneeskunde en natuurwetenschappen werkelijk vijf volle jaren nodig hadden om hun studie te voltooien (alfastudenten studeerden aanmerkelijk minder dan de 1680 uur die ze per jaar voor de studie zouden moeten uittrekken, bètastudenten besteedden per jaar juist al meer dan 1680 per jaar uur aan hun studie). Uiteindelijk overtuigden de universiteiten de minister en behielden bètastudenten hun recht op ook een vijfde jaar studiefinanciering.

VERSCHOOLSING VAN HET ONDERWIJS

De voortdurende bezuinigingen op de studiefinanciering werkten ook op andere manieren door in het hoger onderwijs. In 1993 had minister Ritzen, ondanks felle protesten van de studentenbonden, al de tempobeurs ingevoerd, die een koppeling aanbracht tussen het recht op een basisbeurs en de voortgang van de studie. Als studenten te traag studeerden, dat wil zeggen per jaar minder studiepunten behaalden dan de norm voorschreef, werd hun beurs (basisbeurs plus eventuele aanvullende beurs) omgezet in een rentedragende lening. De opbrengst van deze maatregel bleek tegen te vallen en daarom verving de minister in 1996 de tempobeurs door de prestatiebeurs, die inhield dat als een student niet binnen een zeker aantal jaren zijn studie had voltooid, hij de hele beurs moest terugbetalen (met rente). Op deze manier zou er een miljard gulden op de studiefinanciering bespaard kunnen worden. De studentenbonden gingen hiermee akkoord omdat de minister tegelijkertijd beloofde dat de kwaliteit en de studeerbaarheid van de opleidingen verbeterd zouden worden. Zo zouden de studenten werkelijk sneller hun studie kunnen doorlopen.²⁴ Om de universiteiten te bewegen daadwerkelijk iets te doen aan de verhoging van de kwaliteit van de studie stelde Ritzen een zogenaamd Studeerbaarheidsfonds in, ter grootte van 500 miljoen gulden (een bedrag dat Ritzen eerder op de begroting van de universiteiten had bezuinigd). Universiteiten konden aanvragen indienen om met het geld uit dit fonds in eigen huis een infrastructuur op te bouwen die de kwaliteitszorg moest waarborgen. Dit werden de zogenaamde facultaire onderzoeksinstituten. Een dikke vette adder onder het gras was wel dat het geld uit het Studeerbaarheidsfonds eenmalig was, terwijl na de gesubsidieerde aanloopperiode de universiteiten hun kwaliteitszorg uit eigen middelen moesten gaan betalen, wat de vreemde figuur opleverde dat om de kwaliteitszorg te betalen er intern bezuinigd moest worden op (onder andere) onderwijs!²⁵

Een probleem was dat niemand goed wist wat er met studeerbaarheid werd bedoeld. De minister had zich gebaseerd op een rapport uit 1992 dat de onderwijskundige Wijnen van de Universiteit Maastricht had geschreven onder de titel 'Te doen of niet te doen?' Wijnen, die ooit in Groningen directeur van het COWOG was geweest, had in dat rapport geprobeerd te achterhalen wat precies maakte dat een studie 'te doen' was, en hij was in dat verband met het begrip 'studeerbaarheid' op de proppen gekomen.²⁶ Een studie is

‘studeerbaar’ als alle onnodige en onterechte obstakels zijn weggenomen die een student verhinderen snel door te studeren, zoals roosters die niet op elkaar aansluiten, gebrekkig overleg tussen docenten die dezelfde cursus geven, en onduidelijkheid over de eisen die aan de student worden gesteld. Maar wat is een onnodige belemmering? Strikt genomen is elke eis die aan een student gesteld wordt een hobbel die hij of zij moet nemen om aan de begeerde studiepunten te komen, en omdat een hoge kwaliteit van het onderwijs vaak samengaat met hoge eisen zou het wegnemen van hobbels in de voortgang van de studie juist tot verlaging van de kwaliteit van het onderwijs kunnen leiden. Dat was niet de bedoeling van de minister, maar het was wel het gevolg van zijn beleid.

De Groningse universiteit deelde volop in de studeerbaarheidsgelden. Er kwam een operatie ‘Kwaliteit en Studeerbaarheid’ op gang, waarbij allerlei opleidingen en faculteiten projecten uitvoerden die de studeerbaarheid en de kwaliteit van het onderwijs moesten verbeteren. De economen ontwikkelden een nieuwe onderwijsfilosofie (‘naar een uitdagende leeromgeving voor ondernemende studenten’, waarin de studenten zelf vormgaven aan hun eigen leerproces), de bedrijfskundigen wilden iets doen tegen de verkoking van de opleiding, bij rechten stond de studentenrechtbank centraal, de psychologen versterkten het praktijkonderwijs, de biologen zetten in op computerondersteund onderwijs en in de letterenfaculteit wilden de projectleiders vooral de ‘academische vaardigheden’ versterken, dat wil zeggen een ‘curriculumgeïntegreerd schrijfprogramma in de vorm van een handleiding voor schriftelijke vaardigheden’. Dat laatste project diende iets te doen aan de ‘alarmerende schrijfproblemen die onder letterenstudenten waren gesignaleerd’. Dat voorbeeld toont wel aan dat het doel van al deze projecten niet zo zeer het vergroten van de studeerbaarheid van een op zichzelf goed programma was, maar het repareren van lacunes en het verhelpen van inhoudelijke problemen die in de jaren daarvoor vaak bij onderwijsvisitaties aan het licht waren gekomen. Het ging eerder om het compenseren voor het verlies van kwaliteit in de voorgaande jaren dan om het verhogen van de kwaliteit waar de studenten op gerekend hadden.²⁷

Daar kwam bij dat de manier waarop de problemen werden opgelost, in de praktijk eerder het academisch karakter van het onderwijs aantastten dan de kwaliteit van de studie verhoogden. De onderwijsinstituten, die in elke faculteit opgericht werden, begonnen steeds meer de docenten te instrueren hoe zij de studie studeerbaarder konden maken. Om ervoor te zorgen dat de student precies wist wat hij in een college kon verwachten, moesten de docenten steeds uitgebreidere studiehandleidingen opstellen, vele tientallen pagina’s lang soms, die met juridische precisie voorschreven wat de leerdoelen en de eindtermen van de cursus waren, welke competenties de student diende te verwerven, wat er per week van de student verlangd werd, hoeveel pagina’s zij van welke literatuur moesten lezen, wanneer zij de wekelijkse werkstukken precies moesten inleveren, hoe het met de aanwezigheidsplicht zat, wat de sanctie bij fraude was, hoe zwaar elk onderdeel van het college in het eindcijfer (twee cijfers achter de komma) meewoog en waar de student eventueel bezwaar kon aantekenen tegen beslissingen van de docent. Ging het om een scriptie, dan was er een formulier waarop de begeleidende docent uitgebreid mocht vertellen wat hij van de schets van de status quaestionis vond, of de probleemstelling deugde, hoe de operationalisering was verlopen, of er wel voldoende theorie was verwerkt, of de scriptie in heldere taal was geschreven, in welke mate de student zelfstandig had gewerkt enzovoort, waarbij elk on-

derdeel weer een bepaald aantal punten opleverde. Na wat vermenigvuldigen en delen rolde daar dan een eindcijfer uit (tot twee cijfers achter de komma).

Studenten voelden zich door de mix van bezuinigingen op de studiefinanciering en de stroomlijning van het onderwijs opgejaagd en onder druk gezet, terwijl de docenten merkten dat ze steeds meer tijd kwijt waren aan onderwijs, vooral vanwege het gedoe eromheen. Ondertussen werd steeds meer beknibbeld op de tijd die ze kregen voor de voorbereiding op hun colleges. Dit leidde tot een verhoogde werkdruk en tot het gevoel dat hun professionaliteit in het geheel geen rol meer speelde. De universiteit veranderde langzaam in een onderwijsfabriek, een soort chemische fabriek waar het ruwe materiaal, de studenten, omgezet werd in het gewenste eindproduct, en wel zo snel mogelijk, en streng gemonitord door de docenten en achter hen de examencommissies en het onderwijsinstituut. Het rendement is hierdoor wellicht omhooggegaan, dat wil zeggen dat meer studenten in kortere tijd hun diploma kregen, maar wie rendement heel ouderwets definieerde in termen van kwaliteit van het eindproduct, moest concluderen dat door de nadruk op 'studeerbaarheid' het rendement juist daalde. In een bureaucratisch proces wordt kwaliteit altijd vertaald in kwantiteit, vaak met averechtse gevolgen, en dat is precies wat hier gebeurde. Collegevoorzitter Kuipers kon in 2000 wel zeggen dat hij het academisch karakter van de Groningse universiteit wilde benadrukken, maar hij kon er niets aan doen dat door de Haagse nadruk op studeerbaarheid het academisch gehalte van de studie alleen maar minder werd. Academisch onderwijs impliceert reflectie en dat kost tijd – en die was er steeds minder. Academisch onderwijs gedijt ook alleen bij vrijheid van de docent om in zijn onderwijs ook eens buiten de voorgeschreven paden te treden en juist dat werd steeds meer onmogelijk gemaakt. De gejaagdheid, de uniformiteit en de gedetailleerdheid van het soort studiehandleiding dat een college 'studeerbaar' maakt, verhinderden dat er iets van academische studie terecht kwam, en maakten het onderwijs steeds schoolser. Dat het niet zo erg werd als het had kunnen en moeten zijn, was alleen maar te danken aan het stille verzet en de onopvallende obstructie van de docenten die hun colleges studeerbaar moesten maken.

En het werd alleen nog maar erger. In de jaren negentig en het begin van de eenentwintigste eeuw kwam het circus van onderwijsvisitaties (met verplichte zelfstudies) en evaluaties vol op stoom. In de jaren tien van de huidige eeuw was inmiddels de situatie ingetreden dat boven opleidingsprogramma's voortdurend het zwaard van de visitatiecommissie hing en dat de angst om bij de visitatie onderuit te gaan tot soms vergaande ingrepen in het programma kon leiden. Het kon bijvoorbeeld gebeuren dat een visitatiecommissie bij het controleren van de beoordeling van eindscripties genadezesjes had ontdekt. Dat zijn scripties die eigenlijk onvoldoende zijn, maar uiteindelijk toch met een zes min zijn beoordeeld omdat het niet aan het onderwijsinstituut en de rendementsbewakers op de faculteit te verkopen is dat een student na vier jaar studie alsnog afgewezen wordt. Als de visitatiecommissie daar achter kwam en er een punt van maakte, werd er met het oog op de volgende visitatie of erger, hervisitatie, in de lagere jaren zo veel tijd voor schrijfoefeningen vrijgemaakt (onnodig voor het gros van de studenten) dat de genadezesjes voor een eindscripctie niet meer hoefden voor te komen. Per saldo leverde dat niets op – er zullen altijd grensgevallen blijven bestaan – maar de docenten werden weer een tijdlang van hun werk gehouden en de studenten waren nog meer tijd kwijt aan opdrachten en oefeningen die niet al te veel te maken hadden met de inhoud van het vak waarvoor zij waren gekomen.

EEN ONGEMAKKELIJK EREDOCTORAAT

Universiteiten tonen graag hun maatschappelijke betrokkenheid door op gezette tijden een eredoctoraat te verlenen aan iemand die zich niet wetenschappelijk, maar maatschappelijk heeft onderscheiden. Zo heeft de Groningse universiteit maatschappelijke eredoctoraten verleend aan uiteenlopende personen als de Russische dissident en atoomfysicus Andrej Sacharov (1989), de Zuidafrikaanse zwarte bisschop Desmond Tutu (2012) en de secretaris-generaal van de Verenigde Naties Ban Ki-Moon (2018). Zulke eredoctoraten zijn eerbewijzen aan de bewuste personen, maar de universiteit legt er natuurlijk zelf ook eer mee in. Maatschappelijke eerbewijzen bergen echter ook een zeker risico in zich. De Utrechtse universiteit had zich bijvoorbeeld behoorlijk in de vingers gesneden door in 1986 een eredoctoraat te verlenen aan Winnie Mandela, de bepaald niet onbesproken echtgenote van de Zuidafrikaanse vrijheidsstrijder Nelson Mandela. Groningen ervoer het ongemak dat een maatschappelijk eredoctoraat kan opleveren toen de universiteit ter gelegenheid van het lustrum van 1999 een eredoctoraat wilde verlenen aan de net afgetreden Duitse kanselier Helmut Kohl, de man die de Duitse eenwording tot stand had gebracht.²⁸

Kohl was eigenlijk niet eerste keus. Toen in het college van decanen het onderwerp in 1998 op de agenda kwam, was de eerste gedachte om een eredoctoraat te verlenen aan Gro Brundlandt, de voormalige Noorse premier en zittende secretaris-generaal van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Zij was vooral bekend vanwege het Brundlandt rapport uit 1987, dat het thema van de duurzame ontwikkeling op de kaart had gezet. Maar uit Genève, waar de WHO zetelt, kwam bericht dat de secretaris-generaal 'as a matter of principle' geen eredoctoraten aanvaardde (later bleek ze wél een eredoctoraat van de Katholieke Universiteit Leuven te willen aanvaarden). Maar er was inmiddels een 'reservekandidaat', de in 1998 na een verkiezingsnederlaag afgetreden Duitse bondskanselier Helmut Kohl. Dit was een suggestie van de decanen van godgeleerdheid, Jan Bremmer, en wiskunde en natuurwetenschappen, Douwe Wiersma. De rector, Doeko Bosscher, was voor, al zag hij al wel de kritiek aankomen dat Kohl eigenlijk een maatje te groot was Groningen. 'Zou Kohl wel weten waar Groningen ligt?' Maar alle decanen waren voor en ook de twee andere leden van het college van bestuur konden ermee leven. Dus werd het Kohl, die ook, zij het niet onmiddellijk, accepteerde. Bosscher werd aangewezen als erepromotor, ook al had hij zich juist voorgenomen als rector niet voortdurend op de voorgrond te gaan staan. Maar als hoogleraar eigentijdse geschiedenis was hij gewoon de meest aangewezen persoon om het te doen.

Kohl wilde dus wel, maar kon in juni 1999 niet naar Groningen komen. Hij stelde mei 2000 voor, kort voor het afscheid van collegevoorzitter Bleumink, ongelukkig dus. Erger was dat Kohl ondertussen in eigen land in de problemen was gekomen. Zijn partij, de CDU, had, onder verantwoordelijkheid van Kohl,

119 Helmut Kohl en zijn erepromotor, de hoogleraar eigentijdse geschiedenis Doeko Bosscher, tijdens de receptie na afloop van de plechtigheid. Fotograaf Michel de Groot.

in de aanloop naar de verkiezingen donaties aangenomen waarvan de afkomst zeer dubieus was (een schimmige deal met de Franse president François Mitterand en wapenverkopen aan Saoedi-Arabië) en hij werd ervan verdacht ook geld in eigen zak te hebben gestoken. Als dit van te voren bekend was geweest, was het eredoctoraat nooit aan Kohl geschonken, maar nu stelde het college van decanen zich op het standpunt: eens gegeven blijft gegeven. De raad van toezicht zag het liefst dat de universiteit de toekenning van het eredoctoraat op de lange baan schoof. Maar Kohl liet dat niet gebeuren, stelde een nieuwe datum voor en zo werd de plechtigheid ten slotte vastgesteld op vrijdag 20 oktober 2000. Maar de ene na de andere betrokkene kreeg last van 'second thoughts'. De hoogleraar Duitslandkunde Frits Boterman, die nog meegeschreven had aan het document waarin de pers werd uitgelegd waarom Kohl het eredoctoraat kreeg, nam nu in de media afstand van dat idee, zonder daarbij te zeggen dat hij het eerder wél een goed idee had gevonden. Ook anderen hadden kritiek. De hoogleraar Fries, Ger de Haan, later decaan van letteren, was nu tot het inzicht gekomen dat de toekenning van het eredoctoraat aan Kohl 'een dieptepunt in de geschiedenis van de RUG was'. Het argument dat een eredoctoraat niet onder voorbehoud wordt verleend, was aan hem niet besteed. De erepromotor worstelde ondertussen met zijn laudatio, die enerzijds warm en lovend moest zijn, maar ook moest laten doorklinken dat men in Groningen wel met bezorgdheid kennis had genomen van het schandaal dat inmiddels rondom de eredoctor was losgebarsten. Kohl had er geen moeite mee.

Pijnlijk was het zonder meer dat de gemeente Groningen, die eerst volop had willen delen in de glorie die aan het uitreiken van een eredoctoraat verbonden is, in een laat stadium alsnog afhaakte. Een bedremmelde burgemeester Wallage moest Bosscher laten weten dat zijn wethouders, vooral de heren Pijlman en Sminck, koudwatervrees hadden gekregen en de gemeente erbuiten wilden houden. Men had Kohl juist vroeg naar Groningen laten komen omdat de stad hem die ochtend in het zonnetje wilde zetten – en zichzelf daarbij – maar nu het wat moeilijk werd, liet de stad de universiteit met de gebakken peren zitten. En de burgemeester verontschuldigde zich daar niet eens voor! Hoe dan ook, het ochtendprogramma dat de gemeente voor haar rekening had zullen nemen, kon niet doorgaan. In plaats daarvan bleek de Gasunie – het bedrijf van de voorzitter van de raad van toezicht Verberg – na veel deliberaties bereid dat deel van het programma over te nemen. De buitenwacht heeft er niets van gemerkt, maar de universiteit stond hier werkelijk als een armoedzaaiër haar hand op te houden bij grote burens als de gemeente en de Gasunie. Wallage was overigens wel bij alle festiviteiten aanwezig. Maar de grote gangmaker daarbij was toch de net benoemde bijzonder hoogleraar Oost- en Midden-europese geschiedenis Hans Renner, die als voormalige vluchteling uit Praag Kohl wist te ontgooien met een verhaal over zijn antiduitse opvoeding die hem toch zijn liefde voor de Duitse cultuur niet had kunnen ontnemen. Kohl, die zich duidelijk op zijn gemak voelde, sprak over zijn ontmoetingen met de grote wereldleiders en 's middags, in het Academiegebouw, over de nabijheid van Oost-Europa, dat in feite Midden-Europa is. De landelijke kwaliteitskranten, die eerst volop geschreven hadden over de toekenning van een eredoctoraat aan de in opspraak gekomen Kohl, lieten het bij de uitreiking zelf afweten. Het *Nieuwsblad van het Noorden* nam wel een verslag op, maar dat zat vol fouten en was nogal rellerig van toon. De plechtigheid zelf verliep niet helemaal vlekkeloos. De rector en erepromotor, die onder grote spanning stond, vergiste zich in de volgorde van de vereiste handelingen. Maar tijdens de receptie en het diner was de sfeer heel gemoedelijk. En toen Kohl om 20:15 uur met zijn entourage weer naar Duitsland terugkeerde, kon iedereen opgelucht ademhalen.

Eén les viel er in ieder geval uit de hele kwestie te trekken: als een universiteit er voor kiest maatschappelijke eredoctoraten uit te reiken (en die discussie daarover verstomde niet), dan moet de universiteit ook voorbereid zijn op de dilemma's die met het eren van prominenten uit de samenleving gepaard kunnen gaan. Dat vergt morele moed en die heeft de Groningse universiteit in dit geval onder leiding van rector Bosscher duidelijk getoond.

INTERNATIONALISERING VAN HET ONDERWIJS I: DE BACHELOR-MASTERSTRUCTUUR

Niet lang nadat het kwaliteitsbeleid van het hoger onderwijs in Nederland in de steigers was gezet, diende zich een ingrijpende wijziging in het onderwijsbestel aan. Rond de eeuwwisseling kreeg het hoger onderwijs een internationale dimensie die het leven aan de universiteit fundamenteel zou veranderen. Het gaat in concreto om de invoering, in heel Europa, van de bachelor-masterstructuur, de snelle toename van het aantal buitenlandse studenten en de introductie van het Engels als de voertaal voor het academisch onderwijs.

Op 19 juni 1999 tekenden in de oude universiteitsstad Bologna de ministers van Onderwijs van 29 Europese landen de zogenaamde Verklaring van Bologna. Hierin legden de aangesloten landen vast dat ze zouden toewerken naar één gemeenschappelijke Europese ruimte voor hoger onderwijs, waarin studenten uit het ene land makkelijk een deel van hun studie zouden kunnen volgen in een ander land. Er zaten zowel ideale als economische motieven achter dit besluit. Men was er tijdens de viering van het 750-jarig bestaan van de universiteit van Parijs in 1998 nog eens aan herinnerd hoe in de middeleeuwen studenten uit heel Europa overal, ongehinderd door landsgrenzen of taalbarrières, ongeveer hetzelfde hoger onderwijs hadden kunnen volgen en hoe makkelijk toen docenten van de ene naar de andere universiteit hadden kunnen trekken. Het zou passen bij het Europese ideaal om die situatie weer te herstellen, voor zover mogelijk.²⁹ Maar belangrijker was dat de ministers van Onderwijs in Europa tot het inzicht waren gekomen dat, wilde het oude continent op economisch vlak in de wereld blijven meetellen, er hard gewerkt moest worden aan de verdere opbouw van gemeenschappelijke kenniseconomie. Daarvoor was een snellere uitwisseling van kennis nodig, en dat vereiste op haar beurt weer verdergaande integratie van de nationale systemen van hoger onderwijs.³⁰

Om zo'n gemeenschappelijke hogeronderwijsruimte te creëren moest aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Om te beginnen was het belangrijk vast te stellen dat het hoger onderwijs niet aan de private sector moest worden overgelaten, zoals in hoge mate in de Verenigde Staten het geval was. In februari 1992 was bij de ondertekening van het Verdrag van Maastricht, dat de grondslag legde voor de Europese Unie en de voorbereiding voor de invoering van de euro in gang zette, was al besloten dat het onderwijs een zaak van de nationale ministeries was en dat werd in Bologna nog eens bevestigd. In liberale kring speelden politici wel eens met de gedachte om het hoger onderwijs volledig te privatiseren – in Nederland voelden de staatssecretarissen Nijs en Rutte er later nog wel wat voor – en wie het geven van onderwijs als een vorm van economische dienstverlening beschouwt, net als het leveren van elektriciteit of het aanbieden van openbaar vervoer, kan ook niet anders dan daar voor zijn. Toch werd juist tot het tegenovergestelde besloten: hoger onderwijs bleef een zorg van de nationale overheden. Wilde de overheid de kenniseconomie stimuleren, dan was het zaak dat de overheid zeggenschap hield over het hoger onderwijs. Maar de structuur van het hoger onderwijs moest dan wel in alle landen ongeveer gelijk zijn, omdat alleen dan eenvoudige uitwisseling mogelijk was. Sinds 1987 bestond al het ERASMUS-programma, een uitwisselingsprogramma voor studenten en docenten dat ook mogelijkheden bood voor

gemeenschappelijke programma-ontwikkeling (*joint study programmes*), maar in de praktijk bleek het vaak lastig studiepunten die in het buitenland verdiend waren om te zetten in studiepunten binnen de eigen opleiding. Ook het converteren van cijfers van het ene naar het andere systeem was nog lastig. Dat moest beter.

De Verklaring van Bologna hield in dat in alle aangesloten landen de studie zou gaan bestaan uit een zelfstandige bachelorfase (drie jaar voor een universitaire bachelor, vier jaar voor een bachelor aan een instelling voor hoger beroepsonderwijs) en een een- of tweejarige masterfase. De graad van bachelor diende een volwaardig civiel effect te krijgen en moest toegang verschaffen tot verschillende, in het verlengde daarvan liggende masterprogramma's bij een van de Europese universiteiten. De mobiliteit van de studenten zou daardoor enorm vergroot kunnen worden. Om de vergelijkbaarheid van de programma's te garanderen zou heel Europa moeten toewerken naar één systeem van overdracht en opsparen van studiepunten, het al sinds de invoering van het ERASMUS-programma in 1988 bestaande European Credit Transfer (and Accumulation) System (ECTS). Volgens dat systeem bestond elk studiejaar uit 60 ECTS-punten, zodat een driejarige bachelor uitkwam op 180 ECTS-punten. Natuurlijk was het bekend dat de studie in het ene land soms makkelijker was dan in het andere en dat eenzelfde aantal studiepunten dus voor kwalitatief verschillende studie-inhoud kon staan. Daarom werden in Bologna ook afspraken gemaakt over de samenwerking op het gebied van kwaliteitszorg en curriculumontwikkeling, wat op den duur behalve tot formele ook tot inhoudelijke en kwalitatieve convergentie van het hoger onderwijs in Europa moest leiden. Op dezelfde manier waarop een gemeenschappelijke munt, de euro, werd ingevoerd in landen met sterke en landen met zwakke economieën (de gevolgen zijn inmiddels bekend), werden het bachelor-mastersysteem en de ECTS-systematiek ingevoerd in landen met zeer uiteenlopende en kwalitatief zeer verschillende onderwijsstradities.

In Nederland werd de invoering van de bachelor-masterstructuur voortvarend ter hand genomen. Al op 28 september 2001 ging de Nederlandse regering akkoord met een wetsvoorstel van minister Loek Hermans van Onderwijs en Wetenschappen voor de invoering van het bachelor-mastersysteem en vanaf 2002 ging Nederland over op dit nieuwe stelsel. Typisch Nederlands was daarbij wel weer dat in Nederland anders dan in het buitenland de masterfase in principe slechts één jaar duurde (met uitzondering van de bèta-opleidingen, die al onder de tweefasenstructuur een vijfjarige opleiding kenden, en de medische en farmaceutische masteropleidingen, die drie jaar duurden; daarnaast werden nog tweejarige zogenaamde researchmasters ingevoerd).³¹ Het liefst had de regering de financiering van die masterfase helemaal aan de belanghebbenden zelf overgelaten, maar die vlieger ging niet op. De invoering van de bachelor-masterstructuur verliep verder vrij soepel. Binnen een paar jaar waren het doctoraalexamen en de doctorandustitel uit het Nederlandse hoger onderwijs verdwenen, zeker omdat studenten die nog een 'ouderwets' doctoraal hadden gedaan zich voortaan ook Master of Arts dan wel Master of Science lieten noemen (MA, MSc). Om de wildgroei aan opleidingen enigszins te reguleren werd een landelijk opleidingsregister aangelegd, het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO), met een bijbehorend accreditatiesysteem, de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO, opgericht in 2005).

Een probleem was nog wel de overgang van de bachelor- naar de masterfase. Het was de bedoeling dat een student pas aan de masteropleiding zou kunnen beginnen na vol-

tooiing van de bacheloropleiding, maar sommige universiteiten, waaronder de Groningse, lieten toe dat studenten die nog maar een paar studiepunten voor hun bachelor moesten behalen alvast vakken konden gaan volgen voor het masterdiploma. Collegevoorzitter Kuipers was van mening dat een soepele overgang het beste kon worden overgelaten aan de studenten. Maar eigenbelang speelde ook een rol. De zogenaamde zachte knip had voor de universiteit het voordeel dat studenten niet in de verleiding kwamen na de bachelorstudie een masterstudie elders te gaan volgen. In Groningen vreesde het bestuur dat de zuigkracht van de universiteiten in het westen van het land wel eens groot zou kunnen zijn. In het westen waren namelijk de meeste banen te vergeven en Groningse studenten zouden kunnen redeneren dat een jaar masterstudie aan een universiteit daar een mooi begin zou kunnen zijn voor het opbouwen van het netwerk dat essentieel was voor het vinden van een geschikte baan. Kuipers wilde die voortijdige brain drain voorkomen en was daarom groot voorstander van de zachte knip. Anders zou Groningen kunnen afzakken tot een universiteit voor hoofdzakelijk bachelorstudenten, meer een ‘college’ dan een ‘university’, in Amerikaanse termen. Minister Plasterk dwong de Groningse universiteit echter alsnog de harde knip in te voeren.

DOOR HOEPELTJES SPRINGEN

Studenten hebben tegenwoordig soms het gevoel dat hun studie vooral bestaat uit het springen door steeds weer nieuwe hoepeltjes die de docenten hun voorhouden. Op de middelbare school waren ze wel gewend aan de eindeloze reeks proeftoetsen, toetsen en examens, maar op de universiteit blijkt het niet heel veel anders toe te gaan. Wat zij niet beseffen is dat dit mede komt door de internationalisering van de universiteit in het verlengde van de Bologna-verklaring uit 1999.

Het idee dat ‘studeren’ tegenwoordig gelijkstaat aan ‘door hoepeltjes springen’ doet denken aan de these van de Amerikaanse onderwijs criticus Bryan Caplan, die in zijn boek *The Case against Education* (2008) de vloer aanveegt met het hoger onderwijs in de Verenigde Staten. Caplan poneert dat de functie van het hoger onderwijs tegenwoordig bijna uitsluitend een signalerende is. Studenten leren op de universiteit niet iets waar ze later echt wat aan hebben. De kennis die ze opdoen is, voor zover ze die überhaupt onthouden, betrekkelijk nutteloos en de aangeleerde academische en overige vaardigheden zijn nauwelijks overdraagbaar naar andere contexten en situaties. Een diploma garandeert, nog steeds volgens Caplan, alleen maar dat de student in de loop van zijn of haar studie heeft getoond over bepaalde, in de maatschappij hogelijk gewaardeerde persoonlijkheidskenmerken te beschikken. Het diploma geeft voor de toekomstige werknemer een bepaald signaal af: deze student, met dit diploma, beschikt over de juiste kenmerken om de werknemer te worden die u zoekt. Hij of zij heeft tijdens de studie keer op keer ervan blijk gegeven te beschikken

over de drie essentiële kenmerken van een goede werknemer: plichtsbesef, intelligentie en conformisme. Alles draait in het onderwijs om de zogenaamde ‘employability’. Degenen die niet in het schema pasten en uit wilden breken, zijn halverwege de studie wel afgevloeid, maar aan zulke rebelse eigenzinnige werknemers heeft ook niemand behoefte. Alle verheven verhalen over de universiteit ten spijt, zo betoogt Caplan, komt het bij de academische opleidingen bijna uitsluitend aan op het disciplineren van de studenten tot intelligente, maar volgzaam en plooibare werknemers.

Wie mocht denken dat dit misschien voor het Amerikaanse stelsel van hoger onderwijs geldt, maar niet voor Europa, doet er goed aan kennis te nemen van de plannen die in het verlengde van de Bologna-verklaring zijn gemaakt om de nationale stelsels van hoger onderwijs in Europa op elkaar af te stemmen. Vooral van het project *Tuning Educational Structures in Europe*, dat in 2000 startte en waaraan de Groningse historicus en onderwijsmanager Rob Wagenaar een grote bijdrage leverde. In zijn proefschrift over dit project, in 2018 in Groningen verdedigd, schetst Wagenaar de principes achter het Tuning-project.³² Het onderwijs zou veel meer dan tot nu toe het geval is ‘student-georiënteerd’ moeten zijn: uit moeten gaan, niet van wat de docent wil overdragen, maar van wat de student nodig heeft om succesvol in de maatschappij te kunnen functioneren. Modernisering van het onderwijs betekent de student beter voorbereiden op de arbeidsmarkt en een actieve maatschappelijke rol. Om dat mogelijk te maken moeten alle onderwijsprogramma’s om te beginnen een duidelijk beeld kunnen schetsen van de maatschappelijke vraag naar de afgestudeerden. Aan een onderwijsprogramma zonder duidelijk maatschappelijk profiel, waar de wetenschap omwille van de wetenschap wordt beoefend, is geen behoefte.³³ Behalve vakgerelateerde kennis moeten de toekomstige werknemers ook algemene competenties hebben verworven als creativiteit, leiderschap, ondernemingszin, communicatieve vermogen en dergelijke. Geen wonder dat in de ‘new speak’ van de Europese onderwijskundigen, met hun competenties, competentieniveaus, leeruitkomsten en kwalificatiedescriptoren het begrip ‘employability’, de geschiktheid voor de arbeidsmarkt, bijna net zo’n grote rol speelt als in het werk van Caplan, zij het met verschillende waardering ervoor.

Jammer alleen dat het in de praktijk brengen van deze doelen nogal lastig blijkt. De implementatie van de student-georiënteerde benadering komt in de praktijk niet veel verder dan dat er over gepraat wordt, zonder dat het ingevoerd wordt. ‘Het is nog niet gelukt,’ zo schrijft Wagenaar, ‘staf en studenten te overtuigen van nut en noodzaak.’ Hij ervaart ‘dat docenten worstelen met de nieuwe onderwijskundige concepten omdat van hen wordt verwacht dat zij hun rol van kennisexperts in hoge mate inwisselen voor [die van] ondersteuners van het leerproces van studenten.’ Dat komt omdat de staf nog onvoldoende professionele scholing heeft genoten en omdat ook staftrainingen te weinig opleveren. Die zijn namelijk onvoldoende gericht op het hanteren van

de nieuwe concepten en methoden om de programma's te realiseren gebaseerd op beoogde leeruitkomsten met een hoge mate van relevantie voor de student om succesvol te kunnen opereren op de arbeidsmarkt en in de maatschappij.³⁴ Zo heeft de onderwijskundige altijd gelijk en hoeft hij het idee niet toe te laten dat de studenten ook naar de universiteit komen om een vak te leren, een wetenschapsgebied te verkennen en daaraan een bijdrage te leveren, iets wat hen niet extra 'employable' maakt, maar wel een veel betere uitgangspositie oplevert om later de maatschappij te dienen.

INTERNATIONALISERING VAN HET ONDERWIJS II: DE WERELD ALS PODIUM

Versnelde internationalisering was het antwoord op de dreiging die van de invoering van de harde knip voor de Groningse universiteit uitging. Tot het jaar 2000 was het aantal buitenlandse studenten in Groningen verwaarloosbaar geweest. Daarna begon het langzaam te groeien, maar dat ging het college van bestuur en in het bijzonder rector magnificus Frans Zwarts, die in 2002 in functie trad, veel te langzaam.³⁵

Zwarts, die als hoogleraar Nederlandse taalkunde samen met zijn collega voor algemene taalkunde Jan Koster de Groningse taalkunde internationale standing wist te verlenen, realiseerde zich vanaf het begin dat, wilde de Groningse universiteit in de internationale concurrentiestrijd tussen de universiteiten overleven, de Groningse neiging om op eigen kracht te vertrouwen niet meer verstandig was. Amerikaanse top-universiteiten (de Ivy League) hebben elk een jaarlijks investeringsbudget waar ook de betere Europese universiteiten alleen maar van kunnen dromen. Om mee te kunnen draaien in de top moesten Europese universiteiten de krachten bundelen en strategische allianties aangaan. Zwart begon daarmee door met zijn collega-rector uit Uppsala, de kernfysicus Bo Sundqvist, vanaf december 2002 gesprekken te voeren over het aanbieden van gezamenlijke Engelstalige researchmasterprogramma's op zeer uiteenlopende gebieden. Later werd deze alliantie uitgebreid met de universiteiten van Göttingen (een oude partner van Groningen) en Gent, en zo ontstond in 2008 het 4U netwerk (dat recent weer werd uitgebreid met de universiteit van Tartu in Estland).

Maar dit moest slechts het begin zijn. Daarom legde een commissie die onder leiding van Zwarts stond in november 2005 de nota *De wereld als podium* op tafel, waarin een groot aantal maatregelen stond om vooral de instroom van masterstudenten uit het buitenland snel omhoog te brengen. Het rapport bevatte ambitieuze streefcijfers voor het lustrumjaar 2014. Groningen zou tegen die tijd een 'werkelijk internationale gemeenschap' moeten zijn geworden, een universiteit 'waar de beste studenten "from all over the world" graag willen studeren'.³⁶

De Rijksuniversiteit Groningen koos voor de wereld, zo begon het rapport, 'uit ambitie, maar ook uit noodzaak'. De wetenschap was al lang internationaal, maar het hoger onderwijs werd ook steeds internationaler; steeds meer studenten volgden een deel van hun studie of hun hele studie in het buitenland. Nederland liep daarbij niet

120 Frans Zwarts omringd door vrouwelijke hoogleraren, 2006. Beeldbank RUG.

voorop. Het aandeel buitenlandse studenten in Groningen bedroeg in 2005 6 procent (in Nederland als geheel 5,6 procent), maar op wereldschaal was dat maar heel weinig: slechts één op de honderd studenten die wereldwijd een studie in het buitenland volgden, ging naar Nederland. Wilde Groningen niet achterblijven, dan was het hard nodig om snel meer buitenlandse studenten te trekken. ‘Om haar internationale concurrentiepositie te behouden, moet de RUG een hot spot zijn op de internationale onderwijsmarkt.’³⁷ Zou Groningen dat niet doen, zo staat tussen de regels door te lezen, dan zou de universiteit niet alleen in vergelijking met andere universiteiten in betekenis afnemen, maar ook haar eigen studenten tekortdoen en ook voor Nederlandse studenten steeds onaantrekkelijker worden. De betere docenten en onderzoekers zouden vertrekken en Groningen zou afzakken naar de rang van een provinciale universiteit zonder veel kwaliteit, belangrijk achter de dijken maar daarbuiten van geen betekenis. Voor een ‘echte’ universiteit was dat onacceptabel. Versnelde internationalisering van de RUG was kortom noodzakelijk ‘om een florerende toekomst van de RUG als internationaal gerenommeerde top-onderzoeks- en onderwijsuniversiteit veilig te stellen’, of, zoals het elders stond, ‘om wat waardevol is te behouden’.³⁸ Daarnaast was natuurlijk de aanwezigheid van studenten en staf uit het buitenland op zichzelf al een verrijking van het studeren en werken aan de Groningse universiteit. Studie en wetenschap zijn gebaat bij een internationale aanpak, individuele wetenschappers en studenten krijgen ‘extra prikkels’ in een internationale werk- en studeeromgeving. Het niveau van onderwijs en wetenschap gaat erdoor omhoog. Maar dan moest het niet alleen gaan om wat extra studenten en stafleden uit het buitenland; het hele studeer- en werkklimaat aan de universiteit moest op de schop en een internationaal karakter krijgen. De studenten uit het buitenland moesten naar Groningen komen ‘omdat de geest in aca-

demisch Groningen aangenaam universeel is'.³⁹ Men kan niet zeggen dat de commissie geen ambitie had!

Die ambitie vertaalde de commissie in een aantal concrete doelstellingen. Zij koos zoals gezegd als ijkpunt het jaar 2014, het jaar waarin de Groningse universiteit haar vierhonderdjarig bestaan zou vieren. In dat jaar moest de universiteit meer dan vijfduizend studenten uit het buitenland trekken (zowel bachelor- als masterstudenten, zowel uitwisselingsstudenten als promovendi, maar toch vooral masterstudenten). Dat kwam neer op 20 procent van de totale studentenpopulatie. Om die studenten te kunnen bedienen moest het onderwijsaanbod ook een internationaal karakter krijgen. Engels zou in de masteropleidingen en in 20 procent van de bacheloropleidingen de voertaal moeten worden en de inhoud van het onderwijs moest worden aangepast aan de internationale doelgroep, evenals het onderwijsmateriaal en de onderwijsmethoden. Ook de staf moest voor 20 procent uit het buitenland komen en een groot deel van de staf, ook ondersteunend en beheerspersoneel, moest van tijd tot tijd in het buitenland werken. Minstens de helft van het aantal Nederlandse studenten diende buitenlandervaring op te doen tijdens een stage of een studieverblijf, en iedereen, staf en studenten, moest een zeer goede beheersing hebben van de Engelse taal en zich bovendien bewust zijn van culturele verschillen en daar in het onderwijs goed mee kunnen omgaan (het rapport noemde dat 'interculturele vaardigheden').

Verder diende de universiteit in samenwerking met partners in de hele wereld meer zogenaamde double degree programmes aan te bieden, meer *summer courses* (en *winter courses*) opzetten en de onderwijsmethoden internationaler maken. Om dat allemaal te bereiken moest de universiteit overgaan op een wereldwijde werving van de staf, dienden de toelatings- en inschrijvingsprocedures gestroomlijnd te worden, moest de opvang volgens vaste protocollen verlopen, moest er, in samenwerking met de gemeente, de Stichting voor Studentenhuisvesting en de woningbouwcorporaties, voldoende passende huisvesting voor de buitenlandse studenten komen (althans in hun eerste jaar) en moest er een geïntegreerd managementinformatiesysteem worden opgezet om de vorderingen van de studenten te kunnen volgen. Last but not least moest er werk gemaakt worden van de verbetering van de internationale reputatie van de universiteit. De internationale reputatie van de Groningse universiteit bleef volgens de commissie namelijk achter bij die van andere Nederlandse universiteiten – ten onrechte – maar met topwetenschappers als ambassadeurs en een beter internationaal alumni-beleid moest daar verandering in kunnen komen.

INTERNATIONALISERING VAN HET ONDERWIJS III: MET DE RUG OP REIS

Bij het verschijnen van de nota van de commissie-Zwarts werd opgemerkt dat de streefcijfers nogal ambitieus waren. Vijfduizend buitenlandse studenten in 2014, was dat wel haalbaar? Maar de universiteit hoefde ook niet bij nul te beginnen. Er waren al universiteitsbrede strategische allianties met de universiteit van Uppsala in Zweden, het Instituut Teknologi Bandung en de Universitas Gadjah Mada in Jogjakarta (Indonesië). Ook waren er dergelijke contacten met verschillende universiteiten in China en met

de Chinese Academy of Sciences.⁴⁰ De Groningse universiteit participeerde verder actief in het netwerk van de Coimbra Group en draaide mee in een aantal zogenaamde Erasmus Mundus programma's, tweejarige Europese masteropleidingen waarbij studenten in minstens drie Europese universiteiten onderwijs kunnen volgen. Voorbeelden van de Erasmus Mundus programma's, die vanaf 2000 bestaan, zijn Euroculture en MEME (evolutionaire biologie), die beide vanuit Groningen worden gecoördineerd.⁴¹ Dit internationale netwerk moest snel uitgebreid worden, tot ver buiten Europa. De enige manier om dat te bewerkstelligen was door op reis te gaan en instellingen in het buitenland te bezoeken. En dat gebeurde steeds meer.

De eerste grote slag in het verre buitenland sloeg de Groningse universiteit in Indonesië.⁴² In augustus 1995 ging rector magnificus Folkert van der Woude met drie hoogleraren bedrijfskunde en het hoofd van het Bureau Buitenland, Madeleine Gardeur, naar Indonesië in het gevolg van koningin Beatrix en prins Claus, die een staatsbezoek aan dat land brachten. Indonesië vierde in dat jaar dat het vijftig jaar onafhankelijk was, maar omdat Nederland toen nog volhield dat Indonesië pas in 1949 onafhankelijk was geworden, begon het bezoek pas na de officiële viering van de vijftigjarige onafhankelijkheid. Indonesië was niet helemaal onbekend terrein. Al sinds de jaren zeventig onderhield Groningen relaties met het al genoemde Instituut Teknologi Bandung, maar de politieke situatie in Indonesië zorgde regelmatig voor problemen.⁴³ Dat gebeurde opnieuw toen het land in 1992 de ontwikkelingshulp die Nederland elk jaar bood, weigerde uit boosheid over de Nederlandse kritiek op de situatie op Oost-Timor. Voorzichtig werd daarna geprobeerd de relaties weer te herstellen, en in dat kader vond het staatsbezoek plaats. De Groningse universiteit maakte daar gebruik van en sloot tijdens dat bezoek een overeenkomst met de Universitas Indonesia. Het jaar daarop bezocht een delegatie van voornamelijk de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen een beurs in Jakarta. Dat was niet zozeer om meteen veel studenten te werven. Groningen had namelijk op dat moment maar een paar Engelstalige opleidingen in de aanbieding, zoals International Law, International Business Studies en Chemical and Physical Engineering, die allemaal een hoogleraar hadden afgevaardigd. Maar de Groningers wilden vooral zien hoe landen als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië, die daar meer ervaring mee hadden, het aanpakten. De Nederlandse stand op die beurs, waaraan ook een paar andere Nederlandse universiteiten deelnamen, bleek echter ongekend populair. Gesterkt door deze ervaring begonnen vanaf dat jaar gerichte gesprekken met allerlei faculteiten om meer Engelstalige programma's aan te bieden, terwijl in 1997 Van der Woude een grote missie naar Indonesië leidde, die een bezoek aflegde aan maar liefst zeventien universiteiten waarmee Groningen een partnerovereenkomst wilde sluiten (in lang niet al die gevallen kwam er overigens iets substantieels uit voort). Indonesië is sindsdien een grote leverancier geweest van buitenlandse studenten.

Een ander groot Aziatisch land waar de Groningse universiteit een langdurige relatie mee opbouwde, was Japan. Al sinds de jaren tachtig hadden de fysici van het Kernfysisch Versnellers Instituut nauwe banden met collega's in Osaka, een miljoenenstad ten westen van Tokyo, en deze contacten werden aan het begin van de eenentwintigste eeuw verder uitgebouwd. In 2002 werden Osaka en Groningen strategische partners.⁴⁴ Drie jaar later, op 24 oktober 2005, werd in Groningen het Europese steunpunt van

Osaka geopend, het Osaka University Groningen Office for Overseas Education and Research. Ter gelegenheid daarvan organiseerden de beide universiteiten in Groningen drie symposia, waarvoor een grote delegatie uit Osaka naar Groningen kwam. In augustus en september 2006 kwamen de eerste uitwisselingsstudenten uit Osaka naar Groningen voor een zogenaamde ‘appetizer course’. Een maand later legde een Groningse delegatie een tegenbezoek af aan Osaka.

Het was een breed samengestelde delegatie. Behalve de collegevoorzitter en de rector magnificus, Kuipers en Zwarts, namen vertegenwoordigers van verschillende faculteiten en onderzoeksinstituten aan dat bezoek deel, alsook twee medewerkers van het Bureau voor International Relations (het oude Bureau Buitenland), de directeur van het Ubbo Emmius Fonds (dat voor de Groningse universiteit de fondsenwerving deed) en de directeur van de Transfer & Liaison Group (de voortzetting van het Transferpunt). Er was zelfs iemand meegevlogen van de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij (NOM). Op het programma stonden een algemene kennismakingsbijeenkomst, drie parallelle sessies waarin de Groningse vertegenwoordigers informatie uitwisselden met hun Japanse counterparts en concrete afspraken maakten voor uitwisseling van docenten en studenten, een symposium over het thema ‘Osaka-Groningen: The Future of Japanese-Dutch Relationship’ en een voorlichtingsbijeenkomst voor studenten uit Osaka. Ook was er ruimte voor bezoeken aan instituten en bedrijven in de omgeving van Osaka. Na afloop van het bezoek aan Osaka vloog een deel van het gezelschap door naar Tokio, terwijl een ander deel van de delegatie een bezoek bracht aan enkele universiteiten in Zuid-Korea.⁴⁵

121 De Groningse delegatie naar de universiteit van Osaka luistert naar een uiteenzetting over de Japanse universiteit. Fotografie onbekend, met dank aan Janny de Jong. In de bankjes naast elkaar college voorzitter Kuipers, rector magnificus Frans Zwarts en decaan van de medische faculteit Sibbrand Poppema. Links vooraan Jodien Houwers.

De bezoeken aan Groningen en Japan waren voor beide partijen leerzaam. Tijdens het bezoek van de Japanse studenten aan Groningen in 2005 was gebleken dat hun beheersing van de Engelse taal eigenlijk onvoldoende was om de colleges in Nederland te volgen. ‘Wellicht heeft u als docent enkele van hen een- of tweemaal in uw college aangetroffen,’ schreef Janny de Jong, docent geschiedenis en kenner van de Japanse geschiedenis, na afloop van het bezoek in het mededelingenblad van de letterenfaculteit. ‘Als zij niet veel zeiden, dan kwam dat wellicht doordat – zoals een aantal van hen na afloop ruiterlijk erkende – zij niet alles hadden kunnen volgen omdat hun kennis van het Engels tekortschoot.’⁴⁶ De stad was hun goed bevallen, maar ze realiseerden zich dat ze nog hard moesten werken aan hun taalvaardigheid. Tegelijk waren de Japaners wat teleurgesteld dat het aanbod van Engelstalige colleges in Groningen nog erg mager was. Van Groningse zijde moest worden erkend dat dat inderdaad een knelpunt was. De uitwisseling met Japan, of welk land in Azië ook, kon alleen maar slagen, aldus nogmaals De Jong, ‘als wij van onze kant [...] ook een hand uitsteken in de vorm van een aantrekkelijk pakket aan Engelstalige bachelor- en mastercolleges’.⁴⁷ En daar werd in de jaren die volgden hard aan gewerkt.⁴⁸

Overigens was Oost-Azië niet de enige regio waar de Groningse universiteit zich op richtte. Van 8 tot 21 maart 2008 reisde bijvoorbeeld een grote delegatie onder leiding van rector Zwarts naar Latijns-Amerika (van Mexico tot Argentinië), waar op tal van universiteiten gesprekken werden gevoerd over het aantrekken van jong talent (masterstudenten, promovendi) en het ontwikkelen van gemeenschappelijke onderwijsprogramma’s. Groningen koos voor de wereld en wel de hele wereld.

INTERNATIONALISERING VAN HET ONDERWIJS IV: RESULTATEN EN PROBLEMEN

Mede dankzij dit soort reizen naar verre oorden kwam de versnelde internationalisering van het onderwijs die de universiteit in 2005 had ingezet tot meer dan de gewenste resultaten. In 2014 was het streefgetal van vijfduizend buitenlandse studenten inderdaad nagenoeg bereikt en zes jaar later, in 2020, stond de teller op 8554, ongeveer een kwart van het totale aantal studenten in Groningen.⁴⁹ Verreweg de meeste studenten, zeker in het begin, kwamen uit Europa. Van de 2265 buitenlandse studenten die in 2010 in Groningen studeerden was net iets meer dan de helft afkomstig uit Duitsland, een situatie die we nog kennen uit de zeventiende eeuw. In 2020, toen er 8554 buitenlanders ingeschreven stonden, kwamen zij nog altijd voor meer dan een kwart uit het grootste buurland van Nederland. Vooral psychologie was bij de Duitse studenten zeer in trek, omdat in hun eigen land voor die studie veel instroombeperkingen golden.

Een succes was de internationalisering zeker op het vlak van het onderzoek en in het bijzonder het aantrekken van buitenlandse PhD-studenten. Toen het systeem van de assistenten in opleiding in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw opgetuigd werd, had de minister bepaald dat zij een salaris moesten ontvangen van de universiteit. Maar omdat die salarissen stegen, werd het voor de universiteit steeds moeilijker het aantal promoties op peil te houden. Een oplossing zou het zijn om de

122 Welcoming ceremony voor buitenlandse studenten in de Martinikerk. Fotograaf Marcel Spanjer. Op de eerste rij collegevoorzitter Sibrand Poppema.

assistenten in opleiding niet meer te beschouwen als medewerker (met een salaris en wat daaraan vastzat), maar als student, zoals in het buitenland trouwens gebruikelijk was. Zij zouden hun onderzoek dan kunnen doen op basis van een beurs, die nominaal misschien wel even hoog was als het salaris dat een assistent in opleiding netto ontving, maar die de universiteit niet verplichtte allerlei premies en vakantietoelage af te dragen, zodat een beurzenstelsel voor de universiteit toch goedkoper zou uitpakken. Aan het begin van de nieuwe eeuw introduceerde de Groningse universiteit daarom de zogenaamde Ubbo Emmiusbeurzen voor buitenlandse promovendi en later breidde zij dit systeem uit tot promovendi van Nederlandse afkomst. Geheel apart van de reguliere promotiebeurzen stonden de studiebeurzen uit het Eric Bleumink Fonds die bedoeld waren voor studenten uit wat vroeger ontwikkelingslanden heetten. Het fonds werd in 2000 opgericht en het was een geschenk van de universiteit aan haar scheidende collegevoorzitter, die op dit terrein een eigen passie had ontwikkeld.

De komst van al die buitenlandse studenten en promovendi verleende de universiteit en de stad een dynamiek die andere provinciehoofdsteden niet hadden. Maar zonder problemen ging de snelle internationalisering van het onderwijs toch niet. De omschakeling naar het Engels als de voertaal van het onderwijs was toch problematischer dan de nota *De wereld als podium* het deed voorkomen.

Al die Duitsers, Roemenen, Chinezen, Britten, Italianen en Indonesiërs konden alleen in Groningen studeren omdat hier inderdaad steeds meer colleges in het Engels werden gegeven. Volgens een telling uit 2018 waren bijna alle masterprogramma's en ruim de helft van de bachelorprogramma's Engelstalig geworden. Een hardnekkig probleem was echter dat de beheersing van de Engelse taal bij veel docenten eigenlijk tekortschoot. Bij enquêtes onder Nederlandse en buitenlandse studenten kwamen regelmatig klachten naar voren over het gebrekkige taalniveau van de Nederlandse docenten. Toen het Groningse Talencentrum in 2004 bij docenten economie en bedrijfskunde taaltoetsen Engels afnam, zakten veel van die docenten, en dat in wetenschapsgebieden waar Engels toch al jaren de norm was.⁵⁹ De remedie was meer scholing voor de docenten wier beheersing van de Engelse taal te wensen overliet. Maar dat loste het probleem niet op dat in vrijwel elk vak waar taalvaardigheid ertoe doet (dus alle geestes- en sociale wetenschappen) college geven in een vreemde taal aan studenten voor wie het ook een vreemde taal is altijd tot kwaliteitsverlies leidt, zeker als er in het publiek of in de werkgroep studenten zitten die zelfs niet aan het minimumniveau zijn toegekomen. Van een Finse studente kan men gevoeglijk aannemen dat het met haar beheersing van het Engels wel goed zit, maar bij een Spaanse of Chinese student is dat niet zo zeker.

Een klacht die door de docenten zelf werd (en wordt) geuit was dat de verplichting om in het Engels college te geven, uitsluitend aan de hand van Engelstalige literatuur, bepaalde onderwerpen uitsloot van bespreking. Dat studenten geen Duits of Frans meer lazen, daar hadden docenten zich bij neergelegd, maar dat nu ook het gebruik van Nederlandse literatuur feitelijk onmogelijk was geworden, deed pijn. Colleges aan de hand van de *Resolutiën der Staten-Generaal* waren niet meer mogelijk en de politieke geschiedenis van Nederland, altijd populair onder studenten geschiedenis, werd hooguit iets voor scripties, die nog wel in het Nederlands mochten worden geschreven. Om de studenten van allerlei nationaliteiten tegelijk te bedienen gingen de docenten er ook toe over in hun colleges steeds meer algemene theorie te stoppen en die colleges vooral

comparatief op te zetten. De keuze voor het Engels was dus ook van invloed op de inhoud van het onderwijs. De commissie-Zwarts had dit als een voorwaarde voor succesvolle internationalisering gezien, maar het had ook nadelen. Zowel studenten als docenten kregen wel eens de indruk dat de belangen van de Nederlandse studenten, nog altijd de grote meerderheid, ondergeschikt waren gemaakt aan het verlangen van het universiteitsbestuur om zo veel mogelijk studenten uit het buitenland binnen te halen. Liefst uit het verre buitenland, want anders dan studenten uit Europa, die het in Nederland geldende collegegeld betalen, moeten studenten uit verre oorden het instellingstarief betalen, dat in principe kostendekkend is. De verdenking rees dat het aantrekken van studenten uit bijvoorbeeld China of andere landen in Oost- en Zuidoost-Azië vooral het prestige van de bestuurders op moest krikken of geld in het laatje moest brengen van de bv Rijksuniversiteit Groningen.⁵¹

Al in 2005 had de psycholoog Douwe Draaisma zich tot tolk gemaakt van allen die niet alleen de voordelen, maar ook de nadelen van de internationalisering van het hoger onderwijs zagen. Draaisma was benoemd tot bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de psychologie in Groningen en liet in zijn oratie, *Het verdriet van de kosmopoliet*, uitgesproken op 18 oktober 2005, aan de hand van het leven van de Amerikaanse psycholoog William James zien wat echte internationalisering is.⁵² Internationalisering is idealiter kennismaken met andere culturen, leren dat het elders anders toegaat dan thuis, dat er ook nog andere manieren zijn om hetzelfde te doen. Echte internationalisering is het verbreden van de horizon, het opengooien van de vensters, het aankweken van een kosmopolitische geest. Internationalisering opgevat als verengelsing, als het voorschrijven van uitsluitend Engelstalige literatuur, zo betoogde Draaisma, is daarvan het tegendeel. Eenzijdige verengelsing doet ramen dicht, beperkt, sluit af, standaardiseert en kweekt benepen geesten, zelfs als de beheersing van het Engels bij studenten en docenten perfect zou zijn, wat in de regel niet het geval is. (In dat ideale geval zou het volgen van colleges in andere landen trouwens niet meer nodig zijn, omdat men op alle universiteiten hetzelfde standaardmenu voorgeschoteld zou krijgen, of men nu in Groningen, Kopenhagen of Moskou studeert.)

Een ander probleem was (en is) de opvang en in het bijzonder de huisvesting van de buitenlandse studenten. Die was aanvankelijk niet zo goed geregeld als in de nota van de commissie-Zwarts geschetst was. Zelfs in 2018 was het nog nodig een tentenkamp voor de buitenlandse studenten op te zetten, dat veel langer open moest blijven dan voorzien, zo groot was de kamernood. Het leidde tot protesten van buitenlandse studenten op de stoep van het Academieggebouw. Het probleem van de huisvesting leek aanvankelijk opgelost door de buitenlandse studenten onder te brengen in bestaande barakken of in hoog tempo neergezette containerflats, maar anno 2021, toen zich meer studenten dan ooit meldden, is het probleem er nog steeds.

INTERNET EN DIGITALISERING

Waar Bleumink zich in 1987 totaal geen voorstelling van had kunnen maken, is de vergaande digitalisering van het universitaire leven. Het internet was nog in statu nascendi en niemand had een idee welke proporties het zou aannemen of welke consequen-

ties het zou hebben voor onderwijs en onderzoek. De zegeningen van de computer zijn ook heel complex. De digitalisering heeft zaken mogelijk gemaakt die voorheen schier ondenkbaar waren, en zij heeft op andere vlakken ontwikkelingen die in het predigitale tijdperk op een ramp zouden zijn uitgelopen soepel opgevangen, maar zij heeft ook tot verhoogde kwetsbaarheid van de samenleving en de universiteit geleid.

De oorsprong van het internet – in wezen een gigantisch netwerk van computers en databestanden over de hele wereld – ligt in de vroege jaren zestig, toen er in Californië gewerkt werd aan het tot stand brengen van verbindingen tussen verschillende lokale computers. In 1969 werd de eerste boodschap verstuurd tussen computers van de University of California Los Angeles en Stanford University. Twee jaar later werd al het eerste e-mailbericht verstuurd, naar een adres dat bestond uit een gebruikersnaam en een netwerknaam, gescheiden door het bekende @-teken, het apenstaartje. In het begin van de jaren tachtig deed het internet zijn intrede in Europa, op een moment dat er wereldwijd al duizend hosts bestonden. De Nederlandse universiteiten, die elk een eigen rekencentrum hadden, richtten in 1986 het SURF-net op, waardoor de universiteiten onderling konden communiceren. Het world wide web (www), kwam tot stand in 1991, in 1994 doken de eerste online winkels op, bankieren via het internet werd in 1999 mogelijk en een jaar later kwam de eerste online-encyclopedie tot stand, waaruit Wikipedia zou ontstaan. Inmiddels waren YouTube en de zoekmachine Google ten tonele verschenen. Smartphones maakten hun opwachting in 2009 en in 2014 waren er een miljard websites. In de westerse wereld en in Oost-Azië konden voortaan alleen kleine kinderen en hoogbejaarden nog leven zonder internet.

De gevolgen voor het onderwijs aan universiteiten en hogescholen waren gigantisch. Colleges werden zonder het gebruik van de computer en de toegang tot het internet schier onmogelijk. Had de docent in een hoorcollege voorheen alleen een krijtbord tot zijn beschikking, waarop hij af en toe wat kon opschrijven, nu vormt de powerpoint-presentatie het stramien van zijn verhaal, en vaak is het college niets anders dan een praatje bij een reeks plaatjes. Maar het zijn niet alleen plaatjes, het zijn ook geluidsfragmenten en filmpjes die de docent tijdens het college van het internet kan plukken en kan laten draaien. Die powerpointpresentatie kan na afloop van het college naar de studenten gestuurd worden, zodat het niet meer nodig is aantekeningen te maken. In werkcolleges gebeurt hetzelfde: een digitale presentatie van docent of student, studenten met een opengeklapte laptop voor zich waarop ze ter plekke kunnen meekijken – of kunnen controleren of het wel klopt wat de docent of de student vertelt. Al die colleges zijn ook weer ingebed in een ‘elektronische leeromgeving’, waarin niet alleen materiaal wordt opgeslagen en uitgewisseld, maar waarin ook de communicatie met de studenten plaatsvindt en de voortgang van de studie wordt bijgehouden.

Ook de voorbereiding van het onderwijs – van de kant van de docent en die van de student – is wezenlijk anders geworden. Handboeken worden bestudeerd aan de hand van werkboeken die niet meer op papier meegeleverd worden, maar online te vinden zijn (in een tussenstadium werden ze meegeleverd op een schijfje dat iedereen in zijn computer kon stoppen). Voor de literatuur hoeft niemand meer naar de universiteit. Voor vrijwel alle vakken is de relevante literatuur te vinden op het internet, zodat studenten die op alle mogelijke plaatsen kunnen raadplegen, thuis, in de trein of in een café. Veel publicaties verschijnen zelfs alleen nog maar in digitale vorm – in onlinetijd-

schriften of als e-boek – maar ook oudere werken zijn door de internetgigant Google gedigitaliseerd. In enkele niches domineert nog het papieren materiaal, zoals in de Nederlandse universiteitsgeschiedenis, maar ook daar zijn databestanden als de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) en Delpher (voor Nederlandse kranten uit het verleden) inmiddels onmisbare tools geworden. De Universiteitsbibliotheek, vroeger een bewaarplaats van boeken en tijdschriften, eerst in een gesloten opstelling, later in een open opstelling, heeft het aantal boeken op zaal danig teruggeschroefd en is primair een digitale dienstverlener geworden, een verstrekker van digitale informatie – en een ontmoetingsplaats voor studenten.

Behalve veel voordelen hebben de digitalisering van de universiteit en de opkomst van het internet ook onmiskenbaar nadelen gehad. De voordelen zijn evident: er is veel meer informatie beschikbaar gekomen en het kost veel minder moeite om die informatie op te sporen en te verwerken. Ook is het evident dat bepaalde processen onbeheersbaar zouden zijn geworden als de computer, het gegevensbestand en het internet niet beschikbaar waren geweest. Als de administratie van een universiteit of een ziekenhuis nog op papier zou moeten worden bijgehouden, zou dat een heel leger aan secretaresses noodzakelijk hebben gemaakt. Ook zouden docenten een dagtaak hebben gekregen aan het bijhouden van de vorderingen van hun studenten (terwijl de administratieve druk toch al groot is). Maar nadelen zijn er ook. Universiteiten zijn afhankelijk geworden van computer- en internetgiganten over wie ze geen zeggenschap hebben (de telefoon- en e-maildiensten van de Groningse universiteit zijn uitbesteed aan Google), en het hele computersysteem van een universiteit zou zomaar gehackt kunnen worden, wat al maar meer veiligheidsmaatregelen nodig maakt. Dat de Universiteit Maastricht eind 2020 gehackt werd en geen toegang meer had tot haar eigen gegevens als er geen ‘losgeld’ betaald werd, was voor andere universiteiten een aansporing om de beveiliging van hun eigen systemen op te schroeven. Medewerkers moesten sterkere wachtwoorden gaan gebruiken en onlangs er werd een extra stap ingebouwd bij het verkrijgen van toegang tot het netwerk (multifactor authentication, MFA). Cyberaanvallen zijn aan de orde van de dag en tonen aan dat de digitalisering de samenleving – ook een universitaire samenleving – kwetsbaarder heeft gemaakt.

STENEN, GLAS EN STAAL

Digitalisering heeft heel veel universitaire processen onafhankelijk van tijd en plaats gemaakt, maar de noodzaak om de universiteit ergens te huisvesten, in gebouwen van stenen, staal en glas, is er niet minder door geworden. In haar bouwbeleid is de Groningse universiteit een toonbeeld van continuïteit gebleken. Ten grondslag aan de ruimtelijke ordening van de universiteit ligt nog altijd het driekernenplan uit het begin van de jaren zestig en sinds de bouw van de Universiteitsbibliotheek, het Harmoniegebouw, de vestiging van PPSW in de Hortusbuurt en de verhuizing van de laatste natuurkundigen van de Westersingel naar het Paddepoelterrein zijn er amper meer grote verplaatsingen van faculteiten of diensten geweest. De grootste verhuizing vond plaats toen de biologen van het Biologisch Centrum in Haren naar de Linnaeusborg op het Zernikecomplex gingen. Ze zaten in Haren vanwege de hortus, maar omdat de bio-

logie steeds minder grondgebonden werd (het plantkundig onderzoek vond niet meer plaats in de hortus, maar in het veld of in het laboratorium), konden ze wel weer met de andere natuurwetenschappen herenigd worden.

Er is in al die jaren wel veel bijgebouwd. Het Academisch Ziekenhuis (nu UMCG) kreeg op het oude terrein aan de Oostersingel een compleet nieuw onderkomen. Op 15 mei 1997 werd officieel het nieuwe Academisch Ziekenhuis geopend, waar al sinds 1980 aan was gebouwd. Maar dat was geenszins het eind van de bouwactiviteiten aan de Oostersingel. Aan de noordkant van het terrein, rond de Antonius Deusinglaan, verrees een aantal nieuwe gebouwen voor de zogenaamde Healthy Ageing Campus, met als kern het ERIBA-gebouw uit 2012, een ontwerp van Rudy Uytenhaak. Bouwactiviteiten waren er ook voortdurend op het Zernikecomplex, waar zowel voor de universiteit als voor de Hanzehogeschool een hele reeks van gebouwen is bijgebouwd, terwijl oude gebouwen soms ingrijpend zijn opgeknapt en gemoderniseerd. Wie eind jaren tachtig in Groningen ging studeren en daarvoor niet de binnenstad hoefde te verlaten (een letterenstudent hoefde in principe niet buiten de driehoek Academiegebouw-Universiteitsbibliotheek-Harmoniegebouw te komen) zal het misschien niet gemerkt hebben, maar het Zernikecomplex is van een winderig, grijs en kaal universitair bedrijventerrein iets geworden wat de moeite van het bekijken waard is en dat op een echte campus begint te lijken. Er zijn winkels gekomen, er is meer groen aangelegd en aan de rand, daar waar de noordelijke ringweg het Reitdiep kruist, is in 2020 een woontoren speciaal voor studenten verzezen, de Zernike Tower, waar voornamelijk buitenlandse studenten een onderkomen hebben gevonden.

123 Marius Kooyman bij de bouw van het nieuwe Rekencentrum, de latere Smitsborg. Archief Universiteitskrant. Op de achtergrond het WSN-gebouw, tegenwoordig het Duisenberg-gebouw.

Dat het Zernikecomplex een zekere aantrekkelijkheid heeft gekregen, is in niet geringe mate te danken aan het feit dat de gebouwen anders dan in de jaren zeventig niet meer in deprimerend beton zijn uitgevoerd, maar in materialen die een lichtere en luchtiger constructie mogelijk maken. Architectonische schoonheid was in de jaren zestig, toen een fantasieloos modernisme dominant was, en in de jaren tachtig, toen de gebouwen vooral goedkoop en functioneel moesten zijn, niet iets waar bestuurders veel waarde aan hechtten. Rond het jaar 2000 drong echter bij het college van bestuur – en in het bijzonder bij de man die de bouwzaken van de universiteit beheerde, de in zijn latere jaren bepaald kunstzinnige Marius Kooyman – het besef door dat de schoonheid en de uitstraling van een gebouw er wel degelijk toe doen. Zeker voor het Zernikecomplex gold dat de leefbaarheid van het gebied erop vooruit zou gaan als de gebouwen die daar moesten verrijzen ook mooi zouden zijn. Kooyman vroeg daarom advies van Adriaan Geuze van het architectenbureau West 8 en dat leidde ertoe dat voor nieuwe gebouwen architecten werden uitgekozen die met gedurfde ontwerpen kwamen.⁵³ Het eerste gebouw dat brak met de traditie van beton en aluminium, was de zogenaamde Zernikeborg, waar in 2002 het Centrum voor Informatie Technologie (CIT) gevestigd werd, het voormalige Rekencentrum. Dit gebouw, een ontwerp van Maria Haag, heeft geen enkele rechte lijn en is aan de buitenkant bedekt met keramische leistenen. Het lijkt te zweven op de vijver voor het oude WSN-gebouw. In 2014 werd het omgedoopt tot de Smitsborg om zo de eerste directeur van het Rekencentrum te eren, maar in de volksmond heette het toen al ‘de bonbon’. Later volgden de Bernoulliborg (2007), dat bekleed is met blauw glas en zo bijna doorzichtig lijkt,⁵⁴ de Linnaeusborg (2010), die zich als een reptiel lijkt te verheffen van de grond, en de Energy Academy Europe (2016), die op lucifers lijkt te staan. Wie verder naar het noorden gaat en daar allerlei bedrijfsgebouwen en utiliteitsvoorzieningen aantreft, zoals een ‘datahotel’, komt wat architectuur betreft wat minder aan zijn trekken, maar een gewoon mens hoeft daar maar zelden te zijn.

In 2014 kwam degene die toen in het college van bestuur de bouwzaken beheerde, Jan de Jeu, voor het eerst in de geschiedenis van de universiteit met een integraal vastgoedplan, dat als uitgangspunt kon dienen voor het bouwbeleid in de daaropvolgende jaren. De belangrijkste projecten waren de renovatie van De Beurs in Leeuwarden (voor de elfde faculteit, de Campus Fryslân) en het nieuwe Feringa-gebouw, het nieuwe onderkomen van de natuur- en scheikundigen op het Zernikecomplex. Rondom dit 200 miljoen euro kostende project was veel te doen. Het was niet alleen het eerste grote nieuwbouwproject dat aardbevingsbestendig moest worden gebouwd (de Nederlandse Aardolie Maatschappij, de NAM, betaalt de meerkosten), maar er was ook nog een slepende rechtszaak over de aanbestedingsprocedure.⁵⁵ Of het resultaat opnieuw een iconisch gebouw op het Zernikecomplex zal zijn, een gebouw dat naderhand dezelfde monumentale status zal verkrijgen als de universitaire gebouwen die rond 1900 in en aan de rand van de binnenstad zijn neergezet, valt nog niet te zeggen. Maar in vergelijking met wat er in de jaren zestig van de twintigste eeuw voor de universiteit is neergezet, is er zeker sprake van een grote vooruitgang.

DE TUCHT VAN HET TELRAAM: EEN NIEUWE ONDERZOEKSCULTUUR

De aanhoudende bezuinigingen hebben het onderwijs en het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten, dus ook de Groningse universiteit, voortdurend op rantsoen gezet. Weliswaar hebben de bestuurders sinds de jaren tachtig collectief besloten niet meer te klagen (dat laten ze nu over aan het personeel), maar dat laat onverlet dat het rijk jaar in, jaar uit steeds minder overheeft voor wat nog altijd de kerntaken van de universiteit zijn. Per student betaalt de overheid steeds minder en de gestegen kosten van het onderzoek worden maar ten dele vergoed. Vooral degenen die onderwijs geven zitten klem; voor hen is er geen uitweg. Voor onderzoekers is dat anders. Als de rijksbijdrage voor het onderzoek (dus via de eerste geldstroom) terugloopt, is er altijd nog de mogelijkheid om uit de tweede of de derde geldstroom inkomsten te genereren. In het eerste geval betekende dat onderwerping aan de eisen van de opdrachtgevers, in het tweede geval onderwerping aan de tucht van het telraam. Want om als 'excellent' te worden beoordeeld – een *conditio sine qua non* bij NWO en andere fondsen – moest er veel worden gepubliceerd, moest men veel door anderen worden geciteerd, moest er veel geld opgehaald worden en moesten er veel promovendi worden begeleid. Ook hier gold dat kwaliteit vooral door kwantiteit werd bepaald.

Bleumink vond in 1987 dat de Groningse universiteit op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek nog wel het een en ander te verbeteren had, vooral op het punt van de internationalisering. 'De kennisstroom is mondiaal,' verklaarde hij, en voor de wetenschapsbeoefening is de wereld derhalve de markt.⁵⁶ In Nederland was dat besef nog maar zeer beperkt doorgedrongen. Bleumink haalde een recent OESO-rapport aan waarin de onderzoekers concludeerden dat het met de internationale gerichtheid van de Nederlandse wetenschapsbeoefening niet al te best gesteld was, en verwees naar een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 'Cultuur zonder grenzen', waarin de raad gewag maakte van een 'insulaire' opstelling in Nederland op het vlak van wetenschap en technologie. De WRR stelde voor het internationale beleid inzake de wetenschapsbeoefening geheel toe te vertrouwen aan ZWO, waardoor een einde zou kunnen komen aan de versnippering en stammenstrijd op dit terrein. Een voorstel dat Bleumink 'met instemming' dacht te kunnen begroeten.

Zo is het niet gegaan. NWO stelde wel een beursprogramma in voor reislustige jonge onderzoekers (Rubicon), maar verder bleef de internationalisering van het onderzoek vooral een zaak van de afzonderlijke universiteiten, die werden doorverwezen naar Europese instellingen in Brussel. Op andere manieren beïnvloedde NWO wel het onderzoek aan de universiteiten, met subsidieprogramma's en vooral ook met voorwaarden die aan de subsidies vastzaten. Belangrijk was de in 2000 opgezette Vernieuwingsimpuls, ook wel bekend als het Veni, Vidi, Vici-programma. Beginnende, gevorderde en gearriveerde onderzoekers konden voorstellen indienen om vernieuwend onderzoek te starten, maar NWO stelde daarbij wel de voorwaarde dat de ontvangende universiteit een onderzoeker die nog geen vaste aanstelling had in vaste dienst zou nemen, of dat zij, bij gevorderde onderzoekers met een vaste aanstelling, voortzetting van hun onderzoekslijn zou garanderen. Als een universiteit zo'n garantie niet kon of wilde geven, mocht de aanvrager met het toegekende bedrag kijken of een andere universiteit hem of haar wel in vaste dienst wilde nemen. Zo ging NWO steeds meer het personeelsbeleid

van de universiteit bepalen en werd het steeds gebruikelijker dat een jonge medewerker pas in vaste dienst kon komen na minstens één keer bij NWO een grote subsidie te hebben verworven. Werfkracht – in financiële zin – werd ook bij sollicitatieprocedures voor uhd's en hoogleraren een steeds belangrijker criterium om iemand wel of niet aan te nemen. Dezelfde regeling – een vast dienstverband na succesvolle voltooiing van een gesubsidieerde onderzoeksprogramma – was daarvoor al van toepassing op de door de KNAW in de jaren tachtig van de vorige eeuw toegekende Huygens-scholarships, een postdoc beurs van drie jaar die nog voor twee jaar verlengd kon worden als de universiteit een vast dienstverband garandeerde. Een vergelijkbaar systeem werd overigens ook door sommige faculteiten ingevoerd en heette dan een tenure track aanstelling (daarbij wordt wel meteen een hoogleraarschap in het vooruitzicht gesteld, niet alleen een vaste aanstelling). Decaan van de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen Douwe Wiersma was er al rond de eeuwwisseling mee begonnen.

Behalve subsidieprogramma's die op individuele onderzoekers waren gericht, had NWO – en dat in steeds grotere mate – ook veel thematische subsidiemogelijkheden te bieden, programma's voor grootschalig onderzoek dat meestal om maatschappelijke redenen extra aandacht verdiende. Vrij algemeen klaagden de onderzoekers op de universiteiten dat door het steeds groter worden van het aandeel van dergelijke thematische programma's de ruimte voor ongebonden, door nieuwsgierigheid gedreven onderzoek bij NWO steeds kleiner werd. Een andere klacht was dat bij de toekenning van subsidies meer rekening werd gehouden met de reputatie van de onderzoeker, zoals deze bleek uit eerder verworven subsidies, dan op de intrinsieke kwaliteiten van het onderzoeksvorstel. De grootste klacht was echter dat door het krimpen van de onderzoeksbudgetten aan de universiteiten (de eerste geldstroom) de noodzaak voor beginnende en gevorderde onderzoekers aan de universiteiten steeds groter werd om bij NWO aan te kloppen. De aanvraagdruk, zoals dat heette, nam toe, terwijl het beschikbare budget bij NWO, zeker dat voor ongebonden onderzoek, juist afnam. Het gevolg was dat de slaagkans van een aanvraag, ook al was deze eerst intern op de universiteit als excellent beoordeeld en op facultair of universitair niveau nog verbeterd, steeds kleiner werd. In sommige wetenschapsgebieden daalde de slaagkans tot 10 procent, zodat van de tien ingediende, en op zichzelf goede aanvragen, negen buiten de prijzen vielen. Sommige topbestuurders in de wetenschap proberen dit te vergoelijken door onderzoek te vergelijken met topsport, waarin ook alleen maar de eerste prijzen tellen en de meeste deelnemers tijdens de wedstrijd of de competitie afvallen. Maar het is wel een heel verspillend systeem. Nog afgezien van de frustratie die dit systeem oplevert, leidt het tot een onvoorstelbare bureaucratische rompslomp, aangezien elke aanvraag, ook de aanvragen die het niet redden, door vele andere onderzoekers moet worden beoordeeld.

Bovendien zijn de criteria die bij deze beoordeling gehanteerd worden aan kritiek onderhevig. Bij de beoordeling van de kwaliteit van aanvragen gaat het (misschien noodgedwongen) om kwantitatieve criteria, wat meestal neerkomt op het tellen van publicaties en citaties. Maar in de praktijk tellen niet alle publicaties mee. Vaak worden uitsluitend artikelen meegeteld en niet boeken (die zijn niet zo makkelijk in een database op te sporen), en dan nog alleen artikelen in bepaalde, hoog aangeslagen tijdschriften. Ook tellen de facto alleen Engelstalige artikelen mee en worden bijdragen in het Nederlands terzijde gelegd. De Groningse hoogleraar psychologie Trudy Dehue

protesteerde daar in 2000 tegen in een inmiddels beroemd geworden artikel in de *Academische Boekengids* – de aanleiding was een onderzoeksvisitatie waarin deze gewraakte beoordelingsvorm was gehanteerd. Die beoordelingscriteria zijn verre van neutraal, zoals zij liet zien, maar bevoordelen bepaalde scholen in het onderzoek, vaak die scholen die strikt wetenschappelijk goed scoren maar weinig bijdragen aan het maatschappelijk debat of op een andere manier relevant zijn buiten de enge kring van de zuivere wetenschap. Juist bij een wetenschap als psychologie was dat nogal kwetsieus.⁵⁷

Dat de onderzoeksruimte in de eerste geldstroom bij de universiteiten afnam, had niet alleen met algemene bezuinigingen te maken, maar was soms ook het gevolg van het rechtstreeks ingrijpen van de minister. Zo kondigde minister Plasterk bij zijn aantreden in 2007 aan dat hij zomaar 100 miljoen op het onderzoeksbudget van de universiteiten zou korten, om dat bedrag vervolgens via NWO weer terug te laten vloeien naar de universiteiten. Universiteiten konden proberen in onderlinge competitie het geld terug te krijgen dat ze eerder rechtstreeks van de overheid hadden gekregen. Plasterk was voor zijn aantreden als minister directeur geweest van het Hubrecht Laboratorium van de KNAW in Utrecht en had daar het idee gekregen dat NWO, waar hij als directeur veel mee te maken had, beter in staat was excellent onderzoek te selecteren dan de universiteiten. Of dat zo was, is nooit vastgesteld, maar algemeen leefde de gedachte dat a) universiteiten hun geld nog altijd verdeelden volgens het principe van de verdelende rechtvaardigheid en dat NWO dat eerlijker deed via open competitie, en b) dat competitie tot betere selectie en betere wetenschap leidde. De gedachte dat open competitie ook tot verspilling van tijd en geld leidt, was niet aan de minister besteed. Ditzelfde euvel speelde overigens ook op het steeds belangrijker wordende Europese niveau. Naast de overzichtelijke subsidies die de European Science Foundation in Straatsburg toekent, heeft namelijk ook de Europese Commissie in Brussel via de zogenaamde HORIZON-programma's veel geld in de aanbidding. Om dat geld binnen te halen is wederom veel werk nodig, wat weer een paar winnaars en veel verliezers oplevert.

De Groningse universiteit deed zelf ook de nodige moeite om het onderzoek op een hoger niveau te brengen en hanteerde daarbij in wezen dezelfde mechanismen als de grote fondsen in de tweede geldstroom. De eenheden waar de Groningse universiteit mee rekende waren de onderzoekscholen, die rond 1990 in alle faculteiten uit de aionetwerken waren voortgekomen. Vooral onder rector magnificus Kuipers zag het universiteitsbestuur erop toe dat de aansluiting van Groningse onderzoekers bij landelijke netwerken niet tot stille uitverkoop van het Groningse onderzoek zou leiden. Het college van bestuur hanteerde als basisregel dat Groningse onderzoeksgroepen alleen aan landelijke erkende netwerken mochten meedoen als zij daarin een leidende positie konden hebben, bijvoorbeeld door het zogenaamde penvoerderschap (het secretariaat van zo'n landelijke onderzoekschool).⁵⁸ Anders moesten de onderzoekers maar in de eigen universiteit proberen om – ten einde toch het vereiste volume te krijgen – interfacultaire samenwerking op te zetten. Dat kon binnen faculteiten en opleidingen tot grote verschillen leiden. In de Faculteit der Letteren bijvoorbeeld mochten de mediëvisten, ook de historici onder hen, participeren in de landelijke onderzoekschool Mediëvistiek, omdat ze daar de penvoerder waren (de eerste directeur van die onderzoekschool was de hoogleraar Engelse taal- en letterkunde van de middeleeuwen A.A. (Alasdair) MacDonald), terwijl de cultuurhistorici niet mee mochten doen met de lan-

delijke onderzoeksschool het Huizinga Instituut. In plaats daarvan gingen zij met de letterkundigen uit de eigen faculteit en de filosofen en de godsdienstwetenschappers uit twee belendende faculteiten samen in het Rudolf Agricola Instituut, een lokale, interfacultaire onderzoeksschool. Deze onderzoeksscholen (later voor de opleiding van jonge onderzoekers vervangen door *graduate schools*) dienden ook weer als vehikel voor het aanvragen van subsidie uit programma's bij NWO of van stimuleringsgelden die de eigen universiteit beschikbaar stelde.

Het universiteitsbestuur onder voorzitterschap van Poppema selecteerde ook een aantal maatschappelijke thema's waarop de universiteit zich als geheel wilde onderscheiden: allereerst Healthy Ageing en Energy (beide 2009), later ook Sustainable Society (Duurzame Samenleving, 2012). De beslissing om maatschappelijke thema's te identificeren vloeide voort uit het zogenaamde Akkoord van Groningen uit 2005, waarbij de gemeente Groningen en instellingen voor mbo, hbo en wetenschappelijk onderwijs en ook het UMCG afspraken zich in te zetten voor het promoten van de stad Groningen als 'kennisstad'. Healthy Ageing bouwde voort op programma's die bij de medische faculteit en het UMCG waren ontwikkeld, en de keuze voor het thema energie lag voor de hand gezien de nauwe samenwerking die de universiteit had ontwikkeld met de Gasunie, de gasdistributeur in Nederland. Dankzij een groot contract met Gazprom in 2001 was de Gasunie aan een tweede leven begonnen (Gazprom garandeerde de import van Russisch gas, dat kon compenseren voor het teruglopen van het gas dat uit de Groningse bodem kon worden opgepompt) en het leek een strategisch juiste keuze om ook vanuit de universiteit daarbij aan te haken.

De duurzame samenleving werd in tweede instantie aan de selectie van maatschappelijke thema's toegevoegd om ook onderzoekers uit de alfa- en gammasector de gelegenheid te geven om mee te dingen naar gelden die in dit kader ter beschikking werden gesteld. Maar op zichzelf had het thema inmiddels ook al een lange geschiedenis.⁵⁹ Het bouwde voort op de initiatieven die in de jaren zeventig waren ontwikkeld op het terrein van milieukunde. Het Milieukundig Studiecentrum (MSC) en de vrije studierichting chemie (VSC), waren in 1984 samengegaan in de Interfacultaire Vakgroep Energie en Milieukunde (IVEM), maar aan het eind van de jaren tachtig was het accent verschoven van het fysieke milieu naar het idee van de duurzame ontwikkeling, waarin het evenwicht tussen milieu en maatschappelijke ontwikkeling belangrijker was geworden. De grote promotor van het idee van duurzame ontwikkeling was de eerste hoogleraar milieukunde Ton Schoot Uiterkamp (aangetreden in 1991). Dankzij hem werd duurzaamheid niet alleen al in het maatschappelijke the-

124 A.J.M. (Ton) Schoot Uiterkamp, hoogleraar milieukunde van 1991 tot 2009. Fotograaf onbekend, met dank aan Ton Schoot Uiterkamp.

ma energie opgenomen, maar werd het in 2012 tevens een zelfstandig maatschappelijk thema. Uiteindelijk was het ook zijn idee om het lustrum van 2014 te vieren onder het motto 'For Infinity (400).

Door al deze maatregelen werd steeds duidelijker dat behalve door prestaties geld ook verworven kon worden door reputaties. Het was dus zaak de reputatie van het Groningse onderzoek omhoog te brengen, en het eerste wat daarvoor nodig was, was een grotere zichtbaarheid van het onderzoek. Reclame had tot het eind van de twintigste eeuw een negatieve klank gehad. Ook Bleumink was daarin nog terughoudend. 'Reclame mag, goede voorlichting is beter,' vond hij. Maar die tijd was rond 2000 wel voorbij en de schroom om ongegeneerd de eigen roem rond te bazuinen werd overboord gegooid. Het streven was er, zeker na het aantreden van Poppema als bestuursvoorzitter, op gericht de bekendheid van en de erkenning voor Gronings onderzoek te vergroten.

Een belangrijk middel om de positie van Groningen in dit opzicht te versterken waren de internationale ranglijsten (rankings) van researchuniversiteiten en afzonderlijke faculteiten en onderzoeksgroepen. Er waren verschillende rankings in omloop, maar die van de universiteit van Sjanghai en van de *Times Higher Education Supplement* waren (aanvankelijk) de meest gezaghebbende. Collegevoorzitter Kuipers had in 2006 nog lucht gegeven aan zijn scepsis over de waarde van die ranglijstjes. Op bezoek in Osaka zei hij:

Politicians and the wider audience tend to take the outcome of these rankings for the truth, even if the data, criteria and methodology to compile these lists are ambiguous. We know that there is often a large discrepancy between the real performance of research groups and their position on a ranking.⁶⁰

Kuipers vertrouwde liever op eigen kracht. Maar hij realiseerde zich ook dat de ranglijsten wel degelijk bepaalde effecten hadden. Zij waren namelijk belangrijk omdat anderen ze belangrijk vonden. Negeren kon dus niet.

Poppema ging een stuk verder. In zijn ogen was de ranking van een universiteit wat de beurskoers is voor een bedrijf; de op- en neergaande beweging van de koers geeft een indicatie van hoe goed het gaat met de universiteit c.q. het bedrijf. Daarom deed hij er alles aan om ervoor te zorgen dat Groningen een hogere notering verwierf in de belangrijke rankings. Als decaan van de medische faculteit was hij al voortdurend met rankings in de weer geweest en dat beleid zette hij voort toen hij in 2008 voorzitter van het college van bestuur werd. Hij wist dat een hogere notering andere goed genoteerde universiteiten eerder zou overhalen met de Groningse universiteit in zee te gaan. In zijn opzet is Poppema volkomen geslaagd. In 2013 drong Groningen door tot de top-honderd en in de jaren daarna wist zij die positie nog te versterken. In 2021 stond de Groningse universiteit in de Academic Ranking of World Universiteit, beter bekend als de Sjanghai ranking, op plaats 64, onder Utrecht, op plaats 50, maar boven Leiden op plaats 83. Het is niet helemaal duidelijk of die spectaculaire stijging nu kwam doordat het onderzoek in Groningen in die korte tijd werkelijk zoveel beter was geworden of doordat de formulieren op basis waarvan de rankings worden bepaald beter werden ingevuld, maar het resultaat telt.

Het resultaat was in ieder geval een goed gevulde prijzenkast. NWO reikte sinds 1995 elk jaar vier zogenaamde Spinozapremies uit aan excellente Nederlandse onderzoekers

en aanvankelijk scoorde de Groningse universiteit, die normalerwijze mocht rekenen op een marktaandeel van ongeveer 10 procent, ver onder die maat. Tussen 1995 en 2014 vielen slechts drie Groningse onderzoekers in de prijzen: George Sawatzky (Materials Science), Dirkje Postma (pathofysiologie van de longen) en Ben Feringa (chemie). Maar vanaf 2014 begon Groningen goed mee te draaien, met prijzen voor Theunis Piersma (vogeltrekonderzoek), Cisca Wijmenga (menselijke erfelijkheid), Bart van Wees (technische fysica), Lodi Nauta (geschiedenis van de filosofie), Amina Helmi (Melkwegonderzoek) en Pauline Kleingeld (ethiek). Opvallend is dat veel van die prijswinnaars niet werkzaam waren in een van de zwaartepunten die het college van bestuur had aangegeven en dat er relatief veel vrouwelijke onderzoekers bij waren (vier van de negen). Maar dat kan weer te maken hebben met de criteria die NWO hanteert.

Klap op de vuurpijl was in 2016 de toekenning van de Nobelprijs voor de Scheikunde aan Ben Feringa. Hij kreeg die prijs (die hij deelde met de Fransman Jean Pierre Sauvage en de Brit Sir James Fraser Stoddart) voor zijn werk op het gebied van de moleculaire machines. Zijn ontdekking van de ‘moleculaire motor’, een door licht voortgedreven molecuul, werd al meteen in 1999 als een doorbraak van wereldformaat gezien en het aantal prijzen dat Feringa voor zijn werk kreeg, nam zienderogen toe. Dat hij ooit de hoofdprijs zou krijgen, stond eigenlijk wel vast. Toch was men in Groningen verast toen op woensdag 4 oktober het nieuws bekend werd gemaakt. Het college van bestuur, toevallig die dag bijeen in het Academiegebouw, propte zich in de mini van Poppema, die anders in een snelle bolide reeds, maar toevallig die dag in het autootje van zijn vrouw naar Groningen was gekomen, en spoedde zich naar het laboratorium van Feringa op het Zerniketerrein. Daar maakte rector Sterken met zijn mobieltje de foto van de laureaat met zijn team die de volgende dag de voorpagina van de *Volkskrant* sierde.

BEN FERINGA: VERBEELDING EN BELOFTE

Meer dan vijftig jaar had Groningen erop moeten wachten, maar in 2016 was het dan zover: eindelijk weer een Nobelprijs voor een onderzoeker die verbonden was aan de Rijksuniversiteit Groningen. Sinds 1953, toen Zernike in de prijzen was gevallen, was dat niet meer voorgekomen en dat Groningen op één Nobelprijs was blijven steken, begon pijnlijk te worden. De Nobelprijs voor de Scheikunde voor Ben Feringa maakte daar in één klap een einde aan. Hij kreeg de prijs, die hij moest delen met twee andere scheikundigen, voor de ontwikkeling van nanomoleculaire machines.⁶¹

De band tussen Feringa en de Groningse universiteit was hecht en ging ver terug. De in 1951 in het Drentse Barger-Compascuum geboren Feringa, zoon van een boer, was in 1969 scheikunde gaan studeren in Groningen en had al vroeg gekozen voor de synthetische chemie, het maken van nieuwe moleculen die soms geen enkel nut hadden, maar die zelfs in dat geval nog de maker het gevoel konden geven dat hij werkelijk iets nieuws had gecreëerd. Feringa studeerde in 1974 cum laude af en promoveerde op 17 maart 1978 bij Hans Wijnberg op een

proefschrift over asymmetrische oxidatie van fenolen. Met dat proefschrift haalde de jonge promovendus voor het eerst de *UK*, die in die tijd nog weinig aandacht besteedde aan wetenschapsbeoefening, maar voor dit specifieke onderwerp wel een pagina inruimde.⁶² Fenolen zijn de basis voor de biosynthese van diverse natuurstoffen, zoals antibiotica en pigmenten, terwijl ze ook een grote rol spelen bij houtvorming.⁶³ Feringa bootste dat laatste proces na in het laboratorium door moleculen aan elkaar te knopen tot polymeren en wees meteen op de mogelijke toepassingen. Wie dat leest met de kennis van nu, herkent hier al iets wat kenmerkend is voor de stijl van wetenschapsbeoefening van Feringa: nieuw fysisch inzicht in de werking van de natuur dat tot de verbeelding gaat spreken door de belofte van toekomstige nuttige toepassingen, in het bijzonder de productie van geneesmiddelen.

Na zijn promotie ging Feringa enige jaren werken bij het Shell Laboratorium in Amsterdam, waar hij vooral op het gebied van de katalyse werkzaam was (de studie van de manier waarop chemische reacties met behulp van een katalysator versneld kunnen worden). In 1984 haalde Wijnberg hem terug naar Groningen, waar hij in 1988 zijn leermeester als hoogleraar organische chemie opvolgde. Hij hield zijn oratie op 26 september 1989 over 'Orde en dynamiek in synthese', waarmee hij weer terugkeerde tot het soort onderwerpen dat hij had bestudeerd tijdens zijn studie en zijn promotietijd. In zijn oratie besprak hij het bouwen van nieuwe, functionele moleculen die specifieke taken zouden kunnen uitvoeren. Dat onderzoek leidde in 1999 tot de ontwikkeling van een moleculaire motor, namelijk een molecuul dat onder invloed van ultraviolet licht constant kon roteren, als een propeller. Twaalf jaar later, in 2011, wisten hij en zijn team de studie van bewegende moleculen zover te voeren dat ze een nanoautootje konden maken, een langwerpige molecuul met op elk van de vier hoeken een roterend motortje – de wielen van een wagentje als het ware. Dat samengestelde motortje kon zich ook werkelijk over een metaaloppervlak voortbewegen! Vanaf dat moment stond het voor velen wel vast dat uiteindelijk de reeks van prestigieuze wetenschappelijke prijzen (waaronder de Spinozapremie en grote grants uit Brussel) die Feringa al had ontvangen bekroond zou worden met een Nobelprijs.⁶⁴

125 Nobelprijswinnaar Ben Feringa als promovendus, 1978. Archief Universiteitskrant.

Wat echter vooral tot de verbeelding sprak, was de voorspelling dat de uitvinding die Feringa en zijn team hadden gedaan, en die op zichzelf al een grandioos bewijs was van het menselijk vernuft, ook een medische toepassing zou krijgen. Als die nanoautootjes gebruikt zouden kunnen worden als een vehikel om geneesmiddelen naar specifieke plekken in het menselijk lichaam te brengen of op alle mogelijke, voor de chirurg ontoegankelijke plaatsen in het lichaam tumoren te bestrijden en herstelwerkzaamheden te verrichten, zou dat voor zieke mensen levensreddend kunnen zijn. Dan zou wederom bewezen zijn wat Feringa altijd al betoogd had, namelijk dat fundamenteel, uit wetenschappelijke nieuwsgierigheid begonnen onderzoek op den duur vaak tot de mooiste praktische toepassingen leidt. Hij beschouwt het als zijn missie om als Nobelprijswinnaar vooral uit te dragen wat het belang is van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Dat is echter een type onderzoek dat alleen maar kan floreren als voor langere tijd geld voor het onderzoek gegarandeerd is en niet alles op korte termijn hoeft te renderen. Dat soort onderzoek kan, natuurlijk regelmatig met steun van fondsen als NWO of de European Research Council, alleen aan universiteiten gebeuren. De Groningse universiteit heeft Feringa daartoe de ruimte en het budget gegeven, en meer dan dat, en mag dus terecht trots zijn op haar tweede Nobelprijswinnaar.⁶⁵

Aan de vooravond van de bekendmaking van de winnaars van de echte Nobelprijs worden sinds 1991 ook de zogenaamde Ig Nobelprijzen uitgereikt, voor onderzoek dat op het oog onzinnig, nutteloos of zelfs lachwekkend is, maar dat bij nader inzien toch iedereen aan het denken zou moeten zetten. De enige Groninger die tot nog toe die prijs gewonnen heeft is de experimenteel oogheekkundig onderzoeker Pek van Anandel, die in 2000 de Ig Nobelprijs voor Geneeskunde kreeg voor zijn onderzoek naar de stand van de penis gedurende de geslachtsdaad. Overigens onderscheidde Van Anandel zich nog wel vaker door onorthodox onderzoek te doen. Zo was hij in 1996 bezig om proefondervindelijk vast te stellen of de zogenaamde balpenmoord uit 1991 (een vrouw was overleden doordat zij een balpen in haar oogkas had gekregen) een ongeluk was geweest of niet.⁶⁶

Succes of bekendheid in de wetenschap kan men ook op heel andere wijze verkrijgen, namelijk door regelrechte fraude. Groningen kreeg daarmee te maken toen in 2011 duidelijk werd dat de Tilburgse hoogleraar sociale psychologie Diederik Stapel, die veel publicaties op zijn naam had staan, waarmee hij ook regelmatig het nieuws haalde, op grote schaal fraude met onderzoeksdata had gepleegd. Voor zijn benoeming in Tilburg (in 2006) had Stapel aan de Universiteit van Amsterdam gewerkt en was hij zes jaar hoogleraar cognitieve sociale psychologie aan de Groningse universiteit geweest. Hij was hier in 2000 benoemd op een zogenaamde Van der Leeuwleerstoel voor jonge veelbelovende hoogleraren die op termijn een zittende hoogleraar op hetzelfde vakgebied zouden kunnen opvolgen.⁶⁷ Hij werd dus binnengehaald als een briljant onderzoeker, charismatisch, creatief en ambitieus. Die belofte maakte hij ook waar. In zijn Groning-

126 Pek van Andel tijdens zijn onderzoek naar de zogenaamde balpenmoord, 1996. Archief Universiteitskrant.

se tijd haalde Stapel onder andere een Pionier-subsidie van NWO binnen, waardoor hij veel assistenten in opleiding en onderzoeksassistenten kon aanstellen. Toen het bedrog in Tilburg aan het licht kwam, was het dus zaak te onderzoeken of hij zich ook in zijn Amsterdamse en Groningse tijd aan dergelijk wangedrag schuldig had gemaakt. Er togen drie commissies aan het werk, waarvan de Groningse geleid werd door E. (Ed) Noort, emeritus hoogleraar Oude Testament, oud-bestuurslid van de KNAW en voorzitter van de Commissie Wetenschappelijke Integriteit van de Groningse universiteit. De drie commissies, die in december 2012 hun gemeenschappelijke bevindingen publiceerden, stelden vast dat in ettelijke dissertaties die door Stapel waren begeleid en in vele van zijn eigen publicaties gewerkt was met fictieve, door hem zelf verzonnen gegevens.⁶⁸ De commissies concludeerden verder dat Stapel op listige wijze de frauduleuze herkomst van de gegevens verborgen had weten te houden, maar ook dat hij in een omgeving had verkeerd waarin weinig collegiale intervisie plaatsvond, zodat fraude moeilijk aan het licht kon komen. Dat Stapel fraude pleegde, werd en wordt door niemand betwist, ook door Stapel niet, en de sociale psychologie, door hemzelf nog opgemerd als de belangrijkste aller sociale wetenschappen, heeft nog jarenlang last gehad van de reputatieschade die door Stapel was veroorzaakt.⁶⁹

Tot grote veranderingen in de manier waarop wetenschap werd beoordeeld heeft het rapport over het wangedrag van Stapel niet geleid. De affaire leidde tot een zekere opwaardering van het zogenaamde replicatieonderzoek, dat al verricht onderzoek overdoet om te kijken of het wel klopt, maar er waren maar weinig onderzoekers die zich daarop gingen concentreren. Aan de grote publicatiedruk die in de wetenschap heerste ('publish or perish') werd niets gedaan en de scoredrift van de onderzoekers, met als altijd dreigend neveneffect het manipuleren van gegevens en beoordelingsprocessen,

ONAFHANKELIJK WEEKBLAD VOOR DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN ■ 3 NOVEMBER 2011 ■ JAARGANG 41, NUMMER 10

UK

de zaak
Diederik S.

“Ik wilde de wereld net even iets mooier maken”

Pagina's 2, 3, 4 & 14 >

- De slachtoffers
- Schuld & boete
- De universiteit
- De collega's
- De gevolgen
- Het onderzoek

Foto: Boyer Ebanen

ZERNIKE VEILIGER?
Het lijkt een wonder
Deze week begint de gemeente Groningen met de aanleg van een busluis, die Zernike veiliger moet maken. Met de student uit Kazachstan, die op Zernike onder een bus kwam gaat het nu beter: "Het lijkt wel een wonder."

ALEREI! VERLIEFD
Lekker wijf
"Pap weet je, ik heb het nu wel met F., maar als ik achttien ben neem ik een lekker wijf, zoals Yolantbe." Tafelgesprekken in huize Breeuwma, waar beide zoons tegelijkertijd verliefd zijn. Of iets dat er op lijkt. Want zoemen, dat doen ze nog niet.

ZINGENDE ZUSJES
Artiest of kinderarts
Sofie en Sarah le Titre zijn zussen. De één krijgt de zaal plat met haar intieme liedjes. De ander is minstens zo overweldigend, maar kiest uiteindelijk toch voor een carrière als kinderarts.

BUNDEL EN VRIJKAARTEN VOOR THEATER
Michiel de Jong schreef samen met Drs. P. de dichtbundel *Kijkvoer & Leesgenot*. Wij geven een bundel weg. Wil je ook kaartjes voor Salome van het Noord Nederlands Toneel of *LUDHO* in De Oosterspoort winnen? Meld je dan op onze site voor dinsdag 8 november, 17.00 u.

bleef goeddeels onbesproken. Het is ook heel moeilijk om vanuit Nederland verandering in de cultuur van de wetenschap te bewerkstelligen als er internationaal niet veel verandert.

KENNIS, KUNDE, KASSA: MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING

Vanouds waren onderwijs en onderzoek de primaire taken van de universiteit. Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw is daar maatschappelijke dienstverlening bijgekomen, in 2005 wettelijk vastgelegd door toedoen van staatssecretaris Mark Rutte. Dat lijkt wat vreemd, omdat onderwijs en onderzoek op zichzelf al een vorm van maatschappelijke dienstverlening zijn, zeker omdat opleidingen steeds meer op de arbeidsmarkt afgestemd werden. Maar Rutte bedoelde dat *behalve* onderwijs en onderzoek ook het rechtstreeks werken voor maatschappelijke organisaties (bedrijven, non-profitorganisaties, overheden enzovoort) en het commercialiseren van innovaties die binnen de muren van de universiteit tot stand komen, tot de vaste taken van een universiteit moesten gaan behoren.

Maatschappelijke dienstverlening is in de afgelopen veertig jaar steeds belangrijker geworden, sinds de universiteit in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw de eerste voorzichtige stappen zette om 'de markt' te betreden. In het najaar van 1989 bracht het college van bestuur de nota *De RUG op nieuwe markten* uit, waarvan de kern was dat de faculteiten hun aandeel in het contractonderzoek en het contractonderwijs moesten vergroten. In de universiteitsraad ontmoette die nota nogal wat kritiek. Verschillende raadsfracties waren beducht dat flirten met nieuwe markten ten koste zou kunnen gaan van de primaire taken van de universiteit, het onderwijs in de eerste fase en het fundamenteel wetenschappelijke onderzoek. Het beviel ook niet iedereen dat de universiteit op centraal niveau en de faculteiten op decentraal niveau hun greep op het werken in opdracht van derden wilden versterken. Faculteiten moesten contracten toetsen, zorgdragen voor het personeel, de verslaglegging regelen en de kwaliteits- en voortgangscontrole uitoefenen. 'De situatie waarin hoogleraren op eigen houtje allerlei verplichtingen kunnen aangaan dient,' zo vatte de *UK* de mening van het college van bestuur samen, 'zo snel mogelijk tot het verleden te behoren'.⁷⁰ In de jaren daarna bleef het college hameren op een professionele aanpak van het derdegeldstroomonderzoek. Er werden naar de zin van Bleumink te veel stichtingen opgericht waarin individuele hoogleraren hun werk voor derden regelden. 'Iedere wetenschapper mag van mij zijn eigen winkeltje of etalage hebben. Maar de tijd van amateurisme, waarbij de boekhouding nog even op de zaterdagmorgen wordt gedaan, is voorbij.' Amateurisme, zo doceerde collegevoorzitter in de het universiteitsblad, 'staat haaks op ondernemen'.⁷¹ De concurrentie is inmiddels zo sterk dat wie nog op eigenhoutje werkt, opdrachten en subsidies misloopt.

De samenwerking met bedrijven kon vele vormen aannemen, bijvoorbeeld de benoeming van bijzondere hoogleraren namens regionale bedrijven of belangenverenigingen (zoals ook de zogenaamde collectebusfondsen bijzondere hoogleraren bij de medische faculteit aanstelden). Maar het nadrukkelijkst kreeg de samenwerking gestalte in het Transferpunt en het Science Park. Bij de oprichting van het Science Park

in 1984 was nogal wat verzet tegen de commercialisering van de universiteit, maar na 1990 was daar weinig meer van te merken. Het werd geen Silicon Valley, maar met zijn vijftig redelijk renderende bedrijven en bedrijfjes stond het Groningse Science Park in Europa model voor hoe het elders ook zou moeten gaan. Had directeur Lex de Lange, die in 1989 aantrad, eerst nog gemikt op de grote bedrijven, al heel snel was hij er achter gekomen dat het voortbouwen op de contacten die de hoogleraren met startende bedrijven hadden veel meer opleverde. Veel bedrijven die zich in het Science Park vestigden waren daardoor 'eigen kweek'. Het werd zo'n succes dat de universiteit alle activiteiten onderbracht in de RUG Holding Company of Houdstermaatschappij BV (RHM).⁷²

Onder VVD-staatssecretarissen van Onderwijs en Wetenschappen als Rutte en Zijlstra werd de relatie tussen universiteit en bedrijfsleven nog meer beklemtoond dan voorheen. Universiteiten werden essentieel geacht voor de verdere ontwikkeling van de Nederlandse kenniseconomie en het ministerie van Economische Zaken bleef geld pompen in initiatieven als het Science Park en de Transfer & Liaison Groep die met behulp van die subsidie actief bemiddelde tussen het bedrijfsleven en de universiteit. Zijlstra muntte daarvoor tijdens een toespraak tijdens de Avond van Wetenschap en Maatschappij op 7 november 2011 de slogan 'Kenniss, kunde, kassa', waarmee hij wilde aangeven dat meer dan vroeger de kennis die de universiteiten vergaren omgezet moet worden in commercieel aantrekkelijke diensten en producten waarmee het bedrijfsleven geld kan verdienen. Universiteiten lieten zich graag voor dit karretje spannen en gingen zich steeds meer gedragen alsof het oplossen van maatschappelijke problemen langs de wegen van de wetenschap hun belangrijkste opdracht was.

De Groningse universiteit pakte in ieder geval de handschoen op en streefde nadrukkelijk naar samenwerking met andere kennisinstellingen in het Noorden en met het noordelijke bedrijfsleven. Wat ooit begon met het Transferpunt en later de Transfer & Liaison Groep werd, ging in de eenentwintigste eeuw verder als eerst het Consortium voor Valorisatie en Ondernemerschap. In mei 2018 werd het stokje overgenomen door het consortium Northern Knowledge, dat tot doel had de ondernemersactiviteiten van de universiteit, het UMCG en de Hanzehogeschool te Groningen te bundelen en te fungeren als, zoals dat heet, de interface tussen kennisinstellingen in het Noorden en het bedrijfsleven in de regio. Ondernemerschap werd een vaardigheid die eigenlijk iedere student zich eigen moest maken en mede met het oog daarop werd in 2013 A.J. (Aard) Groen aangetrokken als hoogleraar *entrepreneurship and valorization* (een dubbelpositie met de Universiteit Twente). Groen werd later ook hoofd van het University of Groningen Centre of Entrepreneurship, maar dit werd niet zo'n succes. Aanvankelijk was dit centrum ondergebracht bij de Faculteit Economie en Bedrijfskunde, maar in 2018 veraste het naar het University College omdat economen in het verliesgevende centrum een risico zagen. Maar het college van bestuur bleef het centrum de hand boven het hoofd houden. Ooit was een hoogleraar primair een geleerde, daarna was het een tijd onduidelijk wat de nieuwe rol van de hoogleraar moest zijn, maar rond 2010 moest de hoogleraar kennelijk vooral ondernemer zijn.

Maar universiteiten wilden niet alleen voor anderen werken, ze wilden ook zelf verdienen aan de maatschappelijke dienstverlening, op het vlak van onderzoek net zo goed als op dat van onderwijs. Contractonderzoek en contractonderwijs werden lucratieve zaken, waarvoor aparte afdelingen werden opgericht. Zo heeft de Groningse

universiteit op het gebied van het onderwijs de al eerder genoemde Academische Opleidingen Groningen opgericht, die allerlei cursussen aanbiedt voor een heel divers publiek. Een bekend onderdeel van de AOG is de Comenius Academie, die cursussen voor leiderschap aanbiedt. Het hovo, dat ook in Leeuwarden en Assen cursussen voor ouderen ging organiseren, bloeide als nooit tevoren.

Ten slotte is maatschappelijke dienstverlening een directe rol gaan spelen in het onderzoek. Wetenschappelijk onderzoek wordt namelijk niet meer uitsluitend beoordeeld op wetenschapsinhoudelijke criteria, maar ook op de vraag in hoeverre de resultaten van het onderzoek van belang kunnen zijn voor de wereld buiten de universiteit. Het geijkte begrip daarvoor was lange tijd ‘valorisatie’, dat enerzijds economische waardevermeerdering kon betekenen, in geld en nut uitgedrukt, maar anderzijds ook culturele uitstraling en bijdragen aan maatschappelijke bewustwording. Omdat bij valorisatie in de praktijk de financiële en economische waardevermeerdering de overhand had en met name beoefenaren van de geesteswetenschappen zich in allerlei bochten moesten wringen om de maatschappelijke meerwaarde van hun onderzoek aan te tonen, raakte het begrip op een gegeven moment weer in onbruik, maar de achterliggende gedachte bleef overeind: de maatschappij moet kunnen profiteren van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek in de universiteiten.

DE BEKRONING DIE NIET DOORGING: YANTAI

De kroon op het werk van de bestuurders die jaar in, jaar uit de Groningse universiteit breder, beter, internationaler en marktgerichter wilden maken, zou de opening moeten zijn van een dependance in China. Het idee voor zo’n buitenlandse vestiging was niet nieuw. Engelse en Amerikaanse universiteiten hadden al zulke nevenvestigingen in de Golfstaten en in China. Maar Nederlandse universiteiten waren er nog niet toe overgegaan. Collegevoorzitter Sibrand Poppema kreeg echter in januari 2015 van een Britse collega de tip dat er mogelijkheden waren om in samenwerking met de in Beijing gevestigde Chinese universiteit voor landbouwwetenschappen in Yantai, een miljoenenstad aan de Chinese oostkust, een nieuwe universiteit te beginnen. De campus stond er al, maar de wetgeving in China was recent gewijzigd en een Chinese universiteit mocht niet meer in twee provincies een vestiging hebben. In Beijing konden ze dus niet verder met de gebouwen in Yantai, tenzij er een buitenlandse partner zou worden gevonden om een gezamenlijke universiteit te beginnen. Daar in Yantai zouden nu deels met Groningse docenten en op basis van een Gronings programma duizenden streng geselecteerde Chinese studenten voor een Gronings diploma worden opgeleid. De collegevoorzitter zag een gouden kans, te mooi om waar te zijn. ‘We gingen kijken. We reden op de campus af en de gebouwen werden steeds groter. Toen gingen we praten over investeringen en het bleek nog mooier te zijn dan te mooi om waar te zijn’, vertelde hij later aan een journalist van *de Volkskrant*.⁷³ Met de daadkracht die hem eigen was, begon de collegevoorzitter dit filiaal voor te bereiden en al in maart tekende hij in het bijzijn van premier Rutte een ‘memorandum of understanding’. Naar verwachting zouden in 2017 de eerste studenten aan die nieuwe universitaire vestiging kunnen beginnen. Het liep anders.

Groningen onderhield al jaren goede contacten met de academische wereld in China. De universiteit had 2005 op initiatief van de ooit als uitwisselingsstudent naar Nederland gekomen en nu bij het Bureau Buitenland werkzame Xuefei Cao een Dutch Studies Centre aan de Fudan universiteit in Sjanghai opgericht, dat college gaf over Nederlandse cultuur, economie en politiek. Later had de universiteit, wederom op initiatief van Xuefei Cao, een European Studies Centre opgericht aan de Tsinghua universiteit in Peking. Omgekeerd tekende de universiteit in 2010 samen met de gemeente Groningen en de Hanzehogeschool een overeenkomst voor de oprichting van een Confucius Instituut in Groningen, dat in Groningen onderwijs zou gaan verzorgen in de Chinese taal en cultuur. Maar het plan om in Yantai een nevenvestiging van de Groningse universiteit te openen was van een geheel andere orde. Ongeveer tienduizend Chinese studenten zouden niet alleen, tegen een collegegeld van 12.000 euro, een hoofdzakelijk Gronings opleidingsprogramma volgen, maar ook een deel van hun studie in Groningen doorbrengen. Een derde van de staf in Yantai zou uit Groningen komen, nog een derde elders uit Nederland en de rest uit China. Normaliter zou de Groningse universiteit nooit uit eigen vermogen een dergelijke buitenlandse vestiging kunnen bekostigen, maar nu de Chinezen wilden betalen voor de campus lag dat geheel anders. Nog mooier werd het omdat er in Yantai ook onderzoeksfaciliteiten zouden komen, wat bij Chinese nevenvestigingen van andere (meest Engelse) universiteiten niet het geval was. Voor die onderzoeksfaciliteiten was een bedrag van in totaal 65 miljoen euro nodig. De Chinese overheid stond garant voor 40 miljoen, Groningen moest de rest bij elkaar zien te brengen. Poppema was ervan overtuigd dat dit met behulp van het bedrijfsleven wel te doen zou zijn.⁷⁴

Voor beide partijen had dit plan alleen maar voordelen. China was onder leiding van de nieuwe sterke man Xi Jinping in 2012 begonnen met een ambitieus programma om van het land definitief een economische en politieke wereldmacht te maken en wilde daarvoor maar al te graag gebruikmaken van westerse knowhow en technologie. In een beperkt aantal gevallen wilde het regime westerse universiteiten in de gelegenheid stellen een joint venture aan te gaan met een Chinese universiteit om Chinese studenten de mogelijkheid te geven een diploma te behalen dat gelijkwaardig was aan een diploma in het Westen. Voor Groningen was de deal voordelig omdat het de universiteit positioneerde als een waarlijk internationale, zelfs globale universiteit. Het zou geweldig zijn voor de reputatie en de werfkracht van de Groningse universiteit. Bovendien was het een oplossing voor het probleem van de demografische krimp, waarmee elke Nederlandse universiteit rekening had te houden. Het college van bestuur verwachtte namelijk dat het aantal studenten uit Nederland binnen enkele jaren structureel zou dalen. Dat verlies kon worden opgevangen door de regelmatige toestroom van een paar duizend studenten uit China.

De vooruitzichten waren dus goed. In juni 2015 mocht de universiteitsraad er zich voor het eerst over uitspreken. Er was discussie of de raad in dit dossier alleen kon adviseren of ook instemmingsrecht had, maar Poppema was bereid de raad instemmingsrecht te geven mits op diezelfde vergadering een besluit zou worden genomen. Uiteindelijk gaf de raad met een kleine meerderheid en met veel blanco stemmen het groene licht, op voorwaarde dat bij majeure veranderingen in de plannen de zaak opnieuw tegen het licht zou worden gehouden.⁷⁵ Maar de voorbereidingen konden doorgaan. Op

maandag 26 oktober 2015 tekenden de collegevoorzitter in aanwezigheid van koning Willem-Alexander en president Xi Jinping in Peking een raamovereenkomst met de China Agricultural University en de stad Yantai om een Chinese 'branch' van Groningen te openen, de University of Groningen Yantai (UGY).⁷⁶

Maar in Groningen klonk gemor. Het jaar 2015 was ook het jaar van de Maagdenhuisbezetting in Amsterdam en net als in Amsterdam klaagden Groningse studenten en docenten erover dat de universiteit gebukt ging onder verzakelijking en een topdown bestuursstijl. De plannen voor Yantai waren daar volgens critici een voorbeeld van. Poppema begreep daar niets van. Door lagere geboortecijfers zouden volgens de demografen de studentenaantallen vanaf 2022 structureel afnemen en minder studenten betekent minder geld, minder geld betekent minder staf, minder staf betekent minder onderzoekssubsidies en minder onderzoekssubsidies betekent nog minder staf. 'Je komt in een neerwaartse spiraal terecht'. Om gelijk te blijven waren buitenlandse studenten dus hard nodig en als Groningen er niet een schepje bovenop deed, deden andere universiteiten het wel. 'De concurrentie is moordend', aldus Poppema. Degenen die vraagtekens bij Yantai zetten, negeerden dat.

Mensen vergeten dat een universiteit meer is dan een vrijplaats voor gedreven wetenschappers. Al die medewerkers hopen ook hun salaris te krijgen. Uiteindelijk zal de universiteit zich ook moeten gedragen als een bedrijf. Zonder studenten gaat dat niet. Niet meer in de top-100, de top-200, de top-500. Dat is het doemscenario, dan word je betekenisloos.⁷⁷

Niet iedereen liet zich echter overtuigen. De Faculteit Science and Engineering (voorheen de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen) deed onder leiding van decaan Jasper Knoester enthousiast mee, maar de Faculteit Economie en Bedrijfskunde (de thuisfaculteit van rector magnificus Elmer Sterken) vond het businessplan, voor zover dat er was, onvoldoende en zag de voordelen voor de faculteit niet. 'Het is allemaal zoeken naar spijkers op laag water, wijsneuzigheid', vond Poppema en hij bewoog de veel kleinere Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen om de plaats van de economen in te nemen.

Maar ook de Chinezen werkten niet in alle opzichten mee. In het najaar van 2015 lieten zij weten dat van een verplichting voor de studenten om minstens een jaar van hun studie in Groningen door te brengen geen sprake kon zijn. Volgens Poppema maakte dat niet veel uit, want de beste studenten zouden toch wel uit vrije wil naar Groningen komen, maar om het mogelijk te maken dat studenten in Yantai met een Gronings diploma naar huis zouden gaan zonder ooit in Groningen te zijn geweest, was nu wel een wetswijziging nodig en dus instemming van minister en parlement. En in politiek Den Haag lag de voorgenomen samenwerking met China heel gevoelig. Eerder had minister Bussemaker al laten weten dat er geen Nederlands belastinggeld in de voorbereiding van de vestiging in Yantai gestopt mocht worden en dat Groningen dit uit eigen middelen moest doen. Nu kwam daar nog eens bij dat zowel in Groningen als in Den Haag ernstig betwijfeld werd of de Chinese garanties voor de academische vrijheid in Yantai wel iets voorstelden. President Xi Jinping trad namelijk steeds autocratischer op en liet merken in Tibet, Xinjiang, Hongkong en elders weinig om de vrijheden van de burgers van zijn land te geven. Het college van bestuur probeerde de plannen te redden door nieuwe argumenten in stelling te brengen – het onderwijs in Yantai zou ook de

128 Working conference over de oprichting van de University of Groningen Yantai te Yantai, september 2016. Beeldbank RUG.

kwaliteit van het onderwijs in Groningen ten goede komen – maar de weerstand werd alleen maar groter. Pogingen om de kritiek te onderdrukken, bijvoorbeeld door de UK tot de orde te roepen, werkten averechts. Steeds meer studenten en docenten die aanvankelijk Poppema het voordeel van de twijfel hadden gegeven, bijvoorbeeld uit respect voor zijn ondernemingslust, trokken nu hun steun in. Poppema, vaak begeleid door Xuefei Knoester-Cao, die als directeur van het Confucius Instituut in Groningen en het Dutch Studies Centre in Sjanghai als geen ander de weg wist in China, reisde meerdere keren per jaar naar China om steeds weer nieuwe plooiën glad te strijken – de Chinese partners werden ongeduldig.⁷⁸ Maar het hielp allemaal niet. In februari 2017 maakte minister Bussemaker goedkeuring van de plannen afhankelijk van de instemming van de universiteitsraad en in de raad begon in de loop van 2017 de stemming te kantelen. In de vergadering van de personeelsfractie van augustus van dat jaar gaf de voorzitter van de fractie, de psycholoog en beleidsmedewerker bij Rechten B.A.A. (Bart) Beijer, te kennen dat hij geen vertrouwen meer had in de plannen en tegen zou stemmen, waarop vrijwel de hele fractie met hem meeging. Staande die vergadering kwam ook de voorzitter van de fractie van de Lijst Calimero, Henk-Jan Wondergem, de personeelsfractie mededelen dat ook zijn studentenfractie tegen zou stemmen. Daarmee was het pleit feitelijk beslecht, want er was nu een ruime, zij het nog virtuele meerderheid tegen de plannen voor Yantai. Dit werd Poppema meegedeeld.

Nog gaf de collegevoorzitter zich niet gewonnen. De dagen van minister Bussemaker waren geteld en misschien hoopte hij met steun van de raad van toezicht de nieuwe minister alsnog over te halen de plannen te steunen. Hij vroeg uitstel om de plannen

beter te kunnen onderbouwen. Een commissie uit de universiteitsraad, de commissie-Scholten, was zo behulpzaam om precies onder woorden te brengen waar het volgens de raad aan schortte. Maar net in die tijd kwam uit China de mededeling dat in het bestuur van de UGY ook de secretaris van de plaatselijke afdeling van de Communistische Partij van China zou gaan zitten, wat voor de Chinezen de gewoonste zaak van de wereld was, maar voor de Groningers nog duidelijker maakte dat de leer van Xi Jinping in Yantai aan de studenten zou worden opgelegd. Van academische vrijheid, zelfs in de smalste betekenis van het begrip, zou geen sprake zijn.⁷⁹ Een brief van alle decanen aan de universiteitsraad van 15 september 2017 om toch vooral voor het plan te stemmen haalde in die omstandigheden niets meer uit, evenmin als het gesprek dat de decanen nog met leden van de universiteitsraad hadden.⁸⁰ Toen het universiteitsbestuur begreep dat ook een verbeterd voorstel geen meerderheid in de universiteitsraad zou halen, trok het in januari 2018 het hele plan in. Er zou geen branch campus van Groningen in Yantai komen.

Hier was iets ongehoords gebeurd. Voor het eerst had het college van bestuur bakzeil moeten halen en moeten erkennen dat de universiteitsraad, die door het college eigenlijk werd beschouwd als alleen maar een adviesorgaan, op een essentieel punt wel degelijk een onoverkomelijke hindernis kon opwerpen. Weliswaar met de stille steun van de minister, die het wel goed uitkwam dat niet zij het veto moest uitspreken, maar toch. Voor de collegevoorzitter, die zich in hoge mate met het plan had vereenzelvigd, was het een grote teleurstelling, al probeerde hij de indruk te wekken dat het plan in afgeslankte vorm alsnog doorgang zou kunnen vinden (mede overigens naar zijn zeggen om te voorkomen dat de Chinezen een rechtszaak zouden aanspannen). Maar hij had duidelijk zijn hand overspeeld en sloot zijn lange bestuurlijke loopbaan binnen de Groningse universiteit af met een nederlaag die een schaduw wierp over alles wat hij wel bereikt had. Niet zonder reden werd Poppema bij zijn afscheid, later dat jaar, vergeleken met de Franse keizer Napoleon, die ook veel had bereikt, maar uiteindelijk te hoog had gegrepen.⁸¹

Pijnlijk voor het college van bestuur was dat kort na het afblazen van de hele operatie een van de studenten in de universiteitsraad, Jasper Been van DAG, aannemelijk wist te maken dat de voorbereidingen wel degelijk voor een deel uit publieke middelen waren betaald. Het *Financieele Dagblad* berichtte daarover op 31 augustus 2018. Volgens Been had de financiële man in het college, Jan de Jeu, van meet af aan de berekeningen bewust te positief voorgesteld en door een administratieve ingreep publiek geld omgeboekt als privaat geld. Een onderzoekscommissie die dit op aandrang van de universiteitsraad uitzocht, kwam tot de conclusie dat er inderdaad niet correct was gehandeld en dat het geld (uiteindelijk ging het om een miljoen euro) teruggestort moest worden.⁸² De nieuwe collegevoorzitter, Jouke de Vries, deed dit zonder dralen, want hij wilde de kwestie-Yantai zo snel mogelijk achter zich laten. 'China' bleef echter een lastig dossier. In 2020 nam de druk toe om ook de banden met het Confucius Instituut door te snijden, aangezien er elders verdenkingen waren gerezen dat dit culturele instituut direct of indirect spionage op Chinese studenten in Europa faciliteerde. De directeur van het Instituut, de al genoemde Xuefei Knoester-Cao, die tevens beleidsadviseur voor internationale zaken was bij het college van bestuur, ontkende ten stelligste dat dit in Groningen het geval was, maar het was een feit dat andere universiteiten om die

reden hadden besloten de banden met hun vestigingen van het Confucius Instituut te verbreken. Bovendien kwam aan het licht dat het salaris van de Groningse hoogleraar Chinese taal en cultuur, Oliver Moore, deels door het moederinstituut van het Confucius Instituut in China werd betaald en dat de Chinezen die betaling zouden kunnen stoppen als de hoogleraar de reputatie van China zou schaden – bijvoorbeeld door in zijn onderwijs te spreken over de studentenopstand uit 1989 of de manier waarop het Chinese regime de wankelende democratie in Hongkong de nek omdraaide. De Groningse universiteit nam daarop de betaling van dat salaris geheel op zich en verbrak in 2021 uiteindelijk het huurcontract met het Confucius Instituut, dat nu geheel buiten de universiteit kwam te staan.

Dat de vestiging in Yantai niet doorging, was meer dan een bedrijfsongeval. Critici van het plan hadden zich onmiddellijk na de aankondiging al afgevraagd wat de Groningse universiteit te zoeken had in China. Welk belang kon een publieke instelling voor hoger onderwijs in Nederland hebben bij het stichten van een nevenvestiging in een totalitair geregeerd land als China? Chinese en in het algemeen Oost-Aziatische studenten in Nederland stonden niet bekend om hun kritische instelling; heel veel docenten hadden al gemerkt dat als Chinese of Japanse studenten ja knikten ze dat uit beleefdheid deden en niet noodzakelijk omdat ze het eens waren met hun docent. Ook kwam het geregeld voor dat Chinese studenten het advies kregen om bepaalde onderwerpen te mijden omdat ze daarmee thuis in de problemen zouden kunnen komen. Welke bijdrage aan het intellectuele klimaat zou het naar Nederland halen van duizenden Chinese studenten, die na een jaar toch weer terug zouden gaan naar China, onder zulke condities kunnen hebben? De argumenten konden alleen van financiële en bedrijfsmatige aard zijn. Op deze manier vermengde de zakelijke kritiek op het Chinese project zich met de in de loop der jaren opgebouwde diffuse frustratie over de manier waarop het college van bestuur in het algemeen met de academische gemeenschap was omgesprongen. Altijd had het accent gelegen op de prestaties van de universiteit, op de wil om te winnen, op het aanzien en de reputatie van de universiteit, terwijl er nauwelijks aandacht leek te bestaan voor de zeer reële problemen die zich op de werkvloer voordeden en waarover Eelco Runia nog een boekje zou opendoen. Ook viel het niet altijd goed dat het ‘bedrijfsbelang’ van de universiteit belangrijker leek dan klassieke waarden als academische vrijheid en het afleggen van verantwoording aan de academische gemeenschap. Dit kon om kleine dingen gaan, zoals het feit dat portefeuillehouder De Jeu geen opening van zaken wilde geven toen bij de aanbesteding van het café in de Universiteitsbibliotheek de Amerikaanse firma Starbucks als winnaar uit de bus kwam (en niet een lokale ondernemer). En het kon om grote zaken gaan, zoals de poging van het college van bestuur om de UK te weerhouden in de inmiddels Engelstalige digitale versie van de krant kritisch over de plannen voor Yantai te schrijven – ‘de Chinezen lezen mee’.⁸³ Zo bezien kan het debacle van Yantai opgevat worden als het punt waarop nee gezegd werd tegen deze uiterste consequentie van het marktgerichte beleid dat op Nederlandse universiteit gewoon was geworden. De bezetting van het Amsterdamse Maagdenhuis was daar al eerder een uiting van geweest. De opmars van de zakelijke benadering van de universiteit die sinds de Tweede Wereldoorlog steeds meer de overhand had gekregen en slechts tijdelijk onderbroken was door de democratiseringsgolf van de jaren zestig en vroege jaren zeventig, was hier tot staan gebracht. Althans voor even.

Het zou interessant zijn geweest hierover ook de mening van het college van bestuur zelf te horen, maar Poppema en de zijnen weigerden in de universiteitsraad verantwoording af te leggen over het gevoerde, desastreus verlopen beleid. Toen de raad daarop bleef aandringen, mochten de raadsleden in de vergadering van de universiteitsraad in februari 2018 nog wel hun visie geven, maar het college van bestuur hield de kaken stijf op elkaar.⁸⁴ Dat is toch vreemd. In elk normaal bedrijf zou een debacle van deze omvang tot het onmiddellijk aftreden van de bestuursvoorzitter hebben geleid, maar kennelijk stellen universiteiten zich alleen maar op als bedrijven als het zo uitkomt, en dat was dit keer kennelijk niet het geval. De Groningse bestuursvoorzitter maakte gewoon zijn termijn af en de rector bleef nog een jaar lang in functie. Hun opstelling werd gedekt door de raad van toezicht. Toen de universiteitsraad bij de toezichthouders aandrang op een bepaalde vorm van reflectie op wat er mis was gegaan, kregen de raadsleden ook daar nul op het rekest. Het is onder de sinds 1997 geldende bestuurlijke verhoudingen niet meer nodig dat het universiteitsbestuur de academische gemeenschap tekst en uitleg verschaft over het gevoerde beleid, en dat deed het college van bestuur dan ook niet.⁸⁵

EEN INCLUSIEVE ACADEMISCHE GEMEENSCHAP?

De discussie over het al dan niet doorgaan van de nevenvestiging in Yantai had diepe sporen getrokken door de academische gemeenschap in Groningen. Het is zelfs de vraag of er nog wel een academische gemeenschap in Groningen was. Ook de zeurende problematiek van de werkdruk onder de docenten, die hen van professionals tot uitvoerders had gemaakt en die de verhoudingen tussen leidinggevenden en medewerkers onder druk zette, riep de vraag op wat er van de aloude academische gemeenschap over was gebleven. Het woord wordt vaak en graag door bestuurders in de mond genomen, maar bestaat er nog zoiets als een academische gemeenschap? Of is dat niet meer dan een ietwat poëtische benaming voor de verzameling van iedereen die werkt of studeert aan de universiteit?

Als de academische gemeenschap nog bestaat, is zij zeker in de afgelopen decennia sterk van karakter veranderd. Om te beginnen is de academische gemeenschap ongeveer twee keer zo groot geworden. Studeerden er rond 1990 ongeveer 17.000 studenten in Groningen, in 2020 waren dat er meer dan 32.000, een stijging van 50 procent in twintig jaar! Dit kwam in belangrijke mate door het toenemend aantal buitenlandse studenten, of, zoals zij later gingen heten, de 'internationals'. Dat is een wat vreemd begrip, alsof het een hogere categorie studenten betreft dan de 'nationale', de Nederlandse studenten. Het dedain van de zelfbenoemde kosmopoliet ligt hier vlak om de hoek. Maar hoe het ook zij, in 2020 studeerden er meer dan 8000 buitenlandse studenten in Groningen en volgens de verwachting zal dat aantal alleen nog maar stijgen, onder andere door de brexit. De Britten trokken zich namelijk in 2020 op het laatste moment terug uit het ERASMUS-programma, het uitwisselingsprogramma van de Europese universiteiten, waardoor buitenlandse studenten veel minder makkelijk in Groot-Brittannië konden studeren. Omdat Nederlandse universiteiten inmiddels relatief veel Engelstalige bachelor- en masterprogramma's kennen, zijn zij een aantrekkelijk alternatief voor studenten die anders naar het Verenigd Koninkrijk waren gegaan (inder-

daad kwamen er in 2021 nog meer buitenlandse studenten naar Groningen, met als gevolg dat de universiteit aan het begin van het academisch jaar 36.000 studenten telde).

De groei van het aantal studenten is echter niet alleen het gevolg van de grote toeloop van buitenlandse studenten; ook het aantal uit Nederland afkomstige studenten is, tegen de verwachting in, sterk toegenomen. Dat leverde voortdurend problemen op met de betaalbaarheid van de studiefinanciering, en door een reeks van bezuinigingen op de studiefinanciering ging het leven van de meeste studenten er geleidelijk heel anders uitzien.⁸⁶

Minister Deetman – het kwam eerder ter sprake – had in 1986 eindelijk het oude stelsel van studiefinanciering, dat werkte met beurzen en renteloze voorschotten, weten te hervormen, iets waarin zijn voorgangers steeds maar niet waren geslaagd. Het nieuwe stelsel was bedoeld om de ‘ouderonafhankelijkheid’ van de studenten te vergroten. Elke uitwonende student kreeg, ongeacht het inkomen van zijn ouders, een basisbeurs van 605,40 gulden, wat ongeveer de helft besloeg van het benodigde maanbudget (een thuiswonende student kreeg 266,48 gulden). Dat bedrag konden studenten aanvullen – als de ouders niets konden bijdragen – met een aanvullende beurs. Tevens kregen zij de mogelijkheid om bij de overheid extra geld te lenen, dat later wel weer met rente terugbetaald moest worden. Al snel bleek dat dit stelsel, dat de overheid meer kostte naarmate het aantal studenten steeg, veel te duur te worden. Keer op keer moest er dus op bezuinigd worden, en dat gebeurde vooral door de basisbeurs niet te indexeren voor de prijsstijgingen, de beurs omlaag te brengen of hem aan bepaalde voorwaarden te verbinden. In 1990 besloot minister Ritzen een bedrag van 40 tot 60 gulden op de basisbeurs in te houden in ruil voor een ov-studentenkaart, waarmee een student gratis met het openbaar vervoer kon reizen, hetzij in het weekend, hetzij door de week (in de overige dagen gold een korting op de prijs van een kaartje). Ook op die manier bleek het stelsel nog te duur en daarom voerde Ritzen in 1993 de tempobeurs en drie jaar later de prestatiebeurs in, ondanks felle protesten van studenten.

Om de begroting voor Onderwijs te ontzien verhoogde de regering ook regelmatig het collegegeld. Na de halvering tot 500 gulden in 1974 was dat bedrag tot 1980 gelijk gebleven, waarna het eerst tot 700 en in 1986 weer tot 1000 gulden werd opgehoogd. In 1991 trok de minister het collegegeld voor hbo en wo gelijk en stelde het vast op 1850 gulden. Daar bleef het niet bij.⁸⁷ Voor het studiejaar 2019-2020 gold een collegegeld van 2083 euro. Studenten ontvingen dus steeds minder en moesten steeds meer zelf betalen. Om het budget rond te krijgen moesten ze of steeds meer lenen bij de uitvoeringsinstantie (de Dienst Uitvoering Onderwijs, DUO, die gevestigd was in Groningen), of een parttimebaantje zoeken, bijvoorbeeld in de ook in Groningen snel expanderende horeca. In 2009 hadden twee op de drie studenten betaald werk naast hun studie. De afhankelijkheid van bijbaantjes werd nog groter toen in 2015 het hele systeem met de basisbeurs plaatsmaakte voor een leenstelsel (waarbij alleen studenten uit de lagere inkomensgroepen nog een aanvullende beurs konden krijgen). Volgens de sociaaldemocraten werkte de basisbeurs nog altijd te veel in het voordeel van de hogere inkomensgroepen en volgens de liberalen (vvd en vooral D66) kon met het afschaffen van de basisbeurs eindelijk geld vrijgemaakt worden voor de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. Het CDA hield nog vast aan de basisbeurs, maar zat vanaf 2012 niet meer in de regering. Alle partijen – op de vvd na – hebben inmiddels spijt van hun beslissing om het leenstelsel in te voeren.

RITZEN KOERIERS

Toen minister Ritzen in 1990 bekend maakte dat er met ingang van 1 januari 1991 in ruil voor een korting op de basisbeurs een ov-jaarkaart voor studenten zou komen, zagen een paar gisse economiestudenten uit Groningen dat niet als een probleem, maar als een kans. Marc Niederer, Bernhardt Jacobs en Paul de Mol richtten eind 1990 het bedrijf Ritzen Koeriers op, dat studenten met een ov-kaart door het hele land pakketjes liet bezorgen (tegen een uurloon van 10 gulden). De drie legden elk 750 gulden in en leenden 5500 gulden bij een bank voor de aanschaf van kantoorbenodigdheden zoals een faxmachine. Een kamer in hun studentenhuis aan de Westersingel werd met twee tafels, een computer en twee telefoonlijnen omgetoverd in een kantoor en voor de deur stonden twee auto's klaar om de te vervoeren pakketjes bij de klanten op te halen en naar de gereedstaande koerier op het Centraal Station te brengen. Op 1 november 1990 had de *UK* een interview met de drie ondernemende studenten, maar het was het *Algemeen Dagblad* dat onthulde dat bij de Kamer van Koophandel een van de drie studenten, Bernhardt Jacobs, stond ingeschreven als Bernhard Lucas Emmanuel prins van Oranje-Nassau, de tweede zoon van prinses Margriet en mr. Pieter van Vollenhoven. Voor de foto had hij zich vermomd door zijn haar met gel glad naar achteren te kammen en een ziekenfondsbrilletje op te zetten, maar daar had de krant doorheen gezien.⁸⁸

129 De drie oprichters van Ritzen Koeriers. Foto Elmer Spaargaren. In het midden Bernardt Jacobs, alias prins Bernhard jr.

Het bedrijf van de drie ondernemende studenten floreerde, maar later bleek dat alles toch niet zo geregeld was als het hoorde. De drie oprichters van het bedrijf beschouwden de studenten die de pakjes bezorgden als freelancers, die via het platform van Ritzen Koeriers aan hun opdrachten kwamen. De belastingdienst dacht daar echter anders over en beschouwde de koeriers als werknemers van het bedrijf, dat dus allerlei premies had moeten afdragen. Pijnlijk, maar niets aan te doen. Voor prins Bernhard jr. een goede leerschool in ondernemerschap, waar hij misschien naderhand, toen hij zich ontwikkelde tot geslaagd zakenman (en de bekendste huisjesmelker van Nederland), nog wat aan heeft gehad.

Wie mocht denken dat de toenemende financiële problemen van de studenten, gevoegd bij de steeds grotere aandrang die op hen werd uitgeoefend om snel af te studeren, wel moest leiden tot de ondergang van het traditionele studentenleven, heeft het mis. De studentenverenigingen, die in de vroege jaren zeventig op sterven na dood hadden geleken (VERA en Unitas waren ook daadwerkelijk verdwenen), beleefden een comeback en naast Vindicat en Albertus, en Bernlef voor de Friezen, kwamen er in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw tal van nieuwe verenigingen bij. Sommige zonder, andere met een vorm van ontgroening en andere paraferalia die bij een traditionele studentenvereniging horen, zoals vaandels, mutsen, sjerpen en een eigen sociëteit. Naast Vindicat atque Polit en Albertus Magnus telde Groningen tegen het eind van de eeuw verenigingen als Dizkartes, in 1985 voortgekomen uit een KEI-groepje dat geen geschikte studentenvereniging kon vinden en er daarom maar zelf een begon, Cleopatra, opgericht in 1990 ('de gekste, gezelligste, meest inclusieve vereniging die Groningen kent, 100% ontgroeningsvrij') en het in 1996 heropgerichte Unitas. Daarnaast waren er enkele christelijke studentenverenigingen, zoals Hendrick de Cock (inmiddels ter ziele), de Gereformeerde Studenten Vereniging Groningen, de Navigators Studentenvereniging en de van oorsprong evangelische Christelijke Studentenvereniging Ichthus. De acht grootste verenigingen vormen nog altijd de Contractus en claimen dat zij 6500 studenten in Groningen vertegenwoordigen, dat is ongeveer 20 procent van het totale aantal oftewel een kwart van de Nederlandse studenten in Groningen (Albertus Magnus en Vindicat telden slechts enkele buitenlandse leden). Dat betekent niet dat de rest 'ongeorganiseerd' is, want er zijn nog tal van andere verenigingen actief, in de studie, in de sport en in de politiek, zowel de universitaire politiek als de gemeentepolitiek.⁸⁹

Vindicat was van al deze verenigingen nog altijd primus inter pares. Het was misschien niet meer de grootste vereniging (Albertus had net iets meer leden), maar het had wel de mooiste kroeg, nog steeds gelegen aan de Grote Markt. Sinds 2013 is dat een nieuwe sociëteit, omdat het oude gebouw (uit de jaren vijftig) afgebroken moest worden toen de gemeente in het kader van de reconstructie van de Grote Markt en de bouw van het Forum besloot de rooilijn van de oostwand naar achteren te verleggen. Maar Vindicat is niet alleen de vereniging met de mooiste gebouw, zij is ook de vereniging

met de grootste problemen. Vaker dan het de vereniging lief is, haalde zij de krant met ‘incidenten’ die door haar leden waren veroorzaakt.

Het begon in 1997, toen een eerstejaarsstudent uit Rotterdam, Reinout Pfeiffer, bij een inwijdingsritueel in een Vindicathuis door alcoholvergiftiging om het leven kwam. Om zijn uitverkiezing te vieren lieten zijn huisgenoten hem een liter jenever achter elkaar opdrinken. Hij raakte buiten bewustzijn, de anderen lieten hem zijn roes uitslapen en troffen hem de volgende ochtend levenloos aan in zijn bed. Formeel viel dit niet onder de verantwoordelijkheid van de senaat van Vindicat, maar het werd de vereniging wel aangerekend dat zij zulke praktijken tolereerde (de ouders van het slachtoffer deden dat overigens niet, evenmin als broer Oscar, die een aantal jaren later zelfs rector van Vindicat werd). Behalve met drankmisbruik kwam Vindicat later ook in het nieuws vanwege seksueel wangedrag van leden van de vereniging. Onversneden seksisme en minachting van vrouwelijke studenten bleken of leken endemisch in de vereniging. Zo ontstond veel rumoer over de zogenaamde bangalijstjes, een als almanak verklede hitlijst van dames met specificaties over hun seksuele prestaties (en met vermelding van adres en telefoonnummer). Later kwamen er ook berichten bij over uit de hand gelopen inwijdingsrituelen en vernielingen in uitgaansgelegenheden. Het resultaat was dat Vindicat vanaf 2016 weer ernstig in diskrediet raakte. Op een gegeven moment dreigde de burgemeester van Groningen met het intrekken van de drankvergunning en de onderwijsinstellingen vormden een commissie die moest bijhouden of de cultuuromslag bij Vindicat wel snel genoeg ging. Toen dat niet het geval bleek te zijn – er waren nieuwe incidenten of Vindicat meldde de overtredingen van de gedragsregels niet – trokken de universiteit en de Hanzehogeschool in 2019 de accreditatie van de vereniging in en stopten zij met het verstrekken van bestuurdersbeurzen. De vereniging kreeg dus geen uitnodigingen meer voor het bijwonen van academische plechtigheden. In 2021 werd deze maatregel weer ongedaan gemaakt.⁹⁰

Behalve groter is de academische gemeenschap ook veel diverser geworden. Meer nationaliteiten, meer vrouwen, meer kleur. Vrouwenemancipatie is een nog niet afgesloten hoofdstuk. Ondanks het feit dat het aantal vrouwelijke topbestuurders van de universiteit en vrouwelijke hoogleraren toeneemt, blijft het noodzakelijk, aldus het college van bestuur, om aandacht te vragen voor de achtergestelde positie van vrouwelijke studenten en medewerkers. Het college van bestuur faciliteert en stimuleert de participatie van vrouwelijke studenten en medewerkers, onder andere door de tweejaarlijkse Aletta Jacobsprijs en de instelling van de Aletta Jacobsleerstoel. Ook positieve discriminatie – toch een vorm van discriminatie – wordt niet uit de weg gegaan, bijvoorbeeld bij de benoeming van hoogleraren. Zo stelde de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen op initiatief van decaan Wiersma in 2002 het Rosalind Franklin Fellowshipprogramma in, bedoeld voor veelbelovende buitenlandse vrouwelijke onderzoekers die in een tenure track positie de gelegenheid krijgen een eigen onderzoekslijn te ontwikkelen om na vijf jaar en gebleken prestatie hoogleraar te worden.⁹¹ Later namen andere faculteiten dit zeer succesvolle initiatief over.

Dicht tegen diversiteit aan ligt het begrip ‘inclusie’ of ‘inclusiviteit’, insluiting, dat vooral betrekking heeft op de acceptatie en integratie van mensen met een seksuele identiteit die niet in de gebruikelijke categorieën past, en van mensen met een migratieachtergrond, een ander geloof of een andere huidskleur. Groningen is vanouds niet een universiteit die veel studenten uit migrantengemeenschappen zoals Marokkanen

en Turken trekt. Op een enkele Surinamer van creoolse of hindoestaanse afkomst na zag men ook weinig studenten van kleur in de stad. In februari 2019 klaagde daarom een buitenlandse studente in de *UK* dat Groningen zo'n 'witte' stad was, waarin van de diversiteit die in steden in het westen van het land zo gewoon is geworden niet veel te merken is. Dat was een wat merkwaardig verwijt aan al die blanke inwoners van Groningen die er gewoon hun leven leefden, en het artikel leidde tot een hoop verbaasde reacties, maar het universiteitsbestuur had het thema 'diversiteit en inclusiviteit' inmiddels belangrijk genoeg gevonden om het als motto voor het lustrum van 2019 te kiezen: 'All inclusive'. Tijdens dat lustrum bleek wel hoe gevoelig dit onderwerp ligt. Het blijkt een mijnenveld waarin een verkeerd woord al gauw tot een ontploffing van verontwaardiging kan leiden. Toen de *UK* na afloop berichtte over het gebrek aan inclusiviteit van het bureau dat de lustrumactiviteiten voorbereidde, leidde dat tot een boze reactie van rector magnificus Sterken, die daarop een toegezegd afscheidsinterview afzegde. Maar zolang de in het overgevoelige Amerika zo gangbaar geworden cancelcultuur en de 'woke' mentaliteit, die beide leiden tot nieuwe vormen van uitsluiting, niet dominant zijn geworden, is een inclusieve academische gemeenschap nog niet onmogelijk. Een zekere rekkelijkheid is niet alleen wezenlijk voor een liberale democratie, maar ook voor een academische gemeenschap.⁹²

Dit betekent niet dat alledaags racisme en afkeer van vreemdelingen in Groningen niet bestaan. Zogenaamde grapjes over buitenlandse studenten, zoals over 'baby-Chinezen' op hun kleine fietsen, en klachten over penetrante etensgeurtjes op de gang van een studentenflat, kwamen, zo bleek uit onderzoek van de *UK*, te vaak voor ze om als onbelangrijke incidenten af te kunnen doen. Dergelijk onderzoek toonde aan dat de acceptatie van alles wat als vreemd werd ervaren geen vanzelfsprekendheid is, ook niet in een universiteit als de Groningse. Alle reden voor het universiteitsbestuur om over te gaan tot het benoemen van een of meer 'chief diversity & inclusivity officers', die de inclusiviteit van de Groningse universiteit moeten zien te bevorderen.

DE *UK* ALS BAROMETER VAN DE ACADEMISCHE GEMEENSCHAP

Het begrip 'inclusiviteit' roept als vanzelf weer de vraag op: inclusie in wat? Heeft de komst van zo veel studenten en docenten van uiteenlopende achtergronden en identiteiten geleid tot het uiteenvallen van de academische gemeenschap waarvan men vroeger zo zeker was dat die bestond? Dat zou betekenen dat inclusiviteit niet veel meer inhoudt dan dat iedereen die aan de universiteit werkt of studeert gelijke rechten en kansen heeft ongeacht afkomst, religie, kleur, seksuele identiteit of politieke overtuiging. Of is de universiteit nog steeds een waargemeenschap, waarin bepaalde normen en waarden hoog worden gehouden die speciaal betrekking hebben op de universiteiten en het werk dat daar verricht wordt? Dat hoeft niet te betekenen dat iedereen in de universiteit zich altijd en overal volgens die normen en waarden gedraagt, zolang iedereen daar maar op aangesproken kan worden. Ook in een gezin of een familie kunnen spanningen bestaan en ruzies uitgevochten worden zonder dat de onderlinge band daarmee verbroken wordt. Als er in een universiteit tegenstellingen of spanningen zijn, betekent dat niet dat de academische gemeenschap uit elkaar is gevallen.

Welke waarden vormen een academische gemeenschap? Om te beginnen de academische vrijheid, die zo'n grote rol speelde in de discussie over Yantai. Of men nu dacht dat in China de academische vrijheid die in Groningen bestaat gerespecteerd zou worden of niet, alle deelnemers aan het debat waren het erover eens dat aan die academische vrijheid niet getornd mocht worden. Een andere gedeelde waarde in een universitaire gemeenschap is de erkenning van het recht op het uiten van kritiek. Kritische zin is een eerste vereiste voor wetenschappelijk onderzoek en het aankweken daarvan is een onderscheidend kenmerk van academisch onderwijs. Hoewel de praktijk lastiger is dan de theorie, geldt in de universiteit dat argumenten uiteindelijk de doorslag moeten geven, niet de kwaliteiten of gebreken van degene die de argumenten aanvoert. Waar de vrijmoedigheid ontbreekt om – met inachtneming van elementaire regels van fatsoen – kritisch over mensen en hun meningen te spreken, houdt de academische gemeenschap op te bestaan.

Om een forum te geven voor de kritische student en medewerker was in 1971 de Groningse *Universiteitskrant* opgericht. De oprichters van het blad meenden dat een democratische academische samenleving niet goed denkbaar was zonder vrije academische pers. Om de onafhankelijkheid van het nieuwe periodiek te garanderen werd een veelzijdige redactie samengesteld en kwamen er statuten waarin de volstrekte onafhankelijkheid van het blad ten opzichte van het bestuur van de universiteit werd vastgelegd. Daarmee werd de zuiverste kernwaarde van een academische gemeenschap uitgedrukt, de zin voor en de erkenning van het goed recht van de kritiek. Maar ook nadat de democratiseringsbeweging verlopen was, bleef de *UK* een bindmiddel voor de academische gemeenschap in Groningen. En meer dan dat, de krant is een soort barometer van die academische gemeenschap: gaat het goed met de *UK*, dan gaat het goed met de universiteit; gaat het slecht, dan is er iets aan de hand met de vitaliteit van de academische gemeenschap.

In de jaren zeventig richtte de *UK* zich vooral op de universitaire en facultaire politiek. De krant was bedoeld als bijdrage aan de democratisering van de universiteit en wierp zich op als de waakhond van de universitaire democratie. Er verschenen ook andere artikelen in het blad, over de internationale politiek net zo goed als over de plaatselijke cultuur, maar de politiek was de hoofdmoot. De toon van de *UK* was, in overeenstemming met haar taakopvatting, volstrekt serieus en de lay-out was verre van frivol. Over zijn neutraliteit en onafhankelijkheid bestond in deze tijd geen misverstand. Van de zijde van met name de *GSB* kwam regelmatig het verwijt dat de krant niet genoeg partij koos en opvallend neutraal berichtte over de studentenacties of de boycot van de verkiezingen voor de eerste universiteitsraad en zo de facto de zaak van de democratisering (hún democratisering) dwarsboomde. Studentenleiders als Thewis Wits en Ton Regtien spraken de redactie daar regelmatig op aan. Maar hoofdredacteur Reg ten Zijthoff liet zich niet verleiden een buiging naar links of naar rechts te maken. De voor mannen van de *GSB* mochten hun zegje doen, maar ook critici van de *GSB* kwamen aan het woord. Er was echter weinig aandacht voor het studentenleven en alles wat daarbij hoort, zoals het op kamers gaan, sportbeoefening, uitgaan, het verenigingsleven enzovoort. Ook de wetenschapsbeoefening, toch een kernelement van elke universiteit, kwam er wat bekaaid vanaf.

In de loop van de jaren tachtig begon het blad zich in toenemende mate op te stellen als een spiegel van het studentenleven in Groningen en werd er steeds meer aandacht

130 Xuefei Cao als buitenlandse studente in Groningen. Archief Universiteitskrant. Voor het themanummer 'Vreemd volk' over buitenlandse studenten sprak de UK onder andere met deze Chinese studente uit Sjanghai.

besteed aan de alledaagse leefwereld van de student. Een lezersenquête uit 1982 had de redactie de ogen geopend voor de wensen van de studenten op dit punt, terwijl iedereen uit de dalende opkomst bij de verkiezingen voor de universiteitsraad kon afleiden dat de interesse van de studenten en het personeel voor de universitaire politiek afnam. Hoewel de universitaire politiek zeker niet verwaarloosd werd, kreeg de UK soms meer het karakter van een dorpspomp, waar dorpsgenoten elkaar ontmoeten, de laatste nieuwtjes uitwisselen, over elkaar roddelen en af en toe ook flink ruzie met elkaar maken (de UK zelf gaf de voorkeur aan de uitdrukking 'dorpskrant op NRC-niveau'). Omdat de krant tot 1996 naar ieders huisadres werd gestuurd (daarna werd de krant in bakken gelegd in universitaire gebouwen), kon de redactie er vrij zeker van zijn dat als er echt nieuws was te melden, dit ook bij iedereen aankwam.

Ruzies en schandaaltjes waren er genoeg. Toen duidelijk was wat er in een Vindicat-huis met de eerstejaarsstudent Reinout Pfeiffer was gebeurd, dook de UK er boven op. Bij Vindicat stuitte de journalisten op een muur van stilzwijgen, maar de ouders van de overleden student bleken merkwaardig genoeg wel bereid tot een interview, waarin ze uitlegden de vereniging niets te verwijten.⁹³ De cultuurverschillen tussen Nederlandse en buitenlandse studenten werden uitvoerig besproken in het themanummer 'Vreemd volk' en het onbehoorlijke personeelsbeleid van bepaalde bestuurders van de SSH, zoals Pim Fortuyn, werd in 1979 en 1980 breed uitgemeten.⁹⁴ Kritische stukken over het abominabele Engels van docenten bij de Faculteit Economie en Bedrijfskunde of de schimmige wijze waarop Groningen aan zijn Saoedische studenten geneeskunde was gekomen werden afgewisseld met artikelen over de schrijnende kamernood in de stad of de beschamende tentenkampen die de universiteit op het ACLO-terrein moest inrichten om de toegestroomde buitenlandse studenten op te vangen.

Al die jaren liet het college van bestuur, dat het grootste deel van de financiën leverde (advertenties en enkele abonnementen vulden dat aan), de UK met rust. Terwijl in andere steden na de eeuwwisseling de onafhankelijke studentenbladen op last van de bestuurscolleges omgebouwd werden tot voorlichtingsbladen, waarin elke kritische noot ontbrak, bleef de UK onder leiding van hoofdredacteurs Guus Termeer (in functie van 1990 tot 2004) en Greta Riemersma (2004 tot 2007) een onafhankelijk nieuwsorgaan. Zeker onder collegevoorzitter Kuipers droeg het college uit een vrije pers essentieel te vinden voor een gezond universitair klimaat. Kuipers bezorgde hoofdredacteur Riemersma zelfs een universitaire onderscheiding, de Academiepenning. Onder Poppema werd dit anders. Er werd om te beginnen flink bezuinigd op de krant, zodat de redactie wel gedwongen was helemaal over te gaan op een digitale uitgave. Weliswaar had de UK sinds 1997 een eigen website, maar de overgang naar online publicatie werd afgedwongen door het college van bestuur. Op 10 januari 2013 verscheen het laatste papieren nummer. Het zag er voor de krant slecht uit, want in één klap vielen alle advertentie-inkomsten weg en de krant moest vanaf dat moment concurreren met andere nieuwssites (nu.nl, de digitale versies van de landelijke en plaatselijke bladen). De betrouwbaarheid en de kwaliteit van de UK werden in twijfel getrokken en de krant dreigde het karakter van een ontmoetingsplek voor alle academieburgers te verliezen. Bovendien probeerde het college van bestuur soms actief berichtgeving te verhinderen over zaken die naar zijn mening maar beter niet in de openbaarheid konden komen.⁹⁵ Toen het spannend werd rondom Yantai drong het college er bij de redactie op aan negatieve, dat wil zeggen kritische berichtgeving achterwege te laten. Dit onder andere met het argument dat de Chinese partners konden meelesen (de UK verscheen sinds enkele jaren ook in het Engels). Dit was een cruciaal moment, omdat hier het bedrijfsbelang leek te prevaleren boven het academisch belang van een vrije en kritische pers. De hoofdredacteur, Rob Siebelink, boog niet en bleef onafhankelijk schrijven over de jongste verwickelingen rond het dossier-Yantai.⁹⁶

De nieuwe bestuursvoorzitter, Jouke de Vries, heeft op dit punt duidelijk afstand genomen van het standpunt van zijn voorganger. In het voorwoord dat De Vries schreef in een recent boek over de geschiedenis van de UKrant (zoals het blad sinds 2018 officieel heet) erkent hij het goed recht van het blad om niet 'his master's voice' te zijn. Hij realiseert zich dat dat niet vanzelfsprekend is:

Die onafhankelijk positie en opstelling van UKrant is door de wereld buiten Groningen niet altijd begrepen. Er wordt dan gefluisterd: 'Hoe kan een universiteit het ooit toelaten dat een eigen nieuwsorgaan haar beleid kritiseert en daarmee tegenwerkt?' Toch is het juist dat wat de RUG tot RUG maakt. Een democratie floreert bij een vrije pers, maar ook een open gemeenschap als de universiteit.

Een organisatie als de RUG, die continu wil groeien en zichzelf regenereren, is schatplichtig aan een onafhankelijk journalistiek orgaan dat kritische geluiden en tegenstemmen laat horen, ook als deze in eerste instantie niet bij iedereen welkom zijn.⁹⁷

Hij maakte er wel een voorbehoud bij. Om aanspraak te kunnen maken op die onafhankelijkheid moet de krant de regels voor professionele journalistiek in acht nemen, zoals openheid, eerlijkheid en zorgvuldigheid. Maar, gaf hij volmondig toe: 'In dat opzicht heeft de Universiteitskrant zichzelf ruimschoots bewezen.'

EEN ONUITROEIBARE AANDRIFT TOT WETEN

Het is een geruststellende gedachte dat de voorzitter van het college van bestuur de onafhankelijkheid van het eigen universiteitsblad waardeert en respecteert. Hij erkent daarmee het goed recht van een kritische houding, zelfs als die zich keert tegen het eigen instellingsbeleid. Een kritische houding is ontegenzeggelijk een van de wezenskenmerken van een academische houding. In een universiteit die ook een academische instelling wil zijn, kan het 'bedrijfsbelang' nooit prevaleren boven het belang van een kritische houding, want het koesteren daarvan is een bedrijfsbelang. Maar hoe staat het met het academische gehalte van de Groningse universiteit op andere punten, zoals de verwevenheid van onderwijs en onderzoek, de academische vrijheid, de tijd die beschikbaar is voor reflectie, diversiteit van gezichtspunten, de zin voor historie en dergelijke?⁹⁸

Op al deze punten zijn de ervaringen van de laatste decennia niet altijd hoopgevend geweest. Het onderwijs dat in de bachelorfase gegeven wordt, is amper nog academisch te noemen en het is de vraag of de eenjarige masters voldoende zijn om dat niveau alsnog te bereiken. De nadruk op het zo snel mogelijk doorlopen van de studie werpt een hindernis op voor reflectie en bezinning op bereikte resultaten. Natuurlijk treffen docenten onder hun studenten nog altijd nieuwsgierige, gedreven en hoogst intelligente academici in de dop aan, die er blijk van geven werkelijk over de stof nagedacht te hebben; maar het gaat niet om de toppers, het gaat om het gemiddelde niveau, en daar over zullen weinig docenten, als ze eerlijk zijn, werkelijk tevreden zijn. Onderzoek is eveneens een onderwerp waarover maar weinig docenten werkelijk enthousiast kunnen worden. Voor zover ze eraan toekomen, want naast de last van het onderwijs en de administratieve of bestuurlijke verplichtingen is er nog het circus van onderzoeksaanvragen, waarin de aandacht voor de euforie van de weinige winnaars het stille chagrijn van de vele verliezers onzichtbaar maakt. Zolang bestuurders nog inzetten op kwantitatief gedefinieerde excellentie als de norm en zij de scoredrift van succesvolle onderzoekers eerder aanmoedigen dan afremmen, zal er weinig ruimte zijn voor de erkenning van de ontwrichtende werking van dit systeem. Maar wie zoals de huidige voorzitter van NWO, de internist en hoogleraar Marcel Levi, wetenschap vergelijkt met topsport, waarin winnen alles is en over verliezers niet meer gesproken wordt, verwacht een bijzaak – de eerste willen zijn of de beste – met de hoofdzaak, namelijk het verlangen om te weten te komen hoe de natuur, de mens, het verleden en de samenleving in elkaar zitten, hoe iets werkt. Een academicus heeft die intrinsieke aandrift om dat te willen weten, een topsporter wil alleen maar als eerste over de streep komen. De nadruk op competitie en de wil om te winnen staan haaks op het hele idee dat kennis vermeerdere neerkomt op kennis delen, werkt strategisch gedrag om toch vooral te kunnen scoren in de hand en verleidt mensen tot manipulatie van het proces dat tot erkenning en waardering van het onderzoek moet leiden.⁹⁹ Ten slotte vergt een academisch werkklimaat dat de docent of de onderzoeker het idee moet hebben enige zeggenschap te hebben over de inrichting van het onderwijs, van het onderzoek of van de instelling waarin hij of zij werkt. Maar de deprofessionalisering van de docent door het docentonafhankelijker maken van het onderwijs, de grootschalige programmering van het onderzoek en de topdown bestuurscultuur in de universiteit werken dat gevoel van zelfbestem-

ming tegen en doen daardoor afbreuk aan het academisch klimaat in een universiteit. De Groningse universiteit is niet vrij gebleven van deze tendenties, zoals de in het voorgaande geschetste ontwikkeling van de zakelijke universiteit meermalen aan de orde is gekomen. Met de beste intenties – daarover geen misverstand – hebben politici, bestuurders en coöperatieve personeelsleden het academisch gehalte van de hedendaagse universiteit steeds meer onder druk gezet, zodat uiteindelijk de academische geest alleen nog overleeft in de marges van het universitaire bedrijf. Wat een universiteit tot universiteit maakt en haar bestaan legitimeert, lijkt soms te zijn gereduceerd tot franje.

En toch is het niet goed om de universiteit op te geven, haar de rug toe te keren of door iets heel nieuws te vervangen.¹⁰⁰ De universiteit heeft in het verleden telkens weer getoond over behoorlijk veel veerkracht te bezitten. Zeker de Groningse universiteit is door diepe dalen gegaan en heeft toch steeds weer de weg naar boven weten te vinden. Kennelijk schuilt er in het samen leven en samen werken van docenten en studenten een kracht die politici en bestuurders niet kapot kunnen krijgen. De universiteit trekt steeds opnieuw mensen met een academische aandrift aan en die mensen zorgen ervoor dat de universiteit, of althans de idee van een universiteit, blijft bestaan. Docenten worden nog steeds enthousiast als een student een werkstuk inlevert dat hem of haar verstedd doet staan, als een collega een nieuwe interpretatie van een stuk van de werkelijkheid meedeelt, of als een filmpje van een nieuw te bouwen laboratorium op het internet verschijnt. De universiteit is een fijnmazig web van intellectuele betrekkingen en op onverwachte plekken bloeit plotseling toch weer iets op wat de geest in verrukking brengt.

Zolang een universiteit zowel moet opleiden als aan wetenschap moet doen, zal zij haar hybride, tweeslachtige karakter behouden, die de springbron van haar creativiteit is. Bovendien, ook al staat het academisch gehalte van het universitaire werk voortdurend onder druk, de waarden die aan een academische gemeenschap ten grondslag liggen worden door niemand ontkend, gebagatelliseerd of irrelevant verklaard. Zelfs in de staat waarin de universiteit zich heden ten dage bevindt, is zij nog herkenbaar als die ene, unieke cultuurvorm die een voorbeeld voor de hele maatschappij kan zijn, waar normen en waarden gelden die, ook al worden ze in de praktijk niet altijd gerespecteerd, in theorie wel degelijk worden beleden en die een voorbeeld kunnen zijn voor de hele samenleving. Een cultuurvorm die juist door zijn functionele afzondering van de maatschappij diezelfde maatschappij beter kan dienen dan door slaafs aan haar verlangens toe te geven. Het heeft dus wel degelijk zin te blijven strijden voor academische vrijheid, voor de verwevenheid van onderwijs en onderzoek, voor de vormende waarde van wetenschap, voor het goed recht van tegenspraak op elk niveau en voor de zelfbestemming van het denkende individu. Als de universiteit niet zou bestaan, zouden we haar onmiddellijk moeten uitvinden. En nu ze bestaat, gelukkig, moeten we haar vooral koesteren.

20 LESSEN VAN CORONA

En toen kwam corona. Eind december 2019 dook een nieuw raadselachtig virus op in de Chinese stad Wuhan, de volgende maand trok het vaak dodelijke virus zijn verwoestende spoor door Noord-Italië en aan het eind van de volgende maand werd het eerste geval van COVID-19 in Nederland gemeld. In Groningen heerste nog lang het gevoel dat het probleem aan het Noorden voorbij zou trekken, maar begin maart werd het toch serieus. Vanuit het UMCG kwam het bericht dat de staf niet meer deel mocht nemen aan bijeenkomsten waar ook collega's uit andere delen van het land aanwezig zouden kunnen zijn, en het college van bestuur verordonneerde op 5 maart dat in de universiteit het geven van handen ter begroeting vervangen moest worden door een begroeting zonder lijfelijk contact. Wel vergat collegevoorzitter Jouke de Vries zijn eigen oproep door een hoogleraar die diezelfde dag in het Academiegebouw zijn afscheidsrede hield tijdens de receptie een stevige handdruk te geven. De dag daarop, op vrijdag 6 maart, kon rector magnificus Cisca Wijmenga nog in een volle aula aan Kamervoorzitter Kahdija Arib de Aletta Jacobsprijs uitreiken, voor haar niet aflatende strijd voor emancipatie, vrijheid en democratische waarden. Tevens kon de rector bij deze gelegenheid de instelling bekendmaken van vijftien nieuwe Aletta Jacobsleerstoelen, een initiatief bedoeld om het percentage vrouwelijke hoogleraren in Groningen omhoog te krikken.

Een week later was de universiteit gesloten. Vanaf vrijdag 12 maart waren alle fysieke colleges afgelast; ze zouden online voortgezet moeten worden. Het Academiegebouw, de bibliotheek, de laboratoria en de sportvelden, alles ging op slot. En dat zou duren tot het eind van het academisch jaar. Zeker in het begin was iedereen uiterst voorzichtig. Boeken die bij de Universiteitsbibliotheek werden teruggebracht (via een book box aan de buitenmuur), bleven vijf dagen liggen voordat iemand van de UB ze aanraakte. Weliswaar konden medewerkers onder strikte voorwaarden soms even naar hun instituut of kantoor, maar thuiswerken en online vergaderen werd en bleef de norm. Na de zomervakantie kon het fysiek onderwijs wel weer voor een deel op gang komen, maar de introductie in september moest nog grotendeels online plaatsvinden. En toen in het najaar de besmettingen weer opliepen en de ziekenhuizen volstroonden, ging de universiteit in december weer geheel op digitaal onderwijs over. Ook nu weer tot het eind van het academisch jaar.

Als de corona-epidemie een beschavingstest zou zijn, zouden de Nederlandse universiteiten met glans geslaagd zijn. Terwijl in andere sectoren van de maatschappij mensen de maatregelen ter bestrijding van het virus nog wel eens aan hun laars laptten, volgden de universiteiten heel nauwkeurig de instructies van de overheid op. Het

131 Een leeg Academieplein voor de Universiteitsbibliotheek. Archief Universiteitskrant. Na de uitbraak van corona in Nederland in maart 2020 sloot de universiteit en dus ook de Universiteitsbibliotheek haar poorten.

was saai, om alles vanuit huis te doen, en iedereen had al gauw door dat het online onderwijs, ook al bezongen computerdeskundigen de voordelen ervan, niet opleverde wat bij normaal onderwijs mogelijk zou zijn; congressen, oraties en promoties werden node gemist. Triest was het vooral voor wie in coronatijd met pensioen ging. Anders een aardig feest, een gezellige bijeenkomst of een indrukwekkend congres, nu niets, hooguit een bloemetje van de afdeling en een email aan iedereen. Maar de docenten en het overig personeel hielden zich aan de regels, ze moesten wel.

Heel anders dan sommige studenten, die zich nergens wat van aantrokken. In de UKrant van 23 september 2020 vertelde een student-redacteur en Vindicat-lid, Fay van Odijk, haar verhaal. Een half jaar had ze zich bij haar ouders in Rotterdam heel voorzichtig gedragen om haar ouders en grootouders niet te besmetten, maar toen ze na de zomer weer naar Groningen kwam, liet ze de teugels vieren. Ze wilde weer enigszins normaal kunnen leven en vroeg zich af waarom jongeren hun hele leven moesten omgooien voor een virus dat hen nauwelijks trof, zeker als veel ouderen, voor wie al die maatregelen bedoeld waren, zich bij Albert Heijn nergens aan hielden en kroegen bezochten zonder zich te laten registreren. Dus ging zij weer als vanouds naar feestjes, ook al waren die verboden. Zoals naar een feest met zestig medestudenten, onder wie ook huisgenoten, in een studentenhuis bij de Westerhaven:

Het is heerlijk om iedereen weer te zien en heel even te doen alsof er niets aan de hand is. En dan wordt er aangebeld. Blijkbaar waren we wat al te enthousiast, want rond een uur of twee 's nachts staat de politie voor de deur. We zijn op dat moment nog boven in de GK [Gemeen-

schappelijke Kamer]. ‘Iedereen naar beneden’, roept een jongen. Mensen staan op, maar ze gaan niet naar de voordeur. In plaats daarvan proberen ze weg te komen via de tuin. Ze klimmen over schuttingen, terwijl ik me achter een pingpongtafel buiten verstop. Ondertussen praat een van de jongens die in het huis woont met de politie. Dan loopt een agent met zijn zaklamp de tuin in: we zijn er gloeiend bij. Opeens sta ik naast mijn huisgenoot in de rij voor de voordeur, waar de politie de namen en de BSN-nummers noteert. We kijken elkaar aan en duiken een slaapkamer met hoogslaper in. Het volgende moment vinden we onszelf terug in het bovenste bed met drie anderen en blijven doodstil liggen. Ondertussen knijpen we in elkaars hand, want niemand wil die torenhoge boete en al helemaal geen strafblad. De politie neemt de stereo in beslag en verzamelt persoonsgegevens. Het duurt zeker een half uur voor we weer tevoorschijn durven komen. Later, op straat, kom ik in groepjes de meesten weer tegen, sommigen met moddervlekken en gaten in de broeken. Is dit echt de enige manier voor studenten om weer een beetje een studentenleven te kunnen hebben?’¹

Fay kon op dat moment nog niet weten dat een halfjaar later de maatregelen nog strenger zouden worden en dat er wekenlang een avondklok zou gelden. Maar ook toen maakten studenten er een sport van om die te omzeilen of door snel van het ene huis naar het andere te rennen de controlerende politie te ontlopen.

De epidemie lijkt in Nederland op zijn retour te zijn – de meerderheid van de bevolking is inmiddels volledig gevaccineerd – en vanaf 1 september 2021 was ‘normaal’ onderwijs, zonder handhaving van de anderhalvemeter maatregel, weer mogelijk. Het is misschien nog te vroeg om te kunnen overzien wat de blijvende betekenis van deze periode in de universiteitsgeschiedenis is. Maar één conclusie kan al wel getrokken worden: volledig online onderwijs is geen vervanging van het normale klassikale, fysieke onderwijs. Aan het begin van de corona-epidemie zongen computerexperts nog de lof over de snelle overgang die de docenten en studenten hadden weten te maken naar online onderwijs. Een overgang waar zij, die deskundigen, nog minstens een decennium voor hadden uitgetrokken, kwam nu binnen een halfjaar tot stand. Zo kon het onderwijsprogramma in de lucht gehouden worden, wat een prestatie van formaat mag worden genoemd. De colleges konden doorgaan en de studenten konden hun studiepunten bijeen blijven sprokkelen. Ze studeerden zelfs beter dan voorheen – er was toch niets anders te doen – en haalden meer studiepunten dan onder normale omstandigheden. Maar de studenten vonden er gewoon niks aan. Mentoren en decanen kregen – per computerscherm – studenten voor zich die het isolement helemaal zat waren en er geestelijk door in de problemen waren gekomen. Die studenten kwamen – net als middelbare scholieren overigens die anders over ophokuren en verplichte lessen klaagden – tot de ontdekking dat het oude onderwijs op lokatie ook veel gezelligheid bracht; dat sociale contacten eigenlijk onmisbaar zijn om het onderwijs volledig te laten renderen. Onderwijs, zo verklaarde op 9 augustus 2021 nog een woordvoerder van de VSNU aan *Trouw*, ‘is niet alleen maar dingen in je hoofd stoppen. Je hebt er andere mensen bij nodig, je moet elkaar zien. Je moet de wereld ontdekken en dat schiet niet op met je laptop op je zolderkamer.’² Anders gezegd: onderwijs is zo veel meer dan allen maar instructie; voor instructie is een computerles misschien afdoende, maar onderwijs omvat ook een belangrijk sociale component en die die levert de computer niet, zelfs niet tijdens de meest geavanceerde zoom-meeting. Onderwijs, om vormend te zijn, moet stoelen op de ontmoeting tussen mensen en die verloopt niet via het computerscherm. Zeker

academisch onderwijs is meer dan instructie. Natuurlijk is instructie nodig; het gaat er ook om een vak te leren, een zekere ambachtelijkheid in het onderzoeken en presenteren te verkrijgen. Maar het gaat ook om de vorming van een mening, het leren argumenteren en discussiëren, het kweken van begrip voor een ander standpunt en het opdoen van inspiratie. Dat gaat niet via het scherm, daarvoor is de persoonlijke interactie nodig. Sinds de jaren zeventig is veel geld en tijd gestoken in de verbetering van de instructievormen, zowel door de introductie van allerlei technische hulpmiddelen als door het ontleden van het leerproces, maar achteraf mag men concluderen dat dit alles niet de kern van het academisch onderwijs raakte – sterker, dat daardoor het academisch karakter van het universitaire onderwijs eerder op de achtergrond is geraakt dan versterkt.³

Iets soortgelijks geldt voor het academisch leven meer in het algemeen. De technische kanten van het universitaire werken kunnen voor een belangrijk deel via de computer gebeuren: het raadplegen van literatuur, het vergaderen, het schrijven van teksten en notities, het presenteren van nieuwe bevindingen enzovoort. De studenten viel het zwaar dat het uitgaansleven aan banden was gelegd en dat activiteiten van studentenverenigingen online moesten plaatsvinden. Maar de docenten misten ook het zogenaamde randgebeuren, de informele ontmoetingen, de onverwachte gesprekken, de veelbetekenende gebaren en de niets te raden overlatende lichaamstaal. Daarvoor waren de verenigingsfeesten, het uitgaansleven, de fysieke colleges, de recepties en de informele bijeenkomsten. Als dat alles verdwijnt, is het universitaire leven doods en saai. De motor draait, de vlaggen wapperen nog voor het Academiegebouw, maar de geest is geweken. Het is in feite de herinnering aan de universiteit zoals die was vóór corona die de docenten, overige personeelsleden en studenten op de been hield. Misschien dat de corona-episode leidt tot een herwaardering van het persoonlijke karakter van onderwijs en onderzoek dat in recente jaren van verzakelijking en digitalisering steeds meer in het gedrang is gekomen.

NOTEN

NOTEN BIJ 1 GEFNUIKTE VERNIEUWING (1945-1950)

- 1 Zoals geciteerd in Klaas van Berkel, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1959* (Amsterdam 2005) 413. [= GrA, Archief Curatoren, inv.nr. 228 (nr. 1945/90), 384]
- 2 Voor het verslag: *Jaarboek RUG 1945*, 21-27. Zie ook het verslag in het *Groninger Dagblad*, 25 juni 1945 (ge raadpleegd via delpher.nl).
- 3 Vgl. ook het voorafgaande vers: 'Al ware het dat ik de talen der mensen en der Engelen sprak, en de liefde niet had, zoo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden'. Vgl. Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen*, I (Hilversum 2014) 9 (waar de tekst niet geheel correct is weergegeven).
- 4 *Jaarboek RUG 1945*, 23 (als alle citaten in deze alinea).
- 5 *Jaarboek RUG 1945*, 23.
- 6 *Jaarboek RUG 1945*, 24.
- 7 *Jaarboek RUG 1945*, 25.
- 8 *Jaarboek RUG 1945*, 26.
- 9 *Jaarboek RUG 1945*, 9. Zie ook Van Berkel, *Universiteit van het Noorden*, II (Hilversum 2017), 710. Daar is niet vermeld dat Hoek mede zo hard was aangepakt omdat hij de studentenleider van de Nederlandse Unie was geweest.
- 10 *Jaarboek RUG 1945*, 10.
- 11 *Jaarboek RUG 1945*, 10.
- 12 *Jaarboek RUG 1945*, 19.
- 13 Zie het *Groninger Dagblad*, 25 juni 1945 voor de details.
- 14 Deze paragraaf is hoofdzakelijk gebaseerd op Van Berkel, *Academische illusies*, 411-469.
- 15 Over hem zie: D., 'Dr. J.J. Brutel de la Rivière 60 jaar arts', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 116 (1972) nr. 14, p. 584-586. Brutel de la Rivière vond zelfs dat artsen geen medische hulp mochten verlenen aan Nederlanders die door de Duitsers waren opgepakt om antitankgrachten en andere verdedigingswerken te graven; hij had er echter geen bezwaar tegen als dat werd gedaan door gevangengenomen medische studenten die nog voor hun doctoraal zaten.
- 16 In augustus 1945 liet de Groningse senaat een tegenverklaring uitgaan waarin werd uiteengezet dat er in de verklaring van Kruls feiten verkeerd waren voorgesteld. Bij de bespreking van de tegenverklaring had de bioloog W.H. Arisz zich tot toekende van degenen die bij Kruls en de strenge zuiveraars een gemis aan begrip bespeurden voor de positie van de hoogleraren, die zich als ambtenaar precies hadden gehouden aan de *Aanwijzingen*, die de regering in 1937 had opgesteld voor het geval het land door een vreemde mogendheid bezet zou worden. Van Berkel, *Academische illusies*, 458. Om die reden pleitte Arisz ook voor het opheffen van de staking van de medische hoogleraren.
- 17 W.R.H. Koops, 'Van noord ruimend naar oost 1945-1954', in: W.A. Hofman e.a., *Vlammomenten. Vijftig jaren uit anderhalve eeuw Vindicat atque Polit 1815-1965* (Groningen 1965) 54-72, aldaar 56-57.
- 18 De Boer, die tijdens de oorlog antisemitische uitlatingen zou hebben gedaan (wat hij zelf in alle toonaarden ontkende) en in de affaire van het rabiaat antisemitische proefschrift van H.Th. van Heuveln vóór toekenning van de titel had gestemd, samen met de twee nationaalsocialistische hoogleraren, Kapteyn en De Burler, en hun Duitse collega E. Zurhelle (zie over deze affaire: Van Berkel, *Academische illusies*, 277-281), had ondertussen beroep aangetekend tegen zijn schorsing en de minister zette toen niet door. Op 29 maart 1946 maakte de minister de schorsing ongedaan en liet hij De Boer met een berisping weggelaten (ook weer

aangevochten door De Boer). Een maand later ging de diep beledigde hoogleraar met emeritaat. Van Berkel, *Academische illusies*, 469.

19 Van Berkel, *Academische illusies*, 442-443.

20 Een overzicht van de verwoestingen (met vele foto's) in: W.K.J.J. van Ommen Kloeke, *De bevrijding van Groningen* (Assen 1945), in het bijzonder het kaartje achterin. Onmiddellijk na de oorlogshandelingen waren op initiatief van de provinciaal inspecteur van de kunstbescherming de nog overeind staande muren van enkele gebouwen gestut, maar op last van het hoofd van de Dienst Gemeentewerken werden ze alsnog neergehaald, zogenaamd wegens gevaar voor het publiek, maar ook om ruimte te maken voor grootse nieuwbouw.

21 Het navolgende steunt in belangrijke mate op: Cor Wagenaar, *Tussen grandezza en schavot. De ontwerpen van Granpré Molière voor de wederopbouw van Groningen* (Groningen 1991). Zie ook: Peter Groote, 'Politiek en bestuur in spannende jaren', in: Maarten Duijvendak en Bart de Vries, red., *Stad van het Noorden. Groningen in de twintigste eeuw* (Assen 2003) 213-262, in het bijzonder 236-250.

22 Zie de foto van de maquette in: Groote, 'Politiek en bestuur', 244.

23 Voor Mutua Fides moest Vegter kiezen voor een gebouw in de breedte, omdat daardoor achter de sociëteit ruimte overbleef voor het cultuurcentrum, dat toen nog aan de Grote Markt was geprojecteerd.

24 Rapport van de Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs (Den Haag 1949), xxi. Om geen argwaan te wekken betraden de leden van de gespreksgroep de pastorie via de Martinuskerk. Zie de rede van Van der Pot in: *Jaarboek RUG 1955*, 58

25 De auteurs waren allen hoogleraar, met uitzondering van Dirken, die in 1945 de rang had van conservator en privaatchoort docent fysiologie der ademhaling was. Per 1 juli 1947 zou hij buitengewoon hoogleraar en per 20 november 1948 gewoon hoogleraar fysiologie worden (zie ook noot 62). Dirken vertolkte echter in de groep het standpunt van zijn leermeester Buytendijk (die op het laatst van de oorlog in Utrecht ondergedoken zat). Op afstand deed ook mee de voormalige hoogleraar geodesie in Delft Willem Schermerhorn, voorzitter van de vernieuwingsbeweging Eenheid door Democratie en medeoprichter van de Nederlandse Volksbeweging. Rapport van de Staatscommissie, xxiii.

26 J.H. Brouwer e.a., *De Vernieuwing der Universiteit* (Groningen-Batavia 1945) 12.

27 Brouwer e.a., *Vernieuwing*, 8.

28 Brouwer e.a., *Vernieuwing*, 12.

29 Brouwer e.a., *Vernieuwing*, 31.

30 *Vernieuwing der Universiteit, – maar hoe? Bijdrage tot de discussie over de hervorming van het Hoger Onderwijs, geschreven onder auspiciën der redactie van 'De Vrije Katheder'* (Amsterdam 1945). Informatie over de auteurs in: Leo Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten'. *De geschiedenis van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers 1946-1980* (Delft 1994) 200, 391, noot 69. De gespreksgroep kwam bij elkaar in de voormalige machinekamer van het Natuurkundig Laboratorium in Groningen, dat niet al te lang voor de oorlog in gebruik was genomen door de Natuurphilosophische Faculteitsvereniging. Groenewold had in Groningen natuurkunde gestudeerd en was daarna huistheoreticus geworden van het Kamerlingh Onnes Laboratorium in Leiden. Op het laatst van de oorlog was hij weer naar Groningen teruggekeerd.

31 Over de formatie: J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees: 24 juni 1945-3 juli 1946* (Assen 1977) 61-79; Herman Langeveld, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam 2014) 208-209. [NA, Archief Schermerhorn, inv.nr. 11, van der Leeuw aan Schermerhorn, 13 en 14 juni 1945]

32 Later noemde Schermerhorn in een interview, kort voor zijn dood in 1977, Van der Leeuw 'waarschijnlijk de grootste figuur [...] die wij in het kabinet hadden: wetenschappelijk en met een enorme visie'. Geciteerd in: Langeveld, *De man die in de put sprong*, 577, noot 31.

33 Onder geloof verstond Van der Leeuw meer dan uitsluitend het geloof in God: 'De mensen die eenig normbesef hebben, die eenig gevoel bezitten voor den samenhang des levens, die een politiek ideaal voorstaan, de kunst als verdieping van het leven opvatten, die zedelijke normen aanvaarden, die in God gelooven, die weten, dat zij niet los in de wereld staan, maar als leden van het Lichaam van Christus en dat zij zijn soldaten behooren te zijn, – allen, die weten of zelfs maar vermoeden, dat het menselijk leven uitgaat boven dat van het dier, – zullen hun uiterst krachten moeten inspannen om de massa, die dit besef elken dag meer verliest, op te voeden.' G. van der Leeuw, *Balans van Nederland* (Amsterdam 1945) 112.

34 Van der Leeuw, *Balans*, 134-146, in het bijzonder 143. Over Van der Leeuws levensbeschouwelijke opvattingen in deze tijd: Willem Hofstee, *Goden en mensen. De godsdienstwetenschap van Gerardus van der Leeuw* (Kampen 1997) 98-100.

35 G. van der Leeuw, 'Inleiding', in: Rapport van de Staatscommissie, xvii-xxiii, aldaar xvii. Deze rede werd ook

apart uitgegeven. Van de 92 leden van de commissie waren er 59 hoogleraar, maar lid waren ook de secretaris van de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, een inspecteur van het middelbaar onderwijs, de voorzitter van TNO, een geneeskundig hoofdinspecteur, een scheikundige bij Philips, de voorzitter van het Nederlands Verbond van Werkgevers en nog enkele andere vertegenwoordigers van 'de samenleving'.

36 *Rapport van de Staatscommissie*, xvii.

37 *Rapport van de Staatscommissie*, xviii.

38 In de commissie zaten ook drie van zijn medevernieuwers uit Groningen, Brouwer (althans tot juni 1947), Van der Corput (inmiddels vertrokken naar Amsterdam) en Van der Pot. Verder maakte nog Buyten-dijk (inmiddels hoogleraar in Utrecht en Nijmegen) deel uit van de commissie.

39 In Groningen werd op 16 en 17 mei, dus kort na de installatie van de commissie tot reorganisatie van het hoger onderwijs, door gezamenlijke faculteitsverenigingen een conferentie gehouden over de herziening van het academisch onderwijs. Sprekers waren onder anderen de historicus J.F. Niermeyer (tot voor kort lector middeleeuwse geschiedenis in Groningen, inmiddels hoogleraar in Amsterdam) en H.J. Reinink. *Jaarboek RUG 1946*, 40.

40 *Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV* (Groningen 1964) 87.

41 In 1949 werd ook nog de psychiater J. Pesman bereid gevonden zich te ontfemen over studenten met psychische problemen. *Jaarboek RUG 1950*, 22. Voor meer levensbeschouwelijke problemen stonden de moderator van Albertus Magnus, pater F.A.W.J. Vroom S.J., en (sinds 1947) de studentenpredikant M.A. Krop klaar.

42 Over deze doodgeboren initiatieven: *Jaarboek RUG 1948*, 36-37.

43 *Jaarboek RUG 1948*, 82. Zie ook: I.E. de Wilde, "'Halfopgevoede specialisten". De strijd om de algemene vorming', in: K. van Berkel en F.R.H. Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw. Opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999* (Groningen 1999) 253-294.

44 Van Berkel, *Academische illusies*, 524; *Jaarboek RUG 1946*, 41.

45 Van Berkel, *Academische illusies*, 528.

46 Zie: Christaan Reint Koning, 'Eerbied voor het eigene'. Gerardus van der Leeuw en de betrekkingen tussen Nederland en de Unie van Zuid-Afrika, 1945-1951 (Masterscriptie, Rijksuniversiteit Groningen 2020).

47 Deze paragraaf is hoofdzakelijk gebaseerd op: Albert E. Kersten, *Een organisatie van en voor onderzoekers. De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.) 1947-1988* (Assen 1996) 5-52.

48 Zie hiervoor, behalve het in de vorige noot genoemde boek van Kersten, ook: J. van Dongen en Friso Hoeneveld, 'Out of a Clear Blue Sky? FOM, the Bomb, and the Boost in Dutch Physics Funding after World War II', *Centaurus* 55 (2013) 264-293.

49 In deze fase ging het niet uitsluitend om fundamenteel of zuiver wetenschappelijk onderzoek; ook het toegepaste onderzoek stond op de agenda, plus het onderzoek dat in de bedrijfslaboratoria werd gedaan. Nederland had voor de noodzakelijke industrialisatie snel meer researchers nodig dan de universiteiten en hogescholen op dat moment afleverden.

50 Tot de eerste ontvangers van een ruime ZWO-subsidie behoorde de Groningse hoogleraar geologie Ph.H. Kuenen, die een stichting in het leven had geroepen voor geologisch onderzoek van de zee, een voor Nederland vrijwel nieuw terrein. *Jaarboek RUG 1948*, 22.

51 Voor de bezwaren van de KNAW zie: Klaas van Berkel, *De stem van de wetenschap. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, deel 2: 1914-2008* (Amsterdam 2011) 222-234.

52 Het Mathematisch Centrum en FOM slokten inderdaad later een groot deel van de ZWO-gelden op; Zernikes Centraal Instituut voor Fundamenteel Biologisch en Medisch Onderzoek was daarentegen niet van de grond gekomen en deed niet meer mee. In 1948 verklaarde aftredend rector magnificus Arisz ook openlijk dat ZWO ook een gevaar kon zijn: 'Men moet zich niet ontveinzen, dat ook hier het gevaar dreigt, dat uitbreidingen, die van de Universiteit behoorden uit te gaan, verkregen worden uit subsidiëring door de nieuwe organisatie.' *Jaarboek RUG 1948*, 23.

53 *Jaarboek RUG 1948*, 23. Het streven naar toepassingen was zowel bij het Mathematisch Centrum als bij FOM nadrukkelijk aanwezig. Het is geen toeval dat in het *Jaarboek RUG 1948* (verschenen eind 1948) voor het eerst een opsomming staat van de wetenschappelijke publicaties van de hoogleraren en andere docenten van de Groningse universiteit. Zo wilde de Academische Commissie voor Publicaties (onder leiding van Van der Leeuw) het wetenschappelijk profiel van de Groningse universiteit sterker aanzetten. Later volgden ook regelmatig overzichten van de onderzoeksthema's van de verschillende afdelingen en faculteiten.

54 Kersten, *Een organisatie van en voor onderzoekers*, 35.

55 Kersten, *Een organisatie van en voor onderzoekers*, 37-38.

- 56 Zurhelle, een introverte en wat eenzame man, koesterde geen sympathie voor het nationaalsocialisme, wist dat er illegaal werk in zijn kliniek gebeurde en liet dat maar zo. Maar begin april 1945 werd hij alsnog bij de Wehrmacht ingelijfd. Hij was verplicht, als hij van huis naar de kliniek ging, het uniform van een Duitse officier te dragen. Maar als hij, heel vroeg, op de kliniek aangekomen was, kleepte hij zich schielijk om en keerde pas 's avonds laat, weer in uniform, stilletjes naar huis terug. Na de nederlaag trok hij met Duitse troepen de oostgrens over en is nimmer in Groningen teruggekeerd. J.P. Nater en P. Verhoef, 'De eerste verwetenschappelijking. 1931-1945: Emil Friedrich Zurhelle (1889-1965)', in: M.F. Jonkman en P. Verhoef, red., *Vallen en opstaan. 100 jaar leerstoel Dermatologie Rijksuniversiteit te Groningen (1913-2013)* (Rotterdam 2013) 35-40. Wie ook ontbrak in juni 1945 was de astronoom P. van Rhijn. Hij was langdurig ziek en zou pas in 1949 weer volledig terugkeren.
- 57 Van Berkel, *Academische illusies*, 500.
- 58 Over deze affaire uitvoeriger: Van Berkel, *Academische illusies*, 502-508.
- 59 Het is opvallend dat Plessner in de dankwoorden aan het eind van zijn oratie wel Van der Leeuw, Vrij, Van Oyen en (uit Amsterdam) H.J. Pos noemt, maar niet zijn oude vriend Buytendijk (die inmiddels hoogleraar in Utrecht was geworden). Met hem was de relatie duidelijk bekoeld. Tijdens de 'campagne' tegen de benoeming van Plessner had Buytendijk hem aanvankelijk niet zijn volle steun gegeven en bijvoorbeeld geen brief naar minister Van der Leeuw gestuurd toen tegenstanders van Plessner de autoriteiten in Den Haag bestookten met brieven over het zogenaamd dubieuze oorlogsverleden van de Duitse filosoof. Later betuigde Buytendijk zijn spijt en probeerde hij uit te leggen dat zijn terughoudendheid niet was voortgekomen uit twijfel over de goede gezindheid van Plessner tijdens de oorlog, maar uit zijn mening dat Plessner als Duitser beter op zijn plaats zou zijn in Duitsland dan in Nederland. *Filosofische wegwijzer. Correspondentie van F.J.J. Buytendijk met Helmuth Plessner*, bezorgd door Henk Struyker Boudier (Zeist 1963) 128-129 (Buytendijk aan Plessner, 3 september 1946), 162-163 (Plessner aan Buytendijk, 18 mei 1964), 165 (Buytendijk aan Plessner, 9 juni 1964). Voor een uitvoeriger relaas van de hetze tegen Plessner zie: Carola Dietze, *Helmuth Plessner, leven en werk* (Rotterdam 2015) 189-198. Het naturalisatieverzoek van Plessner werd overigens afgewezen, maar dat bleek geen beletsel om hem als hoogleraar in Groningen te benoemen.
- 60 Van Goudoever had het tijdens de oorlog niet makkelijk gehad. Zijn zoon was in Indië overleden, zijn dochter had in een jappenkamp gezeten en zijn huis aan de Ubbo Emmiussingel was in de april dagen van 1945 verwoest. De eerste tijd na de bevrijding bivakkeerde hij in twee nog enigszins bruikbare kamers, gedeeltelijk afgedekt met de Nederlandse driekleur. *Jaarboek RUG 1946*, 47. Van Goudoever zou spreken op de herdenking van Leo Polak op 13 september 1945, maar was toen al te ziek om te verschijnen.
- 61 Over de komst van Bouman naar Groningen zie: Co Strootman, *Wie stuit de rebellie van de massa? P.J. Bouman 1902-1977* (Assen 2020) 221-238. In zijn oratie preees Bouman de sociologie aan als een vak dat zou kunnen helpen bij het in toom houden van de sociale spanningen die na de oorlog waren opgetreden. Vooral de wijkgedachte leek hem veelbelovend.
- 62 Over H.D. Bouman biedt de website *Catalogus Professorum Academiae Groninganae* geen bijzonderheden. Daarom het volgende: Harry Daan Bouman (1907-na 1977) studeerde natuurkunde en geneeskunde in Amsterdam, ging in 1931 voor het eerst naar de Verenigde Staten en emigreerde definitief in 1940, toen hij assistant professor in de psychologie in Rochester werd. Hij naturaliseerde tot Amerikaan in 1943 en werkte van 1944 tot 1947 als assistant professor in physical medicine aan Northwestern University in Chicago. Bouman werd per 19 mei 1947 benoemd tot hoogleraar fysiologie in Groningen (Buytendijk zou terugtreden per 16 september 1947), maar kreeg van die benoeming per 20 november 1947 alweer ontheffing. Op diezelfde dag kreeg Dirken, die in mei 1947 al tot buitengewoon hoogleraar was benoemd, een benoeming tot gewoon hoogleraar. Bouman werd in datzelfde jaar nog full professor fysiologie in Wisconsin. https://prabook.com/web/harry_daan.bouman/123476
- 63 De bijzondere leerstoel die C.G. Wagenaar bekleedde namens de Evangelische Vereniging verviel toen deze vereniging ter ziele ging, maar Wagenaar bleef aan de Groningse universiteit verbonden als privaatdocent. Wel werd bij Koninklijk Besluit van 1 juli 1948 K.J. Popma uit Apeldoorn benoemd tot bijzonder hoogleraar calvinistische wijsbegeerte. De slevende kwestie van de opvolging van de farmacoloog De Boer werd in 1948 geregeld door de benoeming van J.H. Gaarenstroom.
- 64 Hospers werd in februari 1948 gewoon hoogleraar Semitische talen.
- 65 *Rapport van de Staatscommissie*, xix.
- 66 Voor de oprichtingsgeschiedenis van de tandheelkundige opleiding in Groningen zie: Willy van der Schuit, *Patiënt, praktijk en politiek. Ontwikkelingen in de Groningse opleiding Tandheelkunde 1947-2012* (Groningen 2012) 26-39.

- 67 De term 'sosiodontie' was een neologisme, bedacht door de hoogleraar Latijnse taal en letterkunde P.J. Enk. Deze moet ook de lector prothodontie J.G. van der Ven, die zijn openbare les op 6 maart 1948 nog de titel 'De historische ontwikkeling der prothodontie' had gegeven, gesuggereerd hebben zijn vakgebied voortaan prothodontie te noemen. Van der Ven, die in 1949 gewoon hoogleraar werd, nam deze suggestie over. Zie: J.G. de Boer, 'De uitoefening der sosiodontie', *Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde* 82 (1975) 424-426.
- 68 Voor de geschiedenis van de oprichting van de economische faculteit: Taco Kastelein, Karin Bijsterveld en Henk van der Meulen, *Een eigenzinnige koers. 40 jaar Faculteit der Economische Wetenschappen te Groningen, 1948-1988* (Groningen z.j [=1990]).
- 69 GrA, Archief Curatoren (toegangsnr. 52), inv.nr. 1398 (stukken betr. oprichting economische faculteit).
- 70 In zijn correspondentie met pater Stokman, een van de curatoren, noemde Cluysenaer een jaar later de literaire faculteit 'onze achilleshiel'. De enige rechtvaardiging voor het handhaven van die faculteit zag hij 'in de Universiteitsgedachte en in haar culturele betekenis voor Groningen'. GrA, Archief Curatoren (toegangsnr. 52), inv.nr. 1398 (stukken betr. oprichting economische faculteit).
- 71 GrA, Archief Curatoren (toegangsnr. 52), inv.nr. 1398 (stukken betr. oprichting economische faculteit). Onderstreping door C.
- 72 Voor de afwegingen bij de keuze voor de nieuwe hoogleraren zie: GrA, Archief Curatoren (toegangsnr. 52), inv.nr. 1398 (stukken betr. de oprichting economische faculteit).
- 73 Zie over Keuning: Piet Pellenbarg e.a., *Keunings erfenis. Beelden uit de geschiedenis van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen* (z.pl. 2019) 10-21.
- 74 A.I. Diepenhorst werd nog bij KB van 3 november 1948 benoemd tot lector bedrijfs huishoudkunde en F.J. de Jong in januari 1949 tot lector geld en bankwezen en de conjunctuurleer.
- 75 B.H. Slicher van Bath, *Boerenvrijheid* (Groningen-Batavia 1948).
- 76 Biografische informatie is ontleend aan: P. Kooij, 'Slicher, Bernard Hendrik (1910-2004)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*: <http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn6/slicher> (geraadpleegd op 28 augustus 2019); Jan Kuys, 'Bernard Hendrik Slicher van Bath 1910-2004, Historicus', in: http://www.biografischwoordenboekgelderland.nl/bio/6_Bernard_Hendrik_Slicher-van_Bath; Johan de Vries, 'Bernard Hendrik Slicher van Bath, 12 februari 1910-27 september 2004', in: *Levensberichten KNAW* 2005, 72-77. Slicher van Bath was geboren als Slicher, maar in 1933 erfde hij de titel van ambachtsheer van Bath van zijn grootvader. Hij ging sindsdien door het leven als Slicher van Bath, naar eigen zeggen niet uit ijdelheid, maar uit piëteit jegens zijn familie.
- 77 Volgens de Wageningse landbouwhistoricus J.M.G. van der Poel was de titel van het boek geïnspireerd door het openluchtspel *Levend land* dat in 1939 tijdens het lustrum van de Groningse universiteit door Vindicat was opgevoerd. Zie: J.M.G. van der Poel, 'Bernard Slicher van Bath (geb. 1910)', in: A.H. Huussen jr., E.H. Kossmann, H. Renner, red., *Historici van de twintigste eeuw* (Utrecht-Amsterdam 1981) 265-280, aldaar 269. Zie ook de herinneringen van Slicher van Bath aan zijn studententijd in Groningen in zijn 'Dankwoord' bij de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning in 1974 (hierna noot 81).
- 78 Slicher van Bath, *Boerenvrijheid*, 24.
- 79 Kooij, 'Slicher'.
- 80 Zoals geciteerd in: E.W.A. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen 1964-1989* (Groningen 1989) 323. De accountantsopleiding was in 1952 gestart.
- 81 Slicher van Bath werd in Groningen opgevolgd door Henri Baudet, die weliswaar een aardig boekje had geschreven over het dorp in Frankrijk waar hij enige tijd gewoond had toen hij onderzoek deed in Parijs, maar die op economisch-sociaal terrein zijn sporen nog niet verdiend had (en in Groningen ook niet zou verdienen). Mede op initiatief van Baudet kreeg Slicher van Bath op 12 november 1974 de Ubbo Emmiuspenning van de Groningse universiteit. *Jaarboek RUG* 1975, 39-51.
- 82 Zie ook Kortewegs oratie, gehouden op 11 juni 1949: *Enige opmerkingen over de grenzen der economische wetenschap* (Amsterdam 1949). Korteweg omschreef de vraagstelling van de economische wetenschap als de spanning die er bestaat tussen de behoeften van de mens enerzijds en de middelen ter bevrediging van die behoeften anderzijds. De mens moet dus voortdurend kiezen en die keuze is het kenmerkende element van de economie. 'De centrale plaats, die het keuzevraagstuk in de economische wetenschap inneemt, verklaart [...] waarom zij strikt genomen niet behoort tot de sociale wetenschappen. Weliswaar voltrekt het economische leven zich steeds in de samenleving [...], doch het kenobject der economische wetenschap wordt niet gevormd door die samenleving.' Korteweg, *Enige opmerkingen*, 5. Het lijkt erop alsof Korteweg in zijn oratie nog eens wilde samenvatten waarin hij met Bouman van mening verschilde.

- 83 In zijn oratie (zie noot 82) betoogde Korteweg ook dat de economische wetenschap geen feitelijke weergave van de economische realiteit is, maar een logisch samenhangend en het liefst in mathematische formules gevat theoretisch model, waarmee de econoom het feitelijk verloop van het economisch leven kan verklaren. Korteweg, *Enige opmerkingen*, 5-8. Korteweg sloot zich graag aan bij wat 'de Weense school', dat wil zeggen het neopositivisme, op kentheoretisch vlak te zeggen had.
- 84 De bijzondere leerstoel agronomie, sinds het vertrek van Kuypers ingenomen door H.J. Engelhardt, werd wel in stand gehouden.
- 85 Het Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut bleef een wormvormig aanhangsel in de economische faculteit en ging later over naar de Faculteit der Letteren. Zie: *AP*, juni 1970, 27-28.
- 86 Zoals geciteerd in: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 99.
- 87 Van Berkel, *Academische illusies*, 443-447.
- 88 *Rapport van de Staatscommissie*, xxi.
- 89 *Jaarboek RUG 1950*, 29.
- 90 *Jaarboek RUG 1951*, 25.
- 91 *Jaarboek RUG 1949*, 26.
- 92 *Jaarboek RUG 1948*, 21; *Jaarboek RUG 1949*, 25.
- 93 *Jaarboek RUG 1948*, 32.
- 94 *Jaarboek RUG 1947*, 24. In de tijd dat de Noren in Groningen studeerden, kwam er ook een groep van 84 Deense studenten langs, die op excursie waren in Nederland. Ook zij namen deel aan het programma dat de Scandinavische Studiekring had georganiseerd.
- 95 L.D. Eerland, 'Indrukken van een chirurgische studiereis in Amerika', *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* 90 (1946) 1896-1899, 1944-1947, aldaar 1896.
- 96 Eerland, 'Indrukken', 1896.
- 97 *Jaarboek RUG 1947*, 28. Huizinga, die drie maanden op reis was, rapporteerde er net als Eerland over in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*: E. Huizinga, 'Reisindrukken uit Amerika', *NTvG* 91 (1947) 2604-2607, 2685-2689, 2770-2773. Anders dan Eerland toonde Huizinga ook belangstelling voor kunst en cultuur en andere zaken die niet direct met zijn specialisme te maken hadden. In 1948 ging de anesthesioloog C.R. Ritsema van Eck ook met steun van de Rockefeller Foundation voor vier maanden naar Engeland (*Jaarboek RUG 1955*, 76).
- 98 Voor de reizen van Van der Leeuw zie: Koning, 'Eerbied voor het eigene'.
- 99 *Jaarboek RUG 1950*, 25. Er moest een Koninklijk Besluit aan te pas komen om Mesrobian in de gelegenheid te stellen reguliere colleges in de fysische chemie te geven en examens en tentamens af te nemen.
- 100 Huizinga, 'Reisindrukken', 2606. In juni en juli hadden de Verenigde Staten twee atoombommen op het atol Bikini in de Stille Zuidzee tot ontploffing gebracht.
- 101 *Jaarboek RUG 1949*, 28.
- 102 Zie onder andere: T. de Vries, 'De Amerikaanse cultuurpolitiek ten aanzien van Nederland 1945-1960', *Groniek* 88 (1984) 68-79.
- 103 *Jaarboek RUG 1950*, 323-333.
- 104 De wens van Van Stockum is niet verhoord. Ook in het jaar dat Sirks rector magnificus was (1950-1951) was hij nog vaak afwezig. Een keer was hij, als gedelegeerde van Unesco en adviseur van de Australische regering, zelfs zeven weken achter elkaar niet in Groningen. *Jaarboek RUG 1951*, 28.
- 105 Zie: Strootman, *Wie stuit de rebellie der massa?*, 255-259.
- 106 P.J. Bouman, *Samenleving in puin. Sociologische waarnemingen in West-Duitsland (Amsterdam 1949)* 73. West-Duitsland was de onofficiële aanduiding van de Britse, Franse en de Amerikaanse bezettingszones. Na de blokkade van Berlijn door de Russen (24 juni 1948-12 mei 1949) vormden ze op 23 mei 1949 officieel de Bondsrepubliek Duitsland; de Russische bezettingszone werd vervolgens op 7 oktober 1949 de Duitse Democratische Republiek.
- 107 *Jaarboek RUG 1948*, 31. Wel bezocht in 1949 Plessner de Goethe-herdenking die in juli van dat jaar in de Paulskirche in Frankfurt werd gehouden. Thomas Mann nam bij die gelegenheid de Goetheprijs van de stad Frankfurt in ontvangst, een wegens Manns weigering om zich na de oorlog weer in Duitsland te vestigen nogal omstreden gebeurtenis.
- 108 *Jaarboek RUG 1950*, 32.
- 109 In *Der Clercke Cronike* van 9 december 1949 noemde de hoogleraar meetkunde Gerretsen, die Blaschke introduceerde, zijn Duitse collega alleen als 'een der meest bekende geometers van deze tijd in West-Europa'.

In de Clercke is ook geen enkel commentaar te lezen op het feit dat een overtuigd nazi een lezing had gegeven. Zie de aankondiging van de lezing van de Italiaanse wiskundige Fabio Conforto in *Der Clecke Cronike*, 27 februari 1950, p. 159.

110 *Jaarboek RUG 1950*, 30. Studenten aarzelden iets langer. Pas in 1951 besloot de Nederlandse Studenten Raad, het overkoepelend orgaan van de Nederlandse studentenverenigingen, om de beperkingen in de contacten met Duitse studenten op te heffen en over te gaan tot erkenning van het Verband deutscher Studentenschaften. In Groningen nam Vindicat dat besluit op 23 november 1951 over. *GSA voor 1953*, 57.

111 Zie bijvoorbeeld *Algemeen Handelsblad*, 18 maart 1948. Zie ook: *Jaarboek RUG 1948*, 30.

112 *Jaarboek RUG 1948*, 30.

113 *Jaarboek RUG 1948*, 30.

114 Bouman vertrok op 10 maart 1950 naar de Verenigde Staten en op het schip dat hem naar New York bracht, trof hij ook zijn Groningse collega's J.J. Hermans (fysische chemie) en K.G. Bijlstra (tandheelkunde). 'Jan, Piet en Klaas gaan naar Amerika,' noteerde Bouman in zijn dagboek. Het officiële doel van zijn reis was het bestuderen van de ontwikkeling van de sociale wetenschappen in de Verenigde Staten en het vervullen van een gasthoogleraarschap in Ann Arbor, Michigan. Voordat hij met zijn colleges begon, toerde hij hoofdzakelijk in een Greyhoundbus, van oost naar west en van noord naar zuid door de Verenigde Staten. Zie: K. van Berkel, 'Amerikabeeld en cultuurbegrip bij de cultuursocioloog P.J. Bouman', in: K. van Berkel, red., *Amerika in Europese ogen. Facetten van de Europese beeldvorming van het moderne Amerika* (Den Haag 1990) 193-203.

115 P.J. Bouman, *Volk in beweging. Onbegrepen Amerika* (Amsterdam 1951) 68-69.

116 Bouman, *Volk in beweging*, 71.

117 Bouman, *Volk in beweging*, 75.

118 Bouman, *Volk in beweging*, 76. Verderop bekritiseerde Bouman nog 'de volkomen verouderde faculteitsindeling' en de 'uniformering der wetenschappelijke opleiding' die door Europese tradities in stand worden gehouden. Bouman, *Volk in beweging*, 120.

119 *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 november 1950.

120 Voor het jaarboek van de Groningse universiteit schreef Fokke Sierksma een interessante beschouwing over Van der Leeuw als naoorlogs cultuurpessimist. *Jaarboek RUG 1976*, 36-42.

121 *Nieuwsblad van het Noorden*, 18 november 1950.

122 *Het Parool*, 20 november 1950.

NOTEN BIJ 2 IN DE BAN VAN DE GROEI (1950-1965)

1 W.F. Hermans, 'Groningen, portret van een stad die als een punaise met de punt omhoog in de gelijknamige provincie ligt', *Het Parool*, 7 augustus 1954. Over Hermans' leven in de stad Groningen: Bob Polak, *In Groningen was ik van ellende doodgegaan. Een literaire wandeling door het Groningen van Willem Frederik Hermans* (Amsterdam 2005).

2 Met *De Snip & Snap Revue* trokken Willy Walden en Piet Muijselaar als komisch duo Snip en Snap tussen 1937 en 1977 volle zalen. Maandenlang stonden ze elk jaar ook in Theater Carré in Amsterdam. Als de revue Groningen aandeed, was deze overigens niet te zien in De Harmonie, maar in de Stadsschouwburg. De concerten van de Groninger Orkest Vereniging, die wél in De Harmonie plaatsvonden, vermeldde Hermans niet, wat hem door schrijvers van ingezonden brieven in zowel *Het Parool* als het *Nieuwsblad van het Noorden* voor de voeten werd geworpen. Over het bioscoopaanbod was Hermans niet tevreden. Een goede vriend schreef hij: 'Er draaien hier uitsluitend films waar je nooit van hebt gehoord, of die je vijf jaar geleden al hebt gezien.' Geciteerd in: Willem Otterspeer, *De zanger van de wrok. Willem Frederik Hermans. Biografie, deel II (1953-1995)* (Amsterdam 2015) 26.

3 Voor een foto-impressie die het verhaal van Hermans ondersteunt: *Groningen 1948-1968, vastgelegd door fotobedrijf Piet Boonstra*. Samengesteld door Michael Hermse (Groningen 2011).

4 Voor een samenvatting zie: O.E.A.D. van de Wilk, 'Analyse van de groei van het aantal studenten', *UH 1* (1954-1955) 91-94.

5 *Jaarboek RUG 1953*, 34. Beekhuis maakte zich ook zorgen om de universiteit omdat het bedrijfsleven en de overheid allerlei laboratoria en onderzoeksinstellingen oprichtten die de onderzoeksfunctie van de universiteit konden uithollen.

6 In een interview uit 1954 zei rector magnificus Van Winter daarover: 'De dorpen zijn hier minder ver-

trouwd met de universiteit dan de dorpen in het Westen.' Geciteerd in: Auke van der Woud, red., *De innige betrekking tussen stad en hogeschool. Architectuur en stedenbouw van de Rijksuniversiteit Groningen, 1950-1984* (Groningen 1984) 7.

7 K. van Dijk, *Groningen als universitair studiecentrum van de 4 noordelijke provinciën* (Groningen 1954). Van Dijk (Meppel 1925) had sociologie in Groningen gestudeerd en was in 1953 bij P.J. Bouman gepromoveerd op het proefschrift *Radio en volkswontwikkeling. Sociaal-culturele aspecten van de radio-omroep* (Groningen 1953). Hij zou later docent massacommunicatie in Groningen worden, wethouder van Groningen en Kamerlid voor de VVD.

8 Het Academisch Statuut schreef voor welke doctoraalexamens in een bepaalde faculteit konden worden aangeboden, maar liet ook de mogelijkheid open om, mits er instemming was bij de zusterfaculteiten, nieuwe doctoraalexamens in te stellen. Het doctoraal Fries, ingesteld in 1950, kon echter alleen worden afgelegd na een kandidaatsexamen Duits, Engels of Nederlands.

9 *Leeuwarder Courant*, 4 december 1951. Volgens het *Algemeen Dagblad* van 5 december 1951 hield ook Van Winter zijn toespraak in het Fries, maar die versie is in ieder geval niet bewaard gebleven. Met dank aan Doeko Bosscher, die mij de integrale rede van Van Winter gaf. De *Leeuwarder Courant* drukte op 4 december op pagina 5 een tweede artikelje over de diploma-uitreiking af, in het Fries dit keer (met foto van de overhandiging van het diploma door Van Winter). Teake Hoekema werd na zijn afstuderen medewerker van het Fries Instituut in Groningen.

10 Over die onfrisse kanten van de geschiedenis van de Friese beweging: Gjalt R. Zondergeld, *De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen* (Dissertatie, Rijksuniversiteit te Groningen, 1978). Promotoren waren de hoogleraren geschiedenis E.H. Kossman en E.H. Waterbolk (een geboren Fries). Tijdens de promotie, die plaatsvond op 14 december 1978, werd de promovendus flink aan de tand gevoeld door een paar geharde strijders voor de Friese zaak, maar Zondergeld verdedigde zich als een leeuw en aan het eind was iedereen van mening dat het een mooie bijeenkomst was geweest. Met dank aan Pieter Caljé.

11 Zie: J.J. Woltjer, *Recent verleden. De geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992) 233-267.

12 Niet zonder effect zal ook zijn geweest dat in 1956 het collegegeld van 325 tot 200 gulden daalde. *Jaarboek RUG 1956*, 50.

13 Centraal Bureau voor de Statistiek, *Berekeningen omtrent de toekomstige omvang van het Nederlandse Hoger Onderwijs en de aantallen afstuderenden 1956-1970* (Zeist, oktober 1956).

14 *Jaarboek RUG 1965*, 25. Zie ook hiervoor, p. 180.

15 *GUB 13* (1962-1963) 61. De duizendste eerstejaars kreeg een enveloppe met inhoud (200 gulden, het collegegeld voor één jaar).

16 *Jaarboek RUG 1966*, 13.

17 *Jaarboek RUG 1965*, 15.

18 *Jaarboek RUG 1963*, 65.

19 Het enige wat de universiteit er tegenover kon stellen was het versneld door laten groeien van de medewerker naar een hogere salarisschaal.

20 *Jaarboek RUG 1959*, 19. Scheltema schreef nog bij voorkeur in de oude spelling, vandaar dat hij het over 'beweering' en 'eenige' had.

21 *Jaarboek RUG 1959*, 19.

22 [A.J. Piekaar, L. Neher,] *De spreiding van het hoger onderwijs tot 1970. Advies van de commissie Spreiding hoger onderwijs en van de Commissie spreiding hoger technisch onderwijs* (Den Haag 1959).

23 Zie het themanummer over de spreiding van het hoger onderwijs van *UH 4* (1959-1960) 241-340.

24 Vanaf 1972 zouden de Groningse afgestudeerden ook de titel van 'ingenieur' (ir.) krijgen. *Jaarboek RUG 1972*, 150.

25 Een argument ten gunste van Twente was het tekort aan studentenhuysvesting in een stad als Groningen; als de studenten uit het van hoger onderwijs verstoken oostelijk Overijssel (een gebied waar nog een behoorlijke reserve aan potentiële studenten te vinden was) niet naar Groningen (of Eindhoven of Delft) hoefden, zou dat voor hen in de kosten schelen. Daar had men in Groningen wel goede tegenargumenten voor (het was juist goed studenten uit hun eigen omgeving weg te halen en in een instelling onder te brengen waar zeer uiteenlopende richtingen vertegenwoordigd waren), maar het demografische argument verviel helemaal toen men in Twente besloot tot het opzetten van een campusuniversiteit, wat investeringen in huysvesting betekende die net zo goed in een andere stad hadden kunnen worden gedaan. Maar de spreiding van hoger onderwijs was een oud Nederlands ideaal; men wilde graag iedereen de kans bieden in eigen omgeving hoger onderwijs te volgen.

- 26 Over de actie van Oort en de gevolgen: David Baneke, 'De vette jaren. De commissie-Casimir en het Nederlandse wetenschapsbeleid 1957-1970', *Studium* 5 (2012) 110-127. Zie ook: Ton van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening. Een halve eeuw scheikunde in Groningen, 1945-1995* (Hilversum 2008), 37-41; *Jaarboek RUG 1957*, 40.
- 27 Het is een steeds terugkerende ambitie in het Nederlandse wetenschapsbeleid geweest om internationaal een positie in te nemen die hoger is dan waar het land op grond van oppervlakte of inwoneraantal aanspraak op zou kunnen maken. Zie daarvoor: Klaas van Berkel, 'Low Countries', in: Hugh Richard Slotten, Ronald L. Numbers, and David N. Livingstone, eds., *The Cambridge History of Science*, vol. 8: *Modern Science in National, International, and Global Context* (Cambridge 2020), 305-324.
- 28 Zoals geciteerd bij: Baneke, 'Vette jaren', 122.
- 29 Het navolgende is in hoofdzaak gebaseerd op: Klaas van Berkel, 'Sterk en zwak cultuurpessimisme. P.J. Bouman en de crisis van de westerse cultuur', in: Remieg Aerts en Klaas van Berkel, red., *De pijn van Prometheus. Essays over cultuurkritiek en cultuurpessimisme* (Groningen 1996) 176-199; Klaas van Berkel e.a., 'Schoolmeester der eenzamen. Pieter Jan Bouman', in: Wim Berkelaar en Jos Palm, 'Ik wil wekken en waarschuwen'. *Gesprekken over Nederlandse historici en hun eeuw* (Amsterdam 2008) 109-117; Strootman, *Wie stuit de rebellie der massa?*, 297-310.
- 30 P.J. Bouman, *Revolutie der eenzamen. Spiegel van een tijdperk* (Assen 1953). Het boek was uitgegeven bij Van Gorcum in Assen, waar H.J. Prakke, een promovendus van Bouman, sinds jaar en dag directeur was. Prakke zou nog van 1956 tot 1961, ongetwijfeld op voorspraak van Bouman, als privaattoecent publicistiek, in het bijzonder de perswetenschappen, verbonden zijn aan de Faculteit der Economische Wetenschappen.
- 31 Bouman gebruikte echter wel zijn doctorstitel en voegde aan het eind een verantwoording toe, hoofdzakelijk een opsomming, per hoofdstuk, van de literatuur die hij gebruikt had.
- 32 Ontleend aan: C.G. Jung, *Wirklichkeit der Seele* (Leipzig-Zürich 1934) 55.
- 33 Bouman, *Revolutie der eenzamen*, 13, 23, 52.
- 34 Zie de afscheidsrede van Geyl als hoogleraar in Utrecht: P. Geyl, *De vitaliteit van de westerse beschaving* (Groningen 1958).
- 35 Het volgende is geheel gebaseerd op de krantenberichten die via delpher.nl te raadplegen zijn. Vanzelfsprekend berichtte het *Nieuwsblad van het Noorden* het uitvoerigst over de toekenning van de Nobelprijs aan Zernike.
- 36 De foto afgebeeld in: Kampman, *Door studieband vereend*, 126, heeft niet betrekking op het optreden van het operagezelschap Kameropera Camerata op 4 november, maar op de galavoorstelling *De vrouw van de dageraad* (*La dama del Alba*) van Alejandro Casona op donderdag 5 november. Kampman wekt verwarring door te suggereren dat de aankondiging van de Nobelprijs tijdens laatstgenoemde voorstelling werd gedaan. Vgl. *Jaarboek RUG 1954*, 29.
- 37 De beeldspraak is van Hip Groenewold, 'Het werk van Zernike', *Jaarboek RUG 1966*, 33-42, aldaar 35.
- 38 In een artikel dat Clasine van Winter in 1967 schreef naar aanleiding van het overlijden van Zernike een jaar eerder, geeft zij een andere voorstelling van de aanloop naar het onderzoek dat leidde tot de fasecontrastmicroscop. Clasine van Winter, 'Professor Dr. F. Zernike, 1888-1966', *Groningse Volksalmanak 1967*, 1-13, aldaar 6-7. De auteur legt een verband met de aankoop van en onderzoek aan een grote buigingstralie na de verbouwing van het Natuurkundig Laboratorium in 1928. Clasine van Winter was in 1957 bij Zernike gepromoveerd op het proefschrift *Space-time Rotations and Isobaric Spin* (Den Haag 1957).
- 39 In 1946 nam een Amerikaanse officier een filmpje dat hij in Jena bij Zeiss in beslag had genomen mee naar Groningen, wat voor Zernike het bewijs was dat zijn vinding wel degelijk toekomst had. Samen met een fabriek van optische instrumenten te Zeist, geleid door Caroline Emilie Bleeker, een gepromoveerd natuurkundige met wie Zernike in 1947 patent op de fasecontrastmicroscop verwierf, begon hij toen eigen fasecontrastmicroscopen te bouwen. Over haar samenwerking met Zernike: Marianne Offerens, 'Bleeker, Caroline Emilie', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. <http://resources.huuygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bleeker>.
- 40 De Nobelprijs bracht Zernike nog meer eerbewijzen: een benoeming tot commandeur in de orde van Oranje-Nassau, een eredoctoraat in Poitiers, een tournee door de Verenigde Staten en de aanbidding van een portret door de gemeente Groningen.
- 41 Ebels zei dit in de vergadering van de *senatus amplissimus* op zaterdag 7 november 1953. *Jaarboek RUG 1954*, 50.
- 42 Zie bijvoorbeeld: *Jaarboek RUG 1961*, 22.
- 43 J. Huizinga, 'Het bestuur der rijksuniversiteiten', *De Gids* 86 (1922) IV, 45-57 (J. Huizinga, *Verzamelde werken* (9 dln., Haarlem 1948-1953) VIII, 16-27).

- 44 Die faculteit omvatte niet de sociale geografie, die een plaats kreeg in de Interfaculteit der Geografie en Prehistorie. Daar studeerden in 1964-1965 nog eens 195 studenten. Over de nieuwe wet, zie hierna, hoofdstuk 12.
- 45 Voor de vroege geschiedenis van de Faculteit der Sociale Wetenschappen: Hilda Amsing en Mineke van Essen, 'De genese van een faculteit', in: Hilda Amsing en Mineke van Essen, red., *Over professoren. Een halve eeuw psychologie, pedagogiek en sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen (Assen 2014)* 1-31, een artikel dat veel meer biedt dan alleen een beschrijving van het begin van de faculteit, maar doorloopt tot 2013.
- 46 Dit werd mogelijk gemaakt door een wijziging van het Academisch Statuut, bij Koninklijk Besluit van 24 januari 1950. Het onderwijs in de gecombineerde faculteiten begon in september 1950.
- 47 Pellenbarg, *Keunings erfenis*.
- 48 De institutionele en personele ontwikkelingen zijn van jaar tot jaar te volgen in de *Groninger Universiteitsgids*, een afsplitsing van het *Jaarboek der Rijksuniversiteit te Groningen*.
- 49 J.Th. Snijders, 'In memoriam Prof.Dr. H.J.F.W. Brugmans', *GUB* 11 (1960-1961) 41-43.
- 50 Mineke van Essen, *Wilhelmina Bladergroen. Vrouw in de eeuw van het kind (Amsterdam 2012)*. Curatoren accepteerden ook dat Bladergroen een deel van haar haar werkzaamheden in Amsterdam aanhield. Zij reisde daar toe op donderdag naar Amsterdam en keerde op zondagavond terug in Groningen.
- 51 Over Nieuwenhuis: Pauline Schreuder, "'Op de leercanapé". Hendrik Nieuwenhuis en de opvoedkunde in Groningen', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 106-130.
- 52 Schreuder, "'Op de leercanapé'", 121.
- 53 In 1960 werd Kouwer gewoon hoogleraar psychologie, persoonlijkheidsleer en statistiek, later verkort tot psychologie.
- 54 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op: Jacques Dane, 'Benjamin Jan Kouwer (1921-1968). Heimwee naar een minder gecompliceerde wijze van bestaan', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 54-77.
- 55 Zoals geciteerd in: Dane, Benjamin Jan Kouwer', 59.
- 56 B.J. Kouwer, *Gewetensproblemen van de toegepaste psychologie (Groningen-Djakarta 1955)* 5.
- 57 Kouwer, *Gewetensproblemen*, 7.
- 58 Kouwer, *Gewetensproblemen*, 15-16.
- 59 B.J. Kouwer, *Het spel van de persoonlijkheid. Theorieën en systemen in de psychologie van de menselijke persoon (Utrecht 1963)* 378.
- 60 Met dank aan W.K.B. Hofstee. In 1960 voerde Kouwer in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* een pittige discussie met de Groningse internist Leopold Meyler over de schadelijke bijwerkingen van het toen populaire pepmiddel wekamine. Dat middel, dat vermoeidheidsverschijnselen doet verminderen en ervoor zorgt dat de gebruiker met minder slaap toekan, was voor de immer werkende, zeer onrustige Kouwer een uitkomst en dat motiveerde hem om de conclusies van Meyler over de schadelijke bijwerkingen van het middel met alle kracht die in hem was te bestrijden. Zie: Dane, 'Benjamin Jan Kouwer', 65-68.
- 61 Amsing en Van Essen, 'De genese van een faculteit', 1-2.
- 62 Amsing en Van Essen, 'De genese van een faculteit', 1-2.
- 63 Interfaculteiten hadden geen 'eigen' hoogleraren, maar de verantwoordelijke hoogleraren kregen een aanstelling bij een bestaande faculteit en werden van daaruit min of meer uitgeleend aan de interfaculteit.
- 64 Voor een wel heel summier geschiedenis van de Faculteit der Wijsbegeerte zie: Jeanne Peijnenburg, 'De Faculteit Wijsbegeerte in Groningen', *Tijdschrift voor Filosofie* 71 (2009) 469-474.
- 65 Na het vertrek van Van Melsen in 1966 duurde het tot eind 1969 voordat diens leerstoel, nu omgedoopt tot 'Geschiedenis der wijsbegeerte in verband met de ontwikkeling der exacte wetenschappen', weer werd bezet, en wel door Pieter van der Hoeven (met een primaire aanstelling in de Faculteit der Letteren).
- 66 *Jaarboek RUG 1951*, 26; *Jaarboek RUG 1956*, 39.
- 67 Het nieuwe tijdschrift *Universiteit en Hogeschool (UH)*, dat vanaf 1954 verscheen, besteedde opvallend veel aandacht aan wat er in het buitenland op universitair gebied gebeurde, met als eerste hoogtepunt de internationale rectorenconferentie die in 1955 in Cambridge werd gehouden.
- 68 De universiteit van Newcastle heeft een ingewikkelde geschiedenis. Het begin ligt in 1834, bij de stichting van een School of Medicine and Surgery (later College of Medicine). In 1852 lieerde deze School zich met de jonge, in 1832 als zodanig erkende universiteit in het iets zuidelijker gelegen Durham, om zo academische graden te kunnen verlenen (in Durham werden toen geen geneeskunde en natuurwetenschappen gedoceerd). In 1870 werd de School of Medicine officieel omgedoopt in de University of Durham College of Medicine. In 1871 kwam er in Newcastle ook een College of Physical Science (later Armstrong College), dat

naderhand ook aansluiting vond bij Durham. Beide instellingen in Newcastle fuseerden in 1937 tot King's College en vormden feitelijk de tak van Durham University in Newcastle. Omdat de vestiging in Newcastle veel sneller groeide dan die in Durham (en inmiddels ook over de hele linie academisch onderwijs verzorgde), werd King's College na een Act of Parliament in 1963 officieel de University of Newcastle upon Tyne en werd de band met Durham verbroken.

69 GUB 13 (1962-1963) 85.

70 Niet vergeten mogen worden de zogenaamde Aulalezingen, die in 1952 hervat werden, waarbij elk jaar een bekende buitenlander naar Groningen werd gehaald om een lezing te geven.

71 Jaarboek RUG 1951, 27. De toename van het aantal deelnemers en buitenlanders kan mede worden toegeschreven aan het feit dat de cursus na 1951 korter en intensiever werd.

72 Jaarboek RUG 1953, 26.

73 Jaarboek RUG 1959, 17.

74 Jaarboek RUG 1957, 27.

75 Jaarboek RUG 1953, 31

76 Jaarboek RUG 1956, 44. In 1958 ging een groep Groningse hoogleraren onder leiding van De Vos weer naar Bremen voor de daar georganiseerde 'Arbeitswoche mit Professoren der Universität Groningen'. Zij spraken daar over het thema 'Menschliche Beziehungen'. Jaarboek RUG 1958, 18.

77 Jaarboek RUG 1951, 19.

78 Jaarboek RUG 1951, 20. *The Race Question* werd in juni 1950 door de Unesco gepubliceerd en in 1951 na kritiek in gereviseerde vorm opnieuw naar buiten gebracht.

79 De oorlog in Korea begon in juni 1950 en in oktober 1950 schoten de Chinezen en Russen de Noord-Koreanen te hulp.

80 Jaarboek RUG 1951, 35.

81 Jaarboek RUG 1957, 33.

82 Jaarboek RUG 1957, 33-34. In 1957 deden hoogleraren en studenten mee aan een actie om geld bijeen te brengen voor de opbouw van de staat Israël, maar dat werd in het Jaarboek van 1957 bijna in het voorbijgaan vermeld, terwijl er geen enkele verwijzing was naar de voorafgaande Suezcrisis, waarbij Israël Egypte had aangevallen.

83 H.W. Tromp, "'Van kwaad tot erger". Prof. mr. B.V.A. Röling (1906-1985): criminoloog, rechter, diplomaat, volkenrechtsgeleerde, polemoloog', in: G.A. van Gemert, J. Schuller tot Peursum-Meijer en A.J. Vanderjagt, red., 'Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken. Groningse geleerden 1614-1989 (Hilversum 1989) 271-282; C.G. Roelofsen, 'Röling, Bernardus Victor Aloysius (1906-1985)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. <http://resources.huylgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/roeling>.

NOTEN BIJ 3 OP ZOEK NAAR DE JUISTE BESTUURSVORM

1 Rapport van de Staatscommissie, 48-49.

2 Rapport van de Staatscommissie, 49.

3 De twee andere leden waren de jurist A.M. Donner en de filosoof-ambtenaar F.L.R. Sassen.

4 Een handzaam overzicht van de ontstaansgeschiedenis van de wwo 1960 biedt het eerste deel van: C. Schavemaker, *Politici over universiteit en filosofie. Weergave van gedachten over karakteristieken en taken van de Nederlandse universiteit en over de universitaire discipline wijsbegeerte, verwoord in publikaties die tussen 1945 en 1960 hebben gediend bij de totstandbrenging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs 1960* (Den Haag 1985). Voor het vervangen van 'hoger onderwijs' door 'wetenschappelijk onderwijs' gaf minister Cals als reden op dat de term 'wetenschappelijk onderwijs' beter paste bij de andere benamingen van het onderwijsgebouw: kleuteronderwijs, basisonderwijs en voortgezet onderwijs.

5 I.A. Diepenhorst, 'Het ontwerp der nieuwe hoger-onderwijswet. Achtergronden, bedoelingen en geslaagdheid', *UH* (1956) 307-324.

6 De Groningse senaat had er een positief advies over uitgebracht, maar het idee was volgens rector magnificus R.W. Zandvoort kennelijk te revolutionair voor de minister. Zie: Jaarboek RUG 1952, 31. Zie ook: R.W. Zandvoort, 'De reorganisatie van het hoger onderwijs', *GUB* 3 (1952-1953) nr. 1 (september 1952) ongepagineerd.

7 Jaarboek RUG 1949, 43.

- 8 Ook de rectoren in de jaren 1951-1952 (Zandvoort), 1953-1954 (Van Winter), 1954-1955 (Koster), 1955-1956 (Rompelman) kwamen uit de letterenfaculteit, die in de jaren vijftig dus oververtegenwoordigd was bij de vervulling van het rectoraat.
- 9 J.L.H. Cluysenaer, 'In memoriam Dr. E.H. Ebels', in: *Jaarboek RUG 1970*, 43-44. Ebels was overleden op 4 februari 1970, 80 jaar oud.
- 10 *GUB* 3 (1952-1953), nr. 4 (juni 1953) (met fotoportret); *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 21 mei 1953 (met foto van het moment dat Offerhaus de felicitaties van de koningin overbracht).
- 11 Dirk Stikker, zoon van een Groningse herenboer, alumnus van de Groningse universiteit, directeur van Heineken en lid van de Eerste Kamer voor de liberale Partij van de Vrijheid, later de VVD, trad in 1948 af als curator in verband met zijn benoeming tot minister van Buitenlandse Zaken.
- 12 Volgens Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 394, trad Tuin van 1965 tot 1966 op als 'voorzitter van het College [van curatoren]', maar dat is niet juist.
- 13 Paul Rijkens, succesvol ondernemer (directeur en adviseur bij Unilever), was als student mislukt, maar had wel een mo-akte boekhouden. Hij kreeg in 1948 een eredoctoraat van de Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam. W.F. Lichtenauer, 'Rijkens, Paul Carl (1888-1965)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huylgens.knaw.nl/bwn1880-1200/lemmata/bwn1/rijkens>.
- 14 Jacob Algera, alumnus van de Groningse universiteit, vertegenwoordigde na het aftreden van Van Andel, wiens opvolger hij was, het Friese element in het college van curatoren. Hij was lid van de Tweede Kamer namens de ARP, gedeputeerde van de provincie Friesland en van 1952 tot 1958 minister van Waterstaat (in die hoedanigheid bracht hij de Deltawet tot stand).
- 15 Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 394, geeft op dat H.K. (sic) Gaarlandt curator zou zijn geweest van 1970 tot 1973. Ook dit is onjuist. Hij werd in 1964 benoemd bij zijn aantreden als commissaris van de Koningin in Drenthe, als opvolger van Cramer.
- 16 *Jaarboek RUG 1954*, 30.
- 17 *Jaarboek RUG 1960*, 21.
- 18 *Jaarboek RUG 1960*, 22.
- 19 *Jaarboek RUG 1958*, 9.
- 20 Het volgende is ontleend aan: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 5-6; Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 142-144, en aan enkele dagbladen. Voor eerdere klachten over dit soort tegenstellingen: Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 142.
- 21 *Algemeen Handelsblad*, 24 september 1959; *Leeuwarder Courant*, 24 september 1959; *De Telegraaf*, 25 september 1959.
- 22 *De Telegraaf*, 28 september 1959.
- 23 *Trouw*, 23 maart 1960; *De Telegraaf*, 24 maart 1960.
- 24 *Het Vrije Volk*, 16 maart 1960; *De Telegraaf*, 23 maart 1960.
- 25 Geciteerd in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 1 maart 1960. De krant wist ook te melden dat de radio bij de plechtigheid geweigerd was (de VARA had de rede willen uitzenden). Rector magnificus Kuenen gaf als reden dat de senaat het decorum in acht wilde nemen en daarom het maken van radio-opnames en 'blitzfoto's' niet had toegestaan.
- 26 Behalve Vondeling verdween ook Wiersma van het toneel. Per 1 september 1962 was hij hoogleraar notarieel recht in Leiden geworden. Van april 1970 tot juli 1971 zou hij nog staatssecretaris van Justitie zijn, om daarna weer naar de Leidse universiteit terug te keren.
- 27 Vondeling werd in 1964 als buitengewoon hoogleraar opgevolgd door Ferdinand van Dam, hoofd van de afdeling Beleidsvoorbereiding van het directoraat-generaal Internationale Samenwerking bij het ministerie van Buitenlandse Zaken. Zijn leeropdracht luidde 'Internationale instellingen der ontwikkelingslanden'. Kennelijk stelden de economen wel prijs op voortzetting van de leerstoel van Vondeling.
- 28 De 'Wet van 22 december 1960 tot regeling van het wetenschappelijk onderwijs' verscheen in het *Staatsblad* 559 (1960) 1345-1364. Over de totstandkoming van de wet: J.W. Foppen, *Gistend beleid. Veertig jaar universitaire onderwijspolitiek* (Den Haag 1989) 69-92. Voor de positie van het Academisch Ziekenhuis had de nieuwe wet geen gevolgen.
- 29 Over de strijd over het al dan niet vermelden van het opvoedende karakter van de universiteit zie: Schavemaker, *Politici*, 28-40. Het Kamerlid Tans, een katholieke onderwijsman uit Limburg die via de Nederlandse Volksbeweging bij de Partij van de Arbeid terecht was gekomen, was de broer van J.A.G. (Jef) Tans, die van 1959 tot 1961 lector en van 1961 tot 1979 hoogleraar nieuwe Franse taal- en letterkunde in Groningen was.

De Tweede Kamer nam het amendement-Tans zonder hoofdelijke stemming aan, maar het communistische Kamerlid Marcus Bakker wilde wel aangetekend hebben dat hij tegen was. 'Maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef' vond hij een 'blè-blè-term, die op een gegeven ogenblik door een bepaalde geestelijke meerderheid gehanteerd kan worden om eigen maatschappelijke gedachten te projecteren als algemeen geldende maatschappelijke gedachten'. Zoals geciteerd in: Schavemaker, *Politici*, 37.

30 In artikel 2 van de wet stond ook voor het eerst expliciet dat een van de taken van de universiteit is 'de beoefening der wetenschap'. In de wet uit 1876 stond zoiets nog niet.

31 Een kleine vernieuwing was nog de erkenning van de titel 'drs.' voor degenen die een doctoralexamen hadden afgelegd. Ook dit legde vast wat in de praktijk al was gegroeid. Over een raad van afgestudeerden of inspraak van de studenten werd in de wet helemaal niets gezegd.

32 *Jaarboek RUG 1956*, 56-57.

33 Het Interuniversitaire Kontaktorgaan verdween dus, om later te herrijzen in de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU).

34 Als een van de weinigen vroeg het Eerste Kamerlid (en oud-minister) Gielen de aandacht van de minister voor het gevaar van een doorgeslagen vermaatschappelijking van de universiteit. Als universiteiten maatschappelijke opdrachten gaan werven, betoogde hij, zou het universitaire onderzoek wel eens te veel op het terrein van de toepassing kunnen komen te liggen. Daardoor zou niet alleen het zelfstandig karakter van het wetenschappelijk onderwijs in het gedrang komen, maar zou de universiteit ook buitenuniversitaire instellingen oneerlijke concurrentie aan kunnen doen. Minister Cals antwoordde daarop dat de diensten die de universiteit de maatschappij bewijst niet mogen onttaarden in 'dienstbaarheid', die het belangeloos zoeken naar de waarheid in de weg staat. Schavemaker, *Politici*, 21.

35 Aldus ook president-curator Polak in: *Jaarboek RUG 1966*, 12. Cals daarentegen vond, toen hij in 1963 curator werd, dat de rol van het college van curatoren ondermijnd was, omdat alles – financiën met name, maar ook benoemingen – al op een lager niveau, op dat van de faculteiten, voorgekookt was. Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 144.

36 Henri Furstner (1898-1998) had in Delft gestudeerd en was na zijn studie in dienst gekomen bij Philips. Van 1945 tot 1958 was hij directeur van de Nederlandsche Seintoestel Fabriek in Hilversum (na 1947 Philips Telecommunicatie Industrie geheten) en van 1958 tot zijn pensionering in 1963 directeur van N.V. Philips Telecommunicatie in Eindhoven.

37 Van de Academische Raad had de Groningse universiteit vooralsnog weinig te duchten. De raad werd op 7 november 1961 geïnstalleerd en richtte zich vervolgens op het bemensen van commissie en secties. In afwachting van de eerste ontwikkelingsplannen (voor de periode 1963-1966) hield de raad zich bezig met het bestuderen van bijvoorbeeld de vraag of fundamenteel wetenschappelijk onderzoek een monopolie moest blijven van de universiteiten en of de universiteiten wel over voldoende bestuurskracht beschikten om de door de overheid voor onderzoek bestemde gelden oordeelkundig te kunnen verdelen en beheren.

38 J.S. Faber, 'F.H.L. van Os 25 jaar hoogleraar te Groningen', *Pharmaceutisch Weekblad* (1971) 109-120 (in een speciaal nummer ter gelegenheid van het jubileum van Van Os).

39 *Nieuwsblad van het Noorden*, 9 en 13 juni 1958.

40 Edward Grasman, *Henk van Os: van kunst naar cultuur* (Houten 2016) 17-23.

41 Henk van Os aan de auteur, e-mail 1 augustus 2018.

42 H. de Vos, 'Universitas ludens', *Jaarboek RUG 1962*, 7-25.

43 *Jaarboek RUG 1963*, 54.

44 *Jaarboek RUG 1965*, 22.

45 *Jaarboek RUG 1966*, 26.

NOTEN BIJ 4 RUIMTE VOOR DE UNIVERSITEIT

1 N. Tonckens, 'Het Universiteitsmuseum', *AP 2* (1964-1965) 28-31.

2 De afdeling Kindergeneeskunde was inmiddels gedeeltelijk naar Huize Hemmen bij Haren verhuisd. Dat gebouw werd geopend op 10 juli 1953. *GUB 3* (1952-1953) nr. 4 (juni 1953); *GUB 4* (1953-1954) nr. 1 (september 1953).

3 Op 12 november 1949 was er nog een flinke brand in het Botanisch Laboratorium geweest, waarbij met name de oude en zeer fraaie grote collegezaal behoorlijke schade had opgelopen (*Jaarboek RUG 1950*, 27). On-

danks het feit dat de botanici op termijn het gebouw moesten verlaten, werd het laboratorium weer geheel in oude staat teruggebracht.

4 Zoals geciteerd in: Kees Hogenbirk, 'De Harmonie', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 26-47, aldaar 27. De correspondentie tussen Cluysenaer en De Bruin ging in 1947-1948 onder andere over de mogelijke aankoop van het Harmonieterrein, dat op termijn vrij zou komen en geschikt leek voor de huisvesting van de alfafaculteiten (inclusief de sociale en gedragswetenschappen).

5 Van der Schuit, *Patiënt, praktijk en politiek*, 22-24.

6 Van der Schuit, *Patiënt, praktijk en politiek*, 52-57. Voor de opening van de polikliniek: *GUB* 7 (1956-1957) nr. 2 (december 1956).

7 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 116-118.

8 Over de geschiedenis van het landgoed: Jan ten Pas, *Landgoed Vosbergen. Een jong landgoed, ontstaan en tot volle wasdom gekomen op de fundamenteën van roemruchte buitenplaatsen uit de Late Middeleeuwen* (Assen 2006), in het bijzonder 81-88.

9 *Jaarboek RUG* 1949, 41; B. Struben, 'De "Kraus-Groeneveld Stichting" te Eelde', in: *GUB* 1 (1950-1951), nr. 3 (mei 1951). De auteur was burgemeester van Eelde en lid van het stichtingsbestuur. Er was plaats voor 12 tot 14 personen en het stichtingsbestuur hoopte van Vosbergen iets te maken wat vergelijkbaar was met De Pauwhof in Wassenaar. Voor een overzicht van de eerste gebruikers: N.N., 'Een jaar "Vosbergen"', *GUB* 3 (1952-1953), nr. 1 (september 1952).

10 Voor het bezoek van de Krans, zie: Ten Pas, *Vosbergen*, 85.

11 In 1955 belegde de Juridische Faculteitsvereniging maar liefst drie keer een bijeenkomst op Vosbergen: voor een landelijk congres, een studieweekend over de NAVO en een conferentie over de toekomstmogelijkheden van de jurist. *GSA voor 1956*, 82-83.

12 Rector Sirks sprak in 1951 de hoop uit dat in het verlengde van de opknappbeurt van de aula de 'fabrieksproducten' in het trappenhuis, 'die zich verbeelden iets met kunst te maken hebben', door echte kunst vervangen zouden worden. *Jaarboek RUG RUG* 1951, 25. Toen rector magnificus Beekhuis in 1953 het overschilderen van de voorstellingen van de gebroeders Linnemann meldde (onder andere de voorstelling van de vijf faculteiten tegen de achtergrond van de stad Groningen), zei hij: 'Het zal wel niemand spijten, dat ons het uitzicht op een geschonden stad althans in de Academie voortaan bespaard wordt.' *Jaarboek RUG* 1953, 31. In de stad zelf was op sommige plekken nog steeds niet met de wederopbouw begonnen. Zie de foto's in: *Groningen 1948-1968*. De half ingestorte Hoofdwacht naast de Martinitoren werd pas in 1956 opgeruimd om plaats te maken voor het toenemende autoverkeer (*Groningen 1948-1968*, 36) en de noordwand van de Grote Markt werd pas na 1960 volgebouwd (*Groningen 1948-1968*, 16, 56). Tot die tijd bleef de Grote Markt een winderige vlakte in het hart van de stad.

13 J.L.H. Cluysenaer, 'Huisvestingsproblemen', *GUB* 4 (1953-1954), nr. 4 (juni 1954).

14 Jaap Bruintjes en Marijke Martin, 'Het ruimtelijk beleid van de universiteit', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 6-24, aldaar 8.

15 [CBS,] *Berekeningen omtrent de toekomstige ontwikkeling van het Nederlandse hoger onderwijs en het aantal afgestudeerden 1956-1970* (Den Haag 1956).

16 Dit woord was in 1960 in Nederland wel bekend, maar werd meestal met aanhalingstekens geschreven, om duidelijk te maken dat het een buitenlandse (Amerikaanse) oorsprong had.

17 Geciteerd in: Bruintjes en Martin, 'Het ruimtelijk beleid', 12.

18 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 191.

19 In de plannen van de gemeente werd ten westen van het Reitdiep (waar nu de wijk Vinkhuizen ligt) ook nog eens 85 ha gereserveerd voor 'bijzondere doeleinden', waarbij gedacht werd aan eventuele vestiging van het Academisch Ziekenhuis.

20 De gemeente moest niet alleen voor de aanvraag van de grenswijziging zorgen, maar ook voor de ontelingen en de doorverkoop aan de universiteit.

21 Bruintjes en Martin, 'Het ruimtelijk beleid', 8-11.

22 *Jaarboek RUG* 1964, 26.

23 Voor de hele planning en uitvoering van de bouwplannen zie: Jaap Bruintjes en Marijke Martin, 'Het buitengebied Paddepoel', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 48-71.

24 Zie: Bruintjes en Martin, 'Het buitengebied Paddepoel', 53.

25 *Jaarboek RUG* 1965, 49. Zie ook: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 198-199.

26 Adriaan van der Woude, *40 jaar Kernfysisch Versneller Instituut* (Bergen 2008) 12-21.

- 27 *Jaarboek RUG 1962*, 37. Brinkman bezocht ook enkele congressen, onder ander in Los Angeles.
- 28 Geciteerd bij: Van der Woude, *40 jaar Kernfysisch Versneller Instituut*, 21. Zie voor de aanschaf van het cyclotron ook: *GUB 14 (1963-1964)* 53-55.
- 29 Bruintjes en Martin, 'Het buitengebied Paddepoel', 61; Van der Woude, *40 jaar Kernfysisch Versneller Instituut*, 21.
- 30 Snieder was als architect verantwoordelijk voor de vele 'kunstwerken' (bruggen, viaducten etc.) die Rijkswaterstaat in de jaren zestig en zeventig in de nieuwe snelwegen aanlegde.
- 31 Voorafgaande aan de werkzaamheden werden in het hele gebied (de nieuwe woonwijk én het universitaire terreinen) nog snel enkele archeologische opgravingen verricht. Onder leiding van een van de archeologen van het Biologisch-Archeologisch Instituut werden in de zomer van 1964 enkele kleine terpjes uit verschillende periodes blootgelegd. Op het universiteitsterrein betrof dit slechts één vindplaats van tamelijk recente datum (ca. 800 n.Chr.), ongeveer op de plek waar het KVI zou komen. De opgravingen vonden plaats in de zomer van 1964. Zie: W.A. van Es, 'De opgravingen in het Uitbreidingsplan Paddepoel', *AP 2 (1964-1965)* 73-75.
- 32 Zoals geciteerd in: Hogenbirk, 'De Harmonie', 37.
- 33 *Jaarboek RUG 1965*, 31.
- 34 Voor de ramen in de aula had Johan Dijkstra in 1951 de laatste gebrandschilderde ramen afgeleverd. Twee jaar later verdwenen de ernstig vervallen wandschilderingen van de gebroeders Linnemann uit 1914. De aula werd dus tegelijk feestelijker en soberder. Over Dijkstra: Mieke van der Wal, *Flonkerende lichten geschilderd in glas. Johan Dijkstra als glazenier* (Ter Apel 2018).
- 35 En nog waren niet alle centrale diensten in het Academiegebouw te vinden. Het Studenten Advies Bureau (SAB) en de Stichting Studenten Huisvesting (SSH) werden eerst in de Corps de Garde en later in twee panden in de Oude Kijk in 't Jatstraat ondergebracht. In de Corps de Garde was sinds 1952 de in het jaar daarvoor opgerichte Centrale Fotodienst gehuisvest, die daar later het rijk alleen kreeg (met een dependance op het ziekenhuisterrein). *AP 1 (1963-1964)* 39-43 Voor adressen, zie de *Universiteitsgids*.
- 36 *AP 1 (1963-1964)* 62. Voor de modernisering van de Universiteitsbibliotheek zie: *AP 1 (1963-1964)* 24-26.
- 37 *AP 3 (1965-1966)* 52-53. De tuingang sloot aan op het pand Oude Boteringestraat 44 waar tot 1967 de economen zaten en nadien het college van curatoren zetelde.
- 38 *Jaarboek RUG 1963*, 84; 'Hortus "De Wolf" Haren', *AP 1 (1963-1964)* 46; 'Nieuwe kas op Hortus de Wolf in Haren', *AP 1 (1963-1964)* 81. De botanici kregen in 1962 ook een paviljoen op Schiermonnikoog.
- 39 H. Addens, 'Universitaire bouwvoorzieningen', *GUB 10 (1959-1960)* 93-95. Over de opening: *GUB 13 (1962-1963)* 54. Het Natuurkundig Laboratorium was ook de plek waar de Centrale Electronische Dienst van de universiteit zat. Deze was voortgekomen uit de instrumentmakerij van het Natuurkundig Laboratorium, maar werkte ook voor andere laboratoria. Er was een dependance in het Academisch Ziekenhuis.
- 40 G.H. Otten, 'Enkele kleine nieuwbouw-projecten', *AP 1 (1963-1964)* 79-80.
- 41 Addens, 'Bouwvoorzieningen', 94.
- 42 'De Kamp' (genoemd naar de naastgelegen Jodenkamp, een voormalige joodse begraafplaats op een dwinger op de noordoostelijke vestingwal) was al sinds 1928 op die plek gevestigd, met kas, werkplaats, kantoor en moerbedden, bij elkaar 12 are groot. *AP 3 (1965-1966)* 65-67. Ook de joodse begraafplaats moest wijken voor de nieuwbouw van de universiteit; de stoffelijke resten werden herbegraven op de begraafplaats aan de Moesstraat.
- 43 Otten, 'Nieuwbouw-projecten', 79.
- 44 De verbouwing van en verhuizing naar de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat ging geleidelijk. Pas op 15 juni 1966 werd het nieuwe onderkomen voor technische scheikunde officieel geopend door directeur-generaal Piekaar. *AP 3 (1965-1966)* 89. Er werd ook ruimte gewonnen door de tijdelijke verhuizing van farmacognosie van het laboratorium Bloemsingel 10 naar het laboratorium voor fysiologie, Bloemsingel 1. Zie ook: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 121.
- 45 De (voor)geschiedenis van de bouw van het nieuwe Farmaceutisch Laboratorium is beschreven in: J.S. Faber, 'De nieuwe farmaceutische laboratoria der Rijksuniversiteit te Groningen', *Pharmaceutisch Weekblad* 99 (1964) 1323-1338; *Pharmaciae Groninganae Sacrum. Publicatie ter gelegenheid van de opening der Farmaceutische Laboratoria van de Rijksuniversiteit te Groningen op 12 november 1964* (Groningen 1964).
- 46 In 1963 stelde Van Os bijvoorbeeld voor twee vleugels aan het gebouw in de Grote Rozenstraat te bouwen. De minister van Financiën zou persoonlijk naar Groningen komen om de zaak te bekijken, maar op weg naar Groningen botste zijn auto tegen een obstakel. De minister kneusde zijn arm, keerde terug naar Den Haag en kwam nooit meer op de plannen van Van Os terug. *Pharmaciae Groninganae Sacrum*, 29.
- 47 *GUB 12 (1961-1962)* 61-62 (hoogste punt); *GUB 15 (1964-1965)* 30-33 (opening).

- 48 F. Sevenhuysen in: *Pharmaciae Groninganae Sacrum*, 35.
- 49 Faber, 'De nieuwe farmaceutische laboratoria'.
- 50 'De bouw van de sterrewacht in Roden', *AP 2* (1964-1965) 21-23; 'De opening van de Kapteyn Sterrewacht te Roden', *GUB 15* (1964-1965) 153-154 (gevolgd door de rede van minister Diepenhorst).
- 51 Voor de geschiedenis van het Rekencentrum zie: Ton van Helvoort, *Een verborgen revolutie. De computerisering van de Rijksuniversiteit Groningen* (Hilversum 2012). Overigens was de term 'computer' voor snelle elektronische rekenapparaten in de jaren vijftig en zestig nog niet in zwang. Men sprak toen nog over rekenautomaten.
- 52 Van Helvoort, *Een verborgen revolutie*, 37-44.
- 53 In de voorgevel van het pand Reitdiepkade 4 bevindt zich momenteel een steen (eigenlijk een fresco) met een zebra, die is aangebracht om aan te geven dat hier in 1958 de eerste 'computer' in Groningen werd geïnstalleerd, de ZEBRA. Zie K6.
- 54 In 1967 zou Smits lector (en in 1980 hoogleraar) programmering van rekenmachines worden. Hij ging in 1984 met emeritaat.
- 55 Nieuwsblad van het Noorden, 12 november 1964 (met foto). Het krantenknipsel is ook afgedrukt in: Van Helvoort, *Een verborgen revolutie*, 92.
- 56 Nieuwsblad van het Noorden, 12 november 1964. Zie verder: D.W. Smits, 'Het Rekencentrum en de Telefunken TR4 rekeninstallatie', *AP 2* (1964-1965) 7-12; 'Data en fata der Groninger Universiteit', *GUB 15* (1964-1965) 30-33.
- 57 L.D. Eerland, 'Leven en streven der Chirurgische Kliniek in de laatste 50 jaar', in: P.W.J.H. Cort van der Linden, red., *Gedenkboek van het Algemeen Provinciaal, Stads-, en Academisch Ziekenhuis te Groningen. Vijftig jaren tussen Ooster- en Petrus Campersingel 1903-1953* (Groningen 1953) 114-135, aldaar 132. Ook in: B.P. Tammeling, *Honderdvijfenzeventig jaar AZG. Geschiedenis en voorgeschiedenis van het Academisch ziekenhuis Groningen* (Groningen 1978) 164.
- 58 Van den Noort, *Blokken op de bres*, 27-29.
- 59 'De nieuwe Dermatologische Kliniek', *AP 2* (1964-1965) 64-66. Zie voor de oude 'aftandse' kliniek: Cort van der Linden, red., *Gedenkboek APSAZ*, 203-204.
- 60 G.J. Olthof, 'Nieuwe collegezaal voor Medische Faculteit', *AP 2* (1964-1965) 48-50. Ook andere faculteiten kampten met gebrek aan grote zalen. De Faculteit der Wis- en Natuurkunde moest wel eens uitwijken naar de grote zaal van het gebouw van het Natuurkundig Genootschap in de Poelstraat. *GUB 11* (1960-1961) 51.
- 61 'Medische documentatiedienst', *GUB 7* (1956-1957) nr. 3 (april 1957).
- 62 Na 1960 werd prehistorie, toen archeologie geheten, een onderdeel van de Interfaculteit der Geografie en Prehistorie. Ingevolge de WWO 1986 zou archeologie weer als vakgroep terugverhuizen naar de Faculteit der Letteren.
- 63 *Jaarboek RUG 1946*, 38.
- 64 Daar kwam tijdelijk ook Magna Pete te zitten, dat weg moest uit haar pand aan de Westersingel.
- 65 *Jaarboek RUG 1957*, 125-126.
- 66 De verhuizingen van de letterenafdelingen zijn bijna niet bij te houden. Van de talenafdelingen verhuisde Fries in 1955 naar een gehuurde ruimte in een bankgebouw aan de Grote Markt, vanwaar de afdeling later weer verhuisde naar het Zuiderdiep (samen met Nedersaksisch, dat zich had losgemaakt uit Nederlands). Ook Engels en scandinavistiek bleven niet aan de Melkweg, maar verhuisden in 1962 naar een pand aan de Oude Boteringestraat. De exacte adressen zijn te vinden in de *Universiteitsgids* die elk jaar verscheen.
- 67 De classici zouden in 1966 alweer verhuizen naar de Pelsterstraat.
- 68 P.J. Bouman, 'De studie der sociale wetenschappen in Groningen', *GUB 9* (1958-1959) 33-34.
- 69 J.Th. Sniijders, 'Het psychologisch instituut "Heymans"', *GUB 13* (1962-1963) 89-91.
- 70 W.G. Perdok, 'Een "semaine de travail" in de Vogezes', *GUB 13* (1962-1963) 17-20 (met foto). De hoop op heropening van het conferentieoord bleef lang leven. Zie: *AP 3* (1965-1966) 54-55.

NOTEN BIJ 5 SLEUTELN AAN HET ONDERWIJS

- 1 Rolf van der Woude en Willy van der Schuit, *Oude tradities, nieuwe ambities. 200 jaar Academisch Ziekenhuis Groningen* (Groningen 1997) 176-177. Mandema werd in 1960 de opvolger van Van Buchem als hoogleraar interne geneeskunde.
- 2 Van Dijk, *Groningen als universitair studiecentrum*, 25.
- 3 Van Dijk, *Groningen als universitair studiecentrum*, 35.

- 4 Van Dijk, *Groningen als universitair studiecentrum*, 54-55. Cursief van de briefschrijver.
- 5 Van Dijk, *Groningen als universitair studiecentrum*, 55.
- 6 Deze voorlichtingsactiviteiten werden in 1958 gestaakt. *GSA voor 1959*, 259.
- 7 *GSA voor 1952*, 66-67. Behalve voorlichting als zodanig was ook de bestrijding van het nihilisme (het toenemend aantal niet bij een studentenvereniging aangesloten studenten) een motief voor het initiatief.
- 8 Over de Vosbergenconferenties: H. de Vos, 'Contact Universiteit-V.H.M.O.', *GUB 6 (1955-1956)* nr. 4 (juni 1956).
- 9 *Jaarboek RUG 1955*, 41.
- 10 De Vos, 'Contact Universiteit-VHMO'.
- 11 Zie het verslag van de voorlichtingsambtenaar K. van Dijk in: *GUB 8 (1957-1958)* nr. 1 (oktober 1957). Op 6 maart 1957 had Van Dijk, in samenwerking met theologische hoogleraren en de studentenpredikant M.A. Krop een speciale voorlichtingsdag georganiseerd voor kerkenraadsleden van de Nederlandse Hervormde Kerk in het Noorden. Zo'n 300 ouderlingen en diakenen kwamen die dag naar Groningen om in de aula van het Academieggebouw te luisteren naar voordrachten over het wezen van de universiteit en de theologische studie. Predikanten waren al op de hoogte van hoe het op de universiteit toeging, maar kennelijk verwachtte men ook veel van betere voorlichting van kerkenraadsleden, die nu de jongeren in hun gemeente beter de weg naar de universiteit zouden kunnen wijzen. *Jaarboek RUG 1957*, 34; W.F. Dankbaar, 'Ontmoetingsdag van de theologische faculteit met kerkenraadsleden', *GUB 7 (1956-1957)* nr. 4 (juni 1957).
- 12 Behalve de externe voorlichting (aan potentiële studenten) was er ook zoiets als interne voorlichting, door studentendecanen en studiegidsen, maar op dat vlak was er tot het midden van de jaren zestig nog maar weinig voorhanden. Pedagogiek bracht in 1964 als een van de eerste studierichtingen een studiegids uit. *Jaarboek RUG 1966*, 100.
- 13 Het navolgende is in hoofdzaak gebaseerd op: Pieter Slaman, *Staat van de student. Tweehonderd jaar politieke geschiedenis van studiefinanciering in Nederland (Amsterdam 2014)* 153-179; Wouter Marchand, *Onderwijs mogelijk maken. Twee eeuwen invloed van studiefinanciering op de toegankelijkheid van het onderwijs in Nederland (1815-2015)* (Groningen 2014) 169-202; Pieter Slaman, Wouter Marchand en Ruben Schalk, *Kansen in het Koninkrijk. Studiebeurzen 1815-2015 (Amsterdam 2015)* 158-163.
- 14 Zoals geciteerd in: Slaman, *Staat van de student*, 156.
- 15 Het idee werd gelanceerd door het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers en was ontleend aan het 'Chartre de Grenoble' van de Franse Union National des Étudiants de France (UNEF) uit 1946. Slaman, *De staat van de student*, 159. Zie verder hoofdstuk 7.
- 16 Slaman, *Staat van de student*, 168. De hoogte van de toelage kon variëren. Meisjes kregen wel eens een lagere uitkering omdat de toewijzingsambtenaar vond dat zij zelf wel haar kleren kon maken, en de zoon van een kruidenier kreeg minder omdat hij via zijn vader goedkope boodschappen kon doen.
- 17 *Jaarboek RUG 1965*, 25.
- 18 Slaman, *Staat van de student*, 169.
- 19 Zoals geciteerd in: Slaman, *Staat van de student*, 170.
- 20 Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 187.
- 21 Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 179.
- 22 *Rapport van de Staatscommissie*, 118. De commissie adviseerde overigens niet tot het instellen van een numerus clausus. Alleen de Sectie Geneeskunde bepleitte een tijdelijke beperking, omdat men verwachtte dat de instroom na een paar jaar weer zou dalen (aldaar 236-239).
- 23 *UH 4 (1957-1958)* 231-234.
- 24 Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (1960), art. 26. Artikel 27 bepaalde dat wie in het bezit was van akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer toegang had tot de studies psychologie en pedagogiek in de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Met de term 'atheneum' nam de minister een voorschot op de nieuwe Wet op het Middelbaar Onderwijs, de Mammoetwet, die in 1963 aangenomen werd, in 1968 ingevoerd werd en in 1973 de eerste abiturienten aan de poorten van de universiteit afleverde.
- 25 Minister Cals geciteerd in: *UH 1 (1954-1955)* 37. Zie ook zijn opmerkingen over 'contrôle' en 'regelmatige verantwoording' in: *UH 1 (1954-1955)* 284. In zijn memorie van antwoord op het voorlopig verslag van de Tweede Kamer gaf de minister wel toe 'dat begrippen als "bedrijf" en "efficiency" op het terrein van wetenschappelijk onderzoek en het hoger onderwijs slechts beperkte toepassing kunnen vinden, omdat zij ondergeschikt zijn aan de hogere waarden van vrijheid van onderzoek en van onderwijs'. Geciteerd in: *UH 1 (1954-1955)* 240. Welke minister zou dat tegenwoordig nog durven te zeggen?

- 26 Het tijdschrift was een voornamelijk Utrechts initiatief en werd daarom elders met 'onverholten achterdocht' ontvangen (*UH* 2 (1955-1956) 39). Toch verwierf het zich al snel een vaste plek in de universitaire discussiecultuur. Alle leden van de senaten van universiteiten en hogescholen kregen het tijdschrift toegestuurd. Het tijdschrift ruimde vanaf het begin veel plaats in voor het hoger onderwijs in het buitenland. Zo berichtte het uitvoerig over een reeks conferenties over het hoger onderwijs van de West-Europese Unie (met waarnemers uit de landen van de Raad van Europa). De eerste conferentie vond plaats in Den Haag, van 7 tot 10 oktober 1953, en stond onder leiding van H.J. Reinink (hij had ook het initiatief genomen), maar het hoogtepunt was de conferentie van rectoren en *vice-chancellors* in Cambridge van 19 tot 27 juni 1955. Zie het verslag van de Leidse president-curator J.E. baron de Vos van Steenwijk in: *UH* 2 (1955-1956) 16-31. Groningen was in Cambridge vertegenwoordigd door de anglist Zandvoort. Zie: R.W. Zandvoort, in: *GUB* 6 (1955-1956) nr. 1 (september 1955).
- 27 Voor de cijfers bij scheikunde zie: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 118.
- 28 *Jaarboek RUG* 1963, 59.
- 29 *Jaarboek RUG* 1964, 27. Zie ook de relativerende opmerkingen van de econoom Pen: J. Pen, 'Universitaire verspilling', *Hollands Weekblad* 4 (1962-1963) 14 november 1962. Posthumus werd later, van 1967 tot 1972, regeringscommissaris voor het wetenschappelijk onderwijs en publiceerde in 1968 de nota *De universiteit, doelstellingen, functies, structuren*, waarmee hij in universitaire kring grote bekendheid verwierf, zij het niet altijd in positieve zin.
- 30 Geciteerd in: *UH* 3 (1956-1957) 29.
- 31 Zo verklaarde rector magnificus Van Os in 1958: 'Bekorting van de studieduur is een maatschappelijke eis in het belang van de jonge mensen zelf, die niet te laat in de maatschappij moeten komen.' *Jaarboek RUG* 1958, 22.
- 32 Deze maatregel was al direct na 1945 ingevoerd bij de Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam en had daar niet tot commotie geleid.
- 33 N.F. Hofstee, 'De wetgever en het hoger onderwijs', *UH* 1 (1954-1955) 82-90, aldaar 88-89.
- 34 K. Wiersma, 'Artikel 61bis en de studievrijheid', *UH* 3 (1956-1957) 2-14, aldaar 2. Zie ook: *Jaarboek RUG* 1956, 53.
- 35 *Nieuwsblad van het Noorden*, 17-4-1956 en 18-4-1956 (met foto).
- 36 *De Waarheid*, 19-4-1956. Dat juist het communistische dagblad *De Waarheid* het uitvoerigst over de studentenmanifestatie berichtte (met foto's en al), is bepaald opvallend. Andere dagbladen besteedden er nauwelijks aandacht aan.
- 37 Wiersma, 'Artikel 61bis', 3. Ook de Delftse rector O. Bottema sprak zijn afkeuring uit over wat hij zag als een actie 'die degradeerde naar een bijdrage tot de psychologie van de horde'. Geciteerd in: *UH* 3 (1956-1957) 49.
- 38 *Nieuwsblad van het Noorden*, 12-10-1960 en 13-10-1960. Zie ook de opmerkingen van rector magnificus Kuenen in: *Jaarboek RUG* 1961, 27. Volgens Ph.P. Everts, 'Student, studie en verenigingsleven', in Hofman e.a., *Vlammomente*, 97-107, aldaar 101, sloeg de actie in Groningen niet zo aan. Vgl. *GSA* voor 1961, 124. De studenten die met de Kamerleden spraken lieten weten wel loyaal te willen meewerken aan positieve vormen van studiebegeleiding.
- 39 *Algemeen Handelsblad*, 18-10-1960. De OESO was in 1947 door voornamelijk West-Europese landen opgericht om de organisatie van de Marshallhulp aan Europa in goede banen te leiden. In 1961 zou zij worden uitgebreid met niet-Europese landen om voortaan als de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) door het leven te gaan. Deze organisatie brengt regelmatig rapporten uit over het (hoger) onderwijs, bezien vanuit een economisch standpunt.
- 40 *Jaarboek RUG* 1964, 28. Zie ook het rapport dat drs. J.G. Lulofs, een medewerker van Bouman, in 1956 in opdracht van rector magnificus en assessoren en van curatoren schreef over de oorzaken van de lange studieduur bij economie. Lulofs bracht zo veel nuances aan dat het trekken van harde conclusies moeilijk was, maar in een toelichting wilde hij wel kwijt dat misschien wel 60 procent van de studievertraging niet te verklaren was uit 'objectieve' omstandigheden, maar uit het feit dat de studenten de geboden studievrijheid 'misbruikten'. Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 162-163.
- 41 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 119.
- 42 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 146-147.
- 43 Over deze nota, die de geschiedenis is ingegaan als het 'politieke testament van Cals': Foppen, *Gistend beleid*, 97-100.

- 44 *Jaarboek RUG 1964*, 33. Tijdens zijn feestrede voor het lustrum van Vindicat in 1964 had mr. J. Klaasz. de vraag gesteld of als de studievrijheid werd beperkt ook niet tegelijk de docervrijheid van de hoogleraren moest worden ingeperkt, maar volgens Van Os werd dat al lang gedaan.
- 45 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 123. Zie ook de opmerkingen over een realistisch planning van de kandidaatsstudie bij scheikunde van D.J. Gerritsen, *De scheikundige in de maalstromen van de industrie* (Groningen 1962) 18-19. Het oorspronkelijke kandidaatsprogramma strekte zich over twee jaar uit en omvatte 26 collegeweken per jaar, waarbij de tijd geheel was volgestopt met practica. Het gevolg was dat van de aangekomen studenten aan het eind van het derde jaar nog maar 10 procent het kandidaatsexamen had afgelegd en aan het eind van het vierde jaar nog maar 50 procent. Gerritsen stelde voor het studieplan voor het kandidaats in te stellen op drie jaar en per jaar 41 weken college te geven. Hij achtte het verder onvermijdelijk dat enkele heilige huisjes zouden sneuvelen. 'Denk U eens in, dames en heren Studenten, de groentijd niet ná maar in de officiële vakantie!' Gerritsen, *De scheikundige*, 18. Gerritsen vermeldde nog niet eens dat door de invoering van de vijfdaagse werkweek in 1961 de voor colleges en practica beschikbare tijd beperkter was geworden; voortaan geen colleges meer op zaterdagochtend!
- 46 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 125.
- 47 J.J. Onnes en C.J. Maats, 'Een onderzoek naar het functioneren van de Groninger faculteitsverenigingen', *GSA voor 1964*, 42-52.
- 48 Onnes en Maats, 'Een onderzoek', 50.
- 49 Onnes en Maats, 'Een onderzoek', 44-47.
- 50 *Jaarboek RUG 1958*, 22; *Jaarboek RUG 1962*, 29.
- 51 *GUB 12 (1961-1962)* 60. Gerritsen had na een studie scheikunde in Utrecht een carrière in het bedrijfsleven achter de rug voordat hij in 1960 tot gewoon hoogleraar toegepaste scheikunde, in het bijzonder de chemische technologie, werd benoemd. Hij bekleedde leidinggevende functies bij BPM, Philips, de Rubberfabrieken Vredestein, de Koninklijke Nederlandse Zoutindustrie en Stork Chemie. Hij verwierf ruim honderd patenten. Zo construeerde hij nieuwe springplanken en schreef hij boeken over schoonspringen en trampoline-turnen.
- 52 Geciteerd in: *GUB 12 (1961-1962)* 60.
- 53 Ook studenten werden bij die begeleiding ingeschakeld, al bleef Van Os erop hameren dat dat moest gebeuren onder toezicht van de faculteit, die de student-begeleiders moest trainen. *Jaarboek RUG 1966*, 26-27.
- 54 Scherpslijpers wilden graag een onderscheid maken tussen een *numerus clausus* (beperking van de instroom op grond van de actuele capaciteit van die opleiding), en een *numerus fixus* (beperking van de instroom op basis van berekening van het in de toekomst benodigde aantal afgestudeerden). J.J. van Loghem sr., in: *NTvG 104 (1960)* 1, 20. In de praktijk werden en worden beide begrippen door elkaar gebruikt.
- 55 Bij sociologie experimenteerde men met een 'consilium abeundi' na het eerste jaar, bij sociale geografie deed men hetzelfde. *Jaarboek RUG 1966*, 99, 103.
- 56 *Jaarboek RUG 1966*, 26-27.
- 57 J.Th. Snijders, 'Recensie van P.J. Willems, Voorspelbaarheid van studiegeschiktheid voor het Hoger Onderwijs', *GUB 10 (1959-1960)* 133-136.
- 58 *Jaarboek RUG 1964*, 28.
- 59 *Jaarboek RUG 1965*, 15. Van Os citeerde ook de president van het Massachusetts Institute of Technology, Julian Adams Stratton, die zich had afgevraagd of mensen die zich zouden moeten concentreren op 'solutions of problems touching deeply the total welfare of society' zich elk jaar opnieuw het hoofd moeten breken over het vinden van oplossingen voor overvolle practica en colleges. *Jaarboek RUG 1965*, 15.
- 60 Zie onder andere het artikel van de Amsterdamse hoogleraar organische chemie J.A.A. (Jan) Ketelaar, 'Het baccalaureaat in de natuur- en scheikunde', *UH 1 (1954-1955)* 75-81.
- 61 Zandvoort, 'De reorganisatie van het hoger onderwijs'.
- 62 Vgl. R.W. Zandvoort, 'Verkorte studieduur in de moderne talen', *UH 4 (1957-1958)* 210-213.
- 63 Zandvoort, 'De reorganisatie van het hoger onderwijs'; *Jaarboek RUG 1954*, 42.
- 64 J.L. Meij, 'De universiteit en de opleiding van "managers", een facet van de verhouding industrie-hoger onderwijs', *GUB 7 (1956-1957)* nr. 3 (april 1957). Over de opleiding in Rotterdam: H.W. Lambers, 'Het baccalaureaat aan de Nederlandsche Economische Hoogeschool', *UH 1 (1954-1955)* 97-103. De afgestudeerden werden aangeduid als 'B econ.', maar aparte bevoegdheden waren aan dit diploma niet verbonden.
- 65 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 146, 157-162.
- 66 *Jaarboek RUG 1965*, 17-18. Uit deze Onderwijskundige Onderzoeksgroep groeide het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs Groningen (COWOG).

67 *Jaarboek RUG 1955*, 49.

68 Jan Waterink, hoogleraar in de pedagogiek aan de Vrije Universiteit, stelde in 1957: ‘Het moet wel ieder opvallen, dat in onze tijd er zeer veel aandacht besteed wordt aan didactische en methodologische vraagstukken betreffende het onderwijs en de opvoeding in de kleuterschool, de lagere school en de b.l.o.-school, – dat in de laatste jaren ook hoe langer hoe meer aandacht besteed wordt aan vraagstukken betreffende de opleiding op de lagere en middelbare technische scholen, dat de problemen van de didactiek voor het gymnasium en middelbaar onderwijs geleidelijk de aandacht beginnen te krijgen, – maar dat zo goed als geen belangstelling schijnt te bestaan voor de vraag of men van de zijde van de wetenschappelijke beoefening van de didactiek iets zou hebben te bieden aan het universitair onderwijs en aan de opleiding aan de hogescholen en dat ook de vraag aangaande de methodologie van het hoger onderwijs praktisch nog niet wordt gesteld.’ J. Waterink, ‘Didactiek en methodiek der universitaire opleiding’, *UH 4* (1957-1958) 241-257, aldaar 241.

69 *Jaarboek RUG 1966*, 100.

70 De Wilde, “‘Half opgevoede specialisten’”, 273.

71 De Wilde, “‘Half opgevoede specialisten’”, 273.

72 De reeks werd ook als boek uitgegeven: *Het huwelijk. Voordrachten gehouden in het kader van het Studium Generale 1963-1964 van de Rijksuniversiteit te Groningen* (Groningen 1965). De psychiater C.J.B.J. (Kees) Trimbos was na zijn promotie in Utrecht in 1959 directeur geworden van het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg en zou in de jaren zestig bekendheid krijgen met zijn praatjes voor de VPRO over seksuele voorlichting en opvoeding.

73 In hoeverre de thoraxcursussen die de chirurg Eerland elk jaar organiseerde en waar chirurgen uit de hele wereld enkele weken met elkaar de nieuwste inzichten en technieken op het betreffende terrein bespraken en uitprobeerden een vorm van postgraduate onderwijs kan worden genoemd, is voor discussie vatbaar. Zie over deze cursussen hierna hoofdstuk 6.

74 G.D. Jonker, ‘Enige gedachten over audio-visueel onderwijs en het “laboratoire de langues”’, *GUB 14* (1963-1964) 16-22.

75 Gerritsen, *De scheikundige*, 15. Zie ook noot 51 hierboven.

76 Gerritsen, *De scheikundige*, 16.

77 Gerritsen, *De scheikundige*, 17.

78 Gerritsen, *De scheikundige*, 17.

NOTEN BIJ 6 WETENSCHAP NAAR AMERIKAANS VOORBEELD

1 A.J. Dekker, ‘De universiteit in de moderne maatschappij’, *GUB 14* (1963-1964) 97-99, aldaar 97. Adrianus Jacobus Dekker (1918-1994) was in 1960 benoemd als hoogleraar natuurkunde van de vaste stof.

2 Aan de cursus werd vooral meegedaan door medewerkers van de nieuwe Philips-vestiging in Stadskanaal. Daarover: *GUB 12* (1961-1962) 55.

3 De latere hoogleraar endocrinologie Hieronymus Doorenbos bracht met een zwo-stipendium het jaar 1957-1958 door als *research fellow* bij de afdeling stofwisselingsziekten en endocrinologie van de University of Michigan. In hetzelfde jaren zaten zijn Groningse collega’s Jan Drenth (structuurchemie) en David de Wied (endocrinologie) in resp. New York en Pittsburgh. Ook waren er NAVO-beurzen te vergeven. Zo verbleef Gerhardus Venema, die in 1968 benoemd zou worden tot hoogleraar genetica in Groningen, na zijn promotie (bij J.A. Beardmore) anderhalf jaar, van eind 1962 tot begin 1964, bij de Microbiological Genetics Research Unit van de Medical Research Council in Engeland op kosten van een NATO Science Fellowship. *Jaarboek RUG 1969*, 62.

4 K. van Berkel, ‘De “brain drain” en de Europese wetenschap’, *Spiegel Historiaal* 36 (2001) 62-67.

5 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op: L.D. Eerland, *Het scalpel en de kaars. Herinneringen aan jeugd- en ontwikkelingsjaren van een chirurg-vrouwenarts, in het bijzonder aan zijn zelfstandige arbeid in het voormalige Nederlands-Indië en Nederland, 1897-1926-1937-1966* (Assen 1970); I. Boerema, ‘Levensbericht van L.D. Eerland (25 februari 1897-29 juni 1977)’, in: *Jaarboek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 1977*, 164-166; A. van der Tol, ‘Leendert D. Eerland en het begin van de longchirurgie in Groningen’, in: M.J. van Lieburg, A. van der Tol en R.P. Zwierstra, red., *Voor Campers voetlicht. Over de Petrus Camper Stichting (1984-2009) en de medische geschiedenis in Groningen* (Rotterdam 2014) 163-178.

6 Michael was vertrokken omdat hij ongewild verzeild was geraakt in een uit de hand gelopen conflict

tussen zijn chef de clinique Ite Boerema en de op Michaels suggestie in de hersenchirurgie gespecialiseerde Ferdinand Verbeek. Over de ‘kwesitie-Verbeek’ zie: R.J.M. Groen, ‘De geboortestrijd van de Groninger neurochirurgie’, in: Van Lieburg e.a., red., *Voor Campers voetlicht*, 179-189.

7 Zie het in memoriam van Eerland dat zijn opvolger Kuijjer schreef: *Jaarboek RUG 1977*, 49-52.

8 Eerland heeft ook overwogen zich te specialiseren in de neurochirurgie. Dit was een terrein dat sinds het vertrek van de temperamentvolle, zo men wil driftige chirurg Ferdinand Verbeek naar het Rooms-Katholieke Ziekenhuis (RKZ) binnen de muren van het Academisch Ziekenhuis amper meer beoefend werd (zie noot 6). De hoogleraar neurologie en psychiatrie Van der Scheer stuurde zijn patiënten voortaan voor operaties naar Verbeek in het RKZ en was daar volledig tevreden mee. Pas in 1947 zou A. van der Zwan lector neurochirurgie worden en deze kon na een langdurig studieverblijf in Parijs, Boston en Columbus, Ohio en ondanks de nodige tegenwerking van Verbeek, in 1949 in het APSAZ aan de slag – zij het dat zijn neurochirurgische afdeling onderdeel bleef van de Kliniek voor Neurologie en Psychiatrie en gehuisvest werd in de Oogheelkundige Kliniek (dus in alle opzichten buiten de Heelkundige Kliniek). Ook Van der Zwan werd het leven echter behoorlijk zuur gemaakt en hij vertrok in 1954. Pas met de komst van de ervaren Utrechts-Amsterdamse neurochirurg C.H. Lenshoek (in 1954 als lector en vanaf 1956 als hoogleraar) werd de neurochirurgie in Groningen een volwaardig onderdeel van het zorgaanbod van het Academisch Ziekenhuis. Zie: Groen, ‘De geboortestrijd’.

9 Eerland, ‘Indrukken van een chirurgische studiereis’, 1896. Naar aanleiding van zijn verblijf in Baltimore schreef Eerland nog: ‘De 14 dagen in Baltimore in het Johns Hopkins Hospital doorgebracht, hebben mij ook op dit gebied [de behandeling van aangeboren hartgebreken] weer geleerd hoe inspirerend en vruchtdragend goed georganiseerd teamwork is.’ Eerland, ‘Indrukken van een chirurgische studiereis’, 1947.

10 Zie het schema in: Eerland, *Het scalpel en de kaars*, 85.

11 De cursus heette aanvankelijk de ‘postgraduate course in fundamentals of thoracic surgery’, maar dat werd al snel uitgebreid tot ‘science and surgery’. Eerland, *Het scalpel en de kaars*, 87-88.

12 J.N. Homan van der Heide, *Intracardiale chirurgie met behulp van een cirrestor. Een experimentele en klinische studie* (Groningen 1960); J.C. Dorlas, *Experimentele ervaringen met een hart-long apparaat volgens Lillehei-Dewall* (z.pl. 1960). Wetenschappelijke verslagen van de operaties en de daarbij gebruikte technieken verschenen in de *Proceedings van de KNAW*. Zie ook: J.N. Homan van der Heide, J.C. Dorlas en R.A.R. Elders, ‘Overzicht en resultaten van de intracardiale chirurgie in het Thoraxcentrum te Groningen’, in: I. Boerema e.a., *Festbundel, aangeboden aan Prof.Dr. L.D. Eerland door zijn leerlingen ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag* (Assen 1958) 87-127.

13 Boerema, ‘Levensbericht’, 166. Eerland leverde in totaal 62 promovendi af. Ite Boerema (1902-1980), geboren in Uithuizen, had in Groningen geneeskunde gestudeerd, was er in 1927 gepromoveerd en werkte er tot 1946 als algemeen chirurg onder Eerland. In 1946 werd hij hoogleraar chirurgie aan de Universiteit van Amsterdam.

14 Eerland, *Het scalpel en de kaars*, 102-103. Meer nog dan als chirurg of docent of onderzoeker zag Eerland zichzelf als arts. Zijn lijfspreuk was het aan P.C. Hooft ontleende ‘In serviendo consumidor’ (Al dienende verkeer ik mijzelf, of bij Hooft: ‘Dienende teer ick uijt’), wat werd geïllustreerd door zijn embleem bestaande uit een brandende kaars, twee palmbomen ter weerszijden (Eerland had lang in Indië gewerkt) en twee gekruiste scalpels of lancetten.

15 Homan van der Heide (Ho voor intimi) werd in 1963 alvast benoemd tot lector thoraxgeneeskunde en werd in 1966, na de benoeming van Kuijjer, bevorderd tot hoogleraar ‘om de thoraxchirurgie veilig te stellen’, alsof Kuijjer van plan zou zijn iets ten nadele van de thoraxchirurgie te doen. P.J. Kuijjer, ‘De chirurgische kliniek, de thoraxchirurgie en Jan Homan van der Heide’, in: Anton Eijgelaar e.a., red., *Jan Homan, thoraxchirurg, 1960-1990. Bundel samengesteld ter gelegenheid van het emeritaat van Prof.Dr. J.N. Homan van der Heide* (Groningen z.j. [1990]) 31-39, aldaar 33. Homans medeonderzoeker Dorlas werd in 1965 lector anesthesiologie, in het bijzonder voor de ingrepen in de thorax. In 1971 werd Dorlas hoogleraar anesthesiologie. De eerste orgaantransplantatie in Groningen vond plaats in maart 1968, toen Kuijjer en zijn team een niertransplantatie verrichtten. Zie: R.H. Bakker en R. ter Sluis, *Van leren overleven naar leren over leven. Vijftig jaar transplantatiegeneeskunde in het UMCG* (Utrecht 2020) 33-34.

16 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op: Jacob van Noordwijk, *Dialysing for Life: The Development of the Artificial Kidney* (Dordrecht-Boston-Londen 2001); Hermans Broers, *Dokter Kolff. Kunstenaar in hart en nieren* (Amsterdam 2003) (enigszins herzien en vertaald uitgegeven als: *Inventor for Life: The Story of W.J. Kolff, Father of Artificial Organs* (Kampen 2006)).

17 Robert Brinkman (1894-1994) studeerde geneeskunde in Groningen en promoveerde in 1922 bij Hamburger op het proefschrift *Résistance osmotique et phosphatides du sang*. Hij werd in 1938 buitengewoon hoog-

- leraar fysiologische chemie en in 1946 gewoon hoogleraar in hetzelfde vak (in 1956 werd dat fysiologie). In 1960 maakte hij een overstap naar de radiopathologie. Hoewel hij belangrijke ontdekkingen deed, ligt zijn betekenis er vooral in dat hij fundamenteel fysiologisch onderzoek dienstbaar maakte aan de klinische geneeskunde. Onderzoekers die van zijn inzichten gebruikmaakten, zijn daarom soms bekender geworden dan hijzelf (zoals Eerland en Kolff). Over hem: W.G. Zijlstra, 'Robert Brinkman, 27 juni 1894-27 januari 1994', in: *Levensberichten en herdenkingen. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 1994* (Amsterdam 1994) 17-22; W.G. Zijlstra, in: *NTvG 138* (1994) 1, 981-982.
- 18 De uitdrukking 'horrible simplificateur' werd gebruikt door zijn latere assistent E.E. Twiss. Zie: M.J. van Lieburg, 'De juiste dingen goed doen'. *De geschiedenis van het Sint Clara Ziekenhuis te Rotterdam 1949-1999* (Rotterdam 1999) 107.
- 19 W.J. Kolff, *De kunstmatige nier* (Kampen 1946) 90-92. In de dissertatie worden geen namen van patiënten genoemd en het feit dat de eerste overlevende patiënt uit een interneringskamp voor NSB'ers kwam, werd evenmin vermeld.
- 20 E.E. Twiss, *Treatment of Uremia by Dialysis and other Methods with Special Regard to the Principles and Scope of Intestinal Dialysis* (Rotterdam 1950).
- 21 Kolff keerde in 1970 nog een keer terug in Groningen. Hij nam toen op 25 mei de Ubbo Emmiuspenning in ontvangst. De inmiddels emeritus hoogleraar Brinkman hield bij die gelegenheid de laudatio. *Jaarboek RUG 1970*, 35-37.
- 22 Deze paragraaf is hoofdzakelijk gebaseerd op: Wilfried Boland en Hugo van Woerden, eds., *Birth and Evolution of Massive Stars and Stellar Groups. Proceedings of a Symposium Held in Dwingeloo, the Netherlands, 24-26 September 1984, in Honour of Adriaan Blaauw on the Occasion of his 70th Birthday* (Dordrecht-Boston etc. 1985), in het bijzonder hoofdstuk 5: 'A Profile of Adriaan Blaauw' (en meer in het bijzonder: Hugo van Woerden, 'Adriaan Blaauw and the Revival of Groningen Astronomy', aldaar 321-345); Adriaan Blaauw, 'My Cruise through the World of Astronomy', *Annual Review of Astronomy and Astrophysics* 42 (2004) 1-37; H.J. Habing, 'Adriaan Blaauw, 12 april 1914-1 december 2010', in: *KNAW, Levensberichten en herdenkingen 2011* (Amsterdam 2012) 14-22.
- 23 De officiële titel luidde: *Bergedorfer Spektral-Durchmusterung der 115 nördlichen Kapteynschen Eichfelder enthaltend für die Sterne bis zur 13. photographischen Grösse die Spektren nach Aufnahmen mit dem Lippert-Astrographen der Hamburger Sternwarte in Bergedorf*, deel 5 (Hamburg 1953). Het eerste deel was verschenen in 1935.
- 24 Van Woerden, 'Adriaan Blaauw', 330.
- 25 Behalve de gewone hoogleraren Blaauw en Pottasch waren dat Lukas Plaut, die in 1964 benoemd werd tot bijzonder hoogleraar studie van sterrenstelsels, in het bijzonder door onderzoek van veranderlijke sterren; Jan Borgman, die in 1964 lector sterrenkundige waarnemingstechniek (en in 1968 hoogleraar) werd; en Hugo van Woerden, die in 1965 lector radiosterrenkunde werd (en in 1980 hoogleraar).
- 26 Van Woerden, 'Adriaan Blaauw', 329.
- 27 P.C. van der Kruit, *Jan Hendrik Oort: Master of the Galactic System* (Cham, Zw. 2019), 399.
- 28 Over de vroege geschiedenis van ESO zie: Adriaan Blaauw, *ESO's Early History. The European Southern Observatory from Concept to Reality* (Garching bei München 1991).
- 29 Van Woerden, 'Adriaan Blaauw', 342.
- 30 Veel van wat volgt is gebaseerd op: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*.
- 31 *Jaarboek RUG 1948*, 27.
- 32 J.Th.G. Overbeek en J.H. van der Waals, 'Levensbericht Jan Josef Hermans, 1 november 1909-10 januari 1997', in: *KNAW, Levensberichten en herdenkingen 1998* (Amsterdam 1998) 41-46, aldaar 46.
- 33 In 1952 kwam nog een tweede hoogleraar uit Brooklyn naar Groningen, Robert Ullman. Deze gaf als Fulbright Fellow colleges toegepaste wiskunde voor scheikundestudenten. *Jaarboek RUG 1952*, 24. In dat jaar was B. Greenberg, van Roosevelt College, Chicago, als Fulbright Fellow werkzaam bij de afdeling Zoölogie.
- 34 Zoals geciteerd bij: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 55.
- 35 Lang zou Hermans niet in Leiden blijven. In 1958 verhuisde hij naar de Verenigde Staten, waar hij directeur werd van enkele industriële researchlaboratoria alvorens in 1968 hoogleraar aan de University of North Carolina in Chapel Hill te worden.
- 36 Over Trappeniers: J.V. Sengers en J.M.H. Levelt Sengers, 'Levensbericht van Nestor Joseph Trappeniers, 21 augustus 1922 - 16 juli 2005', in: *KNAW, Herdenkingen en levensberichten 2005*, 90-96, waar zes Groningse promovendi genoemd worden die met Trappeniers megingen naar Amsterdam. Sengers en Levelt Sengers noemen Trappeniers een begenadigd docent, en misschien is hij dat in Amsterdam ook geworden, maar in zijn Groningse tijd moest hij het kennelijk nog leren. Zie: Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 57.

- 37 J.F.G. Vliegenthart, 'Levensbericht van Josef Ferdinand Arens, 12 november 1914-24 december 2001', in *KNAW, Levensberichten en herdenkingen 2003*, 7-12, aldaar 4.
- 38 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 47.
- 39 De film *Inglourious Basterds* van Quentin Tarantino (2009) is gedeeltelijk gebaseerd op de verhalen over de bevrijding van Innsbruck. Een dag voor zijn dood in mei 2011 werd Wijnberg nog geïnterviewd voor de documentaire *The Real Inglorious Bastards*.
- 40 J. Kommandeur, *Volwassen wetenschap* (Groningen 1963).
- 41 De derde lector die in die tijd werd aangesteld (1964) was M.J. Janssen, die later vooral bestuurlijk van zich zou laten horen (hij werd hoogleraar in 1968 en rector magnificus in 1975-1978).
- 42 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 149 (het zijn de woorden van Van Helvoort).
- 43 W.G. Perdok, 'De ontwikkeling van de Wiskunde en Natuurwetenschappen', in: *Universitas Groningana*, 134-188, aldaar 166. Dat de hiërarchische opbouw van de wetenschappelijke staf aan een Duitse universiteit een onderdeel zou zijn geweest van Humboldts universiteitsideaal, is nog maar de vraag. Begin negentiende eeuw bestonden er nog amper wetenschappelijkstaven. Toen die zich in de negentiende eeuw begonnen te ontwikkelen, plantten de hoogleraren slechts het Duitse sociale systeem, dat zeer hiërarchisch was, over naar de universiteit.
- 44 Over Scheltema zie: E.W.A. Henssen, *Langs zelfgekozen paden. Het leven van H.J. Scheltema, N.E.M. Pareau & Mr. J.Jer. van Nes* (Amsterdam 1992); E.W.A. Henssen, 'Scheltema, Herman Jan (1906-1981)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/BWN/lemmata/scheltema>. Zie ook: Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 489-494.
- 45 Zoals geciteerd in: Henssen, *Langs zelfgekozen paden*, 151.
- 46 Scheltema was al op 25 juni 1945 benoemd tot waarnemend hoogleraar in de plaats van de in de oorlog overleden Van Meurs. Later dat jaar werd hij gewoon hoogleraar.
- 47 Zoals geciteerd in: Henssen, *Langs zelfgekozen paden*, 155.
- 48 Ook Jan Lokin, Scheltema's opvolger, is van mening dat bij de totstandkoming van de *Basilica* sprake is geweest van echt teamwork. 'Ieder van de drie had zijn eigen part. Van der Wal zat met Scheltema dagelijks op één kamer en raadpleegde Scheltema wel als hij iets tegenkwam, maar voor het grote werk liet Scheltema hem volledig zijn gang gaan. Holwerda kwam sporadisch op het Instituut en werkte thuis of bij de classici. Hij correspondeerde met Scheltema door middel van kleine briefjes met lijstjes en vragen, die frequent heen en weer gingen. Maar ook hij werd in het "grote" werk vrij gelaten. [...] Was een deel klaar, dan werd dat door de anderen nagekeken, niet zin voor zin maar steekproefsgewijs. [...] De afsluiting van een deel werd gevormd door een gezamenlijke bespreking die soms enkele dagen duurde. Alles verliep in grote harmonie, maar dat kwam ook omdat Scheltema als persoon duidelijk de patriarch was en omdat hij kritiek op zijn eigen werk goed kon verdragen.' E-mail van Lokin aan de auteur, 16 september 2019.
- 49 Henssen, *Langs zelfgekozen paden*, 171.
- 50 Henssen, *Langs zelfgekozen paden*, 173. Scheltema had met deze woorden niet zichzelf op het oog, maar zijn naaste collega P.W.A. Immink, hoogleraar oudvaderlands recht, die in 1965 overleed. Zie: Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 498-499.
- 51 Gegevens over de geologie in Groningen na de oorlog zijn te vinden bij: Emile Henssen, *Uit de geschiedenis der Nederlandse geologische wetenschappen* (Groningen 1995) 24-45. Over Kuenen zie ook: L.M.J.U. van Straaten, 'Levensbericht Ph.H. Kuenen', in: *KNAW, Jaarboek 1976*, 203-206; E.W.A. Henssen, 'Kuenen, Philips Henry (1902-1976)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/kuenen>.
- 52 Reservekapitein Kuenen was tijdens de meidagen van 1940 als boordwaarnemer in een tweedekker betrokken geweest bij succesvolle acties van de Nederlandse luchtmacht. Zijn toestel werd aangevallen door Duitse Messerschmitts en Kuenen en de overige inzittenden wisten zich ternauwernood het vege lijf te redden. Hij raakte gewond en na een veilige landing bleek zijn leren vliegeniersjas een flink kogelgat te vertonen. Henssen, *Uit de geschiedenis*, 24-25, noot 47.
- 53 Terpstra, die zich bewoog op het terrein van de klassieke morfologische kristallografie en veel kristalmetingen verrichtte voor de organisch chemicus H.J. Backer, ging in 1957 met emeritaat. Zijn onderwijs werd toen overgenomen door de chemicus W.G. Perdok, die al sinds 1942 assistent, sinds 1945 conservator en sinds 1955 lector nieuwere kristallografie was. In 1960, toen de kristalfysicus Dekker uit de Verenigde Staten werd gehaald om hoogleraar natuurkunde van de vaste stof te worden, werd Perdok namens het Groninger Universiteitsfonds benoemd tot bijzonder hoogleraar toegepaste kristallografie. In 1962 volgde zijn bevordering tot gewoon hoogleraar toegepaste kristallografie en mineralogie.

- 54 L.M.J.U. van Straaten, 'In memoriam Dr. Ph.H. Kuenen', *Jaarboek RUG 1977*, 42-45, aldaar 44.
- 55 Aldus beschreven in: Henssen, *Uit de geschiedenis*, 35.
- 56 Geciteerd bij: Henssen, *Uit de geschiedenis*, 29.
- 57 Verder werd Van Straaten in 1962 buitengewoon hoogleraar mariene geologie en petrologie en kreeg Groningen in 1963 een aparte (eveneens buitengewone) hoogleraar oceanografie, de chemicus H. Postma. Deze was in 1954 bij Baerends op de hydrografie van de Waddenzee gepromoveerd en was daarna bij het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee in Den Helder (later op Texel) werkzaam. In 1965 werd hij daar directeur. Hij kwam voor één dag in de week naar Groningen voor zijn colleges oceanografie. Kuenen onttrok zich overigens niet aan de verplichtingen die aan het professoraat verbonden zijn. Hij was in 1960-1961 rector magnificus en sprak op 16 september zijn rectorale rede uit over 'De grenzen der geologische wetenschap'.
- 58 G.P. Baerends, 'Haringonderzoek', *GUB 4 (1953-1954) nr. 1 (september 1954)*. De Nederlandse werkgroep, waaraan behalve de gedragsbiologen uit Groningen ook het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek en TNO deelnamen, zetelde in het instituut van Baerends. Het onderzoek werd mede gefinancierd door ZWO.
- 59 *Rapport van de Staatscommissie*, xvii.
- 60 *Rapport van de Staatscommissie*, xviii.
- 61 Geert Somsen, 'Hooge School en Maatschappij. H.R. Kruyt en het ideaal van wetenschap voor de samenleving', *Gewina 17 (1994) 162-176*.
- 62 *Rapport van de Staatscommissie*, 104-105.
- 63 F.H.L. van Os, 'In memoriam D. van Os', *Jaarboek RUG 1971*, 40-42.
- 64 P.J. Bouman, *Sociale spanningen (Amsterdam 1946)*, in het bijzonder 28.
- 65 *Jaarboek RUG 1957*, 128-129.
- 66 Zie bijvoorbeeld: Meij, 'De universiteit en de opleiding van "managers"'.
67 Anders dan in Amsterdam, waar Laqueur al voor de oorlog voor Zwanenburg en Organon werkte. Zie: P.J. Knechtmans, *Geld, ijdelheid en hormonen. Ernst Laqueur (1880-1947): hoogleraar en ondernemer (Amsterdam 2014)*.
- 68 *Jaarboek RUG 1952*, 26; *Jaarboek RUG 1956*, 42.
- 69 Medewerkers van Philips deden in de jaren twintig onderzoek naar de werking van de hoogtezon en de rol die vitamine D2 speelde bij het voorkomen van rachitis. In samenwerking met de chocoladefabriek Van Houten in Weesp werd sinds 1930 zuiver vitamine D2 in chocoladepastilles verwerkt (ter vervanging van levertraan). Tijdens de oorlog nam Philips de NV Roxane over, wat leidde tot de firma NV Philips-Roxane, Pharmaceutisch-chemische Industrie 'Duphar' (van Dutch Pharmaceuticals), sinds 1959 kortweg Philips-Duphar NV.
- 70 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 83-84.
- 71 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 84, 95. In de senaatsvergadering van 16 april 1957 stelde de senaat op verzoek van curatoren een commissie in tot regeling van de overeenkomsten tussen universitaire en industriële instellingen. Deze commissie werd gevormd door de hoogleraren Beekhuis (burgerlijk recht) en H.J. Doedens (belastingrecht) en de bureaumedewerker Koenen (namens curatoren). *Jaarboek RUG 1957*, 35.
- 72 Het volgende is in hoofdzaak gebaseerd op: Korrie Melis, *Naar een leefbare regio. Regionale leefbaarheid en identiteiten in Noord-Groningen tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw (Groningen 2013) 41-131*.
- 73 Een voordeel was ook dat het bureau van de SNG, dat gevestigd was aan het Martinikerhof, bemand werd door drs. W.J. Vuursteen, een oud-student van Bouman.
- 74 De demografische ontwikkeling in Noord-Groningen werd beschreven als 'leegloop', maar dat was nogal overdreven; in de jaren vijftig was de teruggang in bevolking slechts 5 op de 1000 oftewel 0,5 procent (met een uitschieter in 1957 van 11 op de 1000) en na 1960 was er eigenlijk geen sprake meer van terugloop. Het was meer de verwachting dat de demografische krimp rond 1955 langdurig door zou zetten en zou leiden tot dode dorpen, die verontrusting wekte. Zie: Melis, *Naar een leefbare regio*, 73.
- 75 Over Röling, zie hiervoor p. 761, noot 83, alsook: Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 513-517. Voor zijn weg tot de polemologie zie: B.V.A. Röling, 'Ontwikkeling en stand van de polemologie in Nederland', in: B.V.A. Röling e.a., *Vredeswetenschap. Doelstellingen, methode, maatschappelijke relevantie (Groningen 1973) 1-18*; Jaap W. Nobel, *Röling en de polemologie (Groningen 1994)*. Voor Rölings vroege biografie en zijn rol als rechter in Tokio: Hugo Röling, *Die rechter die geen ontzag had. Bert Röling en het Tokiotribunaal (Amsterdam 2014)*.
- 76 *Jaarboek RUG 1958*, 18.
- 77 B.V.A. Röling, *De wetenschap van oorlog en vrede (Groningen 1961)*. Het boekje werd in 1963 herdrukt. Zie ook: B.V.A. Röling, 'De wetenschap van oorlog en vrede', *GUB 11 (1960-1961) 22-26*.

- 78 Nobel, Röling en de polemologie, hoofdstuk 3, p. 4-5. De Partij van de Arbeid was na de oorlog nadrukkelijk anticommunistisch.
- 79 Röling was in Groningen niet de enige die zich inspande voor de wereldvrede. Bij de natuurkundigen waren bijvoorbeeld Hip Groenewold en Hendrik Anton Tolhoek, de opvolger van Zernike, actief op dit gebied. Zie: Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', *passim*.
- 80 De Stichting Vredesopbouw was in 1960 opgericht door A.G. Dake, directeur van het schoonmaakbedrijf CEMSTO en een bevlogen christen, die vond dat er in het Koude Oorlogsklimaat, dat gekenmerkt werd door wantrouwen en hardnekkige vijandbeelden, een 'omkeer van denken' nodig was. Hij wilde dat bereiken door de publieke opinie te beïnvloeden, vooral via het onderwijs. Het vestigen van een bijzondere leerstoel in Groningen was een van de eerste activiteiten van de stichting. Landheer bekleedde deze leerstoel van 1962 tot 1974.
- 81 De Pugwash Conferences on Science and World Affairs brachten geleerden en publieke figuren bij elkaar om te praten over middelen om gewapende internationale conflicten te voorkomen en bedreigingen van de internationale veiligheid het hoofd te bieden. Oprichters waren onder andere de Britse filosoof Bertrand Russell en de Pools-Amerikaanse fysicus Joseph Rotblat.
- 82 Geciteerd in een interview van Hieke Jippes met Röling in *NRC Handelsblad*, 16 februari 1985.
- 83 Bart Tromp, 'Vredeswetenschap. Doelstellingen, methode, maatschappelijke relevantie: een aantal hoofd- en bijzaken', in: Röling e.a., *Vredeswetenschap*, 19-24.
- 84 *Jaarboek RUG 1950*, 29.
- 85 *Jaarboek RUG 1951*, 34.
- 86 Zie hiervoor hoofdstuk 2, p. 112-113.
- 87 *Jaarboek RUG 1955*, 49.
- 88 C.P. Snow, *The Two Cultures*, with an introduction by Stefan Collini (Cambridge 2012). Oorspronkelijk verschenen als *The Two Cultures and the Scientific Revolution* (1959). Voor de (magere) aandacht voor Snow in Nederland zie: Klaas van Berkel, 'C.P. Snows "The Two Cultures and the Scientific Revolution"'. Een technocratisch manifest', in: Hans Renders, red., *Onder ingenieurs. Biografie en techniek* (Amsterdam 2010) 32-55, in het bijzonder noten 14 en 33.
- 89 Kommandeur, *Volwassen wetenschap*, 13.
- 90 Kommandeur, *Volwassen wetenschap*, 16. Kommandeur ontleende het voorbeeld aan 'Prof. Julius', ongetwijfeld de Utrechtse hoogleraar hygiëne H.W. Julius, die sinds 1959 ook voorzitter van de Centrale Organisatie TNO was.
- 91 Kommandeur, *Volwassen wetenschap*, 17. Kommandeur maakte één uitzondering op zijn standpunt dat de specialist zich niet hoeft te verdiepen in zaken die buiten zijn vakgebied vallen. Als het om de actuele wereldpolitiek gaat, waarbij de moderne natuurwetenschap een beslissende rol speelt (denk aan de atoombewapening), kan en mag hij niet zwijgen. Om over het probleem van de atoombewapening iets te kunnen zeggen is namelijk geen algemene culturele kennis nodig, daar is juist behoefte aan onbevangen, nuchter logisch nadenken, 'een verfrissend onbegrip voor jarenlange tradities en volledige bereidheid om voorbijgaande concepten te vervangen door betere', eigenschappen die de 'cultuurloze' bèta's in hoge mate hebben. Kommandeurs held was de Amerikaanse chemicus en vredesactivist Linus Pauling (die in 1962 de Nobelprijs voor de Vrede ontving, nadat hij al in 1954 de Nobelprijs voor de Scheikunde had ontvangen), en zijn bête noire was de van oorsprong Hongaarse, maar al voor de oorlog naar de Verenigde Staten geëmigreerde, diep in de Europese cultuur gewortelde en van vooroordelen tegenover de Russen stijf staande fysicus Edward Teller, de vader van de waterstofbom en een krachtig voorstander van een nucleaire verdediging. 'Geef ons meer Paulings, en minder Tellers,' aldus Kommandeur. Kommandeur, *Volwassen wetenschap*, 18. Kennelijk waren toch niet alle natuurwetenschappers automatisch vrij van politieke en culturele vooroordelen.
- 92 Kommandeur, *Volwassen wetenschap*, 18.
- 93 *Jaarboek RUG 1960*, 21.
- 94 J.H. des Tombe, 'Wetenschapsbeleid', in: *Verslag van het verhandelde in de sectievergaderingen en de algemene vergaderingen van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 1956*, 11-29. Voor een kritische bespreking zie: H.H. Janssen, 'Wetenschapsbeleid', *UH 3* (1956-1957) 216-228.
- 95 Geciteerd in: H. Knippenberg en W. van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 Jaar ministerie van onderwijs (kunsten) en wetenschappen 1918-1993* (Assen 1993) 438-439.
- 96 Toen in 1964 als opvolger van Cals Both aantrad als de nieuwe minister van OK&W, verklaarde hij een beleid te willen voeren dat was gericht op grotere maatschappelijke relevantie van het hoger onderwijs (*GUB 14* (1963-1964) 78-79. Both bleef te kort aan om er iets van te kunnen realiseren.

NOTEN BIJ 7 KANTELEND STUDENTENLEVEN

- 1 GSA voor 1957, 137 (andere cijfers aldaar 167-168); Der Clercke Cronike, 11 mei 1956 (in hetzelfde nummer nog een in memoriam van Jos Dirken, de hoogleraar fysiologie en voormalig coach van Aegir); Nieuwsblad van het Noorden, 7 mei 1956; Jaarboek RUG 1956, 52.
- 2 Voor de naoorlogse geschiedenis van Vindicat zie: Koops, 'Van noord ruimend naar oost'. De verschillende jaargangen van de Groninger Studenten Almanak leveren vanzelfsprekend ook veel gegevens op over de situatie bij Vindicat.
- 3 Vindicat kocht het pand later; de koopakte werd getekend op 15 juni 1948 bij notaris W.A. Offerhaus (die ook curator van de universiteit was). GSA voor 1949, 69.
- 4 De grootste subvereniging van Vindicat, Aegir, had tijdens de oorlog haar botenhuis in de zwaaihoek van het Verbindingskanaal tegenover het station verloren. Het was gevorderd door de Duitsers, gebruikt als benzineopslagplaats en aan het eind van de oorlog in brand gestoken. Na de bevrijding kreeg Aegir eerst tijdelijk onderdak bij houthandel Beishuizen aan het Hoornse Diep en later op een landtong in het Van Starckenborghkanaal bij Oosterhogebrug. Daar zette Aegir een eigen botenhuis neer, wel primitief, maar beter dan niets (GSA voor 1947, 116).
- 5 Voor de huisvesting van VERA zie: P.A.J. Caljé, VERA: vorming en vriendschap 1899-1974. 75 jaar gereformeerd studentenleven (Groningen 1989) 82-89.
- 6 Zie hierover: Jacqueline Kampman, Door studieband vereend. De geschiedenis van de G.V.S.V. Magna Pete, opgericht 1 november 1898 (Groningen 1998) 101-104, 118-123.
- 7 Zie: K.D. Rienks e.a., Ora et bibe. R.K.S.V. Albertus Magnus 1896-1996. Honderd jaar geschiedenis van een studentenvereniging (Utrecht 1997) 86-87, 99-102.
- 8 De Groene Uil verwierf pas in 1949 een min of meer vast onderkomen in de Munnekeholm 14 en in 1955 verhuisde de vereniging naar een eigen pand aan het Lage der Aa, nummer 33.
- 9 Koops, 'Van noord ruimend naar oost', 55.
- 10 Kampman, Door studieband vereend, 105-106.
- 11 Serieuze geschiedschrijving over Unitas is er amper. De hier opgesomde feiten zijn ontleend aan: [Th.S. Bos en W.H. 't Hart, '25 jaar Unitas Studiosorum Groningana', in: Ikke Dikke Alma. Uitgave bij het vijfde lustrum van Unitas Studiosorum Groningana (z.pl. z.j. [1965]) 66-80, in het bijzonder 68-71 (Tom Bos, mo-student geschiedenis, was de archivaris van Unitas). Zie verder het archief van de vereniging: GrA, toegangsnr. 1014 (Groninger Studentenvereniging 'De Groene Uil'). Het ledenaantal was in 1949 wel weer opgelopen tot 47.
- 12 Caljé, VERA, 85; Kampman, Door studieband vereend, 108-110. Van de 'grote' doorbraak mocht dan niet veel terechtkomen, op kleinere schaal was er wel verbreding: VERA was na de oorlog niet alleen meer een vereniging voor gereformeerde studenten, maar ook voor orthodox hervormden. De binding aan één kerkgenootschap werd daarmee de facto verlaten.
- 13 Geciteerd in: Koops, 'Van noord ruimend naar oost', 71.
- 14 Ingezonden brief in: Nieuwsblad van het Noorden, 11 juni 1952. De schetstekening zelf was gepubliceerd in: Nieuwsblad van het Noorden, 15 mei 1952.
- 15 Daarvoor had Vindicat al op 20 februari 1950 op de Emmasingel een algemene studentenmensa geopend, die overigens niet goed liep. De mensa in het pand aan de Grote Markt werd wel een succes, mede dankzij een belangrijke rijkssubsidie. In 1956 serveerde mensa ongeveer 575 maaltijden per dag en dat niet alleen voor leden van Vindicat. GSA voor 1957, 136. Later gingen ook Magna Pete en VERA een eigen mensa uitbaten, maar dat ging (door het snel stijgende aantal studenten) niet ten koste van de mensa bij Vindicat.
- 16 Zie bijvoorbeeld: GSA voor 1947, 75.
- 17 Zie de klacht in 1950 dat veel leden bij de viering van de dies weigerden (uit valse schaamte?) om de corpsmuts te dragen. GSA voor 1951, 103; GSA voor 1958, 128
- 18 GSA voor 1956, 121. Dat Aegir zou 'afdrijven' van Vindicat baseerde de schrijver op het feit dat bij Aegir in de jacht op landelijke successen overdreven veel tijd en aandacht uitging naar het raceroeien en dat het fuifroeien, waarvoor de meeste leden belangstelling hadden, onderbedeeld werd. Overigens won Aegir in het voorjaar van 1955 wel de Head of the River, een andere klassieker op roeigebied (op de bochtige Amstel tussen Ouderkerk aan de Amstel en Amsterdam).
- 19 Ook een tijdgenoot die in 1965 terugkeek op de eerste tien jaren na de oorlog, stelde vast dat speciaal in de jaren 1945-1950 sprake was geweest van een 'inzinking'. Koops, 'Van noord ruimend naar oost', 65.

- 20 Officieel was er wel een nieuwe oppasser aangetreden, maar deze bleek niet voor zijn taak berekend en moest het veld ruimen. Zie: Koops, 'Van noord ruimend naar oost', 61.
- 21 Nieuwsblad van het Noorden, 4 februari 1952; Trouw, 5 februari 1952; de Volkskrant, 5 februari 1952.
- 22 GSA voor 1953, 59. Tot in Zeeland werd over het 'wilde studentenfeest' in Groningen bericht. Zie bijvoorbeeld de Zierikzeesche Nieuwsbode, 6 februari 1952. Zie ook het in Breda verschijnende dagblad De Stem, 5 februari 1952.
- 23 Nihilisten waren na de oorlog een voortdurende bron van bezorgdheid voor zowel de studentenverenigingen als de universitaire autoriteiten. In 1961 organiseerde de nieuwe hoogleraar sociologie Gadourek een leeronderzoek over de verschillen tussen georganiseerde en niet-georganiseerde studenten, dat werd samengevat in het rapport van de studente A.S. Siccama, *Sociale factoren welke invloed uitoefenen op het niet georganiseerd-zijn van mannelijke studenten in Groningen* (Groningen 1961). De conclusies, samengevat door Gadourek in een artikel in het Groninger Universiteitsblad, waren dat niet-georganiseerde studenten in de regel minder in de stad woonden, vaker betaald werk deden, ouder waren en vaker een gezin hadden dan de georganiseerde studenten. Corpsleden waren doorgaans afkomstig uit hogere inkomensgroepen en hadden vaker minstens één ouder met een academische opleiding. Niet verrassend was dat geheelonthouders en matige drankgebruikers meestal niet toetraden tot een vereniging. Belangrijk was dat uit het onderzoek bleek dat beide groepen niet heel negatief over elkaar dachten: 'De studentengemeenschap in onze stad is niet gespleten in twee elkaar mijdende, minachtende of bestrijdende kampen', of, positiever geformuleerd: 'Er heerst verdraagzaamheid onder onze academische jeugd.' Ook het feit dat zij die direct na hun eindexamen naar de universiteit gingen meestal wel lid werden van een vereniging en zij die eerst gewerkt hadden, uit militaire dienst kwamen of al gehuwd waren niet, bevestigde volgens de onderzoekers het bestaansrecht van de corpora, omdat zij nog altijd een geleidelijke overgang van het beschutte leven thuis en op school naar een zelfstandig bestaan in de maatschappij boden. Voor wie de stap naar de maatschappij door baan of huwelijk al gemaakt had, was het corps minder nodig. I. Gadourek, 'Caveant corpora...!', GUB 12 (1961-1962) 28-32.
- 24 GSA voor 1952, 67.
- 25 De Phyx, de naam van de sociëteit van VERA, was de heuvel in Athene waar vanaf de vijfde eeuw de volksvergadering plaatsvond.
- 26 Zoals geciteerd in: J. Janssen en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen-Baarn 1984) 64. In het jaar waarin Delfgaauw zijn uitspraak deed, op het elfde lustrum van de Amsterdamse katholieke studentenvereniging Sanctus Thomas Aquinas, verscheen van zijn hand het populaire driedelige overzichtswerk *Beknopte geschiedenis van de wijsbegeerte* (Amsterdam 1951-1952). Later werd hij hoogleraar filosofie in Groningen.
- 27 GSA voor 1956, 115.
- 28 G.C. Heringa, *De sociale status van de student en de efficiëntie van het hoger onderwijs* (Amsterdam 1952). De tekst van de brochure is gedateerd op 'maart 1952'. In deze brochure ook de berekeningen van het Gemeentelijk Bureau voor Statistiek over de terugval in de koopkracht van arbeiders en intellectuelen, aldaar 11.
- 29 Heringa, *De sociale status*, 9-10.
- 30 Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek van de sociale omstandigheden der studenten. Studiejaar 1947-1948* (Den Haag 1949).
- 31 Voor de mensa in Mutua Fides, zie: GSA voor 1951, 104-105. Sinds 1951 bestond er in het Academiegebouw weer een koffiekamer. *Jaarboek RUG 1951*, 31.
- 32 Nuttig voorwerk is geleverd door het masterwerkstuk van Christiaan Brinkhuis, *De academische verzorgingsstaat. De opbouw van een stelsel van studentenvoorzieningen aan de Rijksuniversiteit Groningen, 1945-1973* (Groningen, Afdeling Geschiedenis, 2018).
- 33 *Jaarboek RUG 1951*, 32.
- 34 Brinkhuis, *De academische verzorgingsstaat*.
- 35 Over het Nederlands Studentensanatorium: GSA voor 1960, 36. Een ander deel van de opbrengsten ging naar het Universitair Asyl Fonds.
- 36 GSA voor 1960, 30. In 1957 nam de hoogleraar tandheelkunde De Boer het initiatief om ook de tandheelkundige zorg van de studenten te regelen. *Jaarboek RUG 1957*, 44.
- 37 Voor de aanstelling van Krop en zijn collega's: *Der Clercke Cronike*, 1 november 1947.
- 38 In 1948 had de academische senaat een Commissie voor Sociale Zaken ingesteld, onder leiding van de socioloog Bouman, maar daar is verder niet veel van vernomen.
- 39 *Verslag van het Paascongres gewijd aan de sociale positie van de student, 19-22 April 1952* (Leiden z.j.) 4. Dat het congres

in Amsterdam werd gehouden, blijkt niet uit deze brochure, maar uit de opmerkingen erover in: *Jaarboek RUG 1952*, 29. Aanwezig was onder andere de rector magnificus van de Universiteit van Amsterdam, de jurist M.H. Bregstein.

40 *Verslag van het Paascongres 1952*, 31.

41 Heringa, *De sociale status*, 7.

42 Heringa, *De sociale status*, 43.

43 Heringa, *De sociale status*, 43.

44 Heringa, *De sociale status*, 40-41.

45 *Jaarboek RUG 1952*, 29; *GUB 3 (1952-1953)* nr. 1 (september 1952).

46 A. de Waard, 'Het Studenten Adviesbureau', *GUB 4 (1953-1954)* nr. 2 (december 1953). In 1958 kwam De Waard met een update, waaruit bleek dat de toeloop naar het SAB flink toegenomen was, van 500 bezoeken in 1952-1953 naar 2400 in 1957-1958. In dat laatste jaar kwam maar liefst 90 procent van de eerstejaars opdagen voor een kennismakingsgesprek. De belangrijkste gespreksonderwerpen bleven studietoelagen en financiële problemen (samen 50 procent), gevolgd door militaire dienst (en mogelijkheden tot uitstel) met 17 procent. *GUB 9 (1958-1959)* 48-52.

47 Zoals geciteerd in: Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 85-86.

48 *Rapport van de adviescommissie voor te treffen voorzieningen ten behoeve van studenten (Den Haag 1956)*.

49 *Rapport voorzieningen*, 168-169.

50 *Rapport voorzieningen*, 4. Zie ook: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 155.

51 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 156.

52 *Jaarboek RUG 1958*, 28.

53 *Jaarboek RUG 1958*, 28.

54 *GSA voor 1958*, 172. Over de opkomst: 'Hoe wil men zijn studievrijheid verdedigen, als men het standpunt en de beweegredenen van de oppositie niet kent?' *GSA voor 1958*, 132.

55 *GSA voor 1957*, 130.

56 *GSA voor 1958*, 132.

57 *Jaarboek RUG 1955*, 48.

58 *GSA voor 1955*, 215.

59 *GSA voor 1957*, 95.

60 *GSA voor 1957*, 165-166; *GSA voor 1958*, 184-187. Merkwaardig was ook de bloei van de schietvereniging Tyr, die in 1956 erkenning kreeg van de lokale militaire autoriteiten en daarmee verzekerd was van munitie (en oefenterreinen). Op 27 mei 1958 kreeg Tyr van de minister van Defensie goedkeuring om over te gaan tot heroprichting van de Kompagnie Vrijwillige Flankeurs van 1830. De uniformontwerper van het ministerie ontwierp een nieuw tenue en de Groningse schietlustigen zamelden geld in voor 42 gala-uniformen. Op 18 juni 1959 traden de tiptop geüniformeerde Flankeurs in het kader van het lustrum van dat jaar voor het eerst aan. Ter gelegenheid van de overdracht van de uniformen werd op die dag voor het eerst op het Academieplein het defilé afgenomen, waarna een mars door de stad volgde. In het kader van het universitaire lustrum namen de Flankeurs deel aan de intocht der reünisten en op 25 juni inspecteerde koningin Juliana de troepen (*GSA voor 1960*, 135-136). Ook later zouden ze paraderen en erewachten houden bij plechtige gelegenheden (zoals bij de bijzetting van koningin Wilhelmina in Delft in 1962).

61 Over de geschiedenis van het Nationaal Rijtuigmuseum in Leek en de rol van de studenten van Vindicat daarbij: B.H. Vos, red., *Rijtuigen op stal. 25 jaar Rijtuigmuseum (Dieren 1983)*, in het bijzonder J.J. Stienstra, 'Se-naatskoetsen', 171-182.

62 *Jaarboek RUG 1957*, 44.

63 *Jaarboek RUG 1958*, 30. Zie ook: K. van Dijk, 'Studentenhuisvesting in Groningen', *GUB 8 (1957-1958)* nr. 2 (december 1957), waarin hij de oorzaken van het verminderde kameraanbod besprak en met oplossingen kwam.

64 M.A. Krop, 'Student en huwelijk', in: *Het huwelijk*, 141-155, aldaar 142-145.

65 *De Telegraaf*, 15 april 1967. Krop zei dit in een speciale bijlage die de krant aan het Groningse universiteitsleven had gewijd.

66 Mededeling van Pieter Caljé.

67 *De Telegraaf*, 15 april 1967.

68 *Trouw*, 20 november 1968. Een andere spreker in de studiumgeneralereeks over 'Het huwelijk' was het in het geheel niet eens met Krop. De kerkelijk hoogleraar praktische theologie P.J. Roscam Abbing stond

juist bekend om zijn duidelijke stellingname tegen het ongehuwd samenwonen en seks voor het huwelijk. 'Liefde zonder trouwring' noemde hij dat, en hij zag het als een uiting van 'nozemachtigheid'. Hij had daar in 1962 een lezing over gehouden voor de Hendrik Pierson Stichting en die lezing in 1963 onder de titel *Liefde zonder trouwring* ook uitgegeven (bij de christelijke uitgeverij Callenbach in Nijkerk). Later werd zijn standpunt milder, ook ten aanzien van homoseksualiteit.

69 Vgl. K.G. Olsmeijer, 'Een kanttekening bij het project "Studentenhuis" in Groningen', *GUB* 8 (1957-1959) nr. 2 (december 1957). Bij zijn beschrijving van de indeling van de flat liet Olsmeijer weten tegemoet te zijn gekomen aan de wensen van de studentenverenigingen door in de flat geen gemeenschappelijke ruimte te ontwerpen, zodat het gezelligheidsleven niet van de kroeg naar de flat zou kunnen verhuizen. Er kwamen hoogstens gemeenschappelijke toiletten en douches, en een klein keukentje, 'waar men iets kan kokkerellen'.

70 Zoals geciteerd in: Caljé, *VERA*, 122.

71 *Jaarboek RUG* 1963, 85; *GUB* 14 (1963-1964) 29-30. Hannes, Stevens en Speyer waren respectievelijk de studentenkoetsier, de pedel en de studentenoppasser geweest. Zie ook de foto's in: *Universitas Groningana*, tegenover p. 257.

72 De flat in Helpman (met op de begane grond winkels en een FINA-tankstation) omvatte 192 kamers voor individuele studenten en 9 appartementen voor gehuwden. De flat werd opgeleverd in de zomer van 1965. Die aan het Hoendiep, met 236 kamers en 12 appartementen, kwam gereed in de zomer van 1966. *Jaarboek RUG* 1966, 138.

73 *Nieuwsblad van het Noorden*, 28 juni 1961. Een paar dagen later werd er in de krant nog steeds schande van gesproken. 'Daar had je het vrije en vrijende verkeer van de beide sexen in optima forma', schreef een columnist in de rubriek 'Los en vast'. Men krijgt de indruk dat het eigenlijk vooral het zedelijk wangedrag in de flat was waar men geschokt over was, niet zo zeer het lichamelijk geweld dat was gepleegd. *Nieuwsblad van het Noorden*, 1 juli 1961.

74 *GSA* voor 1958, 102; *GSA* voor 1959, 251. Een enquête bracht in 1958 aan het licht dat 17 procent van de nieuwe studenten een kamer kreeg via het GCSB en dat 58 procent nog altijd via via aan een kamer wist te komen.

75 Zie voor de ontwikkelingen bij *VERA*: Caljé, *VERA*, 123-132.

76 *GSA* voor 1960, 108-109.

77 [Bos en 't Hart,] '25 jaar Unitas Studiosorum Groningana', 74-75.

78 Mallenak. *Almanak 1960-1961 van Unitas Studiosorum Groningana* (Groningen 1961) 6.

79 Over Tuin: Duijvendak en De Vries, red., *Stad van het Noorden*, 250-252. Tuin, die ooit onderwijzer was geweest, zou tot 1965 burgemeester van Groningen blijven.

80 De animositeit tussen Vindicat en Unitas was niet in één keer verdwenen. Terwijl leden van Aegir zich in 1963 nog uitgeleefd hadden op het meubilair van hun eigen kroeg (dat jaar lieten maar liefst drie piano's 'het leven in de altijd gulzige haard', nadat ze eerst van het balkon naar beneden waren gegooid), leefden de roeiers zich in 1964 tijdens het intrainingsfeest op 7 februari 1964 uit op de sociëteit van Unitas. Er werd geen piano naar beneden gegooid, maar de voordeur van de sociëteit, De Horst, werd tot brandhout verwerkt. *GSA* voor 1964, 37; *GSA* voor 1965, 98). Deze krachttraining hielp helaas niet, want 1963 en 1964 waren jaren waarin Aegir de Varsity wéér niet won.

81 Vindicat trachtte die uitbreiding ook te realiseren door er een algemeen Universiteitshuis van te maken, maar de andere verenigingen wilden niet als het ware bij Vindicat op schoot zitten.

82 *Jaarboek RUG* 1959, 20. Magna Pete, dat het besluit had genomen, niet vanwege het ruimtegebrek, maar omdat mo-studentes niet gelijkwaardig werden geacht aan de academische studenten, liet na een paar jaar alsnog mo-studentes toe.

83 Voorstellen om de subverenigingen open te stellen voor niet-leden en een splitsing aan te brengen tussen de vereniging en de kroeg werden afgewezen als 'te vooruitstrevend'. *GSA* voor 1963, 53.

84 Om die reden wijdde rector magnificus Scheltema in september 1959 zijn rectorale rede aan het thema van de groentijd in de Oudheid. *Jaarboek RUG* 1959, 7-16.

85 Het VPRO-programma *Anderen Tijden* wijdde op 16 september 2017 een aflevering aan deze en andere affaires rondom ontgroeningen in de jaren zestig: <https://anderetijden.nl/programma/1/Anderen-Tijden/aflevering/715/Omstreden-ontgroening>. In verslagen in de kranten van september en oktober 1962 duiken ook andere varianten van het verhaal op.

86 Kampman, *Door studieband vereend*, 148.

87 Geciteerd en besproken in: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 96-98.

- 88 Een andere hoogleraar die zich openlijk uitsprak tegen de ontgroening was Heringa, die sinds 1960 in Groningen werkte en in zijn boekje *Student* uit 1963 een fenomenologie van het studentenleven gaf. Hij kreeg een kritische recensie van J. Glastra van Loon, een alumnus van de Groningse universiteit, maar Heringa bleef bij zijn mening. Zie: *GUB* 14 (1963-1964) 91-96.
- 89 *Nieuwsblad van het Noorden*, 26 november 1960. In de *Groninger Studenten Almanak* werd naar aanleiding van de lustrumroeiwedstrijden bij Delfzijl slechts gemeld: 'Minder groots was het festijn op Ekenstein'. *GSA* voor 1960, 110.
- 90 Zie de reactie van de medisch student en lid van *Vindicat* C.J. Maats in: *Der Clercke Cronike*, 14 september 1963. Gerritsen antwoordde daarop met een stuk in *Der Clercke Cronike* van 21 september ('Prof. Gerritsen antwoordt'), waarop weer reacties van studentenzijde volgden.
- 91 *GSA* voor 1963, 57.
- 92 *GSA* voor 1964, 28.
- 93 *GSA* voor 1964, 31.
- 94 Tweeënhalf jaar later werd academisch Nederland opnieuw opgeschrikt door een ontgroeningsschandaal, dit keer in Utrecht. Het betrof de zogenaamde roetkapaffaire bij het Utrechtse elite-dispuut *TRES* (*Tres Faciunt Collegium*), onderdeel van het Utrechts Studenten Corps. Op 10 april 1965 werden drie nieuwe leden van het dispuut geïnaugureerd, waarbij de nieuwe leden (allen van adel) een tijdje in de buurt van Jutphaas en Houten met een roetkap over het hoofd in een janplezier rond werden gereden. Regelmatig blies een van de oudere leden dan in de roetkap, zodat de gezichten van de nieuwelingen roetzwart werden. Men gebruikte dit keer echter een verkeerde roetkap (namelijk een met petroleumroet bewerkte kap), waardoor twee van de drie onwel werden en een van hen uiteindelijk overleed.
- 95 Caljé, *VERA*, 130-131.
- 96 Kampman, *Door studieband vereend*, 150-151. Beek somde daarna een hele reeks mores op die binnen *Magna Pete* golden: de muts, die je nooit op een kapstok mag hangen, het lint, de rijtoer op de dies, de koffieochtenden waarop het bestuur schonk, de almanakaanbieding.
- 97 Geciteerd bij: Kampman, *Door studieband vereend*, 147. De rede is volledig afgedrukt in: *Der Clercke Cronike*, 2 november 1963.
- 98 Over de geschiedenis van de *svb*: Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, dat sterk leunt op onderzoek naar de studentenbeweging in Nijmegen en aan andere plaatselijke afdelingen weinig aandacht besteedt. Zie ook: Hugo Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973* (Amsterdam 1978), waarin de Groningse tak van de studentenbeweging nauwelijks aan de orde komt.
- 99 Zoals geciteerd in: Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 98.
- 100 Op het oprichtingscongres van de *svb* was er niemand uit Groningen. Ton Regtien, *Springtij. Herinneringen aan de jaren zestig* (Houten 1988) 68. Regtien verweet Jacques Roggema, 'de koppige en eigenzinnige architect van de studentenvakbeweging in het Hoge Noorden', een zeker separatisme.
- 101 G.R. Zondergeld, 'Het Reg(Tientje) verdisconteerd', *Der Clercke Cronike*, 28 september 1963.
- 102 Interview met Marijke Edens en Lukas Huttinga te Groningen op 3 september 2019. Roggema had al een onderwijzersopleiding achter de rug.
- 103 In de aanloop naar deze vergadering verschenen in *Der Clercke Cronike* enkele artikelen voor en tegen de *svb*. Zie: Theo P.M. de Jong, 'Een studentenvakbeweging. Een bedenkelijk explosief?', *Der Clercke Cronike*, 2 november 1963 (De Jong, drs. in de economie, zag de oprichting van de *svb* als een nieuwe, en in zijn ogen bedenkelijke, uiting van de verzakelijking van de universitaire verhoudingen); J. Kommandeur, 'Als 't kindje binnenkomt...', *Der Clercke Cronike*, 9 november 1963. Kommandeur, hoogleraar fysische scheikunde, wenste de studentenwereld geluk met de komst van de pasgeboren *svb*.
- 104 Volgens Kijne, *Studentenbeweging*, had de *svb* erop gerekend dat de *NSR* niet zou willen democratiseren en dat de landelijke *svb* daarna erkend zou worden als de enige echte studentenbehartiger. Nu dit niet het geval was, moest de *svb* binnen de gedemocratiseerde *NSR* alsnog samenwerken met andere partijen.
- 105 A.R.B., D.W. E[verts] en J.C., 'De Gronstra faalde', *Der Clercke Cronike*, 23 november 1963; D.W. E[verts], 'De kogel door de kerf', *Der Clercke Cronike*, 18 januari 1964. De hoogleraren waren blij met deze ontwikkeling omdat er nu een einde kwam aan de 'regentensfeer' van de oude Centrale Commissie en omdat zij als hoogleraren nu een werkelijk representatief aanspreekpunt voor de studenten zouden krijgen. *GUB* 14 (1963-1964) 30.
- 106 Op landelijk niveau hadden de conservatieve leden van de oude *NSR* het Nederlands Studenten Akkoord opgericht, de meer progressieve leden de Progressieve Studenten Organisatie.
- 107 Voor de uitslag, inclusief een uitslag per stembureau, zie: *Der Clercke Cronike*, 14 maart 1964.

- 108 Der Clercke Cronike, 14 maart 1964; Het Vrije Volk, 11-3-1964. Van Os vroeg meteen ook maar de steun van de nieuwe Gronstra om mee te denken over middelen om tot studieduurverkorting te komen. Allereerst was er kritiek op de nonchalante, volgens sommigen zelfs ‘lullige’ wijze waarop Kapteyn de leden van de Gronstra installeerde; Vindicat had duidelijk moeite om de nieuwe verhoudingen te accepteren.
- 109 Tot de verkozenen behoorde ook – voor de svb – de eerder genoemde G.J. Zondergeld.
- 110 GSA voor 1965, 47.
- 111 Bij de verkiezingen van 1966 had de svb 12 zetels verworven, het Studenten Akkoord 9, de Progressieve Studentenorganisatie 7 en de Partij voor Conservatieve ontspanning 2.
- 112 Een ander teken was dat in 1965 het *Vademecum*, met de adressen van alle studenten, dat altijd een onderdeel van de almanak van Vindicat was geweest, separaat werd uitgegeven.

NOTEN BIJ 8 DE SLINKENDE SOEVEREINITEIT VAN DE HOOGLERAREN

- 1 GUB 13 (1962-1963) 66. De precieze aantallen hoogleraren variëren nog wel eens, afhankelijk van de bron.
- 2 H. de Vos, ‘De plaats van de universiteit in de maatschappij’, in: *Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV. Tweede deel. De viering van het 350-jarig bestaan der Rijksuniversiteit te Groningen* (Groningen 1966) 55-71, aldaar 61.
- 3 Vrij naar: I.A. Diepenhorst, *De geprangde universiteit* (Utrecht [1960]) 4.
- 4 *Jaarboek RUG 1946*, 5.
- 5 Zoals geciteerd in: Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 438. Zie ook hierboven, p. 36. Van der Pot joeg Scheltema naar eigen zeggen een doodschrik aan toen de oude hoogleraar, die wist van de aanstaande benoeming van Scheltema tot hoogleraar rechtsgeschiedenis, hem voorstelde elkaar maar te tutoyeren. Scheltema meed daarom Van der Pot zo veel mogelijk om hem maar niet met ‘jij’ te hoeven aanspreken – of zich te verliezen in ingewikkelde formuleringen die het woordje ‘jij’ vermeden. Toch was ook Scheltema zelf erg gehecht aan oude vormen en gebruiken. Zo ging hij in 1951 tijdens de promotie van H.J. Prakke (uitgever van de firma Van Gorcum & Zn in Assen) demonstratief de krant zitten lezen, omdat tegen alle regels in het boek van de promovendus al uitvoerig in de pers besproken was (P.J. Bouman was de promotor en had minder moeite met die recensies). Maar tegelijk nam Scheltema de oude regels op een zo overdreven manier in acht dat niemand kon zeggen of hij het meende of juist de spot ermee dreef.
- 6 Henssen, *Langs zelfgekozen paden*, 124. Voor het portret van Pet, die als hoogleraar overigens geen succes was, zie: Van Berkel, *Universiteit van het Noorden, II*, K7.
- 7 A.G. Jongkees, ‘In memoriam Prof. mr. P.W.A. Immink’, *Jaarboek RUG 1966*, 57-59, aldaar 58.
- 8 *Jaarboek RUG 1951*, 26.
- 9 Zie voor het volgende: Dorien Daling, *De Krans. Hoogleraarvrouwen in de Groningse academische gemeenschap, 1914-2014* (Hilversum 2014), in het bijzonder p. 38-52.
- 10 Daling, *De Krans*, 42.
- 11 Daling, *De Krans*, 45.
- 12 Daling, *De Krans*, 51.
- 13 Van Essen, *Bladergroen*, 138.
- 14 K. van Berkel, ‘De stand der hoogleraren’, in: Van Berkel en Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw, 193-255*. Ook de hoogleraar pedagogiek H. Nieuwenhuis hield zich in 1954 aan de regel om na zijn oratie collega-hoogleraren aan huis te ontvangen. Schreuder, “Op de leercanapé”, 120. Nieuwenhuis was ooit onderwijzer bij het lager onderwijs geweest en bij zijn benoeming was het een serieus punt of zulke mensen wel het gezag konden verwerven dat een hoogleraar moest uitstralen. Bovendien, zei iemand, ‘aanvaardt hun Faculteit hen ooit?’ Schreuder, “Op de leercanapé”, 118-119.
- 15 GSA voor 1960, 65; GSA voor 1961, 79.
- 16 GUB 7 (1956-1957) nr. 4 (juni 1957). Een al te hoog peil moet men bij dat professorenvoetbal niet verwachten. Zie het krantenverslag van het hooglerarenvoetbal in 1960: ‘Bij het voetbalduel tussen de hooggeleerden domineerde ontegenzeggelijk de scherts, hoe lofwaardig de pogingen ook waren om het leer de gewenste richting te geven. Of, in vele gevallen, om het alleen slechts te raken [...] Het gesproken woord door de microfoon vormde voor zover dat nog nodig was meer dan eens een gereede aanleiding tot onbewimpeld plezier.’ *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 mei 1960.
- 17 C.Ae. Uniken Venema, *Waarom Anglo-Amerikaans recht?* (Groningen 1962) 20.
- 18 Baudet was voor veel studenten trouwens veel te rechts en dus was zijn optreden niet altijd een succes.

- 19 Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 454. Lokin beriep zich weer op Kreukniets collega Pieter Gerbenzon.
- 20 H.W. van Os, 'Langs de Rijksstraatweg', in: Van Berkel en Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw*, 245-249, aldaar 249. Voor het gebruik van de term 'extended family', zie: Grasman, *Henk van Os*, 21.
- 21 De reconstructie van de kwestie tussen Baudet en Van Winter is gebaseerd op: GrA, Archief College van Bestuur, toegangsnummer 3460, inv.nr. 320 (dossier Commissie van goede diensten Baudet-Van Winter, 1963-1964).
- 22 Zoals verteld in een brief van A.G. Jongkees aan F.H.L. van Os, Groningen 4 februari 1964 (zie noot 21).
- 23 Die kans werd inderdaad gegrepen, zij het niet onmiddellijk. 'Het was niet meteen voor iedereen een realiteit, dat het vertrek van Van Winter ook het einde van het feodale tijdperk in de Faculteit of sub-Faculteit betekende,' schreef Baudet op 20 december 1965 aan faculteitsvoorzitter G.A. van Es. GrA, Archief College van Bestuur, toegangsnummer 3460, map AM 170. Maar dankzij een initiatief van de faculteitsvoorzitter kwam het toch tot een vergelijk waardoor de integratie van de sociaal-economische geschiedenis in de studie geschiedenis een feit werd.
- 24 Zie voor de carrière van Bladergoen: Van Essen, *Bladergoen*.
- 25 Van Essen, *Bladergoen*, 119.
- 26 Tegenover het feit dat de werving niet openbaar was, stond wel dat het rekruteringsgebied veel breder was dan in bijvoorbeeld de Verenigde Staten, waar *full professors* bijna uitsluitend werden geworven uit de universitaire rangen (*assistant en associate professors*).
- 27 Het volgende is geheel gebaseerd op het uitvoerige relaas in: Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 507-513, met bijbehorende noten.
- 28 Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 550, noot 87.
- 29 In 1951 werd volkenrecht aan de leeropdracht van Röling toegevoegd en in 1953 verdween daaruit de criminologie. Voor de criminologie werd toen een lector aangetrokken, M.H. van Rooy, OFM, die in 1960 hoogleraar in dat vak zou worden.
- 30 Loke werd in 1916 opgevolgd door Emile Boulan, die tot mei 1946 in Groningen bleef en toen opgevolgd werd door P.P.A. Charlot (in functie tot 1950). Tammes' plaats werd ingenomen door de geneticus Marius Jacob Sirks, die in 1948 gewoon hoogleraar werd.
- 31 Necrologie door C.E. Visser, *Jaarboek RUG 1957*, 72.
- 32 Voor de carrière van Johanna Bijtel zie: *Jaarboek RUG 1947*, 43; *Jaarboek RUG 1968*, 14. Voordat zij lector werd, was zij prosector bij anatomie en later prosector en conservator bij zoölogie. In 1941 was ze toegelaten als privatdocent voor speciale onderwerpen uit de zoölogie.
- 33 *GSA voor 1965*, 49.
- 34 C. Elizabeth Visser, 'Stathmen en parasangen', *Jaarboek RUG 1964*, 7-21. Als oudhistoricus voelde zij zich een tussenfiguur, deels classicus, deel historicus, maar op geen van beide terreinen volkomen thuis. 'Maar al te vaak zal hij [de oudhistoricus] het onbehagelijke gevoel hebben, dat hij als stroper jaagt op een terrein waarvoor anderen de jachtakte bezitten.' Aldaar, 8. Veel jachttrofeeën heeft Visser ook niet meegebracht. Na haar dissertatie uit 1938 en een populair boekje over het hellenisme uit 1946 heeft zij weinig substantiële publicaties op haar naam gebracht. De meeste bekendheid verwierf zij nog met haar bewerking van het *Leerboek der oude geschiedenis* van H.A. Enno van Gelder en David Cohen (oorspronkelijk verschenen in 1921). Buiten de universiteit was zij actief als voorzitter van de Vereniging van Vrouwen met Academische Opleiding (VVAO). Onder haar leiding vierde deze vereniging op zaterdag 17 mei 1958 haar veertigjarig bestaan in de aula van het Academiegebouw in Groningen. *Algemeen Handelsblad*, 19 mei 1958. Over Visser: Barbara Henkes, 'Elizabeth Visser (1908-1987). Mater et regina', *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis 17 (1997)* 165-174.
- 35 Elizabeth Visser, *Iamboulos en de eilanden van de zon (Groningen-Batavia 1947)* 20.
- 36 Visser, *Iamboulos*, 20. Visser werd bij benoeming geen lid van de Krans van Professorendames en omdat zij ongehuwd was deed de vraag of haar echtgenoot daar dan wel lid van zou kunnen worden zich niet voor.
- 37 *Jaarboek RUG 1958*, 13. Mia Gerhardt (1918-1988) had al in 1950, na het vertrek van lector P.P.A. Charlot, een leeropdracht (beter: onderwijsopdracht) gekregen voor nieuwe Franse taal- en letterkunde. Zij had haar doctoraal Franse taal- en letterkunde in 1946 in Groningen behaald, maar was in 1950 gepromoveerd bij Sem Dresden in Leiden op het genre van de pastorale in de Spaanse, Franse en Italiaanse literatuur. In 1968 werd zij buitengewoon hoogleraar in Utrecht, in 1971 lid van de KNAW.
- 38 Petra Broomans en Janke Klok, *Amy van Marken (1912-1995). 'Mijn vak werd mijn leven'* (Groningen 2010); Frieda van Essen, 'Marken, Amelia van', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/Marken>.

- 39 W. de Neef, 'Annie Zadoks-Josephus Jitta (1904-2000)', *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* 60 (2019) 35-36.
- 40 GUB 14 (1963-1964) 78. Later, in 1967, werd Aafje Vos (1928-2018) bevorderd tot gewoon hoogleraar structuurchemie. In 1980 werd zij lid van de KNAW. In 1982 kondigde ze echter aan dat zij ging trouwen met Hans Looijenga, een weduwnaar met acht kinderen, en dat ze naar het westen van het land zou verhuizen. Ze gaf haar hoogleraarschap in Groningen op en voegde zich soepel in haar nieuwe rol als echtgenote en stiefmoeder (en later grootmoeder), zonder overigens de wetenschap geheel de rug toe te keren.
- 41 Baggerman hield haar openbare les op 2 februari 1965 over 'Ritmiek van licht en leven'. In 1980 werd ze gewoon hoogleraar, toen alle lectoren deze promotie kregen (en hoogleraren voortaan op het lectorenniveau werden betaald).
- 42 Daling, *De Krans*, 44.
- 43 Homan van der Heide, *Intracardiale chirurgie*, woord vooraf (ongepagineerd).
- 44 Het navolgende is gebaseerd op: Maaike Meijer, M. Vasalis. *Een biografie* (Amsterdam 2011).
- 45 Zoals geciteerd in: Meijer, Vasalis, 485.
- 46 Zoals geciteerd in: Meijer, Vasalis, 490.
- 47 *Jaarboek RUG 1957*, 75; J. Drenth, 'Max Gruber. 9 november 1921-12 november 1990', in: KNAW, *Levensberichten en herdenkingen 1992* (Amsterdam 1993) 17-20.
- 48 Voor de carrière van Gadourek zie: Jules L. Peschar, 'Ivan Gadourek: een dubbelleven', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 200-219. Op grond van zijn methodische vernieuwingen kreeg Gadourek de voorkeur boven de al in Groningen werkende lector sociografie C.D. Saal. In zijn oratie, uitgesproken op 16 december 1958, dankt Gadourek het college van curatoren voor het in hem, 'buitenlander van afkomst', gestelde vertrouwen en noemt hij zich expliciet iemand die 'van uit nogal afgelegen streken [is] aangewaaid'. I. Gadourek, *Cultuuranaanvaarding en cultuurontwikking*, 17. Gadourek had overigens in 1957 het Nederlanderschap verworven.
- 49 Kort na Schützeichel werden nog benoemd de Amerikaan Philip Barrett Smith (experimentele natuurkunde, 1963), de Amerikaan Stuart Robert Pottasch (astrofysica, 1963) en de Oostenrijker Johann Emmerich Cigler (wiskunde, 1964). Cigler, geboren en opgeleid in Wenen, keerde in 1970 naar zijn geboorteland terug. De twee Amerikanen bleven tot hun emeritaat in Groningen.
- 50 D.R.M. Wilkinson, *Enquiring Right* (Groningen 1965) 5. De oratie werd, ondanks de Engelse titel (een citaat van John Donne), in het Nederlands gehouden, 'als simpel blijk van beleefdheid'. Wilkinson had de rede laten vertalen door drs. J.C. van Meurs. Wilkinson was overigens met een Nederlandse getrouwd. Aardig te vermelden is dat de Amerikaanse astrofysicus Pottasch zijn oratie op 4 februari 1964 in het Nederlands hield (*Over de scheikundige samenstelling van het heelal*), maar zijn afscheidsrede op 29 april 1997 in het Engels (*Thermal Pulses and the Formation of Planetary Nebulae*).
- 51 *Jaarboek RUG 1960*, 37.
- 52 Het volgende is ontleend aan: Rienk Vermij, *David de Wied. Toponderzoeker in polderland* (Utrecht 2008). In het navolgende gaat het alleen om de sociale rol van de wetenschapper en niet om zijn persoonlijke vorming. Daarvoor waren belangrijk De Wieds Joodse achtergrond (in sociale, niet in religieuze zin), het handelsmilieu waar hij uit voortkwam (De Wied bleef altijd een koopman in zijn manier van optreden en een handige prater die veel gedaan kreeg) en het studentencorps Vindicat (hij was penningmeester van de lustrumcommissie van 1949, speelde tweede viool in Bragi en voetbalde bij Forward – als aanvoerder en spelverdeler). Maar de nieuwe rol van de wetenschapper als onderzoeksleider kon vervuld worden door mensen met zeer uiteenlopende persoonlijke achtergronden.
- 53 De term werd gemunt door de Canadese onderzoeker Hans Selye. Deze beschouwde het lichaam als een zelfregulerend systeem dat werkte volgens het patroon van negatieve terugkoppeling (begrippen uit de toen populaire cybernetica) en hij liet zien dat het lichaam een algemene reactie vertoont op schadelijke prikkels, los van de specifieke aard van die prikkel. Voor die prikkels gebruikte hij het woord 'stress' en hij beweerde dat de reactie van het lichaam teweeg werd gebracht door het door de bijnierschors afgescheiden hormoon cortisol. Deze theorie, samengevat in 1950 in het boek *Stress*, vormde jarenlang het theoretisch kader voor het onderzoek van De Wied en zijn groep. Vermij, *David de Wied*, 38-39.
- 54 Vermij, *David de Wied*, 59.
- 55 In Groningen werd De Wied wederom opgevolgd door Paul Bouman.
- 56 *Jaarboek RUG 1961*, 21-23.
- 57 Het hierna volgende is in belangrijke mate gebaseerd op: Guus Termeer, 'De macht van de tikmachine. Over de bureaucratisering van de universiteit', in: Van Berkel en Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw*, 67-112.

- 58 Geciteerd bij: Termeer, 'De macht van de tikmachine', 79.
- 59 Zie het interview met de toen drieëntachtigjarige en nog actieve Hoogewerf in: *UK*, 19 juni 1974.
- 60 De mogelijkheid om het salaris per cheque te ontvangen verviel al spoedig; alleen uitbetaling via bank of postgiro bleef over.
- 61 Zoals geciteerd in: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 151. De voorzitter van de faculteit kon overigens volgens de wet in beperkte mate ontheffing van zijn onderwijstaak krijgen, de secretaris niet.
- 62 J. Pen, 'De organisatieman in de Universiteit', *GUB* 14 (1963-1964) 56-59, aldaar 56.
- 63 Pen, 'De organisatieman', 58.
- 64 Pen, 'De organisatieman', 58. De collega die Pen hier anoniem aan het woord laat, zou heel goed de sociaal geograaf Keuning kunnen zijn, een van de heel weinige hoogleraren die in drie faculteiten was aangesteld (Bouman was een ander).
- 65 Pen, 'De organisatieman', 58.
- 66 Pen, 'De organisatieman', 58-59.
- 67 *Jaarboek RUG* 1961, 23.
- 68 *Jaarboek RUG* 1957, 33.
- 69 Zie de samenvatting van de toespraak van Bouman in: *GUB* 10 (1959-1960) 76-77.
- 70 *AP* 1 (1963-1964) 5.
- 71 *Jaarboek RUG* 1966, 116.
- 72 *Rapport van de Wetenschappelijke Staf te Leiden over Bestuursinrichting der Universiteit (Leiden 1945)*. Voor de naoorlogse beweging onder de stafleden zie: Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', hoofdstuk 2 en 3.
- 73 *Jaarboek RUG* 1951, 22-23. Bij de technische en administratieve staf was het onderscheid in rangen nog verfiijnder omdat elke rang ook nog een onderverdeling had in A, B en C. Zo waren er maar liefst vijf rangen voor de tekenaars. Sirks vroeg zich af waarom er eigenlijk ook niet voor hoogleraren zulke verfiijnde onderscheidingen bestonden, bijvoorbeeld tussen hoofdhoogleraren, hoogleraren A eerste en tweede klasse, hoogleraren B eerste en tweede klasse en eventueel nog hoogleraren C en D. Hij bedoelde dit ironisch, maar de huidige realiteit benadert aardig die verfiijnde structuur.
- 74 Zoals geciteerd in: Van Berkel, *Academische illusies*, 531. Zie ook: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 31-32.
- 75 Zoals geciteerd in: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 32.
- 76 Over zijn carrière en denkbeelden: Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', 200-203. De ambtelijke loopbaan van Groenewold is nauwkeuriger vermeld in: *Jaarboek RUG* 1954, 71.
- 77 Ook hier is weer een link met het Natuurkundig Laboratorium van Dirk Coster in Groningen. Gorter, die tijdens zijn studie in Leiden zich had gedistantieerd van het corps en grote maatschappelijke betrokkenheid had getoond (hij onderging in die tijd sterk de invloed van de linksgeoriënteerde Paul Ehrenfest), was van 1936 tot 1940 lector natuurkundige propedeuse voor medische studenten in Groningen geweest. In Leiden behoorde Gorter tot de weinige hoogleraren die streefden naar meer democratische verhoudingen op de werkvloer.
- 78 Een van die Eindhovense mensen was de fysicus C.J. Dippel, die in de jaren twintig in Groningen had gestudeerd en zich nogal had ingespannen voor een fundamentele hervorming van het corps. Zie: Van Berkel, *Universiteit van het Noorden*, II, 671, 677-678, 681-682. In 1964 zou hij ter gelegenheid van het lustrum in Groningen een eredoctoraat krijgen.
- 79 Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', 9. De beginselverklaring van het vwo is een compromis tussen een groep die het vakbondskarakter van het Verbond voorop wilde stellen (hogere salarissen, meer zeggenschap etc.) en een groep die de verontrusting over het misbruik van de wetenschap, nu concreet gemaakt door het gebruik van de atoombom, centraal wilde stellen. De wetenschappelijke staven, die op de vakbondslijn zaten, waren daardoor enigszins teleurgesteld. Voorlopig, vreesden zij, zouden de assistenten een hongerloon houden. Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', 51.
- 80 Groenewold was in 1947 uit Groningen vertrokken omdat hij een baan kreeg bij het KNMI in De Bilt. Hij keerde echter in juli 1951 terug naar Groningen als wetenschappelijk hoofdamtenaar met een onderwijsopdracht voor theoretische fysica. In 1953 werd hij lector kwantummechanica en theoretische kernfysica. Dit lectoraat werd in 1956 omgezet in een hoogleraarschap theoretische natuurkunde.
- 81 *Het Hoger Onderwijs op de helling. Verslag van discussies van een werkgroep van de Afdeling Leiden van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers en van de Wetenschappelijke Staf van de Rijks Universiteit te Leiden, gehouden in de eerste helft van 1950 (Leiden 1950)* 17.

- 82 Hoger onderwijs op de helling. Verslag van het congres gehouden te Leiden op 3 maart 1951 (Leiden 1951) 49.
- 83 Hoger onderwijs op de helling (1951) 55.
- 84 Zoals geciteerd in: Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', 405, noot 43.
- 85 Volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek telde de vereniging in Groningen in 1961 103 leden, op een totaal aantal stafleden van 229. B.S. Witte, *De wetenschappelijk ambtenaar aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen* (Assen 1963) 166, noot 87. Groningen was overigens de laatste universiteit waar zo'n vereniging opgericht werd. De eerste was die in Utrecht, uit 1929, gevolgd door Leiden en Delft in respectievelijk 1945 en 1946. 1956 kwam een landelijke vereniging tot stand. *UH* 3 (1956-1957) 27.
- 86 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 146.
- 87 P.J. Kipp, 'De wetenschappelijke staf en haar plaats in de structuur van de universiteit', *UH* 2 (1955-1956) 64-70. Kipp was wetenschappelijk hoofdamtenaar aan het Zoologisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit te Utrecht.
- 88 Bij de beantwoording van vragen over de wet zei de minister in 1960 dat de plaats van de wetenschappelijke staf binnen de gemeenschap van universiteit of hogeschool nog eerst geleidelijk moest groeien alvorens hij er een nadere bepaling voor kon geven. Memorie van Antwoord op het Voorlopig Verslag van de Commissie van voorbereiding inzake wetsontwerp 2597 (januari 1960) 15.
- 89 Lokin, *Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 659-660.
- 90 Witte, *De wetenschappelijk ambtenaar*, 125.
- 91 Witte, *De wetenschappelijk ambtenaar*, 125-126. Witte was niet bepaald complimenteus over de doorsnee medewerker: 'De situatie waarin de wetenschappelijke ambtenaren verkeren schijnt als geschapen voor figuren die weinig verantwoordelijkheid wensen te dragen, die een harde bestaansstrijd schuwen, en die geen belangstelling hebben voor alles buiten hun eng gespecialiseerd vakgebied. [...] In vele gevallen voldoet deze functie ook aan degenen die rust wensen, die de controle op hun werkzaamheden tot een minimum beperkt willen zien, en die alle contacten willen mijden die hen uit hun tevreden zekerheid zouden kunnen halen.' Witte, *De wetenschappelijk ambtenaar*, 129. Dit is misschien wat men zou verwachten, maar de feitelijke situatie was een andere. Het probleem van de wetenschappelijke staf was juist dat de medewerkers wél verantwoordelijkheid wilden dragen, maar dat de bestaande hiërarchische verhoudingen dat niet toelieten. Daarom zegt Witte ook terecht: 'Deze eigenaardigheden zijn niet inhaerent aan de inhoudelijke functie van de wetenschappelijk ambtenaar, doch aan de situatie waarin deze functie verkeert.' Aldaar, 129.
- 92 Witte, *De wetenschappelijk ambtenaar*, 143-147.
- 93 Molenaar, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten', 405, noot 41.
- 94 A.J. Staverman, 'Memoires', in: H. Gerding e.a., *Werken aan scheikunde. 24 memoires van hen die de Nederlandse chemie deze eeuw groot hebben gemaakt* (Delft 1993) 173-183, aldaar 181. Staverman had tussen 1929 en 1936 in Groningen scheikunde gestudeerd en toen al een keer gekregen van de professorenuniversiteit. Hij was een goede vriend van de secretaris van het college van curatoren, Cluysenaar, die hem wel eens om advies vroeg over kwesties die de scheikunde betroffen.

NOTEN BIJ 9 HET RITSELEN VAN EEN NIEUWE TIJD (1964-1965)

- 1 De auteur was de broer van Arend Isaïc Diepenhorst, die van 1949 tot 1956 lector en van 1956 tot 1962 hoogleraar bedrijfskunde in Groningen was. Volgens I.A. Diepenhorst, de rector van de VU dus, kwam alle kritiek op de universiteit voort uit de wezenlijke tweeslachtigheid van de universiteit: enerzijds een centrum van wetenschappelijk onderzoek, dat intellectuele en methodische twijfel vergt en dus de universiteit op afstand van de maatschappij plaatst, anderzijds een opleidingsinstituut, dat juist de praktische eisen die de maatschappij stelt in het oog moet houden. Dit vergt een compromis, dat bijna altijd kritiek zal uitlokken. Diepenhorst, *Geprange universiteit*, 34.
- 2 J.F. Glastra van Loon e.a., *Universiteit in tijdnood* (Amsterdam 1964). Jan Glastra van Loon had rechten gestudeerd in Groningen en had tijdens de oorlog een prominente rol gespeeld in het studentenverzet. Hij was van 1961 tot 1973 hoogleraar rechten in Leiden en zou van 1973 tot 1975 namens D'66 staatssecretaris van Justitie worden in het kabinet-Den Uyl.
- 3 *GUB* 15 (1964-1965) nr. 4 (april 1965) 107-108.
- 4 Zoals geciteerd in: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 3-4.

- 5 E.H. s'Jacob, 'De herdenking van het 350-jarig bestaan der Rijksuniversiteit te Groningen in het jaar 1964', in: *Universitas Groningana* (1966), 11-31, aldaar 31.
- 6 De commissie veranderde naderhand nog wel eens van samenstelling. Zo werden op een gegeven moment ook een lid van de wetenschappelijke staf en een tweetal studenten in de commissie opgenomen. De Vos bleef echter al die tijd voorzitter.
- 7 Notitie van P.W.A. Immink voor de senaat, 21 februari 1962, in: GrA, Archief College van Bestuur (toegangsnr. 3460), inv.nr. 667. Immink was voorzitter van de subcommissie voor het wetenschappelijk congres.
- 8 Voor de moeizame wijze waarop het lustrum voorbereid werd zie: GrA, Archief College van Bestuur (toegangsnr. 3460), inv.nrs. 667-679.
- 9 Bij de erepromotie van Wilson was de economisch historicus Baudet de erepromotor, maar omdat Wilson inmiddels tot *professor of modern history* was benoemd, vond de historicus Van Winter eigenlijk dat hij erepromotor had moeten zijn – nog meer stof voor hun al langer slepend conflict. Te midden van de eredoctoraten was Van Lier de enige – heel ongebruikelijk – uit eigen kring: na een lange carrière in de muziekwereld was hij in 1960 benoemd tot wetenschappelijk medewerker muziekgeschiedenis aan het Kunsthistorisch Instituut te Groningen. Hij zou in 1966 lector worden.
- 10 De *vice-chancellor* van Newcastle upon Tyne sloot zijn dankwoord af met 'a salutation appropriate from one northern University to another: "Salve Boreale Lumen"'. *Universitas Groningana* (1966) 84.
- 11 *Universitas Groningana* (1966) 25.
- 12 Notitie van De Vos voor de senaat d.d. juli 1957, in: GrA, Archief College van Bestuur (toegangsnr. 3460), inv.nr. 667.
- 13 Ook de plannen voor een voortzetting van het *album studiosorum* vanaf 1914, een verzameling korte biografieën van alle hoogleraren sedert 1914 en een bibliografie over de geschiedenis van de universiteit zijn nooit uitgevoerd.
- 14 De provinciebesturen van Groningen, Friesland en Drenthe droegen voor respectievelijk 10.000, 5000 en 5000 gulden bij in de kosten van de lustrumviering en de gemeente Groningen stelde een bedrag van maar liefst 60.000 gulden beschikbaar. Voor het gedenkboek werd subsidie verkregen van het H.S. Kammingafonds in Groningen. *Universitas Groningana* (1966) 31.
- 15 Deze brochure bestaat uit een zeer beknopte geschiedenis van de universiteit en een overzicht van de bouwplannen van dat moment.
- 16 H. de Vos, 'De plaats van de universiteit in de maatschappij', in: *Universitas Groningana* (1966) 55-71.
- 17 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 58.
- 18 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 59.
- 19 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 60.
- 20 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 61.
- 21 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 61.
- 22 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 61.
- 23 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 62.
- 24 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 63. De Vos verwees naar *La trahison des clers* van de Franse schrijver Julien Benda, die in 1927 aan de kaak stelde dat veel intellectuelen voor het ultranationalisme, het marxisme en het fascisme hadden gekozen en daardoor de waarden van de geest ondergeschikt hadden gemaakt aan het belang van de natie, de klasse of het volk.
- 25 Dit was een verwijzing naar de oratie van de fysisch Philip B. Smith, 'Arbeid zonder doel', uitgesproken op 15 oktober 1963.
- 26 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 66. De Vos verwees (opnieuw) naar Helmut Schelsky, *Einsamkeit und Freiheit. Idee und Gestalt der deutschen Universität und ihrer Reformen* (Hamburg 1963).
- 27 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 67.
- 28 De Vos, 'De plaats van de universiteit', 69.
- 29 Zoals geciteerd in: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 77. In een vervolgggesprek dat in februari 1964 plaatsvond tussen de adviseur van het college van curatoren Furstner en de hoogleraar toegepaste scheikunde Gerritsen verklaarde de laatste overigens dat hij al onderzoek over het aardgas deed, maar dat dat onderzoek van fundamentele aard was. Als zelfs de hoogleraar toegepaste scheikunde vooral *fundamenteel* onderzoek doet, hoeft men niet bang te zijn dat de universiteit de dienstmaagd van de maatschappij is geworden. Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 77, noot 32.

NOTEN BIJ DEMOCRATISCH INTERMEZZO

- 1 De literatuur over de jaren zestig is overvloedig. Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Utrecht 1995), is met verve geschreven, maar zijn analyse in termen van een generatieconflict overtuigt niet. James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995), legt het accent meer op de meebuigende elite, maar overtuigt evenmin. Piet de Rooy, *Alles! En wel nu! Een geschiedenis van de jaren zestig* (Amsterdam 2020) is evenwichtiger, maar veronderstelt al wel veel bekend. Voor het vervolg van de jaren zestig zie: Duco Hellema, *Nederland in de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).
- 2 W.F. Dankbaar, 'Verslag van de lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1969-1970', in: *Jaarboek RUG 1966*, 9-22, aldaar 17.

NOTEN BIJ 10 DE DEMOCRATISERING

- 1 *Jaarboek RUG 1966*, 143, 116; *Jaarboek RUG 1976*, 351, 385.
- 2 *Jaarboek RUG 1967*, 287.
- 3 Een van de laatste grote kwesties waarvoor de senaat bijeenkwam (en wel massaal) was in 1964 het verzoek van enkele katholieke hoogleraren (zoals de psycholoog en progressieve katholiek J.Th. Snijders) aan de Faculteit der Godgeleerdheid om in Groningen naast de hervormde predikantenopleiding ook een katholieke priesteropleiding te vestigen. In een laatste oprisping van antipapisme werd dit voorstel van tafel geveegd. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 111-113.
- 4 Officieel werd dit systeem pas in 1968 ingevoerd, maar het was toen niet meer dan de sanctionering van de bestaande praktijk.
- 5 President-curator Polak zag wel wat in een bestuur analoog aan dat van een naamloze vennootschap, met een raad van bestuur en een raad van commissarissen. N.J. Polak, 'Toekomstbeschouwing', in: *Jaarboek RUG 1966*, 11-14, aldaar 12. Het *Jaarboek 1966* bevatte voor het eerst een voorwoord van de secretaris van de universiteit, Addens, en een inleidende beschouwing van de president-curator, Polak. Pas daarna volgden het verslag van de lotgevallen van de universiteit, uitgebracht door de rector magnificus, s'Jacob. Ook op deze wijze manifesteerde zich het naar elkaar toe groeien van college van curatoren en het bestuur van de senaat, met een duidelijke voorrang voor de president-curator en een nadrukkelijke rol voor de secretaris van de universiteit.
- 6 In het vervolg heb ik veel gebruikgemaakt van: H.F. Cohen, *De strijd om de academie. De Leidse universiteit op zoek naar een bestuursstructuur (1967-1971)* (Meppel 1975), waarin de auteur ook veel aandacht schenkt aan de ontwikkelingen op landelijk niveau.
- 7 Bottema had van 1919 tot 1924 in Groningen gestudeerd en was er ook van 1930 tot 1941 privaattoecent meetkunde geweest.
- 8 Voor de functie van Bender zie: Peter Jan Knechtmans, *Professoren van de stad. Het Athenaeum Illustré en de Universiteit van Amsterdam, 1632-1960* (Amsterdam 2007), 405.
- 9 Academische Raad, *Rapport van de Commissie ad hoc onderzoek zelfstandige taakvervulling van de universiteit en hogeschool. Hoofdlijnen van een voorstel tot herziening van bestuur en organisatie van instellingen van wetenschappelijk onderwijs* (Den Haag 1967), hierna te noemen: *Rapport-Maris*.
- 10 *Rapport-Maris*, 10.
- 11 *Rapport-Maris*, 13.
- 12 *Rapport-Maris*, 17. De commissie-Maris gebruikte niet het begrip 'academische vrijheid', maar had het over 'vrijheid van onderwijs' (van de docent) en 'vrijheid van onderzoek'. Zij was er blijkens de toelichting op haar eigen rapport van overtuigd dat daarmee in de voorgestelde organisatievorm 'de voor de universiteit zo essentiële geestelijke vrijheid' geëerbiedigd werd. *Rapport-Maris*, 28.
- 13 *Rapport-Maris*, 17.
- 14 Volgens een interview dat Maris op 21 maart 1968 aan de *Haagse Courant* gaf, wilde hij wel nadenken over 'inspraak' van de studenten, maar zeker niet over meebeslissingsrecht.
- 15 Alleen het Leidse universiteitsbestuur zag wel wat in de plannen van Maris. Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 16.
- 16 Over de reactie in de studentenwereld: Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging*, 89-94.
- 17 Het is moeilijk hierover al te stellige uitspraken te doen, omdat juist in deze tijd (het voorjaar van 1968)

de wekelijks verschijnende *Der Clercke Cronike* door financiële en redactionele problemen kopje-onder was gegaan en daarvoor alleen een maandelijks verschijnende *Gronstra-krant* in de plaats kwam (na een halfjaar begon de *Clercke* weer te verschijnen). Zie daarvoor hierna hoofdstuk 15.

18 Hugues C. Boekraad, Michel J. van Nieuwstadt, Ton Regtien en Henk Sips, *Universiteit en onderneming. Een analyse van het rapport Maris* (Nijmegen 1968). Van de vier studeerde Regtien inmiddels in Amsterdam. Hij zou later afstuderen in Groningen.

19 De svb had sinds 1968 ook het bestuur van de Nederlandse Studentenraad overgenomen, nadat vertegenwoordigers van de traditionele studentenverenigingen, verenigd in het Nederlands Studenten Akkoord, de svb jarenlang buiten het bestuur hadden gehouden.

20 Cohen, *De strijd om de academie*, 30.

21 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 15.

22 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 3.

23 De term 'kenniseconomie' was rond 1960 door Amerikaanse sociologen en organisatiesdeskundigen gemeunt. In de brochure *Onderneming en universiteit* is een aparte bijlage opgenomen met citaten uit jaarverslagen en interviews die het toenemende belang van research (en de vereiste staatssteun daarvoor) duidelijk moesten maken. Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 29-33. Ook volgens Kijne, *Geschiedenis van de studentenbeweging*, is het overheidsbeleid ten aanzien van de universiteiten alleen te begrijpen in het kader van een internationale inschakeling van het hoger onderwijs in het proces van verdere ontwikkeling van het monopoliekapitalisme.

24 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 4.

25 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 4.

26 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 4.

27 Dat dit alleen maar kon gebeuren op kosten van een samenleving die misschien die verandering niet wilde, was een detail dat de studenten over het hoofd zagen.

28 Zie noot 31 hierna, alsmede Kijne, *Geschiedenis van de studentenbeweging*. Zie ook: Jan Schopman, *Kritiese Universiteit. De ruk naar links in de Nijmeegse studentenbeweging* (Nijmegen 1974), en C.E. Vervoort, 'Heroriëntatie in de studentenwereld', *Socialisme en Democratie* 22 (1965) 223. Een van de meest geciteerde boeken in *Universiteit en onderneming* was: Stephan Leibfried, red., *Wider die Untertanenfabrik. Handbuch zur Demokratisierung der Hochschule* (Keulen 1967), waarvan de titel wel voor zichzelf spreekt. Ook in Groningen weigerden curatoren een universitair lokaal beschikbaar te stellen toen de svb op 30 november een Solidariteitsdag wilde beleggen ter ondersteuning van studentenprotesten tegen repressie en geweld tegen studenten in Oost en West (Berlijn, Warschau, Athene, Berkeley, Leuven, Madrid en elders). In 1965 hadden curatoren zo'n solidariteitsdag wél binnen de universiteit toegelaten. *Der Clercke Cronike*, 16 en 30 november 1968.

29 *Algemeen Dagblad*, 21 mei 1968. Het artikel gaat vergezeld van een foto van drie van de vier auteurs: Boekraad (classicus), Sips (socioloog) en Van Nieuwstadt (neerlandicus); Regtien, die officieel in Nijmegen stond ingeschreven, woonde en studeerde in deze tijd in Amsterdam.

30 *Jaarboek RUG 1967*, 12. s'Jacob maakte een uitzondering voor het verbreken van de relatie tussen het universiteitsbestuur en *Der Clercke Cronike*, wat tot tijdelijke opheffing van het studentenblad had geleid. s'Jacob vermeldde niet dat een voorgenomen studentenstaking tegen het beursbeleid van de regering-Cals juist in verband met de val van het kabinet afgelast was. Ook was er kort na de rede van s'Jacob nogal wat gedoe over de vertoning, speciaal voor eerstejaars, van de documentaire film *Sex is overal*, waarvoor de autoriteiten aanvankelijk geen toestemming wilden geven. Onderhuids was de allergie voor het optreden van de gezagsdragers en gezag in het algemeen wel degelijk aanwezig.

31 'Wat is, hoe werkt de KrU?', *Gronstra-krant*, 26 april 1968, p. 1-3. Wie er schuilgaat achter de initialen 'p.b.' is niet duidelijk. Overigens had Albertus Magnus in 1967 wel vrij snel een forum gehouden over de Kritiese Universiteit. *Jaarboek RUG 1967*, 302.

32 Wallage was voorzitter van de *Gronstra* van 1967 tot 1968, als opvolger van Jules Peschar, die voorzitter van de *Gronstra* was geweest in 1966-1967. Hoezeer Wallage een gematigde koers voer, blijkt wel uit het uiterst beschaafde gesprek dat hij in september 1967 met de nieuwe minister van Onderwijs, Veringa, voerde (over de dreigende verlaging van de rijksstudietoelage), toen deze in Groningen was voor de opening van de nieuwe tropische kas op het terrein van de Hortus in Haren.

33 Jacques Wallage, '...Iene miene Maris is de baas!', *Gronstra-krant*, 24 mei 1968.

34 Wallage, '...Iene miene Maris'. Tot de belangrijke opmerkingen van de commissie-Maris rekende Wallage ook die over de 'scheiding van onderwijs en onderzoek', maar we zullen maar aannemen dat dat een

vergissing was. In het redactionele intro bij het artikel schreef de verantwoordelijke redacteur, P.B. de Vries, die ook secretaris pers en publiciteit van de Groningse svb-afdeling was, dat de materie, het bestuur van de universiteit, misschien allemaal wat technisch leek, maar dat dat allerminst het geval was. Dat geeft al aan dat het onderwerp onder studenten in Groningen niet erg leefde. Toch belegde de Gronstra op 10 juni 1968 een openbaar debat over het bestuur van de universiteit, waar als sprekers onder anderen de hoogleraren Snijders en Pen optraden. Wallage, '...lene miene Maris'.

35 J.Th. Snijders, 'Senaat en staf over Maris', *Gronstra-krant*, 24 mei 1968.

36 Snijders, 'Senaat en staf'. De ontwijkende formulering wijst ongetwijfeld op verschillen van inzicht binnen de senaat waar het ging om de bestuurlijke participatie van de studenten.

37 Zie ook: Kijne, *Geschiedenis van de studentenbeweging*, 90.

38 Cohen, *De strijd om de academie*, 31. Zie ook de foto in *Keesings Historisch Archief 1968*, 438.

39 *Jaarboek RUG 1968*, 8. De geschiedenis van de democratisering van de Groningse universiteit vanaf 1968 is het uitvoerigst beschreven in: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 14-53. Ik heb ruimschoots gebruikgemaakt van dit hoofdstuk. Henssen blijft echter dicht bij de feiten en zegt (nagenoeg) niets over de concepties van universiteit en wetenschap, die in de discussies toch een belangrijke rol speelden.

40 *Jaarboek RUG 1968*, 8. Veringa was op 5 april 1967 aangetreden.

41 *Jaarboek RUG 1968*, 8. Het eerste verslag van het stafconvent werd gepubliceerd in: *Jaarboek RUG 1970*, 70-77. Zie voor het algemene personeelsoverleg (over arbeidsvoorwaarden): *AP 5 (1967-1968)*, nr. 4.

42 Voor zijn levensloop zie: *AP 7 (1968-1969)* 32-33.

43 *Jaarboek RUG 1968*, 13-27. De rede is in aangepaste vorm en onder de titel 'De veranderde positie van de student' ook opgenomen in: J.Th. Snijders, *Universiteit '70/'80 (Groningen 1971)* 11-22.

44 *Jaarboek RUG 1968*, 15.

45 Pieter J. van Strien, 'Snijders, de vindingrijk wendbare', in: Amsing en Essen, red., *Over professoren*, 34-53. Bestuurlijke voorbereiding voor het senaatsbestuur deed Snijders op als secretaris en later voorzitter van de in 1964 opgerichte Faculteit der Sociale Wetenschappen. Hij was secretaris van de senaat van 1965 tot 1967, rector magnificus van 1967 tot 1969 en conrector van 1969 tot 1971.

46 *Jaarboek RUG 1968*, 17.

47 *Jaarboek RUG 1968*, 21.

48 Pas in april 1971 zou Veringa, op de dag voordat het kabinet zijn ontslag aanbood en hij dus demissionair werd, met een wetsvoorstel komen. Maar zijn opvolgers in het kabinet-Biesheuvel, M. de Brauw en Chr. van Veen, zaten te kort en hadden te afwijkende ideeën over het hoger onderwijs om iets aan de herstructurering te kunnen doen, en het was pas onder minister J. van Kemenade, die in 1973 aantrad, dat het probleem weer serieuze aandacht kreeg. Zie hierover hoofdstuk 11.

49 Zie de verklaring van de Gronstra in: *Der Clercke Cronike*, 15 mei 1969. De svb was van meet af aan tegen de deelname van studenten aan de commissie geweest.

50 De volledige titel luidde: *Mededelingenblad: wekelijkse informatie voor de studenten aan de Rijksuniversiteit te Groningen*. Het verscheen van 1967 tot 1971.

51 In Leiden stapten om dezelfde reden de studenten uit het overleg over een nieuwe bestuursvorm. Zie: Cohen, *De strijd om de academie*, 45-46, 88. Voordat studenten op het hoogste niveau mee zouden beslissen, moest door een intensieve informatiecampagne de studentenbevolking eerst op de hoogte gebracht worden van wat er op bestuurlijk niveau allemaal speelde.

52 Het voorstel werd in de *Clercke* meteen op een felle afwijzing van redacteur Bart Tromp onthaald: *Der Clercke Cronike*, 3 juni 1969.

53 Voor de reactie van Groningse senaat: *Der Clercke Cronike*, 22 mei 1969.

54 Kijne, *Geschiedenis van de studentenbeweging*, 109-120.

55 Cohen, *De strijd om de academie*, 86.

56 H. Boekraad, 'Maris aangekleed', *Vrij Nederland*, 5 juli 1969.

57 Over de koerswijziging van Veringa: Cohen, *De strijd om de academie*, 105-108.

58 J.Th. Snijders, 'Toespraak gehouden tijdens de openbare Senaatszitting in de Nieuwe Kerk op 27 juni 1969', in: *Jaarboek RUG 1969*, 24-28, aldaar 27.

59 J.Th. Snijders, 'Wetenschap en maatschappij', in: *Jaarboek RUG 1969*, 10-19.

60 Snijders verwees naar: Ton Regtien, *Universiteit in opstand. Europese achtergrond en de Nederlandse situatie (Amsterdam 1969)* 76.

61 Snijders, 'Wetenschap en maatschappij', 17.

- 62 Snijders, 'Wetenschap en maatschappij', 19. Zie ook de rede die Snijders hield ter gelegenheid van het lustrum, uitgesproken in de openbare zitting, zie hierboven noot 58.
- 63 Zie voor deze fase ook het verslag van het stafconvent over het jaar 1969-1970: *Jaarboek RUG 1970*, 71-72.
- 64 Veel van de communistisch gezinde studenten in de Gronstra waren sowieso in de winning mood, omdat in deze tijd acties werden gevoerd in de strokartonindustrie, waar de communistische vakbondsleider Fré Meis eclatante successen boekte.
- 65 Het compromis werd afgedrukt in het *Mededelingenblad*, 10 maart 1970.
- 66 *Mededelingenblad*, 22 mei 1970.
- 67 De vermoeide Dankbaar zag wel enkele nadelen in het voorstel voor de Tussentijdse Bestuursvorm: een tekort aan bestuurskracht, te veel tijdverspilling en het daardoor verdwijnen van onderzoek naar buitenuniversitaire instituten.
- 68 Abeln was voorzitter van de landelijke SVB geweest en had als vertaler meegewerkt aan: Ernesto Che Guevara, *Toespraken, brieven, geschriften*. Samengesteld door Th. Stibbe (Amsterdam 1968). Che Guevara was een bekende marxistische revolutionair en guerrillaleider die in 1967 in Bolivia om het leven was gekomen. De paardenliefhebber Abeln ('Het paard is je leraar') overleed in 2008.
- 69 Omdat de senaat niet was opgeheven, werd de opening van het academisch jaar in 1971 en 1972 nog ten overstaan van de senaat gehouden. De laatste vergadering van de senaat vond plaats op 9 februari 1973, toen het college van decanen was geïnstalleerd, het laatste gremium in de WUB-constructie dat nog moest worden ingesteld. *Jaarboek RUG 1973*, 43.
- 70 De SVB wijdde er in haar nadagen nog een apart 'cahier' aan: *Fakulteitsaktie. Een Gronings model (SVB-cahier nr. 3)* (Amsterdam 1972). Zie ook de aandacht die Ton Regtien aan de Groningse actie bij psychologie besteedt in zijn boek *Universiteit in opstand*.
- 71 Voor de democratisering bij psychologie volg ik hoofdzakelijk het verslag van P.J. van Strien, *Van radenuniversiteit naar open arbeidsorganisatie* (Rotterdam 1970) 37-121, dat een dieper inzicht geeft in de motieven van de hoofdrolspelers dan het beknopte verslag in: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 338-344. Op 18 september 2020 heeft de auteur ook met Van Strien over de Aktie Democratisering bij psychologie gecorrespondeerd.
- 72 Van Strien stond een getrapte structuur van onderop voor ogen, waarbij elke afdeling binnen de sub-faculteit een eigen bestuur koos en een of twee leden zou afvaardigen naar het centrale bestuur, dat zou worden voorgezeten door een hoogleraar. Hij ontleende dat stelsel aan het Tavistock Institute of Human Relations, waar hij net vier maanden had doorgebracht.
- 73 Persoonlijke mededeling van P.J. van Strien.
- 74 Alle stellingen geciteerd in: Peter de Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder. Geschiedenis van de Groningse studentenbeweging 1970-1975* (Groningen 1982), 27-28.
- 75 Cohen, *De strijd om de academie*, 40.
- 76 Van Strien, *Radenuiversiteit*, 45.
- 77 Van Strien, *Radenuiversiteit*, 47-48.
- 78 Hoe het faculteitsbestuur over dit alles dacht, is niet duidelijk. Het faculteitsbestuur heeft nooit ingegrepen bij psychologie.
- 79 Van Strien, *Radenuiversiteit*, 60-61.
- 80 Van Strien, *Radenuiversiteit*, 61.
- 81 De volgende paragraaf steunt hoofdzakelijk op: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 280-291.
- 82 Hofstee, die bij psychologie een van de initiatiefnemers was van de Aktie Democratisering, zou bij Koninklijk Besluit van 14 augustus 1969 benoemd worden tot hoogleraar psychologie, als opvolger van Kouwer.
- 83 *Der Clercke Cronike*, 27 maart 1969, ook geciteerd in: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 284. Schrijver van het artikel was de redacteur P.B. de Vries.
- 84 Elema deed dit niet alleen vanwege de behandeling van zijn collega Van Es, maar ook vanwege de op gang komende democratisering bij de afdeling Duits. *Jaarboek RUG 1970*, 204-205. Het ontslag ging in op 1 oktober 1970; Elema was toen 65 jaar en pensioengerechtigd. Hij had nog door kunnen gaan tot zijn zeventigste verjaardag.
- 85 Wallage zou doctoralexamen sociologie doen op 29 oktober 1971, maar hij werkte al voor het Drentse PvdA-Kamerlid H. (Ko) Wieringa. Deze liet Wallage in Groningen allerlei zaken uitzoeken die hem in Den Haag konden helpen bij het opkomen voor de belangen van het Noorden. Per 1 november 1971 kwam Wallage in halftijdse dienst bij de afdeling Planologie (prof.dr.s. G.J. van den Berg). *Jaarboek RUG 1972*, 295.

- 86 Geciteerd bij: Henssen, Rijksuniversiteit Groningen, 290.
- 87 Zie vooral de jaarlijkse facultaire verslagen in de *Jaarboeken*.
- 88 Zie: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, in het bijzonder het hoofdstuk 'Een vleugje revolutie' door Karin Bijsterveld, p. 197-261. Zie ook: *AP* 6 (1968-1969) 45.
- 89 De alineas over rechten zijn gebaseerd op: Lokin, *De Groninger Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 586-592.
- 90 *Jaarboek RUG 1969*, 77.
- 91 Geciteerd bij: Lokin, *De Groninger Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, 592. De Little Honda was een bromfiets met een viertactmotor bij het achterwiel.
- 92 Van Strien, *Radenuiversiteit*, 11.
- 93 Cohen, *De strijd om de academie*, 119.
- 94 Volgens Kennedy, *Nieuw Babylon*, 172-173, was na 'Parijs' de overschatting van de macht van de studenten-revolte nergens sterker dan in Nederland, waar de politici niet gewend waren aan conflicten. De democratisering werd als een onvermijdelijke ontwikkeling beschouwd, en concessies even onontkoombaar als verstandig. Kennedy ziet een parallel met de liberalisering van het beleid omtrent pornografie, abortus, drugs en euthanasie.
- 95 Nota Veringa. *De grenzen aan de democratisering* (Nijmegen 1969). Auteurs waren Hugues Boekraad en Michel van Nieuwstadt, die ook meegeschreven hadden aan de brochure *Universiteit en onderneming*.
- 96 Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 59.
- 97 [McKinsey & Co.] *Developing Improved Planning in Postsecondary Education in the Netherlands. Report on Development Phases of a Project Conducted for the Minister of Education and Science* (Amsterdam 1970).
- 98 *Jaarboek RUG 1971*, 22. Ook geciteerd in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 september 1971. Dijkhuis had niet alleen het oog op het rapport van McKinsey, maar ook op de herstructurering van het hoger onderwijs volgens Posthumus.
- 99 Nog voordat *Economisch-Statistische Berichten* bij de abonnees op de mat lag, waren de connecties tussen Veringa, Shell en McKinsey al op 8 maart 1972 onthuld door de *Volkskrant* en *De Waarheid*. Minister De Brauw erkende dat het onderzoek op gang geholpen was door een donatie van de oliegigant, maar noemde de schenking 'belangeloos'. *Trouw*, 23 maart 1972.
- 100 *De Tijd*, 6 oktober 1973.
- 101 Zie bijvoorbeeld de toespraak van rector magnificus M.J. Janssen in 1978, die het jaar 1977-1978 aanduidde als 'het jaar van de planning'. Het ging toen over de voorbereiding van meerjarenaafspraken met de minister, zonder de tussenkomst van een nationale stuurgroep. *Jaarboek RUG 1978*, 7. Zie ook de rede van rector magnificus M.R. van Gils in september 1981. *AV* 1981, 25.
- 102 Het relaas over het begin van de *Universiteitskrant* is hoofdzakelijk gebaseerd op: Annelies Noordhof-Hoorn, 'Op de golven van de democratisering. De geboorte van de *Universiteitskrant* Groningen', in: Rob Siebelink en Guus Termeer, red., *Heb je dat gelezen? 50 jaar Universiteitskrant Groningen* (Groningen 2021) 12-33. Eerder verschenen enkele herdenkingsartikelen in de krant zelf: Alfred Kazemier, 'Een krant ontstaan op de golven van de democratisering', *UK*, 27 juni 1991; Guus Termeer en Wil Thijssen, 'De roerige jeugdijaren van een universiteitskrant', *UK*, 27 juni 1996. In dat laatste nummer ook een interview met politiek tekenaar Willemen.
- 103 Hoofdredacteur Kroeb legde in het laatste nummer van *Academisch Perspectief*, dat verscheen in juni 1970, uit dat de redactieraad al in een vergadering van mei 1969 geconstateerd had dat het blad te weinig maatschappelijk engagement had, te mooi was en te conservatief. Kroeb, 'Na zeven jaargangen: afscheid van 'academisch perspectief?', *AP* 7 (1969-1970) 1-2.
- 104 De universiteit kon niet zonder toestemming van het ministerie een stichting oprichten, maar die toestemming, waar op tijd om gevraagd was, kwam pas in 1972, toen de *UK* al bijna een jaar verscheen!
- 105 Toen Ten Zijthoff vertrok, brak er voor de *UK* een onrustige tijd aan. Zijn opvolger Frans Suasso de Lima de Prado Silva bleek ongeschikt en verdween binnen een jaar. Ad interim trad daarna een van de redacteurs op als hoofdredacteur, Rob Meines. In het voorjaar van 1979 kreeg het stichtingsbestuur de voordracht van Roelof Wittink, een journalist van *De Waarheid*, die als communist echter onaanvaardbaar was voor het bestuur. Ondanks beschuldigingen dat er sprake zou zijn van een berufsverbod hield het stichtingsbestuur voet bij stuk en benoemde uiteindelijk Siard Dwarshuis (van *Het Parool*), die het echter door zijn autoritaire optreden jegens de andere redacteurs ook niet lang volhield. Pas na de benoeming van Hans Kuné (ooit lid van de redactie van de *Clercke*, student-activist en *UK*-journalist) keerde in de loop van 1980 de rust weer terug in het redactielokaal.

- 106 UK, 15 november 1971. Volgens Snijders, die in 1981 terugkeek op zijn loopbaan was de starre opstelling van de Groninger Studentenbond bedoeld om bestuurlijke chaos te creëren en daarin de eigen positie te versterken. J.Th. Snijders in: UK, 3 april 1980.
- 107 Eerst schortte het universiteitsbestuur zijn werkzaamheden op, na een mislukt gesprek met de minister besloot het definitief op te stappen. M.G. van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad Groningen. Jubileumboek* (z.p. z.j.) 46; De Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder*, 56.
- 108 Tot degenen die opriepen tot een boycot behoorde ook Ton Regtien, die in juni 1971 eindelijk was afgestudeerd (in Groningen) en op 1 juli benoemd was tot wetenschappelijk medewerker bij psychologie.
- 109 De Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder*, 58.
- 110 De opkomstcijfers waren enigszins geflatteerd. Omdat niemand zich voor de kwaliteitszetels voor de Faculteit der Sociale Wetenschappen kandidaat had gesteld en er dus niemand gekozen kon worden, werden de studenten van die faculteit voor de berekening van het opkomstpercentage niet meegerekend. Volgens de Gronstra was het opkomstpercentage bij studenten slechts 14,6 geweest (namelijk 1808 studenten op 12.767 ingeschreven studenten).
- 111 Zoals geciteerd bij: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 51. Zie ook het in memoriam dat Dankbaar op 8 juli 1972 tijdens de herdenkingsbijeenkomst in de aula uitsprak: *Jaarboek RUG 1972*, 30-32. Zie ook: H.J. Dijkhuis, 1909-1972. *Redevoeringen uitgesproken in de Aula van de Rijksuniversiteit te Groningen op 8 juli 1972 ter herdenking van het overlijden van de heer H.J. Dijkhuis, arts, op 23 juni 1972* (Groningen 1972).
- 112 Zie het interview dat Hans Kuné en Peter de Vries met Ter Borch hadden toen deze in 1980 afscheid nam van de universiteit: UK, 1 oktober 1980.
- 113 Nieuwsblad van het Noorden, 28 mei 1972 en 4 juni 1972. Zie ook: *de Volkskrant*, 5 juni 1972. Aanvankelijk stond niet Wattel, maar de fysicus Hendrik Brinkman op de rol om de nieuwe rector magnificus te worden. Toen Brinkman voor de eer bedankte, kwam de bedrijfseconoom Wattel in beeld.
- 114 De tekst van de rede van Wattel werd wel integraal in het *jaarboek van de universiteit* opgenomen: 'Horizontale of verticale universitaire organisatie? Rede, ten dele uitgesproken door de Rector Magnificus Dr. A. Wattel ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 4 september 1972', in: *Jaarboek RUG 1972*, 9-28. Als bedrijfskundige probeerde Wattel de vraag te beantwoorden of de universiteit volgens een meer centralistisch, verticaal model moest worden georganiseerd of volgens een decentralistisch horizontaal model. Naar zijn mening was in een organisatie van professionals als de universiteit een horizontaal model gepast, zij het met inpassing van enkele verticale elementen. De WUB was volgens Wattel een redelijk goede benadering van dit ideale stelsel. Aan de inbreng van studenten en aan democratisering als waarde op zichzelf besteedde hij weinig woorden. Het ging veel over doelmatigheid (de universiteit als doelorganisatie), slagvaardigheid (operationeel, strategisch en structureel reactievermogen), flexibiliteit (zowel van personeel als van onderwijsprogramma's), mobiliteit (vooral van personeel), differentiatie (van opleidingen in het tertiair onderwijs), informatievoorziening en planning. Maar uiteindelijk zou het stelsel alleen maar werken, stelde Wattel aan het slot, zolang 'intimidatie, machtsmisbruik en agitatie en vermenging van rollen niet tot ongewenste, individuele en groepsbeïnvloeding leidt [sic]'. *Jaarboek RUG 1972*, 24. Hier spraken duidelijk de onplezierige ervaringen mee die Wattel in het jaar 1971-1972 had opgedaan met de Gronstra/GSB en met de docenten die met de studenten sympathiseerden. Het zou overigens nooit goedkomen tussen Wattel en de GSB. In september 1974, toen het college van bestuur hem net als het jaar daarvoor wilde laten benoemen als Groningse vertegenwoordiger in het dagelijks bestuur van de Academische Raad, blokkeerde de GSB dat in de universiteitsraad. In Wattels plaats werd het GSB-raadslid Juul Moormann (die al voorzitter van de universiteitsraad was geworden) benoemd! Zie: UK, 11 september 1974.
- 115 *Jaarboek RUG 1972*, 27. Op 8 september stuurde Wattel nog een brief aan alle personeelsleden van de universiteit waarin hij zijn aanklacht herhaalde. Hij wilde ook de indruk wegnemen dat hij niet bereid zou zijn geweest het debat aan te gaan. Wattel legde de verantwoordelijkheid voor de ordeverstoring wederom geheel bij de Gronstra/GSB, 'waarvan de woordvoerders 's morgens voor de opening nog door mij persoonlijk waren uitgenodigd om van mijn hierboven genoemde standpunt en bereidheid tot redelijk overleg kennis te nemen'. Hij bedankte iedereen die hem gesteund had en voor de zelfbeheersing die de aanwezigen en de universitaire beambten tijdens de ordeverstoring aan de dag hadden gelegd. Hij vertrouwde erop 'dat de academische gemeenschap voldoende zelfreinigend vermogen heeft om zich op passende wijze te weer te stellen tegen dergelijk optreden'.
- 116 UK, 22 juni 1973.
- 117 In 1974 werd Lameris, inmiddels twaalfdejaars (!), herkozen als student-adviseur bij het college van be-

stuur, tot ergernis van de GROS-fractie, die bij het verdelen van de posities in het universitaire bestuur steeds het nakijken had omdat de progressieve meerderheid de gelederen gesloten hield. Zie: *UK*, 25 september 1974.

118 Soms kwam de universiteitsraad ook in de aula van het Academiegebouw bij elkaar.

119 Persoonlijke mededeling van Pieter Caljé.

120 Zie de bespreking van de mogelijke verklaringen in: Hans Daalder, 'The Netherlands: Universities between the "New Democracy" and the "New Management"', in: Hans Daalder and Edward Shils, *Universities, Politicians and Bureaucrats: Europe and the United States* (Cambridge 1982) 173-231; Cohen, *De strijd om de academie*, 133-139. Zie ook de verklaringen van Kennedy, *Nieuw-Babylon*, 168-173.

121 *Jaarboek RUG 1970*, 11.

NOTEN BIJ 11 NAAR DE NULLIJN (1973-1980)

1 A. Wattel, 'Variatie of imitatie bij het tertiair onderwijs? Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 9 september 1974', in: *Jaarboek RUG 1974*, 9-21, aldaar 20.

2 B. ter Borch, 'Rede uitgesproken door de waarnemend voorzitter van het College van Bestuur tijdens de vergadering van de Universiteitsraad op 1 februari 1974', in: *Jaarboek RUG 1974*, 22-25, aldaar 25.

3 De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980. Aanbod en behoefte. Rapport van de Commissie voor Statistiek van het Universitaire Contactorgaan (Zeist, 1959). Groei zou er volgens de prognoses van Dalmulder c.s. vooral zijn bij economie, geneeskunde en wiskunde en natuurwetenschappen. De commissie onderschatte echter de snelle groei van het aantal studenten bij letteren en sociale wetenschappen.

4 J.Th. Sniijders, 'Lotgevallen van de Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1968-1969', in: *Jaarboek RUG 1969*, 9-21, aldaar 15. Cursivering in tekst.

5 Sniijders trok nog een andere conclusie uit de verwetenschappelijking van de samenleving: die vergde dat de academicus van de toekomst niet alleen over een wetenschappelijk geweten moest beschikken, maar ook over een maatschappelijk geweten. De wetenschap was te belangrijk geworden om te kunnen zeggen dat anderen maar verantwoordelijk moesten zijn voor wat er met de resultaten van de wetenschap gedaan werd.

6 W.F. Dankbaar, 'Lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1969-1970', in: *Jaarboek RUG 1970*, 9-20, aldaar 15.

7 In dat jaar (1974) deed nog maar één student [de eerste?] doctoralexamen, H.G. Sol (cum laude).

8 Voor het curriculum vitae van Wattel tot zijn benoeming in 1966: *Jaarboek RUG 1967*, 32-33. Vóór Wattel had Meij al het idee voor een eigen faculteit voor bedrijfskunde gelanceerd en was een Academie voor Bedrijfskunde opgericht die cursussen voor mensen uit het bedrijfsleven gaf. Zie: *Jaarboek RUG 1969*, 199-200.

9 In de literatuur die op het internet over Göttinger te vinden is wordt zijn benoeming in Groningen niet vermeld.

10 Behalve nieuwe (inter-)faculteiten kwamen er ook nieuwe faculteiten. In 1973 splitste de universiteitsraad de Subfaculteit der Wiskunde, Sterrenkunde en Natuurkunde op in de subfaculteiten Wiskunde (met daarbinnen een afdeling informatica), Sterrenkunde en Natuurkunde. *Jaarboek RUG 1973*, 165, 172, 176.

11 Behalve nieuwe faculteiten en subfaculteiten werden er binnen de bestaande faculteiten ook regelmatig nieuwe studierichtingen en afstudeerrichtingen opgericht die aan de vraag van nieuwe lichten studenten probeerden te voldoen, van bestuurlijke informatica bij wiskunde tot eigentijdse geschiedenis bij geschiedenis. Bij letteren zag men een sterke uitbreiding in de talenstudies: bijvoorbeeld Roemeens, Portugees, Nieuw- en Middelgrieks en Hongaars werden allemaal als studierichting of afstudeerrichting erkend en er kwam ook een mo-opleiding Russisch.

12 *Jaarboek RUG 1976*, 265.

13 *Jaarboek RUG 1971*, 13.

14 Serieuze aandacht van historici heeft de Universitaire Vestiging Friesland, die in 1976 van de grond kwam, nog niet gekregen. Zie: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 360-262; Amsing en Van Essen, 'Genese van een faculteit', 16-20; Pieter J. van Strien, 'Sniijders, de vindingrijk wendbare', 48-50. De historicus is nog steeds voornamelijk aangewezen op de jaarboeken van de universiteit en de berichtgeving in de *UK*.

15 Voor de personalia zie: *Jaarboek RUG 1977*, 65-68. Klip werd benoemd bij KB van 13 oktober 1976, Vervoort bij KB van 15 oktober, Van Beugen op dezelfde datum, net als Verberk.

- 16 In de praktijk viel dit tegen omdat de studenten van de sociale academie in hun derde jaar stages liepen en de studenten van de universitaire opleiding in het vierde jaar. Na het tweede jaar kwamen ze elkaar dus amper op college meer tegen.
- 17 Meer over deze episode in hoofdstuk 15 over het studentenleven.
- 18 *Jaarboek RUG 1972*, 84-85.
- 19 Wattel, 'Variatie of imitatie bij het tertiair onderwijs?'.
20 *Jaarboek RUG 1978*, 11.
- 21 J. Borgman, 'De universiteit in de branding', in: *AV 1979*, 22-29, aldaar 24.
- 22 Borgman, 'De universiteit in de branding', 25.
- 23 Over de consequenties van het restrictieve financiële beleid van de overheid voor het bouwbeleid van de universiteit zie hierna hoofdstuk 12.
- 24 De Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, een bijzondere instelling, bood zo'n opleiding aan, maar die werd geen succes. In Groningen was de econoom Meijer een groot voorstander van, maar geen van zijn voorstellen haalde het en uiteindelijk werd het baccalaureaat in de economie overbodig door de oprichting van het hoger economisch en administratief onderwijs (heao), een hbo-opleiding. Zie: Kastelein, e.a. *Een eigenzinnige koers*, 157-162.
- 25 Over het tot stand komen van deze nota zie: Foppen, *Gistend beleid*, 93-143.
- 26 De in Harlingen geboren Posthumus studeerde scheikunde in Groningen en Leiden, werd leraar, vertrok in 1929 naar Bandung (Nederlands-Indië) en werd daar in 1941 hoogleraar aan de Technische Hogeschool. Na de oorlog werd hij hoogleraar aan de Universiteit van Indonesië. In 1956 keerde hij terug naar Nederland om hoogleraar scheikunde in Eindhoven te worden. Zie zijn korte biografie in: *Keesings Historisch Archief 1968*, 724.
- 27 De Academische Raad publiceerde in 1964 het rapport van de Commissie Studieduur, waaruit bleek dat de commissie niet goed had kunnen vaststellen welke factoren het meest tot de verlenging van de studieduur bijdroegen. Het enige concrete advies dat de commissie verstreekte, was de aanstelling van studieadviseurs. Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 157.
- 28 K. Posthumus, *De universiteit, doelstellingen, functies, structuren* (Den Haag 1968) 11.
- 29 Er waren overigens genoeg mensen die twijfelden aan de houdbaarheid van die dubbele doelstelling. Tot die groep behoorde in 1966 ook rector magnificus s'Jacob: *Jaarboek RUG 1966*, 22-23.
- 30 Posthumus, *De universiteit*, 13.
- 31 Voor een overzicht van de reacties zie: Foppen, *Gistend beleid*, 128-138. Groningen liet in de landelijke discussie niet veel van zich horen. Alleen de psycholoog Van Strien schreef voor *Universiteit en Hogeschool* een artikel waarin hij de radenuniversiteit nog eens presenteerde als een alternatief voor zowel de wet-Veringa als de nota-Posthumus: P.J. van Strien, 'De universiteit als open arbeidsorganisatie', *UH 16* (1969-1970) 364-399. In Groningen zelf liet het bestuur ook weinig van zich horen, alles werd gespeeld via de Academische Raad, die kritisch was.
- 32 Hugues Boekraad en Michel van Nieuwstadt, *Aantekeningen voor een radenuniversiteit* ([Nijmegen] 1968). De brochure van 36 pagina's was een uitgave van de Nederlandse Studentenraad.
- 33 De academische wereld bleef onverminderd kritisch. Zie: J.Th. Sniijders, in: *UH* (1973-1974) 59.
- 34 Posthumus maakte dit niet meer mee. Hij was al op 14 september 1972 onverwacht overleden. Zijn rol als pleitbezorger van een herstructurering van het hoger onderwijs was overgenomen door S. Wiegiersma, die in februari 1973 nog door minister Van Veen benoemd was als voorzitter van de Commissie Voorbereiding Herstructurering Hoger Onderwijs. Ambtelijk secretaris van die commissie was de voormalige Utrechtse student-activist Cees-Jan Sniijders, die in een van de rapporten van de commissie het begrip 'eindtermen' introduceerde. Van Kemenade was aanvankelijk ook lid van die commissie-Wiegiersma, maar trad af toen hij minister werd.
- 35 De minister publiceerde op 23 maart 1976 de richtlijnen voor de herstructurering, maar in hoofdlijnen waren die al eerder bekend. Foppen, *Gistend beleid*, 106.
- 36 Foppen, *Gistend beleid*, 172.
- 37 Hoewel de termen 'herstructurering' en 'herprogramming' wel eens door elkaar werden gebruikt, bestaat er een duidelijk betekenisverschil tussen beide: herstructurering legt een nieuwe formele structuur voor een academische studie vast (in dit geval de twee fasen die Posthumus onderscheidde en de vierjarige cursusduur voor de eerste fase), terwijl herprogramming de nieuwe vakinhoudelijke invulling van de afzonderlijke studierichtingen vastlegt (wat men wil doceren).
- 38 A. Wattel, 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 1 september 1975', in: *Jaarboek RUG 1975*, 9-28, aldaar 10. Als voorbeeld van interfacultaire

initiatieven waarbij door het bundelen van bestaande expertise met betrekkelijk weinig middelen toch iets nieuws tot stand kon komen noemde Wattel de Interfaculteit der Bedrijfskunde, waarvoor staatssecretaris Klein recentelijk zijn goedkeuring had gegeven. Wattel had het over 'combinatie-effecten'; tegenwoordig zouden we het over 'synergie' hebben.

39 M.J. Janssen, 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 5 september 1977', in: *Jaarboek RUG 1977*, 19-28, aldaar 21.

40 Janssen, 'Rede [...] 1977', 21.

41 H.J. Dijkhuis, 'Rede, uitgesproken door de president-curator ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 6 september 1971', in: *Jaarboek RUG 1971*, 17-28, aldaar 17.

42 B. ter Borch, 'Toespraak tot de leden van de Universiteitsraad op 21 februari 1975', *Jaarboek RUG 1975*, 29-34, aldaar 29.

43 De literatuur over deze fameuze kwestie is enorm. Zie: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 367-371, en veel uitgebreider: Willem Otterspeer, *De zanger van de wrok. Willem Frederik Hermans. Biografie, deel 2* (Amsterdam 2015). In 2003 wijdde het programma *Andere Tijden* een smeuïge aflevering aan de affaire. Voor een evenwichtiger beeld: Pellenbarg, *Keunings erfenis*, 102-111.

44 Overgenomen uit: Pellenbarg, *Keunings erfenis*, 103.

45 Zoals geciteerd in: *UK*, 15 december 1971.

46 J.W. Drukker, 'Hoe WFH van zijn RUG afkwam (en zijn RUG van hem)', in: Max Pam, Hans Renders en Piet Schreuders, red., *Het motorzipspan van Willem Frederik Hermans* (Amsterdam 2015) 267-303. Bij de reconstructie van de deal baseert Drukker (indertijd assistent van Baudet) zich geheel op zijn geheugen en op wat hij ten huize van Baudet hoorde, maar zijn reconstructie is consistent en overtuigend, en geeft een goede verklaring waarom Hermans, die vond of wilde uitstralen dat hij altijd gelijk had, in 1973 toch de indruk liet ontstaan dat hij het moede hoofd in de schoot had gelegd en uit Groningen vertrokken was. Hermans' biografie Willem Otterspeer was niet overtuigd.

47 De literatuur over de zaak-Vermaning is overvloedig. Ik baseer mij voornamelijk op: Wijnand van der Sanden en Anja Schuring, *De zaak Vermaning. Over een markant amateurarcheoloog in Drenthe* (Zwolle 2018).

48 Bohmers bezocht Vermaning op 27 januari 1965, op dezelfde dag dat in Groningen bij hem huiszoeking werd gedaan in verband met illegaal wapenbezit (Bohmers had wapens gekocht van een medewerker van het Biologisch-Archeologisch Instituut Jan de Vries, die ook archeologische artefacten ontvreemde en verhandelde). Deze zaak had niets te maken met het meer dan dubieuze optreden van Bohmers als archeoloog in dienst van de ss-organisatie Ahnenerbe (voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog), maar dat Bohmers wapens insloeg en zelfs een wapen op het instituut bewaarde, had zeker te maken met het gevoel van onveiligheid dat hem bekreep toen hij merkte dat jonge historici de rol van Ahnenerbe en dus ook zijn optreden in dat verband gingen onderzoeken. Zie over hem: Arnold Carmiggelt, 'Geheimzinnigheid is zijn fort'. *Assien Bohmers (archeoloog), 1912-1988* (Delft 2019).

49 Geciteerd in: Van der Sanden en Schuring, *De zaak Vermaning*, 67.

50 D.F.J. Bosscher, 'Een amateur en de pers tegen de gevestigde wetenschap', *Spiegel Historiaal* 39 (2004) 252-258.

51 Geciteerd in: Van der Sanden en Schuring, *De zaak Vermaning*, 103.

52 Ger Vaders, 'Tjerk Vermaning en de terreur', *Nieuwsblad van het Noorden*, 23 december 1978. Zie ook de *UK*, 27 juni 1979. De uitspraak van Vaders is wat merkwaardig omdat hij had gemerkt wat echte terroristen waren toen hij in december 1975 een van de gegijzelden was bij de Molukse treinkaping bij Wijster.

53 Bosscher, 'Een amateur', 104.

54 H.Tj. Waterbolk, 'Het BAI na vijftig jaar', *Jaarboek RUG 1971*, 29-39.

55 De theorie dat Bohmers in deze zaak de kwade genius was, ontvouwde Waterbolk in zijn boek *Scherpe stenen op mijn pad. Deining rond het onderzoek van de steentijd in Nederland* (Groningen 2003). In het boek van Jos Bazelmans en Jan Kolen, *Werk van eeuwen. Gesprekken met Tjalling Waterbolk* (Assen 2015), komt de zaak-Vermaning slechts een keer zijdelings aan de orde, maar in een door Wijnand van der Sanden geredigeerde autobiografie komt de zaak wel weer ter sprake: Harm Tjalling Waterbolk, *Veranderend verleden. Mijn zoektocht naar structuur in onze voorgeschiedenis* (Groningen 2019) 169-173.

56 Bijvoorbeeld tijdens Waterbolks oppositie bij de verdediging van het proefschrift van Arnold Carmiggelt (Groningen, 7 november 2019). Dat was zijn laatste optreden in het openbaar. Hij overleed op 27 september 2020 in Haren.

57 Alleen het Landelijk Overleg Grondraden was tegen de herstructurering. Zij wilden meer inzetten op individuele ontplooiing, toegankelijkheid van het hoger onderwijs en maatschappelijke oriëntatie.

- 58 De nullijn was niet bedacht door Pais. Al in 1977 had staatssecretaris Klein duidelijk gemaakt dat de universiteiten het de eerstkomende vijf jaren moesten doen met gelijkblijvende middelen, waarbij nog maar gehoopt moest worden op voldoende compensatie voor inflatie. In een brief aan de staatssecretaris van 29 juli 1977 rekende het Groningse college van bestuur de bewindsman voor dat binnen die randvoorwaarde de faculteiten onmogelijk de hun toegedachte taken konden uitvoeren. Janssen, 'Rede [...] 1977', 22.
- 59 T.L.C.M. Groot, *Management van universiteiten. Een onderzoek naar de mogelijkheden voor doelmatig en doeltreffend universitair bestuur* (Groningen 1988).
- 60 AV 1979, 13.
- 61 Borgman, 'De universiteit in de branding'.
- 62 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 321-322.
- 63 *Jaarboek RUG 1975*, 102 Per 1 juli 1976 werd Van Dijk opgevolgd door W. Lammers.
- 64 *Jaarboek RUG 1973*, 43.
- 65 Voor de problemen bij economie zie: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 205-208.
- 66 *Gewubd en gewogen. Rapport van de Commissie voor de Bestuurshervorming ex. art. 56 WUB* (Den Haag 1979) 7.
- 67 Ter Borch, 'Rede [...] 1974', 23.
- 68 Ter Borch, 'Rede [...] 1974', 23-24.
- 69 Ter Borch, 'Rede [...] 1974', 24.
- 70 Ter Borch, 'Rede [...] 1974', 25.
- 71 Wattel, 'Rede [...] 1975', 10.
- 72 Wattel, 'Rede [...] 1975', 15.
- 73 Wattel, 'Rede [...] 1975', 17.
- 74 Wattel, 'Rede [...] 1975', 18.
- 75 Wattel, 'Rede [...] 1975', 20.
- 76 M.J. Janssen, 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 4 september 1978', *Jaarboek RUG 1978*, 7-17, aldaar 14.
- 77 Janssen, 'Rede [...] 1978', 14.
- 78 Janssen, 'Rede [...] 1978', 15.
- 79 Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 57.
- 80 In augustus 1972 werd ook de toegang tot het Bureau Inlichtingen en Inschrijvingen in het Academiegebouw geblokkeerd, om studenten te verhinderen zich door het betalen van duizend gulden in te schrijven aan de universiteit. Voor het eerst in de geschiedenis van de universiteit moest de politie de gebouwen van de universiteit betreden om aan deze actie een einde te maken. Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 52.
- 81 *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 februari 1974 en 5 februari 1975.
- 82 Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 58.
- 83 Het ging in dit geval om de door de universiteitsraad gewenste benoeming van de voormalige studentenleider Paul Ulenbelt. Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 63, 66.
- 84 Hans Kuné en Peter de Vries, 'BtB: De instellingen van wo hebben het de afgelopen tien jaar grandioos laten afweten', *UK*, 1 oktober 1980.
- 85 *UK*, 1 oktober 1980; Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 90. Het is niet helemaal duidelijk wat Ter Borch nu precies kreeg. Ehrlichmans beschreef zijn herinneringen aan zijn jaren als adviseur van Nixon in *Witness to Power: The Nixon Years*, maar dat boek verscheen pas in 1982. Eerder, in 1976, had hij echter al *The Company* geschreven, een sleutelroman over dezelfde periode. Ter Borch zal wel met dat boek naar huis zijn gegaan.
- 86 *Gewubd en gewogen*, 131-132. *Cursief in origineel.*
- 87 *Gewubd en gewogen*, 132. *Cursief in origineel.*
- 88 In 1976 had staatssecretaris Klein nog verklaard dat het systeem van de adviseurs in Groningen zo goed functioneerde dat het niet meer nodig was om er elk jaar opnieuw toestemming voor te vragen.
- 89 *Gewubd en gewogen*, 106.
- 90 *Gewubd en gewogen*, 166.
- 91 De wetgever heeft de suggestie om de academische vrijheid in de wet op te nemen niet overgenomen, en misschien ook wel terecht, omdat het nog steeds een betwist begrip is. Zie: Klaas van Berkel en Carmen van Bruggen, red., *Academische vrijheid. Geschiedenis en actualiteit* (Amsterdam 2020), in het bijzonder de bijdrage van Antoon de Baets, 'Academische vrijheid tussen geschiedenis en grondrechten', p. 15-32.
- 92 Van der Geld, *Twintig jaar Universiteitsraad*, 89-90.

NOTEN BIJ 12 DE UNIVERSITEIT IN DE STEDELIJKE RUIMTE

- 1 J. Huizinga, 'Geschiedenis der universiteit gedurende de derde eeuw van haar bestaan', in: Huizinga, *Verzamelde werken*, VIII, 339.
- 2 Dijkhuis, 'Rede [...] 1971', 24. Dijkhuis richtte zich in het bijzonder tot de nieuwe burgemeester van Groningen, Harm Bouter, die op 1 september in functie getreden was, maar anders dan zijn voorganger, J.J.A. Berger, geen lid was van het college van curatoren.
- 3 Dijkhuis, 'Rede [...] 1971', 25.
- 4 Dijkhuis, 'Rede [...] 1971', 24. De term 'universiteit van het Noorden' werd ook gebruikt door de hoogleeraar Frans Tans, in juni 1970. Zie: *AP 7 (1969-1970)* 13.
- 5 Veel van wat in dit hoofdstuk aan de orde komt is ontleend aan: Van der Woud, red., *De innige betrekking*. Van der Woud geeft ten onrechte als bron voor de titel van zijn boek Huizinga's feestrede voor het lustrum van 1914.
- 6 M.H. van Raalte, 'Het ontstaan van een kas', *AP 5 (1967-1968)* 20-22. Elders in het oktobernummer foto's van de tropische kas en het bezoek van minister Veringa. Zie ook afb. 60, op p. 360.
- 7 Zie de rede van Klein bij de opening van het Biologisch Centrum, afgedrukt in: *Jaarboek RUG 1976*, 25-28. De hoogleraar zoölogie Baerends greep de gelegenheid aan om ten overstaan van de staatssecretaris nog eens het belang van de biologische wetenschap te benadrukken, bijvoorbeeld in verband met de voedselproblematiek in de wereld en de milieuschade die de industrialisatie veroorzaakte.
- 8 De genetica verhuisden al in 1969 naar de net gereedgekomen vleugel A van het Biologisch Centrum. Na verloop van tijd kwam in 't Huis de Wolf het Polemologisch Instituut van prof. Röling (1975). Ook het Verkeerskundig Studiecentrum kreeg onderdak in het pand.
- 9 R.H. Lahpor, 'Het natuurkundegebouw in het prekandidatencentrum op Paddepoel', *AP 5 (1967-1968)* 105-106. Terwijl de natuurkundigen hun gebouw in gebruik namen, werd er nog gewerkt aan de laboratoria voor scheikunde. De biochemici waren in 1970 de eersten die van Bloemsingel 10 naar Paddepoel konden verhuizen.
- 10 *Jaarboek RUG 1974*, 75. De 'enigszins feestelijke' opening vond plaats op 30 september 1974.
- 11 De opening vond plaats op vrijdag 15 juni 1978, in aanwezigheid van de Australische ambassadeur, die naar Groningen was gekomen omdat de openingstentoonstelling ging over 'Inheemse kunst uit Australië'. Conservator was mevrouw V. Arnoldus-Schröder. *Jaarboek RUG 1978*, 62.
- 12 De bouwstop duurde tot 1973, maar uit de jaarlijkse financiële overzichten van de universiteit blijkt duidelijk dat er steeds minder geld beschikbaar kwam voor nieuwbouw (en voor onderhoud).
- 13 R.A. Lahpor, 'Het Universitair Sportcentrum in Paddepoel', *AP 4 (1966-1967)* 87-88. Er is in 1970 sprake van geweest om ten behoeve van de economen, econometristen en sociaalgeografen in Paddepoel een nieuw gebouw neer te zetten, het 'gamma-gebouw', en Haskoning leverde aan het eind van het jaar enige ontwerpen daarvoor in. Het bureau wilde dit gebouw neerzetten in de noordelijke helft van het gebied (om de bèta's nog ruimte voor uitbreiding te laten). Haskoning had zich daarbij laten inspireren door de compacte bouw van de nieuwe Ruhr-Universität Bochum (uit 1962). Dit 'gamma-gebouw' is echter nooit verder gekomen dan de tekentafel en in het midden van de jaren zeventig verdween het geruisloos uit de plannen voor Paddepoel. Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 63-65.
- 14 G. Mesdag, 'Curatoren en rector magnificus verhuizen', *AP 5 (1967-1968)* 101; A. Nentjes, 'Economische Faculteit verhuist naar "Het huis met de dertien tempels"', *AP 5 (1967-1968)* 102-104 (met foto's). Het pand ontleent zijn naam aan de dertien tempels of pinakels die de kroonlijst sierden van het gotische huis dat hier stond voordat het plaats moest maken voor het gebouw dat er nu staat (met achttiende-eeuwse gevel).
- 15 Zie de schets in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 14.
- 16 Zie de tekeningen die Zuiderhoek in mei 1969 inleverde: hoogbouw aan de randen van het plangebied, dat doorliep tot aan de westpunt van de Noorderhaven (de Zoutstraat en het blok ten oosten daarvan, tussen Grote Leliestraat en Nieuwe Kijk in 't Jatstraat, zouden gespaard blijven). Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 102. De gemeente had al sinds 1961 in de buurt van de Hortus veel woningen opgekocht om ze later te slopen. Zolang ze nog niet afgebroken hoefden te worden, werden ze verhuurd aan studenten.
- 17 Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 16.
- 18 J. Kommandeur e.a., *Paddepoel en binnenstad. Een variant (z.pl. z.j. [1968])*.
- 19 Kommandeur e.a., *Paddepoel en binnenstad*, 6. Bij 'institutenwijk' dacht Kommandeur aan het schetsontwerp van Zuiderhoek. Kommandeur was de hoofdauteur van het rapport.

- 20 Kommandeur e.a., *Paddepoel en binnenstad*, 8.
- 21 R.J. Buizert, 'Het Alphagebouw aan de Grote Kruisstraat', *AP* 5 (1967-1968) 122-123 (met foto's). De officiële opening vond plaats op 25 april 1969 door president-curator Dijkhuis. *AP* 6 (1968-1969) 76.
- 22 Zie hiervoor noot 13. Terwijl de letterenstudies een hoofdgebouw hadden in het Alfagebouw, was de Faculteit der Sociale Wetenschappen nog veel meer gedecentraliseerd. Sinds 1970 zat de Subfaculteit der Pedagogiek in een kantoorflat aan de Westerhaven 16 (gebouwd voor IBM maar verhuurd aan de universiteit) en kreeg diezelfde subfaculteit later nog plek in het gebouw aan de A-weg 30, dat als casco door de universiteit was gekocht.
- 23 Over de sociëteit en haar gebouwen: J.M. Minderhoud, *De Harmonie. Een het culturele centrum van Groningen* (Bedum 2008). Zie voor de kwestie-De Harmonie ook: Hajema, *Glazenwassers van het glazenwassers van het bestuur. Lokale overheid, massamedia en communicatie. Groningen in landelijk perspectief, 1945-2001* (Assen 2001).
- 24 Op 16 november 1967 verliet de sociëteit het gebouw aan de Oude Kijk in 't Jatstraat en nam zij De Nieuwe Harmonie aan de Kreupelstraat in gebruik.
- 25 Chr. van der Hart, 'Het gebouw studentenvoorzieningen', *AP* 5 (1967-1968) 73-73.
- 26 L.E. Mulder slaagde er voor zijn masterscriptie *Intergenerationeel protest tegen de sloop van De Harmonie. De Harmoniekwestie in het licht van politieke vernieuwing in de gemeente Groningen, 1966-1971* (Afdeling Geschiedenis Rijksuniversiteit Groningen, 2020) niet in de TNO-rapporten voor de groep-Reijenga terug te vinden. Wel vond hij rapporten die TNO in opdracht van de architect M. Duintjer had opgesteld om na te gaan of de akoestiek in het door Duintjer ontworpen nieuwe Cultuurcentrum op de Veemarkt even goed zou zijn als de akoestiek in De Harmonie.
- 27 Zie de tekening in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 37.
- 28 Geciteerd in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 38. Polak schreef dit in een brief aan burgemeester Berger. Hajema, *Glazenwassers van het bestuur*, 179.
- 29 Mulder, *Intergenerationeel protest*, 16.
- 30 Op het eerste gezicht is dit een vreemde alliantie van een club van doorgaans progressieve jongeren met meest oudere vertegenwoordigers van de traditionele bourgeoisiecultuur, maar het is van belang erop te wijzen, met Mulder, *Intergenerationeel protest*, dat De Harmonie ook voor veel studenten betekenis had. De Harmonie was geen Paradiso (de in 1968 in Amsterdam geopende poptempel), maar het studentenorkest Bragi, dat in deze dagen onder de bezielende leiding van Bertus van Lier een nieuwe bloeiperiode doormaakte, trad er regelmatig op.
- 31 Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 38-40. Nadat de gemeenteraad een voorstel van de PvdA om de beslissing uit te stellen verworpen had, bestormde een groep jongeren de raadszaal. Het licht viel uit en de politie moest eraan te pas komen om de zaal te ontruimen. 'Een zwarte dag voor de democratie,' verklaarde burgemeester Berger. Hajema, *Glazenwassers van het bestuur*, 187-189.
- 32 Burgemeester Berger zou de realisatie van zijn plannen niet meer meemaken. Op 22 februari 1971 kondigde hij onverwacht zijn vertrek aan, aangezien hij overgestapt was van de PvdA naar de nieuwe partij ds'70. De nieuwe burgemeester, Harm Buiters, zou per 1 september 1971 aantreden.
- 33 Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 40.
- 34 Aldus vermeld in een open brief van de hoogleraar technische natuurkunde A. Wegener Sleswijk van 1 december 1967, zelf weer aangehaald in een ingezonden brief van A. Knol in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 10 december 1971. Eerlijkheidshalve moet erbij verteld worden dat Duintjer wel geprobeerd heeft om de akoestiek van De Harmonie te evenaren, maar dat hij door nieuwe eisen die aan de in wezen multifunctionele Grote Zaal werden gesteld deze breder moest maken dan voor de akoestiek goed was.
- 35 Voor de bestuurlijke revolutie in Groningen, zie: Duijvendak en De Vries, red., *Stad van het Noorden*, 257-262, 399-412.
- 36 Van den Berg, geboren op 22 maart 1946, studeerde op 28 maart 1969 cum laude af; Wallage, geboren op 27 september 1946, deed doctoralexamen op 29 oktober 1971. Zie ook hierboven p. 790, noot 85.
- 37 *Jaarboek RUG 1970*, 234.
- 38 Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 23.
- 39 Zoals geciteerd in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 106-107.
- 40 Zoals geciteerd in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 107.
- 41 Over dit gebouw: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 66-71.
- 42 *AV* 1980, 18. Achter het multifunctionele gebouw was men inmiddels ook begonnen met de voorbereidingen van de bouw voor de heao, die later in de Hanzehogeschool is opgegaan.

- 43 De paragraaf over de Universiteitsbibliotheek is hoofdzakelijk gebaseerd op de verschillende jaargangen van het *Jaarboek van de Rijks-Universiteit Groningen*, waarin de bibliothecaris zeer uitvoerig verslag deed van de wederwaardigheden rondom zijn bibliotheek, alsook op: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 73-91. Zie verder nog: Alex C. Klugkist en Sybren Sybrandy, *Van knekelhuis tot kloppend hart. Geschiedenis van de Bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen, 1615 tot heden* (Groningen 2012) 142-151.
- 44 Koops nam in verband met de ziekte en later het ontslag van mej. Tonckens ook nog de functie van conservator van het Universiteitsmuseum op zich, sinds 1 januari 1966 tijdelijk, sinds mei 1969 permanent.
- 45 De panden waren al in 1963 ten behoeve van de bibliotheek aangekocht, maar waren eerst nog enkele jaren in gebruik bij het Studenten Adviesbureau en de Stichting Studentenhuisvesting. In 1968 verhuisden deze studentenvoorzieningen naar een semipermanent gebouw achter op het Harmonieterrein en konden de panden voor UB-gebruik verbouwd worden.
- 46 Oude Kijk in 't Jatstraat nr. 9 was de behuizing van de Faculteit der Godgeleerdheid, maar deze vertrok in november 1968 naar de Rode Weeshuisstraat (nr. 8). Daarna kon de verbouwing beginnen. In 1974 verhuisde de theologische faculteit weer naar het voormalige Menco-pand in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104, waar voordien technische scheikunde en het Rekencentrum hadden gezeten.
- 47 Behalve over ruimtenood deed Koops ook zijn beklag over het personeelstekort (door de invoering van de veertigurige werkweek per 1 januari 1975 werd de personeelsformatie de facto zelfs gereduceerd), terwijl ook diefstal in deze tijd een bron van grote zorgen was. Niet alleen was er een geraffineerde boekendief actief, die ettelijke oude werken ontvreemde (vooral atlasen), ook uit de onbewaakte garderobe bij de ingang van de UB werd regelmatig gestolen. De boekendief werd gepakt. Het bleek om een medewerker van de juridische faculteit te gaan, die tot een gevangenisstraf van vijftien maanden werd veroordeeld. Het verdwijnen van boeken door nalatigheid van leners werd verholpen door de introductie van een lenerspas. *Jaarboek RUG 1977*, 25 verso.
- 48 Zoals geciteerd in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 80. Waar Hertzberger het heeft over 'exclusief', zouden wij vermoedelijk liever spreken over 'inclusief'.
- 49 Zoals geciteerd in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 80.
- 50 Hertzberger stond als architect een architectuur van (menselijke) relaties voor, van ontmoeting en verlichting. Hij probeerde met zijn ontwerpen mensen te stimuleren elkaar te ontmoeten. Zijn ideeën over de nieuwe UB passen bij dat uitgangspunt.
- 51 Sinds 1969 functioneerde een centrale telefooncentrale in het souterrain van het Academiegebouw. *AP 6* (1968-1969) 43. Die centrale verving zo'n 120 huiscentrales in de afzonderlijke panden van de universiteit. Sinds 1969 was de universiteit onder één nummer te bereiken: 19111 (al snel zou dat 119111 worden).
- 52 De doorbraak van de computer in de universiteit ontging ook Henssen in zijn boek over de Groningse universiteit uit 1989; hij besteedt er althans geen aandacht aan.
- 53 Zie voor het volgende: Van Helvoort, *Een verborgen revolutie*, 77-206.
- 54 Het Groningse eindstation werd geplaatst in het (voormalige) Scheikundig Laboratorium Bloemsingel 10. De TR4 zou in de loop van 1972-1973 naar Paddepoel komen en daar pas in 1975 buiten gebruik worden gesteld.
- 55 De voorzitter van het bestuur was de voorzitter van het college van bestuur. Verder telde het bestuur twee leden van de universitaire gemeenschap, en één vertegenwoordiger van het Academisch Ziekenhuis.
- 56 In 1976 stelde de Faculteit der Letteren een facultaire computercommissie in die aan voorlichting deed en plannen maakte voor de uitbreidingen van de computervoorzieningen bij letteren. 'Op deze wijze hoopt de Commissie,' zo staat in het jaarverslag over 1976-1977 te lezen, 'te komen tot een facultair concentratiepunt van computerfaciliteiten, dat een uitbreiding mogelijk maakt van de zeer bescheiden schaal, waarop tot dusver binnen deze Faculteit de computer nog ingang heeft gevonden.' *Jaarboek RUG 1977*, 238.
- 57 Het initiatief tot de automatisering van de studentenadministratie was uitgegaan van de GCSB (ten behoeve van haar pakket van studentenvoorzieningen) en in 1967 overgenomen door het Bureau Inlichtingen & Inschrijving. P.F. de Vries Robbé, 'Automatisering van de studentenadministratie en -registratie aan de Rijksuniversiteit te Groningen', *AP 6* (1968-1969) 106-110.
- 58 De automatisering van de salarisuitbetaling (via een of meer ponsbanden die naar de Postcheque- en Girodienst werden gestuurd) betekende dat het salaris voortaan alleen kon worden uitbetaald via de giro.
- 59 Van Helvoort, *Een verborgen revolutie*, 186.
- 60 Het faculteitsbureau van de medische faculteit bevond zich dan ook niet op het ziekenhuisterrein, maar daarbuiten, aan de Turfsingel 54. Zie: *Jaarboek RUG 1972*, 85.

- 61 Over de geschiedenis van het APSAZ/AZG: Tammeling, *Honderdvijsfenzeventig jaar AZG*; Rolf van der Woude en Willy van der Schuit, *Oude tradities, nieuwe ambities. 200 jaar Academisch Ziekenhuis Groningen* (Groningen 1997) (waarin overigens weinig over de bouwgeschiedenis van het moderne ziekenhuis); Van den Noort, *Bouwen op de bres*.
- 62 Op ten Noort, *Blokken op de bres*, 179, noot 30.
- 63 Zie de luchtfoto in: Op den Noort, *Blokken op de bres*, 37. Het Bodenterrein zou pas in 1969 volledig ont-ruimd worden.
- 64 Zoals geciteerd in: Van den Noort, *Blokken op de bres*, 40.
- 65 Minister Veringa verrichtte de officiële opening op 23 oktober 1969. Zie: *Jaarboek RUG 1969*, 84. Het ge-bouw was een ontwerp van het architectenbureau Van Linge, dat ook het WSN-gebouw in Paddepoel had ontworpen.
- 66 Gegevens ontleend aan de openingstoespraak van Klein op 22 oktober 1975, afgedrukt in: *Jaarboek RUG 1976*, 19-24. De Vrouwenkliniek telde in 1975 slechts 109 bedden (exclusief de intensive care) en de overge-schoten ruimte werd tijdelijk ingenomen door orthopedie, die daarvoor bij de afdeling chirurgie ingehuïsd had en het beademingscentrum (op de bovenste twee verdiepingen). In 1981 zou plastische chirurgie ook nog een plaats krijgen in de Vrouwenkliniek.
- 67 Zie: J. Kremer en H.J. Huisjes, 'In memoriam prof.dr. L.A. Joesse', *NTvG*, 23 juni 2008. Joesse werd opge-volgd door H.J. Huisjes (voor verloskunde) en J. Janssens (voor gynaecologie).
- 68 Het *Jaarboek RUG 1972* meldt dat de eerste fase (T1 en T2) al op 1 september 1972 werd betrokken.
- 69 *AV 1980*, 42-44. Zie ook: *Nieuwsblad van het Noorden*, 16 april 1980. Verder: Van der Schuit, *Patiënt, praktijk & politiek*, 69-75. Op dezelfde dag sloeg De Jong ook de eerste paal voor het multifunctionele gebouw in Pad-depoel.
- 70 Zie: Op den Noort, *Blokken op de bres*, 49.
- 71 Op den Noort, *Blokken op de bres*, 58.
- 72 Op den Noort, *Blokken op de bres*, 59.
- 73 Op den Noort, *Blokken op de bres*, 59.
- 74 Zoals geciteerd in: Op den Noort, *Blokken op de bres*, 67.
- 75 Op den Noort, *Blokken op de bres*, 86.
- 76 Over deze bestuurlijk crisis in de top van het AZG: Van der Woude en Van der Schuit, *Oude tradities, nieuwe ambities*, 68-95. De interne problemen van het ziekenhuis werden breed uitgemeten in de noordelijke dag-bladen (zie: *Nieuwsblad van het Noorden*, 20 februari 1981, en de *Leeuwarder Courant*, 20 februari 1981), maar haalde ook de landelijke kranten (zie: *Trouw*, 20 en 23 maart 1981). Het bestuur vond niet onmiddellijk een opvolger voor Van der Kouwe en behield zich twee jaar met een groepje hoogleraren als medisch adviseurs. In 1982 werd alsnog bestuurslid drs. J. (Jan) Hamel als algemeen directeur aangesteld en kon bestuursvoorzitter Ver-stegen wat meer naar de achtergrond treden (Hamel werd in 1989 voorzitter van de raad van bestuur van het ziekenhuis).
- 77 Deze paragraaf steunt hoofdzakelijk op: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 40-47.
- 78 De rechtenfaculteit had sinds december 1970 ook een deel van het oude Sterrenkundig Laboratorium aan de Broerstraat 7 in gebruik, nadat rond Pasen 1970 de astronomen naar het WSN-gebouw op Paddepoel waren verhuïsd. In de Turftorenstraat zelf was het oude pand van de firma Rodenburg na een grondige ver-bouwing voor de faculteit beschikbaar gekomen (Turftorenstraat 19-25).
- 79 In 1974 kwamen er enkele barakken te staan voor huisartsengeneeskunde, maar dat was slechts tijdelijk.
- 80 Hierbij moet wel aangetekend worden dat het hoofd van de afdeling Bouwvoorzieningen, ir. Otten, in februari 1966, toen het WSN-gebouw alleen nog maar op de tekening te zien was, wel heel erg te spreken was over de 'prachtige strakke lijnen' van het gebouw. Ook de dichte bovenlaag, vond hij, 'draagt in hoge mate bij aan de schoonheid van het geheel'. G.H. Otten, 'De hoogbouw voor WSN op Paddepoel', *AP 3* (1965-1966) 50-51, aldaar 50.

NOTEN BIJ 13 DOCENT-ONAFHANKELIJK ONDERWIJS?

- 1 In: René Leverink e.a., 't Kon minder. 50 jaar onderwijskunde en onderwijsonderzoek in Groningen (Groningen 2014), wordt de dag waarop het Koninklijk Besluit met de benoeming van Van Gelder afkwam, 2 maart 1964, opge-voerd als de 'geboortedatum van de onderwijskunde in Groningen' (aldaar, p. 9).

- 2 Over de carrière en denkbeelden van Nieuwenhuis: Pauline Schreuder, “Op de leercanapé”. Hendrik Nieuwenhuis en de opvoedkunde in Groningen’, in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 106-130.
- 3 Geciteerd in: Schreuder, “Op de leercanapé”, 115-116.
- 4 *Jaarboek RUG 1970*, 279.
- 5 Nieuwenhuis placht te zeggen dat hij geen leerstoel had, maar een ‘leercanapé’ (zie noot 2). Op die canapé was ook nog plek voor anderen. Die eerste die daar plaatsnam, in 1964, was Van Gelder, die al snel zijn eigen winkel begon. Vijf jaar later trok Nieuwenhuis Marinus van Beugen aan, die toen lector sociale pedagogiek en andragogiek werd, de eerste kroondocent voor dat vak in Groningen. Op 21 april 1970 sprak hij zijn openbare les uit over *Andragogie is geen vrolijke wetenschap*. In 1971 vertrok hij echter weer naar Nijmegen, waar hij hoogleraar was geworden. De eerste hoogleraar andragogiek in Groningen werd in 1974 Lambert Hendrik Mulder. Per 1 september 1970 veranderde de naam van de subfaculteit; vanaf die datum ging het om de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen. Nieuwenhuis was inmiddels eind 1970 als hoogleraar algemene pedagogiek opgevolgd door de zestigjarige historicus en pedagoog N.F. Noordam. Geheel terzijde stond de lector kinderpsychologie Wilhelmina Bladergroen, die in 1966 hoogleraar opvoedkunde van het afwijkende kind werd en toen van de Subfaculteit der Psychologie naar de Subfaculteit der Pedagogiek verhuisde.
- 6 Over Van Gelder: Hilda T. Amsing, ‘Leon van Gelder (1913-1981): een gedreven onderwijsspionier’, in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 153-173; Hilda T. Amsing, ‘Vader van de middenschool – Leon van Gelder (1913-1981)’, in: Vittorio V. Busato, Mineke van Essen en Willem Koops, red., *Zeven grondleggers van de onderwijskunde*: B. Brugsma, Ph.J. Idenburg, H.W. Freudenthal, F.W. Prins, J.W. van Hulst, L. van Gelder en C.F. van Parreren (Amsterdam 2016) 242-282.
- 7 Van Gelder stamde uit een Amsterdams Joods, maar areligieus socialistisch milieu, waar sociale stijging via het onderwijs gebruikelijk was.
- 8 L. van Gelder, *Deelname en distantie. Over de opbouw van de pedagogische structuur van het onderwijs* (Groningen 1964).
- 9 Pedologie raakt aan de orthopedagogiek, het vakgebied van Van Gelders oudere collega Bladergroen. Van Gelder, die zelf ooit was begonnen als orthopedagoog, had echter weinig op met de aanpak van Bladergroen en trok daarom liever een eigen medewerker aan voor het onderwijs aan en de zorg voor het kind met problemen.
- 10 Willem Jan Brandenburg, die na de oorlog eerst wiskunde en daarna pedagogiek had gestudeerd (in Amsterdam), was sinds 1961 al wetenschappelijk hoofdmedewerker bij pedagogie in Groningen. Hij promoveerde in 1968 bij Van Gelder en de wiskundige Gerretsen op het proefschrift *Modernisering van het wiskunde-onderwijs*. Bij Koninklijk Besluit van 11 november 1970 werd hij hoogleraar didactiek. Zijn oratie hield hij op 21 maart 1972 onder de titel *Mathematische modellen in de wiskunde*. Hij kreeg later de leiding van de vakgroep Toegepaste Onderwijskunde voor de Lerarenopleiding (TOL) (zie hierna noot 15).
- 11 Hubertus Peter Marie Creemers studeerde pedagogiek in Nijmegen, promoveerde in 1974 in Utrecht op het proefschrift *Evaluatie van onderwijsstijlen binnen het aanvankelijk lezen* en werd in 1975 lector onderwijskundig onderzoek in Groningen (in 1980 zou hij met alle andere lectoren hoogleraar worden). Van 1979 tot 2002 was hij directeur van het door Van Gelder opgerichte Research Instituut voor Onderwijs in het Noorden (RION). Zie over hem: *Jaarboek RUG 1976*, 58-59. Creemers beklemtoonde meer dan Van Gelder dat de onderwijskunde gebaat was bij een empirisch-analytische benadering, om allerlei niet op feiten gebaseerde onderwijskundige wensdromen kritisch te toetsen. Dat bleek onder andere bij het onderzoek dat Creemers verrichtte in verband met de introductie van de middenschool. Zie: Leverink e.a., ‘t Kon minder, 47.
- 12 Na de benoeming van Van Gelder werd onderwijskunde een afstudeerrichting binnen het doctoraal pedagogiek. Dat bleef zo, maar met de interdisciplinaire onderwijskunde kreeg de student een tweede mogelijkheid om in de onderwijskunde af te studeren. Een zelfstandige studierichting met een eigen doctoraal werd interdisciplinaire onderwijskunde pas later. *Jaarboek RUG 1977*, 281; *Jaarboek RUG 1978*, 259.
- 13 Van Kemenade, voor zijn ministerschap hoogleraar onderwijssociologie in Nijmegen (en lid van het college van bestuur aldaar), werd benoemd bij Koninklijk Besluit van 24 juni 1978. *Jaarboek RUG 1978*, 46.
- 14 Daarbij hoorde de vakgroep Toegepaste Onderwijskunde voor de Lerarenopleiding (TOL).
- 15 Het IFI (hoofd: W.H. Hopman) werd op 13 september 1978 opgeheven en het personeel ging over naar de vakgroep Toegepaste Onderwijskunde voor de Lerarenopleiding (TOL), waar het hetzelfde onderwijs bleef verzorgen als in de tijd van het IFI: algemene pedagogiek en didactiek. De andere taken van het IFI, te weten de coördinerende taak en het onderhouden van de contacten met de vakdidactici, waren inmiddels al overgenomen door het Samenwerkingsorgaan Lerarenopleiding (SOLO), dat in juni 1976 door de universi-

teitsraad was ingesteld. Voor de studenten veranderde er niets: op grond van zo'n 600 uur studie (colleges vakdidactiek, colleges algemene pedagogiek en didactiek, en een stage op een middelbare school) kreeg een student een 'pedagogisch-didactische aantekening' op zijn of haar doctoraal diploma. *AV 1979*, 116-117. Het zou niet de laatste reorganisatie zijn van de Groningse lerarenopleiding.

16 Zie hierboven noot 11.

17 Amsing, 'Leon van Gelder', 170-171. De snelgroeiende afdeling Onderwijskunde verhuisde in 1969 van de Oude Kijk in 't Jatstraat 41 naar de Westersingel 28, en in 1970 naar het nieuwe kantoorgebouw Westerhaven 16 (het IBM-gebouw).

18 Amsing, 'Vader van de middenschool', 242.

19 Amsing, 'Vader van de middenschool', 243.

20 Amsing, 'Vader van de middenschool', 262.

21 Zie het verslag van de Faculteit der Sociale Wetenschappen over 1973-1974 in: *Jaarboek RUG 1974*, 300

22 Amsing, 'Vader van de middenschool', 269; *Nieuwsblad van het Noorden*, 8 juli 1980 (met foto).

23 Amsing, 'Vader van de middenschool', 269. Zie verder bijvoorbeeld: *Trouw*, 25 september 1981; *de Volkskrant*, 26 september 1981. Behalve Van Kemenade pleitte ook FNV-voorzitter Wim Kok bij deze gelegenheid voor de algemene invoering van de middenschool in Nederland. In 1981 bestonden er in totaal 13 middenschoolen in Nederland, maar de Groningse was uniek omdat alleen deze school uit het niets was opgebouwd en wetenschappelijk begeleid werd. Rond deze tijd was het hele concept overigens al in zwaar weer terechtgekomen en in de jaren tachtig zouden de experimenten niet verder uitgebreid worden, laat staan dat de algehele invoering van de middenschool gerealiseerd werd.

24 Amsing, 'Leon van Gelder', 162.

25 Leverink e.a., 't Kon minder, 20.

26 De vernieuwing van het universitaire onderwijs beperkte zich natuurlijk niet tot de vorm en de structuur; ook inhoudelijk werden er voortdurend nieuwe inzichten opgenomen in het onderwijs en naast de bestaande afstudeerrichtingen kwamen ook vele nieuwe vakken en studierichtingen. Deze blijven hier buiten beschouwing. Voorbeelden: wetenschap & samenleving, milieukunde, toegepaste taalkunde, informatica, andragogie, veel talen en culturen bij letteren (mediëvistiek, finoegriestiek, Neolatijn), maar ook theaterwetenschap. Verder valt over de hele breedte de nadruk op die op methoden en theorie werd gelegd, vooral bij de geesteswetenschappen en de sociale wetenschappen. Zo doceerde F.R. Ankersmit theorie van de geschiedenis bij geschiedenis en had Ivo Molenaar een eigen facultaire vakgroep voor methoden en technieken bij sociale wetenschappen.

27 Vanuit de svb kwam in mei 1967 de klacht dat die studieraden een fopspeen waren omdat de studenten-vertegenwoordigers daarin niemand vertegenwoordigden en uitsluitend bemand werden door 'streberige studenten' die geen voeling hielden met de achterban. Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging*, 63.

28 De theologen organiseerde in 1968 een enquête en hielden in 1970 een congres, terwijl de economen in 1974 nog een enquête hielden. *Jaarboek RUG 1968*, 63; *Jaarboek RUG 1970*, 82; *Jaarboek RUG 1974*, 289.

29 H.N. Bogstra-van der Zee, 'De taak van de studieadviseuse in de juridische faculteit', *AP 4 (1967-1968)* 80-81. In 1963 had de Academische Raad zich uitgesproken voor het aanstellen van studieadviseurs om zo de gemiddelde studieduur te verkorten. Na rechten stelde ook sociologie een ambtelijke studieadviseur aan, maar veel andere studierichtingen wezen liever een of meer docenten aan, ook al werden zij door de studenten misschien niet als 'neutraal' beschouwd.

30 *Jaarboek RUG 1968*, 73. Van der Slikke kreeg in 1968 in verband met zijn benoeming tot studiecoördinator een enigszins gewijzigde leeropdracht: inleiding tot de medische studie en in het bijzonder tot de inwendige geneeskunde. Zie: *AP 6 (1968-1969)* 72 (met foto).

31 In 1969 was de Kommissie Eerstejaars Introductie nog een informeel samenwerkingsverband van de Gronstra, de studentenverenigingen en de universiteit. In 1973 werd het een aparte stichting, die zich uitsluitend met de sociale aspecten van de introductie bezighield. De universiteit verzorgde via de nieuwe Universitaire Werkgroep Introductie de studieinhoudelijke onderdelen. *Jaarboek RUG 1973*, 68-69.

32 *Jaarboek RUG 1966*, 99. Het advies was niet bindend. Niet alle studenten met een negatief advies volgden dat advies ook op.

33 In 1972 kreeg de beroepscommissie bij rechten voor het eerst bezwaarschriften te behandelen, alle gericht tegen de vaststelling van een tentamenuitslag. In vier van de zes gevallen werd het beroep toegewezen. De commissie van beroep van de Faculteit der Economische Wetenschappen kreeg in hetzelfde jaar twee bezwaarschriften te behandelen en wees een ervan toe. *Jaarboek RUG 1972*, 74 en 253.

- 34 Jaarboek RUG 1968, 177; Zie ook: Jaarboek RUG 1970, 90 (rechten) en Jaarboek RUG 1971, 256 (andragogiek). In 1972 was inmiddels bij psychologie het 'kredispunten-systeem' voor het gehele, ingrijpend gewijzigde studieprogramma ingevoerd. Jaarboek RUG 1972, 267.
- 35 In 1973 kwam de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs van het ministerie van OK&W al met een advies om een landelijk studiepuntenstelsel in te voeren. Wiegersma en de Nijmeegse onderwijskundige drs. J.A.A.M. Bevers schreven daarop een aparte studie over het studiepuntenstelsel, met daarin uitvoerige aandacht voor de Amerikaanse herkomst van dit stelsel: *De invoering van een studiepuntenstelsel in het hoger onderwijs* (Den Haag 1975). Zie ook: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 281-282, 296 noot 26.
- 36 Zie bijvoorbeeld het onderwijsverslag van de Faculteit der Economische Wetenschappen over 1966-1967: Jaarboek RUG 1967, 211 (zie ook Jaarboek RUG 1969, 198).
- 37 AV 1979, 77. Wat die opmerkelijke resultaten waren, werd er niet bij verteld.
- 38 Persoonlijke mededeling van Pieter Caljé, die in 1970 geschiedenis ging studeren. De docent die er in zijn geval bij gezet werd, was Anneke Mulder-Bakker.
- 39 In het verslag van de Subfaculteit der Psychologie over 1967 wordt een direct verband gelegd tussen de slechte staf-studenten ratio en de pogingen om allerlei aspecten van de studie te 'automatiseren', bijvoorbeeld door de tentamens 'in een massaal af te nemen en machinaal scorebare vorm' te brengen. Jaarboek RUG 1967, 219. De afdeling Frans van de letterenfaculteit, waar de hoogleraar nieuwere Franse letterkunde J.A.G. (Jef) Tans een groot voorstander was van onderwijsvernieuwing, deed in hetzelfde jaar een proef met de methoden der 'objectieve studietoetsen'. Jaarboek RUG 1967, 191. Net als bij psychologie werd in 1972 bij bedrijfs-economie een directe relatie gelegd tussen de krappe en bij de groei van het aantal studenten achterblijvende personeelsformatie en de introductie van de tijdsbesparende meerkeuzevragen. Jaarboek RUG 1972, 254.
- 40 Jaarboek RUG 1972, 186-187.
- 41 Jaarboek RUG 1968, 74.
- 42 A. Dijk, 'De bouw van een televisie-studio op de zolder van het Academiegebouw', AP 3 (1965-1966) 35; P. Das, 'Beeld- en geluidsapparatuur in de tv-studio', AP 3 (1965-1966) 35-36; W.J. Brandenburg, 'Gesloten televisie-circuit ten dienste van de leraarsopleiding aan onze universiteit', AP 3 (1965-1966) 37-38.
- 43 W.J. Brandenburg, 'Audiovisueel onderwijs', AP 7 (1969-1970) 22-23.
- 44 Brandenburg, 'Audiovisueel onderwijs', 22.
- 45 Brandenburg, 'Audiovisueel onderwijs', 23.
- 46 In november 1973 werd een PDP-11/40 computer geïnstalleerd en met behulp van het Rekencentrum werd een kleine, door de computer bestuurd telefooncentrale gebouwd, die door studenten werd gebruikt om ervaring op te doen in realtime programmering. Jaarboek RUG 1974, 172. Ook op andere manieren werden computers bij het onderwijs ingeschakeld. Al eerder hadden de structuurchemici bij de colleges moleculaire kwantummechanica I en II praktische oefeningen in theoretisch-chemische computerapplicaties als standaardonderdeel ingevoerd. Jaarboek RUG 1973, 195.
- 47 Jaarboek RUG 1966, 26.
- 48 De geschiedenis van het COWO(G) is nog niet geschreven. Ondanks de titel is Theo H. Joostens, red., 35 jaar onderwijsvernieuwing. *Bijdragen aan het symposium op 29 november 2002 ter gelegenheid van het afscheid van Gerard Heijnen* (Groningen 2003) nauwelijks een aanzet daartoe te noemen.
- 49 Jaarboek RUG 1966, 26.
- 50 Jaarboek RUG 1968, 208.
- 51 Over Wijnens, die later hoogleraar onderzoek en ontwikkeling van hoger onderwijs in Maastricht werd, zie: Annemieke Klijn, *Het Maastrichts experiment. Over de uitdagingen van een jonge universiteit, 1976-2016* (Nijmegen 2016) 41-63.
- 52 Klijn, *Het Maastrichts experiment*, 43-44. W.H.F.W. Wijnens, *Onder of boven de maat. Een methode voor het bepalen van de grens voldoende/onvoldoende bij studietoetsen* (Groningen 1971). Mondelinge tentamens en examens konden blijkens een van de bijgevoegde stellingen niet op Wijnens waardering rekenen: '3. Weinig zeggen met veel woorden wordt door het afnemen van mondelinge examens gestimuleerd en aangeleerd.' Merkwaardig is de elfde (!) en laatste stelling: 'Het op staande voet beantwoorden van tot dan toe onbekende vragen, zoals dat onder meer bij promotieplechtigheden gebruikelijk is, moet worden gezien als een onwetenschappelijke vorm van wetenschapsbeoefening.'
- 53 Deze voorbeelden zijn ontleend aan het verslag over 1969-1970. Het COWO telde per 1 september 1970 drie stafleden, drie assistenten, een statistisch analist en één secretaresse. Per 1 mei 1970 had het extra ruimte gekregen: naast enkele kamers in Oude Kijk in 't Jatstraat 28 ook drie vertrekken in het pand Oude Kijk in

- 't Jatstraat 13, naast de panden die de Universiteitsbibliotheek erbij had gekregen. Zie: *Jaarboek RUG 1970*, 263-268. In 1975 zouden de medewerkers van het COWO die in nr. 28 werkten ondergebracht worden bij hun collega's op nr. 13.
- 54 *Jaarboek RUG 1971*, 290.
- 55 *Jaarboek RUG 1972*, 310.
- 56 *Jaarboek RUG 1972*, 312.
- 57 Klijn, *Het Maastrichts experiment*, 44-45.
- 58 *AV 1979*, 127-128.
- 59 Inmiddels waren ook buiten het COWOG en de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen onderwijskundigen in de universiteit neergestreken. Op 1 april 1976 had de Subfaculteit der Tandheelkunde een eigen onderwijskundige in dienst genomen, ir. E.H. Vermeer, die ondergebracht werd bij het Bureau Onderwijsontwikkeling van de subfaculteit. *Jaarboek RUG 1976*, 141.
- 60 E.H. s'Jacob, 'Verslag van de lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1965-1966', in: *Jaarboek RUG 1966*, 17-29, aldaar 22-23.
- 61 Dankbaar, 'Verslag [...] 1970', 15-16. Dankbaar zag het liefst dat de hbo-instellingen een organisatorische en onderwijskundige verbinding kregen met een universiteit en dat hun diploma's toegang zouden geven tot gevorderde academische studie. Het proefnummer van de nieuwe *Universiteitskrant (UK)* van juni 1971 was geheel gewijd aan de problematiek van het tertiaire onderwijs.
- 62 *Jaarboek RUG 1973*, 10.
- 63 Wattel, 'Horizontale of verticale universitaire organisatie?', 16-17.
- 64 Marjan Brouwers, *Van meester tot master. 220 jaar Hanzehogeschool Groningen (Groningen 2018)*.
- 65 Overigens bewoog de universiteit zich ook op het terrein van de (hogere) beroepsopleiding. In 1965 keurde de minister de oprichting van de Stichting Bedrijfsopleidingen Rijksuniversiteit te Groningen goed, die een aantal gerichte opleidingen verzorgde voor functies die binnen de universiteit nodig waren, maar waarvoor in het reguliere beroepsonderwijs geen voorziening was. Het ging om opleidingen voor amanuensis, natuurkundig assistent, glasinstrumentmaker, dierverzorger, fotograaf en dergelijke. Zie: *AP 3 (1965-1966)* 18; A.F. Visser, 'Stichting bedrijfsopleidingen rijksuniversiteit Groningen', *AP 3 (1965-1966)* 99-100.
- 66 Pas in 1986 zou het onder druk van bezuinigingen komen tot de fusie van zestien instellingen tot de Rijkshogeschool Groningen, een jaar later gevolgd door de fusie van twee andere instellingen tot de Hanze Hogeschool Groningen. Beide conglomeraten zouden in 1993 weer fuseren tot de Hanzehogeschool.
- 67 De *Contourennota* toont opmerkelijke gelijkenis met de schets van het onderwijs van de toekomst die Van Gelder in 1970 publiceerde: L. van Gelder, 'Van peuterzalen tot permanente educatie', *AP 7 (1969-1970)* 8-9.
- 68 Zie: Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging*, 96-97.
- 69 Voor het projectonderwijs bij economie zie: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 229-244.
- 70 Rector magnificus Dankbaar had in zijn rede bij de opening van het academisch jaar in 1970 een lans gebroken voor het onderwijs in de ethiek, omdat de wetenschappers zich niet langer konden onttrekken aan hun verantwoordelijkheid voor wat er met de door hen verworven kennis in de maatschappij gebeurde. Natuurlijk was het niet aan de universiteit om bepaalde ethische gedragsregels voor te schrijven, verklaarde Dankbaar, maar zij hoort wel de discussie erover een plek te geven. 'De universiteit hoort bij uitstek een vrijplaats te zijn, waar ethische, en in samenhang daarmee ook religieuze, maatschappelijke en politieke vraagstukken, kritisch-wetenschappelijk worden bestudeerd in de vrijheid, die voor iedere wetenschap en dus ook voor deze onontbeerlijk is.' Dankbaar, 'Verslag [...] 1969-1970', 19.
- 71 Zie: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 244.
- 72 Voor de ontwikkelingen bij scheikunde zie: Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 250-269.
- 73 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 251.
- 74 Sterrenkunde meldde als eerste in haar jaarverslag over 1973-1974 dat de colleges 'Wetenschap en samenleving' nu een verplicht onderdeel van het studieprogramma vormden. *Jaarboek RUG 1974*, 177.
- 75 Voor de wetenschapswinkels, die deels uit dezelfde motieven voortspuiten als de colleges wetenschap en samenleving, zie hierna hoofdstuk 14.
- 76 Een beknopte, maar informatieve geschiedenis van het studium generale (en eerdere pogingen om algemene, academische vorming een regulier onderdeel van het universitaire aanbod te maken) verschaft: De Wilde, "'Half opgevoede specialisten'".
- 77 Zie hiervoor p. 230.

78 AV 1979, 142.

79 Jaarboek RUG 1977, 416-417; AV 1979, 142.

80 Van Helvoort, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 259.

NOTEN BIJ 14 WETENSCHAP EN DEMOCRATIE

1 Willem J.L. Levelt, 'On Becoming a Physicist of Mind', *Annual Review of Linguistics* 6 (2020) 1-23, aldaar 5. Verder e-mailcorrespondentie met de auteur, 2020. Over het vertrek van Levelt uit Groningen schrijft Henssen slechts: 'De "democratisering" had geleid tot het vertrek van een Kroondocent, Dr. W.J.M. Levelt, die in 1971 naar Nijmegen was vertrokken.' Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 344.

2 *Jaarboek RUG 1971*, 206.

3 In Groningen werd Levelt in 1971 opgevolgd door J.A. Michon, die al benoemd was tot bijzonder hoogleraar vanwege de Vereniging Noordelijk Wegencentrum en daarnaast nu een buitengewoon hoogleraar psychologische functieer aanvaardde. In 1973 werd hij gewoon hoogleraar.

4 In de bekende brochure van Marius Broekmeijer, *Wetenschap en democratie* (1973), ging het de Amsterdamse slavist alleen om het onderwijs, en dan weer vooral de bestuurlijke gang van zaken op dat vlak.

5 Boekraad e.a., *Universiteit en onderneming*, 22.

6 Regtien, *Universiteit in opstand*. Blijkens een mededeling voorin het boek werd het manuscript van het boek in maart 1969 afgesloten. De Aktie Democratisering bij de Subfaculteit der Psychologie in Groningen was toen in volle gang en Regtien, die op dat moment nog niet in Groningen woonde, bleek uitstekend op de hoogte te zijn van de gang van zaken in Groningen. Hij voerde de actie van de Groningse psychologie-studenten op als een schoolvoorbeeld van hoe studenten te werk moesten gaan. Over Regtien: Niek Pas, 'Regtien, Antonius Aegidius (1938-1989)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huysgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn5/regtien>.

7 Regtien, *Universiteit in opstand*, 75.

8 Regtien, *Universiteit in opstand*, 76. Regtien koppelde aan zijn uiteenzetting over het onvermijdelijk politieke karakter van de wetenschap ook een beschouwing over de politieke aard van het gangbare, op expliciete hiërarchie, individuele leerprestaties en voortdurende selectie gebaseerde onderwijssysteem, waarin van de individuele leerling en student de perfecte 'marionet voor een plaats in het arbeidsproces' gemaakt werd waar de elite behoefte aan had. 'De bestaande pedagogische verhoudingen in het onderwijs zijn, uitzonderingen buiten beschouwing gelaten, de perfecte dressuur van de loonslaaf van morgen'. Regtien, *Universiteit in opstand*, 79. Als democratisch alternatief noemde hij het stelsel van zelfbeheer en projectonderwijs, precies het stelsel dat de Groningse psychologen in 1969 wilden invoeren.

9 Sniijders, 'Verslag [...] 1968-1969'. Het deel van zijn rede dat over wetenschapskritiek gaat, is later door hem uitgewerkt in: 'Wetenschapskritiek en maatschappijkritiek', in: Sniijders, *Universiteit '70/'80*, 84-106. Daarin noemt hij een hele reeks van oude en nieuwe filosofen, maar is de verwijzing naar Regtien komen te vervallen. Overigens had Sniijders ook in zijn rectorale rede van 1968 al kort de thematiek van de waardevrijheid aangesneden.

10 Sniijders, 'Verslag [...] 1968-1969', 15.

11 Er waren anderen die wel 'partijdige wetenschap' wilden bedrijven, met name marxistische filosofen en maatschappijwetenschappers. Over hen had Sniijders het niet en zij zouden ook pas naar voren treden in de loop van de jaren zeventig.

12 Dat wil niet zeggen dat alle belangstelling voor de theorie van een bepaalde tak van wetenschap voortkwam uit de wetenschapskritiek van Regtien en consorten. Iemand als de historicus Frank Ankersmit, die in de tweede helft van de jaren zeventig geschiedtheorie ging doceren en in 1981 met zijn proefschrift *Narrative Logic* naam zou maken als vertegenwoordiger van het narrativisme in de geschiedtheorie, heeft een geheel andere wordingsgeschiedenis doorlopen. Het narrativisme, dat zich concentreert op het talige aspect van de geschiedschrijving, is eerder te beschouwen als een reactie op de sociaalhistorische invalshoek van de kritische wetenschapstheorie.

13 M.J. Janssen, 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 6 september 1976', in: *Jaarboek RUG 1976*, 7-18, aldaar 9 en 15. De Nederlandse vertaling van het boek van Kuhn (van de hand van Bastiaan Willink) verscheen in 1972 bij Boom te Meppel onder de titel *De structuur van wetenschappelijke revoluties*.

- 14 Het volgende is gebaseerd op het door Taco Kastelein opgetekende relaas in: Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 309-313.
- 15 H.B. Falkena, *Die makro-ekonomise verband tussen de openbare en privaatsektor in Suid-Afrika* (Johannesburg 1979) 88.
- 16 Dit betekende niet dat er geen inhoudelijke bezwaren tegen het proefschrift bestonden. Volgens de lector methoden en technieken van het economisch onderzoek Jan Mol deugde de wiskundige techniek die Falkena had gebruikt niet. Anderen bestreden dit weer.
- 17 De VVD-politicus Frits Bolkestein had toegezegd op het symposium te komen spreken, maar hij zegde af en liet zich vervangen door de Groningse contemporaine historicus drs. Chris Baljé.
- 18 Het volgende is voornamelijk gebaseerd op: Gerard P. Baerends, 'Two Pillars of Wisdom', in: Donald A. Dewsbury, ed., *Studying Animal Behavior: Autobiographies of the Founders* (Chicago 1985) 13-40, in het bijzonder 35-37. Zie ook: J.A.R.A.M. van Hooff, 'Levensbericht van Gerard Pieter Baerends, 30 maart 1916-1 september 1999', in: *Jaarboek KNAW 2000*, 6-10.
- 19 Lorenz zou in 1973 samen met Karl von Frisch en Niko Tinbergen de Nobelprijs voor de Fysiologie of Geneeskunde krijgen voor het onderzoek naar het gedrag van sociale dieren, in het bijzonder de 'danstaal' van bijen en de manier waarop jonge vogels op hun moeder gefixeerd raken.
- 20 Pellenburg, *Keunings erfenis*, 118.
- 21 *Jaarboek RUG 1971*, 252-253.
- 22 *Jaarboek RUG 1972*, 225. De afdeling Oudgermanistiek gaf dat jaar slechts twee artikelen op voor het onderzoeksverslag, niet van de hoogleraar (A.D. Kylstra), maar van twee jongere medewerkers. Ook bij het Instituut voor Semiotiek en Archeologie van het Nabije Oosten werd gemeld 'dat onderwijs en bestuur steeds meer tijd gaan vragen ten koste van het onderzoek'. *Jaarboek RUG 1972*, 230. Bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen waren het weer andragogen die hun beklag deden. Een dozijn medewerkers had ongeveer 300 studenten te bedienen, maar dat ging maar net, of net niet. 'Het is te verwachten dat de wetenschappelijke arbeid van de medewerkers het eerste kind van de rekening zal worden.' *Jaarboek RUG 1972*, 271.
- 23 *Jaarboek RUG 1974*, 220, 249.
- 24 *Jaarboek RUG 1975*, 291.
- 25 *Jaarboek RUG 1975*, 273, 305.
- 26 J.A. Michon, *Psychonomie onderweg* (z.pl. 1971) 3. Michon geeft geen vindplaats voor de uitspraak van Burt. Michon hield zijn rede op 21 november 1971, Burt was op 10 oktober 1971 in Londen overleden.
- 27 De Groningse universiteit deed zelf ook mee aan het uitdelen van prijzen en medailles: sinds 1914 werd om de zes jaar de Guyot-prijs uitgereikt (voor een oogheekundige), sinds 1964 werd om de twee jaar de Ubbo Emmiuspenning uitgereikt (voor een verdienstelijk wetenschapper op een terrein van onderzoek dat ook in Groningen werd beoefend) en natuurlijk waren er in lustrumjaren de eredoctoraten.
- 28 G.P. Baerends, *Fortpflanzungsverhalten und Orientierung der Grabwespe Ammophila campestris* Jur. (Wageningen 1941) (overdruk uit het Tijdschrift voor Entomologie 84 (1941)).
- 29 Van Hooff, 'Levensbericht Baerends, 7-8.
- 30 D.M. Pegtel, 'In memoriam Prof. Dr. D. Bakker (1917-1979)', *Jaarboek RUG 1979*, 45-46.
- 31 G.P. Baerends, 'Rede, uitgesproken ter gelegenheid van de opening van het Biologisch Centrum op 31 oktober 1975', *Jaarboek RUG 1976*, 29-35, aldaar 35. In Groningen was sinds het begin van de jaren zestig wel een senaatscommissie voor de ontvangst en begeleiding van buitenlanders die in Groningen werkten. Zij organiseerden informatieavonden (met lezingen), koffieochtenden voor de partners, Nederlandse les voor wie dat wilde, en hulp bij het vinden van huisvesting en het inrichten van een huis, maar waarschijnlijk richtte deze commissie zich alleen op de senioronderzoekers en niet op de postdocs, die Baerends op het oog had. Zie hierna het hoofdstuk 16.
- 32 De belangrijkste publicatie van Drent, geschreven met S. Daan, was 'The Prudent Parent: Energetic Adjustments in Ayea Breeding', in 1980 verschenen in het tijdschrift *Ardea*. In dit artikel, dat tot de meest geciteerde artikelen in de ecologie behoort, wordt beschreven hoe de energetische kosten en baten van het verzamelen van voedsel bepalen hoeveel zorg dieren kunnen investeren in hun nakomelingen. Drent, die in 1980 gewoon hoogleraar was geworden, ging in 2002 met emeritaat. Bekende leerlingen van hem zijn Theunis Piersma (vogeltrekonderzoeker) en Serge Daan (die de chronobiologie in Groningen introduceerde).
- 33 George W. Barlow, 'Gerardus Pieter Baerends, 30 March 1916-1 September 1999', *Ethology* 106 (2000) 481-482, aldaar 482, met foto van Baerends en zijn vrouw.
- 34 Baerends was ook veelvuldig te vinden in de Serengeti, de uitgestrekte vlakte in Oost-Afrika (Kenia, Tan-

zania), die bekend staat om zijn dierenrijkdom. Baerends was voorzitter van een internationale wetenschappelijke commissie die het dierenleven in dat gebied bestudeerde. *Jaarboek RUG 1971*, 182 en *Jaarboek RUG 1972*, 188.

35 Van Helvoort, *Chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 289.

36 Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 234. De afspraken golden niet voor de technici, die normaliter niet promoveerden en vaak toch naar de industrie verdwenen.

37 Toen de wetenschappelijke verslaglegging in 1979 in een nieuw jasje werd gestoken, voelde de subfaculteit de behoefte om de hoofdlijnen van het personeelsbeleid en de daarin verwerkte kwaliteitstoetsen nog eens op een rij te zetten, maar de regels golden al minstens vanaf het eind van de jaren zestig. *AV 1979*, 62.

38 Van Helvoort, *Chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 317.

39 Referenties in: *Jaarboek RUG 1968*, 142. Een ontdekking waarmee de vakgroep Anorganische Chemie in 1979 naar buiten kwam, was de sterke cytostatische werking van bepaalde anorganische ringverbindingen, wat voor de zich ontwikkelende chemotherapie van groot belang was. De ontdekking leidde tot de oprichting van een werkgroep voor de verdere studie van die werking, waarin ook de afdelingen oncologie, radio-pathologie en elektronenmicroscopie participeerden. *AV 1979*, 63.

40 *Jaarboek RUG 1974*, 202; *Jaarboek RUG 1977*, 63.

41 Ook Kaptein behoorde tot degenen die gelauwerd waren met de KNCV Gouden Medaille, maar dat was in 1971, vóór zijn benoeming in Groningen. Het is overigens opvallend dat een andere vorm van erkenning, het lidmaatschap van de KNAW, in de jaren zeventig niet veel Groningse scheikundigen ten deel viel. Drenth was in 1973 de eerste in vele jaren die lid werd, in 1976 gevolgd door de anorganisch chemicus C. Haas en in 1979 door de fysisch chemicus Berendsen. Wiebenga, Wijnberg, en Jellinek werden nooit lid, Kommandeur (de promotor van Berendsen) pas in 1981.

42 *AV 1979*, 62.

43 *Chemie, nu en straks*. Een verkenning van het door de overheid gefinancierde chemisch onderzoek in Nederland (Den Haag 1980). Voorzitter was de Utrechtse chemicus G. Blasse, een van de leden was de Groningse chemicus Drenth. De commissie deed een interessante poging om voor een 'objectieve' beoordeling gebruik te maken van inzichten op het nieuwe terrein van het wetenschapsonderzoek, mogelijk gemaakt door de automatisering van literatuurinformatiesystemen. Maar zij zag nog af van het instrument van de citatieanalyse op basis van de Science Citation Index, omdat deze alleen de eerste auteur van geciteerde artikelen vermeldde en omdat sowieso een vermelding van een artikel zowel instemming als afwijzing kon betekenen. *Chemie, nu en straks*, 15-16. Om toch iets over de kwaliteit van het onderzoek te kunnen zeggen telde de commissie wel de Nederlandse bijdragen in de 68 belangrijkste internationale tijdschriften op chemisch en aanverwant gebied (met vermelding van de impactfactor).

44 *Chemie, nu en straks*, 38. De commissie liet na daaraan toe te voegen dat het optreden van al maar meer beleidscommissies, waarvan zij er zelf een was, óók heel veel tijd en aandacht van de onderzoekers vroeg!

45 Van Helvoort, *Chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening*, 306. Zelf schreef de commissie dat de originaliteit 'te wensen over laat'. *Chemie, nu en straks*, 34.

46 *Chemie, nu en straks*, 34.

47 *Chemie, nu en straks*, 34.

48 Een andere aanwijzing dat de Groningse scheikunde misschien toch minder belangrijk was dan de Groningers zelf dachten, is het feit dat in een gezaghebbend, door de KNCV uitgegeven boek over de geschiedenis van de scheikunde na 1945 de Groningse bijdrage geen hoofdrol speelt. Ernst Homburg en Lodewijk Palm, red., *De geschiedenis van de scheikunde in Nederland 3*. De ontwikkeling van de chemie van 1945 tot het begin van de jaren tachtig (Delft 2004).

49 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op: Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 238-239.

50 Lucas Reijnders was als biochemicus in Amsterdam opgeleid en actief betrokken bij de studentenbeweging aldaar. Hij promoveerde in 1973 bij de moleculair bioloog Piet Borst op het proefschrift *Mitochondrial Ribosomes and Mitochondrial RNA from Yeast*. Reijnders, die al over bèta-onderwerpen schreef voor *Vrij Nederland*, werd door de milieubeweging steeds meer betrokken bij onderzoek over milieuvervuiling en ontwikkelde zich zodoende tot een milieukundig expert. In 1973 trad hij in het huwelijk met de theologe G.M. (Trudy) van Asperen, die in dat jaar lector sociale ethiek in Groningen werd. In 1975 werd hem gevraagd om in Groningen het Milieukundig Studiecentrum op te zetten en de nieuwe opleiding milieukunde vorm te geven. Over de opkomst van de milieukunde: Pieter Leroy, 'Opkomst en ontwikkeling van de Nederlandse academische milieukunde. Een wetenschaps-sociologische duiding', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 23 (1996) 170-

193. Het Milieukundig Studiecentrum in Groningen hield zich vooral bezig met de milieuaspecten van de industrialisering in het Dollard-Eemsmondgebied en publiceerde daarover voor het eerst in 1976. In 1978 publiceerde Reijnders samen met Hans Friedeman Knutselen aan de erfelijkheid. De risico's van het DNA-recombinanten-onderzoek (Rotterdam 1978). In 1980 verliet hij de Groningse universiteit om te gaan werken bij de Stichting Natuur en Milieu. In 1988 werd hij hoogleraar milieukunde in Amsterdam.

51 Zie bijvoorbeeld: Arthur Provoost, 'DNA: nieuw onderzoek met grote risico's', *Het Vrije Volk*, 13 juni 1978, waarin naar aanleiding van een forumdiscussie in Utrecht de bezwaren van Reijnders uitvoerig aan de orde komen.

52 A.M. Kroon, 'Het recombinant-DNA onderzoek', *AV* 1979, 150-152. Albert M. Kroon was hoogleraar fysiologische chemie aan de medische faculteit en voorzitter van de Universitaire Commissie van Toezicht op het Re-combinant-DNA Onderzoek van de Groningse universiteit. Hoe hij over de gevaren van het betreffende onderzoek dacht, blijkt wel uit de titel van het boekje dat hij daar in 1981 over publiceerde: *Sleutelen aan de erfelijkheid. Waarom ook niet (Assen 1981)*.

53 M.J. Janssen, 'Rede uitgesproken ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 6 september 1976', *Jaarboek RUG 1976*, 7-18, aldaar 9-15.

54 Janssen, 'Rede [...] 1976', 15.

55 Van Dijk (1924-2005) was in maart 1963 gepromoveerd bij zijn leermeester P.A.H. (Pieter) Baan en bij Koninklijk Besluit van 4 november van datzelfde jaar benoemd tot hoogleraar psychiatrie, als opvolger van Baan. Van Dijk had een brede belangstelling, ook voor de filosofie, had een volledig overzicht van de psychiatrie, van de psychoanalyse tot de biologische psychiatrie, en probeerde al die benaderingen in zijn kliniek bij elkaar te brengen. Hij gold als een charismatische en verzoenende persoonlijkheid, maar was meer clinicus en docent dan wetenschapper.

56 In zijn openbare les uit 1968, *Het complementaire aspect in de relatie tussen biologische en psychodynamische psychiatrie*, wijdt Van Praag enkele bijzonder warme woorden aan Van Dijk (aldaar, 23-24).

57 *UK*, 16 april 1974.

58 Voor de rede van De Wied bij de uitreiking van de prijs zie: *Jaarboek RUG 1976*, 43-44. Biografische gegevens zijn ontleend aan: *Jaarboek RUG 1969*, 52-53; H.M. van Praag, *Voorbij de hoofdstroom. Over de wetenschappelijke ankerpunten van een psychiatrische loopbaan* (Amsterdam 1998), in het bijzonder 252-274.

59 Over deze beweging: Gemma Blok, *Baas in eigen brein. 'Antipsychiatrie' in Nederland, 1965-1985* (Amsterdam 2004).

60 R.H. van den Hoofdakker, *Het bolwerk van de beterwetters. Over de medische ethiek en de status quo* (Amsterdam 1970, 1971²). Het boekje verscheen in de bekende Kritiese Bibliotheek van Van Gennep.

61 Zie bijvoorbeeld: H.M. van Praag, 'Het complementaire aspect in de relatie tussen biologische en psychodynamische psychiatrie', in: H.M. van Praag, *Psyche aan banden. Beschouwingen over biologische en psychofarmacologie* (Amsterdam 1974), 13-22. Hij betoogde niet dat geestesziekten hersenziekten waren, maar 'dat ziekmakende invloeden van welke aard ook – zij het psychologische, zij het somatische – het psychisch leven niet rechtstreeks beïnvloeden, doch via wijzigingen in de cerebrale organisatie' (aldaar 14).

62 Van Praag verliet Utrecht in 1982 om te gaan werken aan het Albert Einstein School of Medicine in New York. In 1992 werd hij hoogleraar psychiatrie in Maastricht. Zijn oratie in Utrecht lokte een beschuldiging van plagiaat uit (hij zou volgens sommigen onvoldoende zijn schatplichtigheid aan een Amerikaanse auteur hebben duidelijk gemaakt), wat echter in 1993 een benoeming tot lid van de KNAW niet in de weg stond. Over deze affaire: Frank van Kolfshoeten, *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores* (z.pl. 2012) 51-62. Van Praag werd in Groningen opgevolgd door zijn medewerker Van den Hoofdakker, zij het pas in 1981.

63 Een derde, niet aan Groningen gerelateerde affaire ontspon zich in 1988 rond de hersenonderzoeker Dick Swaab, die verbonden was aan het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek in Amsterdam (onderdeel van de KNAW). Hij suggereerde een anatomisch verschil tussen de hersenen van homoseksuele en heteroseksuele mannen, waardoor hij onder vuur kwam te liggen van de homobeweging. Die verdacht Swaab ervan homoseksualiteit als een fysieke aberratie op te vatten. Zie: Klaas van Berkel, *De stem van de wetenschap. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, deel 2: 1914-2008* (Amsterdam 2011) 481-483.

64 Onderzoeks- en wetenschapsbeleid zijn niet identiek. We spreken over wetenschapsbeleid als het om het hele systeem van wetenschapsbeoefening gaat, op bovendisiplinair en bovenuniversitair niveau, terwijl we spreken over onderzoeksbeleid als het gaat om de uitvoering van het onderzoek op het niveau van universiteiten, faculteiten en lagere organen.

- 65 Pellenbarg, *Keunings erfenis*, 118.
- 66 *Jaarboek RUG 1968*, 199.
- 67 Otterspeer, *De zanger van de wrok*, 493-494.
- 68 *Jaarboek RUG 1969*, 219. Onder de opgevoerde zeventig 'medewerkers' zullen ook wel studenten zijn meegemeld – voor een radicale democraat als Verberk was het onderscheid tussen wetenschappelijk medewerker en student niet meer zo relevant. Voor hetzelfde *Jaarboek* gaf Verberk ook op de *Gids voor de subfaculteit psychologie '69-'70*, die hij had samengesteld samen met twintig 'medewerkers' van de subfaculteit, maar kennelijk was er in dit geval wel iemand die erop wees dat een studiegids onmogelijk als wetenschappelijke publicatie kon gelden, want het jaar daarop werd deze vermelding teruggetrokken.
- 69 W.P.S. Fortuyn en R.J. Schuring, 'Feitelijke geschiedschrijving van Kijne mist aanknopingspunten voor discussie over de toekomst van studentenbeweging', *UK*, 12 oktober 1978. Het gaat om de als boek uitgegeven doctoraalscriptie van de Amsterdamse student sociologie Hugo Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging, 1963-1973* (Amsterdam 1978).
- 70 Andere manieren om de buitenwacht op de hoogte te brengen van het onderzoek dat in de universiteit werd verricht waren het publiceren van brochures (de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen deed dat in 1976 en kreeg daar veel positieve reacties op) en het aanstellen van voorlichters (per 15 mei 1978 werd mevr. Groeneveld aangesteld als wetenschapsvoorlichter, speciaal voor de publicitaire begeleiding van het universitaire onderzoek). *Jaarboek RUG 1976*, 150; *Jaarboek RUG 1978*, 7.
- 71 *AV 1979*, 56. Bij letteren werd in 1979 de omvang van de onderzoeksruimte vergroot van 5,5 naar 9,5 formatieplaatsen.
- 72 Pellenbarg, *Keunings erfenis*, 118.
- 73 *AV 1979*, 59.
- 74 Pellenbarg, *Keunings erfenis*, 115-116. Ook toen er later in de jaren zeventig een gemeenschappelijk onderzoeksthema werd geformuleerd ('vergelijkende analyse van perifere gebieden binnen hoogontwikkelde landen', zoals Groningen bijvoorbeeld), bleef dit nog lange tijd een loze kreet, omdat ieder toch zijn eigen gang ging. Menig hoogleraar of (later) onderzoeksdirecteur heeft ook in de decennia daarna nog een groot deel van zijn of haar creativiteit gebruikt om thema's te verzinnen die samenhang suggereerden waar feitelijk alleen diversiteit heerste.
- 75 Omdat de interdisciplinaire centra vaak informeel begonnen, is het niet altijd duidelijk wanneer zo'n centrum precies startte. Het Materials Science Center begon op het Laboratorium voor Vaste Stoffysica, maar omvatte ook al meteen flink wat chemische onderzoeksgroepen. Als beginpunt wordt aangehouden het symposium dat de groep van 9 tot en met 11 april 1970 op Vlieland hield. *Jaarboek RUG 1970*, 148, 158. De faculteitsraad van letteren ging op 20 november 1970 akkoord met de voorgenomen oprichting van de Interfacultaire Werkgroep Mediëvistiek, maar de werkgroep werd formeel pas op 30 maart 1971 opgericht. *Jaarboek RUG 1971*, 204. Het Arctisch Centrum begon bij de afdeling culturele antropologie, waar al enige jaren veldonderzoek in Lapland werd gedaan. Rond 1970 raakten ook de oudgermanisten onder leiding van prof. A.D. Kylstra (sinds 1966 ook hoogleraar finoegriestiek) erbij betrokken en het Arctisch Centrum duikt als zodanig voor het eerst op in het *Jaarboek RUG 1972*, 265-266. In het kader van de Noorse week had het centrum in november 1971 een Lappensymposium gehouden, waarmee het voor het eerst naar buiten trad. Zelf hield het centrum 1970 als oprichtingsjaar aan. *Jaarboek RUG 1975*, 412. Het Milieukundig Studiecentrum kon aan het werk nadat in juni 1974 het bestuur onder leiding van de hoogleraar experimentele natuurkunde Ph.B. (Phil) Smith de contactraad van het centrum had benoemd. *UK*, 28 augustus 1974. Voor de geschiedenis van het Milieukundig Studiecentrum: Maarten Toeter, *Een geschiedenis van de Groningse groene gedachten. Milieu- en duurzaamheidsonderzoek en onderwijs aan de Rijksuniversiteit Groningen 1970-2021* (Masterscriptie afdeling Geschiedenis, Groningen 2021). Met dank aan de auteur.
- 76 Hermans zou in 1987 in Groningen promoveren op het proefschrift *Boeken in Groningen voor 1600. Studies rond de librije van Sint-Maarten* en werd in 1995 bijzonder hoogleraar westerse handschriftkunde en boekwetenschap; Hacquebord zou in 1984 in Amsterdam promoveren op *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw* en werd in 1995 bijzonder hoogleraar Arctisch en Antarctische studiën.
- 77 *AV 1979*, 143.
- 78 Om de doelstellingen van de wetenschapswinkels te bewaken, de activiteiten te stimuleren en na een periode van drie jaar te evalueren, had de universiteitsraad de Werkgroep Wetenschapswinkels ingesteld.
- 79 De universitaire wetenschapswinkels bouwden ten dele voort op initiatieven die daarvoor al door maat-

schappelijk betrokken studentengroeperingen waren gestart en die nu in de universitaire organisatie werden opgenomen.

80 Een handzaam feitelijk overzicht van het wetenschapsbeleid in wording tussen 1945 en 1980 biedt: Wim Hutter, 'Chemie, chemici en wetenschapsbeleid', in: Homburg en Palm, red., *Geschiedenis van de scheikunde in Nederland, 19-35*. Hutter kon onder andere steunen op: F.H. Brookman, *The Making of a Science Policy: A Historical Study of the Institutional and Conceptual Background to Dutch Science Policy in a West-European Perspective* (proefschrift VU Amsterdam 1979).

81 Böttcher (1915-2008) werd later lid van de Club van Rome, maar ontkende het broeikaseffect en legde op latere leeftijd met steun van de industrie de 'wetenschappelijke' basis voor de klimaatscepsis. Zie: nl.wikipedia.org/wiki/Frits.Böttcher.

82 McKinsey had in 1971 de minister aangeraden om voor elke discipline een landelijke stuurgroep in te stellen, die moest bepalen welk onderzoek waar zou plaatsvinden. De universiteiten waren daar erg op tegen, omdat, zo legde rector magnificus Wattel uit, deze vorm van planning hun eigen beleidsruimte zou laten verdwijnen en interdisciplinair onderzoek onmogelijk zou maken. *Jaarboek RUG 1971*, 11. Op het departement oogste het centralistische planningsysteem dat McKinsey voorstelde evenmin veel bijval en na het aftreden van het kabinet werd er weinig meer over vernomen. Ook het democratische alternatief dat de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de PvdA, en de Bond van Wetenschappelijke Arbeiders ontvouwd, waarbij de betrokkenen veel meer inspraak zouden krijgen en meer zou worden ingezet op sociaal relevant en interdisciplinair onderzoek, kwam voorlopig niet verder dan het papier waarop het gedrukt stond. Zie: Lucas Reijnders, *Wetenschapsbeleid in Nederland* (Baarn 1972).

83 *Jaarboek RUG 1977*, 26.

84 *UK*, 31 augustus 1978.

85 Dat de facto in het onderzoek bewijzen mede sociaal bepaald worden, doet niets af aan het feit dat in het waardesysteem van de onderzoekers alleen de intrinsieke juistheid van een argument uiteindelijk als doorslaggevend geldt.

NOTEN BIJ 15 STUDENTENBEWEGING EN STUDENTENWERELD

1 *UK*, 16 februari 1972. Op p. 15 van deze aflevering van de *UK* een foto-impressie van de bezetting.

2 Zie: Kennedy, *Nieuw Babylon*, 42.

3 De Rooy, *Alles! En wel nul*, 17, 104.

4 Wouter Buikhuisen, *Achtergronden van nozemgedrag* (Assen 1965). Buikhuisen introduceerde voor nozems die omstanders of de politie provoecerden de term 'provo' en Van Duijn en zijn medestanders namen die als geuzennaam over.

5 Zoals geciteerd in: Kennedy, *Nieuw Babylon*, 42.

6 Persoonlijke mededelingen van Evelyne Vos en Pieter Caljé. Op hun beurt waren de studenten verbijsterd over de diplomatieke cultuur waarin bedienden in 'pinguïnpakjes' door het instituut in Rome zweefden. Het verblijf in Rome was overigens in intellectueel opzicht zeer vruchtbaar. Er werd hard gewerkt aan het thema, het hergebruik van het verleden aan de hand van het hergebruik van klassieke spolia in het twaalfde-eeuwse Rome.

7 *Der Clercke Cronike*, 12 november 1969. Over de opmars van 'bloot' in de openbare ruimte rond 1970: De Rooy, *Alles! En wel nul*, 86-91.

8 Voor geschiedenis van de Groningse studentenbeweging zie: Kijne, *Geschiedenis van de studentenbeweging en De Vries, 'Dan kopen ze maar een F-16 minder'*.

9 De *UK* publiceerde op de achterpagina van het nummer van 9 februari 1972 de resultaten van een onderzoek van drs. F. de Vries van het Andragologisch Instituut te Groningen over de machtsrelaties onder de Groningse student-bestuurders in de voorgaande drie jaren. Daaruit kwam naar voren dat alle posities verdeeld werden onder slechts twintig studenten. Het onderzoek (officieel in het gepubliceerde onderzoeksverslag aangeduid als 'Machtsconfiguraties. Een onderzoek naar machtsrelaties aan de hand van de hermeneutische metodiek') is fake. Het zou uitgevoerd zijn onder toezicht van prof.dr. Wolthoorn, een naam die in de *Catalogus Professorum Academiae Groninganae* niet voorkomt, maar wel gevoerd werd (en wordt) door het café in de Turftorenstraat waar veel student-activisten bij elkaar kwamen. Het schema dat de *UK* publiceerde en dat echte namen bevat, klopt daarentegen wel!

- 10 De Volkskrant, 1 april 1971. De afdeling Rijksstudietoelagen, die elk jaar meer dan 200 miljoen gulden aan rijksstudietoelagen verdeelde, was in het kader van de spreiding van de rijksdiensten sinds november 1970 gevestigd in een semipermanent gebouw aan de Prof. Van Hallstraat in Groningen. Het was de bedoeling dat de afdeling in 1973 zou verhuizen naar een nog te bouwen torenflat aan de Engelse Kamp. *Leeuwarder Courant*, 20 november 1970.
- 11 Wat het concept van de politieke vakbond behelst wordt helder uitgelegd in: De Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder*, 40-41.
- 12 *Nieuwsblad van het Noorden*, 24, 25 en 27 september 1971.
- 13 H.J.D. Bruins, 'Het centraal bestuursorgaan (CBO), een democratisch bestuur', *AP 7 (1969-1970)* 19 (met foto van het eerste bestuur).
- 14 Het CBO werd in 1973, in het kader van de invoering van de WUB, op nieuwe leest geschoeid. Per 1 oktober 1973 kreeg zij een andere status, namelijk die van commissie van de universiteitsraad. *Jaarboek RUG 1973*, 386-387. Het bestuur van 9 leden (met minimaal 5 studenten) werd sindsdien benoemd door de universiteitsraad.
- 15 *Jaarboek RUG 1978*, 429.
- 16 De UGD was er niet alleen voor de studenten; ook het personeel kon bij de artsen aankloppen en na verloop van tijd werd de bedrijfsgeneeskundige dienst een apart onderdeel van de UGD. In 1969 kwam de eerste bedrijfsarts in dienst. *Jaarboek 1969*, 297.
- 17 *Jaarboek RUG 1973*, 388.
- 18 *Jaarboek RUG 1976*, 408.
- 19 De ACLO was direct na de oorlog opgericht, maar vormde de voortzetting van een initiatief dat de fysioloog Buytendijk al voor de oorlog had genomen. In 1946 was W.P. Struik sportleider van de ACLO geworden en deze nam op 22 mei 1976 pas afscheid, na dertig jaar trouwe dienst! Overigens organiseerde de ACLO ook sportactiviteiten en toernooien voor het personeel van de universiteit.
- 20 Toen de ACLO in 1967 naar Paddepoel ging, waren er ongeveer 4000 deelnemers, tien jaar later was dat aantal gestegen tot 7000.
- 21 Het eerste verslag van de USVA verscheen in het *Jaarboek RUG 1970*, 330 en daar wordt 1969 als jaar van oprichting genoemd, maar de USVA wordt al vermeld in het *Jaarboek RUG 1968*, 261.
- 22 Katholieke studenten konden terecht bij de discrete pater Piet Neefs, de studentenmoderator.
- 23 *Jaarboek RUG 1976*, 24v.
- 24 *Jaarboek RUG 1974*, 443. Vgl. de conclusie van Gadourek over de studenten rond 1960, hiervoor p. 777, noot 23.
- 25 Over de geschiedenis van de GSB: De Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder*.
- 26 In de jaren 1970 werd veel gesproken over noodzakelijke veranderingen in de studiefinanciering, maar pas in de jaren 1980 zou er een wezenlijke verandering worden doorgevoerd, namelijk de introductie van de basisbeurs.
- 27 Zoals geciteerd in: Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 192.
- 28 Sassen pleitte er ook voor voortaan meer rekening te houden met het vermogen van de ouders van de studenten, maar dat zou kinderen van boeren en middenstanders ernstig in de problemen brengen.
- 29 Een voor oktober geplande collegestaking van een dag ging niet door in verband met de Nacht van Schmelzer en de val van het kabinet-Cals (13-14 oktober 1966).
- 30 Dit lijkt een enorme verhoging van het collegegeld en voor de student van 1972 was dit ook zo. Maar wie rekening houdt met de geldontwaarding, moet vaststellen dat 1000 gulden in 1972 uitgedrukt in koopkracht evenveel was als 325 gulden collegegeld in 1946. Zie de grafiek in: Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 193.
- 31 Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 190.
- 32 Zie bijvoorbeeld: *Der Clercke Cronike*, [8] oktober 1972.
- 33 De Vries, *Dan kopen ze maar een F-16 minder*, 67-68; *Der Clercke Cronike*, 30 juni 1972. Het laatste nummer verscheen op 4 december 1972.
- 34 Ook Pim Fortuyn, die na zijn studie sociologie in Amsterdam in september 1972 in Groningen bij de vakgroep Filosofie en maatschappijwetenschappen als medewerker voor marxistische sociologie werd aangenomen, werd geweigerd als lid. Hij had zich in augustus 1972 bij de CPN in Amsterdam aangemeld, maar het districtsbestuur in Amsterdam raadde in oktober 1972 het districtsbestuur in Groningen, waar Fortuyn inmiddels woonde, aan hem niet toe te laten, voornamelijk omdat hij tot 'de Harmsengroep' behoorde. Dat

was op zichzelf onjuist. Harmsen was op het moment van Fortuyn's benoeming nog geen hoogleraar en niet Harmsen, maar J.L. Jessen, een gewezen priester die lector medische sociologie was geworden, was verantwoordelijk voor Fortuyn's onderwijs. Harmsen had juist fundamentele kritiek op het onderwijs dat Fortuyn wilde geven, omdat deze uitsluitend gebruik wilde maken van geschriften van Mao Zedong en Lenin. Als het aan Harmsen had gelegen, was de tijdelijke aanstelling van Fortuyn niet verlengd. Maar hij liet zich ompraten door een aantal GSB-prominenten, onder wie Aart Waterman. Pas na de dood van Jessen in november 1973 werd Harmsen, inmiddels hoogleraar, officieel verantwoordelijk voor Fortuyn's onderwijs. Uiteindelijk zou Harmsen ook optreden als promotor van Fortuyn, die op 11 december 1980 promoveerde op de in alle opzichten keurige dissertatie *Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1949*. Leonard Ornstein, *De jonge Fortuyn* (Amsterdam 2012) 166-171; Ger Harmsen, *Herfsttijloos* (*Colchicum autumnale*). Een levensverhaal (Nijmegen 1993) 578-579.

35 De benoeming was niet zonder slag of stoot verlopen. Delfgaauw had Harmsen in 1971 overgehaald vanuit Amsterdam, waar hij aan het Documentatiecentrum voor Nieuwste Geschiedenis van de UvA werkte, naar Groningen te komen, met de belofte dat hij spoedig hoogleraar zou worden. Die benoeming tot hoogleraar moest echter worden uitgesteld, omdat eerst Nauta hoogleraar wetenschapsfilosofie moest worden, maar eind 1972 kwam de benoeming van Harmsen alsnog rond, mede op aandringen van studenten. Op 9 januari 1973 kreeg Harmsen bericht dat de koningin het benoemingsbesluit getekend had. Op 26 november 1974 hield hij zijn oratie. Harmsen, *Herfsttijloos*, 548.

36 Wits studeerde eerst mijnbouw in Delft en stond van 1969 tot 1976 ingeschreven in Groningen, als student psychologie, maar hij studeerde nooit af. Hij was te veel activist om ook nog student te kunnen zijn. Vanaf 1975 was hij enige jaren wethouder namens de CPN in de linkse meerderheidscolleges onder leiding van Max van den Berg en Jacques Wallage. Naderhand was hij enige jaren directeur van de reinigingsdienst van de gemeente Groningen. Zie het 'In memoriam' van Frits Poelman in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 31 december 2014.

37 'De stad Groningen bruist van actie', *De Waarheid*, 13 december 1974.

38 Gijs Schreuders, 'Een scheurmaker van professie wordt professorale scheurmaker', *De Waarheid*, 5 december 1975. Schreuders reageerde op de oratie die Harmsen op 26 november 1974 had uitgesproken onder de titel *Natuur, geschiedenis, filosofie*.

39 A.W., 'De geestelijke vrijheid van een anti-communist', *De Waarheid*, 5 april 1975. De titel verwijst naar uitspraken van Harmsen dat studenten die voor het communisme van de CPN hebben gekozen hun geestelijke vrijheid hebben ingeleverd.

40 Waterman verwees in dit verband naar gastcolleges die Harmsen had laten geven door Hugues Boekraad, voormalige ideoloog van de studentenbeweging en sinds 1969 uitgever bij de mede door hem opgerichte Socialistische Uitgeverij Nijmegen, waar Harmsen publiceerde. Van februari tot mei 1975 gaf Boekraad bij sociologie colleges over de ontwikkeling van de marxistische theorie in de twintigste eeuw aan de hand van de boeken van de Hongaarse marxist Georg Lukács (*UK*, 22 januari 1975). Volgens Waterman werd in deze colleges 'het hele rariteitenkabinet van belegen anti-communistische terminologie opengetrokken'.

41 Rob Meines, 'Studenten en medewerkers spreken hun vertrouwen uit in Groningse hoogleraar', *UK*, 16 april 1975.

42 Zie over deze serie: *UK*, 19 maart 1975, alsmede het verslag van het slotforum door Paul van Tongeren in: *UK*, 28 mei 1975. Jan Scheffers en Paul van Tongeren waren ook degenen die (samen met Sierd van Randen, een leidende activist bij geschiedenis) voorstelden om de Groningse universiteit om te dopen tot Domela Nieuwenhuis Universiteit. Dat zij de vroege socialist en sociaal-anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis, die rond 1890 veel aanhang had gehad in het noorden van het land, als boegbeeld verkozen boven Karl Marx toont wel hun ideologische afstand tot de GSB aan.

43 *UK*, 23 april 1975. Een week later stond in de krant ook nog een kort stukje van de student filosofie Hans Harbers ('nog steeds GSB-lid'), die had gezien dat in de aankondiging van een 1 mei bijeenkomst van de CPN in Winschoten ook een optreden vermeld stond van het GSB-koor 'Voorwaarts'. Kennelijk waren er niet alleen verbindingen tussen de GSB en de CPN die via personen verliepen (mensen die 'toevallig' lid van beide organisaties waren), maar ook verbindingen die via de organisaties zelf verliepen. *UK*, 30 april 1975.

44 'Federatief Studentenoverleg wil binnen de GSB discussie over de politieke vakbond', *UK*, 7 mei 1975. Die bezetting van het Academiegebouw was de eerste keer dat het FSO naar buiten trad.

45 Reg ten Zijthoff, 'De GSB heeft zich al ver van de Studenten Vakbeweging verwijderd', *UK*, 7 mei 1975. In het nummer van 14 mei kwamen op de middenpagina de standpunten van de GSB en het FSO uitgebreid over het voetlicht.

- 46 Deze uitslag was al enigszins geflatteerd, omdat voor de kwaliteitszetel voor economie de GSB-kandidaat evenveel stemmen had gekregen als de kandidaat van de Groninger Organisatie van Studenten (GROS), waarna loting moest beslissen over welke partij de zetel zou gaan bezetten. Dat werd toen de GSB. De GSB weet het verlies aan een verandering in het kiessysteem, maar van de zijde van GROS werd er terecht op gewezen dat als het systeem van evenredige vertegenwoordiging was toegepast, GROS met overmacht had gewonnen. Nieuwsblad van het Noorden, 20 juni 1974.
- 47 Nieuwsblad van het Noorden, 31 mei 1975. Het had overigens maar 21 stemmen gescheeld, of GROS had 6 zetels en de GSB maar 5 zetels gekregen.
- 48 Voor de terugblik van Harmsen zelf: Harmsen, *Herfsttijloos*, 549-554. Daar ook meer over de beschamende hetze die de CPN en de CPN-studenten aan het Filosofisch Instituut tot ongeveer 1980, toen de partij zelf in verval was geraakt, tegen Harmsen hebben gevoerd en die hem gaandeweg het plezier in zijn werk aan de universiteit ontnam.
- 49 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op: Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 132-147.
- 50 Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 131.
- 51 Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 139.
- 52 Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 141.
- 53 *Jaarboek RUG RUG 1967*, 302.
- 54 Geciteerd in: Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 145.
- 55 Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 147.
- 56 Met dat trefcentrum ging het aanvankelijk wel goed, er vonden veel activiteiten plaats en de disputen liepen goed. In die disputen leefde het oude VERA nog enige tijd voort. Maar de studenten trokken zich op den duur terug uit de vereniging en de mensa werd overgedaan aan de universiteit. Wat overbleef, dankzij gemeentelijke subsidie, had alleen nog in naam een band met het oude VERA.
- 57 Caljé, *VERA: vorming en vriendschap*, 144, 153. In 1996 werd weer een studentenvereniging opgericht die zich Unitas noemde.
- 58 Over het aantal leden van Albertus Magnus staan in: Rienks e.a., *Ora et bibe*, uiteenlopende en niet geheel met elkaar sporende mededelingen. Ik volg de grafiek op p. 165.
- 59 In 1977 koos Albertus Magnus voor het eerst, maar niet zonder strubbelingen, een vrouwelijke preses, Tine Griede. Rienks e.a., *Ora et bibe*, 171.
- 60 Zoals geciteerd in: Rienks e.a., *Ora et bibe*, 171-172.
- 61 Kampman, *Door studieband vereend*, 154.
- 62 Kampman, *Door studieband vereend*, 162.
- 63 Kampman, *Door studieband vereend*, 163.
- 64 Zoals geciteerd in: Kampman, *Door studieband vereend*, 163
- 65 Zoals geciteerd in: Kampman, *Door studieband vereend*, 170.
- 66 Zoals geciteerd in: Kampman, *Door studieband vereend*, 170.
- 67 Zoals geciteerd in: Kampman, *Door studieband vereend*, 171.
- 68 Voor de geschiedenis van Vindicat: Rolph Warmenhoven, Hannelies van der Laan en Arnold Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven. Vindicat atque Polit in de jaren 1965-1985* (Groningen 1985).
- 69 Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 6.
- 70 Voor een overzicht van de jaarregels: Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 11.
- 71 Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 12.
- 72 Het conservatieve karakter van Vindicat blijkt ook uit een enquête die in 1968 onder eerstejaars werd gehouden. Van de eerstejaars stemde 50 procent op de VVD, 24 procent op D'66 en slechts 10 procent op de PvdA. Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 6.
- 73 Vooral Clercke-redacteur Bart Tromp was de gebeten hond. In oktober 1967 werd hij door twee ex-kroegcommissarissen tot onder de Martinitoren achtervolgd en afgetuigd omdat hij het bestaan had in Mutua Fides, waar hij was als introducé van zijn mederedacteur P.B. de Vries, een coltrui te dragen. *Der Clercke Cronike*, 12 oktober 1967.
- 74 De naam van de persiegroep is een allusie op Post Chaos Lux, de vereniging die zich in 1841 van Vindicat losmaakte (en na een paar jaar terugkeerde). Van Berkel, *Universiteit van het Noorden*, I, 731-735.
- 75 Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 36.
- 76 Al op 14 mei gaven Renes en Asscher in een interview met het Nieuwsblad van het Noorden te kennen geen

conservatief te willen zijn en een visie op Vindicat te hebben die niet veel afweek van die van Storm. *Nieuwsblad van het Noorden*, 14 mei 1969.

77 De vroegere senaat-Borgesius maakte al bij binnenkomst in de conversatiezaal, waar de vergadering plaatsvond, duidelijk wat de bedoeling was: in plaats van in jacquet achter de bestuurstafel plaats te nemen kwamen ze op in driedelig grijs kostuum.

78 Het geheim van de actus was onthuld door P.J. Troelstra, die daarop geroeyerd was als oud-lid.

79 Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 77, 83.

80 Warmenhoven, Van der Laan en Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven*, 89-90.

81 In 1969 had de Contractus een nieuwe doelstelling voor 'de' gezelligheidsvereniging geformuleerd: gezelligheid bieden, eenzaamheid tegengaan en motiveren tot de studie. *Jaarboek RUG 1969*, 303.

82 *Jaarboek RUG 1976*, 402.

NOTEN BIJ 16 DE HOGLERAAR ONTTROND?

1 Herman Hutte, *De radenuniversiteit. Een tijdsbeeld rond 1970 (Groningen 1987)* 40. Van Strien besteedt aan het incident slechts kort aandacht. Hij merkt op dat er tijdens de soms heftig discussies toch een soort verbroederingsstemming ontstond, 'o.a. getypeerd door de abdikatie van de aanspreektitel "professor" door de aanwezige hoogleraren'. Van Strien, *Van radenuniversiteit naar open arbeidsorganisatie*, 65.

2 Henssen, *Rijksuniversiteit Groningen*, 340-341.

3 Eigen ervaring. De ruzie duurde overigens maar heel kort.

4 Mededeling van dr. Inge de Wilde. Een soorgelijk verhaal gaat over de Utrechtse hoogleraar geschiedenis J.C. Boogman.

5 Tot ongeveer 1970 werd de term 'personeel' gebruikt om het technisch en administratief personeel aan te duiden. Volgens een tekening van Willemen uit 1969, die de die de democratische universiteit voorstelt als een paard, bestond de universiteit uit vijf geleidingen: curatoren, hoogleraren, wetenschappelijk medewerkers, studenten en 'personeel' (vier benen en een staart). *Samensholing*, nr. 7 (oktober 1969).

6 *Der Clercke Cronike*, 21 april 1967.

7 *Jaarboek RUG 1967*, 19.

8 *Der Clercke Cronike*, 12 oktober 1967. Redacteur De Vries legde dezelfde heren ook de vraag voor wat ze van de 'Kritiese Universiteit' vonden, waarover Ton Regtien op 28 september 1967 in Amsterdam had gesproken. Hij had toen betoogd dat de universiteit vooral een 'laboratorium van maatschappijkritiek' behoort te zijn. De econoom Korteweg was heel duidelijk in zijn afwijzing van dat idee: 'denaturering van de universiteit' noemde hij het idee. 'We kunnen onderscheid maken tussen normatieve en positieve wetenschap. Welnu, ik kies voor de laatste; iets anders vind ik klinkklare onzin.' Kommandeur vond het niet erg om in de universiteit politiek te bedrijven, 'mits de rommel niet kapot gaat of wierook wordt gebrand of zo'. Maar een student komt vooral naar de universiteit om een vak te leren 'en ik heb de indruk dat Regtien dat niet heeft gedaan'. Ook Delfgaauw zag er geen bezwaar in om de aula voor politieke bijeenkomsten beschikbaar te stellen. 'Binnen het kader van een universiteit, waar godsdienst oefeningen worden gehouden, moet ook ruimte zijn voor politiek.'

9 Zoals geciteerd in: Termeer, 'De macht van de tikmachine', 101.

10 Kastelein e.a., *Een eigenzinnige koers*, 229-237. Een soortgelijk conflict bij sociologie: Amsing en Van Essen, red., 'De genese van een faculteit', 12-14.

11 Harmsen, *Herfsttijloos*, 511.

12 Peter van Eekert, Duco Hellema en Adrienne van Heteren, *Johnson moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek, 1965-1967 (Amsterdam 1986)*.

13 Waar het tot processen kwam, zoals in Utrecht, waar op 13 maart 1968 vier studenten sociale wetenschappen terechtstonden vanwege het beledigen van Johnson, kwam ook altijd het punt aan de orde dat Delfgaauw om ongeveer dezelfde woorden niet vervolgd was. *De Tijd*, 13 maart 1968.

14 Geciteerd in het overzicht van de zaak in: *Keesings Historisch Archief*, 22 maart 1968.

15 De zes Groningse docenten schreven Polak nog terug dat er toch een onderscheid moest worden gemaakt tussen 'emotioneel schelden omwille van het schelden - wat altijd afkeurenswaardig is - enerzijds en functioneel schelden dat tot doel heeft misdaden te voorkomen anderzijds'. *De Tijd*, 13 maart 1968.

16 In een tv-uitzending op zaterdag 9 maart verklaarde Polak nog eens dat naar zijn mening Delfgaauw met zijn gekwalificeerde opmerkingen over Johnson net binnen de grenzen van de vrijheid van meningsuiting was gebleven.

Algemeen Handelsblad, 11 maart 1968. Delfgaauw stopte overigens met het herhalen van zijn standpunt nadat president Johnson begin april had aangekondigd de bombardementen op Noord-Vietnam grotendeels te stoppen en zich niet herkiesbaar te stellen. *De Tijd*, 2 april 1968.

17 Over de handhaving van het oude protocol is in 1973 nadrukkelijk een besluit genomen. Zie: A. Wattel, 'Rede uitgesproken door de rector magnificus tijdens de slotzitting van de senaat, in de hoedanigheid als bedoeld in de W.W.O. 1960, op 9 februari 1973 in de Aula van de Rijksuniversiteit te Groningen', *Jaarboek RUG 1973*, 43-51, aldaar 48.

18 Wattel, 'Rede [...] 1973', 50-51. Waarop Wattel doelde als hij het had over het armer worden aan internationale contacten is niet helemaal duidelijk. Hij bedoelde waarschijnlijk niet de wetenschappelijke contacten, maar de contacten op universitair-bestuurlijk niveau. Inderdaad werd in de jaren zeventig niets meer vernomen over de uitwisselingen met Newcastle of Göttingen, die tot zeker het midden van de jaren zestig nog levendig waren.

19 L.W. Nauta, *Theorie en praxis bij Marcuse. Openbare les bij de aanvaarding van de functie van lector in de inleiding in de wijsbegeerte aan de rijksuniversiteit te groningen op dinsdag 9 december 1969* (Baarn 1969). Het *Jaarboek RUG 1971*, 273 maakt melding van de vijfde druk.

20 In het najaar van 1973 is besloten om wat voorheen een openbare les was, voortaan ook oratie te noemen

21 Harmsen, *Herfsttijloos*, 555-557. Harmsens collega Nauta droeg als hoogleraar ook geen toga. Toen hij aantrad als lector (in 1969) was dat lectoren niet toegestaan en toen hij kort daarna in 1971 hoogleraar sociale wijsbegeerte en wetenschapsfilosofie werd, had hij geen behoefte zich nog eens door middel van een oratie aan het publiek voor te stellen. Toen hij echter in 1994 erepromotor was van Rudy Kousbroek, droeg hij op aandringen van zijn collega Theo Kuipers wél een toga. Mededeling van dr. Inge de Wilde.

22 Hetzelfde gold voor Brunners collega M. (Michiel) Scheltema, in 1972 benoemd tot hoogleraar administratief recht. Hij voerde de titel LLM, Master of Laws, en hij had deze graad behaald aan de Harvard Law School in Cambridge, Massachusetts. Hoe prestigieus ook, de LLM-graad was equivalent aan de meestertitel, niet aan de doctorstitel. Bij lectoren kwam het vaker voor dat ze niet gepromoveerd waren en/of geen openbare les c.q. oratie hielden. Andere niet-gepromoveerde hoogleraren waren drs. J.D. (Jaap) van der Wal, in 1969 lector en in 1975 hoogleraar accountancy bij economie, drs. Jaap Muilwijk, sinds 1971 lector toegepaste statistiek en in 1980 automatisch tot hoogleraar bevorderd, drs. C. Rümke, sinds 1975 lector kinderpsychiatrie en vijf jaar later eveneens automatisch tot hoogleraar bevorderd, en mr. P.J. (Paul) Teunissen, vanaf 1974 namens de Stichting Vredesopbouw bijzonder hoogleraar sociologie van de internationale betrekkingen, gericht op vredesproblematiek. Teunissen was medewerker van de hoogleraar polemologie Rölling. Zijn benoeming had nogal wat voeten in de aarde, aangezien aanvankelijk de indruk bestond dat hij met zijn benoeming ook automatisch de opvolger zou zijn van de hoogleraar polemologie Rölling. Ook hield staatssecretaris Klein de benoeming enige tijd aan omdat Teunissen niet gepromoveerd was (een andere interne kandidaat, Peter Boskma, was wel gepromoveerd, maar inmiddels naar de TH Twente vertrokken). *UK*, 28 augustus 1974.

23 Harmsen, *Herfsttijloos*, 562. Lensink, die van 1972 tot 2002 als universitair docent in Groningen vooral doceerde over het Duitse idealisme en het dialectisch materialisme, is op latere leeftijd alsnog gaan publiceren. Hij promoveerde in 1994 in Groningen op het proefschrift *Het waagstuk van de omvattende rede. Het vraagstuk van de metafysica in een ontheiligde wereld*. Hij verwierf enige bekendheid als de ideoloog van de Nieuwe Communistische Partij in Nederland, die na de opheffing van de CPN het communisme in Nederland levend wilde houden.

24 *Jaarboek RUG 1977*, 26-27. Dat er nog veel te verbeteren was had Janssen ook afgeleid uit een artikel in *Universiteit en Hogeschool* dat vaststelde dat aan de Centrale Interfaculteit van de Universiteit van Amsterdam twee derde van de publicaties geschreven waren door een kwart van het wetenschappelijk personeel, en dat personeel dat net in dienst was getreden meer publiceerde dan diegenen die al langer in dienst waren. *Jaarboek RUG 1977*, 26.

25 Stijntje Blankendaal, 'Visser, Elizabeth', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/VisserElizabeth>.

26 Martijn van Leusen, 'A Career in Classical Archeology: An Interview with Marianne Kleibrink', *European Journal of Archeology* 14 (2011) 1-28. In dit interview gaat Kleibrink ook in op de weerstand die vrouwelijke archeologen in de jaren zestig en zeventig ondervonden als zij zich niet tevreden stelden met het inventariseren en catalogiseren van collecties, maar net als de mannen wilden graven. Ze kwalificeert haar voorgangster, Zadoks-Josephus Jitta, als een 'iron lady' (p. 24).

27 Van Marken bij gelegenheid van haar afscheidsrede in juni 1982, zoals geciteerd in: Broomans en Klok, *Amy van Marken*, 74.

28 *Vestdijkkroniek* 137 (2021).

29 J.F.A.K. van Benthem, 'Levensbericht van Esle Margarete Barth, 3 augustus 1928-6 januari 2015', in: *KNAW, Levensberichten en herdenkingen 2015* (Amsterdam 2015) 6-11. Van Benthem werd in 1978 op 28-jarige leeftijd benoemd als lector symbolische logica in Groningen (opvolger van Madeleine Sergant) en heeft dus Barth van zeer nabij gekend. Zie ook:

Petra Modderkolk, 'Barth, Else Margarete', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Barth>.

30 Met dank aan Mineke Bosch, die mij materiaal over Else Barth beschikbaar stelde, onder andere de syllabus van het college 'Het seksistische paradigma in de wijsbegeerte' (februari 1978). Het is onduidelijk of Else Barth in Groningen een oratie gehouden. In een typoscript van een van haar publicaties ('Perspectieven') staat wel dat het de tekst is van een op 24 april 1979 gehouden 'openingscollege', maar in het lijstje met gehouden oraties in het Jaarboek van de universiteit over 1979 staat haar oratie niet vermeld. Voorafgaande aan dat openingscollege schreef zijn wel in de *UK* van 4 april 1979 een pittig artikel over 'Sexisme in de wijsbegeerte - toeval of fundament?'

31 Een belangrijke bron van inspiratie was John Stuart Mill's *On the Subjection of Women* [meervoud!] uit 1869, en haar bête noire was F.J.J. Buytendijk met zijn boek *De vrouw. Haar natuur, verschijning en bestaan* uit 1953.

32 Joke Huisman, 'Mensen die normen verdedigen zijn agressief [interview met Else Barth]', *NRC Handelsblad, Cultureel Supplement*, 25 mei 1979 (met foto).

33 Mineke Bosch, 'Gewogen en te licht bevonden. De argumentatie van Else Barth inzake vrouwenstudies in Nederland', *De Gids* 154 (1991) 910-917. Een selectie van het werk van Barth geeft: Else M. Barth, *Empirische logica. Essays over logica, wetenschap en politieke cultuur*, samengesteld en ingeleid door Else de Jonge en Wouter Slob (Amsterdam 2018).

34 Harmsen, *Herfsttijloos*, 599-604. Op de achtergrond speelde ook de sociologe Christien Clason een rol. Zij was de gene die in de aanloop van het lustrum van 1979 het idee lanceerde om ook aandacht te besteden aan de honderdste promotiedag van Aletta Jacobs.

35 Josine Blok e.a., red., *Vrouwen, kiesrecht en arbeid 1889-1919* (Groningen 1977).

36 *Jaarboek RUG 1978*, 403.

37 Inge de Wilde, *Aletta Jacobs in Groningen* (Groningen 1979).

38 *AV 1979*, 15.

39 Vanaf 1 januari 1980 was het beginsalaris van een hoogleraar 5909 gulden per maand (dat is dus het oude lectorensalaris), met een uitloop naar 8474 gulden; de hogere salarisschaal (het oude hooglerarensalaris) begon op 6679 gulden, met een uitloop naar 10.488 gulden.

Noten bij 17 Het vervlogen visioen van Snijders

1 *Jaarboek RUG 1969*, 24.

2 *Jaarboek RUG 1969*, 21. Zie ook hiervoor, p. 365.

3 *Jaarboek RUG 1969*, 24.

4 *Nieuwsblad van het Noorden*, 21 juni 1974.

5 J. van Spaandonk, 'Groeien gaat vanzelf, sturen niet', *NRC Handelsblad*, 6 juli 1974.

6 *Jaarboek RUG 1974*, 28.

7 Zie het feestprogramma in het *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 juni 1979.

8 In enkele vitrines in de gangen van het Academiegebouw werd aandacht besteed aan het werk van Bülbring en De Vries. Bülbring was de dochter van Karl Daniel Bülbring, die van 1893 tot 1900 hoogleraar Engels in Groningen was geweest. Daarom kon haar promotor, de farmacoloog Wim Lammers, haar in het Nederlands toespreken.

9 *AV 1979*, 35.

NOTEN BIJ 18 MAGERE JAREN (1980-1990)

1 Citaten ontleend aan: J. Borgman, 'De universiteit en het doemdenken', *AV 1980*, 24-30.

2 *AV 1980*, 28

3 *AV 1980*, 30.

4 Voor de situatie van Nederland in de jaren tachtig: Han van der Horst, *De mooiste jaren van Nederland, 1950-2000* (Amsterdam 2013) 296-350.

5 *AV 1981*, 18.

6 Boeschoten was sinds 1974 lector paleontologie en in 1980 automatisch bevorderd tot gewoon hoogleraar. Na 1985 bleef hij nog aan de Groningse universiteit verbonden als bijzonder hoogleraar paleontologie

vanwege het GUF. Henssen, Rijksuniversiteit Groningen, 260, geeft een op meerdere punten misleidende voorstelling van zaken rondom de opheffing van geologie.

7 Ook mochten de assistenten in opleiding voor 25 procent van hun aanstelling in het onderwijs ingeschakeld worden. De eerste aio's kwamen in dienst in 1985, de eerste studenten voor de lerarenopleiding konden pas in 1987 beginnen.

8 Een andere vorm van bezuiniging die Deetman meteen doorvoerde, was de invoering van het Plaatsen-Geld-Model (PGM) bij de bepaling van de hoogte van de rijksbijdrage voor elke universiteit, die per saldo voordelig uitviel voor de schatkist. Bij dit nieuwe model werd als grondslag niet meer de nulbelasting per opleiding, maar per faculteit genomen. Het Groningse college van bestuur paste vervolgens ditzelfde model toe bij de interne verdeling van de gelden, wat voor sommige faculteiten, vooral de zogenaamde onderwijs-faculteiten met veel studenten, veel opleidingen en relatief weinig materiële behoeften, heel nadelig kon uitvallen.

9 Toen Groningen protesteerde tegen het schrappen van de propedeuse filosofie legde de minister het probleem voor aan een externe commissie, maar toen deze adviseerde de propedeuse te behouden, wilde de minister zijn besluit alsnog doorzetten. Pas nadat het Groningse college van bestuur Kamerleden had benaderd en dezen gevoelig bleken voor de argumenten van het college, ging de minister overstag.

10 *Leeuwarder Courant*, 4 september 1980.

11 P. Sijpersma, 'De verdussing van het zo', *UK*, 8 oktober 1980. Zie ook de bespreking van de scriptie door Hans Kuné, 'Iedereen moet lesbisch worden', *UK*, 29 oktober 1980.

12 *UK*, 15 oktober 1980; *Leeuwarder Courant*, 13 oktober 1980.

13 *Leeuwarder Courant*, 19 en 29 januari 1981; *Nieuwsblad van het Noorden*, 23 januari 1981; *Trouw*, 24 januari 1981; *de Volkskrant*, 31 januari 1981. Al eerder hadden Martin van Amerongen in *Vrij Nederland* (6 december 1980) en Bram Peper in *NRC Handelsblad* (8 januari 1981) de staf gebroken over de scriptie. Van Amerongen vroeg zich af of hij nu ook zijn kat kon voordragen voor een academische graad en Peper meende dat het geval-Leeuwarden alleen maar aantoonde dat de sociologieopleiding in Nederland ver onder de maat was.

14 Rapport van de Commissie van Deskundigen belast met de advisering inzake nieuwe studierichtingen in de Algemene Faculteit i.o. te Leeuwarden (Groningen, mei 1982). Het rapport gaat uitvoerig in op de voorgeschiedenis van het universitaire onderwijs in Leeuwarden. Met dank aan Inge de Wilde.

15 Binnen de afstudeerrichting andragogieek was er weer een variant welzijnsvraagstukken, waardoor het mogelijk was studenten uit Leeuwarden in Groningen te laten afstuderen.

16 De hortus in Haren stond geheel los van de tuin die de farmaceuten er in Buitenpost op na hielden voor het kweken van geneeskundige kruiden, ooit een initiatief van de hoogleraar farmacie Dirk van Os. Tegenwoordig is deze tuin opgenomen in de botanische tuin De Kruidhof, eigendom van de gemeente Achtkarspelen, maar de relatie met de Rijksuniversiteit Groningen is gebleven.

17 *AV* 1982, 33.

18 In 1986 werd de hortus ondergebracht in een aparte stichting die nog een paar jaar werd gesubsidieerd door het college van bestuur. Een paar jaar later trok het college van bestuur alsnog zijn handen af van de hortus, die toen moest zien te overleven als toeristenattractie.

19 *AV* 1984, 77.

20 L.J. Engels, 'Rede ter gelegenheid van de uitreiking van de eredoctoraten op 20 juni 1984', *AV* 1984, 12-13, aldaar 13.

21 Engels, 'Rede [...] 1984', 13. De jury van de Regioprijs had bestaan uit de commissarissen van de Koningin van de drie noordelijke provincies, de heren H.J.L. (Henk) Vonhoff van Groningen, H. (Hans) Wiegel van Friesland en A.P. (Ad) Oele van Drenthe.

22 *AV* 1982, 9. In 1982 bracht de nieuwe werkgroep Regioaangelegenheden het rapport *Universiteit en regio* uit. De geschiedenis van dit rapport gaat echter al terug tot 1977, toen het college van bestuur in het Ontwikkelingsplan 1980-1983 de ontwikkeling van een regiogericht beleid aankondigde.

23 Dit waren twee van de acht projecten die in 1986 financieel werden ondersteund. *AV* 1986, 45.

24 In 1986 waren er na het opengaan van de Talenwinkel in totaal negen wetenschapswinkels actief. *AV* 1986, 44-45. De Talenwinkel nam vragen in behandeling op het terrein van volwasseneneducatie, voorlichting, taalbeheersing en vertalingen. Soms kregen de rapporten van een wetenschapswinkel een breed lezerspubliek: de wetenschapswinkel Natuurkunde gaf in 1986 een boekje uit over de kernramp in Tsjernobyl (Sovjet-Unie), getiteld *Tsjernobyl - een ramp voor Nederland?*, waarvan in één jaar 1200 exemplaren werden verkocht. *AV* 1986, 45.

- 25 AV 1982, 26. Al in 1982 kreeg het Transferpunt tweehonderd vragen, waarvan 85 procent uit de noordelijke regio.
- 26 AV 1982, 27.
- 27 AV 1986, 44.
- 28 AV 1986, ca. 40.
- 29 AV 1985, 19-25.
- 30 Het ging hier om een onderzoek in het kader van de bijvakcursus Energie en Milieukunde, april-augustus 1985. De projectgroep telde vijf student-auteurs en twee begeleiders.
- 31 Over de HOAK-nota: Foppen, *Gistend beleid*, 199-202.
- 32 Kor Grit, 'De opkomst van de ondernemende universiteit. Een erfenis van de kritische jaren zestig en zeventig?', in: Kees Willems e.a., red., *Het heilig vuur. De kern van het universitaire bestaan* (Groningen 1998) 426-443.
- 33 A.Th. van Delden en anderen, *Naar een ondernemende universiteit* (Utrecht/Antwerpen 1987).
- 34 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 11.
- 35 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 10.
- 36 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 11.
- 37 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 14.
- 38 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 38.
- 39 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 39-40.
- 40 De auteurs van het boekje stelden ook voor om één universiteit alvast de mogelijkheid te bieden als een ondernemende universiteit te gaan functioneren.
- 41 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 17. Op zichzelf is het gebruik van het woord 'erfgoed' natuurlijk wel omineus.
- 42 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 19.
- 43 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 40.
- 44 Van Delden e.a., *Naar een ondernemende universiteit*, 45.
- 45 Voor een overzicht van de verschillen tussen de klassieke, de kritische en de ondernemende universiteit zie: Kor Grit, *Economisering als probleem. Een studie naar de bedrijfsmatige stad en de ondernemende universiteit* (Assen 2000) 113. Grit betoogt dat het idee van de kritische universiteit de wegbereider is geweest voor het idee van de ondernemende universiteit door de nadruk op maatschappelijke relevantie, het accentueren van de individuele verantwoordelijkheid van bestuurders, docenten en studenten, en ten slotte het pleiten voor voortdurende evaluatie van onderwijsprogramma's en het breken van de almacht van de hoogleraren.
- 46 Minister Deetman reageerde nogal terughoudend op de suggesties van de auteurs van het boekje. Het idee om universiteiten in de gelegenheid te stellen op de kapitaalmarkt te gaan lenen vond hij 'curieus'. UK, 17 oktober 1987. Voor een kritische bespreking van *Naar een ondernemende universiteit*, zie het artikel van Hans Broekhuis, 'The top and the bill', UK, 24 september 1987. De auteur stoorde zich aan de 'lichttrancuneuze toonzetting' van het boekje als het over de overheid en de democratisering van de jaren zestig ging.
- 47 Guus Termeer, *Kattenkwaad. Over een opvallend onopvallend bestuurder* (Groningen 2006) 54-55.
- 48 Om te protesteren tegen het wegbezuinigen van Frans en Spaans organiseerde de letterenfaculteit op 23 oktober 1986 een grote manifestatie, de Letterendag, met allerlei culturele en culinaire activiteiten die iets met Frankrijk, Spanje of Latijns-Amerika te maken hadden (of niet, zoals een schaaksimultaanwedstrijd). AV 1986, c. 40. De nieuwe studierichting Romaanse talen en culturen ging in 1988 van start.
- 49 Eric Bleumink, 'Creatieve concurrentie', AV 1987, 6-15. Zie ook: UK, 10 september 1987.
- 50 Bleumink, 'Creatieve concurrentie', 8.
- 51 Bleumink, 'Creatieve concurrentie', 10.
- 52 Bleumink, 'Creatieve concurrentie', 10. Op een of andere manier was cultivering van het eigene voor Bleumink dus identiek aan het cultivering van excellentie, maar hoe het precies zat, maakte hij niet duidelijk.
- 53 AV 1987, 12-13.
- 54 AV 1987, 11.
- 55 UK, 10 september 1987.
- 56 Zie: Klaas van Berkel, *Academisch leven. Over geschiedenis, karakter en veerkracht van de Nederlandse universiteit* (Amsterdam 2009) 54-55.
- 57 Het verloop van de bezetting is in de landelijke en regionale bladen goed te volgen.
- 58 *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 november 1980.
- 59 *Nieuwsblad van het Noorden*, 11 december 1980.

- 60 De Waarheid, 6 december 1980. Op 8 en 9 mei 1980 hadden actievoerders ook al het Academiegebouw bezet, om zo te protesteren tegen de tweefasenstructuur en de wwo'81. NRC Handelsblad, 8 mei 1980; De Waarheid, 9 mei 1980.
- 61 AV 1982, 80.
- 62 AV 1983, 75. De geciteerde formulering kwam letterlijk terug in het verslag over het jaar 1985. Niettemin botsten in 1984 college van bestuur en universiteitsraad met elkaar toen het college het 'onaanvaardbaar' uitspraak over een motie van de raad die studenten een hogere bestuursvergoeding toestond dan de minister toeliet. De Overlegcommissie ex art. 35 van de WUB kwam in actie en gaf het college gelijk, waarop de raad zijn motie introk.
- 63 AV 1987, 8. In 1987 kwam de student rechten Bruno Bruins, die namens de SORUG in de universiteitsraad zat, bij de UK verhaal halen omdat in het satirische feuilleton 'Mussengang' op de achterkant van de UK hij en zijn kompanen te kijk waren gezet alsof ze het raadswerk alleen zouden doen voor het geld en het oppoetsen van hun curriculum vitae. In de strip heette de latere staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen en minister voor Medische Zorg en Sport Bastiaan Zwarts. Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 54.
- 64 Termeer, *Kattenkwaad*, 45.
- 65 Termeer, *Kattenkwaad*, 45. Wel vond Kooyman dat student-leden, die eigenlijk adviseurs waren, geen eigen portefeuille zouden mogen hebben.
- 66 AV 1985, 32-33.
- 67 Het volgende is geheel gebaseerd op: Termeer, *Kattenkwaad*.
- 68 Termeer, *Kattenkwaad*, 6.
- 69 UK, 13 februari 1980.
- 70 Dit kwam ter sprake in het afscheidsinterview dat de UK in 1980 hield met de scheidende voorzitter van het college van bestuur, Ter Borch: UK, 1 oktober 1980.
- 71 AV 1982, 80. Zie ook: Termeer, 'De macht van de tikmachine', 95-97.
- 72 Termeer, 'De macht van de tikmachine', 97.
- 73 Het afscheidsinterview met Ter Borch in de UK van 1 oktober 1980 had als ondertitel 'Afscheid met verbittering'.
- 74 Er was in deze democratische tijd eind 1979 wel een advertentie geplaatst voor de vrijkomende functie, maar het is de vraag of Nijdam daarop gereflecteerd had. UK, 17 september 1980. De verwikkelingen rondom de opvolging van Ter Borch zijn goed te volgen in de wekelijkse afleveringen van de UK.
- 75 Zie het interview met Borgman in: UK, 31 augustus 1978.
- 76 Termeer, *Kattenkwaad*, 33.
- 77 Zoals geciteerd in: Termeer, *Kattenkwaad*, 30.
- 78 Termeer, *Kattenkwaad*, 46; UK, 3 september 1987. In de oorspronkelijke plannen zouden bij letteren veertig volledige arbeidsplaatsen verloren gaan; het werden er uiteindelijk zeven.
- 79 UK, 12 november 1987.
- 80 UK, 26 november 1987.
- 81 S.K. Kuipers, 'Over het wezen van de universiteit', in: AV 1988, 9-12. Als een persoonlijk detail teken ik hierbij aan dat dit de eerste rectorale rede was die ik als net benoemd hoogleraar in Groningen heb bijgewoond. Ik constateer na dertig jaar dat dit een vormende ervaring moet zijn geweest.
- 82 Kuipers, 'Over het wezen van de universiteit', 9.
- 83 Kuipers, 'Over het wezen van de universiteit', 11.
- 84 Kuipers, 'Over het wezen van de universiteit', 12.
- 85 AV 1986, 4.
- 86 AV 1986, 4. Later keerde overigens een student-assessor terug bij de vergaderingen van het college van bestuur.
- 87 Zie de biografie van Andriessen op Wikipedia: nl.wikipedia.org/wiki/Margo-Andriessen. Zij wordt daar de eerste vrouw genoemd die toetrad tot een universitair bestuur, maar dat is niet juist. Professor Elizabeth Visser maakte in 1963/1964 als prorector in Groningen al deel uit van het universitaire bestuur.
- 88 Het college van bestuur had moeite om de universiteitsraad zover te krijgen dat hij alle natuurwetenschappen in één faculteitbijeen bij elkaar hield. UK, 1 oktober 1987.
- 89 Zie het afscheidsinterview met de hoogleraar archeologie H.Tj. Waterbolck, UK, 22 oktober 1987.
- 90 In 1980 droeg Lipschits het directeurschap over aan de jonge historicus R.A. (Ruud) Koole, die zich moest zien te redden met één wetenschappelijk medewerker, A.P.M. (Paul) Lucardie, en een secretaresse.

- 91 De archeologen hadden gehoopt dat de UB naar Paddepoel zou verhuizen omdat zij dan voor de opslag van hun materiaal over de oude gebouwen van de UB hadden kunnen beschikken.
- 92 AV 1986, 36.
- 93 AV 1986, 55.
- 94 In deze tijd werd in Paddepoel een gebouw neergezet voor de centrale diensten. AV 1986, 55.
- 95 Van den Noort, *Blokken op de bres*, 113-134; Noor Mens, *Stad in stad. De architectuur en bouwgeschiedenis van het Universitair Medisch Centrum (UMCG) (Groningen 2012)* 95-110.
- 96 AV 1981, 18.
- 97 AV 1984, 71.
- 98 UK, 17 oktober 1987.
- 99 AV 1987, 9.
- 100 Hans Kuné, 'De computer en de alfa hebben elkaar gevonden. De stormachtige ontwikkeling van de alfa-informatica', UK, 12 november 1987.
- 101 AV 1984, 68.
- 102 AV 1984, 68, 71. Een bondig overzicht van de introductie van veel nieuwe technische apparaten in de jaren tachtig (kabeltelevisie, videorecorder, walkman, compact disc, personal computer, harde schijf) bij: Van der Horst, *De mooiste jaren*, 316-326.
- 103 Termeer, *Kattenkwaad*, 50-54. Namens het college van bestuur zat Kooyman ook in het bestuur van het automatiseringsproject van de Nederlandse universiteitsbibliotheken. Van 1988 tot 1998 was hij voorzitter van het bestuur van PICA.
- 104 AV 1986, 37.
- 105 AV 1984, 71.
- 106 AV 1987, 53.
- 107 AV 1986, 12.
- 108 En niet zo maar publicaties, maar publicaties in de beste tijdschriften. Bij sterrenkunde stuurden de onderzoekers hun artikelen in de regel naar tijdschriften met een referentensysteem, bij voorkeur het Europese tijdschrift *Astronomy and Astrophysics*.
- 109 AV 1982, 62.
- 110 AV 1986, 9. In 1986 vonden er in Groningen 144 promoties plaats, maar Bleumink streefde ernaar binnen vijf jaar naar 200 promoties per jaar te gaan. In 1986 werden voor het eerst ook postdocplaatsen beschikbaar gesteld uit een speciaal programma van de KNAW, de zogenaamde KNAW-fellows. Als na evaluatie door de KNAW de gehonoreerde projecten ook succesvol waren gebleken, zou de universiteit de onderzoekers in vaste dienst moeten nemen.
- 111 De volgende twee alinea's zijn gebaseerd op het paper van S.M. Lindenberg en F.N. Stokman, 'Het ICS. Voorgeschiedenis, ontwikkeling en impact'; een interview met Lindenberg in de UK, 5 november 1987, en de nogal hagiografische biografische schets van Rafael Wittek, 'Siegwart Lindenberg: rationaliteit met een sociale ziel', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 221-244 (Frits van Holthoorn stuurde mij naar aanleiding van het verschijnen van het laatste boek een kritische bespreking ervan, 'De sociologie, een terugblik', waaraan ik ook het een en ander heb ontleend).
- 112 Abraham de Swaan, een van de voortrekkers van de Amsterdamse school, verklaarde eens over de hypothesen van de onderzoekers van het ICS: 'Als de hypothesen toetsbaar zijn, zijn ze meestal niet erg interessant'. *NRC Handelsblad*, 8 augustus 1996.
- 113 AV 1986, 53.
- 114 AV 1986, 53.
- 115 AV 1986, 53.
- 116 Zie onder andere: *de Volkskrant*, 12 april 1986.
- 117 Andriessen had een zoon, maar was niet getrouwd en behoorde tot de eerste 'bewust ongehuwde moeders'.
- 118 *Trouw*, 4 november 1986.
- 119 *de Volkskrant*, 26 juni 1987 (met foto); *Nieuwblad van het Noorden*, 27 juni 1987 (met foto van Elmer Spaargaren)
- 120 *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 juli 1987 (met een foto van Bleumink); *Trouw*, 3 juli 1987. Tijdens de opening van de zomeruniversiteit hadden de verzamelde vrouwen minister Deetman al gevraagd zo'n landelijk vrouwennetwerk te financieren. Bleumink was ook een van de gasten geweest bij het openingsforum onder

leiding van Iteke Weeda. Tijdens dat forum had hij verklaard dat het een 'schande' was dat er in Nederland nog geen vrouwelijke rector magnificus was. *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 juni 1987.

121 *UK*, 2 november 1978; Guus Termeer, '1978 Boze vrouwen bezetten UK-kantoor', in: Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 31. Lipschits ging in 1990 op zestigjarige leeftijd met emeritaat, na al een aantal jaren eerder op non-actief te zijn gesteld.

122 *UK*, 3 september 1987.

123 Informatie over de Mussengang is ontleend aan: Luuk Hajema en Frank den Hollander, red., *Dossier Mussengang. Het leven in een Gronings studentenhuus 1984-1995* (Groningen 1995). Eerder waren vijf delen Mussengang verschenen met steeds de vijftig beste afleveringen uit de voorgaande jaren. Het eerste deel werd tijdens de introductie in september 1987 in de *UK* zogenaamd aangeprezen door de voorzitter van de GSB, Joost Billecamp: 'Best wel een must, dit prikkelende boekje vol harde aktie'. De echte voorzitter van de GSB, die Joost Billenkamp heette, was 'not amused' en dreigde met een proces. *UK*, 3 september 1987.

124 Peter Bügel, 'Sex in de Mussengang', in: Hajema en Den Hollander, red., *Dossier Mussengang*, 14-17.

125 *AV* 1986, 9.

126 *Jaarboek RUG* 1978, 16.

127 Voor het eerste verslag van de werkzaamheden: *Jaarboek RUG* 1968, 57-58.

128 *AV* 1985, 46.

129 Toen de *UK* in 1987 een aantal artikelen publiceerde over internationalisering van het onderwijs, was een ervan gewijd aan de contacten met Oldenburg, de dichtstbijzijnde universiteit, die toevallig wel in het buitenland lag (de universiteit was opgericht in 1973). Erg veel enthousiasme was er bij Groningers niet om naar Oldenburg te gaan. 'Studenten willen wel naar Duitsland,' vertelde de bureaumedewerker George Mulder, 'maar dan liever naar grote steden als Berlijn, Bonn of München. Oldenburg is voor studenten een wat sneue plaats.' Toch ging in 1987 de dichter, vertaler en medewerker van het Duits Instituut drs. C.O. Jellema in Oldenburg college geven voor studenten Nederlands aldaar en deed de vakgroep Anatomie met mensen uit Oldenburg onderzoek naar de ademhaling van krokodillen. *UK*, 15 oktober 1987.

130 *AV* 1986, 9.

131 In 1994 kwam de Coimbra-groep ter gelegenheid van het lustrum van de Groningse universiteit voor het eerst in Groningen bij elkaar. Voor die bijeenkomst stelden twee mediëvisten, de een uit Groningen, de ander uit Leuven, een fraai geïllustreerd overzicht samen van de stichtingsakten van de 29 aangesloten universiteiten: Jos.M.M. Hermans en Marc Nelissen, eds., *Charters of Foundation and Early Documents of the Universities of the Coimbra Group* (Groningen 1994). Inmiddels (2021) telt de Coimbra-groep 41 universiteiten.

132 *AV* 1986, 9-10.

133 *UK*, 15 oktober 1987.

134 Wim Köhler en Siemon Smid, *De kenniseconomie van Japan. Wetenschap en industrie voor de 21ste eeuw* (Hoogezand z.j. [1986]). Köhler was redacteur van het maandblad *Natuur en Techniek*, maar hij was kort daarvoor nog lid van de redactie van de *UK* geweest; Smid was student natuurkunde in Groningen.

135 *AV* 1985, 29.

136 *Nieuwsblad van het Noorden*, 2 juni en 13 augustus 1986. Met de havenstad Tianjin, ten zuidoosten van Peking (het vroegere Tientsin), had de gemeente Groningen in 1984 een stedenband gesloten.

137 De eerste zeventien diploma's werden op 31 juli 1987 uitgereikt door professor J.D. van Willigen, hoogleraar tandheelkunde, in het bijzonder orale fysiologie, en secretaris van het Hwa To Centrum. Voor de volgende cursus hadden zich toen al tweehonderd cursisten uit heel Europa aangemeld. *Nieuwsblad van het Noorden*, 31 juli 1987. De eerste besprekingen over de oprichting van het Hwa To Centrum hadden plaatsgevonden tijdens een bezoek van de viceburgemeester van Sjanghai aan Groningen, in juni 1986. *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 juni en 8 september 1986.

138 *AV* 1986, 9.

139 Termeer, *Kattenkwaad*, 47.

140 Termeer, *Kattenkwaad*, 62.

141 Gesprek met Han Borg, 8 juli 2021. De ambassadeur was een alumnus van de Leidse universiteit en stelde de Groningse stropdas minder op prijs. Het bezoek aan Bratislava leidde niet alleen tot de ondertekening, later dat jaar, van een 'memorandum of understanding', maar ook tot de verscheping van zestig tandartsstoelen die Groningen in de aanbieding had sinds de sluiting van de studierichting tandheelkunde!

142 Termeer, *Kattenkwaad*, 63. Het ging om 1 miljoen gulden over vijf jaar. Na deze vijf jaar werd het programma nog met vijf jaar verlengd, weer met een bedrag van 1 miljoen gulden.

143 AV 1987, 5.

144 Louk J. Engels, 'Bleumink bespied', in: J.N. Bremmer, red., *Eric Bleumink op de huid gezeten. Opstellen aangeboden door het College van Decanen ter gelegenheid van zijn afscheid als Voorzitter van het college van bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen op 24 mei 2000* (Groningen 2000), 21-27, aldaar 23.

NOTEN BIJ 19 OP WEG NAAR YANTAI EN TERUG (1990-2020)

- 1 Jan N. Bremmer, 'Christelijke tatoeages in de tijd van Jezus en nu', in: Bremmer, red., *Eric Bleumink op de huid gezeten*, 11-19, aldaar 11.
- 2 H.L.M. Hermans, 'De letteren als littekens in een gelooide stierenhuid', in: Bremmer, red., *Eric Bleumink op de huid gezeten*, 29-53, aldaar 52.
- 3 *Der Clercke Cronike 2000*, 2. Het jaarbericht *Der Clercke Cronike* was bedoeld als journalistieke impressie van onderzoek, onderwijs en overige activiteiten die aan de RUG plaatsvonden. Het verscheen naast het Jaarverslag, het Financieel Verslag, met bijbehorende jaarrekening, en het Sociaal Verslag.
- 4 *Der Clercke Cronike 2000*, 2.
- 5 Over Poppema zie: *Passion and Performance. Liber Amicorum Sibrand Poppema* (Groningen 2018).
- 6 Zie het afscheidsinterview met Poppema in het *Dagblad van het Noorden*, 22 september 2018.
- 7 Zie: Max van den Berg, Lou de Leij en Elmer Sterken, 'Introduction', in: *Passion and performance*, 7-12, aldaar 11: 'The University of Groningen experienced a "golden decade" under the rule of Sibrand Poppema.'
- 8 Zie bijvoorbeeld de essays in: Chris Lorenz, red., *If you're so smart, why aren't you rich? Universiteit, markt en management* (Amsterdam 2008).
- 9 De landelijke cijfers spreken boekdelen: in 2000 waren er 170.000 studenten, in 2010 waren dat er 240.000 en in 2020 stond de teller op 300.000. Het studentenaantal in Groningen steeg in de periode 2000-2021 van 19.000 naar 36.000. Omdat het budget van de universiteit niet meegroeit met het aantal studenten, kan een universiteit haar aandeel in het totale overheidsbudget voor de universiteiten alleen behouden door het studentenaantal te laten groeien. Doet zij dat niet en houdt ze het aantal constant, dan krijgen de universiteiten die wel meer studenten trekken een groter deel van de koek en neemt het eigen aandeel af.
- 10 Runia werkte zijn aanklacht later uit tot een goed gedocumenteerd boek, *Genadezesjes. Over de moderne universiteit* (Amsterdam 2019).
- 11 De 'regio' omvat overigens ook het aangrenzende deel van Duitsland, tot aan Papenburg en Oldenburg toe. Sinds 2010 hebben de Groningse universiteit en de Carl von Ossietzky Universität in Oldenburg een gemeenschappelijke medische opleiding. Zie ook hiervoor p. 821, noot 129.
- 12 Het citaat is ontleend aan: *Met heel veel plezier. Toespraken van rector magnificus Frans Zwarts (2002-2011)*, samengesteld door Jan Blaauw e.a. (Groningen 2011) 27.
- 13 Toen in 2002 de termijn van Bosscher erop zat, was de decaan van Wiskunde en Natuurwetenschappen, Douwe Wiersma, een geheide kandidaat voor zijn opvolging, maar met steun van de decaan van de medische faculteit, Poppema, werd Zwarts benoemd. Als wetenschappelijk directeur van de interfacultaire onderzoeksschool voor Behavioural and Cognitive Neuroscience (BCN) had Zwarts een goede naam in de medische faculteit, waar Poppema vond dat in het vervolg meer geld en aandacht naar toe moest gaan. Als vooruitgeschoven post in het college van bestuur moest Zwarts ook het idee van Poppema voor een fusie van de medische faculteit en het AZG tot het UMCG promoten (die er drie jaar later ook kwam). In 2010 was de decaan van Filosofie, Michel ter Hark, nadrukkelijk in beeld, maar werd uiteindelijk de decaan van economie en bedrijfskunde Elmer Sterken benoemd. Ter Hark vertrok daarop naar de VU.
- 14 Zie bijvoorbeeld: Floris van Berckel en Ab Flipse, 'Van democratie naar New Public Management: invoering van de Wet modernisering universitaire bestuursorganisatie aan de Universiteit van Amsterdam', in: *Nederlands Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid* (maart 2020) 15-28
- 15 Over de nieuwe bestuursstructuur van de universiteit sinds 1997: Stephan van Galen, 'Shaping European Universities. A Perspective from the Netherlands', in: Tony Strike, Jonathan Nicholls, and John Rushforth, eds., *Governing Higher Education Today: International Perspectives* (London-New York 2019) 81-99. De schrijver van het artikel, de secretaris van de Groningse universiteit, heeft weinig waardering voor de rol van de universiteitsraad in het bestuurlijk geheel van de universiteit. Hij blijkt geen voorstander van de Wet versterking bestuurskracht uit 2016, waarmee minister Bussemaker naar aanleiding van schandalen bij het middelbaar beroepsonderwijs (InHolland) de bevoegdheden van de medezeggenschapsraden bij de benoeming en het

ontslag van de bestuurders van de onderwijsinstellingen vergrootte. Van Galen: 'The current trend in Dutch politics to reintroduce elements of the "workers' paradise doctrine" of the 1970s will seriously harm the quality of provision in the Netherlands and undermine the leading position of Dutch universities, as it can cause a standstill in decision-making processes' (aldaar 97). Mogelijk is deze uithaal naar de universiteitsraden een teken van de frustratie in de top van de universiteit over het feit dat de universiteitsraad een jaar voordat deze bundel verscheen het Yantai-project torpedeerde. Een onderdeel van de MUB was ook dat bestuur en beheer in één hand werden gelegd. Het faculteitsbestuur was voortaan ook verantwoordelijk voor het beheer van de facultaire middelen en niet meer een afzonderlijke beheerder.

16 Er was in het voortraject van de wet wel sprake van de mogelijkheid om de raad van toezicht niet door de minister te laten benoemen, maar van de universiteit een (private) stichting te maken waarvan het bestuur zichzelf aanvulde. Daar was bij de universiteiten weinig steun voor, ook in Groningen niet. Men wilde het publieke karakter van de universiteit behouden en daarom de bestuurlijke band met de minister van Onderwijs niet doorsnijden. Bij onderhandelingen over vrijhandelsverdragen werd van Europese zijde steeds het hoger onderwijs uitgesloten van de volledige liberalisering van de internationale dienstverlening.

17 Het informele vrouwenennetwerk werd in 2015 opgericht door Annemieke Galema (directeur Research & Valorisation) en Inge Hutter (hoogleraar demografie en decaan van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen). De andere leden waren Ingrid Molema (hoogleraar levenswetenschappen), Gerry Wakker (hoogleraar Oud-Grieks en decaan van de Faculteit der Letteren), Marjolein Nieboer (directeur van de universiteitsbibliotheek), Hanny Elzinga (dean van het Honours College) en Greetje van der Werf (hoogleraar onderwijskunde). In 2020 trad Beatriz Noheda toe (hoogleraar functional nanomaterials en directeur van het Groningen Cognitive Systems and Materials Center (CogniGron) bij de Faculty Science and Engineering).

18 Ik baseer mij hier op mededelingen van oud-rector Frans Zwarts d.d. 16 juli 2021. Een probleem dat zich bij de opvolging van Kuipers voordeed was de hoogte van het salaris dat zijn opvolger geboden zou moeten worden. Kuipers had, in vergelijking met wat andere collegevoorzitters in den lande verdienden, een bescheiden inkomen, maar al in 2007 wilde de raad van toezicht dit salaris aanzienlijk verhogen om bijvoorbeeld ook een CEO van een groot bedrijf voor de positie te interesseren. Kuipers vond zo'n salarisverhoging niet nodig en minister Plasterk noemde de voorgestelde verhoging ook 'ongelofelijk', maar de raad van toezicht zette door. *Trouw*, 20 juni 2007. Later moest het salaris van Poppema toch aangepast worden om het in lijn te brengen met de nieuwe richtlijn dat het salaris van functionarissen die uit publieke middelen werden betaald niet boven de Balkenendenorm uit mocht komen (130 procent van het ministersalaris, formeel de Wet openbaarmaking uit publieke middelen gefinancierde topinkomens). Als decaan van de medische faculteit had Poppema een salaris vergelijkbaar met dat van een medisch specialist en dat moest dus omlaag. Dit gebeurde niet meteen. In 2010 zat Poppema met zijn salaris van 237.000 euro nog 46.000 euro boven de Balkenendenorm (op dat moment 191.000 euro). Bij zijn herbenoeming in 2012 conformeerde hij zich alsnog vrijwillig aan het toen geldende normbedrag.

19 Het bekendste voorbeeld is de CDA-politica, Kamerlid en voormalig staatssecretaris van Economische Zaken Yvonne van Rooy, die in 1997 voorzitter van de Universiteit van Tilburg werd en van 2004 tot 2012 collegevoorzitter was van de Universiteit Utrecht.

20 Sol (geboren in Borger in 1951) had in Groningen econometrie gestudeerd en was hier van 1974 tot 1984 universitair docent geweest. In 1982 promoveerde hij in Groningen op het proefschrift *Simulatie in de ontwikkeling van informatiesystemen*. Groningen was dus zijn alma mater.

21 De commissie-Vonhoff pleitte ervoor een onderscheid te maken tussen studies met veel culturele waarde en veel onderzoek, de zogenaamde zesjarige T-studies, die alleen op de zes grote universiteiten in Nederland aangeboden mochten worden (filosofie, theologie, archeologie, kunstgeschiedenis, klassieke talen, westerse talen, geschiedenis) en de meer toepassingsgerichte S-studies zoals algemene letteren en communicatiekunde. Door voor de T-studies garanties af te geven, zou de afkalving van de geesteswetenschappen voorkomen kunnen worden. Er kwam niets van de aanbevelingen terecht.

22 E-mail correspondentie met Jacob van Sluis, die de stamreeks van Bekker heeft uitgewerkt.

23 Zie de afscheidsrede van Piet van der Kruit: www.astro.rug.nl/~vdkruit/jea/homepage/address65.pdf.

24 In dit verband werd steeds het algemeen bekende gegeven genegeerd dat studenten in de alfa- en gammahoek beduidend minder studeerden dan veertig uur per week.

25 In het navolgende baseer ik mij hoofdzakelijk op de analyse van: Runia, *Genadezesjes*, 132-144.

26 Het verbaast niet dat Wijnen voorzitter werd van de commissie die het geld uit het Studeerbaarheidsfonds moest verdelen.

- 27 Voor een mooi overzicht van de vele projecten: Oene Hokwerda e.a., red., *Een duwtje in de rug. Drie jaar kwaliteit en studeerbaarheidsprojecten aan de Rijksuniversiteit Groningen* (Groningen 2000).
- 28 Het volgende is hoofdzakelijk gebaseerd op de reconstructie van een van de hoofdpersonen in het verhaal, Doeko Bosscher, 'Een eredoctoraat voor Helmut Kohl. Een paar persoonlijke belevenissen, waarnemingen en herinneringen' (2000). Ik dank Bosscher dat hij mij inzage in het document heeft verleend, en toestemming om er gebruik van te maken.
- 29 Of de situatie in de Middeleeuwen nu werkelijk ideaal was is nog maar de vraag. De Middeleeuwen waren ook de tijd van de dominantie van de aristotelische filosofie (met platoonse invloeden), terwijl de opbloei van de wetenschap in de landstaal in de zestiende en zeventiende eeuw juist een periode van grenzeloze variatie en innovatie inluide. Wetenschap bloeit niet door uniformiteit, maar door diversiteit.
- 30 Een goed overzicht van het zogenaamde Bologna Proces geeft: Wagenaar, *REFORM! TUNING the Modernization Process of Higher Education in Europe. A Blueprint for Student-Centered Learning* (z.pl. 2019). Voordat de Verklaring van Bologna was getekend had de Europese Gemeenschap al het zogenaamde Jean Monnet Programma ingesteld, dat stimuleerde om Europa en Europese eenwording als thema's in het onderwijs in te voeren. Daartoe werden zogenaamde Jean Monnet Chairs ingesteld, genoemd naar de Franse zakenman en topambtenaar Jean Monnet, die rond 1950 aan de wieg stond van de Europese integratie. Tot de eerste bekleeders van die leerstoelen behoorden in Groningen in 1995 onder anderen Vibeke Sørensen (internationale organisaties), Laurence W. Gormley (Europees recht) en Jakob de Haan (economische aspecten van Europese integratie)
- 31 Vanwege die verschillen spreekt men in Europa in plaats van over het bachelor-masterstelsel liever over de eerste, tweede en derde cyclus.
- 32 Wagenaar, *REFORM!*
- 33 Wagenaar, *REFORM!*, 9.
- 34 Citaten ontleend aan de Nederlandse samenvatting: Wagenaar, *REFORM!*, 492-493.
- 35 Voor een kennismaking met Zwarts: *Met heel veel plezier*. Zwarts is lid van de KNAW sinds 1999.
- 36 *De wereld als podium*. Nota Internationalisering RUG (november 2005) 2. De commissie Internationalisering bestond uit Frans Zwarts (rector magnificus), John Nerbonne (hoogleraar alfa-informatica), Bert Verveld (secretaris van de universiteit), Douwe Wiersma (hoogleraar fysische chemie en decaan van de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen), Arjen van Witteloostuijn (hoogleraar economie) en Madeleine Gardeur (hoofd Buitenland, secretaris). Met dank aan Madeleine Gardeur. Van de nota verscheen een jaar later ook een publieksversie, die nauwelijks afwijkt van de versie die voor de besluitvorming in het college van bestuur en de universiteitsraad diende. Die publieksversie vermeldt wel dat de Groningse universiteit 'in haar oorsprong al een bij uitstek internationale gemeenschap was'. Enigszins anachronistisch staat er: 'Haar eerste rector magnificus – Ubbo Emmius – kwam uit Duitsland en veel professoren en studenten waren afkomstig uit de ons omringende landen.'
- 37 *De wereld als podium*, 28.
- 38 *De wereld als podium*, 3, 29.
- 39 *De wereld als podium*, 2.
- 40 Daarnaast waren er vele contacten op het niveau van de faculteiten, de opleidingen en de onderzoekscholen. Studenten amerikanistiek konden een deel van hun studie doen in Central Michigan University in Mount Pleasant, terwijl studenten van die universiteit in Groningen kwamen studeren. Ook ging er elk jaar een docent vanuit Groningen naar Mount Pleasant en omgekeerd.
- 41 Sinds kort wordt ook het Erasmus Mundus Programme in Clinical Linguistics (EMCL) door Groningen gecoördineerd.
- 42 Met dank aan Madeleine Gardeur en Jodien Houwers voor de informatie over de buitenlandse reizen van de Groningse universiteit.
- 43 In verband met het neerslaan van studentenprotesten tegen de herverkiezing van president Soeharto schortte de Groningse universiteit in het voorjaar van 1978 samenwerking met het Instituut Teknologi Bandung op. Zie: *UK*, 9 maart en 6 april 1978.
- 44 Voor het volgende baseer ik mij in hoofdzaak op het officiële verslag van de reis naar Japan dat is gemaakt door Jodien Houwers van het Bureau voor Internationale Relaties en dat mij ter beschikking is gesteld door Madeleine Gardeur, toenmalige hoofd van dat Bureau. De overeenkomsten met Osaka en Tokio waren een uitloper van de viering van het vierhonderdjarige contact tussen Nederland en Japan in 2000. Er was toen in Japan een groot natuurkundig congres waar vanuit Groningen de hoogleraar experimentele kernfysica

en directeur van het KVI Muhsin Harakeh en de hoogleraar femtoseconde laserspectroscopie Koos Duppen aanwezig waren.

45 Een van de uitkomsten van de bezoeken over en weer was dat in 2011 in Osaka een Dutch Studies Centre werd gevestigd, dat onder andere een cursus 'Gateway to Europe' aanbood. In Groningen bestond al enige jaren een Centre for Japanese Studies. De directeur van dat centrum, dr. M.Th.M. (Rien) Segers, maakte deel uit van de missie naar Japan. Hij was sinds 2000 namens de Stichting Japankunde bijzonder hoogleraar cultuur en bedrijf, in het bijzonder bedrijfscultuur van organisaties in Japan en West-Europa.

46 Janny de Jong, 'Op bezoek in Japan', *Letteren Nieuws*, november 2006.

47 De Jong, 'Op bezoek in Japan'.

48 In 2008 maakte een grote Groningse delegatie een rondreis langs verschillende universiteiten in Zuid-Amerika en dat was bepaald niet de laatste verkenningreis.

49 De cijfers in deze en de volgende alinea zijn ontleend aan: Klaas van Berkel en Guus Termeer, *The University of Groningen in the World. A Concise History* (Amsterdam 2021) 115-116.

50 Douwe Draaisma, *Het verdriet van de kosmopoliet* (z.p. 2005) 4. Draaisma verwijst naar een bericht in de UK.

51 Óf de universiteiten verdienen aan buitenlandse studenten is hoogst onzeker. Zie: Runia, *Genadezesjes*, 205, n. 16.

52 Draaisma, *Het verdriet van de kosmopoliet*. Zorg om de verdringing van het Nederlands door het Engels sprak ook uit het rapport van een KNAW-commissie getiteld *Nederlands als wetenschapstaal, Nederlands, tenzij ... Tweetaligheid in de geestes- en gedrags- en maatschappijwetenschappen* (Amsterdam 2003).

53 Termeer, *Kattenkwaad*, 66.

54 Bovenop de Bernoulliborg werd in 2008 de Blauw-sterrenwacht geopend.

55 Marjan Brouwers en Bert Platzer, *Bestuurder van buiten. Jan de Jeu aan de Rijksuniversiteit Groningen* (Groningen 2019) 20-23.

56 *AV* 1987, 13.

57 Trudy Dehue, 'Alle boeken de wereld uit, om te beginnen die in Nederland', *Academische Boekengids* 23 (2000) 10-12.

58 Landelijke erkenning werd verkregen door een aanvraag in te dienen bij de door de KNAW opgezette landelijke Commissie Erkenning Onderzoekscholen (ECOS).

59 Zie voor deze geschiedenis: Toeter, *Een geschiedenis van de Groningse groene gedachten*. De omslag van milieukunde naar duurzaamheidsonderzoek is in belangrijke mate toe te schrijven aan het verschijnen van het *Brundtland Report* (1987), officieel het rapport *Our Common Future* van de World Commission on Environment and Development, maar bekend geworden onder de naam van de voorzitter van de commissie, de toenmalige Noorse premier Gro Harlem Brundtland. Duurzaamheid werd gedefinieerd als 'een ontwikkeling die tegemoet komt aan de noden van het heden zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in het gedrang te brengen'.

60 *Verslag van het bezoek aan de Universiteit van Osaka*, bijlage 2.

61 Een nanometer (nm) is 10^{-9} meter, oftewel 0,000 000 001 meter (1 miljardste van een meter). Op 1 nanometer passen ongeveer 5 atomen.

62 Rob Meines, 'Groningse onderzoeker bootste in laboratorium begin van houtvorming na', *UK*, 27 april 1978. Zie ook: Guus Termeer, 'Ach dat snappen jullie toch niet. Wetenschap op ooghoogte met de lezer', in: Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 148-159, aldaar 151.

63 Fenol, of hydroxybenzeen, vroeger ook wel carbolzuur genoemd, is een organische verbinding bestaande uit een benzeenring waarvan één waterstofatoom is vervangen door een hydroxylgroep (OH). De formule is C_6H_5OH .

64 Zie behalve de vele nieuwsberichten over Feringa ook de autobiografische schets die hij voor het Nobelcomité schreef: <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2016/feringa/biographical/>

65 Vrijwel direct na de bekendmaking dat Feringa de Nobelprijs zou krijgen (4 oktober 2016) besloot het college van bestuur een gepland nieuw natuur- en scheikundig laboratorium op het Zernikerterrein naar de nieuwe Nobelprijswinnaar te noemen: het Feringa-gebouw (in aanbouw).

66 Over het onorthodoxe onderzoek van Van Andel: Pek van Andel, 'Het vullen van de juiste nullen', in: Kees Willems, Gerard Heijnen en Guus Termeer, red., *Het heilig vuur. De kern van het universitaire bestaan* (Groningen 1998) 26-34.

67 Het ging in dit geval om de positie van prof. A.P. (Bram) Buunk, die in 2012 met emeritaat zou gaan.

68 *Falende wetenschap. De frauduleuze onderzoekspraktijken van sociaal-psycholoog Diederik Stapel* (z.p. 2012). Stapel rea-

geerde op de tussenrapportages in zijn boek *Ontsporing* (Amsterdam 2015). In dat boek heeft hij het niet over zijn tijd in Groningen.

69 In het dagblad *Trouw*, 24 augustus 2013, verscheen een artikel waarin de werkwijze van de drie commissies op de korrel werd genomen. Oud-medewerkers en voormalige promovendi van Stapel verweten de leden van de commissie vooringenomenheid en een manier van interviewen die niet voldeed aan de eisen die in de sociale wetenschappen aan onderzoek worden gesteld.

70 *UK*, 2 november 1989.

71 *UK*, 16 mei 1991. Zie ook: Laurens Berentsen, 'Ondernemen moet, controleren ook. Derde geldstroom plaatst universiteitsbestuurders voor een dilemma', *UK*, 21 februari 1991. Van de Faculteit der Bedrijfskunde was bekend dat veel geld dat met contractwerk werd verdiend, via schimmige stichtingen buiten de boeken van de faculteit bleef, zogenaamd om onderbetaald personeel vast te houden (een ambtenarensalaris gold in die faculteit al lang niet meer als 'marktconform'). Niemand kon dat controleren.

72 Termeer, *Kattenkwaad*, 48. Over het Science Park: Joep Engels, 'De stille opmars van het Science Park', *UK*, 2 december 1992. Een van de successen van het Science Park was het bedrijf Biomade, opgericht door de hoogleraar scheikunde George T. Robillard.

73 Jurre van den Berg, "'Chinese uitbreiding Groningse universiteit is in landsbelang'", *de Volkskrant*, 3 november 2015.

74 De Chinese overheid zou behalve de al eerder in de campus geïnvesteerde 250 miljoen ook nog eens 160 miljoen euro investeren in de campus en het personeel. Voor het geld dat Groningen moest opbrengen voor de onderzoeksfaciliteiten vertrouwde Poppema op bedrijven als Unilever en FrieslandCampina. Ook DSM was volgens Poppema enthousiast. 'Het gaat niet alleen om ons, dit is een Nederlands belang.' Van den Berg, "'Chinese uitbreiding'".

75 Het enige lid van de personeelsfractie dat tegen stemde was de voorzitter van de universiteitsraad, Hilly Mast, die kort daarna als voorzitter aftrad. Zie het interview met haar in het *Dagblad van het Noorden*. 12 september 2015.

76 Zie over de onderhandelingen achter de schermen: Peter Keizer en Traci White, "'This will be happening". Yantai criticism won't stop Poppema', in: archieff.ukrant.nl/magazine/poppema-interview-en

77 Van den Berg, "'Chinese uitbreiding'".

78 In 2016 kreeg Knoester-Cao een koninklijke onderscheiding (Ridder in de Orde van Oranje-Nassau) voor haar werk ter bevordering van de Gronings-Chinese betrekkingen. Zie: rug.nl/news/2016/04/royal-decoration-for-xuefei-knoester-cao.

79 Zie over deze problematiek: Marije Vlaskamp, 'Groningse academische vrijheid in China, kan dat?', *de Volkskrant*, 14 januari 2018. De krant sprak met degene die vanuit de Chinese Landbouwwuniversiteit het project leidde, Fu Zetian. Die begreep het probleem niet: 'De partijsecretaris is geen allesbepalende baas. Hij zit er voor de communicatie met de partijorganisaties op UGY. Natuurlijk heeft UGY straks communistische organisaties voor studenten en personeelsleden. Volgens jullie westerse concept van democratie en vrijheid hebben we toch zeker het recht om onze eigen politieke denkbeelden op onze eigen school te propageren?' Hij had het dus echt niet begrepen.

80 Tot de ondertekenaars behoorde ook de decaan van de Campus Fryslân, Jouke de Vries, die later Poppema zou opvolgen als voorzitter van het college van bestuur. Op zaterdag 17 november 2017 verscheen er in het *Dagblad van het Noorden* ook nog een oproep van 113 hoogleraren aan de universiteitsraad om vooral vóór het Yantai-project te stemmen.

81 Een goede vergelijking zou ook kunnen zijn die met de Amerikaanse president L.B. Johnson, wiens goede reputatie op sociaal vlak geheel teniet werd gedaan door zijn Vietnam-politiek.

82 Voor de visie van De Jeu zelf: Brouwers en Paltzer, *Bestuurder van buiten*, 40.

83 René Hoogschagen, 'Schoothond, keffertje of waakhond? In de bres voor onafhankelijke journalistiek', in: Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 58-79.

84 Misschien had dat er ook mee te maken dat er op het laatst ook in het college van bestuur, anders zo'n hecht team, verdeeldheid over het plan ontstond. In de woorden van Jan de Jeu: 'Sibrand is ontzettend goed in het vinden van muizengaatjes, dus hij zag nog wel kansen. Elmer had zijn knopen geteld en zei dat de weerstand in de organisatie te groot was. Ik zat er een beetje tussenin.' Brouwers en Paltzer, *Bestuurder van buiten*, 40.

85 In het afscheidsinterview dat Poppema in september 2018 aan het *Dagblad van het Noorden* gaf, kon Yantai natuurlijk niet onbesproken blijven. De vertrekkende collegevoorzitter hield vol dat Yantai een gouden

kans voor de Groningse universiteit was geweest en dat het eeuwig zonde was dat de universiteit die kans niet had gegrepen. Hij weet dit aan de Nederlandse – en Europese – angst om risico's te nemen. 'Geef hem maar Noord-Amerika en Azië, daar durven ze pas echt ondernemen te zijn.' *Dagblad van het Noorden*, 22 september 2018. Daarom vertrok Poppema ook uit Nederland. Toen een sollicitatie naar een topfunctie bij een Canadese universiteit tot niets leidde, aanvaardde hij een benoeming aan de Sunway University in Kuala Lumpur, Maleisië, eerst als hoogleraar, later als president. Jan de Jeu's reactie is te lezen in: Brouwers en Platzer, *Bestuurder van buiten*, 39. Hij schrijft de mislukking van dit plan toe aan de Haagse stroperigheid, het aantrekken van de ideologische touwtjes in China én de negatieve wijze waarop de *Universiteitskrant* over Yantai schreef. De Jeu vond dat de universiteitsraad niet 'chic' opereerde en niet wilde luisteren naar zijn argumenten. Volgens hem verwierp de raad het plan op basis van gevoel en emotie. Dat betekent feitelijk dat hij geen oog had voor de politieke dimensie ook had; het was niet alleen een business deal.

86 Over de geschiedenis van de studiefinanciering: Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 212-219; Slaman, Marchand en Schalk, *Kansen in het Koninkrijk*, 161-167.

87 Marchand, *Onderwijs mogelijk maken*, 216-217.

88 *UK*, 1 november 1990; Guus Termeer, 'Ritzen Koeriers kleuren oranje', in: Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 70.

89 In de Groningse universiteitsraad zijn vertegenwoordigd de Studentenorganisatie Groningen (SOG), Lijst Calimero, Democratische Academie Groningen (DAG) en De Vrije Student (DVS). Verder bestaat nog steeds de GSB. Ten slotte is er nog een studentenpartij in de gemeenteraad, Student en stad (voor studerende aan het mbo, hbo en universiteit), die sinds 1993 minimaal één zetel in de gemeenteraad bezet.

90 Voor een overzicht van de incidenten sinds 2016: nl.wikipedia.org/wiki/GSC-Vindicat-atque-Polit

91 Rosalind Franklin (1920-1958) was een Britse kristallografe die met haar werk belangrijk bijdroeg aan de ontdekking van de structuur van het DNA, zonder daarvoor tijdens haar leven en nog lang daarna de credits te krijgen.

92 Ian Buruma, 'Rekkelijkheid is wezenlijk voor liberale democratie', *NRC Handelsblad*, 30 juli 2021.

93 De zwijgcultuur bij Vindicat ging zelfs zo ver dat nieuwe leden ervoor moesten tekenen dat ze geen redacteur van de *UK* waren en nooit met de *UK* zouden praten over Vindicat, op straffe van een boete van maar liefst 25.000 gulden.

94 Terwijl de ene bestuurder de *krant* een proces aandeed (dat hij verloor), gaf Fortuyn ronduit toe dat hij een onconventionele bestuurder was.

95 Al in zijn tijd als decaan van de medische faculteit had Poppema geprobeerd een kritische publicatie over misstanden in het dierenlaboratorium van zijn faculteit te verhinderen. Hoogschagen, 'Schoothond', 71.

96 Niet alle redacteurs vonden dat de *UK* werkelijk onafhankelijk berichtten en stapten na een intern conflict op.

97 Jouke de Vries, 'Voorwoord', in: Siebelink en Termeer, red., *Heb je dat gelezen?*, 7.

98 Dat de zin voor historie, het respect voor traditie en het besef dat de huidige generatie op de schouders voor grote voorgangers staat in Groningen niet vanzelfsprekend zijn, blijkt wel uit het feit dat toen in 2017 een commissie zich moest buigen over de toekomst van het Universiteitsmuseum op aandrang van een lid van het college van bestuur ook de nul-optie in bespreking is gebracht, het afbouwen van de activiteiten van het museum. Volgens dat lid van het college leverde het museum, dat het visitekaartje van de universiteit zou moeten zijn, te weinig op aan exposure en aanzien om de investering te rechtvaardigen. In het uiteindelijke rapport van de commissie is aan die optie geen aandacht meer besteed. Rector magnificus Sterken daarentegen was juist voorstander van extra investeringen en een nauwere band met de academische gemeenschap.

99 Marcel Levi, 'Wetenschap is topsport', *Onderzoek [Magazine voor relaties van NWO]* (zomer 2021) 2; Eveline Crone, Naomi Ellemers, Judi Mesman en Ineke Sluiter, 'Rivaliteit doet de wetenschap geen goed', *NRC Handelsblad* 27 juli 2021.

100 Het zal duidelijk zijn dat ik me dus niet identificeer met een criticus van de universiteit als Rudolf Dekker, die in *Het excellentietraject. Discussies over wetenschap, onderwijs en de universiteit* (Amsterdam 2015) een inktzwart, maar realistisch beeld geeft van de Nederlandse universiteiten en voorspelt dat het alleen nog maar erger wordt, en eerder verwantschap voel met de auteurs in de bundel *Het heilig vuur. De kern van het universitaire bestaan uit 1998*, die voorbij de discussies over 'randvoorwaardelijke aspecten [van het hoger onderwijs], zoals de onderwijsorganisatie, het bestuur van de universiteit, doelmatig en efficiënt gebruik van middelen en rendementen' op zoek gaan naar datgene wat onderzoekers en docenten toch steeds weer drijft om, zelfs onder ongunstige omstandigheden, wetenschap te beoefenen en door te geven.

NOTEN BIJ 20 LESSEN VAN CORONA

- 1 Fay van Odijk, 'Waarom Fay naar feestjes gaat', *UKrant*, 23 september 2020. Het artikel leidde tot heel veel, meest negatieve en boze reacties. Onverantwoord ook van de *UKrant* om het verhaal te plaatsen, meenden velen. Maar de redactie vond dat ze een juiste beslissing hadden genomen. Het gebeurt nu eenmaal onder studenten en Fay kon heel goed onder woorden brengen waarom. Het was volgens de redactie de taak van de *UKrant* om ook dit soort afwijkende geluiden te laten horen.
- 2 Petra Vissers en Marije van Beek, 'Het hoger onderwijs wil weer helemaal open', *Trouw*, 9 augustus 2021.
- 3 Het is niet zonder betekenis dat studenten steeds meer over 'leren' spreken dan over 'studeren' en dat zij wat vroeger 'colleges' heetten, nu aanduiden als 'lessen'.

LIJST VAN AFKORTINGEN, BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE

AFKORTINGEN

De moderne wereld is vergeven van de afkortingen. Om het overzichtelijk te houden zijn in deze lijst niet opgenomen afkortingen die slechts een- of tweemaal worden gebruikt en ter plaatse zijn toegelicht, afkortingen die als eigennamen gelden, en afkortingen die algemeen bekend zijn.

AAF	Agogische Akademie Friesland
ACLO	Academische Commissie (later: Centrale) voor Lichamelijke Opvoeding
AOG	Academische Opleidingen Groningen
AP	<i>Academisch Perspectief</i>
APSAZ	Algemeen Provinciaal, Stads- en Academisch Ziekenhuis
ASC	Amsterdamsch Studentencorps
ASVA	Algemene Studentenvereniging Amsterdam
AV	<i>Algemeen Verslag (van de RUG)</i>
AZG	Academisch Ziekenhuis Groningen
BCN	Behavioural and Cognitive Neurosciences (aionetwerk/onderzoekschool)
bsa	bindend studieadvies
BUOZ	Beleidsnota Universitair Onderzoek
BUWP	Beleidsnota Universitair Wetenschappelijk Personeel
CBO	Centraal Bestuursorgaan (voor Studentenvoorzieningen)
CC	Centrale Commissie
CHH	Commissie Herbezinning Huisvesting (en Ruimtelijke Ordening)
CMC	Centraal Medisch Complex
COWO(G)	Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs (te Groningen)
CPB	Centraal Planbureau
CPN	Communistische Partij van Nederland
CRM	Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (ministerie van)
CUB	Commissie Universitaire Bibliotheekvoorzieningen
CVB	College van Bestuur
DAG	Democratische Academie Groningen
DOOP	Dienst Onderwijs, Onderzoek en Planning
ECTS	European Credit Transfer (and Accumulation) System
ERASMUS	European Community Action Scheme for Mobility of University Students
ERIBA	European Research Institute for the Biology of Ageing
FOM	Fundamenteel Onderzoek der Materie (Stichting voor)
GCSB	Groninger Centraal Studenten Bureau
GrA	Groninger Archieven

Gronstra	Groninger Studentenraad
GROS	Groninger Organisatie van Studenten
GSA	Groninger Studenten Almanak
GSB	Groninger Studentenbond
GUB	Groninger Universiteitsblad
HOAK	Hoger Onderwijs: Autonomie en Kwaliteit
hovo	hoger onderwijs voor ouderen
ICS	Interuniversitair Centrum voor Theorievorming en Methodeontwikkeling in de Sociologie
IFI	Interfacultair Instituut voor algemeen pedagogische opleiding van aanstaande eerstegraads leraren
IVEM	Instituut voor Energie en Milieukunde
IWEV	Interfacultaire Werkgroep Emancipatievraagstukken/Vrouwenstudies
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
KNCV	Koninklijke Nederlandse Chemische Vereniging
KVI	Kernfysisch Versneller Instituut
MSC	Materials Science Centre
MUB	Modernisering Universitaire Bestuursorganisatie
NBBS	Nederlands Bureau voor Buitenlandse Studentenbetrekkingen (sinds 1927)
NEH	Nederlands(ch)e Economische Hogeschool
NA	Nationaal Archief
NCSV	Nederlandse Christelijke Studentenvereniging
NSR	Nederlandse Studentenraad
NTvG	Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde
Nuffic	Netherlands Universities Fellowships for International Cooperation
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OEES	Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (1947-1961)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (1961-)
OFM	Ordo Fratrum Minorum
OK&W	Onderwijs, Kunsten & Wetenschappen (ministerie van)
OPC	online publiekscatalogus
PI	Pragmaticum Illustré
PICA	Project geïntegreerde Catalogus Automatisering (1969)
PPSW	Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen (Faculteit der)
PSF	Progressieve Studenten Federatie
RION	Research Instituut voor Onderwijs in het Noorden
RKZ	Rooms-Katholiek Ziekenhuis
RUG	Rijksuniversiteit (te) Groningen (het 'te' verdween in 1979)
SAB	Studenten Adviesbureau
SCAV	Stichting tot Culturele en Aesthetische Vorming
SKG	Selectieve Krimp en Groei
SNG	Stichting Noord-Groningen
SOLO	Samenwerkingsorgaan Lerarenopleiding
SON	Scheikundig Onderzoek Nederland (Stichting voor)
SSH	Stichting Studentenhuisvesting
SSR	Societas Studiosorum Reformatorum
SURF	Samenwerkende Universitaire Reken Faciliteiten
SVB	Studentenvakbeweging
SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs

TOL	Toegepaste Onderwijskunde voor de Lerarenopleiding
TVC	Taakverdeling en Concentratie
UBC	Universitaire Bibliotheek Commissie
UCF	University Campus Fryslân
UD	Universitair docent
UGZ/UGD	Universitaire Gezondheidszorg/Dienst
UH	Universiteit en Hogeschool
UK	Universiteitskrant
UHD	Universitair hoofddocent
UMCG	Universitair Medisch Centrum Groningen
UvA	Universiteit van Amsterdam
VCSB	Vrijzinnig-Christelijke Studentenbond
VERA	Veri et Recti Amici
VF	voorwaardelijke financiering
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten
VSC	Vrije Studierichting Scheikunde
VWO	Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers
WHO	World Health Organization
WSN	Wiskunde, Sterrenkunde en Natuurkunde (gebouw)
WUB	Wet Universitaire Bestuurshervorming
WVO	Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs
ZEBRA	Zeer Eenvoudige Binaire Rekenautomaat
ZWO	Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (Nederlandse Organisatie voor)

BRONNEN

Net als in het vorige deel vormde het *Jaarboek van de Rijksuniversiteit te Groningen* de kern van het bronnenmateriaal voor het verhaal. Na 1979 is de rol van dat jaarboek overgenomen door het *Algemeen Verslag (AV)*, dat tegelijk met een financieel, een onderzoeks- en een sociaal verslag werd uitgegeven. Gedurende enkele jaren gaf de universiteit ook een meer journalistieke versie van het jaarverslag uit onder de titel *Der Clercke Cronike*. Belangrijke aanvullende seriële werken waren het studentenblad *Der Clercke Cronike*, de jaarlijkse *Groninger Studenten Almanak* van Vindicat en de jaargangen (sinds 1971) van de *Universiteitskrant (UK)*. Ook van andere universitaire bladen, zoals *Academisch Perspectief (AP)* en het *Groninger Universiteitsblad (GUB)*, werd ruim gebruik gemaakt. Daarnaast is incidenteel het archief van de Rijksuniversiteit Groningen geraadpleegd, deels in de *Groninger Archieven (GrA)*, deels in het Archiefdepot van de universiteit op het Zernikecomplex. Van de online gegevensbestanden waren vooral de *Catalogus Professorum Academiae Groninganae* en het krantenarchief Delpher van onschatbare waarde.

GEBRUIKTE LITERATUUR

In onderstaande lijst zijn alleen de titels opgenomen van boeken, tijdschriften en ander schriftelijk dan wel digitaal bronnenmateriaal waar meer dan één keer en op verschillende plaatsen naar verwezen is. De lijst is dus niet bedoeld als bibliografie van de geschiedenis van de Groningse universiteit, maar als hulpmiddel bij het raadplegen van de voetnoten.

- De wereld als podium. Nota Internationalisering *RUG* (Groningen 2005).
- Gewubd en gewogen. Rapport van de Commissie voor de Bestuurshervorming ex art. 56 *WUB* (Den Haag 1979).
- Groningen 1948-1968, vastgelegd door Fotobedrijf Piet Boonstra. Samengesteld door Michael Hermse (Groningen 2012).
- Het huwelijk. Voordrachten gehouden in het kader van het Studium Generale 1963-1964 van de Rijksuniversiteit te Groningen (Groningen 1965).
- Hoger onderwijs op de helling. Verslag van het congres gehouden te Leiden op 3 maart 1951 (Leiden 1951).
- Pharmaciae Groninganae Sacrum. Publicatie ter gelegenheid van de opening der Farmaceutische Laboratoria van de Rijksuniversiteit te Groningen op 12 november 1964 (Groningen 1964).
- Rapport-Maris. Zie: Rapport van de Commissie ad hoc etc.
- Rapport van de adviescommissie voor te treffen voorzieningen ten behoeve van studenten (Den Haag 1956).
- Rapport van de Commissie ad hoc onderzoek zelfstandige taakvervulling van de universiteit en hogeschool. Hoofddlijnen van een voorstel tot herziening van bestuur en organisatie van instellingen van wetenschappelijk onderwijs (Den Haag 1967) [= Rapport-Maris].
- Rapport van de Staatscommissie tot Reorganisatie van het Hoger Onderwijs (Den Haag 1949).
- Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV. Gedenkboek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan der Rijksuniversiteit te Groningen (Groningen 1964).
- Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV. Tweede deel. De viering van het 350-jarig bestaan der Rijksuniversiteit te Groningen (Groningen 1966).
- Vernieuwing der Universiteit, maar hoe? Bijdrage tot de discussie over de hervorming van het Hoger Onderwijs, geschreven onder auspiciën der redactie van "De Vrije Katheder" (Amsterdam 1945).
- Verslag van het Paascongres gewijd aan de sociale positie van de student, 19-22 April 1952 (Leiden z.j.).

***

- Addens, H., 'Universitaire bouwvoorzieningen', *GUB* 10 (1959-1960) 93-95.
- Amsing, Hilda, en Mineke van Essen, red., *Over professoren. Een halve eeuw psychologie, pedagogiek en sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen* (Assen 2014).
- Amsing, Hilda T., 'Leon van Gelder (1913-1981): een gedreven onderwijspionier', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 153-173.
- Amsing, Hilda T., 'Vader van de middenschool - Leon van Gelder', in: Vittorio Busato, Mineke van Essen en Willem Koops, red., *Zeven grondleggers van de onderwijskunde*: B. Brugsma, Ph.J. Idenburg, H.W. Freudenthal, F.W. Prins, J.W. van Hulst, L. van Gelder en C.F. van Parreren (Amsterdam 2016).
- Amsting, Hilda, en Mineke van Essen, 'De genese van een faculteit', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 1-31.
- Banke, David, 'De vette jaren. De Commissie-Casimir en het Nederlandse wetenschapsbeleid 1957-1970', *Studium* 5 (2012) 110-127.
- Berg, Max van den, en anderen, *Passion and Performance. Liber Amicorum Sibrand Poppema* (Groningen 2018).
- Berkel, K. van, 'De "brain drain" en de Europese wetenschap', *Spiegel Historiaal* 36 (2001) 62-67.
- Berkel, K. van, en F.R.H. Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw. Opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999* (Groningen 1999).
- Berkel, Klaas van, *Academische illusies. De Groningse universiteit in een tijd van crisis, bezetting en herstel, 1930-1950* (Amsterdam 2005).
- Berkel, Klaas van, *Academisch leven. Over geschiedenis, karakter en veerkracht van de Nederlandse universiteit* (Amsterdam 2009).
- Berkel, Klaas van, *De stem van de wetenschap. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, deel 2: 1914-2008* (Amsterdam 2011).
- Berkel, Klaas van, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen, deel 1: de oude universiteit 1614-1876* (Hilversum 2014).

- Berkel, Klaas van, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen, deel 2: de klassieke universiteit 1876-1945* (Hilversum 2017).
- Berkel, Klaas van, en Guus Termeer, *The University of Groningen in the World. A Concise History* (Amsterdam 2021).
- Bleumink, Eric, 'Creatieve concurrentie', in: *AV RUG* 1987, 6-15.
- Boekraad, Hugues C., Michel J. van Nieuwstadt, Ton Regtien en Henk Sips, *Universiteit en onderneming. Een analyse van het rapport-Maris* (Nijmegen 1968).
- Boekraad, Hugues, en Michel van Nieuwstadt, *Aantekeningen voor een radenuniversiteit* (z.p. [Nijmegen] 1968).
- Boerema, I., 'Levensbericht van L.D. Eerland (25 februari 1897-29 juni 1977)', *Jaarboek van de KNAW* 1977, 164-166.
- Ter Borch, B., 'Rede uitgesproken door de waarnemend voorzitter van het College van Bestuur tijdens de vergadering van de Universiteitsraad op 1 februari 1974', in: *Jaarboek RUG* 1974, 22-25.
- Borgman, J., 'Universiteit in de branding', in: *AV RUG* 1979, 22-29.
- Borgman, J., 'De universiteit en het doemdenken', in: *AV* 1980, 24-30.
- [Bos, Th.S., en W.E.H. 't Hart], '25 jaar Unitas Studiosorum Groningana', in: *Ikke Dikke Alma. Uitgave bij het vijfde lustrum van Unitas Studiosorum Groningana* (z.p. z.j.) 66-80.
- Boscher, D.F.J., 'Een amateur en de pers tegen de gevestigde wetenschap', *Spiegel Historiaal* 39 (2004) 252-258.
- Bouman, P.J., *Volk in beweging. Onbegrepen Amerika* (Amsterdam 1951).
- Bouman, P.J., *Revolutie der eenzamen. Spiegel van een tijdperk* (Assen 1953).
- Brandenburg, W.J., 'Audiovisueel onderwijs', *AP* 7 (1969-1970) 22-23.
- Bremmer, Jan N., red., Eric Bleumink op de huid gezeten. Opstellen aangeboden door het College van Decanen ter gelegenheid van zijn afscheid als Voorzitter van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen op 24 mei 2000 (Groningen 2000).
- Brinkhuis, Christiaan, *De academische verzorgingsstaat. De opbouw van een stelsel van studentenvoorzieningen aan de Rijksuniversiteit Groningen* (Rijksuniversiteit Groningen, Afdeling Geschiedenis 2018).
- Broomans, Petra, en Janke Klok, 'Mijn vak werd mijn leven'. Amy van Marken (1912-1995) (Groningen 2010).
- Brouwer, J.H., en anderen, *De Vernieuwing der Universiteit* (Groningen-Batavia 1945).
- Bruintjes, Jaap, en Marijke Martin, 'Het ruimtelijk beleid van de universiteit', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 6-24.
- Bruintjes, Jaap, en Marijke Martin, 'Het buitengebied Paddepoel', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 48-71.
- Caljé, P.A.J., *VERA. Vorming en vriendschap 1899-1974. 75 jaar gereformeerd studentenleven* (Groningen 1989).
- Cohen, H.F., *De strijd om de academie. De Leidse universiteit op zoek naar een bestuursstructuur (1967-1971)* (Meppel 1975).
- Daling, Dorien, *De Krans. Hoogleraarsvrouwen in de Groningse academische gemeenschap, 1914-2014* (Hilversum 2014).
- Dane, Jacques, 'Benjamin Jan Kouwer (1921-1968). Heimwee naar een minder gecompliceerde wijze van bestaan', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 54-77.
- Dankbaar, W.F., 'Verslag van de lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1969-1970', in: *Jaarboek RUG* 1970, 9-20.
- Dekker, A.J., 'De universiteit in de moderne maatschappij', *GUB* 14 (1963-1964) 97-99.
- Delden, A. Th. van, en anderen, *Naar een ondernemende universiteit* (Utrecht-Antwerpen 1987).
- Diepenhorst, I.A., *De geprangde universiteit* (Utrecht 1960).
- Dijk, K. van, *Groningen als universitair studiecentrum van de 4 noordelijke provinciën* (Groningen 1954).
- Dijkhuis, H.J., 'Rede uitgesproken door de President-Curator ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 6 september 1971', in: *Jaarboek RUG* 1971, 17-28.
- Draaisma, Douwe, *Het verdriet van de kosmopoliet* (Oratie, z.p. 2005).

- Duijvendak, Maarten, en Bart de Vries, red., *Stad van het Noorden. Groningen in de twintigste eeuw* (Assen 2003).
- Eerland, L.D., 'Indrukken van een chirurgische studiereis in Amerika', *NTvG* 90 (1946) 1896-1899, 1944-1947.
- Eerland, L.D., *Het scalpel en de kaars. Herinneringen aan jeugd- en ontwikkelingsjaren van een chirurg-vrouwenarts, in het bijzonder aan zijn zelfstandige arbeid in het voormalige Nederlands-Indië en Nederland, 1897-1937-1966* (Assen 1970).
- Engels, L.J., 'Rede ter gelegenheid van de uitreiking van de eredoctoraten op 20 juni 1984', in: *AV RUG* 1984, 12-13.
- Essen, Mineke van, *Wilhelmina Bladergroen. Vrouw in de eeuw van het kind* (Amsterdam 2012).
- Faber, J.S., 'De nieuwe farmaceutische laboratoria der Rijksuniversiteit te Groningen', *Pharmaceutisch Weekblad* 99 (1964) 1323-1338.
- Foppen, J.W., *Gistend beleid. Veertig jaar universitaire onderwijspolitiek* (Den Haag 1989).
- Geld, M.G. van der, *Twintig jaar Universiteitsraad Groningen. Jubileumboek* (z.p. z.j).
- Gerding, H., en anderen, *Werken aan de scheikunde. 24 memoires van hen die de Nederlandse chemie deze eeuw groot hebben gemaakt* (Delft 1993).
- Gerritsen, D.J., *De scheikundige in de maalstromen der industrie* (Groningen 1962).
- Grasman, Edward, Henk van Os. *Van kunst naar cultuur* (Houten 2016).
- Groen, R.J.M., 'De geboortestrijd van de Groninger neurochirurgie', in: M.J. van Lieburg, A. van der Tol en R.P. Zwierstra, red., *Over Campers voetlicht. Over de Petrus Camper Stichting (1984-2009) en de medische geschiedenis in Groningen* (Rotterdam 2014) 179-189.
- Groote, Peter, 'Politiek en bestuur in spannende jaren', in: Duijvendak en De Vries, red., *Stad van het Noorden*, 213-262.
- Hajema, Luuk, *De glazenwassers van het bestuur. Lokale overheid, massamedia, burgers en communicatie. Groningen in landelijk perspectief 1945-2001* (Assen 2001).
- Hajema, Luuk, en Frank den Hollander, *Dossier Mussengang. Het leven in een Gronings studentenhuus 1984-1995* (Groningen 1995).
- Harmsen, Ger, *Herfsttijloos (Colchicum autumnale). Een levensverhaal* (Nijmegen 1993).
- Helvoort, Ton van, *De chemie van de universitaire wetenschapsbeoefening. Een halve eeuw scheikunde in Groningen, 1945-1995* (Hilversum 2008).
- Helvoort, Ton van, *Een verborgen revolutie. De computerisering van de Rijksuniversiteit Groningen* (Hilversum 2012).
- Henssen, E.W.A., *Rijksuniversiteit Groningen, 1964-1989* (Groningen 1989).
- Henssen, E.W.A., *Langs zelfgekozen paden. Het leven van H.J. Scheltema, N.E.M. Pareau & Mr. J. Jer. van Nes* (Amsterdam 1992).
- Henssen, E.W.A., *Uit de geschiedenis der Nederlandse geologische wetenschappen* (Groningen 1995).
- Heringa, G.C., *De sociale status van de student en de efficiëntie van het hoger onderwijs* (Amsterdam 1952).
- Hofman, W.A., en anderen, *Vlammomenten. Vijftig jaren uit anderhalve eeuw Vindicat atque Polit, 1815-1965* (Groningen 1965).
- Hofstee, Wim, *Goden en mensen. De godsdienstwetenschap van Gerardus van der Leeuw, 1890-1950* (Kampen 1997).
- Hogenbirk, Kees, 'De Harmonie', in: Van der Woud, red., *De innige betrekking*, 26-47.
- Homan van der Heide, J.N., *Intracardiale chirurgie met behulp van een cirrestor. Een experimentele en klinische studie* (Groningen 1960).
- Homburg, Ernst, en L.C. Palm, red., *Geschiedenis van de scheikunde in Nederland 3. De ontwikkeling van de chemie van 1945 tot het begin van de jaren tachtig* (Delft 2004).
- Hooff, J.A.R.A.M. van, 'Levensbericht van Gerard Pieter Baerends, 30 maart 1916-1 september 1999', in: *Jaarboek KNAW* 2000, 6-10.
- Horst, Han van der, *De mooiste jaren van Nederland, 1950-2000* (Amsterdam 2013).
- Huizinga, E., 'Reisindrukken uit Amerika', *NTvG* 91 (1947) 2604-2607, 2685-2689, 2770-2773.

- Janssen, J., en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen-Baarn 1984).
- Janssen, M.J., 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 6 september 1976', in: *Jaarboek RUG 1976*, 7-18.
- Janssen, J.M., 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 5 september 1977', in: *Jaarboek RUG 1977*, 19-28.
- Janssen, J.M., 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 4 september 1978', in: *Jaarboek RUG 1978*, 7-17.
- Kastelein, Taco, Karin Bijsterveld en Henk van der Meulen, *Een eigenzinnige koers. 40 jaar Faculteit der Economische Wetenschappen in Groningen, 1948-1988* (Groningen z.j. [=1990]).
- Kampman, Jacqueline, *Door studieband vereend. De geschiedenis van de G.v.S.C. Magna Pete* (Groningen 1998).
- Kennedy, James C., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).
- Kersten, Albert E., *Een organisatie van en voor onderzoekers. De Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (z.w.o.), 1947-1988* (Assen 1996).
- Kijne, Hugo, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging, 1963-1974* (Amsterdam 1978).
- Klijn, Annemieke, *Het Maastrichts experiment. Over de uitdagingen van een jonge universiteit, 1976-2016* (Nijmegen 2016).
- Kommandeur, Jan, *Volwassen wetenschap* (Groningen 1963).
- Kommandeur, Jan, en anderen, *Paddepoel en binnenstad. Een variant* (z.p. z.j. 1968).
- Koning, Christiaan Reint, 'Eerbied voor het eigene'. Gerardus van der Leeuw en de betrekkingen tussen Nederland en de Unie van Zuid-Afrika, 1945-1951 (Masterscriptie, Rijksuniversiteit Groningen, Afdeling Geschiedenis 2020).
- Koops, W.R.H., 'Van noord ruimend naar oost, 1945-1954', in: Hofman en anderen, *Vlammomenten*, 54-72.
- Kouwer, B.J., *Gewetensproblemen van de toegepaste psychologie* (Groningen-Djakarta 1955).
- Kouwer, B.J., *Het spel van de persoonlijkheid. Theorieën en systemen in de psychologie van de menselijke persoon* (Utrecht 1963).
- Kooij, P., 'Slicher, Bernard Hendrik (1910-2004)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*: <http://resourcenes.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn6/slicher>.
- Korteweg, S., *Enige opmerkingen over de grenzen der economische wetenschap* (Amsterdam 1949).
- Kuipers, S.K., 'Over het wezen van de universiteit', in: *AV RUG 1988*, 9-12.
- Langeveld, Herman, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn, 1894-1977* (Amsterdam 2014).
- Leeuw, G. van der, *Balans van Nederland* (Amsterdam 1945).
- Leverink, René, en anderen, 't Kon minder. 50 jaar onderwijskunde en onderwijsonderzoek in Groningen (Groningen 2014).
- Lokin, J.H.A., *De Groninger Faculteit der Rechtsgeleerdheid (1596-1970)* (Den Haag 2019).
- Marchand, Wouter, *Onderwijs mogelijk maken. Twee eeuwen invloed van studiefinanciering op de toegankelijkheid van het onderwijs in Nederland (1815-2015)* (Groningen 2014).
- Meij, J.L., 'De universiteit en de opleiding van "managers", een facet van de verhouding industrie-hoger onderwijs', *GUB 7* (1956-1957).
- Melis, Korrie, *Naar een leefbare regio. Regionale leefbaarheid en identiteiten in Noord-Groningen in de tweede helft van de twintigste eeuw* (Groningen 2013).
- Molenaar, Leo, 'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten'. De geschiedenis van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, 1946-1980 (Delft 1994).
- Mulder, L.E., *Intergenerationeel protest tegen de sloop van De Harmonie. De Harmoniekwestie in het licht van politieke vernieuwing in de gemeente Groningen, 1966-1971* (Masterscriptie, Rijksuniversiteit Groningen, Afdeling Geschiedenis 2020).
- Noort, Jan van den, *Blokken op de bres. Geschiedenis van planning en bouw van het nieuwe Academisch Ziekenhuis Groningen (1967-1997)* (Groningen 1999).
- Onnes, J.J., en C.J. Maats, 'Een onderzoek naar het functioneren van de Groninger faculteitsver-

- enigingen', *GSA voor 1964*, 42-52.
- Otten, G.H., 'Enkele kleine nieuwbouw-objecten', *AP 1* (1963-1964) 79-80.
- Otterspeer, Willem, *De zanger van de wrok. Willem Frederik Hermans. Biografie, deel II (1953-1995)* (Amsterdam 2015).
- Pellenbarg, Piet, *Keunings erfenis. Beelden uit de geschiedenis van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen* (z.p. 2019).
- Pen, J., 'De organisatieman in de Universiteit', *GUB 14* (1963-1964) 56-59.
- Posthumus, K., *De universiteit, doelstellingen, functies, structuren* (Den Haag 1968).
- Regtien, Ton, *Universiteit in opstand. Europese achtergrond en de Nederlandse situatie* (Amsterdam 1969).
- Rienks, K.D., en anderen, *Ora et bibe. R. K. S. v. Albertus Magnus 1896-1996. Honderd jaar geschiedenis van een studentenvereniging* (Utrecht 1997).
- Roelofson, C.G., 'Röling Bernardus Victor Aloysius (1906-1985)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/roeling>.
- Röling, B.V.A., en anderen, *Vredeswetenschap. Doelstellingen, methode, maatschappelijke relevantie* (Groningen 1973).
- Rooy, Piet de, *Alles! En wel nu! Een geschiedenis van de jaren zestig* (Amsterdam 2020).
- Runia, Eelco, *Genadeszjes. Over de moderne universiteit* (Amsterdam 2019).
- Sanden, Wijnand van der, en Anja Schuring, *De zaak Vermaning. Over een markant amateurarcheoloog in Drenthe* (Zwolle 2018).
- Schavemaker, Cor, *Politici over universiteit en filosofie. Weergave van gedachten over karakteristieken en taken van de Nederlandse universiteit en over de universitaire discipline wijsbegeerte, verwoord in publikaties die tussen 1945 en 1960 hebben gediend bij de totstandbrenging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs 1960* (Den Haag 1985).
- Schreuder, Pauline, '“Op de leercanapé”. Hendrik Nieuwenhuis en de opvoedkunde in Groningen', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 106-130.
- Schuit, Willy van der, *Patiënt, praktijk en politiek. Ontwikkelingen in de Groningse opleiding Tandheelkunde, 1947-2012* (Groningen 2012).
- Siebelink, Rob, en Guus Termeer, red., *Heb je dat gelezen? 50 jaar Universiteitskrant Groningen* (Groningen 2021).
- Slaman, Pieter, *Staat van de student. Tweehonderd jaar politieke geschiedenis van studiefinanciering in Nederland* (Amsterdam 2014).
- Slaman, Pieter, Wouter Marchand en Ruben Schalk, *Kansen in het Koninkrijk. Studiebeurzen, 1815-2015* (Amsterdam 2015).
- Slicher van Bath, B.H., *Boerenvrijheid* (Groningen-Batavia 1948).
- Snijders, J.Th., 'Senaat en staf over Maris', *Gronstra-krant*, 24 mei 1968.
- Snijders, J.Th., 'Verslag van de lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1967-1968', *Jaarboek RUG 1968*, 13-27.
- Snijders, J.Th., 'Verslag van de lotgevallen der Rijksuniversiteit te Groningen in het studiejaar 1968-1969', *Jaarboek RUG 1969*, 10-19.
- Snijders, J.Th., 'De veranderde positie van de student', in: Snijders, *Universiteit '70/'80*, 11-22 [uit: *Jaarboek RUG 1968*, 13-27].
- Snijders, J.Th., 'Wetenschap en maatschappij', in: Snijders, *Universiteit '70/'80*, 47-55 [uit *Jaarboek RUG 1969*, 10-19].
- Snijders, J.Th., *Universiteit '70/'80* (Groningen 1971).
- Strien, P.J. van, *Van radenuniversiteit naar open arbeidsorganisatie* (Rotterdam 1970).
- Strien, Pieter J. van, 'Snijders, de vindingrijk wendbare', in: Amsing en Van Essen, red., *Over professoren*, 34-53.
- Strootman, Co, *Wie stuit de rebellie van de massa? P.J. Bouman 1902-1977* (Assen 2020).
- Tammeling, B.P., *Honderdvijfenzeventig jaar AZG. Geschiedenis en voorgeschiedenis van het Academisch Ziekenhuis Groningen* (Groningen 1978).

- Termeer, Guus, 'De macht van de tikmachine. Over de bureaucrativering van de universiteit', in: Van Berkel en Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw*, 67-112.
- Termeer, Guus, *Kattenkwaad. Over een opvallend onopvallend bestuurder* (Groningen 2006).
- Tombe, J.H. des, 'Wetenschapsbeleid', in: *Verslag van het verhandelde in de sectievergaderingen en de algemeene vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1956*, 11-29.
- Vermij, Rienk, *David de Wied. Toponderzoeker in polderland* (Utrecht 2008).
- Visser, Elizabeth, *Iamboulos en de eilanden van de zon* (Groningen-Batavia 1947).
- Vos, H. de, 'Contact Universiteit - v.h.m.o.', *GUB 6* (1955-1956).
- Vos, H. de, 'Universitas ludens', *Jaarboek RUG 1962*.
- Vos, H. de, 'De plaats van de universiteit in de maatschappij', in: *Universitas Groningana MCMXIV-MCMLXIV. Tweede deel*, 55-71.
- Vries, Peter de, *Dan kopen ze maar een F-16 minder. Geschiedenis van de Groningse studentenbeweging 1970-1975* (Groningen 1982).
- Wagenaar, Robert, *REFORM! Tuning the Modernisation Process of Higher Education in Europe. A Blueprint for Student-Centred Learning* (z.pl. 2018).
- Wallage, Jacques, '...Iene miene Maris is de baas!', *Gronstra-krant*, 24 mei 1968.
- Warmenhoven, Rolph, Hannelies van der Laan en Arnold Croiset van Uchelen, red., *Handhaven en bijschaven. Vindicat atque Polit in de jaren 1965-1985* (Groningen 1985).
- Wattel, A., 'Horizontale of verticale universitaire organisatie? Rede, ten dele uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 4 september 1972', in: *Jaarboek RUG 1972*, 9-28.
- Wattel, A., 'Rede, uitgesproken door de rector magnificus tijdens de slotzitting van de senaat, als bedoeld in de w.w.o. 1960, op 9 februari 1973 in de Aula van de Rijksuniversiteit te Groningen', in: *Jaarboek RUG 1973*, 43-51.
- Wattel, A., 'Variatie of imitatie bij het tertiair onderwijs? Rede, uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar op 9 september 1974', in: *Jaarboek RUG 1974*, 9-21.
- Wattel, A., 'Rede uitgesproken door de rector magnificus ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar op 1 september 1975', in: *Jaarboek RUG 1975*, 9-28.
- Wilde, I.E., '“Halfopgevoede specialisten”. De strijd om de algemene vorming', in: Van Berkel en Smit, red., *Een universiteit in de twintigste eeuw*, 253-294.
- Willemen, Kees, Gerard Heijnen en Guus Termeer, red., *Het heilig vuur. De kern van het universitaire bestaan* (Groningen 1998).
- Witte, B.S., *De wetenschappelijk ambtenaar aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen* (Assen 1963).
- Woerden, Hugo van, 'Adriaan Blaauw and the revival of Groningen astronomy', in: Wilfried Bolland and Hugo van Woerden, eds., *Birth and Evolution of Massive Stars and Stellar Groups. Proceedings of a Symposium Held in Dwingeloo, the Netherlands, 24-26 September 1984, in Honour of Adriaan Blaauw on the Occasion of his 70th Birthday* (Dordrecht-Boston 1985) 321-345.
- Woud, Auke van der, red., *De innige betrekking tussen stad en hogeschool. Architectuur en stedenbouw van de Rijksuniversiteit Groningen, 1950-1984* (Groningen 1984).
- Woude, Adriaan van der, *40 jaar Kernfysisch Versneller Instituut* (Bergen 2008).
- Woude, Rolf van der, en Willy van der Schuit, *Oude tradities, nieuwe ambities. 200 jaar Academisch Ziekenhuis Groningen* (Groningen 1997).
- Zandvoort, R.W., 'De reorganisatie van het hoger onderwijs', *GUB 3* (1952-1953) ongepagineerd.

NAMENREGISTER

- Aarts, Kees 691
Ab, Geert 540
Abeln, M.A.N. (Maarten) 375, 422, 570, 790n68
Abrahamse, Marien 668
Abspoel, Frank 488
Addens, H. (Harry) 95, 125-126, 129, 320, 335,
349-351, 361-362, 422, 645, 787n5
Agricola, Rudolf 597
Akkerman, F. 455
Albada, Tjeerd van 214
Algera, J. 125, 762n14
Allais, Maurice 335
Allende, Salvador 569
Amerongen, Martin van 518, 817n13
Andel, J.C. van 124-125, 305
Andel, Pek van 724-725
Anders, G.J.P.A. 314
Andriessen, Mari 338
Andriessen, M.F. (Margo) 651, 668, 819n87,
820n117
Andriessen, reünist van VERA 246
Ankersmit, F.R. 802n26, 805n12
Anna Komnene 9
Arens, J.F. 217-219
Arib, Khadija 747
Ariëns Kappers, J. (Hans) 37, 43, 110, 113, 125,
324
Arisz, W.H. 25, 37, 41, 63, 66-68, 83, 125, 143,
751n16, 753n52
Arkel, A.E. van 185, 216
Arnim-van Leeuwen, C. von 143, 171
Arnoldus-Schröder, V. 797n11
Asperen, G.M. (Trudy) van 602-603, 807n50
Asscher, Edward 586-587, 813n76
Baade, Walter 214
Baan, P.A.H. (Pieter) 805n55
Baaren, Theo van 446
Bach, J.S. 335-336
Backer, H.J. 38, 215, 217-218, 541, 773n53
Baerends, G.P. 46, 141-142, 191, 228, 344, 444,
529, 532-534, 541, 774n57, 774n58, 797n7,
806n31, 806n33, 806n34, 807n34
Baerends, mevr. 673
Baggerman, Bertha 311, 783n41
Baggerman, Geertje Marringje (Ea) 18
Bakels, H.L. 450
Bakker, Dingeman 533
Bakker, Marcus 763n29
Bakker, P.J. 420
Bakker, Reinout 107, 594
Baljé, Chris 806n17
Ban Ki-Moon 697
Bank, Jan 285
Bannier, J.H. 40-41
Barth, E.M. (Else) 601-602, 815n29, 816n30,
816n33
Bartstra, H.K.G. 262
Baudet, E.H.Ph. (Henri) 109, 299-304, 321, 372,
394, 423, 755n81, 781n18, 782n21, 782n23,
786n9, 795n46
Beaufort, I.D. de 626
Beardmore, John Alec 314, 770n3
Beatrix, prinses en koningin 335, 555, 567, 675,
707
Beek, Lenie 284, 780n96
Beekhuis, J.H. 75, 110-111, 123, 125, 298, 330,
757n5, 764n12, 774n71
Beekhuis, mevr. 298, 311
Beel, L. 69
Been, Jasper 733
Beijer, B.A.A. (Bart) 732
Beijerman, L.H. 283
Bekink, C. 150, 445
Bekker, Blathasar 693, 823n22
Bekker, Henk 693
Bekkers, Iris 486
Beks, Herman 368
Beks, J.W.F. (Jan) 477
Belcampo, zie ook Schönfeld Wichers 262, 289
Bend, J.G. van der 519
Benda, Julien 786n24
Bender, Franz 350, 787n8
Benthem, J.F.A.K. van 815n29
Berends, Helena 603

- Berendsen, H.J.C. (Herman) 221-222, 450, 537, 807n41
- Berg, C.J. van den 375, 790n85
- Berg, D. van den 252
- Berg, Dirk Jan van der 691
- Berg, G.J. van den 460, 598
- Berg, Jeen van den 251
- Berg, J.H. van den 103
- Berg, Max van den 458-460, 463, 465-466, 561, 565, 798n36, 812n36
- Berger, J.J.A. 359, 457, 797n2, 798n38, 798n31, 798n32
- Bergsma, Berendina 670
- Berk, Th.J. 209
- Berkhoff, Gerrit 577, 579
- Bernhard, prins, sr. 335
- Bernhard, prins, jr. 737-738
- Bertha, hospita 246
- Berting, J. 618
- Beth, E.W. 44-45
- Beugel, E.H. van den 337
- Beugen, Marinus van 406, 793n15
- Beutler, Ernst 67
- Bevers, J.A.A.M. 803n35
- Bhagwan 617
- Białostocki, Jan 606
- Biemans, Hans 680
- Bijkaart, Age, zie ook Hermans, W.F. 598
- Bijleveld, J. 150, 445
- Bijlstra, K.G. 50, 757n114
- Bijsterveld, Karin 516
- Bijsterveldt-Vliegenthart, J.M. (Marja) van 689
- Bijtel, Johanna Hubertha 309, 782n32
- Bijvoet, J.M. 216, 218
- Billecamp, Joost zie Billenkamp
- Billenkamp, Joost 821n123
- Blaauw, Adriaan 110, 160, 163, 211-215, 316, 487, 772n25
- Bladergroen, Wilhelmina 100, 102, 170, 297, 304-306, 310, 599-600, 760n50, 801n5, 801n9
- Blankenstein, W. 296
- Blaschke, Wilhelm 67, 756n109
- Blasse, G. 807n43
- Bleeker, Emilie 795n39
- Bleeker, H. 368
- Bleeker, J.H. 330, 368
- Bleumink, Eric 635-638, 640-641, 643-644, 647-648, 651, 657-658, 6633, 668, 672-673, 675, 677-683, 690, 692-693, 697, 711, 717, 721, 727, 818n52, 820n110, 820n120
- Blickman, J.R. (Jack) 314
- Bloch, Marc 54
- Block, A.L. de 125
- Blok, Wout 384
- Bloom, Phil 556
- Bock, Eduard de 670
- Bock, Jeroen de 670
- Bod, Rens 686
- Boekholt, P.T.F.M. (Pieter) 592
- Boekraad, Hugues 355, 370, 377, 416, 524, 788n29, 791n95, 794n32, 812n40
- Boekschoten, G.J. 227, 616, 816n6
- Boer, Jan 124, 234
- Boer, J.G. de 50, 777n36
- Boer, S. de 24-25, 43, 46, 751n18, 752n18, 754n63
- Boer, W. den 336
- Boerema, Ite 206, 771n6, 771n13
- Bogstra-van der Zee, H.N. 503
- Bohmers, Assien 424-425, 427-428, 795n48, 795n55
- Bok, S.Th. 329-330
- Bolhuis, Alie 455
- Bolkestein, Frits 806n17
- Bolkestein, G. 69, 805n17
- Bolt, J. 165, 471-473
- Bomhoff, Eduard 360, 557
- Bommerson, Johan 570
- Bompiani, Enrico 335
- Bongaerts, J.M.Ph. 356, 362
- Bonnema, Jan 225
- Boogman, J.C. 814n4
- Booij, H.L. 325, 329
- Boonstra, Piet 28, 363
- Borch, B. (Berend) ten 397-398, 401, 419, 431-433, 436-437, 465-466, 645-646, 792n112, 796n85, 819n73, 819n74
- Borg, Han 676
- Borgesius, rector Vindicat 587, 814n77
- Borgman, Jan 161, 213, 215, 411-412, 428-429, 434, 528, 541, 600, 608, 613-614, 617, 635-636, 645-647, 650, 659, 677, 681, 772n25
- Borst, J. 211
- Borst, Piet 807n50
- Bos, A.M. (Alida) 602
- Bos, Tom 776n11
- Bosanquet, C.I.C. 336
- Boschloo, Anton 169
- Boskma, Peter 517, 815n22
- Bosscher, D.F.J. (Doeko) 627, 680, 687, 697-699, 822n13
- Bot, Th.H. 121, 335, 361, 549
- Boterman, Frits 698
- Both, A.J. 149, 775n96
- Böttcher, C.J.F. (Frits) 549, 810n81
- Bottema, O. 350, 768n37, 787n7

- Boulan, E.A.A. (Emile) 48, 782n30
 Bouma, J.L. (Joop) 590, 604
 Bouma, S.J. 463
 Bouman, Harry D. 48, 754n62
 Bouman, P.R. (Paul) 317-318, 783n55
 Bouman, P.J. 37, 80, 98-99, 102, 108-110, 113, 125-127, 130, 133, 173-174, 177, 191, 197, 241-242, 289, 298-300, 314, 329-330, 360, 554-556, 754n61, 755n82, 758n7, 768n40, 777n38, 781n5, 784n64; vroege carrière en benoeming 46-47; bouwheer economische faculteit 52-54, 57-59, 229; in en over Amerika 65-69, 222, 757n114, 757n118; Revolutie der eenzamen 85-87, 423, 759n30, 759n31; relatie met Plessner 108, 672; over Noord-Groningen 231-235; als geestelijk leidzman 324; erepromotor van koningin Juliana 335
 Braes, Luc 213
 Bragg, Lawrence 216
 Braks, G.J.M. 615
 Bralts, André 416
 Brandenburg, W.J. 500, 507, 801n10
 Brandt, Willy 519
 Brandt Corstius, Hugo 543
 Brauw, M.L. de 361, 391-392, 396-397, 399, 409, 417, 422, 447, 549, 553, 566, 568, 784n48, 791n99
 Bregstein, M.H. 778n39
 Bremmer, H.P. 309
 Bremmer, J.N. (Jan) 681, 697
 Briggs, Lydam J. 93
 Brinkman, H. 89, 91-92, 94, 152, 157, 196, 213, 362, 375, 765n27, 792n113
 Brinkman, Robert 48, 64, 205-206, 208-211, 311, 771n17, 772n21
 Brinkman, mevr. 311
 Brock, Russell 205
 Broekhuis, Hans 818n46
 Broekmeijer, Marius 432, 573, 805n4
 Brouwer, J.H. 31, 76, 753n38
 Brouwer, Marius 536
 Brouwers, Eef 642
 Bruggen, G. van 269
 Bruggen, J.A.R. van 37, 262
 Bruggen Cate, B. ten 319
 Brugmans, H.J.F.W. 44, 100, 102-103, 106, 304-305
 Bruin, J. de 142, 764n4
 Bruine, Gerrit de 579
 Bruins, B.J. (Bruno) 689, 819n63
 Bruins, H.J.D. (Henk) 646
 Brundlandt, Gro Harlem 697, 825n59
 Bruning, Jan 207
 Brunner, Ch.J.H. 598, 815n22
 Brunner, Emil 107
 Brutel de la Rivière, J.J. 23, 751n15
 Bruyne, Mathilde de 670
 Bruyne, Yvette de 670
 Bruyne, mevr. de 670
 Buchem, F.S.P. van 43, 141, 173, 766n1
 Buck, H. de 24-25
 Buddingh, C. 520
 Bügel, Peter 670
 Bühlbring, Karl Daniel 816n8
 Bülbring, Edith 607, 816n8
 Buikhuisen, Wouter 543, 554, 810n4
 Buiten, Harm 797n2, 798n32
 Burlet, H.M. de 18, 24, 43, 751n18
 Burt, Cyril 531, 806n26
 Bush, Vannevar 241
 Busschers, Annemarie 20
 Bussemaker, M. (Jet) 689, 731-732
 Butt, J.E. 63
 Buunk, A.P. (Bram) 825n67
 Buve, L.I.D.B. 19, 31
 Buytendijk, F.J.J. 35-37, 46, 48, 103, 261-262, 752n25, 753n98, 754n59, 754n62, 811b19, 816n31
 Cals, J.M.L.Th (Jo) 77, 82, 84, 121, 125, 129-130, 142, 152, 161, 165, 180-182, 186, 188, 190, 194, 242, 258, 351, 364, 412-413, 420, 549, 761n4, 763n34, 763n35, 767n25, 768n43, 775n96
 Cao, Xuefei 730, 732-733, 742
 Caplan, Bryan 702-703
 Carmiggelt, Arnold 795n56
 Carr, E.H. 335
 Carson, Rachel 516
 Casimir, H.B.G. 83
 Casona, Alejandro 749n36
 Charlot, P.P.A. 48
 Churchill, Winston 91, 452
 Cigler, Johann Emmerich 783n49
 Clason, Christien 816n34
 Claus, prins 555, 707
 Cluysenaer, J.L.H. 18, 23-24, 37, 39, 41, 44, 47, 49, 51-54, 57-59, 65, 95, 124-126, 142, 145-147, 154, 159, 191, 196, 217, 231, 237, 250, 302, 313, 320, 329, 350, 420, 423, 755n70, 764n4, 785n94
 Coffeng, L.J. 448
 Cohen, David 309
 Cohen, H.F. (Floris) 370
 Cohen, H.H. (Hans) 316
 Cohen, M.J. (Job) 384, 689
 Cohen, I.B. 251
 Conforto, Fabio 757n109
 Corbusier, Le 72
 Cornelius, Bert 670

- Corput, J.G. van der 31, 35, 39, 43, 46, 753n38
 Cort van der Linden, P.W.J.H. 18, 29, 125, 143,
 154, 248
 Coster, Dirk 91-92, 327-328, 784n77
 Cramer, J. 124-125, 143, 161, 177, 267, 518,
 762n15
 Creemers, H.P.M. (Bert) 500-501, 801n11
 Cronheim, A. 335
 Curtain, Ruth 602
 Cuypers, P.J.H. (Pierre) 465
 Daan, Serge 806n32
 Dake, A.G. 775n80
 Dalmulder, J.J.J. 402-403, 793n3
 Dam, Ferdinand van 762n27
 Dam, Marcel van 563
 Dankbaar, W.F. 109, 191, 348, 362, 369, 375, 392,
 397, 400, 402, 405, 511, 514, 530, 592, 790n67,
 792n111, 804n70
 Danser, B.H. 43
 Debije, Peter 87, 220
 Deetman, W.J. (Wim) 614-616, 620, 628, 631,
 633, 635-637, 640-641, 644-646, 652-653, 660-
 661, 666, 668, 692, 736, 817n8, 818n46, 820n120
 Dehue, Trudy 718
 Dekker, A.J. 201, 770n1, 773n53
 Dekker, Rudolf 827n100
 Dekkers, A. 606
 Dekking, H.M.48
 Delfgaauw, B.M.I. (Bernard) 106-107, 257, 397,
 400, 455, 517, 592-595, 777n26, 812n35, 814n8,
 814n13, 814n16, 815n16
 Deursen, A.Th. (Arie) van 255, 277
 Dickens, Charles 63
 Diepenhorst, A.I. (lector-hoogleraar) 304,
 754n74, 785n1
 Diepenhorst, I.A. (hoogleraar-minister) 121-
 122, 129, 161, 33, 361, 408, 413, 586, 766n50,
 785n1
 Diepenhorst, J. 558
 Diephuis, Geert (lector accountancy) 230, 304
 Diephuis, G. (hoogleraar rechten) 295
 Dijk, J. van 620
 Dijk, K.(Klaas) van 75, 97, 174-178, 275, 758n7,
 767n11
 Dijk, Louis van 607
 Dijk, W.K. (Kuno) van 430, 542, 796n63, 808n55,
 808n56
 Dijkhuis, H.J. 125, 362-363, 369, 373-375, 383,
 392-394, 397-398, 400, 418-419, 422, 443, 450,
 542, 561, 791n98, 798n21
 Dijksterhuis, E.J. 106, 267
 Dijkstra, Johan 145, 289, 484, 765n34
 Dijt, M.D. 18
 Dingelam, Rufus 422
 Dippel, C.J. 335, 784n78
 Dirken, M.N.J. (Jos) 31, 36, 48, 261, 326, 328,
 752n25, 776n1
 Dobzhansky, Theodosius 334
 Doedens, H.J. 304, 774n71
 Doeglas, D.J. 408
 Domela Nieuwenhuis, Ferdinand 812n42
 Donne, John 783n50
 Donner, A.M. 783n3
 Donner, J. 69
 Doorenbos, H. 770n3
 Doornenbal, P. 177
 Dorlas, J.Chr. 206, 771n15
 Draaisma, Douwe 712, 825n50
 Drees, Willem 33, 69, 77, 82, 84
 Drees, Willem, jr. 409, 567, 588
 Drent, R.H. (Rudi) 530, 534, 806n32
 Drenth, Jan 218, 536, 770n3, 807n41, 807n43
 Dresden, Sem 782n37
 Drijvers, H.J.W. (Han) 398, 543-544
 Droogleever Fortuyn, Jan 312-313
 Druiprek, Stanley 670
 Drukker, Jan Willem 795n46
 Duijn, Roel van 555, 810n4
 Duintjer, M. 458, 798n26, 798n34
 Duisenberg, W.F. (Wim) 238
 Duppen, Koos 680, 825n44
 Dutschke, Rudi 576
 Dwarshuis, Siard 791n105
 Dylan, Bob 554
 Ebels, Ed 371, 570
 Ebels, E.H. 18, 23, 73, 91, 111, 118, 123-125, 143,
 420, 759n41, 762n9
 Edens, M.M. (Marijke) 287
 Edgar, Boy 607
 Eerland, L.J. 24-25, 43, 63-64, 92, 109, 165, 173,
 203-207, 311, 756n97, 770n73, 771n8, 771n9,
 771n13, 771n14, 772n17
 Egmond, D. van 127, 319
 Ehrenfest, Paul 784n85
 Eisses, G.J. 34, 247
 Ehrlichman, John 437, 796n85
 Elema, J. 338, 382-383, 790n84
 Elskan, Ed van der 675
 Elzinga, Hanny 823n17
 Emmius, Ubbo 55, 590, 672, 824n36
 Engelhard, J.L.B. 46
 Engelhardt, H.J. 756n84
 Engels, Joseph 33, 310, 328, 600
 Engels, L.J. (Louk) 611, 620-621, 637, 647, 651,
 678, 680, 682, 687
 Engelshoven, I.K. (Ingrid) van 689

- Enk, P.J. 45, 49, 63, 122, 125, 196, 296, 315-316, 755n67
- Erasmus, Desiderius 597
- Ernout, A. 315
- Es, G.A. van 43, 381-384, 400, 782n23, 790n84
- Es, Wim van 272
- Essen, H.W. (Mineke) van 576, 626
- Evers, G.H.M. 620
- Faber, J.S. 158, 160, 358, 592, 673
- Falkena, H.B. 527-528, 805n16
- Favery, Hans 520
- Febvre, Lucien 54
- Fennema, Dirkj 486
- Feringa, Ben 493, 685, 722-724, 825n65
- Fleck, Ludwig 527
- Fledderus, Rein H. 447
- Floors, Anneke 584
- Fock, C.L.W. 25, 372
- Fokkema, Dirk 486
- Fortanier-de Wit, A. 266
- Fortuyn, W.P.S. (Pim) 545, 573, 665, 742, 811n34, 812n34, 827n94
- Foudraïne, Jan 542
- Franco, generalísimo 357
- Franklin, Rosalind 827n91
- Fredje, kraker 670
- Friedeman, Hans 808n50
- Frisch, Karl von 806n19
- Fromm, Erich 86
- Fu Zetian 826n79
- Fulbright, J. William 65
- Furstner, H. 125, 133, 149, 152, 763n36, 786n29
- Gaaikema, Seth 289
- Gaarenstroom, J.H. 230-231, 316-318, 754n63
- Gaarlandt, K.H. 125, 762n15
- Gad, Tue 48
- Gadourek, Ivan 80, 99, 234, 314, 592, 664, 777n23, 783n48, 811n24
- Galan, C. (Cees) de 372, 385, 397, 517, 618
- Galema, Annemieke 823n17
- Galen, Stephan van 822n15, 823n15
- Gans, Jacques 128
- Gardeur, Madeleine 673, 676, 681, 707, 824n36
- Gasser, Adolf 55
- Gaulle, Charles de 359
- Gawlikowski, Michal 543
- Geers, G.J. 48
- Geerts, Janny 395
- Gelder, Leon van 102, 106, 306, 498-503, 508, 520, 560, 800n1, 801n5, 801n7, 801n8, 801n10, 801n11, 801n12, 804n67
- Genet, Jean 105
- Gerbenzon, Pieter 782n19
- Gerhardt, Ida 310
- Gerhardt, Mia Irene 310, 782n37
- Gerretsen, J.C.H. 43, 161-163, 756n109, 801n10
- Gerritsen, D.J. 80, 191, 198-199, 283, 299, 769n45, 769n51, 780n90, 786n29
- Gerson, Horst 673
- Geuze, Adriaan 715
- Geyl, Pieter 86, 759n34
- Gielen, J.J. (Jos) 35, 39-41, 43, 51, 121, 763n34
- Giffen, A.E. van 92, 111, 143, 297, 337
- Gils, M.R. (Maarten) van 403, 647, 791n101
- Ginjaar, Leendert 361
- Glastra van Loon, J.F. 333, 780n88, 785n2
- Gorbatsjov, Michael 677
- Gormley, Laurence W. 824n30
- Gorter, C.J. (Cor) 83, 328, 784n77
- Gosses, I.H. 54
- Göttinger, Hans-Werner 403, 793n9
- Goudappel, H.M. (Henk) 448-449, 457, 471, 480
- Goudoever, H. van 46, 754n60
- Goudswaard, G. 79
- Graaf, J. de 197
- Granpré Molière, J.M. 28-30
- Gratama, Bernard Jan 295
- Greenberg, B. 772n33
- Griede, Tine 813n59
- Grijs, Piet, zie Brandt Corstius
- Grit, A. 150, 445
- Grit, Cor 818n113
- Groen, A.J. (Aard) 728
- Groeneveld, voorlichter 809n70
- Groenewold, H.J. (Hip) 33, 90, 327-330, 397, 517, 752n30, 775n79, 784n76, 784n80
- Groeningen, C.J.J.W. 23
- Groffen, W.H. (Wim) 381
- Groot, A.D. (Adriaan) de 508
- Groot, Michel de 698
- Grootveld, Robert Jasper 555
- Grosheide, J.H. (Hans) 502
- Gruber, Max 158, 218, 313, 315, 539, 540
- Gruyter, J.W. 335
- Guevara, Che 347, 556, 790n68
- Guiraud, P.L.R. 313-314
- Gunning, Louise 685
- Gunnink, J. 150, 450
- Haaf, E. ten 227
- Haan, Ger de 698
- Haan, J. de (fysioloog) 25, 42
- Haan, Jacob de (econoom) 824n30
- Haanstra, Bert 534
- Haas, Cornelis (hoogleraar scheikunde) 807n41
- Haas, G.C. de 283-284, 575
- Haas, G.H. de (scheikundige te Utrecht) 537

- Habermas, Jürgen 542
 Habing, Harm 214
 Hacquebord, Louwrens 547, 809n76
 Hall, G. van 555
 Hamann, Ludwig 111
 Hamburger, H.J. 230, 339, 771n17
 Hamel, Jan 656, 800n76
 Hamsun, Knut 600
 Hannes, koetsier 273, 779n71
 Harakeh, Muhsin 825n44
 Harbers, Hans 812n43
 Hark, Michel ter 822n13
 Harmsen, Ger 455, 571-573, 593, 597-598, 602, 608, 665, 812n34, 812n35, 812n38, 812n29, 812n40, 813n48, 815n21
 Hart de Ruyter, Th. 80
 Hartgerink, M.J. (Maarten) 245
 Hartog, F. 527-528
 Haussmann, G.-E. 449
 Have, T.T. (Tonko) ten 102
 Hazelhoff, E.H. 46, 209
 Heck, F. van 314
 Heeling, Jan 457-458
 Heeroma, K.H. (Klaas) 111, 113
 Hees, R Emmelt van 58, 72, 128
 Heide, Lolke van der 642
 Heijnen, G.W.H. (Gerard) 510
 Heimans, J. 43, 48
 Heimbach, gebr. 223
 Heldring, J.L. 238
 Helmi, Amina 722
 Helvoort, Ton van 218, 538
 Henssen, E.W.A. (Emil) 589, 789n39, 799n52, 805n1
 Henstra, D.J. (Dick) 618, 646, 651
 Heringa, G.C. 258-260, 264-265, 267, 286, 289, 564, 595, 780n88
 Hermans, H.L.M. (Hub) 681
 Hermans, J.J. 48, 64, 216-217, 757n114, 772n35
 Hermans, J.J.M. (Jos) 547, 809n76
 Hermans, L.M.L.H.A. (Loek) 689, 701
 Hermans, W.F. 71-73, 98, 228, 289, 418-424, 545, 598, 616, 757n1, 757n2, 757n3, 795n46
 Hermans, mevr. 421
 Hertzberger, Herman 460-461, 465, 799n48, 799n50
 Herwaarden, Jan van 301-303
 Herzberg, Judith 520
 Heuveln, H.Th. van 751n18
 Heymans, G. 44, 100, 102, 104, 106, 280
 Hirsch Ballin, E.M.H. 630
 Hodgkin, Dorothy 216
 Hoef, Kees van der 607
 Hoek, Jacob van der 575
 Hoek, Klaas-Wybo van der 607
 Hoek, W.A. (Wim) 22, 261, 751n9
 Hoekema, Teake 76, 748n9
 Hoeksema, P.E. 474
 Hoekstra, H. 165, 167, 471
 Hoeven, Maria van der 689
 Hoeven, Pieter van der 760n65
 Hofland, H.J.A. 281
 Hofstee, E.W. 46, 50, 54
 Hofstee, W.K.B. 306, 372, 376, 382, 386, 397, 509, 523, 604, 790n82
 Hokse, B.Th. 586-587
 Hol, W.G.J. (Wim) 537
 Holthoon, Frits van 619, 820n111
 Holtkamp, H. 18
 Holwerda, Douwe 224, 773n48
 Homan van der Heide, Jan 206-207, 311, 771n15
 Homburg, Ernst 518
 Hoofdakker, R.H. (Rudi) van den 423, 436, 542, 808n62
 Hooff, Jan van 532
 Hooft, Gerard 't 540
 Hooft, P.C. 771n14
 Hoogewerf, T. 126, 320, 784n59
 Hoogt, Lucy van der 255
 Hooites Meursing, A. 142
 Hoorn, G. van 42
 Hooykaas, J.P. 307-308
 Hopman, W.H. 801n15
 Horn, Lex 159
 Horringa, D. 329
 Hospers, J.H. 48, 754n64
 Houwers, Jodien 676, 708, 824n44
 Hubbeling, H.G. 107, 594
 Hugenholtz, M.A. 297
 Hugenholtz-Vogelenzang, Ankie 297
 Huisjes, H.J. (Henk) 683, 800n67
 Huizinga, Eelco 24-25, 43, 64-65, 756n97
 Huizinga, Johan 96, 117, 284, 325, 338, 443, 641, 797n5
 Huizinga, Leonard 276
 Humboldt, Wilhelm von 222, 773n43
 Hummelen, J.C. (Kees) 625
 Hut, Marten 48-50
 Hutte, H.A. (Herman) 80, 102, 589, 618
 Hutter, Inge 823n17
 Hutter, Wim 810n80
 Huttinga, Lucas 301
 Huxley, Julian 334
 Iamboulos 309
 IJzerman, Th.J. 358, 382

- Immink, P.W.A. 46, 48, 295-296, 308, 336,
 773n50, 786n7
 Iwema, Klaas 358, 368
 s'Jacob, E.H. 123-125, 136-137, 302-303, 334,
 350, 358, 384-385, 400, 457, 511, 591, 599, 604,
 787n5, 788n30, 794n29
 Jacoba van Beieren 240
 Jacobs, Aletta 484, 520, 603, 816n34
 Jacobs, Bernhardt. zie Bernhard jr.
 Jaeger, F.M. 43, 215
 Jaffé, H.C.L. (Hans) 281
 James, William 712
 Jansen van 't Laar, E.J. 319
 Jansens, J. 800n67
 Janssen, H.H. 387
 Janssen, H.P.H. (Huub) 454
 Janssen, M.J. (Matthijs) 411, 418, 433-435,
 517, 526, 540-541, 551-552, 598-599, 672-673,
 773n41, 791n101, 815n24
 Jansens, J. 800n67
 Jaspers, Thom 381, 400
 Jeffares, A.N. 48
 Jellema, C.O. 821n129
 Jellinek, Franz 218-219, 282, 314, 535, 807n41
 Jessen, J.L. 812n34
 Jesserun d'Oliviera, H.V. 397
 Jeu, Jan de 680, 716, 733-734, 826n84, 827n85
 Jezus 544
 Joëls, M. (Marian) 691
 Johnson, Lyndon B. 593-594, 814n13, 814n16,
 815n16, 826n81
 Jong, C. de 527
 Jong, Frits J. de 321, 515
 Jong, Janny de 709
 Jong, Klaas de, Ozn. 463, 466, 473, 800n69
 Jong, Theo P.M. de 780n103
 Jong, Wander de 545
 Jongejans, G.J. 197
 Jongkees, A.G. (Adri) 48, 80, 112, 296, 301-303,
 454, 505, 607, 782n22
 Jonxis, J.J.P. 334
 Joosse, L.A. (Ton) 472
 Joosten, Geert 676
 Joustra, Tjibbe 496, 690
 Juliana, koningin 124, 129, 224, 335
 Julius, H.W. 775n90
 Jung, C.G. (Carl) 85
 Kaag, Sigrid 496
 Kampman, Jacqueline 759n36
 Kapsenberg, G. 43
 Kaptein, Rob 537, 807n41
 Kapteyn, J.C. 91, 144, 211-212, 316, 338, 661
 Kapteyn, J.M.N. 18, 751n18
 Kapteyn, P.J.H. 290, 781n108
 Kasemier, Jacqueline 482
 Kastelein, Taco 519, 528
 Kazemier, B.H. 48, 307-308
 Kee, Ton 573
 Keesom, W.H. 327
 Keizer, Bé 570
 Kemenade, J.A. (Jos) van 361, 399, 417-418,
 429, 500, 502, 513-514, 550, 614-615, 618, 661,
 789n48, 801n13, 802n23
 Kennedy, James 791n94
 Kerkhoven, Anda 484
 Keuning, H.J. 54, 58, 98, 106, 111, 191, 232, 300,
 420, 545-546, 784n64
 Keuning, J.J. (Jojan) 575
 Keynes, John Maynard 404
 Kipp, P.J. 785n87
 Kist, F.J. 197
 Klaasesz., J. 769n44
 Klein, Ger 361, 393, 399, 406-407, 417-418, 431,
 465-466, 469, 472, 534, 550, 568-569, 795n38,
 796n58, 796n88, 797n7, 800n66
 Klein, Jacobus 80, 304
 Kleingeld, Pauline 722
 Klijnsma, Hans-Paul 646
 Klip, E.C. (Ed) 406, 793n15
 Klokke, A.H. 637
 Klompé, A.M.A. (Marga) 152, 457
 Kloppers, Jan, zie ook Snijders, J.Th. 589
 Kluck, J. 475
 Knoester, Jasper 731
 Knoester-Cao, Xuefei, zie ook Cao 732, 826n78
 Knol, A. 798n34
 Koe, T. de 143
 Koenen, bureaumedewerker 774n71
 Kohl, Helmut 697-699
 Köhler, Wim 821n134
 Kohnstamm, Ph.A. 101
 Kok, Wim 802n23
 Kolff, W.J. 65, 207-211, 772n17, 772n21
 Kolthoff, I.M. 335
 Kolthoff, Kees 392
 Kommandeur, Jan 110, 190, 219-222, 239-241,
 282, 343, 372, 400, 450-451, 464, 467, 517, 534-
 535, 592, 599, 604, 775n90, 775n91, 780n103,
 797n19, 807n41, 814n8
 Koning, J. (Jan) de 422
 Koning-Romkes, B.M.R. 336
 Koole, R.A. (Ruud) 819n90
 Koops, W.R.H. (Wim) 26, 254, 394, 463-464, 470,
 652-653, 799n44, 799n47
 Kooyman, M.A. (Marius) 643-645, 647, 651, 659,
 668, 675-676, 680, 692, 715-716, 819n65, 820n103

- Kopland, Rutger, zie ook Hoofdakker 423, 520
 Kopstein, F.P.H.W. 227
 Korttenray, Joha n 396
 Korteweg, Simon 53-54, 57-59, 125, 229, 304,
 315, 755n82, 756n83, 814n8
 Kossmann, E.H. (Ernst) 454, 544, 597, 604, 608,
 662, 758n10
 Koster, Jacobus 452
 Koster, Jan 704
 Koster, W.J.W. 49, 125, 177, 195, 239, 296, 762n8
 Kousbroek, Rudy 815n21
 Kouwe, J.W. van der 473, 478, 800n76
 Kouwenaar, Gerrit 520
 Kouwer, B.J. (Ben) 102-105, 306, 376, 482, 523,
 760n60, 790n82
 Kraan, J.K. 205
 Kramer, H.A. 40
 Kramer, Yke 453
 Kraus, G. 109, 262
 Kraus-Groeneveld, Wilhelmina B. 143
 Krebs, Hans Adolf 91
 Kreukniet, P.B. 42, 52-53, 299, 308, 782n19
 Kreuzwendedich von dem Borne, G.A. 43, 209,
 261
 Kroeb, G. 178, 368, 394-395, 607, 791n103
 Krol, Gerrit 520
 Kroon, Albert M. 398, 808n52
 Krop, M.A. 196, 263, 272-273, 565-566, 753n41,
 767n11, 777n37, 778n65, 778n68
 Kruger, Jo 479
 Kruisheer, J.E. 475-477, 656
 Kruit, P.C. (Piet) van der 694
 Kruls, H.J. 24, 751n16
 Kruyt, H.R. 229, 329
 Kuenen, Ph.H. 46, 48, 63, 82, 110, 125, 128, 197,
 225-227, 230, 237, 278, 319, 321, 323, 408, 420,
 422, 616, 753n50, 762n25, 773n52, 774n57
 Kuhn, Thomas S. 526-527, 541, 805n13
 Kuijjer, P.J. 207, 474, 771n7, 771n15
 Kuiper, Yme 618
 Kuipers, J. 167
 Kuipers, Simon K. 648-650, 679-683, 687, 690-
 691, 696, 702, 708, 719, 721, 743, 823n18
 Kuipers, Theo 815n21
 Kuipers-de Wilde, Inge, zie ook De Wilde 519,
 603
 Kuné, Hans 416, 791n105, 792n112
 Kunnen, Ruurd 571
 Kurvers, Hein 645-646
 Kuyper, Abraham 35, 629
 Kuyper, Jan 756n84
 Kylstra, A.D. 806n22, 809n75
 L. à N., Johannes 273-274
 Lakatos, Imre 527
 Laméris, Geert 399, 570, 792n117
 Lammers, W. 637, 796n63, 816n8
 Landheer, B. 237, 775n80
 Lang, Gerrit 647
 Lange, Joël de 252
 Lange, Lex de 728
 Langeveld, M.J. 101
 Laniel, Joseph 91
 Lanschot, W.M.W. van 267
 Laqueur, Ernst 230, 774n67
 Lardinois, P.J. 387
 Latta, Hans 479
 Leenmans, Margaretha, zie Vasalis
 Leeuw, Gerardus van der 19-21, 25-26, 31,
 33-35, 39, 41, 48-50, 60-61, 69, 108, 118, 121-
 122, 228, 248, 294, 327-328, 446, 518, 752n32,
 752n33, 753n53, 754n59, 757n120
 Leeuw, J.R. (Rein) 23
 Leeuwen, Chr.G. van 607
 Leeuwen, Hans van 571
 Lenin 559, 812n34
 Lennep, D.J. van 103
 Lenshoek, C.H. 771n8
 Lensink, Jos 598, 815n23
 Lentz, Dineke 584
 Leo de Wijze, keizer 223
 Levelt, W.J.L. (Pim) 523, 805n1, 805n3
 Levelt Sengers, J.M.H. 772n36
 Levi, Marcel 744
 Leydesdorff, Selma 602
 Libby, Willard Frank 92-93
 Lier, Bertus van 279, 335-336, 786n9, 798n30
 Lindeboom, G.A. 267
 Lindeboom, J. 38, 69, 111
 Lindeboom, J.C. 234
 Lindenberg, S.M. (Siegwart) 664-665
 Linge, Arent E. van 150, 450
 Linnemann, gebr. (Otto en Rudolf) 145,
 764n12, 765n34
 Linschoten, J. 103
 Lipmann, Fritz Albert 91
 Lipschits, I. (Ies) 454, 597, 653, 668-669, 819n90,
 821n121
 List, Liesbeth 607
 Loke, Marie 309, 782n30
 Lokin, Jan 773n48, 782n19
 Lonsdale, Kathleen 216
 Looijenga, Hans 783n40
 Lookeren Campagne, J. van 246
 Lorenz, Konrad 529, 806n19
 Lubbers, Ruud 615
 Lucardie, A.P.M. (Paul) 819n90

- Lukács, Georg 812n40
 Lulofs, J.G. 768n40
 Luzac, Elie 597
 M., Douwe van der 274
 Maaskant-Kleibrink, Marianne 600, 602, 815n26
 Maats, C.J. (Chris) 290-291, 336, 780n90
 MacDonald, A.A. (Alaisdair) 719
 Mackay, I.F.S. 63
 Makdowell, William 672
 Mandel, Ernest 573
 Mandela, Nelson 697
 Mandela, Winnie 697
 Mandema, Enno 173, 604, 766n1
 Manen, J. van 474
 Mann, Thomas 756n107
 Mannheim, Karl 10, 46
 Månnsaker, Jørund 310
 Mansholt, S.L. (Sicco) 128
 Mao Zedong 369, 556, 675, 812n34
 Marcuse, Herbert 347, 357, 369, 371, 376, 524, 597
 Margriet, prinses 473, 737
 Maris, A.G. 350, 353-356, 358, 360, 370, 378, 387-388, 416, 559, 632, 787n14, 787n15
 Marken, Amelia (Amy) van 310, 600-602, 815n27
 Marx, Karl 347, 515, 573, 593, 812n42
 Mast, Hilly 683, 826n75
 McKinsey, James O. 392
 Meeberg, M. van de 335
 Mees, R.A. 452
 Mees, Willem Cornelis 452
 Mees-Gockinga, H.E. 452, 454
 Meij, J.L. 53-54, 58, 194, 230, 340, 793n8
 Meijer, E.W. 625
 Meijer, G.R. 474
 Meines, Rob 791n105
 Meis, Fré 386, 519, 570, 790n64
 Melsen, A.G.M. van 106-107, 760n65
 Merleau-Ponty, Maurice 107
 Mesrobian, Robert M. 64, 216, 756n99
 Meurs, J.C. van 783n50
 Meurs, J.H. van 43, 773n46
 Meyer, C.S. 46
 Meyer, H.-W. 473
 Meyers, E.M. 181
 Meyler, Leopold 760n60
 Michael, P.R. 203, 770-771n6
 Michels, A.M.J.F. 217
 Michon, J.A. 531, 805n3
 Miedema, Hessel 169
 Mill, John Stuart 601, 816n31
 Minnaert, Marcel 267
 Mirsky, Arthur 318
 Mitterand, François 698
 Mol, Jan 805n16
 Mol, Paul de 737
 Molema, Ingrid 823n17
 Molenaar, Ivo 802n26
 Mondriaan, Piet 644
 Monnet, Jean 824n30
 Moor, R.A. de 367
 Moore, Oliver 734
 Moormann, Juul 372, 395-396, 435, 570, 792n114
 Morpurgo, E. 48
 Muijselaar, Piet 757n2
 Muilwijk, Jaap 815n22
 Mulder, George 636, 821n129
 Mulder, J. 43
 Mulder, K. 174
 Mulder, L.H. 800n5
 Mulder-Bakker, Anneke 803n38
 Muller, Niek 420-421
 Muller, Wout 496, 635
 Muntendam, P. 267
 Mussert, Anton 23
 Napoleon Bonaparte 124, 405, 733
 Nauta, L.W. (Lodi) 722
 Nauta, L.W. (Lolle) 368, 372, 382, 397, 400, 436, 517, 526, 589, 595, 597, 604, 665, 812n35, 815n21
 Neefs, Piet, pater 581, 811n22
 Nerbonne, John 824n36
 Neurdenburg, Elisabeth 309
 Nieboer, Marjolein 823n17
 Niederer, Marc 737
 Niemeyer, J. 375
 Nierman, P.A. 280
 Niermeijer, J.F. 33, 43, 48, 753n39
 Niesken, J.H. 319
 Nieuwenhuis, Hendrik 101, 498-499, 781n14, 801n5
 Nieuwstadt, Michel van 355, 377, 416, 524, 788n29, 791n95, 794n32
 Nijboer, B.R.A. 33, 328, 330
 Nijborg, beheerder bij Albertus Magnus 247
 Nijdam, A. (Arie) 646, 819n74
 Nijs, A.D.S.M. (Anette) 689
 Nixon, Richard 437, 519, 796n85
 Nobel, Alfred 91
 Nobel, Jaap W. 238
 Noheda, Beatriz 823n17
 Noordam, N.F. 801n5
 Noordhoek, A.J. 282
 Noordhoek, Wim 282

- Noordwijk, Jacobus (Bob) van 209-210
 Noort, Ed 725
 Nouhuys, Leo van 22, 245
 Nuchelmans, Gabriël 601
 Nuis, A. 689
 Odijk, Fay van 748, 828n1
 Oele, A.P. (Ad) 817n21
 Offerhaus, J. 250
 Offerhaus, W.A. 18, 124-125, 128-129, 224, 250, 274, 762n10, 776n3
 Ohnesorg, Benno 357
 Ojeman, P.C. (Nel) 500
 Olsmeijer, K.G. 271, 779n69
 Olst, Abel van 368
 Olthoff, W. 398
 Oosterhaven, Jan 620
 Oort, J.H. 82, 84, 212, 214-215
 Oppenheimer, J.R. 334
 Oppermann, Otto 54
 Orie, N.G.M. 80
 Ortega y Gasset, José 371
 Os, Dirk van 24, 125, 158-160, 229, 294, 817n16
 Os, F.H.L. (Henk) van 43, 46, 79, 96, 115, 125, 134-137, 155, 158, 169, 183-185, 189-192, 194, 290, 300-302, 309, 324, 335, 350, 650, 763n38, 765n46, 768n31, 769n44, 769n53, 769n59, 781n108, 782n22
 Os, Gerdientje van 134
 Os, W.H. (Henk) van 169, 300, 337, 635
 Otten, G.H. 149, 450, 800n80
 Otterspeer, Willem 795n46
 Oude Avenhuis, Anne 669
 Oven, A. van 54
 Overbeek, J.Th.G. 83
 Overdiep, G.S. 43, 381
 Oyen, H. van 42, 754n59
 Pais, A. (Arie) 361, 404, 411, 418, 428-429, 440, 477-479, 502, 511, 550, 608, 615, 618, 642, 646, 660, 796n58
 Parreren, C.F. van 103
 Pauling, Linus 775n91
 Paulus, apostel 19-20
 Peijnenburg, M.W.J.M. (Rinus) 361, 537, 550
 Pellenbarg, P.H. 626
 Pelt, Marguerite 571
 Pen, Jan 238, 313, 321-322, 337, 363, 385, 404, 527, 768n29, 784n64, 789n34
 Pen, mevr. 298
 Peper, Bram 817n13
 Perdok, W.G. (Wiepko) 171, 218, 222, 338, 773n53
 Perutz, Max 216
 Peschar, J.L. (Jules) 291, 557, 788n32
 Pesman, J. 753n41
 Pet, Pieter 295, 781n6
 Peternolli, E. 337
 Peters, J.J. (John) 502-503
 Peursen, C.A. (Kees) van 106, 276
 Pfeiffer, Oscar 739
 Pfeiffer, Reinout 739, 742
 Philipse, J.H. 295
 Piekhaar, A.J. 106, 146, 158-159, 163, 242, 468, 549, 765n44
 Piersma, Theunis 721, 806n32
 Pijlman, H.J. (Henk) 699
 Pikkemaat, G.F.W.M. 403
 Plaats, G.J. van der 299
 Plasterk, R.H.A. (Ronald) 689, 702, 719, 823n18
 Plaut, Lukas 212-213, 215, 328-329, 772n25
 Plessner, Helmuth 33, 42-46, 50, 98, 106-107, 111, 313, 335, 672, 754n59, 756n107
 Poel, J.M.G. van der 754n77
 Poelje, G.A. van 43, 101
 Polak, C.H.F. (Carel) 594, 814n15, 814n16
 Polak, J.M. 431
 Polak, Leo 43-45, 100, 106, 754n60
 Polak, N.J. (Nico) 79, 124-125, 164, 194, 237, 250, 334-335, 343-344, 349, 362, 398, 457, 591, 595, 787n5, 798n28
 Polak Daniëls, L. 43, 207, 209
 Pompe, W.P.J. 307
 Pondeman, A.B.F.A. 43
 Pop, J.J.A. 407
 Popma, K.J. 255, 754n63
 Popma, S.J. 267
 Poppema, Sibrand 495, 679-680, 683-687, 691, 693, 708, 710, 720-721, 729-733, 735, 743, 822n13, 823n18, 826n74, 826n84, 826-827n85, 827n95
 Popper, Karl 527
 Pos, H.J. 45, 754n59
 Posthumus, C. (Kees) 184, 189, 361, 366, 368, 377, 384, 412-417, 428, 508, 511, 521, 553, 559, 574, 606, 768n29, 791n98, 794n26, 794n34, 794n37
 Postma, Dirkje 722
 Postma, Folkert 672
 Postma, H. 774n57
 Postma, J.K.T. 458
 Pot, C.W. van der 18, 22-25, 31, 35-36, 38, 121-122, 193, 236, 294, 296, 753n38, 781n5
 Pottasch, Stuart Robert 213, 772n25, 783n49, 783n50
 Praag, H.M. (Herman) van 541-543, 808n56, 808n62
 Prakke, H.J. 759n30

- Prechtl, H.F.R. 314
 Prechtl, mevr. 673
 Prigogine, I. 217
 Prins, A.H.J. (Adriaan) 72, 80, 98, 618-619
 Procee, Henk 576-577
 Propertius 316
 Puchinger, George 255
 Puffelen, C.H. van 623
 Randen, Sierd van 812n42
 Ranitz, C.J.A. de 49, 51
 Ravensperger, Hermann 672
 Reagan, Ronald 630, 677
 Reerink, E.H. 350
 Regtien, A.A. (Ton) 285-287, 355, 371, 377-378, 436, 524-526, 556, 741, 780n18, 788n29, 790n70, 792n108, 805n6, 805n8, 805n9, 805n12, 814n8
 Reijenga, Piet 456-457
 Reijnders, Lucas 539, 547, 807-808n50, 808n51
 Reinders, Reinder 667
 Reinink, H.J. 31, 34, 40, 118-119, 319, 753n39, 768n26
 Remkes, Johan 690
 Rimmelts, Rimmelt 48
 Renes, Willem 586-587, 813n76
 Rengers, J.E. van Welderen baron 18
 Renner, Hans 699
 Reve, G.K. van 't 281
 Rhijn, P.J. van 144, 211-215, 316, 754n56
 Riel, H. van 129
 Riemersma, Greta 743
 Riesman, David 86
 Rijcken, H.J.C. 581
 Rijkens, Paul 124-125, 762n13
 Rinnooy Kan, A.H.G. 630-632
 Rip, Arie 517-518
 Ritsema van Eck, C.R. 205, 756n97
 Ritzen, J.J.M. (Jo) 615, 630, 687, 689, 692-694, 736-737
 Robillard, G.T. (George) 537, 826b72
 Rochat, G.F. 24-25, 43, 46
 Rodenberg, Carla 219
 Roelofsen, P.A. 224
 Roemers, Ernst 571
 Roggema, Jacques 287, 780n100, 780n102
 Roggema, Roelof 368
 Röling, B.V.A. 48, 112-114, 196-197, 234-238, 299, 306-308, 313, 330, 517, 604, 635, 774n75, 775n79, 782n29, 797n8, 815n22
 Röling, Matthijs 496, 635
 Röling, Lies 313
 Romein, Jan 55
 Romein-Verschoor, Annie 196
 Rompelman, T.A. 42, 108, 125, 762n8
 Roon, Josina (Jos) van 534, 673
 Roos, A.G. 48-49, 309
 Roos, Jan 289
 Rooy OFM, M.H. van 782n29
 Rooy, Yvonne van 823n19
 Roozendal, H.G. 278
 Roscam Abbing, Heleen 284
 Roscam Abbing, P.J. 196, 594-595, 778n68
 Rosenfeld, Léon 327
 Rotblat, Joseph 775n81
 Rottinghuis, H.J.Th. 287
 Ruding, Onno 615
 Ruiten, M. 48
 Rümke, C. 815/22
 Rümke, H.C. 542
 Runia, Eelco 686, 727-729
 Russell, Bertrand 593, 775n81
 Rutte, Mark 689, 727-729
 Rutten, F.J.Th. 41, 62, 100, 118, 121-122, 186, 188, 193, 258, 268
 Saal, C.D. (Kees) 98, 233-234, 783n48
 Sacharov, Andrej 677, 697
 Salm, Abraham, Gzn. 452
 Salomé, A.J. (Bram) 651
 Salverda, W. 516
 Sartre, Jean-Paul 103, 105
 Sassen, Albert 381, 384
 Sassen, F.L.R. 567, 761n3, 811n28
 Sauvage, Jean Pierre 722
 Sawatzky, George 647, 722
 Schaake, G. 43
 Schafhardt, Sophie 210
 Scheer, W.M. van der 25, 42, 771n8
 Scheffers, Jan 573, 812n42
 Schelsky, Helmut 341-342, 786n26
 Scheltema, Gabbe 223
 Scheltema, H.J. 36, 43, 80-81, 92, 110, 125, 223-225, 280, 294-295, 308, 313, 758n20, 773n46, 773n48, 773n50, 779n84, 781n5, 815n22
 Scheltema, Michiel 815n22
 Schenk, M. 168
 Schepers, L. 393
 Schermerhorn, Lieneke 33
 Schermerhorn, Willem 17, 33-34, 40, 69-70, 752n25, 752n32
 Schilder, Klaas 254
 Schiller, Friedrich 342
 Schmelzer, Norbert 358
 Schmidt, Maarten 214
 Schönau, Walter 648
 Schönveld Wichers, H.P. 262
 Schoot Uiterkamp, A.J.M. (Ton) 720
 Schreuders, Gijs 572, 812n38

- Schrijver, Janny 209
 Schulte Nordholt, H. 112, 169, 171, 337, 556
 Schuring, Reint Jan 545
 Schützeichel, Rudolf 314, 783n49
 Schuur, Koos 234
 Segers, M.Th.M. (Rien) 825n45
 Sellors, Thomas Holmes 205, 335
 Selye, Hans 783n53
 Sembène, Ousmane 607
 Sengers, J.V. 772n36
 Sergeant, M.C. (Madeleine) 602, 815n29
 Sevenhuysen, F. 169-160
 Sibbes, Jacqueline 668
 Siccama, A.S. 777n23
 Siebelink, Rob 743
 Sierksma, Fokke 757n120
 Sijpersma, Pieter 617
 Singer-Dekker, Hannie 602
 Sips, Henk 355, 524, 788n29
 Sirks, M.J. 31, 38, 48, 66, 88, 108-109, 112-113, 125, 239, 325, 338, 756n104, 764n12, 782n30, 784n73
 Sirks-Joustra, mevr. 296
 Slager, E.J. 50-51
 Sleen, H. van 179
 Slicher van Bath, Bernard 54-58, 300, 303, 481, 754n76, 754n77, 754n81
 Slikke, L.B. van der 503, 802n30
 Slotboom, H.W. 83
 Smelik, Piet 317-318
 Smid, Siemon 821n134
 Smink, Willem 699
 Smit, Gerrit 546
 Smit-Bosma, J.M. 503
 Smith, Clement Andrew 335
 Smith, Ph.B. 80, 783n49, 786n25, 809n75
 Smits, Donald W. 161-163
 Snapper, Isidore 211
 Sneller, Z.W. 304
 Sneyders de Vogel, K. 45, 48, 313
 Snieder, W.F. 152, 765n30
 Snijders, Cees-Jan 794n34
 Snijders, J.Th.(Jan) 100, 102-103, 177, 192, 267, 358-359, 363-366, 368, 370-372, 374-376, 394, 396-297, 400, 402, 406-407, 433, 508-509, 513, 517, 523, 525-526, 588-590, 605-606, 608, 617, 787n3, 789n34, 789n45, 789n60, 790n62, 792n106, 793n5, 805n9, 805n11
 Snijders-Oomen, Nan 100
 Snow, C.P. 134, 240, 775n88
 Soeharto, president 824n43
 Soethoudt, Peter 573
 Sol, H.G. (Henk) 691, 793n7, 823n20
 Sørensen, Vibeke 824n30
 Sorgdrager, W. (Winnie) 384
 Spaandonk, J. van 697
 Spaargaren, Elmer 619, 639, 737
 Spanjer, Marcel 496, 710
 Speyer, M.H. 252, 273, 779n71
 Spinoza 107
 Staatsen, A.A.F.M. (Jos) 654, 675
 Staël, Mme de 342
 Stalin, Jozef 144
 Stapel, Diederik 724-726, 825n68, 826n69
 Stapert, Dick 425
 Star Numan, Cornelis 295
 Staubinger, Hermann 91
 Staverman, A.J. 331, 785n94
 Steenkamp, Piet 636
 Stemerding, Dirk 518
 Sterken, Elmer 639, 680, 685, 687, 722, 732, 740, 822n13, 826n84, 837n98
 Stevens, W.H. 245, 252, 273, 779n71
 Stienstra, J.J. 270
 Stikker, D.U. 124-125, 762n11
 Stockum, Th.C. van 44, 62, 66, 106, 122, 125, 196, 239, 300, 756n104
 Stockum-Droogleever Fortuyn, mevr. 296
 Stoddart, James Fraser 722
 Stokman, F.N. (Frans) 625, 664-665
 Stokman OFM, pater G.J. 41, 51, 125, 755n70
 Stokvis, Max 491
 Storm, Peter 586-587, 814n76
 Stortemelk, Annie 670
 Straaten, L.M.J.U. van 226-227, 408, 616, 774n57
 Strating, Jan 218
 Stratton, Julian Adams 796n59
 Strien, P. van 19
 Strien, P.J. van 281, 376-378, 380, 386, 397, 400, 517, 523, 604, 790n71, 790n22, 794n31, 814n11
 Stroër, W.F.H. 18, 43
 Strömgren, Bengt 212
 Struijk, Jolet 582
 Struik, W.P. 36, 262, 811n19
 Stuiveling, Garnt 601
 Suasso de Lima de Prado Silva, Frans 791n105
 Sundqvist, Bo 704
 Swaab, Dick 808n63
 Swaan, Abraham de 820n112
 Taal, G. (Gerrit) 603
 Takakubo, Keiya 213
 Tammes, Jantina (Tine) 309-310, 782n30
 Tamsma, Robert 106, 422-423
 Tans, J.A.G. (Jef) 382-283, 397, 454, 508, 762n29, 797n4, 803n39
 Tans, J.G.H. (Sjeng) 130, 510, 762n29

- Tarantino, Quentin 773n39
 Tauber, P.H. (Piet) 466
 Teilhard de Chardin, Pierre 593
 Tekenbroek, J.N. 50
 Tellegen, B.D.H. 295
 Teller, Edward 775n91
 Terlouw, Jan 614
 Termeer, Guus 644, 647, 743
 Terpstra, Pieter 42, 46, 48, 218, 225, 773n53
 Tettje, tante, hospita 489
 Teunissen, P.J. (Paul) 815n22
 Thatcher, Margaret 629
 Tijnen, Willem van 30
 Timmerman, Greetje 668
 Tinbergen, Jan 515
 Tinbergen, Niko 532, 806n19
 Titiaan 240
 Tolhoek, H.A. 329, 775n79
 Tombe, J.H. des 242
 Tonckens, N. 799n44
 Tongeren, Paul van 812n42
 Tönnies, Ferdinand 10, 46
 Toren, Marian 617
 Toulmin, Stephen 527
 Toxopeus, Edzo 299
 Traa, P.C. van 313
 Trappeniers, Nestor 217, 219-220, 772n36
 Trier, Ton van 361
 Trimbos, C.J.B.J. (Kees) 196, 770n72
 Trip, Boy 361, 550
 Troelstra, P.J. 398, 814n78
 Tromp, Bart 238, 416, 570, 789n52, 813n73
 Tromp, Hylke 238, 395-396, 647, 677
 Troostwijk, M. 363, 384, 394
 Truman, Harry 65, 91
 Tuin, Jan 125, 167, 278-279, 762n12, 779n79
 Tuntler, J.H. 48
 Tutu, Desmond 697
 Tuyl Schuitemaker, A.M. 36
 Twiss, Erik 211, 772n18
 Ulenbelt, Paul 796n83
 Ullman, Robert 772n33
 Uniken Venema, C.Ae. 298
 Uyl, Joop den 417, 568, 597, 629
 Uytenhaak, Rudy 715
 Vaders, Ger 427, 642, 795n52
 Valerius, Adriaen 19
 Vasalis, M. 312
 Veen, A. van der 620
 Veen, A.W.L. 616
 Veen, Douwe van der 18
 Veen, Chr. van 361, 417, 431, 789n48, 794n34
 Veen, Th.M. (Thijs) van 394-395
 Veenstra, H.J. 227
 Vegter, J.J.M. (Jo) 30, 250, 752n23
 Velde, H. te 530
 Veld, Roel in 't 615, 688-689
 Veltman, Jeanette 437
 Veltman, Martinus 540
 Ven, J.G. van der 50, 755n67
 Venema, Gerhardus 770n3
 Vening Meinesz, F.A. 40
 Verbeek, Ferdinand 771n6, 771n8
 Verberg, George 690-691, 699
 Verberk, A.J.A. 406, 545, 793n15, 809n68
 Verburg, P.A. 80
 Vergragt, Philip 518
 Veringa, G.H. 359-362, 366, 368, 370-371, 374-375, 387-389, 391-393, 400, 408-409, 412-413, 417, 431, 444, 502, 511, 549, 557-558, 579, 788n32, 789n40, 789n48, 789n57, 791n99, 797n6, 800n65
 Vermaat, A.J. (Arend) 422
 Vermaning, Tjerk 418, 424-428, 795n48
 Vermeer, E.H. 804n59
 Verstegen, C.L.H.B. 478
 Vervoort, C.E. 406, 793n15
 Verwey, Dunya 602
 Vestdijk, Simon 335, 601
 Victoria, koningin 85
 Vieggers, A.E.M. 487
 Visser, A. (Thony) 691
 Visser, C.E. (Elizabeth) 48, 114-115, 125, 136, 309-310, 324, 333, 335, 338, 454, 599, 601, 782n34, 782n36, 819n87
 Visser, J.Th. de 51
 Vlas, J. de 627-628
 Vlekke, B.H.M. 197
 Vlissingen, dhr. Van 90
 Vollenhoven, Pieter van 737
 Vondeling, Anne 127-129, 299, 447, 762n26, 762n27
 Vonhoff, H.J.L. (Henk) 692, 817n21
 Vooren, A.I. van de 80-81, 162-164
 Vorrink, Irene 539
 Vos, Aafje 218, 221, 311, 600, 602, 783n40
 Vos, B.H. 270
 Vos, Harmen de 108, 125, 136, 177, 289, 293, 298, 334-336, 338-344, 595, 649, 761n76, 786n12
 Vos, J.J.Th. 25, 42
 Vos, Klaas 617
 Vos van Steentwijk, J.E. baron de 118, 768n26
 Vries, F. de 810n9
 Vries, Han de 565
 Vries, Hessel de 43, 90, 92-93, 223, 227
 Vries, Jan de 795n48

- Vries, Jouke de 496, 680, 686-687, 693, 733, 743, 747, 826n80
- Vries, Peter de 792n112
- Vries, P.B. de 591-592, 789n34, 790n83, 813n73, 814n8
- Vries, Theun de 607-608, 816n8
- Vrieze, P.L. de 457
- Vriezen, Th.C. 38, 42
- Vrij, M.P. (Maarten) 44, 46-48, 51, 235, 307-308, 754n59
- Vroom SJ, F.A.W.J. 753n41
- Vuursteen, W.J. 774n73
- Vuyt, Jan de 658
- Waaldijk, B. 627
- Waals, Diderik van der 424-425
- Waals, J.D. van der 217
- waard, A. (Annie) de 177, 265-266, 562-563, 778n46
- waard, Hendrik de 80, 163, 672, 675
- Waddington, C.H. 334
- Wagenaar, C.G. 754n63
- Wagenaar, Rob 703
- Wagener, Hans-Jürgen 515, 528
- Wakker, Gerry 823n17
- Wal, J.D. (Jaap) van der 773n48, 815n22
- Wal, Nico van der 224
- Walden, Willy 757n2
- Wallage, Jacques 358, 362-363, 383, 458-460, 502, 557, 689-699, 788n32, 788n34, 790n85, 798n36, 812n36
- Wansbeek, Tom 691
- Wartena, S. 277
- Waterbolk, E.H. (Edzo) 454, 597, 758n10
- Waterbolk, H.Tj. (Tjalling) 113, 297, 337, 382, 424-428, 491, 544, 604, 795n55, 795n56
- Waterink, Jan 770n68
- Waterman, Aart 372, 570, 572-574, 812n34, 812n40
- Wattel, A. (Tony) 397-399, 401, 403, 411, 418, 422, 430, 432-434, 438, 481, 505, 511-512, 514, 590, 596, 606-607, 673, 792n113, 792n114, 792n115, 793n8, 795n38, 810n82, 815n18
- Weber, Max 10, 46
- Weeda, C.J. (Iteke) 667, 821n120
- Weel, Koen van 495
- Weening, Ger 519, 618
- Wees, Bart van 722
- Wegener Sleeswijk, A. 798n34
- Werf, M.P.C. (Greetje) van der 823n17
- Weringh, Jac. van 458
- Wes, Marinus 9, 599, 675
- Westerhout, G. 165, 167, 471, 473
- Westra, K. 394
- Wiarda, J. 46, 125, 136, 298
- Wiarda, mevr. 298, 311
- Wiebenga, E.H. (Eelko) 42-43, 82, 161, 216, 218-219, 221, 297, 311, 807n41
- Wiechert, Ernst 67
- Wied, David de 80, 316-319, 542, 770n3, 783n52, 783n53, 783n55, 808n58
- Wiegel, Hans 597, 817n21
- Wiegersma, Sies 504, 794n34, 803n35
- Wierda, Geb 249
- Wieringa, H. (Ko) 790n85
- Wiersma, B. 319-320
- Wiersma, D.A. (Douwe) 537, 675, 697, 718, 739, 822n13, 824n36
- Wiersma, Klaas 127, 129, 186, 188, 298, 762n26
- Wiersma, mevr. 298
- Wiese, Kees 457
- Wijk, R. van der 48, 533
- Wijmenga, Cisca 496, 680-681, 687, 722, 747
- Wijnands, Pieter 274
- Wijnberg, Hans 151-152, 191, 215, 219-221, 282-283, 299, 314, 368, 447, 516, 520, 534-535, 604, 623, 625, 666-667, 673, 722-723, 773n39, 807n41
- Wijnen, W.H.F.W. (Wijnand) 406, 508-510, 694, 803n51, 803n52, 823n26
- Wijs, Ivo de 607
- Wilde, Inge de, zie ook Kuipers-de Wilde 603, 618
- Wilhelmina, koningin 335
- Wilkinson, R.M. 314, 783n50
- Willem I, koning 117
- Willem-Alexander, koning 495, 731
- Willemen, Kees 368, 396, 814n5
- Willems, H. 230
- Willigen, J.D. van 821n137
- Willink, Bastiaan 805m13
- Wilson, Charles 335, 786n9
- Winsemius, Johan 106
- Winter, Clasine van 88, 92, 759n38
- Winter, P.J. van 25, 45, 56-57, 76, 88, 109, 111, 125-126, 173, 177, 251, 296, 300-304, 309, 338, 757n6, 758n9, 762n8, 782n21, 782n23, 786n9
- Winter-Spork, mevr. van 296-297, 311
- Wippler, Reinhard 664
- Wit, J. 606
- Witholt, Bernard 623, 675
- Wits, Thewis 399, 570-574, 741, 812n36
- Witte, B.S. 330-331, 785n91
- Witter, Albert 318
- Witteloostuijn, Arjen van 824n36
- Witteveen, H.J. 53
- Wittgenstein, Ludwig 545

- Wittink, Roelof 791n105
 Woerden, Hugo van 163, 213-215, 541, 772n25
 Wolff, P. de 606
 Wolthers, L. 159
 Wolthoorn, professor 810n9
 Wondergem, Henk-Jan 732
 Woud, Auke van der 620, 797n5
 Woude, A.S. van der 92, 544, 604
 Woude, Folkert van der 680, 687, 693, 707
 Xenophon 309
 Xi Jinping 495, 730-731, 733
 Zadoks-Josephus Jitta, A.N. (Annie) 310, 600, 815n26
 Zanden, J.M. van der 218
 Zandvoort, R.W. 109, 125, 296, 338, 761n6, 762n8, 768n26
 Zernike, Frits 24, 40, 64, 87-92, 118, 157, 223, 327-328, 338, 607, 722, 759n35, 759n38, 759n39, 775n79
 Ziegler, Rolf 625
 Zielstra, L.J. 164
 Zijlstra, Halbe 689, 728
 Zijthoff, Reg ten 395-396, 574, 741, 791n105
 Zondergeld, Gjalt 287, 758n10, 781n109
 Zonderland, Epke 639
 Zuiderhoek, D. (David) 448-451, 457-458, 461, 480, 797n16, 797n19
 Zumthor, Paul 48, 62, 313-314
 Zurhelle, Emil 43, 751n18, 754n56
 Zwan, Arie van der (lector neurochirurgie) 771n8
 Zwan, Arie van der (econoom en bestuurder) 630
 Zwanenburg, Salomon (Saal) van 230, 774n67
 Zwaneveld, Karel 601
 Zwarts, Bastiaan 819n63
 Zwarts, Frans 680-681, 684, 687, 693, 704, -705, 708, 822n13, 824n36

WOORD VAN DANK

Met deel drie van *Universiteit van het Noorden* is mijn rondgang door de geschiedenis van de Groningse universiteit voltooid. Het is mij daarom ook een groot genoegen om ook dit keer weer een groot aantal mensen en instanties te kunnen bedanken voor de steun en de hulp die zij mij onderweg hebben geboden. Allereerst dank ik het college van bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen voor het vertrouwen dat zij in mij gesteld hebben, in het bijzonder het driemanschap dat mij, al meer dan tien jaar geleden, vroeg om de geschiedenis van deze mooie universiteit te boek te stellen: Simon K. Kuipers, Frans Zwarts en Marius Kooyman. Zij hebben mij geheel vrij gelaten in de manier waarop ik het wilde aanpakken en toonden zich niet ontevreden of teleurgesteld toen het wat langer ging duren dan zij misschien gedacht of gehoopt hadden. Ik hoop dat het resultaat hun goedkeuring kan wegdragen.

Verder wil ik natuurlijk iedereen bedanken die mij, in welke fase dan ook, bij het verzamelen van materiaal heeft geholpen. Renate Huttinga was onmisbaar bij het verzamelen van het beeldmateriaal, fotograaf Dirk Fennema verrichtte wonderen met zijn camera, en de medewerkers van de Universiteitsbibliotheek, met name de afdeling Bijzondere Collecties, waren onvermoeibaar in het aanslepen van wat ik maar wilde zien.

Net als bij de vorige delen heb ik in het bijzonder veel baat gehad bij de bereidheid van enkele collega's om een kritisch oog te laten gaan over mijn teksten. Pieter Caljé, Guus Termeer, Arjo Vanderjagt en Inge de Wilde hebben mij voor menige uitglijder behoed en mij alvast een voorproefje gegeven van de kritiek die ik te verwachten heb. Het werk dat ik samen met Guus Termeer ondernam, op verzoek van het college van bestuur onder leiding van Jouke de Vries, om een beknopte Engelstalige geschiedenis van de Groningse universiteit op schrift te stellen, heeft voor uitstel van dit derde deel gezorgd, maar was als eerste verkenning van de recente geschiedenis van de universiteit, waarvoor speciaal Guus zorgde, zeer nuttig. Het was een omweg die mij veel heeft geleerd.

Veel groter is de groep van collega's en informanten, binnen en buiten de universiteit, die mij suggesties deden, hun kennis van bepaalde episodes in de Groningse universiteitsgeschiedenis met mij deelden, vragen beantwoordden of materiaal ter beschikking stelden. Op het gevaar af dat ik iemand oversla noem ik Doeko Bosscher, Frans Zwarts, Inge de Wilde, Mineke Bosch, Jan Lokin, Simon Kuipers, Oebele Vries, Annelies Noordhof, Piet van der Kruit, Janny de Jong, Hindrik Brouwer, Homme Wedman, Gjalt Zondergeld, Aart Groenewold, Pieter Caljé, Madeleine Gardeur, Jodien Houwers, Annet-mieke Galema en Rob Wagenaar.

Een apart woord van van dank verdient Patricia Harsevoort van Uitgeverij Verloren in Hilversum, wier onvermoeibare inzet en eindeloze geduld onmisbaar waren om van de teksten ook een boek te maken.

Een persoon had ik hier ook willen bedanken, ware het niet dat hij overleed voordat ik van zijn kennis ter zake gebruik kon maken. Wiebe Bergsma had toegezegd te zijner tijd mij alle roddels te vertellen die hij van de weduwe van de hoogleraar P.J. van Rhijn over de academische wereld in de jaren na de oorlog had gehoord toen hij als jong student in de jaren zeventig van de vorige eeuw een kamer bij haar huurde. Het is er niet van gekomen, hij is in 2015 onder tragische omstandigheden overleden en heeft zijn kennis meegenomen in het graf. Omdat hij mij ook bij de vorige twee delen geholpen heeft, wilde ik hem hier niet ongenoemd laten.

De Rijksuniversiteit Groningen is sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog onherkenbaar veranderd. Van een kleine academische gemeenschap groeide de universiteit uit tot een modern bedrijf: ondernemend, marktgericht en internationaal georiënteerd. De verzakelijking, die begon met de oprichting van een Faculteit voor Economische Wetenschappen in 1948, stakte toen studenten en docenten in de jaren zestig en zeventig een ingrijpende democratisering wisten door te voeren. Maar na dit democratisch intermezzo kreeg de verzakelijking de wind weer volop in de zeilen. Digitalisering, de komst van duizenden buitenlandse studenten, de ruimtelijke expansie van de universiteit, de schaalvergroting van het onderzoek en de verkorting en verstrakking van de studie maakten dat de universiteit tegenwoordig in bijna niets meer lijkt op de universiteit die na de oorlog weer probeerde op te krabbelen. De vraag is wel: heeft de Groningse universiteit bij al deze veranderingen haar academisch karakter weten te behouden?

VIER EEUWEN ACADEMISCH LEVEN IN GRONINGEN

STUDIES OVER DE GESCHIEDENIS
VAN DE GRONINGSE UNIVERSITEIT 12

1945-2021